

VASILE BOGREA

B, P

PAGINI
ISTORICO-FILOLOGICE

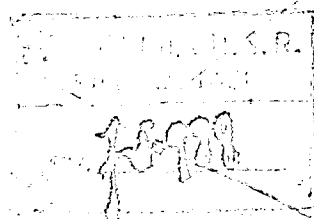
Cu o prefață de
acad. CONSTANTIN DAICOVICIU

Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de
MIRCEA BORCILĂ și ION MĂRII

~~75.988~~

EDITURA DACIA
CLUJ 1971

Coperta: CSEH GUSTAV

10219 -

PREFAȚĂ

Începînd a scrie această Prefață simt din nou golul îngrozitor pe care mi l-a lăsat în inimă și cuget năprasnica știre sosită la Roma în o seară de pe la începutul lui septembrie 1926, despre moartea profesorului și maestrului meu *Vasile Bogrea*. Trăiesc din nou aceleași sentimente de regret și deznădejde: pierdusem pe neașteptate lumina și sprijinul intelectual de care mă împărtășisem în anii de facultate și de care toamai atunci, la începutul unei cariere științifice, aveam atîta trebuință.

Recitînd lucrările cuprinse în volumul de față — un adevărat tezaur —, îmi dau și mai bine seamă și de valoarea operei și de grandoarea omului. În necroloage și cuvîntări comemorative, ca și în lucrări de specialitate s-au adus și omului și operei sale îndreptățite aprecieri și caracterizări, fixîndu-se, oarecum, și locul pe care îl ocupă în istoria culturii noastre. Nu am de gînd nici să le repet, nici să le întrec. Socotesc juste și frumose judecățile făcute cu deplină competență și cu mult suflet de tinerii filologi clujeni — *Mircea Borcilă și Ion Mării* —, care și-au luat sarcina nu toamai ușoară de a selecționa materialul, a-l grupa și pregăti pentru tipar.

Ca unul din elevii săi apropiați, aș putea spune fără nici o exagerare, ca unul din ucenicii mărunți ai marelui învățat și dascăl, e, cred, mai nimerit să încerc a-l prezenta așa cum l-am văzut eu și cum îl văd și astăzi după aproape cincizeci de ani, recitîndu-i eu ochii maturității serierile. Am spus să încerc, fiindcă a-l cuprinde pe *V. Bogrea* e tot atît de greu cum ar fi să prinzi în cele două mîini razele soarelui de pe cer (expresia e a maestrului însuși, vorbind, într-o conferință publică despre „geniul latin”).

S-a spus și de alții, că a fost un „umanist”. E adevărat, a fost. Și noi elevii lui de pe atunci — atît cît știam despre umanism — îl comparasem cu *Erasmus Rotterdamus*. Prin tot ce e însușire intelectuală, etică și morală umaniștilor, *V. Bogrea* a fost un reprezentant autentic al umanismului de acum cîteva veacuri. Secolul în care el apare nu contează, în fond. El abia acum, în zilele noastre, ocupă acel loc pe care i-l pregătise un *Miron Costin* și care rămăsese vacant, din motive binecunoscute, atîta amar de vreme, ca o figură dominantă alături de un *Udriște Năsturel* (și el întîrziat în timp).

Azi am putea și trebuie să spunem mai mult. Umanistul *V. Bogrea* e întregit, e completat prin enciclopedieele lui cunoștințe, fără pereche și uluitoare, în variatele și cele mai mici compartimente ale filologiei, înțelese în sensul ei vechi și atotcuprinzător. Pentru *V. Bogrea*, limba, literatura, istoria (cu disciplinele ei mari sau mici), folclorul, cu întreaga gamă a acestuia, geografia umană etc. etc. aleătuiau o unitate, se întregeau, se concureau, pentru a reda unitatea miraculoasă și totuși atît de firească ce se cheamă viață. Mă grăbesc să precizez: spre deosebire de alți umaniști, pentru umanistul-enciclopedist *V. Bogrea*, filologia îmbrățișa și veacurile privind viața neamului său și a țării sale mărite.

Ce exclamații de bucurie îi scăpau oridecâteori găsea un „amănunt” important care-i lipsea din mozaicul acelei vieți pe care o delineașese în esență.

Cu o ecuriozitate și dorință de a cunoaște nestinse — o trăsătură a umanismului „clasic” — se informa de la toți și din toate publicațiile. Își făcea însemnările pe orice petec de hirtie și-l găsea atunci cînd avea nevoie de el. O fenomenală memorie îl scutea de a-și crea fișierele la modă (și necesare) astăzi.

Cursurile, în primul rînd, conferințele publice și comunicările în cercuri savante de specialiști erau locurile de preferință în care cu un talent neegalat expunea, clar și metodic, recoleta adunată în zile și nopți de lectură și informație. Fericit cel ce l-a auzit! Presărate cu anecdote (din domeniul antichității, de obicei) a căror valoare documentară (mai grăitoare uneori decît documentul „series”) nu-i scăpase, condimentate destul de des (dar fără abuz cu ironia usturătoare cuvenită, îndreptată împotriva falșilor savanți, dar și cu cea iertătoare pentru cei care păcătuiseră de bună credință contra unui adevăr științific, cuvîntările lui V. Bogrea instruiiau, delectau și uimeau. Memoria excepțională de care am pomenit îi permitea să citeze pasaje întregi din autorii greci și latini favoriți, iar, dacă termina, uita să treacă la limba română a expunerii și continua... în latinește, provocînd ilaritate de simpatie în public. Iar noi ciracii din jurul lui, ne simțeam în al șaptelea cer.

Din nefericire, nu a scris tot ceea ce a rostit. Mai ales scrierile de inspirație momentană au rămas neînregistrate.

Seminariile, făcute după model german, erau o adevărată școală, de metodă, de tehnică a informației și — nu mai puțin — de etică științifică, în privința căreia maestrul era neecrușător.

Textele scrise cu litera lui mărunță de tot (ca a lui N. Iorga) și cu trimiterele de tot felul și în toate colțurile paginii erau greu de descifrat pentru tipograful clujeni. Ne revenea nouă, elevilor săi, sarcina de-a le transcrie pe curat. Și le făceam aceste treburi cu mare plăcere și cu mult, nespun de mult folos pentru noi. Cîte nu învățam practic din această muncă! De la punctuație, pînă la încheierea unei fraze (lungi uneori ca un period ciceronian); și cîte nume de autori nemaiauziți, cîte titluri de cărți nemaipomenite nu trebuia să le descrierăm cu ajutorul dicționarului căci ne jenam să-l întrebăm, iar a le reda greșit noi, pe vremea aceea, ne rușinam.

Și fiindcă sîntem la scris, nu mă pot opri de a consemna o altă prețioasă calitate a lui V. Bogrea: stilul său științific pilduitor, de o claritate impresionantă și de o structură a frazei, oricît de lungă și complicată ar fi fost ea, de-a dreptul răpitoare. Efectul, fără doar și poate, al lecturilor sale zilnice din autorii latini, fără a silui însă limba română în tiparele latinești, ei însușindu-și esențialul principiu, acela al limpezimii și vioiciunii. Cîți îl vom putea imita?

Ca om? Homo bonus, dicendi peritus. Și cu asta am spus tot. Își iubea elevii pe care îi ajuta în toate lucrările. El simțea că-l admirăm, dar n-ar fi tolerat zgomotoasele manifestări.

Nu a fost înseris în nici un partid politic. Era însă un român bun și luminat. Democrat convins, combătea în conferințe, în mitinguri acțiunile huliganice ale așa-zisei generații de la 1923, iar noi îi stăteam de gardă personală în momentele critice.

Acesta era, văzut de noi, profesorul și savantul V. Bogrea.

Publicarea de către tinerii mei colegi Mircea Borcîlă și Ion Mării a acestui volum îi cinstește în primul rînd pe ei. Ceea ce fac ei nu este numai un act de pietate. E ceva mai adînc. E un act de cultură, căci redau patrimoniului național opera științifică a unui creator de fecundă și universală valoare.

Gratitudine deplină se cuvine și lor și conducerii Editurii Dacia, care e conștientă de rostul pe care îl are de îndeplinit la Cluj.

Iar marele dascăl al Ardealului, moldoveanul V. Bogrea se leagă și prin această înfăptuire de noi toți.

Vivit in memoria vivorum :

Vivit, laudatur, legitur, celebratur, amatur.

Prof. C. DAICOVICIU

INTRODUCERE •

La aproape o jumătate de secol de la dispariția lui Vasile Bogrea (6 septembrie 1926, în momentul când el însuși n-ajunsesese să împlinească vârsta de 45 de ani), istoria culturii noastre consemnează o situație cu totul paradoxală: cel care fusese decretat drept „cel mai învățat dintre români”, „un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul”, „un caracter vrednic de vremurile antice”¹, „unul dintre rarii polihistori umaniști ai noștri”², „una din cele mai alese personalități ale științei noastre”³, „una din mințile cele mai luminate și mai larg cuprinzătoare din câte a avut pînă acum neamul românesc”⁴ etc. nu posedă pînă astăzi un volum reprezentativ, care să-i înmănuncheze măcar o parte din cele cîteva sute de lucrări, răspîndite prin zeci de publicații ale epocii⁵. Răpus de o boală necruțătoare „înainte de a fi dat opera cea mare a vieții: măsura excepționalelor puteri sufletești sădite în el”⁶ și înainte de a ajunge să-și strîngă singur contribuțiile mai de seamă într-o carte, V. Bogrea a avut parte de un destin potrivit și în posteritate. Opera sa, greu accesibilă chiar și specialiștilor, atît datorită multitudinii domeniilor abordate, cît și imensului material informativ pus la contribuție, a rămas aproape necuprinsă în totalitatea ei, iar personalitatea sa științifică foarte puțin cunoscută generațiilor mai tinere. Cu excepția studiului prof. Dimitrie Macrea⁷, nu avem astăzi nici o exegeză care să precizeze riguros locul lui V. Bogrea în istoria culturii noastre.

O culegere ca cea de față, reclamată în mai multe rînduri de personalități ale vieții științifice contemporane, este menită să contribuie la repararea acestei situații.

*

¹ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, București, 1967, p. 231.

² V. Părvan, în „Analele Academiei Române”, secția III, vol. XV, p. 139 (Ședința din 10 iunie 1920).

³ *Omăgiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 69 (v. *infra*, p. 148).

⁴ G. T. — Kirileanu, *Vasile Bogrea*, în „Șezătoarea”, XXXIV, 1927, p. 90.

⁵ V. *Bio-bibliografia lui Vasile Bogrea, 1881—1926. Cu ocazia comemorării a zece ani de la moartea lui de Iosif E. Naghiu. Cu o cuvîntare comemorativă de Teodor A. Naum*, Cluj, 1937.

⁶ *Omăgiu lui I. Bianu*, loc. cit.

⁷ D. Macrea, *Un mare umanist român: Vasile Bogrea*, în „Cercetări de lingvistică”, X, 1965, nr. 2, p. 249—259 (și în vol. *Studii de lingvistică română*, București, 1970, p. 188—202).

Vasile Bogrea s-a născut la 26 septembrie 1881⁸ în comuna Tîrnovca (Tîrnauca) din județul Dorohoi, într-o familie de condiție modestă (tatăl său, fiu al unui emigrant grec din insula Egina, era percepător în localitate). Încă din timpul studiilor secundare, urmate la liceul „Anastasiu Bașotă” din Pomîrla, și apoi ca student al Facultății de litere din Iași (secția de limbi clasice), unde l-a avut ca profesor pe marele lingvist Alexandru Philippide, el a demonstrat calități intelectuale excepționale și o vocație umanistă certă. Cu toate acestea, deși cunoștea de pe atunci mai multe limbi și urmase în paralel și cursurile Facultății de drept, V. Bogrea și-a putut continua destul de greu instrucția în străinătate, îndeplinind în acest timp, cu intermitențe, funcția de profesor în învățămîntul mediu la Piatra Neamț și apoi la Iași. Studiile temeinice de la Berlin — unde a audiat cursurile de cultură clasică ale ilustrului elenist Wilamowitz-Moellendorff, pe cele de literatură latină ale lui E. Norden sau romanistică ale lui H. Morf, dar mai ales apropierea sa în această perioadă de Nicolae Iorga au fost factorii care au influențat decisiv formația și cariera sa științifică. Temperament dominat de o curiozitate intelectuală nestăpînită, V. Bogrea acumulează enorm de mult material din diferite domenii ale istoriei culturii: lingvistică (clasică și română), istorie (cu toate anexele ei), literatură (antică și modernă), folclor, etnografie. Competența sa în aceste domenii a fost recunoscută și apreciată în epocă, atît cu ocazia numirii sale, în 1919, ca profesor de latină la Universitatea din Cluj, cît și la primirea, peste un an, ca membru corespondent al Academiei, la secția istorică (în urma raportului prezentat de Vasile Pârvan).

Deși era un „excepțional cunoscător al limbilor clasice”, un „elenist și latinist de seamă”⁹, V. Bogrea și-a consacrat cea mai mare parte a energiei și cunoștințelor lui rezolvării unor probleme arzătoare care apăreau în acel moment în fața științei românești. Opera sa va fi legată, astfel, în primul rînd, de prodigioasa mișcare lingvistică inițiată în cadrul „Muzeului limbii române” din Cluj, printre ai cărui întemeietori se numără. Deși, din cauza bolii, a activat efectiv și consecvent la ședințele de lucru ale „Muzeului” numai în primii din cei 6 ani petrecuți în total la Cluj, prin dinamismul spiritului său, prin fascinația pe care o extraordinară informație și o expresie strălucitoare au exercitat-o asupra colegilor săi de generație și prin pledoaria inegalabilă pentru idealul de cultură al umanismului clasic, el s-a afirmat ca o figură proeminentă în cadrul acestei mișcări, fiind unul dintre cei care au contribuit în mare măsură la constituirea și impunerea ei în cercurile științifice din țară și de peste hotare.

Particularitatea profilului și aportului lui V. Bogrea în gruparea clujeană, și în istoria culturii noastre, a fost definită succint, dar esențial,

⁸ Toate scrierile despre V. Bogrea, ca și Anuarele Universității, indică drept dată a nașterii: 24 septembrie 1881. Am optat pentru 26 septembrie, indicată doar în C. N. Mihalache, *Vasile Bogrea elev al Inst. „An. Bașotă”*, în „Vatra Bașoteștilor”, I, 1938, nr. 3-4, p. 6, unde se citează și certificatul său de naștere.

⁹ V. Pârvan, *loc. cit.*

de Sextil Pușcariu, atunci când acesta l-a caracterizat drept „un spirit de o universalitate atât de pronunțată, pentru care lingvistica, istoria, etnografia, folclorul și literatura alcătuiau diferitele fețe ale aceluiași întreg: istoria culturală”¹⁰. Într-adevăr, nu numai formația sa științifică multilaterală, ci și o concepție teoretică generală, întemeiată pe aceasta, l-au determinat pe Bogrea să nu accepte restrângerea în cadrul îngust al unei singure specialități. Refuzul specializării unilaterale apare profund justificat la acest savant prin viziunea sa largă asupra studiului limbii — care rămâne filonul central al preocupărilor sale —, studiu considerat ca „aport la istoria culturii, în genere” (*infra*, p. 3).

Concepția aceasta, înscriindu-se pe linia tradiției inițiate de B. P. Hasdeu în cultura noastră, se opune orientării rigide instaurate de neogramaticii germani, și insinuate temporar și printre lingviștii noștri, care tratau limba ca pe un organism autonom, ce-și trăiește propria viață organică și evoluează sub acțiunea unor legi independente. Recenzînd celebra lucrare a lui J. Vendryès, *Le Langage. Introduction linguistique à l'histoire*, V. Bogrea subliniază „falsitatea concepției care consideră limbajul ca o entitate ideală, evoluînd independent de oameni și urmărind scopuri proprii...” și se raliază școlii franceze (citîndu-l pe Meillet) în accentuarea „rolului elementului social în geneza și evoluția fenomenelor lingvistice”¹¹. Pe de altă parte, susținînd, împotriva unor voci contestatatoare, actualitatea permanentă a punctului de vedere comparativ-istoric în cercetările fenomenelor de limbă, V. Bogrea depășește totuși limitările exclusivismului istorist, derivate din aplicarea îngustă a „metodei” comparativ-istorice. Pentru el „scopul suprem” al științei limbii nu mai poate fi acela de „a-ți forma o idee clară de originea limbajului” (H. Schuchardt), așa cum se preconizase aproape în întreaga lingvistică europeană de pînă la începutul secolului nostru, în temeiul metodei comparativ-istorice (căreia lingvistul nostru îi denunță, împreună cu Vendryès, contradicția fundamentală implicată în „caracterul pur descriptiv, inventarial”). În felul acesta, V. Bogrea ajunge la formularea unei concepții generale, foarte apropiate de cea a lui Meillet, pentru care istoria limbii este numai un *mijloc al lingvisticii* (și nu ținta ei), „mijlocul cel mai sigur de a da generalizărilor sale substratul concret și solid al realităților corespunzătoare, ferind-o de aventuri *in abstracto*”: „Lingvistica generală, de care se tem reprezentanții prea zeloși ai școlii istorice, nu vrea să fie, în ultima analiză, decît sinteza generală a acelor sinteze parțiale care sînt istoriile tuturor limbilor, înmănușind principiile generale ce se desfac din ele, în lumina psihologiei și sociologiei, a etnografiei și folclorului” (*infra*, p. 366). Alăturîndu-se lui Trombetti, el definește lingvistica în termenii *glottologiei*, căreia îi propune însă un amendament: „lingvistica nu e numai «istoria», ci și (dacă nu: mai ales)

¹⁰ S. Pușcariu, în „Dacoromania”, IV₂, 1924—1926, p. 1530.

¹¹ V. Bogrea, [recenzie la] J. Vendryès, *Le Langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Paris, 1921, în „Dacoromania”, II, 1921—1922, p. 765.

biologia (anatomia și fiziologia), *psihologia* (individual) și *sociologia* (colectiv) graiului uman¹².

Această concepție se reflectă admirabil în scrierile sale, care depășesc mai întotdeauna, *prin perspectiva teoretică*, granițele unui singur domeniu, dar care constituie, de fapt, cercetări minuțioase, bazate pe o ireproșabilă precizie faptică și o informație de varietate și abundență neobișnuită: „o știință . . . documentată și riguroasă pînă la cel de pe urmă semn diacritic și pînă la virgula cea de pe urmă . . .”¹³. Se explică astfel opțiunea lui Bogrea pentru domeniul exigent al cercetărilor interdisciplinare, care se dovedesc astăzi de o acută actualitate.

În spiritul epocii și al tradiției, cercetările sale s-au efectuat mai ales la intersecția filologiei cu istoria (în concepția largă a celor două discipline umaniste). Majoritatea articolelor „mărunte” publicate în „Anuarul Institutului de istorie națională” din Cluj au fost grupate sub titlurile semnificative: *Pagini istorico-filologice*, *Mărunișuri istorico-filologice*, *Note și observații istorico-filologice*. Într-un articol din primul grupaj, intitulat programatic *Între filologie și istorie*, autorul formulează explicit postulatul pe care se bazează întreaga sa cercetare: „Viața cuvintelor e așa de strîns legată de a poporului care le întrebunțează, încît vicisitudinile lor biografice — genealogia, evoluția, migrația, cariera lor — luminează, adese, colțuri întunecate ale istoriei naționale” (*infra*, p. 3).

Teza nu reprezintă, în sine, o noutate. V. Bogrea se apleacă, însă, îndeosebi spre dezlegarea unor enigme lingvistice (pasaje obscure, arhaisme sau regionalisme rare, cuvinte neglosate și sensuri nesigure, nume proprii deformate) din istoriografia veche românească (Costin, Ureche, Radu Greceanu, pomelnicul bisericii domnești de la Curtea de Argeș etc.) și străină (*Codex Cumanicus*, Gheorghe Brancovici), din scrisorile și documentele vechi (publicate de Iorga, Hasdeu, Al. Papadopol-Calimah, I. Bogdan, Gh. Ghibănescu, T. V. Stefanelli, Th.-Codrescu, St. Nicolaescu ș.a.), din literatura noastră populară (col. Păsculescu, Teodorescu, Mateescu, Viciu etc. etc.) și cultă. El reușește, de cele mai multe ori, să soluționeze aceste probleme extrem de dificile, nu prin simple probe de erudiție sau asocieri hazardate (care nu lipsesc, totuși), ci mai ales grație unor aplicații și unei interpretări ingenioase a documentației. S-ar putea cita în acest sens soluțiile oferite în *Pasagii obscure din Miron Costin*, contribuțiile sale la relevarea unor „urme bizantine în românește”, explicațiile semantice și istorice furnizate pentru diferite cuvinte aparținînd vechiului nostru vocabular cronicăresc, bisericesc, juridic, comercial etc. (*astrucan*, *avgar*, *barbută*, *burlinc*, *ferîie*, *firfiric*, *iscusate*, *mischie*, *șalăi*, *Tat[ul]* ș. a.). Deși se referă la chestiuni de amănunt, rezolvările sale lingvistice aruncă unele lumini noi în istoria noastră și aduc precizări de detaliu pentru toate aceste sectoare ale culturii românești.

¹² Idem, *ibid.*, p. 765—766, nota 2.

¹³ T. A. Naum, în *Bio—bibliografia . . .*, p. 5.

Interpretările filologice ale lui Bogrea nu angajează numai partea strict formală a faptelor de limbă, ci se bazează pe o delicată discernere a semnificațiilor, particularitate caracteristică întregii sale opere. V. Bogrea a urmărit, însă, să-și valorifice multitudinea cunoștințelor și virtuțile analitice și în domeniul propriu-zis lingvistic al *semanticii*, domeniu prea puțin cultivat la noi pînă atunci. Referindu-se succint la obiectul și sarcinile acestei discipline lingvistice — concepută, în acord cu întreaga tradiție teoretică, pe coordonate exclusiv diacronice —, el apreciază că „filiația sensurilor unui cuvînt se înfățișează cercetătorului ca un lanț desfăcut, ale cărui verigi trebuie adunate și rînduite după criteriile de geneză și diferențiere treptată. . .” (*infra*, p. 139). Scrierile sale consacrate acestor probleme reușesc să ateste, pe baza unor monumente de limbă veche (vezi, mai ales, exegeza semantică asupra „Irodod”-ului de la Coșula, publicat de N. Iorga, text care constituie, de fapt, „singura versiune românească veche a unui text clasic”) și populară (vezi cercetarea întreprinsă asupra versiunii românești a „Fiziologului”, publicată de Mateescu, în *Note semantice*), numeroase „verigi semantice intermediare”, care mijlocesc clarificarea evoluției sensului unor cuvinte, sau chiar sensuri dispărute din uz. Alteori, V. Bogrea contribuie la documentarea și clasificarea „înțelesurilor” cuvîntului limbă¹⁴, surprinde filiații de sensuri nebănuite (cf. cazul lui *genunchi*, în *O problemă semantică, ori cîrnelăgă*), sau formulează chiar observații pertinente și subtile în domeniul atît de pretențios al *semanticii comparative* (*Semantism românesc și semantism balcanic*).

Deși se orientează după procesele semantice generale moștenite din logica aristotelică, trebuie remarcat că V. Bogrea efectuează, în analizele sale, o distincție netă între „sfera abstractă a transcendențelor logice” și „realitatea biologică, istorică, a contingențelor limbii (care nu e logică, ci psihologie!)” (*infra*, p. 95)¹⁵. Merită subliniată, de asemenea, ca o anticipație prețioasă, ideea alcătuirii unui dicționar de sinonime al limbii române și contribuția sa concretă în acest sens. În cîteva articole (*Din sinonimica lui „drac”: Chiorchiojilă*, *Din sinonimica „dracului”*, *Studii de semantică. II Probe de sinonimică românească*, *Sfinții medici în graiul și folclorul românesc*), el valorifică, și din acest unghi, un bogat material lingvistic extras din documentele vechi românești, din colecțiile de literatură populară și glosarele regionale (puse aproape în întregime la contribuție, unele citate chiar în manuscris), delimitînd și supunînd analizei mai multe serii sinonimice extinse.

Problemele de istorie a vocabularului românesc, cu multiplele lor

¹⁴ V. *Note de istoria limbii. (Înțelesul cuvîntului limbă)*, în „Revista istorică,” II, 1916, p. 186—191. (Notăm că, asupra acestui articol, Vasile Bogrea a revenit în manuscris cu extrem de multe corecturi.)

¹⁵ Pentru fundamentarea teoretică a acestei opinii, V. Bogrea se referă (v. *infra*, p. 107, nota 9) la *Cursul de lingvistică generală* al lui F. de Saussure, pe care l-a recenzat în „Daco-romania”, II, 1921—1922, p. 777—778.

implicații extralingvistice, constituie, de fapt, domeniul predilect al lui V. Bogrea. Același spirit al corelării interesului lingvistic cu cel istoric și folcloric, bazat pe aceeași erudiție și aliat cu aceeași îndrăzneală în asociații, ne întâmpină și în contribuțiile sale etimologice, dintre care cele mai multe vizează cuvinte rare, vechi sau dialectale (din graiurile dacoromâne, din dialectele sud-dunărene sau chiar din limbi străine). Lingvistul clujean a propus un foarte mare număr de etimologii, cele mai multe dintre rezolvările sale fiind acceptate și astăzi. Chiar dacă unele dintre etimologiile sale nu oferă soluții, sau acestea apar depășite în raport cu cercetările ulterioare, prin bogatul material documentar atras în discuție ele mijlocesc clarificarea unor aspecte importante din „biografia” cuvintelor respective. Trebuie reținută, apoi, întregirea substanțială pe care o aduce „bibliei elementelor orientale în românește”, cum numește autorul celebra carte a lui Șăineanu. Se cuvine, de asemenea, menționată preocuparea satornică, și destul de singulară în epocă, pentru relevarea unui mare număr de *etimologii populare*. Explicarea genetică a formelor și sensurilor lexicale revine, de altfel, ca o obsesie în întreaga sa operă, ea constituind, poate, pasiunea supremă a lui Vasile Bogrea, care a stăpînit, cu desăvîrșire, ca puținii la noi, ceea ce s-ar putea numi „știința etimologiei”.

Apelul la elemente din domeniile învecinate constituie pentru V. Bogrea postulatul fundamental și în cercetările de toponimie și antroponimie. În *Cîteva considerații asupra toponimiei românești*, el afirmă net: „Numai cu dicționarul geografic într-o mîină și cu colecțiile de documente în cealaltă se poate ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu” (*infra*, p. 300). Obiectivul principal în lucrările sale de acest gen rămîne cel etimologic, fără ca fixarea originii termenilor să constituie aici, totuși, un scop în sine. V. Bogrea oferă, într-adevăr, numeroase rezolvări etimologice pentru un mare număr de toponime din diferite regiuni ale țării, precum și pentru nume de persoane atestate în documentele istorice sau în literatura populară. Merită consemnat, însă, interesul mai larg — filologic, etnografic și geografic — al celor mai multe dintre aceste articole (*Note de prosopografie dobrogeană, Note de toponimie dobrogeană, Din onomastica folclorică, Contribuții onomastice, Glose românești în patronimicele armenesti din Ardeal, Contribuții la onomastica romanului lui Alexandru și romanului Troiei*). Sub aspect strict lingvistic, rezultatele investigațiilor sale etimologice sînt uneori transpuse în perspectiva istoriei limbii comune, pornindu-se de la premisa că numele proprii „păstrează . . . în forma lor, firește conservativă, arhaică, adevărate fosile de limbă” și, în consecință, „onomastica poate fi exploatată ca un izvor de limbă” (*infra*, p. 334). Pe de altă parte, Bogrea promovează, în cercetarea numelor topice, dezideratul actual al studierii fiecărui element nu în mod izolat, ci „ca membru al unei numeroase familii onomastice”, preconizînd alcătuirea unor adevărate serii paradigmatică, după criterii fonetice, semantice sau morfologice (spre ex. numele *Mehedinți* este pus în legătură cu „întreaga grupă a sufixului toponimic *-inți*”). Se relevă însă, și de data aceasta, profitul pe care l-ar putea repre-

zenta pentru cercetarea istorică analiza unor asemenea „paralele toponimice” din regiuni și chiar țări diferite.

Solicitat de problematica istoriei limbii române, imperativ științific major al „școlii” clujene și al epocii, V. Bogrea ajunge să renunțe, în mare parte, la vocația sa incontestabilă pentru filologia clasică și lingvistica comparată. Majoritatea preocupărilor sale în această direcție s-au realizat, din păcate, în cadrul restrâns al unor cursuri universitare (*Introducere în filologia clasică, Elemente de gramatică comparată a limbilor clasice, Latina populară — izvoare, istoric, structură, Onomastica greco-latină ș. a.*) sau al unor pledoarii în favoarea valorificării culturii antice și pentru menținerea limbilor clasice în învățămîntul mediu. (Memoriul redactat de el în acest sens, din însărcinarea Congresului filologilor români¹⁶, reprezintă, cum s-a subliniat, „cea mai bine informată și mai entuziastă apologie a clasicismului în România”¹⁷.) Cele două studii mai extinse publicate de V. Bogrea în acest domeniu sînt suficiente, însă, pentru a proba pe deplin excepționala informație și receptivitatea sa față de literatura antichității (*Originalitatea poeziei romane*) și pentru a confirma aprecierea că el „a fost, după Hasdeu, cel mai pregătit dintre lingviștii români pentru lingvistica comparativă”¹⁸ (cf. *Două metode în propunerea gramaticii comparate a limbilor clasice. — O experiență didactică*).

Aria de investigație științifică a lui Vasile Bogrea nu se reduce, însă, la aceste sectoare mari. Cîteva dintre lucrările sale (*Trei probleme folclorice și aspectul lor românesc, Musca columbacă în tradiția noastră populară . . . ș.a.*) prezintă atestări și interpretări originale ale unor elemente și motive folclorice, în circulația lor la noi sau la alte popoare. Studiul comparativ al unor variante sinonimice sau al unor texte populare diferite (*Cercetări de literatură populară, O străveche formulă de exorcism în descîntecele noastre, Mărunțișuri*) îi prilejuiește autorului o serie de disociații de poetică folclorică și stilistică istorică de deosebită actualitate (se disting, de ex., „formulele, elementele . . . de contaminație” ale unui cîntec în raport cu „tiparul”, care „rămîne același” etc.). Întîlnim abordate și cîteva probleme de amănunt ale gramaticii istorice românești, prin contribuții documentare la studiul sufixelor sau atestarea unor „specimene de gerundiu în *-ure*”. De altfel, în numeroase alte articole mărunte și recenzii, Bogrea a completat și precizat, în cele mai mici detalii, lucrările altora, cu o modestie desăvîrșită, sau s-a angajat, uneori, în ostilități polemice, în numele apărării unor înalte principii ale eticii științifice.

Prin „minuțioase cercetări de microscop” — cum indirect și le auto-definește, referindu-se la lucrările lui Karl Brugmann¹⁹ —, efectuate însă la lumina unui vast orizont științific, el își pune uluitoarea sa erudiție în slujba soluționării unor chestiuni extrem de dificile apărute la *limitetele*

¹⁶ V. Bogrea, *Pentru învățămîntul clasic*, Cluj, 1925.

¹⁷ T. A. Naum, *loc. cit.*, p. 6.

¹⁸ D. Macrea, *loc. cit.*, p. 252 (în vol., p. 191).

¹⁹ V. Bogrea, *Karl Friedrich Brugmann*, în „Dacoromania”, I, 1920—1921, p. 547.

cercetărilor românești ale timpului. Și dacă această risipire generoasă constituie una din cauzele pentru care V. Bogrea nu a dat, în răstimpul foarte scurt al activității sale, marea operă de sinteză așteptată, nu e mai puțin adevărat că tocmai prin ea contribuția sa își dobândește timbrul specific și originalitatea incontestabilă. Cercetările temeinice în diferite domenii ale studiului limbii române (istoria vocabularului, onomastică, semantică), dar mai ales la intersecția acestora cu istoria, literatura și etnografia, așază, oricum, acest „meteor strălucitor” în pleiada marilor lingviști ai epocii.

Istoria culturii române trebuie să acorde și ea locul care i se cuvine acestui Prinț al erudiției, cu destin atât de tragic, din perioada ei eroică.

*

◦ NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI ◦

PĂGINI ISTORICO-FILOLOGICE — titlu sub care însuși autorul și-a grupat, în extrase aparte, scrierile din „Anuarul Institutului de istorie națională” din Cluj, I—III, și la care se referă apoi ca la o lucrare independentă (v., în acest sens, *infra*, p. 489, referința de sub nota 10) — îngeamănă, pentru întâia oară, selectiv, cele mai importante studii, articole, note și etimologii; ale lui V A S I L E B O G R E A, apărute în „Dacoromania”, „Anuarul Institutului de istorie națională”, „Anuarul Institutului de studii clasice”, „Anuarul Arhivei de folklor”, „Graii și suflet”, „Analele Dobrogei”, *I-iiul Congres al filologilor români* etc. etc. Din cele 291 de titluri de lucrări publicate (după repertoriul bibliografic, mai sus citat, al lui I. E. Naghiu; cf. și D. Macrea, *loc. cit.*, p. 251, respectiv, în vol., p. 191), am reținut, în ediția de față, un număr de 49 de lucrări, organizate în 6 secțiuni:

- I ÎNTRE FILOLOGIE ȘI ISTORIE
- II SEMANTICĂ
- III ETIMOLOGIE
- IV ONOMASTICĂ
- V FILOLOGIE CLASICĂ
- VI VARIA

Structurarea volumului încearcă să reflecte principalele domenii în care a activat autorul, fără să se pretindă însă o clasificare rigidă pe secțiuni tematice, imposibil de realizat în cazul puternicei personalități științifice a lui V. Bogrea. Așa se explică și ponderea acordată secțiunii VARIA în cuprinsul volumului.

În cadrul secțiunilor, scrierile lui V. Bogrea sînt dispuse în ordinea cronologică a publicării lor, cu indicarea, la sfîrșitul fiecărei lucrări în parte, a locului de apariție, cu toate datele bibliografice necesare. Ne-am abătut de la acest criteriu, din necesități impuse de asamblarea materialului în volum, numai în cîteva situații. Textele au fost integral reproduse, cu excep-

ția comunicării: *Două metode în propunerea gramaticii comparate a limbilor clasice*. — O experiență didactică, în cazul căreia am renunțat în întregime la partea a II-a (p. 46—53), concepută distinct de către autor și divergentă față de profilul ediției. S-au păstrat nemodificate titlurile date de autor, mai puțin titlul *Încă două specimene de gerundiu în -ure: îmblândure și neputîndure* (>, aici, *Cîteva specimene de gerundiu în -ure*), care, prin revenirile din *Addendă*, nu mai corespundea textului. Etimologiile publicate sub rubrica cu acest titlu a revistei „Dacoromania” (anii I—IV), care în bibliografia lui I. E. Naghiu figurează sub 4 cifre (= 4 titluri), au fost grupate și numerotate de noi, păstrîndu-se ordinea publicării, sub un singur titlu: *Etimologii*, cu înregistrarea cifrică a notelor de subsol în mod continuativ, procedeu generalizat pentru întreg volumul.

Intervențiile noastre în textul autorului au fost marcate prin []. Pe lângă cele semnalate, ele se reduc la unele omisiuni din text de mică importanță, la introducerea trimiterilor auxiliare, urmînd celor originale, la locul și pagina corespunzătoare din volum, pentru lucrările reproduse aici etc. Erorile de tipar evidente, semnalate sau nu în *errata*, ca și unele inadvertențe mărunte observate în urma confruntării, de cîte ori am avut posibilitatea, cu sursele originale (mai ales lexicografice) citate de V. Bogrea, au fost corectate tacit. De asemenea, toate revenirile consemnate de autor în *addenda* au fost introduse la locul indicat (de cele mai multe ori cu mențiunea: [adde, ...]). În privința aparatului tehnic, chiar dacă aceasta, sub aspectul abrevierilor utilizate, este foarte fluctuantă, am respectat originalul, neurmărind o unificare. (Numele revistelor au fost, totuși, încadrate, pretutindeni, între ghilimele, iar titlurile de lucrări, cînd nu figurau în context, au fost date cursiv; am generalizat, de asemenea, sistemul său propriu de marcare a sensului între virgule și ‘ ’).

Același principiu al reproducerii cît mai fidele a originalului ne-a condus și în ceea ce privește limba scrierilor lui V. Bogrea; modernizînd ortografia, în conformitate cu normele în vigoare, am căutat să păstrăm cît mai mult din caracteristicile scrisului său.

Îndeplinim o plăcută îndatorire relevînd aici marele aport pe care l-a adus la realizarea acestei ediții, distinsul elev al lui V. Bogrea și veneratul nostru dascăl, acad. prof. Constantin Daicoviciu, căruia îi datorăm atît îndemnul alcătuirii ei, cît și sprijinul și îndrumarea permanentă în selecția materialului și pregătirea textului pentru tipar. Pentru toate acestea și pentru bunăvoința de a prefața ediția, Îl rugăm să primească aici expresia sentimentelor noastre de recunoștință.

Exprimăm mulțumirile noastre colegei Doina Grecu, care a binevoit să parcurgă manuscrisul și să ne comunice prețioase observații.

În apariția lucrării, ne-am bucurat de sollicitudinea și sprijinul binevoitor al directorului editurii „Dacia”, Alexandru Căprariu. Datorăm, de asemenea, mulțumiri redactorului Șerban Polverejan.

M. B. și I. M.

I

ÎN TRE FILOLOGIE ȘI ISTORIE

„Viața cuvintelor e așa de strâns legată de a poporului care le întrebuințează, încît vicisitudinile lor biografice — genealogia, evoluția, migrația, cariera lor — luminează, adese, colțuri întunecate ale istoriei naționale. — Studiul lor poate însemna, în același timp, un apreciabil aport la istoria culturii, în genere”.

ÎN TRE FILOLOGIE ȘI ISTORIE

Viața cuvintelor e așa de strâns legată de a poporului care le întrebuințează, încît vicisitudinile lor biografice — genealogia, evoluția, migrația, cariera lor — luminează, adese, colțuri întunecate ale istoriei naționale.

Studiul lor poate însemna, în același timp, un apreciabil aport la istoria culturii, în genere.

Cu aceste gînduri, deși fără închipuirea unei deosebite isprăvi, începem însemnările istorico-filologice care urmează.

1. Avgar.

Pentru a designa acel salv-conduct mistic, căruia superstiția populară îi atribuie o virtute profilactică (φυλακτήριον, προφυλακτικόν) analogă cu aceea a numelor „theophore”¹, care asigură purtătorului tutela sfîntului-patron, vocabulariul românesc are o întreagă serie de termeni: *advar(e)*, *avgar(e)* s. *argar(e)*; *amulet(ă)*; *baier* s. *baiur*; *hamailău* s. *hamaili*; *salafiu*; *salavat*; *samcă* s. *sancă*; *talisman*.

Din această copioasă sinonimică, în stare să rivalizeze cu cea turcească², singur primul termen a rămas pînă astăzi neexplicat: de acesta va fi vorba, în special, aici³.

Advar(e) e, în adevăr, o „crux philologica”.

Hasdeu, cel dintîi care-și pune problema etimologică a acestui cuvînt obscur, al cărui înțeles de „amulet” era asigurat prin echivalentul φυλακτήριον din textele religioase corespunzătoare (cf. și D. Russo, *Elenismul în România*, p. 26), scrie: „După ce mult mi-am bătut capul, căutînd originea acestui cuvînt împreună cu d. L. Șăineanu, foarte știutor în limba ebraică, am ajuns la convingerea că *advare* nu este altceva decît *hadevarim*, οἱ λόγοι, *praecepta*, «paroles par excellence», după cum se cheamă evreiește cele zece porunci și orice text sacru, iar cu atît mai vîrtos pasagele cele scrise pe filacter” (*Etym. Magn.*, I, col. 409 sq.).

Hasdeu ar fi putut cita și pe it. *filateria*, „carta ove erano scritti i passi della Bibbia e i commandamenti della Legge, e che portavasi dagli Ebrei intorno al braccio o sulla fronte”, sau it. *filattero*, „croce pastorale portata al collo dai prelati greci, piena di reliquie” (Fanfani-Rigutini-Tomasèo), dar, probabil, tot n-ar fi împiedecat pe d. Tiktin să creadă altfel (s. v.): că originalul cuvîntului rom. ar fi turc. *edwâr*, pl. lui *dewr*, „inel”⁴.

Etimologia aceasta — care implică insinuarea unui turcism în texte creștine bisericești — d. Tiktin însuși mi-a declarat că n-o menține; dar

meritul d-sale rămîne de a fi adus, cel dintîi, în discuție forma *avgar* și a fi indicat paralelismul: *advar* — *avgar* = *tidvǎ* — *tivgǎ*.

Dicționarul Academiei se mărginește a consemna etimologia d-lui Tiktin, fără a o admite. Și, astfel, problema rămîne deschisă.

Ceea ce a împiedecat pînă acum fixarea etimologiei acestui cuvînt a fost, după părerea noastră, o greșeală de metodă: dubletul *advar-avgar* o dată recunoscut ca simetric lui *tidvǎ-tivgǎ*, s-a neglijat a se stabili cronologia variantelor și s-a plecat de la *advar* la explicarea lui *avgar*, — atunci cînd logic era contrariul, întrucît forma cu *-gv-* (*tivgǎ* = **ticvǎ*) era cea primară — etimologică (vsl. *tyky*, *tykvica*, sîrb. -cr. *tikva*: Cihac, II, 409), iar nu forma cu *-dv-* (*tidvǎ*, *titvǎ*), cum pare a crede d. Tiktin: „Zum Wechsel von *dv* — *vg* vgl. *tidvǎ* — *tivgǎ*” (l. c.).

Deci, nu lui *advar* (forma secundară, posterioară: prima atestare e din 1688, în *Biblia* lui Șerban), ci lui *avgar(e)* trebuie să-i cerem explicația etimologică.

Și ei ni-o dă.

La 1641 — trei ani înainte de apariția celor „Șapte taine” (1644), în care se pomenește întîiași dată de *avgare*, — ieșea de supt tiparele Propagandei, la Roma, un curios opuscul, intitulat: *Abagar*.

Semnalat la 1879, prin „Archiv für slavische Philologie”, III, p. 518 sqq., de A. Leskien, în articolul: *Abagar — ein neubulgarischer Druck aus dem XVII. Jahrhundert* (cf. S. Salaville, *Le premier livre néo-bulgare: l' „Abagar” de l'évêque Stanislavof*, în „Échos d'Orient”, XV, p. 442 sqq.), acest opuscul de 20 pp., format în —8° mare, tipărite pe două coloane, numai pe recto și dispuse așa, încît cele două pagini finale se întîlnesc la mijlocul volumului, are un epilog care merită a fi reproduș în întregime [...]⁵.

[...] „Precum albina din felurite și binemirositoare flori strînge mierea și ceara, astfel Filip Stanislavov, episcop al mării Bulgarii, din diferite cărți ale sfinților părinți sobornicești a cules și izvodit acest *Abagar* și l-a hărăzit norodului său bulgăresc, ca să-l poarte la sine în loc de moaște puternice. Tipăritu-s-a acest *Abagar* în anul de la Hristos 1641, mai în 6, în Cetatea sfîntă, unde odihnesc trupurile Sf. Petru și Pavel, în vremea țarului nostru Ibrahim⁶, a cinstitului voievod valah Matei [Basarab] și iubitorului-de-pace moldovean Lupul, supranumit Vasilie-Voievod.

În veci fie lăudat și slăvit trupul lui Hristos.

Isuse și Marie, vouă hărăzesc inima mea.

Rugați pe Dumnezeu pentru mine, păcătosul. —

Amin”.

Lucrul e, deci, limpede: *Abagarul* „piscopului” bulgăresc (despre el însuși v. acum S. Salaville, *Philippe Stanislavof, apôtre des Bulgares Pavli-kans au XVII-e siècle*, în „Échos d'Orient”, XV, p. 481 sqq.), la a cărui tipărire va fi contribuit, în special, munificența voievodului moldovean⁷, — fiindcă mențiunea domnilor români nu poate avea semnificația pur cronologică pe care o are pomenirea suzeranului păgîn din Stambul, — era

menit să servească de „talisman”, la fel cu „Epistolia domnului nostru Isus Hristos”⁸, „Minunile sfântului Sisoe” sau alte apocrife, mai mult sau mai puțin eretice și „bogomile”.

De fapt, *Abagarul* e o *Epistolă* sau — mai bine — el cuprinde o „Epistolă”, care i-a și dat numele: celebra *epistolă către Hristos* a lui *Abgar al V-lea Ukkama*, „Negrul”, *Acbarus* al lui Tacit, contemporan și „corespondent” al Mîntuitorului, care-l vindecase de o boală (πάθος), prin mijlocirea lui Tadeu: "Αβγαρος Ούχαμα τοπάρχης [Ἐδέσσης] Ἰησοῦ σωτῆρι ἀγαθῷ ἀναφανέντι ἐν τόπῳ Ἱεροσολύμων χαίρειν.

Reflex al unui eveniment posterior real: convertirea la creștinism a lui Abgar al IX-lea (v. Pauly-Wissowa, s. v.), această scrisoare apocrifă, care s-a bucurat de o faimă extraordinară în evul mediu, ni s-a păstrat, nu numai în „Historia ecclesiastica” a lui Eusebius (I, 13), ci și-n interesante exemplare epigrafice, patru pînă acum, la care s-a adaus, în ultimul timp, un al cincilea, de o deosebită importanță: gravat, probabil pe sfîrșitul sec. al IV-lea sau începutul sec. al V-lea, pe poarta orașului Philippi din Macedonia, acest „Abgar” era menit, fără îndoială, să asigure orașului întreg protecția lui Hristos împotriva dușmanilor săi (v. *Académie des Inscriptions & Belles-Lettres*, Comptes rendus des séances de l'année 1920, Paris, 1920, p. 80 sq.).

[Adde, „Anuarul” . . . , I, 409:] „Afișarea” epistolei către Abgar, ca talisman, pe poarta cetăților, se cunoaște încă din Procopius (*Bell. Pers.*, II, 12): Ἐδεσσηνοὶ δὲ . . . τὴν ἐπιστολὴν ἀντ' ἄλλου φυλακτηρίου ἐν ταῖς τῆς πόλεως πεποιήνται πύλαις (ed. Bonn, I, p. 208). Iar despre „ridicarea deasupra porții cei de obște a cetății Edesii” a „cei nefăcute de mîni icoane”, sau „dumnezeescului haractir” (= τὸν ἅγιον Χαρακτῆρα din Syncellus, *Chronogr.*, ed. Bonn, I, p. 622) al mîntuitorului, cu anexa „scrisorii”, adecă a răspunsului primit de „Avgar, domnul locului (τοπάρχης)”, de la Isus, prin Anania, e vorba și-n legenda respectivă din Sinaxariu (v. *Mineiu* din 16 august), unde se dă *in extenso* corespondența: la ea se referă și pasagiul despre icoana miraculoasă din „Săbrania a Sfîntului Alexie, omul lui Dumnezeu” („Rev. Toc.”, an. II, vol. I, p. 345).

Rolul de talisman l-a avut, deci, *Ab(a)garul* înainte de ediția episcopului catolic de la Nicopole, — din care se cunosc pînă în prezent 6 exemplare, — și Salaville are, desigur, dreptate, cînd presupune că „cet apocryphe était en vogue et en vénération chez les Pauliciens dès avant leur conversion au catholicisme” și că „le nom d'*Abgar* était employé par eux comme désignation commune de ces sortes d'amulettes” (*l. c.*, p. 444).

Analogia sîrb. *hamajlija* cu sensul de „zapis”: „zlatne amajlije” (cf. și mgr. χρυσόβουλλον = *bullā aurea*, față cu *bullā*, „amulet, purtat de copiii romani”), sau a it. *breve*, „Amulett”, lit. „Brief”, ori prov. *bren*, „Urkunde”, „Amulett” (v. Meyer-Lübke, s.v. *brevis*), duce la aceeași încheiere.

Încă mai elocventă e pilda rom. *samcă*. De la înțelesul originar de „femina” (cf. *ipsa, issa, sola, relicta*), al etimonului sl. *самъка* (Miklosich,

Lexicon palaeosl. -gr.-lat., 822)*, cuvîntul acesta a ajuns în limba noastră la accepțiunea de „boală de copii”, care „la unii li trece cu *descîntece de samcă* sau li se face de călugării iscușiți o *carte în care este făcut chipul dracului înconjurat de o scrisoare care cuprinde diferite blesteme bisericești* . . . Această carte trebuie să o poarte mama tot timpul cît e îngreunată și după facere să o poarte copilul pînă la trei ani. Cartea aceasta se cheamă *carte de samcă*. — După credințele din Bucovina, *samca* sau *avestița* este o boală ce apucă pe pruncii pînă la patru ani, încît îi face să [tre]sară din [= prin] somn, să ofteze cu [= din] greu” (Dr. N. Leon, *Istoria nat. medicală a pop. român.*, p. 145 sq.). De la „boală”, numele *samca*, cu deminutivul *sămcuță*, a trecut și la anumite plante medicinale, care o vindecă (v. Panțu, *Plantele cunoscute de pop. român.*, p. 253, și rev. „Șezătoarea”, V, p. 122: „*Sancă*, o boală; buruiana de tămăduit această boală”). Cu diferite variante: *samcă*, *sancă* (cf. G. Dem. Teodorescu, p. 366), *șamcă* (*ibid.*, p. 390) sau *sîmcă* (Gaster, *Literatura populară română*, p. 406; cf. Păsculescu, *Lit. pop. românească*, p. 375, cu masc. *sîmcoi*), cuvîntul, care e și unul din numele cabalistice ale „Avestiței, Aripa-Satanei” (cf. Pamfile, *Dușmani și prieteni ai omului*, p. 239 sqq.), înseamnă acum: „apocriful Avestița, prescurtat și însoțit de figuri” (Gaster, *l. c.*), apoi „amulet scris”.

Caracterul apotropeic al „Avestiței” îl confirmă, în adevăr, însăși „Aripa-Satanei”, înfrîntă [de] Arhanghelul Mihail, în drum spre „fecioara Maria”, pe care voia „să o smintească cu ale sale diavolești meșteșuguri”: „Dar unde se vor găsi numirile mele scrise, eu acolo nu mă voi apropia de 7 mile de loc de acea casă, pînă va fi cerul și pămîntul în veci. Amin” (ed. Ciurcu, Brașov, 1918, p. 35°).

Motivul e comun, de altfel, tuturor apocrifelor de acest soi: „Deci, unde se va găsi această carte, fraților, să nu aibă putere diavolul și vrăjmașii . . . nici să nu se apropie de casa aceea ori de femeia omului acela, nici de copiii lor . . .” (*ibid.*, p. 40), mîntuie „Minunile sfîntului Sisoie”, — și el un călăreț, ca și Arhanghelul Mihail, și biruitor asupra unui dușman copiilor, fără îndoială identic cu acel *Negotium perambulans in tenebris*, „démon antithèse du *Démon du Midi* et en particulier une goule qui s'attaque de préférence aux nouveau-nés, ayant pour ennemi un Saint cavalier, St. Sisinnios”, a cărui origine P. Perdrizet o găsește în iconografia Egiptului greco-roman¹⁰.

Între numele Avestiței, apoi, și acele demonologii medievale franceze, în care se întîlnește chiar un *Abigar* (v. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, II, 283), e o netăgăduită analogie, explicabilă prin originea lor orientală comună (cf. *Lucifer*, *Belzebub*, *Astarot*, *Baël* etc.).

Mai directe sau mai indirecte, totuși, analogiile rămîn analogii, și ele nu pot duce la o concluzie absolut sigură.

Din fericire, însă, în ce privește *avgarele* avem dovezi directe: nu numai în textele religioase citate, care le pomenesc și le osîndesc ca pe o practică eretică, ci în orînduielei bisericești vecine timpurilor noastre, care le constată și prohibesc: „Or avea grijă preoții și or porunci poporenilor

să se ferească de tot felul de nelegiuri, vrăjotorii (*sic*), descântătorie, fermecătorie, vărsări de ceară, de baiere sau *advare* de farmece, sîmvășii, focuri vii, săriri peste foc, trageri în apă a dao (*sic*) zi de Paști, colinde urîte din noaptea Crăciunului”, glăsuia episcopul Petru-Pavel Aron (v. Bunea, *Episcopii Petru-Pavel Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, p. 388 sq.; cf. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea*, Vălenii-de-Munte, 1915, p. 111), urmînd precedentul mitropolitului Sava Brancovici, din 1675 (v. Bunea, *Mitr. Sava Brancovici*, Blaj, 1906, p. 33 sq.; cf. N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, I, București, 1915, p. 267).

Că aceste interdicții au rămas, totuși, în bună parte, „platonice”, o dovedește faptul, arătat de [...] G. Hango, în „Revista teologică” din Sibiu (VII [1913], p. 413 sqq.), că, pînă azi, acest „obicei religiosar superstițios” al „Sfîntului Argariu” dăinuiește, în părțile Sighișoarei și Bănatului, mai ales.

Autorul descrie, în amănunte, un „Argariu” bănățean, aflător în posesia sf.-sale, constînd din o foaie de hîrtie albă lipită pe hîrtie roșie, iar aceasta pe o fâșie de pînză albă, lungă de 2,55 m., lată de 6 cm., cu 11 iconițe, pictate în diferite colori, pe el. Textul însuși consistă din diferite rugăciuni și cîntări (toate, afară de prima, perfect cetețe): corespondența lui *Abgar* (*Avgar*) însuși, însă, lipsește, — ceea ce n-a împiedecat ca amuletul să se cheme: *argar* (evident, corupt din *avgar*). [...] Hango adaugă că Muzeul armenesc din Gherla posedă un alt exemplar de „Argariu” (un al 3-lea, inaccesibil sf.-sale, se găsește la Sighișoara); el ar data din sec. al XIV-lea și ar fi dintre „argarele acelea, pe care le foloseau neguțătorii armeni în loc de cărți de rugăciune, cînd călătoreau cu marfă pe la tîrguri dintr-un loc într-altul” (*l. c.*). „La armeni însă”, — observă [...] Hango, — „a ieșit de mult din uz, căci chiar și numele i s-a dat uitării” (*Abgar* e, totuși, un nume obișnuit la armenii de azi).

Cu acestea, dovada continuității — așa-zicînd — în părțile noastre a practicei „avgarelor” e făcută, ca și aceea a identității, indiscutabile, dintre apelativul *avgar*, „amulet”, și numele regelui din Edessa.

Origina rom. *avgar(e)*, *advar(e)* e, astfel, sperăm, definitiv lămurită¹¹.

2. Burline, „o monetă, asupra căreia nu se pot găsi lămuriri” (N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, p. 222), n-are, firește, etimologic, nimic de împărțit cu omonimele-i actuale: *burlinc*, „burlan”, și *burlinc*, „marcassin”, de care vorbește *Dicționarul Academiei*.

Originalul acestui cuvînt vechi-românesc ar putea fi acel germ. *Silberling*, „monetă de argint”, pus în circulație de Luther, ca dublet independent al vgerm. *silabarling*, el însuși o variantă a lui *silubrein* = ἀργύριος, *argenteus*, modificat supt influența lui *Schilling* (cf. *Pfenning, Sterling*: J. Hoops, *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, III, Strassburg, 1915—16, p. 253; cf. Kluge, *Etym. Wörterbuch d. deutschen Sprache*, v. *Silberling*), — de unde, poate, și it. *berlinga*, „un'antica moneta milanese” (Fanfani-Rigutini-Tommasèo, *Vocab. della lingua ital. scritta e parlata*, Napoli, 1904, p. 164).

Din *Schilling*, recte: *Schildling* = *Schidchen* (cf. *écu, écusson*, de la *scutum*), vin, cum a recunoscut întâi d. Iorga, *șalăii* lui *Dabija* (v. N. Iorga, *Cu privire la banul lui Istratie Dabija*, în „An. Ac. Rom.”, XXVIII [1906], p. 506; cf. C. Moisil, *Bănăria lui Dabija-Vodă*, în „Buletinul Soc. numismatice”, XII [1915], p. 59). Ca intermediar a servit, desigur, un reflex slav, de felul celui ce se cuprinde în vr. *șalenghi*, atestat într-un act din Iași, 7125: „talerul cîte 12 potronici și potronicul cîte 9 шаленги“ (N. Iorga, *Studii și documente*, V¹, p. 81). — Același prototip (got. *skillings*) îl recunoscuse Miklosich în *(po)ščeljag(u)* din Nestor (v. „Archiv f. sl. Philologie”, XXX, p. 628, nota 1, și XXVI, p. 552; cf. țig. *pašalo*, „der Kreuzer”). — [...].

3. **Navis Olch** înseamnă, împreună cu „navis *Kerep*” (= ung. *kerép, kereb*, „corabie”), niște „Wasserfahrzeuge auf dem Marosflusse” (N. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, 214; cf. *Istoria comerțului românesc*, I, 31), într-un document ardelean din 1248 (Hurmuzaki, I¹, p. 245, no. CLXXXVIII; cf. Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 77), prin care „Laurentius, wayvoda Transsilvanus et comes de Walkow” acordă sașilor din Vinț și Vurpăr („fidelibus meis Teutonicis in Wynch et in Burghbergh commorantibus”) aceleași privilegii, pe care le aveau cei din Sibiu („provinciales comitatus Scybiniensis”):

„Concedimus etiam ut de navi que Kerep dicitur ultra Morisium secatur solvat fertonem et de navi *Olch* dimidium, de naviculis vero tria pondera, de argento terre, sed cum statera supradicta, sicut consueverunt canonici accipere Albenses, super aquam ...”.

Cred că terminul *olch* poate fi identificat, fără greșală, cu acel mlat. *holcas, holca, hulcum* = gr. *ὄλκας* „vaisseau de charge ou de transport” (cf. *ὄλκας*), care e la baza germ. *holk hulk*, idem. — Adăugim pe oland. *hulk*, „een lomp en log vrachtschip” (Dr. Jos. Schrijnen, *Vergelijkende Indogermaansche Taalwetenschap*, Leiden, 1917, p. 187), pe sp. *urca*, din care engl. *urcas* în Oldy’s „Life of Raleigh” (A. Smythe Palmer, *English Past and Present*, Londra, 1905, p. 16), cum și pe it.-ven. *olcadi*, „barques servant à naviguer sur les fleuves”, ca și așa-zisele *cursorie* (P. Molmenti, *La vie privée à Venise*, Veneția, 1895, I, p. 86).

M. Vogel (la Hoops, *o. c.*, IV, Strassburg, 1918—19, p. 122) socoate că patria cuvîntului german e regiunea Rinului-de-jos, că el ar putea data chiar din epoca stăpînirii romane și că *hulc* din tariful de la Londra înseamnă în special: „das Schiff der lothringisch-niederrheinischen Weinhändler”, și anume: „ein grosses Segelfrachtschiff” de un tip foarte răspîndit în evul mediu de mai târziu.

Dacă terminul a fost introdus în părțile noastre prin sași, el ar constitui încă un argument în sensul vederilor d-lui G. Kisch asupra provenienței germanilor din Transilvania¹².

„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922, p. 318—327.

NOTE

¹ Din sinonimul slav *bogonosŭ*, avem românește n. de fam. *Bogonos* (Iași); cf. *Cristofor*.

² Între altele: *taviz*, *teflin*, *hyrz* (Kieffer-Bianchi, I, 310, 314, 420), *azăim*, *azm*, *lăm*, *mivez*, *nuchret*, *nufferret*, *nîrendj* (*ibid.*, II, 254, 692, 955, 1110, 1123, 1154).

³ *Amulet(ă)* e, evident, fr. și germ. *Amulett(e)*, reproducînd pe lat. *amuletum*. Originea acestuia însuși nu e sigur stabilită: etimologiștii oscilează între *amoliri* (*amolimentum* = ἀποτρόπαιον: Schrader-Nehring, *Reallexikon d. idg. Altertumskunde*², p. 47; Zimmermann, *Et. Wb. d. lat. Sprache*, Hanovra, 1915, p. 12: dubitanter!) și gr. ἄμυλον, „die aus nicht in der Mühle gemahlene, sondern zerstampfte Getreide bereitete Speise” (Wünsch-Skutsch, „Glotta”, II, pp. 219, 398). Alte explicații, v. la Walde², s. v., unde mai e de adaus: *hamuletum*, „mit einem Haken (*hamula*) versehener Gegenstand” (Stowasser, „Wien. Studien”, XXXII, p. 160), iar, ca realia, v. în special disertația lui Kropatschek, *De amuletorum apud antiquos usu*, Greifswald, 1907. — Faptul că originea cuvîntului latin a fost căutată și-n arabă (v. Walde, *l. c.*, și Daremberg Saglio, v⁹) ni înlesnește trecerea nu numai la sinonimul rom. *hamaili*, *hamailiu* = turc.-arab. *hamaily* (v. *Dicț. Acad. Rom.* și cf. *Dicț. Acad. Iugoslave*, s. v. *hamajlija*), dar și la rom. *baier*, explicat convingător din lat. *baiulus*, „porteur” (Candrea-Densusianu, *Dicț. et. al lb. rom.*, no. 127, și Philippide, „Zeitschr. f. rom. Phil.”, XXXI, p. 295): sensul acesta, primordial, de „fachino, bastaggio” (Forcellini), al prototipului latin apare în arab. *hanalet* (cf. rom. *hamal*) și, de fapt, „baierul” e un amulet care se atîrnă la gît (gr. περιαιπτα, περιάμματα), „cu baiere” susținătoare (altfel, *Dicț. Acad.*, s. v. *baie*, unde „de-o baie” = mai curînd: „din aceeași mină”, sc. metal). Mai mult: dacă gr. τέλεσμα, „talisman”, nu e o simplă copie coruptă a arab.-pers. *tilsam* (v. Sophocles, s. v.), ci din familia gr. τελεμών, „bandoulière soutenant l'épée et le bouclier” etc. (v. Boisacq, p. 951), am avea în rom. *talisman* o nouă confirmare a etimologiei lui *baier*. — Corespunzător sin. vrus. *nauzŭ*, lit.: „legătură”, avem rom. descîntecul „de uză” (Păsculescu, p. 118). — *Salafiu* nu e decît o variantă, cu accepție secundară, a turcescului *seleaf*, *sileaf*, „chimir de ținut pistoalele” (Șăineanu, *Infl. or.*, II, 308). — Cu *salavat*, „talisman pe care se scrie formula religioasă a Islamului” (într-un cîntec din Brăila) = t. *salavat*, „prière canonique” (*ibid.*, p. 310) lucrul e mai complicat: acel „inel de *salavat*”, de care e vorba în poezia din col. Teodorescu, p. 621, revine, într-o variantă din col. Păsculescu (p. 153), supt forma: „inel de *savat*” — turc. *sawat*, „Tula-work, wherein inlaid figures of sulphuretted silver are put in an article of silver, also, imitation of Tula-work” (Redhouse, p. 1163a), *savād* s. *savat*, „email” (Kieffer-Bianchi, II, 126), sîrb.-cr. *savat*, „Schmelzarbeit, Email” (Filipovici, II, 1605); cf. încă în varianta „Dragnea” din col. Mateescu, p. 99: „inelușul de argini”, iar pentru *salavat*, și: *șolovată*, „piatră~” (la Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 204), cu „varianta” *lecovată* (*ibid.*, p. 51), = sl. *lĕkovat*, „medicatus, de leac”; cf. megl. *liscuveti*, „fel de piatră” (Papahagi, II, 90), poate sl. *bliskavi* „blitzend, glänzend”, cum și n. topic bucovinean *Liscovăț*, „Aluniș” (sl.). — D. Păsculescu, încai, îl tălmăcește, probabil cu gîndul la d. -sa: „savant, învățat, știutor a multe” (o.c., Glosariul, p. 376)! — Un vag sinonim ar fi și acel *pașvant(ă)*, „un fel de dicorație”, servind la identificarea purtătorului, într-o poveste dobrogeană cu hoți (*Grăiul nostru*, II, 207) = *pașvant-ĕta*, moneda lui Pașvantoglu, sau *pașavant*, „permis de circulație” (cf. *Geleitbrief*, din care vr. *gleit*: Iorga, *Ist. comerțului românesc*, I, 106). — *Mărțișorul*, întru cît aparține aici, e evident. — De *samcă*, a cărui legătură cu *avgar* e mai directă, ne ocupăm în text. — [Adde, „Anuarul” . . . I, 409:] „Un fel de amuletă, la gîtul copiilor” se cheamă, în Transilvania, *număruș* („Rev. Tocilescu”, 1893, p. 119) = lat. *numerus* (ca termin de cancelarie), pronunțat ungu-rește și asimilat cuvîntelor rom. în -uș.

⁴ În Kieffer-Bianchi, I, 741, t.-ar, *edvâr*, pl. lui *devr*, e tradus: „circuits, cercles, siècles”. — Pentru caracterul magic al inelului, compară it. *cimaruta*, port. *cinco scimão* = *senal de solamão*, „Solomon's seal”, întrebuițat contra deochiului (Charlotte Sophie Burne, *The Handbook of Folklore*, Londra, 1914, p. 149; cf. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, no. 7548: port. [*sino*] *samão* [= Salomo], „Amulett”), deci cunoscutul σφραγίς Σολομώνος, „sigilul lui Solomon” („Plășca și emurlucul lui Solomon” se pomenesc și-n *Alexandrie*, ed. Brașov, 1915, ca „vindecînd toate boalele”; cf. *șolomonariu*, „vraci”). — *Duva* se cheamă la tătarii din Do-

brogea un „amulet” consistind într-o rugăciune, scrisă de hoga pe o hirtie, pe care bolnavul o poartă la git („Analele Dobrogei”, I, p. 642).

⁵ [...] [Neavind posibilitatea confruntării textului slav reprodus de Vasile Bogrea în „Anuar” (p. 321) cu cel publicat de Leskien și Salaville, precum și, mai ales, din motive tipografice, am renunțat la el, menținind numai traducerea românească. Despre existența unor greșeli de tipar în textul apărut în „Anuar”, v. Ilie Bărbulescu, „Arhiva”, XXXII, 1925, p. 296, dar și V. Bogrea, în „Anuar”, III, 1924—1925, p. 710.]

⁶ Sultanul Ibrahim I, 1640—48 (v. N. Iorga, *Gesch. d. osm. Reiches*, III, 476; IV, 15). Aceasta exclude lectura: 1651, propusă de Leskien, *l. c.*, în locul datei greșit transmise (1601), indicind ca singura plauzibilă: 1641 (Așa, S. Salaville, *l. c.*, p. 442 sqq., de acord cu registrul de la Propaganda, care înseamnă: „Preces quaedam cum novem iconibus xylographicis characteres cirilliano (sic) impressae Romae 1641”).

⁷ V., în această privință, memoriul d-lui N. Iorga: *Vasile Lupu ca următor al împăraților de Răsărit în tutelarea Patriarhiei de Constantinopole și a Bisericii ortodoxe*. — Observă și titulatura din epilog!

⁸ Despre aceasta, v. îndeosebi studiul din „Sitzungsber. d. Wien. Akademie” pe 1906, vol. 51, p. 1 sqq.: M. Bittner, *Der vom Himmel gefallene Brief Christi in seinen morgenländischen Versionen und Rezensionen*. Baza e versiunea greacă: Ἐπιστολὴ ἔξ οὐρανοῦ, πρόσταγμα θεοῦ εἰς τὴν Ρώμην κατελθόν (p. 11), în care (p. 14), această imprecizie la adresa pavlichianilor: „οὐαὶ τοὺς Μπογομίλους καὶ μισοχριστοὺς καὶ Παταρήνους καὶ μισογειτονας”. — Cf. satul *Popesți—Paulicheni*, cu „sârbi catolici”, din Ilfov (*Dict. geogr. resp.*, pp. 316—8).

* [Adde, *ibid.*:] Legătura semantică dintre rom. *samcă* și sl. *samōka*, „ipsa, sola” (cf. *samovolnic*) se lămurește prin însuși numele *Ielelor* (cf., în Moldova: *boală de dânsele*, „reumatism”, la Viciu, p. 40: *dintru-Iele*), de la ea („tabū”!), cum și prin numele de *Samodiva* („monstru solitar”) al acelei ființe mitologice, cu care țărancele severinene blastămă copiii (Cihac, II, 95) și care e, desigur, identică cu *Samodia* sau *Sila Samovila*, de origine sârbească, din poezia populară, — de unde, probabil, și: *Samvila*, prin contaminație cu *Săvela*, „sora lui Solomon” din „Alexandrie”, adică: *Sibila* (*Sîmbea* are altă explicație decît cea dată de Meyer-Lübke în „Convorbiri literare”, 1912, p. 7 sq.; iar pentru *Vila*, care umple poezia slavă sud-dunăreană, cf. controversa Hasdeu-Cihac, asupra „Zinei Filma”).

⁹ Ceea ce se dă în T[e]odorescu, p. 392, supt formă de versuri, ca „descintece de șamcă (avestiță)”, nu e decît cunoscutul text clasic al „Avestiței” românești, în curată proză, dispusă numai în chip de „versuri”, fără ritm și rimă, ca atîtea din poeziile simboliste contemporane, „sans rime ni raison”. — O variantă a aceluiași apocrif dă d. Lupescu în „Șezătoarea”, V [1899], p. 156 sq. („Pogorîndu-mă Elionului” = pogorîndu măgura Eleonului; — „Fuarîu”, poate: *fugariu*, ar corespunde cu *ogariu* din alte variante; — „Zlatout” = evident: *Zlatoust*, „Sf. Ioan Hrisostomul, Rost-de-aur, Gură-de-aur”, iar „Teodor, Stratilat” e unul și același sfînt: Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης „generalul”, în deosebire de *Theodor Tiron* = ὁ τήρων, lat. *tiro*, „recrutul”: v. Hippolyte Delehaye, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris, 1909, p. 17).

¹⁰ V. *Negotium perambulans in tenebris*, Strasbourg, 1922, p. 7 sqq. — *Sisoie*, numele românesc, e sl. *Sisoje*, corespunzînd gr. Σισόνιος (cf. și *Zizin*, *Zizinca*), în coptă: *Susinnios* (v. Perdrizet, *o. c.*, p. 13, care-l desparte, însă, etimologic, de *Sisoes* = gr. σισόη, „postiche”: *ibid.*, p. 14, n. 4). — *Meletia*, sora Sf. Sisoie, se cheamă Μελετινή în red. gr. a legendei *Avestiței* (incipit: Ἐπὶ τῆς βασιλείας Τραϊανοῦ...), numite acolo și Πετομένη, „l’Ailée” (cf. *Aripa-Satanei*): *ibid.*, p. 16 sq.

¹¹ Explicarea din *abgatoria*, *abgetorium* = *abcedarium*, *abvedrium*, idem (Du Cange), sau din *abagha* („et per potenciam Chaan verbum *Abagha*”: *ibidem*), — cuvînt cabalistic de soiul unui *agla* = acrostih, cuprinzînd inițialele invocației de pe scutul lui David: „Atah Gibor Lailam Adonai” (v. „Revue Archéologique”, XIV, p. 37), — cade de la sine.

¹² V. *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner-siebenbürgischen und moselfränkisch-luxemburgischen Mundart nebst Siebenbürgisch-niederrheinischem Orts- und Familiennamenverzeichnis sowie einer Karte zur Orientierung über die Urheimat der Siebenbürger Deutschen*, Sibiu, 1905, p. 5 sqq.; cf. L. Wilser, *Die Germanen*, II, Leipzig, 1914, p. 153 sqq.

PASAGII OBSCURE DIN MIRON COSTIN

1. Un pasagiu, care a dat mult de gândit editorilor și filologilor, sună în ediția Kogălniceanu (*Letop.*², I, 310) astfel: „Acest Domn [Vasile-Vodă Lupu] au făcut ca de iznoavă curțile cele domnești în Iași, casele cele Cucinii, grădini, grajduri de piatră, toate de dînsul făcute ...”

V. A.-Ureche (*Miron Costin, Opere complete*, I, 558) scrie: „... casele cele cucinii” și se întreabă, în notă: „Oare nu este a se ceti: *cu cinci grădini?*”

Ridicînd această „emendare [de fapt, o „conjectură”!], cum fac savanții din Evropa, întocmai”, d. A. Philippide (*Specialistul român*, Iași, 1907, p. 73)¹ vede în acel *cucinii* „un cuvînt foarte important, neprobat aiurea în alt loc”, — un ἀπαξ λεγόμενον, deci, ar zice „savanții din Evropa”, — reflex. al lat. *coquimus*: „casele cucinii = bucătării”.

De altfel, explicația aceasta o dăduse învățatul profesor încă din 1894, în *Istoria limbii române*, I, p. 184: „vr. cucin — coquinus (Miron Costin, I, 558 ‘casele cucinii’, unde V. A. -Ureche ar vrea să emendeze ‘cu cinci grădini!’)”, — și a repetat-o încă o dată în „Zeitschrift für romanische Philologie”, XXXI (1907), p. 308², cu adausul subst. *cucină* din Enache Kogălniceanu (*Letop.*, III, p. 224) = lat. *coquina*.

Etimologia a fost adoptată și trîmbițată urbi et orbi de d. Giorge Pascu (vezi recenzia lucrării d-lui D. Russo despre „Critica textelor și tehnica edițiilor”, în „Viața românească” pe 1916, iar, acum de curînd, „Arhiva” din Iași pe 1921, p. 165). În acest din urmă loc, însă, discipulul se ridică, discret, *supra magistrum*, „rectificînd” pe tăcute etimologia d-lui Philippide: nu lat. *coquimus*, ci un lat. **coquineus* (care, — observăm noi, — ar fi dat românește nu „cuciniu”, ci *cuciu*).

Mai sceptic ca d. Giorge Pascu, d. prof. Ilie Bărbulescu preferă „magherișelor” d-lui Philippide nu știu ce vagi „dependențe ale casei”, pentru a substitui etimonului latin unul din specialitatea d-sale: „sîrbescul *kuča* = casă” („Arhiva” din Iași, 1921, p. 153).

Din nenorocire, dreptatea este tot atît de puțin de partea slavistului, pe cît era de a romanistului.

În realitate, acel *cucinii* nu e „un cuvînt”, ci două: *cu cinii*, iar *cinii* însuși nu e decît pluralul turcismului *cinie*, întrebuițat, sporadic, pînă azi, în înțeles de „strachină, farfurie” sau „masă rotundă”, propriu-zis: „porțelan de China” (v. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 128)³, dar avînd, în cazul de față, un sens tehnic special, analog turc. *çinli* din faimoasele *tchinlu*

kieuchk și *tchînlu hammam*, „kiosque et façade de bain, à Constantinople, tapissés de carreaux vernissés et émaillés, imitant la porcelaine chinoise” (Barbier de Meynard, II, 630)⁴.

E vorba, deci, de niște clădiri „cinlii”, *cu cinii* (cf. *casele cele cu olane* etc.), pentru baie și agrement, pe care ambițiosul domn moldovean le-a construit după modelul celor din Stambul, — ceea ce se confirmă în totul prin versiunea latină a *Letopisețului*, publicată de d. E. Barwinski (*Mironis Costini Chronicon Terrae Moldaviae*, p. 105): „Idem Princeps aedificavit quasi de novo Palatium pro Principibus Iassiis: *hypocausta et conclavia testulis fictilibus Hollandici operis adornavit*, hortus muro circumdatus, stabula ex lapidibus ab ipso sunt fundata . . .”

Dacă rîndurile acestea ar mai avea nevoie de un comentariu, l-am găsi în însăși relația de călătorie, contemporană, a lui Paul de Alep (*Călătoriile patriarhului Macarie de Antiochia*, ed. E. Cioran, p. 28 = F. C. Belfour, *The travels of Macarius, Patriarch of Antioch*, I, p. 60 sq.): „În Iași este un edificiu pentru băi, zidit de Vasile-Vodă după planul băilor turcești, cu cupole și cu [multă] marmură (*an abundance of marble*), împărțit în frumoase cabine ori chilii . . . Vodă mai zidi încă în unul din palatele sale, lângă (*near*) apartamentele doamnei, o altă superbă baie, pentru uzul său propriu [și al soției sale: *for his own private use and that of his consort*], cu o pardoseală de marmură (*a marble pavement*), și mai multe fântîni în care apa se aduce de la lac cu căruțe”.

„Casele cele cu cinii” ale cronicarului înfățișau, prin urmare, așa-zicînd, ediția de lux, *in usum Principis*, a aceluia „feredeu turcesc” popular, care a existat pînă la 1894 în Iași (v. N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed. a II-a, p. 332), — baie de abur (cf. *hypocaustum*, gr. ὑπόκαυστον = *vaporarium*, „calorifer, etuvă în subsol”), „alla turca”, pardosită cu olane sau plăci de lut smălțuite (*terra cotta*), de fabricație olandeză.

„Casele cele înalte de la cămară, *cucinile*” (= *cuciniile*?) din Enache Kogălniceanu (*l. c.*), pe care le-a mistuit focul „tîmplat despre rîpa Privițoaei [= *Pevițoaei*, „Privighițoaii” de astăzi]”, la 9 mart 1753, supt oblăduirea lui Constantin-Vodă Racoviță, nu sînt, probabil, nici ele, altceva⁵.

Observăm, în sfîrșit, că finalul pasagiului latinesc sus citat: „*plurima optime ordinavit, quae ipsius ordinatio multo tempore duravit*”, confruntat cu textul corespunzător românesc: „toate de dînsul făcute, și multe locuri au așezat, care multă vreme au stătut așezate” (*Letop.*, *l. c.*), permite restituirea formei autentice a originalului lui Costin, precum urmează: „toate de dînsul [sînt] făcute, și multe *lucruri* au așezat” etc.

2. Cazul acesta, însă, nu e, firește, izolat. Atîtea alte locuri obscure din textul român se lămuresc prin comparația cu versiunea latină. Și nu încapem îndoială că o ediție a lui Costin, emendată, pe baza colațiunii atente cu acest prețios document, ca și cu versiunea grecească a lui Amiras, — despre care Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. X, presupunea că „diffère très probablement de l’original roumain” (cf. însă Kogălniceanu²,

I, p. XXV, n. 2, și Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. XVIII*, I, p. 481), — este o necesitate reală a istoriei noastre literare.

Așa, d. ex., în cunoscutul pasagiu din *Letopiseț* (VI, 5): „Venia Potoțchi semeț cu izbîndele ce făcuse ... Ce, cum zice moldoveanul: «Nu sînt în toate zilele paștele». Mergea fără vreo tocmală, fără străji a puterea li, fără limbi să știe ce fel sau ce samă neprieteni, area (ap̄k) unde merge” (ed. Ureche, I, p. 460), „să știe ce fel seau ce seamă de neprieteni *ori unde merge*” (Kogălniceanu, I¹, 262; I², 229—30), — simpla comparație cu textul latin: „Veniebat Potocius laetus victoriis ... sed, ut Moldavi dicunt: non fit omni tempore Pascha, progrediebatur absque ullo ordine, absque excubiis, absque notitia, quae et quanta *esset* potentia hostis *aut quo pergeret*” (Barwinski, p. 24) arată, atît lectura originară: „... ce samă de neprieteni *are, au unde merge*”, cît și originea coruptelei: -u din *au* fiind omis dinaintea lui *u-* din *unde*, *a-*, rămas stingher, a fost atras, la rîndul său, de -e din *are* (de aici: ap̄k), — sau invers: fenomenul din urmă va fi precedat — ; în orice caz, un cunoscut proces de „haplografie”.

E drept să spunem, în schimb, că punctuația lui V. A. -Ureche, în partea anterioară pasagiului corupt, e mai adecuată decît aceea a d-lui Barwinski: citarea „vorbei” moldovenești e o *sententia*, o γνώμη retorică, în gen antic-humanist, o reflexie morală distinctă, intercalată parentetic, independent, în cursul expunerii pragmatice, iar nu o parte integrantă a frazei următoare, cum apare la d. Barwinski.

3. „A privi era aeve și pedeapsa și stîngerea casei lui Vasilie-Vod, și кьндаи осиндаис (??) pre oamenii de casa lui, ales nepoții lui Vasilie-Vod, pentru multe doară, cîte au făcut și ei în vremile sale, sile și scîrnăvii” (ed. Ureche, I, 631). — „A privire era aeve pedeapsa și stîngerea casei lui Vasilie-Vodă și poate *osînda osîndia* pe oamenii de casa lui ...” (Kogălniceanu, I², 347) = „Manifesta fuit poena et ruina domus Basilii Principis; *quae poena dum consideratur*, fuit etiam poena extensa ad consanguineos ipsius, praecipue ad nepotes Basilii Principis, fortassis propter multa inconvenientia, quae ipsi etiam faciebant, dum essent in bona fortuna, scilicet propter violentias, impudicitias” (Barwinski, p. 169).

După credința noastră, arhetipul costinesc trebuie să fi avut în acest loc ceva ca: „Și poate, cînd (s. cîndai) *ieai sama, osînda-i* spre oamenii de casa lui” etc.

Resortul, grafic, al greșelii este lesne de înțeles: *даисама-осиндаис*.

4. Ed. Ureche, p. 612, are următorul pasagiu: „Iarăși din munteani, nu fără scădere în oameni au fost și mai vîrtos primejdia lui Matei-Vod cu rana ce i s-au prilejit, din care cu adevărat și *brant* au fost; iară, cît are mai fi putut trăi, rana aceea i-au scurtat rămășița zilelor; că pînă la anul, netămăduit de acea rană, au murit; că, să nu hie fost rănit, de abia cineva de are hi putut scăpa din moldoveni și căzaci, unde întrase și cu ce tocmeală!”.

Pasagiul corespunzător din Barwinski, p. 150, glăsuiește: „Sed etiam Valachi plures desiderati sunt; maximus vero casus fuit Matthaei Princi-

pis ex vulnere, quod ipsi obtigit, ex quo vulnere, cum esset etiam *senex* (sed nihilominus potuit diutius vivere), vita ipsi est abbreviata, quia intra annum, non curatus ab illo vulnere, vivere desiit. Sed, si non accepisset illud vulnus, vix aliquis ex Moldavis potuisset evadere mortem, et Cósaci ex illo loco, in quem intraverunt sine ullo ordine bono, ibidem omnes perissent”.

D. Giorge Pascu deplînge „nefericirea” că cuvîntul „*brant* a rămas netradus în textul latinesc” („Arhiva”, Iași, 1921, p. 166) și, astfel, ni s-a luat posibilitatea de a-i fixa etimonul.

De fapt, etimonul în chestie e tot ce poate fi mai evident : polon. *brant* = germ. *Brand*, „gan[g]renă” ; iar, pe de altă parte, dintr-o comparație atentă a traducerii latinești cu textul românesc, — considerat, nu izolat, ci în toate variantele lui, — se poate scoate o încheiere destul de interesantă asupra originalului acestei traduceri.

În adevăr, în adnotația la pasagiul citat, V. A.-Ureche observă următoarele : „*Brant* este vorbă slavă, neînțeleasă de copiiștii B. G. E. AA (Raf), unde cetim : *bătrîn*”.

Ei bine, acest *bătrîn* figurează și în traducerea latină : *senex*.

Dar atunci se pune întrebarea : oare traducătorul, — care, după toată probabilitatea, era însuși Miron Costin (v. Barwinski, *o. c.*, p. XXI), — va fi avut înainte-i un manuscris rău copiat, cu „*bătrîn*” în loc de „*brant*”, ori acest „*bătrîn*” condamnat e adevărata lectură din arhetip, ori încă sîntem în prezența unui dublet original, *brant* și *bătrîn* aparținînd deopotrivă autorului croniceii?

5. O enigmă e sfîrșitul pasagiului din Miron Costin, în care cronicarul moldovean, expunînd și combătînd născocirea cu descendența neamului românesc din „temnițele Rîmului”, încheie : „Nu se prinde dară, cum zic aicea mano țigănește” (*De neamul moldovenilor*, ed. Giurescu, p. 38 ; cf. N. Iorga, în „Revista istorică”, I[1915], p. 9).

Observăm, mai întîi, că ultimele două cuvinte („mano țigănește”) sînt în paranteze în ms. G, I, L și că acesta din urmă are : „manno”, iar ms. A, a : „doimano” (Giurescu, *l. c.*, în aparat).

O explicație acceptabilă ar fi, socot, aceasta : fraza imediat anterioară pasagiului nostru, cuprinzînd, în adevăr, cuvintele : „neamul romanilor” (p. 38), un răuvoitor va fi adnotat pe margine — în legătură cu controversa asupra originii românilor, — că termenul *romano* înseamnă (în limba țigănească) : „țigănește” (v. d. ex. : P. Iosif Ješina, *Români Cib oder die Zigeunersprache*, Leipzig, 1886, pp. 92, 124).

Cu o ușoară trunchiare : *mano* din *romano* (cf. variantele), glosa marginală a putut fi intercalată în text de vreun copist — și aceasta foarte de timpuriu, o dată ce — lucrul pare a se fi trecut cu vederea — la Nicolae Costin interpolarea există deja : „Vezi aici basnele lor, ce au scris ; ce nu se prinde, cum zică mano țigănește” (Kogălniceanu², I, p. 67).

De fapt, prin suprimarea cuvintelor cu pricina sensul rămâne intact („aicea” putând fi, de altfel, și o transcripție greșită pentru: *aceia*, i.e. istoricii calomniatori).

„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922, p. 310—317.

NOTE

¹ *Cucunos* (*coconoz*, *cucunoz*), prin care „Cantemir înseamnă o pasăre monstruoasă, care nu există, o pasăre de Physiologus...” și pentru care d. Philippide încearcă et. vsl. *κοκυνος*, „nasum aduncum habens” (p. 45; cf. serbo-cr. *kukonosast*, „hackennasig, adlernasig”), e turc.-pers. *quoqnous*, „phénix (oiseau fabuleux)”, *qoqnous*, „oiseau rare, phénix” (Kieffer-Bianchi, II, 494; 525). — [Adde, „Anuarul...”, I, p. 409:] Relativ la et. propus în locul lui *κοκυνος* (Tiktin), cf. și turc. *qoqonoz*, „muscadin, petit-maitre, coquet”, propriu: „coconas”, — echivocurile fiind în caracterul „Istoriei ieroglifice” (d. ex. *Helge*, „nevăstuică”, originar: „doamnă”, epitetul „nevastei fecioare, fecioarei nevaste” a lui M. Racoviță). — Pentru *cațaoan* (p. 54), care apare și ca nume topic: *Cațaoanul* (Olt), *Cațaoani* (Vlașca) și pe care Candra (Poreclele, p. 135; cf. deja Șăineanu, *Semasiologia*, 171) îl credea „înrudit poate cu *cățel*” (cf. *grecotei*, interpretat și el prin et. pop. în acest sens: *grec* + *cotei*, de fapt, format prin suf., și n. de cini *Cățăuălu* = *Κατσιβελος*, „Țiganul”, din „Șezătoarea”, VIII, 114, la Damé, *Terminologie*, p. 181: *Cațaveica*, probabil diferit de rusismul *cațaveică*), trebuie ținute în seamă, — în legătură cu etimonul *κατσίνι*, — între altele: numele de fam. *Cațichi*, numele de sat *Cațichea* (Ilfov), dar mai ales cunoscutul nume „balcanic” *Cacean* (un Pană Cacean, staroste de neguțătorii, la 1644, în „Arhiva istorică”, I¹, p. 120), mr. *Căciăuni* (la Weigand, *Aromunen*, I, 276, și: *Kătsuni*), ngr. *Κατσαούνοι* (Petridis, într-o „Scurtă descripție geogr. a Epirului”, din *Νεοελληνικά Ανάλεκτα*, 1871, p. 57: „ἡ τῶν Κατσαούνων λεγομένων περιοχῆ ἔξ ἱΙ χωρίων, ὀνομασθέντων οὕτως ἔνεκα λειψάνου τινοῦ τῶν Οὐνῶν ἐνταῦθα κατοικήσαντος καὶ ἀπομειναντος!), din care ar rezulta oarecare indoială, nu numai asupra originii dacoromânești a desinenței *-on*, *-un* (cf. și fem. *cațaoană*, la N. Iorga, *Scrisori de boieri și negustori*, p. 171), preconizate de d. Ph., ci și asupra radicalului însuși, unde un *-t-* ar fi indicat mai ales în aceste reflexe sudice: ori sînt două cuvinte diferite? Cf., în orice caz, mai departe: patron. ngr. *Κατσιγιάννης*, *Κατσικογιαννάκης*, *Κατσόγιαννος*, *Τραγογιάννης* (rev. „Αθήνα”, XXIII, 455), alb. *kašëk*, *kašik*, *kašup*, „Schlauch”, poate din alb. *kats*, *kets*, „Ziege” (G. Meyer, *Alb. Wb.*, 182, 185; M. Triandaphyllidis, *Die Lehnwörter der mitteligriechischen Vulgärliteratur*, p. 93), iar, pentru sens, și *barbatus* (sc. *hircus*, la Fedru), *cum hirquina barba* (Plaut, *Pseudolus*, v. 967), *hircino barbitio* (Apuleius, *Metam.*, XI, 8, firește, despre cite un *graeculus*, *graeculio*), sîrb. *kozobrad*, „Bocksbart”, rut. *Katsap*, „Rus-Mare”, propr.: „tête de bouc, à cause de leur barbe” (Niederle-Leger, *La race slave*, p. 51; cf. și V. Moisiu, *Știri...*, p. 149 etc. — Pentru rom. *chelbe* (p. 66), se poate cita, pe lingă gr. *κελερός*, despre care cf. și Sakellarios, *Κυριακά*, III, 304: „κελερός = λεπτοφυής, ἀδύνατος, φιλάσθενος, παρὰ δὲ τοῖς ἀρχ. κελερός = λεπρός”), și cumanul *kelepen*, *keleppen*, „leprosus”, din *Codex Cumanicus*, ed. Kuun, p. 263. — Asupra acelor „gewisse Eigentümlichkeiten der Citirweise” ale lui Rohde, de care pomenește d. Ph. (p. 77), atrăse atenția, în chiar *Prefața* ed. a II-a, îngrijite de dinsul, însuși Fritz Schöll (p. XIV, nota).

² Etimologia *armamentum* pentru *arminturi* (p. 293) fusese propusă încă de Cihac I, 17 (cf. *Dicț. Acad.*, s. v.) și, de altfel, în pasagiul unic în care e atestat, — adevărat *ἄπαξ εἰρημένον*, — cuvîntul ar putea fi o haplogologie din *armăminturi* = *armamenta*, mgr. *ἀρμαμένα*, „arme, arsenal; armată” (e vorba de trupe: „arminturi grele”, cf. *ὀπλίτης*). Citatul se găsește și-n fragmentul, identic, din col. Al. Vasiliu, p. 6, supt titlul: *a Raielii*, adecă: cîntecul *raialei* turcești, — reminiscență istorică, păstrată încă în n. de fam. *Răileanu* și-n adj. *răilești*, *răile-nești* (despre care v. col. de colinde Baronzi-Iorga, p. 26, și „Șezătoarea”, XIII, 130, împreună

cu „cară chiovenești” = de Chiev). — *Baier*, „amulet, torquis”, din lat. *bajulo* (p. 295), a fost propus în același timp (1907) de Densusianu-Candrea în „Dicționarul etimologic al limbii române”, fasc. 1, no. 127: lat. *baiulus*, „porteur”.

³ V. și Heyd-Raynaud, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, II, p. 678 sq. — Sensul primordial de „chinois” îl are și turc.-pers. *fagfuri*, prototipul rom. *farfurie*, deci: „portelan de China” (cf. Șăineanu, *o. c.*, p. 168). — În ce privește *cinie* însuși, însă, informațiile din Șăineanu, chiar combinate cu cele de supt *sinie*, la care ne trimite (II³, 323; cf. totuși Kieffer-Bianchi, I, 701), sint cu totul reduse, iar notița lexicografică, de ocazie, din „Documentele slavo-române” ale d-lui St. Nicolaescu (p. 311), confundă pe *cinie* cu *cin*, „hotar”, și chiar cu *chin!* — Nu strică, deci, să insistăm puțin, subsidiar, asupra omonimiei cuvântului.

De fapt, necum slavismul *cin*, ori maghiarismul *chin*, să se raporte la turcismul *cinie*, dar nici măcar un *cenac* sau *čanac*, „farfurie, strachină” (Codin-Mihalache, *Sărb. poporului*, p. 6, nota 1), care e turcescul *čanac*, „plat de terre, écuelle” (Șăineanu, *l. c.*, 122; cf. *Ceanac-kalè*, în Dobrogea), sau un *cinii*, „unelte, alături, p[entru] înhămat sau pescuit” (exemple din cele mai expresive, v. la N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 19, 37 și Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 331: de adaus la Tiktin, *s. v.*, unde v. etimologia!), ori *cin*, „Boot” (v. Tiktin, *s. v.*), în Bănat: *ciun* (Viciu, p. 31) = sîrb. *čun*, atestat și-n versul popular: „cu *cinu* cimînd”, care are a face, deci, cu *ciuma* (Pamfile, *Sărb. de vară.*, p. 223) tot atît, cît are a face cu *cina* (idem, *Cîntece de țară*, pp. 229, 345) cutare alt vers popular, cuprinzînd o invocație către *cuc*: „Taci cu *cina* (*sic*) nu mai da, nu mai da, nu mai cînta” (*l. c.*) = Taci, *cuce* etc. (cf. *Sărb. de vară*, p. 110: „Cîntă, *cuce*, nu tăcea!”). — *Părîul-cu-cinii*, afl. al Bistriței, cuprinde, cred, pe *cinii*, „instr. de pescuit”, și, tot așa, nu putem recunoaște cuvîntul nostru în topicul *Dealul-Ciniilor s. Muchea-de-la-Cinii*, culme a colinei *Cineul* (Buzău), ori în *Ciniile*, lac (Ialomița). — Nu înțelesul de „farfurie, talger”, cum afirmă Pascu (*Despre cimilituri*, I, 140), ci acela de „cursă, capcană, prinzătoare” (v. Nicolaescu, *l. c.*), are *cinie* în cimilitura șoa-recelui, care „între în *cinie*”, ca o „păsărică-n colivie”. — [Adde, *ibid.*:] Într-o variantă a cimiliturii, din „Șezătoarea” pe 1922, p. 208, *cinie* e glosat: „cămară”.

De „*sinii* de cele mari de masă de tocat, *sinii* de cele mici” pomenește și un inventariu casnic, excerptat de d. Iorga („Neamul românesc” din 18 april, 1921), iar *sinii*, în înțelesul explicit de „măsuță”, găsim și la d. Sandu-Aldea: „[Fata] luă o *sinie* de lingă vatră ... și pe ea puse strachina cu fagurele” (= *Călugărenii*, p. 163), ca și-n meglenă: *sinia*, „masă de lemn” (Papahagi, *Megleno-românii*, II, 116); cf. și Pamfile, *Dușmani și prieteni ai omului*, p. 5: „Lucrurile de pe masa rotundă, numită *sinie*, pe care s-a întins *cina* [= *cena*] sau *cinișoara* ursitoarelor” (*cinioara*, la G. Dem. Teodorescu, 188).

Sinonimul vr. *sofra*, „mescioară rotundă” = turc. *sofra* (Șăineanu, *l. c.*, 324, cf. *sofragerie*), se păstrează încă supt forma deminutivală *sofracă*, *sofrîncuță*, „o masă rotundă pe un picior, pe 2 ori pe 4, în jurul căreia mînîncă țărani cu familiile lor” (Moisiu, *o. c.*, p. 139, [...] unde există și alt deminutiv, din *stol*, pentru „masă”: *stoica*; *ibid.*, p. 146). — *Astal*, „masă mare” (Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, 388), e = ung. *asztal*, de unde, prin derivatul *asztalos*, „stoler”, rom.-dial. *astaluș*, idem. (N. Iorga, *Scr. și inscr. ardeleni și maramureșene*, II, 291, d. ex.), la românii din Craina: *tișlerar* (Giuglea-Vislan, 398) = *Tischler* + *-ar*. — Megl. *rapeznic*, „masă de lemn” (Papahagi, II, 123), are la origine, în ultima analiză, pe gr. *τραπέζα*, „masă (cu 4 picioare)”, ca și n. topic *Tîrpezița*, sat în Dolj (cf. *τραπέζιτης*, „bancher”). — În dr. *tabinet*, „joc de cărți”, avem o formație *tablinet*, din fr. *table nette* (cf. și *tablă*, „masa plăcintarilor”, „tavă mare pătrată”: Șăineanu, *o. c.*, 340).

Cît pentru tranziția semantică „farfurie” — „masă” (prin „rotundă”), e interesant să se compare: germ. *Tisch*, „masă”, față cu vgerm. *tisc*, „farfurie” = lat. *discus*, „disc”; it. *desco*, „masă”, față cu engl. *dish*, „farfurie”; rom. *blid(e)* față de vsl. *biod*, got. *biuds*, „masă”; vsl. *misa*, megl. *misur*, „farfurie” (Papahagi, II, 95), alb. *misur*, idem, față cu lat. *mensa*; sl. *stol*, „masă” (cf. *pristol*), germ. *Stuhl*, „scaun”, față cu fr. *assiette*, „farfurie”. — Pentru bân. *cineviu*, „farfurie”, cf. *tényer*, *tinyer*, „discus, orbis” (Anonimul Bănățean, ed. Crețu, p. 374), iar p[entru] *talger* însuși, cf. varianta *taler* (Cihac, II, 399), cu omonimul *taler*, monetă (germ. *Taler* = *Joachimsthaler*, engl. *dollar*), apoi: *taier* și epitetul satiric *linge-talgere*, *linge-blide*, fr. *lèche-plats*, it. *lecca-piatti* etc. (*Talerul* e și n. unei insule dunărene, din Constanța).

Adăugim că sinon. vr. *căfîn* = lat. *catinus*, „farfurie” (Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.*, no. 318), se păstrează în megl. și-n toponimia dr.: *Căfunul*, munte (Muscel), *Caținul*, dealuri (Neamț), *Căținul*, lac (Ialomița).

Observăm, de asemenea, să sinonimul democratic *strachină* redă exact pe *testula* din versiunea latină (lat. *testa* = gr. ὄστρακον) și că, de altfel, gr.-dial. ἄστρακιά = οἴκου στέγη ἐπίπεδος ἐξ ὄστράκων (G. Meyer, *Neogr. Studien*, 14; cf. *ibid.*: ἀστράχα, ἀστροτάχα = στέγη οἴκιας din sl., ca și rom. *streșină*, *Strehaia* etc.).

În sfârșit, relativ la proveniența porțelanului de la casele „cu cini”, v. și ce spune d. V. Păcală, în *Monogr. com. Rășinari*, p. 500, despre vechea industrie ceramică ardeleană.

[Adde, *ibid.*:] Privitor la proveniența olandeză a „ciniilor”, de notat că tocmai în sec. XVII, Delft, în Olanda, era renumit prin industria faianței de imitație chineză (René Jean, *Les arts de la terre*, Paris, 1911, p. 166 sqq.; comunicat de d. G. Oprescu).

⁴ Cu un înțeles asemănător, de „brique de faïence carrée et peinte, dont on garnit les murs d'une chambre à l'intérieur”, se întrebuința turc. *kiāchi* (Kieffer-Bianchi, II, 550).

⁵ Pasagiul a fost reprodus, acum în urmă, și de d. Gh. Ghibănescu (rev. „Ion Neculcea”, I, p. 23 sq.), care scrie: „cucinile” și observă că „acesta era al doisprezecelea foc ce pîrjolise curtea domnească”. — Despre incendiul de la 23 decembrie 1784, v. articolul [...] [lui] C. Bobulescu: *Curtea domnească din Iași și cneazul Potemchin*, în „Spicuitor în ogor vecin”, I, p. 115 sqq. — Privitor la „ianginul” din 19 iulie 1827, avem un ecou popular în cîntecul *Ardeea Iașilor* din colecția G. Dem. Teodorescu, p. 488:

Frunză verde de cireși
Arde-un foc în sus (var.: tîrg) la Iași
.....
La al domnului palat
Mare foc s-a ridicat etc.

ADAUS

Sensul și derivația atribuite mai sus [...] [p. 15, n. 2] lui *arminturi* se confirmă decisiv prin singularul *armînt* din următorul pasagiu al baladei „Gheorghică Zătreanu” (Pamfile, *Cîntece de țară*, p. 47):

Și zicînd cuvîntul,
[Voinic moldovan]
Lepădă *armîntul*,
Brațele-ntindea,
Pe turc cuprindea...

Înțelesul de „arme, totalitatea lor la un om înarmat” (Pamfile, *o. c.*, *Glosariul*), deci „armament”, se evidențiază și prin pasagiul similar din balada „Stoian Bulibașa” (Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, p. 49, cu varianta Picot):

Da Stoian cînd mi-auzea,
De nașu-so mi-asculta,
Armele le lepăda...

La formarea pl. *arminturi* (în loc de *armînturi*) va fi contribuit analogia dubletului uzual în *-mînte*: *mormînte* (cf. n. topic *Murmenți*, într-un act muntean din 1636, la Iorga, *Stud. și doc.*, VI², p. 470), *jurămînte*, *legămînte*, *veșmînte* etc. (cf. Pascu, *Sufixe românești*, p. 47, adăugînd, cu această ocazie, din Frîncu-Candrea, *Moșii*, p. 105: *șolămînturi*, „obiectele necesare la întîrnișatul calului”, deci: *șelămînt*, *șeomînt*, *înșeuămînt* = lat. **sellamentum*?).

Cît pentru sincoparea lui *-mă-*, avem exemple destule: *mă-sa*, *măligă*, din *mamă-sa*, *mămăligă* etc.

— Observăm ulterior că etimonul *baiulus* pentru *baier* (Candrea-[Densusianu], Philippide) fusese propus încă din 1900 de Crețu (*Lexiconul Mardarie*, p. 307).

— Cu privire la „Călătoriile lui Macarie”, pe care le întrebuițăm mai sus [...] [p. 12], ar fi, poate, locul să lămurim aici cîteva puncte neclare:

Secretarul patriarhului povestește (ed. Cioran, p. 34) că la o liturghie în biserica Barnovschi din Iași „fură prezenți patru mitropoliți: vlă-

dicul Curtii locale [Varlaam], mitropolitul Sofiei Velasie, mitropolitul de Naupact în Moreia, și un vlădică din Georgia de curînd sosit de la Moscova cu o abundentă colectă de elemosină. El se recomandă că e episcopul unei biserici în țara *Dadian*, unde se păstrează o cămașă a Maicii Domnului".

Această „țară *Dadian*", *country of Dadian* la Belfour (p. 67), neidentificată pînă acum, nu e alta decît acea τοῦ Διαδιάννου αὐθεντεία (sic), de care vorbește Chalcocondylas (ed. Bonn, p. 467) în descripția Georgiei sau Iviriei (Ἰβηρία), — „Ivirul" marelui mitropolit Antim.

Altă enigmă, a „egumenului ortodox, care se zicea a fi din *Insulele Britanice*, menționate de Ioan Hrisostomul, dintr-un oraș numit *Hervat*" (ed. Cioran, p. 100), e definitiv elucidată, după publicarea hrisovului de la Vasile Lupu către „sfînta mîn. de la Lepovina, din pămîntul *Vretaniei*, în ținutul țării *Croației*" (v. „Rev. p. ist., arh. și fil.", IX² [1903], p. 87 sqq.).

Acel „Sf. Ioan *Ei-Rahoum*", după care s-ar numi cutare oraș nemțesc (ed. Cioran, p. 76) și pe care Belfour declară că l-a căutat zădarnic în pinaxurile hagiografice (p. 100, nota), e „Saint-Jean l'Aumônier", *Iuhanar-rahym* al arabilor (Kieffer-Bianchi, II, 1286).

Sub *Gharâdâs*, numele unei „vechi și mici mănăstiri" de lîngă satul *Nucșoara* (ed. Cioran, p. 232 sq.), bănuim că se ascunde însuși sinonimul grecesc al rom. *Nucet* (cf. sîrb. *Oreahovița*): Καρύδι, Καρυδιά, Καρύδακι, Καρύδαç (cf. centrul athonit *Karyes*, ἐν Καρυαῖς, în N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țările noastre*, p. 5, iar, pentru echivalentul onomastic românesc, cf. măn. *Cozia* și *Nucet*).

— *Pecetea-lui-Solomon* [...] [p.9, nota 4] se cheamă și planta *Polygonatum officinale* (*Sceau-de-Salomon*, *Siegelblume*), numită încă, între altele: *coada-cocoșului* și *iarbă-de-durori* (Panțu, pp. 209, 67).

URME BIZANTINE ÎN ROMÂNEȘTE

Problema influenței bizantine în Țările române, care a făcut obiectul unei comunicări a d-lui N. Iorga la Congresul internațional de studii istorice din Londra¹, poate primi, din partea filologului, anumite precizări de amănunt, care fac să strălucească și mai intens adevărul dobândit prin cercetările marelui istoric.

Cele ce urmează aici așteptau de mult în notițele mele.

Fără îndemnul operelor d-sale, însă, — al celui elegant „Byzantine Empire”, în care un recent recențent² recunoaște „einen vorzüglichen Abriss”, al monumentalei „Geschichte des osmanischen Reiches” și clasicei „Geschichte des rumänischen Volkes”, în rîndul întâi —, nu le-aș fi căutat, și, fără lumina revărsată prin ele asupra întregului trecut al Europei orientale, nu le-aș fi aflat. Iar, cînd le-am găsit întâi, ceea ce mi-a înzecit bucuria a fost tocmai gîndul plăcerii ce i-aș putea face, cîndva, cu ele.

Înfățișîndu-i-le acum, — umil mînunchi de floricele uscate, avînd doar puțintel din mireasma trecutului din care vin —, îl rog, respectuos, să le primească cum sînt: „ale Sale dintru ale Sale”.

1. Colecția de „Literatură populară românească” a d-lui N. Păsculescu oferă, într-o variantă din Romanaii a baladei „Vișina” (p. 207), unul din cele mai interesante specimene de „supraviețuire” bizantină în părțile noastre.

În valea Galbenei
Și p-a Gălbenușei
Sînt trei sate *iscusate*
În visterie nebăgate.
Și zapcii sînt ca dracii, —
Bată-i Dumnezeu, săracii! —,
Scrie cărți în toate părți
Și răvașe prin orașe
Și firman³ la-mpărăție,
De toată lumea să știe:
C-ăle trei sate *iscusate*
Nu dau araciu de domnie,
Nici birul la-mpărăție,
Spune că n-au datorie.

Pentru cine e cîtuși de puțin familiarizat cu terminologia juridică și administrativă bizantină, adecă greco-romană, acest *iscusate*, în care autorul culegerii vede o „formă pop. compusă din *iscusit* + *sat*: *sat*, comună însemnată, bogată” (p. 352), se identifică de la sine cu medio-grecul ἐξκουσάτος (Du Cange), ἐξκουσᾶτος (Sophocles), ἐκσκουσάτος (Triandaphyllidis⁴) = mlat. *excusatus*, „scutit, scutelnic”, unul din acele „verba legitima” latinești, de care mișună vocabulariul juridic al Bizanțului⁵.

„Scutelnicii” erau, de fapt, cei ce plăteau birul, nu cătră stat, ci cătră boieri sau mănăstiri (v. N. Iorga, *Gesch. d. rum. Volkes*, II, 515), de unde, până astăzi, numele de sate *Scutelnici*: *Meteleu-Scutelnici*, d. ex., în jud. Buzău, metoh al mănăstirii Căldărușani. Iar, pe de altă parte, mlat. *excusati*, „liberi, quieti, fr. quittes”, are exact același înțeles de „scutit de orice obligație publică, imun”, ca și mgr. ἐξκουσάτος: *ac pro omnibus obligationibus... quittos dimittimus et excusatos* (Du Cange, s. v.), κομιζεσθαι προφάσει τῶν καλουμένων ἐξκουσάτων χρήματα ὑπὲρ πάντων ἢ ὑπὲρ τινῶν ἐργαστηρίων = *percipere occasione appellatorum, excusatorum, pecunias pro cunctis aut pro aliquibus ergasteriis* (Novella LIX, 2, în „Corpus Iuris Civilis”, ed. Kroll, vol. III, p. 318).

Că acesta e sensul calificativului *iscusate*, nu mai încape îndoială: el rezultă nu numai din versul imediat următor („în visterie nebăgate”), care e însăși traducerea, glosarea lui, ci și din întreg cuprinsul cîntecului.

În adevăr, conștiente de imunitatea lor, cele „trei sate *iscusate*” se împotrivesc hotărîrilor oamenilor stăpînirii cari vin să li ceară birul, obiectînd că ele

... n-au datorie
Să dea bani pentru mirie⁶

și sfidînd cu

... săbii fabricate,
La mănunchi îngenuchiate.

„Împăratul” turcesc, căruia sărmanul pîrcălab⁷, luat pe sus de „unzar” (v. no. 2), îi raportează incidentul, decide pedepsirea rebelilor printr-un „ceambul” tătarec:

Tătărimea Crîmului
Și a Rosmalinului,
Nadolii⁸ pămîntului,
Să înceapă a prăda.

Punctul de plecare al *raidului* acestor tătari, cari apar și-n alte balade, haiducești, din aceeași regiune⁹ și pe cari muza populară îi aduce, în varianta de la p. 209, din părțile „Iscrului” bulgăresc, e *Orșova* („Roșava”¹⁰):

Și vedeți să o iea
Tocmai din Roșava-ncoa.

Geografia populară e, în genere, aproximativă. Totuși, dacă două din satele „iscusate”, *Vișina* și *Urzica*, aparțin jud. Romanai, al treilea, *Polovina* („Jumătatea”), a existat odinioară nu numai în acest județ („Polovinele st. sud Romanai”), ci și în Mehedințul vecin cu Orșova (unde e și o apă, *Galbena*; v. *Dicț. geogr.*).

Și a fost robie mare
De la Roșava la vale,

încheie prima variantă, brusc, — lăsînd, oarecum, cuvîntul celeilalte, care, ea, dacă n-are meritul de a fi conservat prețioasa fosilă lexică (cele „trei sate *iscusate*” devin, aici, pur și simplu: „trei sate *prea bogate*, în visterie nebăgate și de bir neapucate”), îl are, în schimb, pe acela de a descrie, dramatic și amplu, scena năvalei tătărești, — așa de cumplite, încît:

Din toată lumea lăsa
Vreo doi-trei unchiași bătrîni,
De-și ridica sprîncenele,
Oleo, tot cu cîrjile,
Să-și vază drumurile:
Unul e *Stan* din *Stănești*,
Încalcă cît clipești!
Și *Badea* din *Bădoești*
Și *Neagu* din *Negoești*, —

o icoană vie, în același timp, a legăturii onomastice dintre „moșii” întemeietori și satele înființate de ei.

P-ăștia, Doamne, mi-i lăsa,
Ca să spuie pricina,
Cum s-a robit *Vișina*,
Dupe asta *Urzica*,
Pe urmă *Polovina*.

Și „unchiașii” și-au făcut datoria: ni-au spus-o frumos.

2. **Unzur**, în text: **unzar**, e glosat de d. Păsculescu (*o. c.*, p. 384) ca „funcționar însărcinat cu perceperea dăjdiilor puse pe vitele care dau lapte, unt”, — ceea ce trădează, din partea d-sale, o „etimologie populară” (cu *uns*!) de același calibru cu acea din *Dicționarul geografic al jud. Buzău*, care interpretează topicul *Hînsaru* ca: „În Saru” (p. 269¹¹).

În realitate, acest *unzar* nu e decît cunoscutul *hînsar*, a cărui origine nu mai e o taină, de la studiul lui I. Bogdan asupra *Organizării armatei moldovene în sec. al XV-lea* (în „Analele Academiei Române” pe 1908, p. 401 și urm.). „*Hînsarii*”, — lămurește învățatul slavist acolo, — „despre cari vorbește și Ureche... , spunînd că Pîrvul, pîrcălabul de Soroca, s-a aruncat

atunci cu hînsarii și cu alți cîți au venit de bunăvoie asupra cazacilor cari prădaseră ținutul lui, nu erau un corp de armată, cum credea Cantemir și cum au crezut alții după dînsul, identificîndu-i cu husarii, ci un fel de «haiduci slobozi», de «tîlhari» sau «corsari»... Ei se constată pe la începutul sec. al XV-lea în Țara Românească, de unde, probabil, au pornit, ca să ajungă în Moldova". Rom. *hînsar* corespunde, astfel, vsl. *hănsaru* = = it. *corsare* sau mgr. *κουρσάρης* (cf. și *Dicționarul Academiei*, s.v.), contaminat, poate, cu ung. *huszár*!

Adevăratul caracter al *hînsarilor* îl fixează însă, definitiv d. N. Iorga (*Istoria armatei românești*, I, p. 70), în aceste cuvinte: „*Hînsar*, *husar* înseamnă de obicei: hoț, lotru; *hînsarii* moldoveni erau deci acei ostași asemenea cu «*achingiții*» osmani¹² cari nu primeau leafă și nu erau numărați sau măcar prevăzuți dinainte: «oastea de dobîndă», despre care vorbesc izvoare mai tîrzii" (cf. *ibid.*, p. 403, nota 2: *venturieri*).

Un termen de comparație ni oferă, de altfel, însuși lat. *latro*, părintele it. *ladrone*, fr. *larron* și, indirect, al rom. *lotru*: „*latrones* antiqui eos dicebant, qui conducti militabant, ἀπὸ τῆς λατρείας; at nunc viarum obsessores dicuntur", citim la Festus, ed. Lindsay, p. 105.

Paralelismul cu anticitatea înfățișează, însă, în speță, un alt moment important, pe care credem de folos a-l releva.

Încă din vremea lui Herodot (VI, 97), grecii cunoșteau așa-zisul κέρκουρος, „vaisseau léger de course", *kurkura* arabilor, corespunzător hebr. *kerkera*, „chamelle de course, coureuse": gr. *δρομας*, din care și fr. *dromadaire*.

Victor Bérard, de la care împrumutăm aceste date, conchide și continuă (*Les Phéniciens et l'Odyssee*, I, p. 497 și urm.): „*Kerkera-dromas*, *la Coureuse*, forment un doublet gréco-sémitique... Le bas latin *cursorius*, dont nous avons fait *coursaire* ou *corsaire*, nous en donnerait une juste traduction: comme les Grecs anciens avaient emprunté *kerkoure* aux Sémites, les Grecs modernes ont emprunté *κουρσαρικόν* aux Francs, et ils ont dit ἀρματώνω εἰς κουρσαρικόν pour dire *armer en corsaire*, jusqu'au jour où les puristes ont voulu chasser de la langue ces mots intrus et revenir aux expressions classiques: ils disent aujourd'hui *καταδρομικόν*, au lieu de *κουρσαρικόν*".

Numai cît, cum se întîmplă totdeauna, „puristii" au sosit prea tîrziu: alătura de *δρομεύς* etc., *κουρσάρης* își făcuse drum în întreaga zonă de influență a Bizanțului¹³. Și există, supt acest raport, un sinonim deosebit de important pentru noi: e *δρομίτης*, atestat la Symeon Magister¹⁴ ca epitet al normanzilor din serviciul imperiului, care amintește atît de viu pe *ὀδίτης* al lui Cedrenus, dar care, cu tot echivocul său și cu toată reputația de „pirai" a acestor „vichingi", nu știm să fi fost interpretat de cineva ca „ein euphemistischer Ausdruck für Räuber", cum a fost cazul cu Βλάχοι ὀδίται (G. Meyer, *Essays und Studien zur Sprachgeschichte und Volkskunde*, II, p. 187, d. ex.).

3. Dacă însă, într-un chip sau altul, bizantinul *κουρσάρης* se reflectă în rom. *hînsar*, în schimb ni se pare cu totul neverosimil ca biz. *Βάραγγοι*, „barangii din garda imperială a Bizanțului”, să se fi păstrat în rom. **barangă** și chiar în **baragladină**, cunoscutul epitet injurios pentru țigani, cum vrea d. A. Philippide (*Barangii în istoria românilor*, în „Viața românească” pe 1916, p. 238 și urm.). Nu doar’ că, la „poporul lui Faraon” sau în legătură cu el, nu s-ar fi putut păstra o noțiune arhaică: atâtea altele — firește, degradate, caricaturizate, *țigănite* oarecum — nu se întîlnesc astăzi decît la dînșii¹⁵. Dar, pe de o parte, rom. *baragladină* nu se poate desface de o întreagă serie de epitete similare, aplicate țiganilor: *baroi* (cf. n. de fam. țigăn. *Bara* și *baros*, „ciocan mare”), *baraon* (contaminație cu *Faraon*; cf. *Dicț. Acad.*, unde, și identificarea finalului cu bulg. *gladen*!) etc.; iar, pe de altă parte, *barangă* însuși ni pare susceptibil de o explicație mult mai firească.

În adevăr, înțelesurile acestui cuvînt, așa cum se precizează în articolul respectiv din „*Etymologicum Magnum*”, sînt următoarele: „*Barangă* este lupul bătrîn care *urlă întîi*, cînd lupii *încep a urla*. Tot *barangă* se mai numește și taurul cel mai puternic și mai voinic, care conduce cireada și *căruia i se atîrnă clopotul*; de asemenea se zice vacii care *merge în capul turmei* și este de ordinar *stearpă*. *Barangă* zice țăranca copilului care *țîpă tare*: «ho, *barangă*, ce *zbieri* așa?» — Cînd țăranul suduie pe nevastă-sa *strigînd la dînsa*, țăranca îi zice: ce «*zbieri* ca o *barangă*?»” (III, col. 2484 și urm.).

Dacă, din acest pasagiu, se desprinde o notă în adevăr comună, fundamentală, ea nu se poate raporta, după socotința noastră, decît la ideea de „zgomot, larmă, (semnal de) alarmă”.

În aceste condiții, însă, nu vedem ce s-ar opune să considerăm pe rom. *barangă* ca o simplă variantă a lui *balangă*, „talangă, clopot de atîrnat la gîtul animalelor” (cuvînt de origine onomatopeică, imitînd sunetul clopotului: *balanga-balanga*!), — întocmai ca fr. *bélier*, vfr. *belin*, „berbec”, propriu: „celui qui porte la clochette (mlat. *bella*, flam. *bel*, engl. *bell*), autrement en français: mouton à la sonnette, *clocheman* de quelques localités”, engl. *bel-wether* (v. Littré, s. v.), sîrb. *klopotar* (v. Edlinger, *Erklärung von Tiernamen aus allen Sprachgebieten*, p. 92)¹⁶.

4. *Ἀυτοκράτωρ*, titlul însuși al împăraților Bizanțului¹⁷, pe care și-l atribuie Alexandru-cel-Bun: *Ἰω' Ἀλεξάνδρου Βοεβώδα, αὐτοκράτωρ πάσης Μολδοβλαχίας καὶ παραθαλασσίας* (v. N. Iorga, *Patrahirul lui Alexandru-cel-Bun*, în „Analele Academiei Române” pe 1913, p. 344), se găsește, în copie românească perfect echivalentă, la Ureche, care, vorbind de Ștefan-cel-Mare, îl numește: „**însuși-țîitoriu** preste toată țara [Moldovei]” (ed. Giurescu, p. 91), „**singur-țîitoriu** preste toată țara [Moldovei]” (ed. Popovici, p. 86¹⁸, în aparat).

Corespondentul românesc al biz. *παντοκράτωρ* este, în adevăr, *atot-țîitor* (cf. „Crezul”) și avem motive să credem că, dacă nu *țîitoare* (cf.

maîtresse, „stăpînă prin iubire”, față de „femme entretenue” și *țin*, *mă țin*), măcar *ținut*, ca sinonim al lui *judet*, „resort, jurisdicție”, e pasibil de aceeași interpretare: „*Ținutul* (Trăgoviștii, Brașovului)”, „*biruitorul*” sau „*oblăduitorul* aceluia loc” din *Pravila munteană* corespunde lui „*biruința* (Iașilor, Cameniței)”, „*biruitorul* locului aceluia”, din cea moldoveană (ed. Longinescu-Patrognet, p. 184)¹⁹. Cf. încă: *țin legea*, „Gesetz halten”, despre „oamenii buni și bătrîni” cari șed în scaun de judecată, la moți: „Scăuneni” (N. Iorga, *Gesch. d. rum. Volkes*, I, 236)²⁰.

5. Primichir, primicheriu, din mgr. $\pi\rho\mu(\mu)\iota\kappa\acute{\eta}\rho\iota\omicron\varsigma$ = mlat. *primicerius*, i. e. *primus in cera*, „der erste Mann in dem auf einer Wachstafel geschriebenen Personenverzeichnis” (cf. Jireček, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*, I, p. 70), — slavon. *primikjur*, „cnez, jude”, — nu e cunoscut lexicografilor noștri decît ca termin, cărturăresc, de ierarhie bisericească (v. Tiktin, s. v.).

În *Descriptio Moldaviae* a lui Cantemir el se întîlnește, totuși, într-o accepțiune populară: *primicerius*, „primiceriu”, se cheamă acolo ajutorul așa-numitului *stareț*²¹, căpetenia *călușerilor* (v. ed. „Societății Academice Române”, p. 142, unde personagiul e identificat cu „mutul călușerilor” de azi; cf. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daziens*, II, p. 412)²².

6. Expresia a fi într-o pită, „in einem Brote mit dem Vater sein, d. h. keine eigene Steuern bezahlen” (N. Iorga, *Gesch. d. rum. Volkes*, I, 524; cf. I, 204), o găsim atestată într-o jalbă din 1723 a „săborașului românesc de la orașul Bistriței” cătră sfat: preoții din satele olatului se plîng că satele-i despart de „feciorii” lor, cari nu sînt „chilini” (separați, cu familie, gospodărie proprie²³), ci „*într-o pită*” cu dînșii, amintind că sînt scutiți de dare feciorii giuzilor, crainicilor, slobodnicilor (N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, II, p. 108, no. CCCLXXIX).

Noțiunea se regăsește, identică, nu numai în gr. $\sigma\upsilon\psi\omega\mu\omicron\varsigma$ (la noi, ca n. de familie: *Sipsom*), cum observă Karl Dieterich („Byzantinische Zeitschrift” pe 1907, p. 327), sugerînd un reflex bizantin, ci și-n acel lat. *cum pane*, care e la baza fr. *compain*, *compagne*, *compagnon*. — *Panem gustare cum aliquo*, „a fi tovarăș cu cineva, a fi într-o pîne cu dînsul”, era o locuție populară cunoscută: „Intellexi illum versipellem²⁴ esse, nec postea cum illo panem gustare potui” (Petroniu, *Cena Trimalchionis*, c. 62); de astfel, însuși *confarreatio*, străvechiul ritual de căsătorie patriciană, nu era, în realitate, decît gustarea simbolică din aceeași pîne de către viitorii soți: o spune, — până la Gaius, I, 112, sau Festus, ed. Lindsay, p. (65), — singur cuvîntul (*farreum libum, panis farreus*). Cf. glosa *confarr[e]atus* = consociatus (Forcellini) și *diffarreatio*, „divorț”: „icelui Jehannot promis et jure moult estroitement que jamais d'ilec en avant avec sadite femme ne *compagneroit* ou *converseroit*” (Du Cange, s. v. *companium*, „contubernium, societas, compagnie”); apoi: gr. $\sigma\upsilon\mu\beta\iota\omicron\varsigma$, $\sigma\upsilon\zeta\upsilon\gamma\omicron\varsigma$, lat. *coniux*, got. *gajuka*, „tovarăș, soț” (Walde)²⁵.

În ce privește valoarea acestei expresii ca argument împotriva teoriilor ciobănistobulgăriste ale filologilor lipscani și indigeni, mai mult sau

mai puțin Dumke (cf. N. Iorga, *o. c.*, I, p. 216), ar fi de pomenit încă ngr.-dial. *κασιόπηττα*, „Art Kuchen aus Weizenmehl, Oehl oder Butter und Käse”, pe care răposatul profesor de la Graz, G. Meyer, se îndărătnicea să-l scoată din sîrbo-bulg. *kasa*, „Brei, Grütze” (*Neugriechische Studien*, II, 30), deși pe ngr. *κασσιάρα* îl recunoaște el însuși ca românesc (*ibid.*, p. 75²⁶), iar simetricul ngr. *τυρόπηττα* = *πήττα ἐκ γάλακτος καὶ τριβομένου τυροῦ* (v. „*Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα*”, II [1870], p. 339) constituie o paralelă absolut concludentă: e străvechea *polenta caseata* a lui Apuleius (*Metamorph.*, I, 4), „papară”, cît și tradiționalul „balmoș” al ciobanilor unui popor, la care păstoritul n-a exclus niciodată plugăria.

Lui Nicolae Iorga. Omagiu, Craiova, 1921, p. 51–63.

NOTE

¹ *La survivance byzantine dans les pays roumains*, în: „Deux communications faites, le 7 et 8 avril 1913, au troisième congrès international d'études historiques, à Londres”, Bucarest, 1913, p. 23 și urm.; retipărită în splendidul „per le nozze” *Românii și grecii de-a lungul veacurilor*, București, 1921, p. 11 și urm., supt titlul: „La continuité byzantine dans les pays roumains”.

² E. Stein, *Die byzantinische Geschichtswissenschaft im letzten halben Jahrhundert*, în: „*Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*”, XXII (1919), p. 491, nota 4.

³ Aiurea: *ferman*, *ferban* (rev. „Ion Creangă”, I, 17). — Mărturii populare pentru *hrisov*: *ristovul* (Mateescu, *Balade*, p. 11), *rostoavele* (col. Tocilescu, I, 105), *hrisov* (Vulpian, p. 44).

⁴ *Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur*, Strassburg, 1909, p. 128. — Βούλιον din Malalas (ed. Dindorf, 493, 19, 21), „Dolch, Stilet”, *ψυγιο* (p. 129), e prototipul ungur. *bugyli*, „cultellus saccalis rusticus, cum manubrio ligneo, vilissimae sortis, krotenfeidl, taschenfeidl” (ignorat de Gombocz-Melich, *Magyar etymologiai szótár, s.v.*); — *κέρκετον*, „Patrouille, Runde” (p. 130), e, evident, lat. *circitor*, „qui vigiliis circumit” (v. Thesaurus), „cercetaș”; — *μουρτάρης*, „schmutzig”, considerat ca latin (p. 131), e, ca și *murdar* al nostru, tot ce poate fi mai turcesc. — De ce, însă, mgr. *καταβελος*, „Zigeuner”, trebuie să fie „walachisch” (p. 144)?

⁵ V. Zachariae von Lingenthal, *Ius Graeco-Romanum*, Leipzig, 1856, sau L. Hahn, *Rom und Romanismus im griechisch-römischen Osten*, Leipzig, 1906, și *Romanismus und Hellenismus bis auf die Zeit Justinians* (extras din „*Philologus*” pe 1907), indeosebi, însă: C.-C. Triantaphyllidès, *Lexique des mots latins dans Théophile et les Nouvelles de Justinien*, în J. Psichari, *Études de philologie néo-grecque*, Paris, 1892, p. 152 și urm.; ἐξουσεύω (p. 165), ἐξουσατεύσαι (p. 173), excusat *εὐέσθωσαν* [sic] (p. 172). Cf. Bréal, *Souvenirs romains subsistant en grec moderne*, în „*Mélanges Boissier*”, p. 81 și urm. — Aici se adeverește, mai mult ca oriunde, că „*Bizanz*... mai presus de toate, la început, dominînd orice, înseamnă: *tradițiune romană*” (N. Iorga, *Secretul culturii franceze*, p. 19).

⁶ „*Miria* din Craiova”, pe care o dăruiește banul „finului Dragomir” (Giuglea-Vilsan, *De la românii din Serbia*, p. 174), nu e un nume propriu, ci același apelativ: *mirie*, din turc. *mirî* (= *emirî*), „fiscul imperial, visteria emirului” (cf. Șăineanu, *Influența orientală, ad. voc.*).

⁷ În înțelesul de „prefect” ca și-n acela de „perceptor”, *πῖρκαλαβυλ* apare adesea în tovărășia *hinsarilor*. — Pentru *Mamalocco*, numele *πῖρκαλαβυλ*ului trădător de la Chilia, în 1484 (v. N. Iorga, *Istoria armatei românești*, I, p. 178, nota 2), ar fi de comparat *Malamuc*, „localitate lângă Gherghița (jud. Prahova), unde era casa de nebuni” (v. *Dicționarul Academiei*, s. v. *balamuc*), *Molomoc* s. *Momoloș*, n. muntelui pe care e zidită măn. Sinaia, azi: *Furnica* (v. M. Gold

În *munții Sinaiei* etc., p. 31), cum și it. *Malamocco*, „limbă de pământ ce desparte laguna Veneției de Adriatică”, mai târziu: porto di *Malamocco*, „principala intrare în portul Veneției” (v. Vivien de Saint-Martin, *Dict. de géogr., ad. loc.*), — pe lângă dr. *mămălucă*, it. *mammalucco*, sp. *mamaluco* etc.

⁸ *Anatolii*, ngr. Ἀνατολικός, „les Orientaux”, ἀνατολίτης, „levantin”, ajuns sinonim cu „intrépide”, dar și cu „bête”; cf. Ciobanu-Plenița, *Cuvîntări adînci*, p. 316: *nadol*, „om mare la trup, urît și necioplît”, poreclă a bulgarilor și sîrbilor.

⁹ Tătărimea Crimului,
Nadolii pămîntului,

capătă acolo însărcinarea

Să aducă pe Petre, haiduc Petre,
Din munții Catrinului
Și ai Rosmalinului,
În oraș, în Țaligrad,
La *poartă* de împărat,
Cum e bun de spînzurat (Păsculescu, p. 220).
La *poarta*-mpăratului,
Scara Țaligradului,

incepe și balada „Vidu Țăranu” din Giuglea-Vilsan, p. 110 (cf. p. 77, în balada „Miu Aiducu”, mențiunea „munților Catrinului și ai Rozmarinului”).

Pasagiile sînt interesante mai ales prin aceea că cuprind o mărturie populară pentru cunoscutul *Poartă*, „Sublima-Poartă, Poarta otomană” (despre *Poartă*, „Privattheer des Sultans”, v. N. Iorga, *Gesch. d. osm. Reiches*, I, 482; cf. vgr. αἱ βασιλέως θύραι, „palatul, curtea regelui Persiei” (Xenofon, *Anabasis*, I, 9, 3), — „Audienzthor”, după W. Otto (*Hermes* pe 1920, p. 222, și 1921, p. 104), ca și χρηματιστικός πύλων τῶν βασιλείων din Polibiu, XV, 31, 2, — οἱ ἐπιθύραις, lat. *aulici*, „curtenii” (Plutarh, *Themistocles*, 29).

¹⁰ *Urșova*, într-o însemnare localnică din 1686 (Bianu, *Catalogul ms. rom. din Bibl. Academiei*, I, 290); cf. dubletul prahovean *Orșoga* (Frunzescu).

¹¹ Culegătorii de literatură populară și, în general, glosatorii se lasă foarte adesea înșelați de asemenea iluzii, cărora li cad victime, de multe ori, filologii cei mai încercați: „cu lopată să forănească!” (rev. „Șezătoarea”, XIII, 1) = *să țî-o rănescă (rînească)*, „cu costeblă de busuioc” (*ibid.*, p. 8) = *c-o stebă* („nouă stînci”, *ibidem*, e: *stârci* s. *stîrci*, după variante). — Un *faci a uba*, *să am a uba*, evidente pseudografii pentru *faci au ba*, *să am au ba*, în cutare ms. al „Leas-tviței” lui Ioan Scăriariul, a dat prilej d-lui Gh. Ghibănescu („Arhiva” din Iași, XXV, p. 106) să îmbogățească lexicul vr. cu un nou element: *uba* (ori s-o fi gîndit la un reflex românesc, imposibil în aceste condiții, al vsl. *ubo*, „decî, adecă, oare”?).

¹² Despre incursiunile prădalnice ale acestora, v. N. Iorga, *Geschichte d. osm. Reiches*, II, p. 222.

¹³ Cf. glosele medievale bilingve, apud Du Cange, s. v. *cursor*, *cursarii* etc.: „*cursor*, *tabellarius*, *exercipes*, τὰχύδρομος, δρομεὺς καὶ κούρωρ” etc.

¹⁴ V. *Scriptores post Theophanem*, ed. Paris, p. 262 (apud Zeuss, *Die Germanen und die Nachbarstämme*, p. 555): Ἰπῶς, οἱ καὶ Δρομῖται λεγόμενοι. — Cf. vr. *tatar* (*tatar-menzil*), „curier”.

¹⁵ Un *ceribaș*, atestat încă în *Cod. Cuman*, cu înțelesul de „căpetenie de oști”, dăinuiește pînă azi, la țigani din Turcia, ca „primar de sat” (cf. *juđe*), iar „generalul sau amiralul bizantin”, δουγγάριος, apare ultima dată, într-un document din 1444, ca „*ungarius Cinganorum*”, adecă un *bulibașă* oarecare (v. Jireček, în „Byzantinische Zeitschrift” pe 1909, p. 580).

¹⁶ Pentru formă, cf. încă rom.-dial. *arîng*, *harîng*, „clopot” (Iosif Popovici, *Poezii populare române*, p. 122); — ung. *harang*, idem, ung. *barangol*, *borongol*, „errare, herumirren, schlendern”, *barang*, „der Nomade” (cf. *curbet*), care s-a putut invoca (Scriban) mai cu drept decît βάρραγος (din care, normal, am fi avut: *varăng* s. *văring*!) ca prototip al rom. *barangă*, e, după *Dicționarul*

etimologic al Academiei maghiare, relativ recent (sfârșitul sec. XVIII) și fabricat. — Un interesant sinonim al dr. *balangă* e megl. *brînceliu*, „clopoțel ce se anină la gîtul vitelor mici” (Papahagi, II, p. 60).

¹⁷ V. în special: L. Bréhier, *L'origine des titres impériaux à Byzance*, în „Byzantinische Zeitschrift” pe 1906, p. 161 și urm.

¹⁸ Traducerea slavă e *samoderjeŭ*, de tipul, binecunoscut, al „transcripțiilor clericale” ale cuvintelor greco-latine: *milosŭrdie* (*milo-serdyj*) = lat. *miser cordia*, germ. *barmherzig* (got. *armahairts*); cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 250.

¹⁹ Destul de exactă în genere, traducerea franceză a d-lui Patroguet nu e totuși impecabilă. Așa, la p. 196, pasagiul: „iată că face *ierosilie*; *ierosilios* (*sic*) se cheamă mai chiar fur de biserică” din textul moldovenesc e redat prin: „(celui-lă) commet donc une *hiérosilie* (!); *l'hiérosiliaque* (!) s'appelle aussi (!) voleur d'église”, — pe cîtă vreme, de fapt, mai chiar = plus clairement, iar *ierosilie*, *ierosilos* = gr. ἱεροσυλία, lat. *sacrilegium*, „sacrilege, pillage d'un temple” (în orice caz: *hiérosylie*!), ἱεροσύλος, lat. *sacrilegus*, „voleur sacrilège, pilleur d'église” (ngr. ἁγιογδύτης). — Toată recunoașterea se cuvine, în schimb, pentru indicele de cuvinte al d-lui Longinescu, lucrat cu o meticulozitate de filolog și cuprinzînd observații de limbă din cele mai judicioase.

²⁰ Adăugim, pentru arhaismele ce conține, acest fragment din poezia populară „Ion Botezătoru” de la românii din Serbia (în Giuglea-Vilsan, o.c., p. 247);

Ș-a botezat apili
Și toate judăfili
Și scamnul de judecată,
De judeca lumea toată.

Să nu uităm, în sfârșit, *Scaunele secuiești*.

²¹ Pentru înțelesul de „bătrîn” al *stareșului*, în terminologia ecleziastică, cf., pe lîngă *călugăr* (καλόγερος), însuși *preot* = lat. *presbyter*, din grec. πρεσβύτερος, „ancien” (ca și corespondentul armean și georgian: Meillet, o.c., p. 249).

²² Referitor la etimologia cuvîntului *călușer*, cf. mr. *aluguciar*, „călușar”, din ngr. ἄλογο, „cal” (P. Papahagi, *Notițe etimologice*, p. 42), iar, cu privire la jocul însuși și terminologia lui actuală, v. Pamfile, *Sărbătorile de vară la români*, p. 54 și urm. — Pentru *căluș*, „chevalet”, cf. lat. *eculeus* (de la *equus*) și gr. βοῦς ἐπὶ γλώσση, „avoir un boeuf sur la langue”, „garder le silence”, greșit interpretat ca o aluzie la mituire (cu monedă avînd în efigie un bou), cînd, în realitate, înseamnă „a avea călușul în gură” (v. Wilamowitz, *Aristoteles und Athen*, I, p. 81, nota 11).

²³ Pentru adopțiunea ginerelui de către părinții miresei (N. Iorga, *Les éléments originaux de l'ancienne civilisation roumaine*, p. 7), încuscrire (*consour*), încumnățire (*cognatus*), cf. și fr. *beau-fils*, *beau-frère*, *beaux-parents* (*beau-père*, *belle-mère*, „tata-socru, mama-soacră”), germ. *Schwiegersohn*, engl. *son-in-law* etc.

²⁴ „Vîrcolac”: *subito lupus factus est*; cf. λύκος γίνεται din Herodot, IV, 105 (cea mai veche mărturie), despre Nevri: „Aceștia le zice și tatarăi (= sciții) și grecii, cum sînt vrăjitori foarte mari și cum preste tot anul se face cite unul de aceștia de iaste lup și iarăș se face om” (ed. N. Iorga, p. 240).

²⁵ A. Meillet, o. c., p. 261, după care, nu numai nfr. *compain*, it. *compagno* etc., ci, „la rigueur”, chiar sinonimul vechi-armean *enker* ar fi simple „calques” ale vgerm. *galeipo*, got. *gahlaiða*, ajuns, în mediu militar, de la înțelesul de „qui mange le pain avec un autre” la acela de „compagnon” (cf. *compagnie*, *camarade*), recunoaște, totuși, că „au fond, ces expressions remontent à la pratique des repas communiels, pratique religieuse, où se manifestait l'unité du groupe social” (cf. gr. συμπόσιον, lat. *convivium*, gr. ἑμμετάριος, mlat. *commensalis*). — Pentru ngr. κόψωμος, cf. dubletul ngr. σύψυχος față de σύμψυχος și fr. familiar *copain* față de vfr. *compain*. — În sfârșit, pentru înțelesul de „ouvrier qui n'est pas patron et qui travaille pour un patron” (*ibid.*), să se compare vr. *bașcaliu*, „călfă cu prăvălie aparte, chilin” (v. Șăineanu, *Influența orientală, ad. voc.*).

²⁶ Pentru rom. *dumic(ați)*, cf. și ung. *domika*, „Käsesuppe”.

DIN VECHEA NOASTRĂ TERMINOLOGIE JURIDICĂ: FERIE

Asupra originii acestui termen arhaic, ca și asupra naturii înseși a instituției pe care o denumește, există o întreagă literatură, la care au colaborat istorici (Xenopol, Bogdan, Iorga), juriști (Pașcanu, Tanoviceanu¹), filologi (Tiktin), culegători de documente (Ghibănescu).

Controversa a devenit numai mai stufoasă și mai spinoasă.

S-o reluăm. — Mai întâi, în ce privește aspectul ei juridic:

Era *feria* un mijloc de a garanta recunoașterea autorității lucrului judecat (*res iudicata pro veritate habetur*), de a pecetlui definitiv o sentință pronunțată de instanța judecătorească, de a împiedeca redeschiderea procesului, ori un mijloc de stingere a acțiunii, de încetare a litigiului în curs?

Xenopol, care vedea în *ferie* echivalentul *legăturii* din cutare document anterior (v. *Istoria românilor*, ed. minor, VII, p. 86 sqq.), era pentru întâia alternativă (v. „Arhiva”, Iași, I [1889], p. 631 sqq.), pe când d. Gh. Ghibănescu se pronunță pentru a doua: „Este cu totul exclusă posibilitatea, ca el [așezământul juridic al *feriiei*] să fi slujit de garanție a lucrului judecat”, replică d-sa („Arhiva”, Iași, XIX, p. 393 sqq.; cf. *ibid.*, XX, p. 59 sqq. și „Din traista cu vorbe”, p. 322) d-lui M. Pașcanu, care afirmase (*Două încercări în studiul dreptului*, București, 1908, p. 87), că „*feria* nu se depunea decât tocmai după ce una din părți abandonase litigiul, recunoscând de neîntemeiată pretențiunea sa” și că „niciodată *feria* n-a fost cauza stingerii procesului, ci numai efectul terminării lui, fie prin judecată, fie prin compromis”.

Din parte-i, [...] Tanoviceanu, recenzînd ediția „Documentelor lui Ștefan-cel-Mare” de I. Bogdan, în „Curierul judiciar” din 1914, p. 36, se ridică împotriva identificării între *zaveasca* (legătura) din documentul de la 12 iunie 1459 și *feria* din documentele veacului al XVII-lea: „Pe când *feria* era plătită de câștigător ca să asigure irevocabilitatea hotărîrii, — ceea ce în fapt era iluzoriu², — dimpotrivă, *zaveasca* era o amendă sau pedeapsă contra persoanei care ataca mai târziu hotărîrea dată³”, scrie dînsul, adăugînd că, de altfel, „atît *zaveasca*, cît și *feria*, se plăteau domnului, iar nu colitigantului”.

O părere aparte, care a fost îndeobște trecută cu vederea, este aceea a lui Dimitrie Cantemir, după care *heria* nu e taxa preventivă sau amenda consecutivă redeschiderii unui litigiu tranșat judecătorește, ci amenda ce

trebuia să plătească împricinatul, care nu se va fi prezentat la termenul⁴ de apel, fixat cu consimțământul prealabil al amînduror părților, înaintea domnului : „Dacă cumva unul dintre dînșii nu s-a prezentat la ziua hotărîtă, el trebuie să plătească *heria*, adică amendă, — țăranul douăzeci și cinci de galbeni, nobilul o sută și boierul șase sute” (*Descrierea Moldovei*, trad. G. Pascu, p. 130).

Nu intră în intenția noastră să tranșăm diferendul istorico-juridic⁵, pentru care ne lipsește nu numai materialul documentar complet⁶, dar și competența necesară.

De fapt, fără a prejudeca întru nimic asupra economiei controversatei, putem lăsa litigiul pendent, *sub iudice*, pentru a trece mai departe, la cercetarea etimologiei cuvîntului, care primează pentru noi, putînd arunca lumină și asupra caracterului juridic al instituțiunii.

O prealabilă precizare e necesară.

Indiferent dacă termenul *feriie* e un nume nou pentru o instituție veche sau reprezintă o realitate pe care el a inaugurat-o în practica noastră juridică, cert e că acest nume, — cel puțin după datele de care dispunem pînă acum, — apare abia la sfîrșitul sec. al XVI-lea, pentru a dispărea pe la începutul secolului XVIII (cca. 1570—1720), și aproape exclusiv (cu o singură excepție cunoscută pînă azi) în documentele moldovene: o îndoită limitare în loc și-n timp, care-și are, firește, importanța și explicația ei.

E drept că lexicul românesc cunoaște un omonim *ferie*, *herie*. întrebuintat ca nume al unei măsuri de capacitate pentru licide [*sic*], azi mai ales în Ardeal⁷: ca „*ferie*, *ΦÉΠΙΕ*, urna, amphora; veder; der Eimer”, îl dă încă *Lex. Budan*, derivîndu-l cu tot seriosul din lat. *seria*. Adevărata-i origine trebuie căutată, firește, în rom. *fier*: „Ocaua lui Cuza era făcută din *fier*, spre deosebire de *bîrdac* [= turcismul *bârdac*, *bârdacă*], care era din lemn, și de aceea îi zicea *fierăe*”⁸, spune „etimologistul popular” din Dolj, prin rev. „Ion Creangă”, VII (1914), p. 53 (cf. *ibid.*, VI, 311), iar cărturarii nu pot decît confirma această derivare, pentru care există analogia decisivă a rom. *dimerlie*, lit. : „de fier” (turc. *demirli*), pe lîngă atîtea altele, vechi și nouă: vgr. *χοϊνιξ*, „șinic”, propr. : „Eisenbüchse”; *κύπρος*, propr. : „de cupru”; *μέδιμνος*, propr. : „de aramă”, ca ngr. dial. *λαμνί*, *ράμνι*, „Wasserkrug” = it. *rame*, „aramă” (G. Meyer; cf. „Dacoromania”, I, p. 276 [263], adăugînd, la rom. *arămie*, bulg. *aranija*, — după *Dict. Academiei*, — și pe s.-cr. *romijenča*, „kupfernes, Wassergefäß”: Filipović⁹).

Chestiunea e însă, dacă *feriie*, *ferie* al nostru poate fi identificat cu *ferie*, măsura.

Vorbînd de *ferie* în acest de pe urmă înțeles, din „Colindele” d-lui Viciu, d. N. Iorga („Bulletin de l’Inst. pour l’étude de l’Europe sud-or.”, I, p. 53) decide afirmativ: „*Ferie* în sens de măsură de capacitate (cum l-am aflat și aiurea) explică vechea *ferie*, *herîe*, amendă”, și, independent de d-sa, un filolog ieșean, d. A. Scriban, a putut ajunge („Arhiva”, XXVIII, 71) la aceeași concluzie, căreia nu i-ar lipsi nici suportul documentar:

„ș-am dat și *heria*: vro patru-cinci *herbi* de mied” (N. Iorga, *Doc. rom. din arh. Bistriței*, I, p. 99).

Decît, lăsînd la o parte poziția accentului (*férie*), plata în natură a fierii, de care e vorba în doc. citat (cca. 1650), apare cu totul izolată: aproape unanimitatea documentelor, și cele mai vechi, vorbesc de plată în bani.

Dacă însă avem cuvinte să nu putem împărtăși această identificare, cu atît mai puțin am putea primi celelalte explicații etimologice ce s-au propus: turc. *vereje*, dat. lui *vere*, din care și *veresi*, originalul rom. *veresie* (I. Bogdan, apud Xenopol, în „Arhiva”, Iași, I, p. 631¹⁰); — rom. *fier*, cu suf. demin. *-uie* din *cețăuie*, *ferestruie*, *cărăruie* (Ghibănescu, *ibid.*, XX, p. 67¹¹); — ngr. *χέρι*, gen. pl. *χερῶν* (Tiktin, s. v., cu îndoială¹²).

În concepția noastră, termenul *feriie* este un neologism de cancelarie, moldovenesc, a cărui proveniență trebuie căutată în sfera de influențe nord-slave, specifice mediului respectiv. Ni se pare singura ipoteză, în care se poate explica și aspectul cu adevărat proteic al cuvîntului, extraordinara șovăire în transcripția lui: *ФЕРВЮ, ФЕРВЮ* (Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, 49; cf. *ibid.*: „i postavili sobi *fervo vi zlat s*”), *ferio* (60), *ferne* (305) *ferio* (28), *ferio* (249, 275), *fieroe* (95), *fierio* (302), *ferъи*, *ferœ* (*ibid.*, III, 4), *fierio* (59), *ferio* (117, 168), *fieroi* (133), *herœe* (71, doc. rom.), *herœa* (190, 323, id.), *hărăia*, *haraia* (acestea din urmă, în „Arhiva”, Iași, I, 631) etc.: față cu noutatea și exotismul intrusului, diecii, pentru a-și fixa forma, îl alipeau, adică, de cîte un cuvînt de acasă (*fier*, *feri*).

De unde vine, deci, în Moldova, unde a strălucit timp de un sec. și jum., acest meteor lexical, care a radiat doar sporadic în Țara Românească, deși a lăsat, se pare, acolo, o interesantă supraviețuire în *heriaș*, „gîlcevitor”, din *Glosariul* muscelean al d-lui Rădulescu-Codin, p. 39 (cf. *cîrcotaș*, din *cîrcotă*, *buclucaș* din *bucluc*, iar, ca sens, și: *cîrciogar*, *șvornic*, *priceav*)?

Din mulțimea variantelor înșirate, se desprind, totuși, două constatări: a) că forma originară a cuvîntului nostru nu începea cu *h-* (cum implică etimologia d-lui Tiktin¹³), ci cu *f-* (cf. dubletele fonetice *fi-hi*, *fiu-hiu*, *fier-hier*); și b) că acea formă originară pare a fi sunat: „*feruie*”, „*feriue*”¹⁴.

Privită sub acest unghi, originea enigmaticului cuvînt iese din întu-neric și controversatul termen juridic se explică plauzibil ca un termen de cancelarie domnească, de felul fr. *vidimer*, germ. *vidimieren* (= lat. *vidimus*, pus ca „viză” pe actele autentificate), din polonul *feruje*, de la *ferować*, „prononcer la sentence” (J. A. E. Schmidt, *Nouveau dictionn. français-polonais et polon.-français, ad. voc.*), *ferować*, *-owal*, *-uje*, „durch gerichtlichen Ausspruch bekräftigen, befestigen” (Booch-Arkossy, *Polnisch-deutsches Wörterb., ad. voc.*)¹⁵, — un pendant profan al cunoscutului vr. *veruie*, „Crezul”, din limba bisericească: „...și aceasta o mărturisim tare în credința noastră, unde cetim *veruia*”, spune Varlaam (*Cazania*, ed. „Socec”, p. 16; cf. și Pușhilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, p. 60: „*Věrua*

e numit simbolul credinței după cuvântul cu care începe în slav. *věruju* = cred" — și compară rom.-pop. *ocenașile* = Tatăl nostru, la care s-ar putea adăugi: vr. *vos cresnele* din Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 469, împreună cu binecunoscuta înjurătură populară de *vascris* = 'Înviere, Paști', serbo-cr. *vaskrs*, „Ostern" etc.)¹⁶.

„Anuarul Institutului de istorie națională" Cluj, II, 1923, p. 345—350.

NOTE

¹ Teza d-lui V. Cădere (*Despre autoritatea lucrului judecat*, Iași, 1918, p. 13) nu aduce nimic nou în materie și nu pare în curent cu cercetările anterioare. — Un memoriu istorico-juridic asupra *feriiei* a prezentat la Academia Română d. D. Mototolescu, căruia i-am comunicat, întîmplător, împreună cu unele indicațiuni bibliografice, și etimologia noastră.

² D. Pașcanu demonstrează (*o. c.*, p. 87 sqq.) că *feriia* nu împiedeca, de fapt, reluarea procesului, nu numai supt un domn următor, cum socotea Xenopol, dar nici măcar supt acela care o luase. Se citează, între altele, și un doc. din 1762 (după Iorga, *Doc. Callimachi*, II, p. 169), în care [...] autenticitatea, ba însăși existența *heriei* „în cartea lui Dămian" fiind suspectată, ca „fără știrea sătenilor", se orînduiește cercetarea respectivei „cărți" (p. 91, cu n. 3).

³ Cîteva exemple, din recenta publicație a d-lui C. S. Nicolăescu-Plopșor, „Oltenia", I (1923): „și cine se va mai scula cu pricină de acum înainte a mai căuta judecată, să fim supt pedapsa divanului și gloabă taleri 100 la cutie" (învoială mehedinteană din 1787, p. 42); — „și pe acest Stoica, căci din indemnul lui au poruit și pe ceilalți să pornească judecată peste așezămîntul ce s-au învoit, i s-au făcut certare cu o sută toege la talpă; așzderea lui Ion Potîrcă, pentru mutarea pietrei hotarului, toege 60; și să plătească ei cu toată ceata lor cheltuiala celorlalte părți și să dea la cutie taleri treizeci, măcar că după hrisov sint legați a plăti gloabă taleri 60 de vor mai căuta judecată" (p. 40, sentință a divanului Craiovei, din 1779, aplicînd sancțiunea prevăzută în „așezămînt" în caz de nerespectare a „legăturii", prin pornirea din nou a judecății). — Același caz, în doc. din 1820 (pp. 47, 49), unde „Tepald" (p. 44) = *Tibaldo, Thibaut, Theobaldus*, ngr. Τιβ(μ)παλδο(ς), iar *înpietriți* (pp. 48, 50) = 'însemnați cu pietre de hotar' (v. chiar aici, mai sus), — sens interesant.

⁴ *Soroc*, se zice în text, cu un termen obișnuit pînă azi, mai ales ca derivat verbal: „a soroci o zi de judecată, un termen"; cf. *vadeâ*. — Pentru *ziua hotărîită pentru judecarea pricinii*, cf. lat. *dies constituta causae dictionis*.

⁵ Părerea regretatului C. Giurescu o aflăm exprimată în *Dicț. Acad.*, s.v. *heriie*: „(În vechiul nostru drept neexistînd prescrierea) = taxă fixată de domn pentru reluarea unui proces, cu scop de a garanta stabilitatea lucrului judecat; (în doc. slavone) *zavescă*".

⁶ Documentele, mare parte în regeste, au fost publicate de dd. Ghibănescu (*Surete și izvoade*, II și III) și N. Iorga (*Studii și documente*, XI și *Documentele familiei Callimachi*, II, 169: mențiune tîrzie, din 1792, a unui document anterior).

⁷ Cf. „veadre sau *ferii* ardelenesti" (*Dicț. Acad.*, s.v.), dar și: *ferie* = 'baniță, vas (măsură) de 20 litri', în jud. Mehedintîi (rev. „Tudor Pamfile", [1923], p. 105), despre care v. mai jos.

⁸ *Fierăe*, ca n. de fam., la Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, 378.

⁹ Cf. încă: *feriie*, „oca de tinichea [fer-blanc]", în Gorj („Conv. lit.", 1922, p. 363), apoi: *acov*, *lemnii* și *poporniță* = 'coș de papură' („I. Cr.", V, 279), ca și *fiçhire* (Păcală, *Rășinari*, 142), deci: *pașorniță*, mr. *cîneștră* = ngr. κάμιστρον, cum și *tîrnă*, „baniță", din „tîrn" (Grigoriu-Rigo, *Med. pop.*, p. 218; cf. însă și sl. *tarno*, rom. *tarniță*, *tar*!). — Ca măsură se întrebuița și *spcaia*, „qualus e cortice arboris, ein aus Baumrinden gefertigter Korb" (*Lex. Bud.*); cf. *spene*, „coș" (în special pentru dus mîncare la cîmp), la O. Densusianu, *Graiuul din Țara Hațegului*, p. 334.

¹⁰ „Cuvînt turcesc" e *fieriie* și pentru d. I. Nădejde („Viața rom.", I, 414, n. 1).

¹¹ Etimologia ar cadra, oarecum, cu indentificarea d-lui Iorga și, în alt sens, cu coniec-tura că *feria* s-ar chema după *fierul* sigilului domnesc („hierul țării”, zice Ureche) ce se punea pe zăpis, spre a-l confirma (printr-o etimologie populară cu *fer* — „clore avec un fer” — se explică și evoluția romanică a fr. *fermer* = lat. *firmare*; cf. Gilliéron, *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*, Paris, 1922, p. 2 și, alătura de rom. *înclui* = ‘a închide cu cuiul, a găvozdi’, rom. *fereca*, din vr. *färeca* = lat. *fabricare*); v. și explicația dată de Coșbuc locuției „e pecetluit cu roșu” (*Versuri și proză*, ed. Hodoș, p. 73). Dar sufixul în chestie nu e propriu-zis *-uie* (fem.), ci *-ui*: *brădui*, *făgu* etc. (v. Pascu, *Sufixe românești*, p. 133, adăugînd pe rom. -dial. *bârbuie* = bărbie; vr. *mamui* = ‘momie, sperietoare’ și *cărțăluie* = ‘cărțulie, cărticică’) și — cu toată forma pl. *fiară*, *fiare* (fem.), nu vedem de ce n-ar fi rămas definitiv la derivatul normal: *fierui* (masc.). — Asupra lui *mamui*, v. în special Hasdeu (*Cuvente*, I, 290), care citează după un glosar din cca. 1600, comparîndu-l, între altele, și cu germ. *Mumme*; cf. și ipoteza d-lui Giuglea asupra originii rom. *mumă*, *muma-pădurii* în „Dacoromania”, II, p. 402. — *Bârbuie* e atestat, repetat, în semnalmentele pribegilor unguri de la 1848—9 (v. rev. „Tinerimea română”, 1898, p. 265).

¹² Deci = *chezășie* (din *chezeas* = ung. *kezes*, de la *kéz*, „mîna”, ca gr. *ἐγγύη*). — Despre *datul de mîna*, la *paumée*, *Handschlag*, exact: *datul mîinii* (cf. *a da mîna*, *a bate palma*) ca rit juridic, v. Pașcanu, *o.c.*, p. 79 și urm.; dar el nu pare a fi fost practicat în speță. — De ngr. *χαίρειν* (cf. *hiritisesc* și *hiritismos* de mai tirziu), ca o aluzie la „felicitară” cîștigătorului, ar putea fi vorba tot atîta, cît și de lat. *ferire* (sc. *foedus*).

¹³ Cf. și *Dicț. Acad.*, supt *herție* („fereon” din Melchisedek, *Cron. Hușilor*, p. 71, consemnat acolo, e, după toată probabilitatea, o eroare).

¹⁴ *Ferui* ar fi un sing. refăcut din *feruie*, înțeles ca pl.

¹⁵ Din pol. *starować* și *tynkować* avem rom. *stărui* și *tencui* (cf. O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, I, 386), și e probabil că și *frăsuesce* = pol. *frasować*, „fâcher, chagriner, inquiéter”, mai curînd ca rut. *frasowaty*, idem, cum se admite în genere (varianta sporadică *frăsesc* ar putea fi și o contaminație cu *fras* = germ. *Frass*; cf. Tiktin, *s.v.*).

¹⁶ Aici ar aparține și *mesereri* = ‘milostenii’, deci lat.-eccl. *miserere*, dintr-un document de la Simion Moghilă, din 1602, relevant de Hasdeu (*Cuvente den bătrîni*, I, p. 129) și atestat, explicit, în *Ps. Sch.* (ed. Candrea, II, 436) și-n *Anon. Bănățean*: „*meserere* = *miser cordia*”, împreună cu derivatul *meserernik* = ‘misericos’ (ed. Crețu, p. 353). — Curiosul *ispre* („pentru care *ispre* ca să se descopere adevărul”, „la care parte s-am desu *ispre* ca să nu să mai supere cu judecată”) dintr-o misivă de la 1650 (!), a banului Manolachi Hrisovaghi, excerptată în „Revista istorică”, II (1916), p. 59, să nu fie oare — indirect — neologismul fr. *exprès*, contaminat cu *spre* (scop)? Cf. încă: *accepi*, *affidavit*, *recepisse* (de unde: „recipisă”) etc.

MĂRUNȚISURI ISTORICO-FILOLOGICE

I. — Kara-Ulah = valah, în „Codex Cumanicus”?

Editorul *Codicelui Cumanic*, Géza Kuun, a publicat și un supliment de cimilituri cumane, cuprinse în pp. 119—20 ale celebrului glosariu: *Quinquaginta Aenigmata Cumanica*, Budapestini, MDCCCLXXVIII.

Printre aceste enigme (turc. *gumbaklar*, „noduri”), una, în special, ni reține atenția: no. 18.

Lectura e în parte imposibilă din cauza deteriorării manuscriptului, dar, cât se poate ceti din ea, sună așa: „Kuce b... irir *kara ulah* erte kellar *kara ulah* juregina tuc...” și se tâlmăcește, de editor, precum urmează: „Robur eius... est, *equus niger* diluculo venit, *equus niger* cum vigore suo ...” (p. 12)¹.

Sensul enigmei, din nefericire, nu se poate descifra sau lipsește în manuscript: „huius aenigmatis explicatio in textu desideratur”, — ceea ce nu s-a întâmplat cu celelalte.

Ținând însă socoteală de faptul că enigma imediat anterioară privește pe cumani (căci așa interpretează editorul pe *huun* = *kuun* din text)², n-ar fi de loc exclus ca și înțelesul enigmei ce ne interesează să fie etnic: „valah”.

Am avea, atunci, o coroborare a lui *kara-ulag* din Rașid, în sensul interpretării lui Hasdeu (*Negru-Vodă*, p. XCVI)³.

II. — O nouă dovadă de românismul morlacilor

Se știe că rutenii sînt porecliți de ruși: „haholi”, din cauza chicei lor de „pudeli”. S-a trecut însă cu vederea că același epitet se dă și morlacilor din Dalmația, cari poartă însă părul în chip de „Zopf”, de *moț*, întocmai ca *moții* sau *țopii* din Ardeal (v. R. Kleinpaul, *Länder-und Völker-namen*, p. 93).

Acolo însă, la Adriatică⁴, nu poate fi vorba de ruteni: „haholii” dalmatini nu pot fi decît români, porecliți astfel de slavii din partea locului (*chochol*, „moțul păsărilor”, există și-n sîrbește), după cum românilor din Munții Apuseni li s-a zis „țopi”, probabil, mai întîi de sași⁵.

III. — Originea numelui Halis

Numele șefului dobrogean, din care Ana Comnena (I, 323) pare a face un supranume al celebrului Tatòs (τοῦ τε Τατοῦ καὶ Χαλῆ ὀνομαζομένου), n-a fost încă definitiv elucidat.

D. N. Iorga (*Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*, p. 29) observă, cu drept cuvânt, că „Halis pare a fi numit după obiceiul peceneg” și-l compară cu turc. *Habil*.

De fapt, numele nu poate fi despărțit de Halis (Χαλίσιοι), denumirea supt care apare, la Cinnamus (ed. Bonn, p. 108⁶), tribul de barbari, de lege mosaică (Μωσαϊκοῖς νόμοις), conlocuitori cu ungurii (Οὔννοι) în Sirmium (ἐν Σιρμίῳ), cari au putut fi identificați cu *cazarii*, adică, în ultima analiză, cu acei *hwalisi*, după cari s-a numit orașul *Hwalinsk* de pe Volga, și, odinioară, însăși Marea Caspică („Hwalinsko-Morja”; cf. *Bahr el-Khazar*).

IV. — O coniectură latină

În redacțiunea latină a cronicii sîrbești a lui Gheorghe Brancovici, sub anno 6991 (1483), credem că trebuie emendat textul, precum urmează: „Bajazet movet adversus carabogdanas arces Bielograde et Kiliam, supra Danubium sitas, et capit eas, uti et Stephani Moldavi arcem, *vi armorum*”, în loc de: „Vinamor” (așa, în N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. 3).

E vorba, firește, în acest caz, de capitala lui Ștefan-cel-Mare, Suceava (cf. și „Rev. ist.”, III, 94).

Dacă însă, — cum pare a postula simetria cu celelalte două cetăți moldovenești, care sînt numite, — cuvîntul trebuie să ascundă numele unei cetăți a lui Ștefan, el ar putea fi, la rigoare, un *Ujromán* = *Román-ujvár*, designînd „Cetatea noao Romanul”, cum numește și Ureche (ed. Giurescu, p. 16), „cetatea de la tîrgul Romanului”, despre care ne informează (*ibid.*, p. 66), că „se cheamă Smedorova” și a început a fi zidită de Ștefan-Vodă la văleatul 6991 = 1483, adică tocmai în anul cu pricina (cf. și p. 154, unde, vorbind de părăsirea lui Alexandru-Vodă Cornea în „Cetatea-Nouă”, unul din ms. glosează pe margine: „la Roman”).

V. — O glosă orientală

Într-o scrisoare negustorească din Lemberg (Liov sau „cetatea Litvei”, pentru bătrîniții noștri), privitoare la o comandă din anul 1595 a lui Aron Tiranul („Aaron, Palatinus Valachiae”), e vorba de cumpărarea unei „ves-

tis *altembasowey dictae, pellibus sabellinis subductae*" (N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, p. 437, no. CCCLXIX).

Numele hainei, căptușite cu blăni de sobol, e forma flexionară a polon. *altembas* (*al̨tembas*, rus. *altobašo*), „Goldleinwand” de origine turco-tătără (v. Miklosich, *Die türk. Elem. in den südost-und osteuropäischen Sprachen*, I, s. v. *altîn*, „aur”, din care în rom. *altanîc*, *altîngic*, *altîngea*, „chrysanthème”, *altîlic*, „monedă” [„Analele Dobr.”, IV, 328], *altîn-baș-tîriac*, „archi-thériaque d’or”, și n. de fam. *Altînliu*, *Altînovici*).

De „stoffs tessuta con oro *altinuluk*” e vorba într-un tarif vamal turcesc din 1783 (*Doc. Hurmuzaki*, XIX, p. 160), de „giubele de *altîn*, îmblănite cu cacom” se vorbește și-n foile de *zestre* de pe la începutul veacului trecut (cf. Ștefulescu, *Tîrgul-Jiului*, p. 222), iar un sinonim al cuvîntului nostru ne întîmpină în catastihul Galatei din 1588: *zarvâ* = pers. *zarbat*, „genus panni auro aliave re intertextum” (Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I, p. 223), din *zar*, „aur”, ca și rom. *zarnacadea*, *zarculă* și — după o ipoteză a d-lui Densusianu — *Zarand*, p[entru] care cf. și *zardandan*, numele tribului mongol *Kin-ce*, „Dinți-de-aur”, la Marco Polo).

VI. — Un cuvînt obscur la Ureche

Între speciemenle de elemente străine în moldovenește, bătrînul cronicar citează și unul grecesc, în felul următor: „de la greci: noi zicem ‘straste’, iar ei *stafad*” (ed. Giurescu, p. 7).

Unele ms. au *stafas* (*ibid.*, în aparat), altele: *stavad* (ed. Popovici, în aparat); altele, loc vacant (Giurescu, *l.c.*).

Judecînd după înțelesul corespondentului românesc *straste*, „soartă rea (cf. *restrîște*, *trîște*⁷), chin”, paralelul grec, la care face aluzie Ureche, ar putea fi *στυφάδα*, „aigreur, amertume” (de la acel *στυφός*, „âcre, âpre, aigre, astringent”, care, ca și *στυπτικός*, e cunoscut în lexicul nostru; v. Cihac, s. v. *stifòs*, *stipticòs*); cf. și venețianul *stufada*, „sazietă, noia” (Nazari, 155), deosebit, se pare, de familia romanică a lui *στυφή* (*étouffer* etc.?) și de acea a lui *stupa* (*étuve*, *Stube*, rus. *izba* = *istuba* etc.).

VII. — „Poarta” lui Vasile Lupu

Vorbind de „casele cu cinii” ale lui Vasile-Vodă Lupul⁸, relevam că ambiția strălucitului domn înțelegea să rivalizeze astfel cu Stambulul împă-rătesc, care-i oferise modelul lor.

O nouă probă a acestei emulațiuni ni se pare a o fi găsit într-o carte a sa, din 20 mart 7145, către Lupul Dărlău, pentru pricina dintre Drone și Păradie, relativ la o moșie „nealeasă” (neîmpărțită) din Băloșeni ot Iași: „...dirept aceea, dacă vei vedea cartea domnii-meale, tu să-i faci lege

dreaptă cu acei răzeși ai lui, să nu are nime acolo, nici să same(ne) pământul, *păn nu vor veni la poartă* să-ș întreabe și să-ș aleagă ...” (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, 1, p. 133).

Poarta, de care e vorba aici, nu poate fi, în adevăr, altceva decât copia moldovenească⁹ a acelei *Porți* otomane (turc. *babi humaiun* s. *ali*, *atèbè-i alyè* s. *atèbè-i senyè*, „Sublima-Poartă”¹⁰), a cărei pomenire în cântecul nostru popular am semnalat-o aiurea¹¹ și care, la rîndul ei, nu e decât un reflex al „Porții” persane, atît de des pomenite în Herodot¹².

VIII. — Nume ardelene într-un vechi roman englez

Romanul scriitorului englez Barnaby Rich, apărut la Londra, în 1592, supt titlul: *The Adventures of Brusanus, Prince of Hungary*, vorbește de „regele ungar *Myletto*”, ca de tatăl „prințului” (v. „Ungarische Rundschau”, III, p. 184).

Dată fiind mai ales epoca, ne întrebăm dacă acest „*Myletto*” n-ar putea reflecta, în ortografie engleză, un *Mailat* (*Majláth*, *Maylad*, în documente), „*Valah*” (v. N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, p. 135 și Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. CLXXIII), ca și *Bánffy* (cf. „*Olaus Johannis Bangffy, notarius*”, într-un act latinesc din Agram, 1516, publicat în *Mon. hist. liberae civitatis Zagrabienensis*, III, p. 165; în indice: „*Olahus Banffy*”).

Brusanus însuși ar putea fi, în acest caz, un *Bîrseanu* (din Țara-Bîrsei). E vorba, firește, numai de nume.

IX. — „Ungro-Vlahia”

Cea mai veche mențiune a acestui nume, curent odinioară, nu numai în titulatura mitropoliților Țării Românești, unde a rămas pînă azi, ci și-n aceea a domnilor munteni, din actele redactate grecește sau sîrbește, datează, precum se știe, din 1359 (v. Miklosich-Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, sub anno).

Dacă vorbim de ea, o facem, mai întîi, pentru a aminti o pomenire ce pare a fi rămas neîndeajuns luată în seamă: pasagiul din „*Istoriile*” (ed. Bonn, I, 175) împăratului Ioan VI Cantacuzenul (1341—1355, resp. 62), unde se vorbește de ajutorul pe care l-a căpătat Mihail, fiul lui Stracimir, de la „*ungrovlahi*” (ἐξ Οὐγγροβλάχων), pentru a putea elibera Filipopolea, asediată de împăratul bizantin.

Dar o mai facem pentru ceva.

Factura grecească a numelui sugerează, în adevăr, o serie de paralele cu desăvîrșire concludente în ce privește interpretarea *geografică* („*Valahia*”

de lângă Ungaria”, spre deosebire de Tesalia și Μικρὰ Βλαχία), iar nu politică („Valahia dependentă de Ungaria”), a expresiei „Ungro-Vlahia”: Ποντοβιθυνία și Ποντοκαππαδοκία (Pape, *Wörterb. d. gr. Eigenn., ad voc.*) = partea de lângă Pont a Bitiniei și Capadociei, — Μαιδοβίνοι, „bitinii vecini cu maidii, de la Strymon” (Tomaschek, *Die alten Thraker*, I, 63); — Καρπόδακοι = die in das verlassene Karpenland eingewanderten Daker (v. Kahrstedt în „Prähist. Zeitschr”, 1912, p. 86); — *Mysomacedones* = coloniștii macedoni stabiliți în Misia (Plinius, *Nat. Hist.*, V, 120); — Ἑλληνογαλάται = galii pătrunși în Asia grecească (și elenizați); — Σαρδολίβυες = libienii imigrați în Sardinia, Λιβυοφοίνικες = fenicienii locuitori în Libia, Βλαστοφοίνικες = fenicienii din teritoriul blastilor, adică al bastulilor (pe coasta andaluzică); — Ἰνδοσκύθαι = sciții înaintați spre India (Dionys. Perieget., 1088); — *Ausocereles* (Avianus, v. 550) = o parte a cereșilor, învecinată cu ausetanii (cf. Adolf Schulten, *Die Keltiberer und ihre Kriege mit Rom*, pp. 19—21, unde se aduc asemenea analogii pentru explicarea în același sens a denumirii Κελτίβηρες). — Σαμοθράκη se cheamă, după același criteriu, insula Samos de la gurile Ebrului trac, spre deosebire de Samosul egeic sau cefalonice; iar Μογλενοπατζινάκαι se cheamă înaintașii megleniților noștri, καὶ Πατζινάκαι Μογλενῖται καλούμενοι, în poemul lui Ephraemius (*De Alexio Comneno*, v. 3557), „ἀπὸ Μογλένου τόπου” (ed. Bonn, p. 152 sq.).

O geneză identică — nevoia diferențierii, precizării, unită cu conștiința identității etnice¹³ — are formațiunea paralelă *Moldovlahia* (Μολδοβλαχία, în *Hist. pol. Const.*, ed. Bonn, d. ex., p. 54, câteva rînduri după Μολδαβία): „valahii (românii) din Țara Moldovei” (față de cei din Țara Românească).

Ca o sinteză sui-generis a numelui Țării Românești (Valahiei) și al Moldovei (Bogdaniei¹⁴) trebuie înțeles, însă, acel hibrid Βλαχομπογδανία din a doua prefață a lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, la „Întîmpinarea” lui Meletie Sirigul (Bianu-Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, I, p. 308¹⁵), — prefață, în care, pe lângă Ardeal (Ἐρδελία), apar distinct, deopotrivă, atât „Ungrovlahia” (Οὐγκροβλαχία) Brîncoveanului, cît și „Moldovlahia” (Μολδοβλαχία) lui Vasile Lupul, celui originar din „satul albanezilor” (Ἀλβανιτοχώριον, cf. turc. *Arnaut-chioi*, „arbănași, arvaniți”), din părțile dunărene (εἰς τὰ περιτούναβα) ale Misiei.

X. — Meropi = „mitocani”

Pentru sensul dacă nu pentru originea (v. Boisacq, s. v. μέρορες), acestui termen obscur („МѢРОПСИ”), de care e vorba în studiul d-lui Silviu Dragomir din [...] [„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922], p. 286, nu e, cred, inutil, să se compare glosa: „*metoș-meropsin*”, extrasă de I. Bogdan dintr-un ms. slavon din sec. al XVI-lea (v. „Convorbiri literare”, XXIV, p. 733).

Ea duce la ecvazia stabilită în titlu, unde echivalentul *mitocani* are, bine-nțeles, însemnarea originară de „mitoșeri”, „locuitori în metoașe (s. mitoașe) mănăstirești”, „dulopareci”, raportându-se, firește, nu la educația socială a indivizilor (cf. *mojic, mujic*), ci la condiția lor juridică-socială.

Cît privește cellalt epitet, de care e vorba în articolul și în locul citat: „*СОРАЖИЦИ*”, radicalul său e, fără îndoială, același ca în sîrb. *sokak*, ngr.-pop. *σωκίκι*, „uliță”; el nu e, deci, decît o variantă sîrbească a faimosului *kjeletor* = *călător*, *ὄδιτης*.

XI. — O poreclă a lui Mihai-Viteazul?

Se pare că „Mălai-Vodă” al sașilor¹⁶ nu e singurul epitet satiric aplicat marelui domn.

Un document gorjean din 30 april 1657 deferă popii Tatomir jurămîntul „că nu iaste rumîn ot Vîlcul, nici l-au apucat leg[ă]tura lui *Mihai Vodacul*” (v. Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, p. 221), — ceea ce se repetă, întocmai, cu „*Mihai Vodacul*” cu tot, în documentul din 23 mai același an, cuprinzînd întărirea jurămîntului de către Stroe Clucerul, ispravnic al Craiovei (*ibidem*, p. 222).

Date fiind factura epitetului și caracterul peiorativ al derivatelor în *-ac* de felul acesta (cf. Pascu, *Sufixe românești*, p. 189¹⁷), pare, neîndoișos, că acel *Vodac* era o poreclă populară a lui Mihai-Viteazul, — oricît de surprinzătoare ar fi apariția ei într-un act oficial.

XII. — Încă o pomenire germană a lui Țepeș

Se află în poemul alegoric-erotic „Die Mörin” al poetului german din veacul al XV-lea Hermann von Sachsenheim: „In Walachy der *naterspan*”. [Adde, „Anuarul...”, II, 516:] (*Naterspan* din poema lui Sachsenheim trebuie privit ca o „etimologie populară” germană din ung. *nádorispan*, „comes palatinus” [sc. Hungariae]).

E. Ochs, care o relevă în „Germanisch-romanische Monatsschrift” din mai-iunie 1923, p. 185, recunoaște în acest *naterspan* copia hibridă, germano-maghiară, a faimosului epitet al lui Vlad Țepeș, explicîndu-l corect din germ. *natter*, „viperă, năpîrcă” (cf. sensul originar de „șerpe, bălaur” al lui *drac* = *draco* însuși¹⁸), și germ. (*ge*)*span* = ung. *ispan* (cf. rom. *șpan*, *fișpan*).

Alte mențiuni germane, mai întinse, v. la I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 85 sqq., N. Iorga, în „Convorbiri literare” din 1901, p. 150 sqq., și Gr. C. Conduratu, *Michal Beheims Gedicht über den Waiwoden Wlad II.*

Drakul, p. 29 sqq., unde eroul se cheamă: *Trakle waida*, *Trakel*, *Trakole*, *Drakol*, *Drakole* (cf. și apendicele, p. 101 sqq.).

Aceasta ni dă însă prilejul de a relua, în întregul ei, problema epitetului Drăculeștilor¹⁹.

În ce privește *Dracula* (Bonfinius, Olahus, Dlugosz etc.), cu variantele-i slave, germane etc., consemnate la Conduratu (p. 75, n. 3), ca epitete ale lui Țepeș, la care se referă, fără îndoială, și poemul lui Beheim, — fiindcă „Vlad II Dracul”, domn la 1456—62, e o evidentă confuzie cu Vlad III Țepeș, adevăratul domn la acea dată, — regretatul I. Bogdan a văzut bine: el nu poate fi decât reflexul unei porecle populare, *Drăculea*, raportându-se la *Dracul*, întocmai ca *Niculea* la *Nicu* (Niculae) sau *Burdulea* la *Burdu(l)*.

Această poreclă, „ilustrată” de voievodul tiran, nu era, însă, decât o moștenire părintească.

Tatăl lui Țepeș era, în adevăr, acel fiu al lui Mircea, Vlad II *Dracul* (1435—46), care apare, cu acest epitet, dacă nu în documente, încai la istoriografii bizantini: „Δρακούλη τὸν Μύρξεω παῖδα” (Chalcocondylas, ed. Bonn, p. 325; cf. p. 259, unde Δρακούλη e pus între „copiii”, fiii naturali, spurii, ai lui Mircea, τοῦ Μύρξεω νόθοι, cum și υἱὸς s. νόθος Μύλτζου, din Ducas, unde forma obișnuită a numelui e Δραγούλιος, care, împreună cu *Dragula*, *Dragull*, *Dracuglia* din alte izvoare și unele asemănătoare din Jireček, va fi sugerat [...] [lui] Bunea, *Stăpînii Țării Oltului*, p. 26, ideea că *Dracul* = *Dragul*, de la *Drag!*²⁰). De altfel, însuși Țepeș apare acolo (Chalcocondylas, p. 499 sqq., anno 1461), ca „Vlad, fiul lui *Drăculea*” (Βλάδος ὁ Δρακούλεω παῖς), iar narațiunile germane, vorbind de uciderea lui Vlad Dracul, la 1456, și de grozăviile lui Vlad Țepeș, din același an, numesc pe cel dintîi „den alten Dracol”, iar pe cellalt: „der Dracol” (v. Conduratu, *o. c.*, pp. 100, 106, 110, 114).

Porecla e, deci, moștenită de la părintele său, și urmașul — *filius patre dignus* — a schimbat-o numai în renume european.

De unde — și de ce — o avea, însă, *Dracul* cel bătrîn însuși?

Engel (*Geschichte der Moldau und Walachey*, I, p. 167) a emis ipoteza că „numele *Dracul* l-a primit, probabil, mai întîi de la insigniile ordinului Dragonului [Sf.-Gheorghe, ucigînd bălaurul]”, cu care-l decorase Sigismund.

Dar, dacă trupele de „drăgani”, *dragoni*, se numeau, în adevăr, așa după dragonul de pe steag, n-avem, în schimb, nici un exemplu de numire a membrilor unui ordin după insigna respectivă, al cărei nume, în speță, nici n-ar putea fi în limba noastră: „drac”, ci: *bălaur*, sau, cel mult, *dragon* (*Bălaur* sau *zmeu* se cheamă la noi și constelația *Dragonului*; cf. și n. de plantă *tarhon*).

De fapt, ipoteza aceasta n-a convins pe nimeni (cf. și I. Minea, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, p. 205, n. 2), începînd chiar cu autorul ei, care-i trădează insuficiența, cînd adaugă: „apoi, și-a binemeritat numele prin cruzimea sa”.

Adevărul e că a se căuta, neapărat, o rațiune cu totul specială (întîmplător, poate, existentă) pentru un fenomen de natura celui ce ne preocupă, e o metodă cu atît mai greșită, cu cît numele în chestie, — ca epitet satiric sau ca simplu nume ca oricare altul, — e unul din cele mai răspîndite în onomastica universală: abstracție făcînd de vgr. Δράκων, lat. *Draco*, *Dracontius* s. *Dragontius* (cf. *Draconites*), Δρακούλα e un patronimic ngr. cunoscut (v. Buturas, Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα, p. 161), ca și Δράκος însuși, nume de botez la insularii din Sporadele meridionale (v. K. Dieterich, în „Denkschr. d. Akad. Wien”, 1908, p. 291), iar sinonimele-i *Benga*, *Bengescu*, *Bengoiu*, *Bengliu*, *Caraconcea*, *Ciortea*, *Dracea*, *Goldrac* (cf. *dracul-gol*, *împelîtat*), *Zavalide* (din ngr. ζάβουλος = διάβολος), *Șeitan*, istoricul *Șaitanoglu* (porecla lui Mihail Cantacuzino, despre care v. Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 9 sq.), de unde *Șaitanici oglulari* (la Radu Popescu, în „Magazinul istoric”, IV, 27) și *Șeitanescul*, porecla lui Toma Cantacuzino (N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 70), Σατανώνυμος (Sym. Magister, ed. Bonn, p. 694), Δρακοντώνυμος (în Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Αἰδου, ed. Ellissen, p. 223²¹), ung. *Ördög* (v. Jos. Trausch, *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, 244: „Imresio a Valacho quodam confecto, Balthazarō Ördög, nomine et re Diabolo”²²), germ. *Teuffel*, *Manteuffel*, *Deibel*, engl. *Devil*, *Dickens* (acesta, totuși, mai curînd din *Dicky*, ipocoristicul de la *Richard*, deci = *Carducci*, din *Ricarducci*) etc. etc., sînt legiune, fără a mai pune la socoteală pe alde *Bălaur*, *Zmeu*, *Șarpe* etc. (la N. Iorga, *Doc. familiei Callimachi*, II, 682, și: *Azderoglu*, de la turc. *azder*, „bălaur, hală”, din care și rom. -dial. *ajder*, idem).

O legătură cu Drăculeștii noștri are, fără îndoială, și numele de hotar *Darakulya far* (azi *Derekulja*, *Drekulja*), din Scaunul Murășului (v. L. Szádeczky, *Székely Oklevéltár*, p. 405²³).

XIII. — Încă ceva despre Avgare

Relativ la perpetuarea obiceiului superstițios al „Sfîntului Argariu”, de care am vorbit în [...] [„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922, p. 325; v., în acest volum, p. 7], e instructiv următorul pasagiu dintr-o schiță a d-lui O. Goga, publicată în rev. „Țara noastră”, IV (1923), p. 13: „ginerile cel mai tînăr a venit c-un popă bătrîn de pe Țara Oltului să-i cetească *argariul*, *molitva neagră*, cum îi zic creștinii din partea locului”.

Popii bătrîni, „păscălierii”, sînt, firește, aceia, prin cari mai dăinuiește străvechea practică eretică a „molitvei negre” (poate, o aluzie la epitetul lui Abgar s. Agbar: „Ukkama” = Negrul; cf. însă și: *post negru*, despre un post extrem de riguros)²⁴.

Cît privește caracterul bogomilic al *avgarului*, putem adăuga că, dacă „Epistolă” cuprinde, în unele variante, o condamnare expresă a pavli-

chianismului (v. „Anuarul”, I, p. 322, n. 3 [10, n. 8]), în schimb, cutare versiune a „Avestiței”, tipărită, după un manuscris din cca. 1752, împreună cu alte trei specimene, de d. C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă”, IV (1911), p. 38 și urm.²⁵, își trădează originea pauliciană prin însuși începutul ei: „Eu sântu (de fapt: Eu, Sântu’) *Pavăl Săjinit* (sic), pogorîndu-mă din măgura Eleonului, tămpinat-am pe Evizarha...”

Sf. Pavel, „verhovnicul” predilect al bogomilismului (de unde și denumirea de „pavlichianism” — *religio Sancti Pauli* — a ereziei), apare acolo, de fapt, în locul sau, mai bine, înaintea lui Sf. Sisoe (*Sisin, Sizin*, din care, corupt: *Săzin, Săjin*, „Săjinit” al ms.), eroul original, autentic, al apocrifului.

Sisionie din var. II (*l. c.*, p. 39) ar fi un indiciu de proveniența bănățeană a ms., iar „muntele *Eliconului*” din var. III (p. 70) e o evidentă confuzie între Muntele *Eleonului* (Măslinilor), „codrul *Eleonul*” din „Cartea cu învățătură” a lui Coresi (ed. Pușcariu-Procopovici, p. 176) și *Heliconul* beoțian.

XIV. — O însemnare veche

Pe un manuscris, admirabil caligrafiat, din cca. 1740, al „Lătopisețului Țării Rumânești”, în posesiunea subscrisului:

„Acest lătopisețu ce se chēmă al anilor scriitorū iaste scris de mine, cum l-am scris, foarte degrabă, fiindū în străintătate, și, cîndū l-am scris, eram la dumnealū jupîn Costand[in] (*ros*) ... oncă, de învățam coconi dumisale. Am scris aici, ca să știe că iaste a’mieū, nu e de furat, nu e cumpărat. Și mai mult să cunoască în lume deșertare. Ci mânia va putrezi, iar slova rămîne. Ci, de iaste bună, de iaste ră, mă rogū să ziceți toți: Dumnezeū să-l iarte! Căci, ca un om slabū de fire, mult mă voiū fi alunecat de voiū fi greșitū. Iar, întîmplāndu-se după vreme a-l pierde, cine-l va găsi, să-i fie de bine! Că tot la un stăpîn iaste, orī la mine, orī la acela. Numai să-mi mulțumescă. Căci că am pus multă ostenelă. Și pe mine mă cheamă *Tudosie sin Stoian Sărbul ot Tunși*. L[eat] 7255, martie 6 zile”.

E vorba de satul *Tunși* (com. Țicleni) din Gorj, pomenit adesea în documentele oltene (v. documentul din 1610, de la Gavril Moghilă, publicat de Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, p. 391; cf. același, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. XXVII, într-o hotărnicie din 1756: „hotarul *Tunșilor-de-sus*, ce să cheamă *Agoia*”, adecă: *Agoaia*, soția unui *Aga*).

„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, II, 1923, p. 351—363.

NOTE

¹ Apelativul *ulah* (cf. *olac*) era, de fapt, termenul cuman pentru „cal”, împreună cu pers. *asp*, „equus” (*Cod. Cuman.*, p. 310), care s-a păstrat și-n numele *arimaspiilor*, „îmblinzitori de cai”, din Herodot (III, 116; IV, 13, 27), în asir. *aspastu*, „lucernă” (v. Schrader-Nehring) și-n turc. *spahi*, *spahi*, „spahiu, călăreț” (după Barbier, *s.v.*); cf. însă și *Wallach*, „hongre”, de mai târziu.

² Din literatura mai nouă asupra cumanilor, sînt de remarcat mai cu seamă studiile d-lui. S. Salaville din „Échos d'Orient”: *Un manuscrit chrétien en dialecte turc: le „Codex Cumanicus”* (XIV [1911], pp. 278—86) și *Un peuple de race turque christianisé au XIII-e siècle: les Comans* (XVIII [1914], p. 193 și urm.).

³ Pentru *kara*, cu această întrebuintare specială, la numele de popoare și localități, cf., pe lângă cunoscutele *Kara-Iflak*, *Moylac*, *Cernii-Ugri*, *Kara-Chazar* etc. și-n afară de cele spuse în „Dacoromania”, I, p. 461 și urm., indeosebi: η μαύρη λεγομένη Βουλγαρία din Porphyrogenetos (tot la el: Λευκόσυροι, Σαβαροισάφαλοι, pentru cari v. acum „Rev. des. ét. hongr. et finno-ougri.”, I, 65, și *Sarkel* — ἄσπρον ὄσπίτιον, am zice: Casablanca, pentru care s-a adus ca termen de comparație și *Sarišker* = „Cetatea-Albă”: analogiile sînt, bine-nțeles, pur semantice!), ung. *fekete Bolgár*. — Adăugim, după Kuun (*Relationum Hungarorum hist. antiquissima*, I, p. 156, n. 3), că Procopius vorbește de „hunii albi”, iar Iordanes de „huni negri”, că la *Kara-Kalpaci* nobilii se cheamă *ak-söngök*, „os alb” (cf. os sfînt), iar oamenii de rînd *kara-söngök*, „os negru” (cf. *albăstrime* = ciocoime și *sîngele-albastru* al vizigoților, ferii de amestecul cu maurii: „ser de la sangre azul”) și că hanii *karakitailor* (chitaii negri) își aveau reședința în „orașul negru”, *Karakorum*. — Dar, dacă egiptenii sînt numiți *μελάμποδες*, nu fiindcă aveau picioarele negre (cf. *μελάχροες*, la Herodot, I, 57), ci fiindcă țara lor era *μελάγγαιον* (II, 12), *μελάμπεδος* (cf. *μελάγγθων*), iar *Κραναοί*, denumirea poetică a atticilor, s-ar putea explica prin aceea că țara lor era *κραναήπεδος* (cf. și *κρανος* din Hesychius!), în schimb *Μελάγγλαινοι* (epitetul sciților, la Herodot) nu poate fi pus în legătură cu „manta neagră” (*μέλαινα χλαῖνα*) de humus („cernosiom”) a Rusiei, cum presupune Fick (în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung”, XLI, 350). — Pentru „Împăratul-Alb”, turc. *ak-paşa*, *ak-padişah* = țarul Rusiei, v. Miklosich, *Et. Wb.*, s. *morovlachu*, și Litzica, în „Conv. lit.”, 1914, p. 48.

⁴ Cf. și R.V. Giuffrida, *I Valacchi dell'Adriatico*, în „Rivista Ital. di Sociologia”, VII (1916).

⁵ Mocanii li zic așa numai „în glumă”; altfel, îi numesc: „cîmpănari” (v. Frîncu-Candrea, p. 64). — *Țop* din *țopîrlan* (cf. *ciocîrlan*) e, probabil, același cuvînt (v. „Bulletin de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud-orientale”, 1922, p. 116), deși cutare neamț spunea d-lui Philippide (*Principii de ist. limbii*, p. 150) despre țărani că „sie prallen vom Boden ab”, adică *țopăiesc*, *fac țop*, sărînd în mers, ca *țopana* = 'dănțuitoarea' (cf. *huțupană* din *hop-țop?*) din *Îndreptarea legii* (citată de Hasdeu în *Supl. la tom. I din Cuvent[e]*, I, 273, p. LXXXVI, împreună *cinghiasă* = 'cîntăreață din cinghie', *ceng* = „luth, harpe”: de precizat în acest sens locul respectiv din C. Bobulescu, *Lăutarii noștri*, p. 22); cf. încă și *țoapă*, „femeie ordinară”, iar la *Anon. Bănățean*: *czopene* = 'scortum'. — Observăm cu această ocazie că, dacă sl. *chole* = lat. *collis*, *culmen* (cf. vr. *pice* = 'coma' din *Anon.* și *pice*, traducînd pe *λόφοι*, din Herodot, ed. Iorga, p. 385, ca lat. *regum apices*), am avea în *hohol* și o paralelă semantică la rom. *culme*, glosînd pe sl. *griva*, „coamă de cal” (Hasdeu, *o.c.*, I, 274).

⁶ III, 8, 14; cf. V, 16, 15: „... πολλοὺς τῶν ἐν Σιρμίῳ φέρων (sc. βασιλευς) φιλίσατο Οὐννων, οὗς παρ' αὐτοῖς Χαλκιστοὺς ἕθος καλεῖν ἔστι καὶ εἰσιν ἑτερόδοξοι, καθάπερ ἤδη ἔφην, Πέρσαις ταυτοφρονούντες (i. e. manicheeni, bogomili?)” (p. 247).

⁷ De fapt: *răstriște* și *striște* = **sriște*, vsl. *sreštŭ*, „rencontre; întimplare bună ori rea”: *strânște re* = 'nenoroc, năpastă', (cf. sl. *losa svesta* din „Codicele de Petrova” [Alexici, în „Rev. Tocilescu”, XIII, p. 293]) n-ar putea fi interpretat, deci, ca o desfacere din *restriște*, în care prefixul *re* — (= *räs* —) s-ar fi confundat cu adiectivul *re(a)*, ca în exemplul recent al lui *la vedere*, înțeles ca *rea-vedere* și schimbat, *omnis causa*, în *la bună-vedere*, — ceea ce, de altfel, e foarte nesigur, față cu it. *a buon rivederci*; cf. catal. *de buua encolia*, „în guter Laune”, născut

prin analogia lui *de malencolia*, „in schlechter Laune” (v. *Miscellanea Schuchardt*, p. 29). — Sensul arătat al lui *straste* se vădește, de altfel, și-n derivatul *strajnic* (*strașnic*) = *strastnic*, „partea din Triod care conține ritualul prescriș pentru Săptămîna Patimilor”, în *Lex. Bud.*, și *strastie*, „officium nocturnum ecclesiasticum vulgo nocturna vel nocturnum, der nächtliche Gottesdienst in der Kirche”, — ceea ce sugerează, pe lingă et. pop. cu *strajă*, și apropierea de gr. περι λύχων ἀφάς, *accensis luminibus*, „în aprinsul luminărilor”.

⁸ V. [...] [„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922, p. 312; în acest volum, p. 12].

⁹ Că „norodul impricinat se aduna la *poarta* divanului” și că, în vechea organizație judecătorească a Moldovei, existau așa-zișii *vornici de poartă* (*vornic* însuși inseamnă, originar: *dvornic* „curtean”, „portar”) avîndu-și locuințele la *poarta* dinafară a curții, unde se judecau procesele mai puțin importante — știm, între altele, de la Cantemir (*Descr. Mold.*, ed. Pascu, pp. 126, 106): e vorba, însă, de terminul însuși, ca atare, care nu știm să fie atestat în alt loc. — Pentru „popa domnesc de pe poartă” (ot vrat), v. Ghibănescu, *Isp. și zap.*, IV¹, 25.

¹⁰ V. Barbier de Meynard, II, 345, 347.

¹¹ V. *Lui Nicolae Iorga. Omagiu*, p. 54, n. 3 [27, n. 9] și „Dacoromania”, II, p. 403 [407].

¹² „La porțile împăratului” („κατὰ τὰς θύρας τοῦ βασιλέως”) stau copii (III, 117; ed. N. Iorga, p. 191), ca și Scanderbeg însuși, în adolescență: ἐς τὰς θύρας ἀφικόμενος τοῦ βασιλέως (Chalcocondylas, p. 350); — cf. Herodot, III, 119 (ἐπὶ τὰς θύρας τ. β.), 140 (ἐς τὰ πρόθυρα τῶν βασιλέως οἰκίω) și, îndeosebi, 118: ἤθελε ἐς τὰ βασιλῆα ἐσελθὼν χρηματίσασθαι τῷ βασιλεῖ (pasagiul decide controversa relativă la χρηματιστικός πυλὼν τῶν βασιλέων din Polibiu, XV, 31, 2, în sensul lui Otto; cf. *Omagiul Iorga*, I. c.). — Să ne folosim de ocazie pentru a adăugi că lat. *porta* designează pînă azi, în graiul localnicilor, zidul imprejmuitor de la Apollonia: Πόρτα, în special partea exterioară, ἔξω τῆς Πόρτας (Praschniker, *Muzakhia und Malakastra*, în „Jahreshefte des österr. arch. Instituts in Wien”, XXI—XXII[1922], col. 24, nota 1).

¹³ Cf. denumirea de „Jiuu”, dată în Hașeg părții de țară unde e Cîmpul-lui-Neag, spre deosebire de „Ardeal”, care e pe la Sibiu (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hașegului*, p. 10, nota).

¹⁴ „*Boldavie*, aujourn’d’hui dite *Moldavie*” (raport diplomatic constantinopolitan din 1561) și „*vayvode de Buldavie*” (idem, din 1574, ambele în „Arch. ist.”, pp. 145, 151) nu sînt produse de contaminație între *Moldavie* și *Bogdanie*, ci forma tătară a numelui (Cantemir, *Hronicul*, p. 306), ca *Multan* la poloni; cf. topon. *Boldoveni*, în Mehedinți.

¹⁵ Μέγας δρουγγάριος τῆς βίγλης e evident: „marele — *drungariu* (general; amiral) al gardei” (p. 306); cf. *praefectus vigiliae* s. *vigilum*, νυκτερινὸς στρατηγός, νυκτοστρατηγός.

¹⁶ Pentru *Mămăligă-Vodă*, porecla lui Gr. Callimachi, v. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, 392 (după Sulzer).

¹⁷ Dar *cenac*, „strachină mai mică”, nu e un derivat pe teren românesc din turc. *cinî*, „cinie”, cum se spune acolo, ci = turc. *çanak*, „plat de terre”, cum arătase de mult Șăineanu (*Infl. cv.*, II¹, 122). — Adde: *Sîrbac*, *Rusac* (Cantemir).

¹⁸ Pentru latura „reală” a chestiunii, v. în special Schrader-Nehring, *Realex. d. indogerm. Altertumskunde*, supt *Greif und Drache, Fahne, Schlange*; iar pentru dezvoltarea semantică supt influența religioasă v. între altele monografiile lui Miklosich și Jud asupra terminologiei creștine, cum și „Contribuțiile epigrafice” ale d-lui Pârvan.

¹⁹ Un punct de vedere nou în acest capitol de istorie munteană înfățișează acum în urmă d. I.C. Filitti (*Craioveștii*, în „Convorbiri literare” pe 1922, mai ales p. 398 sqq.: „Pretinsa luptă între Dănești și Drăculești”).

²⁰ Ducas însuși spune, totuși, expres, vorbind despre ucigașul lui Dan: Δραγούλιος. οὕτω γὰρ ἐκαλεῖτο πανούργος τοῖς τρόποις ὧν. καὶ γὰρ τὸ Δραγούλιος ὄνομα ‘πονηρὸς’ ἐρμηνεύεται” (ed. Bonn, p. 202), — un om „al dracului”, un fel de *Robert le Diable* român.

²¹ Formațiune obișnuită mai ales în versuri; la Ephraemius, într-un singur pasagi (ed. Bonn, p. 418): ἀγγελώνυμος, ἀγγελωνυμούμενος, θεοδωρώνυμος, κομνηναγγελώνυμος. — Prototipul facturii e, de altfel, însuși *Hieronymus*.

²² Din derivatul *ördögös*, avem n. de fam. vr. *Urdugaș*, în „Doc. lui Stefan-cel-Mare”, ed. Bogdan, II, 540.

²³ Ni-l semnaleză d. Kelemen, șeful secțiunii arhivelor de la Biblioteca Universității din Cluj.

²⁴ Despre legenda lui Abgar, v. acum și folositoarea compilație a d-lui V. Mestugean, *Istoria armenilor*, I, București, 1923, p. 78.

²⁵ O a cincea variantă, de același, *ibid.*, VI (1913), p. 97—98. — *Melintia*, sora lui „Sveti Sisinu”, din varianta Hasdeu (*Cuvente den bătrini*, II, 584), e, firește: *Meletia* (cf. *Melinte-Meletie*; *Dominte-Dometie*, *Domitius*; *Arvinte*, *Terinte*, *Forminte* = *Laurentie-Laurentius*, *Terentius*, *Fruventius*); — „la Raviiia” (*ibid.*) = la Araviiia (Arabia), cf. „la Savva” din Herodot, ed. Iorga, p. 20 = la Ava (prin gr. ἐς Ἀβας din original).

NOTE ȘI OBSERVAȚII ISTORICO-FILOLOGICE

I. — Legende istorice paralele cu ale noastre în cronică lui Gheorghe Brancovici

Despre valoarea lingvistică, în special lexicologică, a acestei opere¹, am avut prilejul să vorbim aiurea.

Aici voim să semnalăm, în ea, existența unor interesante paralele la anumite legende despre domnii noștri și Alexandru-cel-Mare.

1. — Cunoaște toată lumea faimoasa legendă a Dumbrăvii-Roșii. Neculce înseamnă, printre cele „O seamă de cuvinte” ale sale (Kogălniceanu, *Letopisețele*, II², p. 181), această ispravă a lui Ștefan-Vodă-cel-Bun, care „au pus pe leși în plug de au și arat cu dînșii, de au semănat ghindă, de au făcut dumbrăvi, pentru pomenire, ca să nu se mai acolisească de Moldova: Dumbrava-Roșie la Botoșani, și Dumbrava-Roșie la Cotnară, și Dumbrava-Roșie mai giosă de Romană; ... Și așa vorbesc oamenii, că, cînd au fost arînd cu dînșii, cu leșii, i-au fost împungînd cu strămurările, ca pe boi, să tragă; iară ei se rugau să nu-i împungă, ce să-i bată cu biciușcele; iară, cînd îi băteau cu biciușcele, ei se rugau să-i împungă”. Cronicarul moldovean afirmă, apoi, că „leșii încă nu tăgăduesc, că scrie și în cronică lor”, și se miră „de Miron logofătul, cum au acoperit acest lucru, de nu l-au scris”.

Ei bine, dacă, în adevăr, marele voievod moldovean a săvîrșit isprava, pe care ține să i-o atribuie Neculce, el n-a făcut decît să imite pilda lui Roman, cneazul Smolenscului, care i-o luase înainte: „Acesta”, scrie Brancovici, „au fost foarte viteaz, și Lidva o au luat, și, pre mulți robindu-i, în greale legături i-au ținut, și grea tirănie pre dînșii au pus. Că pre unii, în obezi fiind, i-a u înjugat în plug și ca cu niște boi a u arat împrejurul Chievului, și de acolo au crescut această pildă, cînd unul din litvini, trăgînd în plug, s-au învățat limba rusească și au zis: «Romane, Romane, sărăcește petreci, de ari cu Litva!»” (o. c., p. 50).

2. — Papadopol-Calimah și, după el, Gaster („Revista pentru istorie, arh. și filologie”, an. I [1883], vol. IV, p. 185 sqq.) s-au ocupat de legenda lui „Ciubăr-Vodă, mîncat de guzgani”. Plecînd de la prelucrarea lui C. Stamati (cf. însă și A. Pann), ambii autori, — dar mai ales Gaster —, au indicat o sumă de motive și elemente înrudite, vechi și nouă.

Cea mai apropiată versiune ne-o dă, însă, aceeași cronică brancovicească (p. 71):

„Iar fiiu-său Popela [i-]au dat [Lesco, stăpînitoriu slovenilor din Țara Leșască,] toată stăpînirea țării leșăști.

Acest Popela, dentru vorbele lui deprinzîndu-se, și adeseaori cu acest jurămînt trăia, care au fost obicinuit a zice: «măcar de m-ar mîncă șoarecii». Iar în urma lui au fost stăpînit fiiu-său, carele au fost numit iarăși pre numele tătăne-său, Popela cel mai tînăr. Aceasta, dintru îndemnarea fămeii lui, au otrăvit pre acei 20 de unchi ai lui și, aruncîndu-le trupurile lor într-unlac mare, dintru aceale trupuris-au făcut atătea șoareci de mulți, căt nicăirea n-au putut scăpa Popela, pănă nu l-au mîncat șoarecii, împreună cu fămeaia și cei doi fii ai lui. Precum cobia tătă-său, Popela cel mai bătrîn, s-au plînit în fiiu-său, Popela cel mai tînăr”.

3. — La p. 80, în aceeași cronică, citim:

„Acest Ștefan Despot, [fiul lui Cniaz-Lazar], dupre multe bunătăți ce făcea, avea și obiceiul ca acesta de umbla noaptea pre ulițele orașului, împărțind veșminte și galbeni de aur săracilor, și, văzînd pre un sărac că de multe ori îi eșia înnainte-i și lua milă de la Despotul, și iar mergea de cerea, Despotul iar i-au dat și i-au zis așa: «ia, tîlhariule și hrăpitoriule!»; iară săracul calic i-au răspuns: «nu sînt eu, ce tu ești tîlharu și hrăpitoriu; cu împărăția ta de aici, și împărăția cea veacinică o furi cu jăfuiri hrăpitoare». Aceasta auzind Despotul, lăcrămînd s-au întors cu plăns la curtea lui, și acelui sărac au trimis să-i dăruiască atăta cît să-și îndestulească traiul vieții fără de cerșut, și mai pre largu; și cu mai multă milă au început mai bine a griji pre săraci, ca să-i mîntuiască dintru lipsa lor”.

Scena nu e decît o variantă prin adaptare a celebrului episod din *Alexandrie* (după *Codex Negoeanus*, ed. N. Cartoian, p. 112):

„Într-una din zile, aduseră un tîlhar la Alexandru. Și zise Alexandru: «Ome, căce furi și tîlhuești?» El zise: «de sărăcie tîlhuesc cîte un om și-lu ucig și sîmtu sîngur; decie-mi zic omenii tîlhar, iar tu ești mai tîlhar de mine, că tu ucizi cîte 10.000 de omeni într-o zi și tîlhărești, și luați cetățile și bucatele, căce ești cu omeni mulți. Pe tine te cheamă împărat; iară eu-s singur ce-mi zic tîlhar; iară, d-aș fi eu ca tine, mai bun aș fi eu de tine». Și-liertă împăratul și-l puse căpitan peste 1000, și-l boeri, și eși mare”.

Răspîndit prin feluritele culegeri de anecdotae celebre, episodul în chestie a putut ajunge, firește, la Brancovici și pe altă cale decît cea a „Alexandriei” (sîrbești). Ceea ce ne face totuși să credem că aceasta a fost calea e faptul că aceeași cronică vorbește (p. 67) de isprăvile lui „Pombie [= Pompei], ispravnicul ipat [= suprem]”, care „au tăiat la Vizantiia boazul, de au intrat Marea Neagră în Marea Albă [= Mediterana; cf. turc. *aqdeniz*] și zic să fie rămas în uscat țara Moldovei, țara Muntenescă și țara Ardealului”, într-un chip, care evocă, neapărat, pasagiul

din *Alexandrie* (ed. Ciurcu, p. 36 sq.), unde se spune cum, după ce „Alexandru ajunse la Marea Albă”, iar „Vizantie ieși la Țarigrad”, „Ptolomeiu și Filon merșeră pe uscat spre țara leșească, spre Marea Acrîm-Tătar [= Crîmului tătäresc], ce se cheamă Ardealul, Moldova și Țara Românească”².

II. — Un pasagiu nelămurit la Radu Greceanu

În *Viața lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*, ed. St. Grecianu, p. 193, scrie: „Iară la 15 [aprilie] au venit un aga cu ferman de la împărăție, ca să dea măria-sa vodă 150 cară, ca să meargă la Cetatea Vozii să lucreze acolo ce ar fi treaba, care poruncă auzind măria-sa foarte s-au turburat. . . , văzînd cît greu iaste pe biata țară, de vreme ce în 5 locuri se lucra foarte cu greu, era : la Oru, la Cetatea-Albă, la Vozia, la Brăila și la Giurgiov. . .”

Pasagiul subliniat trebuie cetit, evident: „de vreme ce în 5 locuri a se lucra foarte cu greu era” etc.

Oru, ceva mai jos (p. 194): „cetatea *Orului*”, e istmul Perekop: „Crămul, Perekopul sau *Orul*”, „Tavrisca, care acum se cheamă Perekop sau *Orul*”, spune și Gheorghe Brancovici (*Opere complete*, ed. N. Iorga, pp. 5, 30).

Or-kapu, „poarta-regală”, se chema, de fapt, la tătarii nogai, extremitatea întrării istmului crimeic³.

III. — „Bogdan-Ili” și altele

A mai fost vorba de aceasta aici [. . .] [„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, II, 1923, p. 357 sq., 394; în acest volum, p. 38].

Dacă revenim, o facem întâi pentru a releva, alături de Βλαχομπογδανία, deja semnalat, pe Μπογδανοβλαχία, atestat, împreună cu cellalt, — cum și cu Βλαχία și Μολδαβία simple — , într-un act grecesc relativ la măn. Secul (του Εηροποτάμου), publicat în Νέος Έλληνομνήμων, 1924, p. 356: „αὐθένται τῆς Μπογδανοβλαχίας, Πέτρος καὶ Ἀλέξανδρος”⁴. Dar o mai facem pentru ceva.

Că *Bogdan-Ili* (s. *Vilaieti*⁵) nu poate însemna decît „țara lui Bogdan”, o spune și M. Costin (cf. n. 1) și nu se mai îndoiește nimeni. „*Carabogdana*, detta così perchè fà il formento [*bugday*] negro [*kara*]” (v. „*Analele Dobrogei*”, 1921, p. 33, n. 3 [311, n. 3]) ne face să zîmbim. Dar *Bogdan-Ili* e și cel mai puternic argument în sprijinul singurei explicații în adevăr plauzibile ce s-a dat numelui *Dobrogei*: ca „țara lui Dobrotici”, stăpînitorul (*terrae Dobrodicii*). Și, în asemenea condiții, nu e de loc indiferent dacă formațiunea tip ce se invocă, *Bogdan-Ili*, e un fenomen izolat sau unul uzual.

Cele câteva analogii ce vom aduce vor deveni, astfel, tot atâtea dovezi în favoarea explicației amintite.

Iată-le: *Laz wilajeti* se zicea turcește la 'Serbia' (Zenker, 788 c), propriu: „vilaietul (provincia) lui *Lazar* (despotul sîrb)”⁶.

Karl-Ili, „Zemlja Karlova” („Arhiv za arbansky stariny, jezik i etnologijy”, II, 2 [1924], p. 210), deci: „țara lui Carol”, se chema stăpînirea epirotă a „gospodarului” *Carol Tocco*⁶.

Mai curios de remarcat e, însă, că există un vgerm. *Charlingen*, „Franța”, literal: „țara lui Carol-cel-Mare” (Carolingia), din care vrus. *Korliazu* al lui Nestor (Berneker, 573).

Un străvechi exemplu de acest fel avem, de altmintrelea, la sciți, cari se numeau Σκόλοτοι, după numele regelui, τοῦ βασιλέος ἑπωνομίην (Herodot, IV, 6)⁷.

IV. — Asupra originii numelui Tat(ul)

D. Ov. Densusianu, ocupîndu-se acum în urmă („Grai și suflet”, I, 2 [1924], p. 323 sq.) de această chestiune, relevă existența numelui iranic *Thath*, *Thathūl*, designînd, între alții, trei personaje însemnate din secolele al V-lea, al VI-lea și al XI-lea (F. Justi, *Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895, pp. 330—1). D-sa menționează și pe acel *Tatol-bei* din Crimeia, pe care d. G. I. Brătianu îl semnalase (*Vicina*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine”, X [1923], p. 16^s), la 1423, în socotelile coloniei din Caffa (N. Iorga, *Notes et Extraits*, I, p. 30)⁸.

Din parte-mi, relevasem în [...] („Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922, p. 380), în aceeași legătură, pe *Tat*, ca nume al populației crimeice de limbă grecească și al unei părți din populațiunea tătară a Dobrogei noastre, amintind în același timp de „*Tații* iranici din Transcauzia”.

Dăm acum, după articolul „Turcica” al lui V. Thomsen (*Samlede Afhandlinger*, III, Copenhaga și Cristiania, 1922, p. 103), care, vorbind de cuvîntul *tat* din vechile inscripții turcești din Mongolia și Siberia, caută să-i precizeze originea și înțelesul, aceste lămuriri, care ni se par într-un sens definitive:

„E același *tat*, care e explicat în *Dicționarul ciagatai* al lui Șeiḫ Suleiman ca însemnînd «populațiile care s-au supus stăpînirii turcilor» sau, în *Dictionnaire turc-français* al lui Barbier de Meynard, ca fiind «de surnom donné aux populations d'origine persane ou kurde dans le Turkestan». Oricare ar fi originea acestei denumiri, ea e, fără nici o îndoială, un cuvînt întrebuintat de turci încă dintr-o epocă destul de îndepărtată pentru a designa elementele străine cuprinse în domeniile lor (*peregrini* sau «metecii», așa-zicînd) și al căror contingent, de origine turcească, sau neturcească, esențial persană, era destul de considerabil tocmai în imperiul turcilor occidentali”.

Nota (1) indică, apoi, izvoarele lexicografice, precum urmează:

„I. Kúnos, Šejx Sulejman Efendi's *Čagataj-Osmanisches Wörterbuch*, Budapesta, 1902, p. 184 (cf. p. 179: *tažik*, 'Fremd [im Mittelasien werden die persisch sprechenden 'tažik', und die türkisch sprechenden 'tal' genannt]'); — Pavet de Courteille, *Dict. turk-oriental*, p. 194: «gens de bas étage qui n'habitent pas dans les villes; ceux qui s'attachent à la personne d'un grand, sans faire partie de ses esclaves» (însemnări de origine secundară; cel puțin în ce privește întâia dintre ele); — Radloff, *Wörterb.*, III, p. 899 și urm.; — Vambéry, *Noten zu den alttürkischen Inschriften* («Memoriile Soc. Finno-Ugr.», XII, 1899), p. 88—89; — Melioranskij, în *Zapiski vostočn. otděl. I. Russk. Arheolog. Obštetva*, XII, 1900, p. 0154 [sic] și urm.”¹⁰

V. — Smedorova

În articolul despre „Cetatea-Nouă în vremea lui Ștefan-cel-Mare” din „Cercetări istorice”, I (1925), p. 160, d. Const. Andreescu, vorbind de cele două variante ale numelui, *Smeredova* și *Smedorova*, și de originea lui, respinge, cu drept cuvânt, părerea lui Melhisedec, care mergea cu gândul la un prototip dac în *-dava*¹¹, și, observînd că „forma primitivă nu e *Smeredova*, ci *Smedorova*” (cum apare la Ureche și Cantemir), conchide, judicios, că „sîntem, de bună samă, în fața unei numiri slave, care ne amintește influența exodului politic și cărturăresc sîrbesc în Moldova lui Ștefan-cel-Mare”.

Ca o confirmare a acestui punct de vedere, relevăm că un toponimic *Smederevo* există, de fapt, în Serbia (e numele sîrbesc al orașului, numit de obicei *Semendria*) și că el a fost explicat ca o probabilă slavizare a românescului *Sîmedru*, *Sumedru* = *Sanctus Demetrius* (P. Skok, *Zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache*, în „Zeitschr. f. rom. Philologie”, XXXVIII [1917], p. 552)¹².

O metateză, de felul aceleia care a făcut: *Smeredova* din *Smedorova*, ar clarifica ușor, sub raportul formal, relația dintre toponimicul românesc și cel sîrbesc. Și să se noteze — ceea ce autorul studiului a omis să releve — că Melhisedec spune, *l. c.*, p. 11, că numele cetății, „*Smirodova*” s. „*Smerodova*” la cronicari, la scriitorii streini e: *Semendra*, *Semendrova*, *Smederova*, — ceea ce desăvîrșește paralelismul cu *Smederevo* sîrb, a cărui formă germano-maghiară e, cum am spus deja, *Semendria*¹³.

VI. — Cherața

D. I. Minea (*Note și interpretări*, în aceleași „Cercetări istorice”, I, pp. 412—3 = pp. 14—5 ale extrasului) presupune că numele *Cherana* (sau „Cherara”) din pomelnicul bisericii domnești de la Curtea-de-Argeș trebuie citit: *Cherața*.

În sprijinul părerii exprimate, d-se citează faptul că *Cherața* e atestat ca nume al unei surori a țarului Șişman și al unei fiice a țarului Ioan Alexandru Șismanidul (celelalte două se cheamă, după Jireček: „Cherafama” și „Desislava”, pe când Zlatarski cetește într-un pomelnic: „Keratamar”).

Cred că d. Minea are dreptate.

Dar, mai întâi, în ce privește lectura lui Zlatarski, ne vom permite să observăm că acel *Keratamar* corespunde riguros lui *Cherafama*, acesta din urmă nefiind alta decât un reflex slav al gr. *Κερά Θάμαρ* (cunoscutul nume biblic), în care sunetul *th* (θ) a fost redat prin *f*, întocmai ca în *Marfa* (pe lângă *Marfta*) din *Martha* sau în *Feodor* din *Theodor*. În același cadru intră, desigur, și acel *Pivagor* (prin **Pifagor*?), prin care zugravii mănuștirilor bucovinene, studiate de d. V. Grecu, redau pe *Pythagoras* și de care d. N. Iorga („Revue historique de sud-est européen”, II [1925], p. 291) apropie, cu drept cuvânt, pe *Goilav* (*Goiliav*) = *Goliath* (prin **Goliav*: o formă intermediară, *Goliav*, resp. **Goliast*, se găsește atestată în *Arhondologia* lui Sion, p. 75).

Acum, *Cherața*, în ngr. apelativ (*κεράτσα*, „donzelle”) și în fond un simplu dublet al *Chiritei* (*κυρίτσα*, idem, la Pann: *chiriță*, „dame”, cum spune și Tiktin, s. v.), se întâlnește și la noi ca nume de femeie: *Cherața* se chema o vară a lui Vasile-Lupul, pe care nu e nevoie, deci, s-o războțăm: „Creața”, cum s-a făcut (Ghibănescu, *Divanurile domnești*, în „Arhiva” din 1915, p. 231).

Ca și primitivul său, *Chera*, *Chira* (ngr. *κερά*, *κυρά*, „doamna”¹⁴), ipocoristicul — peiorizat ulterior — *Cherața* face parte dintr-o întreagă serie de nume femeiești, care în realitate nu sînt decât un apelativ sau un titlu feminin. Astfel, pe lângă *Domnica* (*Dominica*, *Κυριακή*, *Nedelja*: *Δομνίκα* se cheamă și soția lui Vardanes, la Theophan, *Contin.*, ed. Bonn, p. 10), putem cita: ngr. *Δόμνα* = rom. *Doamna*, „*Κυρία*” (după Tsikopoulos, *Μελέτη περὶ λεξικουῦ τῆς καθ' ἡμᾶς δριμύδους γλώσσης*, p. 31¹⁵, iar după G. Meyer, *Ngr. Stud.*, III, 21, din ngr. *δόμνα*, „Herrin, Geliebte”¹⁶), rom. *Despina* = sîrb. *Despina*, „fiică de despot” (*despot* însemnînd sîrb. și „cumnat”), el însuși = gr. *Δέσποινα*, de fapt, probabil: „Madonna” (ἡ *Δέσποινα ἡμῶν Θεοτόκος*), cu variantele: *Dospina* (cf. *Dospinescu*) și *Despa* („Archiva istorică”, I, 89, cf. ngr. *Δέσπου* = *νοικοκύρη τοῦ σπίτου*), apoi bulg. *Gospa*, *Gospodina* (Jireček, *Die Romanen in d. Städten Dalm.*, I², 66), dalmatin. *Bogliarressa*, *Buiarressa* (*ibid.*, cf. dr.-dial. *boreasă*, „soție, doamnă”¹⁷), ngr. *Ἀφέντρια* (cf. *Ἀφέντης*, „efendi”, „domn”, *Ἀφεντούλη*, *Afendulea*¹⁸), bulg. *Kona*, *Konka* (cocoană), rom. „*Duchina* [*Δούκαινα*, „ducesă”] Doamna” („Rev. ist.”, VI, 179), *Cneaghina* (*Chiajna*: *Kněžka*, *Kněgina*), ngr. *Σαραῖνα* (turc.: „palatina”, „castellana”), *Dudu(ca)*, *Coco(a)na*, *Sultana*, rom. *Vasilisa* (Bogdan, *Doc. lui Ștefan*, II, 543, unde, p. 316, și: *Vasălina*, azi în descîntece: „*Vasilinile* și *Mă[g]dălinile*”) = *Βασίλισσα* (cf. și *Vasilita*, în „Rev. ist.”, X, 265—6: nu *Vasilica*?; p. *Vasilina*, cf. gr. *βασίλινα*, ‘regina’), *Regina*, *Reghina*, *Riga* (pol.¹⁹), ngr. *Κράλαινα*, *Κράλιτζα* (din sîrb.²⁰), poate și *Chiralina* (cf. ung. *Királyné*, „regina”),

dar și *Chira-Chiralina* față cu *Ruja-Rujalina* etc. (pentru care v. DR, III, p. 440 [93]).

Adăugăm, însă, că „Cherara” ar putea fi o simplă greșeală de tipar, nereflectînd o reală nesiguranță de lectură, și că, în orice caz, numele *Cherana* există: *Cherana*, *Chirana* (n-aș crede, ca Pascu, *Etimologii românești*, p. 49, că apelativul *chirandă*, „bohémienne”, „femme dépravée”, e același cuvînt²¹) sînt nume ngr. de același tip, foarte populare mai ales în Peninsula Balcanică, unde le au nu numai grecii și, de la ei, bulgarii (v. Weigand, *Die bulg. Rufnamen, ad loc.*), ci și aromânii (cf. „Dacoromania”, II, 803)²².

VII. — Din vechea nomenclatură numismatică

1. — barbută

Filimon (*Ciocoi vechi și noi*, ed. a III-a, București, 1924, p. 75, n.) pomenește această monedă de pe timpul lui Caragea, în valoare de 2 lei și 10 parale.

Dicționarele, cîte o înregistrează, nu-i cunosc originea.

Formal, am putea bănui un prototip italian: *barbuta*, „elmetto; soldato che porta tale arme” (Rigutini-Fanfani-Tommaseo) — și ne-am putea gândi la o eventuală efigie în acest sens.

Ni se pare, însă, că omonimia cu acele *barbutii*, pe care ai noștri le cumpărau odinioară, împreună cu samurii, din Polonia și Rusia (N. Iorga, *Istoria comerțului românesc în epoca mai nouă*, p. 141), nu e numai întîmplătoare (cf. și *berbuti*: *ibid.*, p. 103); iar cazurile de numire a unei monede după marfa de schimb în uz sînt tot ce poate fi mai normal²³.

2. — burlinc

În [...] [„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922, p. 326; în acest volum, p. 7], derivam acest cuvînt din germ. *Silberling*, fiindcă-l găsisem (la N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile*, p. 222), cu sensul de „monedă” și, ca atare, nu-l puteam identifica cu *burlinc* = ‘purcel’.

Ulterior, verificînd asupra izvoarelor înseși, m-am putut convinge că lucrurile nu stau așa.

Un text, în care *burlinc* să fie atestat, explicit, ca monedă, nu știm să existe (v. mai jos); iar pasagiul din „Adetiul vămii schelii de la Căi-

neani" (N. Iorga, *Studii și documente*, V, 365), la care se trimite în *Brașovul și românii*, p. 15, vorbește, foarte probabil, de „purcel”:

„De oae bani 2
 Și poclonul vameșilor, de turmă, 1 mel
 De rămători gras 6 bani
 Și poclon vameșilor, de tult, un *burlinc*;
 Însă la 100 de sfi[ni]”.

È destul să observe cineva paralelismul: „de oae — de rămători” (*tult* e, în adevăr, moneda turc. *tult*, ngr. *τούλτι*, „o fracțiune de leu”, dar același paralelism pare a indica lectura: *turmă*), ca să vadă că *burlinc* de acolo = ‘purcel’ (simetric cu „mel” din poclonul oilor).

Rămîne doar *burliu* [= *burlinc*?], atestat într-un act din 1765 (N. Iorga, *Scrisori și inscr. ardeleno și maramureșene*, II, 250), pe care indicele îl dă ca „ban” (II, 293), dar textul însuși nu exclude înțelesul de „purcel”: „Pentru un preot neîntărit, căce l-au luat de au slujit, au luat preotul acela un *burliu* (*sic*) și 2 ferdele de grîu și mar[iași] 3...” (È vorba, cum se vede, și de produse în natură)²⁴.

3. — firfirie

N-a fost definitiv lămurit acest nume de monedă românească veche, fiindcă explicația din *vier-pfennig* (Capidan, în *Dicț. Acad.*), oricît de ingenioasă, nu e probabilă, iar identificarea cu un transilv. *feferic* = ‘groșiță’, „*fifirigi* austriaci de 15 parale” (R. Rosetti, *Oameni de altădată*, în „Adevărul literar” din 22 nov. 1925), reflectînd pe săs. *fifer* = germ. *Fünfer*, adaptat după *sfațic* (Șăineanu, *Dicț. univ.*), nu-i mai convingătoare.

Ne-am gîndi mai curînd la turc. *firfiri* (din *πορφύρα* „pourpre”), „purpurin, couleur de pourpre” (Barbier, II, 411).

Înțelesul ar fi fost, deci, acela de „ban roșu”, ca în sl. *červlinŭ*, rus. *červonec*, „galben²⁵, ducat”, lit.: „roș”; în turc. *kızyl* (s. *k. akče*), „fausse monnaie”, lit.: „roșie”, *kızyl mankâr*, „petite monnaie du cuivre”, „mangîr roșu” (*ibid.*; cf. și proverbul: „banul roșu nu se pierde lesne” din Zanne, V, 59), apoi: *roșii*, „florini ungurești” (Minas Tokațti, ed. Buicliu, p. 39), și *roșie* = ‘stofă de purpură’ (*Herodot*, ed. Iorga, p. 477).

4. — șalăi

S-a vorbit mult de această monedă, ca de una specifică lui Istratie Dabija: „Era bănărie în cetatea Sucevei, care era de la Dabija-Vodă, și făcea *șalăi* de aramă, carii numai aici în țară umblau, 4 *șalăi* la un ban

bun" (Muste, în Kogălniceanu, *Cronicele României*², III, 6; cf. literatura respectivă în [...] [„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, I, 1921—1922, p. 326; în acest volum, p. 7], adăugind studiul d-lui Axel Wahlstedt din „Anuarul Soc. numismatice” din Stockholm, despre care v. „Cronica numismatică și arheologică”, IV [1923], p. 42: „Solidi suedo-baltici din Suceava”).

În realitate, *șalăul*, ca reflex românesc al *S(c)hillung*-ului²⁶, pare a fi circulat mai mult — deși, probabil, nu independent de emisiunea suceveană — în terminologia numismatică românească: „Vladimir... au biruit și pre Vareaci (adecă Viatici), și au pus pre dânșii dajde, câte un *șalău* de plug”, se spune în cronică lui Gheorghe Brancovici (v. *Operele sale*, ed. N. Iorga, p. 25)²⁷.

Mai mult decât atîta: cu o mică variantă, termenul se pare că există și azi (v. V. Moisiu, *Știri...*, p. 139), — „1/2 copeică e un *șal*, 1 copeică 2 *șali*”²⁸.

VIII. — Un înaintaș al lui Țamblac?

În legătură cu articolul d-lui N. Iorga despre „Unchiul lui Ștefan-cel-Mare” din „Revista istorică” (V [1919], p. 367 sq.), d. P. P. Panaitescu a relevat, în aceeași publicație (VIII [1922], p. 45 sqq.), pasagiul în care Phrantzes pomenește pe „prea-iubitul unchiul soției sale [împăratului], cel mai degrabă numit Kydonide sau *TzAMPLAKON*” (p. 46).

Traducerea are nevoie de o mică retușare, întrucît τὸν μᾶλλον Κυδωνίδην ἢ Τζαμπλάκωνα ὀνομαζόμενον înseamnă exact: „cel numit mai bine Kydonide decât Țamblac”.

Dar altceva voim prin această notiță.

Voim, anume, să atragem atenția că, într-un fragment de document athonit publicat în „Νέος Ἑλληνομνήμων” din 1924 (p. 354), în care se vorbește de „ἀγίου ἡμῶν αὐτοκράτορος καὶ βασιλέως Κυρίου Μιχαήλ τοῦ Συργγείν” (sic), — înțelegîndu-se, probabil, acel Syrgiannis Paleologul, ginerele lui Andronic III, care-l menționează, ca „γαμβρός” al său, în hrisovul din 1321 al bisericii din Iannina²⁹, — se pomenește, în raport cu o danie sau cesiune, de un Țamblac (παρὰ τοῦ Τζαμπλάκωνος κυροῦ... τοῦ Καντακουζηνοῦ: actul e, din nefericire, foarte mutilat).

E un simplu omonim, ori un ascendent, al „unchiului lui Ștefan-cel-Mare”?

IX. — Flutausis = Oltul

Problema identificării toponimicului *Flutausis* din Iordanes (*Get.*, V, 33) și-a pus-o nu demult și Diculescu (*Die Gepiden*, I, p. 73 sqq.), dezlegînd-o în sensul identității reale cu *Oltul*, dar nu și formale: fluviul astfel

denumit e, adecă, în adevăr, *Oltul*, dar *Flutausis* nu poate fi interpretat ca *Fluvius Aluta*, cum admitea Mommsen, ci ca *Fl. Tausis*, cum recunoscuse Zeuss.

Explicația coruptelei din *fl(umen) Aluta* o consideră — independent de Diculescu, pe care se vede că nu-l cunoaște — ca „nesigură” și Joseph Schnetz, într-o recentă cercetare asupra urmelor lui Iordanes la geograful din Ravenna (*Iordanis beim Geographen von Ravenna*, în „Philologus” din 1925, vol. LXXXI, p. 88, n. 8).

Între aceste urme, se întâlnește, de fapt, și numele dac al lui *fluvius Flautasis* (IV, 14, ed. Pinder-Parthey, p. 204, 19), care, — cum observă autorul, — ar trebui raportat la *Flutausis* din Iordanes, chiar dacă acesta n-ar fi numit, în rîndul imediat-următor, ca descriitor al teritoriilor dace. Căci „*Flutausis* ist eine sonst nirgends vorkommende, aus einem Missverständnis hervorgegangene Verderbnis, in der Name *Aluta* steckt. Die Bemerkung *Flautasis finit ipsam patriam* (= das dakische Land) basiert auf Get. S. 62, 12: *ab eoo Flutausis secat... Introrsus illis* (Tisia, Danubius, Flutausis) *Dacia est*” (p. 88).

Geograful ravennat are, cum se știe, și varianta: *Flatausis* (v. Patsch, în Pauly-Wissowa, VI, col. 2504). Schnetz n-o ia în considerare, dar explică echivalența dintre varianta *Flautasis* și prototipul din Iordanes (*Flutausis*) prin frecvența metatezei (aici *au-a*) în transmisiunea acestui scriitor, cât și prin deasa cetire greșită a lui *u* ca *a* (*ibid.*, n. 9).

Oricum, identificarea cu *Aluta* are, cu drept cuvînt, cele mai multe sufragii; iar C. Schuchardt (v. Pauly-Wissowa, *l. c.*), stă singur, cu ipoteza unei pseudografii din *Hierasus*.

X. — Bliaha

Merită a fi semnalată aici această „Benennung der ungar[ischen] Ruthenen bei den Verhovinci”.

Verhovinții (verhovnicii) sînt, precum se știe, huțulii, iar huțulii au cele mai bune motive să poată descoperi în acei „ruteni” din Ungaria frați de ai lor „valahi”. Căci *Bljaha* aceasta înseamnă.

O spune însuși autorul bogatului „Ruthenisch-deutsches Wörterbuch” (I, Lemberg, 1886), E. Želechowski, cînd, după cuvintele citate (p. 34), adaugă: „pl. Wlachen” și trimite la *Blah* (p. 32), iar, de acolo, mai departe, la *Dolišnjanin*, „Bewohner der Ebene, der Thäler” (p. 195)³⁰.

Cu alte cuvînte: valahii de la munte (fiindcă asta înseamnă „verhovnic”) recunosc ca „valahi pe „rutenii” din vale.

XI. — Despre ferie

— Cîteva noi precizări³¹ —

— Memoriul despre „Herîe” al d-lui Mototolescu, apărut acum, în parte, în „Revista arhivelor”, I, pp. 109—15, nu aduce nimic personal cu privire la originea termenului: autorul își însușește explicația d-lui Ghi-bănescu, din *fier (her)*, fără a aminti de paternitatea ei (p. 111, n. 2).

— Identificarea ferîii cu *zaveasca* s. *legătura*, combătută de Tanovi-ceanu³² (cf. totuși acum și Mototolescu, *l. c.*), o făcuse și Iord. Golescu, în *Glosariul* său ms., unde, după ce constată (p. 7) că „*ferăia* o dă acela care cîștigă judecata” și citează (f. 10 v.): „*ferăiu*... și îndreptîndu-se au pus adetiul banilor în visteria domniî-mele”, scrie (f. 14): „*ferăe (legă-tură)* sau cel ce cîștigă giudecata dă în visteria g[os]pod 24 zloți sau mai mult sau mai puțin; sau taleri, sau lei” (după excerptele d-lui G. T.-Kiri-leanu).

— O atestare documentară necunoscută pînă acum o dă culegerea de „Vechi documente moldovenești”, publicată de A. Vitencu ([...] 1925), p. 7, dintr-o copie de pe ispisocul sîrbesc de la Gașpar-Vodă (1620): „... și [Mărica, giupîneasa lui Orăș hat(manul), cu gineri-său, Onciul Iurașcovici, biv-staroste] ș-au pus *fierăia* 12 zloți, iar mai sus scrisul slugă noastră Iurașco Drace au rămas din toată lege noastră, ..., iar mai mult să n-aibă a pără Iurașco Drace, nici a să ispiti a mai supăra pentru această parte de ocină, nici odănăoară în vecii vecilor...”

— Pentru întrebuițarea unei forme verbale, devenite formular stereotip, ca apelativ, avem și cazul turc. *amêğî (âmêddji)*, titlul unui funcționar împărătesc, numit așa după formula: *amed*, „arrivé, payé”, cu care investea chitanțele de plată pentru noile posesiuni ale fiefurilor militare (v. Barbier de Meynard, I, 116); iar, pentru cancelaria polonă ca furnizoare a noastră cu astfel de expresii administrative și juridice, cf. și termenul *privilie*, pentru „actul primitiv pe care se bazează un privilegiu”, trecut în vechile noastre documente, din acea cancelarie (Melhisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 202). O paralelă modernă, actuală, oferă, de altfel, și *deficit*, cunoscuta substantivare din lat. *deficit*, „lipsește”.

— Un puternic argument în sprijinul identificării cu *ferie*, „măsură de capacitate” (explicația d-lui N. Iorga, care și-o menține în recenzia din „Revista istorică”, XI, p. 125), constituie, totuși, analogia lui *berbință*, însemnînd originar un soi de butoiaș, iar, secundar, taxa percepută de breasla cizmarilor: „Care meșter strein... va vrea să se așeze aici în Iași, cu breasla ciubotarilor... să-și ia voie, dîndu-și *bărbînța cinci lei*...; iar carele va fi ficior de meșter..., să dea *bărbînța 2 lei și jumătate*” (*Uricariul*, XIV, 2, citat în *Dicț. Acad.*, s. v. *berbință*).

XII. — „Țara Ladianscă”

Așa traduce d. Gh. Ghibănescu (*Ispisoace și zapise*, I², pp. 7, 18) pe *Ladijanskoi zemlia* (ЛАДИЯНСКОЙ ЗЕМЛЯ) dintr-un doc. slavon de la Ieremia Moghilă, din 7110. Tot așa, *ibid.*, I¹, p. 177, „țara Landianscă” (*sic*) traduce pe *Ladianskoi zemli* din doc. slavon de la Petru-Vodă, din 7097, iar aiurea (*Surete și izvoade*, VIII, 244), „craiului Ladianului” redă pe *krali ladijanskago* din originalul slavon (doc. din 7106), deși, cu câteva pagini mai sus (*ibid.*, p. 237), aceeași expresie era redată prin: „craiului *Lehie*”.

Aceste mici nesiguranțe și inconsecvențe îndreptățesc, credem, o lămurire a chestiei.

Că prin *Ladianskoi zemlia* se înțelege *Polonia*, nu mai încapă discuție, după articolul [...] [lui] Stoian Novaković, *Über Legjan-grad (Ledjan-Stadt) der serbischen Volkspoesie* (în „Archiv für sl. Phil.”, III, p. 124 sqq.), în care se citează, din versiunea latină a cronicii brancovicești, și un „*Rex Ledianensis*”: pasagiile menționate din doc. românești sînt o dovadă mai mult în acest sens, iar încercarea lui Hasdeu (*Negru-Vodă*, p. CXVIII sqq.) de a identifica orașul basmelor slave cu „orașul lui *Litean*” românesc e, de bună seamă, neizbutită.

Dar, respingînd explicațiile anterioare ale numelui (între altele, a lui Pejačević, din *Lithuan*, „Litvan”), Novaković (*l. c.*) se oprește la originea ungurească: „*rex Vladislav Ledianin*” din Brancovici n-ar fi decît designarea naționalității regelui maghiar prin ung. *lengyel*, „*der Pole*” (p. 129).

E atît de sigură această etimologie?

Amintim, oricum, de rut. *ljadovnik* [= **ljahdovnik*?], ‘*poloniserter, polnisch gesinnter Ruthene*’, *ljaduvati*, ‘*als Pole sich gebahren, polnisch gesinnt sein*’, *ljadovane*, ‘*polnische Gesinnung*’ (*Želechowski*, I, 420), și de vsl. *lědiskū*, ‘*polonais*’, pentru care v. Niederle, *Manuel de l’antiquité slave*, I (Paris, 1923), p. 165, nota, și Berneker, p. 705, sub. *lědo* (*lědina*).

XIII. — Sfintul-Traian

Despre numele lui *Traian*, răsărind, ca o „herba parietina”, pe toate rui-
nele legendare dintre Carpați și Balcani, am vorbit pe larg altă dată (DR, III, 420 sqq. [79 sqq.]³³). Studiul d-lui G. Marcocchia, *Leggende dalmate su Diocleziano* (în: „Il Folklore Italiano”, I [1925], p. 8 sqq.), observă că legenda lui Midas se atribuie în Dalmația lui Dioclețian, precum în restul Nordului balcanic ea revine în mod firesc lui Traian: el era, cu drept cuvînt, *genius loci*, și acel zeu *Trojan*, care apare, alături de *Dažbog* și de alte „divinități misterioase”, ca *Mokoš* etc. la slavii baltici, a putut

fi considerat ca „une réminiscence danubienne de l'empereur Trajan” (Léger, *Les anciennes civilisations slaves*, Paris, 1921, p. 82). Cu atât mai firesc s-a părut că trebuie să recunoaştem amintirea împăratului în numele castelului zidit de Iustinian în Tracia: $\phi\rho\upsilon\beta\rho\iota\omicron\nu\ \tau\omicron\upsilon\ \acute{\alpha}\gamma\iota\omicron\upsilon\ \tau\rho\alpha\iota\alpha\nu\omicron\upsilon$ (Procopius, *De aedif.*, IV, 11). De la Jireček (*Das christliche Element in der topogr. Nomenkl. der Balkanländer*, în „Sitzungsberichte” ale Acad. din Viena pe 1897, p. 8), care vedea în numirea bizantină traducerea lui *castellum divi Traiani*, așa credea toată lumea.

Nu de mult însă, într-o operă apărută la Bruxelles (în 1912) sub titlul de: *Les origines du culte des Martyrs*, eruditul bollandist H. Delehay, reluând chestiunea, revendică patronagiul castelului pentru martirologiul creștin (p. 277 sq.).

Argumentarea sa e, pe cât de simplă, pe atât de convingătoare.

Ἅγιος Τραϊανός înseamnă, natural: „Sfântul-Traian”. Pentru a recurge la Traian Împăratul, trebuie să admitem că un sfânt cu acest nume nu exista. Dar, într-o laudă a sfinților publicată în *Patrologia Latina*, t. XX, p. 354, un asemenea sfânt e pomenit printre sfinții vindecători cei mai renumiți: „Curat Saturninus, Traianus in Macedonia”; iar ieronimianul de la 20 sau 21 august indică un *Traianus*, deși fără mențiunea Macedoniei (cum e cazul, la 31 octombrie, cu *Saturninus*).

Concluzia se impune.

Ar rămânea doar posibilitatea identității acestui sfânt vindecător cu împăratul: principial, după studiile lui M. Bloch (*Les Rois thaumaturges*, Strasbourg, 1924) și, mai ales, lui Frazer (*The Magic Art and the Evolution of Kings = The Golden Bough*, I, London, 1911), n-ar fi nici o dificultate.

Dar, personagiul creștin fiind atestat ca o personalitate istorică, ipoteza aceasta apare ca un simplu subterfugiu.

XIV. — Bunărea, „fluviu al Paradisului”

Încă din 1886, într-un memoriu publicat în „Analele Academiei Române” sub titlul: *Dunărea în literatură și tradițiuni*, Al. Papadopol-Calimah relevă — după Jagić — pasagiul din *Dialogii* atribuiți lui Caesarius, fratele Sf. Grigore din Nazianz, în care se vorbește de *Dunăre* ca de „unul din cele patru râuri care izvorăsc din Rai, râul pe care scriptura îl numește *Fison*, iar elinii îl numesc *Istros*, romanii *Danubius* și goții *Dunăre (sic) ...*” (p. 322 = 14 din extras).

Forma gotică exactă din originalul grec e: $\Delta\alpha\nu\alpha\omicron\upsilon\tau\iota\varsigma$ sau $\Delta\omicron\upsilon\nu\alpha\beta\iota\varsigma$; dar asta nu importă aici.

Acum în urmă, în cea mai recentă fasciculă din „Mélanges de l'École Roumaine en France” (1924, II-e parte, p. 190 sqq.), d. Al. Lambrino tipărește un foarte interesant studiu, intitulat: *Les fleuves du Paradis*,

în care reeditează — pe baza a două manuscrise de la Biblioteca națională din Paris și a versiunilor publicate anterior de Wescher și Moriz Haupt — curiosul opuscul geografic, în care *Dunărea* e identificată, ca și Nilul, Tigrlul și Eufratul, cu unul din fluviile Paradisului: „Ὁ Ἴστρος ὁ ποταμὸς, ὁ λεγόμενος Φισῶν...” (celelalte reprezentând, respectiv: Γηῶν, Τίγρις și Εὐφράτης)³⁴.

Aceasta ne amintește însă o controversă, care ne privește destul de aproape și care — sper — se poate tranșa definitiv, în legătură cu cele expuse.

Glosariul ce însoțește poemul lui Stavrinos asupra lui Mihai-Viteazul cuprinde, între altele, și următoarea glosă: „Δούναβης, βασιλικὸς ποταμὸς ὁ λεγόμενος Τίγρης” (E. Legrand, *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris, 1877, p. 22).

Traducînd-o: „Δούναβης, fleuve impérial appelé Tigre” (p. 23), Legrand adaugă, în notă, următoarea observație: „L'édition de 1806 répare cette erreur grossière, qui existe peut-être dans toutes les éditions antérieures. On y lit, en effet: «Δούναβης, βασιλικὸς ποταμὸς τῆς Γερμανίας, Danube, fleuve impérial d'Allemagne»”.

Natural că a părut logic a se restitui Germaniei fluviul său, înlăturîndu-se astfel atopia ce amintea pe „Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim” din întâia eglogă virgiliană. — Numai cît, nu tot ce e logic e și istoric exact.

De fapt, că *Dunărea* a fost socotită ca un fluviu al Paradisului, după cele ce am văzut mai sus, e clar: independent de orice comentariu, textele o spun precis. Iar, dacă e vorba de explicații, nici ele nu lipsesc: Δανούβιος amintește numele tribului lui *Dan*, ca și *Donul* (Tanais), și se știe că lângă acest fluviu, considerat de arabi ca „rivière des Esclavons”, în țara chazarilor mozaici, s-ar fi stabilit, după tradiție, unele triburi iudaice³⁵; iar de transplantări, rezultate din confuziuni de nume, avem atîtea exemple³⁶. De altfel, calitatea de „pendant” vestic al Nilului, ce se atribuie expres *Dunării*, n-ar ajunge? Singurul lucru în adevăr discutabil e identificarea cu *Tigrlul*, în locul celei, curente, cu *Fisonul*³⁷. Dar, în acest punct, avem, nu numai sprijinul unor analogii indirecte, ci chiar dovezile documentare.

În glosarul grecesc din sec. XII s. XIII, editat de Kopitar, Haupt (*Opuscula academica*, II, p. 415) relevă, în adevăr, pasagiul: „Τίγρις. Εὐφράτης ὁ καὶ Δανούβιος”; iar într-un apocrif românesc din Biblioteca Acad. Rom. (ms. no. 3806, I, după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), la întrebarea: „cîte ape cură din Rai?”, găsim răspunsul: „*Tigru* acesta curge asupra *Asurii* [Asurului, Asiriei], care o numesc unii *Dunăre*...”.

Atît e însă, credem, destul, pentru a lăsa intactă glosa: „Δούναβης, βασιλικὸς ποταμὸς ὁ λεγόμενος Τίγρης”.

Cît despre epitetul de βασιλικὸς ποταμὸς, aplicat *Dunării*, dacă el nu s-ăr putea înțelege pregnant, ca o aluzie la acel „Danube d'Empire”, de care vorbește d. N. Iorga în *Mélanges Schlumberger* (Paris, 1924), el n-ar putea fi nici redus la un simplu „fiume reale”, ca termen geografic

pentru „orice fluviu ce se varsă direct în mare”, spre deosebire de „fiume tributario” (afluent al aceleia), și are dreptul de a fi interpretat — în genere — în sensul de „rege al fluviilor”, nu mai puțin decât îl are Padul, „il re de' fiumi”, sau decât îl avea Tibrul, „ποταμῶν βασιλεύτατος ἄλλων, Θύμβρις” (Dion. Perieg., ed. Müller 358), „*fluviorum rex, pulcher Tiberis*” (incert. act. cousmogr., ap. Riese, p. 83, 5)³⁸.

În sfârșit, cît privește Dunărea ca „ποταμὸς τῆς Γερμανίας”, să nu se uite, totuși, că însușirea de „Danuvii potores” o împărțeau vechii germani cu dacii *qui profundum Danuvium bibunt* (Horațiu, *Carmina*, IV, 15, 21), precum împărțeau cu galii însușirea de „băutori din Rin”: în contra interpretării lui Norden și, deci, în sensul lui Babelon, Reitzenstein³⁹ observă cu dreptate că, „dacă ‘Ρῆνον πίνειν înseamnă, desigur, a locui la Rin, apoi ‘Ρῆνον ἀπάντα πίνειν [resp. ‘Ρῆνον ἀπάντ’ ἀνίη] din faimoasa epigramă a lui Krimagoras, din „Anthologia Palatina”, IX, 291] nu poate însemna pentru aceasta: a locui pe întreg cursul Rinului”.

„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, III, 1924—1925, p. 505—525.

NOTE

¹ Întrebuițăm varianta editată de N. Iorga, după manuscriptul [lui] C. Bobulescu, Iași, 1917 (extras din „Revista istorică”). O altă versiune românească fusese publicată, precum se știe, de Ar. Densușianu în „Revista critică-literară”, III (1895). Despre redacția slavă, mai întinsă ca rezumatul român scris la București, v. S. Dragomir, în [...] [„Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, II, 1923], p. 1 sqq. — Profităm de ocazie pentru a observa că studiul și extrasele din „Revista de Iași”, I (1908) asupra cărții lui Tröster din 1666 nu era ceva inedit în publicistica noastră științifică, cum afirmă nota redacției, deoarece o analogă cercetare, cu excerpte, se tipărise de mult în „Rev. critică-literară” citată, II (1894), p. 322 (cf. și p. 167).

² Galimatias, în care o virgulă, adaosă după „cheamă”, n-ar folosi prea mult. Cf. versiunea complementară din ed. Cartoian, p. 108, nota. „Și dede [Alexandru] lui Vizantiia Țara Leșască și Ardeliul cu rumâni și cu rușii”.

³ Identificarea cu *Orheiul*, la care ne gândeam înainte, e deci exclusă. Dar *Sdegla*, pe unde trec vadul contra Vidinului turcii lui Farcaș aga, în vremea lui Mihaiul-Viteazul (N. Iorga, *Ist. armatei românești*, I, 418) e, sigur, *Zdegla* noastră de azi, „baltă în Dolj, lângă Dunăre” (v. Frunzescu, *Dicț. topogr.*).

⁴ Cf. și M. Costin (*De neamul mold.*, ed. Giurescu, p. 48): „Apoi mai tirziu turcii, de pre numele domnului care au închinat țara întâi la turci, ne zic *bogđani*, muntenilor *caravlah*; grecii *bogđanovlah*, muntenilor *vlahos*”.

⁵ Ca „Bogdan wylaet” apare, astfel, numele turcesc al Moldovei în răspunsurile la chestionarul francez din 1712, studiate acum în urmă de C. C. Giurescu („Mélanges de l'École Roumaine en France”, I, 1924, p. 44).

⁶ Un mai vechi nume de acest tip e *Rumelia* (*Rum-ili* s. *Rum-eli*, ngr. ‘Ρούμελη), din *Rum*, „Rome; Byzance”: *Rum Patriki*, „le patriarce de Constantinople”, *Erz-i-Rum*, „Erzerum” etc. (Zenker, 472 b). — Cf. și ἡ Ἐλλάς Βλαχία σὺν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων, „Valahia grecească”, i.e. din Grecia (ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία), cu orașul Iannina (Βογατζίδου, Τό Χρονικὸν τῶν Μετεώρων, în „Anuarul Soc. bizantinologilor”, I [1924], p. 168).

⁷ Cf. byz. Σακουλάται, socolați („slavoni”) și numele iranic al sciților, Σάκαι (*ibid.*, VII, 64).

⁸ Observăm, cu această ocazie, că interpretarea dată de păr[intele] de Jerphanion turc. *Kedreles*, nu numai ca Sf.-Gheorghe, ci și ca Sf.-Ilie (p. 23), nu e cituși de puțin în conflict cu cea dată de noi („Analele Dobrogei”, II, [1921], p. 34 [309]), după Barbier de Meynard, fiindcă cuvintele acestuia, reproduce acolo, spun explicit: „*Kedrelles*, nom que les Turcs donnent à Saint-Georges et à Saint-Élie, qu'ils considèrent comme patrons des voyageurs” (I, 704). Lexicograful francez lămurește, de altfel, că acel *Kedrelles* e pronunțarea vulgară, „en un seul mot”, a cuvintelor *khezzer* și *khezzer ilyas* și adaugă, la sfârșit, și proverbul: *Khezzerden az bulunur*, „c'est encore plus rare qu'Élie” (*ibid.*).

⁹ Un reflex sigur al rom. *tată*, poate contaminat cu sl. *děd-* (cf. însă *tetea*), e, în schimb, rut. *dados*, „Haupt einer Zigeunerbande” (Żelechowski, I, 171).

¹⁰ Cu gr. *τᾶτός*, formă participială de la *τεῖνω*, 'tendo', cu care-l pune în legătură Giuglea (DR, III, 628, n.), cuvântul nostru n-are, în orice caz, nimic a face, ca radical: grecesc, în *Τᾶτός* sau *Τατούς*, e numai sufixul; iar un *Τάτος*, care se întilnește în onomastica ngr. (Miliaraki, "Ἀνδρὸς Κέως, Atena, 1880, p. 131) face parte, evident, din aceeași familie orientală-asiatică. — Pentru *Χρῶσος*, interpretat ca *Hirsu*, compară, pe lângă s.-cr. *Hrs*, *Hrsac* (Mažuranić, p. 403) și cuman. *chirs*, „ursus”, relevat în „An. Dobr.”, II, p. 42 [306], și: trac. *Χέζσοος* (v. „Riv. di Fil. e d'istr. classica”, n. s., I [1923], p. 453), cum și sinon. port. *Garcia*. — Din *Tatush* (Brătianu, o. c., p. 16), vine, probabil, n. de familie *Tatușescu* la noi; cf. însă și *Tatușie* („popa Ignat Tatușie”, în Ghibănescu, *Sur. și izv.*, II, p. 73). — *Tatulici*, ca și *Tatu(l)* însuși, din care se derivă, e atestat ca n. de fam. și-n „Anuarul înv. secundar din România” pe 1924–25, p. 485.

¹¹ *Petro-Dava*, 'loc izolat și trup de moșie în Neamț' (*Dicț. geogr.*), e o simplă numire modernă arhaizantă, iar *Petrădaia*, 'vale vilceană' (*ibid.*), probabil, o alterare dintr-un *Petri-doaia* (de la *Petrîde*).

¹² Autorul relevă acolo, între altele, într-un act de la Ștefan Dușan, și un *Romanō dolū*, „Rumănenal” (*ibid.*, n. 2); dar să nu fie, mai degrabă, la mijloc, numele personal *Roman* (cf. *Romanovo*)?

¹³ Altă explicație, arhaizantă, a numelui sîrbesc, v. la Vivien de Saint-Martin, *Nouveau Dict. de Géogr. universelle, ad loc.*

¹⁴ Pentru compuse de felul lui „*Keratamar*”, se poate compara și: *Kralica Kyr Alēna* (s. *Kyra Lena*, *Kyra Helena*), numele soției lui Vikašin sau *Κυριαρήνα*, *Κυραρήνη* (n. de pasăre în basmele grecilor moderni) și *Κύρα Πήνη*, numele știmei comorilor blăstămate (v. DR, III, 440 [93]), apoi nume turcești și armenesti, ca: *Melkatun*, *Ulchatun*, *Khatuna* (din *qatun*, „cadină”) etc.; iar p[entru] reflexul oriental din gr., cf. și arab. *Abukir* din *Ἀββακῦρος*.

¹⁵ *Domna* (*Domina*) era, de altfel, și un cunoscut epitet păgîn al Proserpinei (v. Carter, *Epitheta deorum, ad loc.*).

¹⁶ Cf. și Murnu, *Lehnwörter*, p. 25: cum se întîmplă adesea, în timp ce rom. *damă* ajunge în ngr. la însemnarea de „maitresse”, ngr. *ζερά μου*, „madame”, are aceeași soartă la noi, unde *cheramă* s. *chiramă* înseamnă „amantă” (în „Ciocoi” lui Filimon, d. ex., care-i dă și etimologia). — Curioase omonime, dacă nu chiar ecouri ale cuvîntului gr., în turcește, se pot găsi la Zenker, 742 [b] (*kirami*) și 747 [c] (*kerime*.)

¹⁷ *Boresa* se cheamă la huțuli (Kaindl, p. 79) ziua de 5 aug. st. n., în care nu se lucrează: tot de acolo?

¹⁸ Cf. și sîrb. *Urošica*, fem. lui *Uroš* (= ung. *úr*, „domn”).

¹⁹ Evident însă, că, în „*Cimpii Rigăi* sau *Kosova*” („Cercet. ist.”, I, p. 4), avem a face cu alt nume: ung. *rigó*, „mierlă”.

²⁰ Se pot adăuga apelativele rom. *frîuă*, *grefină* (v. *Dicț. Acad.*), — dr. *amiroană*, „grande dame”, lit.: „împărăteasă”, din mr. *amiroane*, *ibid.*, a fost contestat, — cum și alb. *milordeze*, „hochmütige Frau” = it. *milordo* (G. Meyer, *Alb. Wb.*, 279). — La noi, *milord*, întrebuițat solemn de Conachi, era și nume de cîni: „Cățelul pitic, care se numea cu un nume frumos francez: *Milord* [= engl. *my lord!*] sau pe românește *Miliort*” (N. Iorga, în „*Arhivele Olteniei*”, 1925, p. 292).

²¹ Cf. și *Tiktin*, s. v. *pirandă*, „Weibchen, Dirnchen”.

²² *Chirana* se cheamă și o movilă și o pădure din Ialomița (v. *Marce dicț. geogr.*).

²³ Pentru un exemplu mai puțin cunoscut, v. art. *Kugildi*, 'Kuhgeld', din Hoops, *Realex. d. germ. Allertumskunde*.

²⁴ *Altılıc*, „ban de șase (argint)”, cum se spune chiar *l. c.* [...] [v. „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, II, 1923, p. 354; în acest volum, p. 36] e turc. *altylyk*, idem (din *ally*, „six”; Zenker, 87 [b]); cf. rut. *altin*, „Dreikopekenstück” (Żelechowski). — Cu același înțeles fundamental, de „aur”, se pot adăugi însă acolo următoarele turcisme vr.; culese din *Catastihul vămilei Moldovei* (ed. Ghibănescu, în rev. „Ioan Neculce”, II, 239): *zerdeli*, „d’or”, *zerdè*, „jaune”, *zerdavè*, „fourrure de martre” (la Barbier, II, 38 și Zenker, 479 [a]), *zerdeva* e dat cu sensul de „marte, Marder, jder”), *zerdiceav*, „curcume, safran d’Inde” (cf. și *zarzàre*, lit.: „prună de aur”, *zerd alu*).

²⁵ Pentru *galben*, cf., pe lângă *Gulden*, și fr.-pop. *jaunet*, „pièce d’or” (Darmesteter, *La vie des mots*, p. 57), cum și vrf. *blanc*, „pièce d’argent”, germ. *weissling*, din care, prin it. *vislingo*, și sîrb. *vižlin*, „türkische Münze von 60 para” (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 393), turc. *accè*, biz. ἄσπρον, lat. *asper* (*nummus*): „galbeni blangi”, și într-un act românesc din 1855 (Antonovici, *Doc. bîrlăd.*, I, 115); cf. încă: rus. *zelenenkaja*; ‘(grüne) Dreirubelnote’ (Wędkiewicz, în „Mitteilungen d. rum. Inst. an. d. Univ. Wien”, I, p. 265, n. 2). — Sp. *blanca*, ‘Geld, Münze’, nu intră totuși în aceeași categorie: e numele, generalizat ulterior, al piesei purtînd în efiege capul *Blancei* de Bourbon (v. H. Hatzfeld, *Vergl. Bedeutungslehre*, p. 94).

²⁶ Pentru germ. *Schilling*, v. în special Edm. Schröder, *Studien zu den deutschen Münzen*, III: *Schilling*, în „Zeitschrift für vergl. Sprachforschung” din 1918, pp. 254–66; idem, *ibid.*, 1925, p. 80 sqq., 93 (despre got. *kintus*). — Despre reflexele schillingului și altor monede germane în leță, tratează J. Schwes, *ibid.*, 1925, p. 110 sqq.

²⁷ Aduage exemplul din *Cazania* lui Varlaam, citat de Tiktin, s. v.: „Tu de ierți greșala altuia, dai un șalău, iară D-zeu ... îți iartă o mie de zloți”. — Brancovici și-a scris „cronica” românească la București.

²⁸ Cf. și rut. *šag*, „Heller” (Popowicz). — Pentru armen. *štag*, ‘ban’, *šustag* (șuștac) = pol. *szustek*, „piesă de șase creișari” (cf. [mai sus] și turc. *altylyk*, subț *burlinc*, [...] n. [24]), v. Gr. Goilav, *Armenii ca întemeietori de orașe în partea de răsărit a Europei*, în „Rev. p. ist., arh. și filol.”, X (1909), p. 250, n. 2.

²⁹ Cf. „Νέος Ἑλλην.”, XII (1915), p. 39: „παρὰ τοῦ παραποθήτου γαμβροῦ τῆς βασιλείας μου τοῦ πικρέρνη Συργιάννη τοῦ Παλαιολόγου”. — E același Συργιάννη παῖς Συργιάννης (Συτζιγάν βαρβαρικῶς), după mamă din sînge împărătesc, iar după tată nobil cuman, personaj care a jucat un rol important subț Andronic II Paleologul (1282–1328), ca partizan al lui Andronic-cel-Tînăr (v. Cantacuzenus, *Historiae*, ed. Bonn, I, p. 18; comunicat de d. N. Bănescu).

³⁰ La un germanism huțul din *Blache*, *Blachfeld*, evident că nu ne putem gîndi: nici autorul nostru n-o face.

³¹ [...] [V. „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, II, 1923, p. 345 sqq.; în acest volum, p. 29 sqq.].

³² Cf. și articolul acestuia din „Dreptul”, no. 11 din 1916 (*ibid.*, no. 8, un art. de D. Stoicescu).

³³ Cu privire la sinonimele *Troianului*, observăm acum că o interesantă denumire populară a Căii Lactee: *Paiele Țiganului* (*l. c.*, 423) își are paralela — dacă nu explicarea — în turc.-pers. *keh-kešan*, „die Milchstrasse”, lit.: „Strohdieb” (nach einer alten mythologischen Vorstellung so genannt) (Zenker, 782 a). — Ca o paralelă la „strata di Roma”, „camino di Santiago” etc. (pelerinagii!), notate *ibid.*, avem turc. *Chiabè-giol*, „Calea-Laptelui”, lit.: „drumul la Caaba” (v. notele de folclor despre tătarii din Pervelia drobrogeană, în „Analele Dobrogei”, 1921, p. 126). — [Adde, „Anuarul...”, III, 996] Relativ la „Paiele-Țiganului”, D. Russo ni semnaleză binevoitor articolul lui Politis din „Λαογραφικὰ Σύμμεικτα”, II, 197–202, la care adăugăm teza lui Manuk Abeghian, *Der armenische Volksglaube*, Leipzig, 1899, pp. 49 sq., 117 sq.

³⁴ O dată ce, în aceste Παραδείσου ἐκφράσεις, Φεισῶν a fost identificat cu *Dunărea*, nu vedem de ce ar fi pusă la îndoială identitatea lui „Phison”, care „circuit omnem terram Eullach per Indiam”, din relația de călătorie a lui Marignoli („Cercetări istorice”, I, 375, n. 1), cu *Dunărea*, încunjurînd *Valahia*: relația reflectă doar aceeași legendă geografică a fluviilor Paradisului (ceea ce, firește, nu era cazul cu pasagiul din Marco Polo), iar „per-Indiam” n-ar fi exclus să fie (n-avem la îndemină textul franciscanului) și o lectură greșită, în loc de: *perinde ac* sau ceva asemănător. De altfel, chiar *India* de-ar fi, ea nu angajează de loc în speță.

³⁵ Un pîruiș din jud. Neamț, lângă Ceahlău, se cheamă: *Cison* s. *Chison* (v. *Dict. geogr.*): poate, chiar *Fisonul* Scripturii, refugiat pe acolo grație vreunui călugăr din acest ținut al mănăstirilor. — [Adde, *ibid.*:] *Cisonul* s. *Chisonul* s-ar putea identifica cu biblicul *Quison*, „riviére de la Palestine” (v. Reuss, *La Bible*, Tabla, p. 97).

³⁶ Cf. J. Marquart, *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge*, p. 197 sq.

³⁷ Σαμαραῖοι înlocuiește în *Cod. Vat.* al „Cronicii Pascale” (ed. Bonn, II, p. 244) pe Σαρμαῖται, iar confuzia între Καππαδοκῶν și Καρποδακῶν a fost semnalată chiar la Caesarius din Nazianz.

³⁸ În sensul n. precedente, adăugăm aici că, în relațiunile cruciaților, βασιλικαὶ κλεισοῦραι, „pasuri (clisuri) împărătești”, se cheamă: *clausurae* s. *claustra Sancti Basilii*, printr-o confuzie ce se perpetuează pînă azi în numele *Vaselica* al regiunii de la apus de pasuri (v. Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, p. 92). Pentru reflexe analoge în occidentalul romanic, v. în special: Jud, în „Romania”, XLIX (1923), p. 601 sq., și Serra, în „Dacoromania”, III (1924), p. 949.

³⁹ *Das iranische Erlösungsmysterium*, Bonn, 1921, p. 217, n. 1.

II SEMANTICĂ

„Problemele de semantică sînt, poate, cele mai delicate din problemele lingvistice. — Filiația înțelesurilor unui cuvînt se înfățișează cugetătorului ca un lanț desfăcut, ale cărui verigi trebuie adunate și rînduite după criterii de geneză și diferențiere treptată, în care cronologia și logica joacă, neapărat, rolul de căpetenie, dar pot adesea da greș, dacă sînt lăsate singure”.

O PROBLEMĂ SEMANTICĂ

În vechea românească, *genunchi* avea, pe lângă înțelesul obișnuit al lat. *genu*, accepțiunea de „trib, seminție” a lat. *genus*.

Lexicografii noștri au grijă să deosebească această accepțiune arhaică, atribuind-o unei influențe cărturărești: vsl. *kolěno*, „genu” și „genus”.

E totuși, o întrebare, dacă despicarea aceasta a cuvântului *genunchi* în două părți, din care numai una ar putea fi privită ca organic dezvoltată din etimon, nu are în ea nimic artificial și arbitrar. Vorbim, firește, din punctul de vedere etimologic, științific, iar nu din cel tehnic, practic.

Într-un articol din „Classical Philology” pe 1920 (vol. XV, p. 199), intitulat: *Genu, Genus*, Ch. I. Adamec caută să stabilească o legătură de filiație între cele două cuvinte, pe temeiul imnului homeric I, 115 sqq., din care rezultă că poziția în *genunchi* a parturientei era răspîdită în vechea Grece.

Plecînd de la un articol al său, anterior, din „Revue Celtique” pe 1917—9 (t. XXXVII, p. 667), în care arătase că irł. *glín*, „genou”, însemna în epoca modernă: „génération” și-l explicase din sensul primitiv de „angle, coude”, constatat și pentru lat. *genu*, F. Loth arată, pe de altă parte, într-o comunicare la „Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” din Paris (v. *Comptes rendus*, 1921, p. 350), că fenomenul (existent și la asiro-babilonieni, unde *birku* = ‘genou’ și ‘pénis’) e susceptibil de o explicație mai plauzibilă: după un obicei atestat în *Vechiul Testament* (v. mai jos), „bărbatul primea pe genunchii săi pe femeia sa în durerile facerii, recunoscînd astfel copilul ce avea să se nască din ea. Mai tîrziu, simplul fapt, din partea tatălui, legal sau adoptiv, de a așeza copilul pe genunchii săi echivala cu recunoașterea sau adopțiunea. Acest obicei e constatat la vechii germani: el simbolizează la dînșii legitimarea sau adopțiunea. La vechii irlandezi trebuie să fi fost la fel” (p. 351).

În sfîrșit, „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung” din 1922 (vol. 50, p. 152 sqq.) publică, supt titlul: „*Knie und Geburt — genu und genus*”, un articol postum al filologului maghiar Siegmund Simonyi, comunicat de H. Schuchardt, — articol, în care, pe baza unor anumite texte din [...] *Scriptură*, se ajunge la un rezultat asemănător. Cutare pasagiu (Mos., II, 1, 16) vorbește de ordinul lui Faraon cătră moașe de a ucide băieții, „cînd vor vedea pe evreice pe cele două pietre”, adică: stînd cu genunchii sprijiniți pe ele pentru a naște (poziția obstetricală cunoscută la egipteni).

Alte pasagii, ca : „Habeo famulam : ingredere ad illam, ut pariat *super genua mea*” (Rahela către Iacob, în Mos., I, 30, 3), sau : „Quare egressus ex utero non statim perii? Quare *exceptus genibus*? Cur lactatus uberibus?” (Hiob, 3, 12) etc., arată, fără putință de contestare, rostul *genunchilor* (materni sau paterni : Mos., I, 50, 23) în materie de generație.

Și, nu fără cuvînt, legînd pe *genu* de *gigno* (*erknieen* = gebären), Simonyi crede că poate merge mai departe, presupunînd că și gr. γυνή, „femeie” (lat. *genetrix*), ar avea aceeași origine (p. 153 sq.).

Din toate acestea reținem că sensul de „generație” al lui *genunchi* derivă, în ultimă analiză, din anume condiții de fapt care nu sînt particulare lumii slave, ci mult mai vechi și mai întinse.

Și mai reținem epidemia subită a preocupării de această problemă, neglijată pînă acum, la atîția cercetători, lucrînd totuși independent unii de alții și, în orice caz, ignorîndu-se reciproc. [Adde, DR, II, 906:] Cîteși trei învățații aveau, de altfel, un precursor în Carl Wessely (din Viena) : *Genu, genus* („Wochenschr. f. kl. Philologie”, 1917, col. 377 sq.).

„Dacoromania”, II, 1921—1922, p. 664—666.

STUDII DE SEMANTICĂ*

I

OBSERVAȚII SEMANTICE ASUPRA „IRODOT”-ULUI DE LA COȘULA

Monumentul literar, de o unică importanță¹, care e traducerea românească a lui *Herodot*, publicată, după manuscriptul găsit la mănăstirea Coșula, de d. N. Iorga (Vălenii-de-Munte, 1909), n-a fost pînă astăzi valorificat pentru istoria limbii noastre.

E timpul ca această păgubitoare omisiune să se repare, cel puțin în parte.

Vîrsta acestui monument a fixat-o d. N. Iorga, pe temeiul unei aluzii din text, relative la asediul Candiei de turci, cca. 1650. Și, indiferent de paternitatea lui Eustratie Logofătul² sau altuia (pe care, în ce ne privește, nu-l vedem³), limba traducerii trimite, incontestabil, la această epocă.

Arhaismul ei, caracterul ei de secol al XVII-lea, apare în fiecare pagină, în fonetism, în morfologie, în sintaxă, ca și-n vocabular: „să părăsiră de a-l luaria” (p. 338); — *dideră* (p. 72); — *făceră* (*passim*); — „au făpt” (p. 70); — „fum vicleniți” (p. 489); — *zișu* (p. 170); — „nu-i vria putea să-i ia” (p. 296); — „nu te vrei lăuda, cum îi vei trece” (p. 374⁴); — „și au fost plîngănd și au fost strigănd tare și toți au fost blăstămănd pre Mardarie” (p. 453⁵); — „alegănd din s. de” (= ‘exceptînd, abstracție făcînd de, afară de’, p. 322 *et passim*, consecvent⁶); — „pregiur (*prejur*, *pin* s. *pi* ~) dănsu” (*passim*⁷); — *de* = ‘decît’ (p. 488⁸); — *să* = ‘dacă’ (p. 4⁹); — *căndai* (pp. 452, 469, 500¹⁰); — „nici (*o*)dănaoară s. odenioare” = ‘nici-odată’ (pp. 283, 358, 379 *et passim*); — *arame* (p. 385); — *despuitorul* (p. 38); — *îmă-sa* (p. 328); — *mănu* (pl. neart., p. 339¹¹); — *numere* = ‘nomina’ (pp. 118, 127, 222 etc.¹²); — *oame* (p. 247¹³); — *pășciune* (pp. 46, 224, 252) etc.¹⁴, nelipsind nici caracteristicile forme de articol prepozitiv la genitivul numelor proprii feminine: „jacul *ii* Ios” (p. 4), „Vutus, vrajă *ai* [= a *ii*, *ei*] Litus” (p. 137)¹⁵.

Supt mai mult decît un raport¹⁶, textul vechi românesc editat de d. Iorga e un tezaur, care așteaptă să fie exploatat.

Dialectologul va găsi în el, alături de atîtea „moldovenisme” (ca acel *cură* = cureaua, p. 239, care, împreună cu *cătă*, *măsă* = cătea, măsea etc., explică pe controversatul *nepoță*¹⁷ atestat și-n *Anon. Băn.*¹⁸, ed. Crețu, p. 356, supt forma: *nepocziē* = nepoțea, și dovedește, astfel, că e mai puțin specific moldovenesc decît s-ar fi crezut), o seamă de cuvinte dintre acelea, pe care ne-am deprins a le cota și cenzura ca „ardelenisme”: *a* (*se*) *găta* (pp. 285, 309¹⁹), *a grăi pe cineva* (? p. 512; cf. *a agrăi*), ba chiar a

prelua (p. 491: „și biruință prè-mare și frumoasă *preluă*”; cf. „au luat biruința”, p. 344); „de bogate ori” = ‘de multe ori’ (pp. 456, 464²⁰), *fărcușul sabiei* (p. 172) = ‘sfîrcul (ὁ μὲρκης) săbiei’ (cf. *sfercușă de paloșă*, la Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 155, *sfărcuș*, „betigaș crestat pentru frecat urzicile” din Păcală, *Rășinari*, p. 141, cum și *sfîrcușul nasului* din Pamfile, *Boli și leacuri*, p. 43²¹). Și morala, cu care se va alege din aceste constatări, va fi că așa-zisele „provincialisme”, „regionalisme” sau „glose dialectale” sînt de multe ori mai răspîndite și mai vechi, de cum se crede.

Cercetătorul sinonimiceii românești — și cu aceasta ne apropiem de obiectul cercetărilor noastre — va putea spicui, la rîndul său, o sumă de echivalente. Așa, pentru „în curînd” (cf. *neîntîrziat*, *fără zăbavă*, *nu-zăbavă-vreme* etc.) găsim: *curăndă-vremi* (p. 70) și *nepestită vremi* (pp. 137, 161, cf. *neapestit*, *neamînat* și contrariul: *tîrzie vreme*), iar pentru „evident, vădit, învederat”, pe lîngă *văzut lucru* (cf. *se vede lucrul*), avem aici: *ivit lucru* (p. 473, *a se ivi lucrurile*, p. 18) și *arătat lucru* (p. 475); — în sens de „haide” s. „mergi” (cf. *pleacă*, *du-te* etc.) obvine de mai multe ori forma *ia'mblă* („*ia'mblă* de mi spune”, cf. vr. *blem*, fr. *allons*, en age, lat. *dic mihi* s. *i*, *puer*, et) și, împreună cu *pasă*, *pas'* (pp. 52, 87 etc., azi mărginit la locuțiuni de tipul lui *pas' de-i spune!*), forma pl. *păsați* (pp. 243, 345, 351²²); — în lipsa lui „mină” sau „baie”, avem turcismul *madem* („*madem* de aur și de argint”, p. 362) și *săpături* (p. 271), echivalentul desăvîrșit al lat. *fodina*; — *tulbă* (p. 134), adecă *tolbă* (de săgeți), reprezintă, alături de *tăftue de sigeți* (p. 227), sinonimia lui *cucură* (cf. și *săhăidac*, pe lîngă *arc*, p. 382 sq.). — O interesantă familie de sinonime, înrudită cu acestea, alcătuiesc: *dardă* (ἀλγή), *hășt(uri)* de aruncat (ἀρόντια, ἐξαρτίζειν), *gidea* (ἴδεια, ἴδεια = ἀρόντια), „*sulițale și fușturi*” (p. 16 = I, 34: ἀρόντια δὲ καὶ δουράτια); cf. p. 18: „de o lance de *suliță* voiî peri”. — Alta, din același domeniu: gr. κήρυξ e redat prin *crainic* (170), *strigător* (476) și *teleleu* (p. 81); cf. *hîrăț* (p. 246) = πρόδρομος, „*tirailleur*” (p. 482: *să hărățuia* = *hărțuia*). — Și încă una, din altă sferă: *cinii*, *unalte* (v. *Glosariul*), în loc de „scule, instrumente, (h)alaturi”. — Tot așa, pentru *lege* și *datină*, pe lîngă *prăvilă* (*passim*), aflăm și *obiceiu legat* (pp. 496, 508), iar, pentru *limbă-de-moarte* (*limbă*, în înțeles de „popor”, e curent!), găsim: *rost-de-moarte* (p. 19; cf. *Rost-de-aur*, *Gură-de-aur* = ‘Hrisostom, Zlatoust’, apoi *pe de rost*, *rostesc*, iar pentru *rost* din terminologia țesutului, cf. și megl. *graiu*, la Papahagi, *Megl.-rom.*, I, 32). — *Carte de rugă* (p. 401) și *răvaș de rugă* (542) = *supplex libellus* sînt interesante sinon. pentru *jalbă*, *arz*, *artic* (despre acesta din urmă, care se găsește și la Ureche, unde Giurescu îl glosează rău, ca „*articol*”, v. în special Longinescu-Patrognet, *Pravila lui V. Lupu*, ad. loc.); — *ciudă* (pp. 150, 380) și *divă* (pp. 160, 342) dispută încă terenul lui *minune* (cf. *miraz* etc.); — *năsip* (p. 187), în această formă „*moldovenească*”, începe timid concurența cu *arină*, *anină* (de 4 ori acesta, pe aceeași pagină, față de o singură dată *nisip*, căruia derivatul *nisipesc*, mult mai frecvent, îi va fi înlesnit biruința, alături de omonimia dintre *anină* și verbul *anina*); cf. încă *homoc*, *chișai*, *porozău* etc.²³. — Ca

rudă de înțeles cu „biruiesc”, „înving” (cu varianta *invincesc*, pp. 182, 531²⁴), „supun”, apare și slavismul *pobedesc* (pp. 441, 361, 393), iar ca glosă populară a lui *elefanzi* (p. 269), apare *pili* (cf. și p. 190), dublet al lui *fili*, ca și-n *Dicț. Băn.* și aiurea²⁵. — O importantă categorie de dublete sau, mai exact, de variante morfologice e, de asemenea, bine reprezentată în acest text arhaic, în care, pentru *persan* al nostru²⁶, aflăm următoarele forme: „o fimei *persidă*” (p. 148, după gr. *περσίδς, -ίδος*), „o fimei *persoai-că*” (p. 325; cf. *turcoaică*), „om *pers*” (p. 368, după gr. *Πέρσης ἀνὴρ*), „oaste *persască*” (p. 204)²⁷.

Să venim însă la ceea ce ne propusesem de la începutul studiului de față: examinarea câtorva termeni și locuțiuni din text, supt raportul semantic.

1. Se știe că ung. *péllda*, etimonul rom. *pildă*, are ca prototip pe germ. *Bild*, „chip”²⁸.

Acest înțeles originar transpare admirabil în următoarele exemple din „Herodot”:

Și iaste o *pildă* a lui Arion la Tinar, de arame, un om nu mare pre un dulful²⁹ (p. 12 = I, 24: ἀνάθημα χαλκέον οὐ μέγα, ἐπὶ δελφίνος ἐπεὼν ἀνθρώπος). — Pentru că Isis iaste făcut un bozu în *pilda* muerii, cu coarne (p. 106 = II, 41: τὸ γὰρ τῆς Ἴσιος ἄγαλμα ἐὼν γυκαϊκήιον βούκερών ἐστι). — Darie Împărat, vrînd să-ș pue el *pilda* sa au *chipul* înainte lui Sesostris (p. 121 = II, 110: ἀνδριάντα³⁰). — Pentru că piramida iaste într-acest *chip*, minunat lucru; *pilda* ei iaste această (p. 128 = II, 124: parafrază!). — În ce *chip* ni-au arătat și *pildile* lor [sc. ale oamenilor buni și aleși] tot pre rînd (p. 134 = II, 144: τῶν αἰ εἰκόνες ἔσαν, τοιούτους ἀπεδείκνυσάν σφεας πάντας ἐόντας, i. e. κολοσσούς ξυλίνοους). — *Pilde* de hiară, de petri albi făcute (p. 232 = IV, 79: λευκοῦ λίθου σφίγγες τε καὶ γρῦπες). — Darie făcia [Artistonei, fetei lui Chiros] o *pildă* de aur, cu ciocanul bătută (p. 384 = VII, 69: εἰκὼ χρυσέην σφυρήλατον ἐποιήσατο).

Trecerea de la acest sens inițial concret, plastic³¹, la acela, abstract, de „model, exemplu” (cf. germ. *Vorbild*³²) și la acela, mai abstract, de „parabolă, alegorie, simbol” (cf. *pildele* Evangheliei și germ. *Sinnbild*³³) s-a efectuat natural, prin ideea de „chip asemănător”, „asemănare” (cf. lat. *simulacrum* = signum, statua și *fac-simile*): „aequus” sau „aequandus” (i. e. imitando aequiperandus³⁴).

2. Sensul etimologic, primordial, al cuvîntului *poet* e, precum se știe, acela de „făcător”: erai „făcător s. fabricant de paturi” (κλίνης ποιητής), cum erai „făcător de drame” (δράματος π.) sau „făcătoru de viersuri” (p. 11 = I, 23: διθύραμβον ποιήσαντα), ca Arion „cobzarul” (κυθαρῶ-δόν)³⁵.

Cînd traducătorul nostru vorbește de „Țcateu *tvoretul*” (p. 287 = V, 36: λογοποιός)³⁶, de „*tvoretul* Omiros” (p. 408 = VII, 161: ἐποποιός), sau de „dascălii *tvoretii*”, cari au auzit [= urzit: εὐρόντα³⁷] multe și de la dînsii” (p. 99 = II, 23: ποιητέων), el întrebuintează numai un sinonim

slav, familiar în limba bisericească (cf. *ciudotvoret*, „thaumaturg, făcător-de-minuni”³⁸), al aceluiași termen: Homer e, astfel, un „făcător de *epose*”³⁹, cu același titlu, cu care cutare „muieri” sînt de „pită făcătoare” (p. 414 = VII, 187: γυναικῶν σιτοποιέων).

3. Lat. *versus*, „vers”, are la bază, cum știm, pe *vertere*, propriu: „terram aratro vertere, arare”, din același ciclu de metafore agrare, din care fac parte: *act* (*actus*), *strofă* (στροφή, cf. βουστροφηδόν), *cultură* (*agricultura*, aplicată la spirit: „géorgique de l’âme”; cf. gluma lui August despre Vettius arînd mormîntul tatălui său: „hoc est vere *memoriam patris colere*”, după Macrobius, *Saturnalia*, II, 4, 10, cum și lat. *epistulam exarare* = ‘scribere’).

Reflexul său românesc popular e *viers*, însemnînd mai mult (dacă nu exclusiv) „melodie” și atestînd, prin aceasta chiar, intima legătură, pînă la fuziune, la confuzie, între vers și cîntec, între „libret” și muzică, pe care o implică termenul *melodie* însuși.

Cu acest înțeles, generalizat însă, de „glas, voce (cf. *bocet*), strigăt”, el apare, în textul nostru, o singură dată: „[Egipteanul] ține la marginea apei un edu viu și-l bate; și, auzind crocodilul, aleargă la *vers*” (p. 113 = II, 70: κατὰ τὴν φωνήν), — orice considerație de eufonie, de muzicalitate e, cum se vede, exclusă — pe cînd în sensul de „stih” (cf. *acrostih* și *catastih*, pe lîngă *stihurț*, corespunzător sporadicului *vers*⁴⁰), care, el însuși, ne întîmpină în două rînduri (pp. 20, 401), designînd răspunsurile versificate ale „vrăjilor” (oracolelor), obvine de mai multe ori: *viersuri*, fie în aceeași accepțiune, de „sentințe oraculare” (pp. 214, 318, 422), fie în aceea de „ditiramb” (p. 11) sau „epitaf”, „viersuri la mormînt” (p. 424)⁴¹.

O nuanță aparte, în cadrul acestei din urmă însemnări („rînd, șir, serie, ordine”), are cuvîntul nostru în următorul pasagiu, în care vibrează ceva din timbrul sensului primordial: „Și, fiind atuncia mai aproape de dînsii [sc. de Finichi], Ionii li-au mutat slovelor *versul* într-alt chip” (p. 294) = μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμάτων (V, 58), μεταῤῥυθμίσαντες (*ibid.*); cf. *a inversa*, *a interverti ordinea*.

4. Am urmărit aiurea⁴² procesul semantic prin care **a lămuri** (un metal nobil, degajîndu-l de scoriile ce conține: termen tehnic de metalurgie) a ajuns la însemnarea curentă.

Textul nostru oferă, însă, cîteva exemple prea expresive, pentru accepțiunea originară, ca să poată fi trecute cu vederea:

Iar, după acestea, [dărui] pre bozul de la Delfi . . . : și paturi de argint și de aur și păhară de aur și haine poleite⁴³ și așa făcea un foc mare și băgîndu-le toate acolo . . . ; iar, după ce părăsiera jărtva, vărsa aur fără samă și făcea lespezi⁴⁴ de aur . . . 117, și, dintru acestea, iarăș din *aur lamură* 4, carile trăgea mult aur⁴⁵, iară cealalte era de aur mai prost, mai ușoare; făcut-au și un leu de *aur lamură* (p. 21 = I, 50: λευκοῦ χρυσοῦ, χρυσοῦ ἀπέφθου). — Doi stâlpi sînt acolo, unul de *aur lamură*, alt[ul] de izmarand (p. 108 = II, 44: χρυσοῦ ἀπέφθου). — Că Darie *lămuri aur* cât mai vartos de bine . . . , iar Ariand . . . tăia iarăș bani de *argint lămurit*, și pînă

astăzi iaste curat argintul aceala (p. 262 = IV, 166: χρυσίον καθαρώτατον, ἀργύριον καθαρώτατον)⁴⁶.

Forma de conj. I a *lămura* e de asemenea atestată: „hierul ce *lămura* [căldărarul s. faurul]” (p. 28 = ἐξελαυνόμενον σίδηρον).

5. Că **gros** din locuțiunea: „a pune în (s. la) *gros*” = „a aresta” este identic cu *butuc* din locuțiunea sinonimă „a pune (băga) în *butuc*” și că această accepțiune își are originea în expresia *butuc gros*, sînt lucruri știute⁴⁷.

E însă totdeauna interesant, să găsești atestate documentar fazele intermediare ale unui proces semantic și, din acest punct de vedere, e oportun să cităm următoarele două pasagii din „Herodot”, care, avînd și avantajul confruntării cu originalul, nu lasă nici un rest de îndoială în această privință:

Iar el [Cleomen], și mai nainte fiind trăsmit⁴⁸, atuncia îl apucă o boală de nebunie și, pre cine tîmpina din Laconi, îi lovia cu buzduganul ..., pînă undi⁴⁹ îl prinsără oamenii ... și-l pusără într-un gros (p. 335 = VI, 75: ἐδησαν ἐν ζύλω). — [Ighisistrat], fiind în *butuc de her*⁵⁰, ș-au tăiat călcăile și au scăpat (p. 482 = IX, 37: ἐδέδετο ἐν ζύλω σιδηροδέτω).

6. **Păretar(riu)**, în înțelesul de „scoarță, covor de *părete*” (cf. *lăvicieriu* covor pentru *laviță*), e un cuvînt popular binecunoscut; mai puțin cunoscut, dar tot atît de popular, e *păretar*, „o scîndură de-a lungul păreților, pusă pe lîngă laviță, spre a nu se atinge de părete cel care șede” (Frîncu-Candrea, *Moții*, p. 104), *păletar(e)*, „niște scînduri lungi, fixate de părete și împodobite de cele mai multe ori cu ornamente în culori” (Păcală, *Rășinari*, p. 415). Popular e, de asemenea, numele de plantă *paracherniță*, sinonim cu „grîul-potîrnichii, grîul-potîrnichilor” (Panțu, p. 205), a cărui derivare din lat. *parietarius* (cf. *wrechelniță* din *auricularia*) se evidențiază, atît prin locul unde crește buruiana („pe lîngă ziduri, prin ruine”, spune d. Panțu), cît și prin numele ei științific (*Parietaria officinalis*) și francez *pariétaire*, *perce-muraille*, *casse-pierre*⁵¹.

Supt forma viciată *peritari* (cf. *perete*), textul nostru cunoaște însă pe *păretariu* în accepțiunea cărturărească de „hartă murală”, gravată pe o placă de metal:

Și așa au început [Aristagor, tiranul Militului] a grăi cătră Cleomen ..., avînd un *peritari* de aramă, întru carile era scris tot pămîntul, și toată Maria, și toate apile ... Și, ce zicia, tot arăta întru *tabla cè de aramă*, ce au fost adus-o cu sine (p. 291 = V, 49: χάλκεον πίνακα)⁵².

7. **Strajnic** se întîlnește o dată în traducerea noastră: „*strajnicii* casăi” (p. 240), în loc de *străjar*, care-l majorează de altfel (pp. 335, 361, 511), apărînd chiar ca traducere a n. propriu *Phylax* (p. 449)⁵³, sau de *paznic* (pp. 24, 152), prin analogia căruia se va fi format (cf. și *pîndar*).

L-am pomenit aici, ca un exemplu de formațiune hibridă, neviabilă, destinată să dispară, în concurență cu altele, care nu aveau, ca ea, pe deasupra, neajunsul omonimiei cu un cuvînt atît de răspîndit ca *strașnic* (pronunțat adesea: „strajnic”)⁵⁴, dar și ca o dovadă mai mult de „copia verborum”, de bogăția tezaurului lexic[al] al bătrînului traducător⁵⁵.

8. Har înseamnă astăzi, întrucît se întrebuintează (mai mult în expresii bisericești, ca : *harul lui Dumnezeu, har Domnului!*), „milă, îndurare ; dar ; grație ; mulțămire”. Cea mai pregnantă traducere latină a etimonului grec (χάρις) este, desigur, *gratia*, cu îndoitul său înțeles de „milă, favoare” (*harul lui Dumnezeu* = ‘grația divină’) și „mulțămire, recunoștință” (*har Domnului* = *Deo gratias*, sc. *agere*, gr. εἰς τὴν χάριν τῷ θεῷ, χάριν ἄγειν, fr. *rendre grâces*)⁵⁶ : noțiunile se acopăr în totul⁵⁷.

Dar, ca și *grație* și, mai ales, pl. *grații*, *har* avea în graiul arhaic și înțelesul de „farmec ; plăcere” : pe acesta-l aflăm în expresia *făr-de har*, corespunzînd gr. ἀχάριτα (I, 207), din textul nostru : „măcar că mie *făr-de har* [= neplăcute, dizgrațioase, dar nu ingrate!] îmi fură, iară și învățături îmi fură” (p. 85).

Cu sensul de „a fi recunoscător, a păstra recunoștință”, întocmai ca fr. *en savoir gré*, „être satisfait de”⁵⁸, apare însă în același text locuția *a ști har* : „să *ști har* lui Dumnezeu, pentru că nu intră în gîndul⁵⁹ arapilor” (p. 155), „să *știi har*, scăpînd nepătimit” (p. 497). Ea nu e decît un decalc⁶⁰ după grecește : θεοῖσι εἰδέναι χάριν, οἷ οὐκ ἐπὶ νόον etc. (III, 21), χάριν τε ἰσθε εὖν... ἀπαθής (IX, 79)⁶¹.

9. Rom. căsătoresc (din **căsător*, de la un **căsa*, „caser”, cu baza *casă*, analog lui *călător*, de la un **căla*, cu baza *cale*⁶²) oferă o excelentă traducere pentru gr. συνοικέω (baza : οἶκία, „casă”). Dar cuvîntul grec nu implică, neapărat, relațiunile matrimoniale, conjugale, legiuite, pe care le presupune *căsătoresc* (cf. vgr. γαμέω, ajuns și el, de altfel, la sensul obscen al ngr. γαμῶ) : accepțiunea de „a se *culca* cu muieri” (pp. 507, 511)⁶³ îi convine tot atît de bine, chiar dacă, întîmplător, cedează locul lui μίσγειν (IX, 116).

Ar fi fost, desigur, un mijloc de a remedia acest inconvenient : rezervînd pe *căsătoresc* numai pentru sensul decent și căutînd, pentru celălalt, alt termin. Traducătorul nostru a preferat, însă, altă cale : evitînd aproape cu totul pe *căsătoresc* (care apare o singură dată, la p. 507 : „*căsători* pre fiiul său, Darie, cu fata aceia”), ca și pe subordonatele-i corelative, *însor* (*ibid.*) și *mărit* („vremea de măritat”, p. 331)⁶⁴, el pune în loc, pretutindeni, pe *a lăcui cu*, indiferent de calitatea legală sau morală a relațiunii :

Și, de *va lăcui* om robu⁶⁵ cu femeia orășană, zic că sînt ficiorii bărbați⁶⁶ ; iar, de *va fi orășan*, măcar cel mai de frunte, și *va lăcui* cu streină și cu poslanică, atunce aceia ficiori nici de o cinste nu sînt (p. 72 = I, 173 : καὶ ἢ μὲν γε γυνὴ ἀστὴ δούλω συνοικήσῃ ... ἢ δὲ ἀνὴρ ἀστὸς ... γυναικὰ ξείνην ἢ παλλακὴν ἔχῃ...). — Și arată și fetile lor, cînd vor să *lăcuiască* cu împăratul ... și, carei [= căreia] îi va plăcia împăratului, acilia el îi strică fetiia (p. 262 = συνοικέειν). — Atosa fiind mai nainte⁶⁷ *lăcuită* cu Camvis, frati-său, și, mai apoi, cu vrăjitorul (p. 183 = III, 88 : προ-συνοικήσαν)⁶⁸.

Expresia amintește — semantic — pe lat. *collocare* (in matrimonium)⁶⁹.

10. Stadiul intermediar, de tranziție, în care sensul etimologic de „apăsare” al rom. **îmi pasă**, propriu : „îmi apasă (pe suflet)”, ca și fr. *cela*

me pèse (cf. *poïds* = *pensum*, confundat cu *pondus* și, de altfel, însuși *pen-ser* = *pensare*, lit. : „a cumpăni”⁷⁰, apare evident ; ni s-a păstrat în pasagiul, unde traducătorul nostru spune că „le păsă greu megarenilor” (p. 476 = IX, 21) ; cf. vr. *impăsonia* (?), „a apăsa” (*Ps. Sch.*, ed. Candrea, II, 410), apoi *păs*, „năcaz, supărare, bănat, bai, doleanță” (în cîntecul popular : „în floarea ilicului, unde-i păs voinicului”), de fapt : „greutatea ce te apasă, ce ai pe suflet, ceva ce-ți cade greu” (cf. p. 463 : „le cădia greață” = ‘le venea greu’, alb. *peša*, „Gewicht, Gewichtstein, Stein”, rom. *a ți se lua o piatră de pe inimă*), „ceva apășător”, deci și „cu greutate, grav, ponderos, important” (cf. germ. *wichtig* — *Gewicht*), față de care nu poți rămînea indiferent, „nepăsător”, de care „îți pasă”, ca de un lucru ce merită să te preocupe, să-ți dea de gîndit (cf. *penser*.)

11. Și sensul primordial al lui *patior* (cf. *sitis* s. *sitim* *patiens*), atît de diluat în actualul *pățesc*⁷¹, *pat*, se străvede limpede într-un „multe cetăți pătîia rău de săti” (p. 121) = ‘sufereau, pătîneau⁷², răbdau de sete’ (cf. *Pate-rău*, ca poreclă și n. de fam.), precum acela al lat. (*ad*)*augeo* transpare mai viu în pasagii ca acesta : „cînd *adaoge*⁷³ Nilul” (p. 118) = ‘cînd crește, sporește’ (cf. *se adauge*⁷⁴).

12. Pentru înțelegerea expresiei **a rupe prețul**, despre care s-a discutat destul, în legătură cu *în ruptul capului*⁷⁵, instructivă e locuțiunea paralelă *a rupe sfat* din „Herodot” :

Unii den hatamani nici așteptî să se rupă sfatul (p. 441 = VIII, 56 : *ἐνοι τῶν στρατηγῶν οὐδέ κυρωθῆναι ἔμενον τὸ προκείμενον πρῆγμα*). — Și așa *rupse* Evriviadis *sfatul*, cum acolo să rămîie să se bată cu varvarii (p. 443 = VIII, 63 : *ταύτην δὲ αἰρέεται τὴν γνώμην*). — Negrăindu-se *sfaturile* unul înpotriva altuia, nu poate omul să aliagă⁷⁶, carile iaste cel mai bun ; ci, numai carile se grăiaște, acela *să și rupe* (p. 361 = VII, 10 : *γνώμῶν... αἰρεόμενον*).

E vorba, deci, de „deciderea” (cuvîntul înseamnă el însuși „tăiere”, „*Entscheidung*”), de „tranșarea” (fr. *trancher* înseamnă același lucru⁷⁷), de „alegerea” într-un fel (cf. „trăind războiul *neales*”, i. e. indecis, al cronicarului) între diferitele păreri („sfaturi”) contradictorii, ce s-au exprimat într-o discuție — și „negoțarea”, „tîrguiala”, la capătul căreia „se rupe prețul”, ce e alta decît o astfel de discuție contradictorie, între vînzători și cumpărători, relativ la quantumul acestuia ? Unul cere un preț, cellalt oferă altul, pînă ce, în sfîrșit, „se rupe prețul”, întocmai precum „se rupe sfatul”, căzîndu-se la învoială⁷⁸.

Aceeași bază semantică are vechea expresie juridică *a rupe legea* s. *judicata*, „a decide, a pronunța hotărîrea, într-un proces” : ca rezultat al „dezbaterilor” și „deliberării” judecătorilor⁷⁹.

[Adde, DR, III, 1096 :] Pentru *ruptul prețului*, și vgr. οὐμβολον, „la pièce de monnaie coupée en deux, suivant un usage athénien, pour consacrer la conclusion d’un marché”, despre care v. Egger, *Mém. d’hist. anc. et de philol.*, p. 106.

13. Evoluția semantică de la lat. *superare*, „a întrece, a covârși, a învinge”, la rom. **supărare** nu are nimic nefiresc sau obscur: ce e mai natural, decît, ca unul, care a fost *superatus*, să fie ... *supărat*?

Ciudat ar fi contrariul (cf. și lat. *triumphare*, ca etimon ipotetic al fr. *tromper*).

Faptul că s-au găsit lexicografi, cari să se îndoiască de această filiație și să-i prefere derivarea din lat. *subirare*⁸⁰, arată, totuși, că un argument mai mult în sprijinul lui *supărare* nu e de prisos.

Adversarii acestuia să binevoiască, deci, a medita următoarele citate din „Irodot”:

Cercă pretutindirile, până *li s-au supărat* (p. 27 = I, 68). — *Supărându-li-se* de atăta oaste⁸¹, au rămas la apa Fasului (p. 119 = II, 103: ἀχθισταίντες). — Și făcură acesta lucru, până undi [= pînă cînd] corinthenilor *li s-au supărat* și s-au dus de acolo (p. 166 = III, 48). — Miltiad îndată primi, pentru că *i să supărasă* și lui pentru tirania lui Pisistrat și vra și el să se lipsască⁸² de acolo (p. 323 = VI, 35). — Și Mardonie încă *i să supărasă* cu șideria (p. 483 = IX, 41)⁸³. — *Li s-au supărat* athineilor lipsind de acasă⁸⁴ atăta vreme (p. 511 = IX, 117: ἡσχαλλον οἱ Ἀθηναῖοι).

Înțelesul comun este acela de „a i se lepăda, a i se face silă, a-i fi acru sufletul, a-i fi lehamete cuiva de ceva”, de un lucru, de care „are pînă peste cap” (cf. fr. *en avoir par-dessus la tête* și lat. *super caput*, despre care v. „Dacoromania”, II, p. 642), ideea de „a fi în imposibilitate de a mai suporta, răbda, rezista”, adecă, în ultima analiză, aceeași idee fundamentală de „covârșire”, de „suprasaturație” (cf. germ. *Überdruss*), cu timbrul afectiv de plictiseală și tristețe, de „scîrbă” în ambele înțelesuri („silă, dezgust” și „mîhnire, supărare”) ce comportă, se desface clară.

Un echivalent desăvîrșit, atît ca formă cît și ca fond, al lui *a i se supăra* (*cuiva de ceva*) ar fi, de altfel, *a i se urî*, care se poate substitui fără inconvenient în fiecare din exemplele citate⁸⁵.

14. Legătura dintre **obraznic** și *obraz* a fost contestată, în timpul din urmă, de d. G. Pascu⁸⁶, în favoarea unui etimon bulgăresc: *omraznik*, „personne dégoûtante”.

S-a trecut, în acest chip, peste o serie de considerațiuni semantice, pe care e bine să le amintim.

Un prim fapt este că această legătură nu e ceva specific limbii noastre: lat. *os* = ‘impudentia’ (Cicero, *Pro Roscio*, XXX, 87) sau *bucca* (Petronius, *Satiricon*, 43: „durae bucae”) nu se referă strict, exclusiv, la „gură”, ci, în genere, la „figură”, la „mutră” (cf. *gros de obraz*), exact ca și *frons*, pe care Cicero îl întrebuințează aiurea (*in Pisonem*) în același sens peiorativ (cf. germ. *freche Stirn*, fr. *effronté*); — engl. *cheeky*, „nerușinat”, derivă din engl. *cheek*, „obraz”; — polonul *obraz*, *obraziciel*, „offenseur” (cf. *a da în obraz*), are aceeași filiație.

În al doilea rînd, contradicția: *neobrăzat*, *fără obraz* = *obraznic*, care *are obraz*, sau *a obrăznici pe cineva* = a-l face [i. e. a-i zice] „obraznic”,

dar și: *a-i da obraz* (sau *nas*), a-l face [efectiv!] *obraznic* etc., e numai aparentă.

Ea rezultă, în realitate, din confuzia între două accepțiuni (morale) diferite ale cuvîntului *obraz*: *obraz* = *pudoare*, al omului capabil să „roșească” (de unde și *rușine*⁸⁷ *obrazului* s. *la obraz*), și *obraz* = *impudență*, al individului „nerușinat”, care „nu roșește niciodată”. — A *fi neobrăzat*, adecă lipsit de „obrazul care roșește”, lipsit de „rușine”, nu numai că nu exclude, ci, dimpotrivă, implică pe *a fi obraznic*, adecă a poseda prin excelență (e sensul suf.-*nic*⁸⁸) cellalt soi de *obraz* = ‘lipsa de rezervă, de pudoare, îndrăzneala’, „toupet”⁸⁹: *a nu avea obraz* = ‘a nu se încumeta, a nu cuteza’, se întîlnește, astfel, și-n textul nostru (p. 419), designînd atitudinea unora, cari, neavînd curajul de a primi lupta, de *a înfrunța* (cf. fr. *affronter* și *avoir le front*⁹⁰) pe adversar, de „a se lovi de față” cu el (Ureche, ed. Giurescu, p. 249), „didia dosul la față” (text, p. 296⁹¹).

15. „Să-ți fugi caprile departe de la Evviia” (p. 434 = VIII, 20⁹²) cuprinde — cu toată amfibologia: „să fugi cu caprele” — un exemplu curios de întrebuițare a lui *fugi* ca tranzitiv, în loc de *a fugări* (aici: *mîna*), *a pune pe fugă* (cf. dial. *păfugă*), *a goni* (rar: *pogoni*, cf. *izgoni*, *prigoni*), *a lua pe (la) goană*, *a alunga*, *a alerga*.

La-am înșirat anume și pe acesta din urmă, deși nu se întrebuițează ca tranzitiv decît excepțional („pe cîmp ochii-și alergă”, d. ex.), fiindcă apropierea de *alunga* (care, ca și *goni*, are și sensul secundar de „a se împreuna”, la vite) scoate în relief baza-i etimologică: *larg*, din care *alerg* (cf. p. 423: „eșiră la un loc mai larg”, „eșia pre la larg”, „eșiră la larg”, și alb. *larg*, „weit, entfernt”, de unde *largoj*, „entfernen”), întocmai ca *alung*, din *lung*⁹³ (cf. fr. *éloigner*, din *loin* = lat. *longe*).

16. **Vărhovnic(i)** traduce exact (pp. 28, 228, 499) pe *προεστάναι* (*προεστός*) și *πρωτός* din original, are, adecă, înțelesul etimologic al derivatului din *verh*, *vrah*, „vîrf”, ce este: „cei din vîrf” = ‘cei mai înalți, cei mai de sus, supremii’; cf. lat. *summitas*, fr. *sommité*, cum și, la Dosoftei: *vîrvar* = ‘acrostih’. Îl are și-n al doilea caz, în care e vorba de „vărhovnicii vrăjitorilor” = *τοῖς πρώτοις τῶν μαντιῶν* (IV, 68), fiindcă, și-n acest caz, e vorba de „protia, primatul, întîietatea, supremația” acestor *χορηγαῖοι*, în același sens, în care corifeii apostolilor, Petru și Pavel, sînt *verhovnici* (v. textele religioase⁹⁴), adecă, în echivalent profan: „căpetenii”, „șefi” sau *fruntași* (cf. la Ureche, ed. Giurescu, p. 22: „ispravnic pre o frunte⁹⁵ de oameni de țară” și cunoscutul *celnic*, cu dubletul sîrb. *ceonic*⁹⁶, față de care se găsește în același raport ca *Belgrad* cu *Beograd*).

Dar „vrăjitor”, de care pomenirăm mai sus, are, în vechea românească, un sinonim, care e în același timp, un omonim al lui *vîrhovnic* al nostru: pe *vîlhovnic* (cf. *vîlhă*, *vîlvă* și *vîlvoiu*).

Originalul acestui *vîlhovnic*, „ce să tîlcuiască din limba sloveniască: vrăjitoriu” (Cantemir, *Hronicul*, 136), e, vădit, vsl. *вльховникъ*, ‘μύχος, magus’ (Miklosich), care se întîlnește și-n forma-i simplă *вльхвъ*,

μαγίας, *vates*, μάγος' (*ibid.*) în reflexul coresian *vîlsvi*, *vîlsfi*, „magii, craii de la Răsărit” (v. *Carte cu învățătură*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 500).

Într-un „Laslău, craiul unguresc, carele-i zic că au fost *vîlhovnic*” din Ureche (ed. Giurescu, p. 9⁹⁷), unde o variantă glosează: „filozof” (*ibid.*), ca și-n cutare loc din Dosoftei (*Viața sfinților*, 40, 6, 7), în care e vorba de un „filozofu și *vlăhovnicu* de ispravă”, dar, mai ales, în pasagiul din același scriitor (40, 6, 16), în care e chestiunea de „cărțile ceale de *vlăhovnicie* și de farmece”, înțelesul de „vrăjitor, mag, astrolog” (cf. *amăgitor*⁹⁸) e atât de răspicat, încît ne miră că s-a putut pune în fruntea acestor din urmă două exemple lemma: „*vălhovnicu* = Vorsteher, Oberst” (v. „Anuarul” Weigand, V, p. 140). „Mai marele *vîlhovnicilor*” (*ibid.*) e de fapt = *vîrhovnicul vîlhovnicilor*, întocmai precum „*vărhovnicii vrăjitorilor*”, citat mai sus = *vărhovnicii vîlhovnicilor*: cele două cuvinte se pot întîlni, astfel, fără tautologie!⁹⁹

Pentru a preveni pe viitor asemenea confuzii, pot sluji rîndurile acestea.

17. „Procajen, adică stricat” (p. 58), implică o ușoară confuzie cu *pricaz*, *pricăjesc*, „vatăm, stric” (v. Miklosich, *Et. Wb.*, supt *kazi-*), care se întîmpină, de fapt, ceva mai încolo (p. 69): „li să făcè toate [animalele] *pricăjite*” (ἐγίνετο διάστροφα καὶ ἔμπηρα καὶ ἀπόπληκτα); cf. *năcaz*, *năcăjesc*¹⁰⁰.

Cuvîntul traduce exact pe δς... λέπρην ἢ λεύκην ἔχῃ din original (I, 138) și, ca atare, corespunde în totul vsl. *prokaza*, „lepra”, *prokazivъ*, „leprae” (Miklosich, *l.c.*).

18. „Zicînd copilul acestia, începu Astieag a-l cunoaște: și fața și chipul îl răducè, și răspunsul mai voinic... toate să apropiè” (p. 49 = I, 116: ... καὶ ὅτε χαρακτηριστοῦ προσώπου προσφέρεσθαι ἐδόκει ἐς ἑωυτὸν). — „Chimon... putînd să hălăduiască la Asiia, n-au vrut, pentru ca să nu se pară că de frică face acesta lucru, și să răducă la împăratul...” (p. 393 = VII, 107: ... μὴ δειλίῃ δόξειε περιεῖναι βασιλέϊ...).

Etimonul e evident: lat. *reducere*; iar sensul de „a semăna, a se asemăna cu cineva” se confirmă, nu numai prin cutare pasagiu din Cantemir (*Hronicul*, p. 885): „căci și la față foarte ș-au fost *răducînd* cu dînsul”, ci și prin accepțiunea actuală, de „ressembler [vaguement] à qqn.”, a lui *aduc* (v. *Dict. Acad.*, s. v. și cf. *aduc aminte*, fr. *rappeler*). — De altfel, însuși sensul unei expresii ca: „lucrul *se reduce* la aceeași” (cf. fr. *cela revient au même*), arată legătura semantică: „se reduce”, fiindcă „*aduce*” (nu diferă esențial¹⁰¹).

19. Etimologia populară e reprezentată, în textul de care ne ocupăm, prin cîteva specimene destul de remarcabile.

Laț = ‘laqueus’¹⁰², apare o singură dată cu adevărata-i fizionomie: *lațuri* (p. 127); altfel se confundă, cînd cu *leaț* (pp. 152, 387), cînd cu *lanț* (p. 226: „lanți”). — *Platanul* (πλατάνιστος, πλάτανος, *platanus*), cînd nu e „finic” (φοῖνιξ, *palmus*), e curat *paltin* (p. 370 = VII, 27)¹⁰³.

Cel mai picant exemplu se găsește însă la p. 22, unde „la *barbarezi*”, numele arhaic al *berberilor* Africei de Nord, pe care traducătorul găsisese

cu cale să-l adauge după „la Libiea” (ἐν Λιβύῃ¹⁰⁴) din original, a devenit; cu ajutorul copiștilor etimologizanți: „la bavareji”!

Cazul n-ar putea fi explicat, firește, ca o „localizare” contemporană, în genul lui *franțoji* pentru *celți* sau *tătari* pentru *sciți* din originalul grec, și, de altfel, el nu e fără păreche: „alb. *barbarés*, zi ‘Barbareske’... Die von Hahn angegebene Bedeutung von ‘Deutscher’, ‘Deutschland’ beruht auf einem Irrtum, vielleicht einer Verwechslung mit *bavarés* ‘Baier’ “ (G. Meyer, *Alb. Wörterb.*, s. v.)

20. O deosebită importanță prezintă următorul pasagiu (p. 216), pe care-l reproducem, cu textul original corespunzător (IV, 20) în față:

„Iară, decinde de apa Gherului, sânt tătarai ce le zicu împărași și sînt tătarai cei buni și mulți, cei ce socotesc pre ceialanși că le sânt lor robi; și aceștia lăcuesc di spre răsărit, spre *troianul* ce au făcut robii tătărăști, care s-au bătut cu tătarai. Iară di spre Amiazăzi, spre Tavrîca, spre Răsărit, iaste orașul *Măiacului* și *scala*, căriia îi zic elinește Crimni, ce să înțelege ‘răpi’ (acum îi zicu Crăm)”.

„Πέρην δὲ τοῦ Γέρρου ταῦτα δὲ τὰ καλούμενα βασιλήϊά ἐστι καὶ Σκύθαι οἱ ἄριστοί τε καὶ πλεῖστοι καὶ τοὺς ἄλλους νομίζοντες Σκύθας δούλους σφετέρους εἶναι κατήκουσι δὲ οὗτοι τὸ μὲν πρὸς μεσαμβρίην ἐς τὴν Ταυρικὴν, τὸ δὲ πρὸς ἡῶ ἐπὶ τε τάφρον τὴν δὴ οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι ὠρουζαν, καὶ ἐπὶ τῆς λίμνης τῆς Μκιήτιδος τὸ ἐμπόριον τὸ καλεῖται Κρημνοί”.

Tălmăcirea, deși redă destul de exact sensul originalului, lasă, totuși, de dorit pe alocurea. Astfel, fără a socoti substituirea țării prin locuitori sau redarea superlativelor prin pozitive, alineatul cu delimitarea e confuz tradus, iar restul-greșit (*λίμνης Μκιήτιδος τὸ ἐμπόριον* = ‘scala Mării de Azov’, a „iazărului Măiacului”, cum se zice, de fapt, ceva mai la vale: ori „orașul” e o lectură greșită, în loc de „iazărul”?), prescurtat („robii tătărăști” = ‘odraslele, fiii celor orbi s. orbiți’: οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι, — lucru demn de reținut!), sau amplificat (tot ce urmează după „Crimni”). Dar nu aceasta ne interesează, ci *troianul* de care e vorba.

Înainte de a veni însă la el, să observăm, în treacăt, că derivatul *măiacan* (p. V, cf. însă, p. 246: „măiaceni”, deci sing. *măiacean*), echivalent cu *crimlean*, ar putea fi prototipul n. de fam. *Măican* (cf. însă *Băican*) și că rus. *majakъ*, „Leuchtturm” (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 180), e, probabil, însuși numele *Măiacului*, întocmai precum *far* e numele celebrei insule egiptene (*Pharos*)¹⁰⁵.

Aceasta ne aduce, însă, logic, la *troian*. Sensul de aici e, evident, acela de „șanț (cu val)”, „tranșee” (τάρφος, fossa) și, arheologic, „troianul” scitic intră în categoria acelor întărituri militare, strategice, datînd din epoce diferite (v. acum în urmă Carl Schuchardt, *Die sogenannten Trajanswälle in der Dobrudscha*, în „Abhandlungen d. Berl. Akad.” din 1918¹⁰⁶),

dar atribuite delaolaltă marelui împărat, care și-a legat numele de tot ce e monumental prin părțile răsăritului nostru, — fapt care i-a și atras porecla de *herba parietina*, de care pomenim mai jos (v. n. 51 și J. Geficken, *Römische Kaiser im Volksmunde der Provinz*, în „Nachrichten d. Göttinger Gesellschaft”, phil.-hist. Kl., 1901, p. 182 sqq., iar acum în urmă: R. Paribeni, *Optimus Princeps*, 4 vol.). — În adevăr, că *troian* e numele lui *Traianus*, nu se mai îndoiește nimeni (cf. și Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. Rom., p. 23: „fossa Traiani Imperatoris”). Forma *Troianus* chiar e atestată, de altfel, și-n CIL 14433, unde v. Premerstein („Klio”, XII [1912], p. 148¹⁰⁷) citește: „Trop(aeum) [T]roi(ani)”, poate în legătură cu *Troia*, ca în cazul coloniilor „troiane” din Germania¹⁰⁸. Firește, însă, că forma rom. *troian* n-are a face cu cea citată, ci este aspectul slav al numelui, așa cum se întâlnește în toponimia [...] transdanubiană: [...] *Trojanov* s. *Trojanski pütü* (turc. *Traian iol*), la bulgari, cari numesc ruinele de lângă Hissar: *Trojanov grad* (*Djenvizler*, la turci, în legătură cu genovezii), iar defileul de la sud de Iștiman: *Trojanova vrata* (v. Leger, *La Mythologie slave*, p. 124 sqq. și capitolul respectiv din Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, p. 6, unde se vorbește și de orașele *Traianopolis*, *Ulpiana*, *Ulpia Raeliana*, *Ulpia Oescus* și *Plotinopolis*: după Plotina, împărăteasa; cf. și *Gesch. d. Bulgaren*, de același, p. 74)¹⁰⁹.

Această formă a dat, firește, material etimologiei populare: prin apropiere de sîrb. *troje*, „trei”, *Troian* (la ruși, un zeu păgîn, ca *Hîrs*, *Veles* și *Perun*) a devenit, la sîrbi, un monstru tricefal (cf. *troglav*), iar prin apropiere de τράγος, „țap”, *Τραϊανός* (*Τραγιαννός*; cf. și n. de fam. ngr. *Τραγιαννης* = *Τραγοιάννης*, ca *Σκυλογιάννης* etc.) a putut dobîndi urechi de țap: *ὅτια δὲ Τραϊανὸν λέγουσιν ἔχειν τράγου* (v. Tzetzes, *Chiliades*, apud Leger, *o. c.*, p. 131): același resort de etimologie populară (cu celt. *marc* = ‘cal’) a făcut ca un alt emul al lui Midas, *Marc*, soțul Isoldei, din „Tristan et Iseut”, să fie înfățișat ca ascunzînd supt plete „des oreilles de cheval” (v. G. Paris, *Poèmes et légendes du moyen âge*, p. 132). — Ca o etimologie populară rom. cu *rouă* (prin **Roian* = *Troian*) vrea să explice Hasdeu (*Étym. Magnum*, III, art. *Bănat*, col. 3 147) pe *Domnul-de-Rouă*, de fapt ipostazul românesc al ngr. *Ἀνήλιος*, pentru care, ca și pentru *Κύρα* *Ῥήνη*¹¹⁰, iubita eroului și doamna comorilor, v. în special Politis, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*, I, 183, 233 și II, 1028¹¹¹.

Dar să revenim la *troian*.

Adevărată descendentă a drumului lui Traian, *via Traiana* (coborînd, de la Porolissum-Moigrad în jos, pe valea Oltului), e *Calea Troianului*, nume oltean existent pînă azi (v. Șăineanu, *Semasiologie*, p. 254; P. Cancell, *Despre „rumân” și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, p. 80 sqq.). Ca „strada lastricata da Traiano imperator”, ea figurează și-n harta lui Del Chiaro (v. noua ediție a „Istoriei” acestuia, de N. Iorga): e aceeași cu „cardarmau” cîntecului popular, *caldarîmul* (cf. *taș-iolu* din

Dobrogea), despre care vorbeam altă dată („Dacoromania”, II, 653 [170]¹¹²). — *Troian* se zice, însă, și azi, în Bănat, o „uliță”, „stradă” (comunicat de d. C. Daicoviciu): *troian* = ‘via strata’, e, de altfel, atestat în *Anonimul bănățean* (ed. Crețu, p. 375). Chiar „urma lăsată pe teren de nămeții de zăpadă”, *troiene* ei înșiși, ca „valla nivea” ce sînt (cf. *a troieni*), se cheamă *troian* („Rev. pădurilor”, XXXV [1923], p. 20), cum și „o cusătură șerpuită de lincuri (*sic*) împrejurul căreia se fac florile” (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 74), „anumite ornamentații, cusute pe pînză” (același, *Îngerul românului*, p. 339).

Sensul strict militar (fiindcă, de altfel, și drumul era o „Heerstrasse”, iar accepțiunile citate mai sus se explică, toate, din „valuri”) îl are însă *troian* în locul citat din textul nostru, cum și-n atîtea altele din vechii noștri scriitori, unde el designează apriat un *vallum*, o *fossa*: „De acest vestit împărat [Traian] e și șanțul săpat, *troianul*”, spune, d. ex., M. Costin (*Letop.*², I, 21). Indiferent de originea lor (v. studiul d-lui C. Brătescu: *Valuri, hotare și tranșee* . . ., în „Rev. istorică”, IV [1918], p. 117 sqq., unde se relevă și sinonimul cronicăresc „*hindichiul* lui Traian”¹¹³), *troiane*le acestea sînt atribuite însă lui Traian, precum la el sînt raportate, ca la „împăratul” *per excellentiam*, atîtea alte ruine sau accidente topografice, care nu aveau a face nimic cu el. Astfel, nu numai Podul de la Severin, ci și cel de la Isaccea, lîngă care e „Movila lui Traian”, se cheamă *Podul lui Traian* (v. Boucher de Perthes, *Voyage à Constantinople*, II¹¹⁴); *Vadul lui-Traian*, în Cerna, se menționează, ca din timpul lui Iorgovan (Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, p. 21), împreună cu *Brazda-lui-Traian*, zisă și: „Brazda-lui-Iorgovan” sau „Brazda-lui-Novac” (*ibidem*, p. 14 sqq.¹¹⁵); *Pratul-lui-Traian* se cheamă o cîmpie de lîngă Turda (v. Șăineanu, *Semasiologia*, p. 178), iar *Cîmpul-Traianului* s. *Cîmpul-lui-Traian*¹¹⁶ se cheamă, lîngă Zlatna, locul unde „Traian, după ce a învins pe Decebal, s-a ospătat cu căpitanii săi” (Frîncu-Candrea, *Moșii*, p. 36). Nici *Masa-lui-Traian* nu lipsește, lîngă care, spune un țaran din Vîlcea (în rev. „Ion Creangă”, VI [1913], p. 106), s-a găsit o căldărușă de bani¹¹⁷.

Dar nu numai drumurile de pe pămînt sînt *troiene*, ci și cele de pe cer: „Calea lactee” s. „Calea laptelui”, care, pentru apuseni, poate fi *chemin de Saint-Jacques*, *camino di Sant Jago*, *Jakobsstrasse*, pentru noi, românii, e *Calea lui Troian* s. *Traian* (v. Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele pop. rom.*, p. 188), *Troian* sau *Troianul cerului* (I. Otescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, în „An. Acad. Rom.”, XXIX [1906—7], p. 471 sqq). — Numele are un echivalent în it.-pop. *la strada di Roma*, „nell’ astronomia contadinesca, la via lattea” (D. Comparetti și A. D’Ancona, *Canti e racconti del popolo italiano*, IV, p. 225) și-n nsl. *rimška cêsta*, lit. : „Römerstrasse” (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 279, supt *rimu*), iar legenda poporului român despre Carul-Mare și Mic, cu care „Traian a cărat la Roma din *robii* daci” (Pamfile, *o. c.*, p. 165), lămurește îndeajuns, nu numai numele citate, ci și denumirea sinonimă de *calea* s. *drumul robilor*.

O altă denumire e, însă, aceea de *drumul orbilor*.

Ea merită o deosebită atenție, fiindcă a o expedia ca pe o simplă etimologie populară din *drumul robilor*, cum se face de obicei, ni se pare o greșeală: *calea rătăcită* și *drumul schiopilor*, care s-ar putea invoca în sprijinul acestui mod de a vedea, sînt evidente creațiuni secundare, posteriore¹⁸.

Adevărata explicație ni-o dă, socotim, pasagiul din Herodot, pe care l-am reprodus la început.

„*Robii tătărești*” din versiunea română apar, anume, în textul grecesc, ca „fii ai orbilor” (οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι), deoarece, după Herodot (IV, 2), „Sciții orbesc pe toți robii lor” (τοὺς δὲ δούλους οἱ Σκύθαι πάντες τυφλοῦσι — motivarea, naivă, e indiferentă: reținem faptul!), iar la săpatul *troienelor*, acești robi orbi erau întrebuințați: nu este această explicare istorică, reală, preferabilă celei prin etimologie populară?

Adăugim că denumirea de *Calea Țiganului* sau *Paiele Țiganului* se explică, la rîndul său, prin faptul istoric al robiei țiganilor, care a dus la sinonimia, notorie, dintre *țigan* și *rob*.

[Adde, *ibid.*] În fine: *Calea-Robilor* s-ar putea raporta însă și la robii tătărești (v. Șăineanu, *l. c.*), iar varianta, la orbii pelerini spre Sf.-Ioan de la Suceava (cf. dictonul despre „orbii” cari „nemeresc Suceava”!), — pendant oriental la pelerinagiul la mormîntul Sf.-Iacob din Compostela.

„Dacoromania”, III, 1922—1923, p. 406—440.

NOTE

* Preferăm acest termen, întrebuințat și de M. Bréal (*Essai de sémantique*, ed. a II-a, Paris, 1899), aceluși de *sematologie* (Körting, *Encyklopädie der rom. Philologie*, II, 151) și chiar același, cu mult mai răspîndit, de *semasiologie* (așa și Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887). Baza e, doar, aceeași la toate (vgr. σῆμα = ‘semn’, cf. vr. *parasimă* = ngr. παράσημα, ‘insemne’), iar, dacă celelalte două formațiuni, pe lângă unele inconveniente (ngr. σηματολογία = ‘heraldică!’), au avantajul analogiei cu *etimologie*, *morfologie*, ba chiar *semiologie* (termen împrumutat din medicină, — ca și ‘pathologie’ și ‘thérapeutique’ ale lui Gilliéron: despre ‘pathologie du langage’ scrisese, de altfel, și Littré! — de F. de Saussure, pentru a designa știința care studiază ‘sistemul de semne exprimînd ideile’, sau ‘viața semnelor în sinul vieții sociale’ și care nu trebuie, deci, confundată cu *semasiologie*, cum observă expres editorii, în *Cours de Linguistique générale*, ed. a II-a, p. 33, n. 1) etc., *semantică* îl are pe acela de a fi mai scurt, mai comod, fără a fi măcar lipsit de paralele consacrate: el rezultă din gr. σημαντική τέχνη în același chip, ca și *gramatică* din γραμματική (τέχνη), sau *fonetică* (a sa ‘contre-partie’), din φωνητική, al cărei dublet, *fonologie*, a putut fi contestat, chiar în accepțiunea-i specifică (v. ‘Grai și suflet’, I, p. 157). S-ar putea spune chiar, că, în special pentru limba noastră, *semantică* are un drept de protimisire, deoarece rom. *simandicos* = ngr. σημαντικός — abstracție făcînd de nuanța-i peiorativă — e, în fond, același cuvînt cu *semantic*: ‘însemnătate’ (fr. *importance*, *considération*, *portée*, germ. *Wichtigkeit*, *Tragweite*) și ‘însemnare’ (fr. *signification*) se și confundă, adesea, în graiul curent (ca și germ. *Bedeutung*, pe care l-am evitat înadins, în diferențierea noțiunilor, din cauza echivocului său), vorbindu-se, de ex., de ‘însemnătatea cutărui cuvînt’, deși, în realitate, nu e vorba decît de ‘semnificația, sensul, înțelesul, accepțiunea’ lui (cf. A. Darmesteter, *La vie des*

mots étudiés dans leurs significations, ed. I, Paris, 1886) și, ca atare, singurul termen propriu, adecvat noțiunii, e *însemnare*, exprimînd un criteriu intelectual, logic (cf. înțelesul de „notes, observations, remarques” al pl. *însemnări*), iar nu unul moral, axiologic, ca *însemnătate*. (Că *însemnat*, „important, distins”, e numai o accepțiune figurată a sensului originar, concret: „prevăzut cu un semn distinctiv, caracteristic” [cf. vr. *beleag* și *znamenie* din *Ps. Sch.*], în genul unuia „cu stea în frunte”, „mai breaz”, sau „mai cu coarne”, — interesantă, sfera rustică a metaforei! —, se vede clar din aceea că epitetul se aplică, în vorbirea populară, nu numai oamenilor moral superiori, ci și acelora cari se deosebesc de marea masă a semenilor lor normali printr-o infirmitate sau un defect fizic oarecare: un spîn, un șchiop etc. sînt „oameni *însemnați*” de Dumnezeu (cf. lat. *insignis ad deformitatem puer!*), ca „oameni răi”, de care să te poți feri, întocmai precum un stîlp cu „semne” pe el se zice „însemnat”, sau precum cutare stîncă de lingă, „apa Nistrului” se cheamă, în „Herodotul” nostru, p. 234: „piatră *însemnată*”, fiindcă poartă pe ea „urma lui Iracliu”; cf. *ibid.*, p. 373: *a închipui* = „a însemna”, ca și *a pîldui*, p. 249, iar, cît pentru pomenitul *beleag*, „signe de reconnaissance”, v. *Dicț. Acad.* și cf. megl. *bileg*, „semn, creștătură la urechile oilor”: „Grai și suflet”, I, p. 33). — Din literatura mai nouă, referitoare la semantică, sînt de menționat îndeosebi: A. Meillet, *Comment les mots changent de sens (in Linguistique historique et linguistique générale)*, Paris, 1921, pp. 230—271); — Kr. Nyrop, *Ordnes Liv*, trad. germ. de R. Vogt: *Das Leben der Wörter*, Leipzig, 1903; Fr. Harder, *Werden und Wandern unserer Wörter*, Berlin, 1911; — H. Hatzfeld, *Über Bedeutungsverschiebung... im Neufrenz. și Leitfaden der vergl. Bedeutungslehre*, München, 1924; — Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului*, II, Cluj, 1922. — Recenzia, fundamentală, a lui Gaston Paris, asupra operei citate a lui Darmesteter („La vie des mots”, în *Mélanges Linguistiques*, publiés par Mario Roques, II, pp. 281—314), păstrează o permanentă actualitate, ca și reflexiunile lui Bréal (*o. c.*, pp. 305—339: „L’histoire des mots”). — O extrem de interesantă dezbatere lingvistico-psihologică, provocată de o comunicare a d-lui A. Meillet, avînd ca subiect: *Le caractère concret du mot*, iar ca încheiere: „En réalité, séparés ou non les uns des autres, les mots ne sont autonomes, ni phonétiquement ni au point de vue sémantique” și: „La tendance universelle du langage, au cours de la civilisation, a été de donner au nom un caractère de plus en plus indépendant de tous ses emplois particuliers”; v. în „Journal de Psychologie morale et pathologique”, XX [1923], p. 246 sqq.

¹ Nu numai cea dintîi, ci, de fapt, *singura* versiune românească arhaică a unui text clasic.

² V. pentru această atribuție, pe lingă prefață, și: „Revista istorică”, I, p. 5 și 299, n.1, cum și N. Iorga, *Observații ale unui nespecialist asupra istoriei antice*, p. 87, n. 1.

³ După G. Pascu (*Ist. lit. rom. din secolul XVII*, p. 97), el ar putea fi mai degrabă Milescu. — Obiecții: notița referitoare la Candia ar fi a unui copist grec (Pușcariu, *Ist. lit. rom.*, I, 205) și aplică ipoteza traducerii după un manuscris, puțin verosimilă față cu faptul că ediția primă, aldină, a lui Herodot datează din 1502.

⁴ Cf. p. 427: „nu-mi va binile”.

⁵ Cf. și: „moartia care li era viitoare” = era să li vie (p. 423).

⁶ Pentru oscilația între *din* și *de*, cf. și *afară din* = *afară de* (p. 331), iar p[entru] *alegând*, și *ales*, idem (p. 142). — Ideea e perfect clară: a alege (a deosebi, a pune de o parte, cf. fr. *hormis*) din grămadă (cf. *egregius, electus*), a excepta (a lua la o parte), a separa de etc.

⁷ V., d. ex., p. 42 și urm. — Foarte rar numai (p. 135) „*pren p̄regiurul tuturor*, iaste un zidu *unp̄regiur*” și (p. 189): „*p̄regiur* unui copaciu” (cu gen.); alt caz (p. 28) e nesigur (v. nota cu emendațiile). — Pentru construcția arhaică (cu ac.), cf. și Pușchilă, *Molitu. lui Dosoftei*, p. 109.

⁸ „Laconii... sânt mai viteji de toți oamenii”: nu superlativ („cei mai viteji dintre toți oamenii”!), ci comparativ, ca-ntr-un „mai vrătosu de toate fsatele” și-n alte exemple din *Ps. Sch.* (v. ed. Candrea, I, p. CCVII). E forma obișnuită azi numai după *mai mult* și *mai bine* în același înțeles (cf. fr. *bien* = *beaucoup*): „mai bine de doi ani” (cf. fr. *plus de deux ans*, it. și calitativ: *miglio di lui*) ori în idiotismul „care de care (s. care mai de care) mai bun” = unul mai bun *decît* (ca) altul, pe întrecute (cf. și fr. *c’est à qui, à qui mieux mieux*).

⁹ „Să nu ar vrea iale, nu le-ar fi jăcuit” = dacă nu voiau ele, să nu fi vrut ele etc.

¹⁰ În Cantemir, *Hronicul*, ed. Acad., p. 866: *cîndailea*.

¹¹ „Ce fiul giurămîntului fără nume iaste, nici ari mǎnu, nici ari picioare”. — *Mǎnule*, ca pl. art., e curent; cf. și actuala formă dial. *mînurile*, care presupune de asemenea un sing. *mîn(u)*, deși, poate, nu neapărat (cf. *făinuri*, de la *făină*, *mărfuri*, de la *marfă*, cu toată nuanța de sens: „feluri, soiuri de făină s. marfă”).

¹² Pentru fenomenul de rotacism, indiferent dacă se datorește influenței suf. de pl. sau disimilației, cf. și *nimerile* (p. 70) s. *nimirile* (pp. 9, 75 etc.), față cu *nimine* (p. 123), apoi *pără* (p. 36 etc.), *păr’ unde* (p. 56), față cu *păn(ă)*.

¹³ Să amintim cu acest prilej pe „bune ome!” din episodul întîlnirii lui Dragoș cu bătrînul Iațco, eponimul legendar al Sucevei (= Ițcanilor), în poema polonă a lui Miron Costin, tradusă de Hasdeu („Arhiva istorică”, I, p. 166 = V. A.-Ureche, *Miron Costin, Opere complete*, II, p. 16), spre a sublinia că, atît în acest pasagiu, în care originalul dă: „*binec ome*”, i. e.: „*bineț[e], omule*”, cit și-n pasagiul din *Prefață*, relativ la Eustratie Logofătul (Ureche, o. c., p. 78), unde originalul are: „*naypierwszego*” (de la *pierwszy* = ‘cel dintii’), „*bun*” reprezintă numai *traducerea lui Hasdeu*, greșită în primul pasagiu și improprie în al doilea. Concluziile d-lui Pascu (*Gligore Ureache*, p. 38), care se bizuia pe premiza falsă că acest *bun* aparține lui Costin însuși, pentru a conchide că vr. *bun* din Alexandru-cel-Bun e = *bătrîn*, rămîn deci în aer.

¹⁴ *Luînrii* = ‘luării’ (p. 353) e însă, desigur, un simplu lapsus calami. — O curioasă anastrofă a pronumelui-subiect, p. 157: „s-au ei bucurat”. — Nu mai vorbim de mulțimea elementelor lexicale: *olat*, *smerin*, *rocoșesc*, *vorovesc*, *cerc* = ‘caut’ (p. 137), *a înputa* (p. 38), *cust* etc., cele mai multe existente dialectal și azi (cf. *zo te cuște*, despre care v. Drăganu, în [...] [„Dacoromania”], I, p. 308) și, încă mai puțin, de gloata formațiunilor caracteristice în *-ciune* (*blăstămăciune*, *flămînziciune*, *pîngăriciune*, *plodiciune*), rivalizînd cu cele în *-ătate* (*meserătalia*, *stăpănătate*) și *-ință* (*fericință*, *hălăduință*, *nefolosință* = ‘netrebnicie’, *nesfătuiință* = ‘nesocotință’, *nechibzuință*, cf. *nesfătuire*: v. indicele!). — *Vătămătură*, specializat acum în accepțiunea de „hernie, surpătură”, are sensul general de „stricăciune, jignire” (p. 242), iar *pamente* = „pomană, pomenire” (*passim*), azi, sporadic: *pamnețe* = *pam(e)nețe*, „batistă cu un ban în ea, care se pune în mina mortului” (rev. „Ion Creangă”, V, 96); cf. *pominocu*, „prinos, pomană” (*Ps. Sch.*). — Pentru însemnarea lui *colac* („colacul epilor”, p. 212), cf. *colaci*, „daruri” (p. 52), *colacii*, dați ca plocon de Crăciun domnului (Ureche, ed. Giurescu, p. 277) și derivatul *a colăci*, „a găsi un lucru pentru care ai fost însărcinat” (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 20); iar, pentru *tinereță* = *tinerime* s. *tineret* (p. 209) și *prostime* (la Anon. Băn., p. 363: *prostame*) = *proste*, cf. lat. *iuventus* pro *iuventa* (Quicherat, *Mélanges de philologie*, p. 25). — Pentru „a fi cu vinul a mână” (p. 160), adecă *la îndemină*, cf. *priceav* = *beșiv* (*ibid.*), gr. φιλοῖνος, ὀλῶφ προκειμενος din original (III, 34), iar îndeosebi pentru *a mână* (a fi), cf. și lat. *amanuensis*, *a manu* (servus), gr. προσχειράριος (gloss. Philox., p. 15, 49 Goetz).

¹⁵ Genitivul numelor de acest soi (Ἰοῦς, Ἀητοῦς etc.) era o dificultate serioasă pentru traducătorul român, care-l ocolește cum poate: „biserica *bozului* Litos” (p. 138), „biserica... a lui Litus” (p. 139), făcînd dintr-o „dumnezăoaică” (cf. „sărbătoarea Irei [= Herei], dumnezăoaicei”, p. 14) un „boz” (cf. și „bozul Artemis”, „Athina bozul”, „capiștea Afroditei, bozului”, „biserica Dimitriei bozului”, ba chiar: „biserica bozului Dimitrie”; pp. 12, 24, 44, 490, 491): printr-o ciudată inconsecvență, traducătorul, care n-a evitat morfemul „dumnezăoaică” (cf. *leoae* și *șărpoae*, p. 189), îl evită cu grijă pe *boază* (așa, Cantemir!). — Uneori, genitivul grecesc trece pur și simplu în locul echivalentului român: „preste obiceiul *Spartis*” (p. 289 = Σπάρτης); cf. și: „unui *Iroosu* ca măriia ta” = ἱρωος (în dedicația *Octoihului* din 1720, reprod. în Bianu-Hodos, *Bibl. rom. veche*, II, 3). — Forma greacă e în chip logic păstrată la unele nume de animale exotice: *chitosă* = gr. χῆτος, „chit” (p. 326), *trohilos* = τροχίλος (p. 112), în „Fiziologul” vr. din rev. „Ion Creangă”, IX, 10, greșit: „teohili”, echivalați cu „pitulicile”.

¹⁶ Și supt acela al criti b. c) fruntarea cu originalul duce la stabilirea unor coruptele clasice (și nu vorbim de acelea pe care le-a emendat, cu spirizul său critic οὐδενὸς δεύτερος, editorul însuși): „la *Savva*” (p. 20) = la *Ava* (ἐς Ἄβας); — „din munți *Serinți* a Dindiminii Maicii” (p. 33) = din munți(i) *svinți* a D. M. (ἐξ οὐρεος ἱροῦ μητρὸς Δινδυμήνης); — „la *înpărăție-s*” (p. 52) = la *părinți-s* (ἐκ τοῦς γειναμένους); — „și,

avînd, și cumpără" (p. 66) = și vînd și cumpără; — „atita iaste avia (sic) Nafcratis" (p. 145) = atita cînste avia (ἔτερτιμητο) N.; — „Anaharsis să fie fost ucigaș lui Indathirsu" (p. 231) = unchiaș (πάτρων); — „și încă și solii încă le agiutoriră" (p. 314) = și ionii și eolii încă le agiutoriră (παρήσαν οἱ Ἴωνες... καὶ Αἰολέων οἱ Λέσβον νέμονται); — „se luară în vinele" (p. 492) = învincînd (cf. p. 351), i.e.: învingînd (νικῶντες). — P. 105, îndreaptă: „iar eghiptenii ocăresc pre aceia; ce [— ci ei, ei înșii] din ovăs fac pâine...". — Unul din cele mai corupte pasagii (IV, 113, p. 242) trebuie restituit astfel: „Și cătră partia de Miazăzi (de fapt: pe la amiază, ἐς τὴν μεσαμβρίην), făcea Amazoanile așa: să rășchira câte doă și trei pentru hrană [de fapt: pentru „treabă", pentru sine, ἐς εὐμαρίην]: și începură a să rășchira și voinicii, asăminia. Și, așa, unul dintru ei, singurându-să iar o Amazoană, îi stărnuti; și ia nu se feri, ci să lăsi de să apropie voinicul, și, așa, își făcură triaba amîndoi. Deci a grăi nu putură, pentru că nu-și înțelegē, și (= ci) ia încă îi arăti cu degetul, cum să-i mai aducă unul cu sine a doă zi la acel locu, pentru că ia încă cu doă [de fapt: una, pentru a se face, împreună, doă, δύο γενέσθαι] va veni. Și, așa, voinicul acela spusă și cătră cealalți tătari [= scîți], și a doă zi mearsă la locul aceala și cu altul, și aflare pre Amazoana aceia și cu altă Amazoană. Și, văzînd cealalți voinici, într-acest chip să dederă în viață [= trăiră] cu eli împreună și cu celelalte Amazoane" (Aici, începe, de fapt, un nou paragraf: 114). — Galaleros al ms. (p. 312) e o interesantă diplografie: „să margă la Galaleros" = să margă la Leros (cf. textul, cum și exemplul analog al lui „Boțulescu de Mălălăești" din I. Bogdan, *Cîteva ms. sl-rom.*, p. 27 = *Mălăești*, din *Mălai*, iar nu din ... *Malalas*). — Deosebit de importantă pentru tehnica traducătorului sau, cel puțin, a copistului e coruptela de la p. 28: „Și au gătit și ei un cronțir de aramă, făcînd prin pregiurul lui buzăi multe chipuri de fiară" = prin pregiurul buzăi lui, sc. clondirului (περὶ τὸ χεῖλος; cf. p. 76: „iazărul pre la buză" = τοῦ ποταμοῦ τὸ χεῖλος), în care anastrofa pron. lui (confundat cu art., înaintea lui buzăi, confundat, la rîndul său, cu bozii, „bojii"?) n-ar fi fără precedent: „era locul foarte o stîncă tare și răpoasă" (p. 35), „foarte cu ziduri tari" (p. 74), „văzuiu copil gios mic zberînd" (p. 47) etc. — „Singuri veniți" (p. 101) traduce pe αὐτόμολοι (II, 30; cf. *singur-țitor* = αὐτοκράτωρ, aici τύραννος, p. 180). — Ca un „tic" ortografic al traducătorului (sau copistului) trebuie privită și duplicarea lui -v- din *Savva*, în coruptela emendată mai sus: confuzia cu *Sabba* ar explica-o, desigur, în speță, dar ar lăsa neexplicate pe *Livvia* (p. 264), *Evuropa* (pp. 86, 253), *Savvacos* (p. 133) etc. Familiaritatea traducătorului cu greaca modernă, în care ὄρνις (ὄρνιθα) a ajuns la înțelesul de „găină", explică greșeala semnalată la p. 249, ca și traducerea lui χρόνος, „timp", prin „an", sensul ngr. (p. 16: „întru acesta an" = ἐν δὲ τῷ αὐτῷ χρόνῳ τοῦτῳ). — Alte emendațiuni facem incidental, în text („curînd negoată" de la p. 3 e o greșeală de tipar, poate mai puțin evidentă ca altele, în loc de *cărînd* n. = ὀπαγενέοντας; de asemenea, p. 14: „ce aceeași muriră [tinerii]" = *acieași*, „tot aci").

¹⁷ Accentuat pe finală (oxitonon); pentru înlăturarea echivocului, s-ar putea scrie: *nepoși*, ca *întră* (perf. simplu, spre deosebire de prez. *întră*). Atunci ar înțelege, poate, și colaboratorii d-lui Bărbulescu, de la „Arhiva" (1923, p. 43).

¹⁸ Alt izvor, care, cu toată arapența contrarie (v. cercetările lui Hasdeu și Crețu), n-a fost sistematic exploatat: față cu *gsune* — ‘sponsus’, *gsunvel* — ‘sponsulus’, *gsunelash* — idem (p. 242) nu s-ar mai putea vorbi de caracterul neologic al lui *junel*, la românii dintre Vidin și Timoc: *ajunel* (v. monografia d-lui Bucuță, p. 129; cf. și forma rotacizată, *giurelu*, din *Ps. Sch.*, mr. *gionar*, *giunar*, apoi topon. *Valea-Junilor* din Muscel, și, subsidiar, vr. *giuvan* = it. *giovane*, „mignon"); iar, pentru etimonul lui *mulțămesc*, nu s-ar omite tocmai cea mai elocventă atestare: *multzany* — ‘Deo gratias’, *multzeny* — idem, *multzenesh* — ‘ago gratias’ (p. 354); cf. și ngr. σπολλάτη. — Și *negoate*, „mărfuri", din Herodot, pp. 3, 270, se găsește: *negocz* — ‘merces’ (p. 355). — *Paliczē* — ‘baculus’ e *păleață*: *pală* (cf. Pascu, *Suf. rom.*, p. 29), mai curînd ca ngr. πέλεκυς, „baltag", πελέκι, „foarfece" (și-n albaneză).

¹⁹ Cf. și dubletul *a păria* (p. 353) = *a pîri* (p. 126: „di-l va păra").

²⁰ Mai exact: „de destule ori", „assez souvent", adecă tocmai înțelesul lui *bugăt*, „destul, mult", a cărui identitate cu *bogat* apare astfel evidentă (A. Scriban, *Lista unguurismelor limbii românești*, extr. din „Arhiva", Iași, pe oct. 1923, p. 277, îi atribuie, vag, o origine maghiară).

²¹ Pentru etimologie, cf. obișnuitului *sfirc*, cum și ung. *farh*, „coadă".

²² Actualul fam. *lipssește din ochii mei!* = ‘pleacă s. piei de-aici!’ se întîmpină, atenuat, la p. 123: „să lipsiși de pe a'mele hotară" (cf. p. 87: „pasă dintr-această țară!"). — De obser-

vat că *pas(ă)* nu e peiorativ prin el însuși: „pas-sănătos!” (p. 52) = ‘mergi (umblă) sănătos!’.

²³ Tot așa, *judecată* (p. 334), față de *județ* (pp. 160, 240, 276 etc.), specializat ulterior cu înțelesul administrativ-geografic.

²⁴ Tiktin nu cunoaște decât pe *învincătură*, „Sieg(?)”, din *Palia, Gen.*, 49, 4. — Cuvîntul e des la Dosoftei (d. ex. *Prol.*, 151: „fu *învincitu* de svntul Petru”) și se aude, rar, pînă azi: „Pe cînd se *învineau* [frații rivali] mai amarnic” (rev. „Ioan Creangă”, II, 84), unde sensul pare a fi mai mult acela de „contendere”, „a se lupta”, a se (*în*) *vînzoli*, deci: **vinco* = *vincio*, „leg”, în loc de *invinco* = *vinco*, „îving” (cu -c- nealterat).

²⁵ P[entru] *ajuns de cap*, „priceput” (cf. *nu mă ajunge, taie capul*), avem varianta *ajuns la minte* (p. 377). — *De asăminia cu cineva* (p. 262) e sinonim cu *deopotrivă*, ca și cu (*a*) *tocma* (pp. 316, 392) = ‘întocmai’ (p. 28: *întocma cu*) și turcismul *chezi* (p. 442); cf. *a(v)idoma*, *liștav*, *leit-poleit*, *ruptă-bucățică* etc., cum și verbele *a se tocmi* = ‘a se asemăna’ (p. 115) și *a răduce* (v. no. 18) = ‘a aduce’.

²⁶ Aduage: *persian* (cf. *persiane*, „draperii la ferestre”, și *persiană*, „un soi de canapea”), vechi *persianesc*, iar ca n. propriu: *Persianca* (cf. *persancă*, *persiancă*); apoi, apelativele: *pier-sic(ă)*, pomul și fructul, poate *perjă* = ung. *perzsa*, propriu: „persan” (Scriban, *l. c.*, p. 283); în sfîrșit, echivalentele: *ageamiu*, *Cazîlbaș*, *Ferzelîu* (n. de fam., ca și *Persu*, *Persescu*, originar n. de botez: după Sf. Iacob *Persul*).

²⁷ Cf. p. 380: „o sabie *persască*, *achinachis*” = ἀκινάκης; altfel, tradus prin *chilum* (pp. 226, 228), *chilom* (*Cron. exped. Moreii*, ed. Iorga, p. 83); cf. și *hangeriu* = ἐγγεῖριδτον (p. 383). — *Mișurcă* (pp. 35, 388), *mișușcă* (p. 88) sînt variante, născute supt influența lui *miță*, *mișușcă* și *șurcă*, din cunoscutul *misiurcă*, „coif egiptean (cf. *κυνέη* din text), *misirlîu*” (*Misir* alternează cu *Eghiptet*, ca și *eghipteanii* cu *misirlîneanii* = *misirlîii*, *misirenii*, în toată cartea relativă la Egipt, p. 91 și urm.): cf. și (porumb, ban) *misir*, *misirlîu*, cum și n. de familie *Misirlîu* (armen. s. țigănesc: *faraoni*, *ghifji*, *gipsie* etc.?).

²⁸ Un *Bildescul* (Leon, din Botoșani) se întîlnește printre prenumerații la „Disionărașu (*sic*) românesc de cuvinte tehnice...”, al d-rului T. Stamati, Păh[arnic], Iași, 1851, p. 307: românzare din *Bild*, ori alterare din *Beldi(e)*, *Bâldea*, *Beldiman*? Cf. n. de sat *Pildești* (Roman).

²⁹ *Delfin* (sl. *dolfinu*); cf. și n. de fam. *Dulfu* (nu: *Dolfi* = Adolph!).

³⁰ Sc. *λίθινον*, propriu: „chip bărbătesc (din piatră)” de la ἀνήρ (cf. ἀνδρεία, lat. *virtus* — *vir*, „moralizat” ulterior, cu înțelesul de ἀρετή); dar sensul etimologic s-a întunecat cîrînd așa de tare, încît, în chiar pasagiul citat, poate fi vorba de ἀνδριάντας λιθίνους δύο („doi oameni cioplîți”, traduce al nostru, *l. c.*), dintre cari unul reprezintă pe femeia (γυναίκα) lui Sesostris. — Relativ la sinonimul *chip*, observăm că forma *întru chip*, dublet arhaic al lui *în chip* (cf. *închipui*), din care derivatul *întruchipez*, are o paralelă perfectă în *întrolocă* = *întrolocă*, *întrulocă*, din *întru loc* = *în loc*: „să lăcuim *întru loc* cu voi” (p. 243, cf. p. 231: „*dintru* locul lor”); mai mult: analogia lui *într-un loc* (cu *cineva*) poate fi de folos și pentru explicarea variantei *întrunchipă* (= ‘a strînge la un loc, *într-un chip*, ca *într-un mănunchi*’, i. e. *a întruni*, sau = ‘a găsi o modalitate, a face un chip’, cf. *nici într-un chip*, *într-alt chip* etc.).

³¹ Amintim sinonimele vr. *bolovan* (din sl. *balvanъ*, despre care v. Berneker, p. 41) și *istucan*, „chip cioplit; idol”, cum și grecismul *tipos*, la Cantemir (*Divanul*, p. 165), cumulativ: „tipos și pildă” = ‘prototip și model’.

³² V. deosebirea ce stabilește, după Schmalfeld, între *specimen* (ἐπίδειγμα) *sapientiae*, „Muster der Weisheit”, *exemplare* (παράδειγμα) *sapientiae*, „auserlesenes (Ab)bild der Weisheit”, și *exemplum* (δειγμα) *sapientiae* = *exemplum sapientium*, „einer von der Klasse der Weisen”, I. H. Heinr. Schmidt (*Handbuch der lat. u. gr. Synonymik*, p. 117 sq.). — P[entru] *mustră* (monstră), *eșantilion* (échantillon), „probă, specimen”, cf. ἐνδειγμα, *documentum*: „ab uno disce omnes”, cum și raportul dintre *arhetip*, *original* și *copie*. — Despre lat.-vulg. *similitudo*, „Bildnis, Figur” = gr. ὁμοίωμα, v. „Glotta”, VIII (1917), p. 105.

³³ Cu o nuanță mai profană, *a childi* [= *pildi* (nu: *pildui*)], cu fonetism moldovenesc, înseamnă popular: „a face curte” (unei fete), i. e. a vorbi în pilde (aluzii), a bate șeaua să se priceapă... fata; — cf. *a se împildui*, „a se împotrivi în vorbe unui altuia” (Codin, *Din trecutul nostru*, p. 184).

³⁴ Cf. vr. *a se închipui cuiva* = ‘a se asemăna cu el’: „închipuiți fi-veți păcătoșilor”, „să ne închipuim lui Dumnezeu” (Coresi, *Carte cu inv.*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 343),

apoi *după chipul și asemănarea*. — Un interesant sinon. arhaic și pop. al lui „asemene, deopotrivă” este *înpotriva* = *în potriua* (cf. *conform*): „Cetatea Vavilonului era podobită foarte, cât nici o cetate nu era *înpotriva ei*” (p. 73) și, deci, nu-i putea sta *împotriva* = *împrotivă*, „contra, în față” (i. e. era fără *protivnic*, fără rival); cf. „lăcuința *decinde* de apa Aracsului, *înpotriva* isidonilor” (p. 83), deci = ‘spre, dinspre’, ba chiar: *înpotrivă spre* (p. 475), cu paralela rom. *încontra* (cf. *din contra*, *la din contra*), lat. *versus-adversus*! — Cît pentru *decinde* = ‘dincolo’ (*passim*), comp. și n. topic *Decindea* (sat în Dimbovița și loc izolat în Ilfov), *Decindenii* (sat, Prahova), *Decindești* (moșie, Bacău).

³⁵ Cf. *ibid.*: „să zică în *cobuzu*” (τὴν καθάρην), — încă un document pentru caracterul de „instrument cu coarde” al *cobuzului*, din categoria turc. *qarpouz-saz*, „à forme de pastèque [*harbuz!*], c’est-à-dire composés d’une caisse ovoïde d’un manche garni de filets et de cordes sonores” (Barbier, II, 296), ca și *pandora*, „speță de mandolină sau alăută” (cf. sl. *bandura*, despre care v. Berneker, apoi mr. *bîndurari*, „a flecări”, și dr. *a cetăra*). — „Un om *flueraș*, care au fost *fluierind*” (p. 59 = I, 141: ἄνδρα ἀλητήν) nu e o expresie rezultată din preocuparea de precizie (diferențiere de *fluieraș* = ‘fluier mic’), fiindcă aiurea (p. 351) citim: „să zică *fluerașul* [aceiași sens!] zisul iscusit”, iar, pe de altă parte, „om” se afla în original; cf. *om robu* (p. 72) = δούλω (I, 173); *om bărbat* (p. 30 = I, 72: εὐζώνω ἀνδρῖ; p. 379 = VII, 53: ἄνδρας ἀγαθοῦς), *om pers* etc. (*passim*), *pelecanii păsările* (p. 114 = II, 75: τὰς δ’ ἴβεις τὰς ὄρνιθας; cf. și vr. *neiasitā*, lit.: „nesățios”) etc. — Pentru εὐζώνω ἄ., în special, cf. sinonimul εὐδόκιμος, care, supt forma simplă, δόκιμος ἀνὴρ, e originalul lui „om de folos”, de care mișuna textul nostru (v. *Glosariul*); iar pentru *fluieraș*, cf. p. 9: „cu *surle* și cu *fluieri* și cu *muscaluri* ostiā” = ὑπὸ σφύγγων τε καὶ πηατίδων καὶ ἀλοῦ γυναικίῳ τε καὶ ἀνδρῆῳ (I, 17), cum și dial. *muscalagiu*.

³⁶ De fapt: „istoricul” sau, mai bine: „povestitorul”, în sensul it. *novelliere* (cf. *poveste, veste, nouvelle; novine, nêare; snoavă, anecdotă* = ἀνέκδοτον, *ineditum*): e sensul rom. *cuvînt* din „O seamă de *cuvînte*” ale întîiului nostru „*novelliere*” (πατήρ τοῦ λόγου), Ion Neculce, și al lui λόγος însuși, — pe lângă acelea de „oratio” și „ratio” (cf. acum în special teza d-lui E. Hoffmann, despre uzul gr. ἔπος, μῦθος, αἶνος și λόγος, apoi vr. *logofăt*, cu sinon. (munt. *grămătic* și mold. *diac*: „*diacul* banilor bozului” = II, 28: ὁ γραμματιστής τῶν ἱρῶν χρημάτων).

³⁷ Cf. p. 231 = IV, 77: „Ci acest *cuvînt* poate să să fi *urzit* și de greci”.

³⁸ Epitetul consacrat al Sf. Nicolae, „de *ciudese* făcătorul” (așa, în pisania ctitoriei basarabești din Făgăraș: v. rev. „Ioan Niculcea”, III, 233); la Cantemir, de altfel, și: *stihotvoret* = ποιητής (*Divanul*, 21).

³⁹ Despre „*eposile*” lui Arion, care, la întoarcerea-i din „*Țițiliea*” (= Sicilia), „au zis un *epos* și, sfîrșind *eposul*, îndată au sărit în marea”, v. p. 11 = I, 24. — P. 370: „*giucătura* de muzică” dintre Marsie și Apolon (= VII, 26).

⁴⁰ La Dosoftei: *vîrvare* = sl. *krajegranesije*, gr. ἀκρόστις (v. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, p. 88).

⁴¹ Pentru șovăirea (de esență pur grafică, atunci cînd nu e vorba de neologismul *vers*) între *viere* și *vers*, cf. și dubletul ortografic (dar, poate, în acest caz, și etimologic) *fel(iu)-fiel* (cf. pp. 83, 113 cu pp. 45, 71, 222, 230, 295: „în multe *feluri*” și „*feliul* cailor celor di apă [= hipopotamilor]” dar: „de casă bună și de *fieli* om neamestecători”, „întrebîndu-l din ce *fiel* iaste”, „dintru acel *fiel* de oameni”, „tot *fielul* de copaci”, „oameni de *fielu* bun”), relativ la originea căruia, v. și ipoteza d-lui Giuglea („*Dacorom.*”, II, 637), după care vr. *fealiu*, „neam”, n-ar fi ung. *-fële*, ci alb. *fjal’ë*, „Wort, Rede”; cf. însă și alb. *tsh-far* [= *č-farā*], „wass für...?”, lit: „ce neam s. soi...?” (Weigand, s. v. *fara*, „Geschlecht”).

⁴² V. n-1 pe mai 1923 al revistei „*Lamura*”, p. 418 (unde, lăsînd la o parte alte mici greșeli de tipar, trebuie îndreptat: Ion Ionescu-Delabrad, în loc de „*Creangă*”). — Adăugim, dintr-o scrisoare de la 1820: „*poștește*, dacă ai grîu curat, de toamnă, pune să-mi *lămurească* vreo 15 merțe” („*Revista Moldovei*”, III, p. 5). — Pentru **lamula* = *lamella*, ca etimon al lui *lamură*, cf. și Giuglea, *Cercetări lexicografice*, p. 14.

⁴³ De purpură (v. nota editorului), πορφύρεος; cf. haină de *roșie* (p. 477) = κίθωνα φοινίκιον (IX, 22), dar φοινικῆτος οἶνου (III, 20) = „*vin de finic*” (p. 154), paralel cu „*vin de vie*” (p. 105) = οἶνος ἀμπέλινος (II, 37), în loc de: *vin roșu* (compară și „*mineu roșiu*” de la p. 268 = IV, 191: μίλω, *minio*). — Pentru diferențiere, cf. și *struși pementești* (p. 264 = στρουθῶν καταγαίω), față de „*passer marinus*”.

⁴⁴ Adecă: „bare” (cf. ὄβρυζον, din care și italienește *obrizzo*, alb. *obrīts*, „reines Gold”); cf. și „*lespezi* de piei de bou făcute, [întrebuițate] în loc de paveză” (p. 388) = λασιή ἀ τε εἶχον ἀντ’ ἀσπίδων, ὁμοβοέης πεποιημένα (VII, 91). — Pentru „*rafturi* de aur” (p. 476) = ‘friie de aur’, χρυσοχάλινον (IX, 20), v. și Cantemir, *Descr. Mold.*, trad. Pascu, p. 108.

⁴⁵ I. e. masiv; cf. puțin mai jos: „o platoșă de aur și o sulită de aur cu totul” = σάκος τε χρύσειον πᾶν ὁμοίως καὶ ἀχμὴν στερεὴν πᾶσαν χρυσεὴν (I, 52). E sensul lui „*prisne* de aur” (p. 75 = I, 183: χρύσειος στερεός), din sl. *prisni*, „continuu, veșnic, mereu” (cf. *piatră meraie*, p. 139 = ἐξ ἑνὸς λίθου, despre care v. „*Dacoromania*” I, p. 271 [246]): „sfeșnicele... tot *prisne* de argint” (Neculce, *O samă de cuvinte*, ed. Kogălniceanu², II, p. 179, unde „*prinse*” e o evidentă greșeală de tipar). — Observăm că acest *meraie* trebuie despărțit, firește, de *merai* (p. 241) = γλαυκὸν (IV, 108), adecă: *merii*, de la *meriu*, „albastru” (identic cu mr. *niur* = **nibilus*, *nubilus*, după Pascu, în „*Archivum Romanicum*”, VI, 261, ca lat. *caeruleus* = **caeluleus*, gr. κυανοῦς; cf. însă gr. Κυάνας Πέτραι din text, IV, 85, redat prin „*Petrile Negri*”, și alb. *mjer*, „schwarz”).

⁴⁶ Aiurea (p. 361), „aurul cel curat” redă pe χρυσὸν τὸν ἀήρατον (VII, 10) = aurum purum, merum, lit.: *sincerum* (înțeles ca *sine cera*, după W. Schulze, împotriva explicației mai nouă din **sinresco* = *sim-* + *cresco*, cf. *simplex*, *singuli* etc.).

⁴⁷ Cf. și *a trage butucul*, pentru care v. „*Dacoromania*”, I, p. 263 [160], unde adaugă cu acest prilej: *a pune la dibă* s. *odobeală* = vsl. *dyba*, „truncus”, pol. *dyba*, „carcan, ceps pour les criminels, menottes” (v. Cihac, II, 95), apoi: *a pune la tumurlac* = *tumurug*, „butuc” (v. Șăineanu, s. v.) și *bobîrnă*, „prison”, față cu *bîrnă* (*Dicț. Acad.*); cit pentru turcismul *chios-tec*, „cătușă de picioare, piedecă la cai”, v. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, s. v. — Mai puțin întrebuițate: „*a pune la călădău*” (cf. *Dicț. Acad.*, s. *gros*, II, 2), „*a pune la hedièce*” [= *hăghieçe*, p[entru] care v. *ibid.*], „*a lega la rosteu*” (rev. „*Ion Creangă*”, V, p. 94–5), „*a băga la* (s. în) *șpec*” (Bănat; cf. *șpek* din *Anon. Băn.*, ed. Crețu, p. 370). — Expr. *a băga în butuci* (p. 147), cu sinonimele ei: *a băga în obezi* (*ibid.*), *a băga în fiară* (pp. 146, 148), *a băga în fiară și în cătuși* (p. 121), *a băga în temniță* (123), *a băga în pușcărie* (164), *a arunca în prinsoare* (184), revine des în *Cronica Anonimului* din „*Magazin ist.*”, V (*l. c.*) care, cu toate greșelile de tipar („*vadū*” în loc de *valū*, „*învăluire șicană*”, p. 130, între altele), merită mai multă atenție din punct de vedere lexical (la turcismele identificate de Pascu, *Ist. lit. rom. din sec. XVII*, 150, se adaugă gloseme ca: „*patola*, adecă inimă stricată”, p. 146; *răbduliv* = ‘răbduriu’, ca *zglobiv* = ‘zglobiu’, p. 144, unde întilnim și „*catastife mînci*” = lat. *mancus*, ad no. 1080 din Pușcariu, *Et. Wb.*, apoi: *conef* = ‘sfirșit’, 134, și *furcate* = ‘fregate’, 137 etc., pe lângă destule forme pop. sau arh. de toponimice: *Cavaran-Sebeș*; *Mehedia*, p. 101; *Olteniță*, 131; *Necopoie* s. *Nicopoie*, p. 136, 143 etc.). Alte sinonime: *a băga în lanț în fiară* (p. 151), *a pune la opreală* (145) culegem din cronica lui Radu Popescu însuși („*Magazin ist.*”, IV), ale cărei grecisme (*areti*, 29, 142 = ἀρετή, *amfiivolie*, 37 = ἀμφιβολία, *ginecolatru* 38 = γυναικολάτρης, *profora* 119 = προφορά, *engomion* 152, 175 = ἐγκώμιον, *parisie* 153, 172 = παρηρησία, *protimos* 166 = προτίμως, *peripisi* 167 = περιποιεῖσθαι, *peripisie* 170 = περιποίησης, *proeresis* 176 = προαίρεσις, *exorie* 178 = ἐξορία etc.) nu sînt mai puțin interesante decît turcismele relevate de Pascu (*l. c.*, p. 166–7) și celelalte elemente lexice: *poçillit* (p. 24), *pod(d)an* (29), *lustruri*, *canavețe*, *belecoase* (117), *lipscani* = *lipcani* (165), *talpoși* (170), *primință* (176), *în ducătoare*, și *în viitoare*, sc. *cale*, *călătorie* = ‘la dus și la întors’ (pp. 106, 172) etc.

⁴⁸ Cf. *zărghit*, *țicnit* (fr. *toqué*, germ. *verrückt*), iar ca metaforă: *lovit* (*pălit*) *cu leuca* și *indeosebi*: *tont* = lat. *attonitus*?

⁴⁹ Sensul de „cînd” al lui *unde* e și-n textul nostru frecvent; cf. și *unde* = ‘fiindcă’: „*Te porți așa, unde mă știi că-s bun*” (popular).

⁵⁰ De fapt: ‘lemn (butuc gros) legat în fier, *ferecat*’ (în sensul secundar al acestui cuvînt); cf. *a pune în fiară* s. *fiare* (*ferra*) și *Dicț. Acad.*, supt *gros* (II, 2° și 3°).

⁵¹ Deci: „*sfarmă-piatră*”, lat. *saxifraga* (din care etimologia populară grecească a făcut o „*carnivoră*”: σαρκιφάγος; cf. σαρχοφάγος, lat. *sarcophagus*, din care, în schimb, fr. *cercueil*). — Adevăratul echivalent latin, *real*, ar fi, însă, faimoasa *herba parietina*, atestată la Ammianus Marcellinus, XXVII (ed. Clark — Traube — Heraeus, II¹, p. 423) ca poreclă a lui Traian, care, ca și un anume Lampadius, „*nomen proprium inscribebat*” pe toate edificiile și monumentele restaurate de el.

⁵² „*Pinaxu*, adecă însemnare”, se găsește în textele vechi (Iorga, *Cron. munt.*, 141), ca și demin. *πινακίδι*, „alfabet, abecedar”, lit.: „täbliță”.

⁵³ Așa („străjerii”) trebuie citit acel „Săsisir” fără sens din VIII, 85 (p. 449), emendind întreaga frază finală, precum urmează: „Pentru aceea au luat, mai apoi, și tiranul și făcătorul-de-bine (εὐεργέτης) al împăratului, Phylax (Φύλακος), [răsplată; binefăcătorii regelui] se cheamă persește: orosanghe”. — Pentru astfel de traduceri ale numelor proprii, cf. și pp. 230 (*Pădure*, alături de *Ileisa*, p. 212, *Ilei*, 215, „*Ileas*, ce să zice pădure”, p. 216 = Ἰλαίη) 63 („codruri” = ‘dealuri, munți’: ἐν τῇ Ἰδῆ), 234 („*Vosporos*, adică vadul bouului”, cf. *Oxford*); 511 (*Apa-Caprei* = Αἰγὸς Ποταμοί), 306 („unghiul-cetății” = Ἀκρόπολις), 298 („marginea-cetății”, *idem*), 25 („pingăriți” = Alcmeonizi), 381 („ungul [= sl. *onglă*] Negru și Apa Neagră” = τὸν κόλπον τὸν Μέλανα καὶ Μέλανα ποταμὸν): procedeul rămâne totuși numai excepțional, cel obicinuit fiind transcrierea numelui grec în fonetism grec-modern (*Vizandie*, *Vizandin* etc.) sau substituerea lui, măcar parentetic, prin echivalentul contemporan: „Tenidos” e, astfel, *Bogceada* (p. 63), adecă turc. *Bogĉe-adă*; cf. „Calhidon” — „Cadicheoiu”, „Petrile Negrii” — „Mavrosmilos” (p. 234), cum și observațiunile editorului, în *Prefață*, p. V, sq. (p[entru *Tunezii*, cf. încă n. de fam. *Tunusli*; p[entru] *Militean*, n. de fam. *Militeanu*).

⁵⁴ Ca să nu mai vorbim de *strajnic* = *strastnic*, „partea de Triod relativă la săptămîna patimilor”: *straste* = ‘patimă’.

⁵⁵ Cf. formațiuni adjectivale ca: *lunos* (p. 25), *săninós* și *ploos* = ‘ploios, plouros, plointe, (p. 99), *păscos* = ‘pescos’ (p. 236), *tremurând* (p. 158), *suiș* (loc, p. 101), *vînător* (p. 105) = ede vînat (cine), *neputute* (lucruri, p. 135) = ‘imposibile, cu neputință, peste putință (poate)’ ‘tc.; apoi: *nu-ădivăr* = ‘neadevăr’ (p. 485, la Ureche, ed. Giurescu, p. 48, în schimb: *neadever*, adjectiv), *fără treabă* = ‘netrebnice’ (389), *bunăfacere* (476), *roșie* = ‘purpură’ (p. 477), *născând* = ‘copil nou-născut’ (p. 47), *rămas* = ‘rămășag’ („a se prinde în rămas”, p. 363; cf. *mas*), *răschirat* (ca subst., p. 401), *săvirșitul* lucrului = ‘sfîrșitul’ (p. 16) etc. — *Vărstnic* are înțelesul neobicinuit de „contemporan, de o vîrstă cu” (p. 43), iar *lunatic*, dacă nu apare în sensul de „născut în aceeași lună” (cf. *zilatic*), apare în acela (învecinat cu *lunatic* = *zănatic*) de „boală *lunatică*” (p. 160 = III, 33: νοῦσον μεγάλην, τὴν ἰρὴν ὀνομάζουσι τινες; cf. p. 268: „boala cei ce scutură”, la Coresi, *Carte cu învățătură*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 81: „boală *den lună*”). — Lipsa lui *dijnă* sau *desetină* (*desetnic* este, însă, la p. 36, în sens de „dekar-ches, decanus”, ca și *iuzbaș* = ‘hekatontarches, centurio, sutăș, hotnog’; cf. *bimbaș* = *bimbaş*, „chiliarches, miiaș; miralai, polcovnic, colonel”) e compensată prin formațiunile curat românești: *a zeccea*, *a zăcele* și *zeciuială* (pp. 38, 460, d. ex.), oferite ca jertfă (*jărtvă*, *jirtvă*, *jirtfă*, p. 56, de unde *jirtevnice* = *jertvennic*, *jertfelnic*, ca *molitvennic*, *molitfelnic*, la aceeași pagină, sau *humiennik* = ‘homelnic’, la Ureche, ed. Giurescu, p. 281, unde și *jirtăvnice*, p. 297; dar „să *feria* bisericii” de la p. 67 nu e = *se oferă*, cum se afirmă în indice, ci: *se feria* de = ‘se abținea, se oprea de la biserică’, ἀπεχετο τῶν ἱερῶν). — *A giudeca pre mazădă giudeț strîmb* (pp. 283, 417) redă perfect ideea din ἐπὶ χρέμασι δίκην ἄδικον ἐδίκασε (V, 25) și ἐπὶ χ. ἄδικον δίκην ἐ (VII, 94) printr-un termen mai propriu decît cel din original: *mîzdă*, din sl. *mizda* = gr. μισθός, „salar, soldă (cf. *joldă*, *joimiv* = mercenar); mită”. — De notat încă: *descăvăsc* (cf. *desgovesc*) și *adă[i]miască* (p. 230).

⁵⁶ Cf. încă lat. *grates agere, gratiam habere* (mai puternic!) și *gratis* = *gratiis*. — „Datul de har”, „a da har” (lui Dumnezeu) sînt expresii ce se întîlnesc și-n *Catehismul luteran românesc* (v. comunicarea la Academie a regretatului A. Birseanu, p. 7–8; cf. *a da în har* sc. în *harul Domnului*, „de pomană”, „în cinste, gratis” și drastic-peiorativ: *de sufletul dracului*), iar „a lua în har” e un cunoscut sinonim arhaic al lui *a lua în deșert*: *în har* = ‘în deșert’ (v. și Drăganu, *Cea mai veche carte ráhoczyană*, în „Anuarul Inst. de ist. naț.”, I, 268), *în zalud* (*Lex. Macarie*), *în dar* (v. *Dicț. Acad.*, s. v. *har*), *în zădar*, *în heiabă* (cf. *hiba*, *heabă*, de *hebă* = ‘degeaba, de-a fetea, de-a surda etc.’), *în van*, *în vînt*, chiar *în darn* (= it. *indarno*, la Bolintineanu) etc.

⁵⁷ Cf. p. 507: „să aibă *har* (χάρια) de la Xerxis, pentru căci i-au mântuit pe fratile lui” (p. 507 = IX, 107): la „harul” binefăcătorului răspunde logic „harul” (mulțămita) primitorului.

⁵⁸ Asemene paralelisme s. analogii cu fr. există, firește, destule: „a iubi a aduce minie” (p. 407) = *aimer à* etc.; *poate fi* (pp. 151, 464) = *peut-être* etc. — Pentru *a săruta în falcă*

(p. 57), cf. coincidența „à rebours” cu fr. *embrasser dans le cou* = „pe git”, dar *sur les lèvres* (la bouche) = „în gură”.

⁵⁹ Pentru *în gînd*, cf. pe lîngă gr. ἐπὶ νόον din original, și gr. ἐν θυμῷ; de asemenea, it. *venire in capo*, echivalînd cu rom. *a veni în cap*.

⁶⁰ Tot ca atare trebuie privite, după socotința noastră, și versiuni ca: „Pămîntul asirienilor nu sã foarte ploã” (p. 79 = ἡ δὲ γῆ τῶν Ἀσσυρίων ἕεται μὲν ὀλίγη (I, 193), sau: „lîngã pãrerea mea” (p. 15) „lîngã voia sa” (p. 346) = κατὰ (cf. lat. *secundum*, fr. *selon*). — Această întrebuintare (de litotã) a lui *foarte*, în propoziția negativã, corespunzînd actualului *nu prea* = fr. *ne ... guère*, stã în obiceiul traducãtorului român: „eu nu-l foarte crezu” (p. 126) = nu-l *prea* cred, nu-l cred *pîn'pe-acolo*; cf. *nici prea-prea*, *nici foarte-foarte*.

⁶¹ Pentru varianta *a cunoaște har*, v. *Dicț. Acad.*, s.v. *har*.

⁶² Cf. mr. *cãsător*, „care se cãsãtoarește”, cum și dr. *cãsari* = ‘soți’, în *Pravila Moldovei* (ed. Longinescu, p. 164), corespunzînd cu *casnici* din redacțiunea munteanã (*ibid*).

⁶³ Cf. *concupina*, în text: *talaichitã* (p. 131) = ἐταίρα (cf. *talainiță*, în Giuglea-Vilsan, *De la rom. din Serbia*, p. 73, *tãlãniță* la Cihac, II, 416, dupã Filimon?), *șititoare* (p. 257: „a ținea șititoare”), *poslanicã* (v. citatul) = παλλακή (cf. *poslanic*, p. 31, *poslaneț* etc.).

⁶⁴ Cf. mr. *mãritãtoare*, „fatã de mãritat”, și *mãritãtor*, „bãiat ajuns la însurãtoare [= vremea însurãtorii], dar cam prostuț” (Tache Papahagi, *O problemã de romanitate sud-iliricã*, p. 25), încît trebuie „mãritat” ca o fatã, iar nu „însurat”.

⁶⁵ Deci adjectival, avînd ca sinonime pe: *nevolnic* = ‘fãrã *volnicie*’, „libertate” (p. 253), azi: „infirm, nedestoinic”, și *poslušnic laconesc* (p. 480) = ‘hilot’ (cf. *sclav*, *șerb*, *holop*, apoi: *podan*, *sudit*, *îrtan*?), zis și simplu *Lacon*: „bez *Laconi*” (p. 479, unde „Hoți” din notã = *Iloși*). — Pentru slavismul *bez*, cf. și *pol*, „jumãtate” (p. 293).

⁶⁶ Deci: ‘coconi, feciori drepti’, contrariul lui „bastard”, „fior copil” (N. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, 431, n. 1), „copil, și nu fior drept” (textul, p. 58; cf. Cantemir, *Hronicul*, p. 868: „nu copil, ce cõpil, și cu iertarea cuvîntului mai chiar sã zic: fior de curvã”), „nește fiorii ai lui, copii” = νόθοι, „copii din flori” (p. 445), „copii din țichire de bastarzi” (Pãcalã, *Rãșinari*, p. 142, supt *țichire*, „coș de papurã”, în „Grai și suflet”, I, 139: *țecherie* = ‘coșniță’), ca și *șpurii*, despre care Drãganu, „Dacorom.”, II, 612. — Pentru *șinc*, *șincușor*, v. textul, pp. 159 și 46 („șinca Spacõ”).

⁶⁷ Cf. și mold.-pop. *mai mainte, mainte*, observînd totodatã, pe de o parte, frecvența formelor simple la traducãtorul nostru: *gemãnatã* (p. 113), *a se grofa* (p. 276), *a se neca* (p. 257), *a podobi* (p. 419), *a se împla* (p. 307) etc., fațã de a *însãgitã* (p. 58) = *sãgetã* (cf. a *împușca*, a *pușca*), *învãerã* (p. 49), iar, pe de altã parte, persistența în graiul popular, a unui mare numãr din arhaismele cele mai interesante: *de dãori* (pp. 146, 396, 455) = *de douã ori*, pop.-mold. *di diori* (cf. *adoara* = ‘a doua oarã’, la Cantemir, *Hron.*, 860); — *cã adoarã* (p. 17: „cã adoarã te-aș putea” = εἰ κως δυνάμην) s. *ca doara* (p. 59) = mold.-pop. *ca doarã*: ceea ce ar confirma etimologia lui *doarã*, propusã [...] de d. Procopovici [„Dacoromania”, III, p. 629–642]; *fãrã cãt* (p. 215) = mold.-pop. *fãr de cõt* (cf. *fãrã, fãrã numai*); — *pãrã ce-au fost* (p. 36) = mold.-pop. *cõt (pîn)oi fi și-oi trãi*, cu care, la rîndul sãu, comparã, pe de o parte: *a sta* = ‘a fi’ („a stãtut tiran”, p. 406, ca it. *è stato tiranno*), iar, pe de alta: *a custa* = ‘a trãi’ (p. 155: „Arapilor celor ci custã mult” = ἐπ’ Αἰθιοπας τοὺς μακροβλοῦς), din lat. *constare*. — Pentru *cela* = ‘cellalt’ (p. 333), cf. pop. *de ceia parte, pe ceie lume* etc., iar pentru *trussapte* (p. 175) = *tussapte* (toți-șapte), cf. pop. *trustei* și, mai rar, *truspatru* (din *tustrei* și *tuspatru*), prin analogia cãrora a și rezultat (*trustei*, și aici, p. 234).

⁶⁸ Ca sinonime eufemistice, în sensul pornografic, mãrginindu-ne la textul nostru, relevãm pe a *îmbla* (p. 109, 507; cf. fr.-arg. *marcher*, lat. *coitus*, din *co-ire*, de unde, dupã Pascu, și rom.-dial. *coitã*, „femeie rea”), obicinuit pînã azi în popor, ca și *a-și bate capul*: „unul cu o muiare moartã *bãtîndu-și capul*” (p. 117 = II, 89: μισγόμενον νεκρῷ προσφάτω γυναικός), „el, dupã moartia ei, încã *ș-au bătut capul* cu dãnsa” (p. 303 = V, 92: ὅς νεκρῷ εὐοση Μελλισση ἐμίση), — de adãugit la idiotismele cu *bat*, în *Dicț. Acad.*, — iar, ca sinonim al lui *a bate*, despre iepe, semnalãm pe a *mînzi* (p. 533; ca a *puì*).

⁶⁹ Pentru a *logodi o fatã cu cineva*, avem (p. 286): „lui Darie, cãruia ... Pafsanie ... *i-au logodit fata*”.

⁷⁰ Cf. lat.-pop. *appendere, pensare*, „wiegen, schwer sein”, ca și ngr. ζυγιάζω, ζυγίζω

⁷¹ *Pacient*, „suferind, bolnav”, de fapt: *pațient*, aparține, firește, aici: pronunțarea franceză l-a făcut să-și piardă legătura cu familia (*pățesc*) și să se alipească, oarecum, la *pace*.

⁷² Cf. sinonimia dintre *patimă* și *pasiune* (*passio: passus-patior*), iar, în legătură cu aceasta, înțelesul de „patimă” al lui *mînie* (p. 351: *mînie* = *patimi*, recte: *manii*).

⁷³ Și p. 121: „*adăogănd Nilos pân' în 18 coți*”. — Contrariul e *cade* = scade; cf. p. 96: „*căzînd apa*”.

⁷⁴ De remarcat întreita formă participială: *adăugat*, *adăugit* și *adaus* (s. *adaos*), corespunzînd, respectiv, celor trei conjugări, după care „merge” acest verb.

⁷⁵ Adecă: *cu prețul capului*, „o dată cu capul”, — ceea ce ar explica, după E. Hermann (*Kleine Beiträge zur lat. Syntax*, p. 118), pe lat. *capitis damnare*, ‘a condamna la moarte, la decapitare, a plăti o vină cu „prețul capului”’; cf. *a sta pentru capul său* = ‘a risca, a fi în primejdie să și-l piardă’ (*in discrimine capitis esse*), în textul nostru, p. 465, cum și Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, p. 239: „și a dat opt pași în frunte (din hotarul satului) iar lui Dumitrașco sulgariul, de *ș-au plătit capul* de o nevoie ce-au avut” (doc. din 1641). — O încercare de a explica expresia pornind de la parcelarea pămîntului în *rupte* (cf. m. departe), a făcut d. Weigand, în „Anuariul” său, XVI (1910), p. 74 sq.

⁷⁶ *A alege sfat*, și la Ureche, ed. Giurescu, p. 33, unde și expresiile: „*alesătoriu de ocine*” (p. 22) = „*hotărîtoriu de ocine*” (p. 23), care aruncă lumină asupra sensului ce ne interesează.

⁷⁷ Cf. *cum îl [= îi?] taie capul* = ‘cum se pricepe’ (aceeași metaforă, în: „*minte ascuțită*”?), pentru a cărui construcție există paralela: *cît îl [= îi?] lua gura* = ‘cît putea striga de tare’ (contaminație cu *a-l lua gura pe dinainte?*). — *Scaun din expresia om cu scaun la cap* = ‘cuminte, prudent, chibzuit’, s-ar putea explica, poate, nu numai prin sinonimul *așezat* (cf. fr. *posé*), contrariul lui *fluturatec*, ci și prin *Scaunul judecării*.

⁷⁸ Pentru *ruptă* („*invoiala cu Vistieria*”), „*ruptoare de tocmeală*”, *rupte* ale Vistieriei și *ruptași*, v. exemple instructive în N. Iorga, *Doc. Callimachi*, II, 744 (tabela lucrurilor). — Cît privește caracterul violent, brusc, „*abrupt*” (*ex abrupto*), — pe lângă cel „*decisiv*”, al unei hotărîri, unui act, — cf. *a rupe* din locuția: „*a (o) rupe de fugă*” (în „*tai poala și fugi*” se cuprinde ideea înlăturării cu orice preț, cu orice sacrificiu, a obstacolului ce te reține).

⁷⁹ „*Se-au runtu judecata*”, „*i-am ales judecata*” (N. Iorga, *Socotelile Brașovului*, pp. 93, 100) etc. — Cu deosebire interesantă e paralela homer. *ὄρνια τέμνειν*, „*préter un serment, établir un contract sous serment*”, lit.: „*couper un serment, couper un traité*”, care a fost explicat de curînd ca o copie a biblicului *karat berit*, „*couper un serment ou un traité*” (v. V. Bérard, *Les Phéniciens et l'Odyssee*, II, 5), deși corespunde formulei lat. *foedus ferire* s. *icere* și se explică convenabil ca o aluzie la sacrificiul ritual ce însoțea și consacra *invoiala*. — It. *alla rotta* = *a negozio rotto* ar putea fi invocat ca atît mai puțin în sprijinul expresiei românești, cu cît înțelesul său e tocmai contrariu: „*a strica tirgul, afacerea*”, a o lăsa „*senza conclusione*”.

⁸⁰ V., de ex., C. C. Diculescu, *Originile limbii române: Vocalismul*, p. 2.

⁸¹ Aici = „*război*” sau „*militărie*”, precum aiurea (p. 124) = *ostilitățile* petrecute la Troia, τὰ περὶ Ἰλίου γενέσθαι (II, 118); de întregit în acest sens art. *oaste* din glosar.

⁸² „*Să plece*”, adecă; cf. „*s'absenter*”. — *Lipsă* din locuția „*a fi de lipsă, a avea lipsă*”, curentă în Ardeal pentru „*a fi nevoie, a avea nevoie*” al nostru, se explică, probabil, și prin înțelesul de „*epilepsie*” (v. d. ex. Voronca, *Stud. în folclor*, I, 177: „*cea nevoie*”) al acestui sinonim (= ung. *nyavalya*); cf. „*nevoie*, îndrăcire, lovitură [și cebăluire!]”, la Radu Popescu (N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 71), de asemenea *nevoie* = ‘*dajdie*’ (Ureche) și *nevrere* (text, p. 17), contrariul de la *vrere* (substantival) = ‘*voință*’ (pro *ne-voință*).

⁸³ Cf. *a fi supărat cu cineva* în raport cu *a fi supărat pe cineva*.

⁸⁴ Cf. *acasăși* (*passim*), ba chiar *acasă-li-și* (p. 425).

⁸⁵ Cu același înțeles, găsim în rev. „*Ion Creangă*”, VI, 253: *a i se găgi* = ‘a se plictisi, a i se scribi’ (cf. *a gogi*). — Ca sinon. vr. al lui *supăr*, „*năcăjesc*”, avem și pe *dodeiesc* (sl.).

⁸⁶ În vol. jubilar (XXV) al „*Arhivei*” din Iași, p. 200, și-n *Sufixele românești*, p. 338. — S-ar fi putut invoca vr. *omvrăzi*, „*pingări*”, „*despicere*” (*Ps. Sch.*, ed. Candrea, II, 448), *omvrăzi* = ‘a trece cu vederea’ (la Coresi, după *Glosariul* din „*Buciumul Român*”, I, 49) și megl. *nrăznituli* = ‘of, ticălosule!’ și uom *răzintuli* = ‘*obraznicule!*’ (Papahagi, *Megleno-românii*, I, p. 61), care au înfățișarea unor etimologii populare din *omvaznic* (cf. Miklosich, *Et. Wb.*, s. *merz*). — Mr. *abrașcu* = ‘*obraznic*’ (Dalametra) e, de fapt, identic cu turcismul dr. *abraș*.

⁸⁷ Sau: *obrazul cinstit* (cf. lat. *integrae frontis, homo*, fără inițiala lui *kahunnia* înfierată pe frunte), pe care nu ți-e rușine să-l arăți în lume (cf. *obraz* = *față simandicoasă*, personagiul de considerație). — Cît de insidioase, pot fi, pentru un observator superficial și grăbit să conchidă, asemenea amfibologii, se poate vedea și din cazul lui *rușinos* = „om care se rușinează” și „lucru de care trebuie să te rușinezi”. — Cf. sinon. vr. *stidesc, stideală* (din sl.), cum și *a rușina* = ‘a atenta la pudoarea unei femei, a o necinsti’, iar, în legătură cu aceasta: n. de pl. *rușinea-fetei*, la Herodot: *αἰδοῖον, pudendum* (II, 30), în trad. rom. *șasăre* (p. 102 etc.), *firea fetii* s. *firea muierescă* (pp. 45, 120). — *Obrăzuirea* = ‘circumcizia „pasărilor” bărbătești’, la egipteni, p. 105: „*Pasirile ... ei le tae la margine (adecă să obrăzuesc)*”, — omonimie-interesantă de notat (cf. *obrejă* = ‘margine, mal’).

⁸⁸ Cf. *đarnic, dornic, făřarnic, puternic, șpornic*, apoi: *dosnic, josnic* etc. (v. alte exemple la Pascu, *o. c.*, p. 335, unde însă *amarnic* e derivat din subst. *amar*, iar nu din adj., pe cînd *dornic* e derivat din verb. *dovesc*, ci nu din subst. *dor*, iar la *făřarnic* se aruncă verb. *făřaresc*, pentru subst. *făřare*: incoherență și arbitrarium!).

⁸⁹ De remarcat, sensul propriu, originar al acestui derivat din vîf. *toupe*, „tufă de păr, chică, moț” (apoi: „cu moț, moțat; pretențios; obraznic”).

⁹⁰ Să nu uităm sensul tehnic, militar al cuvîntului: „frontul” (rom. *pe front* = lat. *in acie*, precum lat. *vallum, agger* = *tranșee*: e sensul lui *troian* sau *șanț* [v. no. 20] din textul nostru, p. 216, 210, cu extrem de bogată-i terminologie militară; cf. indicele, unde *haslă* = ‘parolă de recunoaștere’, *συνθημα, „șibbolet”, „beleag”, „lozincă”*).

⁹¹ Cf. lat. *terga dare alicui, tergiversari*.

⁹² Dublarea lui -v- e aici etimologică, redînd pe *Euboeia*.

⁹³ Pentru *lagator, ἀλαγάτωρ, „Eilbote”,* de care vorbeam altădată [„Dacoromania”, I, p. 452], cf. mr. *alâg, „courir, marcher”* (Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 386), amintînd pe turc. *olac*, dar fiind în realitate identic cu *alerg*: **alarg* (cf. it. *allargar*). — Ca și *merg*, de altfel, credem că și *alerg* a plecat din sfera vieții pe apă.

⁹⁴ „O, sfinte *vărhovnicule*” (la adresa Mitropolitului Ștefan), alternînd cu „O, Sfinte *Crés-tete*”, se întîlnește și-n precuvîntarea lui Daniil Panoneanul la *Îndreptarea legii* din 1652.

⁹⁵ Pentru sensul tehnic, consacrat, al termenului, în vechile doc. rom., cf. Ghibănescu, *Slovar*, p. 67: „i prodal ego edin nivu u frunte” = ‘și i-am vîndut un pămînt în frunte’, cum și citatul din același, *Sur. și izv.*, II¹, 239, reproduc aici, supt no. 12.

⁹⁶ V. și „Bulletin de l’Inst. pour l’étude de l’Europe sud-orientale”, X, p. 36, 38. — P [entru] *nacealnic*, v. Miklosich, *Et. Wb.*, sub *čelo*.

⁹⁷ Despre același personaj, v. Cantemir, *o. c.*, 454: „*acel Laslău să fie fost vîlthovnic*, care di pe limba sloveniască să înțeleage vrăjitoriū, căutătoriū, în stele” (i. e. astrolog, zis și: „numărătoriu-de-stele”, recte: „cetitor în stele”).

⁹⁸ Pentru sinon. *vrăjitor-vraciu* („medic”), cf. caracterul medicinei populare. — *Farmazon* e rus. *farmazonă* (din fr. *franc-maçon*), iar nu dezvoltat în sinul limbii române, prin et. pop. cu *farmec*, cum afirmă d. Iordan (în „Viața românească”, XV, 121, unde și *boierel* = ‘bourel’ e rău explicat prin et. pop. cu *boier*: de fapt, un derivat din forma pl. a radicalului sau o refacere după pl. derivatului însuși, întocmai ca și *flăcăiandru, pîrviaș* etc.). — Adăugim că *vraja* e, în textul nostru, termenul curent pentru „oracol”, căruia, în alte texte vechi-românești, îi corespunde: *vrăjălniță* (așa, de ex., în apocriful tipărit de Pamfile în rev. „Ion Creangă”, IX, p. 159, împreună cu versiunea „Cuvîntului de prea înțeleapta Sivilă”, a căror confruntare cu varianta din „Arhiva”, XXVIII, 28, se impunea pentru stabilirea lecturii adevărate: *un nașu* = et. pop. din *un inașu* [ung. *inas*, „slugă”], *în trapă* = *într-apă* etc.).

⁹⁹ Pentru problema, foarte importantă, a tautologiei și, în special, pentru mecanismul ei semantic (multe din „tautologii” sînt, în realitate, arhaisme sau provincialisme glosate), *Cartea cu învățătură* a lui Coresi (ed. citată) oferă mult mai instructive exemple decît textul nostru: *prea mîndru și înțelept* (p. 15), *sălbăticia și sireapia* (364), *hulnici și înputători* (p. 365), *strîini și stranici* (pp. 403, 500), *furului și vîlharului* (p. 485, cf. *hoș și vîlhar*) etc., la care adăugim, din „Fiziologul” vr. publicat în rev. „Ion Creangă”, IX, p. 10, următorul exemplu, instructiv pentru originea formei hibride *a cercăta* = *a cerceta* + *a căta*: „*crocodelul ... iară cearcă și caută altă mincare*”. (Tot acolo, pentru sensul originar al lui *curînd*: „[inorogul], cînd va să meargă, fuge curînd și merge curînd în pustietate ...”). — De fapt, ca și-n „si-

nonimie", e vorba, aici, de aproximație: strict vorbind, cele mai multe (dacă nu toate) „sinonimele” ce alcătuiesc „tautologia” nu repetă pur și simplu (fie și-n scop de a insista asupra-i) ideea exprimată, ci înfățișează și o nuanță proprie. Dar chestiunea merită o reluare aparte.

¹⁰⁰ V. și Păcală, *Rășinari*, p. 141: *pricaz*, „stricăciune, năcaz ce dă peste oieri”. — Ca *bože nakazanie*, „Strafe Gottes”, apare la ruși în genere o boală epidemică (molimă, bolesniță; buduhală, troahnă), iar *boža rana* = ‘Seuche’, *božij bič*, *boža moč* = ‘Fallsucht’, lit.: „Gottes Macht”, *boža ruha* = ‘Paralyse’, lit.: „Gottes Hand” (v. I. Manninen, *Die dämonistischen Krankheiten*, p. 8), sloven. *božjast* = *božja oblast*, idem („Indogerm. Forsch.”, XLII, 404), vgr. θεοπληξία etc. își au un analog mai cunoscut în s.-cr. *boginja* = germ. *Pocken* + sl. *boginja*, „Göttin” (Berneker, 66) sau în alb. *l'i, l'ie*, „Blatternkrankheit” = ngr. εὐλογία, idem (G. Meyer), sicil. -dial. *elogu, ailogu*, „Pockennarbe” („Byz.-neugr. Jahrbücher,” I, 169; cf. și Abbott, *Macedonian Folklore*, 236, unde se citează Κυρὰ Βλογιὰ, „Lady Small Pox”) și n. [de] pers. *Vloia (Evloghie)* = ‘Benedictus’: natura și psihologia eufemismului sînt evidente.

¹⁰¹ De însemnat și rom. -dial. *împotrosu*, „asemănător întrucîtva”: „(v)ine cam *împotrosu* ieluia” (Păcală, *Rășinari*, p. 139).

¹⁰² Cf. Anon. Băn., ed. Crețu, p. 363: „*pruglë* -laquei genus’.

¹⁰³ Mr. *păltin* înseamnă, însă, de fapt: „platan”; cf. n. topic mr. *Păltinea*, ngr. *Boltinon* (v. „Anuariatul” Weigand, 1919, p. 61) și n. de familie dr. *Păltinea*. — De altfel, abstracție făcînd de „esență”, *paltin* românesc nu e altceva, decît *platanus* latin, precum rom. *bivol* nu e, în ultima analiză, decît βούβαλος (Miklosich, Berneker) = *bubalus*, deci *bour*: așa și-n textul nostru, p. 269 („bivoli și zimbri” = βούβαλιες ... και ὄρνες, IV, 192, de fapt: „bouri și o speță de antilope”, ὄρνες fiind luat drept οἄροι = lat. *uri*), care cunoaște totuși derivatul: „urechile *boure*” (p. 384) = ὄρνα.

¹⁰⁴ E vorba de *Barbaria*, de „*Livia* pustie și plină de *jăgăni*” (p. 103), de *lighioane* (= II, 32: θηριώδης ἐστὶ ἡ Λιβύη), „*Livia* cè cu *jigăni*” (p. 266 = IV, 181: ἡ θηριώδης Λιβύη).

¹⁰⁵ Un proces deosebit, în *Perecop* (istmul) = sl. *perekopu*, „șanț”.

¹⁰⁶ Cf. Alfred Franke, *Der sogenannte 'Trajanswall' in der Dobrudscha*, în „Neue Jahreshb. f. d. kl. Altertum”, XX (1917), p. 64 sqq.

¹⁰⁷ Fr. Drexel, *Altes und Neues vom Tropaicum Traiani*, în „Neue Jahreshb. f. d. kl. Altertum”, XXV (1922), p. 331, n.1.

¹⁰⁸ P[entru] *Colonia Traiana*, înțelegă ca „Trojanische Kolonie”, v. „Rheinisches Museum f. kl. Phil.”, 51, p. 508 sqq. — Amintim că numele Troiei trăiește, probabil, în fr. *truie*, „scroafă”: *porcus troianus*, „porcul umplut”, ca *equus troianus* (v. în special: Darmesteter, *La vie des mots*², p. 57 și Pauly-Wissowa-Kroll-Witte, supt *Kochkunst* și *Schwein*, col. 808).

¹⁰⁹ Și niște ruine de lângă muntele *Teru* se cheamă sirbește *trojan* (v. Miklosich, *Et. Wb.*, p. 362, s. v.). Cf. de asemenea: Cantemir, *Ist. ot.*, pp. 98 (pod), 274 (cetate), 617 (poartă).

¹¹⁰ Legenda corespunzătoare bosniacă, vezi-o la Hasdeu, *l. c.*, col. 3 138 (după *Lexiconul* lui Vuk Stefanovici, 750). — Versiuni românești populare, în Candrea-Densusianu-Speranță, *Graiul nostru*, I, p. 59 (din Dolj), 95 (numele satului, *Potopin*, e o altă etim. pop. evidentă, cu *topesc, potopesc*). — Basmul oltean „Domnul-de-Rouă (mai rar: „Craiu-de-Rouă”) a fost versificat de Bolintineanu (v. Șăineanu, *Basmale române*, p. 117) și utilizat de Eminescu însuși. — O interpretare a legendei în raport cu „Ler Împărat”, identificat cu Galerius, în „Rev. p. ist. arh. și fil.”, XIII (1912), p. 340 sqq.; cf. *ibid.*, XII (1911), p. 382 sqq., despre „Drumul Domnului-de-Rouă”.

¹¹¹ Κυριερήνα s. Κυραρήνη, identificată cu pasărea ἰξόβορος, *turdus viscivorus* (Politis, *l. c.*), amintește viu pe *Chira-Chiralina* noastră, care e prezintată însă ca o „floare din grădină”, ca și *Ruja-Rujalina* și, în genere, numele zinelor din descintesc (v. „Noua rev. rom.”, 1901, p. 170) sau din jocul călușerilor: *Siniziana*, *Ogristina*, *Leostina* [cf. *leuștean*], *Budiana*, *Roșia* etc. (v. rev. „Tinerimea română”, 1898, p. 144), care sînt, toate, nume de plante, la fel cu numele „vilelor” sirbești: *Similjana*, „Sandruhrkräutlein”, *Ogrščana*, *Kalina* (v. Krauss, *Volksgläubige ... d. Südslaven*, p. 70). Cf. încă n. de pl. *crăiță*, iar în legătură cu el și în ipoteza unui substrat istoric: ung. *királyné*, „regina”, și sirb. *kralica Kyr Alëna* [= *Kyra Helena*], n. soției lui Vlkašin (Jireček, *Gesch. d. Bulg.*, p. 328, n. 38).

¹¹² De „cărarea lui Traian, la păraul lui Iordan” vorbesc de asemenea descîntecele (v. d. ex., Pompiliu Pirvescu, *Hora din Cartal*, p. 66), deși mai puțin adesea ca de „drumul lui Adam, la fîntina lui Iordan” (v. rev. „Tudor Pamfile”, I, 179) sau de „fîntina lui Adam, la apa lui Iordan” (v. Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 115, 132 etc.; cf. *ibid.*, p. 127: „pe cărarea lui Iordan, la fîntina lui Bogdan”). [Adde, DR, III, 1096:] Aduagă și exemplul din „Arhiva”, 1924, p. 142, unde *goltele* nu-s „păsări” (!), ci *holde*, iar „Ibrior” = *imbrohior* (*imbrior*).

¹¹³ Cf. și Apostolescu, *Valurile romane: brazde și troiene* (extras din „Revista armatei” pe 1910).

¹¹⁴ După excerptele din „Analele Dobrogei”, VI (1923), p. 194–5.

¹¹⁵ Sînt 4 variante, toate mehedintene. — De notat legenda despre Traian și podul de peste Dunăre (*ibid.*, p. 14) și basmul cu „sora lui Traian”, care, ca să scape de foc, se aruncă în Dunăre (*ibid.*, p. 109).

¹¹⁶ Pentru *Cîmpul al Kesari* și *Calea al Kesari*, de lângă Mețova, v. Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, p. 20 (= „Grai și suflet”, I, p. 89; cf. și *Drumu-Domnului* s. *Drumu-Mumușului* = ‘calea laptelui’, la megleniți: *ibid.*, p. 35).

¹¹⁷ Pentru *troian* în toponimia rom., cf., pe lângă Frunzescu (p. 492) și *Marele dicț. geogr. ad loc.*: I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, II (indicele numelor geografice).

¹¹⁸ Pentru *crîngul* s. *brîul cerului*, compară cunoscutele metafore corespunzătoare din nomenclatura *curcubeului*. — P[entru] *c. di Sant Yago* (it. *San Giacomo*) și *Jakobstrasse*, cf. *Santiago di Compostela* și *Jakobsbrüder*.

STUDII DE SEMANTICĂ

II

PROBE DE SINONIMICĂ ROMÂNEASCĂ

Studii de sinonimică românească¹, putem zice că nu există. Un articol ca acel despre „Colectivul *ceată* și sinonimele sale”, publicat în „Arhiva” din Iași (IX, p. 392 sqq.²) de regretatul fost profesor de franțuzește la Pomîrla, Gh. Gheorghiu, stă cu totul stingher, ori trebuie să primească tovarășia, destul de neplăcută, a pomelnicilor *dracului*, alcătuite de dd. G. Pascu³ și E. Boureanu⁴.

Material adunat există, totuși, considerabil. Astfel, ca să nu pomenim de nomenclatura botanică (în special, Panțu) și ihtiologică (Antipa, Frățilă) sau de terminologia poporană agricolă și industrială (Damé, Pamfile), „Opincarul” lui Jipescu oferă o îmbelșugată recoltă, *Glosariul* manuscris al Goleșcului, din care d. G.T.-Kirileanu dă, prin „Șezătoarea”, prețioase excerpte, e o adevărată mină, iar *Glosariul* lui C. Stamati din „Muza românească” (ed. Codrescu, I, p. 526) își are, deși în mai mic, importanța sa. Extrem de bogate liste de sinonime, ca acele din *Glosariul* Viciu (p. 103 sqq.), relative la *chibrituri*⁵ și *cartofi*⁶, iar, nu lipsesc. Și a fost o fericită inovație ideea d-lui Sextil Pușcariu de a face loc, în *Dicționarul Academiei*, supt anume cuvinte, sinonimelor respective⁷.

Sînt atîtea „prodrome” ale *Repertoriului* (dacă nu chiar *Dicționarului*) de *sinonimică română*⁸, ce se va face cîndva: în calea lui aducem și neînsemnatul nostru prinos.

Știm, — și o spunem pentru a preîntîmpina o eventuală obiecție, — că, după unii, existența însăși a sinonimelor e iluzorie, întrucît ea ar presupune o identitate de înțeles care, de fapt, nu există. Dar mai știm că însăși această „identitate”, cînd, din sfera abstractă a transcendențelor logice, se coboară în realitatea biologică, istorică, a contingentelor limbii (care nu e logică, ci psihologie!⁹), trebuie luată „cum grano salis”, și că uzul (*usus*), care poate degenera în „abuz” (*κατάχρησις*), fără a-și pierde calitatea de „arbitru”¹⁰, le autoriză: din grația suverană a acestui dictator, care nu vrea să audă de constituțiile gramaticale ale „miniștrilor graiului” și-și vede liniștit de drum, — pe cînd „grammatici certant”, — neconsimțind să sfărîme cristalele limbii numai pentru că ele n-ar fi destul de geometrice, *sinonimele există*: e fapt. Și atîta¹¹ ar ajunge, pentru ca ele să fie „legiune”, chiar dacă n-ar fi să urmărim, cronologic și geografic, mulțimea aceloră, care, cîndva („arhaisme”) sau undeva („provincialisme”),

redau *grosso modo* aceeași noțiune, cu sau fără nuanțele de frumusețe, cuviință și adevăr, corespunzătoare¹², ce alcătuiesc împreună conceptul de „*proprietas verborum*”.

În această gamă de nuanțe, adecă, subiectiv, în perceperea și redarea timbrului lor, stă și tot meșteșugul traducerilor, care nu sînt, în ultima analiză, decît o problemă de echivalență verbală, de sinonimică interlinguală (bilingvă, diglottă). Și o problemă atît de delicată și grea, încît mulți o proclamă, deznădăjduiți, insolubilă. Dificultăți obiective, rezidînd în însași firea limbii în care traduci în raport cu aceea a limbii din care traduci¹³, și dificultăți subiective, derivînd din înseși insuficiențele de gust și știință ale traducătorului, se îngrămădesc fără număr în calea traducerii, împiedcînd, într-o măsură mai mare sau mai mică — după nivelul relativ al limbilor și după talentul cui le mînuiește —, găsirea echivalentului¹⁴.

Să luăm un caz concret. Herodot (I, 32, 8) citează vorba celebră a lui Solon cătră Croesus: „πρὶν δ' ἂν τελευτήσῃ, ἐπισχεῖν, μηδὲ καλέειν κω ὄλβιον, ἀλλ' εὐτυχέα”. Toată greutatea traducerii stă în redarea antitezei ὄλβιος — εὐτυχής, între două sinonime . . . antonime. Biruit-a însă această greutate Dindorf, cînd traduce latinește: „Priusquam vero diem obierit, differendum est, necdum *beatus* hic nominandus, sed *felix*”? — Dar *felix* redă, într-un vestit vers vergilian (*Georg.*, II, 489: „*felix*, qui potuit rerum cognoscere causas”: aluzie la Lucrețiu!) tocmai pe ὄλβιος din Euripide (fragm. 910, p. 654 N²: ὄλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας ἔχει μάθησιν), iar *beatus*, în cutare vers, nu mai puțin faimos, din Horațiu (*Epod.*, II, 1: „*beatus* ille, qui procul negotiis”), nu se referă de loc la fericirea postumă (cf. și gr. τρισόλβιος, τρισμακαρ față de vergilianul „*terque quaterque beati*” și horatianul „*felix ter et amplius*”¹⁵). — Au greșit, poate („licențe poetice!”), Vergil și Horațiu, care, acesta, dă chiar o definiție a terminului *beatus* (*Carmina*, IV, 9,45 sqq.)¹⁶? E mai greu de admis. Și nici tratatele de sinonimică latină sau „*Antibarbarus*” nu pot pretinde așa ceva. Fapt este că ὄλβιος nu are precizia, conturul definit, eliminatoriu, al „fericirii transcendente”, „cerești”, pe care-l are, în anumită măsură, mai tîrziu, un μάκαρ, μακάριος = *defunctus*, *mortuus* (cf. Μακάρων νῆσος, „*Insula Fericitorilor* s. *Blajinilor* = *Mortilor*”, „*Insel der Seligen* = *Toteninsel*”, apoi germ. *glücklich*, *selig*¹⁷, fr. *bienheureux*) și că, în pasagiul citat, definiția, delimitarea conceptului se datorește însuși contrastului cu εὐτυχής: θέσει, nu φύσει! Cu εὐτυχής, însă, nu era același lucru: ca și εὐδαίμων (cf. ἀγαθὸς δαίμων, „*geniul-bun*”, în concepția creștină Ἀγαθάγγελος, și homericul σὺν δαίμονι, „*cu Dumnezeu!*”), εὐτυχής se raportă la „*noroc*” (cf. ἀγαθῆ τύχη, „*noroc bun!*”)¹⁸, — singura deosebire fiind aceea că εὐδαιμονία s-ar referi mai curînd la o fatalitate (fericită) internă, de temperament sau caracter (cf. ἦθος ἀνθρώπων δαίμων al lui Heraclit), pe cînd εὐτυχία înseamnă o fatalitate (fericită) externă, rezultînd din împrejurări, din conjuncturi fericite (cf. τυγχάνω, „*întîlnesc, întîmpin*”). Ca atare, însă, adevăratul echivalent latin al lui εὐτυχής nu poate fi *felix* (= *fecundus*, opus lui *sterilis*), cum vrea Dindorf, ci numai *fortunatus* (cf. *For-*

tunae filius: fors, forte, fortuitus), *auspicatus* (cf. *ominatus*) sau *prosperus* (cf. *res secundae* și gr. εὐθηνός, „care prosperă, propășește, e din belșug”, — de unde și *ieften* al nostru!¹⁹ —, „cărui-a-i merge bine”: ideea trebuie comparată cu aceea de „a face bine” — ca în: *ce mai faci?* = *cum îți merge?* — a gr. εὐπράττειν). — De aceea, fără închipuire, preferăm traducerea bătrînului Eustratie al nostru (*Herodot*, ed. N. Iorga, p. 15): „pînă nu va muri, nu pociu să-l *fericesc*²⁰, numai ce-i zic: *năroc*”.

*

„Gravidă”: 1. borțoasă, — 2. burduhoasă, — 3. grea, — 4. gre-cioasă, — 5. groasă, — 6. încărcată, — 7. îngreacă, — 8. îngreunată, — 9. îngroșată, — 10. în poziție, — 11. împovărată, — 12. în-altă-stare, — 13. însărcinată, — 14. neslobodă, — 15. tăroasă.

Observațiuni. — No. 1 e un derivat din *borț*, „gros ventre de femme enceinte” (v. *Dict. Ac.*), cu același sens peiorativ, ca și no. 2, cu variantele sale: *burdioasă*, *burduhănoasă*, cu *burduhul* (*borțul*) *la gură*, cu *pîntecele pînă la gură*, cu *ciolane în pîntece* (Marian, *Nașterea*, p. 10, n. 1), în special despre fetele „greșite”, pentru care vechile orînduiri pre-vedeau „gloaba pîntecelui”, cu anumite circumstanțe atenuante pentru cazurile de „greșeală fără pîntece” (N. Iorga, *Stud. și doc.*, VI², 273). — No. 3 (în vechile legiuri rom.: *grea de prunc*²¹ s. *în pîntece*, în Bănat: *greoanie*, apoi *grea-mare*) aparține aceluiași radical cu no. 8 (de întrebui-nțare curentă) și no. 4 (arhaism, atestat, de ex., în *Biblia* din 1688, 277), derivînd direct dintr-un lat. **grevitiosa* (ca și no. 7, din lat. **ingrevicare*; cf. mr. *angricari*, „a fi greu, a atîrna”, *angricat*, „atîrnat”, *angricos*, „greu, posomorît”, *ngricari*, „a îngreuna, a îngreuia, a avea greutate, a avea lené”²²), mai probabil decît din vr. *greață*, „greutate” (cf. dubletul modern *grețos*). — P[entru] no. 5, cf. fr. *grosse* și no. 9, atestat în N. Iorga, *Doc. Bistriței*, II, 34: „*îngroșată* muere”. — No. 6 l-am găsit și într-o povestire de la românii din Serbia (*Graiul nostru*, II, 152): „O fost o muiere *încărcată* cu un copil și copilul o plîns în mumă-sa”; cf. de altfel: *pușcă încărcată* și *a răsturna carul* s. *căruta*, „a naște, a face” (familiar). — P[entru] no. 10, cf. expresia amplificată: *în poziție interesantă*, ana-loagă expresiilor: *în stare binecuvîntată* și *în starea darului* (Marian, l. c.), corespunzătoare no. 12; pentru sin. *a porni (a fi) în (într-) adaus* (cf. Creangă), compară și *a purcede îngreunată*. — No. 11 (forma dată e din Marian, l. c., ca dublet al obicinuitului *împovorată*) alcătuieste o grupă cu no. 13, pentru care ar fi de comparat îndeosebi: *sarcina* (cf. *a purta*, „être en gestation, porter son fruit”²³, *a pierde*, *a lepăda*), *a depune* (sc. *sarcina*, despre vite „a făta”), fr. *pondre*, „a (se) oua” (despre păsări) = lat. *ponere* (cf. *deponere*, „ablegen, gebären”, de unde — prin **deposicare* — alb. *deštón*, ‘gebäre, werfe zu früh’, după G. Meyer, care compară, s. v., ngr. epir. ἀπορίχνω, idem), *mettre bas* = *accoucher* (despre animale), și cu no. 15, care e mai curînd un derivat din rom. (v. și dial.) *tar*, „sarcină,

povoară”, decît un reflex imediat al ung. *terhes* (Iosif Popovici, *Palia de la Orăştie*, p. 21); cf. *întăroşa*, ca *îngroşa* etc., nu *întăroşi* (*ibid.*, p. 19). — No. 14 e consemnat la Marian²⁴. — *Gravidă* însuşi, întrebuiţat ca termen medical şi juridic (de medicină legală), se pronunţă de obicei „franzuzeşte”, cu accentul pe penultima, deşi prototipul latin e proparoxiton (cf. *Dicţ. Acad.*).

„Violonist”: 1. (a)lăutar (alăutaş), — 2. balaur, — 3. bandaş, — 4. carcalete, — 5. ceteraş, — 6. diblaş (diplaş), — 7. gaşper, — 8. hihidiş, — 9. igreţ, — 10. muzicant (a. muzicaş, b. muzicuş), — 11. scripcar, — 12. ȕigan, — 13. viorar (viorist), — 14. zicaş (zicălaş).

Observaţiuni. — No. 1 e mult mai puţin întrebuiţat supt formele întregi (*alăutar*, *alăutaş*), decît supt cele aferezate şi-n special supt forma *lăutar*, derivată, fireşte, din acelaşi (a)lăută²⁵, „luth”: *lăutar* e, „muzicantul” prin excelenţă, la fel cu cîntăreţul din *ceteră* (no. 5), *dibla* (no. 6), *scripcă* (no. 11) sau *vioară* (no. 13) şi în deosebire de *cobzar* (cf. însă sl. *kobzar*, „aed, rapsod pular”), *guzlar* (din *guzla* dalmată), *năiaş*, *muscălaş* (s. *muscalagiu*), *cimpoier* etc.; v. acum: C. Bobulescu, *Lăutarii noştri*, Bucureşti, 1922, şi Leca Morariu, *Cei din urmă lăutari ai Bucovinei* (în „Ce-a fost odată”, 1922, p. 67 sqq.). — N-le 2, 7 şi 12 designează în special pe lăutarul ȕigan (cf. Candrea, *Poreclele la români*, p. 125, cum şi ȕigan = ‘fierar’, *armean* s. *grec* = ‘negustor’, *bulgărie* = ‘grădină de zarzavat’ etc.). — No. 3 înseamnă propriu-zis: „lăutar dintr-o bandă” (taraf, tacîm)²⁶ şi se află atestat la Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, p. 388. — No. 4 îl dăm după rev. „Ion Creangă”, VI, 313, ca „nume de băţjocură al lăutarilor”, de fapt: *scacaleţ*, „locustă” (cf. no. 2 şi n. de insectă *scripcar*)? — P[entru] no. 6, v. d. ex. „Rev. ist.”, II, 167; varianta, în Cihac, II, 96, supt *diplă*, iar, acum de curînd, în „Graii şi suflet”, I, 136, împreună cu *diplaş*: cf. şi „Anuarul” Weigand, XVI—XVII, p. 111, apoi sinon. dr.—dial. *ghiga*, „violon”, din Cihac, II, 119 (*broancă* e mai mult „contrabas, gurdună” decît „lăută, vioară”!) şi sinon. mr. *zancracută* din Dalametra, 224. — No. 8 e ung. *hegedüs*, „violoniste” (v. *Dicţ. Acad.*, unde se dau şi variantele *hididiş*, *highiduş*). — No. 7 (atestat, între alţii, la Frîncu-Candrea, *Moşii*, p. 101; Pamfile, *Sărbători de vară*, p. 154) e ung. *igricz*, „rhapsode”, pol. *igracz*, „badin, amuseur”, şi înseamnă, deci, originar, mai mult un „diseur” sau „danseur” (sl. *igrati*); cf. de altfel expresia *a zice* (din *vioară*, ca şi din *gură*), fr. *jouer (du violon)*, germ (*Geige*) *spielen*, cum şi no. 14, cu varianta (atestată la Marian, *Sărbătorile*, II, cît şi-n rev. „Ion Creangă”, VI, 126: *dzicalaş* = ‘cel ce cîntă’, ‘care zice frumos din fluier ori trişcă’). — No. 10 b e pronunţarea maghiară a neol. *musicus* (cf. *număruş*) iar no. 10 a, o formaţiune analogă cu *lăutaş* (şi: „fabricant s. negustor de lăute”, ca fr. *luthier*!), *fluieraş* (alături de *fluierar*) etc.; no. 10 însuşi are şi dubletul *muzicant*, singular refăcut după pl. (ca şi *comedianţ*). — No. 13 e, ca şi neol. *violonist* (din fr.), prin analogia căruia s-a format, un termen de orchestră; cf. sinon. mr. *chimanigè*,

„viorist” (Dalamatra): vr. *chiemani*, „un fel de violină”, *cheman*, „idem, cu două rînduri de coarde”, *sinekeman*, „idem, cu patru coarde” (Bobulescu, *o.c.*, pp. 31—33), alb. *këmane*, *kemendže*, „Art Violine” (G. Meyer) = turc. *k'eman(e)*, idem.

„Rat”: 1. chițean (ghiscan), — 2. chițoran (ghițoran), — 3. cloțan, — 4. gherlan (ghiorlan), — 5. ghiorțan, — 6. grivan, — 7. gurian, — 8. guz(g)an, — 9. hîrciog, — 10. hîrț, — 11. lostun, — 12. mioarecă, — 13. miogîrțan, — 14. mitorlan, — 15. mițorgan, — 16. pășoi, — 17. pîntă, — 18. popîndău (popondoc, popinteu, potinteu, popînzac, popînzoi), — 19. poponeț (poponete), — 20. poțoc, — 21. sistar (țiștar), — 22. spure, — 23. șoacăț, — 24. șobolan, — 25. șomîc (șomîlc), — 26. țușcan, — 27. zezeran.

Observații. Baza numirilor e, în genere, onomatopeică, imitînd strigătul animalului (v. acum Șutu, *Strigătele animalelor*, în „Dacoromania”, II, p. 120 sq.). — Pentru no. 1, v. Cihac, II, 564 și *Dicț. Acad. Maghiare*, s.v. *cickány*. — No. 2 e atestat, împreună cu n-le 3, 8 (pentru finalul -gan, cf. și ung. *bozogány*, *mozogány*, *csalogány*, *patogány* = *patkány*, „mus rattus”) și 27, la Cihac, l. c.; varianta *ghițoran* e în același raport cu *chițoran*, ca și *ghiscan* (v. *Dicț. Ac. Rom*) cu *chițcan*. — P[entru] no. 4, cf. înțelesul de „rustre, glouton” al variantei *ghiorlan* (fără legătura, presupusă de unii, cu *Gherla*²⁷) și, în aceeași ordine de idei, interj. *ghiorț*, „imitînd zgomotul înghițirii” (*Dicț. Ac.*) la care trebuie raportat *ghiorțan* (no. 5). — Pentru no. 6, „un fel de șoarece cu o pată albă în jurul gîtului”, v. *Dicț. Ac.*, supt *griv* (p[entru] care, cf. și ngr. γρίβας, γρίβανός, „fuscus”). — No. 10 apare la *Anon. Băn.* ca „hercz” (cf. *hîrciog*, „cricetus, Hamster”, ung. *hörtsög*, din *Lex. Bud.*) și ca sinonim exact al lui „spurk” (no. 22) și „shomek”, adică *șomîc* (no. 24), din rut. *chomyk*, pol. *chomik*, rus. *chomjaku*, „Hamster” (Berneker), atestat și-n *Biblia* de la 1688, 77, cu sensul de „taupe”; cf. „descîntecul de *șomîlc* s. *cîrțiță*” („o bubă care se face mai ales la țîța femeilor cu copii”), din „Șezătoarea”, VI, p. 92, cum și „gîlcile, cu *șomîlcile*” dintr-un descîntec de gîlcă (rev. „Ion Creangă”, V, 336). Faptul că cuvîntul înseamnă și „șoricel” (Viciu, *Glosariu*, p. 78; „Rev. critică-literară”, III, 169) e, desigur, explicabil, dar el nu autoriză emendarea pomenitului *shomek* în *shornek* = *șoarec* (la Berînda: *suroc*, iar în *Lex. Bud.* și: *ciureciu* = ‘cioarece’), propusă de Crețu („Rev. Tocilescu”, VI, 325); cf. de altfel: *shorek* (*ibid.*, cum și-n Hasdeu, „Columna lui Traian”, IV, 419), iar pentru *șomîc*, v. Tiktin, s.v. (alte exemple), adăugînd încă varianta *șomîic*, din „Rugăciunea sf. mucenic Trifon” (G. Dem. Teodorescu, *Poez. pop.*, p. 389: „șoarecii, cîrțițele și *șomîicii*”) și *șom*, „sobol” (Stefanelli, *Doc. Cîmpulungului moldovenesc*, no. 118). Observăm, din acest punct de vedere, că delimitarea nomenclaturii „șoarecelui” față cu „șobolan” [adde, DR, III, 1096: aceeași confuzie, în turc. *guersîz çetchan*, „taupe”, propriu: „rat aveugle” — Barbier, II, 666], pe de o parte, și cu „sobol”, „cîrțiță” (în Moldova,

și: *guziu* = ung. *güzü* și *mitorlan*, p[entru] care v. *Dicț. Șăineanu*, apoi: *cec*[?] = 'țincul-pământului', „Blindmaus”, după Barcianu, care trimite la sin. *șuiț*, în fine: *orbeț*, *orbete*, ung. *vakand*, -ok, cf. fr. *orvet*, dr. *ceciliz*, gr. *τρυλίνοσ*, n. de reptilă) e foarte relativă și șovăitoare. — No. 11 e atestat în presupusul arhetip al *Lex. Berînda* și derivă, după Hasdeu (*Cuvențe den bătrîni*, I, 287), dintr-un cuvînt rom. pierdut *lost*, „gaură” (?). — No. 17, cu var. *chință*, în „Arhiva”, Iași, 1924, p. 8. — Bogata familie de supt no. 18 (cf. Zanne, *Proverbele românilor*, II, 902) are și reflexe toponimice și patronimice: *Popînzălești* (Romanai); cf. *Poponeți* (cătun, Buzău), *Chițcani* (sat, Putna), *Chiscani* (sat, Brăila; dacă nu e cumva un fonetism mold. pentru *Piscani-Piscu*), *Chițoreni* (Prahova), *Ghiorțeni* (Dorohoi)²⁸. Legătura cu *popă* (cf. „poponeț, ca *poșa* la praznic, în capul mesei”!), neetimologică (cf. totuși Tiktin, s.v. *pop*¹, „hölzerne Säule”, apoi *popic*, *poșondoc*, „Stützpfahl”, *poșonete*), se vedește încă mai mult la no. 19, al cărui înțeles propriu pare a fi, totuși, acela de „convolvulus arvensis, lampion” (Cihac, II, 278) al sîrb. *poșonac*, deși la Panțu (s. v. *volbură*) cuvîntul lipsește: sensul de „opaiț”, stînd drept, în capul mesei, ar putea fi, metaforic, la baza lui *poșoneț*, „rat”, care, la cel mai mic zgomot, se ridică în două labe, proptindu-se pe coadă, spre a privi și asculta; cf. și *a sta popîndău*, „a sta în fața altuia într-un mod provocător” (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 60), *a sta, a se pune potinteu* = ‘a fi piedică, obstacol’ (Boceanu, *Cuv. din jud. Mehedinți*, p. 100, cf. ung. *pattantyú*, „tun; ciocîlteu”), cum și *popînzoc*, „insulă, grind” (în rev. „Ion Creangă”, VI, 153). — No. 20 e ung. *pocok*, „guzgan” (cf. M. Pompiliu, *Graiul din Biharea*, în „Convorbiri literare”, XX, 1015 și V. Caba, *Szilágy vármegye*, p. 99, cu varianta *pațoc*). — No. 21 e atestat la Săghinescu, *Vocabular românesc*, p. 68. — Pentru înțelesul de „Ratte” al lui *șoacăț* (alături de acela de „neamț”, „austriac”), v. Tiktin, s. v., apoi Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 132 (var. dial. *șocîte* = ‘șoarece’), rev. „Ion Creangă”, V, 375: „șoacăț = șoarece” și rev. „Izvorășul”, IV (1922), p. 4: „Au puiat șocății (= șoarecii) în tîrna cu cîlți și i-au ros șocății toți cîlții”: „șocății = șoarecii”. — Pentru no. 24 (cu varianta *sobolan*), v. Cihac, II, 353 (supt *sobol*). — Ni se pare exclusă vreo urmă din gr. *μῦς* în n-le 13 (p[entru] care, cf. rev. „Ion Creangă”, II, 55: „*mioarcă* = guzgan de baltă”) și 14 (p[entru] acesta, cf., pe lîngă no. 15, și *mioșîlțan*, „prost, nătărău”, din Furtună, *Vremuri înțelepte*, p. 92, apoi cunoscutul *mocîrțan*, „țopîrlan”, cum și no. 4: *ghiorlan*). — Să adăugim, însă, că lat. *mus* s-ar fi păstrat, după Candrea-Densusianu, s. v., în *mușuroi* = lat. *mus araneus*, „musaraigne”, și că în rom.-dial. *mișină*, „locul sau borta, unde șoarecii strîng de-ale mîncării” („Rev. critică-literară”, IV, 338), avem, poate, pe lîngă lat. *messio* (Candrea) și pe sl. *mîși*, „șoarece” (păstrat, dialectal, în sîrbismul *mišomor*, „otravă de șoareci, șoricioaică”, și, arhaic, deși indirect, în vr. *mișită*, „braț” = vsl. *mišica*, „mușchi”, adecă: *musculus*, deminutiv din *mus*, „șoarece”, analog lat. *lacerta*). Remarcabil, pentru fidelitatea reflexului fonetic al prototipului latin, e *sorocină*, n. bănățean al

plantei *coada-șoarecelui*, *Achillea Millefolium* (Panțu, p. 68), cf. *șoricel* sau *codițucă*, *Myosurus minimus*, *Queue-de-souris*, *Mäuseschwanz* (*ibid.*, p. 70)²⁹.

„Bouche; museau; bec”: 1. badoc, — 2. bot, — 3. cioc, — 4. cioclonț, — 5. ciort, — 6. ciup, — 7. clantă, — 8. clobanț, — 9. clonț, — 10. fle(o)ancă, — 11. fleură, — 12. flit, — 13. gură, — 14. pisc, — 15. plisc, — 16. plit, — 17. lio(a)pă, — 18. lio(a)rbă, — 19. rit, — 20. rost, — 21. surlă, — 22. teflu, — 23. tic, — 24. țiu.

Observații. — No. 1 e un ardelenism, obicnuit în expresia: „ține-ți badocu!” = ține-ți gura!” (Viciu; cf. *Dict. Acad.*, s.v.). — No. 2 (pentru al cărui etimon nu trebuie pierdut din vedere sl. *chobotü*, „bot, rit”, cu reflexu-i rom. *hobot*, „nez grand et diforme” etc.!) se zice, peiorativ, despre om (cf. *botos*) și, excepțional, despre păsări: *bot-gros*, *bot-roș*; normal, despre animale (mamifere), în genere; după *Anon. Băn.* (ed. Crețu, p. 380), el ar designa în special „os bovis”, precum *ciort* (no. 5) ar fi „os equi” (în „Rev. Tocil.”, I, 183: „gura de la o cană ori urcior”) și *plit* (no. 16), adecă *flit* (v. *Dict. Acad.*), „os porci” (cf. mr. *stäflit*, „epiglottă” = ngr. *σταφυλίτης*, idem, și mr. *grumiu*, „bărbie”, față de lat. *grunnire*, din care fr. *grogner*, și *groin*, „museau de cochon ou de sanglier”, despre care v., supt „colină”), ca și no. 19 (la *Anon. Băn.*: *rit*, „os avis”!), no. 21 (metaforic, din *surlă* = *surnă*, „trîmbiță”; [...]) și no. 24 (cf. *a țiu*, *a covița*): aluzie la forma și mai ales la „rostul sonor” al *ritului* (cf. mr. *țiuurare* s. *chiurari*, „gazouiller”, apoi bănațeanul *țiu*, „clopot”, lit.: *qui tinnit*, *tinnio*, „a țiu”, cum și it. *istrumento di porco* = *salterio*, *psalterion*), ca și în *pipur(a)*, *chipur(a)* din cimilitura uliului și găinii = **pipula*, de la *piפו*, *pipio*, *pipilo*, „piauler, gazouiller, caqueter” (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 91), mr. *chipirare*, „pincer, gazouiller”, *chipurari* = *chipinari*, „a pișca, a ciupi, a ciuguli, fig. a durea” (Dalamestra), cum și în *plisc* (cf. și *flisc*, între sinonimele din Marian, *Ornitologia*, I, 51, n. 1, iar pentru etimologie, și *a plescăi*), *ciup*³⁰ (no. 6; cf. Duiliu Zamfirescu, *O muză*, p. 113: „[Puii], smulgîndu-și cărăbușul din *ciup*, unul altuia” și *ciupesc*), *clonț* (cf. *cloncan*, *a cloncăni*, *croncan*, *a croncăni*), *cioclonț* (= *cioc* + *clonț*: N. Drăganu), *clobanț* (și „cîrlig”: forma!). — Pentru no. 14 (la *Anon. Băn.*: „pizk”), compară, pe lângă cele spuse supt no. precedent, și: *a chiscui* (despre păsări), *pișcare* (cf. it. *pizzicare* și dial. *pizzu*, „bec”), apoi mr. *chipitare*, „becqueter”, *chipită*, „pointe; bec; pic, crête, sommet” = *pipitare*, *pipita* („Archivum Romanicum”, VI, 256), megl. *piscă*, „plisc”, *pigulesc* = **piculesc* (*ciugulesc* = **cioculesc*?), iar, în legătură cu fr. *pic*, rom. *pisc* (de munte): ideea de vîrf ascuțit (cf. *cioc*, *țacălie*). — Pentru arhaicul *rost*³¹ (lat. *rostrum*, „bec”), în înțeles de „gură”, cf. *pe de rost*, *rostesc* (ca lat. *orare*, din *os*, *-oris*?) și *Rost-de-aur* = Hrisostom (Gură-de-Aur); iar, pentru *gură* = lat. *gula* (fr. *gueule*), substituit lui *bucă* = *bucca* (v. *Dict. Acad.*, s. v.) sau lui *os* (cf. *osculum* = *guriță*, „sărutare”), compară și sinonimele peiorative (satirice) de la n-le 10, 11, 18, cu toată familia lor semantică: *moară-hodorogită*, *hodorogă*, *dîrdală* etc. (v. Candrea,

Poreclele, p. 76 sqq.³²). — No. 22 (*teflu*), atestat în Codin, *Îngerul românului*, p. 357 (supt *rîmă*; cf. *flit*), iar no. 23 și-n rev. „Izvorașul”, V, 24: „*ticul porcului*”. — Adăugim că fr. *museau* are un corespondent dialectal în mr. *muță* (di porc), „rît” (cf. ngr. μούτζουνο), și că prototipul francezului *bec* însuși, lat. *beccus* (de origine celtă și atestat ca poreclă a lui Antoninus, la Suetoniu, Vitellius, XVIII: „cui Tolosae nato cognomen in pueritia *Becco* fuerat, id valet gallinacei rostrum”) „se păstrează, indirect măcar, în rom. *becață*, mr. *bicață*).

„Cascadă”: 1. *cioroi*, *ciuruiană*, — 2. *Durăitoare*, *Duruitoare*, — 3. *Durduc*, — 4. *gherdap*, — 5. *Hăulita*, — 6. *hududoi*, — 7. *Huietura*, *Huitoarea*, — 8. *Huruitoare*, *Hurhuitoarea*, — 9. *Picătoarea*, — 10. *Pișitori*, *Pișolea*, — 11. *povornitoare*, — 12. *Prag(uri)*, — 13. *Săritoare*, — 14. *Sfiritoare*, — 15. *Sunători*, — 16. *Urlătoare*, — 17. *vîjoi*.

Observațiuni. — Am scris cu majusculă acele sinonime, care nu sînt atestate, după informațiunile noastre, decît ca toponimice, deși ele presupun, firește, existența unor apelative corespunzătoare, și am exclus toponimicele de origine străină, care au același sens etimologic sau unul apropiat, cum ar fi, d. ex.: *Cricovul* („der Lärmende”, după Weigand, „Anuarul”, XXVI—XXIX, p. 80), *Govora* (vsl. *govorъ*, „larmă”), chiar *Grohotul*, *Grohotișul*, n. de pârîie buzoiene (în care apelativele de bază, *grohot*, *grohotiș*, „morene”, par a fi fost apropiate prin et. pop. de *grohăi*), cum și formațiuni îndoielnice ca: *Alăuta* (metaforă: *alăuta*, „vioară”, prin aluzie la „cîntecul” apei?), *Dadalica* (pîrîiaș, Bacău), *Dadișa* (pârîu, Suceava). E adevărat, apoi, că, strict vorbind, nu orice torent impetuos și zgomotos e o „cascadă”, o *cădere-de-apă* (termenul acesta, analog germ. *Wasserfall*, nu l-am întîlnit în gura poporului); dar graiul obișnuit nu face întotdeauna aceste distincții precise și distincțiile noastre sînt, de multe ori, artificiale. — În detaliu, avem de observat următoarele: la no. 1 (*cioroi*, „șipot”, despre care v. și „Dacoromania”, I, 250, adăugînd varianta *ciuroi* din Viciu, p. 31), aparțin, mai probabil ca la *cioară*, și toponimicele *Cioroiu* (sat, Romanțați), cu *Cioroiaș* (*ibid.*), sau *Cioroiașul* din com. Izvor (Dolj) și *Ciorogîrla* (sat, Ilfov), iar pentru *ciuruiană*, *ciuruiene*, „cascadă” („Rev. critică-literară”, III, 93), de origine patent onomatopeică, cf. și mr. *ciuciurari*, „susur, șusuit” (*Dalametra*), dr.-dial, *ciuciur*, „șipot”, prin care d. E. Bucuță glosează pe *țuțuroi* din graiul românilor dintre Vidin și Timoc (p. 132). — No. 2, avînd la bază pe *durăiesc*, *duruiesc* („fac *dur!*”, „dau *de-a dura*” = ‘rostogolesc’), îl găsim ca n. de pârîu în Suceava (*Durăitoare*; cf. tot acolo: *La-Durăitori* = ‘la Cascade’) și ca n. de pîraie în jud. Bacău și Tecuci: *Duruitoarea*. — *Durducul* (no. 3) se cheamă niște pîrîie din jud. Botoșani și Vaslui, iar *Durduci*, un pârîu din Vîlcea: *durduc* = *hurduc*? — No. 4 (din turc. *guirdab*, „tourbillon d’eau, gouffre”) numește, în special, cataractele dunărene de la Porțile-de-Fier, gr. *Καταρράκται*, pentru care traducătorul vr. al lui Herodot (ed. N. Iorga, p. 370), întrebuițează termenul *povornitoare* (no. 11): aluzia

e, aici, la „povîrniș”, pantă, versant, precum în *gherdap* avem de a face mai mult cu ideea de „vîrtej” (ca în *vir*, *vîrciolog*, *bolboană*, *dornă*, *toance* etc., despre care v. „Dacoromania”, I, p. 217 [303]³³). — *Hăulita* (no. 5) e numele unui pârîu din Putna, unde se află și un sat *Hăulișca*, iar legătura cu *hăulesc* (cf. *Urlătoarea*) e incontestabilă. — N-lui 6 (*Hududoi* se cheamă și un sat vîlcean) rev. „Izvoarașul” (IV, 13) îi dă înțelesul de „rîpă”, dar alte izvoare sînt mai precise: *hududoi*, „o vale strîmtă și adîncă, pe unde curge o apă zgomotoasă” („Șezătoarea”, VII, p. 121, n. 4), „curge *hududoi* = curge iute și cu zgomot” (*ibid.*) arată limpede baza onomatopeică (cf. și *a dudui*, despre foc). — *Huietura* din Covurlui (cf. *huiet* = ‘vuiet’) și varianta sa băcăuană (de la *huiesc* = ‘vuiesc’) sînt perfect clare. — Legătura cu *huruiesc* a lui *Huruitoarea* (loc cu izvoare și pîrîiaș, în Băcău), dacă nu și a lui *Horoeta* (pârîu din Tutova), e vădită; iar, cît pentru varianta *Hurhuitoarea* (în Muscel), ea se explică ușor prin contaminație între *huruiesc* și *huiesc* (cf. și *horhăiesc*). — Pentru no. 9 (vale, în Buzău), cf. și *Picăturile* (sat în Dolj), evident din *a pica*. — *Pișitori* se zic cascadele din Gorj (în *Grăiul nostru*, I, 13; cf. „Rev. Tocil.”, I, 163, și „Arhiva”, Iași, XXIX, p. 124, n. 1: *Pișetoare*), iar *Pișolea* e un pârîu din Vîlcea; metafora e aceeași, ca în cunoscutele n. romanice de cascade: it. *Pissavacca*, fr. *Pissevache*, *Pissechèvre* etc. — Pentru sinon. *prag* (no. 12), cf. *Zaporojeni* (despre cazacii de *Za-poroja*; de la cataractele Niprului), v. și „Arhiva”, Iași, vol. cit., p. 123 sq., cum și „Revista istorică”, III, p. 94 (= operele lui Gheorghe Brancovici, pp. 7, 71). — *Săritoare*, „cascadă”, e atestat la Codin, o. c., p. 65 (ca n. topic, v. la același, *Muscelul nostru*, I, 122), avîndu-și corespondentul în n. de cascadă (și localitate) meglen. *Sarea-apu* (P. Papahagi, *Megleno-români*, II, 47); cf. și mr. *Apa-spindzurată*, corespunzînd it. *Acqua pendente*, n. topic și personal, pentru care v. „Anuarul Inst. de ist. naț.” din Cluj, I, p. 334. — No. 14 apare ca n. de vale în Muscel (Codin, o. c., I, 123): aluzie la „clocotul” apei? — No. 15 (*Sunători*) apare ca n. de pârîu, în Suceava, și e, firește, diferit de n. de rîu *Sănătoarea* (Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. 51), pentru care e de comparat n. de plantă medicinală („însănătoșitoare”), *sănitoare*, „pojarniță”, avînd, de altfel, și varianta *sunătoare* (v. Panțu, p. 222). — *Urlătoarea* (no. 16) se cheamă un pârîu prahovean (cf. no. 5). — *Vîjoi*, „cataract” (Frîncu-Candrea, *Moșii*, p. 20; cf. *ibid.*, p. 22: „scăldători sau cataracte”), nu trebuie socotit ca identic cu *șivoi*, *șuvoi*, „torent”, ci ca provenind din baza onomatopeică *vîj!* (cf. *a vîji*). — Să adăugim, în sfîrșit, că *Scăldăturile* se cheamă și o vale din Muscel, unde găsim și n. de vale *Surla*, *Vîrtejii* (Codin, o. c., I, pp. 122, 126, 133).

„Colină”: 1. biteă, — 2. bobilnău, — 3. cioacă, — 4. Cozlă, — 5. cucă, — 6. Curcubetă, — 7. dilmă, — 8. dîmb, — 9. geană, — 10. gîlmă, — 11. glămei, — 12. gômilă, — 13. gomîrdoi, — 14. grui, — 15. holm, — 16. hulă, — 17. monic, — 18. motîlvă, — 19. movilă, — 20. tîlvă, — 21. titvă, — 22. țigmău, — 23. țîlfă.

O b s e r v a Ț i u n i. — Cum se vede din listă, am lăsat intenționat la o parte, atât nomenclatura relativă la înălțimile mai mari: *munte*³⁴, *muncel*, *muscel*³⁵, chiar *măgură* („crac de de munte”, întocmai precum *iezerul* e „ochi de mare”) și *deal*, cât și nomenclatura relativă la punctul culminant al înălțimii: *creștet*, *culme*, *munune*, *pisc* etc.³⁶. Eliminarea nu putea fi, totuși, absolută, fiindcă unele denumiri implică și înțelesul de „colină” și, de altminterlea, terminologia omisă se va întâmpina adesea în considerațiunile ce urmează, dându-se, astfel, posibilitatea întregirii tabloului sinonimic. — Pentru no. 1, v. *Dict. Acad.*, s.v.: înțelesul variază între „petite montagne” și „somet de colline”. — *Bobîlnău* (no. 2) e atestat *ibidem*, p. 588, pentru jud. Muscel. — No. 3 la Viciu, p. 30, unde *cioacă*, „înălțime, loc ridicat, deluț, colină”, e separat arbitrar de *cioacă*, „vîrfurile unui deal” (cf. *cioc*, *pisc*). — Un *cozlă*, apelativ, s-ar putea deduce din cutare pasagiu din „*Descriptio Tartariae*” a lui Broniowski, în care se vorbește de *gorgane*, „tumuli”³⁷, ca de „*Cozles*, vulgo *Mogilii* [= *moghile*, *movile*] dicti” (cf. „*Dacoromania*”, I, p. 215 [302], unde v. etimologia și răspîndirea toponomastică³⁸). — No. 5, foarte bine reprezentat în toponimie (v. numeroasele dealuri *Cuca*, în *Marele dict. geogr.*, II, 793, cum și *Vunocuc* = βουνο + *cuc*? din Frunzescu), e atestat ca apelativ, între altele, în rev. „*Ion Creangă*”, VI, 204, și „*Rev. istorică*”, VIII, 170³⁹. — Privitor la no. 6 (*Curcubetă*), compară cele spuse în „*Dacoromania*”, l. c. [*ibid.*], adăugînd, pe lîngă sinonimele de același resort metaforic („*dovleac*; *craniiu*”⁴⁰), relevate acolo (*tigvă*, *tîlvă*), și: *titvă* (cf. muntele gorjean *Titvele*), *motîlvă* (cf. *Motîlva*, pădure în Ialomița, apoi dr. *motofîlcă*, „tumoare, gîlcă”, și *țîlfă*). — Pentru *dîlm(ă)*, cu variantele sale (cf. *Dîlma* s. *Gruuiul Muierilor*, în Gorj), v. explicația d-lui Pușcariu („*Dacoromania*”, I, 231), cum și n-le 10 (*gîlmă*), 11 (*glămei* = *gîlmei*!), simple alterări din *glavn-*, ori din *holm* (no. 15), despre care, ca și despre *gômîlă* (no. 12), v. *Dict. Acad.*, *ad loc.*⁴¹. — Dacă originea (ung.) și sensul lui *dîmb* (no. 8) sînt perfect clare, nu e același lucru cu *gomîrdoi* (glosat la Boceanu ca „mușuroi, măgură, moviliță”!) și cu sinon. *golnă*, care are cu *colină*, probabil, aceeași legătură ca și *colnic* (v. Capidan, în „*Dacoromania*”, II, p. 813): prin *colnă*, contaminat, poate, cu *gol* (Dalametra dă sensul de „colină fără arbori, goală de tot”), sau cu *gor(na)*. — Referitor la originea lui *grui* (no. 14), controversa continuă: etimologiilor latine, încercate de Spitzer (în „*Arch. f. d. Studium d. neuer. Spr. u. Lit.*”, vol. 134, p. 138: lat. **coronium*) și J. Brüch (*ibid.*, vol. 135, p. 416: lat. *grunium*, „groin”), G. Pascu le opune una proprie, pornind de la înțelesul de „pièce de bois du char (du traîneau)” al cuvîntului românesc: **goroneum*, din *gor-*, *gar-*, „arbre” („*Archivum Romanicum*”, VI, p. 214). Dar, dacă în sprijinul acestei din urmă explicații, s-ar putea invoca, semantic, și dublul înțeles al bulg. *gora*, „Wald; Berg” (cf. și *codru*, vr. *pădure* = ‘munte’ din *Ps. Sch.*, rom-dial. *deal* = ‘pădure’), etimologia propusă de Brüch ar corobora nu numai cu vfr. *groin*, „hauteur d’un côteau”, ci și cu ipoteza d-lui Papahagi relativ la originea rom. *măgură* (pe care Pascu, l. c., p. 224, îl socoate trac)

din lat. *magulum* (v. *Notițe etimologice*, p. 233), — ceea ce rămîne, însă, cu totul nesigur, în ciuda analogiei cu mr. *dzeană*, „deal, colină, movilă” (Dalametra), la care se alătură, firește, dr. *geană*, „colline” (no. 9), înregistrat în *Dicț. Acad.*; cf. și: *sprînceana dealului*, cum și *față*, ca termen topografic și toponomastic. — *Hulă* (no. 16) e un regionalism ardelean (care apare însă repetat și-n toponimica musceleană din Codin, 104, avînd o curioasă asemănare cu ngr. $\rho\alpha\chi\omicron\upsilon\lambda\alpha$ = ‘colline’ (cf. *grebăn*, *șpinare* de deal), precum *monic*, „movilă, dîmb mic, mușuroi” („Șezătoarea”, 1922, p. 168), e un provincialism moldovenesc. — P[entru] *movilă*, cf. arhaicul și dialectal. *moghilă* (din pol. *mogyla*). — Pe *țigmău*, „vîrf de deal”, îl culegem din rev. „Ion Creangă” (VII, 252), iar pe *țîlfă*, „o mare ridicătură de pămînt în mijlocul unui șes”, din glosarul citat al d-lui Codin (p. 75), care-l dă aiurea (*Muscelul nostru*, 126) și ca n. topic: *Țîlfa*, deal; cf. încă Furtună, *Vremuri înțelepte*, 93: „*țîlfă* = movilă mică”. — Însemnăm, în sfîrșit, pe *grumuleu* (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului, Glosarul*); cf. mr. *grumur* și dr. *grum*, *grumulețiu* din *Lex. Bud.* (împreună cu familia semantică: *grămadă*, *mîglă*, *morman* etc.), apoi *gurgumeu*, „grămadă mică și strînsă de paie, pămînt sau grăunțe” (rev. „Ion Creangă”, V, 280), la Boceanu: *gurgumi*, „movilă de pămînt” (cf. *gurgui*, și *șomîldac*, „locuri neregulate, ridicături” (Lungianu, *Înseilări*, 220; cf. *șomoltoc*). — Pentru *ștôlmii*, numele supt care cunosc muscelenii cele 300 de movile de pămînt rămase din vremea rudarilor căutători de aur prin partea locului (= *sto-holm*, ca *sto-mogili* ?), v. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, I, p. XXXIV.

[Adde, DR, III, 1096:] Pentru no. 3 și 5: *Cioaca-Fetelor, Cioaca-Sterpărilor*, „o cucă, numită straja lui Negru-Vodă” (rev. „Oltenia”, I³, pp. 132, 143, 141), „*cuca* dealului” (Cora Irineu, *Scr. băn.*, 67) sînt de adaus, împreună cu no. 424 din Pușcariu, *Et. Wb.*, observînd că însușirea de „singuratică” a unei asemenea înălțimi amintește izolarea proverbială a cucului („singur-cuc!”), iar expresia „cuc” pentru aruncarea mingii în sus amintește de „*nephelokokkygia*” gr. (mr. *ciucă* = bg. *čuka*, idem; no. 16 și 17: *hulă* = ‘dîlmă’, și la Reteganul, *Povești din popor*, p. 7, iar varianta *monic*, cu o încercare de explicație, în „Arhiva” din Iași, 1923, p. 190 (Scriban); no. 8: adauge baza $(\delta\mu)\acute{\mu}\acute{\alpha}\tau\iota(\omicron\nu)$, apoi ngr.-dial. ‘ ζ τὸ τέμπε = it. *tempo* (G. Meyer, *Ngr. St.*, IV, 89), iar p[entru] *tempore puncto*, cf. acum „Rev. de Philol”, XLVII, 2, p. 152 (Ernout contra Diels); no. 14: *a îngreci* = ‘a traduce în grecește’, la Veniamin (DR, III, 285), ca germ. *verdeutschen*, iar p[entru] trad. literală (*ad literam, à la lettre*), cf. gr. $\kappa\alpha\tau\grave{\alpha}$ $\pi\acute{o}\delta\alpha$ s. $\pi\acute{o}\delta\alpha\varsigma$, „au pied de la lettre”.

NOTE

¹ Distingem, firește, între *sinonimie*, fenomenul lingvistic însuși al înrudirii semantice (de înțeles), și *sinonimică*, disciplina lingvistică, al cărei obiect îl constituie studiul aceluși fenomen, — deși, în practică, termenii sînt adesea «sinonimi», cel din urmă însemnînd și „totalitatea sinonimelor unui cuvînt”.

² Lista, deși foarte îngrijit făcută, prezintă, firește, destule lipsuri: la cele relevate în „Dacoromania”, II, 412 [441] (*holoată, lămujdie, pojiție, poșidie, schilă*), se pot adăugi: *arioi* s. *arămuc*, „grup de oi despărțit de turmă” (rev. „Ion Creangă”, V, 316); *crilă*, „grup” (Păcală, *Rășinari*, p. 138), propr.: „aripă; cîrd”; *taifă*, „ceată” (Cantemir, *Hronicul romano-moldo-vlahilor*, p. 888) = turc. *taifê*, „compagnie, corps” (cf. și *taifas*), — pe lângă atîtea altele: *ciurdă, tabon, tamazlic, stavă* etc.

³ *Numele dracului în românește*, în „Viața românească” din 1910, p. 298, reluat în „Archivum Romanicum”, V (1921), p. 244; cf. și „Dacoromania”, II, p. 788, adăugînd încă: *Belial* („fiul *belialului*”, în textele vechi religioase) = biblicul Βελιάλ, lit.: „vaurin, Taugenichts, netrebnic” (ebr. *beli-yaal*, „sans utilité, prohibit”), ca și *Legheon* (cf. *Ighioană*) = Λεγεών (Marcu, V, 9), apoi: *Eosfor* (Radu Grecianu, ed. St. Grecianu, p. 200) = Ἐωσφορός (cf. *Lucifer*) și *bestrega*, „naiba”, în expresii ca „du-te la ~” („Comoara satelor”, I [1923], p. 43).

⁴ În rev. „Sinziana” din Iași, I, p. 6. — Interesante observațiuni asupra sinonimice rom. *basma* face, acum în urmă, d. Carlo Tagliavini, în „L'Europa Orientale”, III (1923), p. 373.

⁵ De întregit, între altele, cu *forminande* și *bîtuțe* din Frîncu-Candrea, *Moșii*, p. 104 (supt *pirusce*), *sîrnic* (= **sîrnic*? cf. *sîrnic* = ‘harnic’, în „Noua rev. rom.”, VIII, 88), *șpițchi* [*spitz-*] din V. Moisiu, *Știri* . . . , p. 146, cum și *feșcil* = sl. *sveštilo* din rev. „Izvorășul”, IV (1923), no. 7—8, p. 11 (cf. *feștilă*). — *Bîc* din „Comoara satelor”, I (1923), p. 142, e un sing. refăcut după pl. *bîce* = *bîte*.

⁶ Adde, inter alia: *cloadene* („Izvorășul”, l. c., p. 8) și *alune de pămînt*, pe care *Lex. Bud.* îl glosează, ca și pe sinon. *crumpenă* s. *crumpiră*, prin acel „țermêru” s. „țermăru”, pentru care deja Laurian-Massim (*Glosarul*, p. 208, s. v. *crumpina*) găsisse explicația dată de noi aici (I, 337 [278]). — Pentru originea toponimică a sinon. *bandraburcă*, cf. pe lângă sîrb. *bavarac*, citat acolo (p. 340) și ung. *burgonya*, idem (v. Gombocz-Melich, s.v.), pol.-dial. *berlinka*, „längliche Kartoffel von dunkelvioletter Farbe” (Berneker, s.v. *brambor*), iar pentru sinonimica europeană, cf. acum și Max Niedermann, *Die Benennungen der Kartoffel im Litauischen und im Lettischen*, în „Wörter und Sachen”, VIII (1923), p. 35 sqq.

⁷ Nici listele de sinonime apărute prin „Adevărul literar și artistic” din 1923 nu trebuie trecute cu vederea.

⁸ Ne gîndim la operele de acest soi, privitoare la limbile culte ale Apusului (Guizot, Lafaye; Weigand, Sanders, Eberhard; Luiz, Fonseca; Crabb, Ordway etc.) și, în special, la limbile clasice (începînd cu Simaristus și Pollux, prin L. Valla și Erasmus, pînă la Chatillon-Aler, Pillon, Gardin-Dumesnil, Barrault, Peucer, Döderlein, Ramshorn, Menge, Schmidt, Hill etc.; cf. și Carl Abel, *Sprachwiss. Abhandlungen*, p. 189 sqq.), fără a ne ascunde însă numeroasele lacune ce se întîmpină și-n privința acestora. Un exemplu: Joh. Compennass scrie, în „Glotta”, V (1914), p. 215, următoarele: „Für ‘Augenblick’ hat die lateinische Sprache drei Ausdrücke: *momentum* (mit und ohne Beisatz von *temporis*), *ictus oculi* und *instans* . . . Dem *momento temporis* entspricht genau ἐν μᾶ καιροῦ ῥοπῆ . . . Dem *ictus oculi* entspricht στυγμή, aber nicht mit ὀφθαλμοῦ, sondern mit χρόνου verbunden . . . Nur στυγμή hat sich bis auf den heutigen Tag erhalten und beweist dadurch die echt volkstümliche Überlieferung”. — Asta înseamnă, însă, că: 1° autorul uită tocmai pe lat. *punctum temporis* (Cicero, Caesar etc.), echivalentul perfect al gr. στυγμή χρόνου (pentru *puncto tempore* din Lucrețiu, II, 263, v. acum îndeosebi Lindsay, în „Classical Quarterly”, XIII, p. 12), și 2° ignorează că-n gr.-mod. „clin d’oeil” (cf. rom. *clipă, clipită*) se zice tocmai: ἐν ῥοπῆ ὀφθαλμοῦ (pe lângă ἐν ῥοπῆ ὀφθαλμοῦ), deci = exact lat. *in ictu oculi*, — fără a mai pune la socoteală alte omisiuni, ca aceea a

sin. vgr. ὄψις, ori a unei forme dialectale ca φθαλμός = im Augenblick, in Kythera (v. „Neue Jahrbücher f. d. kl. Altertum”, XXXI, p. 575, n. 6).

⁹ S-a zis că Racine zugrăvește oamenii așa cum sînt, pe cînd Corneille îi zugrăvește cum ar trebui să fie: cam aceeași deosebire ar fi între *psihologie*, care înfățișează intelectul și, în genere, sufletul omenesc așa cum *este*, și între *logică*, știință canonică, normativă, care arată cum *trebuie să fie* judecata, pentru a corespunde adevărului. — Toată „gramatica” antică (și continuatoarea ei, cea franceză), însă, cum observă cu drept cuvînt F. de Saussure, „e bazată pe logică și lipsită de orice vedere științifică și dezinteresată asupra limbii însăși; ea vizează numai să dea regulile pentru a distinge formele corecte de formele incorecte”: „c’est une discipline normative fort éloignée de la pure observation et dont le point de vue est forcément étroit” (*Cours de Linguistique Générale*, ed. a II-a, p. 13).

¹⁰ Horațiu, *Ep. ad Pisones*, v. 71 sq.: „... si volet usus, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi” (*usus = communis consensus, consuetudo, ἡ κοινὴ συνήθεια*, opus capriciilor inovatoare individuale); cf. *genitor usus*, „uzul generator, creator” (*Ep.*, II, 2, 119: „adsciscit nova, quae genitor produxerit usus”) și, îndeosebi: J. Marouzeau, *Notes sur la formation du latin classique*, în „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris”, t. XXII (1922), p. 265 sq.

¹¹ O categorie aparte, care merită a fi cercetată (fiindcă *isoglossia* nu se oprește la echivalențele fonetice sau semantice actuale), e aceea a sinonimelor ce s-ar putea numi „etimologice” sau „originare”, adică a cuvintelor care, fundamental diferențiate în limba noastră, aveau totuși în limba de origine un înțeles identic. De pildă: *Carandă* (ngr. -it. *καραντάς*), *carantină* (it. *quarantina*, fr. *quarantaine*), mr. *căvântană*, *cîrîndană* (monetă, ca și sinon. *sorocovăț* = rus. *sorokovica*; cf. *pitac*, *dodecar*, *husoș*, *sfanț*, *icosar* etc.), *păreasimi* (lat. *quadragesima*, fr. *carême*), *sărăcustă* = ngr. *τεσσαρακοστή* (și n. de plantă, cu varianta *saracuscă* = *sarakustka*, în rev. „Ion Creangă”, V, 152; cf. fr. *Pentecôte*), *sărîndar* (ngr. *τεσσαραντάρι*), *sorcovă* (sl. -bulg. *sorokova*), *Sorocoteaja* (n. de fam. vr., i.e.: „Patruzeci-de-judecăți”, în *Doc. lui Ștefan cel Mare*, ed. Bogdan, I, 401), la care se pot adăugi: turcismele *cîrc(ăia)* și *cîrc(serdar)*, — relativ la care v. interesantele observații din „Umblick auf einer Reise von Constantinopol nach Brussa”, pp. 12, 153, ale lui Hammer, — apoi *Patruzecimea*, *pașoptist* (*patruzecioptist*), cum și întreaga familie a lui *patru*: *pătrar* (cf. *șfert* = *cîvert*, *ciosvîrtă*, *cirtă*, *fîrtai*), *pătrat*, *pătrime*, *împătresc*, mr. *ampătur*, „mîn calul repede” (la alb. *te katra*, „în fugă”, citat de Capidan, DR, II, 515, adăugim pe sp. *catrapos*, *catrapus*! ‘onomatopoe des Pferdegallops’, *catrapeo*, ‘Pferd’ = *quadrupea*, ‘patruped’ [cf. dan. *firben*, „șopîrlă”, lit: „Vierbein”], despre care v. Spitzer, *Lexikalisches aus dem Katalanischen*, p. 105), cu compusele (*patrulater* etc.) și sinonimele sale: *cadvă*, *cadru*, *cadran*, *cadrez*, *încadrez*, *cadril*, *cadrilat*, *caiel*, *carnet*, *chetrad* = *tetrad* [...], *tartaj* (*trataj*), *codru*, *cartier* (*cvartir*, *cortel*, *încortelă*), *careu*, *caro*, *tetraedru*, *tetравангhel*, *trapez*, *trapeză* (cf. sîrb. *trpezica*, de unde topon. *Tîrpezița*, cum și *tetrapod*, din care *tartapod*), *în-quarto*, *quartă*, *cvartet*, *quatuor*, *catren*, *fertun* etc.: o cercetare a tuturor apelativelor derivate din numerale, nu numai pentru limba noastră, ar fi de făcut! — Dar, paralel cu această sinonimie „sui generis”, există și o omonimie, asupra căreia nu s-a insistat îndeajuns și care s-ar putea chema: „omonimie sintactică”. Dr. *de loc*, de ex., înseamnă nu numai: „d’origine, originaire de, oriundus” (cf. *a fi de loc din Cluj*), sau „indigène, autochtone, pays = Landsmann, ἐντόπιος, ἐπιχώριος” (așa, în „Herodot”, ed. N. Iorga, p. 241: „Vudinii sînt *dă loc*”, ori în „Viața românească”, 1916, p. 244: „Oamenii *de loc*”; cf. ardelenismul *din loc* = *din localitate, din partea locului, local, localnic*), ci și: „nullement, pas du tout, nullo modo, minimè” (cf. *de felin, nicidecum*), iar în Ardeal (dar nu numai acolo; v. „Oltenia”, I², p. 87, și Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 130): „sur place, sur-le-champ, incessamment, immédiatement, à l’instant, confestim, statim, stante pede”: *de loc* = *pe loc*, „pe dată, pe șfert, la moment”. — Vr. *în loc*, cu același înțeles temporal într-un fragm. de cronograf inedit, publ. în rev. „Ioan Neculce”, III, 219 (puțin mai jos: *pre loc*).

¹² Cf. Quintilian, *Ist. orat.*, VII, 3: „Sed cum idem frequentissime plura significant, quod συνωνυμια vocatur, iam sunt aliis alia honestiora, sublimiora, nitidiora, incundiora, vocaliora”, cum și Marouzeau, *Synonymes latins* (în vol. publ. cu prilejul „Cinquantenarului Școlii practice de înalte-studii din Paris”) și *Sur la „qualité” des mots* (în „Revue de Philologie, de Litt. et d’Hist. anciennes”, 1923, p. 65 sqq.). — Observăm, aici, că corespondentul etimologic lat. al gr. συνωνυμια, *cognominis*, n-ar putea înlocui cu succes termenul grec, deoa-

rece, dacă, pe de o parte, el trezește ideea de „cognomen”, deci de nume accesoriu pentru aceeași persoană, adică, în definitiv, „sinonim”, pe de altă parte sensul său propriu e acela de „tiz”, adică de omonim (ὁμώνυμος).

¹³ *Patrii sermonis egestas*, de care se plîngea Lucrețiu (I, 832), căutînd zădarnic un echivalent latin pentru gr. ὁμοιομέρειαν, rămîne o realitate, cu toată elasticitatea și plasticitatea vocabulariului plautin, invocate de E. Norden (*Bildungswerte der lat. Literatur u. Sprache*, p. 7), tocmai din pricina meticuloasei preocupări de puritate și paritate a expresiei (*purus sermo, proprietas verborum*), care urmărește termenul adecvat și nu se mulțamește cu aproximații ori cu „succedanee”, ca redarea tale-qualae, în felul expeditiv al poporului (Liviu, XXVII, 11, 4: „quos ‘androgynos’ volgus, ut pleraque, faciliore ad duplicanda verba graeco sermone appellat”), sau decalcarea după grecește, oricît de circumstanțiată, potrivit rețetei lui Horațiu (*Ep. ad Pis.*, v. 52 sq.: „et nova fictaque nuper ... verba ... si graeco fonte cadent parce detorta”).

¹⁴ V., în special: P. Cauer, *Die Kunst des Übersetzens*, passim, și Wilamowitz-Moellendorf, *Was ist Übersetzen*, în „Reden u. Vorträge”, pp. 1–26 (despre metafrastofobia lui Moriz Haupt, relevată acolo, cf. îndeosebi Chr. Belger, *Moriz Haupt als akademischer Lehrer*, p. 144 sqq.: „Gegen das Übersetzen”). — Ca sinon. arhaice pentru „traducere” (cf. *translațiune, versiune*), notăm, pe lângă grecismul *metafrasis*, următoarele: *a întoarce*, *a tălmăci* (cf. *tîlcui*, „interpretă”), *a prepune* (v. *Omagiul Bianu*, p. 249; n. 1 și cf. *a pune pe românește*, germ. *übersetzen*, fr. *transposer*), *a preface* (cf. *Bibl. rom. v.*, I, 200; II, 534), „*a scoate dentr-o limbă pre l. românească*” (*ibid.*, I, 95) s. „*pre înfăles rumănescă*” (*ibid.*, I, 228), „*a primeni de în altă limbă pe l. rumânească*” (*ibid.*, I, 121), „*a izvodî din alte l.*” (*ibid.*, I, 168; cf. p. 234: „*dî pe izvod gr. pre l. noastră am întorsă*”), ba chiar „*a descoperi dintr-altă limbă pre limba neamului său*” (*ibid.*, II, 32), pentru care cf. „*scoțându-se dentru acoperivé limbii străine*” (*ibid.*, I, 220). — *A grăi în limbă s. în limbi* (*ibid.*) e γλώσσας λαλεῖν al *Scripturii*.

¹⁵ Că, pentru „fericirea postumă”, Horațiu întrebuițează, nu pe *beatus*, ci pe *felix*, se vede și din cunoscutul pasagiu al satirei importunului (I, 9, 28): „*Omnes composui. — Felices! nunc ego resto*”. — Aceeași idee, aproape, și-n engl. *blessed*, „mort”, propr.: „binecuvîntat” (cf. și n. 17).

¹⁶ Non possidentem multa vocaveris
recte *beatum*; rectius occupat
nomen *beatî*, qui deorum
muneribus sapienter uti
duramque callet pauperiem pati
peiusque leto flagitium timet ...

¹⁷ Cu tot înțelesul de „răposat” (fr. *feu*) ăl acestuia, *glücklich* n-are a face cu *Seele*, „suflet”, mai mult decît *trübselig*, *armselig*: ele sînt, deopotrivă, derivate prin suf. *-sal*, păstrat în *Trübsal*, *Mühsal* (cf. dan. *salig*). Etimologia populară a găsit, totuși, teren de exploatat în această omonimie, și, astfel, alătura de *armselig*, a rezultat, neapărat, și un *seelenarm*, „sărac cu duhul, *pauper spiritu*” (cf. Bréal, *Sémantique*², p. 50), sinonim congener cu engl. *silly* (cf. și fr. *benêt* = *benedictus*, sl. *blažen*, rom. *prost*).

¹⁸ Despre *Τύχη-Fatum* (cf. *Ἀνάγκη-Necessitas*), cu sinonimele-i *Μοῖρα*, *Εἰραρμένη*, *Πρόνοια*, v. Roscher, *ad. loc.*, și mai ales: E. Rohde, *Der griech. Roman*², p. 296 sqq. — Paralela cadrează perfect, întrucît însuși sensul etimologic al lui *δαίμων* e acela de „dispensateur” (v. Boisacq), al unei zeități a destinului, cu toate obiecțiile lui Fraenkel („Indogerm. Forsch.”, XLI [1923], p. 169 sqq.), care pleacă de la înțelesul de „furius” al homericului (ἐπέσουτο) *δαίμωνι ἴσος*. — Pentru sensul, secundar, de „defunct, mort” al lui *δαίμων*, v. Perdrizet, în „Revue des Études Grecques”, 1921, p. 79 (*δαίμωνων ἰδρύματα* = cimitire) și cf. lat. *divus* (în opoziție cu *vivus*).

¹⁹ Vr. *a eftini* = ‘a milui, a se îndura’ (*Ps.Sch.*, ed. Candrea, II, 386), *eftinătate* = ‘îndurare, milă’, dar și: „*belșug*” (*ibidem*). „*Domnii cei mari și efteni*”, și-n *Predosl.* la „*Ist. Țării-Rum.*” (N. Iorga, *Cronicele muntene*, 154).

²⁰ Pentru forma *tifericesc* = ‘fericesc’, care a fost explicată ca provenind din *te fericesc* (v. Pamfile, *Jocuri de copii*, II, 417), cf. *tifilicie* = ‘fericire’ (*ibidem*): corupție din neologismele *hereticesc* (cf. vr. *sinharicesc* = συγχάρω) și *felicitez*, contaminate cu *fericesc*, sau ngr. *τυχηρός*

(cf. vr. *distihie* = *δυστυχία*), dacă nu un reflex al turc. *teferrüdj*, „récréation, délassement; certaines fêtes ou foires que les corps de métier se donnaient tous les dix ou vingt ans, pour célébrer la maîtrise de tous les apprentis du même métier, qui pendant ce long espace de temps étaient passés maîtres” (Kieffer-Bianchi, I, 312).

²¹ Relevat și la S. G. Longinescu, *Medicina legală în legile vechi românești* (extr. din „Curierul judiciar” pe 1923), p. 23. Cf. *Dicț. Acad.*, s. v. *greu*, p. 307².

²² Mr. *'ngîrcată*, „borțoasă” (Dalametra), aparține însă la no. 6: e = *încărcată*; cf. *'ngîrcari*, „a încărca, a însărcina, a împovăra, a umplea”, *'ngîrcătură*, „încărcătură, împovărare, însărcinare” (*ibid.*).

²³ E sensul etimologic al germ. *Geburt*, „naștere”, însuși; cf. ngr. *φοράδα*, „iapă”, lit.: „care poartă (mînzul)”, față de *ἀγελάδα*, „vacă”, lit.: „care face parte din cireadă (*ἀγέλη*)”, comparabil, la rîndul său, cu germ. *Stute*, „iapă” = vg. *stuota*, „herghelie”, cu rom. *femeie* = lat. *familia* (cf. mr. *fumeală*, „copii”, ca și-n alb. *femije*) și, poate (cu toată opoziția lui Boisacq) și cu vgr. *δοῦλος*, „sclav” = *δοῦλος*, „casă” (v. „Glotta”, VI, 13). — Pentru germ. *Kalb*, v. Kluge, s.v., și Walde, s.v. *galba*.

²⁴ Sinonimica din monografia [...] [lui] Marian e, firește, departe de a epuiza toată bogăția vocabularului românesc, — întocmai ca și cea relativă la nomenclatura nunții. Să se compare, de ex., sinonimica p[entru] *logodnă* (*Nunta*, p. 165) cu următoarea listă: *arvonă* (*arvună*, cf. mr. *arivoană*, „arvună ce se dă la logodnă”), *așezat* (Rădulescu-Codin, *Îngerul românului*, p. 331), *așezămînt* (răsp. din Rîncezi-Prahova la *Chestionarul* Hasdeu, după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), *ceaiz* (*ibidem*, din com. Tâtaru-Brăila; cf. turc. *djehez*, „dotă”, și rom.-dial. *diumurlic*, „propunerea mirelui către părinții fetei, cererea în căsătorie”), *credință*, (*în*) *credințare* (cf. fr. *fiançailles*, it. *fidanza*[re], „dar fede di sposo”), *făgăduință* (cf. it. *promessi sposi*), *împăcuire* (aceeași idee de „pact, contract, învoială”, în *tocmeală*, *tomneală*, megl. *tucmiri*, la Papahagi, *Megleno-românii*, I, 125, mr. *isósmatá* = ngr. *ἰσάσματα* și-n sinon. *vorbă*, „tratative, pourparlers”: „a fi în vorbă”; cf. „Analele Dobrogei”, IV, 322: „Cînd se logodesc, se duc și fac orbili”), *legămînt* (*legătore*, *legătură*), *logodnă*, (*logornă*, *logolnă*, *logonă*: acesta din urmă, în răsp. din Piua-Petrei, Ialomița, la același *Chestionar*). — Cf. în sfîrșit pasajul din tratatul lui Radu Mihnea cu brașovenii la 1612, unde apare, cumulativ: „această *credință* și *legătură* și *tocmeală*” (N. Iorga, *Socotelile Brașovului*, p. 24).

²⁵ O variantă sporadică: *lutar*, în rev. „Ioan Neculce”, III, 28, unde și: *mozăcant* (p. 29).

²⁶ *Bandă* se spune, obișnuit, în sens rău: „bandă de tilhari” (cf. *bandit*); pentru „bandă de lăutari” (v. *Dicț. Acad.*, s.v. *bandă*), termenul propriu e *taraf*, care, însă, și el, se întrebuițează (ironic?) în sensul peiorativ al lui *bandă*: „taraful lui Boțan”, se spune, despre „banda” unui călugăr ticălos de la mîn. Neamțul, într-o „Hronologhie”, din veacul trecut (N. Bănescu, *Starețul Neonil*, p. 26), cuvîntul avînd, de altfel, odinioară, obișnuit înțelesul de „partid”, „irațiune” (cf. și *Istoriile domnilor Țării Rum.*, ed. Iorga, p. XXXIII). Aceași evoluție peiorativă se observă, de altmîntrelea, și-n fr. *bande* din vechiul *la grand' bande*, „les musiciens du roi”, față cu actualul *bande de voleurs*. — Pentru tehnica instrumentelor cu coarde, cf. și teza d-lui Otto Andersson, *Stråkkharpan*, en studie i nordisk instrument-historia, Helsingfors, 1923.

²⁷ O interesantă contaminație, între *maghiar* (cf. *magyar, magyarán*) și *ghiorlan*, într-un cîntec pop. din col. Teodorescu (reprodus la Vulpian, p. 117):

Ungurean cu suman scurt,

Moghior, moghiorlan!

Cf. și *Dicț. Acad.*, s.v. *gherlan*.

²⁸ Ar fi, poate, de examinat, dacă n. de sat [...] *Susleni* nu e pl. unui n. de fam. *Suslea*, resp. *Susul* = rus. *susolü*, „Zieselmaus”, mai curînd decît un dublet al lui *Suseni* (cf. *Gioseni-Giosanu* și în aceeași serie: *Dănsuș* din care *Densușianu*, față de *Dînsus* = 'din sus', n. de loc. din Muscel, la Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, I, 98).

²⁹ *Raton* din fabula lui Gr. Alexandrescu „Șoarecele și Pisica” e, vădit, o simplă transcriere a fr. *raton*, „șoricel, șoricuț”, din modelul francez.

³⁰ Cf. însă și *chipur* = *chipru*, „clopoțel, zdrăngălău” (*ibid.*), poate din ngr. κούριος, „din Cypru”, i.e.: „de cupru” (cf. gr. χαλκεῖον, „clopot”); ori aluzie la zgomot?

³¹ V. și Weigand, *Die Bedeutungsentwicklung von „rost”*, în „Anuarul” său, XII, p. 97 sqq.

³² Că *procatâr* s. *protacâr*, „avocat”, e, de fapt, identic cu *brotacâr*, „broatec, buratec” (p. 82), iar nu germ. *Prokurator* (Mîndrescu), se dovedește și prin paralelismul (deși în alt sens: rapacitate față de locvacitate!), it.-dial. *avvocato* = *lucio*, „știucă” (cf. it. *raganella*, „răcănel, brotăcel”).

³³ *Vier*, „putere, toi”: „*vieru* apei” (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 78) e o evidentă stîlcire din *vir*. — Adăugim, că în slav. există încă *virij*, *verij*, „étang”, care a fost, acum în urmă, deosebit de *vir* (cf. *viroagă*) și explicat ca un împrumut din germ. *wi(w) avi* = lat. *vivarium* (v. „Revue des Études slaves”, II [1922], p. 170) și că interpretarea *Virciorovei* în legătură cu *virciolog*, „vir”, găsește o confirmare în n. de oraș *Admont*, explicat de Vasmer („Arch. f. sl. Philologie”, 1922, p. 89) ca sl. **vođomoto*, pol. *odmęt*, „Wasserwirbel”. — Un sinon. ca *ircov*, „locul unde valurile apei sînt mai mari și mai multe” (Codin, *o. c.*, p. 42), ar putea constitui, ca un „vocabulary medium”, tranziția între grupa sinonimelor așa-zicînd dinamice (*virtej*, *genune* etc.) și a celor statice: *ochi*, *noian* (cu varianta: *loian*, din rev. „Ion Creangă”); cf. *știoalună* și *naclă* „ochi, virtej de apă” (aceasta din urmă, la Țm. Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 131).

³⁴ Pentru sensul de „munte” al lui *mal*, cf. și cunoscutul „cal cit un mal” din cimilitura purecelui = *instar montis equus*.

³⁵ Respectiv, din **muntcel* = *munticel* și din **munțel*, refăcut după pl. **munțeci* = *munțeci*; cf. *Monteoru* = **munțiorul*.

³⁶ Afară rămîne, de asemenea, *mușuroi*, cu variantele și familia-i semantică.

³⁷ Pentru *gorgan* (*curgan*) însuși, v. art. respectiv din *Dicț. Acad.* — Numele de movilă buzoiană *Corcanul* e, de bună-seamă, același apelativ, care apare mai evident în alte toponime, cum sînt *Gorgoanele* (mobile, Brăila) sau *Gorganul* (sat, Muscel); cf. *Marele dicț. geogr.*, III, 598.

³⁸ O și mai mare răspîndire toponomastică are *Chiceră* (deosebit de importantă, atestarea documentară din 1500, în rev. „Ioan Neculce”, III, 45), care, de asemenea, trebuie să fi existat cîndva ca apelativ în românește (de unde, după Capidan, bulg. *kičero*, „pădure măruntă, virf de munte”) și despre care v. „Dacoromania”, I, p. 117 sqq., și „Grai și suflet”, I, p. 160.

³⁹ De aceea toponimicul *Cucă* nu poate fi identificat, delaolaltă, fără alegere, cu numele păsării, cum vrea d. Iordan („Zeitschr. f. rom. Philologie”, 1923, p. 201). — Pentru etimon, cf. și: turcismul vr. *cuca*, „căciula înaltă și țuguiată, pe care sultanul o dăruia domnului la urcarea pe tron” (Șăineanu, *Infl. or.*, s.v.), *cuca*, „un joc copilăresc” (Viciu, p. 38) și *cucule* = ‘*solanum tuberosum*’ (*ibid.*). — Mr. *ciucă*, „bulgăre și căpățîină de pămînt; virf de munte” (Dalametra), nu lipsește în topon. dr. (cf. și no. 3).

⁴⁰ Cf. topon. *Glamnie* = sîrb. *glamnija*, i.e. *glavnija* (din *glava*, „cap”); ba chiar: *Glăvile*, deal în com. cu același nume din Vilcea, *Căpățîina*, munte muscelean, și *Cucuiova*, n. unei movile pe malul Timișului, în hotarul Căvăranului bănățean (evident, din *cucui*). — Pentru *Gămălia*, munte prahovean, cf. și varianta mold. a apelativului corespunzător: *măgălie* = *gămălie* (ca *măgar-gomar*), pe lingă ung. *gomoly*, *gomolya*, „Ball; kugelförmiger Käse”.

⁴¹ Ca o alterare din *gîlmă*, *gîlmea* poate fi socotit și *ghelmea*, „ridicătură de pămînt, valul lui Traian” (*Graiul nostru*, I, 365), la Codin: *Ghemelia* = Valul, „un *dul* de pămînt ca de 40 m., paralel cu Piteștii” (*Muscelul nostru*, I, 50), iar topon. *Halmul* (deal în Suceava) se indentifică cu *Holmul* (cf. ung. *halom*). — Pentru *dul* însuși, cf. Boceanu, s.v.: „ganglion, umflătură” (ca *tumulus-tumor* etc.).

NOTE SEMANTICE

Versiunea românească a „Fiziologului”, publicată, după un manuscris din secolul al XVIII-lea, de d. C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă” (vol. VII și IX) și-n „Calendarul” ei pe 1915, are unele curiozități de limbă, vrednice de a fi relevate.

Relevăm, deocamdată, una.

Vorbind de produsele de încrucișare între fiare de soiuri diferite, se spune acolo (IX, p. 11) că „să împreună străine cu străine gadini și se fac ceale mai *preaslăvite* dihanii”.

Este însă evident că nu „preaslăvit” e calificativul, pe care-l așteptăm aici, ci: ciudat, minunat, monstruos, bizar, curios, straniu, extraordinar, extravagant, — *paradoxal*.

De fapt, originalul grec al acestui „paradoxal”, anume παράδοξος, e răspunzător de această nepotrivire: ca și-n „drept-slăvitor”, din ὀρθόδοξος (*pravoslavnic*), în loc de *drept-credincios* (v. D. Russo, *Elenismul în România*, București, 1912, p. 28), înțelesul de „slavă, glorie, mărire” al lui δόξα s-a substituit, în mod greșit, aceluia de „pădere, credință”. — „*Orthodoxus, rectae gloriae*”, interpreta, de altfel, și Isidorus (*Etymologiae*, X, 195, ed. Lindsay), — dovadă că amfibologia n-a avut răsunet numai în biserica de răsărit.

Sl. *slovopoložitelъ* (v. I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 603) a contribuit, la rîndu-i, foarte probabil, la falsificarea înțelesului gr. λογόδητης = *rationalis* s. *procurator* (originalul latin, pe care-l reproduce, în terminologia administrativă a Bizanțului, cum a arătat A. Semenov¹⁾, deci: „contabil, grămătic” (cf. *logofăt* de moșie)², în: „vorbitor, expunător”, cum îl tălmăcea și Cantemir însuși (v. *Descr. Mold.*, I, 6³⁾, confundînd accepțiunea de „ratio” (socoteală, seamă) cu aceea de „oratio” (cuvîntare, vorbă)⁴.

Adăogim că și „*Pré-linului*”, în loc de „*Prea-Seninului*” (*Serenissimus*) din adresa către domn în Prologul *Triodului* de la Iași, 1747 (*Bibliografia rom. veche*, II, 102), se explică, fără îndoială, în același chip: prin dublul înțeles al gr. γαληνότατος, „lin” (despre mare) și „senin” (despre cer), ca și lat. *caeruleus*.

Și originalele grecești sînt departe de acelea, cărora li se potrivește epitetul de „*verba non translaticia*” al lui Gellius (IX, 9)!

„Dacoromania”, III, 1922—1923, p. 812—813.

NOTE

¹ *Über Ursprung und Bedeutung des Amtes der Logotheten in Byzanz*, in „Byzantinische Zeitschrift“ din 1910, p. 440 sqq. — P[entru] γενικός λογοθέτης, „treasurer-general“, v. și Minns, *Scythians and Greeks*, p. 543; cf. *ibid.*, p. 612: ἐπὶ τῶν λόγων, „finance minister“ (λόγος τῆς πόλεως = bugetul orașului!).

² Pentru cunoscutul *feți-logofeți*, cf., pe de o parte: „Peste feți De logofeți, Peste mici De gramatici” (Baronzi-Iorga, *Un mănunchi de colinde*, p. 15), iar, pe de alta: *stea-logostea*. — De asemenea: vr. *oare făt, oare fată* = ‘oarecare, oarecine’, în „Leastyța” lui Ioan Scărariul („Arhiva”, Iași, 1915, p. 29): de adăugit în *Dicț. Acad.*, s. v. *făt*, „plod, fiu, fecior”. — *Logofăt-de-masă*, „copist, secretar”, și *logofăt-de-strană*, „dascăl de biserică” (cf. *făt, crîstnic* etc.), deosebesc românii dintre Vidin și Timoc (v. monografia d-lui Bucuță, p. 131). — Adde: „Micu *Grămădicu*” din Reteganul, *Povești*, 48 (et. pop. cu *grămădă*).

³ Cf. de asemenea: „*pré-cuvîntărețul*” = λογιώτατος, din epistola lui Cacavela către Cantemir, în *Divanul acestuia*. Greșeala lui Cantemir, care făcea din marele-logofăt un porteparole al domnului (v. trad. Pascu, p. 99), în sensul quaestorului (κναιίστωρ) bizantin, poreclit στῆμα βασιλέως (Zonaras, V), a rectificat-o, independent de studiul citat al lui Semenov, d. D. Russo, *o. c.*, p. 63, n. 1.

⁴ Asupra semnificativei gr. λόγος, v. acum în special disertația d-lui Erich Hofmann: *Qua ratione ἔπος, μῦθος, αἶνος, λόγος et vocabula ab eisdem stirpibus derivata in antiquo Graccorum sermone (usque ad annum fere 400) adhibita sint*, Göttingen, 1922; iar pentru adevărata explicație a ngr. ἄλογον, v. Bréal, *Sémantique*², p. 121. — Și *cuvînt*, ca sinonim al lui „cauză, motiv” (cf. fr. *raison*), se întilnește în vr.: *cuvântu* (așa, în *Cod. Voron.*, XIX, 38, unde-i corespunde în versiunea lat. *causa*, iar în cele gr. și sl.: λόγος și slovo).

DIN SINONIMICA LUI „DRAC”: CHIORCHIOJILĂ

Între diferite alte nume pentru 'drac', cele mai multe neatestare aiurea (*Bulicheriu, Cotilici, Desachi, Dodielnicu, Fesache, Găvozditu, Goidilă, Handrea, Hanțu, Hanțuțu, Moflea, Manghina, Polima, Paftaru, Sana* etc.¹⁾, pe care le înșiră d. V. Moisiu în manuscriptul înaintat pentru premiul Wright, — manuscript ce mi-a fost comunicat de d. Murgoci și Kirileanu, — îl găsim și pe acesta, explicat astfel: „Se crede că dracul e încrucișat și se uită pieziș, încrucișat, ca un om *chiorhuz, chiorcojat*” (cf. moldoven. *a se închiorchioșă*, pe care Șăineanu, *Dicț. Univ.*⁴, îl scoate din *cocoș!*).

E, fără îndoială, turc. *keur gueuzlu*, „ingrat; surnom du diable” (Barbier de Meynard, II, 657); propriu: „aux yeux borgnes, aveugle” (cf. *ibid.*, II, 166, s. v. *cheitan*, „diable”, unde se explică de ce „les Turcs appellent le diable *kieur*”, — cum îl numesc, de altfel, și ai noștri, după aceeași listă a d-lui Moisiu: *Chioru*)².

Ocazia e binevenită să adăugim că, printre numele dracului, de care s-a ocupat, în mai multe rânduri, G. Pascu (cf. DR, II, 789 și III, p. 454 [106]), trebuia însemnat și *Zarzavela* (la Alecsandri), pe care Șăineanu, *l. c.*, îl raportă, cu drept cuvânt, la mr. *zarzavuli* și a cărui proveniență ngr. e patentă³.

Să mai adăugim, iarăși, că turc. *caraghioz*, în înțelesul său etimologic, de „ochi-negru” (cf. ngr. *μαυρομάτης*, din care n. de fam. dr. *Mavromati*, mr. *mavruniat*, „oacheș”, dar și *Caraghiuzelea* din *qara gueuzlu*, „joli, séduisant”) se întâlnește, în terminologia pescarilor noștri, ca. nume al „cosacului cu ochii mari și negri”: *cosacul caraghios*, și al „scrumbiei cu cap negru” (rus. *ciornoglava*): *caraghioz* (v. Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, pp. 146, 225); — cf. și n. pers. *Ciornoocuș* (Iorga, *St. și doc.*, III, 11).

„Dacoromania”, III, 1922—1923, p. 815—816.

NOTE

¹ Pentru *naiba*, cf. și turc. *na-yab* [= *naïab*!], „introuvable” (Barbier, II, 809). — *Urcoi*, și-n „Comoara satelor”, II (1924), 43, rimînd cu „drăcoi”. — [Adde, DR, III, 1099:] Pentru *Sana*, cf. cr. *sana* ca n. al Avestiții (DR, III, 860), confirmînd și et. lui *Sancă* (*ibid.*, 822).

² Γκέρας, „blind”, din „ντόρυκα”, jargonul țigănesc din provincia Εβρυτανία (în apusul Greciei continentale), neidentificabil pentru d. Manolis A. Triandaphyllides (*Eine zigeunerisch-neugr. Geheimsprache*, în „Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung”, 52 [1923], p. 9), e, evident, același cuvînt turcesc; iar τσορνή, „Mütze, Kopfdecke aus schwarzem Tuch oder Atlas”, nu aparține la țig. *ichor*, „Dieb”, ca τσόρης și τσορέλα, „Dieb” și „Diebstahl” (*ibid.*), cum crede autorul, ci, firește, la sl. *čorn*, *cern*, „negru” (după colorarea căciulii).

³ Cf. acum și P. Papahagi, în rev. „Dunărea”, I (1923), p. 101 sqq.

DIN SINONIMICA „DRACULUI”

Bèstrega

‘Naiba: „Du-te la *bestrega!*” (Mehadia, j. Caraș-Severin)’ („Comoara satelor”, I [1923], 143).

È bulg. *beztraga*, „fără urmă”, care apare la românii din Macedonia sub forma adverbială *bestraga*, ‘à travers les champs’ (G. Pascu, *Dictionnaire étym. macédonroumaine*, II, 211, no. 451) și la românii din Albania, în expresia: *U lo bèstraga*, „a plecat, a fugit fără urmă”, lit.: „o luă la sănătoasa, fără a i se mai putea da de urmă”, relevată de Capidan (*Elementul slav în dialectul aromân*, ed. Acad. Rom., București, 1925, p. 58¹).

Pentru sens, cf. megl. *știva*, „urmă” (Per. Papahagi, *Megleno-românii*, II, 121) = gr. στίβος, „pas, urmă, drum” (?), și mr. *stifa s-feațe draclu* = ‘dracul se făcu nevăzut’ (Per. Papahagi, *Graie aromâne*, p. 143; Dalametra, s. v. *stifa* cu trimitere la *stihio* = ‘stafie’) — de unde și *stifusiri*, „a pieri, a dispărea”, — care e, credem, identic cu serbo-cr. *stiva*, *istiva*, turc. *istifè*, „Krümmel, Meerschaum”, explicat odinioară de Miklosich (*Türk. Elem. in d. südost-u. osteurop. Sprachen*, I², 131) din ngr. στίφινος, iar de curînd („Arhiv f. sl. Philologie”, XXXVII, 395) din εἰς Θῆβαι (Teba beoțiană fiind vestită prin frumusețea spumei-de-mare), — dacă nu turc. *istifè*, „demission”; cf., de altfel, în sfîrșit, și dr. *tiva*: „*tiva*, băiete!” (Creangă, ed. „Minerva”, *Glosar*)².

Cel din lăgărie

Se zice în popor (com. Brănești, Dîmbovița) la ‘drac’: „*Ucigă-te cel din lăgărie*”.

Zanne (*Proverbele*, VII, 30), din care luăm expresia, spune că ea se întrebuițează numai de către femei și că cuvîntul *lăgărie* înseamnă la popor „un loc unde e zarvă, gălăgie mare”.

Zanne, foarte probabil, se gîndea la ... *logoree* și ar fi mai curînd permis a ne gîndi la *răgălie*, ‘Wurzel, Stamm’: „își aduse o *răgălie* de stejar grea de o purta în umere” (Dosoței, VS, 327, 6 Lacea), *răgălie*, -ii, „rădăcinile plantelor de pe marginea apelor, acelea în care se ascund peștii sau racii” (Codin, *O samă de cuvinte*, p. 63), identic, probabil, cu **algărie* (din *algă*),

sau mai degrabă cu ngr. λυγαρία, ἡ, „osier” (Legrand-Pernot, *Chrestomathie gr.-mod.* [gloss.³]): forma *lăgărie* ar fi, în acest caz, cea intermediară.

Mai probabil însă avem a face cu un nume de localitate (pe care dicționarele geografice de care dispunem îl ignorează)⁴.

Ghitcu

Se zice la ‘drac’ prin Moldova de sus (Furtună, *Vremuri înțelepte*, p. 91; cf. DR, II, 789).

E, desigur, ruten. *dīdʹbko, dītʹbko* (pron. *gitko*), „Bergmännchen, Teufel” (Żelechowski, I, 184, 186).

Veliar

‘Cuv[înt] ovr[eesc]: drac, satană’ (*Glosariul* Golescului, f. 291; după excerptele d-lui G. T. Kirileanu).

Evident, biblicul Βελίαρ (Βερίαλ, *Beryîl*), variantă a lui Βελίαλ (*Belial*), care, el însuși, apare, ca *Velial*, și-n „Țiganiada” (ed. Cardaș, p. 496, împreună cu *Velzāvuv = Beelzebub*): „Τίς δὲ συμφώνησις χριστοῦ πρὸς Βελίαλ” (II, Cor., VI, 15) și despre care am vorbit în DR, III, 454, [106], n. 3⁵.

„Dacoromania”, IV₂, 1924–1926, p. 874–876.

NOTE

¹ *Ibid.*, p. 358, se relevă mr. *iandză*, „naiba” = mbulg. *jendza*, despre care v. „Arch. f. sl. Phil.”, XVII, 135.

² Și pentru dr. *du-te-n budura* = ‘pustiu, nelocuit de oameni, locuința necuratului’ (v. *Dict. Acad.*, s.v. *būdur* = ‘o stîncă mare și cu oarecare vegetație neregulată, unde capra neagră se ține mai adesea’) găsim la românii transdanubieni un corespondent: megl. *Țe ț-ai bătură*, ‘Ce ți-e? Ce mi te tot minii?’, *Nu-l-ai bătură*, ‘n-are nimic’ [cf. dr. *n-are nici pe dracul!*] (Per. Papahagi, *Megleno-românii*, I, 63).

³ De aici și mr. *ligăreauă*, „răchită” (Capidan, *Românii nomazi*, p. 124). Cu mr. *lăgară* = λαγάρα, ‘lie, marc’ (Pascu, *Dict. ét. mr.*, II, 55, no. 1009), nu pare a avea nici o legătură cuvintul nostru.

⁴ *Frînga*, alt n. al dracului (Zanne, *l.c.*, p. 8) înseamnă, poate: cel cu tichie de *frînghie* (frîncească). — Din același volum culegem, ca n. pentru drac: „*Izicuță dracu*” (p. 28: prin aluzie la un om neastîmpărat) și *înger-de-baltă* (p. 21), *Scaloiu* (p. 148, din *scaloii*, „usturoi”, „grăunte”: acest din urmă sens, atestat în glosariul Codin, explică denumirea), iar la românii sudici: *Șuca, Daracu* (p. 13; celelalte: „Țiscatarat”, „Sl’icrepanuma”, „Costor” sînt, cu greșeli de tipar sau de transcriere: *Triscatarat, s-l’i creapă numa* = ‘să-i crepe numele’, *Eosfor*). —

La cunoscutul *Benga* = țig. *beng*, 'Teufel' (cf. și Tiktin, *ad voc.*), se adaugă și *Benghisu* = 'dracul': „Mă ia *benghisu* de fug” (rev. „Comoara satelor”, III [1925], p. 78), pentru a cărei formațiune cf. și țig. *banges*, 'krumm' (adv.), față de *bango*, idem, adj. (v. Wlislöcki, *Die Sprache der transsilv. Zigeuner*, p. 73).

⁵ Însemnăm aici alte câteva nume ale dracului, pe care le culegem din rev. „Comoara satelor”, III (1925): *Anghipeț*, *Dadulea* (p. 49), *Ghitcu* (50), *Zgaiba*, *Zgîmbea* (52). — *Matracucă*, de a cărei origine ca apelativ, cu înțelesul de „femeie urită, cu apucături rele”, ne-am ocupat altădată aici (DR, I, 263 [160]) și căreia Șăineanu îi dădea o explicație imposibilă (*mîtră* + *cucă*!), se întâlnește și ca n. masculin de persoană în zicătoarea: „de pe vremea lui *Matracucă*, de cînd e *Matracuca*” (Zanne, *Proverbele*, VI, 200), ceea ce intră, de altfel, foarte bine în explicația noastră; cf. însă și: *matracucă*, „femeie de nimic, proastă sau gură-spertă” (*ibid.*), *mîcă*, *matrucă*, *handracucă*, „se zice femeilor proaste” (rev. „Ion Creangă”, IV, 369).

ÎN CÎRNELEAGĂ

În însemnările sale, Creangă tălmăcea *cîrneleaga*, ca „săptămîna hîrții, săptămîna cea din urmă a carnavalului”.

Autorii prețiosului glosar al ediției „Minerva”, dl. G. T. Kirileanu și Al. Vasiliu, doi excelenți cunoscători ai graiului popular, observă, cu dreptate, că marele povestitor se înșală. Săptămîna a noua a cîșlegilor de iarnă, adecă ultima înaintea postului mare, se cheamă, în adevăr: *săptămîna albă* (după „fructul alb”, care e singurul îngăduit în cursul ei) sau *a brînzei* (de unde și cunoscuta locuție: „nouă cu a brînzei”, „opt și cu a brînzei nouă”); săptămîna anterioară celei albe se numește: *vîrstată*, *vîrstită* sau *mistreață*, adică „amestecată” (< lat. *mixturicius*, cf. *porc mistreț*, *vin mistreț*, *mistrițoi*, *a-ți merge mistreț*, „așa și așa, mediocru”), pentru că postul (secul) de miercuri și vineri alternează cu fructul (dulcele) din celelalte zile; săptămîna care precedă pe cea vîrstată, în sfîrșit, se cheamă *hîrț* (după Melhisedec: săptămîna *arțiburilor* armenești, cînd oamenii „se spurcă” cu fruct și în zilele de post, ca ereticii; cf. Hasdeu, s. v.), adecă dezlegare de postul de miercuri și vineri, sau săptămîna *delaolaltă*. După unii țărani însă *cîrneleagă* ar fi „săptămîna antepenultimă a cîșlegilor de iarnă” (Kirileanu-Vasiliu, l. c.) și, în acest caz, Creangă ar avea, totuși, dreptate! *Non liquet*.

D. Philippide (*Specialistul român*, în „Viața românească” pe 1907, pp. 17—8) susține, cu probabilitate, că, de la început, *cîrneleaga* a fost nu a zecea săptămîină înainte de Paști, adecă *harții* (cum crede, cu Creangă, Tiktin), ci a noua, deci așa-numita *vîrstată*, în care zi miercurea și vinerea se postește, adecă nu se mănîncă carne (de aceea: *carne leagă*), pentru că în săptămîna a 3-a nu se mănîncă decît fruct alb, iar de la a 7-a începe postul. De fapt, Marian (*Serbătorile*, I, p. 114 și urm.) înțelege prin *cîrneleagă*, pe lîngă „timpul de la Crăciun pînă la lăsatul secului de brînză”, tocmai: „a zecea săptămîină înainte de Paști”, — după cum prin *cîșlegi* se înțelege nu numai „intervalul dintre Crăciun și lăsatul secului de brînză”, ci și „totalitatea zilelor de fruct de peste an”.

Un lucru e, în orice caz, mai presus de orice îndoială: după cum rom. *cîșlegi* reprezintă un lat. *caseum ligare*, tot astfel rom. *cîrneleaga*, *cîrnelegi* (Iorga, *Gesch. d. rum. Volkes*, I, p. 223) e un *carnem ligare*.

Nu tot așa e cazul, din acest punct de vedere, cu *carnavalul* occidentalilor.

În timpul din urmă, s-a publicat o întregă serie de cercetări asupra originii acestui cuvînt, mai ales în revista „Wörter und Sachen”: C. Merlo, *Der romanischen Benennungen des Faschings* (vol. III, p. 88 sq.); — Zan-

ner, *Zu Carneval im Franzosischen* (IV, 193 sqq.); — P. E. Guarnerio, *Il fantoccio del carnevale e il giovedì gresso a Sassari* (IV, 196 sqq.). Etimologia oscilează mereu între *carnem levare* și *carne vale*: „adio, carne!” (după Meyer-Lübke, o glumă călugărească). Dar ca și C. Clemens (*Der Ursprung des Karnevals*, în „Archiv für Religionswissenschaft” pe 1914, p. 139 urm.), ei sînt de acord în a contesta etimonul propus de Usener (*Gotternamen*, p. 118 și urm.) și adoptat de Korting: *carrus navalis*.

Etimologia învățatului german merită, totuși, să fie luată în seamă, dacă nu pentru alta, măcar pentru caracterul interesant al legăturilor pe care le stabilește între străvechi practice dionisiace și obiceiuri, obscure altfel, ale carnavalului modern.

Pînă pe la jumătatea veacului trecut, în adevăr, la Roma era obiceiul ca, în ajunul postului, femeile să se primble în căruțe care erau alcătuite în chip de năvi (cf. fr. *coche de terre*): *carrus navalis*. Se știe însă, că, la Atena, la serbările lui Dionysos, zeul era purtat în oraș într-o corabie pe roate (reprezentări artistice, pe vase, ale acestui *Dionysos Pelagios* care, după Wilamowitz, *Einleitung in die griech. Tragödie*, p. 62, e și patronul ditirambului, îl înfățișează pe corabie, cu satiri vîslași, cîntăreți și menade). Dacă, acum, acest element, acest moment al procesiunii este chiar acela care i-a dat numele, — asta e greu de hotărît. E atîta amestec de elemente diverse, vechi și nouă, de trivial și grotesc, de orgiastic și fantastic, în aceste bacchalanii moderne, — cu *hennula cervula*, cu *Kasper*-ul german (echivalentul lui *Vasilache* al „Gașperilor” noștri țigani; cf. „Convorbiri literare” pe 1907, p. 526 și urm.), cu *Arlechino* și *Pulcinello* italian, cu *Polichinelle* al francezilor și întreaga familie, cari, toți, descind din *cicirrus* latin, adecă din străvechea „persona osca” a Atellanelor: *pulcinus*, *pullus*, „omul cocoș” (v. A. Dieterich, *Pulcinella*, p. 139 și urm.). Un cocoș autentic de astă dată apare, în anumite localități din Boemia, ca . . . țap ispășitor, la nunțile ce se fac în timpul carnavalului: înveșmîntat într-un burnuz cenușiu, cu tichie roșie ca creasta pe cap, victima e tradusă înaintea unui tribunal, înscenat ad-hoc, unde e judecat după toate legile artei și condamnat la moarte. (Boemia nu are, totuși, monopolul judecătorilor de carnaval cari osîndesc la moarte cocoșii!). Executat prin solemnitate, prin ștreang, capul revine, de drept, reclamanților, iar restul, condus la domiciliul nupțial, e pus în frigare și — *consumatum est*. Cîntecele ce însoțesc aceste procesiuni populare, subsecvente procesului sau nu, sînt adevărați monștri de trivialitate. Așa celebrele *Canti carnescialeschi* ale lui Lorenzo de Medici, așa nu mai puțin celebrele *Fastnachtsspiele* ale lui Hans Sachs (un *Feige zeigen*, adecă it. *far le fiche*, de unde și rom. *na fica* din „Revista critică-literară”, III, 154, e floare la ureche pe lîngă altele!).

Dar să ne întoarcem la discuția asupra originii numelui: *carnascialeschi* din titlul citat cere și el o explicație.

Pe lîngă terminul, relativ recent, de *carnaval* (cf. și calabr. *carnale-vare*, sicil. *carnalivari*), latina medievală are: *carniprivium* și *laxalio carnis* (Du Cange), adecă, exact: *lăsatul de carne* al nostru (rus. *miasopust*). Ace-

lași sens și aceeași factură o are it. *carnasciale* (din *carnelasciare*), și tot astfel stă lucrul cu vsard. *karrasekare*, cat. *carnestoltas*, sp. *carnestolendas* etc. Din germ. *Fasching* (cu al său *Blaumontag*, pentru care cf. *Lunea curată* s. *Lunea păstorilor* de la noi), prin intermediul ung. *farsang*, avem apoi, rom.-dial. *fărșang*, iar, prin contaminație cu *sfârșit*: *sfărșang* (N. Iorga, *Studii și documente*, XII, *Glosar*).

După lăsatul secului, cu *spolocania* lui (probabil din *spălăcanie*, de la *spălăcesc*, ca *petrecanie* de la *petrec*), *cîșlegile*, expirate, fac loc postului-mare. Oricare ar fi fost întinderea lor (căci „*cîșlegile* merg cu postul *Sîmpietrului*”), un lucru e sigur: că „*martie* nu lipsește din post” (locuțiunea e, cum se știe, proverbială, ca și fr. *arriver comme mars en carême*, din care etimologia populară a făcut: *marée en carême*). Cu alaiul său de *babe* (ung. *babazile* sînt zilele *babei* noastre), dintre care prima, *Baba Dochia* (cf. germ. *Doche*, ung. *baba*, „păpușă”), îi poartă pe alocurea și numele: *Baba Maria*, — *martie* contribuie, neapărat, la *Păresimi* (v. Marian, *Serbătorile*, II, 31).

Cuvîntul *păresimi* însuși e lat. *quadragesima* (neap. *quaraesema*, it. *quaresima*, sp. *cuaresma*, fr. *carême*), — unul din cele șase cuvinte din limba noastră, cu această însemnare fundamentală („*patruzeci*”): *sărăcustă*, *sărindar*, *sorcovă* (cf. *sorocovă*), *carantină*, *Caranda*.

Foarte interesantă e forma: *miezupăreți*, etimologie populară din *miazăpăresii* (variante, v. la Marian, *l. c.*, p. 211, cum și la Ureche, ed. Popovici, p. 213), adecă *miezu-păresimi*, fr. *mi-carême*, lat. *media quadragesimae*. (Pentru acest *miez* pe lîngă *nămiez*, *amiază*, *miazăzi*, *miază-noapte*, compară și: *miazăcoastă*, în „*Doc. din Cîmpulungul românesc*” de Ștefanelli, p. 477). — Să însemnăm, înainte de a încheia, și pe *cîșlig*, interesantul dublet al lui *cîștig* „*îngrijesc*” (la moți), „*capăt, profit*”, — o curioasă contaminație cu *cîșlegi*.

„*Neamul românesc*” din 6 februarie 1917 și reprodus în „*Șezătoarea*”, XXXIII, 1925, nr. 7-9, p. 98-101.

IARĂȘI „CÎRNELEAGĂ”

Direcția acestei reviste [„Șezătoarea”] făcîndu-mi cinstea neașteptată de a reproduce, în [...] anul XXXIII, 1925, nr. 7—9, p. 98—101] un articol al meu din 1917 asupra acestui subiect, cred de datoria mea să revin, pentru a pune la punct sau măcar la curent informațiile mele de atunci.

*

În primul rînd trebuie semnalată substanțiala contribuție a [...] [lui] D. Furtună: *Pentru cuvîntul „cîrneleagă”, din rev. „Ion Creangă” pe ianuar 1921.*

Varianta plurală *cîrnilegile*, relevată acolo, e atestată și la Codin-Mihalache (*Sărbătorile poporului*, p. 26), sub forma *cîrnălegi*, ceea ce lasă deschisă întrebarea dacă nu cumva avem a face mai curînd cu o falsă analogie, rezultată din interpretarea ca plural a compusului verbal *carne + legi*, simetric cu *caș + legi (cîșlegi)*, fiindcă un singular *cîșleagă* nu știm să existe.

Interesant e și epitetul de *pistrîța*, dat prin Oltenia „cîrnelegii”, după [...] Furtună: explicația lui e absolut aceeași, ca și a lui *vîrstată*, *vîrstită* sau *mistreată*, și, de altfel, tot la Codin-Mihalache, *l. c.*, găsim și epitetul *împestrîțată*, pe lîngă „săptămîna de *praguri*” („cea din urmă săptămîna a cîșlegilor”).

Cît privește, însă, cele spuse de [...] Furtună asupra genezei locuțiunii „opt cu a brînzii”, „opt și cu a brînzii nouă”, „nouă cu a brînzii” etc., observăm, mai întîi, că explicația prin aceea că „cîșlegile de iarnă țin pînă la opt săptămîni, și dacă se adaugă și a brînzii, pînă la nouă”, a dat-o, între alții, Tiktin (în *Dicționarul* său, sub *brînză*), dar, probabil nici în gîndul său — și nici într-al meu, care o pomeneam doar parentetic — n-a fost că „săptămîna albă ar fi *veșnic* a noua”, ci numai că, în spiritul expresiei, e vorba de o durată cît mai mare — dacă nu chiar de durată maximă — a carnavalului.

Nu mă gîndesc să mă iau la întrecere cu pîr. Furtună în „Evanghelistar”, dar mi se pare că, în chestii de asemenea natură, problema nu se poate mîrgini la „Evanghelistar”. S-ar putea, în adevăr, ca, dat fiind că durata cîșlegilor e variabilă iar a postului fixă, numărătoarea să se fi făcut în raport cu postul sau Paștele: săptămîna brînzii precedînd imediat cele

șapte săptămîni ale postului era, astfel, constant, a *opta* („opt cu a brînzii”). Semnificativ e, în orice caz, că variantele cu „șase”, „șapte”, „zece” și chiar „unsprezece”, de care vorbește [...] Furtună, sînt numai sporadic-hiperbolice, dar, evident, secundare, pe cînd expresia cu *opt* e cea curentă, generală; iar, pe de altă parte, variantele, ceva mai obișnuite de felul lui „opt și cu a brînzii nouă” sau „nouă cu a brînzii”, se pot explica perfect din „opt cu a brînzii”: pierzîndu-se înțelesul primordial, care era acela de „opt săptămîni, cu săptămîna brînzii inclusiv”; echivocul și din „și cu a brînzii”, interpretat ca „plus, pe lîngă” („opt plus a brînzii”), a adus, în mod firesc, adaosul: „opt și cu a brînzii, nouă”, de unde, apoi: „nouă cu a brînzii”.

*

În cunoscuta monografie a lui Kaindl, *Die Huzulen* (p. 74) se spune că „în antepenultima (drittletzte) săptămîină cade punctul culminant al carnavaulului: în ea mîinîcă huțulul și în zilele de post (miercurea și vineră) carne; de aceea se și cheamă săptămîna *Zahalnuj tyzden* sau *zahalnycja*, adică săptămîna în care e slobod să mîinîci de toate [de la *za halem* «de-a valma»] ... În ultima săptămîină a cîșlegilor, în sfîrșit, se mîinîcă, pe lîngă pește și ouă, de preferință numai lapte și brînză, de aceea săptămîna poartă numele de săptămîna albă, *bilyj tyzden*”.

Analogia sau, mai bine zis, identitatea — dată fiind originea românească a huțurilor — acestor denumiri, care corespund, respective, cu „săptămîna delaolaltă” (*harți*) și „săptămîna brînzii” (*albă*) de la noi, e pe cît de evidentă, pe atît de instructivă.

Numele de *Dochia* al „babei” de la 1 martie, firește identic cu *Evdochia*, care se serbează în acea zi; iar, cît despre *șpolocanie*, originea lui e mai probabil rus. *poloskanie*, de la *poloskati*, „a clăti”, cum spune August Scriban în „Arhiva” din Iași pe 1921, p. 477: metateza (*șpolokanie*) din *poloskanie* va fi fost înlesnită și prin etimologia populară cu *șpăl*.

*

În sfîrșit, din literatura cea mai nouă relativă la problema originii numelui și obiceiului *carnavaulului*, vom pomeni îndeosebi părerea germanistului L. Wilser (*Die Germanen*, I—II, 1914—18), care, bazat pe constatarea documentară a existenței unui vehicul simbolic în regiunile Rinului, studiată de Clemens într-un art. din „Kölnische Zeitung”, critică aspru scepticismul acestuia în ce privește derivarea din *carrus navalis* și vede în *carnevale* italian importul longobard al unui obicei ale cărui origini s-ar urca foarte departe, pînă la acel „Schiffswagen” sacral (*signum in modum liburnae figuratum*), ce apărea odinioară, la germanii lui Tacit (*Germania*, c. 9), cu prilejul procesiunilor din preajma primăverii, în onoarea zeiței *Nerthus*, „id est Terra Mater” (*ibidem*, c. 40), deci *Aertha*, „Mutter Erde”

identică cu Isis, despre al cărei cult Lactantius raportează textual: „Certus dies habetur in fastis, quo *Isidis navigium* celebratur”, concordând în totul cu descripția ritualului din Tacit (*l. c.*).

O părere asemănătoare exprimă acum în urmă și americanul M. J. Rudwin (*The Origin of the German Carnival*, New-York and London, 1920), care consideră procesiunile carnavaulului ca o „supraviețuire” a procesiunilor orgiastice ale Isidei, în care se transporta cu pompă o corabie, simbol al fertilității².

Oricare ar fi însă probabilitatea și importanța reală a acestor moșteniri ale păgînătății străvechi (foarte sugestive apropieri face și Dawkins în articolul său: *The modern Carnival in Thracea Cult of Dionysos*, din „Journal of Hellenic Studies”, XXVI, p. 191 și urm.), totuși, din punct de vedere etimologic, mai plauzibilă rămîne legătura numelui *carnaval* cu *carne* (fie *carne-vale*, fie, mai degrabă, *carnem levare*), pentru care vorbește și *cîrnelea-gă* (*carnem ligare*) al nostru.

„Șezătoarea”, XXXIII, 1925, nr. 10–12, p. 113–116.

NOTE

¹ *Caranda*, ca nume de persoană, are un corespondent exact în turcește, unde *Karanta* înseamnă tocmai: „homme de trente cinq a quarante ans, homme d'un âge moyen” (*Zenker*, 696), iar exemple cu *miez* (*miază*) în genul lui *miezii-păresimei* se pot spori și cu *miază-lună* din *Glosarul d-lui Viciu* (p. 60).

² Numele zeiței egiptene se întilnește și la noi, în numele de familie *Sidor*, din n. de botez *Isidor*, însemnând „darul *Isidei*”, întocmai precum *Teodor*, *Bogdan* s. *Bojidar* înseamnă „darul lui Dumnezeu”.

SFINȚII-MEDICI ÎN GRAIUL ȘI FOLCLORUL ROMÂNESC

La 1 iulie, calendarul ortodox fixează pomenirea „sfinților fără de bani vraci Cozma și Damian”¹. Rînduiala sfeștaniei celei mici sau rugăciunea celor șapte coconi pentru cei ce nu pot dormi invocă ajutorul „sfinților mucenici și vindecători fără de argint Cosma și Damian, Chir și Ioan, Pan-teleimon și Ermolae, Samson și Diomid, Mochie și Anichit, Thalaleu și Trifon”².

Acești „doftori fără de arginți” (ιαματικοὶ ἀνάργυροι)³ era firesc să pătrundă și la noi în traiul și graiul poporului, unde faima lor și numele unora dintre ei⁴ răsună pînă astăzi în proverbe, idiotisme și descîntece.

I. — Zanne, *Proverbele românilor*, VII, 169, înregistrează zicătorile: „A fi sfînt făr de argint”, „Sfînt făr de arginți”, despre un „om, care-ți face treabă fără să ceară plată; om cinstit, dar sărac” (cf. „sărac, dar curat”).

Aluzia la sfinții „doftori fără-de-arginți” e atît de evidentă, încît — probabil, de aceea — meritosul strîngător al proverbelor noastre a crezut de prisos s-o releveze⁵.

II. — Un „descîntec de bubă”, publicat în tînăra revistă de folclor din Blaj, „Comoara satelor”, an. I (1923), p. 16, începe astfel :

Amin, amin,
cosman de amin.
Vracii Domnului
descîntecul sfintei Mării⁶.

Cele spuse pînă aici ajung pentru a înțelege că cele două versuri din mijloc trebuie interpretate și ortografiate precum urmează :

Cosma(n) [și] Damian,
Vracii Domnului.

Un „descîntec de șarpe”, reprodus după un ms. religios din Chiojdu-Mic (Buzău) în rev. „Ioan Neculce”, IV (1924), p. 236, sună, în adevăr, precum urmează: „Amin, amin ([de] doao ori), *Cozma și Damian*. Să mîneacă Maica Sîntă Măriia Duminecă de dimineața la fîntînă și găsi pe Spinărăulu [șerpe], șezînd pe piatră veninatu, topsecatu, pelinatu, ciumăratu ...”⁷.

Greșeala pe care o face revista blăjeană însă, — care, de fapt, nu face decât să reflecte o confuzie populară, — apare totuși în cele mai vechi culegeri de descîntece și se întîmpină, delaoaltă, în mai toate publicațiunile de acest soi.

„Amin, amin, și *Cosma d'Amin*, ai iamata [= ἄγιοι ἰαματικοί!], că m-au mușcat giata cu muștere zimți”, începe un descîntec „de mușcătura șerpelui”, tipărit, acum cîteva decenii, în „Buciumul român”, III, p. 140. — „Amin, amin, *Cosma d'amin*” apare constant, ca „incipit”, la o serie de 6 descîntece, diferite, din „Monografia com. rur. Stălinești [= Stăniliești]”, de N. T. Moceanu (pp. 135, 137, 138, 141, 143). — „*Cuzman de Amin*, liacu lu Diordie” sună, ca refren, invocația într-un descîntec de deochi din colecția *Graiul nostru*, a d-lor Candrea-Densusianu-Sperantia (II, 126), cum și-n *Graiul din Țara Hațegului* al d-lui O. Densusianu (p. 343), supt forma: „*Cozmă d'e amin*”. — „Amin, amin, *Cosman d'amin*”, începe și „descîntecul miluitelor, sfintelor” din *Colectiunea folcloristică română din Răcășdia și jur*, de E. Novacovicu, p. 132⁸.

Identificarea era din cele mai ușoare. „*Cosma și Diamin*”, din descîntecele de „Samcă” sau „borză” (Marian, *Nașterea*, p. 35⁹), oferea, așa-zicînd, un termin mediu, întocmai ca și „Amin! amin! *Cosmă, Dămin*” din Pamfile (*Sărbătorile de vară la români*, p. 161) sau „Amin, amin, *Cosmandin*” (v. Hasdeu, *Etym. Magn.*, s. v. *amin*, col. 1074).

De fapt, aceste „etape intermediare” sînt absolut superflue pentru recunoașterea numelor *Cosma* și *Damian*, care se ascundeau subtr deformatiunile populare, o dată ce intervenția acestor „Dioscuri creștini” în descîntece e binecunoscută¹⁰ și o dată ce știm că „Sf. Cosmadin” se serbează în popor tocmai la 1 iulie¹¹, adică în ziua de Sf. Cosma și Damian.

Singurul lor rost este acela că ne dezvăluie mecanismul etimologiei populare care a făcut din *Cosma* și *Damian*: „*Cosman de amin*”.

Numele acestea nefiind prea obișnuite și ajungînd prin urmare obscure („obscurata diu populo”, zice Horațiu, *Epist.*, II, 2, 115), subtr influența lui *amin* precedent, *Damian* a fost analizat în: *de* + *amin* (cf. *Demian* și „*Diamin*” sus citat), iar, subtr influența lui *Damian* însuși, *Cosmă* a fost transformat în: *Cosman* („*Cuzman*”, cf. „*Cosmandin*”).

În ce privește *Cosmandin*, la formarea lui — după o procedare sintetică cunoscută din exemple ca *Antanasii* = *Anton* + *Atanasie* (17—18 ian.), *Todorusale* = *Todor* + *Rusalii* etc. — a putut contribui și analogia cu *Costandin* (Constantin).

III. — O altă expresie populară, în care, după credința noastră avem a face cu nume de „sfînți vindecători fără arginți” este faimoasa locuțiune: „a umbla *teleleu-Tănase*”. Dar, pentru demonstrarea lucrului, va fi necesar, de astă dată, un mai mare încunjur.

După sensu-i curent, expresia citată înseamnă: „a umbla mereu, fără rost; flăner, rôder, herumschweifen, bummeln”. Ea face parte, ca atare, dintr-o întregă grupă de locuțiuni sinonime, începînd cu *a umbla* sau *a bate*.

Pentru claritatea expunerii, le vom împărți în două serii (compuse cu *a bate* și compuse cu *a umbla*), deși cele mai multe din ele se întrebunțează deopotrivă cu ambele verbe¹².

1. *A bate berbunca* (*bărbunca, bărbunc, vărbunc* = germ. *Werbung*, „recrutare”; v. *Dict. Ac.*, s. *bărbunc*, „racolage, danse paysanne”, unde se citează expresia *a juca verbuncul* și adv. *în verbunci*, „în lumea largă”, propr.: „în armată”¹³). — 2. ~ *brambura* s. *bambura* (v. *Dict. Ac.*, s.v. și cf. *gambură*, „locul unde fug cei care au bătut țel în jocul cu mingea de-a tria-lunga”, din glosarul Viciu, p. 45, it. *a bámbera*, „la întîmplare, la noroc, fără socoteală”, turc. *bambere*, „gradus, ordo, échelle, Leiter”: onomatopeic¹⁴). — 3. ~ *ciamburul* s. *giamburu* („Șezătoarea”, IX, 155): aluzie la „ceambulurile” prădalnice de cdinioară ale tătarilor (v. Șăineanu, *Infl. orient.*, II¹, 121); cf. varianta secundară: *a umbla sambura* (*Graiul nostru*, II, 211)¹⁵. — 4. ~ (*h*)*alcaoa* (Zanne, o.c., IV, 245): reminiscență istorică a vechilor exerciții militare orientale consistînd în aruncarea suliței (cf. *geridul*) printr-un cerc de fier (v. Șăineanu, o.c., ad loc.). — 5. ~ *hambesa* (Pamfile, *Jocuri de copii*, II, citat în *Dict. Ac.*, dă însă numai varianta cu *umbla*) se lămurește prin următorul pasaj din monografia lui Kaindl, *Die Huzulen*, p. 11 sq.: „De Paști, flăcăii obișnuiesc a lua parte la un joc, pe care-l numesc *hambas*. Acesta consistă în aceea că flăcăii formează un lung lanț, ai cărui membri au fiecare datoria ca, cu toată repeziciunea cea foarte mare a mișcării lor, să nu iasă din rînd. Conducătorul, prevăzut cu un băț ușor sau cu o ciuște (basma răsucită), aleargă repede, cînd la dreapta, cînd la stînga, așa că e aproape cu neputință să-l urmezi fără a părăsi rîndul. Unuia din cei ieșiți din rînd se silește conducătorul să-i aplice o lovitură. Dacă reușește, atunci întreg șirul se desface, pentru ca, la un semn dat, să se întrunească iarăși la joc”¹⁶. — 6. ~ *lela* („Rev. critică-literară”, III, 87 etc.)¹⁷ se explică, de asemenea, prin următoarea adnotație a lui Budai-Deleanu la versul „Nu va bate el în zădar lela” din *Țiganiada* (ed. Cardaș, p. 37): „... Precum este și acest cuvînt *lela*, care trebuie bine a se osebi de către altul asemenea cuvînt, *lele*¹⁸. În Ardeal, spre părțile Hațegului, au copiii țăranilor, mai vîrtos cei care păstoresc vitele, un fel de cîntec ce-i zic *lela*. Își strîng grumazii și se scutură din tot trupul, ș-așa cîntă izbucnind cuvinte tresărite, și făcînd schime urîte, rușinoase, și din gură cîntînd lucruri de rușine și adevărat satiricești. De-acolo se zice de obște de oarecare ce nu lucrează nimic, că *bate lela*”. Un sens înrudit are și it. *falalella, faliella*, „cantilena sciocca del volgo; contadino tristo che non volendo lavorare si da a chiedere l'elemosina, cantando alcuni versi”, *lellare*, „andar lento nel risolversi e nell'operare” (Fanfani-Rigutini-Tommasèo), cum și ngr. *τρέλλα λέλλα*. — 7. ~ *laturile* s. *lăturile* (Philippide, o.c., p. 24) își găsește comentariul în versurile populare citate mai departe (subt no. 33). — 8. ~ *pavelele* (*ibid.*) e copia fr. *battre le pavé*. — 9. ~ *pietre* (Candrea, *Poreclele*, p. 69) aparține la aceeași categorie cu precedentul (sinon. *a număra pietrele* din Zanne, I, 254, are, firește, alt tîlc) și următoarele. — 10. ~ *poduri* („Rev. crit.-lit.”, l.c.) se referă,

probabil, la *pod*, „stradă” (cf. Tiktin, s. v.¹⁹) și face, deci, parte, din aceeași sferă de ... ocupații de „surtucari țigoveți”²⁰, ca și II ~ *treta*, „a umbla pe uliță” („Rev. crit.-lit.”, IV, 87), „pe trotuar” (la nsl. *trata*, „Viehtrieb, Grasplatz”, e mai greu de gândit²¹). — 12. *a umbla de-a cileandra*, „fără nici o grijă, nepăsător, laidac, fără de nici un capăt” (D. Furtună, *Vremuri înțelepte*, p. 90), pare o deformare, prin fonetism moldovenesc, dintr-un „de-a fi *leandra*” (cf. și no. 36) sau un „de-acilea-n ~ ” (fiindcă de *hil'andra* mr. n-ar putea fi vorba, iar țigan. *gealindră*, întrebuițat ca refren al unui cântec în pofida țiganilor, nu e prea popular); cf. însă și no. 24. — 13. ~ *craina*, „a umbla fără rost, ca craiu (om fără căpătii)” (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 22), ar putea fi mai curînd în legătură cu **craina*, „marginea” (cf. no. 33) decît cu *crai*, cum sugerează glosatorul, deși *crai* înseamnă, de fapt: „vagabond” (N. Iorga, *Scrisori de boieri și negustori*, p. 189), „crai de poduri”²²; cf. și *crainic*, „herold; telal” (v. *teleleu*!). — 14. ~ *creanga* („Șezătoarea”, IX, 155) s. *creangă* (Zanne, II, 788) formează o familie cu no. 16 și cele următoare. — 15. ~ *d-a doina* (Codin-Mihalache, *Sărb. poporului*, p. 63) trebuie pus în legătură cu *oina* (*oinar*, *hoinar*) și *doina*. — 16. ~ *de flori-de-cuc* (Zanne, I, 170), ca și 17. ~ *de florile mărilor* (*ibid.*), 18. ~ *frunza frăsinelului* (*ibid.*, 183), 19 ~ *frunza lelii* (*ibid.*, II, 788) fac aluzie la hoinăreala pe cîmpuri și prin păduri (cf. no. 30), dacă nu reflectă cumva cîte un început de cântec popular („Flori de măr” se aude des prin colinde, iar „frunza lelii” ar putea fi și: *frunza lălelei*; cf. însă no. 6, cu nota 3). — 20. ~ *fuiogă* (Zanne, II, 789; Pamfile, *Agricultura la români*, p. 248) a fost explicat din ung. *fújogni*, „a sufla încoace și-ncolo” (*Dicț. Ac.*); cf. și rev. „Ioan Neculce”, III (1923), p. 25, unde se înregistrează: „*fuiog*, *fuiogă* (magh.), étourdi”. — 21 ~ *hăbăucă*, „în zădar, razna”, aparține, evident, la *hăbăuc*, „toqué”, unde-l și subsumă *Dicț. Ac.*, din care luăm citatul. — 22. ~ *hai-hui* cuprinde un turcism, identificat de noi în DR, I, 277 [263] (pentru corespondentele mr., *haihum* și *hahă*, cf. și Dalametra, p. 107). — 23. ~ *haimană*, cu sinon. *a hăimăni*, din turc. *haymana*, „vagabond, om fără căpătii” (Șăineanu, s. v.; cf. însă și Tiktin, s. v.). — 24. ~ *handralela* (*ibid.*, s.v. *handră*, „haillon”) pare un compus cu acest *handră*, dar în sensu-i figurat, de „iubită”, pe care-l autoriză simetricul *handralău*, „amant”, din 25. ~ *handralău*, „încoace și-ncolo, fără nici o treabă” (*ibid.*; cf. însă și ung. *vándorló*, „wandernd, herumziehheld”!), ca și sinon. — 26. ~ *de-a handramandra* (*ibid.*; cf. *mendre*: ori onomatopeic?) — 27. ~ *de-a harhageaua*, „a umbla pe cîmpi, fără nici o treabă, jucîndu-se: *harhageauă* a fost un joc, care s-a pierdut” (Zanne, IV, 377). — 28. ~ *hebereu* e ung. *heverö*, „inoccupé, fainéant” (Drăganu, DR, III, 719). — 29. ~ *de-a hoameghea* (Păcală, *Monogr. com. Rășinari*, p. 139) e, poate, identică cu *varmeghea*, „comitatul” (ung. *vármegye*). — 30. ~ *hoinar* s. *hoinaci* (acesta, la Zanne, VI, 146: „Umblă *hoinaci* ca hangerii = hangerliii, soldații lui Hangerli”) se referă originar, evident, la jocul (*h*)oinei (v. *Dicț. Ac.*, s.v., și cf. Vámbéry, *Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes*, p. 146 sq.). — 31. ~ *pe horaițe* se gă-

sește atestat în *Lex. Budan*, s. v. *horaită*, „uliță”, cu sensul de „vagor, circumvagor”. — 32. ~ din *hudă* în *hudă* (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 40, sub *hudă*, „casă”, recte: „gaură, peșteră”) e de apropiat de *hudită* (uliță) etc., cum și de „*hîrbar*” rătăcitor „din cișlă-n cișlă”. — 33. ~ *huș-margina* (Zanne, II, 789, probabil cu gândul la *Huși* sau la *huși*!), de fapt: *huci-marginea*, corespunde fr. *battre les buissons* (cf. și *faire l'école buissonnière*) și se lămurește deplin prin următoarele pasagii din cîntece populare: „Măi, tu, (Gheorghe) Făt-Frumos, ce-mi tot *bați* tu *laturile*, *Laturile* și *plaiurile*, *Plaiurile*, *pravețile*²³. Și toate hotarele?” („Colind pentru ficior voinic”, în I. I. Răuțescu, *Colinde*, p. 6), „Gruia piatra [închisorii] răsturna, Taică-său din grai grăia: Ai, Gruică, dragul meu, Tu îi *bate mărghi-nile*, Eu oi *bate dricurile*, că eu sînt mai de demult, De știu rîndul la bătut” (Frîncu-Candrea, *Moșii*, p. 205), ultimele două versuri scoțînd în evidență și ideea de evitare a unei greutăți, proprie „hoinarilor”. — 34. ~ *iorgusa*, „virjol, umblă în toate părțile, să dobîndească ceva” („Șezătoarea”, V, 101), „tîrcol (dă) = *umblă iorgusa* primprejur, trăgînd nădejde să se capete cu ceva” (*ibid.*, 163), *umblă iorgusa*, „umblă fuioaga, fără nici un rost, de colocolo” (Pamfile, *Agr. la români*, p. 248), *umblă iorgusa*, *iorga*, *iorcea*, „într-una, mereu, fără astîmpăr” (T. Crudu, la G. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 6), pare o formațiune adverbială turc., analogă lui *yoghousa*, „sinon, autrement” (Youssouf), *ïoghsa*, *ïogsa*, idem (Kieffer-Bianchi, II, 1290), din turc. *ïorgha*, „trot, allure de cheval au trot, cheval qui va au trot” (Kélékian), „cheval qui va l'amble” (Kieffer-Bianchi, II, 1287), din care și sîrb. *jorga*, „Trab und Trott gehen; das Pferd, Postgänger, Zelter” (Filipović). — 35. ~ *laidac* (cf. sub no. 12) e un moldovenism, neglijat de dicționar și derivînd din polon-ruten. *lajdak*, „Lumpenkerl, Halunke”, cech. *lajdak*, „Herumstreicher” (Berneker, 686). — 36. ~ *lainic*, „lăinici; flăner, vagabonder” (Cihac, II, 511; cf. și toponimicele), pare a fi designat la început pe unul care se ascunde, dosește, prin gunoiaie: etimon ar fi, deci, ruten. *lajbno*, „stercus” (Berneker), iar nu sl. *lajha*, „paresseux” (Cihac) sau *laie*, resp. *lăieț*, „rătăcitor” (Șăineanu); cf. și: *pasăre lainică* (în basme²⁴). — 37. ~ *langră*, „[ca un] pierde-vară” (Viciu, *Glosar*, 55; „Șezătoarea”, II, 229), amintește pe *leangră*, ‘larmă, zgomot’, din Frîncu-Candrea (*Moșii*, 102), *landră*, „cu cîinii *landră*, de-ți ia auzul” (rev. „Ion Creangă”, 1915, p. 87; cf. Viciu, *l. c.*: „niè *langră*”, strigăt la cîni), dar și pe *horlangăr*, *holoangăr*, ‘hoț de baie’ (Viciu, 51, 98; cf. DR, II, 415, n. 4[442, n. 91]), cum și pe mr. *hulăndar*, ‘vagabond, rôdeur’ (cf. Pascu, *Dict. étym. macédonroumain*, I, 210). — 38. ~ *leanca*, „umblă haimana” (Păcală, *o.c.*, 525), amintește de **foileancă* (*foileană*), *leancă* (*cojoleancă*), „haină lungă și ponosită” (din rut.), și de ung. *leányka*, „fată” (cf. *lele*). — 39. ~ *nearat nesămănat* (Zanne, II, 788) se înțelege ușor și fără comentarii. 40 ~ în *poghiazuri* (rev. „Ion Creangă”, IV, 85) înfățișează, ca și no. 3, o amintire a „podghiazurilor” de pe vremuri („Streif-, Raubzug”, glosează Tiktin, *s.v.*, raportîndu-l la polon. *podjazd*, idem etc.). — 41. ~ *șuvai Chiranda* (Zanne, VI, 55; cf. „Șezătoarea”, III, 90: *șvai chiranda*,

„om curvar, bețiv și cu alte rele”) exprimă, cu un timbru țigănesc, aceeași idee de eschivare prin vagabondagiu: *șuvai* pare identic cu *šovainu*, atestat la Dosoftei cu sensul de „subterfugiu, răspuns evaziv” (cf. Tiktin, s. v.), iar *Chiranda* e un cunoscut n. de femei țigănesc, devenit și apelativ, cu înțelesul de „femme de mauvaise vie”²⁵. — 42. ~ *ulețele* (rev. „Ion Creangă”, VII, 242) a rezultat, probabil, dintr-o încrucișare între *ulate* (*olate*) și *ulite*. — 43. ~ *zoica-beată*, „a umbla fără lucru și cam zăpăcit” (Zanne, II, 788), cuprinde, foarte probabil, o aluzie locală (expresia e din Vâlcea) la vreo femeie bețivă și ulicernică (numele de femeie *Zoica* e atestat în „Archiva istorică”, I², 89), fără a fi exclus însă ca baza expresiei să fie n. dialectal al gaiței, *zaică* (Marian, *Ornitologia*, II, 69) într-o formațiune analogă cu *curcă beată*²⁶.

Revenim acum la (44): „a umbla *teleleu-Tănase*”.

Observăm mai întâi că se zice și simplu: „a umbla *teleleu*”, iar, pe de altă parte, nu numai *Tănase* („a fi un *tănase*”, „a se face *tănase*”)²⁷, ci și *teleleu-Tănase* se întrebuițează „adiectival”: „Cînd cineva se vaită mereu că-i bolnav și de fapt e un *Teleleu-Tănase*, îi urăm: Sănătatea tatei (bunicului) de la moarte-ncoace!” (v. rev. „Izvorașul”, IV [1922], 1—2, p. 7; cf. și Șăineanu, s. v.).

În aceste condiții și-n cadrul întregii sinonimice, pe care am trecut-o în revistă, mai sus, se poate afirma — și s-a afirmat de toată lumea, începînd cu Cihac, — că „a umbla *teleleu-Tănase*” nu e decît o amplificare a expresiei „a umbla *teleleu*”, — acest *teleleu* însuși nefiind decît o dezvoltare din *telal*, „misit, mijlocitor, samsar”, întocmai ca și fem. *teleleică*, „femeie care umblă fără rost, fără treabă” („Rev. crit.-lit.”, IV, 86), propr.: „telăliță”.

Explicația (oricît de „dunkel” ar rămînea, cu drept cuvînt, pentru Tiktin, s. v., relația acestor cuvinte²⁸) mi s-a părut plauzibilă, pînă în momentul cînd am citit în Ad. Strausz, *Die Bulgaren* (Leipzig, 1898), p. 330, numele serbătorii bulgărești *Atanas Talalea*, ce se prăznuiește la 2 mai, cînd calendarul ortodox fixează, de fapt, aducerea moaștelor Sf. Atanasie-cel-Mare²⁹. Am bănuțit atunci, cel puțin, o fuziune între *teleleu* din „a umbla *teleleu*” și acel „Talalea” (Atanas), în care credeam că recunosc numele „doftorului fără de arginți” *Thalaleu*³⁰.

Din nefericire mi-a fost imposibil a-mi procura date mai precise asupra acelei serbători bulgărești. Am găsit, în schimb, în comoara proverbelor și dictoanelor noastre, cu atîta sîrguință adunate de Zanne, această variantă a expresiei, care constituie cea mai deplină confirmare a presupunerii mele: „A umbla **Teleleu și Trifon**” (VI, p. 341)³¹.

Quod erat demonstrandum.

IV. — Sf. *Trifon*³² s-a învrednicit, însă, și singur de amintirea poporului, care-l numește puțin reverențios: *Trif*, ba chiar *Trif-cel-Nebun* sau *Trif-Nebunul*, fiindcă și-a permis să „tușească” pe Maica-Domnului (v. Marian, *Sărbătorile*, I, 245)³³, dar îl „ține” cu strictețe, la 1 februar, ca pe „Trifonul viermilor și al lăcustelor”³⁴.

Colecția de poezii populare a lui G. Dem. Teodorescu reproduce chiar, printre alte descânțe (p. 388 sqq.), etajînd-o în stihuri și stihulețe, „Rugăciunea Sf. mucenic Trifon, ce se zice la grădină, la vie și la holdă”, după „Aghiasmatar mic sau scurtare din molitvelnic”, Sibiu, 1851, p. 153. Și, dacă textul religios (v. și *Molitvelnicul* de la Iași, 1749, p. 378)³⁵, încorporat astfel în culegerea populară, nu aparține de drept acolo, de fapt, prin atîtea elemente rurale și superstițioase ce conține, el cadrează perfect cu restul „descânțecelor”.

Astfel de sincretism nu are nimic extraordinar pentru cine cunoaște manifestările similare de la alte popoare: Arnaud, în articolul citat mai sus (p. 517), relevă înadins caracterul „semiliturgic” al adaptărilor populare („accommodations populaires”) de acest gen.

„Dacoromania”, IV₁, 1924—1926, p. 169—182.

N O T E

¹ V. *Sinaxariul*, la sfîrșitul „Euhologhiului s. Molitvelnicului” de la Iași, 1749: Chir și Ioan îi preced imediat (31 iunie), după cum Ermolae (26 iulie) precede pe Panteleimon (27 iulie). — De fapt, însă, există trei perechi de sfinți cu acest nume (Cosma și Damian): una din Asia, alta din Arabia și alta din Roma. La 1 iulie, calendarul ortodox prevede serbarea acestora din urmă, dar și celelalte sînt prevăzute, respectiv, la 1 noiembrie și 17 octombrie (V. pentru acestea, ca și pentru tot ce se referă la viața și cultul sfinților, monografia lui Ludwig Deubner: *Kosmas und Damian, Texte und Einleitung*, Leipzig, 1907, p. 38 sqq.). — Notăm însă, că *vracii*, numiți altmintrelea și *vâlași*, care cad în joia din săptămîna albă (Marian, *Sărbătorile la români*, I, 255; „Rev. critică-literară”, III, 206), sînt o simplă alterare din Sf.-*Vlasie*, serbat de popor la 11 februar (v. I.—A. Candrea, *Calendarul Babelor*, în „Adevărul literar” din 13 mai 1923); cf. și D. A. Kerler, *Die Patronate der Heiligen. Ärzte*, unde se dă (p. 9) un sfînt medic *Blasius* din *Sebaste* (Armenia): la el se referă, „Blasius-segen” de la 3 februarie în Germania și Boemia (v. Wetzer-Welte, *Kirchenlexiko* ². s.v.).

² V. de ex. *Euhologiu*, ed. II, Blaj, 1893, pp. 130, 426 = Εὐχολόγιον, Veneția, 1806 [tipărit greșit: 1086], pp. 397, 538: „τῶν Ἁγίων καὶ ἱαματικῶν Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, Κύρου καὶ Ἰωάννου, Παντελεήμονος καὶ Ἐρμολάου, Σαμψῶν καὶ Διομήδους, Μωκίου καὶ Ἀνικήτου, θαλαλαίου καὶ Τρύφωνος”.

³ Vechea sinonimică relativă la „medic” sau „doctor” se cuprinde în esență în următorul text din *Pravila moldovenească*: „Cînd va zice *vraciul* că iaste rana de moarte sau nu de moarte, il vom crede; mai virtos, cînd se va afla că *vraciul* iaste *dascal*, cum le zice acestora *doftori*: atunce se crede și mai bine, decît ar fi altul mai prost, *bărbiiariu*, sau *descîntătoriu*” (v. Longinescu, *Legi vechi românești și izvoarele lor*, I, no. 504; idem, *Medicina legală în legile vechi românești*, București, 1924, p. 11, n. 99). Ierarhia e, deci, evidentă: *dascălul* (profesorul, cf. ἰατροσοφιστής), *doctor* în medicină, e superior simplului *vraci* fără titlu, dar acesta e, la rîndul său, superior unui *bărbier* sau unui *vrăjitor*, deși, originar, *vraci* și *vrăjitor* sînt frați buni (cf. și engl. *horseleech*, ‘veterinar’ = mgerm. *lâchenaere*, ‘medic’, propr.: ‘descîntător’), iar *vraci* e termenul generic atît pentru medicul titrat, cît și pentru cel empiric (v. Longinescu, *o.c.*, p. 7; cf. însă și N. Iorga, *Medici și medicină în trecutul românesc*, în „Ist. rom. în chipuri și icoane”, ed. II, p. 314). Din această terminologie arhaică, la care se mai poate adăugi, în același sens cu „descîntătoriu” (magician): *vîlhovnic* (care e și „farmazon”, dar și „filozof”, cum era firesc într-o vreme cînd filozofii erau puși pe același plan cu astrologii, „numărătorii de stele”: cf. Longinescu, *Din privilegiiile filozofilor în dreptul vechi românesc*, în „Conv. lit.”,

din 1910, p. 251 sqq.), apoi, pe aceeași treaptă cu „bărbierii”: *fel(d)cerii* și *patronii* (v. dr. V. Gomoiu, *Din istoria medicinei și a învăț. medical în România*, București, 1923, p. 98), „lecuind”, și ei, ca și alți „șarlatani, care se zic dohtori” (*ibid.*, p. 77), mai tirziu și sporadic, chiar: *fizic* (cf. engl. *physician*, „doctor, medic”, i.e. „vindecător de boalele trupului”, dar și gr. φυσικῶς ποιεῖν, lat. *physica*, „recepta”: Röhr, *Der okkulte Kraftbegriff im Altertum*, Leipzig, 1923, p. 73 sqq.), singur „doctor” (*doftor, dohtor*) dăinuiește, alături de *medic*. — Pentru *hirurg*, găsim, pe lângă vechiul *gerah* turcesc și *firulic* leșesc (Cautemir, *Hron.*, 890 etc.), varianta *firig* (Gomoiu, *o.c.*, p. 63). — În materie de ginecologie, avem: *moașe, femei pricepute la moșit* (cf. fr. *sages-femmes*), pe lângă *descântătoare* și *fermecătoare* (cf. Longinescu, *o.c.*, p. 3), adecă universalele și eternele *babe* (cf. rus. *baba*, ‘moașă’, litv. *senoji*, idem, lit. ‘die Alte’, vg. *hefianna*, din lat. *anus*, ‘altes Weib’, vgr. ἰατρομαῖα etc.): criteriul obișnuit e bătrînețea, experiența (v. Schrader-Nehring, art. *Hebamme*), cum arată, de altfel, însuși *moașă* (cf. *moș*), și numai excepțional alte note: lat. *obstetrix* (asistența parturientei, ca-n rom. [dial.] *acușeră*, „accoucheuse”, sau engl. *midwife*, lit. ‘Mitweib’), vgr. ὀμφολοτόμος (cf. rom. *babă-de-buric, nașă-de-buric*). — Adăugim că, în această categorie, se pot explica și cele două vorbe populare, rău înțelese de Zanne: „Calabalic la buric” (II, 22) și „Noroace în floace” (II, 159), de fapt o urare grosolană la adresa tinerelor măritate, a cărei formă completă sună: „Noroc la floac și calabalic la buric!” (aluzie la apropiata sarcină).

⁴ *Sf. Pantelimon* („Marele mucenic și tămăduitor”, serbat la 27 iulie, a doua zi după Ermolae) e patronul „nosocomiului” sau „spitalului nemernicilor, săracilor bolnavi ot mănăstirea Sf. Pantelimon, care este zidită și înzestrată de cel întru fericire răposat domn al doilea Grigorie Ghica voevod” (v. hrisovul logofătului Gr. Ghica, din 1813, la V. A.—Urechia, *Istoria românilor*, X, p. 1012). — Venerat patron de spitale și tămăduitor fără arginți e și *Sf.—Spiridon*: așezământul spitalicesc din Iași și biserica din Botoșani sînt vestite în Moldova. — Poate că și *Ermolia*, n. de păriu sucevean (v. *Dicț. geogr.*), să fie identic cu *Ermolae* (firește, fără nici o legătură cu vreo presupusă putere de tămăduire a apei, ca și topon. dobr. *Ermalai*, după n. unui pescar). — Ca omonimie, se poate compara și vr. *Ermolai* (Bianu-Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, II, 346) = rut. *irmolói*, „Buch, das die ersten Verse der Kirchenlieder (kanoni) enthält” (Żelechowski, I, 327), adecă *irmologhiu*. — *Anichit*, poate contaminat cu *Nichita*, apare în n. de fîntină dorohioian *Anichita* (v. *Marele dicț. geogr.*); *Diomid*, în *Domide* (cf. rut.), iar pe *Samson* (Σαμψών) îl avem și ca *Psampon*, cum vom arăta la alt loc, unde va fi vorba și de celelalte nume în chestie. — Pentru *Luca* evanghelistul, ca patron al medicilor, și pentru *Pantaleon* din Nicomedia, v. Kerler, *o. c.*, pp. 9—10 (unde „Nikodemien” e o greșeală de tipar).

⁵ „În dar ați luat, în dar dați-ne” (δωρεάν ἐλάβετε, δωρεάν δότε ἡμῖν), sună o invocație populară ngr. către „Anargyri” (v. Arnaud, I, infra c., p. 517).

⁶ „Babele sînt convinse că darul de alecui îl au de la Maica Domnului, sau de la Iele... ; de asemenea cred că le vine în ajutor Sfînta Vineri...” (dr. N. Leon, *Istoria naturală medicală a poporului român*, p. 18). *Panaghia* (Παναγία), „Prea-Sfînta Fecioară Maria”, apare consecvent în exorcismele grecilor moderni (v. L. Arnaud, *La Baskania ou le mauvais oeil chez les Grecs modernes*, în „Édios d’Orient” din 1912, p. 511 sqq.), precum apare uneori și *Sf. Paraschiva* (Sf.-Vineri), împreună cu Sf. Pantelimon și Cosma și Damian (*ibid.*, p. 518), înlocuitori creștini ai vechilor divinități vindecătoare păgîne, detronate de evul mediu bizantin. Cf. și Ed. Stemplinger, *Antike und moderne Volksmedizin*, Leipzig, 1925. — „Sfînta Maica Preacurata” apare și-n descîntecul de deochi din recenta colecție a [...] [lui] Birlea (*Cînteca popor. din Maramureș*, II, 327), care începe: „Doi ochi răi ț-o strîcat, și nouă sfinți ț-o vindecat”, iar într-o variantă mai nou publicată din „Comoara satelor”, II (1925), p. 104, descîntecul „de deochi” (sau „ghiocitură” = deochetură) începe:

„Amin, amin
cosman de amin.
Vracii Domnului,
descîntecu’ sfîntei Marie Maria” (sic),

— acest „Maria” fiind, de fapt: *Mare*, cum se vede dintr-un alt pasagiu al colecției Birlea (II, 361): „O plecat Sfînta Măria Mare, Cu săcurea mare, În pădurea cea mare...” —

„Maica Sfânta Duminică” se invocă, în sfârșit, într-un descîntec de dragoste, publicat acum în urmă de dr. Ch. Laugier (*Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei*, p. 134), care, vorbind de brîncă (o. c., p. 89), spune că „în Vlcea și Romanați, se scrie brîncă, scriindu-se de-a îndărătele, sub numele Sfinților fără de arginți: ‘Vindecați brîncă de la robul lui Dumnezeu cutare etc.’”

⁷ Un descîntec „de mușcătură de șerp”, remarcabil prin formulele cabalistice ce cuprinde („Da zalea malea” amintește pe „halea malea” etc.), v. în colecția bănățeană, citată mai departe, a lui E. Novacoviciu, p. 138.

⁸ „Hera împărat” din descîntecul de pocitură (*ibid.*, p. 137) pare a fi: *Ler-împărat*.

⁹ „Mira Slava(?)” din colecția de „Vrăji, farmece și descîntece” a aceluiași, p. 88, e, după toată probabilitatea, satul ieșean *Miroslava*.

¹⁰ Cf. și Gaster, *Literatura populară română*, p. 417.

¹¹ V. Marian, *Sărbătorile la români*, I, 228; Pamfile, l. c., și I.-A. Candrea, *Calendarul Babelor*, ad. loc.

¹² *Bat berbunca* (atestat și la Pascu, *Etimologii rom.*, I, 62), mi-e cunoscut din satul meu, Tirnauca-Dorohoi, întocmai ca și *bat hambesa*: nici bogata listă de „izolări” ale verbului *bat*, dresată de d. A. Philippide (*Specialistul român*, Iași, 1907, p. 24 sqq.) nu le dă însă; cf. și *Dict. Acad.*, s.v. *bate*, I, 1.

¹³ Sensul „verbuncului boalei”, citat acolo din glosariul muscelan al lui Codin (p. 78), cadrează perfect cu ideea de „stagi, durată” (a serviciului militar). Mai curios e *lăzăret*, „timpul ce-i scris cuiva să-l trăiască”: ‘și-a făcut lăzăretul!’ — sau timpul cît o să ție o boală: ‘degeaba cerci s-o lecuiești, că nu scapi de ea, pînă nu și-o face lăzăretul!’ (același glosar, p. 46); dar și aici, tranziția de sens și confuzia se explică destul de ușor prin durata carantinei. (O tot atît de interesantă confuzie se relevă în „Ztschr. f. vergl. Sprachforsch.”, din 1925, p. 107, în mgerm. *Spittal*, „Aussatz, lepra”, *spitalich*, „lepros”, lit.: „spital”, „bolnav de spital”). Glosatorul însuși a înțeles aceasta, mai tîrziu (*Muscelul nostru*, I, p. 43, n. 2): „Carantine, care, înainte se numeau *lăzăret*, de unde, poate, a rămas cuvîntul *lăzăret*: ‘să-și facă boala *lăzăretul*, și trece ea!’” — Dar, pentru că veni vorba de *lăzăret* și pentru că sîntem în plin folclor medical, să observăm că însuși numele acesta (it. *lazzaretto*) derivă, după o recentă explicație a lui L. Spitzer (admisă și de Nyrop, *Italienske Ord i Dansk*, Copenhaga, 1922), nu din *Lazarus*, cum se credea pînă acum, ci de la insula venețiană Santa Maria din *Nazareth*, unde s-a construit, în 1423, primul *lazaret* (cf. Herrig’s „Archiv” și „Die Neueren Sprachen”, XXXIII [1925], p. 77 sq.), precum faimosul *ghetto* nu derivă din *agyptius*, ci din veneț. *ghetto*, tosc. *getto*, „Giesserei” (după turnătorii ce fuseseră odinioară în cartierul evreiesc: *ibidem*; cf. și „Jahrbuch für Philologie”, I [1925], p. 136).

¹⁴ Cf. și rut. *bamburá*, ‘grosses, grobes Ding’, — (Želechowski, I, 12).

¹⁵ Cf. mai jos no. 37, *paghiaz*, cum și *năvrapi* (Ureche, ed. Giurescu, p. 55 = Iorga, *Din faptele străbunilor*, p. 66, unde se glosează: „*azapi*, oaste de avangardă turcească”, identic cu *asapizii* = ‘prădătorii’, din Șincai: *ibid.*, p. 93). — Pentru asemenea supraviețuiri istorice în jocurile copilărești, cf. n-le următoare, cum și O. Weise (*Die deutsche Sprache als Spiegel deutscher Kultur*, p. 41): „Auch das Kinderlied spiegelt z. T. die kriegerischen Ereignisse früherer Zeiten wieder”, iar, ca exemple mai puțin cunoscute, v. interesante jocuri de copii, din colecția d-lui G. Precup (în rev. „Scînteia” din Gherla, II [1925]): *Hol van Iancu*, în care doi copii, prinzînd picioarele unui scaun, se lovesc reciproc cu un ștergar, întrebîndu-se: „Hol van Iancu” și răspunzîndu-și: „Itt van Iancu” (p. 64), și *De-a mare-i tina pe Moldova*, în care un șir de copii, ținîndu-se de mină, vor să treacă pe sub porțile [...] închise de alți doi copii prinși de mină, și-l întrebă: „Mare-i tina pe Moldova?” și: „Ce vamă luați?” etc. (p. 65).

¹⁶ Cît privește etimonul, ne-am putea gândi la un reflex al germ. v. *han(m)peiz*, ‘Hahnenbiss’, mlat. *gallimordium* (firma caselor de toleranță înfățișînd un ... coq avec sa ... cocotte), din care și ceh. *hanpejs*, *hanpas* etc. (Berneker, 376).

¹⁷ Mai obișnuit însă: *a umbla lela* (Cihac, II, 169 etc.).

¹⁸ Confuzia se și vede într-un „a fi un *bate-lelea*”, de fapt: un *bate-lela* = ‘haimana’ (Zanne, IV, 383), sau într-un „a umbla *lelea* pe drumuri” (*ibid.*), explicabil și prin influența sinonimelor: „a umbla în dorul *lelei*, de dorul *lelei*, în dragul *lelei*” (*ibid.*).

¹⁰ V. d. ex. Dionisie Eclesiarhul (*Tesauru de monumente ist.*, II): „cu brutcile nimenea să nu umble pe *poduri* ... ca să nu facă zgomot pe *uliță*” (p. 219), „craii *podurilor*” (p. 232), „craii de pe *ulițe*” (*ibid.*), pentru care cf. și „cucii de *poduri*” (Gion, *Ist. Bucureștilor, ad loc.*).

²⁰ Cf. ngr. σουρτουζης, „bateur de pavés” (Byzantios, 570).

²¹ Cf. și sinon. *a bate calea mînzului* (Philippide, l. c.), *a bate în buze* (Zanne, II, 28), cum și germ. *Gassenhauer*, lit.: „einer, der auf den Gassen 'haut', d. h. umherläuft” (Hatzfeld, *Vergl. Bedeutungslehre*, p. 75).

²² Cf. no. 10, nota. — Pentru expresiile: „crai de Curtea-Veche” și „crai de Curtea-Nouă”, v. Zanne, IV, p. 318 sqq.

²³ Pentru acest slavism, însemnînd „drum drept”, cf. pe lingă cele spuse de Cihac, Tiktin și Șăineanu, s. v. (acesta din urmă nu dă decît pe *pravăț*, „călăuză” din C. Negruzzi), și: *apravăț* [= a pravăț], „alături, aproape” (rev. „Ion Creangă”, II, 109), „în *prăvitul* vinului” (*ibid.*, III, 7), *preabet*, „preajmă, aret” (Frincu, o. c., 104) și, mai cu seamă: „căutîndu-i *pravățul* stîlpului” (Iorga, *Studii și doc.*, XIX, 30). — un exemplu, din care ar putea înțelege și d. Iorgu Iordan ce-i cu topon. rom. *Pravățul* și nu l-ar mai amesteca cu *Plavia* = *plavic*, „plută” și *Plăvoia* = *plăvai*, „alb, bălan” (*Rum. Toponomastik*, Bonn-Leipzig, 1924, p. 34).

²⁴ În chestionarul N. Densușianu („Rev. cr.-lit.”, III, 212): „pasăre *larnică-barnică*”. — A. Scriban („Arhiva”, 1914) îl explică din **laidnic* = *laidac*, propunînd același etimon rut.-polon.

²⁵ *Chirandă* seamănă să fie n. de floare *Cheirantha* (gr. χείρανθος, „garoafă”) sau, mai curînd: Κυρά 'Ανθα (cf. 'Ανθούλα, „Floarea”), ca Κυρά 'Αννα = *Chirana* (cf. însă și varianta *pirandă*, 'Weibchen, Dirnchen', pe care Tiktin o raporta la țig. *pirano, pirani*, „Geliebte”): identificarea lui cu *Chirana* însăși și, cu atît mai mult, cu *chirandă, cheramă* = *κερά μου* (Pascu, *Etim. rom.*, 49 și, deja, Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, ed. „Cartea Românească”, p. 130, nr. 3), ni se pare, însă, în orice caz, inadmisibilă.

²⁶ Am lăsat la o parte sinonimele: „a tăia *cînilor* (s. *la cîni*) *frunză* s. *boji*” (Zanne, I, 388). — Pentru sinon. *a umbla în bezdîlă* = 'în zădar', din rut. *bezdîle*, v. acum T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, p. 214. — *Hîmpălăi*, „se zice celor ce le plac drumurile” (rev. „Ion Creangă”, VII, 51), par a fi același cuvînt cu *hâmplău*, „om mare, diform, ne-cioplit” (Păcală, o. c., p. 525); cf. germ. *humpelig*, „schiop”.

²⁷ Despre sinonimele *hariton, dilivan* ș. a., vorbim aiurea.

²⁸ Cf. și forma *teleleauă* din cimilitura calului cu șeauă: „*Teleleauă* pe cărare, cuciu-muciu pe spinare” (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 210). — *Telerei* din cimilitura plugului (*ibid.*), considerat de autor ca o prescurtare din **telegărei*, se identifică sigur cu *telele*.

²⁹ Sf. mucenic *Talaleu* (*Thallaleu*) se serbează la 20 ale aceleiași luni (v. *Mineiu* respectiv. ed. Sibiu, 1854, unde *maslinitul* = măslinet, „olivetum”, iar *postnicul* = *pustnicul* + *post*). — Un „Tănase de ciună” se ține de popor la 18 ianuar (ziua cuvioșilor Atanasie și Chiril), după Codin-Mihalache, *Sărbătorile poporului*, p. 20.

³⁰ Simplă homonimie sau și o doză de semantism („vracii fără hani” vindecau doar „degeaba”!)? Ori, poate, amintirea vreunor procesiuni sărbătorești de odinioară? — *Tălălcu* și *Tălălău* apre și ca nume umoristic al unui „preainvățat” comentator, în adnotațiile la „Țiganiada”, ed. Carțaș, pp. 100, 105 etc. — Rut. *talalái*, „Schwätzer, Lügner” (Zelechowski, II, 945), e alt cuvînt, cu bază onomatopeică și corespunzînd lui *tololoi*, „om gălăgios”, al nostru, evident, identic cu *tălălău*, „Töpel”, rămas neexplicabil lui Tiktin, s. v.

³¹ Pentru *Tiuliuliuc-Tănase* (*ibid.*, p. 322), de aspect rutenesc [...], cf. și *tiuliuliuc*, „singur, gol” [?], din Pamfile, *Jocuri de copii*, II, 169, prin care Pascu (o. c., 210) vrea să explice pe *tilică* din cimilitura „acului”. Cf. și n. de fam. *Teleuță* („Anuar. inv. sec.”, 1924-5, p. 485).

³² Ca n. de fam. și: *Tripon*, iar în Ghibănescu, *Ispis. și zapise*, II², p. 257: *Trăful*.

³³ Dar, poate, și fiindcă numele sfîntului (al cărui sens gr. original e, de altfel, acela de „viveur”) trezește o asociație cu *trifnit*, *a (se) trifni*, cuvînt dialectal, însemnînd: „a se chercheli, a se afuma” (despre începutul stării de ebrietate), poate din germ. *treffen* (cf. *trăsnit*, dar și rut. *truhniti*, „verfaulen, vermodern”, și bân. *trienkienit*, „băut, chirchilit [trinken]” din dr. Gîrda, *Bănatu-i fruncea*², p. 93) și echivalînd, prin unele părți ale Moldovei de Nord, cu „țicnit, a se țicni”, — după un foarte obișnuit procedeu de etimologie populară, în vigoare totdeauna și pretutindeni (cf. din lit. mai nouă a chestiunii: J. Scheffelowitz, *Gleichklang-*

zauber in Indien und im jüdischen Volksglauben, în „Zeitschr. d. Deutschen Morgenländ. Gesellschaft“, 1924, p. 106 sq.). — De altfel, chiar abstracție făcînd de venerarea nebunilor ca agenți ai divinității în antichitate, pentru care nu numai profetismul, ci și inspirația poetică era o θεῖα μανία (cf. și vgr. θεομανής, „lovit cu nebunie de zei” = ngr. θεότρελλος, „nebun de legat”), există, precum se știe, o categorie de sfinți „nebuni pentru Hristos” (οἱ διὰ Χριστὸν σαλοί), la Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților*, 68 b, 23 și 26: „*iarodiviu ęrodivi* [pentru Hristos]” (= vsl. *ęrodilivü*, ‘stultus’, din *ęrožda*, ‘μωρία, stultitia’: Miklosich, *Lex. palaeosl.-gr.-lat.*, 1164), ca Sf. Andrei; dar Sf.-Trifon nu e dintre aceștia.

³⁴ Codin-Mihalache, *o. c.*, p. 22, și Candrea, *l. c.*; cf. și rev. „Tudor Pamfile”, III (1925), p. 74 sqq. — De altmintrelea, chiar Cosma și Damian vindecau „nu numai oameni, ci și dobitoace” (v. *Mineitul* pe 1 iulie, ed. Sibiu, și Deubner, *o. c.*).

³⁵ Confruntarea cu acest text permite a stabili că acel „șomiicii” din Teodorescu nu e decît o greșeală de tipar, în loc de: *somîlcii*, variantă atestată a lui *șomic*, „Hamster” (cf. DR, III, 446 sq. [99 sq.]).

POST-SCRIPTUM LA „SFINȚII-MEDICI”

Studiile de filologie română au luat în ultimii ani un avînt atît de viguros, încît aceeași chestiune se nimereste să fie tratată în același timp de mai mulți cercetători.

Așa s-a întîmplat și cu *teleleu*, de care ne ocupăm mai sus, în legăturile : *teleleu-Tănase* și *Teleleu și Trifon*. În fascicolul apărut zilele acestea din vol. II al revistei d-sale, „Grai și suflet” (p. 350 sqq.), dl. Ov. Densusianu emite părerea că rom. *teleleu* din expresia : *a umbla teleleu* ar putea fi ung. *telelő* = ‘de iarnă, care stă iarna, care petrece iarna’, întrebuițat la început „despre acei ciobani care porneau cu oile ca să le ierneze dincoace”.

Ipoteza e, în adevăr, nu numai ingenioasă și neașteptată, ci și foarte ispititoare : ideea de vagabondagiu cuprinsă în expresia citată se potrivește de minune cu nomadismul pastoral, iar o serie de expresii sinonime de acest tip sînt netăgăduit ungurești¹. Toponimice ca *Deleleul*, munte în Suceava, care poate fi, evident, ung. *delelő*, ‘merinzare, locul unde se face amiaza (cu turmele)’², dar ar putea fi și o simplă variantă a lui *teleleu*, fiindcă un text popular din colecția Tocilescu (II, 1131) vorbește — oricît de echivoc — de „vîrful *teleleului*” (sic), vin, iarăși, în sprijinul etimologiei d-lui Densusianu, mai ales dacă ne gîndim la paralele toponimice, de origine vădit păstorească, cum sînt : *Văratitul* (p. Neamț), *Tomnaticul* (munte în Ardeal), *Iernaticul* (sat în Rîmniceu-Sărat, dispărut prin surparea terenului, la 8 apr. 1915, după „Universul” din 14 april același an ; în *Marele dicționar geografic : Iernatica*, sat, deal și pîrîu, în același județ). În sfîrșit, legăturile lui *teleleu* cu *Tănase* și *Trifon* s-ar putea explica foarte bine ca amplificări posterioare, *tănase* conținînd numai ideea de „prostănac”, reprezentată și de *teleleu* (prin peiorizare ulterioară), iar *Trifon* anexîndu-se, prin etimologie populară, pentru că *teleleu* va fi fost înțeles ca numele de sfînt omonim.

Dificultatea de a ne opri definitiv la această explicație apare, însă, serioasă, îndată ce examinăm situațiunea mai de aproape.

Mai întîi, în articolul lui W. Christiani din „Archiv f. sl. Philologie”, XXXIV (1913), citat de dl. O. Densusianu, se găsește cu același sens de „prost”, pe lîngă rus. *thalalei* sau *thalelei*, raportat de autor la numele sfîntului, și *ermolaj*, alt nume de sfînt-medic fără argint (p. 326), precum alături de sinonimul ipocoristic *falea* (*ibid.*), apare cu același înțeles și

Faleliuc (p. 343), corespunzând exact rutenismului *Tiuliuliuc* din varianta *Tiuliuliuc-Tănase*, relevată de noi [p. 133, n. 31]. Aceasta ar reabilita, însă, identificarea lui *teleleu* românesc cu *Talaleu* (sf.), cu atât mai virtuos, cu cât — dacă nu ne înșelăm — și numele Sf. Damian apare în slavă cu aceeași accepțiune peiorativă (*demijan*).

Ceea ce primejduiește, însă, mai mult și deopotrivă cele două etimologii, propuse de d. O. Densusianu și de mine, pentru *teleleu*, e împrejurararea, trecută cu vederea, că, de fapt, cuvîntul există, în chiar această formă, cu înțelesul de „telal” sau „crainic”, „pristav”, fiind atestat în următorul pasagiu din traducerea veche românească a lui *Herodot* (ed. N. Iorga, p. 81 = I, 195, recte 196): „La toate satile, preste tot anul, era obicei, cînd era fetile de măritat, le aduna toate la un loc, și atunci sta împrijurul lor bărbații. Și să (*sic*) scula câte pre una, de tot vindè *teleleul*, întâi pre cei mai frumoasă...” (Originalul grec vorbește, în adevăr, de κῆρυξ: „κῆρυξ πωλέεσκε”, — iar, puțin mai jos: „κῆρυξ πωλέων”, neglijat de tălmăcitorul român, — deci de *crainicul*, *pristavul*, care făcea „tîrgul de fete”³).

Identitatea sensului acestui *teleleu* cu acela de „Ausrufer”, „Ausrufer bei öffentlichen Versteigerungen”, al lui *telal* e indiscutabilă, iar faima rea sau măcar lipsa de simpatie ce încunjură pe aceste personaje dubioase (cf. *zbir*) și faptul că, de multe ori, ei își îndeplinesc meseria cutreierînd drumurile, fie ca „a m b u l a n t e Trödler”, fie ca pristavi („au început a strigare telalii pe ulițe”, sună întîiul citat din Tiktin, s. v.), ne apropie de înțelesul de „vagabond”.

S-ar putea, deci, ca *teleleu* din *a umbla teleleu* să fie totuși același cuvînt cu *telal*, — cum admitea Cihac și, cu unele rezerve, Tiktin.

Oricare ar fi însă etimologia lui *teleleu* însuși, în varianta bucovineană citată de noi (din Zanne): „a umbla *Teleleu* și *Trifon*”, e incontestabil că numele sfîntului *Talaleu* s-a grefat pe el, grație omonimiei, și, în definitiv, — indiferent de mecanismul fenomenului, — expresia noastră cuprinde, cum spuneam, un reflex popular al pomenițiilor „Anargyri”⁴.

Cu aceasta am sfîrșit esențialul ce aveam de adăugat la articolul nostru. Profităm însă de ocazie, pentru a mai adăugi cîteva observațiuni.

Numele Sf. *Trifon* s-ar putea să fie, el, baza verbului *trifui* (din **trifoni*), prin aluzie la băutură, deoarece printre numirile populare bulgărești ale sfîntului, pe lângă *Trifun-Zarézan* etc. etc., este și: *Trifun-Pijanîta*⁵.

Cuzman de Amin (și băn. *Cosman de amin*, p. 172) e chiar forma sîrbească a numelor respective: *Kuzman i Damjan*⁶. Și e interesant de observat că în colecția de descîntece bănățene a lui E. Hodoș⁷, în care formula inițială de invocare a sfinților e foarte adesea omisă, în sensul reducerii la „Amin! amin!” (pp. 16, 18 etc.), sau măcar redusă: „Doamne ajută-mi, *Cuzman*” (p. 57), o singură dată (p. 35) întîlnim: „Amin! amin! *Cusma Damîn!*” —, pe cînd „Sfîntă Maică Marie” sau „Maică Precurată” ori „Precistă” nu lipsește mai niciodată, găsim, în schimb (p. 50), și următoarea formulă introductivă, care explică pe „amin” inițial:

În numele Tatălui
 Și al Fiului
 Și al Sfintului Duh,
 Amin!
 Amin! Amin!

Rar de tot formula de invocare a sfinților apare la sfârșitul descîntecului, ca în colecția [...] [lui] Bălășel (*Versuri populare române*, I², 59):

Să rămîie curat
 Și luminat

 Ca soarele-n senin
 Ca luna-n plin
 Ca Cosma și Damian, Amin.

O variantă ulterior publicată în „Comoara satelor” (IV, 1926, p. 43) arată, în același timp, că „descîntecu’ Sfintei Marie Maria”, interpretat de noi ca „descîntecul Sfintei Maria Mare” [p. 131, n. 6], trebuie înțeles mai curînd ca: „descîntecul Sfintei marei Maria”:

Amin, Amin
 Cosman de amin.
 Vracii Domnului,
 Descîntecu’ Sfintei *Marii*
Mării
 Prea sfîntă Mariă (l. Maică?) Precistă,
 Sfîntă Vineri
 Și cu drag îngeru’ meu ...

A umbla de-a hoameghea [p. 127] trebuie explicat, desigur, din ung. *hová megy*, „unde mergi?” [cf. p. 132, n. 15]; pentru posibilitatea legăturii etimologice a lui *hambesa* cu *hampejs* [p. 132, n. 16] putem aminti și mfr. *coquebillet*, „mauvais lieu” (Sainéan, *Les sources indigènes de l’étimologie française*, I, p. 81), cum și faptul că în orașele din Ungaria se practica odinioară „am Gallustage (16 oct.) das sogenannte H a h n e n - b e i s s e n” (v. „Ung. Jahrbücher”, VI, 1926, p. 70); pentru *a bate alcaua* [p. 126], se poate compara obiceiul similar, cu datare precisă (în amintirea rezistenței victorioase din 14 august 1715 contra pașei din Bosnia) și soroc anual (15 august), la slavii din Dalmația (v. *Die österreichisch-ung. Monarchie in Wort und Bild: Dalmatien*, p. 148, sq.⁸); iar pentru *a umbla leanca* [p. 128] am putea pomeni și pe dr. *leancă*, „alergătoare”, „cicric” (cf. DR, III, 836⁹).

Cileandra („a umbla de-a cileandra”, [p. 127]) trebuie pus în legătură cu numele de joc popular *ciuleandra*, pomenit în strigături (Gh. Cardaș, *Cîntece populare moldovenești*, Arad, 1926, p. 169).

În sfârșit, sinonimica însăși a expresiei poate fi sporită, întru altele, cu *a sări* (s. *juca*) *drăgaica*, pentru care v. Zanne, *Prov.*, IV, 355 și Șăineanu, s. v., și — în același sens de „vîntură-țară” — cu „*a cutreiera meleagurile, nemernicină*”, din cutare text vr. (v. Cartoian, *Legendele Troadei*, p. 52), pe lângă un *a umbla pustiu* (S. Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din ținutul săcuilor*, Cluj, 1926, p. 28).

„Dacoromania”, IV₂, 1924—1926, p. 909—913.

NOTE

¹ La cele deja semnalate se poate adăugi: „*a umbla techergheu*” (Cluj) = ung. *tekergő*, „*umherschweifend*”.

² Cf. și megl. *Mirindzu, Mirindzu-vecl'u* (Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 156).'

³ Interesant de observat că același traducător român redă pe gr. *κῆρυξ*, nu numai prin *teleleu*, ci și prin *crainic* și *strigător* (cf. DR, III, 408 [70]). — Femininul *teleloaică* (pe lângă *teleleică*), pe care-l întîlnim la Filimon (*Ciocoi vechi și noi*, ed. 1889, p. 170): „parcă e o brezaie sau *teleloaică*” (despre o femeie înzorzonată cu pietre scumpe), pe baza unui alt citat mai recent, îl înregistrează și Tiktin traducîndu-l „*Maklerin, Vermittlerin*”, ca și Șăineanu, care-l glosează: „vînzătoare pe uliți de lucruri vechi” și îl raportă direct la *telal*.

⁴ Subt aspectul slav apare epitetul la D. Cantemir (*Divanul lumii*, ed. Academiei Române, I, p. 3): „*bezsbarnici*”.

⁵ V. D. Marinov, *Narodna vĕra i religiozni narodni obiĕai*, în „Sbornicul” Academiei Bulgare, XXVIII (1914), p. 356. — Cu *trif* din jargonul evreiesc (opusul lui *coșer*), cuvîntul nostru nu poate avea, în orice caz, nimic comun, deși termenul e cunoscut în tot Orientul (cf. și turc. *terfa*, „immonde, repugnant”, de l'hebreu: Barbier, II, 285). — Din vocabularul germ., ne-am gîndi și la *triefen*.

⁶ Cf. și rutenismele bucovinene *Cosmaniuc* și *Cosmiuc*.

⁷ *Poezii populare din Bănat*, III: *Descîntece*, Sibiu, 1912.

⁸ Și Sf.-Trifon (Tripun) apare acolo, mai ales la Cattaro, unde se dă la 3 febr., în onoarea sa, „cea mai strălucită serbare populară național-religioasă” (*ibid.*, p. 194 sq.).

⁹ Relativ la *landră* etc., v. acum instructivele observațiuni ale d-lui Ov. Densusianu (*l. c.*) asupra prov. *landaire* în raport cu germ. *landern*, cum și cele spuse de Sainéan (*o. c.*, II, 59) despre prov. *balandra, landra*, ‘battere le pavé’, *landrin*, ‘vagabond’, *landra*, ‘coureuse’ etc., în raport cu it. *malandrino*, ‘vagabond’ etc.

SEMANTISM ROMÂNESC ȘI SEMANTISM BALCANIC

Problemele de semantică sînt, poate, cele mai delicate din problemele lingvistice.

Filiația înțelesurilor unui cuvînt se înfățișează cugetătorului ca un lanț desfăcut, ale cărui verigi trebuie adunate și rînduite după criterii de geneză și diferențiere treptată, în care cronologia și logica joacă, neapărat, rolul de căpetenie, dar pot adesea da greș, dacă sînt lăsate singure. Mai mult decît o dată, legătura dintre acele verigi e turburată, ordinea lor normală intervertită, chiar pervertită, viciată, printr-o influență străină, strecurată într-un chip sau altul, în sînul limbii respective. Astfel pot apărea, în vocabularul românesc, însemnări, care, în mediul și cu mentalitatea noastră, sînt cu totul inexplicabile, pentru că, în acestea, ar fi fost imposibile: ele au fost adoptate — sau adaptate — dintr-o zonă, în care condițiile lor de producere existau. Dacă, de atîtea ori, exotismul unei accepțiuni e numai o iluzie, rezultată din dispariția sau rătăcirea unei verigi intermediare, care stabilește lămurit tranziția și restabilește legătura întreruptă, de îndată ce se ivește, dintr-un vechi document neștiut sau din vreun nou glosariu dialectal, de multe ori, în schimb, ceea ce ne pare, la prima vedere, un fenomen specific românesc, se poate dovedi a fi — dacă nu un împrumut — o simplă apariție paralelă cu ceea ce se constată, independent de el, aiurea. Și atunci, chiar lăsînd la o parte ipoteza unui „calque linguistique”, rămîn de examinat următoarele posibilități: E vorba, oare, de manifestări autonome, dar coerente, ale aceleiași mentalități generale? E vorba de două (sau mai multe) reflexe ale unor împrejurări obiective și subiective comune celor două (sau mai multe) popoare? Sau e vorba, pur și simplu, de o întîmplătoare coincidență¹.

Întrebările sînt, fără îndoială, vrednice de luare-aminte.

Vom încerca să le verificăm, într-un caz special, concret: terminologia românească relativă la *răsăritul și apusul soarelui*.

I. RĂSĂRITUL

1. Expresiile românești ce se referă la începutul zilei, la ivirea zorilor, intră, cele mai multe, în cadrul general al expresiilor similare din alte limbi străine, neprezentînd nimic specific limbii noastre. Astfel, fără a

mai vorbi de „se face ziuă”, „se luminează de ziuă”, „se zărește de ziuă”², „se trage geană de ziuă”³ și alte locuțiuni mai mult sau mai puțin uzuale⁴, chiar acele care, ca *a se crăpa de ziuă*, puteau da impresia că au un colorit propriu regiunii noastre⁵, de fapt au îndepărtate paralele occidentale, cum arată, pînă la engl. *the day broke*, relevat de d-l Philippide⁶, însăși traducerea germană: „*der Tag brach an*”, dată de d-l Papahagi (*l. c.*)⁷. Același lucru, cu mr. *a alghi* (*dzua*), „*dämmern*” (Papahagi, *ibid.*, p. 165), al cărui „balcanism” se evaporează prin simpla amintire a vfr. *albe*, fr. *aube*, it. *alba* (*del giorno*), *albore* (*al primo albore*, „prima luce”) etc.: criteriul e tot ce poate fi mai natural și el își găsește simetricul desăvîrșit în opusul *a amurghi* s. *murghi* (seara), care trebuie raportat, deci, la *murg* ‘brun’, în acord cu fr. *brune*, „crépuscule”, it. *brunisce* (*il giorno*), germ. *es graut* (*der Tag*) etc., iar nu la *mulg*, cum făcea Hasdeu (*Étym. Magn.*, col. 1114), cu toată *mulgătoarea* și misteriosul vgr. ἀμολγός (despre care, v. acum în special P. Wahrmann, ἐν νυκτὸς ἀμολγῶ, în „*Glotta*”, XIII [1924], p. 98 sqq.⁸).

2. De un deosebit interes e, însă, expresia sinonimă: *a se sîmcela de ziuă*: „sîmcela (a se) = a se face ziuă, a se lumina de la vale” (Boceanu, *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți*, p. 20⁹).

Legătura acestei expresii cu *sîmcea*, „vîrf ascuțit”¹⁰, e evidentă pentru oricine. Nu tot atît de limpede e, însă, resortul acestei legături.

Cu obișnuita-i ingeniozitate, d-l I. A. Candrea¹¹ o explica prin aceea că „soarele se arată în sîmceaua, în vîrfurile munților”, invocînd-o în favoarea interpretării formei *răsări* (*soarele răsare*) ca: „a sări peste vîrfurile munților”, — în același cadru al mentalității unei populațiuni de munte¹².

Dacă, însă, e incontestabil că *sîmcea* înseamnă, nu numai „cuțitaș cu două tășuri, ce se întrebuintează la facerea fluierelor” (Boceanu, *l. c.*), ci și „vîrf, piscul munților”¹³, nu mai puțin incontestabile ni se par și următoarele considerații, care se opun explicației d-lui Candrea:

a) *A răsări* se zice și despre o plantă, o floare, și nu vedem de ce același înțeles, de „a se ivi, a ieși la iveală, la suprafață”, ar necesita o explicație specială în cazul soarelui ce apare la orizont¹⁴; b) *El sol sale zic*, cum s-a relevat¹⁵, și spaniolii, iar sensul rom. *răsare*, în esență, nu diferă de acela, de „a se ridica, urca”, al it. *risalire* dintr-o expresie de felul lui *il fatto risale a una epoca più antica* (cf. fr. *le fait remonte à une époque plus reculée*); — și, în sfîrșit, argument decisiv, c) O formațiune perfect asemănătoare se găsește în fr. *poindre* („le jour vient à poindre”) față cu *point* sau *pointe de jour* („l’aube”), fr.-elvețian *pique* s. *piquette du jour* etc.¹⁶. Căci e clar că aici n-avem a face cu vreo aluzie la piscul munților, ci la lumina care s t r ă p u n g e, cu primele-i raze, cerul sau întunecul nopții¹⁷.

3. Sinonimul *revărsatul zorilor*¹⁸ a fost explicat prin „asemănarea luminii ce apare ca o apă ce debordă” (Șăineanu, *Dicț. univ.*, s. v.) și o variantă arhaică cum e *vărsat de zori*, care se întîmpină încă dialectal, la românii din Serbia¹⁹, pare a confirma definitiv această interpretare, de altfel foarte firească (cf. și lat. *manare*).

Totuși, dacă ținem seamă că frații din Craina nu zic numai: „vărsat de zori”, ci și: *a se vărsa soarele*, în loc de: „a răsări soarele” (*l. c.*), iar, pe de altă parte, sensul etimologic al rom. *a (se) revârsa* e acela de „a (se) întoarce”, întocmai ca al vr. și mr. *torn(u)* și actualului dr. *întorn* față de *turna = vărsa*, ni se pare că n-ar fi cu neputință ca, în expresia noastră, să avem păstrat înțelesul lat. *reverso = revertor*, ‘retourner’, prin aluzie, [nu] la lumina zorilor ce se varsă, se revarsă, inundând orizontul, ci la însuși soarele călător, care se „întoarce” dimineața²⁰.

4. De „răsăritul soarelui” însuși nu ne vom ocupa mai mult decât am făcut-o, incidental, mai sus, deoarece semantismul ni se pare destul de clar și exact expus, între alții, de Tiktin în *Dicționarul* său (s. v. *răsări*)²¹.

Ținem să observăm, numai, că varianta *răsărta soarelui*, atestată la Varlaam, e tot atât de accesorie, ca și n. de plantă omonim (omis la Panțu, s. v. *floarea-soarelui*, unde și-ar fi avut locul), sau *lăsata-secului*, cu care se compară pentru formă; că, tot atât de sporadic, se întrebuințează și o altă variantă: *răsăriș*, simetrică cu *scăpățiș*²², și că formațiunea *soare-răsare*, „Sonnenaufgang, Ost”, paralelă cu *soare-apune*, „Sonnenuntergang, West”, înregistrată de Tiktin, s. v. *soare*, se găsește și în vechile noastre acte de hotărnicie²³.

5. Pentru istororomână, găsim în textele dialectale publicate de Iosif Popovici²⁴: „dămareța mânke nego (neg) *aw (a) verit soarele fâre*” (= ‘dimineața, înainte de ce a venit soarele afară’, i.e. ‘a ieșit, a răsărit’)²⁵, cum și: „dămareța, *facut-a zia*” (= ‘s-a făcut ziua’: *ibid.*, p. 37).

6. Expresiv e termenul mr. *apiriri*, *apiriri* = ‘a se lumina, a se face ziuă, a se crăpa de ziuă’, *apirită* = ‘revărsatul zilei, în zori, când se crapă de zi’ (Dalametra, p. 19), *ăpiră*, v. unipers. „poindre (en parlant du jour)” (Tache Papahagi, *Antologia aromânească*, p. 394), care se identifică evident cu lat. *aperire*, „ouvrir”²⁶.

7. Un loc aparte se cuvine, în sfârșit, sinonimelor meglenoromâne: *an zorli* = ‘în zori’, *la darea zorli* = ‘în zori de zi’, *la batirea soarlui* = ‘la răsăritul soarelui’, și, mai ales: *ancriscu soarli* = ‘s-a luminat de ziuă, s-a făcut ziuă’ (P. Papahagi, *Megleno-români*, II, p. 35), *la-ncreștirea soarli* = ‘la răsăritul soarelui’, *ancrești soarli* = ‘răsare soarele’²⁷, instructive pentru ideea de „creștere”, pe care o exprimă atât de explicit și care ne va fi utilă și la explicarea expresiei contrarii: *scăpitarea soarli* = ‘apusul soarelui’ (*ibid.*), existentă deopotrivă și-n dacoromână²⁸.

II. APUSUL

Pentru „apusul soarelui”, nomenclatura românească e mai bogată ca pentru răsăritul lui, propriu-zis.

Avem, astfel, următorii termeni:

1. *A apune (soarele)*, expresie identică cu span. *el sol se pone*; cf. sp. *a sol puesto*, „nach Sonnenuntergang”; apoi sp. *poniente*, prov. și fr.-v.

ponent, corespunzând exact lui *apus* românesc: ideea de bază e, evident, aceea de „culcare” (cf. *mă pun în pat*, mr. *mi-apun*) seara, prin contrast cu „scularea” (cf. *lever*, *levante*) de dimineață²⁹.

2. Nu mai puțin lămurită ni se pare evoluția semantică din sinonimul *a scăpăta* (*soarele*), pe care Tiktin o consideră totuși ca „dunkel”: de la zenitul strălucirii sale („midi dela gloire” — „gloire du midi”), astrul zilei „scăpătă”, cînd coboară³⁰ spre apus: el scade, decade (cf. *occidens*!) treptat, — în măsura în care „creștea”, la orizont, dimineața (cf. mai sus, I, 7), — pînă la totala dispariție. La fel se vorbește, doar, de un „boier scăpătat”, adică decăzut din bunăstarea-i anterioară (**ex. capito*)!³¹.

Perfect limpede apare, de altfel, dezvoltarea semantică și în concepția d-lui Ov. Densusianu, care, relevînd analogia alb. *kaptim*, „apusul soarelui” (față de *kapte*, „partea din dos a unui munte”) și a mr. *muntele Ascăpitat*, in *k'are soarle*, pe lângă paralelismul lui *răsări*, scrie („Grai și suflet”, II [1926], p. 323): „în munți soarele apunînd se vedea trecînd peste «capul», vîrfurile lor (comp. *capita montis* la Virgil; basc. *kapita* «vîrf de munte»)”.

3. Românii macedoneni, cari au pe *ascăpitari*, „a înghiți; a apune (soarele); a dispăre” (să se observe semnificațiile!) și *ascăpitat*, „înghițit, apus, dispărut; asfințitul soarelui”, obișnuiesc și pe *chiriri*, „a pieri, a dispărea, a se eclipsa, a se rătăci”, *chirită*, „pierdere, pierzare, apus”, în expresii ca: „tu *chirita* a soarliei” = ‘la apusul soarelui’³².

4. La istroromâni, avem, după glosariul sus citat al d-lui I. Popovici (p. 118): *joidè sorele*, „soarele apune”, a cărei variantă: *sorele av zaidit* (*ibid.*) reflectă în modul cel mai fidel originalul slav: *zaidē* de la *zaiti*, ‘δύειν, καταδύειν, occidere’ (Miklosich, *Lex. palaeosl.-gr.-lat.*, s. v.), pe lângă: *sorle a zveidit* (la A. Glavina³³) și: *soarele cade* (Byhan, *Istrorum. Glossar*, în Weigand's „Jahresber.”, VI, p. 235 = I. Maiorescu, *Itinerar în Istria*², p. 96), întocmai ca latinește (*sol occidit*).

Cu excepția lui Cihac (II, 388, s. v. *sfetesc*), care credea că-l poate reduce la vsl. *světiti*, ‘lucere’, și a d-lui Tiktin (s. v.), care, relevînd dificultatea formală (am aștepta reflexivul: *a se sfinți*), declară că nu se simte reținut decît prin nesiguranța existenței de elemente vechi-germane în românește de la admiterea prototipului vg. *suintan*, „schwinden”³⁴, lexicografii români și străini, cari s-au ocupat de originea acestui cuvînt, sînt de acord că el nu poate fi decît o accepție specială a verbului *a sfinți*.

Pe ce se întemeiază, însă, această admitere?

Pe analogia sinonimelor alb. *dieti perendōn* și ngr. *ὁ ἥλιος βασιλεύει*, al căror înțeles propriu e: „soarele împărătește”.

Miklosich (*Alb. Forschungen*, II, 32) pare a o fi semnalat cel dintîi. Săineanu (*Încercare de semasiologie*, p. 36, no. 2) și, după el, Hasdeu (*Etym. Magn.*, s. v.) o invocă, cu drept cuvînt, împotriva soluției de „lucus a non lucendo”, propuse de Cihac: „Legătura lui *asfințesc* cu *sfînt* sau cu *sînt* e mai pe sus de orice îndoială serioasă”, afirmă marele învățat,

indicînd ca resort al metaforei motivul de apoteoză a „sfîntului soare” care moare, „abit ad sanctos”. Abundînd în acest sens³⁵, putem aminti pe lat. *divus* = ‘răposat’, despre împărații romani, canonizați după moarte, ca și craii sîrbi de mai tîrziu³⁶, și adăugi, la analogia locuțiunii românești, citate de Hasdeu: „soarele e în *Scaun*, cînd apune”, pasagiul dintr-un vechi manuscris bănățean, excerptat de d-l G. T. Kirileanu, unde se spune că „stau *scaunele* [soarelui] în curmezișul cerului de la Găină pînă la steaoa de la Lariță”³⁷.

La aceste paralele, d-l P. Papahagi (*l. c.*, p. 139) a mai alăturat și pe ung. *le áldozik a nap*, „die Sonne geht unter”, lit.: „die Sonne opfert”, „ninunt das heilige Abendmahl”, din ung. *áld*, ‘immolare, offere, opfern; benedicere, segnen’ (Gombocz-Melich, *s. v.*)³⁸. Sfera e, evident, aceeași; totuși, principalul suport al interpretării rom. *asfințește* (soarele) în sensul pomenit rămîne paralelismul expresiilor alb. și ngr. sus citate³⁹.

È, deci, important, — și din acest punct de vedere —, să ne oprim mai de aproape la aceste două expresii paralele.

Împreună sau în parte, ele au făcut obiectul cercetărilor celor mai autorizați reprezentanți ai filologiei și folclorului sud-est-european modern. Începînd cu venerabilul Korais (‘Ατακτα, II, p. 79), peste Politis (‘Ο ήλιος κατά τους δημόδιους μύθους, Atena, 1882, p. 8 sqq.) și Hatzidakis (Φιλολογικαί έρευναι în ‘‘Anuarul Universității din Atena’’ pe 1911—1912, p. 1 sqq., și în ‘‘Αθηναί’’, XXIV, p. 325), pînă la D. C. Hesselting (*Le coucher du soleil en Grèce*, în ‘‘Neophilologus’’, V [1920], p. 159 sqq.), cari, toți, se ocupă de expresia ngr. și-i caută explicația în mediul grecesc, s-au propus atîtea soluții pentru enigmaticul βασιλεύει ό ήλιος!

Părerăa lui Korais găsește dezlegarea în imnul religios ‘‘Ο κύριος έβασίλευσεν, εύπρέπειαν ένεδύσατο’’ etc., cîntat la vecernie și asociat, astfel, cu apusul soarelui, încît a putut provoca, în graiul popular, substituția lui βασιλεύει în loc de δύει. Ea a fost reluată, acum în urmă, de Hatzidakis, deși numai subsidiar, — și, dacă ne gîndim la un fr. *angelus*, la un rom. *pe la toacă* sau *pe la o (a) chindie*⁴⁰, *pe la vecernie*, la un polon *hejnat swita*, „das Morgengebet vom Turm der Krakauer Marienkirche”, lit.: „der Hejnal (= ung. *hajnal*, ‘Morgenstern’) bricht an’’⁴¹, ca determinări de timp în raport cu manifestări ale serviciului divin, n-am putea zice, — cum pretinde Jokl, — că ipoteza e lipsită de orice temeii serios.

Propria părere a lui Hatzidakis, însă, e alta. Deoarece, în cutare localitate din Pont, expresia ό ήλιος βασιλεύει înseamnă încă: ό ήλιος μεσουρανεϊ, învățatul grec admite că înțelesul, primordial și natural în acest caz (soarele la zenit „împărățește” în adevăr), a putut aluneca spre cel actual, sub înfluența aceluia început de cîntec bisericesc de seară.

Comentînd această explicație, Kretschmer („Glotta”, V [1914], p. 289) opinează că ar putea fi vorba mai curînd de o deplasare în timp de felul germ. *Mittag* = *Nachmittag*, în graiul din Hessa, — fenomen

explicabil, poate, prin apusul foarte timpuriu de iarnă, — sau de cel mai înalt grad de căldură a soarelui, care nu e la amiază, ci pe la orele 3 după prînz.

Dar Hatzidakis a mai aflat un argument: ngr. κρατεῖ ὁ ἥλιος (v. Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, XXVIII, p. 3). Nici acesta, însă, nu înlătură, pentru el, necesitatea explicației lui Korais; iar, pe de altă parte, Kretschmer (*l. c.*, XI [1920], p. 236), care, el însuși, vorbește în acest sens (*l. c.*, XII, p. 203) de lat. *regnare* (*ignis per alta cacumina regnat*: Vergilius), fr. *régner*, germ. *herrschen* (*es herrscht grosse Hitze*), observînd totuși că acest sens figurat nu e atestat pentru βασιλεύειν, conchide că „das letzte Wort scheint noch immer nicht über die merkwürdige Wendung gesprochen”.

Aiurea decît în paralelisme lingvistice caută dezlegarea tainei Hesseling (*l. c.*): în maiestatea soarelui meridional, mai splendid ca oricînd, la apus, cînd „il est roi plus que jamais”.

Teza pare, de fapt, cea mai naturală; și, dacă lui Kretschmer⁴² nu-i vine a crede că „prozaica limbă de toate zilele poate întrebuița o atît de patetic-poetică expresie”, în schimb, L. Spitzer („Wörter und Sachen”, IX [1924], p. 75, n. I) e mai puțin sceptic și se alătură la părerea lui Hesseling, adăugînd la pasagiul din Byron, citat de acesta, privitor la asfințitul grecesc, un expresiv pasagiu din Hebbel, unde e vorba de soarele, care, apunînd, strălucește „doppelt hell”, ca o făclie ce stă să se stingă. E locul să adăugăm, la rîndul nostru, că V. Hugo înfățișează, în „Orientalele” sale⁴³, icoana unui apus de soare pe mare, într-o strofă, ce pare scrisă anume pentru a ilustra teza învățatului olandez:

*L'astre-roi se couchait. Calme, à l'abri du vent,
La mer réfléchissait ce globe d'or vivant,
Ce monde, âme et flambeau du nôtre;
Et dans le ciel rougeâtre et dans les flots vermeils,
Comme deux rois amis, on voyait deux soleils
Venir au-devant l'un de l'autre.*

Dar, îmbrățișînd atît de călduros o interpretare care explică locuțiunea grecească „aus rein griechischen Mitteln”, Spitzer ia poziție, în același timp, contra explicației, admise de Meyer-Lübke („Zeitschrift für romanische Philologie”, XL, p. 77), a lui Norbert Jokl. În „Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien”, I (Heidelberg, 1914), p. 298, sub titlul: *Eine albanesisch-neugriechische Wortparallele*, Jokl observă, mai întîi, că deja în 1866 Camarda relevase faptul că paralelismul ngr.-alb. în chestie fusese rău conceput, intrucît alb. *perendón* înseamnă numai „a apune”, iar nu și „a împărăți”, echivalînd, deci, cu gr. πέραν + δῶω, ngr. δύνω (p. 298), iar nu cu βασιλεύειν. După ce constată, apoi, că explicația lui Politis (*o.c.*), după care acel βασιλεύει înseamnă: „[soarele] devine rege, mergînd spre palatul său regal (βασίλεια δώματα), așezat la apus”, se lovește de faptul că *Regia Solis*, citată de el din Ovidiu, nu e la

apus, ci la răsărit, iar, pe de altă parte, explicația lui Korais (cf. și Grimm, *Deutsche Mythologie*⁴, p. 618, n. 1)⁴⁴, respinsă de Politis, n-a fost măcar băgată în seamă de G. Meyer, care afirmă pur și simplu (*Etym. Wörterb. d. alb. Sprache*, s. v. *perendi*), că „*dieſi perndon* ist = ngr. ὁ ἥλιος βασιλεύει”, referindu-se, pentru rest, la Politis⁴⁵, — Jokl adoptă, în ce-l privește, punctul de vedere al lui Pedersen („*Bezenberger's Beiträge*”, XX, p. 229), care, „probabil cel dintâi, bănuie traducerea expresiei gr. din albaneză, și nu contrariul” (p. 300). Decît, pe cînd Pedersen raporta pe alb. *perendón* la *perendl*, „Gott, Himmel, König”, *perenduar*, ‘König’, Jokl pune la baza termenului pe alb. *pranón*, ‘schreibe auf die Seite, lehne mich an, verscheide, neige mich, senke mich’, pe care-l identifică, printr-o serie de subtilități fonetice: *prendón* etc. (p. 301 sqq.), cu *perendón*, pentru a ajunge la încheierea că „ngr. ὁ ἥλιος βασιλεύει ist Übersetzungslehnwort (Wortübersetzung) aus dem Albanesischen” (p. 305)⁴⁶.

Împotriva acestei concluzii se ridică, tocmai, Spitzer (*l.c.*), însușindu-și „morală” lui Hesseling, care stabilește, în evoluția sensurilor expresiei ngr., o lentă nuanțare, iar nu un salt brusc, cum ar cere ipoteza unei influențe străine: „din mici alunecări în connexul vorbirii rezultă un sens evoluat, care abia apoi se răspîndește în alt mediu”.

Avantagiul explicației lui Jokl rămîne, totuși, incontestabil, după credința noastră, în reapropierea celor două expresii, greacă și albaneză, pe care cercetătorii le izolau, de la un timp, fără dreptate. Căci e infinit mai probabil că, între cele două locuțiuni paralele, există o intimă legătură genetică, decît că ele ar fi creațiuni spontanee, independente una de alta.

Totul e, însă, să se poată preciza natura acestei relațiuni: este expresia ngr. o copie a celei albaneze (Pedersen-Jokl), sau viceversa (în ipoteza lui Hesseling, ca și în ipoteza Hatzidakis etc.)? Sînt ele, amîndouă, reflexe ale aceluiași original? Și care ar putea fi acesta? Iată întrebările la care vom încerca să răspundem.

Asemănarea soarelui cu regele e, așa-zicînd, de domeniul obștesc: „roi-soleil” și „soleil-roi” sînt termenii aceleiași ecuații. Nu e mai puțin adevărat, totuși, că sînt anumite regiuni, meridionale și orientale, în care cultul regelui și cultul soarelui se înfățișează asociate pînă la confundare, într-un caracteristic sincretism.

În textele de la Boghaz-kioi, regele hettit se cheamă, curent: „Soarele”⁴⁷. Și nu e vorba, cumva, de criterii cosmografice, cum ar fi, poate, cazul cu regele Iranului, „Domn al Soarelui, Răsăritului”, în opoziție cu împăratul Bizanțului, „Domn al Lunii, Apusului”, din Malalas⁴⁸. Nici numai de vreo aluzie la stăpînirea peste un teritoriu, în care „soarele nu apune niciodată”, sau chiar peste întreg pămîntul, pe care-l vede soarele: ὅπως κυριεύητε πάσης χώρας, ἧς ὁ ἥλιος ἐφορᾷ⁴⁹. Nici măcar la soare ca patron sau zeu tutelat al Imperiului Roman, cum apare în legenda monetară oficială: *Sol Dominus Imperii Romani*⁵⁰. E vorba, apriat, de asimilarea, de identificarea suveranului cu soarele din care descinde: „βασιλέως καθάπερ ὁ ἥλιος, μέγας βασιλεὺς τῶν τε ἄνω καὶ τῶν κάτω χωρῶν...” — „ὦ ὁ

‘Ἡλιος ἔδωκεν τὴν νίκην, εἰκόνας ζώσης τοῦ Διὸς, υἱοῦ τοῦ ‘Ἡλίου’: așa vorbește de Faraon inscripția de la Rosetta (196 a. Chr.)⁵¹. De la Soarele-părinte emană puterea-i absolută și veșnică: „Ἡλιος θεός, δεσπότης οὐρανοῦ, Ραμέστη βασιλεῖ δεδωρημαι τὸ κράτος καὶ κατὰ πάντων ἐξουσίαν” — „βασιλεὺς Ραμέστης Ἡλίου παῖς αἰωνόβιος”, spun alte inscripții⁵². Comparația „heliastică” e, așa-zicînd, endemică în Egipt: capitolul despre *Alexandros Helios*, îndeosebi, din recenta monografie a lui Norden, în care se încearcă lămurirea eglogei messianice în lumina acestor concepții orientale de divinizare a odraslelor imperiale⁵³, e plin de asemenea documente. Se relevă, în special, după Plutarh (*Antonius*, 36), că gemenii născuți din Antoniu și Cleopatra fură numiți: Alexandru și Cleopatra și supranumiți: „τὸν μὲν Ἡλίον, τὴν δὲ Σελήνην”. Formule ca: „Rè, cînd răsare la orizont”, despre faraon, sînt dese, și într-un text din cca. 600 a. Chr., regele, încoronat în templu, apare înaintea poporului „ca soarele cînd răsare” etc., observă Norden, *l.c.* (după Erman). Cîtare faraon ambițios, spune G. Jéquier⁵⁴, simțindu-se incomodat de preoții lui Amon, zeul tatălui său, Amenophis III, îl înlocuiește pur și simplu prin *Aten*, „le disque solaire ou plutôt le dieu tout-puissant qui se manifeste par l’intermediaire du soleil”, schimbîndu-și numele în acela de *Khunaten*, „la splendeur du disque solaire”, și numindu-și capitala: *Kut-aten*, „l’horizon du disque”. Ideea faraonului, oricît de îndrăzneată, avea, însă, — remarcă egiptologul francez, — rădăcinile ei în cultul unuia din cei mai vechi zei ai Egiptului, *Rè* din Heliopolis, „le Soleil”⁵⁵. Ca „fiu al lui *Rè*”, faraonul, al cărui palat se cheamă „orizont”, „răsare”, cînd iese din el, iar, cînd închide ochii, „apune”, precizează Hunger-Lamer⁵⁶.

Mai e de mirare, după toate acestea, că și la greci și romani⁵⁷, împăratul (ὁ βασιλεὺς, *imperator*) putea fi salutat, în persoana unui Nero⁵⁸, ca „noul Soare ce strălucește elinilor” (νέος Ἡλιος ἐπιλάμψας τοῖς Ἑλλήσιν), iar, la Bizanț⁵⁹, împăratul Ioan V Paleologul (+ 1391) putea fi invocat ca „soare al Eladei” (ὃ τῆς Ἑλλάδος ἦλιε βασιλεῦ⁶⁰)?

Asemuirea regelui cu soarele constituie, fără îndoială, o trăsătură fundamentală a mentalității orientale⁶¹.

Dar, atunci, parcă, drumul firesc al expresiei, care o reflectă, ar fi mai curînd de la sud la nord, adică din Grecia spre Albania, decît invers.

Dificultățile însă încep numaidecît. Cea dintîi e neexistența expresiei în greaca antică. Dar ea nu e singura.

În adevăr, că, în mediul grec, ecuația *soare = rege* avea posibilitatea să se dezvolte, — aceasta o acordă toată lumea. De ce, însă, tocmai *soarele care apune* să se bucure de acest privilegiu?

Vorbind de expresia βασιλευμα τοῦ ἡλίου, G. Deschamps scrie: „Il est impossible de traduire cette expression, qui évoque l’idée d’une pourpre royale et d’un déclin triomphant, et qui a dû éclore sous le ciel d’Orient à l’heure où le soleil descend lentement, comme un vaste incendie, derrière le rempart violet des sommets lointains”⁶².

È punctul de vedere al lui Hesseling, — pentru noi, cu o sugestie în plus : ceva ca o aluzie la declinul glorioșilor βασιλεῖς bizantini, „apunînd” în vârtejul vijeliei otomane?

Grecia nouă — τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς — a avut, în adevăr, sub ochi acest melancolic spectacol al apusului gloriei sale și asemănarea soarelui care „scapătă” și dispare, ca strălucirii βασιλεῖς de odinioară, cu aceștia ar fi putut forma baza expresiei ὁ ἥλιος βασιλεύει (soarele face ca βασιλεῖς : dispare!).

Dar un amănunt de cronologie vine să întunece această perspectivă : Hesseling arată că βασιλεύει, despre soarele ce apune, se află atestat încă din 1365 p. Chr.⁶³.

Atunci? Un recent studiu al d-lui Tache Papahagi⁶⁴ ne-a făcut să întrevădem, un moment, o nouă posibilitate de explicare.

Autorul constată, anume, că toponimicul *Impiratoarea* din ținutul orașelului aromân Aminciu (Meșova), dat de alții ca : *Imperatoarea*, sună de fapt, în graiul localnicilor : *Mpiritoare* sau *n Pivitoare* ; apoi continuă, textual : „Două ar fi formele ce ar putea sta la baza acestor forme înrudite ca fonetism. Pentru prima ar fi *imperatorum* (*sic*⁶⁵) — și în cazul acesta pe de o parte forma ar cadra perfect în cadrul etnic-geografic al evenimentelor istorice cu cele spuse mai sus⁶⁶, iar pe de altă parte am putea considera forma *Mpiritoare* ca rezultată prin armonie sau asimilație vocalică din *Impiritoare*, sub influența vb. *perire* > *k'irire*, mai ales că în decursul secolelor noțiunea și forma de *împărat* au dispărut din grai — ; pentru a doua formă ar fi un derivat adiectival din vb. *perire*, și atunci consecvent cu cele spuse mai sus că toponimia e uneori mai conservatoare în evoluția fonetică, vb. *perire*, care în aromână a dat *k'irire*, a putut rămînea cristalizat în derivatul său cu labiala nepalatalizată : *Mpiritoare* = dr. *peritoare*” (p. 93 sq).

Chiriri înseamnă însă în mr., — cum am văzut mai sus (II. 3), — și „a apune”, iar, pe de altă parte, la un derivat de felul lui **mpiritor*, confuzia cu (*i*)*mperator(em)* apare ca destul de plauzibilă.

Dar tocmai acesta e cazul alb. *perendón* (*dieli*) și ngr. βασιλεύει (ὁ ἥλιος), care cumulează sensul de „împărățire” cu acela de „apunere”.

În aceste condiții, n-ar fi, deci, exclus, ca, de fapt, cele două expresii să-și aibă izvorul comun într-o astfel de formă arhaică de „romanitate sud-ilirică”, — întocmai precum sinonimele ngr. σουρουπώνει și alb. *serpo-set* reprezintă deopotrivă după părerea unanimă a învățaților (v. G. Meyer, *Neugr. Stud.* II, 78, s.v., și *Et. Wb. d. alb. Spr.*, p. 381, s.v.), pe *soare-apune* al ciobanilor noștri.

Explicația aceasta e, însă, evident, în funcțiune de combinația fonetică pe care se sprijină — și nu voim să ne ascundem sentimentul, că, pînă acum, în ce privește rostul celor două paralele în discuție, exceptînd vechea ipoteză koraisiană (care e departe de a fi atît de nevrednică de luare în seamă, cum s-a pretins), singurele soluții în adevăr acceptabile rămîn : aceea a lui Hesseling (măcar că unilaterală) și cea a lui Jokl (deși cam artificială) ;

iar, dintre acestea, aceea, în care rom. *asfinți* își află locul și, pînă la un punct, lămurirea, constituind el însuși un temeinic suport pentru ea, ni se pare a fi cea dintîi⁶⁷.

Omagiu lui I. Biamu, București, 1927, p. 51—69, cu următoarea notă a editorilor: „Articolul de față, trimis de mult de regretatul nostru coleg în toamna anului 1926, n-a mai putut fi revăzut și corectat de dînsul. Un gând de înduioșare deșteaptă în noi aceste pagini care n-au mai căzut sub ochii lui.

Stăpînind, ca puțini la noi, întreaga cultură antică greco-latină, urmărind cu pasiune aspectele filologice și literare ale culturilor romanice și îndeosebi viața sulfetească a poporului nostru, Vasile Bogrea a fost una din cele mai alese personalități ale științei noastre. Lupta lui eroică de a-și afirma conștiința științifică în cele mai tragice împrejurări de sănătate aruncă peste întreaga lui activitate o lumină de adîncă simpatie, care însoțește întotdeauna jertfa marilor idealisti. Tragicul sfîrșitului prematur al lui V. Bogrea va fi înțeles de toți cei ce pot măsura durerea creatorului, care-și vede curmată munca, înainte de a fi dat opera cea mare a vieții: măsura excepționalelor puteri sufletești sădite în el”.

N O T E

¹ Cf. A. Philippide, *Coincidențe* (în „Viața românească”, an X [1915], p. 159 sqq.), unde se relevă sugestiv rolul *întîmplării* în „concursul de împrejurări” și se indică cele trei modalități de explicare, obișnuite în prezența unui element, păstrat izolat, din complexul, căruia-i aparține: *împrumut*; *înrudire*; *moștenire*. — De fapt, în foarte multe din cazurile citate de învățatul profesor, e foarte greu de a ne decide pentru ipoteza unei coincidențe. P. 181, d. ex., d-l Ph. atribuie lat. „tace, lingua, dabo panem” din Petroniu (LXIX, 3) sensul rom. „Îmbucătură mare să înghiți, și vorbă mare să nu zici” (variante, v. la Zanne, *Prov. rom.*, III, 581); dar, mai întii, rostul cuvintelor latine e un apel la discreția limbii (ca în *Călin* al lui Eminescu: „Gură, tu! învață minte, nu mă spune nimăru!”), în schimbul unei recompense în alimente, expresia fiind mai degrabă simetrica opusă a rom. „Laudă-mă, gură, că ți-oi da friptură (plăcinte)!”, iar, pe de altă parte, paralela pop. rom. se regăsește, absolut identică, în turcește: *buiuq lokmâ ye, buiuq šai soilemê* și ngr.: *μεγάλη χαψιά φάγε, μεγάλο λόγο μη λές* [= *λέγης*] (Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 145, n. 3), *νὰ μὴν πῶ μεγάλο λόγο, μὴ λές μεγάλο λόγο*, pe care B. Schmidt (*Der böse Blick u. ähnlicher Zauber im neuogr. Volksglauben*, în „*Neue Jahrb. f. d. kl. Altertum*”, XXXI, p. 581) îl apropie, cu drept cuvînt, de vgr. *μη μέγα λέγε* din Platon (*Phaedon*, p. 95 B), *μη μέγα λιν λέγε* din Aristofan (*Ranae*, 835), iar Abbott îl pune în legătură cu motivul clasic al prevenirii contra vorbelor mari, în corurile tragediei antice: „*μεγάλοι δὲ λόγοι μεγάλας πληγὰς...*” (Sofocle, *Antigona*, 1350 sqq.) etc.; în sfîrșit, credem că, în legătură cu caracterul de parodie al scenei din Petroniu (vorbește Trimalchio!), nu trebuie pierdută din vedere nici formula liturgică *favere linguis*. — Că celebrul *οὐκᾶς ὄναρ ἄνθρωπος*, „visul unei umbre e omul”, din *Pytia VIII* a lui Pindar se găsește la Eminescu, e sigur; dar nu atîta în *Satira I-a* („Căci e vis al neființii universul cel himeric”, cu care-l identifică eruditul filolog, p. 174), cit în versurile, nu mai puțin faimoase, din *Despărțire*:

„Cînd prin această lume să trecem ne e scris,
Ca visul unei umbre și umbra unui vis”.

În genere, cînd zona de apariție a lor nu exclude cu totul o legătură, „coincidențele” sînt totdeauna suspecte, „simptomatice”: nu degeaba însuși cuvîntul e un decalc al gr. *σύμπτωμα*!

² Cf. și: *a zori de ziuă* (Frîncu-Candrea, *Moșii*, p. 120), care ar putea fi și o simplă confuzie — sau o fuziune — între *a se zări de ziuă* și *zori*.

³ Metafora (cf. *genele ochilor*) e cu atât mai evidentă, cu cât comparația „ochiul zilei” s. „lumii” cu ochiul omenesc e din cele mai firești: în cutare cimilitură a porcului, capul animalului e simbolizat printr-un „apăsoi (ritul) cu două *foflenduri*” (rev. „Ion Creangă”, IV, 75) = *foflengheri, fofengheri, „luceferi”* (ngr. φωσφόρος, ‘lucifer’, + φεγγάρι, ‘luna’), *luceflender, „luceafărul țigănesc”* (cf. Șăineanu, *Semasiologie*, p. 61 și *Dicț. Acad.*, s.v.), sau mai bine amplificare prin suf. țigăn. *-enghero* (v. același, *Ist. filol. rom.*, p. 227 și „Daco-romania”, I, 261 [158]), iar ngr. βασιλεύειν, despre care vom vorbi mai departe, se aplică și la ochi. — Trebuie să adăugăm, însă, că *geană* (mr. *dzeană*) are, sporadic, și înțelesul de „colină” (cf. *Dicț. Acad.*, s.v.; Candrea-Densusianu, o.i.c., no. 726), iar *Dzeană-Aripidină* se cheamă, în basmele aromâne, un „deal-povîrniș”, socotit ca „locuința soarelui” (v. colecția P. Papahagi, p. 589; cf. p. 440: „Dumnidzăulu a Soarilui” se întoarce acolo „seara, aminat tru murdziș”).

⁴ Așa: *a se omizi* = ‘a se zări de ziuă, a se crăpa de ziuă, a ieși zorile’ (Pop Reteganul, *Povești din popor*, p. 213), *a (se) miși de ziuă*, „der Morgen, der Tag graut”, de la *a miși*, „sich halb-schliessen, blinzeln; kaum sichtbar hervorkommen” (Tiktin, s.v.). *A aumă*, ‘ambrenchen, grauen’ (Ghiță Pop, *Dicț. român-german*, s.v.), etimologizat de Diclescu (*Dacia Romană în oglinda inscripțiilor și a limbii de azi*, p. 57), pare a fi, de fapt, același cuvînt: *aumă* va fi fost reconstruit din *amez* (de la *aumezi*) printr-o falsă analogie cu *formă* din *formez*. Sau *a se slomni de ziuă* (Ciauşanu, *Superst. pop. român*, p. 34), înregistrat — din Vlahuță — și de Tiktin, care-l consideră ca o variantă a lui *slov(e)ni* și-l traduce: „mühsam hervordringen”. — Pentru: „s-a început a face *zîmb de ziuă* = a început să se lumineze” (Vircol, *Grainul din Vâlcea*, p. 102), cf. *Amora zîmbe-n ziuă*, cum și expresia: *a zîmbi a rîde*.

⁵ V. Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, în „Anuariul” Weigand, XIV (1908), p. 150.

⁶ Un specialist român la Lipsca, în „Viața românească”, V (1910), p. 182.

⁷ Nu numai în mr. (*cripă dzua*), ci și în meglenoromână, expresia apare întocmai *cripă dzuua* = ‘s-a făcut de zori(sic), se luminează de zi’ (P. Papahagi, *Megleno-românii*, II, 35), împreună cu sinonimul *con si privedi* (*ibidem*).

⁸ Pentru nota comună dintre zori și amurg, „crepusculul” de dimineață și cel de seară, personificate de popor în dioscurii *Zorilă* și *Murgilă*, reprezentînd Luceafărul de dimineață și de seară (cf. Șăineanu, *Basmel române*, p. 30), e instructiv germ. *morgen*, a cărui legătură cu vsl. *mrukhati*, ‘finster werden’, *mraku*, ‘Finsternis’ (de unde și megl. *mrac*, *mirac* = ‘amurg’, consemnat de Papahagi, *Megleno-românii*, II, 35) se admite, cu drept cuvînt, ca cea mai probabilă (v. Kluge, *Etym. Wb. d. deutschen Sprache*, s.v.); cf. și lat. *crepusculum* însuși, probabil din *creper(us)*, ‘dunkel, dämmerig’ (Walde).

⁹ Alte exemple, v. la Tiktin, s.v. — Ciobanu-Plenița, *Cuvîntări adînci*, p. 318, dă varianta *sîmceră* (contaminație cu *ceriu* sau *sîngeră*?), iar Frîncu-Candrea, *Moșii*, p. 120: *săncelă* („săncelează zorile”).

¹⁰ Mai probabil din lat. **summicella* (Candrea) ca din lat. **senticella* (Cihac); cf. însă Pușcariu și Tiktin, unde v. și exemplele, adăugînd următoarele variante arhaice și dialectale: „*sîncealele sabiilor*” (I. Bianu, *Catalogul ms. rom. din Biblioteca Acad. Române*, II, 452), *cimcea* = ‘virful de la fus’ (rev. „Ion Creangă”, IV, p. 60).

¹¹ V. *Buletinul Societății filologice din București*, II (1906), p. 12; cf. și Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al limbii române: Elementele latine*, s.v. *scăpătă* (no. 242).

¹² O luminoasă argumentare în acest sens dă acum d-l Ovid Densusianu, în „Grai și suflet”, II² (1926), p. 322. Cf. însă mai departe, sub II, 2.

¹³ De „*sîmceaoa munților*” = *κορυφή τῶν ὀρέων*, ca și de „*sîmcealele pămîntului*” = *ἄκρα τῆς γῆς*, vorbește și Dosoftei (după exemplele din „Buciumul român”, II, p. 447).

¹⁴ Același paralelism semantic se constată și în megl. *ancreștire* (despre soare) și *creștere* (despre plante); v. mai jos, no. 7. — Mr. *arsărire, arăsărire*, obișnuit despre plante, nu se zice însă despre soare (cf. Pascu, o.i.c., I, p. 152, no. 1355).

¹⁵ V., d. ex., Pușcariu, *Etym. Wb. d. rum. Spr.*, I, no. 1440.

¹⁶ V. E. Tappolet, *La Synonymie patoise dans la Suisse romande*, Lausanne, 1915 = *Synonymie patoise (sommeil, jour et nuit, lait et fromage)*, în „Bulletin du Glossaire”, XIII

(1914), p. 54. Cf. încă: it. *a punta d'alba*, cum și germ.-dial. *der Tag spitzt sich schon* (Grimm, *o.i.c.*, III, 221).

¹⁷ De „*sîmcelele nopții*” („a ne apropia la ~”) vorbește, iarăși, Dosoftei (*Molitvenic*, 109 a), redînd prin acest termen aceeași idee din originalul slavon, pe care aiurea (*ibid.*, III b) o redă prin: „a nopții *pistreală* (să trecem)” și — cu toată confuzia ce o face la început între acest *pistreală* = vsl. *préstrelu*, ‘Schussweite, Stadium’ (cf. *pistrela de săgeată*, la Tikin, *s.v.*) și *împistreală*, *pistruială*, *pestriș*, *pistrui* — regretatul D. Pușchilă observă judicios, în studiul său asupra *Molitvenicului lui Dosoftei*, p. 84, că *pistreală*, corespunzînd lui *sîmcel* (= *sîmceală*), ar trebui să însemneze: „impunsătură” și că (p. 76) înțelesul acesta se potrivește cu acela de „initium, caput” al corespondentului *načatka* din original, pe care versiunea munteană din 1699 îl traduce prin „începuturile”. — Prin: „de-abia zorile începuse a poli *vîrfulile orizontului*” se redă faimosul vers de la începutul cîntecului al II-lea al *Odiseii*, într-o veche traducere românească (v. N. Cartoian, *Legendele Troadei în literatura veche românească*, p. 4).

¹⁸ Cf. și, eliptic: „a se revărsa de ziuă”, „în revărsatul zilei” (Frincu-Candrea, *Moșii*, p. 120), cum și varianta: *răvărsat*.

¹⁹ V. Gîlgea-Vilsan, *De la românii din Serbia*, p. 399. — Din cele două pasagii din text (pp. 12 și 51), la care trimite glosariul pentru *a (se) vărsa*, numai cel de-al doilea aparține, strict vorbind, aici: „Cînd soarele să *vărsă*”; în celalalt e, de fapt, numai o comparație între soarele ce răsare și strălucirea unor case ce „*varsă rază pe pămînt*”, „din cotră soare răsare”, „par-că soare-a răsărit” (cf. și: „*ploaie de raze*”). — Pentru vr. *vărsatul zorilor* și *se varsă zorile*, v. Tikin, *s.v.*

²⁰ „Soles occidere et *redire* possunt”, zicea și Catull (V, 4).

²¹ Dar etimologia (sl. *razû*, resp. *răz + sări*), propusă de d-sa, evident că nu poate fi admisă, față de **resalire* = *resilire*, general romanic (cf. Pușcariu, *l.c.*).

²² V. Pamfile, *Podoabele cerului*, p. 26.

²³ V. Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, IV², p. 15: „de la biserică în sus, spre *soare-răsare*” (act din 1693) și p. 33 sq.: „am mai pus altă piatră în zarea dialului despre *soare apune* . . ., o piatră despre *soare răsare*” etc. (actul din 1694). — Pentru reflexele balcanice ale lui *soare apune*, v. mai jos. — De însemnat analoge: *soare-asfînte* (cf. și rev. „Ion Creangă”, VI, 43), din care: *asfîntea soarelui* (pe lângă *asfînțitul s. asfînțita*) și, foarte rar: *soare-scapătă* (v. Rădulescu-Codin, *Îngerul românului*, p. 360).

²⁴ *Dialectele române din Istria*, II (texte și glosar), p. 35 sqq.

²⁵ Se zice și: *sorle iese fare* (Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, § 201), ca it. *uscir s. venir fuori*.

²⁶ Cf. și Gîrge Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I (Iași, 1925), p. 35, no. 90.

²⁷ V. I. A. Candrea, *Viața păstorească la megleniți*, în: Ov. Densusianu, „Grai și suflet”, I (1923), pp. 35—6. — Pentru *la darea steaui* = ‘la răsăritul lucefărului’ (*ibid.*, Papahagi, p. 36), cf. *a da mugurii*, iar pentru *batirea soarelui*, cf., cu toată nuanța de sens: dr. *a bate (soarele)*.

²⁸ M. Sadoveanu (*Țara de dincolo de negură*, pp. 47, 125) scrie: „lucind viu în soarele *căzut*”, „soarele *căzu* în asfînțit”. — „Luci soarele în aur și purpură” (*ibidem*, p. 87) pledează pentru teza lui Hesseling, de care vorbim mai jos.

²⁹ Cf. Pușcariu, *o.c.*, no. 104 și *Dict. Acad.*, *s.v. apune*; Candrea-Densusianu, *o.c.*, no. 1462.

³⁰ De remarcat și sinon. *povîrnî*: „numai *povîrnis(ă)* soarele după *amiadzădzi*” (însemnare pe un ms. din „Alexandrie” scris de dascălul Grigorie din Tîrnauca, în an. 1802, publicată în rev. „Ioan Neculce”, V [1925], p. 276). Cf.: „deal-*povîrnîș*, locuința soarelui”, gîsînd pe *Dzeană-Aripîdină*, în P. Papahagi, *l.c.*, sub I, 1, n. 2.

³¹ Cf. Pușcariu, *o.c.*, no. 273, unde se menționează și derivatele: *scăpătat*, „Westen”, și *scăpăciune*, „Untergang, Verderben”, pentru care v. însă și rev. „Ioan Neculce”, I³, 1923, p. 115 (act din 1786): „(descendenții vel-logofătului Tăutul) au arătat că din vechiu stare neamului lor curge din Tăutul . . . și din întîmplările vremilor căzînd neamul lor la *scăpăciune*, au rămas înstreinaț din rînduiala neamurilor”. — O legătură semantică cu *capăt*, „sfîrșit”, sau *căpătîi*, „chevet”, mi se pare mai puțin probabilă.

³² V. pentru toate acestea: Dalametra, *Dict. macedo-român*, pp. 30 și 53, și G. Pascu, *o.c.*, I, p. 56 (no. 299) și p. 104 (no. 836), adăugînd, în ce privește *chiriri*, și toponimicul *mr. Chiară*, explicat de Capidan („Dacoromania”, I, 420) ca: „loclu iu chiare soarle”, „apus”.

³³ Comunicat de d-l S. Pușcariu. — Cf. sl. *za-va-iti*, dar și vr. *zvezdă* (Tiktin, s.v.).

³⁴ Preferabilă ar fi, în tot cazul, o bază latină, ca **ex-fingere*, propus ipotetic, ca și **ex-fungi*, de Giuglea, care pleca de la înțelesul de „a dispărea” ce-l are *a sfinți* la Săcele („a sfințit cutare obiect”, un cuțitaș, d. ex.), sau un lat. *absentire* (din *absens*) = **asîmfi* + *sfinț*. — Pentru legătura de înțeles dintre *sfinți* și *dispărea*, observăm, totuși, că s-ar putea invoca și analogia lui *irosi*, dublet probabil al lui *ierosi* (cf. *afierosi*).

³⁵ Cf. și Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, p. 13 sqq.; I. Otescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, p. 484 sqq.

³⁶ V. C. Jireček, *Geschichte der Serben*, II, p. 7.

³⁷ *Ms. Acad. Rom.*, no. 3806 (miscell., sec. XVIII), f. 49 v. — „Lariță” e, evident: *Rărița, Rălița, „Orion”*.

³⁸ Un sens intrudit, dar mult mai limpede, are expresia ngr. *ó ἥλιος πάει γιόμα*, ‘le soielei va sur le midi’ (Legrand-Pernot, *Chrestomathie grecque-moderne*, p. 445), unde *γιόμα* = *γεῦμα*, ‘dîner’; cf. expr. rom. *i s-a pus (suit) soarele drept inima* (= stomacul), ‘i s-a făcut foame’, cum și credința populară românească, relevată la Pamfile (*o.c.*, p. 26), că, înainte de a răsări, ‘soarele mîncă bine, și pe urmă se ivește’.

³⁹ În legătură cu ngr. *ó ἥλιος βασιλεύει* adăogăm:

În *Cronograful* românesc de la Sigmaringen, din care d. G. T. Kirileanu a binevoit a-mi comunica extrasele d-sale, găsim (f. 432/425): „trecu zioa și veni la săvrișit și soarele să *înpărăfi*”, — dar expresia nu e decît un decalc după ngr. și, ca atare, o dovadă mai mult în sensul celor susținute de dd. D. Russo și N. Cartoian, că traducerea s-a făcut din grecește.

⁴⁰ Cf. turc. *ikindi*, „le temps entre le midi et le coucher du soleil; la prière que la loi prescrit de faire vers la moitié de ce temps” (Zenker, 150). — Pentru posibilitatea unei origini cumane, v. Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, 381. — Ca sinonime, de relevat: *pe la ojină* s. *ujină* (sl.), „cina-mică, su-nimez (nămez, amiază)”, *după prînz, pe la cină*, poate și *cinioară*, „oara cinei” (v. Drăganu, în „Dacoromania”, III, 693); de asemenea, megl. *viație* (Papahagi, *Megleno-rom.*, II, 131).

⁴¹ V. A. Brückner, *Ungarn un Polen*, în „Ungarische Jahrbücher”, IV (1924), p. 84; cf. Grimm, *Deutsche Mythologie*, II, p. 625 și III, p. 225. — La noi, *Hainal* ca n. de familie (Botoșani); cf. n. de fem. *Aurora*.

⁴² „Glotta”, XII (1923), p. 203.

⁴³ *Le Feu du Ciel*, IV.

⁴⁴ Grimm s-a lăsat înșelat însă de exemplele din Fauriel: *ó ἥλιος ἐβασιλεύει, ἐβασιλεύει*, pentru a interpreta: „sie (die Sonne) hat geherrscht, herrscht nicht mehr am Himmel, ist untergegangen”, — în sensul unui *vixit*.

⁴⁵ Cit pentru ipoteza lui Hatzidakis, (*βασιλεύει = μεσουρανεί*), Jokl o înlătură, într-un postscriptum (p. 307 sq.), pe motivul că, chiar dacă această accepțiune poetică ar fi „altes Sprachgut”, schimbarea înțelesului rămîne nelămurită. — Că *βασιλεύειν* avea, de fapt, în *κοινή*, înțelesul de „vivre en roi, prospérer”, a arătat, însă, Hesseling (*l.c.*).

⁴⁶ Termenul „Übersetzungslehnwort” s. „Wortübersetzung” redă mai puțin adevărat ideea autorului decît *Bedeutungslehnwort*, obișnuit de alții (cf. E. Steiner, *Das Bedeutungslehnwort in Vergils Aeneis*, Königsberg, 1921), sau *calque linguistique* (cf. în special: K. Sandfeld-Jensen, *Calques linguistiques*, în „Festschrift V. Thomsen”, 1912, p. 166 sqq.). — Vendryes (*Le Langage*, p. 241) zice: „création de mots par imitation” sau, mai exact: „emprunts par traduction”.

⁴⁷ V. E. Forrer, *Die Griechen in den Boghazköi-Texten*, în „Orientalische Litteraturzeitung” din martie 1924, col. 115. — Pentru *Kuirvanas*, „unabhängiger Herr” (*ibid.*, col. 117) = gr. **κοιρῦανος, κοίρανος*, cf. și restul terminologiei arhaice gr. pentru „rege”: *ἑναξ, ὄρχαμος, τύραννος, πάμυς*, despre care: J. Huber, *De lingua antiquissimarum Graeciae incolarum = Commentationes Aenipontanae*, IX (1921), cum și: *μέδων, βασιλεύς, ἀποκράτωρ* (lat. *tenens* = *ó βασιλεύσας*, în „Divi Claudii Ἀποκολοκύντωσις per saturam”, v. Bücheler,

Kleine Schriften, I, 476), καῖσαρ (din care și derivatul καισαρεύειν, analog cu βασιλεύειν; v. L. Hahn, *Rom und Romanismus*, p. 226, n. 6).

⁴⁸ *Chronographia*, XVIII, 135, ed. Bonn, p. 449: „Κωάδης, βασιλεὺς βασιλευόντων, ἡλίου ἀνατολῆς, Φλαβίῳ Ἰουστινιανῷ, Καίσαρι, σελήνης δύσεως”. — Același criteriu, în denu-mirea (străină) a *Japaniei*, „Împărăția de Răsărit”.

⁴⁹ Scrisoare din 158–7 a. Chr. (cu aluzie la Ptolemaeus Philometor și fiii săi), în *Papyri Londinenses*, I, 23.

⁵⁰ V. L. Homo, *L'empire romain*, Paris, 1925, p. 313.

⁵¹ V. Dittenberger, *Orientalis gr. inscr.*, 90.

⁵² Vezi-le la Ammianus, XVII, 4, 22; 18 etc.; cf. P. Wendland, *Die hellenistisch-römische Kultur*, p. 76.

⁵³ Ed. Norden, *Die Geburt des Kindes*, Leipzig, 1924, p. 137 sqq.

⁵⁴ *Histoire de la civilisation égyptienne*, Paris, 1923, p. 234 sqq.

⁵⁵ *Vodă Soare și Soarele Moldovei* apar și la noi, ca epitete populare ale lui Ștefan-cel-Mare (v. Simion T. Kirileanu, *Ștefan cel Mare și Sfânt. Istorisiri și cântece populare*, ed. III, p. 149).

⁵⁶ *Allorientalische Kultur im Bilde*, p. 8.

⁵⁷ Despre cultul imperial în antichitate, v. îndeosebi admirabilul studiu al lui Kornemann, în „Klio”, I, 104.

⁵⁸ V. Holleaux, *Néron*, p. 513 sq. (e vorba de decretul omagial, urmînd după discursul cezarului.)

⁵⁹ Pentru relațiile Bizanțului cu antichitatea sub acest raport, v. L. Bréhier, *L'origine des titres impériaux à Byzance*, în „Byzantinische Zeitschrift”, XV (1906), p. 161; cf. și Psichari, *Études de la Philologie néo-grecque*, Paris, 1892 (*Prefață*, p. XLV sq.).

⁶⁰ Într-un ms. parizian al lui Ioannes Argyropulos, semnalat (după Sathas, *Documents relatifs à l'hist. de la Grèce au moyen âge*, I¹, p. XI sq.) de J. Jüthner, *Hellenen und Barbaren*, Leipzig, 1923, p. 154.

⁶¹ În romanul lui Alexandru, ea e un loc comun: „*Eu sînt soarele perșilor*”, se recomandă Darie (*Alexandria*, ed. Brașov, 1915, p. 63), „și lumînez întocmai ca soarele pe lume”, se laudă același (*ibid.*, p. 45): καὶ συνανατέλλων τῷ ἡλίῳ (*Pseudo-Callisthenes*, ed. Meusel, p. 732); iar, într-o variantă a Alexandriei grecești, haina lui Alexandru însuși e înfățișată ca „de coloa-re-a soarelui ce răsare”: ἡλίου ἀνατέλλοντος (v. Millet, în *Recueil Kondakov*, Prague, 1926, p. 280).

⁶² *La Grèce d'aujourd'hui*¹², Paris, 1910, p. 44.

⁶³ Trebuie să adăugăm, însă, că, în cunoscutul dialog ruso-bizantin din sec. al XV-lea, se zice: ὁ ἥλιος ἔδυσεν (nu: ἐβασίλευσεν!), și că, în ngr., ideea de „apunere a soarelui” se exprimă de asemenea prin ἀνάγυρμα (ἔγυρε ὁ ἥλιος, propr.: „die Sonne hat sich gewendet”; cf. B. Schmidt, *Griech. Märchen, Sagen und Volkshieder*, p. 261, după Korais, *o.c.*, II, p. 101), [ἡ]λιόγερμα, „coucher du soleil” (Legrand-Pernot, *o.c.*, p. 459) sau τσάκισμα τοῦ ἡλίου (*ibid.*, p. 480).

⁶⁴ *O problemă de romanitate sud-ilirică*, în vol. I (1923) din „Grai și suflet”, p. 72 sqq.

⁶⁵ În notă: „Beratoria aus Imperatoria entstanden” (G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 148).

⁶⁶ În legătură cu topon. *Cîmpul și Calea al Késari* (p. 89 sq.).

⁶⁷ Despre crepusculul de seară (cf. și: *se lasă umbra, se face seara, se înserează, se întunecă, se-ngîmă ziua cu noaptea* etc.), ca epilog al eternei drame solare, a fost vorba la început (sub. I. 1) în paralelism semantic cu prologul ei, care e crepusculul de dimineată, aurora (n-rele 1–2 și 6 referindu-se, de fapt, la acest preluđu al apariției „eroului zilei”).

III ETIMOLOGIE

„Acesta sînt eu: un etimolog. Mă interesează, mă pasionează viața acelor insecte... verbale, care sînt cuvintele. M-am simțit totdeauna atras de aceste microcosme, al căror puls cunoscut mi s-a părut mai conform, mai congenial cu însuși pulsul inimii mele, decît vastul, eternul ritm macrocosmic”.

(V. B., ms.)

ETIMOLOGII

[I]

Elemente latine

[1] aret

Expresia în *aretul vîntului* = 'obviam vento, vor dem Wind' (*Lex. Bud.*), ca și poziția accentului: *áret* (cf. Hasdeu și Tiktin, *ad. voc.*), trimite la lat. *halitus*, -m (sc. *venti*), lit. „suflarea (vîntului)”.

La cele spuse altă dată în acest sens („Arhiva” din Iași, XX, 528), adăugim acum: lat. *halitus* s. [h] *aliturum* = 'aura venti' (*Thes. gloss. emend.*, I, 511), it. *alito di vento*, idem (Tommasèo), cors. *alitu*, *alida* (dell'aria), „alito, spiro, souffle” (Falcucci).

Dintre explicările mai recente, aceea a lui Auerbach (în „Anuarul” Weigand pe 1913, p. 212) reînvie pe *erectum*, iar a lui Viciu propune, din parte-i, pe sicil. *arretu*, „arri, arrè, addietro” (*Limba română populară și dialectul sicilian*, p. 79).

[2] berc

Înțelesul de „scurt de coadă” (cf. recitativul copilăresc: „melc, melc, *codobelc*” = **codoberc*, după: *codolat*, *codalb*, *codoroș*, *codobatură*; mr. *scurtabec* = **scurtaberc*?, v. Dalametra) concordă foarte bine cu lat. *brevis* (*brevi coda*), iar, supt raportul formal, dintr-un lat. **brevicus* (cf. *breviculus*) am putea avea rom. *berc* (pro **brec*), după cum dintr-un lat. **scrobula* avem *scorbură* (pro **scrobură*).

Observație. — *Berci* din „berbeci de-aceia *berci*” (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, *Glos.*) ar putea fi și alt cuvînt (slav); varianta din Giuglea-Vîlsan (*De la românii din Serbia*) are: „berbeci *belgi*”, 'albi' (p. 388).

[3] fiulă

Variante: *fiolă*, *hiulă*, *hiolă*.

Întrebunțat numai în Moldova (cf. *Dicționarul Academiei*, *ad. voc.*) și numai în locuția: *a lua în hiulă*, „a lua în rîs, a lua la vale, a lua înainte”, propr.: „a înțepa, a împunge, a lua în furculiță, în frigare, în coarne” (?)

— Exemple, v. o. c., unde adaugé: *a lua în hiula calului*, probabil: „în pieptul (furca pieptului) calului” (în „Istoria Troadei”, la N. Iorga, *Faze suflotești și cărți reprezentative la români*, p. 30; cf. „Povesté unui cocon de împărat cu un harap și cu un cal de lemn”, în Bianu, *Catalogul ms. rom.* I, p. 622). *Fiul*, glosat: „coamă” (confuzie între κόμη și κόμμα? — cf. totuși *buclă* = fr. *boucle*, propriu: *fibula* = *buccula*), din „Fiziologul” vr. publicat în rev. „Ion Creangă”, IX, p. 105 pare a fi rezultatul unei erori de transcriere din partea editorului, care a înțeles pe -b, echivalent în speță cu -ă (*fiulă*), ca -û, și l-a lăsat netranscris.

Dacă înțelesul propriu presupus de noi e exact (cf. fr. *brocard*, *brocarder*, „piquer par des railleries”, față cu fr. *broche*, „țapușă, frigare”, ngr.-pop. σούβλα, „broche”, „figlă”, propriu: „sulă”, l. *sub(û)la*), etimonul lat. *fib(u)la* (cf. it. *fibbia*, mgr. φίβλα, ngr. φίμπλα, „Schnalle”), se impune. Cf. dr.-dial. *fiulare*, *hiulare*, „speteaza împreunînd jugul cu policioara” (Viciu), mr. *hiurare* (Papahagi, *Notițe etimologice*, p. 21)¹.

[4] flaur

Se zice la „flaut” (j. Dorohoi, c. Tîrnauca).

Dacă nu e un product de contaminație (cu *fluier*), cuvîntul reflectă pe lat. *flabrum*, atestat în înțeles de „fluieratul vîntului”.

[5] împătrez

‘A *împătra-o* = a da de bucluc: — Dacă știam, nu făceam cutare lucru! — De ce? — Păi, nu vezi? Mă cheamă la judecată! *Am împătrat-o!* (Într-un ms. de povești populare din Ialomița, de N. I. Dumitrașcu-Reny).

Identitatea cu lat. *impetrare*, „obțin”, e evidentă. — Pentru nuanța de înțeles, compară: *a se căpăta*, *a se procopsi*, *a se alege cu ceva* (rău, — ironic!).

[6] sugrunde

Aurarii de la Novaci, jud. Gorj, zic așa la „streșină”.

Hasdeu (*Etym. Magn.*, t. IV, p. CXL sq.) decretează că acest *sugrunde* este „exclusiv venețian”, neputînd fi decît *sot[t]ogron dal* din glosariul lui Boerio („quella parte del gocciolatoio della cornice per la banda al di sotto, che si forma incavata onde l’acqua non s’appicchi alle membra della cornice

o altre, ma necessariamente si spicchi e cada”), și vede în el „o dovadă dialectologică decisivă” în favoarea tezei sale „venețianiste”.

În realitate, cuvântul nu e venețian, ci latin: *subgrunda*, *suggrunda*, *-ae*, „proiectura tecti, qua stillicidium a pariete arcetur”, it. *gronda*, *grondaia* (Forcellini). Atestat la scriitorii antici (Varro, *De re rustica*, III, 3: „Apes enim subter *subgrundas* ab initio villatico usae tecto”), el ne întîmpină în latina medievală (v. Du Cange, s. v. *subgrunda*, „pars tectorum proeminens, qua aquae a muro projiciuntur”) și la humaniști; Bonfinius, între alții, îl întrebuițează (supt forma unei variante cunoscute), cînd vorbește de palatul lui Matei Corvin: „In fronte *sub grundiiis* [= *subgrundiiis*, dat. pl.!] tectorum triglyphos subjicere decreverat et qua possit arte conspicuum opus efficere” (*Historia Hungarica*, ed. Colonia, 1690, p. 460).

[7] uib

‘Striga așa, d-a surda, în *uibul* locului’ („Conv. lit.”, XLIII, p. 924). — ‘Către sfîrșitul lumii ... oamenii, nemaiavînd apă, setea îi va înteți și vor alerga în *uibul* locului, căutînd apă’ (Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, p. 173). — ‘Se duceau în *uibul* lumii toate gozurile firii, toți hîrbarii fără sălaș, rătăcitori din cîslă în cîslă’ („Conv. lit.”, XLVI [1912], p. 989). — ‘*Uib*, bucluc, pocinog’ („Noua revistă română”, XIV [1913], p. 549). — *Oib*, idem (jud. Argeș. Dîmbovița etc.). — ‘Cunoștea *uibul* locului’ (Codin, *Sărb. pop.*, 31).

È lat. *obvius*, *-um*, „à l’encontre, à la portée”. — Compară megl. *nuib*, ‘întîlnesc’, din lat. **inobviare* (S. Pușcariu, în „Convorbiri literare”, XXXIX [1905], p. 298), cum și ir. *āniurba*, ‘întîmpin’ (O. Densusianu, *Antologia dialectală*, p. 112).

Elemente grecești

[8] ahîndòs

Se întîlnește în cimilitura „fusului (încărcat de tort)”, alternînd cu: *follicos* (pentru care cf. și ngr. φορτικός, „de charge, grossier, encombrant”), *burduhos*, *burdios* etc. (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 241).

Probabil, corupt din **ahondròs*, **hondròs* = ngr. χονδρός, χοντρος, „gros, grossier” (cf. χοντρόπανον, „lînă ordinară, pînză de saci”, χονδροβέλονον, χονδροβελόνι, „ac de cusut sacii” etc.). Ori = *antihos* (**andihòs*, **ahindos*) din cimil. „ușii” (*ibid.*, 120) = ἀντίχορος?².

Cimilitura ar putea fi de proveniență sud-dunăreană, importată la noi prin țigani: un țig. *a(v)indòs*, „viind, fiind”, *acindòs*, „rămînînd”, *başindòs*, „țipînd” (*başlò*, part. perf. al acestuia, iar nu turc. **başlî*, e țigăn. „cocoș”), un *Ştefanòs*, *Gavrilòs*, *Toderòs*, chiar *Românòs*, nume de robi țigănești ai mănăstirilor bucovinene (v. Dan, *Vartolomei Măzăreanu*, *passim*), au același ethos specific, ca și *ahîndòs*.

Cu *χονδροβέλονον* de mai sus ar fi de comparat *hondrobele* (lemne; *hondrobele*, „ustensilia, impedimenta”, și-n *Lex. Bud*), *hondrobețe* din altă cimilitură (cf. ngr.-dial. *γουτζουβέλλα* = *χονδρὸν τεμάχιον καψοξύλου* din *Glosarul* lui Budona, p. 82, mgl. *bilă*, „prăjină”, din *Glosariul* megl. al lui Papahagi, p. 58, dr. *bilă*, „trunchi”, „scurtătură” din Pamfile, *Industria casnică*, p. 109, r.-dial. *bel*, „instrument de săpat”, din „Documente și regeste” de I. Bogdan, p. 328, țig. *bel*, *beli*, „kleine Stange”). Poate că și *hondrolemne* = *hondrolene* (alterat prin ritm: *lemn*), *hodolene* dintr-o cimilitură a „scării”: „două lemne *hondrolemne*, și mai multe mănînte” (cf. *odolean*, prin Moldova-de-Nord, nu numai nume de plantă, — v. Panțu, — ci și dublet al lui *nadolean*, „de Anatolia”: „găină *odoleană*”, în înțeles de „mare”) conține pe ngr. *χοντρός*, pe care-l cuprinde, după I. Caragiani (*Studii ist. asupra rom. din Peninsula Balcanică*), nu numai patronimicul *Hondrosom*, „Gros (la trup)”, ci și un *hondrubălat*, „bucălat”. — *Hondro-nesc* (v. „Revista istorică”, VI, p. 203) = ngr. *χονδραίνω*, „grossi[e]r, rendre gros, devenir gras” (*Contopoulos*).

Ținem să observăm aici că, dacă nu însuși *coșoflengher*, „luceafăr” (pe care-l derivam, în „Bulletin de l’Institut pour l’étude de l’Europe sud-orientale”, VII, 51, nota, dintr-un ngr. **κουτσοφέγγαρι*, format prin analogie cu un *κουτσοδαίμων*, *κουτσοδαίμονιο*, *κουτσοδαιμονάκι* etc.: cf. G. Meyer, *Neugr. Stud.*, II, 97–102), cel puțin *foflengher* și *luceflengher* s. *luceflender* (la Odobescu), care cuprind în partea întâia pe ngr. *φωσφόρος* și rom. *luceafăr*, în partea finală ar putea fi nu ngr. *φεγγάρι*, nici rom. *fleandură* (Weidelt etc.), ci țigăn. *-enghero* s. *-ender*, terminație a genitivului plural și sufix nominal foarte frecvent (v. P. Josef Ješina, *Románi Cib oder die Zigeunersprache*, pp. 17, 25, 27): *ciriklengero*, „Vogelhändler, Vogelsteller” (de la *cirikló*, „Vogel”), *dromengero*, „Wanderer” (d. *drom*, „Weg”), *şafengero*, „Binder” (d. *şafli*, „das Schaf”), *verdangero*, „Wagner” (d. *verda*, „Wagen”) etc.

[9] bucherea

Într-o variantă din Romanaiți a baladei „Costea [Gelepu]”

Avea o oaie *bucherea*,
Care, cînd era vremea rea,
Trăgea oile la perdea;
Iar, cînd era vremea bună,

Trăgea oile la pășune.
 Mai avea Costea, avea,
 D-un berbec pepeleag,
 Cu patru coarne în cap ...

Păsculescu (*Lit. pop. rom.*, p. 325) explică: „lînoasă, cu lîna mare și lungă la fir” (locul de origine, „Brăila”, greșit!).

Contextul, însă, care vorbește îndată de berbecule cu patru coarne, putînd servi de „prepeleag” (pentru atîrnarea u[s]tensilelor ciobănești), pare a indica mai degrabă o „oaie rogoșă (țapoșă), năzdrăvană” în genul calului din „Alexandrie”, — ceea ce conduce la un prototip **vucherea* = ngr. βούκερος, „cu coarne de bou”. Cf. totuși *bucălaie* (modificat supt influența ritmului?)³.

[Adde, DR, I, p. 557:] Cuvîntul pare, totuși, identic cu (oaie) *bugără* = *bugar*, „bulgar” (*Dicț. Acad.*), sau **bucarà* = (oaie de) *Bukhara*, vestită pentru oile sale (cf. it. *bucherame*, fr. *bougran* etc).

[10] *ehichion*

„Embarras, mauvaise affaire” (Cihac, II, 646, care-l derivă din ngr. κίλικιον, „cilice”).

È ngr. *κυκεών*, „miscellanea potio”, „confusio”, „balmoș” (cf. lat *polenta* = *κυκεών*, la Ovidiu, *Met.*, V, 450), „talmeș-balmeș”, „încurcătura”. — Etimologia am propus-o întîi într-o notiță din „Neamul românesc” pe septembrie 1914.

[11] *chichiță*

‘*Chichiță* sau *chitiță* = sertarul mesei’ („Noua rev. rom.”, XIV [1913], p. 349).

La înțelesurile date de Tikin, s. v., e de adăugit acela de „Geräthkasten am Hinterteil des Bootes”, menționat în *Suplement* (cf. Damé, *Termin. pop. rom.*, p. 126), cu același sens fundamental de „cutie, lădiță”.

È, probabil, rezultat prin asimilație din **θηκίτζα*, **θηκήτσι* (cf. *θηκάρι*, *φηκάρι*), deminutiv al lui *θήκη* „boîte, étui, fourreau”; cf. *κορήτσι*, *κορητσάκι*, „fillette”, din *κόρη*, „fille”, și dubletul *tichiută-chichiută*.

Notăm, după excerptele d-lui G. T. Kirileanu, și derivatul vr. *chichi-cear*, „fabricant de chichițe”, din ms. 670 al Acad. Rom., f. II, 425 (sec. XVII—XVIII).

[12] **clapă**

În expresia: *a trage (cuiwa) clapa* (chiulul, renghiul).

È, probabil, mgr. κλάπα, κλάπος, 'cippus, instrumentum quo reorum pedes constringuntur' (Du Cange), ngr. κλάππα, „Thürriegel”, κλάπος, „Fussfessel”, κλαπωτάνος, „gefesselt” (G. Meyer, *Neogr. Stud.*, IV). Compară expresia sinonimă *a trage (cuiwa) butucul*, în care *butuc* = „obezi”: „cu *butuce* la picioare” (Giuglea-Vîlsan, *De la rom. din Serbia*, p. 19); cf. *a sta la gros*: „cu picioarele băgați în gros” (Dosoitei, citat în *Dict. Acad.*, s.v. *butuc*); cf. *groși* = *butuci*, într-o poezie populară din rev. „Tinerimea română”, I, 423; *a pune la dubă*, din pol. *dyby*, „Fussfesseln”, *dyba*, „Pranger” (Miklosich); de asemenea: *a pune în falangă* („Cron. exped. în Moreea”, ed. Iorga, p. 11), *a duce în poante*, „Bänden” (Iorga, *Scris. și inscr. ard. și mar.*, I, p. 44); cf. și gr. χοῖνιξ, „bois percé où l'on passait les pieds des criminels”.

[13] **halidră**

‘Gripsori înfocați, paseri cerești, carele se cheamă finix, și *halidri*’ („Întrebările lui Panaghîot filozoful”, ms. din sec. al XVIII-lea, apud N. Iorga, *Cărți și scriitori români din veac. XVII—XVIII*, p. 10).

Se identifică de la sine cu gr. ἄλυδρα, „hidră-de-mare”.

[14] **matracucă**

Epitet satiric pentru o femeie urîță, cu apucături rele (Iași).

È Μαντρακοῦκα (Daponte, *Κῆπος Χαρίτων*, p. 27), feminin corespunzător lui Μαντρακοῦκος, ó, „πρῶτος καὶ ἀρχηγὸς τῶν καλλικαντζάρων” (N. G. Politis, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*, II, 1328), adecă șeful acelor *carcadzali*, „draci de la Bobotează”, cari se întîlnesc și la aromâni (despre caracterul și originea numelor lor, v. foarte pe larg: Politis, *o. c.*, II, 1240 sqq.; cf. Legrand, *Mythologie néohellénique*, Paris, 1872, p. 8). — Pentru *carcanzali*, „sufletele pruncilor nebotezați” (rev. „Sînziana” din Iași, I, 16), v. supt *moroi*.

[15] **mischie**

‘Un voinic din Ceobîlcie (= Ciubărciu s. Ciobalaccie [...]), cu sabia de *mischie*, pistoale de venetie’ (Păsculescu, *Literatură populară românească*, p. 173)⁴. — ‘Pistoale de venetie, săbioare de *mischie*’ (*ibid.*, 219). —

'Amînar de *mischiu*, de la Dunăre viu' (*ibid.*, 102). — 'Rufele de primeneală, și caii de călărie, cu săbidă *mischie*' (*ibid.*, 218). — 'Cuțite *mischiu*' (rev. „Tiner. română”, II, 223). — 'Arme de *maschiu*' (în „Istoria Troadei”, la N. Iorga, *Faze sufletești și cărți reprezentative*, p. 30)⁵.

Explicația: „oțel magnetic”, pe care o dă autorul colecției în glosar, pare inspirată de Șăineanu (*Infl. orient.*, II¹, 261), care se gîndea la turc. *myskal*, „instrument qui sert à polir”, din *mysk* = *čelik*, τζελικι, „oțel” (cf. *čeljek* dintr-o „rumänische [?] Aufschrift mit cyrillischen Schriftzeichen auf einem altbosnischen Säbel in Ragusa”, publicată în *Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosnien und der Herzegowina*, I, 499, unde, la p. 498, într-un „Spottlied auf den Venetianern vor der Eroberung Kandias im Jahre 1669”, acest *incipit*: „O vi Vlasi mletački” = „O, ihr Wlachen von Venedig!”). Etimologia n-a convins însă nici pe Tiktin, care, după ce adaugă, la citatele din Cantemir (relevante de Șăineanu), altele, din „Șezătoarea” (*miscău*, *muscău*), o declară „unbekannt”.

Înțelesul de „besonders harter Stahl, spez. Wetzstahl”, totuși, împreună cu ultimele două exemple de mai sus: *dă mischie* (deși: „de primeneală”, „de călărie”) și *de maschiu*, sugerează o explicație, care e, fără îndoială, cea adevărată: *de mischie* = *demischie*, *dimischie*, *damaschie*, „de Damasc (oțel)”, „Damaszenerstahl”, „acier de Damas”: ngr. δαμισκι, „Damas, lame de damas” (Contopoulos), alb. *dimiski*, „Damaskenerschwert”, sîrb-croat. *dimiskija* (Filipović), sîrb.-bulg. *dimiškija* = turc. *dymyšky*, 'damasciert' (G. Meyer), *dimiški*, idem (O. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, I¹, 98), it. *damaschino*, „di ferro o simile chi abbia la tempera di Damasco”; cf. turc. *damasço* (de l'ital. *damasco*), „éttoffe de soie ou de laine damassée, laine damasquinée, c'est-à-dire celle dont la surface est ornée de dessins moires” (Barbier de Meynard, I, 727), de unde — prin rusește — rom. *adamască*, cu varianta vr. *muschi*, corespunzătoare turc. *dimišgy*, gr. δαμισκιον (v. Hasdeu, s. v. *adamască*). — În toponomastică, cuvîntul apare ca nume al unui sat doljean: *Mischiu* (de la *Mischiu*).

[Adde, *ibid.*:] Pentru proveniența sîrbă vorbește răspîndirea cuvîntului în cîntecul popular sîrbesc („sablija dimiskija”) și românesc.

[16] moroi

„Strigoiul (epifania) unui prunc mort nebotezat”.

Etimologia consacrată e sîrb. *mora*, 'Alp' = vsl. *mora*, idem (cf. G. Meyer), mr. *mora*, mgr. μωρ(ρ)ά, „nomen quo donantur strigae, maleficae et sagae mulieres, apud Graeculos” (Du Cange); cf. *strigae*, 'maleficis mulieribus nomen inditum est, quas volaticas [cf. *Zburătorul nostru!*] etiam vocant' (Festus, ed. Lindsay, p. 414), *striga*, 'venefica nimirum vetula quae diabolica virtute infantes neonatos ignotis modis interit' (Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, 142). Deci: *moroi* de la *mora*, ca *strigoi* de la *striga*. — Cu-

vîntul a fost pus însă în legătură și cu sl. *morŭ*, 'moarte' (v. Tiktin, s.v.), iar o origine onomatopeică, iarăși, nu e exclusă; cf. vgr. *μορρών*, 'strigăt de groază', 'numele unui strigoi de speriat copiii' (la grecii moderni *ἀράπης*, *ἀραπάκι* = *μαῦρος*, it. *moro*, în insula Thera: *μόρος* și *δουδοῦ*, la F. Pradel, *Griech. u. Südital. Gebete, Beschwör. u. Rezepte des Mittelalters*, p. 347; cf. *ἀραπάδες*, 'die in den Brunnen wohnenden Geister', *ibid.*, apoi *Harap-Alb* și *Sfîntîniță*, 'dracul din fîntîna', 'cel din puț', al nostru: Pamfile, *Diavolul*, p. 68).

Adevăratul etimon ar putea fi, totuși, ngr. *μωρό(ν)*, 'copilaș, prunc' (cf. *μωρουδάκι*, *μωρόπαιδον*, 'infans, puerulus': Du Cange). — Momentul principal ar fi, adecă, însușirea de „copil” a acestui strigoi în miniatură, care „pînă la al șeptelea an strigă în fiecare noapte: botez!” (Gorovei, *Credințe și superstiții, Glosarul*, s.v. *striga*), mai precis: noțiunea de copil (mort) *nebotezat*, „păgîn”; cf. megl. *πίjă*, „prunc nebotezat, păgîn”, (Papahagi, *Meglano-românii*, II, 104), ngr.-epirot. *παγανό* = τὸ βρέφος, cu trimitere la *δράκος* și *μῶκος* (Aravantinos, *Gloss. epirot.*, p. 72). — Formal, nu există nici o piedecă: *morò* va fi fost alipit la grupa sufixului *-oi*.

[17] pãrtãlos

Înseamnă în megl.: „pestriț, bălțat” (Papahagi, *Meglano-românii*, II, 103) și e ngr. *παρδαλός*, idem, sau, mai precis, ngr.-dial. *παρτάλας*, [și *παρταλός?*] = *ῥακένδυτος*, „rufos, felegos” (Budona, *Glosarul dialectului din Velvendhò*, p. 99), de la *παρτάλι* (τὸ) = *ῥάκος*, „rufă, zdreanță” (*ibid.*), „leancă, cojoleancă” (cf. megl. *partalincă*, „țol, zdreanță”: Papahagi, *l. c.*, II, 102), — ceea ce corespunde perfect cu înțelesul propriu și metaforic din cimilitura megl. a „găinii” (Papahagi, *l. c.*, p. 51): „Ună ghiupcă pãrtãloasă” etc., în care *ghiupcă* = 'țigancă', lit.: 'egipteancă' (cf. *misircă*, „curcă”, propr.: „egipteancă”: *ibid.*, II, 95), „pasăre neagră” și „clește” (*ibid.*, I, 30).

[18] prour, prour

'La ciobanii români de la Pind *pror* sau *prour* însemnează timpul de la 2—3 oare după miezul nopții. Se zice: duc oile în *prour* = duc oile să pască înainte de zori, sau: sărmî oile tu *prour* = mîna oile la păscut de cu noapte' (I. Caragiani, la Hasdeu, *Etym. Magn.*, I, 1108). — '*Amprour* (cu doi o ca în *noor*), pe la 9—10 oare' (Liuba, Bănat, *ibid.*, 1107). — '*Prior* e timpul cînd merg dimineața, cu oile la pășune' (Viciu, *Glosar*, 71). — '*Ampróor*, *ampruăr*, timpul cînd se mulg oile întîia oară (dimineața pe la 7—3 ceasuri)' (Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, 48). — '*Proor* însemnează ajunul lui Sf. Gheorghe' (Covurlui: la Hasdeu, *l. c.*). — 'Ne-a apucat

proof Bobotezei de-atîta chin' (Calendarul rev. „Ion Creangă” pe 1912, p. 55)⁶.

Ngr. πρόωρος, -ον, „frühzeitig, vorzeitig”, πρόωρος, „vor der Zeit, zu früh” (Mitsotakis, cf. vgr. πρόωρος, „précoce”), ni se pare preferabil lui *per rorem* (Hasdeu, l. c.)⁷, *prior* (Marienescu, *ibid.*), sau **priulus* (Pascu, „Arhiva” din Iași, XXV, 197). — Înțelesul lui *proof* din ultimele două exemple se lămurește deplin prin sinonimul *mînicătoarea*, „serbătoare în ajunul Sf. Gheorghe” (Codin-Mihalache, *Sărbătorile poporului*, p. 58), de la a (se) *mîneca*, „a se scula des-de-diminează, de noapte, cu noaptea-n cap, pînă-n ziuă”. — Pentru *am-*, *au-*, cf. megl. *an zorli* = ‘în zori’ (Papa-hagi, *Megleno-românii*, II, 35).

Se poate, în schimb, ca ngr.-pop. πουρνό, „matin” (Contopoulos), să nu fie străin de *porneala* ciobanilor noștri. (Μπονόρα, πονορούλια, „frühzeitig”, e it. *a buon ora*, după G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 61; cf. rom. *bună-oară*, *bunioară*).

[Adde, *ibid.*, p. 558:] *Implour*, “udatul cu apă îndatinat în ziua de Sf. Gheorghe” (Viciu, *Glosar*, 110; cf. Codin, *O seamă de cuvinte*, pp. 50, 70 și „Rev. cr. -lit.”, III, 66: „ziua de *priilu* lui Sf. Gheorghe”), coroborînd cu fr. *ramasseurs de rosée* (cf. Ciușanu, 32) și spălarea cu rouă în dimineța Sf. Gheorghe la bulgari (Ad. Strausz, *Die Bulgaren*, 337), face totuși plauzibilă derivarea din lat. *imperorare* (cf. O. Densusianu, *Graul din Țara Hațegului*, pp. 53, 269).

[19] schilă

„Javră, potaie” („Revista critică-literară”, III, 168), „grămadă de copii nebunateci” (Codin, 65), cf. *potaie*.

È ngr. σούλα, „cățea”, din aceeași familie cu *schilăesc*, (*s*)*chelălăiesc* etc., de origine slavă (!) după Cihac (II, 330).

(20) spolocanie

„Petrecere de lăsatul-secului” (cf. Marian, *Sărbătorile la români*, II, 3).

Însemnăm cuvîntul aici, pentru că din ngr. vine confirmarea originii lui românești: σπολοκάκι = ἐπίνιπτρις, ἀπόνιπτρον, „Waschwasser” (G. Meyer, *Neugr. Studien*, II, 59), „le vin qu'on boit après s'être rincé la bouche à la fin d'un repas” (Legrand).

Înțelesul de *spăl* e decisiv: e vorba de „clătirea, spălarea gurii (de fruct), în vederea postului”. — *Spălăcanie*, intermediarul presupus (cf. Weigand), e în același raport cu *spăl* (ăcesc), ca *petrecanie* cu *petrec*.

[21] mr. sucardi

„Sarică” (Papahagi, *Megleno-români*, II, 119).

È ngr. (ἐ)σωκάρδι, „Weste der Männer, Seelenwärmer” (Dieterich), „camisole, chemisette” (Byzantios).

[22] tiri(mi)

‘*Tirimi*, adv., tot una, la fel: *tirimi* Ioana, *tirimii* Stana’ (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, 105). — ‘*Tirimi*...; *tirimi* = ori..., ori...; ce mi-e..., ce mi-e...’ (j. Gorj, „Conv. liter.”, an. 1912, p. 1050, nota 1). — „*Tiri* drac, *tiri* Sotea” (Bănat: Zanne, *Proverbele românilor*, VI, 578; cf. *Anonimul Bănățean*, ed. Crețu: *tiri* = ‘talīs, qualis’, precum și: *Sotya* = ‘Satan’). — „*Tir*, asemenea: tir mie (*sic*) dracul, tir mie lacul; tir mie baba Rada, tir mie Rada baba” (Golescu, *Dicț.*, ms., f. 240; după extrasale d-lui G. T.-Kirileanu).

Ar putea fi ngr. τέρι, „semblable”, τέρι μοι, „cela m’est égal”, recte: ταῖρι, „paire” (= *ἐταῖρι?). — La Cihac, din vsl. *terî*, idem.

[23] mr. trifirușcu

„Fraged, plăpînd” (Papahagi, *Basme aromâne*, glosar).

Din ngr. τρυφερός, idem. — Pascu (*Sufixe românești*, 345) îl raporta la mr. *firă*, „déchet, déminution” (Dalametra).

[24] troapă (*tropeie, tropie*)

‘Pe noi ne-o lăsat
Cea Sîntă-Mărie
Troapa lui Iordan’.

Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 92, adnotează: „De a se întoarce, — cum s-a întors Iordanul, — ca să iasă”, și, de fapt, aceasta e formula de plecare a „feciorilor colindători, cînd ies din casă” (cf. 171: „*troapa* ni se-ntoarn” [toți ies]). Același înțeles are cuvîntul într-un cîntec popular profan, „Codreanu și Mocanu”, din colecția Pamfile (*Cîntece de țară*, p. 41):

‘Și-napoi drum că-și făcea,
În *tropea* drumului,
La tîrgul Divanului...’

Viciu scrie, însă, *o.c.*, p. 93: „*troapa* = semnul, steagul, crucea” (nota 2), iar „*tropea* drumului” din Pamfile nu exclude sensul de „crucele drumului”.

Sensul fundamental pare a fi, totuși, acela de „*tour, détour, tourner*” al gr. τροπή (cf. τροπαιον, „semn de biruință, trofeu”, *tropaeum*).

Elemente ungurești

[25] doringă, dorungă

‘Culme, băț, prăjină’ („*Noua rev. rom.*”, VIII, 85), ‘*dorunga*, numită încă și *părîngă*, este un druguleț aproape de 3 m., gros de 10—12 cm. și neted; de mijloc îi atîrnă, legată de un curmei, *crucea* [de unde și numele de *crășne* al unei spețe de dorungă!]’ (Pamfile, *Industria casnică la români*, p. 218).

E ung. *dorong, dorung*, ‘phalanga, fustis, pertica, palus’ (Szamota-Zolnai).

Cunoscutul *dărîngă*, cu înțeles obscen, e, desigur, același cuvînt (metaforic). — Ca nume de familie, și: *Dolîngă*, într-o „carte” din 1683 a ispravnicilor de București (v. „*Anuarul de geogr. și antropogeografie*”, 1914—15, p. 61).

[26] fodormente

‘*Fodormente* = mentha, *fodormente calului* = Calamentha’ (*Anonimul Bănățean*, ed. Crețu, p. 339).

Evident, ung. *fodormenthe*, „*mintă-creață*”. Cf. n. de fam. *Fodor*, „*Crețu*” (dar și: *Feodor* = *Theodor*); apoi: ‘*iarbă kracze* = mentha’ (*ibid.*, p. 343) și *ismă-creață*, ‘*Mentha crispa, menthe frisée*’ (Panțu).

Adăugăm că din ung. *bodor*, sinonimul lui *fodor*, „*crispus*” (v. Szamota-Zolnai), avem românește n. de bou *bodor* (Păcală, *Rășinari*, p. 136) și de fam. *Bodor, Budur(escu)*, iar din quasi-omonimul acestuia, **blodor* (= germ. *blöder?*), apelativul *blotor*, ‘*homo vanus*’ (*Anonimul Bănățean*, p. 330).

[26] homoe

‘*Nisip: homok* = sabulum’ (*Anon. Bănățean*, p. 343 Crețu).

Vădit, un unguirism: *homok*, idem. Cf. numele topic *Homoea*.

[27] hurduzău

'Pod umblător' (rev. „Ion Creangă”, II, 219), 'Hurduzăn (*sic*), funia groasă cu care se leagă podul' (Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, 94), 'hărdăzău, hurduzău, funia cea lungă și groasă, un ștreang rău' (Viciu, *Glosar*), 'm-au bătut tot cu hurduzău[l]' (N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelenene și maramureșene*, I, 210), *hurduzien*, 'funie groasă, rudens' (*Lex. Bud.*).

È ung. *hordozó*, „Träger” (cf. *hirhordozó*, 'Briefträger'), de la *hordoz*, 'führen, tragen'. — Pentru ideea de legătură, cf. *hurduz* din cimilitura *fedeleșului* — acest nume, el însuși, un ungurism! — : *hurduz-burduz*, lit.: 'legat *burduf* s. *fedeleș*' și, în special, amfibologia (ung. *hordó*, 'das Fass' și 'der Träger'), firește exploatată în cimilituri.

[28] mărădic

'Urmaș, posteritate' (N. Iorga, *Scris. și inscr. ardel. și maramureșene*, I, p. 233).

È ungurescul *maradék*, idem.

[29] mereu

'Iaste întru această biserică o biserică mai mică făcută, a lui Litus, numai dintru o peatră. Și în lung și în lat iaste di 40 coți, însă di o peatră *meriaia*. Și acoperemîntul iarăși o peatră singură, preste tot *meriae*...' (Herodot, trad. vr., ed. N. Iorga, p. 139) = "Ἔστι ἐν τῷ τεμένει τούτῳ Λητοῦς νηὸς ἐξ ἐνὸς λίθου πεποιημένος ἐς τε ὕψος καὶ ἐς μῆκος, καὶ τοῖχος, ἕκαστος τούτοισι ἴσος τεσσεράκοντα πηχέων τούτων ἕκαστον ἐστί. Τὸ δὲ καταστέγασμα τῆς ὀροφῆς ἄλλος ἐπικέεται λίθος... (II, 155). — 'Mereiu, rotund' („Sezătoarea”, II, 42). — 'Meriu, damblagiu' (Codin, *O seamă de cuvinte*, 49; *Îngerul românului*, 351). — 'A se merei, a înmărmuri, înlemni, încremeni' (Frîncu-Candrea, *Moșii*, 279). — 'Mereu, încet' (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 324). — 'Mieriu, trufaș, mîndru' (Bud, *Poez. pop. din Maramureș*, 80; cf. *țeapăn, înțepat, țanțoș*, germ. *steif*). — 'Mereu, meriu, oblu, despre lemn' (Săghinescu, *Vocabular*, 97). — 'Un lemn retezat, nedespicat și rotund se zice mereu' (rev. „Ion Creangă”, XIII, 50). — 'Méreu = rectus, sive merejè = recta' (Anon. *Bănăț.*). — 'Pădure mereae' (Ms. Ac. Rom., no. 4081, f. 32). — 'Codri merei' (C. Stamati, *Muza românească, Glosar*). — 'Merei, sat în j. Buzău' (Frunzescu, 'Tufele-Mereilor', 'Merei, n. de dealuri păduroase, în j. Romaniți' (*ibid.*)). — Alte exemple, v. Tikin, s.v.

— Formal și semantic, cuvîntul românesc corespunde perfect ung. *merö*, 'steif, fest, solid, lauter', 'solidus, rigidus, merus'. — Pentru înțele-

sul de 'solidus, uni, oblu' al lui *merău* din primul exemplu, cf. lat. *solido de marmore templum*, 'prisine de piatră', precum și n. topic *Piatra-obla*, într-un document din 1392 (O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, I, 394). — Sensul, curent, de 'continuu', 'uno tenore', 'într-una', 'într-ontinsoare', care e și cel din ultimele exemple (*codri merei*; cf. *lemn mereu*), s-a dezvoltat firește din precedentul, prin ideea intermediară de 'rezistență, persistență'. — Reflexul terminațiunii e, iarăși, perfect normal: cf. *lepe-deu* = *lepdö*, *melesteu* = *menesztö* (A. Scriban), *Ardeu* = *Erdö* etc.⁸.

[30] **retevei**

'Gourdin, tricot'.

Cihac, înregistrându-l supt forma *retebei*, îi dă un etimon cu totul imposibil (nsl. *robotica*). Cuvântul e, probabil, o alterare din **retefei*, **retes-fei* = ung. *retesz-fej*, 'caput pessuli, Riegelkopf', atestat la Szamota-Zolnai (*Magyar Oklevél Szótár*). — *Retez*, 'verrou, barre', însuși, există în limba noastră (v. Cihac, II, 312).

[31] **roni**

'Ruptura de mal, mlașniță [= mlaștniță], săpătură de apă' (Iord. Golescu, *Dicț.*, ms., f. 262; după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu).

Ar fi ung. *rona*, „*flach, die Ebene*” (cf. *Rona* = *Rodna* și n. de fam. *Ronai*: Bîrlea, *Insemn. din bis. Maramureșului*, p. 229).

[32] **sărîntoc**

'Cerșitor.'

Pascu (*Despre cimilituri*, I, 199) îl referă la *sărac*, ... ceea ce făcuse de mult Cihac (II, 326). — Probabil, ung. *szarándok*, *zarándok*, 'peregrin, călător' (sc. după milostenii; cerșitor). — Cf. *zarnă* = 'sărîntoc': Viciu. — Și n. geogr. *Zarand*?

* * *

[II]

[33] **asturcan**

Înseamnă, la Șincai și Gane, „o speță de cai”, avînd variantele: *astrucan* și *asturcon* (v. *Dicționarul Academiei*, s. v.).

Originea cuvîntului e foarte transparentă: e vorba de calul de *Asturia* (provincie nordică a Spaniei, vestită prin rasa de cai viguroși ce crește),

asturco dextrarius (ab Astur, pro gente: quia apud illam gentem huiusmodi equi abundant), *asturco*, 'equus ambulator' (Du Cange, s. v.), despre care v. Plinius, *Naturalis Historia*, VIII, 166: „In eadem Hispania Gallica gens est et Asturica. Equini generis his sunt, quos celdones [s. thieldones; cf. J. Brück, *Sech, Zelten, Mantel*, în „Zeitschr. f. rom. Philologie”, XLI; p. 15 sq.] vocamus, minore forma appellatos *asturcones*”, — un pendant al cunoscutului fr. *autour*, „o speță de șoim”, prov. *austor*, sp. *azor* (acesta e numele de câine *Azor*, „Șoimu”, de la noi), ml. *austorius*, *asturgius*, *asturco*, *asturcus* etc. (cf. Littré, s. v.).

[34] belengher

E numele dîmbovicean al *costreiului*, *bălurului*, *Sorghum hal[e]pense*, *Sorgho d'Alep*, *Herbe-de-Guinée*, *Mohrenhirse* (cf. *Panicum crus galli*, *iarbă-bărboasă* s. *ghimpoasă*, *mohor*, *mohor-gros*: Panțu, ad loc.).

Poate, totuși, identic cu țig. *pelengero*, 'Erdapfel' (din *pelo*, 'Hode', după Miklosich, *Mundarten u. Wanderungen d. Zigeuner*, în „Memoriile Acad. din Viena”, XXX, pp. 450, 455). Legătura cu ung. *pelengér*, din care rom.-dial. (ș) *pelingher(iu)*, „potence” (v. *Lex. Bud.*), pare exclusă.

Ca o confirmare a etimologiei țigănești, putem însă cita — și cazul e din cele mai interesante! — pasagiul: „țangăr, mangăr [= mangăr, „ban”?], na *cartof*, tu aftò [= τὸ αὐτὸ mai curînd decît καθ'αὐτό!] *belengher* buf!” din recitativul copilăresc analizat aici [„Dacoromania”, I, 1920—1921, p. 282; în acest volum, p. 266], a cărui origine țigănească este, astfel, dovedită.

[35] bertelie

Lex. Bud. îl consemnează (p. 53), cu sensul de 'limbus fasciae braccalis, der Hosenbandelsaum'.

Dicț. Acad. îl reduce la *betelie*, „ourlet (à la ceinture d'un vêtement, repli, poignet, col, liséré, lisière, ceinture)”, de la *bete*, *bată*: „derivat din *bată* printr-un sufix neclar”.

Cuvîntul pare identic cu it. *bertelle*, „due strisce per lo più di passamano per tener sui calzoni; cigne, stracche” (Rigutini-Fanfanni-Tommasè), deci cu fr. *bretelle*, „courroie pour porter un fardeau, un fusil; tissu de fil, de soie etc., pour soutenir le pantalon”, pe care Schuchardt („Ztschr. f. rom. Philologie”, XXV, 347) îl derivă din v.-germ. *brittil*, „Zügel”, — spre deosebire de *bretelle*, „filet pour prendre les chiens de mer”, recte: „chien de mer” însuși, care ar însemna originar: „Bretonin” (cf. gasc. *breto*).

[36] bobletic

'Om prostit' („Șezătoarea", II, 2), 'om moale, prostit, plictisit, trudit' (*ibid.*, V, 38), 'prostănac, care n-are nici un Dumnezeu' (Pamfile, *Crăciunul*, 238), 'fără vlagă, molflu' (*ibid.*, p. 2), 'moale, molatec, greoi, neputincios' (cf. *Dicț. Acad.*, s. v. *bobleț*).

Balbaticus din *balbus* (Cihac, I, 26), **băbuletic* (Pascu, în „Revue de dialectologie romane", II, 78), *goglează* (Scriban, în „Arhiva" din Iași) merg unul mai rău decât altul.

După noi, *bobletic* se explică simplu ca o alterare populară — de felul unui *pedepsie* = epilepsie sau *dropică* = hidropizie — din neologismul *apoplectic* = gr. ἀπόπληκτος, ἀποπληκτικός: „qui laborat apoplexia, percussus, attonitus, insanus, amens, vesanus, stupidus, stolidus" (Stephanus), din același radical cu *plicticos* (ngr. πληκτικός).

Sensul e, în adevăr, acela de „om în stare de prostrație, din cauza oboselii excesive, sau din altă cauză organică" (deci avînd un substrat patologic); iar, cît pentru partea formală, metamorfoza poate fi justificată, — dacă mai are nevoie, — punct cu punct: ἀποπλήκτω pro ἀποπλήκτω există și în grecește (cf. it. *apoplettico*); — afereza lui *a-* și prefacerea lui *-p-* în *-b-* ne întîmpină în atîtea cazuri: rom. -dial. *potică* (cf. și fr. *boutique*, sp. *bodega*) față cu gr.-lat. *apotheca*, „Apotheke", rom. *bobotează* = **păbotează* (din *apă-botează*), rom. -dial. *Bobreajăn* = *Preobrajennie* (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 10), *bechet* = *pichet* (cf. „Anuarul de geografie", II, p. 111), — acesta și ca n. topic, geografic, asemenea cu *Bođron* = *podron*, *podrum*, „beci, pivniță", din sîrb. *podrum*, idem = gr. ὑπόδρομος (cf. Șăineanu, *Infl. or.*, I, p. LXXXIV).

P. S. — În legătură cu gr. ἀρτεμιδόβλητος, σεληνόβλητος, „zănatic" (*dianaticus*), „lunatec" (la Păcală, *Monogr. com. Rășinari*, 140: *leonatic*, „spulberat, exaltat"), credem nimerit să amintim versurile din *Psalt.* lui Dosoftei (Ps. 120):

„Nice luna te-a păli-te
Noaptea cu lucori herbiute".

[37] cardarmă

În balada „Vișina" din colecția Păsculescu (p. 208), „unzarul" (hînsarul) care „aruncă"-n „cocioară" pe pîrcălab, spune cătră însoțitorii săi:

Ridicați voi moțurile
Și băteți cu biciurile.
Bateți cu ăle de curea,
Să curgă părul cu pielea,
Să mă uit pe *cardarmale*,
Să văd din obezi ieșind vîlvare.

E sîrb. *kaldırma*, „Heerstrasse, Pflaster“ = turc. *kaldırım*, „pavé, chaussée“, rom. *caldarîm* (cf. Şăineanu, *Infl. or.*, II¹ 81); cf. și n. topic *Kaldırma* (biz. *καλός δρόμος*), între Niș și băile de la Banja, de asemenea „ein türkischer Reitsteg, d. h. Pflaster“ Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, p. 20, n. 20): de drumul spre Stambul e vorba acolo.

Explicația ca ‘roată de car și de căruță’, dată de autorul colecției după înțeles — sau, mai bine, după neînțeles —, are aceeași valoare, ca atâtea altele: *dangalale*, „decoruri, zorzoane: Dangalale pe supt poale [= foale: e vorba de un cal!]” (Păsculescu, p. 334), e, în realitate, *dangăle* (amplificat supt influența ritmului și a analogiei cu *arbalale*), din *dangă* = alb. *dangë*, „Bauch, Wanst”, *dangal*, „Dickwanst”, sl. *danka*, „Mastdarm” (G. Meyer), sau turc. *damga*, *damka*, „semnul fierului la vite, înfierarea” (Şăineanu, *o. c.*, p. 154). — O modificare pricinuită de ritm e, foarte probabil, și acel *gurmire* din versul: „Arară joile toate văile, vinerile — *gurmire*” (Păsculescu, p. 32), de fapt: *grumurile*, pl. din *grum*, „movilă, deal”; iar *haramn*, „codru neștrăbătut care-ți inspiră groază” (*ibid.*, p. 345), e: *harman* = (*h*)orman, „pădure.” — *Salamangea* = *şamalagea*, „alăgea de Şam” (p. 375; cf. „Dacoromania”, I, 289 [271]), are un prototip și mai asemănător în s.-cr. *šalamadža*, „Damast” (Filipović, p. 471).

[38] chii

‘Măciucă’ (în *Glosariul* ms. al lui Iord. Golescu; după extrasele d-lui Kirileanu).

E rus. *kij*, „Stock”, din care și: *achiu* (v. *Dicț. Ac.*).

[39] chimă

„Iei, da ce răcoare-i aici, *chima* răului pe malul părăului, îmi vine să nu mai ies afară!”

Citînd acest loc din „Harap-Alb” al lui Creangă, d. Philippide scrie (*Principii de istoria limbii*, I, 138): „Este vorba de fundul unei fîntîni. Aceste vorbe sînt izolate: *cima* nici nu se mai aude altfel decît în raportul de mai sus, *cima* este = *κῦμα*, răului = rîului, adecă ‘valul rîului pe malul părăului’, te răcorești în fundul fîntîinii ca atunci cînd ai sta pe malul unui pîriu și ar aburi vîntul despre valuri, *răului* pentru *rîului* a căpătat această formă din cauza ritmului, pentru a se potrivi cu *pîrăului*”.

Mai întîi observăm că expresia din Creangă (semnalată și la Zanne, *Prov. românilor*, VI, 511) se întîmpină în *Glosariul* ms. al lui Golescu (f. 52), supt forma de înjurătură trivială: „o, f ... -i *chima!*” și cu explicația:

„se zice la lucruri de mirare” (ca atare ar putea fi privit, cred, și obscurul *chinea*, „cu sens de exclamare: *chinea* bată-l mamă-sa!” din Păsculescu, p. 330).

Apoi, vocabulariul românesc cunoaște un *chimă*, „germe; Keim, colț, făt, progenitură” (= ngr. *κύημα*, idem), pe care *Lex. Bud.* îl confundă cu *chimă*, „menton” (= germ. *Kinn*), — și înțelesul de „germenul, odrasla răului = dracul” (cf. și *Sfîntîniță*, „dracul din fîntînă”) s-ar potrivi foarte bine.

Adăugăm că *Chimiță*, numele dracului, nu e un deminutiv din *chima*, ci — după cum se știe — numele unui personaj bucareștean vestit prin „drăciile” sale.

[40] ciuvani

„O *alfă* (dărăb de lemn de trupină scobită [= albie!]), în care se frămîntă pîne” (Liuba-Iana, *Maidan*, p. 99, unde, din greșeală de tipar, e scris: *ciuvanin*). — „Troaca în care spală haine, săpunesc” (Viciu, *Glosar*, p. 32). — Variantă: *șuvan* (comunicat de d. C. Daicoviciu, originar din Căvâran, în Bănat).

Baza cuvîntului e același vsl.-bis. *чванъ*, ‘ξέστης, *sextarius*’ (Miklosich), *ѣванъ*, „cupa, wanne, kufe, vas aquarium ligneum, eine hölzerne wasserkanne”, care se reflectă în pol. *dźban*, rut. *zbanok*, sîrb. *džban*, ung. *csobány*, idem etc. (cf. Gombocz-Melich, s.v.)⁹.

Dialectul mr. îl are, deasemenea: *ciuvaniu*, „vas ordinar de pămînt, țucal” (Dalametra); cf. *ciubana*, „lingură mare de lemn, găvan, polonic” (*ibid.*).

[41] draghicame(a)

Cuvîntul corespunde, în *Psaltirea Hurmuzaki*, lui *paziia*, „topaz” (v. mai jos), din *Ps. Șcheiană* (ed. Candrea, II, p. 262).

Originea lui a rămas o taină pentru filologii noștri (cf. Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, p. 68), deși ea e foarte clară: vsl. *драги-камы* sau *драги-камен*, „piatră scumpă” (cf. s.-cr. *dragi-kamen*, *drago-kamenje*, ung. *drágakő*, idem).

Denazalizarea desinenței, — dacă nu e la mijloc o transcripție greșită, — se explică, fie printr-o formă *kamenija*, analogă aceleia din care s-a explicat n. topic mr. *Kamja* = *Camia* (v. Weigand, „XXI.—XXV. Jahresbericht”, p. 64), fie prin alipirea la grupa colectivelor în *-ame* (v. Pascu, *Sufixe românești*, p. 13, unde e de adaus, între altele: *văcăramă* și *porcăramă*, „ocol, loc circular ocolind satul și lăsat pentru pășunatul

vitelor și pentru porci”, din Vîlsan-Giuglea, *Români din Serbia*, — extras din „Anuarul de antropo-geografie și geografie”, II,—p. 21).

Pentru răspîndirea lui *Camēn(a)* în toponomastica dr., v. *Marele dicț. geogr.*, II, pp. 159—60 și IV, pp. 693—719 (*Piatra*, cu derivatele). — Nume vechi, de cancelarie slavonă sau ungurească, cum e sl. *Koročjunov kamen* (v. „Archiv für sl. Philologie”, IX, p. 527) sau ung. *Karácson-kő* (V. A.-Ureche, *Codex Bandinus*, p. 60; I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 138), sînt copii efemere ale originalului rom. *Piatra-lui-Crăciun*, *Piatra-Neamț* de astăzi, iar un „Gura *Camēniței*” pentru „*Piua-Petrei*” (nu: *Pietrii*, cum scrie d. N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiu*, p. 12), dacă identificarea este exactă, a rezultat din confundarea lui *Petrei* gen. de la *Petre* (ca: *Duminica Tomei*, *ocaua Cuzei*, *Dealul Spirei*), cu *pietrei*, gen. de la *piatră*, deși, de fapt, sl. *Kamen*, ca n. de pers., traducînd pe *Petru*, se întrebuițează, împreună cu sinon. *Stenco*, din *stana* (ca n. armenesc, la N. Iorga, *Stud. și doc.*, V¹, 74): aceeași nesiguranță transpare din șovăirea între *Chetreni* = *Petreni* și *Petrești*, la Bogdan, *o.c.*, p. 552. — În schimb, un „*Ketrosy*” = *Chetrosu* (*Pietrosul*) (v. Bogdan, p. 564), nu dă loc la nici o controversă: numele românesc nu s-a substituit acolo nici unui *kamen* rusesc (Asupra toponimicelor derivate din acesta, v., de altfel, Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, II, no. 195).

Relativ la apelativul vr. *camănă*, „piatră de ceară, lapis, sl. *kamen ot voskū*”, v., pe lîngă Tiktin, N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile*, p. 228; iar privitor la derivatul *cămîneț*, „o piatră tăiată în patru dungii, pusă de-a lungul păretelui, cît ține vatra focului, ca să nu se aprindă păretele (de lemn)” (Viciu, p. 25, cf. și Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 13): cuvîntul e, firește, altul decît *camēniță*”, „*sobă*”, pentru care v. Tiktin și *Dicț. Acad.*

[42] *ielchēme*

„*Pînze* (la corabie)”: Giuglea-Vîlsan, *De la români din Serbia*, p. 392 (*Glosar*); cf. p. 30 („*Dascălă Pascălă*”):

Pe-al ostrov de marea,
Pe-ale ostrovele,
Fuge, vere, fuge
Mică corăbioară,
Cinzăci de *ielchēme*,
Cinzăci de catarge ...

È turc. *ielken*, „voile d’un navire” (Kieffer-Bianchi, II, 1279), din *iel*, „vînt”, — analog sinonimului vsl. *vĕtrilo* = germ. *Wetter* (cf. *Witterung* și ruten. *viter*, „vînt”), din care rom. *vetrilă* și, prin contaminație cu *vînt*, *vîntrele*.

[43] paziia

Candrea (*Ps. Scheiană*, II, p. 452) glosează: „o piatră prețioasă, topaz(?)”, iar Pascu (*Istoria lit. și limbii române*, I, p. 91) numără încă un element „obscur”.

È totuși clar și sigur că acest *paziie*¹⁰ nu e decît o corupere din gr. τράζιον (versiunea slavă corespunzătoare are: туппазие), analizat în: τὸ πάζιον, de unde pl. regulat: (τὰ) πάζια.

Astfel de interpretări ca articol ale silabei inițiale sînt fenomene cunoscute în toate limbile: arab. *Iskender* în acest chip a rezultat din 'Αλέξανδρος, *Alexander*, înțeles ca *Al-Iskender*¹¹; bizantinul μούλτος = lat. *tumultus*, prins ca τὸ μούλτος¹²; rom. *buric* = **umburic* (< lat. *umbilicus*), simțit ca *un buric*, sau — ca să adăugim un exemplu nou — *hrisov* = *hrisovul* (gr. χρυσόβουλλον), în care finalul *-ul* a fost considerat ca articol, și ca atare, omis în forma „nearticulată”¹³.

[44] safi

În expresia: „numai *safi* = absolut numai, numai sadea” (N. I. Dumitrașcu-Reny, *De pe Borcea*, — texte de literatură populară —, ms.).

È turc.-arab. *safi*, „clear, limpid, free from turbidity; pure, free from admixture, alloy or adulteration, mere” (Redhouse, p. 1159), — sinonim al turcismelor *sadea* și *salt* (acesta din urmă și-n Eminescu, *Opere complete*, Iași, 1914, p. 601, neînțeles de editori) în dr., iar, în megl., al lui *saldi*, „numai” (Papahagi, *Megleno-românii*, II, 113); cf. și mr. *schet*, „simplu, curat, sinon. *sadeie*” (Dălămetra) = ngr. σκέτος, din it. *schietto*, idem (G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 82).

[45] simbe(a)

Într-o scrisoare românească din Bucovina, adresată la Rădăuți, în 1800, către fiica vornicului Mihalach Sturza, Paraschiva, văduva „răpuzatului banu Iamandi” (N. Iorga, *Boieri și răzeși* . . ., p. 54), armeanul Axântii Șimonovičū din Lănțești cere „o mărturie întărită prină aghenția Austrii, o mărturie prină care să fie lucru doveditū cumū că cocoana sãmtulū *simbe* (*sic*) estã soțul a răpuzatului Toma Iamandi, cum și cocoanașii toț trii din trupulū ai cuconului și ai cocoani . . .”

Enigmatică expresie *sãmtulū simbe* e atestată în *Lex. Bud.*, p. 643, precum urmează:

„*Simbe*, сѣмбѣ, formula adfirmandi: certe, procerto, indubie: iga-zân, kétség kivül, bizonyosan: sicher, gewiss, zuverlässig. *Nota*: Aquestã formulă a întãririi se întrebuinteazã în graiul de comun și întru aquesta tipu: *sĩmbenu*, séu *sĩntulu sĩmbeanu*”.

Și mai bogate lămuriri se dau la Frîncu-Candrea (*Moșii*, p. 114):

„Între probele cu jurământ, pe la poalele munților și pe Crișul-Alb, cea mai de căpetenie era formula sacramentală care întotdeauna se începea astfel: *Sîmbea lui Sîmbe*; *Sînt Sîmbea*; *Sînt Sîmbeni*; *Sînt Sîmbenii*. La un asemenea jurământ am asistat în persoană la 1857 în comuna Benic. În vorbire de asemenea se aude foarte des acel jurământ, avînd aceeași putere afirmativă, ca și *de bună-seamă, crede-mă, zo, zîc zo și lui dumnezeo*”.

Ca *Sîmbea*, ori *Sîmbea lui Sîmbeanu*, „formă de confirmare, de jurământ”, locuțiunea e consemnată și în *Chestionariul* lui N. Densușianu din „*Revista critică-literară*”, III, 209.

Aron Densușianu (*Cercetări literare*, p. 104) descoperise în această formulă pe străvechiul *Semo Sancus* și însuși Meyer-Lübke vedea în *Sîmbea* un reflex al ml. (biz.) *Sibylla* („*Convorbiri literare*”, 1912, p. 7 sq.)¹⁴.

În realitate, *sîmbe(a)* e ung. *szembe*, „in's Gesicht, gegenüber”, iar *săntulu simbe* = ung. *szentöl szembe*, „Gesicht an Gesicht, vis-à-vis, față-n față” (cf. ung. *szembeállit*, „konfrontieren”, ca și vr. *a face rubar*, din turc. *ru-ba-ru*, „față-n față”, mr. *αγνάνγια*, *carși*). Celelalte formațiuni sînt, evident, creațiuni ale etimologiei populare, sau personificări ale spiritului popular, care a văzut în *Sîmbe(a)* o ființă mitologică, iar în *sîntul* un *sîntul*, „sfîntul”.

[46] tăfaragă

„Brînză de vacă” (v. Viciu, *Glosar*, p. 82, unde se expune și modul de fabricație prin încălzire și răcire succesivă și strecurare).

Cea mai veche atestare a cuvîntului e, pe cît știm, la *Anonimul Bănățean*: *tefëragă*, „caseus vaccinus” (ed. Crețu, în rev. „*Tinerimea română*” n. s., I [1898], p. 373).

Etimologia, pe care Pascu (*Sufixe*, p. 205) crede a o fi găsit în *teafăr*¹⁵, e sl. *tvarogъ*, „formaggio” („*Archiv für sl. Philologie*”, 36 [1915], p. 586), propriu-zis: adjectivul substantivat *tvarogъ*, „res formam habens”, din *tvarъ*, „opus, Schöpfung” („*Wörter und Sachen*”, I [1909], pp. 97—9; cf. „*Revue des études slaves*”, II [1922], p. 24), — ca însuși lat.-pop. *formaticus*, din *forma*, sau ngr.-dial. *μανοῦρα*, „Art kleiner, runder Käse”, lit.: „format cu mîna” (K. Dieterich, „*Byz. Zeitschrift*”, X, 594), ori rus. *paner*, „Käse”, lit.: *paner* „Korb” (Vasmer), sau încă sp. *manteca*, port. *manteiga*, „unt”, din lat. *mantica*, „Mantelsack”, cf. și it. *maskarpa*, *maniskerpa*, „ricotta”, din germ. *skarpa*, „saccoccia”, deci lit.: „tasca da formaggio” (Bertoni, *L'elem. germ. nella l. ital.*, 156), — slov. *twaroh*, „caseus mollis, Quarg, Quarkkäse” (Bernolak, p. 3370).

Tăfăroagă, „moale de tot”, în jud. Dîmbovița („*Rev. critică-literară*”, IV, 86), e, vădit, același cuvînt.

[47] tapinòs

În balada „Golea” din colecția G. Dem. Teodorescu, p. 586 :

Stan al Bratei, d-auzea,
Tapinos îi mulțamea
 Și din gură-i răspundea etc.

Înțelesul e, evident, acela de „humblement, modestement” al ngr. $\tau\alpha\pi\epsilon\iota\nu\tilde{\omega}\varsigma$.

Varianta *dalbinòs*, atestată cu același sens aiurea, e un produs de etimologie populară cu *d'al-binele*.

În versurile :

Cîte vorbise mă-sa,
 Cîte *sporise* ceata

 Ca să-l avem *harabaciu*,
 Bun la minte și dibaciu —

avem (*ibidem*) alte două exemple de etimologie populară : *sporise* = *zborise*, „vorbise” (cf. *sporovăiesc*) și *harabaciu* = *harambaș*, „vătaf de voinici” (p. 588, cf. p. 627 : „Aram, bași de voinici”), acomodat, pentru rimă, cu *dibaciu*.

[48] vèrghie

„Bir” (Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, p. 399) :

Nu ie Stoian — crez — aicea,
 Și ie Stoian dus pe Craina,
 Să-mi astringă *vèrghiă*,
Vèrghiă rămășița,
 Ce-a rămas pi la Răiá ... (p. 42).

E sîrb. *vergi*, *verdjiija* = turc. *vergi*, „Steuer” (cf. Miklosich, *Die türk. Elem. in den südost-und osteuropäischen Sprachen*, I², p. 65).

O deosebită atenție se cuvine însă și lui *crez*, — atestat cu acest înțeles adverbial „oare nu, au doară, doară”, încă în apocrifele contemporane cu primele texte religioase românești : „*credzî* iubire-ș eu să fiți toți ai miei au doară ...” (N. Drăganu, *Codicele Todorescu și cod. Marțian*, p. 228), în „Alexandria”, din *Cod. Negoeanus* (v. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București, 1922, p. 83) : „*Crez* mult războiu făcut-am”

(cf. *ibid.*, pp. 98, 107), la Ureche (ed. Giurescu, pp. 210, 265) și Miron Costin (*De neamul moldovenilor*, ed. Giurescu, p. 4): „Crez din Scripturi știm și din Scripturi avem și sfînta credința noastră creștinească și mîntuirea noastră cu pogorîrea Fiului lui Dumnezeu, și împelițarea Cuvîntului cel mai nainte de veci în firea omenească (den afară de păcat)?” — Alte exemple de *crez*, în aceeași colecție de poezii populare:

„Potera Banului Și cu-a Măgureanului Și cu-a Mehedințului, *Crez*, cîinii pămîntului” (p. 28), „Șalu lui și capu lui, *Crez*, cît roata carului” (p. 30), „Că mă cheamă, *crez*, Begu” (p. 44), „Mai bine eu, *crez*, pe-a ta” (pp. 45, 47), „Ce ești trist și ofelît, *crez*, cu fața la pămînt” (p. 156), „Pe tot răzorelu, *crez*, și gutuelu” (p. 165), „Da tu mie să-mi aduci, *crez*, Craiova și Moldova” (p. 188), — mai toate cazurile, însă, pasibile și de altă interpretare (cf. turcismul *chez* = ‘baș, chiar’, sau *crez* = ‘cred, socot’; v. de altfel *Glosarul*, p. 390: „*crezi*, zău, vezi-bine, crede-mă”). — Din col. Tocilescu, I, p. 183: „Capu’ lu’ Corbea că-l lua, *Crez* în bute mi-l strîngea”.

* * *

[III]

[49] *alivenci* — *ghismane* — *hamoni*

Originea celor două sinonime populare, *alivenci* și *ghismane*, designînd „un soi de plăcintă de făină de păpușoi cu brînză și smîntînă”, n-a fost satisfăcător lămurită (v. *Dict. Acad.*, s.v.).

Ele ar putea fi, cred, niște apelative provenite din nume proprii: *ghismane* (cu variantele *ghesmane*, *ghizmane*, *ghitmane*, *ghitumane*) amintește numele vestitei grădini *Gethsemani* (χωρίον, οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανεὶ s. Γεθσεμανῆ) din Evanghelie, lîngă Ierusalim, unde s-a rugat Isus înaintea pătimirii, la poalele Muntelui *Măslinilor* (τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν s. ‘Ελαιῶν, *Olivetum*), al cărui nume, în versiune slavă, ar explica pe sinonimul *alivencă* (cf. *Olivnij*: **olivenka*?). — Cele două nume proprii sînt, de altfel, ele însele sinonime, *Gethsemani* însemnînd în ebraică: „torcularium olei” (v. Forcellini, *Onomasticon*, s. v.).

Combinăția noastră rămîne, natural, pur ipotetică, deși, în sprijinul ei, se pot invoca destule considerațiuni (pe lîngă neverosimilitatea unei simple coincidențe): episodul rugăciunii mîntuitorului în grădina de la Muntele Măslinilor e, cu drept cuvînt, prăznuit de biserică, și nume de „prăjituri” *ad-hoc*, de „turte” speciale unor anumite sărbători (cf. *Olivae dies* s. *Dominica olivarum* = *D. palmarum*!), numite după ele, ca: *pască*, *colindeț*, *sfînți* s. *mucenici* (*măcinici*, prin contaminație cu *a măcina*), se cunosc, iar, pe de altă parte, n-ar fi fără precedent ca, la origine, *alivencile* sau *ghismanele* să fi fost pregătite cu unt-de-lemn, ca acele *aladja*, *oladja* rusești, sau *oladka* rutene care, din „Ölkuchen” (= gr. ἐλάδιον: ἔλαιον), cum erau la început, au ajuns cu timpul niște „kleine Pfannkuchen aus Hefenteig”, „Buttergebackenes” (v. Berneker, s. v.).

Ca ultim argument, am rezervat — „pour la bonne bouche” — pe biblicul *hamon*: „Aû nu vezi ce facû ei în cetăţile lui Iuda şi în căile Ierusalimului? fiii lorû adună leamne, şi părinţii lorû ardû focû, şi muerile lorû sărîmă aluatû ca să facă *Хамώνий* (търте) oştii ceriului, şi aû turnatû turnări la Dumnezei străini, pentru ca să mă mînie” (Jeremia, 7, 16—7, după *Biblia* de Sanctpetersburg, 1819). — „Şi pentru că noi tămîiem împărăteasii ceriului, şi am turnatû ei turnări, aû făr de bărbaţii noştri am făcutû ei *хавóне* (плъчинте) ...” (idem, 44, 19, *ibid.*).

Textul grecesc, cînd nu substituie terminii uzuali, parentetici, ca *Biblia* de Oxford, d. ex., care dă respectiv: τήν ζύμην (7, 18) şi πέμματα (44, 19), are, în ambele locuri: *χαυώνας*, pe care Suidas îl glosează: ἄρτους ἐλαίῳ ἀναφυραθέντας κριθίνους ἢ λάχανα ὀπτά, i.e. panes hordeaceos oleo mixtos vel placentas (v. Stephanus, s.v.).

Acest *χαυών*, care explică perfect pe *havone*, nu face însă acelaşi lucru pentru *hamoni*.

Cine ştie însă, ce rol joacă pînă azi, în carnavalul evreiesc care e „Purim” (serbătoarea sorţilor), amintirea lui *Haman*, paternicul ministru al lui Asueverus, cel răpus de Esther, va recunoaşte fără greutate în acest *hamoni* un simplu pendant românesc la germ. *Hamanstaschen* s. *Hamansohren*, it. *orecchie d'Aman*, numele prăjiturilor simbolizînd chipul urgisitului prigonitor al lui Israel (v. Piercy, *Murray's illustrated Bible Dictionary*, Londra, 1908, p. 725), „*hamănul*” evreilor din Moldova noastră: un nume biblic, deci, designînd o speţă de turtă, — ca şi *alivencile* sau *ghismanele*¹⁶.

[Adde, DR, III, p. 1098:] O contaminaţie cu *Amon* (vr. *Amoni*, gr. Ἄμων, lat. Iuppiter — *Hammon*) e mai puţin probabilă, deşi e vorba de iudeii aflători în Egipt; cf. încă: lat. *ianual* sc. *libum*, „turtă sacrificată lui Ianus” (Festus), ngr. *χριστόπητα, χριστόψωμα*, „prăjitură de Crăciun” (G. Meyer), scr. *krstijenta* = v. ragus. ~, „colindeţ” („Slavia”, II, 37), rom. *pelincile* — *Domnului*.

[50] apusat

Cuvîntul se găseşte într-un cîntec popular din Romanaţi, publicat în *Graiul nostru* (I, 84):

Frunză verde salbă moale,
 Mai pe valea Galbinii
 Şi pe-a Gălbînuşii
 Vin tătarii Crîmului
 Şi cu ai Buzducului¹⁷.
 Sîn(t) trei sate *apusate*, nevăzute,
 Şi de agi neştiute;
 Da sătenii ce făcea?
 Lua pe agi-n goană.

Culegătorul glosează: „dosite”, iar autorul glosariului (II, 198) repetă, amplificînd: „*apusat*, dosit, ascuns”, — gîndindu-se, evident, la *a apune* (cf. și mr. *apus*, „jos, scurt, scund, umil”), deci: *apus* + *sat*.

În realitate, însă, acest *apusate* are a face, etimologic, cu *apus* și *sat*, tot atît de puțin cît avea a face cu *iscusit* și *sat* acel *iscusate* din varianta Păsculescu, care nu e decît mgr. ἐξκουσᾶτος = lat. *excusatus*, „scutit de bir”, ca și it. *iscusato* (v. *Omagiul Iorga*, p. 52 [21])¹⁸.

Însuși acest paralelism indică, în adevăr, direcția în care trebuie căutat sensul și etimonul.

E vorba de niște sate „lăsate în pace, neturburate cu perceperea impozitelor”: „Să fie în pace și 10 argați lumînărari, carii sînt de lucrează la lumînăria domnească, de bir slujitoresc” (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI¹, 345); — „Ca să fiți în pace de bir și de bou și de oaie seacă ... Și voi, toate slugile domnii mele ... să căutați foarte să vă feriți de acest sat și în pace să lăsați ...” („Arhivele Olteniei”, II, 29); — „au fost sate domnești de straje țării ... Pentru-acesta lucru dumnealui frate-mieu ... să dea pace acestuia satu” („Rev. ist.”, X, 100) etc. etc.

Acest soi de „requiescant in pace” (cf. fr. *quitte* = *quietus*, ca sinonim al lui *excusatus*) arată, însă, că originea lui *apusat* e într-un lat. **appausatus*, din același *pausare*, care a dat românește pe *paus* (cf. și *apaos*), pe *răpaus*, care se întîmînă el însuși în expresia *carte de răpaos* = ‘carte de scutire’ (v. *Ist. domn. Țării Rom.*, ed. Iorga, p. 115, n. 2), ca și pe *răposa*, al cărui sinonim, *odihnesc*, are, de asemenea, accepțiunea juridică în chestie: „I-au făcut măriia sa [lui Gavrilaşco, biv vel-clucer] și hrisov, ca să fie odihnit totdeauna de dijmă, și să ție oameni scutiți, și de tot felul de dobitoace ... Această milă o au făcut măriia sa și mai nainte cu Ioniță Roset ... miluindu-l cu hrisov domnesc, ca să fie odihnit de dăjdi, iproci” (Radu Popescu, în „Magazin istoric”, IV, 129).

Intervenția lui *apus* — dacă e necesară — e, în orice caz, posterioară.

[51] beleznă

Aparține, fără îndoială, la familia rut. *blyzna*, „blessure, cicatrice” (e tocmai sensul său), cum a susținut d. Pușcariu (DR, I, 225).

Intermediarul imediat este, însă, probabil, ung. *belezna*, „vitium telae, licium, fadenbruch, fehlfwurf im weben, eintrag beim gewebe” (Gombocz-Melich), al cărui sens ușor divergent nu l-a împiedecat pe Miklosich (*Et., Wb.*) să-l subsume, împreună cu varianta *bilizna*, supt *blizna* (vsl. „narbe”), ca și pe rus. *blizna*, „dünne stelle in der leinwand” (*ibid.*).

[52] blazgonie

Cunoscutul termen popular pentru „parodie a cîntărilor bisericesti slave” și, apoi: „poznă, caraghiozlic”, n-a fost explicat satisfăcător.

Dicț. Acad. trimite la *blaznă*, iar Șăineanu la *blagomanie*.

Adevărata origine pare a fi polonă: *blazgoń*, „radoteur”, *blazgońic*, „radoter”.

[53] botă

În locuțiunea: *a nu ști botă (boată)* = ‘nimic’ (cf. *boabă*, *tufă*¹⁹), „Pri-
maru’ nu știe carte *botă*” (*Dicț. Acad.*).

È, foarte probabil, un simplu dublet al lui *bechiu*, idem, de fapt: *bet’u* = ung. *betű*, „slovă” (*Tiktin*, s. v.), reflectînd varianta ung. *boťo*, *boto* (v. *Gombocz-Melich*, s. v.).

De comparat sînt cunoscutele expresii gr. pentru *a nu ști carte*, i. e. *ceți* și *scrie*: vgr. γράμματα μὴ εἰδώς = ἀγράμματος, *illitteratus*, „analfabet”, în opoziție cu περὶ γράμματος σοφός, apoi μῆτε εἶν μῆτε γράμματα (proverb) și ngr. δὲν ξέρει γράμματα, cum și sinonimele românești: *nici o rîță* = ‘nimic’ (rev. „Ion Creangă”, I, 122), lit.: „nici un ρ (rîță)”, *nici o iotă*, idem, de obicei amplificat cu *o cirtă*: „după ce au sfat de obște au așezat [Ipsilante] suma . . . o iotă sau o cirtă n-au mai strămutat” (*Mineiul* pe nov., 1778, în *Bibl. rom. veche*, II, 228), lit.: „nici un iota și nici o linie (sl. *črŭta*)”.

Alte nume de litere chirilice, păstrate ca apelative în lexicul rom. actual: *bucavă* (*azbucavă*), *bucvar*, *buche* (*bucher*, *bucheresc*; *buchisesc*, propriu: „silabisesc, slovenesc, slomnesc”?), *bucheazbă* (= *buche-az-vea[de]*; cf. *bucheasvè* în expr.: „ia așa de *bucheasvè*” = ‘de formă, de mîntuială’: *Furtună*, *Cuv. scumpe*, 36), *on(urî)*, „niște floricele mărunte și înșirate în rînduri”, pe pieptare (v. *Păcală*, *Rășinari*, p. 515, cu figura așa-zisului „on ocolit”). — În *glagole* și *mislete* (acesta, provincialism bucovinean, însemnînd „om greoi la minte”), nu avem a face, în schimb, cu numele *slovelor* respective.

[54] mr. bubotă

‘Făină ori pîine de porumb, mălai: *pîni de bubotă* (pîni de porumb); *pîită di bubotă* (plăcintă de porumb)’ (*Dalametra*).

È alb. *bobote*, ‘Mais’ (G. Meyer); varianta din Corcea: *bobote*, ‘ἀραπόσιτος βραστός’ (*ibid.*) pare a indica radicalul *bob* (*boabă*), care s-ar putea considera, față de rom. *buburuz(ă)*, în același raport ca *coc* (*cocă*)²⁰ față de *cucuruz* (cf. și *cucuruz* de brad).

[55] calinarși

‘La 2 copii *calinarși* de la biserica cia mare’ (N. Iorga, *Docum. fam. Callimachi*, II, 133).

E pl. arhaic de la **calinarh* (cf. *monarși*, *monași*, *patriarși*), formă coruptă din *canonarh* (**caninarh*) = ngr. κανονάρχης, „lector canonum”, ale cărui reflexe slave se pot vedea la Berneker, sub sl.-bis. *kanarchъ*.

[56] calitaș

Numele unei substanțe chimice, întrebuințate în vopsitorie; o menționează Pamfile-Lupescu (*Cromatica poporului român*, p. 238), după un tarif vamal din 1827: „piatra de boia ce să cheamă *calitaș*” (Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, 248).

E turc, *qalya tašii* (s. *toprağii*), „potasse” (Barbier de Meynard, II, 471); cf. *al-qali*, „cendres de soude et la plante elle-même” (*ibid.*).

[57] chersin

‘Covățică adîncă și scurtă’ (Mold.).

Pol. *krzynow*, „jatte, plat rond de bois”, la care se gîndea Cihac (II, 48), n-a fost acceptat nici de Șăineanu, care-i preferă mențiunea „originii necunoscute”.

Dar turc.-pers. *kersenè*, „plat, vase pour contenir le pain, les fruits etc.” (Kieffer-Bianchi, II, 591), poate spera altă soartă.

[58] chirfosală

‘Încurcătură, amestecătură, de nū-i dai de rost’ (Nicolăescu Plopșor, *Vorbe olteneste*, p. 6). — ‘Încurcătură, zăpăceală: „se face o *chirfosală* și un rîs” (Creangă)’ (cf. Șăineanu, *Dicț. univ.*: „origine necunoscută”).

E sîrb. *krvosalija*, ‘schwere [i. e. blutige] Arbeit’ (v. Miklosich, *Et. Wb.*, sub *krüvi*, ‘Blut’).

Chirfosală = ‘bătaie’ din rev. „Ion Creangă”, II, 80, e o simplă variantă, implicînd, poate, totuși, o apropiere de *chelfăneală* sau *schifoseală*²¹.

[59] cuțurèle

„Așchii mici, surcele” (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 24).

Derivat dintr-un **cuțur* = ngr. κοῦτσουρ, τὸ, „truncus” (Passow, *Popularia carmina Graeciae recentioris*, p. 616), κοῦτσουρον, τὸ, „bûche, souche” (Contopoulos).

[60] *dulupărese*

'A *dulupări* = a săvârși un lucru presupus peste putere' (rev. „Ion Creangă”, IV, 369).

Atestat în regiunea vecină cu mănăstirile din jud. Neamț, cuvîntul ar putea fi o alterare din ngr. δουλοπαροικίζω, „robesc ca un șerb mănăstiresc (δουλοπάροικος)”, „muncesc din greu, din răsputeri, peste puterile mele”, al cărui reflex fidel ar fi fost **dulopărighesc* s. **dulopărighisesc*.

[61] *duvar*

'Zid' (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 91).

È turc.-pers. *douvar*, „mur” (Kieffer-Bianchi, I, 573).

[62] *fășiu*

„Chacun des deux hommes ayant épousé deux soeurs, beau-frère” (în Bănat).

Dicț. Acad. îl consideră ca un adjectiv substantivat (sc. *cumnat*), derivat prin *-iu* din *fașă*.

Cuvîntul există în croată: *faša* sau *paša* și *fašo*, idem, fiind socotit ca identic cu *pašenog* (Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno — povjestni Rječnik*, p. 304), *pašanog*, adecă osm. *badžanak*, „beau-frère, mari de la soeur de la femme” („Revue des études slaves”, I, 50), din care mr. *băginac*, idem; cf. cr. *kum*, 'compater, patrinus' (*ibid.*, p. 556), o reducere hipocoristică din *kumpatr-*, *kumpotr-*, „cumătru”.

De însemnat că *cumbară*, obicinuit în mr. (din ngr. κομπάρα), se găsește, sporadic, și-n dr. (atestat în rev. „Ion Creangă”, V, 278: „*cumbară* = cumătră”).

[63] *fotaz*

A fost socotit ca reprezentînd pe ngr. φοιτάς, „fotă” (v. *Dicț. Acad.*) și, în consecință, ca avînd, probabil, înțelesul de „cioltar”, care ar rezulta dintr-un pasagiu ca cel din Miron Costin: „Copiii din case cu mare podoabe și cu *fotaze* la cai”, citat acolo.

Adevăratul etimon, în deplină concordanță cu sensul, pare a fi turc. (*k*)*hotoz* (*gotaz*, *gotas*, *gotag*), despre care Barbier de Meynard (I, 718) dă

următoarele explicații: „Primitivement, c'était la queue d'un buffle qui vit entre la Chine et l'Inde; on la suspendait en guise d'ornement au cou des chevaux, ou comme enseigne, à la hampe des drapeaux. — En osmanli: 1°. parure, ornement, coiffure et beauté en général; — 2°. huppe, aigrette d'oiseau”. — Cf. *ibid.*, II, 174, s. v. *çatch*, „cheveux, chevelure”: *çatchlu çegher*, „buffle poilu c.-à.-d.: queue de buffle, jadis ornement des chevaux et, plus tard, synonyme de parure, ornement”, și II, 178, s.v. *çargheu*, „bande, bandelette, ceinture, lien”: „la coiffure à aigrette [la femei], nommée *khotoz*”.

Prefacerea lui **hotaz*, forma genuină, în *fotaz*, se poate explica, fie printr-un fenomen de hiperurbanism, fie prin influența lui *fotă* (din turc. *fotâ*).

[64] garoș

‘Tacheté (despre animale); pătat pe spinare cu negru, iar pe piept și pe picioare cu roșu ori alb’.

Dicț. Acad. compară ung. *garos*, „mîndru, fudul”, și declară etimologia necunoscută.

Exemple de felul lui *capră garoșă*, citate acolo, arată că originea cuvîntului rom. e în sîrb. *garuša*, „schwarzes Schaf”, de la *gar*, „Russ, Schmutz, Strohasche”, — deci, propriu: „cenușiu, gris-cendre”. — Aceeași obîrșie o are megl. *garș* din *capră garșă*, „capră pestriță, care este neagră și are pete albe, ori albă cu pete negre” (Papahagi, *Meglano-români*, II, 81), pe care n-a izbutit să-l identifice d. Candrea („Grai și suflet”, I, 38)²².

[65] gealaliu

„Puținie tătari au fost veniți ciaste dzile, nește *gealalbi*; deci s-au turnat înapoi, și au mînat mîria sa vod soli la hanul pentru aeștea *gealalbi*; căci au venitu” (scrisoare cîmpulungeană de pe la începutul sec. XVII, în N. Iorga, *Doc. Bistriței*, I, no. XVI).

E turco-tătarul *ğelâlî*, „rebelle, bandit” (Youssouf), din care și n. de fam. *Gealalău* (N. Iorga, *Studii și documente*, VI², p. 420, nota), *Gealaleul* (Ghibănescu, *Ispis. și zapise*, III, 1, p. 250).

Din aceeași familie: *adalîu* = turc. *adalî*, „insular” (N. Iorga, *l. c.*, p. 281: „Ne arăți că sînt în Bosance vreo 7—8 *adalăi*”), *benderliu* (cf. *ibid.*, p. 307: „turcii *benderlii*”, i. e. din *Bender*, Tîghinea, ca și „turcii *hotinceni*”, din *Hotin*: *ibid.*, p. 326), *Sofialîu* = *Sofiot* s. *Sofian*, „din s. de Sofia”: Acsentie Vlădica *Sofianul* (s. *Sufianul*), la Radu Grecianu, ed. St. Grecianu, p. 46²³.

[66] *gulguleă*

'Revoluție, răzmiriță': „Și în puțin au fost de n-au făcut atuncea norodul din Țarigrad *gulguleă*, atîta cît și sultanul în mare peire ar fi fost, de n-ar fi răspuns că va ucide pre Cara-Mustafa" (N. Iorga, *Operele lui Sava Brancovici*, Iași, 1916, — extras din „Rev. istorică”, — p. 115)²⁴.

È turc. *ghoulghoulè*, „tumulte, contention, débat, vocifération" (Kieffer-Bianchi, II, 328); cf. *ghoulghoul*, „tumulte, cri, bruit; glouglou de la bouteille" (*ibid.*), din care și sîrbește *gungula*, „Getöse, Tumult, Wirrwarr" (Filipović).

[67] *îngena (a)*

'A micșora viteza: omul *îngenează*, cînd îmbătrînește și de-abia se mișcă' (rev. „Ion Creangă", I, 251).

Presupune un prototip latin **ingenuare*, de la *genu*, „genunchi"; cf. *genuncheriu*, despre un cal slab de *genunche* (care *îngenunchează*, cade în *genunchi*), iar, pentru etimon însuși: lat. *congenuare* și *ingeniculare*.

[68] *logoliță*

È atestat, împreună cu primitivul său, într-o cimilitură a cîntarului: „*logoliță, loga, spînzură-n Moldova*".

Pascu (*Despre cimilituri*, I, 228) încearcă o explicație fantastică, din *cimiliga*.

Adevărata origine e, fără îndoială, ung. *lógó*, participiul de la *lógni*, „a spînzura, a atîrna", — tocmai înțelesul enigmei.

[69] *moșneag*

Onomastica slavă oferă o întreagă serie de nume de tipul: *Babonég, Babonjeg, Boljenég, Dragonég, Mironég, Ponég, Pribinég, Večenég* (Mažuranić, *Rječnik*, pp. 12, 272), la care putem adăugi, ca reflexe din toponimica românească: *Căpeneag*, care pare mai aproape de *Țepeneag*, n. de fam. bănățean, ca și *Zepeniag* („Șezătoarea", XXXI [1923], p. 81), decît de *Pecceneag(ul)*, și e, firește, diferit de *Căpeneag = Čepeneag*, corespunzător cunoscutului ungarism; apoi: *Dobronceag* și *Voineag*, munte în Argeș, pentru care cf. și n. pers. *Voineag* (Ștefulescu, *Doc. sl.-rom. rel. la Gorj*, p. 280), eponimul probabil al satului gorjean *Voinigești*.

Credem că un *-neag*, desprins, ca desinență comună, din această serie de nume, ar putea explica pe *moșneag* al nostru: *moș + -neag*, mai bine

decît *moșan* + *-eag* (Pascu, *Sufixele*, p. 205), sau *moșnean* cu substituție sau adîțiune (cumul) de sufix: *moșneneag* (Hasdeu-Schuchardt, *Cuvente den bătrîni*, 294, no. 124; *Supl. I*, p. XCII), — ca să nu mai vorbim de explicația *Moș-Neagu*, în care crede, totuși, d. Weigand.

În *Boșneag* (de unde topon. *Boșnegi*), avem suf. *-eag*, substituit lui *-eac* (*Bosneac* = *Bosniac*).

[70] nisane

'Semne ca momîiele, legături de grîu, cînd se seceră' (rev. „Ion Creangă”, II, 135).

Evident, turc. *nišan*, „marque, signe: décoration, insigne”, atestat în acest din urmă înțeles la Șăineanu, *Infl. or.*, II²: *nišan*, „ordre, insigne”, cf. *nișangiu* și *nișanliu* (-s- pro -ș- nu e o greșeală de tipar, ci un indiciu de mediațiune ngr., ca și-n *nisangiu*, *nisamgiu*, pentru care v. Tiktin, s.v.).

[71] pazvant(ă)

Într-o poveste din Dobrogea: „iel [fiul] a sumețat mîna și s-a văzut *pazvantu* ăla, care iera dă la iel [tatăl-său] lăsat. — Ho, nu mă tăia, că ieu sînt ta-tău, ce, ce-i *pazvantu* ăsta? că ieu ți l-am lăsat” (*Grainul nostru*, I, 367; cf. p. 366, unde apare varianta *pazvanta*, glosată, după explicația bătrînului de la care s-a cules: „un fel dă dicorație”).

Originalul cuvîntului e, fără îndoială, turc. *pazvend*, din pers. *bazon bend*, „attache-bras, gros bracetel qui s'attache au bras, brassard” (Barbier de Meynard, I, 380), în fața căruia cad explicările ipotetice din „Anuarul Inst. de ist. națională” din Cluj, I (1922), p. 319 [9] nota²⁵.

De însemnat sinonimul *belezic*, „inel, verigă” (la pușcă), din turc. *belezik*, idem (v. *Dicț. Acad.*); cf. și *belciug*.

[72] pleamă

'Soi: I-o *pleamă* rea, seamănă tat-so' (rev. „Ion Creangă”, II, p. 277).

E vsl. **plěme*, nsl., s.-bulg. *pleme*, rus. *plemja*, „semen, suboles, tribus” (Miklosich). — Pentru sens, cf. și *poamă* din „poamă rea”, i.e. *rod rău* (fig.), cum și acel *chijă* = „soi”: „îi *chijă* rea și pace!” (*ibid.*), care e, vădit, identic cu *chează* (piază), pl. *cheji*.

Neînregistrat la Tiktin, care nu dă decît pe omonimul *pleamă*, „Fleck auf der Haut” (din pol. *plama*).

[73] *prepinge* (a se)

'A socoti o parte de ceva într-alt loc. S. e.: 5 lei s-au *prepins* de la mine la el. Alt exemplu: S-a *prepins* de la fiecare tot câte un stinjen, ca să iasă și pentru Stan Tăgîrță 10 pogoane' (rev. „Ion Creangă”, VII [1914], p. 52).

Înțelesul de „a echilibra, a cumpăni cu scumpătate” al lat. *perpendere* er vădit.

Pentru fonetism, cf. *a (se) încinge* = lat. *incendere* etc.²⁶.

[74] *prooratec*

'Prorocitor, ghicitor': „un săhastru *prooratec*, adecă carile cunoște lucrările viitoare” (D. Cantemir, *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, ed. Tocilescu, pp. 409, 885²⁷).

Originea e evidentă: ngr. προορατικός, „prévoyant”.

Cuvîntul ridică însă — și, după părerea noastră, rezolvă — problema dublării lui -o- (*prooroc*) din etimologicul *prooroc* = vsl. *prorokŭ*, lit. „praedictor”.

Ni se pare, în adevăr, că legătura între „prezicător” și „prevăzător”, amîndouă atribute esențiale ale profetului, pe de o parte, iar, pe de alta, faptul că, mai ales pe terenul bisericesc, influența slavă s-a încrucișat cu cea grecească, îndreptățesc concluzia că dubletul *prooroc*, care e posterior lui *prooroc*²⁸, a rezultat din amestecul formei slave, originare, cu gr. προορῶ (προοράω, προορίζω).

[75] *rapanghel(e)*

În locuțiunea pop. „a lua la *rapanghele*” (la Ispirescu, de ex.), însemnînd, nu chiar: „a trage o bătaie țapănă”, cum zice Șăineanu (*s. v.*), ci: „a lua la socoteală, la răfuială, din scurt” etc.²⁹.

Se poate explica printr-o simplă metateză din ngr. παραγγελία, „ordre, précepte, instruction, commande”, παραγγελτός, „commandé, ordonné”: ideea unei intervenții autoritare, cominatorii!

De colaborarea ngr. ῥαρίζω, „pălmuiesc, lovesc”, nu credem că e nevoie.

[76] *rutes(u)*

Explicația din lat. *rursum* + *item*, propusă (DR, I, 250) de Giuglea, — singura ce cunoaștem, — nu pare a fi găsit adepti.

Una mai puțin complicată ar fi, credem, din lat. *retroversum* sau *retrosum* (*retrosum*), de unde prin metateză și disimilație: **rotreversum*, **rotresum*, **rutresu*; *rutes(u)*.

Greutăți fonetice, care să se împotrivescă acestei derivări, nu vedem, fiindcă cuvântul poate avea accentul pe silaba *-te-* tot atât de bine ca și pe inițială, cum presupunea Giuglea; iar, în ce privește sensul, *retrosum*, *retroversum* au același radical, ca și *rursum*: ideea comună, fundamentală, e aceea de „întoarcere îndărăt”, „reîntoarcere, revenire la punctul de plecare”, „reluare”, „repetare” (cf. cunoscuta formulă: „Și iarăși mă-ntorc și zic ...”).

[77] schilod

Sensul de „schilav, estropiat”, permite, credem, derivarea dintr-un ngr. **σκελώδης*, de la *σκέλος*, „Bein”, „jambe” (ca *ξύλώδης*, de la *ξύλον*) = *σκελετώδης*, „semblable à un squelette, décharné”; cf. *numai pielea și ciolanele* („per tenues ossa sunt numeranda cutes”) și ngr. *σκελός*, „cagneux”.

Varianta *schidol*, sporadică, e ulterioară, ca și *schilog*, explicat de Pascu (*Etimologii românești*, I, 68) prin contaminație cu *olog*.

[78] smidă

‘Buschwald’ (Tiktin). — ‘Pădure, copăcărie, căzută jos’ (M. Lungianu, *Zile senine*, p. 220). — Variantă: *sîmidă* (Bistrița-Năsăud; comunicat de dl. S. Pop).

Pare identic cu ngr. (= vgr.) *σημύδα*, „mesteacăn”.

Modovenismul *smidește*, „fulgeră”, cu care-l pune în legătură Șăineanu, s.v., aparține, evident, la *smidă*, „piatră, grindină”, atestat în textele vechi (*Ps. Scheiană* etc.).

[79] stambă (a da în)

Într-o notiță din „Arhiva” ieșeană, d. A. Scriban propunea, pentru această expresiune, o explicație deosebită de cea care i se dă de obicei, în legătură cu *stamba* (ngr. *στάμπα* = it. *stampa*), „presă” = „tipar” și „ziar” (cf. și *a da la gazetă*).

Putem opune nu o contra-propunere, ci documente, arătând însăși geneza expresiei.

În „Predoslovia” lui Chesarie la *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, București, 1765 (v. *Bibliografia rom. veche*, II, 169), se spune

limpede: „Deci acum tîlmăcindu-să pre limba rumânească, s-au dat în stambă cu buna socotință și cheltuială a présfinții sale părintelui mitropolitu a toată Ungrovlahiia Chyriu Chyrü Grigorie . . .” — În „Predoslovia” la *Critilu și Androniusu*, Iași, 1794 (v. Gaster, *Chrestomatia*, II, 151): „. . . că este vrednică de a se da la lumină în stambă pre limba noastră”. — În ms. no. 301 din 1817 al Acad. Rom. (v. *Catalogul* d-lui I. Bianu, vol. II, p. 1), vorbindu-se de un hrisov, se spune că el „s-au dat și în stamba tipografii politicești a orașului Eșului”.

Nu e vorba, deci, — cum crede d. Scriban, — de „mahalaua” orală, de „gura-lumii” șezătorilor, ci de publicitatea prin presă, adecă prin „tipar” în genere și, îndeosebi, prin ziare.

[80] stupai

Îl găsim atestat în fragmentul istoric în versuri: *Istorie Țării-Românești la leatu 1769*, publicat de d. N. Iorga, în „Revista istorică”, IV (1918), p. 156. :

Un huiet și-un chiloman
De *stupai* și de aman.
.
Orice mergea de-ntrebai,
Ei îți răspundeau: *Stupai!*

Cuvîntul apare și-n partitura „Rusului” („Pasmasky”) din *Jocul păpușilor* (la G. Dem. Teodorescu, p. 122):

No, *stupai* la tine
Na Sfete-Gheorghe, na grădine.

De asemenea, în „Cîntecul lui Priscoveanu” din colecția Tocilescu (I, 99):

Că-n sat nu mai e de trai,
Că ne dau turcii *stupai*
Să ieșim cu toți la plai!

E cunoscutul termin de comandă slav *stupaj*, „pas, pasă, pleacă, marș!”

Pentru cronologia cuvîntului — și, implicit, a versurilor — însemnăm că „vremea *stupaiului*” făcuse epocă în istoria Bucureștilor, invadată, cu acest strigăt de teroare, de cetele prădălnice care-i ocupară, la 1769, puțin înaintea rușilor (v. Hurmuzaki, X, p. XI): „Înaintea Divanului au avut

judecată Nicolae Braşoveanu, cumpanistul, cu Mihai Necula, mărgelari de aici din Bucureşti, pentru nişte bumbac al lui, ce i s-au luat de nişte ostaşi, la vremea *stufaiului* ...” (N. Iorga, *Braşovul şi românii*, p. 54; doc. din 1770).

Cf. şi sinonimul rus. *paşol*³⁰.

[81] talion

‘Numele popular al unui blastru făcut din diferite sucuri de plante’.

Nu e ngr. *διάχυλον*, termen farmaceutic pentru „impregnat de sucuri”, cum admite Şăineanu, s. v., ci chiar turc. *talyoun*, „plante de la familie des malvacées, dont on fait des tisanes et des emplâtres” (Barbier, II, 267).

[82] tarpan

‘Un fel de coasă, cu coada scurtă, cu care se taie stuhul şi cînepa’ (rev. „Ion Creangă”, III, 54).

E turc. *terpan* [= tîrpan], ‘faux, instrument pour couper l’herbe et les céréales’ (Barbier, II, 283), din ngr. *δρεπάνη* = vgr. *δρέπανον*, „secere”, din care şi mr. *dirpane*, „coasă” (Per. Papahagi, *Basme aromâne*, 581), alb. *drapen*, „secere” (G. Meyer).

[83] verincă

‘Covor subţire de lînă’ (Viciu, 89).

Evident, acelaşi cuvînt cu *velinţă*, cum recunoaşte şi glosatorul. Dacă îl semnalăm, o facem mai mult fiindcă ne dă prilejul de a fixa etimonul lui *velinţă*, adecă al originalului românescului *velinţă* însuşi.

Se ştie, în adevăr, că etimologiştii şovăiesc între *Veneţia* şi *Valenţa*: „covor de Veneţia” sau „covor de Valencia” (cf. REW, no. 9129 şi G. Meyer, o. c., II, 17; III, 81).

Ei bine, în *Dicţionarul turc-francez* [al lui] Kieffer-Bianchi, turc. *velence* e glosat: „couverture de laine blanche à longs poils, dite de *Catologne*” (II, 1197), — ceea ce dovedeşte că originea *velinţei* trebuie căutată în oraşul spaniol *Valencia*, iar nu în Veneţia.

Reputaţia Valenţei spaniole ca un centru de industrie textilă datează, de altfel, din antichitate: „sudaria Saetaba ex Hiberæ” (Catull, XII, 14) erau cearşafurile din Setabis, azi Xativa, în provincia Valencia (cf. Pliniu, *Nat. Hist.*, XIX, 9).

[84] vinimeriu

Ca și *vinițel* și *vinicer*, e un nume popular al lunii septembrie, ca lună a culesului viilor, ngr. Τρῠγγητῆς³¹ (v. Pamfile, *Sărbătorile de toamnă*, p. 41, nota 3, după Marian; cf. *ibid.*, p. 73, unde *viniceriu* se cheamă octombrie).

Pe când însă celelalte sinonime sînt derivate pe teren românesc, din *vinaț* (v. și Pascu, *Numele lunilor în românește*, în „Viața românească” pe septembrie, 1915), *vinimeriu* e, fără îndoială, descendentul direct al lat. *vindemiarius* (sc. mensis).

Cît privește *-n(n)-* pro *-nd-*, fenomenul nu e fără exemplu în românește: *gînesc = gîndesc*, *une = unde* (Cartoian, *Alexandria*², p. 111; Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 76), *cîn eram = cînd eram*, *bolun = bolînd* (ung. *bolond*) etc.; cf. rime populare ca: „De nimica *neascultînd*, Făr' de dorul ei din *sîn*” („Conv. lit.”, XXI, 1055). — Ni se pare, totuși, mai probabil, că, în speță, avem de a face cu un proces latinesc: **vin(n)emiarius* pro *vindemiarius*.

[85] zandan

‘Iară pre unii [vinovați] îi zidea în niște *zandanuri* (gropi), care era supt pîrguri [= turnuri, πύργοι], făcute, și acolo le rămînea oasele; căci, cînd s-au meremetisit monastirea [Secului], au găsit în gropile acelea mulțime de oase de oameni’ (*Hronologhie Sfintei Muri Neamțului*, 1849, ms. Ac. Rom., no. 318; la N. Bănescu, *Starețul Neonil*, p. 14, nota 1)³².

Sensul precis e acela de „bașcă, închisoare, temniță” al turc. *zyndan*, „prison, cachot, endroit obscur” (Kélékian, p. 648).

[86] zănat

Într-o scrisoare din „Beciu” (Viena), 9 mart 1767: „...Moșul cel de mijloc, care e *ab eadem stiva*, sau de un *zănat*, cu moșul cest mic...” (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, 98). — În novela „În lume” de I. Popoviciu-Bănățeanu (ed. „Biblioteca pentru toți”, p. 45): „Sandu avuse vreme ... să lucreze mai cu nădejde *zănatul*”.

Șăineanu (*Dicț. Univ.*⁴, s. v.), care-l înregistrează pentru Bănat, îi știe înțelesurile: „obicei (ex.: „tot satu cu *zănatu*”, din Zanne, V, 660, unde și: „Nu-i *zănat* fără halat” = nu-i meserie fără unelte); meșteșug”; dar nu-i cunoaște etimologia: turc. *zan'at*, forma vulgară a lui *çana'at*, *çan'at*, „art, métier, art industrial; habileté de fabrication” (Barbier, II, 218 și 220), poate prin filieră sîrbă.

Cea mai veche mențiune a cuvîntului este, după cît știm, cea din *Anonimul Bănățean* (ed. Crețu, p. 380), unde apare ca *zenat*, fără traducere.

El e, deci, foarte probabil, numai un provincialism bănățean: scrisoarea citată la început provine de la un cleric din aceeași regiune.

[87] zgarbură

Se află, cu înțelesul de „încălțăminte”, nu numai în *Ps. Sch.*, ci și-n *Anon. Bănățean*, ed. Crețu, p. 380: „zgarbură = calceus”, sau în *Glos. slavo-român*, socotit de Hasdeu ca prototipul *Lex. Berînda* (sec. XVII): „скорни, згарбурі” (*Cuvenete den bătrîni*, I, 312).

Candrea (*Ps. Sch.*, I, p. CCXXXIII) era pe drumul cel bun, cînd recunoștea o „rudă” a cuvîntului românesc în tirol. *sgalbera*, „Holzschuh” (Schneller, *Die romanischen Volksmundarten in Südtirol*, p. 182), dar, în această privință, Schuchardt îl precedase cu mult (v. *Suppl.*, p. XXXII, la Hasdeu, *o. c.*), iar adevăratele piese de convingere îl așteptau aiurea (REW., sub *dalmata*, „Holzschuh”): trevis. *dálmeda*, friul. *dálmide*, *dálmine*, *tálmine*, *gálmine*, veron. *zgálmera*, buchenst. *dérmene*, val.-sug. *dambra* (și bresc. *zgálmera*, „Stelzen”) oferă toată gama transformărilor fonetice de la *dalmata* la *zgarbură*, — fără a fi măcar nevoie de ipoteza unei contaminății cu (*s*)*gaibără* ori *scrabe*, „încălțăminte rele” (Viciu, 76), pentru care cf. și *șcarchi*, „papuci pe talpă, tîriți” (rev. „Ion Creangă”, IV, 251) = it. *scarpa* (de unde și sl. *skarpete*, „Schuh”, la Miklosich, *Et. Wb.*, 298) și lat. *carbatina* s. *carpatina* = gr. καρβατίνη s. καρπάτινον, „genus calceamenti rustici”³³.

* * *

[IV]

[88] mr. adoară

În interesantul său studiu asupra dr. (*a*)*doară*, pe care-l explică din *a doua oară*³⁴, dl Procopovici nu vede cum s-ar putea subsuma supt aceeași categorie mr. *adoară*, atestat în „Basmeele” d-lui Per. Papahăgi, cu înțelesul de: „în zori de zi, pe la cîntatul cocoșilor, spre cîntători” și-l derivă din *ad + horam*, alăturîndu-l la tirolezul *adora*, „frühzeitig” (DR, III, 642).

Că *oară* (lat. *hora*) intră în compoziția cuvîntului e neîndoios. Că direct sau prin determinantele sale, acest termen de timp prin excelență ne întîmpină pretutindeni: *de bonne heure*, „de vreme, de timpuriu”, e îndeobște cunoscut³⁵; faimosul *siesta* e, în ultima analiză [?] (cf. lat. *meri-*

diare, fr. *faire la méridienne*, rom. *a face amiaza, popasul de după prînz*), iar *noon*, cuvîntul englez obișnuit pentru „amiază”, nu e decît lat. *nona*, sc. *hora*³⁶; dr. *cinioară* perpetuează, cum a dovedit dl Drăganu (DR, III, 693), pe lat. *cenae hora*³⁷.

Termenii latini de cronometrie au avut deci o mai mare vitalitate decît s-ar crede.

Cîntatul cocoșului e, pe de altă parte, un element cronometric din cele mai generale: *pe la cîntători*, sc. *cocoși*, e pretutindeni cunoscut (cf. și „Tot în glas de cîntători, În vărsatul ăl de zori”, la românii din Serbia, col. Giuglea-Vîlsan, p. 188, cum și mr. *cătîndoraș* = *cîntătoriși*, despre care [v.] Capidan, DR, III, 757) și expresia corespunde exact lat. *galli cantus, gallicinium* (cf. *de pullorum cantu*, în „Peregrinatio Aetheriae”, ed. Heraeus, c. XXX, p. 38), gr. ἀλεκτοροφωνία, pol. *kuro-piew* s. *-piej*, „Hahnenschrei, Mitternacht” (Berneker, s. v. *kurъ*), vsl. *pevec*, „cocoș”, lit.: „cîntător” (s.-cr. *pievac*, idem: Mažuranić, 915) din care și vr. *pevet*, idem (cf. „Arhiva”, Iași, 1924, p. 84, n. 6).

Textul citat al „Silviei” dă, însă, ceva mai departe (c. XXXIV), ca determinare de timp, expresia: *a pullo primo*, „de la întîia cîntare a cocoșilor”: „Item quarta feria aguntur omnia per tota die *a pullo primo*...” (p. 40), iar de *gallus secundus* vorbește, tot ca fixare a timpului, Iuvenal, în pasagiul celebru în care arăta că rezultatul indiscreției sclavilor e că „cîrciumarul de alături știe înainte de zorii zilei ce a făcut stăpînul bogat [oricît s-ar obosi!] pe la cîntatul cocoșilor de-a doua oară”, *ad cantum galli... secundi* (Sat. IX, 107)³⁸.

La fel cu românii însă, fac și românii din popor. [...] Marian (*Ornitologia*, II, art. *cocoș*) scrie: „Clasa de jos a poporului român... călculează oarele nopții după cîntatul cocoșilor..., și anume: cînd cîntă cocoșii întîia dată, atunci e miezul nopții; cînd cîntă *a doua oară*, sînt aproape trei oare de dimineată; iar a treia oară cînd încep de cîntă, ... atunci îndată se și face ziuă” (p. 242 sq.).

Mi se pare, deci, că mr. *adoară* poate fi înțeles foarte bine ca exprimînd eliptic acest „cîntec al cocoșilor de *a doua oară*”³⁹, și intră, astfel, foarte bine în cadrul explicației generale propuse de dl Procopovici⁴⁰.

[89] aer

Înțelesul bisericesc al acestui cuvînt și contaminația sa cu *aer*, „văzduh” (v. *Dict. Acad.*, s. v.), are unele neclarități, care se lămuresc deplin, dacă ne gîndim la sl. coresp. *vozdovchŭ*, „văzduh” (așa în *Stoglav*, ed. E. Duchesne, Paris, 1920, p. 60), explicat prin aceea că „avec ce voile le prêtre évente les *Saint dons* quand on chante le *Symbole* de la foi” (*ibid.*, n. 2).

[90] *aliman* ; *alimăni* (a se)

'A ajunge la *aliman* = a nu mai fi chip de scăpare, a fi la mare strîmtoare; être à l'extrémité'. — 'A se *alimăni* = s'établir chez quelqu'un à la manière d'un intrus; s'établir, s'abattre'.

Dicț. Ac. crede că se poate pleca de la sensul de „a ajunge la hotărîrea de a fi haiduc”, „a se stabili, ca haiduc, într-un sat strein, ca să i se piardă urma”, pentru a se admite ca bază turc. *alaman*, „hoț de codru, haiduc”. Șăineanu, care propunea altădată (*Elem. turc.*, p. 9) arab. *el-emân*, „sûreté”, și *liman*, „port”, a renunțat la aceste explicații (*Dicț. univ.*⁴, s. v.), respinse pur și simplu de Hasdeu (*Etym. Magn.*, I, 872), care vedea în *aliman* pe *alaman*, „aleman, neamț”.

Totuși, dacă la *liman*, „port”, ca refugiu al unui naufragiat, nu ne putem gândi, cînd e vorba de expresia citată, al cărei înțeles nu e acela de a fi la liman, la adăpost, ci tocmai contrariul, cellalt cuvînt turcesc, citat de Șăineanu, ni se pare că cuprinde toată taina *alimanului* nostru.

În adevăr, turc.-arab *el-emân* nu înseamnă numai „sûreté, sauf-conduit, quartier”, ci și „grâce, pardon” (Zenker, 85^b) = cunoscutul *aman*, din care expresia perfect sinonimă: „a fi (s. ajunge) la aman = être à la dernière extrémité” (v. *Dicț. Acad.*, s. v.)⁴¹, iar, pe de altă parte, există și un turc. *emâni*, „celui qui accorde un sauf-conduit, qui se met sous la protection; chrétiens étrangers au pays et qui vivent sur la foi des traités” (Zenker, 94^b), care coincide perfect cu sensul lui *alimăni* românesc⁴².

Varianta *alivănesc* (mă), „mă alipesc de cineva să trăiesc” (rev. „Ion Creangă”, V [1912], p. 315), care ne făcea să ne gândim la un reflex prin Bizanț (*ἀλιβάνος) al lat. *alibanus*, „aubain”, se explică foarte bine ca o formă secundară din *alimănesc*, și tot ca atare trebuie explicat — poate și ca o contaminație cu *eliberez* — acel *a se alibări*, „a se despărți” de la românii din Serbia (Giuglea-Vîlsan, p. 387).

[91] *aneraide*

Așa numește Cantemir (*Descr. Mold.*, ed. Pascu, p. 157) pe Nereide: „(Călușerii) în tot timpul acela [de la Înălțarea Domnului pînă la Rusalii] nu dorm niciodată decît supt coperișul unei biserici, căci cred că, dacă s-ar culca în alt loc, îndată ar fi apucați de *aneraide*, pe care ei le numesc *frumoase*”⁴³.

Evident, avem a face cu o „etimologie populară” a lui Νεραΐδες, Νηρηΐδες cu ἀνήρ, — δρός; cf. și ngr. ἀνεραΐδοβαρημένος, „von den Neraiden geschlagen” („Indogerm. Forsch”, XXV, p. 375 sqq.), echivalînd exact cu „luat (pocit) de iele” al nostru. — Pentru *Frumoase*⁴⁴, compară și ngr. καλαὶ ἀρχόντισσαι, ‘belles dames’, nume al Nereidelor (v. Korais, Ἀτακτα, IV, 211, s. v. καληκάντζαρος), cum și ἡ καλὴ τῶν

ὄρεων din Psellos, redată de Allatius (cca. 1630) prin *pulcra nemorum sive montium*, — ceea ce nu e o „amplificare” fără rost, cum crede Lawson (*Modern Greek Folklor und Ancient Greek Religion*, p. 167), ci se explică logic prin dublul înțeles al lui ὄρος, ‘munte’ și ‘pădure’ (cf. *codru*, sl. *gora* etc.); compară de asemenea sinon. ἡ βασίλισσα τῶν βουνῶν, ‘the queen of the mountains’ (*ibid.*, 169).

[92] antică

Într-o foaie de zestre din 1823: „1 pereche cercei de aur sfranțuzesc; 1 inel asemene, cu lumina de antică” („Rev. istorică”, X [1924], p. 272). — Dintr-un zapis din 1816: „să se știe că i-am vîndut [lui Ionița Doftoru de la Fiștov = Sviștov, Șiștov!] pe Radu țiganu în tl. 400... și să-mi mai aducă o antic (*sic*)” („Arhivele Olteniei”, II [1923], p. 216).

Identitatea cu it. *antica*, resp. ngr. ἀντίκα, „Ring oder Stein mit Aufschrift” = turc. *antiqa*, „alter Kunstgegenstand” (cf. G. Meyer, *Neugr. Studien*, IV, 11), e evidentă⁴⁵.

Dict. Acad. nu-l menționează, iar Șăineanu — ceea ce e mai curios — înregistrează, fără etimon, numai un antică, „1. rămășiță curioasă din antichitate; 2. totalitatea obiectelor de artă din Grecia și Italia”, pentru care cf. germ. *Antike* (sc. *Welt*).

De însemnat și tautologia antică veche, care se aude prin Moldova și-n înțeles figurat de „poamă bună”, „soi rău”; cf. *sculă*, *odor*, *podobă* (ironic).

[93] arancă

Arancă (s. *harancă*) = tot una cu armeană; se zice despre muierile rele de gură, pe lângă aceea urite și uricioase; pe bărbații de asemenea categorie îi numesc *haruță* (ca și pe armeni).

Cuvîntul, publicat, împreună cu alte „cuvinte dialectale”, în numărul pe nov. -dec. 1925 (p. 132) al rev. „Comoara satelor”, după un glosar ms. din 1868, atribuit fostului protopop Beniamin Pop din Mureș-Uioara, sugerează, la prima vedere, identificarea cu ungurescul *arang*, *harang*, „clopot” (v. *Dict. Acad.*).

În realitate, însă, lucrul stă altfel, și, în fond, glosatorul are dreptate: *arancă* e, în adevăr, „tot una cu armeană”, dar numai ca înțeles; ca formă, el reprezintă, desigur, un femin. *ariancă*, al cărui corespondent masc. *arian*, ca și primitivul său, *arie* („arie spurcată” etc.; cf. *Dict. Acad.*, s. v.), are, pe lângă înțelesul mai general de „eretice”, și pe acela, special, de „armean”. *Haruță* e, evident: *hariuț*, *ariuț* (cf. totuși și: *arți-urți*). *Ariancă* a dat: *arancă*, în același chip, precum *arieni* a dat *areni* (v. „Anuarul Inst. de ist. naț.” din Cluj, I, 389).

[94] **avela**

Epitetul, care designează în Moldova de nord un „type de femme acariâtre, mégère”, avînd de sinonim pe *scorpie* și *aspidă* (*aschidă*), a fost explicat de Hasdeu (*Etym. Magn.*, II, 2158) ca o modificare a rut. *Iaveda* = *vidmina*, „monstru, ființă infernală”, sub influența lui *Avel*.

Dar *Avel*, tip al fratelui bun, jertfit de cel rău, nu se vede de loc ce amestec ar putea să aibă aici, iar, pe de altă parte, paralelele *scorpie* și *aspidă* (primul menționat chiar de Hasdeu)⁴⁸ conduc în chip firesc spre ngr. ἀβδέλλα, „lipitoare”, fig: „ființă rea, care sughe sîngele, ca o lipitoare; vampir”. Contaminat, la rigoare, cu *Savela* = Șibila mitologiei populare, un *avdelă* (existent, ca atare, în aromână) explică, socot, foarte convenabil pe *avelă*⁴⁷.

[95] **băga (a)**

Explicația propusă de G. Giuglea (DR, II, 372)⁴⁸ mi se pare nu numai ingenioasă, ci și foarte probabilă.

Adăugim că există și-n turcește un *bag*, „lien, noeud, bande, bandlette, courroie; botte de foin ou paille, faisceau; Band, Binde, Schnur, Schlinge, Riemen, Fessel, Bund, Gebund... *bag jeri*, die Stelle (an Armen oder Beinen) wo die Fesseln angelegt werden” (Zenker, 167 a): formule romanice cu *o* (it. *boga* etc.) ale prototipului germanic apar, deci, în turcește cu *-a-*, întocmai ca și-n românește.

De însemnat e și *bëgëtură* = ‘impositio’ din *Anon. Bănățean* (ed. Crețu, p. 329).

[96] **ir. baladur**

‘Balconul dinaintea porții de casă, g. Balkon vor dem Hause’ (Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, I, 145).

Evident, un reflex dialectal it. (ven.) al obișnuitului *ballatoio*, ml. *ballatorium*, „moenianum, vulgo balcon” (Du Cange, s. v.).

[97] **balanță**

Se consideră, de obicei, ca un neologism francez (v. *Dicț. Acad.*, s. v.), pe cînd, de fapt, e it.-gr. *balanza* (G. Meyer, *Ngr. St.*, IV, 68). Dovadă: dubletul mold. *palanță*, care reproduce exact pe ngr. *παλάντσα*, ‘Wage’ (*ibid.*).

Ca o curiozitate mai mult însemnăm aici că, în „Istoria universală adică de obște” a lui Milot-Molnar, Buda, 1800, p. 27, aflăm atestat „bilanța sau cumpănirea”⁴⁹.

[98] mr. baltu

‘Monopol’: „tutumca s-feați *baltu*, tutunul s-a făcut monopol” (Dala-metra, 36).

Nu s-a învrednicit de atenția etimologiștilor (și Pascu îl ingnorează), poate pentru că e prea ușor de explicat — prin ngr. ἀμπάλτο — din același termen juridic it. *appalto*, *dare appalto* s. *in appalto*, ‘concedere ad altui per una somma determinata i pubblici dazi’, care a dat în dr. pe *apalt*, ‘ferme, bail’: „contraccii cu *apalt*”, „*apaltul* cărților de joc” (v. *Dicț. Acad.*, s. v.)⁵⁰.

[99] bîrc

Se cheamă „crestătura pe harag (pe instrumentul cu care măsură bacia laptele)”: Viciu, *Glosar*, p. 18.

Vădit, același cuvînt cu rus. *birka*, ‘Kerbstock’ (cf. și Schrader-Nehring, *Reallex. d. indogerm. Altertumskunde*², art. *Schreiben und Lesen*).

[100] bårdăoasă

Se admite îndeobște, cu multă probabilitate, că acest cuvînt, atestat în *Lex. Budan* cu înțelesul de „manducus, terriculum, terriculamentum, der Popanze” (el figurează deja, sub forma *bårdăoază* și cu traducerea ‘histrio’, în *Dicționarul latino-român* atribuit de Crețu lui T. Corbea), nu e decît o variantă a lui *burduhoasă*, „burtoasă” (cf. *Dicț. Acad.*, s. *burduhos*).

Sînt însă două cuvinte, a căror relațiune cu *bårdăoasă* nu poate fi ignorată: nsl. *brdavz*, ‘Grobian’, pus în legătură cu germ. *Bardauz*, cuvînt onomatopeic, imitînd zgomotul înfundat al căderii unui corp (v. „Arch. f. sl. Phil.”, XXXIV, 32) și, poate, *fîrtăuză*, „mauvaise plaisanterie” (*Dicț. Acad.*, *ad voc.*).

[101] beigamber

‘Au fost groznică jale de turci; le-au dat [muscalii] haggă (*sic*), i-au jefuit și îi trimete la Craiova, cu totul împreună, cu *beigamberi* (*sic*) lor’ (N. Iorga, *Scrisori de negustori*, București, 1925, pp. 196—7).

Cuvîntul e, credem, identic cu turc.-pers. *pejgamber*, 'Apostel, Prophet', din care și sîrb. *pejgamber*, 'Christus' (v. Miklosich, *Die türk. Elemente in den südost. — u. osteurop. Sprachen*, în „Denkschriften” ale Acad. din Viena pe 1890, p. 11).

[102] belbas

Se spune, prin Moldova de sus, unui „om simplu, prostănac”. Probabil, o metatează din rus. *balbes*, 'Dummkopf, Tölpel', el însuși din *bilbes*, forma chirghiză a turc.-osmanliu *bilmez*, 'ignorant', din care rut. *bel'mes* (Berneker, s. v.).

[103] bertelie

Am explicat acest cuvînt, însemnînd „ourlet (à la ceinture d'un vêtement), repli, poignet, col, liséré, lisière, ceinture”, din it. *bertelle*, „bretelles” (DR, II, 651 [168])⁵¹.

Voim acum să adăugim că există o variantă metatetică *belterie*, „fășie de postav, pînză sau hîrtie, îngustă sau lungă” (rev. „Șezătoarea”, XXXII [1924], 135), *belterii*, „fășii din coaja unui arbore” (rev. „Izvorașul”, IV, no. 13, p. 4), și că turcește (resp. pers.) există, așijderea, un cuvînt asemănător, *bertüle*, „mitre: die persische Mütze”, după Zenker (186^b), care dă însă, după Meninski, și sensul de: „fasciae, teniae pedales” (*ibid.*).

Nu trebuie pierdut din vedere, însă, mai ales nsl. *baltora*, *baltara*, 'Hosenlatz', pl. *baltore*, *baltre*, 'Falltor', care ar reprezenta, după R. Perušek („Arch. f. sl. Phil.”, XXXIV, 20), pe germ. *Falltor* însuși, prin venețian. *rebaltela*, 'quella parte delle brache che copre lo sparato della parte dinanzi'.

[104] bibi

Se consideră, în genere, ca un neologism francez: *bibi*, „chéri, bien-aimé” (v. *Dicț. Ac.*).

Să ne gîndim însă și la posibilitatea originii orientale, fiindcă un turc.-pers. *bibi*, „femme honnête, dame, demoiselle” (Zenker, 231^c), există, ca și un turc. *bîbek*, „prunelle, Augapfel” (*ibid.*).

[105] bijog

Moldovenismul, întrebuițat mai ales supt forma: „ghijog” (ghijoagă), pentru un „cal bătrîn” (cf. *Dicț. Acad.*), ar putea fi același cuvînt cu turc. *bişak*, *bişek*, 'vieux; alt' (Zenker, 199^a).

Rut. *bižak*, 'Läufer', la care-l reduce dr. D. Scheludko („Balkan-Archiv”, I, 160), așe, desigur, altă proveniență: rad. *bež-(iti)*, 'fugire'.

Cu totul diferit e omonimul *bigioc*, 'mînz' (DR, I, 79, n.), care ar putea fi identificat cu rut. *bičok*, 'junger Ochs' (Želechowski, I, 27).

[106] bleg

1° Pendant, aux oreilles pendantes; 2° Mou, veule, nigaud, niais, sot' (v. *Dicț. Acad.*, care declară etimologia necunoscută).

Legătura etimologică cu vsl. *blagō*, „bun, blînd”, prin ideea conexă de „inofensiv, docil, incapabil de reacțiune, imbecil”, cuprinsă și-n ngr. *ντόμπρος*, 'einfältig' = vsl. *dobrō*, 'gut' (G. Meyer, *Ngr. Stud.*, II, 48), se confirmă totuși pînă la evidență prin sinonimul ngr. *μπλαγόφτικο*, „Bezeichnung von Hunden und Ziegen mit herabhängenden Ohren” = *blagō + ἀφτί, φτί*, 'ureche' (G. Meyer, *o. c.*, II, 44).

[107] boranță

Nume al pantei *borrago* (ml.), zise și: „limba-mielului” (Panțu).

Limba, prin mijlocirea căreia a venit la noi cuvîntul, e, foarte probabil, cea greacă-modernă, unde găsim un *μουάντζα*, glosat: *έρμπέτα* (erbeta) sau *βούγλωσσον* („limba-boului”) și identificat de Korais („Ατακτα, IV, 340) cu același ml. *borrago*: forma ngr. e mai apropiată de cea românească decît toate celelalte reflexe din limbile vecine, consemnate în *Dicț. Ac.*, s. v.⁵².

[108] boscorodesc

Am încercat mai demult (v. DR, II, 899) să explicăm pe *bodogănesc*, 'marmotter, grommeler, grogner', ca o metateză din **bogodănesc* (< sl. *bogodan-*), deci ca un ecou din vremea cînd preoții noștri slujeau în slavonește, cum sînt, foarte probabil, și sinonimele-i *bogonosî* (raportat, cu drept cuvînt, la *bogonos*, „theophoros” etc.) și *blodogorî* = *blogodorî* (sl. „mulțami”; cf. *Dicț. Acad.*): forma **bodorogănesc*, *bodogănesc*, de la care vrea să plece Șăineanu pentru a explica pe *bodogănesc* ca o formațiune onomatopeică, analogă lui *hodorogesc*, e sau pur ipotetică, sau secundară.

Cred însă că pot lămuri acum, măcar cu aceeași probabilitate, un alt termen al seriei: *boscorodesc*.

Dicționarul Academiei, care-l glosează exact: 'faire des incantations... ; parler à voix basse... ; parler indistinctement', îl consideră ca onomato-

peic, format „poate, prin fuziunea lui *bolborosî* + *boscoade*, s. cu ung. *boszorka*, vrăjitoare”. Cihac propunea ca etimon pe rus. *vozgovoriti*, „commencer à parler”⁵³; Tiktin vede posibilitatea unei corupții din *boscoane*; Șăineanu îl declară de origine necunoscută.

De fapt, *boscorodesc* al nostru e rut. *božkor óditi*, ‘Hokus Pokus treiben’ (Želechowski, *Ruthen. -deutsches Wörterb.*, I, 37)⁵⁴.

În ce privește vechimea cuvîntului (lexicele citate nu cunosc decît exemple moderne: din Alecsandri, Negruzzi, Creangă), observăm că el e atestat încă în textele coresiene: „Până acmu socotiți ce-ați învățat: mai nemică, că nu știți nemică; derep ce, că n-ați înțeles că popii au *boscorodit* în bisearecă” (*Cazania*, apud. N. Iorga, *Istoria literaturii rom.*, ed. a II-a, vol. I, p. 186), „nu *boscorodiți*, că va bate voi Domnul” (*Molitvenic*; *ibidem*, după *Prinos Sturdza*, p. 251).

[109] bouri

Se zice și despre marginile pălăriei: „*bourii* pălăriei” (Sadoveanu, *Privești dobrogene*, p. 140).

Mă gîndeam altădată la o etimologie populară din neologismul *boruri* (borduri), întrebunțat de asemenea.

Acum cred că avem a face, originar chiar, cu *bour*: terminul se va fi aplicat mai întîi pălăriilor cu două coarne — faimoasele (*chapeaux*) *bicornes*, răspîndite prin campaniile lui Napoleon pînă în cele mai îndepărtate părți ale Răsăritului⁵⁵.

[110] bruft, -uî, -uială

Le punem la un loc, pentru că atît verbul (cu variantele *brustul* și *bruslul*), cît și derivatul substantival au la bază, evident, pe *bruft*, atestat în înțeles de „lut moale ce zidarul aruncă pe pereți” (cf. *tencuială* — *tencuî* — *teanc*), din care se explică ușor — prin sensul de „a împrășca, a murui” — și accepțiunea figurată de „a terfeli, a reprimanda pe cineva” (cf. în special Zanne, *Prov. rom.*, V, 96: *a bruftui pe cineva* = ‘a-l lua în răspăr, peste picior’ [de la lutul moale ce-l aruncă zidarul pe perete], sau rev. „Ion Creangă”, III, 376: *a bruftui* = ‘a ocări, a arunca cuvinte asupra cuiva’; *bruftuială* = ‘fel de lut amestecat cu balebă și apă multă, cu care se dă pe deasupra lipiturii, mai ales în casele fără dușumea’)⁵⁶.

Originea acestuia, necunoscută pînă acum (cf. *Dict. Acad.*, s. v., Tiktin, vezi și Șăineanu, *Dict. univ.*⁴), e — socotim — în turc.-pers. *âbruft*, „arosement, Besprengung des Bodens mit Wasser” (Zenker, 4^a).

Din aceeași sferă, avem, cum se știe, dr. *ceamur*, „lut frământat bine pentru făcutul caselor” (rev. „Ion Creangă”, I, 121) = turc. *çamur*, „boue, limon” (cf. Șăineanu, s. v.).

Pentru evoluția semantică, cf. și dr. *bidineà* (mold. *badanà*), „perie de spoit pereții”, față cu prototipul turc. *badanà*, care înseamnă nu numai „badigeon”, ci și „chaux pour blanchir” (Zenker, 159)⁵⁷.

[111] butlagă

Și: *buclagă*; cf. *buclan*, *butlan*, „tonnelet, boute” (*Dict. Ac.*, unde și: *bîtlagă*, *bătloagă*).

È același cu ruten. *boklág*, *boklái*, „Wasserschlauch; Fässchen, tellerförmiges hölzernes Geschirr” (Želechowski, 38).

[112] calabătină

Se zice în nordul Moldovei la o persoană corpulentă, greoaie.

Pare a fi identic cu rut. *kalabătina*, „Pfütze, Lache” (Želechowski, I, 330); cf. *bîhliță*, propr.: „bahniță” (apă *bîhliță*, stătută, puturoasă), cu același înțeles figurat.

Sinon. *kalabač*, *kalabaš* (*ibid.*) amintește viu, la rîndul său, pe rom. -dial. *călăbaș*, „omul care se negustorește, aducînd bucate (grîu, cucuruz) de la țară cu căruța și le vinde în munți” (Viciu, p. 25), de unde verbul *călăbășesc*, „aduc bucate de vînzare” (*ibid.*); dar legătura de înțeles nu se vede (poate cu *calabalíc*?).

Observăm însă că s-ar putea ca adevăratul etimon al lui *calabatină* să fie acel *kolobătina*, pe care Želechowski (359) îl identifică cu *kalabătina*, dar care aparține mai probabil la *kólo*, „rund herum”, sau chiar *kolóvatenъ*, „einzeln wachsende (daher grosse, ästige) Hanf-Samenpflanze” (*ibid.*).

[113] calintir

‘Gazdă’, într-un izvod din 1819, pentru cheltuielile unei mori (T. Pamfile, *Mărunțișuri etnografice*, ms., p. 3; cf. rev. „Ion Creangă”, VIII, 287 sq.).

Identitatea cu rut. *kalantir* = *karantin*, ‘Quarantaine’ (Želechowski, I, 330), se confirmă și prin următorul pasagiu din interesantele însemnări de călătorie la locurile Sfinte ale lui Hagi Nicolau, din 1835, publicat acum, de N. Plopșor, în „Arhivele Olteniei”, V (1926), p. 104: „apoi amî ișitî la rodoși... și la cipru; apoi amî ișitî la iafa: amî făcutî *călintirea* în corabie 7 zile, apoi amî mersî...”⁵⁸.

[114] **cataramă**

A fost explicat suficient, din săsește, de Lacea (DR, III, 741).

Atragem, totuși, atenția și asupra turc. *kantyrma*, *kantarma*, „mors, frein (d'une bride); bride” (Zenker, 709[c]), cu forma și înțelesul foarte apropiat de cuvântul românesc.

[115] **cățuie**

‘Encensoir’.

Șăineanu consideră cuvântul ca un derivat din vr. *căță* = it. *cazza*.

Există însă un alb. *katsija*, „paletta da fuoco” (Leotti), care nu pare strein de chestie.

[116] **Chicără**

La cele relevate anterior asupra acestui cuvânt (v. bibliografia în DR, III, 151 și 460, n. 38 [110]), adăugăm că cuvântul există și-n rutenește, nu numai ca toponimic, ci și ca apelativ: *kičera*, (кйчера), *kičira* (dimin. *kičirka*), ‘bewaldete Bergspitze; Hügelstrich; Name vieler Berge’ (Želechovski, I, 344), — probabil, tot din românește.

[117] **chiovean**

Cuvântul designează, în literatura populară, o speță de cărauși, precum *chiovenesc* designează vehiculul și animalele de tracțiune: „care chiovenești”, „boi chiovenești”.

Că nu poate fi vorba de negustori din Chiev, ci numai de cărauși moldoveni care făceau drumul la Chiev pentru transportul mărfurilor, dovedește, între altele, analogia cu „Tarschischiffe” = „die nach Tarschisch fahrenden Schiffe” (A. Schulten, *Tartessos, ein Beitrag zur ältesten Geschichte des Westens*, Hamburg, 1922, p. 4), întocmai precum corăbiile egiptene, cari plecau spre Creta se chemau corăbii „keftin” (Bossert, *Alt-kreta*, 1921, p. 46).

[118] **chișai**

‘Pământ bun de lucrat: loc *chișaios*’ (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 18). — ‘În aceste zăpodii apa nu se scurge în lături, ci rămîne locului, păstrîndu-l *jilav*, adecă umed. Prin județul Muscel, aceste locuri

se numesc *chişaiuri*, sing. *chişai*, locuri *chişăioase*' (Pamfile, *Agricultura la români*, p. 18).

Trebuie raportat, credem, la ung. *kősó*, 'Steinsalz, Salzstein', sau ngr. *κισσάρι(ον)* 'λαφρόπετρα, pierre ponce' (Korais, "Ατακτα, IV, 233): incongruenţa e numai aparentă, deoarece piatra are tocmai proprietatea de a se îmbiba de apă, datorită porozităţii sale. — De vreo apropiere etimologică cu *pişă* (*chişcă*) [?], nu cred că poate fi vorba.

[119] chisnovatnic

Într-o cimilitură a raţei cu pui: „Am o latnică, patnică, *chisnovatnică*, cu două lătniciele, pătniciele, *chisnovătniciele*...” (Variantă personal auzită în Moldova; altele, v. la Pascu, *Despre cimilituri*, II, 175).

Cred că avem a face cu rut. *tisnovatiî* (demin. *tisnovaten* [k]kiî), 'nicht ganz eng; nicht ganz geräumig' (Želechowski, II, 967).

Epitetul continuă ideea din *latnic* şi, poate, şi din *patnic*, dacă acesta e, în adevăr, *pătică*, 'cu picioarele scurte, despre raţă' (Pascu, l. c.), şi nu chiar sl. *пáтка*, 'anas, raţă', cum cred mai degrabă.

Variante ca: *platnică* (Pascu, l. c.) implică, evident, contaminaţii cu *plat-*, întocmai precum *chiscofalnica* (cf. *chistovantica*, -ile) reprezintă contaminaţii cu *chisc* (*pisc*) etc. (cf. Pascu, l. c.).

[120] cincantin

Numele unei speţe de porumb, cu druga scurtă şi subţire, cu bobul portocaliu, zis şi *porumb nemţesc*, *mărunt*, *mărunţel*, *chircă*, *portocaliu* sau *moldovenesc* (cf. Pamfile, *Agricultura la români*, p. 68 şi Panţu, *Plantele cunoscute de pop. rom.*, s. *păpuşoi*).

Şăineanu, care singur îl consemnează, îi declară originea „necunoscută”.

Etimologia e, totuşi, evidentă: it. *cinquantino*, 'specie di formentone o grano turco, così detto perchè cinquanta giorni occorrono dalla semina alla raccolta' (Fanfani-Rigutini-Tommasèo, *Vocabol. della l. it. scritta e parlata*, Napoli, 1904, p. 269), de unde şi germ. *Cinquantiner* (*Mais*).

[121] cinga-linga

O cunoscută formulă copilărească sună: „Unica, doica, treica, patica; *cinga*, *linga*, şopota, bocota; tangher, bangher, buf şi-un burduf” (Bogdan-Hoya, *Cîntece de copii şi jocuri*, p. 41, cu variante: „*cinca*, *linca*, şocote, bocote”, „*cingăr*, *lingăr*, rotoco, botoco”, pp. 41—2 etc.), sau (în Moldova):

„Uni, duni, tini, poni, *cinca*, *rinca*, ochi, scochi, baba, clonț” (cf. la Bogdan, *o. c.*: „Unica, doica, treica, poinca; *cinca*, *linca*, ochii, mochii, sava; cioc”).

Că în primele patru (sau cinci) numerale se reflectă înseși numerele românești, e evident; tot așa, e clar că într-un „ochi, scochi” se cuprinde nu numai o aluzie la *opt*, ci și un reflex al obiceiului de a indica, pronunțând recitativul, diferitele părți ale figurii copilului: în speță, ochii (cf. „ochii-bazauchi, nas-bazanas, barbă-barbarie” etc., apoi: *clonț*⁵⁹, *cioc*, și, în ce privește *rinca*, poate, și gr. *ῥιν-*, „nas”; de asemenea *mîni* = nr. 9 în jocurile de copii, la Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 50).

Ceea ce, pe cât știu, e mai puțin cunoscut, este faptul că, în graiul păstorilor din Serbia, *senga* și *lenga* sau *penga* și *renga* sînt terminii obișnuite pentru numeralele: „șapte” și „opt” sau „cinci” și „șase” (v. P. Skok, în „Archiv. für slav. Philologie”, XXXV [1918], p. 81, nota 2).

„Coincidența” e, desigur, vrednică de semnalat, ca încă o dovadă de influență românească — prin ciobani — în Balcani⁶⁰.

În *prenga* s-ar putea recunoaște și influența ngr. *πέντε*, „cinci”, care se întilnește anume în jocurile de copii, dar cu valoarea de „10” (Codin, *l. c.*, p. 57: *pinti*).

[122] mr. coacă

Originea acestui cuvînt a rămas nelămurită lui Capidan (*Români nomazi*, extras din DR, [IV¹, 1924—1926], p. 172), care-i definește sensul precum urmează: „Oile unui proprietar, ca să se cunoască de oile altui proprietar, poartă diferite creștături la urechi: > numită *coacă*; se face la marginea urechilor” (*ibid.*, p. 106).

Cred că putem indica, totuși, măcar familia romanică a termenului, deoarece identitatea lui cu terminii romanici pentru „răboj”: fr. *coche*, prov. *coca*, it. *cocca* (v. Littré, *s. v.*), sp. *hueca* (REW, no. 2009) ni se pare mai presus de orice îndoială, — lăsînd altora grija de a decide dacă prototipul termenului romanic e celtic (cum crede Littré) ori latinesc (cum socoate Meyer-Lübke, care preferă a-l subsuma lat. *coccum*, „Fruchtkern”: *coacă* mr. ar reflecta, în acest caz, pl. *cocca*⁶¹).

[123] corăbiă

‘Art Zuckergebäck’, österr. ‘Busserl’ (Tiktin).

Varianta *corăbioară* (*ibid.*) justifică, desigur, explicația lui Șăineanu: „prăjitură în formă de corabie”; dar însăși forma *corabea* (*sic*), pe care o dă Ș. ca lemmă, trimite la turc. *kurabije*, *korabie*, „espèce de petit gâteau

rond et plat, fait aux amandes : petite boîte ; montre plate, montre à boîte'' (Zenker, 695^a)⁶², de unde și ngr.-dial. καραβουλάχανον (Euth. Budona, Μελέτη περὶ τοῦ Γλωσσικοῦ Ἰδιόματος Βελβεντοῦ, Atena, 1892, p. 92)⁶³.

[124] coroabă

Unul din numele obișnuite ale „porumbelelor”. Varianta *coroambă* (cf. și *scoroambă*) pare că îndreptățește, ca și sensul sinonimelor *porumbă* etc., derivarea din lat. *columba* (A. Philippide).

Ni se pare însă, că această înrudire e numai aparentă și că adevărata origine e cea indicată de varianta **coroamă* (atestată, pe cât știu, ca n. de fam.): κορόμηλον, idem, din care *coroamă*, ca din ἀβράμηλον: *avramă* (D. Russo).

[125] corenie

‘Origine, început, începătură’: „a neamurilor ghenealoghii, adecă *corenie*” (Cantemir, *Hronicul*, p. 868). — ‘Din *corènia* locului trebuia să-mi spui = de la început [cf. din *capul* locului]’ (Pamfile, *Jocuri de copii*, II, 388).

Evident, sl. (vbulg.) *korenъ*, gen. *korene*, ‘ρίζα, Wurzel’ (Berneker, p. 570).

[126] cotor

‘Partea plantei ce iese din pământ și scoate ramuri, frunze și flori; mîner de cuțit mare, coadă de topor’.

Forma *cătur* împreună cu *cotoriște* (nu: *codoriște*!) apropie cuvîntul rom. de sîrb. *katarište*, ‘Fahnensta[n]ge’ (Filipović).

[127] crușin

‘Lemnul-cînelui, *Rhamnus frangula*’.

Nu din *crușesc*, cum s-a presupus (cf. Șăineanu, s. v.), ci chiar rut. *krušina*, ‘Faulbaum, Zwekbaum, *Rhamnus frangula*’ (Żelechowski, I, 385).

[128] **eufurțiță**

'Ființă mitologică, cu care se sparie copiii' („Rev. critică-literară”, III [1895], 121).

Probabil, identică cu *curfútită*, „pasăre fluierătoare de noapte” („Arhivele Olteniei”, IV [1925], p. 150), asupra numelui căruia ne putem dispensa de a insista — *verecundiae causa*⁶⁴.

[129] **eumut**

Un colind putnean, cules de T. Pamfile, sună (rev. „Ion Creangă”, I, 24):

Că pe cer s-a arătat
Un luceafăr de-mpărat,
Stea *cumută* strălucită,
Pentru fericiri menită.

Că, în adevăr, avem a face aici nu cu o greșală de tipar sau de manuscris în loc de *comit*, „cometă” (căci înțelesul cuvântului e evident acesta), ci cu femininul adjectivului *comut*, ne-o arată, pe de o parte, existența n. de fam. *Cumutul* (rev. „Ioan Neculce”, IV [1924], p. 140), iar, pe de alta, existența în limbă a altor formațiuni analoge în *-ut*⁶⁵ (*limbut*⁶⁶, *năsut*, *cornut*, nr. *bîrbută*), care indică limpede etimonul: lat. **comutus = comatus < coma*.

[130] **cuneal(ă)**

Cuvântul se întîmpină într-o traducere moldovenească din sec. al XVIII-lea a „Vieții lui Bertoldo” (I. Bogdan, în „Convorbiri literare”, XXV, 319): „și fiindcă între *cuneale* și nefiță⁶⁷ era mare vrajbă”, „țara *cunealelor*”.

E ngr. *κουνέλι* = sîrb. *kunel*_h (G. Meyer, *Ngr. St.*, II, 36), lat. *cuniculus*, 'lapin' (Byzantios), germ. *Kaninchen*, slov. *kraljìk*, ceh. *králik*, pol. *królek*⁶⁸.

Forma *cuneà* e un singular refăcut de editor⁶⁹, după pl. *cuneale*, — formă desigur posibilă (cf. *flaneà*, *fîntîneà* etc.), dar neatestată: de aceea, lemma *cunea(lă)*.

Interesul cuvântului pentru noi e cu atît mai mare, cu cît, în lexicografia și istoriografia noastră, *cunița*, 'droit prélevé sur les juments, chevaux, boeufs et vaches', a fost interpretat multă vreme ca sl. *konica*, 'equa' (Cihac etc.), pentru că s-a ignorat existența unui rus. *kunica*, 'die Steuer, die in Russland ein in ein anderes Dorf heiratendes Mädchen dem

Hofe zahlt, eig. Geld' (Miklosich, sub pol. *kuna*, 'Marder'), din *kuna*, 'jder', ale cărui derivate omonime provoacă asemenea confuzii (cf. n. 68): lucrul îl stabilește, acum, documentat, dr. N. Lăbușcă (*Despre Cuniță — un impediment la căsătorie în vechiul drept românesc, o dare în Moldova din secolul XVIII*, Iași, 1925, pp. 29 sqq., 53); cf. și Gh. Ghibănescu, în rev. „Ioan Neculce”, V (1925), p. 91.

Pentru „țara cunealelor”, în special, e de comparat alb. *Hunavija*, 'zemlja kuniča' („Archiv za arbansky stariny, jezik i etnologiy”, II, 2 [1924], p. 212)⁷⁰ și lat. *cuniculosa Altiberia* (Catullus, XXXVIII, 18).

[131] curcubeu

Din explicațiile ce se cunosc⁷¹, singur **concurveus* (ap. Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.*, no. 458) merită o serioasă atenție⁷².

Nu pentru a confirma însă această etimologie, nici pentru a o infirma, scriem aceste rânduri, ci pentru a sublinia un fapt și a trage o concluzie.

Faptul — observat de nenumărate ori⁷³ — e că imensa majoritate a numelor curcubeului cuprind termenul respectiv pentru „arc”, singur sau urmat de verbul „a bea”, în sensul clasicului *arcus bibit*. Astfel, — ca să ne mărginim la două exemple numai din cele mai puțin familiare, — ngr. δόξα τοῦ οὐρανοῦ, lit.: „slava cerului”, nu e decît o creație posterioară, rezultată din interpretarea lui τοξάριον, „arc”, ca δοξάριον (cf. Korais, „Ἀτακτα”, II, 110 și IV, 264), iar turc. *kemân-i felek*, *kemân-i âsîmân* (*kemân-i sâm*, *kemân-i rüstem*, *kemân-i behmen*, *kemân-i ŝeitân*) 'l'arc-en-ciel, der Regenbogen' e înregistrat de dicționare (Zenker, 760 c.) sub turc.-pers. *kemân*, 'arc; sagittaire (signe du zodiaque); violon' (cf. *kemâne*, „arc, arcuș”: *ibid.*).

Dacă e însă așa, atunci n-ar fi, oare, cu putință, ca *curcubeul* nostru (și *cucurbeu*!) să cuprindă, în partea-i inițială, pe rom. *cucură*, 'carquois, Köcher' (= mgr. κοῦκουρον, idem.)⁷⁴.

Vechimea cuvîntului (care e popular și se găsește și la aromâni) n-ar constitui o piedecă, pentru că nici *cucură* nu e neapărat tînăr: faptul că el apare mai întîi în tratatele de strategie bizantine (Mauricius, Leo Tacticus), nu exclude timpuria sa răspîndire.

[132] curmei

'Strick aus Lindenbast; Rebenholz'.

Tiktin se gîndește, ca și Șăineanu, la *curmă*, *Kurmân*; *kurméi* există însă și-n rutenește însemnînd „Schnur aus Werrig”, cum și „zerrissenes, lumpiges Kleid” (Żelechowski, I, 391); cf. și *kurmače*, „Lumpen. Fetzen” (*ibid.*).

[133] *cut*

'Parte dintr-un sat, dintr-o cătună'.

Rut. *kut*, „Winkel, Ecke” (Želechowski, I, 392).

[134] *curvantă*

'Și [cuviosul Constantin] petrecînd odinioară puțineă vrîme fără mîncare, l-au dodeitu-lû o *curvantă* (κῤρβαντῆ) fată de jidovû' (Dosoitei, *Viața și petrecerea sfinților*, 239^b, 4).

Lectura e sigură („curvâită” din teza germană a d-lui Lăcea, p. 105, sub *dodii*, se explică prin ușoara confuzie între *н* și *и* cirilic⁷⁵) și cuvîntul reprezintă — probabil, prin filieră slavă și o inevitabilă etimologie populară: *curvană!* — pe gr. κορυβαντίς, ἡ, fem. lui κορύβας, — αντος, „corybante, prêtre de Cybèle en Phrygie; fanatique, énegumène”⁷⁶, acc. κορύβαντα⁷⁷; e vorba de un fel de pendant feminin, analog *bacantelor*, la celebrii miniștri orgiastici ai cultului frigian.

[135] *cușmete*

'Bucată' (Ciobanu-Plenița, *Cuvîntări adînci*, p. 311). E turc. *kusmet* (și *kasmet*), 'morceau d'un objet cassé, fragment' (Zenker, 703^a), de fapt identic cu turc. *kysmet*, 'sort; lot' (Kieffer-Bianchi, II, 478, 483), al cărui reflex direct — familiar la aromâni — se găsește sporadic și-n dacoromână: *cîșmet*, 'soartă, noroc', în jud. Teleorman (rev. „Ion Creangă”, V, 316). Pentru legătura semantică, cf. și al nostru *parte*.

[136] *dărăpăna (a)*

1° 'Zu Grunde richten, ruinieren': „Arendașii...*derapănă* pădurile și ecaretele moșiiilor”; — 2° '(das Haar etc.) zerraffen, zerzausen':... „cozile mi-au *drăpănat*”; — 3° 'zerkratzen': „și-l *drăpănară* preste coaste cu piepteni [= căngi, *pectines*]” (Dosoitei, *Viața sfinților*).

Tiktin, de la care luăm aceste citate, se gîndește — ca și Cihac — la lat. *rapio*; Șăineanu, la lat. *deripere*. Mi se pare însă că formele populare și arhaice (*derapănă*, *drăpănă*), împreună cu sensul originar ce transpare din citate, autoriză mai curînd derivarea din gr. δρεπάνη, δρεπάνι = δρέπανον, „coasă, secere”, δρεπανίζω, „tai cu coasa, secerea; cosesc, secer”⁷⁸.

[137] dert

'Dert = dor : A luat să crească copil străin, în *dertul* copilului ei' (rev. „Ion Creangă”, I [1908], p. 121). — 'Dert = supărare, necaz : Fiecare cu *dertul* lui ; ehei, am și eu *dertul* meu!' (rev. „Tudor Pamfile”, III [1925], p. 89⁷⁹).

E turc.-pers. *derd*, „douleur, chagrin, maladie” (Zenker, 425 c), de unde și alb. *dert-i*, „miseria, calamită” (Leotti, *L'alb. parlatu*, p. 64), ngr. *ντέρτι*, *ό*, „douleur” (Legrand-Pernot, *Chrest. gr.-mod.*, p. 464).

[138] dezbăra (a, a se)

P. Skok a încercat, în timpul din urmă, o nouă etimologie a acestui cuvânt, care, de fapt, după convingerea noastră⁸⁰, nu e decît o simplă diferențiere, în sens moral, a cunoscutului *dezbăiera*, 'diffibulo, solvo, apperio' (*Lex. Bud.*), 'détacher, délier' (Damé), de la *baier*(ă).

Un exemplu ca cel din „Șezătoarea”, I, 341, 11: „a se *dezbăiera* de credința cea adevărată” (cf. și rev. „Ion Creangă”, V, 137) înlesnește surprinderea procesului semantic, la săvîrșirea căruia va fi contribuit și sensul de „talisman” al lui *baier* (cf. *leg* și *dezleg*, în sens magic, în vrăji) : o dată diferențierea făcută, legătura concretă, directă, cu *baier* nu s-a mai simțit, iar dubletul s-a cristalizat în forma și însemnarea-i proprie.

E foarte probabil, de altmintrelea, că, paralel cu *a dezbăiera*, a existat cîndva și un *a îmbăiera*, cu același sens moral (altfel, există și acum) precum în mr. există un *ămbăirare*, „action de s'enfiler, conduite” (Tache Papahagi, *Antologia aromânească*, p. 389) alături de acel *disbăirari* (cu varianta *dismăirari*), „a strica șirurile” (despre pînză), pe care Dalametra îl glosează chiar prin „dezbăra”. Forma aromână contribuie astfel la explicarea celei dacoromâne, — ca în cazul dr. *dezbîrnă* (cf. mr. *disbrinari*, „a desface cingătoarea, brîul”), dr. *dezmățat* (cf. mr. *dismățat*, „căruia i s-au scos intestinele”) etc. etc.

[139] descăvese

'Tar fimeile [sciților] facu aluat de tămăe, și de molidvu tămăe și de chiparis și-și ungu trupul, și-l lasă o zi și ... să *descăvesc* de acest aluat...'
(*Herodot.*, ed Iorga, p. 230).

Corespunzător lui *ἀπαπέουσαι* din original (IV, 75, 3), cuvîntul se dovedește a fi o diformare din *desvêște(a)*, atestat în vechile texte religioase (exemple, v. în „Buciumul român”, I, 490 și II, 305, unde se dă greșit o formă de infinitiv *desvăscă*), cf. *disvește* : (*ibid.*, III, 9) „fimeile” se *dezvăsc*, se dezbracă, de cataplasma, în care erau *învăscute*, „înveșmîntate”⁸¹.

[140] desciocălă

Glosarul Viciu consemnează pe *înciocălă* = 'a lega laolaltă', fig. despre tineri: *a-i înciocăla*, „a-i face *cioc la cioc* = a-i face să se ieie în cununie” (p. 52). Glosatorul sugerează, vădit, și o etimologie (cum fac și autorii glosariului ed. „Minerva” a lui Creangă, când explică pe *deciocălez* ca „dejghioc sau dau pănușile de pe păpușoi”, gândindu-se deci la *ciocălău*); dar această sugestie, cu toată aparenta analogie a unui *îngurului*, e inadmisibilă, iar adevărata derivație a cuvîntului a stabilit-o Lacea, reducînd pe *înciocălă* la sășescul *Tschachəl*, 'zală de lanț' (DR, III, 744).

Trebuie totuși să semnalăm că există și un turc. *čokal*, 'cuirasse, barde, Panzer, Harnisch eines Pferdes' (Zenker, 373e), din care *tchoqallu át*, 'cheval de parade, cheval couvert d'une housse et conduit à la main' (Meynard, I, 8), și că — indiferent de relația dintre el și săsismul citat — avem impresia că *desciocolă* (obișnuit: *desciocăla*) al nostru, care nu poate avea o origine diferită de a simetricului său *înciocălă*, e identic cu cuvîntul turcesc: sensul de „a se desface de anumite piese de îmbrăcăminte, a se descheia, descopcia, descinge”, pe care-l are azi terminul, s-a putut dezvolta în chipul cel mai firesc din acela de „a lua *ciocalul* de pe cal”⁸² (opus lui *înciocălă*, ca *deshămă* lui *înhămă*).

[141] dimon

Cetim într-o hotarnică din 1745 (T. G. Bulat, *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei*, Rîmnicul-Vîlcii, 1925, p. 10):

„Și noi, căutînd acele semne [de hotar] ca să le dovedim, ... am chemat în prejureni bătrîni, vrednici de crezut, de ne-au arătat... Și am pus și noi semne după obicei, însă din picior rîpii roșu (*sic*) de sus, de unde am pus *dimon* între drumuri ... pînă în capul prundului graurului (*sic*) unde am pus *dimon*; și dintr-acel *dimon* să întoarcă spre apus ... și dă într-un anin tînăr, care l-am înherat în valcea (*sic*) ... Și din *dimon* merge în poducelul cel curat și merge alătura cu o *sica* cea naltă...” (cf. și pp. 11: „am pus *dimon*”, repetat, și 12: „la salcia cu crucea din gura zătonului, piatra în cîmp, spre răsărit, unde au fost *dimon* piatră...”).

Terminul n-are, evident, nimic a face cu *dimon* (δαίμων): el e ngr. *δαίμων⁸² = δαίμα, τὸ „semn”⁸³.

[142] dinum-danum

Un „ospăț”, o „veselie”, „bucurie”, dar mai precis un „chef”, o „petrecere cu băuturi”, un „tămbălău” sau „țanțavai” (acesta, în rev. „Ion Creangă”, IV, 85), se cheamă așa la I. Pop-Reteganul (*Povești din popor*, Sibiu, 1895, p. 102), — evident din ungurește: *dinom-danom*, idem (cf. și germ. *lirum-larum*).

[143] dolofan

Acest cunoscut epitet pentru copiii „rotofei, grăsulii, durdulii” s-a încercat a se explica prin *dolf*, „delfin” (*dolfan*, „gras ca un delfin”: Șăineanu), „Dauphin” (Tiktin) sau prin ung. *dölf, döllyf*, „îngîmfare” (Scriban, în „Arhiva” din 1912, p. 188, invocînd „variante ardeleană” *dolfan*).

Dolf, „delfin”, apare însă numai în cîntecele populare de proveniență dobrogeană (adesea, corupt în *dulf, duh* sau *dop de mare*⁸⁴), de popularitatea delfinului francez la noi n-ar putea fi vorba, iar *dolfan* se explică mult mai firesc din *dolofan* decît invers.

Ne-am gândi mai curînd la o formațiune din *dol-* (cf. turc. *dolù*, „plein”, și *doldora* al nostru) cu același *-fan* final, ca și în *mocofan* (din *moc*). Dar, dacă răspîndirea cuvîntului în Ardeal nu e de natură a se opune⁸⁵, *dolofan* ar putea fi turc. *olofan*, termen ce designează pe „spahii cu plată”, „lefe-gii” (cf. Șăineanu, *Infl. or.*, II², 91) în următorul pasagiu din Ureche, de ex. (ed. Giurescu, p. 108 = Popovici, p. 102): „După aceștia [silih-tari], 5000 de *olofani*, așijderea dinadreapta împăratului [merg], și alte cinci mii dinastînga, carii sînt aleși din iniceri sau din creștini jurați, carii cu credință slujbă au arătat beglerbeifului sau pașei”⁸⁶.

[144] drămăli

‘Plagen, züchtigen’ (Dosoței, ap. Lacea, p. 106). E, fără îndoială, același cu *dîrmolî*, curent pînă azi în Moldova de sus în înțeles de „abîmer, chiffonner” (Pamfile, *Boli și leacuri*, p. 88, dă un *dermeli* = ‘îmblînzî’, probabil accepțiune secundară, eufemistică) și nu poate fi identificat cu *dîrmoni* (cf. Tiktin), ci trebuie socotit ca venind din sl. *dъrmajo*, din care ceh. *drmoliti*, ‘kurze Schritte machen; zerrütten, zerma[lm]en’ (Berneker, p. 255).

[145] durbac(ă)

Păsculescu (*Literatură populară românească, Glosar*, p. 337) dă cuvîntului înțelesul de „bucăți, părțile” și forma singulară *durbaci*. Textul (p. 84) are însă forma de pl. *durbace*, iar sensul e, desigur, altul. E vorba, anume, de o cimilitură a *ghindei*, care sună astfel:

Am un lemn bun,
Nici d-o palmă,
Nici d-o șchioapă
Și-acela-n două crapă
Și se face două *durbace*,
Două fețe de masă,
Un capac de lulea.

După firea însăși a lucrurilor, e mai logic să ne gândim la dr. *durbac*, „cadă de lemn” (v. Șăineanu, *Infl. orient.* II¹, p. 165⁸⁷) sau, — fiind vorba de fructul stejarului —, la acel *dubrac* mr., pe care Capidan (*Elementul slav în dial. aromân*, p. 66) îl pune cu drept cuvânt în legătură cu vsl. *dqbŭ* (cf. *dumbravă*, dar și *dubŭ*, „stejar”, de unde *a dubi*), ori, mai bine, la amîndouă: echivocul e în natura cimiliturilor, care trăiesc din aluzii și exploatarea lui.

[146] *durlă*

Rev. „Ion Creangă”, VII, p. 252, îi dă sensul de „copil mic, băiețel”, confirmat, indirect, și prin augmentativul *durlan*:

„Cînd eram tînar *durlan*,
De băteam la Lîna-n geam”

(*ibid.*, I, 152); cf. *durlan*, „flăcău” (Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, 390), *durlan*, „băiat de 15 pînă la 18 ani” din glosariul mehedințean al d-lui Boceanu (p. 91)⁸⁸, unde se dă și sinon. *virlogan* (p. 106), pentru care cf. *virlav*, „copilaș cu putere, sănătos, viu” („Ion Creangă”, IX, 12 b.).

Adevăratul înțeles, propriu, originar, al cuvîntului pare a fi acela, cunoscut mai puțin, dar atestat deoptrivă în derivatul *durloi*, „un fel de fluier, făcut din coajă de alun” (Viciu, *Glosar*, p. 42), adecă: „fluier”. — Acestea toate, însă, împreună cu *ciorligan*, „om cu picioarele lungi”, poate: **piciorligan* (Pușcariu, *Contribuții la gramatica istorică a limbii române*, p. 13), și *cătărigu*, „véoc, june în etatea pubertății” (Cantemir, *Divanul*, 4; cf. *cătălige*, *cătărige*, *cătăroage* = *picioroange*⁸⁹), însă întăresc în convingerea că și *cotingan* = **cotonogan*!⁹⁰.

Legătura de sens s-a făcut nu prin caracterul „șivlitor, plîngăcios” al copiilor mici, ci prin *picioarele* lor, goale pînă la genunchi⁹¹, prin *du(r)-ligele* (cf. rev. „Ion Creangă”, 1915, p. 91: „*durligele* = picioarele de la glezne pînă în sus de genunchi”, în *durlige* = ‘fără izmene’), *țurloaietele* (cf. în aceeași revistă, VII, 252: „*șivroi* = piciorul de la genunchi în jos”), *gionatele* (cf. DR, III, 696)⁹², *jugleiele* (de aici poate *julan* = **juglan*, despre care v. serb. *giuglan*), *gobleiele*, *zgaibele* (cf. *ibid.*, II, 307: „ditai *goblete*”), sau *gaiberele* lor, a căror asemănare cu „fluierul” apare și-n lat. *tibia* (cf. rom. *fluierul piciorului*). Cf. și *ciocîldan*, „fecior tînar cam de 17—18 ani” (Bîrlea, *Cîntece populare din Maramureș*, II, p. 261) = *ciocîltan*, dublet al lui *ciocîltău* (*ciocîlteu*)?

Originea lui *durlă* (*durloi* etc.⁹³) e, vădit, onomatopeică (cf. *a dirlăi*, *dirlăitură*).

[147] falet, -uri

‘O carită cu *falet* de 4 cai de sînge arăpesc’; pl. *faleturi*: ‘Pentru o carită... telegari unguerești, *faleturi* și livrele’ (*Dicț. Ac.*).

Înțelesul atribuit acolo: „attelage à quatre chevaux, attelage à la Daumont; harnais (?)” se definește și precizează prin următorul pasagiu din Radu Rosetti [istoricul], *Ieșul decadenței* (din rev. „Lumea” din Iași, I [1925], p. 6): „... țigani... întemnițați în livrele galonate, vechile butci și carete trase de patru cai în șir, cu *faletii* călări înainte și cu feciori stînd în picioare în coada trăsorii...”.

È vorba, aici, evident, de *valeți* (cu pronunțare germană: *Faletu*, ca n. de fam., mi-e cunoscut din Tîrnăuca-Dorohoi), cari „călăreau înainte”, ca *Vorreiter*, „falaitari” (= ung. *fellajtár*, cum spusese încă Cihac, II, 497), care pune pe *falet* la un loc cu *falaitar*; cf. și Scriban, „Arhiva”, 1921, 239, *fullajtár*) la trăsurile domnești sau boierești: asemănarea acestor două reflexe, *falet*⁹⁴ și *falaitar*, a favorizat — mai ales la plural — confuzia și deviarea înțelesului⁹⁵.

[148] ferfen; ferfeniță

Dacă nu și *ferfeniță* (pentru care cf. *zerfetzen*), cel puțin numele de pl. *ferfen* = *tagetes erecta* s. *patula* (*Passe-velours*, *Sammetblume*) se explică, socot, destul de bine din ung. *farfene*, „die Borstenfäule” (Ballagi).

[149] ferță

‘Laize; fiecare din fășiile din care-i compusă pînza unei corăbii’.

Etimologia, necunoscută în *Dicț. Ac.*, de unde luăm cuvîntul, e, posibil, ung. *fércz*, ‘Anschlag, Heft’, din care *férczel*, ‘heften, flicken’; cf. it. *filza*.

[150] firet(uri)

Dicț. Academiei îl subsumă supt *fir* și-l glosează: „haine sau broderii cusute cu fir”, citînd exemplele: „guler înalt și plin de *fireturi*”, „ofițeria în *fireturi*”. — Tot ca un simplu derivat din *fir* îl dă și Pascu (*Sufixele românești*, p. 31); cf. *șiret(uri)*.

Ngr. φιρέτο, „aghetto” = *ferretto*, ven. *fereto*, „Nadel zum Einziehen von Bändern u. ä.” (G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 95), ne face totuși să ne gîndim la un neologism strein.

Pentru legătura de sens dintre acest *firet* și *galon* (soldățesc), *găitan*, cf. cunoscutul *eghilete* = fr. *aiguillettes*, lit.: „acușoare, aculețe”.

[151] funicare

Ps. Scheiană are acest cuvînt în înțeles de „proprietate, stăpînire, sl. *достоѣниѣ*’ (Candrea, II, 396).

Forma și sensul îngăduie presupunerea unui prototip lat **funnicale* = *fundicale*, de la *fundus* (cf. fr. *foncier*).

Pentru *nd* > *n(n)*, cf. cele spuse despre *vinimeriu*, în DR, III, 739 [189] — Cf. însă și vr. *funăși*, „proprietari ale căror *funi* de pămînt se învecinau” (Hasdeu, *Cuvențe*, I, 61): acest *fune* va fi contribuit, de altfel, la transformarea prototipului și n-am putea declara exclus ca originalul acestui cuvînt românesc (cf. ml. *funis*) să fie și la baza lui *funicare* însuși.

[152] furlandisi (a se)

Aspectul cuvîntului indică incontestabil un intermediar ngr.; dar baza însăși ni se pare că se găsește în it.-ven. *forlana* s. *furlana*, numele danțului favorit al gondolierilor venețieni, propr.: „friulana, din Friul” (v. Titus Cerne, *Dicț. de muzică*, II, 68 și 99).

Accepțiunea inițială va fi fost, deci: „a se simți mîndru, îngîmfat, ca unul care joacă *furlana*”.

Să se observe existența variantei *furlanisi (a se)*. }

[153] găinușă

Înțelesul de ‘cărăbuș’ pe care-l are dialectal acest diminutiv din *găină* (cf. *Dicț. Ac.*, s. v.) coroborează perfect cu sinonimul francez *hanneton*, din germ. *Hahn*, ‘coq’, cu engl. *cockchafer*, ‘coq-scarabée’, fr.-dial. (Haute-Bretagne) *poule de chène* (cf. L. Sainéan, *Les sources indigènes de l’étymologie française*, I, [Paris, 1925], p. 48, unde se susține însă identificarea cu vfr. *anneton*, *hanneton*, ‘jeune canard’, din *ane*, *anne*, ‘cane’) ⁹⁶.

[154] gălbere

Într-o cimilitură a plugului: „Opt opintite, șapte firțicăite înaintea lui Musteață gălbere găoază” (Gorovei, *Cimiliturile românilor*, p. 297). — O variantă a aceleiași cimilituri („Șezătoarea”, VII, 121) sună: „Cinci țipători, doisprezece opintitori, la gaură *ghelberi* găoază”.

A fost greșit înțeles ca „puturos” și pus în legătură cu alb. *kel’p*, „puroi” (Pascu, *Despre cimilituri*, I, p. 158) ⁹⁷, cînd, de fapt, el nu e decît alb. *gél’berε*, „grün, fahl” = lat. *galbinus* (G. Meyer, *Alb. Wörterb.*, p. 122),

sau chiar germ. *gelber*, „galben” (cu aluzie obscenă); cf. V. V. Haneş, *Din Ţara Oltului*, Bucureşti, 1921, p. 100: „îl cheamă pe nepotu-so Gheorghe, noi îi ziceam Gheorghe *Ghelberiaţă*, că era *galbin* așa”. (Pentru derivaţie, compară: *albeaţă*, *negreaţă*, *roşeaţă*, *verdeaţă*, iar, pentru radical, şi: *gâlbează*). — O *Ghelbăroaia* (ovreică?), în Antonovici, *Doc. bîrlădene*, III, p. 398.

[155] gară

‘Cenuşa de paie sau şi altă cenuşă uşoară, ce se ridică pe coş în sus de para focului’, spune comentatorul următoarelor versuri culese din Maidan-Bănat şi comunicate ca răspuns la *Chestionarul Hasdeu* (vol. XVIII, f. 186^v, după extrasele d-lui Kirileanu):

Dragostea de bălăioară
E ca *gara* de uşoară:
Gara zboară-n aer sus,
Băla uită ce şi-a spus.

Poate şi-n cimilitura meliţei, care „iarna sub *gară* zace”, acest *gară*, pe care Viciu îl înţelege ca fiind „probabil streşină”, să fie acelaşi cuvânt (dacă n-o fi mai degrabă o greşeală de manuscris pentru *gard*!).

În orice caz, *gară* al nostru e sîrb. *gara*, idem⁹⁸.

[156] gîrgăriţă

Dicţ. Acad. declară etimologia necunoscută, fiindcă ungurii şi rutenii au cuvîntul de la noi, dar legătura dintre cuvîntul nostru şi lat. *gurgulio* = *curculio* nu e clară.

Originalul cuvîntului românesc ar putea fi, după socotinţa noastră, ngr. γαργάρι, idem (v. Korais, 'Ατακτα, IV, 68), al cărui corespondent exact, *gîrgără*, există (v. *Dicţ. Ac.*, *ad loc.*), ca bază normală pentru derivatul în *-iţă*, — dacă acesta nu vine de-a dreptul din greceşte.

[157] geac

‘Trăistioară pentru de-mîncare’ (rev. „I. Creangă”, VI, 253).

Identice, probabil, cu it. *giacco*, din care şi ngr. τσάκος, ‘Panzerhemd’ (G. Meyer, *Neogr. St.*, IV, 91).

[158] ghiberese

'Domnesc, vorbind de o calitate de cireșe (în cîntecele din Cîmpulung) : mere crețești și cireșe *ghiberești* (pop.)' (Șăineanu, s. v., care se gîndește, cu îndoială, la turc. *kebir*, „mare, puternic”).

Dacă epitetul înseamnă în adevăr „domnesc” (cf. „princiar” din : pere *pergamote*), aș crede mai curînd într-un derivat din *ghereb*, „Graf” (prin **gherebesc*, „grofesc”). S-ar putea însă să avem a face cu un derivat de la un n. personal sau geografic (*Biberea*, *Gheberea*?, *Ghiber*)⁹⁹.

[159] giuglău

'Nom de chien ; nume de cîne ciobănesc' (*Dicț. Ac.*).

È țigănescul *jiuklo* (*dschjuklo*), 'Hund' (= *Wlislöcki*, *Die Sprache der transsilv. Zigeuner*, Leipzig, 1884, p. 93, unde se dă și sinon. *jinkel*, apoi femin. *jiuklyi*, 'Hündin' etc.)¹⁰⁰.

Juglău, 'om morocănos, care nu prea deschide gura' („Comoara satelor”, III [1925], p. 79), e, foarte probabil, o simplă variantă, de formă și înțeles, a aceluiași cuvînt.

Giuglan, n. de fam. (Codin, *Muscelul nostru*, I, p. 11), ar putea fi, — cu toată simetria : *giuglău-giuglan*, ca *Bădărău-bădăran* —, diferit ca origine : poate, ca și *giugleie* (*jugleie*), o simplă variantă a lui *juglan*, *julan*, „flăcăuandru” (peiorativ) = bulg. *žuglan*, *žulan*, „gambă, picior” (cf. *durlan*, *durlău* față de *durlă*, *durlige*, cum și cele spuse subț acesta).

[160] giuvan

'Mignon'. — *Dicț. Acad.* accentuează : *giuvan* și-l derivă din it. *gio-vane*.

Zenker (369^c) dă însă un pers. *gewân* sau *güvân*, adj. și subst., 'jeune, adolescent, jeune homme ; jung, jugendlich, Jüngling', iar locul respectiv din *Mag. ist.* (I, 316¹⁷) nu dă accentul.

Adăugăm, din glosarul ms. al Golescului (149, după extrasele d-lui Kirileanu), sinonimele : *olan*, *oglan*, *puștiu*, *ibneu* s. *ipneu*, „slugă, însă slugă pe care o întrebuițează stăpînul... urmare peste rînduiala firii”, — toate, notorii turcisme (ultimul = *ibn*, *ben*, 'fiu').

[161] gologan

Vîrcol, *Grainul din Vîlcea*, 93, dă un *gologan(e)*, „prune rotunde”, evident din același radical, *gog-*, *goagă*, *gogon*, cu însemnarea fundamentală de „rotund, umflat”, din care avem o întreagă familie : ariciul este o „jăganie *gogoneață*”, spune Iordache Golescu (*Glos. ms.*), *gogonat* etc. (cf. și *Dicț. Ac.*, s. v.) : *gogolan* = *gogonan* (prin disimilație).

Dacă ne gândim însă că în loc de *minciuni gogonețe*, sau *gogonate*, se zice și *gogoși*, iar *gogoneață* se întrebuițează într-o cimilitură a harbuzului, identică cu a nucii (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 162), putem conchide, cred, că *gogă*, *goagă*, „nuci proaspete, după ce au fost cojite de coaja verde” (*Dicț. Ac.*, s. v.), „coaja verde de nucă” (cf. Zanne, *Proverbele*, IX, 475: „deosebește *goaga*, de nucă”), din care *gogesc*, „despre coaja verde de pe o nucă coaptă” (Pamfile, *Cimilituri*, 122), e din aceeași familie și că, împreună, cuvintele aparțin, ca simple dublete, la *cocă*, *cocon*, *cocoașă*: ngr.-dial. (Velvendhò) γουγοῦσα = κορόσα, explicat (*Glosariul Budona*, p. 82) prin „καρύδιον καθαρισμένον”, adică „nucă curățită de coajă”, e încă o dovadă în acest sens.

Dar nu acesta era scopul articolului de față.

Întrebarea e: oare o metateză din acel *gogolan*, „rotund”, deci: *gologan*, n-ar putea explica mai mulțămitor pe *gologan*, „monnaie de cuivre”, decît rus. *golova*, „cap”, care n-a convins pe nimeni (cf. și *Dicț. Ac.*)¹⁰¹.

Gologani, ca și *parale*, se zice în genere, în loc de *bani*, iar „rotund” (cf. *rotungior*, de *cei rotunzi*) e un epitet familiar cunoscut (ca și *sunători*, *espèces sonnantes*) al banilor.

Metateza însăși va părea mai puțin imposibilă, cînd vom cita cazul unui *cîrpălab* = *pîrcălab*, și mai cu seamă al lui *bolofleți*, dat cu „înțeles necunoscut” de Ov. Densusianu (*Graiul din Țara Hațegului*, p. 310¹⁰²), dar care, prin însăși locuția din care face parte: „doi feți *bolofleți*”, se demască evident ca *logofeți*, prin metateză **golofeți*, de unde *bolofeți*, — ca *bologan* = *gologan*, după Pascu, „Arhiva”, Iași, XXV, 198: *ban* + *gologan*; — cf. și *dologan*, „bumb de os, mare și rotund” (din Păcală, *Răsinari*, p. 139) și contaminație cu *nătăfleț*.

Adăugim în sfîrșit, în legătură cu sensul de „prună” al lui *gogolan*(ă), că explicația lui *goldan*(ă) ca **clodan*(ă) = *Claude* (reine-), propusă de Pascu („Arhiva”, l. c., 195), se confirmă, nu numai prin sinonimul rom. *ringlote* (Reine-Claude), ci și prin sîrb. *glodiva*, „Härtling (Pfersich¹⁰³)” (Filipović) = **kłodiva*?

De relevant mai e însă faptul că lexicele noastre, care consemnează, s. v., pe secuiescul *gologany*, „monedă de aramă de patru crețari, dutcă” (*Dicț. Acad.*, s. v.), ignorează existența unui rut. *galagán*, „1. grosser (kupferner) Topf; 2. Kupfermünze: Vierkreuzerstück (tocmai înțelesul din secuiește!); 3. verloschener Feuerbrand” (Želechowski, 167; pentru sensul 1, cf. însă mai jos: *galadzán*, „grosser Topf”).

Nota comună pare a fi ‘metal’ (arama, culoarea ei) sau forma (rotundă a) *gologanului*; dar să fie, neapărat, un împrumut din românește?

[162] gorgoane, gorgoni

Gorgoni, „chasser”, a fost pus în legătură (*Dicț. Ac.*) cu *gorgoane*, propr.: ‘a înjura pe cineva, trimițîndu-l la *gorgoane* („ființe mitologice”)’.

Ni se pare, totuși, că, în chestia aceasta, avem a face: 1° cu o tendință arhaizantă, care a stilizat măcar, dacă n-a creat, aceste *gorgoane* „mitologice” ca supraviețuire a *Gorgonelor* antice¹⁰⁴, și 2° cu un efect de etimologie populară, care a asociat pe *gorgonesc* cu *gonesc* (*izgonesc*, *prigonesc* etc.).

În consecință, s-ar putea, credem, ca aceste *gorgoane* să se raporte la ceva mai puțin „mitologic” și mai apropiat de timpurile noastre: la *gorgoanele* dascălilor de psaltichie de pe vremuri, al căror ecou se va fi păstrat astfel pînă la noi, împreună cu *isonul* și *aghioasele*, atît de populare: „Cîntă [părintele Eufrosin] cu înflorituri de minunate *gorgoane*, așa cum numai sfinția-lui știa să cînte”, spune un tînăr povestitor (Sandu Teleajen, *Casa cu mușcate albe*, Iași, 1925, p. 6¹⁰⁵). Și sensul tehnic, de „allegro”, al vorbei cadrează cu această ipoteză: „[Semnul] *Gorgon* face ca nota, pe care se pune, să se cînte *mai repede*... Cînd voim însă a cînta două sau trei note și *mai repede*, se pun două sau trei *gorgoane*¹⁰⁶ (Nifon N. Ploșteanu, *Carte de muzică bisericească pe psaltichie și pe note lineare*, București, 1902, p. 87; cf. și Titus Cerne, *Dicț. de muzică*, II, 136, s. v.).

[163] *gotcă*

Unul din cuvintele care și-au ascuns mai bine originea.

Cei mai mulți au propus o bază onomatopeică (așa, și Pușcariu, DR, I, 100: „poate și *gotcă*, reconstruit din *cotcodăci*”¹⁰⁷).

În „Anuarul Inst. de ist. naț.” din Cluj, II, 391, n. 1, în legătură cu topon. *Gotul*, *Gotești* etc., în care Diculescu vedea pe *goți*, mi-am exprimat părerea că *gotcă* ar putea însemna „pasărea *gotică*” (criteriul etnic și geografic jucînd un mare rol în nomenclatura ornitologică).

În aceeași legătură de idei, A. Philippide (*Originea românilor*, I, Iași, 1925, p. 727) scrie: „Același cuvînt [*got* din toponimicele citate] formează probabil și radicalul din *gotcă*... *gotcă* este sigur un derivat prin sufixul de origine slavă *-ca* din *got*, compară *puică* < *pui*, *curcă* < vechi bulgar *kurū* gallus etc. ... — Primitivul *got*, care azi nu mai există și a cărui origine este necunoscută, trebuie să fi însemnat și el o pasăre, și anume tetrao urogallus L. mas., tetrao tatrix L. mas. Acest *got* socot eu că se ascunde în numirile topice *Gotul*..., iar nu numele etnic *Gothus*”.

Observația mi se pare dreaptă, deși ea nu implică, neapărat, ca apelativul **got* să nu reprezinte originar etnicul *got*, întocmai precum lat. *gallus* reprezintă etnicul *gallus* (cf. sinonimele gr. μέδος, περισικός etc.). Dar, oare *gotcă*, formă feminină, presupune neapărat un masculin **got*, cînd un masculin *gotcan* există (v. *Dicț. Ac.*, s. v.¹⁰⁸) și cînd, corespunzător lui *gîscă*, avem ca masculin *gîscan* (pe lîngă *gînsac*, de la *gînscă*)? O fi existînd și-n acest caz un alt masculin, primitiv, **gîns*? Poate...

Fapt e în orice caz că în rutenește nu există numai un feminin *gotka*, „Auerhenne; Art wilde Ente” (pe care îl notează, în treacăt, *Dicț. Acad.*, rămânând însă la ipoteza originii imitative), ci și un masculin: *gótur*, „Auerhahn (Tetrao urogallus); Federbusch” (Želechowski, I, 169); cf. rut. *kóțur*, „Kater, motan”, față de sl. *kořka*, *kořka*, „mîță”.

De aceea cred că nu greșim cînd spunem că originea rom. *gotcă* este ruteană: *gotka* (Želechowski dă, p. 139, și varianta *rétka*, resp. *hetka*).

[164] grăcina (a)

‘A face zgomot (fără rost, fără folos)’, despre moară:

Moara noastră macină,
Dar a voastră *gracină*.

Probabil, din s.-cr. *gráčem*, *grákati*, „krächzen, heiser werden” (Berneker, 344).

[165] greș

‘Grappillon laissé sur la vigne; ciorchină mică de struguri, pe care culegătorii o desconsideră și o lasă neculeasă’. (Exemple, v. în *Dicț. Acad.*, s. v.).

Derivarea dintr-un lat.-pop. **agrestius* = **acrestis*, „nicht zur Reife gelangte Traube” (cf. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, no. 112), „aguridă”, din care și it. *agresto* etc.¹⁰⁹, admisă de Academie, se menține cu greu față de sîrb.-cr. *greš*, „Herling (Traube)”, *grešika*, „Herling; wilde Traube” (Filipović), pe care Berneker, s. *agrest*, îl desparte de it. *agresto*, ‘unreife Traube’, raportîndu-l la it. *grezzo*, *griggio*, ‘roh’.

(Din sl. *grožd* *grožde*, „Traube”, avem n. de fam. *Grojdea*, *Grojdearca*, precum și n. topic *Grojđibod*).

[166] hrincă

Moldovenismul, cu înțeles de ‘geröstetes Stück Polenta, Brot’ etc., avînd ca variante: *hreancă* și *hlincă*, e dat, la Tiktin ca și la Șăineanu, ca de origine necunoscută.

E, mai mult ca probabil, rut. *hrinka* (грінка), „geröstete Scheibe des Weissbrodes” (Želechowski, I, 160).

[167] iele

Diculescu (*Die Gepiden*, I, 186, și *Din istoria religioasă a gepizilor*, p. 3 sq.) susține identificarea lor cu *Elle*, „Elfen” (printr-un intermediar gepid), și respinge, ca o „simplă etimologie populară”, identificarea cu pron. *ele*. Că *iele* ar putea fi o formă [de] pl. de la sing. (*h*)*ală*, „bălaur” (v. *Dict. Ac.*), e, desigur, pînă la un punct, admisibil¹¹⁰.

Dar, pentru identificarea *Ielelor* cu pron. *ele*, pledează, în afară de caracterul de interdicție, de „tabù”, al numelor proprii, mult mai însemnat decît se credea (v. acum Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, p. 281), și expresia *de-dînsele*, sinonimul moldovenesc al lui *dîntru-iele* (i.e. boală) = ‘reumatism’; cf. *Dînsele*, nume ale *Ielelor*, împreună cu *Dobrele* (Bunele, Milostivele), *Sfintele*, *Șoimenele* și *Joimăritele*, la Ōtescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele* (în „An. Ac. Rom.”, XXIX, p. 497¹¹¹), unde se spune, între altele, că „ceea ce le-a meritat [= ce qui leur a valu] îndeosebi numele de *Joimărite* este că ele pedepsesc șoimărint (sic) pe fetele leneșe, care și-au tras cînepa și inul pînă la joia-mare” (de comparat cu cele expuse în „Dacoromania”, II, p. 899¹¹²). — Lucrul acesta îl spune și Budai Deleanu (*Țiganiada*, ed. Cardaș, p. 34, adnotația autorului la v. „ș-a ne descînta *dîntru ele*”): „*Dîntru ele*: este un obicei între țărani prin multe locuri, că vreun lucru rău nu numesc, ci zic: *el* sau *ele*, precum să fie a zice: dracul; ci mai vîrtos: *el*, *cel rău*, ș. c., așa este cu cuvîntul *ele*. Prin *ele* se înțeleg *duhuri rele*; și, fiindcă babele, descîntînd *dîntru ele*, șoptesc vorbe multe, pentr’aceea se zice de obște, despre unul care vorbește multe fără ispravă, că ‘descîntă *dîntru ele*’”. — *Quelle donne, signore*, zic, în același înțeles și italienii (comunicat de G.-D. Serra)¹¹³.

Firește, totuși, că *dîntru-iele* ar putea fi chiar de la început: *Dîntru-Iele*, iar mold. *de-dînsele* o simplă interpretare de etimologie populară (*iele* = *Iele*, luat drept *ele* = *dînsele*). Dar, pe de altă parte, — ceea ce vine în sprijinul derivării din turcește — *yel* turc. înseamnă, nu numai „vînt” (cf. *Vîntoasele*), ci și „rheumatisme” (Barbier de Meynard, II, 884); cf. încă: *de-vînt*, „boală băbească, analogă cu *de dînsele* și cauzată de un vînt rău” (cf. Șăineanu, *Dict. univ.*⁴, s. v. *vînt*)¹¹⁴.

[168] îmbufnă

Capidan a explicat acest cuvînt, împreună cu mr. *îmbufunare*, din lat. **inbufonare*, de la *bufo* (DR, III, 758). Cred că în acest verb avem păstrat pe *bufo* latin chiar în sensu-i propriu de ‘broască’, iar nu în acela românesc de ‘buhă, bufniță’ — și ca dovadă putem cita (după Sainéan, *Les sources indigènes de l’étymologie française*, I, 101) analogia vprov. *botenflat*: „se dit de quelqu’un qui a les joues bouffies de colère, de *bot*, cra-paud qui parait toujours enflé”.

[169] *inalgios*

Exemple vr. ca cele citate de Tiktin, s. v., în care apare expresia *a face cuiiva inalgiosul*, „Jdm Unbill zufügen”, unite cu locuțiunea gr. ἄνω-κάτω κάμνειν, „mettre sens dessus-dessous, bouleverser, faire le diable à quatre” (cf. Byzantios, unde și: ἀνάκατα, „pèle-mêle”, ἀνακάτωμα, ἀνακάτωσις, „mélange, bouleversement”), au făcut să se creadă că adevărata formă, etimologică, a cuvîntului ar fi *înalt-gios*: „carii (sc. credincioșii lui Dumitrașco Cantacuzino) ... a mulți făcuse *înaltîngiosul*”, scrie d. ex. Kogălniceanu (*Letopisețele*², III, 84).

Acest sens juridic-moral însă, comparabil cu acel al it. *fare man bassa*, fr. *faire main basse*, „a lua tot, a despoia fără rezervă”, nu e singurul probat, nici în literatura veche-românească, fiindcă la Cantemir (*Divanul*, 22^a, citat de Tiktin, s. v.) termenul *inalgios* apare în sens material, topografic: „[partea de sus a roatei] spre *inalgiosului* parte [πρὸς τὸ κάτω μέρος] cu mare răpegiune se povîrnește”; iar un *năljosului*, „în jos, cu coborîș greu”, opus lui *năldealului*, „în sus, cu urcuș greu” (*Vîrcol, Din graiul popular al jud. Mehedinți*, în „Noua rev. rom.”, VIII, 87¹¹⁵), comparabil cu fr. *en amont* și *en aval*, dar mai ales cu mgl. *lănjosu*, „povîrnișul, mr. aripidina” (Papahagi, *Megleno-românii*, II, 89) și vr. *înalsusul* („mearse *înalsusurile* cu degrabă” = abiit *in montana*, ἐπορεύθη εἰς τὴν ὄρεινὴν, în „Noul Testament” de la Bălgrad, 1648, citat de Hasdeu, *Cuvente, Addenda*, p. LXXXVI).

De aceea, și adăogînd încă analogia mr. *cu totului*, *di cu totului*, *de a cu totului* (cf. dr. *cu totului tot*¹⁶, gr. παντάπασι față cu πάμπαν), *dealungului*, *diavîrligalui*, ‘de jur împrejur’, *ngruțișalui*, ‘în cruciș’ etc. (v. o bogată listă la Pascu, *Despre cimilituri*, I, 240 și cf. Hasdeu, o. c., I, 60), cred, cu dl Pușcariu (DR, III, 406, n.), că în vr. *inalgios* n-avem a face originar cu *înalt* + *gios* (cf. și *anapoda*), ci cu nominativul corespunzător genitivului (d-sa zice: „dativului”) *în-al-giosu-lui*¹⁷.

[170] *îngăimă*

Înțelesul de „a vorbi confuz, încurcat, împiedecat, parcă ți-ar fi limba legată” se acordă destul de bine cu ipoteza unui derivat verbal din rut. *gaïma* s. *galbma*, „Hemmkette, Hemmschuh” (*Żelechowski*, I, 134—5).

[171] *îngălă*; *îngălat*

Ideea de „înegrire, murdărire”, pe care o exprimă în fond aceste cuvinte (cf. *Dict.*), autoriză derivarea din *galla*, „noix de gale”, „gogoasă de ristic” (susținută de G. Pascu, *Despre cimilituri*, I), cu atît mai mult cu cît există

și paralela fr. *engaller*, „teindre en noir” (H. Roy, *La vie, les moeurs et le costume* etc., Paris, 1923, p. 429), din *galle*, „excroissance du rouvre, robur, servant à teindre en noir” (*ibid.*, p. 432).

[172] jarcă, jarchină, jarpan, jerpelit

Jerpelit și *jarpan*, *jărchin*os, se zice, în Moldova, la cel îmbrăcat prost, cu o *jarchină*, o *jarcă*, o cojoleancă uzată, din care curg flendurile (cf. Tiktin, s. v.).

Cuvîntul pare înrudit cu pol. *szarpanina*, „action de déchirer; ce qui doit être déchiré; pillerie; curée”, din *szarpać*, *szarperać*, „déchirer, mettre en pièces” (Schmidt), sau — fiindcă un *jarcă*, deși neînregistrat de Tiktin, există — cu alb. *šarke*, „weisswollener Überrock mit roten Tupfen” = ml. *sarica*, *sarca*, din lat. *serica* (G. Meyer, *Alb. Wb.*, 400).

[173] iușcă

‘Zeamă lungă, subțire’ (Mold.).

E rut. *juška*, ‘Brühe’ (Popowicz).

[174] iz

‘Arrière-goût’.

Se explică din ung. *iz* (Șăineanu).

Dar turc. *iz*, „vestige, trace” (Kieffer-Bianchi, I, 156)?

[175] jimblă

‘Weizen-, Weissbrot’, glosează Tiktin, care consideră cuvîntul (cu variantele-i *jemblă*, *jemlă*, *jemnă*) ca o „Mittelbildung aus deutsch *Semmel*, vgl. poln. *żemla*, magy. *zsemlye* etc.”.

Dacă ne gândim însă la faptul că sinonimul *franzelă* trimite, prin însuși înțelesu-i etimologic, spre Franța (originar: „pîne franțuzească”), cred că e folositor să adăugim, în loc de „etc.” al lui Tiktin, pe fr. *gimblette*, din fr.-dial. (Languedoc) *gimblo*, *gimelo* = vfr. *simble* (lat. *simila*), pentru care v. Sainéan, *Les sources indigènes de l’étym. fr.*, I, 329: paralelismul, măcar, e instructiv.

[176] Iași

Se cheamă în Moldova așa : „Iași de cămeșă” [=] *stanii* (de cămașă).

Termenul n-are a face cu *lat* : e germ. *Latz*, „pièce, pièce de corps, pourpoint, gilet”. *Laŝe*, „(Woll-, Haar-) Zotten”, ar putea fi același cuvânt.

[177] Iefărdău

„Limbut” (rev. „Ion Creangă”, III, 378). — *Lefirdae*, „om slobod la gură, care nu se poate stăpîni” (rev. „Șezătoarea”, XXXII [1924], 137). — *Iefărdău*, *Iefărdaucă* (ardelen.) = ‘om care grăiește fără șir, fără legătură’ (*Étym. Magn.*, I, 2222).

Baza e același alb. *l'aperdi*, „schmutzige Rede”, din care și mr. *lăpărdie*, „palavre” (cf. DR, II, 535).

O formațiune analogă pare acel *libordan* din cimilitura „buraticului” (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 174; cf. *lidordan*, *ibid.*) = **lipordan* (?), cu care trebuie comparat sinonimul sîrb. *labrda*, „Schlabberer, Plauderer”, *laprdanje*, „das Klatschen, unnützes Ding reden”, *laprdati*, „klatschen, u. D. reden” (Filipović, I), s.-cr. *lábrda*, *lábrnja*, verätlich „Lippe”, după Berneker (s. v. *lábam*), o probabilă dezvoltare din it. *labbro*, ‘Lippe’; cf. încă r.-dial. *liorbă*, *liorbaucă*.

[178] Ier(iu)

Vorbind de refrenul colindelor *hailerui*, *ler de măr* etc., am semnalat (DR, I, 467) existența în românește a unui apelativ *ler(iu)*, atestat în glosariul muscelean al d-lui Codin, p. 46 („*ler* — vremea cînd cineva e în floare; vremea căsătoriei¹¹⁸; vremea încrucișării (la vite): ‘i-a trecut *leru*’”) și în colecția de *Cîntece de țară* a regretatului Pamfile, I, 350 („Mi-a trecut *leriul* degrabă: Nici la plug și nici la sapă Nu m-am dus și nu mă duc, căci de boală mă usuc”). L-am mai întîlnit apoi și în rev. „Ion Creangă”, pe 1915, între o seamă de cuvinte din Teleorman: „*lériu*: i-a trecut *leriu* = a îmbătrînit, nu mai e în vremea cînd îi era căutată și vorba și fața” (p. 87).

Parcurgînd, ulterior, excerptele din Dosoftei publicate prin „Buciumul român”, III, am avut surpriza următorului pasagiu, în care procon-sulul din Efes și alții lămuresc cronologia lui Iamblic, unul din cei șapte coconi adormiți timp de 300 de ani în peșteră: „În aste timpuri nu este Decie, au fost în *leri* cii de demult” (p. 150).

Cuvîntul ar fi, deci, atestat deja la Dosoftei!

Din nenorocire, neapărata verificare a citatului cu însuși originalul ni-a răpit această iluzie.

Textul bătrînului cărturar sună, în adevăr simplu: „Într-a căstea vremi nu iaste Dechie, iară au fostū în *veacii* cei dedemultu” (oct. 22, p. 76).

Lerii vin, deci, de la Săulescu.

Dar, dacă, prin aceasta, nimbul venerabilei vechimi dispăre, atestarea cuvîntului — anterioară celorlalte două — rămîne, și ea merită a fi reținută.

[179] leșdeu

‘Udat: m-a plouat, de m-a făcut *leșdeu*’ (Frîncu-Candrea, *Moții*, p. 102).

Cuvîntul e, fără îndoială, identic cu *leșteu*, ‘crîsnic’ (unealtă de prins pește), consemnat la Tiktin ca de origine necunoscută, dar, foarte probabil, nefiind decît o prescurtare din *heleşteu* (*hălăștău*).

[180] lighioană

‘Animal, animal sauvage, immonde’, traduce Cihac (II, 669), care consideră forma *lighioaie* ca singura autentică și compară pe gr. ἄλογο(ν), ‘cheval’, lit. : ‘irraisonnable’.

Lăsînd la o parte apropierea de *legheon* al *Scripturii*, mă întreb, totuși, dacă adevăratul aspect al cuvîntului, originar, nu e **lighian* = *libian* s. *livian*, de la *Libya*, vechiul nume al Africei cunoscute¹¹⁹, deci: „(animal) african”.

Reputația de belșug în fiare a Africei, în special a „*Liviei* cei cu jigă-nii” (*Herodot*, ed. Iorga, p. 266 = IV, 181: ἡ θηριώδης Λιβύη), era proverbială în antichitate (cf. *quid novi ex Africa?*), iar, la Rabelais, felinele de la menageria din Florența se cheamă: *afriquanés*, după lat. *africanæ* (*bestiae*)¹²⁰.

S-ar putea, deci, ca, atunci cînd Marin Alexandrescu scrie în memoriile sale: *livioană* (v. N. Iorga, *Un cioban dascăl*, p. 7), să nu avem o grafie hiperurbanizantă, ci însăși forma etimologică a vorbii. Fonetic, n-ar fi, în orice caz, nici o dificultate deosebită¹²¹, iar semantic încă mai puțin¹²².

Un text popular din Bistrița-Năsăud, tipărit de curînd în „*Grai și suflet*” (II² [1926], p. 342), aduce însă o formă, care ne face să întrezărim posibilitatea unei alte explicațiuni a cuvîntului: „Acolo umblă cirezi de cai sălbatici, de boi sălbatici, de felu de *ghiligane*”.

Acest *ghiligane* reprezintă, evident, o diformațiune din *gligan*, „porc sălbatic, mistreț”, dar înțelesul lui e aici, tot atît de evident, acela de „sălbăticuni, *lighioane*”. Ca *lighioană* a putut fi explicat, pe de altă parte, și un *lighian* din „cap de *lighian*” (într-un descîntec din *Graiul nostru*, I, 90), „cap de *ghigean*” (Tocilescu, *Mat. folkl.*, I¹, 628), care apare, totuși, ca *gligan*, în varianta din glosariul Boceanu (p. 94, s. v. *izdat*)¹²³.

O dată ce lucrurile se înfățișează așa, ar fi, cred, admisibil că *lighioană* poate reprezenta — printr-o metateză și o disimilație — pe acel bizar *ghiligană* (sing. de la *ghiligane*), care, el însuși, reprezintă, cu siguranță, o dezvoltare din *gligan*, sau, mai precis, o variantă dialectală a lui *gîligan*, *găligan*¹²⁴.

[181] lipcă

'Alipit, nedeslipit' (peiorativ): „A ședea ~ pe capul cuiva”. Legătura cu *a lipi* e evidentă: au văzut-o și Tiktin, Șăineanu etc.; dar adevăratul prototip ar putea fi rut. *lipkŭ*, „klebrig, zăh” (Żelechowski, I, 404).

[182] megl. liscuveti

'Un fel de piatră' (Papahagi, *Megleno-românii*, II, 90), 'fel de piatră foarte moale' (Capidan, *Meglenoromânii*, p. 108). Explicarea din bulg. *leska*, idem, la care trimite și Capidan, *l. c.*, sau din bulg. *leaskov*, „schisteux”, pe care o admiteam cu Pascu, în DR, III, 734, n. 1, [247, n. 25], mi se pare acum mai puțin sigură.

Mă întreb dacă nu e cazul să revenim la acei sl. *bliskav-*, „blitzend, glänzend”, la care ne gîndeam în „Anuarul Inst. de ist. din Cluj”, I, p. 319, n. [9, n. 3], — mai ales că și-n rutenește există, din aceeași temă (*lisk*, „Schimmer”), un derivat *liskoveŭb*, „Jaspis” (Żelechowski, I, 404), precum, din varianta *losk*, „Schimmer”, există derivatul *loskovŭ* (*loskovŭ-kobal't* = = 'Glanzkobalt'), care amintește varianta dr. *loscobo* (v. DR, *l. c.* [*ibid.*]), pe lângă: (*piatră*) *liscovată* și *lescovată* din colinde.

[183] luced ; lucezi

În *Țiganiada* lui Budai-Deleanu (ed. Gh. Cardaș, p. 84), găsim următoarele versuri:

Dă [= decît] mursa proaspătă mai dulcică

Mai *lucedă* dă [= decît] steaua dă seară.

Ca formațiune, avem, evident, pe lat. *lucidus* (cf. *lucifer*, *lucidum sidus* etc.). Dar îndoiala rămîne: nu sîntem, oare, în prezența unei plâsmuiri artificiale a poetului?

Iată însă, că, într-un colind din culegerea [...] [lui] Bîrlea: „Balade, colinde și bocete din Maramureș” (p. 89) se poate citi:

Colo sus la răsărit, —
Mîndră-i sara de Crăciun, —
Lucezit-o lucezit
Un lucer mîndru galbăn,
D-aceea nu-i *lucezure*,
Ci e sfîntă mănăstire.

Înțelesul e, firește: „strălucit-a”, cum observă și culegătorul, în notă (unde explică și pe *lucer* prin „lucefăr”; cf. sp. *lucero*).

Nu mai încape, acum, nici o îndoială, că, — alături de *limpede-limpezi*, *lînced-lîncezi*, *muced*, *putred*, *rînced*, *umed* — *mucezi*, *putrezî*, *rîncezi*, *umezi*, a căror descendență latină directă nimeni nu o contestă, — avem și-n *luced* (-*lucezi*) un reflex absolut normal și autentic al lat. *lucidus*, dublet popular al neologismului *lucid* (fr. *lucide*).

[184] lupare

‘Se ia plămîinii lupului, care se păstrează ca o comoară, și cînd cineva are vreo rană rea, pe care poporul o numește *lupare*, atunci se iau plămîni de lup, se ard în foc și se prefac în pulbere; apoi această pulbere se pune pe rana pacientului’ (Ciocănel-Patriciu-Salviu, *Brașoave*, p. 196).

N-am putea spune dacă numele popular corespunde sau ba cu *lupus*-ul medical (*Dicționarul* d-nului Bianu nu-l dă)¹²⁵, dar identitatea lui *lupare* cu lat. **lupalis*, „de lup” (= *lupinus*; cf. *luparius*, ‘lupar, lupăș’), ni se pare evidentă: o derivare pe teren românesc, din *lup*, cu suf. *-are* (despre care, v. Pascu, p. 90) e mai puțin probabilă.

[185] mălai

Se știe că Weigand a încercat să explice acest cuvînt obscur din *mei-lai* („mei negru”).

Rut. *melai*, dublet al lui *malai*, idem (Želechowski), — evident reflex din românește — ar vorbi în favoarea acestei explicații.

[186] Mămălata

N. de fam (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III, 1, 176¹²⁶).

Nu pare a fi o formațiune în *-at* (-*ατος* = *-atus*), obișnuită în ngr. ca indicație a filiațiunii, la fel cu *-άκι*, *-πouλο* etc. (v. Hatzidakis, în „Anuariul

Univ. din Atena" pe 1910), cum ar putea fi *Mărgilat* (*Surete și izvoade*, VIII, 396 = Μαργελλᾶτος, din *Margella?*), ci un apelativ dr. **mămălată* = *mălată* (cf. *măligă* față de *mămăligă*¹²⁷).

Acest *mălată* există, de fapt, glosat în *Lex. Bud.*, p. 370, prin ung. *maláta*, „polenta, das Malz” (cf. și Cihac, II, p. 513). El se poate, cred, recunoaște și-n *mama lata* din cimilitura „turtei” (Gorovei, 372): „*Mama lata*, zupăiata”, pe care Pascu (*Despre cimilituri*, II, 9¹²⁸) îl explică elegant așa: „Turta e lată ca mama”¹²⁹!

[187] mr. mînar

„Mielul care se ține acasă pentru îngrășare, miel care se învață să vie după om; fig. persoană care merge întotdeauna după alta” (Dalametra).

S-a explicat din lat. *manuarius*, ‘de main, qu’on fait agir avec la main’ (așa, și Pascu, *Dict. étym. macédonoumain*, I, 118, no. 987).

Există însă și italienește un *manarro*, ‘mouton’ (cf. Sainéan, *Les sources indigènes de l’étymologie française*, I, 267), de care cuvîntul mr. s-ar putea să nu fie strein.

[188] mandră

‘*Mandră* și *coleșă*: 1. mămăligă; 2. pîne friptă-n unsoare’ (Viciu, *Glosar*, p. 58).

E, desigur, identic cu țig. *mandró* (*maro*, *manro*, *marnó*), ‘kenyér’ (József Főherczeg — E. Thewrewk, *Czigány Nyelvten*, Budapesta, 1888, p. 192)¹³⁰.

[189] mîrli(a)

‘Bespringen; sich paaren’ (von Schafen u. Ziegen). Tiktin consideră originea necunoscută; iar Șăineanu emite ipoteza bizară a unui dublet onomatopeic cu a *mierlăi*, *miorlăi* (despre pisici!).

Slov. *mrlit*, „formicare, jucken”, din *mrlé*, „formicatio, formicans pruritus quasi per formicas fugientes causatus” (Bernolák, *Lex. Slavicum*, II), oferă totuși o bază foarte acceptabilă, cu o evoluție semantică din cele mai explicabile.

[190] măruntaie; mărunteă

Pe lângă înțelesul de „entrailles”, singurul îndeobște cunoscut și consemnat de lexicografi, mai are și pe acela de „mărunțișuri; lucruri, obiecte mărunte”, în acest pasagiu dintr-o foaie de zestre de la 1817, publicată

în *Monografia oraşului Cîmpina*, Cîmpina, 1924, de d. Stoica Theodorescu, p. 191: „2 sămizeturi de păpăluri i alte *măruntae*”¹³¹.

Alt act, din aceeaşi publicaţie (p. 169), se plînge (la an. 1820) contra îndrăznelii locuitorilor de „a vinde vin şi rachiu cu *măruntea*”. Avem deci şi pe *măruntea* în înţeles de „mărunţiş”, — sensul expresiei fiind, evident, acela de „en détail” (cf. şi *par le menu, cu de-a mănuntul*).

„Şi ale caisă [= casei] *măruntăi*” se citeşte şi într-o foaie de zestre din 1842, tipărită de N. Iorga (*Documente de pe Valea Teleajenului*, Vălenii-de-Munte, 1925, p. 67).

[191] mîzgăli

‘A mînji’.

S-a presupus o legătură cu *mîzgă*, „sevă, noroi”, foarte plauzibilă ca sens, dar dificilă ca formă (cf. Şăineanu, care pune la contribuţie şi pe *mînzăli*).

Adăugim — pe lângă varianta munteană *zmîngăli* — pe rut. *maskaliti*, idem (Żelechowski, I, 429), dublet al lui *maskariti* (a măscări).

[192] mişomòr

Cuvîntul e atestat, cu înţelesul de „otravă”, în N. I. Dumitraşcu, *Flori de cîmp* (= bibl. rev. „Ion Creangă”, no. 4), p. 38, ca şi-n Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, p. 394.

Sensul precis e, foarte probabil, acela de „otravă de şoareci, şoricioaică” (cf. DR, III, 448 [100]), iar etimōnul, sîrb. *mišomor*, idem (Filipović), sinon. gr. *ποντικοφάρμακον, ἀρσεινικόν*; cf. şi vgr. *μυόφονος*, n. de pl. (Korais, *Ἄτακτα*, IV, 449).

De reţinut şi sinon. mr. *afrat*, „arsenic, venin, otravă, şoricioaică” (Dalamestra).

[193] mistei

‘Cremene’. — Glosat așa, ca adnotaţie la versurile: „7 iepi potrigiti, La cochiti *mistiieti*; cînd calca, Foc scăpăra”, dintr-un „Pluguşor” de la românii din Podolia, tipărit în *Calendarul „Glasul Bucovinei”* pe anul 1926 (p. 74, cu n. 5)¹³².

Cuvîntul ar putea fi ung. *mészkö*, ‘Kalkstein’ din care Weigand („Balkan-Archiv”, I [1925], 21) derivă toponimicul ardelean *Mischiu* (cf. şi *Mischii doljeni*), dar în pasagiul citat ar putea fi vorba de un derivat din

mischiu, 'oțel': *mistiicti* = *mischiiate*, 'oțelite', i. e. '(copite) potcovite cu mischie'.

Profităm de ocazie, în orice caz, spre a întregi indicațiile date asupra etimologiei acestuia în darea de seamă despre „I-iiul congres al filologilor români” (p. 54, n. 3 [343, n. 3]), cu o trimitere la foarte interesantul „Essai sur l’histoire de l’acier en Russie”, publicat de N. Bilaiew în *Recueil Kondakov* (Prague, 1926, p. 173 sqq.) despre *Bulat* și *Karalugh* (О Булатъ и Караульгъ).

[194] mocoși

‘A lucra încet, meticulos; a pierde vremea’.

Compară rut. *makoša*, „altslavische Göttin der Ruhe” (Želechowski, I, 424): a **măcoși*?

[195] modîlcă

‘Kleine, rundliche, harte Anschwellung der Oberfläche, Knollen, Knoten’ (Tiktin), ‘gîlcă’.

Cred că e o simplă variantă din **mogîlcă*, *moghilcă* = rut. *mogilka*, „kleiner Grabhügel” (Želechowski, I, 448), „moviliță”.

[196] morfoli

‘A molfăi; a mototoli’.

Lexicografii trimit la *molfăi*, pe care-l consideră ca formațiune onomatopeică.

Cf. totuși rut. *merfêliti* (*merhvêliti*, cf. *merva*, „Wirrstroh, -streu; Dünger”) = ‘verwirren, auseinanderwühlen, -stöbern’ (Želechowski, I, 435).

[197] museal

‘Nai; Pansflöte: „Glasul trâmbiței, *muscalului* [σούριγγος] și alăută”, *Bibl. din 1688* (Tiktin). — ‘O armonică de gură sau șapte fluierașe — *Syringa Panos* — numit *moscal*’, ‘*muscalu* sau vechiul *syrinx*’ (v. C. Bobulescu, *Lăutarii noștri*, p. 26 sq., unde se indică toate izvoarele necesare).

Tiktin, *l. c.*, s-a oprit la t.-arab. *miskal*, propus de Șăineanu (*Infl. or.*, II¹, 266).

Cred însă, că t. -pers. *mûsîkar* (din gr.), ‘flûte de Pan; musicien; musique’ (Zenker, 892^c), = ‘espèce d’instrument de musique, composé de

roseaux de longueur différente' (Kieffer-Bianchi, II, 1046), e preferabil, fiind mult mai apropiat ca formă de reflexul românesc, în care et. pop. cu *muscal* s. *moscal*, 'moscovit', e evidentă.

[198] naiticeană

Și: *nadiceancă*, 'un fel de trăsură'.

Șăineanu îi declară originea necunoscută.

Totuși Tiktin sugerase etimologia sigură, glosînd: 'Neutitscheiner Wagen (brișcă de Neutitschein)'.

Rămîne numai să precizăm: rut. *najtičanka*, 'Kutsche aus der Neutitscheiner Fabrik' (Želechowski, I, 478).

Posibil ar fi, însă, ca și *dician* („car *dician* = car ferecat”, în „Rev. critică-literară”, III, 224), pe care-l apropiam (DR, II, 409, n. 6 [440, n. 52]) de „de-un car ferecat, de la *Diuu* legat”, să aibă aceeași origine.

[199] (ne)lutatec

'Pîrjolăște-mi cu focul *nelutatec* păcatele mele' (Dosoftei, *Molitvenicul*, 101^a).

Pușchilă, în monografia sa (extras din „Analele Acad. Rom.” pe 1914, p. 75), nu se putuse dumeri nici asupra înțelesului vorbei. Pușcariu (*Lat. țî und kî*, p. 10), care o cunoștea din „Viețile sfinților”, de același scriitor, îi dădea sensul de „unüberwindlich”, „inéluctable”, și-i propunea un etimon — logic și ademenitor, ca și sensul — latinesc: **luctaticus*.

De fapt, cu tot aspectul său venerabil, acest *nelutatic* nu e decît un banal derivat românesc din *lut* prin suf. *-atec*, întocmai ca și opusul său, *lutatec*, de asemenea atestat la Dosoftei (v. glosariul tezei d-lui Lăcea, p. 118 și excerptele din „Buciumul român”, II, 352), avînd înțelesul de „nepămîntesc”, „imaterial”¹³³: cuvîntul traduce, de fapt, pe gr. *ἄυλος*, „immatériel” (cf. II, 497).

[200] onănie

Se zice, în Moldova, la „o ființă slabă și urîță, o pocitură”.

La o înrudire etimologică cu gr. *ὄναρος*, 'pitic', firește că nu ne putem opri, dar nici rut. *omana*, 'vedenie amăgitoare', cu care-l compară Șăineanu, n-ajută nimic.

Onănie e, după toată probabilitatea, identic cu *Onan* (*Annan*), numele tristului personaj biblic (*Geneza*, XXXVIII, 6—11), după care s-a denumit

în știință o urită perversiune sexuală : legătura de înțeleș, între o „pocitură”, un „avorton”, și un astfel de nume nu are nimic straniu ; iar calea de pătrundere în graiul popular va fi fost tot lumea bisericească, familiarizată cu scripturile¹³⁴.

[201] otozbir

În expresia : „a o lua cu *otozbirul*” (v. „Neamul românesc literar”, serie nouă, din 25 decembrie 1925, p. 13 : „I-a părut rău, nu-i vorbă ; prea a luat-o cu *otosbiru* ; mai cu seamă focul de armă, nici în vînt, cum a fost dat, nu trebuia”).

Etimon e, evident, turc. *otuzbir*, „treizeci și una” (pe care Șăineanu, *Dicț. univ.*, îl cunoște ca numele unui joc de hazard și-l recunoaște în omonimul sinonim din Caragiale) ; remarcabilă e însă deviarea sensului pe care o arată textul citat de noi și care va fi avînd la origine paralelismul cu „a lua la trei (parale)”, sau contaminația cu *zbir* (executor neînduplecat, violent).

Adăugăm, că același *otozbir* se mai întrebuițează și ca denumire a unui soi de calapod : *otozbir*, „calup mare”, spre deosebire de *cabarazghial* (mijlociu) și *olaiac* (mic) (Popescu-Ciocănel, Patriciu și Salviu, *Brașoave*, p. 5).

[202] ouă de Paști și „Paști-de-ouă”

Răspîndirea obiceiului ouălor de Paști („ouă roșii”, „împistrite”, „boite”), de la un capăt la cellalt al Europei (cf. *Vîdu de Pascas*, „à double rousset”, în „Armanac Rouman”, Mount-Pelie, 1884), e prea cunoscut [sic], ca să mai fie vrednic a stăruii asupra-i¹³⁵.

Mai interesant de observat e că, de asemenea, la ambele extremități ale continentului nostru, *ouăle roșii* intră ca element constitutiv în însăși denumirea zilei de Paști : it. *pasqua d'uovo*, ‘Ostern’ (pe lîngă *pasqua maggiore* : diferențierea se face față de „Florii”, fr. *pâques fleuries*) și turc. *kızyl-jumurta*, „oeuf rouge ; la fête des pâques ; rottes Ei ; das Osterfest der Greichen”, compl. : *kızyl jumurta günleri*, „die Tage der roten Eier” (Zenkler, 700^c), din care ngr. Κιζιλγιουμουρτά = τῶν χριστιανῶν τὸ Πάσχα, însemnînd literal : ἡ κοκκίναυρος, „ou-roșu” (Korais, “Αττικα, IV, 401, s.v. Πάσχα).

[203] pălăurdi (a o)

„A o lua la sănătoasa, a lua fuga, a spăla putina, a o *spurikè*¹³⁶, a merge foarte repede” („Șezătoarea”, V, 116).

Cuvîntul face parte din vocabulariul țiganilor noștri: *palaordî*, „a veni (s. merge) din nou (s. înapoi)” = *palé*, „iarăși” (din ngr.) + *aordè*, „viu” (țigănesc, din t. -pers. *avurden*, „apporter, amener”).

[204] paparugă

Cuvîntul a fost considerat în genere — și, cred, cu dreptate — ca identic cu *paparudă*: sensul e, în orice caz, același, iar ca formă unul se poate reduce la cellalt.

Cea mai nouă încercare de explicație, din vgerm. (Diculescu, *Die Gepiden*, I, 208), nu ni se pare mai convigătoare decît una din cele mai vechi: lat. *pupula uda*, „fată udă” (Pascu, *Etimologii românești*, p. 31). Tiktin desparte pe *paparudă* de *paparugă*, înțelegîndu-l pe cel dintîi ca un reflex al vsl. *popelû*, *pepelû*, „cenușă” (decî = *Popelcuță*, *Cenușotcă*), iar pe cellalt ca o contaminație a întîiului cu *buburuză* și *papărwie* (i. e. *paparoană*, „floare de mac” = ngr. *παπαροῦνα*: lat. *papaver*).

Explicațiunile acestea sînt unilaterale ori haotice.

Explicații coerente au adus, pe cît știu, Șăineanu, care așază pe *paparudă*, *paparugă* etc. în cadrul general al „gogorițelor” (în Bihor, *paparudă* se cheamă și *gogu*) reprezentînd termeni infantili, ca și sinonimele provențale: *papalauo*¹³⁷, *paparanguo*, *babarauno* (*Dict. univ.*⁴, s. *paparudă*), și Weigand („Jahresber. d. Inst. f. rum. Spr.”, Leipzig), care, luînd în considerație și pe mr. *pirpirună*, cu îndoitul, ba întreitul înțeles de „*paparudă*” și „*paparoane* (mac sălbatec); *fluture*” (Dalametra, 170), se gîndește la lat. *papilio*, *-nem*, „fluture”.

Explicația aceasta e, după credința noastră, cea mai potrivită, pentru că fixează cuvîntul în cadrul cel mai firesc și mai apropiat¹³⁸.

Că *Peperuda*, numele *paparudii* la bulgari, împreună cu *dodola* și *ojlula*, înseamnă propriu-zis: „Schmetterling”, spune și Arnaudoff, *Die bulg. Festbräuche*, p. 65 (= vol. IV din „Bulgarische Bibliothek”, ed. Weigand).

Curios mi se pare numai că Weigand a omis tocmai una din paralelele cele mai concludente: pe bulg. *preperuga*, *peperuga*, ‘Schmetterling’, lit.: ‘das flatternde’, vsl. **prêperuga* (Miklosich, *Ét. Wb. d. sl. Spr.*, sub *perpera*). Toate aceste, și alte corespondente la dr. G. Pascu („Arhiva”, XXV, pp. 195—6), dar despre *duduleț* (nici nu-l dă p. dr.!) spune atîta (p. 196): „Pentru legătura între cuvintele balcanice și cele romanice, este interesant de citat mgl. *duduleț* ‘paparudă’ = alb. *dordolêț* ‘paparudă’; ‘épouvantail’ [cf. *gogorițe?*], sîrb. *dodol’a* ‘paparudă’”.

În ce privește sinonimul mr. *duduleț*, pe care Pascu (*l. c.*, p. 58) îl derivă prin suf. *-uleț* din turc. *dudu*, „belle personne, coquette”, trebuie să observăm că există variante dr. care indică mai degrabă o origine sîrbă: *dadaloaie* (în Bihor, după „Comoara satelor”, II, 57, 60, care dă pentru Turda-Arieș: *băbăludă*) și *dodoloaie* (Hodoș, *Cîntece bănățene*, p. 123)

reflectă, evident, pe sîrb. *dodola*, *dodolja*, *dodoloje*, lit.: „fetiță”: *Dodola* chiar, pe lîngă *păpăruga*, se află înregistrat în Alexici (*Texte alese din lit. poporană română*, I, 198, n.). Și e important de relevat că sîrb.-cr. *vodole*, „Refrain, der zu *Dodole*-Liedern stimmt”, al „*kalinarke*”-i, erau stropite cu apă, odinioară, ca și paparudele (Schneeweis, *Die Weilmachtsbräuche der Serbokroaten*, Viena, 1925, p. 148).

Un foarte interesant text al cîntecului „*dodoloiului*” (*sic*) dă E. Novacovicu (*Colecțiune folcloristică română din Răcășdia și jur*, Oravița, 1902, p. 171). De remarcant dubletul: *dodoloi* (pe lîngă *dodoloaie*), însemnînd și pe unul care „nu e îmbrăcat gingaș” (p. 172). — Deosebit de interesant, de asemenea, pentru sinteza amînduror denumirilor, formula „*Dudulețului*” la meglenoromâni, publicată de I. A. Candrea în „*Grai și suflet*”, I, 2, 269: „*Letai, letai, pipiruga, vai, duduleț, vai duduleț ...*”¹³⁹.

[205] pîrtac

‘Petec’: „coasă-ți *pîrtacul* de la șubă” (Viciu, 65).

Din vsl. прѣтъ, ‘*ῥάκος*, pannus detritus’ (Miklosich, *Rad. l. sl.*, 68), de unde, poate, totuși și megl. *părtălos* (cf. „*Dacoromania*” I, 266 [162]¹⁴⁰), cf. și n. de loc. *Pîrtănoși* (Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, tablă) = = *părtъ-носъ*, „rufos”, lit.: „purtător-de-rufe” (*ῥαξένδυσος*).

[206] pater

„... pe la valea Tibrului [Ardeal], pe unde în puterea nopții poporul zice că umblă *paterii*, — năluci îmbrăcate în haine albe lungi și de bun augur dacă le întîlnești ...” (Frîncu-Candrea, *Moșii*, p. 18).

Foarte probabil, amintire populară de *pater-ii*, protestanți din partea locului.

Cf. *barat* etc.

[207] perinda (a se)

Tiktin trimite la *părîndă*, ‘der Reihe nach vornehmen, durchziehen’, *a se* ~, ‘der Reihe nach, aufeinander folgen, vorüberziehen, defilieren’, văzînd în el o probabilă „gelehrte Bildung” din *pe rînd*.

De aceeași părere e și Șăineanu: „lit. a lua sau schimba *pe rînd*”. Ea e, de altfel, cea mai firească și fusese sugerată încă de *Lex. Budan*, care dă (p. 497) pe *părînd* (*pērëndu*), ‘alterno, mutito’, îndată după *pe rînd*, ‘ordine, ex ordine, suo ordine’.

È, totuși, posibil, ca aceste apropieri să fie numai efecte de etimologie populară, iar adevăratul prototip al cuvîntului românesc să fie ung. *perrend*, 'Prozessordnung'.

Aplicat mai întîi la procedura judecătorească (cf. *a se perinda înaintea instanței*, despre martori), termenul — a cărui cea mai veche atestare pare a fi cea din *Lex. Budan* — s-a putut ușor generaliza apoi, depășind sfera judiciară.

Ceva asemănător, ca termen juridic de origine streină confundat cu un omonim românesc, s-a relevat de curînd (Capidan, *Români nomazi*, p. 37, n. 3) în turcismul mr. *carare*, „verdict”, confundat de lexicografi cu *carare*, „sentier”; iar, în ce privește contaminația bazei ungurești *rend* cu un cuvînt românesc asemănător, putem cita cazul unui *pe rîndelete* = ung. *rendelet*, 'comandă, ordin', + *pe îndelete*, în „Țiganiada” (ed. Cardaș, p. 244):

...Iară voinicul cu bucurie
O-nvîrte [prăjina]-ntr-o mîină *pe rîndelete*,
Ca ș-un bețișor...¹⁴¹

[208] pierseciu

Ca nume de culoare, sinonim cu „vînat”, „albastru-închis”, „violet”, „vioriu”¹⁴², „mohorît” (cf. *purpuriu*, *ghiveziu*), mai precis: „de culoarea piersecei”, — ca *vișiniu*, „de culoarea vișinei”, *cireșiu*, *căpșuniu* etc.¹⁴³ — există, de altfel, el însuși, atestat ca epitet pentru cai: „dereș *piersiciu*” (P. Stavrescu, *Hipologie*, p. 195), cum și într-un descîntec „de brîncă” din colecția de *Versuri populare române* a [...] [lui] T. Bălășel (ed. „Ramuri”), 1, 2, p. 46:

Tu brîncă neagră,
Tu brîncă albastră,
Tu brîncă roșietică,
Tu brîncă verde,
Tu brîncă turchează¹⁴⁴,
Tu brîncă galbenă,
Tu brîncă vișinie,
Tu brîncă *piersecie*...

[209] piersica (a)

Reluăm problema originii acestui cuvînt¹⁴⁵, în speranța că putem aduce argumentul hotărîtor pentru legătura etimologică cu *piersic(ă)* prin ideea de culoare (a pielii contuzionate), așa cum susținea aici ([„Daco-romania”], III, 654) L. Spitzer (cf. și germ. *blau schlagen*).

Studiind sinonimica latină pentru „albastru”: *caeruleus, caeruleus, caeruleatus, caeruleosus, subcaeruleus, aerinus, aerius, thalassicus, thalassinus, venetus, caesius, lividus, sublividus, glaucus, cyaneus, hyacinthinus* (cf. și Blümner, *Die Farbenbezeichnungen bei den röm. Dichtern*, p. 134), K. E. Goetz (*Waren die Römer blaublind?*, în „Archiv für lat. Lex.”, 14 [1906], p. 75 sqq. și 15 [1908], p. 527 sqq.) citează, între alte texte, următorul pasagiu din Ammianus Marcellinus (13, 6, 75): „*Persae subnigri vel livido colore pallentes*”.

De fapt, indiferent dacă se referă la însuși poporul sau numai la originea fructului numit după regiunea de unde s-a răspândit (cf. Hehn-Schrader, *Kulturpflanzen* etc., p. 246¹⁴⁶), *color persicus* însemna la romani: „violet, violacé” și, prin extensiune: „pâle, livide”, ca și vfr. *pers*.

Relativ la acesta, însă, Maurice Mann (*La couleur perse en ancien français et chez Dante*, în „Romania”, 49 [1923], pp. 186—203) observă următoarele: „Nous trouvons un emploi spécial de *pers* dans la description des taches sur la chair humaine, produites par des coups violents. Les taches sur la peau sont «livides ou perses», ce qui veut dire: livides ou violettes” (p. 194)¹⁴⁷.

E vorba, prin urmare, fără îndoială, de „vî n ă t ă i”¹⁴⁸, de „petele vinete” ce apar pe carnea lovită, — de „cianozarea”, „înalbăstrirea” pielii prin contuziuni.

[210] piteică

‘Cîntari împletit din ațe, sfori, spre a duce în el hîrbul cu mîncare la cîmp’ (Viciu, *Glosar*, 67).

Probabil, din rut. *petel'ka*, ‘Schlinge’ [Želechowski, II, 630].

Peteucă, petiocă, ‘gînjul ce leagă leuca de carîmb’ (Tiktin), e, evident, același cuvînt.

[211] pițigoi

Numele acesta, cu variantele sale (v. Marian, *Ornitologia*, II, 143), al păsării *Parus maior* L., n-a putut fi definitiv explicat, pentru că explicațiile lui Tiktin („Ori după cîntec, cf. germ. *Pinkmeise*, fr. *pinsonnière*, ori după micimea sa, v. *picu*, ori după amîndouă”) sau Șăineanu („tras din *pițiga*, a pișca: pasărea obișnuiește a lovi toate cu ciocul”) nu satisfac, deși legătura cuvîntului cu *pițigă* (cf. it. *pizzicare*, „ferir col becco, propriamente degli uccelli”) e evidentă: ca derivat din *pițigă* consideră pe *pițigoi* și S. Pușcariu (DR, III, 664).

Dar această *pițigare*, ca și it. *pizzicare*, e, așa-zicînd, în funcție de „cioc”; unul din numele păsărelei, *țiglău, țiglean* (Marian, l. c.), amintește pe *țiglă*, „frigare”; Șăineanu însuși observă, cum am văzut, că „pasărea obișnuiește a lovi toate cu ciocul”. Și atunci e firesc să ne întrebăm dacă *pițigoi* al nostru poate fi despărțit de cors. *pizzigone*, unul din numele

dialectale italienești ale „botgrosului”, sinonim cu sard. *pizzugrossu*, piem. *bekdür*, mod. *teston*, *bekgross*, rov. *beccogrosso* etc. (G. Bertoni, *Italia dialettale*, Milano, 1916, p. 32).

[212] podiri

Pl. ‘Intrară îmbrăcați în *podiri* veșminte mohorîte’ (Dosoftei, *Viețile sfinților*, 12, 15, apud Lacea, glos., care notează glosa marginală: „veșminte lungi”¹⁴⁹).

Evident, gr. *ποδήρης (χιτών)*, „talaris (tunica)”, lit.: „(haine) care ajung pînă la călcîie”¹⁵⁰.

[213] pupăză

Părerea generală e că acest cuvînt reprezintă un derivat pe teren românesc din **pupă* (lat. *upupa*) prin suf. alb. -*ză*. (Așa, acum în urmă, și Capidan, DR, II, 626¹⁵¹).

El ar putea fi, totuși, pe de-a-ntregul albanez, deoarece în albaneză găsim nu numai forma *pupa*, ci și *pupëza* (v. Leotti, *L’Albanese parlato*, Milano, 1916, p. 147).

Constatarea e, firește, valabilă și pentru mr. *pupuză* (Dalamatra).

[214] ragade

În înțelesul etimologic, de „crevasse, fêlure, fente”, al ngr. *ράγάδα*, ‘*σχίσσις*’ (Korais, *Ἐτυμολογικόν*, IV, 471), cuvîntul e cunoscut și la noi, ca termen științific; dar la noi el mai însemnează și: „gurguiul, sfîrcul țîței”¹⁵² (comunicat de d. dr. V. Bologa din Cluj).

Această nouă accepțiune se explică, cred, prin confuzia între ngr. *ράγάδα* și ngr. *ρώγα τοῦ βουζίου*, ‘mamelon, Brustwarze’, sens metaforic al lui *ρώγα*, *ρόγα*, ‘grain de raisin’ (Korais, *o. c.*, p. 486); cf. și *ρωγαλίδα* (*ibid.*).

[215] rogocele

‘Tot felul de poame mărunte și necoapte’ (Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, II, 1210).

Se explică, socot, ca o simplă variantă a lui *rocodele*, *rucodele*, vr. *ricodeala*, *ricodelii*, *rucodělja* = sl. *rucodělja*, ‘lucru manual’, ‘ocupație pentru mîni’, aplicat, cum știm, și la „desert, poricale”.

Rogoade din „Graiul nostru”: „că bate chiatra *rogoadele* și bucățele de pe câmp” (I, 236), „dă pă *rogoade* mai iea sîrmanii cîti ceva bani” (p.237) are, firește, aceeași origine¹⁵³.

[216] sărad

‘Gewinde; găitan’ (Dosofoței, Creangă etc.).

Tiktin se gîndește la vreun reflex al germ. *Zierat*; Șăineanu nu-i știe originea.

Ea e, totuși, foarte apropiată: ngr. σεράδιον, τὸ, „cordon, galon, passement” (Contopoulos).

[217] sgîriă (zgîriă)

Că originea cuvîntului e în sl. *dūrati, sūdriati*, — e cunoscut. Dar un mai convingător exemplu decît „își *dăriă* fața” din Moxa (citată la Șăineanu, s. v.) oferă *Proloagele* lui Dosofoței, unde se păstrează chiar derivatul, intermediar: „*sderiară* corpul sîntei Teodule cu țepuși de fier înfocate”, „cu *sdăruițuri* cu unghii de her strugitū” (după excerptele din „Buciumul român”, III, 152).

[218] sicritate

‘*Sicritatea* moșului n-o știu... Mă obișnuisem să-l numesc numai: „moșul de la no. 93” ’ („Ramuri” II, p. 169).

Diculescu, care s-a ocupat de acest cuvînt, fără a-i putea fixa etimologia, scrie (*Originile limbei române*, p. 41 sq.) următoarele:

„Un cuvînt mai curios [decît *spelb*, pe care-l derivă din lat. *ex-peralbus*¹⁵⁴] e *sicritate*, uzitat în toate județele de munte ale Țerii-Românești, avînd înțelesul de «numele familiei, conume» și prin extensiune «adresă». În vorbirea vulgului, *sicritate* n-are alt echivalent, căci poreclă, cu care s-ar părea că se poate înlocui, implică în sine ideea de *trivial*. «Numele i-l știu, dar i-am uitat *sicritatea*» (* * *)”.

Originalul cuvîntului e, fără îndoială, ngr. σκλητάδα, ἡ, „familie; nom de familie”.

Subt forma-i genuină, el apare în „Babilonia românească”¹⁵⁵ a lui N. Istrati, unde Hagi-Tufă roagă pe „arhon cinovnic” să se recomande fiicii sale: „numai binevoiește a spune fiicii mele *sclitada* dumitale” (p. 23 a ed. Iorga, care adnotează: „Numele?”).

Prin apropierea de *secret*, probabil, *sclitadă* a putut deveni **sichitadă*, *sicritadă*.

Întâmplarea face să dăm chiar peste această din urmă formă intermediară a lui *schitadă* în drum spre *sicritate*, într-un articol din ziarul bucu-reștean „Cuvîntul” (10 ianuar 1926): „Astfel a început și s-a sfârșit cariera bietului Don-Juan [e vorba de o piesă franceză cu acest nume, publicată sub pseudonim de un bancher din capitală], care, fără să-și schimbe *sicri-tada*, scris în românește și cu o anumită adaptare, putea să aibă la Tănase un alt destin...”

În ce privește originea termenului ngr. însuși, adăugăm că, după G. Meyer (*Neugr. Stud.*, IV, 82, cu variantele: *σκλητάδα*, *σκλητάδα*, *σκλητέτη*), el ar reprezenta o bază romanică: it. *schiatte*, idem (cf. *o. c.*, II, 88, s. v. *σκλητάδα*, ‘*schiatte*, *razza*, *stirpe*, *parentela*’, *Somavera* etc.), pe cînd Miklosich (*Et. Wb.*, 341, citat de Meyer) îl subsuma sub ceh. *šlechta*.

[219] *sihlă*

Și: *sihlă*. — ‘Junger u. dichter Nadelwald; Hochwald; (Edel-)Tanne’ (Tiktin, care consideră posibilitatea unui lat. *silva* venit prin cancelaria ungară).

Cuvîntul e, în orice caz, identic cu rut. *sihla* (*cuza*), ‘Bergwald, Hain’ (Želechowski, II, 863).

[220] *smălta* (a)

‘A împodobi cu diferite colori’, glosează Șăineanu, care nu dă originea cuvîntului.

El e un derivat din *smalt* = ngr. *σμέλλον*, ‘*email*’, de unde ngr. *σμαλτόνω*, ‘*émailler*’ (Contopoulos), — dublet al obișnuitului *smălțui* (din germanismul *smaltz*).

[221] *smidă*

Ocupîndu-mă de originea lui *smidă*, ‘Buschwald’ (DR, III, 736 [186]), am pomenit în treacăt și de *smidă*, ‘Hagel’, ca de un simplu omonim al celui dintîi.

S-ar putea, însă¹⁵⁶, ca legătura celor două cuvinte să fie mai mult decît o asemănare fonetică: germ. *Hag*, ‘bosquet, bois’, și *Hagel*, ‘grăle’, nu aparțin aceleiași rădăcini (*hag*, ‘*schlagen*’)?

Dar atunci *smidește*, ‘fulgeră’, cu care-l punea în relație Șăineanu pe *smidă*, ‘Buschwald’, exact: ‘pădure doborîță de trăsnet’, — deși nu

în sensul presupus de el, — constituie, în adevăr, un termen mediu, care înlesnește tranziția dintre cele două cuvinte (resp. însemnări).

Există, pe lângă aceasta, în rutenește un cuvânt foarte asemănător: *smidь*, 'Moos' (Żelechowski, II, 888).

Relativ la etimonul ngr. *σημύδα* însuși, relevăm că Korais ("Ατακτα, V, pp. 336, 356) îi dă, pe lângă înțelesul cunoscut, de „betula” (mesteacăn), și pe acela de *φοῦντα = τξουλούφι*, fiocco, flocon; pannicula, apex, flocus; toupet, touffe, huppe', — ceea ce ar oferi, iarăși, o bază de conciliare a celor două accepțiuni românești (cf. *flocon de neige*).

Mai adăugim, în sfârșit, că într-o schiță moldovenească din „Adevărul literar” de la 16 august 1925, se întâlnește, repetat, varianta: *zmidă*.

[222] vr. soran; soronar(iu)

Soran îl găsim atestat la Dosoftei (*Viața sfinților*, 315, 32): „cu îmbrăcăminte de *soranii* îmbrăcată”.

C. Lacea îl glosează, în teza d-sale din „Anuariul” Weigand (p. 133): „grober Stoff”, — destul de exact, fiindcă originalul cuvântului e, după toată probabilitatea, acel sl. *соранныи* (s. *сранныи*), care se întâlnește în vechile noastre documente slavone, ca un calificativ al pieilor de oaie (cf. I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 278), și pe care Hasdeu îl traducea prin: „piei crude” („Arhiva istorică”, II¹, 130), desigur mai bine decât Kalužniacki: „piei sure”.

Același cuvânt însă dă cheia înțelegerii derivatului *soronar(iu)*, atestat foarte des, atît ca apelativ, cît și ca nume propriu, dar niciodată explicit:

'Șoronarii (*sic*) moldoveni, pomeniți la un loc cu cizmarii, au vreo legătură, ce nu se poate încă desluși, cu aceștia' (N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, p. 172). — 'Tot felul de meșteșug: den blănari, den croitori... den stoliari, den *soronari* și tălpălari, den făclieri...' (în „Condica lui C. Mavrocordat” pe 1629, la N. Iorga, *Studii și doc.*, VI², p. 430; cf. *ibid.*, p. 433: „bresla cizmarilor și *solonarilor*”, cum și Bianu, *Catalogul ms. Academiei*, I, p. 509 și II, p. 425: *soronar* și *suronar*¹⁵⁷). — 'Staroste de *soronari* (sopunari?)' (Antonovici, *Doc. bîrlădene*, I, p. 406; cf. *ibid.*, II, 23: 'Puțul *Soronarilor*'). — 'Soronar, negustor de boi' (Gh. Ghibănescu, în rev. „Ioan Neculce”, I, p. 20). — 'Solonariu ce dubea piei' (Leca Morariu, *Un nou manuscris vechi*: „Isopia Voronețiană”, extr. din *Calendarul „Glasului Bucovinei”* pe 1922, p. 4, unde se notează și numele de fam. *Solonariu*).

La un derivat din *Solun* (Salonic), în adevăr, ar fi mai greu de gîndit, iar la unul din *sol*, „sare” (cum e, de fapt, acel *solari*, „țărani care umblă cu cantități de sare prin sate”, din „Noua rev. rom.”, VIII, 88 = sîrb. *solar*, idem; cf. și *solărit*, vechea dare pe sare), tot așa, măcar că s-ar putea crede că e vorba de „săratul” pieilor.

[223] sotea, șotie

„Sotea” e numele dracului în *Anonimul Bănățean*. El a fost considerat ca un fonetism local pentru *Socea* (Zanne, *Prov. rom.*, VI, 555), poate: „cel din soc” sau „cel ce sucește” (?).

Dar el poate fi pus, credem, în legătură cu *șotie*, „nebunie, poznă, drăcie”, *șotielnic*, „poznaș, neastîmpărat, care face boațe, drăcos” — și amîndouă cuvintele s-ar putea apropia de s.-cr. *lošotije*, „unsichtbare Dämonen, welche den nächtlichen Wanderer auflauern” (spre a-l sugruma sau da pe rîpă); v. Edm. Schneewis, *Die Weihnachtsbräuche der Serbo-Kroatien*, Viena, 1925, p. 15.

[224] spăcumă

‘O ață răsucită în două’ („Șezătoarea”, II, 43).

Supt această formă, cuvîntul e mai apropiat, într-un fel, de **spacuma* = gr. σφήκωμα, ‘ficelle’, σχοινίον λεπτόν’ (v. Korais, “Ατακτα, V, 344, care citează și pe Hesychius: „σφήκωμα, πύκνωμα καὶ ὁ δεσμός”), decît subtr formele: *spăgmă*, *spėgmă*, ‘acia răsucită, filum duplicatum’ (*Lex. Bud.*), *spėgmă*, *spemă*, ‘ață mai groasă de cusut’ (Frîncu-Candrea, *Motii*, 105), pentru care cf. și it. *spagato* și *spago*, ‘funicella sottile, filo a più capi, torto e impeciato, con cui i calzolari cuciscono le scarpe’ (Rigutini-Fanfani-Tommasè)¹⁵⁸, de unde — indirect — *șpargă* = ‘ață mai groasă’ (Bîrlea, *Cîntece pop. din Maramureș*, I, 60), *șpogat* = ‘sfoară, spargă, spagat’ (Viciu, *Glosar*, p. 79, unde și: *spămă* = ‘ață, spėgmă’).

Tot ca o variantă a cuvîntului nostru trebuie privit și *spîcnă*, ‘fășie, viță de cînepă’ (rev. „Ion Creangă”, II, 302).

[225] șură

‘Scheuer’.

Identitatea cuvîntului cu însuși glosa germană e sigură (cf. Tiktin și Șăineanu), dar intermediarul — avînd în vedere extensiunea termenului — pare a fi rut. *šura*, „Gebäude zum Trocknen der Tabakblätter” (Želechowski, II, 1102).

[226] șui

‘Der nicht ganz richtig im Kopfe ist, schussig’.

Tiktin îi dă, ipotetic, ca etimon pe vsl. *šuj*, „link”.

Poate mai curînd rut. *šuja*, „Lump, Lumpenkerl” (Želechowski, II, 1103).

[227] surehidî

'1. Antreiben, hetzen; 2. (Knöchelspiel) ~ *arșicul*, den Knöchel schnellen' (Tiktin).

Șăineanu, s. n., vede aici o metaforă din jocul în *arșici*; cf. *surchideală*, „1. lăsare pe jos a ultimului arșic; 2. fam. bătaie”.

Ne-am gândi la turc. *sürkedik*, „maraudeur, Nachzügler des Heeres” (Zenker, 524^b).

[228] șcrabă

'Schmähwort für alte, grobe Stiefel' (Tiktin, s. v. *scrabă*, cu variantele: *scroabă*, *scroambă* și cu „Et. Unbek.”).

Moldovenism, provenit din rut. *škrab*, „alter, abgetragener Stiefel” (Želechowski, II, 1093); cf. și *škarbán*, idem (*ibid.*, 1091), cu sinon. *škorlat* (1093).

De însemnat și derivatul verbal *a se scrombăi* (despre niște ghete uzate), din care vrea Șăineanu să derive pe *scroambe*.

[229] șlampăt

Despre o persoană care umblă neglijent și lălâi.

Rut. *šlámpati*, 'schlappen, schlaffen, schlürfen beim Gehen'; 'langsam, schwerfällig gehen'; cf. *šlampák*, 'alter, zerrissener Stiefel, Schuh' (Želechowski, II, 1093), *šljampati*, 'hin u. her trotteln' (1094).

[230] șuntai-muntai

Expresia e atestată pentru Moldova în rev. „Ion Creangă”, IV, 187: „șuntai-muntai = ori una, ori alta, sau taman (tocmai) pe taman (tocmai)”.

Ea reflectă, foarte probabil, locuțiunea turc. *šunda bunda*, (*šurada burada*) 'dort und hier', *šundan bundan*, 'von dort und von hier' (Zenker, 551 [c]).

Un reflex mai fidel reprezintă, însă, expresia ardeleană *per șundam bundam*, „cu șoalda, prin tertipuri” (comunicat de dr. Hațieganu din Cluj), împrumutată — poate, prin ungurește¹⁵⁹ — în această formă cărturărească, de la negustorii greci, specialiști în materie.

Pentru baza onomatopeică a formațiunii, e interesant de comparat rut. *šürdu-bürdu*, „vom Geschrei des Truthahnes” (Želechowski, II, 1102),

cum și rom. *hurda-burda*: „Aicea sânt trebili cam *hurda burda*” (în corespondența lui Hagi-Pop, ed. Iorga, p. 83), iar, ca formațiune analogă, deși diferită ca înțeles: *hurduz-burduz* etc.

[231] tăbîrci (a)

‘A ridica s. purta cu greu ceva în spinare’ (Șăineanu, cu origine necunoscută).

Identic cu rut. *terbičiti*, ‘anziehen, auf sich nehmen’ (Želechowski, II, 957).

[232] tîrnosi

Nu în înțelesul de „a sfinți” (fiindcă acesta e cunoscut ca origine), ci-n acela de „a trage de cap, de păr; a chelfăni”, sinonim cu *tîrnuî* (Șăineanu), e, cred, rut. *tîrmositi*, *te[r]mositi*, „starck rütteln, schütteln” (Želechowski, II, 964, 959).

[233] „Talăsu’ și haptîțitu’!”

Înjurătura, care se aude prin Dorohoi la adresa evreilor, se explică ușor ca o aluzie la costumul de rugăciune evreiesc: *tallith* (în jargon: *ta llesz*) spune B. Kohlbach (*Die Gebetstracht bei den Juden*, în „Zeitschr. d. Verein f. Volkskunde”, 1925, p. 14 sq.), „die aus reiner Schafwolle gewebte Umhüllung”, înlocuită de vreo jumătate de veac prin una „aus weisser Seide mit den beiden Seiten eingewebten schwarzen Längstreifen gefertigte”, are, la cele patru colțuri, lungi ciucuri sau „țorțamuri” (franjuri) — *țîțith* ai *Scripturii* (*Numeri* 15, 37—40, în *Deuteronom* 22, 12: *gedîlim*).

Dacă — deși nu putem afirma cu siguranță — aceste „țîțiş” (cum li se zice în Moldova) se mai cheamă cumva și *harhâl(uri)*, — turcism care se întîmpină în dr. cu sensul de „salbă, colan” (v. *Dict. Ac.*) și în mr. *hîrhâlîă*, -îă, „bărbiile roșii și cărnose de la cocoș sau de la găină” (*Dalamestra*, 110), — poate că și *harhar* = ‘evreu’, explicat de obicei ca un onomatopeu (v. *Dict. Ac.*, s. v. *hîrhăt*), s-ar raporta mai curînd la costum. (Accentul e și: *harhâr*, cum îl dă *Dict. Ac.*, l. c., dar și: *hârhar*).

[234] tîndală

Are și un sens special în popor, pe care lexicoanele nu-l dau:

‘În ziua de *tîndala* (la mijlocul postului mare), se numără ouăle și mieii și nu se lucrează’ (rev. „Ion Creangă”, V [1912], p. 149).

La bază e, evident, același înțeles de „a migăli, a mocoși, a lucra încet” al verbului *tândăli*, (germ. *tändeln*), din care se admite că derivă numele *Tîndală* (cf. DR, I, 238)¹⁶⁰.

[235] tăpșan

‘Platou’; ‘lemn așezat dinaintea vetrei, ca s-o ție’.

Tiktin, ca și Șăineanu, se gîndește la un derivat din *tăpșî*, *tepșî*, el însuși neclar.

Amintim pe rut. *tapčán*, ‘Schlafbank’ (Želechowski, II, 948).

[236] mr. țiruhiă, -hi

„Opincă”, de unde: „țiruhà(r), -ri, opincar” (Dalametra).

Reproduce, firește, pe ngr. τζαρώχι(α), „tsarouque, espèce de chaussure à la poulaine [gurguiate à la mode de Pologne!]” (Legrand-Pernot, *Chrest. gr. mod.*, 480), alb. *țarihe*, idem, cum se spune de obicei¹⁶¹, dar acesta însuși nu e, după toată probabilitatea, decît un reflex al rom. *îțari*: **îțăruși*; cf. *țărăși*, iar pentru sens și mr. *cioàric*, dr. *cioareci*, față cu prototipul turc *çorik*, „încălțăminte de piele groasă” (Șăineanu, s. v.), *čaryk* (ngr. τζαρώχι), ‘espèce de gros soulier, pantoufle des paysans et des bergers’ la Zenker, 340^{b162}.

Ar fi, prin urmare, de adaus la Pascu, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève, 1924.

[237] teflu

Între sinonimele pentru „bouche, museau, bec”, am însemnat în DR, III, p. 448 [101] sq., și pe *teflu*, „bot sau rît, la porci” (Rădulescu Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 73; cf. idem, *Îngerul românului*, p. 357, supt *rîmă*: „teflul-botul”¹⁶³ — și *Nevasta leneșă*, p. 72: „Porcii, dă-i cu *teflul* pe el...”), fără a-i arăta originea.

Ea ar putea fi în turc.-arab. *tefl* (*tüfl*, *tüfâl*, *tefü*), ‘crachat, crachotement, salive, écume; Speichel den man ausspuckt, öfter[e]s Ausspucken; Schaum’ (Zenker, 298^c, 299^a)¹⁶⁴.

[238] teleap-teleap!

Sau: *talap-talap!* — Indică, în Moldova, un mers greoi, trăgănat (cf. Șăineanu, care trimite la sinon. *tala-tala*, „binișor, încet-încet”, de origine necunoscută).

Originea e, fără îndoială, în rut. *taljapu-taljapu!*, 'int. zum Ausdruck von längerem gleichmässigen Plätschern' (Želechowski, II, 946), *talap*, *taljap*, 'int. von Hinfallen in eine Flüssigkeit' (*ibid.*, 945), *taljapalka*, *taljapalo*, *taljapati* etc. (*ibid.*, 946)¹⁶⁵.

[239] terfeli (a)

'Besudeln, beschmutzen', 'a mânji; a sudui, ocări'.

Tiktin, ca și Șăineanu și alții, întrevăd „neclar” o legătură cu *tearfă*, „cîrpă”.

S-ar putea însă, ca înțelesul originar să fi fost ceva mai benign: „a glumi pe seama cuiva, a-l ridiculiza”, — și gama a putut urca ușor, prin „a-l lua în caraghioz”, „a-l face de rîs, de tot rîsul”, „a-l batjocori” etc., pînă la accepția actuală, — și, în acest caz, ung. *tréfal*, „scherzen, spassen”, s-ar potrivi foarte bine; căci, formal, nu e nici o piedică: din *tréfal* avem regulat **trefăli*, **trefeli*, apoi *terfeli* (cf. *fești* și *feșteli* din *fest*, „malen”, pentru desinență).

Adăugim că tot la etima ungurești se gîdea și A. Scriban („Arhiva”, 1912, p. 190), propunînd să se aleagă între *terhelni*, „a împovora”, și *tereferelni*, „a flecări”.

[240] tocmagi

Originea turcească a acestui cuvînt e pe cît de sigură, pe atît de nelămurită.

Șăineanu, cel mai expert în materie, îl consideră ca o accepție secundară a lui *tocmag*, 'ciocănaș' (turc. *tokmak*, idem), iar Tiktin, ultimul care s-a ocupat de el¹⁶⁶, scrie: „Offenbar, dass[elbe] Wort wie *tocmac*. Die Bedeutungsentwicklung ist dunkel”¹⁶⁷.

Legătura cu ciocanul e însă așa de neverosimilă din punct de vedere semantic, încît unii s-au gîndit să părăsească chiar terenul turcismelor și să caute obîrșia cuvîntului în ungurește: *tökmag*, 'sămînțe (sîmburi) s. mațe de bostan' (Scriban, în „Arhiva” din 1913, p. 237).

Fixarea etimologică e, deci, binevenită.

Tocmagii românești sînt turc.-pers. *toutmadj*, 'pâte coupée en rubans étroits, espèce de vermicelle' (Barbier de Meynard, I, 496), 'espèce de pâte taillée en long qui se prépare en potage avec du lait caillé' (*ibid.*, II, 303).

[241] tolăni (a se)

Cihac îl raportă la *toloacă*; altă explicație, mai plauzibilă, nu știm să se fie încercat (Scriban, „Arhiva”, 1913, p. 191, îl scoate din ungurește și-l pune alături de *tolojesc*, *tolocesc*).

Turc.-arab. *tûlâni*, adv., „en long, der Länge nach” (Zenker, 611^a), *toulani*, „allongé, oblong” (Barbier de Meynard, II, 325) n-ar merge? S-a zis întâi: a sta (a şedea) *tulanî*, „lungit”; apoi: *tulănit* — *tolănit*; în sfârşit: *a se tolăni*.

Trebuie să însemnăm însă şi pe rut. *telenjiti*, ‘müsig hocken’ (Żelechowski, II, 954), ‘a lenevi, a trîndăvi’.

[242] ţurcă

‘Beţişor ascuţit de ambele căpătîie (*sic*); *de-a ţurca*, joc de copii, care bagă beţişorul numit *ţurcă* într-o gaură săpată în pămînt şi alţi jucători îi opresc să se apropie’ (Şăineanu, cu „originea necunoscută”, ca şi Tiktin, s. v.).

È vădit acelaşi cuvînt cu rut. *ţurka*, ‘Spange; Haft, Enterhaken; ein kleiner Pflock an beiden Seiten zugespitzt; Art Knabenspiel, mit Klötzen, od. mit [zehn] Kegeln, nach denen man mit einem Stocke wirft’ (Żelechowski, II, 1058).

[243] verdete

‘Băţ scurt şi gros’ (rev. „Ion Creangă”, IV, 188).

‘Par (de bătaie), lemn gros’: „Ce faci cu *verdetele* ăla, vrei să omori lumea?” (I. Boceanu, *Glosar de cuvînte din jud. Mehedinţi*, p. 106).

Semnalăm acest cuvînt, nu pentru că ar fi ceva insolit în sensul său special (analogia unui *nuià* = *novella*, sau *mlădiţă*, lit.: „tinerică”, vedeşte contrariul), ci pentru că spaniola oferă un pendant perfect exact: *verdugo*, „Sprössling, Schössling; ein grüner Zweig; eine Rute, Gerte; ein Degen mit einer sehr schmalen Klinge; eine Strieme von einem Peitschenhieb; ein Henker, Scharfrichter” (D. Terso Seckendorff, *Diccionario de las lenguas española y alemana*, Hamburg-Nürnberg, 1824, s. v.); cf. şi it. *verduco*, „spada di stretta lama che taglia da quattro lati” (Fanfani-Rigutini-Tommasèo), biz. βαρδοῦκα — şi n. de fam. rom. *Varduca* (Iaşi).

[244] vretie

‘Sac, de punem bucate în el’ (Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, p. 399).

È sîrb. *vreća*, „Sack” (Filipović, 529).

[245] *vun*

'Mulțămă mișeilor îndesându-se pînă la dînsul ș-au ajuns pînă la *vun*' (Dosoitei, VS, 3, 18); — 'du-te de stăi la *vun* și trecînd morțai, să-i numeri' (*ibid.*, 3^b, 2, apud Lacea, care notează că „in beiden Fällen steht am Rande *búori*”).

Buori (*bouri*) înseamnă însă semnul de hotar, prin urmare *vun* e „movila, movilița” (de hotar, de vamă), adică gr. βουνό(ς), „Berg, Gebirge”¹⁶⁸.)

[246] *zibidiu*

'Și așa s-au pornit inicerii *zibidii*, de ducea pe robi ca niște oi spre junghere, fiind soții doi pe unul, trei pe altul, unul pe unul, și îngenunchindu-i, au preot de era, au mirean, au grec, au frînc, au boer, au sărac, au doftor, au gerah, le tăia cu mâinele lor capetele și câte o ureche, și, arătând la vizirul, își lua bacșișul' (*Cronica exped. turcilor în Moreea*, ed. N. Iorga, p. 77).

Cuvîntul, atestat în toate manuscriptele croniciei, dar suspectat și neidentificat pînă acum (v. l. c., nota 3), e turc. *zibidi*, „homme de rien, vaurien” (Zenker, 477^b)¹⁶⁹.

[247] *zlamac*

Se întrebuițează prin nordul Moldovei, în expresia: „a face pe cineva *zlamac*” = ‘a-l zdrobi’.

È rut. *zlómok*, „Bruchstück” (Želechowski, I, 304), slov. *slomak*, „fragmentum” (Mažuranić, *Rječnik*, p. 1329).

[248] *cîrcioe*

'Chichițe, clenci; pretext de ceartă, de nedreptate’.

Și: *cîrciog*, cu derivatul *cîrciogar*.

Rutenește există *cručok*, „Häkchen”, cu același înțeles figurat: „verfängliche Frage; Alles, was das Recht verdreht; Ränke, Chicanen” (Želechowski, I, 385).

[I] „Dacoromania”, I, 1920—1921, p. 257—272; [II] *ibid.*, II, 1921—1922, p. 650—660; [III] *ibid.*, III, 1922—1923, p. 724—741; [IV] *ibid.*, IV₂, 1924—1926, p. 786—856.

NOTE

¹ Obscurul *făulă*, „apparence” (v. *Dict. Acad.*), să nu fie, totuși, lat. **fabulla* (= *fabella*)? [Adde, DR, I, p. 557:] V. și Scriban, în „Arihva”, Iași, 1921, p. 72. Pentru sens, cf. și fr. *affubler* = lat. *affibulare*. — *Făulă*, și-n *Lex. Bud.* cu var. *feură*.

² Un intermediar ngr. presupune, din cauza fonetismului (-nd-), și rom. *rămîndă*, „iapă de soi nobil” („Rev. p. ist. . .”, I, 185), „herghelie” (Furtună, *Izvodiri*, 101), *cai de romîndă* („An. Ac. Rom.”, XXXII, p. 1008) = fr. *remonte*.

³ O mai bogată recoltă de grecisme culegem din descîntece (colecția citată): „nouăzeci și nouă de tartori cu *catiroaicele* lor” (p. 139, cf. *Glosarul*), recte: *cataroaicele*, de la *cataroi*, vr. propriu: „apoplexie”, [=] ngr. *καταρροή*, „fluxio” (cf. *κατάρρατος* = *καταραμένος*, „proctetul, dracul”, *τρισκοκάρρατος*, idem, mr. *triscatarat*) [păstrat și la „trocarii” din Brașov, în injurătura: *loi-te-ar* (= *lovi-te-ar* *cataroaiele!* S.P.)] (Sinonimul *urcoi*, *urcoaie* din unele variante [Paufile, *Sărb. de toamnă*, p. 138; și-n „Rev. cr.-lit.”, III, 210; cf. *orca du-te!* — „Arhiva”, Iași, XXIII, 398] corespunde lat. *orcus*, „infern, ființă infernală, drac”); — „99 de sfinți *artitori* . . ., 99 de sfinte *eleurome*, cu *inderile* suave[!]” (*ibid.*) = *ἀρτώω*, „assembler” (ori *ἄριστος* ἄριστος, „anaforă”?), *ἐλέου ῥῶμα*, „puteri ale îndurării” (s. *ἐλαίου*, cf. *mironosițe*?), *ἐντερα*, „entrailles” (cf. *cele din lăuntru*); — *ros-piros* (p. 143), (cf. *piroseață*, „roșeață inflăcărată”, p. 368) [*<*] *ros* + ngr. *πυρρός*, „roșu” (totuși cf. ung. *piros*, „roșu”). — Într-o cimitură a fragilor sau virtelniței (p. 83): „Într-o foaie, *cartifoaie* șede-o oaie *oacăvă*” (*cartifoaie* nu e „foaie de carte”, ci *carcifoaie* = *carciofoi*, n. de plantă, explicat de d. A. Philippide, „Zeitschr. f. rom. Philologie” pe 1907, p. 301, din *caricis folium*; cf. totuși megl. *carti*, mr. *frînză dihicat* = ‘plămîn’: aluzie la culoare?), avem pe *oacăvă*, binecunoscutul epitet al oilor cu cearcăn negru împrejurul ochilor (cf. *oacheș*), devenit *oacăvă* în unele variante, supt influența lui *deapănă* (despre virtelniță); dar aceasta nu împiedecă pe autorul colecției să spuie în glosar că *oacăvă* ar însemna: „șireată, prefăcută, hoată” (s-o fi gîndind la ungurismul *ocoșă* = *okos*, „priceput, cu doxă”?), — o dovadă mai mult pentru cine ar vedea un obstacol la etimologia noastră în explicația d-lui Păsculescu. — Aceeași interpretare fantastică a unei estropieri populare avem în cazul lui (*lac*) *chizărel* și *lac lăzărel* (Păsculescu, o. c., *Glosarul*) = *lac iezerel* (cf. colindul din „Analele Dobrogei”, I, 145).

⁴ Pentru *Mistricean*, numele eroului baladei în unele variante, cf., pe lângă *Bistrișean*, și: *Mistrișoiu*, „român din Craina Serbiei” = român *mistref*, „amestecat” (v. Giuglea, în „Anuarul de geogr. și antropogeografie”, II); apoi: gr. *μιξοβαρβαροι*, *μιξέλληνες*, cum și *Mistra*, al cărei nume a fost identificat cu *mistra*, „brinză de capră”, sau *mistră*, „Liqueur, der noch heute in Venedig zur Mischung mit dem untrinkbaren Lagunenwasser dient” (C. Hopf, *Griechenland im Mittelalter*, ap. Ersch und Gruber, I, 85, p. 267).

⁵ Eu sînt maistor la ales, La frînghie [= marfă frincească], La mestie (oțel), Fierul bun de vitejie’ (balada „Moș-Novac” din col. Vulpian, p. 78) trebuie apropiat de pasagiul: ‘Și se-ncinse cu o spată de cincî degete de lată și cu una de *șider* (= ngr. *σίδηρον*, „fier”), de străbate și prin fer’ din varianta Hodoș (v. „Conv. literare”, XXXVIII, 896; cf. varianta din col. Vasiliu, p. 15, unde e vorba de „fiorul banului din țara *Harțagului*” = *Hațegului* s. *Herțegului*, „ducelui”). — Pentru *veneție*, „marfă de Veneția”, cf. în special N. Iorga, *Scris. și inscr. ardel. și maramureșene*, I, 67 și 53: „confectur de *Veneție*”, „a aduce *vineție* la Craiova” (an. 1750); cu un timbru special, cuvîntul se întilnește și-n descîntece: „Și să vă duceți în *Veneție*, c-acolo-s mese-ntinse, făclii aprinse” (în varianta din rev. „Ion Creangă”, XIII, 76: „Să vă duceți în *puneții mari*”, — evident, corupt; cf. ngr. *πουνέντης*, *πουνέντες*, „vînt de apus” = it. *ponente*: G. Meyer, *Neogr. Stud.*, IV, 72).

⁶ Într-o „Carte de desfăcut farmecile”, tipărită cu cirilic la Sibiu, s. a., p. 12, găsim: „Fapt cu luatul în anii vacilor și a oilor în *prejurul* Sfîntului Gheorghie”. — Că în anii = manei, e evident; dar, dacă *prejurul* (cf. *preajma*, *preziua*, *prozorul*) = *prourul*, am avea, aici, poate cea mai veche atestare a cuvîntului după *apruer*, problematic și el, din *Anon. Bănățean*.

⁷ Un exemplu ca acesta, din Viciu („Colind zori de zori”, în *Colinde din Ardeal*, p. 35):

Și-mi veniți voi, junii buni,
Rourînd și *prăurînd*,
Ca vara mai greu plouînd

nu confirmă decît în aparență această interpretare, — forma explicîndu-se, ca un joc de cuvinte popular (poate chiar cu *a ura!*). — Cf. totuși Frincu, *Moșii*, p. 129, unde se vorbește expres de „o stropitoare, numită *improor*”.

⁸ Deosebit de acest *mereu*, ca și de *mereu*, *mieriu*, „albastru” (cf. totuși înțelesul de „albăstrele, violete”), e refrenul *mereoare*, *merioare*, dintr-un cîntec de priveghi: „Dați, mereoarelor, surioarelor!” (v. *Calendarul rev. „Ion Creangă”* pe 1913, p. 94), probabil, deminutiv din *mire* = ngr. *Μοῖραι*, „zinele ursitoare”, mr. *miră*, idem, lat. (*tres*) *sorores*: cîntecul pare, de fapt, o invocație către Parce. — Observăm că Hasdeu, *Etym. Magn.*, I, col. 498, consideră pe sîrb. *merae*, „pustiul” *mereu*, ca românesc (din l. *merus*, cf. nsl. *v mēr*, „ununterbrochen” (Miklosich). — Dial. *hînteu*, „trăsură”, din ung. *hintó*, idem, propriu: „leagăn”, oferă o interesantă paralelă pentru vr. *leagăn*, „trăsură”.

⁹ *Cioi*, „un mic vas de lemn, ca 1/2 căpcea, cam 1 dcl. Forma lui e ca un tăieriu cu coadă de lemn” (Viciu, *ibid.*, p. 30), e, evident: *acioi* = vas de *acioaie* (v. *Dicț. Acad.*, supt acesta din urmă, unde se înregistrează și variantele: *cioaie*, *cihoaie*).

¹⁰ Care, evident, nu are a face cu omonimul sîrb. *fazija*, alb. *fazi*, ngr. *παζά, παζιά*, „bette, poirée” = turc. *pazy*, „Bete, Beisskohl” (Miklosich, *Die türk. Elem.*, s. v.).

¹¹ *Schender* (cf. *Scanderbeg*) e și nume topic, în Constanța.

¹² Un caz analog, în ed. de Bonn a Porphyrogenetului (*De adm. imp.*), unde (τὸ) Ταμάταρχα (vsl. *Tmutorokanъ*, actualul *Taman*) de la p. 101, 7, apare, peste tot, ca: τὰ Μάταρχα (de unde *Matercha*, *Matrica* din hărțile italiene). — Fenomenul invers s-a petrecut în ed. lui Chalcocondylas (Bonn, p. 253), unde τὸ Σιβίτιον (*Sibiul*) din text a devenit, prin grația traducătorului în latinește: „*Tosibinium*”! — Același lucru s-a întîmplat cu porecla *Tutufeke* dintr-un cîntec popular (Teodorescu, p. 337) = τὸ τρούφεκι sau τοῦ τρούφεκι („*Pușcă*”, „al lui *Pușcă*”); ori *Tufecei*? — În *filaliu*, „șesătură foarte fină” = turc. *filali*, idem, din *Tafilalet*, numele o așului marocan unde se fabrică (cf. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 171), avem o paralelă instructivă și din alt punct de vedere: în cîntecul popular, acest cuvînt apare ca *filalea*, pe care cutare culegător îl înțelege — ca și poporul — în legătură cu *lalea(ua)*, ca „o plantă” (v. Păsculescu, p. 339).

¹³ Poate și *șocodom*, „bilci” (Iorga, *Ist. rom. ard.*, I, 303) = *șocodolom* (ung. *sokodalom*): **șocodomol*, interpretat ca *șocodom-ul*.

¹⁴ Cf. totuși: „nouă sfînte *Sîmbe albe*” („*Rev. cr.-lit.*”, III, 207). — Despre identificarea sl. *Samovila* cu *Sembilja*, sora lui Solomon, iar a acesteia cu *Sibylla*, datorită lui Wesselofsky, v. cele spuse în „*Anuarul Inst. de ist. naț. din Cluj*”, I, p. 407, cum și Șăineanu, *Studii folklorice*, p. 143 sqq.

¹⁵ Tot în *teafăr* spera d-sa să găsească explicația lui *teferiș*, „loc neted” din „*Jocurile de copii*” ale [...] [lui] Pamfile (*ibid.*, p. 354), — de fapt = turc. *teferrüğ*, „promenade pour se divertir, voyage d'agrément”, sîrb. *teferić*, „Landhaus, Landpartie”.

¹⁶ Pl. *ghismale* (v. *Dicț. Ac.*, l. c.) s-ar putea considera și ca efect al analogiei cu *sarmale*, vreau să zic, în genere, cu turcismele în *-mă*, de care va fi fost apropiată terminația *-man(ă)*. Cf., de altfel, în același sens, și: rom. *peștîman*, *băcan* (pe lîngă *bacal*), față de prototipele turc. *peštîmal*, *baqal* (de unde: *Bacaloglu*).

¹⁷ Probabil, fuziune din *Bugeac* (p[entru] *Bugeaclîu*, ca n. de fam., *ibid.*, I, 359, cf. și *bugeaclăi*, alternînd cu *bugeceni* = ‘tătari din Bugeac’, în „*Magazin ist.*”, IV, 154 sqq.) și *Bașbuzuc* (plus *Buzdugan*).

¹⁸ Pentru condiția juridică și socială a acestor *iscusași* (*excusati*), atît față de *libertini* și *coloni*, „*semiliberi*”, ca și dînșii, cît și față de cei neliberi (*homines, servi, ancillae, servae*), v. special: Kretschmayr, *Gesch. von Venedig*, I, 199 și A. Stöckle, *Spätromische u. byzantinische Zünfte*, p. 12. (Despre *ἐγκουσαῖος*, cf. nota lui Du Cange la Anna Comnena, ed. Bonn, II, p. 603 și Schmitt, *The Chronicle of Morea*, p. 605).

¹⁹ Cu același înțeles, de „*nimic*” (cf. *hici, canci* etc.), găsim în rev. „*Ion Creangă*”, V, 376 și: *tenchiu*.

²⁰ Pentru acesta, v. DR, II, 623 și cf. ngr. *κόκκος*, „*grain, graine*”, ngr.-pop. *κοουλί, κοουκλί*, „*fève, grain; suffrage*” (Contopoulos).

²¹ Traducerea lui *chirfosală* prin „*das Gekicher*” (Barcianu) a rezultat din confuzia cu *chicoteală*, „*rîre étouffé; ris infundat, pe infundate*”.

²² Pentru *varășa*, „nume care se dă oilor bucălăi cu galben pe bot” („Convorbiri literare”, 1922, p. 371 = Nicolăescu-Plopșor, *Vorbe oltenesti*, p. 16), cf. *varos*, „rubens” din *Anon. Bănățean* și *varos(i)* din N. Drăganu, *Cod. Todorescu și Marțian*, p. 231. — *Gáros* = ‘om cu obraji roși și frumoși’ din rev. „Ion Creangă”, VI, 253, e glosat, evident, cu gândul la *roș*.

²³ *Sugrumale* Căpitanul (*ibid.*, 225) e Σγουρομάλλης, „cu părul creț”, *Crețu*, apropiat de *sugrum*, *zugruma*.

²⁴ Un important izvor de limbă: „pungă de *fringhie*” (*ibid.*); — „iară la *chibeaua*, cosciugul proorocului celui mare puindu-l afară” (p. 116) = turc. *kiabê*, „nom du temple de la Mecque” (Youssof).

²⁵ Adevăratul etimon al megl. *liscuțeti*, de care se vorbește acolo, e bulg. *leaskov*, „schisteux” („Archivum Romanicum”, VI, 231), în sprijinul căruia se pot cita: dr. *leșcovă*, „bologvan mare de pământ, scos de plug” (Boceanu, *Cuv. din Mehedinți, l. c.*), *loscobo*, „bulgăre mare și lucit, scos de plug” („Șezătoarea”, VIII, 87).

²⁶ *Împinge(a)* = *impendere*, și la Cazaban, *Doamna de la Crucea-Roșie*, p. 15: „Ce crezi, domnule, ce crezi, că, dacă-mi *împingi* acolo o mie de lei pe lună, m-ai procopsit!”. — Sensul e, evident, acela de „a plăti” și cuvântul n-are a face nimic, sub raport etimologic, cu *împinge* = *impingere*, ci derivă, precum arătase și G. Giuglea într-o comunicare făcută la „Muzeul limbei române”, din lat. *impendere*, cu același schimb analogic între *d* și *g* ca în *purceg* etc.

²⁷ De „*bogonosnicii* sihastrii Aschitacii” = ‘de-Dumnezeu-purtătorii (*theophoroi*) sihastrii asceți (ἀσκητικός), vorbește Dosoftei, în *Viețile sfinților* (v. *Bibl. rom. veche*, I, 244). — Pentru sufix, cf. și: „*arhiieratică*scă bunătate”, în „Prefața Triodului din 1762” (*ibid.*, II, 33) = ἀρχιερατικός, „arhieresc, episcopal, pontifical”. — Alte derivate mai puțin obișnuite în *-atic*, dezvoltate însă pe teren românesc, v. la Radu Greceanu, ed. St. Grecianu: „*crudateca* lor răutate” (p. 104), „*mintea* lui cea *zburatică*, meletisind [= meditiind, avind de gînd: ngr. μελετώ] ... surprarea și dezrădăcinarea Domnului” (p. 202); cf. „*mintea* cea *zburatecă*” (p. 208); apoi: *streinatic* (D. Raletti, *Suvenire*, p. 242). — Pentru *pălăvatic*, „nebunatic, flusturatic” (și la Viciu, glosat: „beat de cap”), cf. bulg. *palav*, ngr. παλαβός, „fou, sot, imbecile”.

²⁸ ΠρωπρωκῆΔ (1654), пропроркῆΔ (cca. 1750), — găsim în Gaster, *Chrest.*, I, 19 și II, 66, — față de πρῶρονΔωρ (Coresi, 1579), πρῶροκ (1607), прῶркк (1643), — după același, I, pp. 17, 40, 108, — și прῶркк, прῶркк, прῶроκ, прῶрчѣ din *Ps. Scheiană* (după facsimilele ed. Bianu, pp. 1, 3).

²⁹ Sinon. *a lua la rănciog pe cineva* = ‘a-i lua socotelile, a-l lua de scurt’ (Boceanu, p. 101), se explică prin *rănciog*, ‘Deichsel des Pfluges’ (Tiktin); cf. și *a lua la resteu* (nu: „la rost”!), în rev. „Ion Creangă”, II, 120.

³⁰ Pentru varianta *arș!* (v. Șăineanu, *Dict. univ.*), cf. și turc. *arş!* (= fr. *marche!*!), la Redhouse: *arsh*. — Pentru psihologia unor atari subtilizări ale inițialei, cf. și fr. *ardez* = *gardez!* (citat de Fraenkel, în „Anzeiger f. indo-germ. Sprach -u. Altertumskunde”, 41, p. 15, nota 1).

³¹ Asupra numelor de luni în ngr., v., pe lângă Abbott (*The Macedonian Folklore, ad loc.*), în special: Buturas, *Tà óνόματα τῶν μηνῶν ἐν τῇ Νεοελληνικῇ*, Atena, 1910.

³² De însemnat încă: „*părari*, treteni, *costrăși*, și *mînzi*” (p. 8) = *pătrari* (p[entru] *costrăși*, cf. și n. de pește și *strîjnic*); — *ezoviți* (p. 51) = *iezuiți*; — *cumpliție* (p. 53) = ‘iaptă cumplită, grozăvie (i. l. care le pune virf la toate, umple paharul)’; — „*umilindu-se* de nespusă bucurie inimile noastre” (în scris. starețului Neonil către Șaguna, p. 67) = *umplîndu-se*; — *fecemînd* (p. 70, în scris. lui Șaguna: „apropiindu-mă de staolul turmei mele cei cuvîntătoare... l-am văzut din depărtare încă tot *fecemînd* (*sic*), abea potolită fiind flacăra războiului”) = *funegînd, fumînd?*

³³ *Stibletă*, glosînd românește pe *boconč*, „papuc, bocanci”, în V. Caba, *Szilágy Vármegye román népe, nyelve és néphöltészete*, [Viena], 1918, p. 95, e vădit același cu it. *stivaletto*, „piccolo stivale = aestivale”, din care și nr. *stifaletă*, idem (cf. și germ. *Stiefel*).

³⁴ Cf. și *adăoară* = „a doua oră”, din Giuglea-Vilsan, *De la români din Serbia*, p. 387.

³⁵ Pentru *bunăoară* = ‘de exemplu’ (cf. à la bonne heure!), *exempli gratia*, gr. παραδείγματος χάριν, să se compare și lat. *verbi gratia* cu rom. *de-o vorbă*. — *Adineauri* (cf. *odinioară* cu vr. *nece odeneoară* = ‘niciodată’) vorbește și el pentru explicarea lui *purure* din lat. *per + hora*, ca și sinon. alb *perhera* (P. Skok, în „Archivum Romanicum”. 1924, p. 157).

³⁶ Ceasul al 9-lea, adică 3 p. m., era, după regula benedictină, menit pentru întreruperea ajunului, pentru *dejun*; practic, însă, ceasul dovedindu-se nepotrivit, iar pe de altă parte „regula” însăși fiind imutabilă, s-a găsit un modus vivendi, dându-se oara dejunului cu trei ore în urmă, la sexta, dar păstrându-se denumirea consacrată de *nona*; v. în special G. Bilfinger, *Die mittelalterlichen Horen und die moderne Stunden*, Stuttgart, 1882, citat de Fr. Rühl, *Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit*, Berlin, 1897, p. 211.

³⁷ Cf. și cîntecul popular „Aseară pe vremea cinei” din colecția Fira-Kiriac, p. 25.

³⁸ Despre semnificarea mistică-religioasă a cîntării cocoșului (și a *treia* oară), v. rev. „Tudor Pamfile”, II (1924), p. 68.

³⁹ Această explicație a fost comunicată într-o ședință a „Muzeului l. r.” din decembrie 1924. — În *Dict. étym. macédonoumain*, I, Iași, 1925, p. 135, G. Pascu așază de asemenea pe *mr. adoara* sub *oară* și-l compară cu *dr. la cîntatul de al doilea*, ‘au deuxième chant du coq’.

⁴⁰ Cred că și *dori*, de a ~, pe viitor, în anul ce vine: „În anul ăsta ară tu pămîntul, de-a dori îl voi ara eu”; „pe de-a dori bagă-te la mine slugă” (Viciu, 41) = *de adoară*, *de a doua oară* (cf. *didiori* = de două ori), i. e. anno insequente, secundo.

⁴¹ Cred chiar că *aliman* și *aman* nu sînt decît dubletul aceluiași cuvînt oriental: primul în forma articulată, cellalt fără articol.

⁴² O paralelă semantică — în sensul de „nenorocit” al lui *alimănit* — avem în germ. *Elend*, „mizerie”, propriu: „Aufenthalt im fremden Lande”. — Dar pentru *alimănit*, cf. și „Șezătoarea”, XXXIII (1925), p. 13, unde el e glosat: „blestem ușor, nu rău, ce se adresează mai ales copiilor cînd nu se astîmpără: Fi (*sic*) alimanit (*sic*) să fi (*sic*)!”.

⁴³ „Lucrătura frigiană” (*ibid.*, 156) traduce rău pe *opus phrygium*, ‘broderie cu fir (de aur) s. sîrmă’.

⁴⁴ Cf. și Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ed. Cardaș, p. 81, nota: „Un *codru*, în care se zicea de cei bătrîni că lăcuiesc *cele frumoase* și multe năluci ac...”.

⁴⁵ Pentru sinon. *mr. antică*, v. acum Pascu, *Dict. ét. macédonoum.*, I, 200, no. 44.

⁴⁶ Interesantă de notat, această comparație din *Cronograful* lui Dionisie Eclesiarhul (*Tesauru*, II, 193): „aveau urechile astupate ca *aspidela*” (despre oamenii fără milă ai stăpînirii). — Alte epitete satirice de acest fel, la adresa femeilor rele: *viespe*, *viperă*, *năpîrcă*, *strece*, *vidră*, *omidă* etc., v. la Candrea, *Porecele la români*, p. 51 sqq.

⁴⁷ Nu credem în amestecul *Vilelor*, a căror zonă de extindere nu cuprinde Moldova.

⁴⁸ Și relativ la lat. *fracta* = vgr. φράκτα ca etimon al it. *fratta*, „Zaun” (*ibid.*, pp. 255. 400), mai putem adăugi că cuvîntul vgr. trăiește pînă azi în ngr. φράκτης, ó, „Zaun, Gehege” (Mitsotakis); cf. și Rohlf, în „Archivum Romanicum”, 1925.

⁴⁹ Aceeași traducere, remaniată, din care s-a tipărit anterior singur fragmentul semnalat de dl N. Iorga (la Sibiu, 1798), dă — evident, ca reflex al originalului francez — și neologismul *espas* (p. 7: „cît *espas* mare de vreme”), unde Molnar are: „cîtă mare de vreme” (p. 7).

⁵⁰ Ci. și *abalda*, înregistrat de *Lex. Bud.* cu sensul de ‘horreum, emporium mercium’.

⁵¹ Despre fr. *bretelle* și familia sa vorbește pe larg Sainéan, *Les sources indigènes de l'étymologie française*, I, 390 sq.

⁵² Ulterior („Balkan-Archiv”, I, 160), cuvîntul a fost derivat din rutenește, *barancja*, gen. de la *baraneć*, ‘Bärlapp’, de D. Scheludko, care pleacă de la varianta *baranță*.

⁵³ Din sl. *pogovoriti* avem, însă, dialectal: *povogări*. „a critica, a vorbi de rău” (E. Novacovicu, *Cuvînte bănățene*, p. 18).

⁵⁴ Un rut. *božkar* (s. *božkodajlo*, ‘Frömmeler, Mucker, Scheinheiliger’, pe care-l găsim tot acolo, concurează pe „Dumnealui Monsiu Bartolomei *Boscu*”, adică *Bosco*, ca prototip al lui *boscar* al nostru (v. *Dict. Acad.*), firește numai în ipoteza că vîrsta acestuia s-ar dovedi anterioară an. 1826 (cf. în special: O. Lugoșianu, *Boscărie — o serbare la Iași în 1834*, în „Biblioteca nouă” din Craiova, 1896, p. 6 sqq.).

⁵⁵ Cu același înțeles ca *bouriu*, „saillant”, sau *bouresc*, „d’aurochs” (*Dict. Acad.*), avem în *Herodotul* de la Coșula, ed. Iorga, p. 384: „urechi *boure*” (despre caii arabi); cf. și: „vițelului îi *bouresc* coarnele = îi cresc” („Rev. critică-literară”, III, 90), „ține *bourii*, care stau tari și țepure, de se văd sub iie ca niște cornițe” (*ibid.*). — În expresia proverbială: „om cu *bour* în frunte” = ‘om rău’ (Zanne, *Prov. rom.*, V, 96), avem a face însă, evident, cu

înțelesul secundar de „pecete (cu cap de bour)”, cu care se înfiera în frunte, ca la romani cu *K(alumnia)*, vinovatul.

⁵⁶ Ca o accepțiune secundară însemnăm și pe *bruftui* = ‘prăși, săpa’, *bruftuală* = ‘prașilă, prașă, prășit, prășitură, săpăluit, săpare etc.’ (Pamfile, *Agricultura la români*, p. 73).

⁵⁷ Notăm și sinonimul mehedințean a *driscui* (o casă): „se amestecă var cu nisip și apă, pină se leagă și se aruncă pe pereți cu mistria; apoi se întinde varul și nisipul deopotrivă, spre a se netezi” (Boceanu, p. 90). — O „tencuială care nu este netezită” se cheamă în Dobrogea: *orozan* („Analele Dobrogei”, IV, 100; cf. „Ramuri — Drum drept”, XIX, 241: „năsip — niște chișai *oroșanos*”, cum și ungurismul *porozău*, „nisip”, cu derivatul băn. *părăcel*, „un fel de nisip negru pentru uscat scrisoarea cu cerneală”). — În Ardeal: *păpălasca*, „lut amestecat cu nisip și cu apă și tencuiala așa formată la zidul de cărămidă, mai ales la pivnițe” (Viciu, *Glosar*, p. 65).

⁵⁸ Cf. *ibid.*, p. 106, cu același înțeles: „amî făcuti și lazăreți în galați”.

⁵⁹ Și: *clanț*: cf. încă: *baba-cloanța*. — Varianta: „Unica, dodica, tringa, linga” etc. (*ibid.*, p. 41) amintește, ce e drept, pe *linghi-linghi*, onomatop. glumeț imitând (în bafta birjarilor evrei) zgomotul zurgălăilor, dar ea implică în rindul întii o adaptare anticipată a lui *cinga-linga la trei*: cu toată aparența haotică și capricioasă, formulele își au logica lor.

⁶⁰ Despre aceasta, v. și studiul, uitat, al lui Șăineanu, din „Conv. lit.”, XXVI, p. 134 sqq.: *Elemente române în limbile străine*. — Subiectul a fost reluat, în parte, de Candrea (în „Noua rev. română”).

⁶¹ Se știe că există și un mr. *cocă*, „fruit”, considerat ca o formă reconstituită după **coc*, reflexul imediat al lat. *coccum* (cf. Pascu, *Dict. étym. macédonoumain*, I, p. 69, no. 446).

⁶² Aceași confuzie se trădează în următorul pasagiu din „Amintirile” istoricului Radu Rosetti (în „Adevărul literar” din 13 sept. 1925): „De *corăbiile* ei [cămărășiței] îmi aduc aminte cu jind și acuma... Bunica vorbea de Anghelina în termenii cei mai elogioși, și cunoscându-i superioritatea în facerea *corăbielilor*”, prin șovăirea între *corăbiile* și *corăbiielele*. — Turc. *jassy kadâif*, ‘eine Art Zwieback’ (*ibid.*, 704 c. s. v. *katife*), pare să fie mai degrabă „cadaif de Iași”, decît „pesmet s. biscuit cu apă”. — Despre echivalentele turcești ale it. *sorbetti*, care nu e turc. *şerbet*, ci *doñdurma*, și lui *dulceța* al nostru („die *Dultschaz*, d. h. *dolcezza*, der *Walachen*”), care e t. *tatty*, v. Zenker, I, 541^c, s. v. *şerbet*; iar despre *mamaligha*, ‘bouillie faite avec la farine de maïs, polenta’, v. Barbier, II, 786.

⁶³ De la noi au împrumutat apoi armenii din Bucovina pe *korabia*, ‘Kuchen mit viel Butter und Zucker’, ca și pe *dulcețate* și *gogosca* (D. Dan, în vol. *Bucovina* din col. „Die österr.-ung. Monarchie in Wort. u. Bild”, p. 328).

⁶⁴ D. R. I. Călinescu, care a publicat în rev. cit. lista de nume populare zoologice și botanice cuprinzînd și cuvîntul în chestie, ne spune totuși că, de fapt, el se zice și la copii. — Față cu cunoscutele nume triviale, de strictă observație și realitate în acest caz, ale licuriciului: nord calabr. *culilúccia*, *culilúcida*, *cuddinúcciola* (v. Rohlf, *Griechen u. Romanen in Unteritalien*, p. 47, n. 2) ne întrebăm dacă la baza cuvîntului nostru *curfuliță* nu e o etimologie populară dintr-un termen de acest tip, și anume ngr. *κωλοφωτία*, nume al licuriciului, numit altfel și: *λαμπρινίτζα*, *λαμπορίδα*, *λαμπορίς*, *πυρολαμπίς*, *πυριλάμπη*, *πυριλαμπός* (Coray, *Ἐγκύκλιος*, IV, 271).

⁶⁵ Interesante observații nouă asupra acestui sufix latin, face R. Thurneisen (*Zu lat. -etum und -aster*, în *Ἀντίδωρον, Festschrift Jacob Wackernagel*, p. 117 sq.).

⁶⁶ Atît în înțelesul curent, de „guraliv”, cit și-n acela, vechi, de „de altă limbă = naționalitate” (v. glosariul *Psaltirii Șcheicne*, ed. Candrea).

⁶⁷ Pentru *nefiță*, ajunge să spunem că e numele ngr. al „nevăstuicii”, *νοφίτσα* = *νομφίτσα*, ‘belette’ (Byzantios), întocmai ca și mr. *nifiță*, ‘nevăstuică de casă’ (Dălamețra).

⁶⁸ Propriu: „königlich”, — interesantă etimologie populară între germ. *kunig* = ‘cuniculus’ și *König*, ‘crai’, relevată de Hehn-Schrader (*Kulturpfl. u. Haustiere*, p. 607), și de Štrekely în „Sitzungsberichte” ale Academiei din Viena (1904, p. 34), iar ulterior, de Jokl, în „Mitteilungen” ale Institutului român de la Universitatea vieneză (p. 305, n. 1); cf. cazul analog al sl. *Drugutin*, redat prin *Carolus*, din cauza falsei derivări a acestuia din *carus*, ‘drag, scump’ (*carulus*). — Așa se explică și sensul de „impozit regal” (*kunigovanie*) al lui *kunica*, *ku niczne*, (v. Lăbușcă, o. c., mai departe, în text; p. 30, n. 3).

⁶⁹ Relativ la *logos* („un logos măscărici”), rămas neînțeles editorului, observăm că el înseamnă „pitic” și că, la exemplele din Tiktin, *s. v.*, se poate adăugi — pe lângă cele din Dosoftei — următorul exemplu din traducerea vr. a lui *Herodot*, ed. Iorga, p. 162: „iaste (bozul) un chip de *om mic logosi*”, important prin aceea că, comparat cu originalul grec, care vorbește de πυγμαίου ἀνδρὸς μίμησις (III, 37), asigură înțelesul, pus la îndoială de Tiktin. — Ca etimon, *logos* ar putea fi pol. *logosz* = ung. *lógós*, ‘Beipferd; Figurant’.

⁷⁰ Din alb. *kunavje* (G. Meyer, *Et. Wb.*, 214), ngr. κουνάδν, ‘fouine, putois’ (Byzantios), din care nr. *cunăvi*, ‘dihor, belghită’ (Dalametra; cf. și Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Pen. Balcanică*, p. 261 sq.).

⁷¹ Cihac, II, 717, face o apropiere imposibilă de alb. *ülibér* etc.

⁷² La baza latină *curvus* se gîndise și I. M. K[odrescu], în originala critică ce face *Dicționarului* lui Laurian și Massim, relativ la acest cuvînt („Buciumul român”, II, 473).

⁷³ V. d. ex. Gaidoz în „Mélusine”, sau Politis, în Μελέται, dar mai ales Șăineanu, în „Zeitschrift für rom. Philologie”, XXX, 314 și „Archivum Romanicum”, I, 147.

⁷⁴ O apropiere de *cucurbătă* (lat. *cucurbita*), poate tot ca teacă de săgeți, sugerează pers. *terbez*, „Melone, Kürbis, Gurke” combinat cu pers. *terbese*, „arc-en-ciel, Regenbogen” (Zenker, 275 c.).

⁷⁵ „Pristă” (Lacea, *l. c.*): „biserica pristei și blgslovitei Dumnezău născătoarei” (89, 32; 297^b, 6), e, evident, (ca și *blagoslovitei*) — *precistă*, prescurtat. — Rînce din „snopi de rînce” (*ibid*) nu e: „Getreide”, ci firește: mănunchiuri de *rînci* (pl. de la *rîncă*, vîină de bou).

⁷⁶ De asemenea grecisme mișună „Viețile” lui Dosoftei (cităm, după Lacea, pe cele ce i-au rămas neclare): *ágalmă* (ἄγαλμα, „chip”, cf. și *trupiște*), *aforchist* (ἀφορχίζω = ἀπο — ὀρχίζομαι, cf. *jurat*), „chelei” = *helii*, *hel*, (gr. χέλι, „chișcar, țipar”), *engomii* (ἐγκώμιον, „elogii”), *mîniaci* (= *nebunii*) din *maniac*, *mîrac* (μειράκι, „copil”), *synglit*, „singlitică, adecă senatorcă” (σύγκλητος).

⁷⁷ Forma masc. a cuvîntului o avem, poate, în n. de fam. *Corivan*.

⁷⁸ Pentru alte reflexe, românești și balcanice, ale cuvîntului, v. DR, III, 738 [188]. — Exemplul din Dosoftei, de altfel, s-ar putea raporta chiar la gr. τρυπάνη, τρυπάνι = τρύπανον, „trepan, sfredel pentru trepanație”.

⁷⁹ Cu excepția acestui cuvînt (care, el însuși era, de altfel cum se vede, atestat), și a două-trei altele (*brodoanță* [cf. *cotroanțe, cotrențe*], *modvig* = ‘neam rău și mojicos’ [cf. *modvigan* și *modoran*], *fișmoacă* [= *fișpoacă*!]) și, poate, *chică* = ‘ceată’[?]), toate cuvintele glosate de [...] Savin în acest număr sînt arhicunoscute: *zăhăit*, *blide*, *chiag*, *chișteală* [*pișteală*], *sătăra* [*satară*], *găbji*, *hindichi*, *curătură*, *blot*, *livată*, *ghibirdic*, *hîd*, *caua*, *sărelit*, *lefter*, *sțir(ă)*, *hadîn*, *lesoi*, *alean*, *tingă*, *tăbuică*, *hîrfoage*, *golomoz*, și adesea rău explicate: *liștav*, *clit* ... Asemenea glose uzurpă în dauna unor texte folositoare paginile revistei.

⁸⁰ Aceeași etimologie propune — cum am observat ulterior — și Șăineanu, în ed. IV a *Dicț.* său, dar fără a o sprijini: rămîne, deci, lămurirea semantică și — o cheazăsie în plus de probabilitatea etimologică.

⁸¹ De nesiguranțele traducerii e vinovată, în speță, nu numai metoda traducătorului de a inversa termenii enumerărilor din original, ci și sinonimia dintre λιβανος, ‘tămîie’, și numele muntelui *Liban*, cu cedrii săi: τῆς κωπαρίσσου καὶ κέδρον καὶ λιβάνου ξύλου. — Aceasta nu e singura farsă, pe care a făcut-o *Libanul* (Livanul) bătrînilor noștri cărturari: „arborele de *Valanți* de *Vasanți*” din Dosoftei (după excerptele din „Buciumul român”, II, 258), e de fapt: τὰς κέδρους τοῦ λιβάνου (confundat cu βάλανος, „ghindă, stejar”) ... τὰς δρῦς τῆς Βασάν (Isaia, II, 13 sq.).

⁸² Dicționarele de care dispunem nu consemnează această formă, dar ea e totuși posibilă, ca un singular refăcut de la δειγμα, înțeles ca plural (cf. și σημειον față de σημα).

⁸³ De remarcat, de asemenea: *împrejureni* = ‘megieși, vecini’ și *înherat* (înfierat, ca semn de hotar). — *Osica* e *ovsică* (ovăsică), obișnuit: *obsigă*, *iarba-ovăsului*, *ochsigă*, *opsigă*, *orsigă*, *secăvea* etc., *Bromus secalinus* (Panțu, 190). — *Prundul-Graurului* (lui *Graur*?) e, evident, un toponimic, ca și *Gura-Zătonului* (sau: *gura Zătonului*) pentru care cf. *Zătonul-Vechi*, ‘gîrlă’ (Tulcea), *Zătoana*, ‘pichet’ (Ialomița), *Zotunul*, ‘ostrov’ (Vlașca) și *zătoni*, „a se revărsa, a se infunda încît să dea apa peste țărături”, despre un rîu (Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, p. 400), — un slavism.

⁸⁴ Cf. și sl. *dupinŭ*, 'delfin' (poate, și-n vr. „inel de *dupinŭ*”).

⁸⁵ Ea e, după cercetările noastre, problematică!

⁸⁶ Formal, n-ar fi nici o piedică; cf. *dalb*, *Dalimoș* pentru *alb*, *Alimoș* etc.

⁸⁷ În ce privește etimonul acestuia însă, evident că *dîbek* al lui Șăineanu este insuficient; cf. arab. *durbeke*, „specie de darabană arabă făcută dintr-un trunchi de arbor sau dintr-un vas de teracotă” (Titus Cerne, *Dicț. de muzică*, p. 351). — Adăugim, ca simple omonime măcar, dacă nu mai mult, și pe ruten. *durbak*, 'Wetzstein', și *drapak*, 'Waldbrombeere' (Želechowski, I, 210, 204).

⁸⁸ Am întilnit și varianta *durlac* (nu: „turlac”!).

⁸⁹ *Catarigă* e chiar „porecla ce se dă unui om cu picioarele lungi” se spune în Tocilescu, *Mat. folkl.*, I, 1209.

⁹⁰ Cf. și sl. *kotridge*, 'Glied, Gelenk', pl. 'Skelett' (Berneker, 588).

⁹¹ Mai radicală la țigani, această paradiziacă simplificare a costumului copiilor explică, precum se știe, pe rom.-țig. *puradeu*, „dancier”, propriu, „gol” (cf. și Cihac, s. v. *purdê*).

⁹² Se dau acolo și o serie de sinonime, dintre care unele, și aici, mai jos. — *Schilauă* (*șchilaua*) trebuie pus în legătură cu *σκελέα*, 'Untergerippe, Skelett', *σκελόζ*, 'Schenkel, Bein' (din care explicam, DR, III, 736 [186], pe *schilod*: poate mai curînd, din *σκύλος*, 'Hund', cf. *cagneux*, ori *σκύλλω*, 'écorcher, torturer'), ca și *cocale* (lit.: „oase”). — În sprijinul etimologiei *gionate* = **genuata* (Drăganu) vine și: „*gioanate* = picioarele de la genuchi în jos” din rev. „Ion Creangă”, 1915, p. 91.

⁹³ Adăugăm și pe *duligar* (*durliigar*), cuvînt de ocară, zis copiilor mai mărișori, dar obraznici, ca și *caligar* (rev. „Ion Creangă”, IV, 337), pentru care cf. *καλιγάρι*, 'papugi' (de la *καλίγα* = lat. *caliga*, 'încălțăminte'), întîlnindu-se la noi și ca n. de familie.

⁹⁴ Cf. și omonimul *făleș*, „fălos, lăudăros”, la Iord. Golescu (apud Zanne, *Prov. rom.*, VIII, 604 sq.), cum și turc. *faleš*, „îmbécile, imp[r]udent” (Kieffer-Bianchi, II, 345).

⁹⁵ Cf. și Bassarabescu, *Un dor împlinit*, nuvele și schițe, București, 1919, p. 38: „calească cu patru *falaitari* și cu surugiu”. — *Ibid.*, de remarcat turcismele: *duvar*, „zid” (p. 38), *inacciu*, „înagi, om cu inat, cu toane” (p. 42) și grecismul *stenos*, „angor pectoris” (41).

⁹⁶ Din corespondentul ung. *cserebogár*, 'Maikäfer', avem n. de fam. rom. *Cerebogar* (și-n însemnările de drum prin Ardeal ale lui M. Sadoveanu).

⁹⁷ Tot atît de puțin are a face cuvîntul cu turc. *ghelberi*, „vătraii”, cum presupuneam aiurea, ori cu turc. *dilber(i)*, „frumos, tinăr”, atestat și-n „*parimia*” din *Descriptio Moldaviae*, în care calul moldovenesc (*bogdan barghisi*) rivalizează numai cu „un tinăr persesc” (*agem dilberi*); cf. și mr. *dulber*, „foarte frumos” (Dalamatra).

⁹⁸ Cf. și *garoș* despre care [v.] DR, III, 731 [182].

⁹⁹ Adăugim, din *Anon. Băn.*, ed. Crețu, p. 358: „*pară musketaricză* = Pirum Apianum” (cf. fr. *apic*, *d'apic*) = *muskatály*. — Pentru fonetism, cf. și: *ghiribiți* = 'beregați' (Giuglea-Vilsan, *De la românii din Serbia*, p. 392).

¹⁰⁰ *Țiufi*, n. de cine (Botoșani), e apelativul rut. *џиџа*, 'Hund, in d. Kinderspr.' (Želechowski, II, 1058); cf. *țuțenă*, 'Hündchen, Haushund', *џџик*, 'Mops, kleiner Hund', din *țu-țu!*, 'Lockruf des Hundes' (*ibid.*), și *țura*, 'Haushund' (*ibidem*).

¹⁰¹ Șăineanu, s. v., se gîndise de asemenea la o „metateză din *gogolan*, cu sensul de ban rotund”, ca *gologoș* = *gogoloș* etc.

¹⁰² *Părsăty* (*ibid.*, p. 327) nu e decît ung. *phárszék*, „der Glasschrank”, cum arată varianta mai fidelă *peharsek*, 'abacus', din *Anon. Băn.*, ed. Crețu, pag. 359.

¹⁰³ *Doroanțe*, „piersici, care se coc tîrziu toamna, dar și coapte au o carne tare” („Rev. critică-literară”, III, 123, sugerînd, se pare, o apropiere de *durus*), ar putea fi un reflex indirect al it. *arancio*, *pomarancia* (cf. pomi d'oro și ung. *aranyos*, „golden”), „orange”, „năramze”, „portocale”, cum și rut. *pomidor*, 'Liebes, Paradiesapfel' (Želechowski, II, 696).

¹⁰⁴ V. „Rev. cr.-lit.”, III, 155: „*Gorgoane* și *Horhoane*, ființe mitologice...”. — *Gorgună*, -e, „femeie rea, răutăcioasă (se înțelege, totdeauna, și bătrînă)”; cf. *ibid.*, pp. 32, 67, 96. (În *horholină* avem, desigur, alt radical).

¹⁰⁵ Și alte forme sau locuțiuni interesante supt raportul lingvistic se pot spicui din acest pitoresc album de icone patriarhale: „un *fulgure* de păpădie” (p. 13) = *fulg* (cf. *fagure* — *fag* de miere), „*mîniecii*, gilcevii, instrimbătăți” (p. 62) = 'nebunii etc.'; — „ochiu *bolocănat*” (p. 65) = 'bulbucată' (cf. *bologan*, *Bolocan*); — „a udă *coada pisicii*” (pp. 6, 19) = 'a plînge';

cf. *a face rachiul pisicii* (Baronzi, la Zanne, IV, 100), obișnuit: *a face bere mîfei* (Mold.). — P. 67: „pistoale și junghiuri de Damasc” (cf. *demischii*).

¹⁰⁶ Cu *gorgan*, *corhan* etc., în ciuda variantei *horhoane*, nu vedem o legătură mai plauzibilă.

¹⁰⁷ Cf. și pol. *świegot*, *świegotka*, „babillard(e)”, *świegotac* (*swierkotac*), „babiller, caqueter” (Schmidt).

¹⁰⁸ Un masculin simetric fem. *gotcă* e, într-un fel, și n. de fam. *Gotcu* (Iași).

¹⁰⁹ Cf. și mr. *agrandzală*, „strugure produs de viță sălbatecă, strugure necopt”, *agrandzaliean*, „aguridar, viță sălbatecă, laurușcă” (Dalametra).

¹¹⁰ Cf. și *bală* din expresiile: *bală* de cine; ~ de țigan; taci ~ = ‘javră, potaie!’ („Rev. cr.-lit.”, III, 156), cu sinon. *bală* (cf. *bălaur*).

¹¹¹ Alte numiri ale *Ielelor*, vezi în „Rev. cr.-lit.”, III, (Chestionariul N. Densușianu) și-n cunoscuta monografie de L. Șăineanu din „Studii folklorice”.

¹¹² Credem acum, totuși, că legătura cu *șoim* este, ea, cea secundară, adevărata origine fiind în *joia-mare* (De *Joimirițe*, fem. de la *joimir*, ar putea fi și mai puțin vorba).

¹¹³ Pentru evitarea prin eufemism sau pronume a adevăratului nume al divinității, cf. și I. Maxwel, *La Magie*, Paris, 1922, p. 41: „Les Australiens ne révèlent le nom de leurs Dieu Daramouloun qu’aux jeunes gens initiés. Les femmes ne le connaissent que sous le nom de «le Père». Ils emploient des périphrases ou des pronoms «Il», «L’homme» [= l’on] pour le désigner dans les rares occasions où ils en parlent”.

¹¹⁴ Pentru „bușteanul *Ielelor*” din basme, care se preface în cub și în căruță pentru trecerea girlei, v. colecția „Fundescu”, p. 41 sqq.

¹¹⁵ Ba chiar: *nălvaletui*, *nălvalet* (*ibid.*).

¹¹⁶ În „Sbornicul de la Cohalm”: „cu totuluș tot” (rev. „Ioan Neculce”, IV [1924], p. 234).

¹¹⁷ O interesantă formă, neglijată, e: *înapoișurca* („purceasără ~”, la Dosoftei, după excerptul din „Buciumul român”, II, p. 501).

¹¹⁸ Cf., în legătură cu aceasta: ‘ler de măr’ din refrenul colindelor și expresia proverbială *a-și pune mărul* (aluzie la un obicei practicat la un an după căsătorie) din Zanne, *Prov. rom.*, III, 659. — Pentru refrenul *oleranda*, *leranda* (DR., l. c.), care poate fi o alterare din *hailerum Doamne*, cf. însă și *Loranthus europaeus*, germ. *Loranth*, numele *viscului-de-stejar* (Panțu, s. v.): analogia cu fr. *gui-l’Anneuf* e seducătoare. — O menționăm și pentru a cita și acest interesant pasagiu dintr-un cîntec popular francez, reprodus în Rolland, *Faune pop. de la France*, II, 241:

Le fils du roi s’en vā chasser
Dans la forêt d’Hongrie;
Ah! donnez la guillanée
Monseigneur, je vous prie.

¹¹⁹ Cf. vr. *liva* = sl. *liva*, ‘africus ventus’, λιβας (O. Gilbert, *Die meteorologische Theorien des gr. Altertums*, Leipzig, 1907, s. v.), fr. *labeche*, *lebeche*, it. *libeccio*, ‘vent d’Afrique’ etc.

¹²⁰ V. L. Sainéan, *La langue de Rabelais*, I, Paris, 1922, p. 38. Cf. și glosa hesychiană: Νῶβαι πυγμαῖοι, în care Νῶβαι a fost interpretat de A. Fick ca „pigmei din Nubia, nubieni” („Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung”, 43 [1910], p. 150).

¹²¹ Cf. î. a.: „Sus la *Livion*, la Sfîntul Ion” (rev. „Ion Creangă”, IX [1916], p. 63) cu: „Sus la *reghion*, la Sfîntul...” (Cristu Negoescu, *Colinde și cîntece de stea*, p. 17).

¹²² Pentru sensul de „limbi, limbotenii, neamuri streine” al lui *lighioane*, cf. și dial. *jivină*, ‘fiară sălbatică; om d-altă nație’ (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 44).

¹²³ Într-o variantă din Tocilescu însuși (o. c., 329): „cap de *gîligan*”. — Cf. încă: „Tudor Dobrogean, din cap *degiughian*” („Șezătoarea”, III, 212) cum și: „la picioare *ghersgan* (!?)”, într-un descîntec de izdat (Grigoriu-Rigo, *Medicina poporului*, I, 93), amintind izbitor pe turc.-pers. *guergerdan*, *zerguerdên*, *kerkedan*, ‘rhinocéros’ (Barbier, II), *gergedan*, ‘Nashorn’ (Miklosich, *Die türk. Elemente*, 118), *kerkodan*, *karkadan*, ‘ὄδοντοτρούρανος, μονόκερος’ (Ausfeld, *Der griechische Alexanderroman*, p. 183).

¹²⁴ Etimologia (bulg.) a lui *gligan*, fixată de Candrea, fusese indicată deja de Hasdeu: „Vom adăuga că la bulgari porcul sălbatec se cheamă: глик” (*Cuvențe den bătrâni, Suplementul, addendum*, ad. p. LXXXI). — *Ghiligane* ar putea însemna, deci, și: „animale mari, cît gliganul”. Confuziunea între *gligan* și *lighioană* e, în tot cazul, vădită.

¹²⁵ Ca paralelă, putem menționa pe it. *volpe*, termen curent pentru *alopecia* (căderea părului), din gr. ἀλώπηξ, ‘vulpe’; cf. engl. *fox-wil*, sp. *zorra* (Riegler, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, p. 43).

¹²⁶ Cf. și *Popolată* (*ibid.*, III, 2, 183), *Bobolată* („Rev. ist.”, V, 225), cu it. *popolata*, „vivanda quasi liquida” (Tommasèo).

¹²⁷ Cf. încă *mălai* și bulg. *mamuly*, ‘blé, le maïs ou blé de Turquie’.

¹²⁸ În cimilitura „hornului” (*ibid.*, 26): „Ursu-n sat, și cînii nu bat”, aluzia la *ursoaică* = ‘horn’ e evidentă.

¹²⁹ „Mama lata, tata lungu, nenea fluerici și lelea *zopăiata*”, cimilitura sobei, cu coșul, fumul și scînteia (Pascu, *o.c.*, I, 116) e o vădită variantă amplificată, cu dublu înfeles obscen.

¹³⁰ Cu *mandra*, ‘stină’, nu credem să aibă vreo legătură etimologică, cum o are, de bună seamă, rut. *mandrik*, ‘Quarkkäse; Käsekuchen’ (Żelechowski, I, 426). — O legătură de această natură cu același cuvînt nu are nici rom. dial. *coșmandră*, ‘bucătărie de vară’ (rev. „Ion Creangă”, V, 183), care poate fi, în ce privește finalul, mai curînd suf. *-andră*, decît *-mandră* (+ *coș*).

¹³¹ *Sămizeturi* e, firește: *chemisettes*, iar *păpăluri* (și *păpăluri*, ba chiar *păpălări*): *Pappel*. — *Maltuf* (*ibid.*, 190) e identic cu *malteh*, *-ef*, *-in*, ‘Art Kleiderstoff, viell. Melton od. Molton’ (Tiktin): în partea finală e, sigur, germ. *Tuch* (Malter-?). — *Vuhur* e turcismul *buhur*, cu fonetism ngr. (cf. „părâu *Văljii*” = *Băljii*, *ibid.*, p. 188), iar *crozeea* o simplă eroare de tipar p[entru] *croazea* (*croisée*): o greșeală de tipar se cuprinde și-n „de către [= căte] 3 viței” adaus din eroare lingă „4 boi de jug”, în loc de lingă „2 vaci cu lapte” (*ibid.*). — *Pambriu* (189) e ‘stofa de merinos’, *pambriu* (Șăineanu), iar *savăn*(?) (p. 193) e, probabil: *sovon*, *zovon*, „hobot, giulgiu”, într-o formă mai apropiată de prototipul medieval *savanum* (cf. același, *s. v.*). — *Teoritra*, „dar [făcut de mire] a doua zi de nuntă” (într-o diată din 1827, *ibid.*, p. 171), ‘Morgengabe’, ‘γαμήλιον δῶρον’.

Notăm, ocazional, și: *sbor*, „tîrg anual”, deci „sobor, adunare festivă, nedeie” etc. (p. 39).

¹³² Se pomeneste și faimosul *Deal al Gavaleului* (cf. și *Harilau*) sub forma: „Și ni-au arat dialurile *Hararimului* Și *văile Rusalimului*” (p. 72).

¹³³ Cfr. și *viatic*(ă): *ibid.*, I, 7 și II, 259, diferit de *Viatici* (sinon. cu *Vareaci* = *Varegi*) din cronica lui Gheorghe Brancovici (ed. Iorga, p. 25): < (*in*)*viat*, ca *tristatic* (II, 452) din (*in*)*tristat*? Cf. și: „*firemviereață* (fire-nvireț) pruncă” = Φυσίζωος κόρη (*ibid.*, II, 494); de asemenea: „*leietic* și cu firea de viperă”, despre *Leon* („Ieu!”) Isaurul (*ibid.*, III, 54).

¹³⁴ O recentă ediție botoșăneană a „Epistolei” are: *soldomeni* (p. 9), în loc de *sodomleni*, „cari practică viciul sodomiei”, propriu: „locuitorii din Sodoma”. — Cf. și *Sodomeni*, n. de sat sucevean.

¹³⁵ Cf. și proverbul românesc „ca oul roșu la paște”, despre un lucru ce nu poate lipsi la o anumită vreme (Zanne, *Prov. rom.*, I, p. 576, no. 2240). [...].

¹³⁶ De la *spur*, „urmă”? Cf. și *a șpirlichet-o* = „a fugit, s-a făcut nevăzut repede” (rev. „I. Creangă”, IV, 369), *a șpurlit-o* s. *șperlit-o*.

¹³⁷ Cf. rom. *păpăludă*, nume al paserii „mulge-capre” (Marian, *Ornit.*, I, 65).

¹³⁸ Cf. și alb. *pașarunde* (Jokl, relevat în DR, III, 823).

¹³⁹ Pentru *păpălug*(ă) e de comparat și n. de pl. *pașalungă*, (Trans.) „păpădie” (Panțu, 203).

¹⁴⁰ Pentru cuv. *părțiță*, v. Capidan, *Români nomazi*, p. 165.

¹⁴¹ *Pe îndelele* însuși, cu sensul său propriu, e atestat la același scriitor (p. 229) sub forma: *pe îndălele*.

¹⁴² Cf. și *viorint*: „Bubă albă, bubă neagră, bubă galbină, bubă *viorintă*...” (E. Hodoș, *Descîntece*, p. 49).

¹⁴³ Cf. Pamfile-Lupescu, *Cromatică pop. român*, p. 15.

¹⁴⁴ „Turquoise”: de inserat, între sinonimele lui „albastru”, împreună cu *mieriu* (dial. și *mierău*), *civît*, „îndigo” etc. (cf. Pamfile-Lupescu, *l. c.*). — Pentru rolul nuanțelor (deschis, închis) față de culoarea fundamentală, cf. observațiile lui Goetz (*l. c.*, 14, p. 88), vorbind

de „Schattierungen dieser Farbe” și ale lui Wölfflin (*ibid.*), adăugind comparația cu it. *vino nero*, „Rotwein”, cum și rom. *vin alb*; apoi: însuși rom. *albastru*.

¹⁴⁵ El e atestat, cu înțelesul de „bat bine pe cineva”, și-n „Rev. crit.-lit.”, III, 164.

¹⁴⁶ Pentru reflexele românești ale etnicului *pers*, [v] DR, III, p. 429 [86], adăugind încă: *piersidesc* (în *Alexandria*, ed. Brașov, 1915, p. 57), *pirsicean*, despre tutunul de Gheurghe „= Jenigé (Cron. exped. turc. în Morcea, ed. Iorga, p. 21)”, precum și „tutun *persaciu*” (Iorga, *Ist. comerțului românesc*, [II], p. 140) e tutun *persan*; cf. „tiuti[un] turcesc” (*ibid.*), tutun „*tombechiu* și de Janina” (101), „Enigé” etc.

¹⁴⁷ Cf. însă și observațiile lui E. Hoepffner, *ibid.*, pp. 592–7, cum și L. Havet, *Sorus*, *adjectif de couleur* (*ibid.*, 45 [1918–9], p. 500 sq.): *sorus*, „pâle” (cf. rom. *sur*, derivat de obicei din s.-cr. *sur*, „pâle, gris”) — De asemenea, acum în urmă L. Sainéan. *Les sources indigènes de l'étymologie française*, II, 408, n. 1.

¹⁴⁸ Cf. *Vînătăi*, ‘Augenringe’ (Dosoței, VS, ap. Lacea, 140), „cearcăne vinete în jurul ochilor” (cf. fr. *yeux cernés*). — *Vînătări*, „sus de tot, la o înălțime mare: cînd cineva se suie într-un pom, copac înalt, și ajunge pînă aproape de virf, se zice că-i în *vînătări*” (rev. „Ion Creangă”, VI, 252; cf. și „norul *vînăt*”, la care pleacă Făt-Frumos în basmul din Fundescu⁴, p. 32), ca și *vineție*, „firmament” („Rev. crit.-lit.”, III, 173), atestat și în cimilituri (Pascu, II, 118, 204), *vînăție*, „ceriu”: pînă-n sus la ~ La Sfînta Maică Maria” (Novacovicu, *Colecțiune folkloristică*, p. 126), *veneție*: „spre venețiile cerului” (Isidor Ieșan, *Secta paterenă în Balcani*, p. 566), confirmă, de asemene, sinonimica *vînăt-albastru*: lat. *caeruleus* (= **caeruleus*), „azuriu”, despre cer; cf. și *lazur albastru* (Gavrîl Protul, în descrierea măn. Argeșului, la Iorga, *Din faptele străbunilor*², p. 134), ngr. λαζούριον = arab. *lazaruddi*, *lazuverddi*, din care ngr. λαντζιβερτί (Korais, “Ατακτα, IV, 275), cum și turcismul *havaii*, „azuré” (v. *Dicț. Ac.*)

¹⁴⁹ *Mohorit* e, firește, propriu, violet. — Glosa „hîju” (p. 109) se referă, sigur, la „bordei”, — „Intrăportu” (p. 113) nu e decît: intră port (haină).

¹⁵⁰ Cf. și sinon. ngr. ποδόριον, ‘cestis talaris’ (Du Cange), cum și ngr. ποδόπανα, obișnuit: κάλτζαι.

¹⁵¹ Relativ la explicarea lui *împopoțonă*, e semnificativ și exemplul din Tiktin, s. v. *popoță*: „s-a *popoțat* ca o pupăză”; de altfel, aici ar putea fi la mijloc vreo confuzie mai veche între lat. *urupa* și lat. *pupa*, ‘păpușă’ (cf. *gătît ca o păpușă*), iar, pe de altă parte, în compoziția lui *împopoțonă*, e mai probabil să fi intrat sinonimul *înțoțonă* (cf. Tiktin), „înzorzonă”, decît *împomponă* (Capidan, l. c.).

¹⁵² Cf. și: „botul țîței roșiu” (Fira-Kiriac, *Cîntece și hore*, p. 80).

¹⁵³ Pentru sinonimul *bolbotine*, explicat de A. Scriban din bulg. *bulvotina*, ‘vomitura’, cf. pe de o parte moldovenescul *botohaturi*, ‘fructe crude, pe care le mănîncă copiii, iar pe de alta: *bolbotine*, ‘poame’ (Codin, *O seamă de cuvinte*, 10), *bolbotini*, ‘1. lobodă, știr și alte ierburi ce ies prin griu, prin porumb, în locurile mai grase; 2. poame, fructe: „mănînci toată ziua bolbotini, o să te doară burta”’ (Boceanu, *Cuvinte din Mehedinți*, 85), *bolbotină*, ‘buruiană în general’ (Giulgea-Vilsan, *De la românii din Serbia*, 388); v. și *Dicț. Acad.*, s. v.

¹⁵⁴ Adevăratul etimon latin (*helvus*, **experhelvus*) l-a găsit Giuglea (DR, III, 1090).

¹⁵⁵ Nu pierdem ocazia de a observa că modelul ngr. (Βαβυλωνία, de Vizantios) al farsei lui Istrati, relevat de noi în „Rev. istorică” din 1920, p. 187, fusese semnalat deja de Ar. Densușianu prin „Rev. critică-literară”, III, p. 106.

¹⁵⁶ Chiar independent de „*lucus a ... lucendo*”!

¹⁵⁷ Împreună cu *chichicear*, *scăuiar*, *teslar*; ba chiar (p. 247): *cărturar* = ‘legător de cărți’ (într-o însemnare din 1824).

¹⁵⁸ *Triplîc*, „un sculișor de ață răsucită, de culoare albă, roșie și albastră” (Marian, *Nașterea*, p. 260, n. 3, cu gîndul, vădit, la lat. *triplex*, **triplicius*!), e, însă evident, o simplă variantă — prin sincopă — din turcismul *tirîplic*, „fir de bumbac; bumbăcel”. — De același soi e etimologizarea *herezi* p[entru] *hărăzi* (aluzie la *herezi*!), ce se aude în Ardeal. — O interesantă etimologie populară citesc în „Neamul românesc” din 15 aug. 1925: „Cîrdășie” = *cărdășie* + *cîrd*.

¹⁵⁹ Căci expresiunea se întrebuițează, exact în această formă, și de unguri.

¹⁶⁰ Cf. totuși și turc.—pers. *telende*, subst. „bègue, Stammler” (Zenker, 307^c). Alt nume interesant de etimologie populară e *Inătoarea*, personificată ca „o femeie lacomă, urîță, care

mănincă lumea" (Codin-Mihalache, *Sărbătorile de toamnă*, p. 94) și identic cu *Ignatul, Ihnatul, Ignatul-porcilor* (Pamfile, *Sărb. de toamnă*, p. 197), deci: *Ignătoaia*.

¹⁶¹ Cf. acum și G. Pascu, *Dictionn. étym. macédonoumain*, II, p. 96, no. 1835 (*fărulhe*).

¹⁶² Pentru evoluția semantică, cf. acum și K. Jaberg, *Zur Sach- u. Bezeichnungsgeschichte der Beinbekleidung in der Zentralromania*, în „*Wörter und Sachen*”, IX² (1926), p. 151 sqq.

¹⁶³ Cf. și *tiflă* (pentru care v. Tiktin, *ad. voc.*).

¹⁶⁴ Profităm de ocazie pentru a adăugi sinonimele: *niciul*, „virful nasului de la porc (care e tare și cu care rimă)” [cf. *bercii* nasului de om], *rămuș* [= *rîmuș!*], „nasul, viciul [*sic!* = *niciul!*] (cu care rimă porcii)” (rev. „*Comoara satelor*”, III [1925], p. 51), *sfîrlă*, „rit de porc” (Sadoveanu, *Priveliști dobrogene*, p. 70 sqq.), pop.: „bobîrnac”. — Adauge și mr. *dîntămă* (*dhintămă*), „cioc, plisc, clonț” (Dalamestra, 78). — Asemene, pentru „gură” (peiorativ): *loandră*, ‘gură-rea’: „mai ține-ți ~!” („*Rev. cr.-lit.*”, III, 159), probabil identic cu *landra*, ‘potaie, haită de cini’ (v. DR, IV, 179 [128]).

¹⁶⁵ Cf. și ung. *talap*, „Fussgestell”, cum și derivatul verbal *tălăpesc*, despre aripă (E. Hodoș, *Poezii populare din Banat*, III: *Descîntece*, p. 7).

¹⁶⁶ Pascu („*Archivum Romanicum*”, IX [1925], p. 310) reduce la turc. *tokmak*, ‘maillet’, nu numai pe dr. *tocmagi*, ci și pe mr. *tumaciu*, ‘feuillage’ = alb. *tumac*, ‘nouilles, macaroni’ (Capidan, DR, II); cf. mr. *tumaču*, ‘mîncare de tăiței, cu unt și brînză’ = alb. *tumatš*, *tumatše*, ‘Blätterteig’, < it.-dial. *tuma*, ‘caș proaspăt’, (idem, *Români nomazi*, pp. 103, 173).

¹⁶⁷ Mai curios e că Tiktin desparte de acest *tocmac* (*tocmag*), ‘ciocănaș’, pe *tocmăgel* (*togmăgel*), ‘Keuenschwamm, Clavaria’, care înseamnă propriu-zis, evident: „maciuchiță, ciocănaș”.

¹⁶⁸ Amintim și confuziile la care dă naștere — adesea, tocmai din această pricină — omonimia între gr. ὄριον, ‘graniță’, și ὄριον, ‘deal’.

¹⁶⁹ În toponimicul *Odaia Zebede* (Frunzescu), avem a face însă, mai probabil, cu numele personal *Zebedeu, Zevedeiu*, dacă nu chiar cu o metateză din *Bezede* (*bezadè*).

ORIGINEA ROM. SAT

Filologia românească oscilează încă în ce privește originea acestui cuvânt, între lat. *satus* și alb. *fșat* (din lat. *fossatum*).

Controversa dăinuiește mai ales din două cauze, — una sentimentală : greutatea de a renunța la un prototip latin atît de ademenitor, alta tehnică : unghiul redus, supt care a fost privită problema, care, de fapt, trebuie pusă în cadrul larg al „filologiei comparate”.

Să încercăm a o face.

1. Pentru derivarea din lat. *satus* (de la *serere*), ‘(cîmp, ogor) sămănat’, ar vorbi următoarele considerații :

a. Vr. *sat*, ‘cîmp’, din Coresi (invocat de d. S. Pușcariu, „Zeitschrift für rom. Philologie”, XXXVII, 113), și din *Psalt. Scheiană* : „Adapă toate ferile *fsatelor*” (Ps. e. III, v. 11 ; ed. Candrea, II, 214) = *potum praebeant omnibus animantibus agri* (la Dosoftei : „cîmpului”) ; cf. II, 96 (Ps. XLIX, 11). [Adde, DR, I, 557 :] „ca florile *fsatelor*” (var. *satelor*, *cîmpului*) : Ps. Sch., ed. Candrea, II, 212 = Ps. 102, 15.

b. Rom. *miriște*, ‘loc unde a fost o sămănătură, lan’, față cu sl. *mir*, ‘lume, mundus’ (cf. preot de mir), și germ. *Dorf* (got. *daurþ*, ‘Acker’), la a cărui bază, ca și la aceea a rus. *derévnya*, ‘sat’, dialectal : ‘Pflugland’ (litv. *diruvà*, ‘Acker’), stă ideea de ‘arătură, ogor’ (cf. O. Schrader, *Die Indogermanen*, p. 40).

2. Pentru derivarea din alb. *fșat*, resp. lat. *fossatum* (*massatum* [cf. Diclescu, *Orig. lb. rom.*, I, 33 : **casatum*], propus de G. Meyer, *Alb. Wörterb.*, e inutil și imposibil, pentru motivele ce se vor vedea) pledează următoarele împrejurări :

a. Vr. *fsat*, pe care etimonul *satus* îl lasă neexplicat ;

b. Greutatea de a admite existența a două cuvinte de origini diferite : unul, *sat*, latinesc, altul, *fsat*, albanez ;

c. Absența unei reale dificultăți semantice, în ce privește trecerea de la *fossatum* la *fșat* (*fsat*, *sat*).

D. Candrea (*Straturi de cultură și straturi de limbă*, în „Viața nouă”, IX, p. 317 sq.) citează pe mr. *fusat*, ‘șanț’ (Vlaho-Clisura), pe it. *fossato* și fr. *fossé*, idem, pentru a conchide că *fossatum*, ‘sat’, se va fi dezvoltat dintr-o construcție ca : *sisto ad fossatum*, ‘stau, locuiesc lângă șanț’ etc., devenită apoi eliptică : (*ad*) *fossatum*.

Ceva este, desigur, în această argumentare. Cred, totuși, că n-avem nevoie de asemenea artificii, pentru a înțelege procesul de prefacere a sensului.

Du Cange înregistrează o întreagă serie de *fossata*: de la *fossatum*¹, 'vallum, fossa', pînă la *fossatum*², 'territorium, ut videtur, certis limitibus quasi fossato circumdatum'.

Nu e acesta, în esență, înțelesul primitiv al cuvîntului nostru? — Cheia o dă *fossatus*³, 'exercitus, seu potius castra, vallo et fossis circumdata' (*ibid.*; cf. vspan. *fonsato*, vport. *fosado*, „armată”): datele istorice-culturale confirmă că acest *fossatus* trebuie privit ca termenul intermediar între *fossatum*, 'șanț' ('tranșee'!), și (*f*)*sat*. Caracterul „militar”, războinic, al așezărilor omenești se împletește, în adevăr, pretutindeni, cu cel „civil”, pașnic. — la originea, adesea, pastoral, — și lucrul nu va surprinde prea mult într-o epocă de „armată constructivă”: *verheeren*, 'a pustii' (de la *Heer*, 'armată'), n-a fost totdeauna și exclusiv rostul unei armate, care, cu tot *populari*, 'pustiesc', rămîne, în sens pozitiv, un *populus* (cf. „Glotta”, III, p. 196, 599), un στρατός = στρατός sau λαός (cf. *pîlc*, 'stol, ceată', sl. *polkъ*, germ. *Fussvolk*, *Kriegsvolk* etc.). Iar a transformă o locuință provizorie, improvizată în vederea luptei, în una definitivă, statornică, nu e cîtuși de puțin un proces nefiresc.

Astfel, mgr. φοσ(σ)ᾶτο(ν), φουσατόν, 'στρατόπεδον' (cf. Du Cange, *Gloss. Graec.*; G. Meyer, *Neugr. Stud.*, III, 72), e perfect sinonim cu ngr. κατοῦνα, 'camp, quartier, cantonnement' (Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 342), care e identic cu *cătun(ă)* al nostru¹, ca și cu vsl. κατοῦνη, 'παρεμβολή, castra', propriu: 'cantonament' (cf. *cantone*), însemnînd și: 'locus mulgendis aestate ovibus' (Miklosich), 'Hirtendorf' (v. „Indogerm. Forschungen”, XXXIII, 431 sqq.); astfel, ngr. μετάτο, 'ἐταιρεία ποιμένων', 'fromagerie' (Legrand, o. c., 349), it. *metato*, log.-campod. *medau*, rom. *mă cunetătesc*, „mă așez la oi” („Rev. critică-literară”, IV, 87: acesta ar cadra totuși cu etimonul *comitatum*, propus de Iannarakis și respins de Legrand, l. c., și G. Meyer, *Neugr. Stud.*, III, 45) etc., au la bază, toate, pe lat. *metatum*, termen tehnic pentru 'cartier' militar (cf. „Rheinisches Museum f. Philologie” pe 1915, p. 157), precum fr. *château*, it. *castello*, mlat. *castellum* au la bază pe *castrum*, *castra*, 'lagăr, tabără'. (Cf. încă: *-chester*, paralel cu *-wick* = l. *vicus*, din n. de localități engleze; apoi: cech. *kostel*, „Kirche” = lat. *castellum*: Kretschmer, în „Archiv f. sl. Philologie”, XXVIII, p. 159; sîrb. *costol*, în *Costolac* = Viminacium; turc.-dobr. *Chiosteli*). Rom. *cetate*, 'place-forte, forteresse', față cu lat. *civitas* (*civis*) și gr. πόλις (πολίτης) față cu ἀκρόπολις (cf. lat. *arx*, germ. *Burg* propr.: „jeder Ort, der Schutz [bergen!] gewährt”) sînt tot atît de instructive².

Și lucrul e foarte natural. Același „instinct (conservativ) al proprietății” și aceeași necesitate a apărării, care fac pe gospodar să-și *îngrădească*, să-și împrejmuiască cu *gard* adecă, *ograda* sau *curtea* (cf. germ. *umfrieden*, *Friedhof*, lat. *cohors*, *hortus*, γόρτος³: 'ogradă', 'grădină'!), au făcut pe

om să-și *îngrădească* și așezările comune (cf. *poarta țarinei* de la satele noastre⁴): sl. *grad*, 'oraș' (cf. *Grădiște*⁵, *Tîrgoviște*, „loc unde a fost un oraș”, *Seliște*, „loc unde a fost un sat”, megl. *Cătuniști*, „loc unde a fost odată cătun”, *Băciliști*, „loc unde a fost trîla, băcie”: Papahagi, *Megleno-românii*, II, 38), rus. *gorod* (cf. *gorodiște*, rom. *Horodiște*) sînt — cu toată împotrivirea lui Jagić — același cuvînt cu rom. *gard*⁶ (v. Hasdeu, *Etym. Magn.*, III, col. 2801; cf. vr. „grădișul cetății” din Diichiti, ed. Iorga, p. 99, de fapt: *îngrăditura*, fr. *enclos*, lat. *pomœrium*, „incinta”), *grădină* (cf. megl. *Gărdiția*), germ. *Garten*, întocmai precum celt. *dunum*, 'oraș' (cf. *Noviodunum*, „Tîrgu-Nou”⁷ și engl. *town*, idem (cf. *Newton* = *Newtown*, „Tîrgu-Nou”), sînt același cuvînt cu germ. *Zaun*, 'gard' (v. Schrader, *o. c.*, p. 38); cf. danez. *Kirkegaard* și *Kjøbenhavn* (-*havn*, -*haga*, fr. *haie*: *La Haye*). Lat. *forum* însuși nu înseamnă, originar, alta decît 'umfriedigender Raum': de la *forus*, 'Planke' (Walde, „Indogerm. Forschungen”, XXXIX, p. 74).

Despre lat. *oppidum* ne învață însuși Caesar: „Oppidum' autem Britannii vocant, cum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandae causa convenire consuerunt” (*De bello Gallico*, V, 21); iar Varro (*De lingua Latina*, V, 32): „Oppida condebant in Latio etrusco ritu multi, id est iunctis bobus, tauro et vacca, interiore aratro circumagebant sulcum (hoc faciebant religionis causa die auspicato), ut fossa et muro essent muniti. Terram unde exsculperant 'fossam' vocabant et introrsum factam 'murum' ”.

Dar, cu acestea, ne-am întors — *ad fossatum*. Cetitorul s-a lămurit, sperăm, asupra tranziției lui *fossatum* de la înțelesul de 'șanț, tranșee', la acela de (*f*)*sat*.

Etimonul lat. *fossatum* ni se pare, de fapt, preferabil rivalului său *satus*: tot atît de potrivit ca înțeles fundamental (chiar sensul de 'ar, cultiv' nu lipsește lat. *fodere*!), perfect clar ca evoluție semantică (dacă *grad*, 'oraș', lit.: 'loc încunjurat cu gard', a putut fi numit după *gardul* împrejmuitor, de ce nu s-ar fi putut numi și *fsat*, 'sat', după *fossatum*, 'șanțul încunjurător?'), formal, el are netăgăduitul avantajiu de a explica varianta arhaică *fsat*, fără a trebui să recurgem la mijlocirea alb. *fșat* și, cu atît mai puțin, la ipoteza, neverosimilă, a unei duble proveniențe.

„Dacoromania”, I, 1920—1921, p. 253—257.

NOTE

¹ Cf. *cătun*, „locuință de purcari și pescari” (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 329); la românii din Serbia (v. Giuglea-Vilsan, glosarul): *cătun*, „colibă, bordei”; cf. nr. *călive*. — Despre *cătunul* meglinit, v. Papahagi, *Megleno-românii*, I, p. 40 și urm. (megl. *kleti*, „cămăruța unde se păstrează haine, lăzi etc.”, e identic cu *kleti*, *kletișta*, „locuințe de păstori” în evul mediu;

cf. vbulg. *kletb*, 'ταμεῖον, οἷζημα, Gemach, Zelle' etc.: Berneker, pp. 517—8). — *Catuna* își numesc „cătunarii”, lăieșii și căldărarii noștri „cortul” (cf. *șatra*), pentru care există și termenul *șara* (Barbu Constantinescu, *Probe de limba și literatura țișanilor din România*, p. 38); cf. bulg. *katún*, *katúnin*, „nomadisierender Zigeuner”, *katúništĕ*, „Zigeunerlager” (Berneker).

² Cf. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 156: „Das Hirtendorf heisst seit dem 13. Jahrhundert «Katun»; es ist ein Lager, nach der militärischen Terminologie der Byzantiner”. — Un interesant termen de comparație oferă și acele *katama* din sudul Abisiniei, „des postes ou villages palissadés”, „des habitations de montagne”, de care se vorbește în „Revue critique” din 1920, p. 410 (după un studiu al lui H. Dehérain). — Pentru *palissade* însuși (din *pal*, lat. *palus*, „par”), cf. rom. *palancă* (cu „păringe”!), lat. *crebrisuro*, „vallum crebris suris, id est palis, munitum” (Ennius, ap. Festus, ed. Lindsay, p. 51). — Despre raportul dintre gr. *πόλις* și lat. *Urbs*, v. studiul lui E. Kornemann, în rev. „Klio”, V, p. 72 și urm.

³ Pentru *Curtea-de-Argeș* (= „Palatul de reședință domnească de pe apa Argeșului”), cf. *Rușii-de-Vede, Vălenii-de-Munte* etc.

⁴ Interpretarea ca „loc de percepere a vămii (rut. *caryna*)”, analog *rohatcei*, „barierei”, de la țirguri (Miklosich), e exclusă printr-un *mezökapu*, „poarta cîmpului”, copia-i ungurească din Valea Crișului-Negru, unde sînt sate care-o păstrează pînă azi (v. St. Györffy, *Das Ungar-tum im Tale der Schwarzen Körös*, p. 41 și urm.), cum o păstrează și atîtea sate românești din Ardeal. În cutare localitate, din aceeași regiune crișană, poartă însăși a dispărut, păstrîndu-se numai numele de odinioară: „Porkolat” (Györffy, *l. c.*). Cf. încă expresiile rom. *pop. a se îngrădi cu cineva*, „a găsi la el sprijin, bunăvoință”, *a face sat cu cineva*, „a se întovărăși, a se înțelege cu dînsul”.

[Adde, DR. I, 557:] Rut. *caryna*, „Schlagbaum im Dorfe”, raportat de Miklosich, ca și alb. *carine*, „Art Steuer”, la *carō* = *cesari* (*Et. Wb. d. sl. Spr.*, p. 27), e, probabil, împrumutat din rom. — Pentru *poarta* și *gardul țarinei*, v. îndeosebi Pamfile, *Agr. la români*, p. 27 sq.

⁵ Un sens special al cuvîntului *grădiște* e acela de *popine*, „urme rămase în bălți din terasele inferioare dunărene, îngropate supt sedimente” (v. „Analele Dobrogei”, I, p. 597); cf. *Dicț. Acad.*, s. v. — *Pogîrzie* din rev. „Ion Creangă”, VII, 203 [=] **pogrăzie*, **podgrăziă*: *podgrađ*, „suburbie, varoș”. — [Adde, *ibid.*:] Cf. *pograde*, *progade*, *prograde*, „țintirim” (*Lex. Bud.*), *pogrăzi*, „cufunda, ineca” (*Ps. Șch.*, ed. Candrea, II, 456).

⁶ Slav. *građ*, *gard* însuși ar reprezînta pe vgerm. *gardas*, got. *gards* (cf. *garlo*), „Einfriedung, Saalbau” (cf. *sala*, fr. *terre de sale*: Wilser, *Die Germanen*, II, 329), „Hofraum (ogradă), Baumgarten (grădină) und Holzzaun (gard)”; obiceiul de a se întemeia sate din case izolate prin ogrăzi apare ca specific german la Tacit (*Germania*, 16: „vicos locant non in nostrum inorem connexis et cohaerentibus aedificiis [συννοισιμῶς!]: suam quisque domum spatio circumdat...”). Cf. însă Tucicide, I, 10, 2.

⁷ Cf. și W. Meyer-Lübke, *Die Dunum-Namen*, în „Zeitschr. f. fr. Spr. u. Litteratur”, XLV (1918), p. 350 și urm.

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL ELEMENTELOR ORIENTALE DIN LIMBA ROMÂNĂ

Cercetătorul per excellentiam al elementelor orientale la noi e d. L. Șăineanu. Cea dintâi lucrare a sa în această materie (*Elemente turcești în limba română*, București, 1885) este anterioară comunicării lui Hasdeu la Congresul orientaliștilor din Viena (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*, București, 1886) și posteroară numai lui Rössler (Viena, 1865), Cihac (Frankfurt, 1879) și Miklosich (*Das türkische Element in den Südost- und Osteuropäischen Sprachen*, Viena, 1884, cu *Suplemente*, 1888—90); cea din urmă lucrare mai întinsă în chestie e, iarăși, a d-lui Șăineanu: articolul din „Romania”, XXX (1901), p. 539 și urm. E drept că geniul capricios al marelui Hasdeu a revenit, — cu ocazia „Etymologicului”, — la elementele orientale și că, de la înțețirea activității lexicografice românești, o sumă de cercetători (de la Rudow pînă la d. Popescu-Ciocănel!) s-au ocupat cu elementele orientale din limba noastră. Dar acestea sînt numai episoade.

Biblia elementelor orientale din românește rămîne opera d-lui Șăineanu: *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București, 1900, 3 vol. (Vezi totuși: recenzia d-lui N. Iorga, în „Noua revistă română” pe 1901, critica d-lui I. Popovici, Sibiu, 1904, și „Contribuțiunile” d-lui Teofil Löbel, în „Analele Academiei Române” pe 1908).

Nesocotirea acestei lucrări fundamentale a dus la rezultatul că zeci de etimologii turcești, propuse în ultimul timp, sînt, în realitate, niște „plagiate” involuntare: ele erau deja publicate într-însa.

Caracteristic, în această privință, e cazul unui învățat extrem de riguros supt acest raport, d. A. Philippide, care, criticînd pe d. Tiktin (*Specialistul român*, Iași, 1907, p. 31), dă ca nouă etimologia cuvîntului *beterdisesc* (*bitirdisesc*), de mult cunoscută din Șăineanu (*Infl. or.*, II², 19). Nu mai puțin caracteristic, — deși, firește, mai puțin surprinzător —, e cazul d-lui dr. Gorge Pascu, pentru care un cuvînt ca mr. *zărculă*, *zîrculă*, „capuchon”, vr. *zarculă* (atestat și la Diichiti, ed. Iorga, p. 100), a rămas pînă astăzi „obscur” (*Sufixe românești*, 280; *Beiträge zur Geschichte der rum. Philologie*, Leipzig, 1920, p. 70), deși, acum două decenii încă, el fusese explicat, indubitabil, împreună cu întreaga-i familie balcanică: sîrb. *zarcula*, „calpacul ienicerilor”, ngr. *ξερκούλα*, „bonnet, capuchon” etc., din turc.-pers. *zer-kūlah*, „bonnet bordé d'or”, de Șăineanu (*o. c.*, II¹, 386)¹.

Misterele lexicografiei românești, ca și revelațiile ei recente, ar fi, desigur, mult mai puține, dacă cercetătorii noi s-ar osteni să străbată prealabil, integral, opera înaintașilor¹.

Sper că, în cele câteva etimologii din turcește ce urmează, nu voi fi căzut în același păcat. Și țin să adaug, — spre a înlătura orice neînțelegeri, — că sînt departe de gîndul că monografia d-lui Șăineanu ar fi epuizat subiectul².

Bozgun, „guerre”, înregistrat de *Dicționarul Academiei*, e turc. *bozghoun*, „trouble, dérouté” (Kieffer-Bianchi, I, 238), „désastre, défaite” (Barbier, I, 339).

Bulamac, „muruiala de făină de grîu, muiată cu apă căldică, cu care se unge fața mălaiului sau pitanului înainte de darea-i în cuptor” (Săghinescu, *Scrutare dicț. Șăineanu*, p. 23), *bulamaci*, *bulumaci*, „ciulama preparată din făină de grîu în untură” (*Biblioteca folkloristică*, no. 18, p. 58) e, probabil, turc. *bulamak*, „rendre trouble, mêler” (Zenker, 224), *bulamač*, „une soupe épaisse et gluante, bouillie” (Vámbéry, apud Hasdeu, *Etym. Magn.*, s. v. *balmoș*), *bulamik*, „eine Mehlspeise von Fleischbrühe mit Fett oder Käsestückchen” (Vámbéry, *Türkenvolk*, p. 505). — *Bulamaci*, ca n. de familie: „Analele Dobrogei”, I, p. 389.

Butăș, „marcotte, bouture (‘branche tenant encore à la plante mère, que l'on couche en terre pour qu'elle y prenne racine’)

Dicționarul Academiei, șovăind între ung. *bujtas*, „butășit”, al lui Cihac, și înrudirea cu *butuc*, *bucium*, îl lasă nelămurit.

N-ar putea fi însuși *butac*, „ramus”, din „Codex Cumanicus”, ed. Kuun, p. 303?

Cazac, în expresia: *a se face cazac*, „a se bărbieri” (Moldova), e turc. *qazaq*, „rasé, barbifié” (Barbier, IV, 457).

Chiligiu, „fercheș” (rev. „Ion Creangă”, IX, 27).

E un turc. **kiligi*, probabil derivînd din *qylydj*, „sabie” (Kieffer-Bianchi, II, 498), din care: *cîlîgi*, *chiligi*, „sabie”; *călăci-kaftan* (*Cronica expediției turcilor în Moreea*, ed. Iorga, p. 104; la Șăineanu, *Infl. or.*, II², 25: *călîci*) = *kâlâgi-kaftan*, „semnul decorativ al unui comandant” (Löbel, p. 14), *celenghiu*, *celenchiu*, „surguciu, egretă de argint” (*Cronica sus-cit.*, p. 67). Cf. *gylydjtchi*, „fabricant de săbii” (Kieffer-Bianchi, II, 499). — Toate acestea, bineînțeles, presupunînd că nu e la mijloc o simplă stropșire a lui *cilibiu*, pronunțat moldovenește: *cilighiu*.

[Adde, DR, I, 558:] Pentru sens, cf. și it. *spadaccino*, „che porta la spada solo per pompa”; fr. *spadassin*.

Corbert, „țigan” (Candrea, *Poveclele la români*, p. 108, îl derivă din *corb*), e, ca și megl. *curbet*, idem (Papahagi, *Meglano-românii*, II, 72), sau n. de fam. *Curbet* (Ghibănescu, *Cuzeștii*, ed. mică, p. 13; la Erbiceanu, *Ist. Mitr. Moldovei*, p. 331: *Gurbet*), *gurbet*, „țigan turcesc”, *gurbeti*, „țigani pribegi” (T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia*, pp. 205, 236), turc.-arab. *gurbet*, „long voyage à l'étranger, éloignement de sa patrie, exil, émigration: pays étranger, misère [Elend!], malheur” (Zenker, 646): cf.

alb. *kurbet*, 'Reise, Fremde', *kurbat*, „Zigeuner, Siebmacher” (G. Meyer, *Alb. Wörterb.*). — Noțiunea de bază n-a fost culoarea, ci caracterul *nomad*, vagabond, al țiganilor; cf. bulg. *karvan*, „țigan”, din turc. *karvan*, „caravană”³.

Cușmete, „bucată”, de ex.: „un *cușmete* de slănină” (Ciobanu-Plenița, *Cuvîntări adînci*, p. 311), *hujmete*, „boabe, știuleți mici și necopți de păpușoi” (rev. „Ion Creangă”, XIII, 115), ar putea fi turc. *kysmet*, „part, parte; sort”, existent în mr. și megl. — *Uidumu*, „cu grămada” (Ciobanu, *l. c.*) = (cu) duiumul. — *Nagarâ*, „belea” (Ion Creangă, *l. c.*) n-are a face cu *nagarâ*, „instr. muzical”, turcesc (cf. gr. ἀνακατά = μετὰ βυκανων καὶ σαλπγγων, la Nicetas Akominatos, ed. Bonn, p. 243), ci e = *angara*, *angarea*, idem (grecesc, din persană). — *Roitoman*, „binefăcut” (aceeași revistă, VII, 52) = *iortoman*, *otoman*, iar *maceoală*, „femeie proastă” (*ibid.*, 312) = *paceaură* (prin **baceoară*?).

Dihai, în expresia: mai dihai, „mai vîrtos”.

Cf. turc. *diha*, interj., „voici, voilà” (Barbier, I, 786).

Diudiuc, „instrument muzical de vînt” (Oltina, jud. Constanța; în chestionarul Hasdeu), e turc. *düdük*, „flûte, flageolet” (Kieffer-Bianchi, II, 549).

„**Dubas** cu capu' ars” = 'vătrarul' (Pascu, *Despre cimilituri*, II, 180).

S-ar putea să nu fie *dubas*, *dubaz*, „ponton” (cum crede autorul citat), ci — modificat supt influența rimei — turc. *durbaş*, „măciucă” (Zenker, 538), lit.: „fii departe, ferește-te!” (cf. *odîr*, „marș!”, în „Noua rev. rom.”, XIV, 235, *dur*, „stai!”, la G. Dem. Teodorescu, p. 74, țigăn. *durbač*, „bici”, *durkalo*, „dracul”, lit.: „departe, cel negru, călăul!”), sau sl. *dubač*, „gouge, goujon”. — Cuvîntul nu are a face, în orice caz, cu *durbaci* din cimilitura ghindei (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 84, 337), care e, probabil, rus. *dubač*, *dumbač*, „stejar, de stejar, ghindă”. Cf. *durbace*, „răcitoare (la velnițele moldoveneste)” (Pamfile, *Industria casnică*, p. 236; Șăineanu, II¹, 165, 405).

Fiş-fiş, interj., imitînd un foşnet ușor.

Cf. și turc. *fech-fech*, onomatopee, „bruit léger, sifflement, bruissement” (Barbier, II, 418).

Firlifus, 'petit homme maigre et chétif, gringalet; se zice despre oamenii slăbuți, de constituție delicată’.

Așa, *Dicț. Acad.*, s. v., care menționează, fără a o admite, etimologia d-lui Tiktin: germ. *Firlefanzen*, „om ușuratic”.

Adevăratul etimon pare a fi turc. *feîlesouf*, „philosophe; en turc vulgaire, dans un sens péjoratif: homme dé ravé, impie” (Barbier, II, 437), *feîlêfous*, „pierre précieuse que les Orientaux croyaient changer de couleur 72 fois en une heure”, deci un soi de „pierre philosophale” (Kieffer-Bianchi, II, 408; cf. II, 398: *filîfous*, „Philippe, Philippus”, cu care-l confundă!).

Pentru reputația „filozofilor” în popor, cf. cunoscutul *filoscos*, *firoscos*; iar, pentru formă: pop.-dial. *filofoși*, „filozofi” (Vîrcol, în „Buletinul Soc. filol. din București”, an. II, p. 23).

Ghimirliu, „ferestrău de mînă, avînd o coadă, mîner sau mănunchi, și o punte, obișnuit de fier, care ține pînza întinsă” (Pamfile, *Industria casnică la români*, p. 122); *ghimirlie*, idem (Damé, 30).

Evident, din același turc. *demirli*, „de fier”, din care și *dimerlie*, „baniță de fier” (cf. *ferie*, originar cetluită în fier, — v. rev. „Ion Creangă”, VII, 53 —, ngr. κύπρος s. μέδιμνος, „măsură de capacitate”, propr.: „de aramă”, ngr. -dial. λαμνί, ξαμνί, „Wasserkrug”, după G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 75, din it. *rame*, „Kupfer, Kupfergeschirr”, rom. *arămie*, bulg. *aranija*).

Ghiobecuri, în expresia: „lucrează în *ghiobecuri* = în bătaie-de-joc” (Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 34).

Legătura cu turc. *göbec*, „nombrii”, la care Șăineanu (*Infl. or.*, II¹, p. 397) raporta, fără convingere, numele brăilean al zăbunului, *ghiobec* (cf. Löbel, p. 21, și *Dicț. Acad.*, ad. v.), se impune. Ea ar rămîne, însă, tot atît de neclară, pe cît e de neîndoioasă, fără ajutorul aceluia *Glosariu* manuscript al lui Iordache Golescu, asupra importanței căruia, ca izvor de limbă, a atras atenția și d. N. Bănescu (*Viața și scrierile marelui-vornic Iordache Golescu*, pp. 47—8). În adevăr, la f. 382 a acestui ms., — pe care nu-l cunosc decît din extrasele d-lui G. T.-Kirileanu —, se pot ceti următoarele: „*Ghiubec*, -uri, partea burtei dă la buric în jos: Țm [= îmi] mișc, ățm arăt *ghiubecul*, cînd umblă (*sic*). Muiere lingușitoare ce-și arată, ce-ș mișcă *ghiubecul*, ăș arată c. . . ., cînd umblă”.

E vorba, deci, de turc. *göbek atsân*, „den Nabel werfen”, terminus technicus pentru obscenul „danse du ventre” (v. G. Jacob, *Türkische Bibliothek*, VI, p. 134).

Expresia populară se dovedește, astfel, a fi încă un ecou al influenței turcești, o „survivance” orientală la români.

Gujban, „vreun semn vechi de care se serveau domnii” (Ciobanu-Plenița, *Cuvîntări adînci*, p. 313), e o variantă a lui *guguman*, *gugiman*, „căciula de samur a lui vodă” (v. Șăineanu), printr-un **gugiban* intermediar, mai probabil decît „o amplificare din *kaba*”, cum îl socotea Șăineanu, care nu cunoaște decît varianta *cujban* (II¹, 148).

Haihui, interj., adv., înregistrat de *Dicț. Acad.*, ca și mr. *hai-hai*, „om fără scaun la cap, pierde-vară” (Papahagi, *Graie aromâne*, p. 80), e turc. *hai-houï*, „mots imitatifs des cris d'une foule quelconque, particulièrement de combattants, brouhaha” (Kieffer-Bianchi, II, 1205). — Cf. megl. *hahă*, „hai-hui, gură-cască” (Papahagi, *Megl.-rom.*, II, 80) = ngr. χάχας, ó, „badaud, bouche-béante, gobe-mouches, nigaud, benêt” (Byzantios). — Ca o contaminație între acest χάχας și ngr. λέρα, „vaurien, coquin”, s-ar putea explica acel sinonim *hahaleră*, pe care Candrea (*Poreclele la români*, p. 76, după Baronzi) îl aduce din Spania (prin evreii „sefaradin”, în acest caz, ca turc. *palavra*).

Hășt, -uri, „lance” (*Herodot*, trad. vr., ed. Iorga, p. 485).

E turc. *hecht* [= *hışt*], idem (Calfa, *Dict. franș.-turc.*, s. v. *lance*).

Iontic. — Se găsește într-o gîcitoare a „buricului”, reprodușă de Pascu (*Despre cimilituri*, I, p. 169) după „Șezătoarea”, VII, 78, supt forma:

„În mijlocul câmpului, cuibul *iontîcului*” (în text: *Iontîcului*), la care putem adăuga, din aceeași revistă, XIII, 15: *iontîcului*, iar, din rev. „Ion Creangă”, VIII, 39: *iontîncului*.

Avem a face, probabil, cu un reflex al turc. *göndök*, „nombril, Nabel” (Zenker, 779).

Înțelesul e în deplină concordanță cu însemnarea cimiliturii, iar, formal, un *ghiondîc* (*ghiondioc*), sau *ghiontîc* putea ajunge ușor la *iontîc*, ca: *ghionteà* la *ionteà* („Ion Creangă”, IV, 7), *ghimburuc* la *iumuruc* (Șăineanu, o. c., II², 56), *ghemetlic*, „revistă navală” (*Cronica exped. turc. în Moreea*, ed. N. Iorga, p. 22), la *iemetlic*, rău derivat de Șăineanu, o. c., II², 148, din *gemiğilik*; poate chiar *iordan* din cimilitura „cintarului” (Pascu, o. c.) nu e decît *ghiordan*, dublet cunoscut al lui *gherdan* = turc. *gerdan*, „cou”, (lit.: „ce qui tourne”), „collier” (Șăineanu, o. c., II¹, 279): *goldan* din varianta publicată în rev. „Ion Creangă”, VII, p. 233, să nu fie o etimologie populară din același *ghiordan*?

Cimilitura înfățișează, prin urmare, tipul, cunoscut, al acelora care cuprind, în însuși enunții lor, „le mot de l'énigme”, avînd ca prototip drastic cimilitura *ciupercii*: „Mănăstire-ntr-un picior, gîci — ciuperca! — ce-i?” De obicei, însă, aluziile se mulțămesc să fie numai transparente (d. ex. „Natalița” = *Nadolița*, „nadoleanca”, într-o cimilitură a cloștei prădate de „Nataloiu” s. *Cataloiu* = cotoi: *gatolo*?) și, în orice caz, mai puțin drastice, iar omonimia oferă, în acest scop, destule mijloace. O cimilitură a ploscei (Pascu, o. c., p. 84) exploatează, astfel, echivocul *tiugă*, „ploscă” (Panțu, *Plantele cunoscute de pop. român*, p. 299), și *tiugă* = *tiucă*, „găină” („Șezătoarea”, V, 162), din ung. *tyúk*, idem (cf. *tiugu-tiugu-tiugu*, interj. p[entru] chemat găinile: *ibid.*, III, 190). Altă cimilitură, a găinii, la meglenoromâni (Papahagi, *Megl.-rom.*, I, 51), exploatează echivocul obscen *curu* (bulg. *kurü*, „găină”, megl. *curișnita*, „găinaț”, de unde, poate, și *curlă*, *corlă*, „găinușă de apă”*) — *Titirișcă* dintr-o cimilitură a cloștei (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, 78), ca și *titirișcă plișcă* din cimil. coțofenei (*ibid.*, 80), se bazează pe o amfibologie asemănătoare: *titirișcă* = *titirez* și *trișcă*, apoi *plișcă* = *plisc* și *frișcă* (acest din urmă cuvînt însemnînd, — pe lîngă „femeiușcă”, în sens peiorativ, ca și „coțofană”, — și: „fluierătoare, țipătoare”, ca *trișcă*). — „Tîrguț într-un vîrf de măcăuț” (Gorovei, p. 216) amintește, prin acest deminutiv din *măcău*, „bîță”, pe *mac* (înțelesul cimiliturii). Foarte adesea, iarăși, se recurge la un termen regional, o glosă obscură, pe care rar cine o înțelege**, și în această privință, tezaurul de turcisme al limbii era binevenit: cazul lui *iontîc*.

Revenind la cimilitură: *iontîc* fiind un cuvînt, pentru cei mai mulți, neînțeles, el a fost înlocuit, — fie după formă: cuibul *ciontîcului* („Șezătoarea”, XIII, 15); *ciontîcului* (cf. *ciont* = *ciunt*, *bont*, „tăiat la vîrf, rătezat la capăt, mutilat”, și *ciont* „os” = ung. *csont*, idem, *csontók*, „ciolănos”: Candrea, *Grainul din Țara Oașului*, p. 49; T. Bud, *Poez. pop. din Maramureș*, p. 76), sau *ciotîcului* (de la *ciot*), — fie după înțeles (continuarea ideii de „cuib”): *cocostîrcului*, *cucului* („Ion Creangă”, VIII, 146), *terte-*

leacului („Șezătoarea”, l. c.), de fapt, cred: *teptalacă*, „prepelită” (Marian, *Ornitologia*, II, 221), confundat cu *terteleac*, „bățul care mișcă teica (cutia cu grăunțe), la moară” (Damé, *Term. pop. rom.*, p. 153, nota 1); cf. *perperită*, *prepelită*, „rudă lungă de fag cu crengi pe ea” (Viciu, *Glosar*, p. 70), *perpelită*, *prepelită*, „o bucată de fier, în care se prinde capătul fusului de fier care învrtește piatra alergătoare a morii” (Damé, o. c., p. 153), și *prepelită*, pasărea. Adăugim că o confuzie asemănătoare există și-n ngr., între *πέρδιξ*, *-ικος*, „perdrix”, și *πέριχα* = *perlica*, „perche”. — De altfel, o piesă din mecanismul morii, tocmai aceea prin care trece fusul de fier, se cheamă *buric*; iar, pe de altă parte, rom. *ghiondic* înseamnă, ca și *ghionderă*: „prăjină”, „perche” (v. *Dicț. Acad.*). — Pentru *ghiontac* (Mehedinți, *Oameni de la munte*, p. 23), probabil, din *ghiont*, „pumn”, cf. gr. *πυγμαῖος*: asemănarea e pur formală și întâmplătoare.

De observat este că multe din aceste turcisme s-au păstrat în poporul nostru prin cimilituri⁴ „țigănești”, dintre care unele sînt pe de-a-ntregul turcești, iar altele, în bună parte. *Șaică-baică*, despre „gîsca plutind” (Pascu, o. c., II, 129), e un efect de ritm frecvent în turcește, avînd la bază pe *șaică*, „barcă” = „ciobacă” (turc.-arab. *şabbak*); cf. *șundă-bundă*, *șuradă-buradă*, *șoilè-boilè* etc. (cf. rom. *hvidea-boidea* = ‘treacă-meargă’ din Rădulescu-Codin, o. c., p. 39). — *Șocardă* din cimilitura „șesutului”, explicat de d. Philippide ca *șicardi* (Pascu, o. c., II, 75), ar putea fi mai curînd turc. *şu-kadar*, ‘tant, assez’ (Zenker, 551; cf. totuși tăt. *şacardı*, „s-a suit”, într-o form. copil. [„An. Dobr.”, II, 373]), — această formă, iar nu forma *șo(l)hada(r)*, cum spune Șăineanu, o. c., I, CCCXXIX, e și prototipul rom. *șucada*, „atît de mare, enorm”, din Alecsandri, — sau ngr. (è) *σωκάρδι*, „camisole chemisette” (Byzantios), megl. *sucardi*, „sarică” (Papahagi, *Megleno-românii*, II, 119). Forma *socardea*, acurată, o găsim într-un joc de cuvinte dintr-un recitativ „țigănesc” (V. Păcală, *Mono-grafia com. Rășinari*, p. 215): „Carno [cf. țig. *kanro*, „spin” = ac?] parno (cf. țig. *parnò*, „alb”), *socardea* [= soc ardea], șosarea [= ș-o șea s. șosearea], șunacbun [= ș-un ac bun], șocosea [ș-o cosea]”⁵. — *Başcaliii* cei doi, între cari ședea *șoșoiul* țigănesc, „iepurele” (și „țigan”: *Noua rev. rom.*, XIV, 236), din cimilitura acestuia (Pascu, o. c., I, 123), sînt, foarte probabil, totuși „cojocarii” turcești (vînătorul și ogarul), oricît s-ar certa dd. Șăineanu și Löbel asupra existenței ca atare a prototipului turc. *başkali*. Cf. descîntecul: „De-ți găsi-o șezînd c-un flăcău frumos, de *bășcăluit* s-o *bășcăluiți* [= s-o despărțiți de el] și la mine s-o porniți!” (A. S. Michăilescu, *Crîmpeie din viața pop. român*, p. 29). — Cît despre *fat faur* din cimilitura aceluiași, rămas un mister pentru Pascu (o. c., II, 75), el nu e decît un fonetism țigano-romănesc, pentru: *făt-faur* (cf. *fătul meu*, *Făt-Frumos*; *fiu-fiu* e „foiul, foalele”, cf. megl. *fiū*, „instrument de suflat pentru a lipi ceva”: Papahagi, *Megleno-românii*, I, 30; *cucioaie*, *ibid.*, e ngr. *κότσι*, „oscior”?). Relativ, apoi, la calcularea iepurelui în elemente de fierărie, așa de firească țiganilor, compară gluma populară cu țiganul, care, vrînd să împrumute anumite unelte (sfredel, cuțitoaie, topor) de la un turc, i

se adresează „turcește”. „Turchilinghili [evident, cuvîntul n-are valoarea arheologică a lui *Turcilingi!*], dă-mi on (= un) *șoilè*, on *șe șe ș-on hacanà* cu coada ia așa!” (*Graiul nostru*, I, p. 417). Pentru timbrul țigănesc al cimiliturii, cf. rolul ursarului (țigan) din „Jocul păpușilor” (G. Dem. Teodorescu, p. 124). Avem chiar motive să credem că și mult dezbătutul „incipit” al strigăturii de la *Alimori* (și nume de sat): „*Alo, more, more, silito, silito, more!*” e o formulă sillografică grecească, importată la noi prin țigani (v. ce spune El. Niculiță-Voronca, *Studii în folklor*, I, 136, despre „Societatea Voevodei (*sic*) țiganilor” de lângă Cluj, care colecta datele de „chronique scandaleuse” și organiza „strigarea peste sat” în sîmbăta Paștilor). Dar despre aceasta, altă dată. — Că în *halea-palea* din cimilitura „lupului” cu variantele ei (*halea-balea, halea-malea* etc.), pe lângă a *hali* și *bală*, note atît de adecvate în definiția unei fiare prin excelență vorace, sau țigano-gr. *palè*, „din nou, iarăși” (Pascu, *o. c.*, II, *ad loc.*), se amestecă și turc. *haleà-paià*, — se vede din epitetul satiric de „jupîn *halea-palea*”, ce i se dă lupului într-o snoavă din popor (v. rev. „Ion Creangă”, XIII, 16): o notă de satiră socială.

Un studiu sistematic, din punct de vedere lexicografic, al acestor recitative și formulete copilărești, multe foarte vechi⁶ — păstrînd, d. ex., amintirea lui Mihai Viteazul⁷, sau parodiind rugăciuni slavone (v. mai jos), — altele de dată recentă, produs al școlilor secundare (așa, de ex., cele din rev. „George Lazăr”, II, 27, unde înșă *șe vu bre* nu e, evident, „qui vous voulez”, cum se spune, ci: *je vous prie*), — lipsește. Baza necesară pentru o asemenea cercetare nu lipsește, totuși, de loc: *Ritmica cîntecelor de copii* a [...] [lui] Alex. Bogdan și cele trei volume de *Jocuri de copii* ale d-lui Pamfile oferă un vast material. Cele mai multe din aceste recitative înfățișează numerele pînă la zece: fie că încep cu *umiele* (după *dodiele*, cf. vr. *dodeiale*, „năcazuri”, *dodii*, „bîjbăieli”, și după *cărăiele* = *caraiel*, „crivăț”, lit.: „vîntul negru”, din turc. *qara-yel*, „vent du nord-est-ouest”, cf. lat. *aquilo*, idem, meglén. *boari-neagră*, „vînt negru, vînt turbat”: Papahagi, *Megleno-români*, *Glosar*; cf. încă: *traistă-goală*, „vîntul pustiitor de sud-vest”, în „Revista pădurilor”, X, 299, *cara-il*, „an[!] negru”, apoi: *coșeava*, „vînt de răsărit”, *gorneac*, „vînt de apus”, propr.: „muntean”, din „Noua rev. rom.”, XIV, 234—5, și *iugă* „vînt de sud” = sl. *jugō*, idem, s.-cr. *gornjak*, „Westwind”), sau cu *unerogu* (probabil = *inorogu*, „unicornis”, de unde varianta: *una ruga*) și sfîrșesc cu *saicotet* (= sai, cotețe!), ori *ducă* (monetă rus. de 50 cent.), ori cu *vig* (poate ung. *vég* = sfîrșit), ca acele din rev. „Ion Creangă”, VIII, 243; fie că disimulează supt cîte un quasi-omonim românesc numele fiecărei cifre: „(B)unili, [d]oile, miile [= triile], ’mpăratulî [= patrul], mincile [= cincile], nasăle [șasele], șerpele [= șeptele], (sc)optule, [n]ouăle, berbecile [zecile]”, sau cuprind numerale grecești-moderne: „opisena, sena di (ὀπίσω, ὀπισθεν, s. εἰς ἕνα, δύο), chistin bolî (καὶ εἰς τὴν πόλιν), țangăr, mangăr, na cartof, tu aftò (καὺτò, τοῦ αὔτοῦ, κατ’αὐτò?) belengher buf, cioc boc, treci la loc!”, ca formuletele din Pamfile, *o. c.*, pp. 27—8 (variante ale

ultimei, v. și la Hasdeu, „Revista nouă”, VII, p. 269, la Bogdan-Hoya, *Cîntece de copii și jocuri*, p. 25, sau la Teodorescu, p. 192, care observă că originalul ei ar fi „șese versuri grecești, puțin cuviincioase”), ori chiar numerale latinești, ca *simăľul*, „jocul popicilor”, ardelenesc: „*simăľ* se strigă, cînd se dă întîia oară în popic; a doua oară: *bist*; a treia: *terciu*” (Pamfile, *ibid.*, III, 19) = lat. *semel*, *bis*, *ter* (cf. *tertius*), — ele sînt, oricum, foarte interesante⁸.

Alt recitativ copilăresc: „Unuma, dunuma, zaia, paia, chicura, cucura, hurduc, burduc, sacalie, pic, poc!”, însemnînd „pușcă” (Pamfile, care-l publică, *Cimilituri românești*, p. 7, e de părere că „nu poate să însemne *pușca*, după cum crede poporul, sau vrea să fie crezut”!), conține elemente de cel mai mare interes: *unuma*, *dunuma*, sînt un fel de comandă de încărcare; pentru *zaia*, cf. ung. *zaj*, „vuiet” (cf. *huiuște*, despre pușcă), iar p[entru] *paia*, cf. *a da paiele*, „a ațîța, a înteți”; *chicura* e *picura* (picur), iar *cucura* = „tolbă de săgeți”; *hurduc*, *burduc* se referă la încărcătură și zgomot (cf. cimiliturile fedeleșului); *sacalie* amintește pe *săcăľuș*, „treasc, tun mic” (cf. vr. *pușcă*); restul — cunoscute interj., imitînd „picnitul” capsei și pocnetul armei (explozia).

Cu deosebire interesant de studiat e, însă, procedeul de transpunere și adaptare a acestor recitative în domeniul cimiliturilor⁹. Un exemplu. În colecția de „Poezii populare” a lui G. Dem. Teodorescu (p. 259), găsim următorul recitativ:

O ce nașe
ije
ese
și ne b....
Da pînde țarca
dă-i buliarcă
și chliban.

Episcopul Melhisedec încă („Revista p. ist., arh., filologie”, III, p. 54) a recunoscut în aceste cuvinte, — ca și-n varianta: „Oce nașca tașca, da bună-i budașca” —, o parodie a rugăciunii domnești slavone: *Otce naș, ije esé na beseh* („Tatăl nostru carele ești în ceruri”). Dar, nu numai începutul recitativului, ci și restul este, în întregime, compus cu elemente din aceeași rugăciune: *da prîddet țarstfie (tvoià)*, „vie împărăția ta”, e, fără îndoială, originalul lui *da pînde țarca*; *da budet volià tfoia* („facă-se voia ta”) trebuie să fie la baza lui *dă-i buliarcă*, iar *chliban* e, evident, identic cu *hleb naș* („pînea noastră”), adecă cunoscutul *hliban*, „miche de pain”, care derivă, în ultima analiză, din vsl. *hlebŭ*, „panis” (v. Cihac, s. v.), exact: l. *clibanicius*, sc. *panis*, gr. κλιβανίτης, de la κλίβανος, „cuptorașul de lut, tuci, fier sau argint, în care se cocea pînea” (v. Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe u. Künste bei den Griechen und Römern*, I, p. 82).

O dată format astfel, ca parte integrantă a parodiei, acest final s-a izolat, apoi, supt forma: „Dă-i prinde țarca, dă-i *buleașcă* și chiliban” (Pamfile, o. c., II, 317), în care țarca nu se mai înțelege în legătură cu textul slavon, ci cu numele păsării (ajuns, ca și sinonimu-i *coțofană*, la înțelesul de „femeie depravată”), iar restul echivalează cu: „dă-i *băutură*, *udătură* (= *buliarcă* de sus, cf. ud *bleașcă* s. *lioarcă* etc.) și mâncare (pîne)”. Ca atare, *țarcă bulearcă* apare, însă, în cimilitura coasei: „Am o *țarcă bulearcă*, tot cîmpul aleargă” (Pascu, o. c., I, 132). — Pentru *bulearcă* (ritmul va fi ajutat, ca și sus, la formațiunea cuvîntului), mai ales în legătură cu cositul, ar fi, poate, de comparat, pe lîngă *lioarcă*, *holercă*, „băutură de calitate inferioară, rachiu”, și: *buleacăr*, „tot felul de iarbă, amestecată cu uscături și spini” (Viciu); iar, pentru *buleașcă*, pe lîngă varianta *ocenaș budașca* (= *budașcî*, „fiind”, „cărele ești”!) a parodiei citate, sînt de însemnat: rom.-dial. *bulă*, „dihanie, despre femei rele” („Conv. lit.”, XX, 1006), *bulă*, „turcica mulier”, *bulașcă*, *bulașkă*, „quod turcicae mulieres conficiunt” (*Anonimul Bănățean*), turc. *bulașic-su*, „Spülwasser” (Zenker, 575), *bulamac* (v. mai sus)... Amalgamul e prea complex pentru a putea fi lămurit cu certitudine!¹⁰

Un alt teren care rămîne de exploatat supt raportul turcismelor, — d. Șăineanu neatingîndu-l decît foarte în treacăt, — e *onomastica*.

Un studiu special, amănunțit, ar trebui, neapărat, să distingă strict patronimicele turcești de cele tătărești (o listă de acestea, v. acum în „Analele Dobrogei”, I, p. 163), obișnuite mai ales la armeni (v. N. Iorga, *Armenii și românii*, — o paralelă istorică, — *passim*)¹¹. Astfel, un *Hulubei*, cu tot aspectul său de derivat din *hulub* (un *Holub* Trohin, în N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, 208; cf. n. de sat doljean *Columbeiu*), analog lui *Corbeiu*, *Lupeiu*, *Griveiu* etc., se dovedește a fi identic cu tătăr. *Olobey* (și tatăl Mariei din Mangup), *Ulubeiü* (negustor armean din Suceava, la 1476, ap. N. Iorga, o. c., p. 148; cf. „*Uluc-beiü*, gheograful”, în *Cronicarii munteni*, de același, p. 71), *Olbeiü* (notabil armean din Siretiü, în 1610, ap. Hasdeu, *Etym. Magn.*, II, 1698; cf. Goilav, în „*Revista Tocilescu*”, X, 246), deci = cuman. *Olubey*, *Ulubey*, „magnus princeps” (v. *Codex Cumanicus*, pp. 258, 260, 300; cf. pol. *Kutlubey* = cum. *Kutlubey*, „felix princeps”: *ibid.*, p. 265); — un *Danabasi* e turc. *danabassy*, „cap-de-vițel” (cf. *Cap-de-bou*, n. de armeni „moldovenești” din Ardeal); — *Derewal* (armean din Suceava, la Iorga, *Ist. com. rom.*, l. c.) e turc. *derè*, urmat de traducerea românească: *vale* (un armean din Moldova ar putea fi și acel „*Dominus Czyran*” de la p. 153, nota 2: *Țăranu*!); — *Ghiulea* e turc. *gül*, „trandafir” (cf. *Triandafil*, *Vartic* etc.)¹²; — un *Pălăuz*, iarăși, e identic cu însuși etnicul *Polowci*, „cuman”, lit.: „*Bewohner der Fläche*” (v. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, p. 744), ca și bulg. *Palauzoff*, ung. *Palócz* etc.

Scopul nostru, însă, aici, nu poate fi acesta; cu atît mai mult, cu cît, în curînd, vom avea prilejul să insistăm asupra chestiunii. Pentru acum, ne mulțumim a înșira cîteva nume proprii românești de origine orientală

(evitînd, negreșit, pe cele deja relevate): *Balasan* = Balhassan; — *Balmez* e turc. *bilmez*, 'prost', prin rus. *balbes*, idem (Berneker), de unde și rom.-dial. *belbas* (Mold. nord.); — *Carabela*, „Stîncă-neagră” (cf. Ramsay, *Hist. Geogr. of Asia Minor*, 61: 'Black Neck', 'Terrible Pass') = cuman. *bila*, „cos” (*Codex Cumanicus*, p. 304; cf. mgl. *Bila-lungă*, „Stîncă-lungă”, n. de loc., la Papahagi, *Meglano-români*, II, p. 39, și mr. *bel*, *abel*, *abeali*, pietrele cari servesc la jocul „în cinci pietre”: Dalametra, *Dicț. nr.*, Papahagi, *Din. lit. pop. a arom.*, p. 168); — *Carabaș*, din t. *hara-bach*, „prêtre, mélisse” (Youssof), lit.: „cap-negru” (cf. oaie *cărăbașă*, bulg. *cernoglava*), sau = *cărăbaș*, în jocul călușarilor, „cîntărețul din *carabă*” (*carabă*, fig.: „umflat, sătul”, — v. rev. „Ion Creangă”, V, 310 —, înseamnă o parte a cimpoiului și vine, probabil, de la turc.-ar. *qarabba*, propriu: „garafă, ploscă”¹³); — *Caracuş* (lit. „pasăre-neagră”, cf. l. *aquilă*, sc. *avis*, gr. *μέλας* și *μορφόνος*, „de couleur sombre (aigle), vautour”: Boisacq, 64), *Dugan*, *Togan*, *Tohan* (t. *doghan*, „șoim”; cf. megl. *duan*, „șoim de munte”, *Buzdugan*, *Zăgan*, *Zăgănescu*, *Tohăneanu*), ambele avînd, împreună cu *Balaban* și *Șahin*, aceeași însemnare generică de „vultur” (cf. *Vulturescu*, *Șoimescu*, *Coroiu*, poate chiar *Bărăgan*, atestat și ca n. de persoană: „fîntîna lui Bărăgan”, într-un act din 1615, ap. Hasdeu, s. v.), ca și n. topic *Cartal* (Zenker, 699; Barbier, III, 449 [...]); — *Bezu*, *Beza* = turc. *gez*, „toile” (Kieffer-Bianchi, I, 209), cf. *Bezești* și *Bezari*, „Pînzari”; — *Buicliu*, „Mustăciosu” (t. *buiuq*, „grand”, s. *biqlu*, „jeune homme”, օp la *bouiq*, „moustache”: Bianchi, I, 250, 262), cf. *Burnea*, „Nărtiță”, din t.-pers. *burnă*, „nasutus” (*Cod. Cum.*, 345), *Dudac*, „Buzilă, Buzatu”, din t. *doudaq*, „lèvre” (Barbier, I, 306), *Deșliu*, „Colțatu”, din t. *dichlu*, de la *dich*, „dent” (Bianchi, II, 571); cf. *Zubcu*, *Zubașco* etc.: originar, porecle satirice (Pe *Samurcaș*, din *samour gach*, Barbier, II, 459, îl explică: „sourcils touffus”); — *Carataș*, t. *kara-tach*, „ardoise”, lit.: „piatră-neagră” (Ureche, ed. Popovici, p. 92; „stînce negre de piatră, de fac foc cu dînsa”), cf. *Carătaș*, *Caretaș*, „fabricant de carete”; — *Ciogolea*, „Vrabie”, t.-pers. *čugûl*, „moineau” (Zenker, 358^b; cf. *ibid.*, 358^a: *čugul*, „intrigant, détracteur, calomniateur”); — *Cocuz*, „nevoiaș” (Zenker; Barbier, II, 568: *qoqoz*, „indigent, sans ressources”); — *Curt*, „Lupu” (cf. *Curt-Bunar*, „Fîntîna-Lupului”); — *Djuvara*, „pardon, permission” (Bianchi, I, 397; cf. megl. *giavara-giuvara* = 'ceat-pat': Papahagi, I, 70); — *Erhan* = *Er-chan*, „Mann-Fürst” (Vámbéry, *Das Türkenvolk*, p. 22); — *Faca*, „pauvreté, indigence” (Youssof, 262); — *Ghidigiu* (de unde: *Ghidigeni*), din t. *gudidji*, „qui mène paître, pâtre” (Bianchi, II, 656), mai curînd ca din *ghidigiu*, fonetism moldovenesc pentru *bidiviu*, „cal” (așa, Șăineanu, *Infl. or.*, I, p. CCCXXVIII; *Bidiviul*, ca n. de fam., v. St. Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 294); — pentru *Halippa*, cf. turc.-arab. *galib*, „vainqueur, supérieur, le plus fort, prépondérant” (Zenker, 644), dar și rom.-dial. *halipa*, „vêtement déchiré” (v. *Dicț. Acad.*), băn. *haiupă*, „haină”; — *Giani* = t. *djani*, „criminel” (Barbier, I, 521); — *Ispir*, „palefrenier, groom” (Youssof); — *Mazlîm*, „modeste, persécuté” (*ibid.*); — *Murafa*, „pro-

cédure" (Calfa, *Dict. fr.-turc*); — *Possa*, „dépôt" (Youssof); — *Sofian* poate fi și *sofiian*, „pieux, dévots" (Kieffer-Bianchi, II, 130); — *Tafrali*, „fastueux, insolent" (Barbier, II, 290), „arrogant, prétentieux, anmassend" (Zenker, I, 600), „proud, conceited" (Redhouse, 1241); — *Tell*, „colline" (Youssof). — N. de fam. *Borzea* amintește pe *Borzul*, n. de șef cuman din 1211 (cf. N. Iorga, *Hist. des Roum. de Trans.*, I, 49) = *borz*, „aes alienum", *borzli*, „debitor" (*Cod. Cum.*, p. 302), și pe sl. *bîrzo*, *borzo*, „iute" (cf. *Bîrzu*), ung. *borz*, „arici". — Pentru *Bengliu*, cf. țigan. *bengli*, „teuflisches Weib, Teufelin" (P. J. Ješina, *Románi Cib*, p. 73), rom. *Bengea*, *Bengoiu*, *Bengescu*, *Bengulescu*, de la *benga*, *bengu*, „drac" (acesta din urmă, în „*Revista istorică*", VI, p. 264). — O mențiune specială, în sfârșit, pentru *Caraiflac*, cunoscutul nume turcesc al Munteniei, care apare într-o baladă din Păsculescu, p. 261, ca nume de persoană: „alelei, taică Novac, fecior lui *Caraiflac*" („*Turcilor, Spahiilor*" de acolo sună la Tocilescu, I, 84: „*Turcilor, Pasfi(r)ilor*, și mai mari *Nicenilor*" = *ienice-riilor*!)¹⁴.

Cît privește toponimicele turcești, — majoritatea, dobrogene —, v. între altele: N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea, passim*, și *La Dobrogea roumaine* (extras din „*Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*" pe 1919). — O. Tafrali, *La Roumanie Transdanubienne*, Paris, 1918, când nu împrumută din Iorga, dă traduceri greșite: *Turcoaia*, „le Turc" (în loc de „la Turquie"), sau *Văcăreni*, „les vachers", în loc de: „colons ou habitants venus de *Văcari*", care, acesta, înseamnă: „vachers" (p. 130), și pune semn de întrebare după „*Merland*" al lui Allard (p. 144), în care, — dobrogean get-be-get cum se recomandă, — nu recunoaște totuși pe *Mirleanul* nostru!

Izdad, „cînd se umflă burta boulii" („*Noua rev. română*", XIV, 235), **izdat**, „umflare la stomah" (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 94), contra căreia se descîntă „de izdat" (v. d. ex. colecția Daniil Ionescu), apoi, printr-un proces firesc: „drac".

Cf. turc. *izdiad*, „accroissement, augmentation" (Kieffer-Bianchi, I, 27).

Lambă¹, ‘coulisse, rainure’, **lambă²**, ‘corde de tilleul qui est attachée de l'esse de l'essieu soit au palonnier soit au marchepied d'une petite voiture' (Cihac, II, 164).

Cf. turc. *lambda*, „lignes ou filets servant de bordure autour d'une corniche" (Barbier, II, 697).

Moglan, „bădăran, țaran prost".

Cuvîntul pare înrudit cu *olan* (turc. *oghlan*) și *icioglan* (v. Șăineanu), *adam-oglan*, „om", lit.: „fiul omului". Prototipul său ar putea fi *agemoglan* sau *iamoglan*, de care vorbește cronicarul (Kogălniceanu, *Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, 410): „Obiceiū au turcii, în al patrulea an, să iea a zece den copii, parte bărbătească, ca să adaoge pururea slujba împărăției... Pre carii apoi îi duc la Țarigrad, pre alții la Odriiu și pre la alte schele, de-i dau de-i hrănesc, pre unii la Brussa, pre alții la Karaimani, de se

înveață la țarine. Aceștia le zice *agemoglanî* sau *iamoglanî*, adică nevinovați coconi..." (cf. *ageamiu* și *prost*, originar: „nevinovat”, și *Dicț. Ac.*, s. v. *gloan*, iar, în altă ipoteză: *moc*, *mog*, *mogul*, lit.: „mongol”?).

Negeac, „bățul cu ciocan al *ceiușului* (ceaușului), în jocul călușerilor” (Pamfile, *Sărbătorile de vară*, p. 55), e turc. *nadjaq*, „marteau masse d'armes” (Kieffer-Bianchi, II, 1073), precum *cancinc*, „bici”, e turc. *kančuk*, idem, ngr. *καμτσίκι* (Byzantios).

Năbirgeac, adj. și subst., „prostănac” (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 51), *năbărgeag*, „prostuf, prostălău” (Pamfile, *Agricultura la români*, p. 252), *năvirgeac*, „copil rezguit, necertat de părinți, care face boțoroage” (rev. „Ion Creangă”, VIII [1915], p. 39), e turc. *na-bè-ğa*, „déplacé, inconvenant, inopportun” (Youssouf, 857), *naberđja*, „déplacé, désagréable, inconvenant” (Kieffer-Bianchi, II, 1071), alipit la grupa suf. *-eac (-eag)*. — Un *Năvirgeacul*, n. topic, în j. Vilcea, v. *Dicț. geogr.*

Neder, interj., strigătul repetat al buratecului în cimilitura sa (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 108), atestat și în „Cîntecul păpușilor” (Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, I, p. 39), e adv. interog. turc. *nedür*, „qu' est-ce? quel est? qu'y a-t-il?” (Kieffer-Bianchi, II, 1099). — Compară varianta din Păsculescu (*Literatura pop. românească*, p. 386), unde strigătul broatecului (tot „pui de unguorean”) e: *verder*, *verder* = germ. *wer der? wer da?* „qui vive?” (din acesta din urmă, cu fonetism unguresc: rom.-dial. *berdo?*), — cuprinzînd, în același timp, și o aluzie, obișnuită în cimilituri, la culoarea broatecului (verde, cf. fr. *verdier*).

Oină, numele cunoscutului joc de minge, n-a fost, pe cît știu, explicat în mod satisfăcător.

Tiktin, plecînd de la varianta *hoina* (contaminație cu *hoinar!*), îl raporta la rus. *vojnă*, pol. *wojna*, „Krieg”, — ceea ce nu se potrivește de loc cu caracterul jocului, care n-are nimic războinic.

Pascu (*Etimologii românești*, p. 66) îl consideră ca pe un joc „de oi” (cf. *de-a baciul*).

„Codex Cumanicus”, ed. Kuun Géza, p. 256, are însă următoarele două cuvinte, care nu se pot despărți de *oină* și *oinaș (oinar)* ale noastre: *oyn*, „ludus”, *oynas*, „collusor”*.

Salamangea, „stofă de mătase verde, taftă” (Păsculescu, *o. c.*, p. 375: „cort de catifea și *salamangea*”), n-are, firește, nimic comun cu *salle à manger*, ci e o simplă corupție populară din *șamalagea* = alăgea (de) Șam (Damasc), turc. *șam-alağasi*, „éttoffe de soie rayée, fabriquée à Damas” (v. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 335; N. Iorga, *Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc*, pp. 75, 254), precum *gerfe* (p. 57) e *gevea*, „batistă” (Șăineanu, II¹, 179) și nu trebuie confundat cu *ghebreă* (p. 342) = *gebrea*, „otrepă” (II¹, 177).

De astfel de estropieri și confuzii mișună, în special, colecția citată a d-lui Păsculescu (nu relevăm decît turcismele sau cele în legătură cu ele): *Dereà*, glosat: „costiș, loc ridicat, delușor” (p. 335), de fapt, tocmai contrariul: turc. *derè*, „vale”; — *gîrbojie* („tărtăcuță roșie plină de ~”)

din cimilitura măcieșului sau nasului (p. 341) = *cîrmojie*, „miche de pain”, s. *cîrmîz* = turc. *kyrmyz*, „cramoisi”, „vermeil”, lit. : *vermiculus*, „Scharlachlaus”, contaminat cu *gîrbov* (cf. nas *coroiet*, „acvilin”, lat. *aduncus*) și *boz*, *boji* (cf. Panțu); — în *gealap* (p. 342) e evidentă confuzia dintre *ge(a)lat*, „gîde”, și *gelep*, „oier”; — *singir*, „stînjeș, lanț” (p. 378) = *singir*, idem, iar *singer*, „cuțit mare turcesc” (*ibid.*) = *hanger* (contaminat, poate, cu *sînge*); — *Chizel*, *chizil* din Ialomița (p. 52) n-are nevoie să fie transportat în Asia-Mică (p. 312), pentru a fi turc. *kyzyl*, „roșu” (deși cunoaștem un cîntec popular obscen, în care e vorba de „o jalbă la sultan” a „fetelor din *Natapan*” = Matapan!); — *ierbănaș*, „dajdea ce o dădeau populațiile prădate” (p. 348), e o fantazie glotologică (probabil, datorită etim. pop. cu *ban*) pentru *ierbinaș* (cf. p. 48) = *arbănași*, „albanezi”; — *Odridului* din text (p. 261) redă tot atît de greșit, ca și *Odrihul* din indice, pe : *Odriului* (rimînd cu *cadiului*), — care, firește, nu e Ohrida (indicele), ci Adrianopolea (și : Udriiu); — *Dirșovean* (pp. 301, 303) nu e *Dîrstorean* (indice), ci *Hîrșovean* (cu *d*-protetic) etc. etc. — Cazul lui *televechie*, „un fel de așternut, chilim” (p. 382), care, ca formă, reproduce prototipul turc mai exact decît obișnuitul *tivilichie*, „pieptar lung al țărâncelor” (p. 383), e drept să fie semnalat ca o „excepție onorabilă”. Și aici, însă, înțelesul e greșit dat!

Tilv, „*Lagenaria vulgaris, cucurbita lagenaria* L., cucurbătă, tidvă, tiugă, troacă” (Panțu, p. 299), să nu fie, totuși, identic cu turc. *telv*, „épine, buisson” (Kieffer-Bianchi, I, 326)?

Tiutiuc, ‘1. bucată de lemn scurtă și groasă : „pune un tiutiuc sub roata căruței, să nu fugă la vale”; 2. nume de familie’ (Boceanu, *Glosar de cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 105), **tutuc**, „trunchiul de lemn pe care se sparg lemnele de foc” („*Noua rev. română*”, XII [1913], 285), e turc. *tutuc*, „obstacle, ce qui retient” (Kieffer-Bianchi, II, 199), *toutouq*, „voile, rideau, paralysie” (Barbier, I, 302, 305). — De adăugit la sinonimele : *opritoare*, *pedică*, *carastolă* din Pamfile, *Industria casnică la români*, p. 139¹⁵.

„Dacoromania”, I, 1920—1921, p. 272—290.

NOTE

¹ Nu numai Șăineanu (*o. c.*, II¹, 142), ci însuși Cihac (II, 568) l-ar fi putut lămuri pe d. George Pascu (*Istoria literaturii și limbii române*, București, 1921, p. 68) asupra originii altui cuvînt „obscur” : *colun*, „măgar sălbatec”!

² *Canară*, în înțelesul etimologic apriat de „*étalage de boucher, abattoir*” (cel de „piatră, stîncă de mare”, atribuit de d. Ș., II¹, 84, e contestabil în ex. citate; cf. Diichiti, *Cron. exped. turcilor în Moreea*, ed. Iorga, pp. 44, 48), se găsește la Păsculescu, *Literatură pop. rom.*, p. 221 (fals glosat!) și chiar la Ș., II¹, 403, acesta e sensul lui „vite pentru *canară*”. — *Chezi*, „tocmai”, din *Herodot*, ed. Iorga, p. 442, e de adaus la art. *chez* (I, 62), și, tot de

acolo (pp. 525, 548): *gedia, țidea*, la art. *giudea*, „javelot”, care nu e, deci, un $\tilde{\alpha}\text{-}\alpha\tilde{\xi}$ (II², 92). — Sensul de „neputincios” al lui *cîrjăliu* (Giuglea-Vîlsan, *De la rom. din Serbia*, p. 389), de fapt, cunoscutul *cîrjăliu* (vezi-l la Ș.), se datorește, vădit, etimologiei populare cu *cîrjă*. — *Săleaf* (*ibid.*, p. 108) nu înseamnă „suflet” (v. *Glosariul*), ci „tolbă s. chimir de arme” (v. Ș., *ad. voc.*). — *Oturac* există românește, nu numai ca termen militar (II², 92), cum apare și-n „Cronica” sus citată, p. 223, ci și-n înțelesul de „banc de rameur dans le caïque” (Barbier, I, 137); v. Antipa, *Pescăria*, Glosar (unde și varianta *hotărac*). — *Ghelbereu*, „instr. de pescuit” (*ibid.*), *ghelberiu* la Iord. Golescu (v. infra), e turc. *ghelberi*, „vătrar”, lit.: „vino-ncoa!” (cf. *dobr. gheal*, „haide!”): *gălbere*, *ghelberi* din cimil. plugului (Pascu, I, 158; cf. Păsculescu, p. 86) are aceeași origine.

³ *Modoran*, „țigan lingurar, prost” („Șezătoarea”, III, 36), să nu fie corupt dintr-un **domodoran* = sl. *domorodan*, „indigen”?

* Aici s-o fi raportînd și „poame de kurr = Eier” din Wolf (cf. „Ion Creangă”, XII, 75)? — Sigur, da, *curucnic*, „coteț de hoară” (Boceanu, p. 88), „găinărie”.

** *Cimileaga* din cimilitura albinei (Pascu, I, 140), ca și *heligă, meligă* etc., din diferitele-i variante (*ibid.*, 52), ar putea fi identică cu ung. *csémélyke, csömély* = rus. *čemel*, rut. *čmelj*, „apis terrestris, apis muscorum, bombus terrestris, abeille souterraine” (Gombocz-Melich, s. v., cf. Berneker, I, 167). — P[entru] *dumbră* din cimilit. apei (Pascu, I, 30), cf. și sl. *dămbră*. „vale, apă” (de origine celtă? V. Holder).

⁴ Pentru origina, obscură, a rom. *cimilitură*, cf. și slov. *čin*, „Zauber”, *činilica*, „Zauberin” (Fr. Krauss, *Volks Glaube und religiöser Brauch der Südslaven*, pp. 125, 127). — Pentru *cinel* = **cinca* (*cinca-l!*), imperativ de la un *a cini*, cf. *citea-l*, de la *a ceti* (= *cetește-l!*), *păzea-i, risipê-le* = *rispește-le* (Lea Morariu, *De la noi, povești bucovinene*, ed. a III-a, p. 76).

⁵ Cf. o altă variantă, inedită, comunicată de d. Dumitrașcu-Reny:

Un sas ara

O sușa ra;

Soc avea,

Soc ardea,

C-alte lemne nu avea.

Sau încă:

Au aram,

Soc aveam,

Soc ardeam.

Ș-o șea rea aveam,

Ș-o șea rea ardeam.

Pretutindeni, o largă exploatare a omonimiei. — *Tulumbuci* nu e „tu-l îmbuci” (Pamfile, *Jocuri de copii*, I, 369), ci varianta unei cunoscute expresii scabroase (*'tu-l în buci*). — Patent țigănească e expresia *a hânghi moiul cuiua* (*a hînghi*, „chier”, *moi* = țig. *mui*, „gură”: Constantinescu, p. 19), ca și *a marđi* (pr.: „a bate”, p. 20) și *a buli* (de la *bul*, „dos”: p. 29; cf. „Șezătoarea”, XIV, 82).

⁶ Un recitativ publicat în rev. „Ion Creangă” pe 1909, p. 150, mintuie:

Dară țapul fără coarne.

Șapte fete *pe-o mascoanc*, —

după ce le așezase, prealabil, „pe o *lăiață*” (oaie laie) și „pe un țap”; avem deci, în forma cea mai arhaică (*mășcoanie*), pe *mășcoaie*, „catircă”.

⁷ O variantă gorjeană inedită (comunicată de d. I. Popescu-Voitești):

Stai, ploaie

Steregoaie,

C-o să vină soarele,

Să-ți taie picioarele:

C-un pai,

C-un mai,

Cu căciula lui Mihai,

Plină de coji de mălai [cf. „Mălai-Vodă”!]

Uscate de nouă ai.

Amenințarea cu „soarele”, care „taie picioarele”, — deși nu „strigoaicei” —, și într-un „descîntec de deochi” din jud. Romanați (Păsculescu, p. 120).

⁸ *Bimbirică*, cunoscuta poreclă pentru un om mărunțel, să nu fie o colecție glumeață de numerale turcești: *bin* (1000) + *bir* (1) + *iki* (2)? Cf. însă turc. *bin* = *ibn*, „fils”, și it.

bimbo, „bambino”, „Kind”, de unde ngr.-dial. *μπιμπικας*, „kleiner Insekt, Laus” (G. Meyer, *Neugr. Stud.*, IV, 60), rom. *bibic*, „drăguț”, *bibică*, „amourette”; de asemenea, n. pop.-dial. de plantă *bombir*, „crin” (?), în „Povestea numerilor” din col. Alexici, p. 201.

⁹ Cf. cimilitura „șerpelui” din Pascu (I, 196) și descintecul de șerpe din Frincu-Candrea, *Moșii*, de la p. 180; de asemenea, cea din farmecul de la p. 182 („laumă daună” = *lau-mă, dau-măl*), sau începutul baladei „Petrea” (*ibid.*, p. 226).

¹⁰ *Avel favel domene* dintr-o formulă copilărească (Bogdan-Hoya, p. 27) ar putea fi o parodie a lui „*ave, fave, Domine!*” (cf. p. 18), tot așa de bine, ca și o estropiere din *Avel*, (*Abel*), *Pavel, domnule!* (cf. p. 32). — Pentru *ățala, bățala* de la începutul formulei (p. 18), cf. ngr. *ἄταλος*, „sale”, de unde mr. *ățal*, idem, și, în legătură cu bulg. *maľalo*, „boue”, mr. *ățala-maľala*, despre un om murdar (v. Pascu, „Rev. de dial. rom.”, V, 227). — Interesante dublete de sens (prin glosare), în formulele de la pp. 15 (*chi a far = hi*, „afară”, ung), 20 (*bica, bica, taoru = bica*, „taur”) etc.

¹¹ Nume tătărești poartă uneori și „tătărășii”, adică țigani, robi ai tătărilor, stabiliți pe la noi (cf. *Tătărășii*, sat.). *Tamârtașowci* (cuman. *temir-taš*, „piatră-de-fier”) sînt, d. ex., „tătărășii” creștini, dulopareci ai măn. Neamțului în sec. al XV-lea (v. „Arhiva istorică”, I¹, 102). Cf. Picot et Bengesco, *Alexandre le Bon*, Viena, 1882, p. 37 și urm. (etimologiile de acolo sînt, însă, cele mai multe, false).

¹² Pentru omonimul *ghiul*, „scul, ghem” (Șăineanu, II¹, 182), cf. și exemplul din N. Iorga, *Brașovul și românii*, p. 24: „940 *ghiuluri* de ață de cusut fel”, unde *fel* = germ. *Fell*, „blană, cojoc, piele”.

¹³ Caracterul românesc al „*Kaluscharilor*” bulgari se trădează, fără voia lui Arnaudoff (*Bulgarische Festbräuche*, Leipzig, 1917), și prin numele cîntecului lor: „*Floritschika*” (p. 62).

¹⁴ *Caterdzi* (Simon), „începătorul neamului Catargiilor în părțile noastre” (N. Iorga, *Ist. com. rom.*, I, p. 221), ar face mai probabilă etimologia *catîrgi*, „crescător s. negustor de catiri”, decît *catargi*, „fabricant de catarge”, fără gr. *κάτεργο*, „galeră”. — Tot așa, *Culoglu* poate însemna, nu numai *Robescu*, ci și: *Pedestrașu* (cf. *Peșacov*, din sl. *pešak*, de unde și ngr. *πεσιάκ* = *πεζός* și rom. *într-un peș*: Codin).

[* Cf. *Dicționarul Academiei* sub *hoină*, de unde (copil) *hoinar*, pentru care C. Lacea propune etimologia turc. *oĵun*, „joc”, *oĵnamati*, „a se juca”].

¹⁵ Pentru dubletul *tiutiuc-tutuc*, cf. *tiuiun-tuiun, tiuleiu-tuletu* (turc. *tülè*, „plume d’oiseau” din Zenker, 326?).

UN ECOU AL VECHII MODE FRANCEZE LA NOI: PULPANĂ

Întrebuințat astăzi numai în expresia: *a se ținea de pulpana cuiva* (v. Zanne, *Proverbele românilor*, III, 324), sinonimă cu *a se ținea de poalele cuiva* (*ibid.*, p. 313), cuvîntul acesta demodat însemna, precum se știe: „panîde vêtement, basque”. Înregistrîndu-l, supt forma *plopană*, în *Dicționarul* său manuscris (f. 215, după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), Iord. Golescu îl glosează: „îndoitura hainelor celor largi ce se pune, se învălește, se aduce una peste alta. Cum: plopana anteriilor, jubelei, binișului ș.c.l.; haine lungi ce sînt dăspicate, dăschise pã denainte”. — „Părțile de jos și dinainte ale hainei”, glosează și Păsculescu (*Literatură pop. rom.*, 373) versul: „Și-l luară [pe pîrcălab] de *pulpană*” (p. 208). — Dintre scriitorii mai noi, îl găsim la N. Iorga, în *Amintiri din Italia*: „Deodată, pe neașteptate, la o răsîntie, dai cu ochii de un domn corect, de marmoră ori de bronz, îmbrăcat în surtuc cu *pulpană*, cu perucă și haină din al XVIII-lea veac...” (cf. „Revista nouă”, III, p. 139).

Etimologic, cu excepția lui Cihac, care-l socotea ca de aceeași origină (slavă) cu *poală*, cuvîntul a fost explicat din rom. *pulpă*: „partea hainei care atinge pulpele” (cf. vgr. *ποδήρης*, „hitonul ionic, lung pînă la glezne”, lat. *talaris*, sc. *tunica*, și rom.-dial. *pulpar* din „Noua rev. română” pe 1914, p. 37). Cel dintîi care a derogat de la această părere generală, bănuind „originea străină” a lui *pulpană*, e d. S. Pușcariu (*Contribuții la gramatica istorică*, p. 16¹).

Cred că putem face un pas mai departe, precizînd că rom. *pulpană* e fr. *pourpoint*.

Formal, variante ca: *polpană* (Polizu), *pulpoană* (Cihac) ar reprezenta înseși fazele intermediare între un **purpoan(ă)*, reflexul imediat al neologismului, și *pulpană*; iar rom. *șarabană*, „haraba”, din fr. *char-à-banc*, prin rusește, are îndoitul avantajul de a oferi o analogie pentru schimbarea de gen și de a indica filiera prin care va fi pătruns la noi cuvîntul francez: rusească sau polonă. E drumul pe care ni-au sosit un *mundîr* (fr. *monture*), *surtuc* (fr. *surtout*), *jiletică* (fr. *gilet*), *botfor(ț)i* (fr. *bottes fortes*: de aici și obscurul *fărtebote*, într-un inventariu din sec. al XVII-lea, publicat în „Arhiva istorică”, I¹, 63? Cf. pop. *bofturi*: Pamfile, *Industria casnică*, p. 342), *brunel* (originar: *priunel* = fr. *prunelle*; cf. însemnarea pe o „Henriade”, aparținînd lui V. Vîrnav, în „Neamul românesc” din 8 oct. 1915; intermediarul ar putea fi, totuși, în acest caz, grecesc: ngr. *μπρουνέλα*,

„prune sauvage” = it. *prunella*), *baidir* (fr. *bayadère*, după Philippide, „Arhiva” din Iași, XX, 480), apoi: *patret* (fr. *portrait*), vr. *hărjeate* (după Tiktin, „Archiv f. d. Stud. der neueren Spr. u. Lit.”, vol. 129, p. 171 și urm., fr. *hasard*) etc. etc. (*Fildicòs*, „flanelă suptire”, e turc. *fildeqoz*, „fil d’Écosse”: Barbier, II, 436).

Cît privește sensul, el nu opune nici o piedică serioasă: un *pourpoint* avea, adesea, „des basques” (v. Piton, *Le costume civil en France du XIII-e au XIX-e siècle*, p. 149), putînd fi și „une veste à manches et à girel” (cf. Quicherat, *Histoire du costume en France*, ad. loc.). Dar, și făr’ de asta, o schimbare de înțeles în această materie nu are nimic surprinzător: dacă un turc. *mahramà*, „ma(h)ramă, năframă”, a putut deveni în grecește *μαχλάμην*, „sorte de vêtement, tunique” (Sathas-Légrand, *Les exploits de Digénis Akritas*, pp. 211, 293), supt influența etimologiei populare cu *χλαμύδα*, „manta”, de ce ar fi imposibil ca, printr-un fenomen analog de etimologie populară (cu *pulpă*), *polpoană* al nostru să fi ajuns a însemna ce înseamnă?

Observăm, în fine, în legătură cu varianta *plopană* din Golescu, că cuvîntul nostru nu are a face cu *poplean* din cutare cîntec popular: „fuștiulițe de *poplean*” (N. I. Dumitrașcu, *Flori de cîmp*, p. 27), care se identifică, credem, cu ung. *paflan*, *paflon*, „Bettdecke”, „macat” (Szamota-Zolnai, 746) = gr. *πάπλωμα*, ‘plapomă’?

„Dacoromania”, I, 1920–1921, p. 291–292.

NOTE

¹ Că dubletul *rotan* = *rodan* (cf. mr. *arvideaună*, bulg. *rodan*, ngr. *ροδάκι* etc.) ar putea fi, totuși, etimologic, — dovedește însuși echivalentul francez: *rouet*, din *roue*, „roată”.

SPAN. NINGUNO, „NICI UNUL”

Proveniența celui de-al doilea *-n-*, neetimologic, din acest cuvânt, e încă o problemă a filologiei romanice (cf. Meyer-Lübke, *s. v.*).

E. Kieckers, care o reia în „Indogermanische Forschungen”, XXXVIII (1920), p. 211, se gîndește la repetarea anticipată a lui *-n-* din *uno*, ca în lat.-vulg. *septem*, *vinginti*, fr. *concombre* (lat. *cucumerem*), adăugînd în același timp că Vossler, după o comunicare verbală, ar fi mai curînd pentru o contaminație cu *non*.

O explicație încă mai simplă și mai directă a fenomenului ar fi, poate, a se admite influența lat. *ningulus* = ‘nullus’ (Festus, ed. Lindsay, p. 184), — el însuși, produs al analogiei cu *singulus*.

„Dacoromania”, I, 1920—1921, p. 292—293.

CÎTEVA CAZURI DE ETIMOLOGIE POPULARĂ LA NUME DE PLANTE

1. **Cruzătea** se întâlnește adesea (Ureche, *Dicționar francez-român*, s. v. *bruyère*; Ciotori, *Note despre Scoția*, în „Viața românească” pe 1915, p. 241) ca nume românesc al plantelor *Barbarea vulgaris* R. Br. (la Panțu, p. 78: *crușătea*), *Calluna vulgaris* Salisb. (*iarbă-neagră* la Panțu, p. 129, etc. — Adevăratul nume e: *crujătea* = *crușătea* (cf. *crușîn*), de la *crușesc*, „roșesc” (pentru care, v. Philippide, în „Zeitschr. f. rom. Philol.”, XXXI, 308).

2. **Fiara-pămîntului** (Iord. Golescu, *Dicț. ms.*, f. 22) nu e decît *fierea-pămîntului*, lat. *fel terrae*, it. *fiele di terra*, mgr. $\varphi\epsilon\lambda\tau\epsilon\rho\acute{\alpha}\ \gamma\eta\varsigma\ \chi\omicron\lambda\acute{\eta}$ = *Erythrea Centanesium* Pers. (cf. Langkavel, *Botanik d. spaeteren Griechen*, p. 47). — Numele popular latin de *fel terrae* (Plinius) infirmă aserțiunea lui Pascu („Arhiva” din Iași, XXV, 193) că *fierea pămîntului* ar fi = *febra* pămîntului.

3. **Floarea-oștilor** (Rev. „Tinerimea română”, III [1898], p. 158) = *Anemone nemorosa* L., zisă și *floarea-păștilor*, e o etimologie populară din *Osterblume*, numele german. — De la *păștilor* (floarea), prin *păștită* (cf. fr. *Pâquette*), s-a ajuns, în același timp, la : *oiță*, *oițe* (v. Panțu, p. 100) : prin a *păște*.

4. **Frunză-de-potecă**, fr. *patte-d'oe*, germ. *Mauer-Gänsefuss*: contaminație între *patka*, „gîscă” (v. bulg. *пaтka*, *anas*, „rață”, nsl. *patka*, bulg. *пaтkъ*, mr. *pata*, „gîscă”), și *pot(e)că*, „drumușor”; cf. *iarba-drumurilor*, cellalt nume al plantei (Panțu, p. 104).

5. **Lingura-popii** = *Asarum Europaeum* L. (Panțu, p. 222): „popa” a răsărit, în denumirea plantei, probabil, din *popivnic* (*poehivnic*, *popilnic*) = sl. ‘băutor’, ‘bețiu’ (cf. fr. *cabaret*).

6. **Răstupească** = *Melissa officinalis* (Ardeal), numită încă: *roiniță*, *iarba-roilor*, *mătăcină* (*matcă!*), *iarba-stupului*, *floarea-stupilor* (Panțu, 239), e o contaminație între *rostopască* s. *iarba-rîndunelei* = *Chelidonium maius* L. (Panțu, 240) și *stup*.

7. **Termer**, una din numeroasele denumiri pentru „cartofi”, e atestat la Panțu, p. 48. — Spitzer (*Die Namengebung bei neuen Kulturpflanzen im Französischen*, în „Wörter und Sachen”, IV [1912], p. 163) îl notează, fără a-i da de rost. — Să nu fie o traducere „sui generis” a germ. *Erd-äpfel*: *țer(i)mer(e)*? (Cf. și ngr. $\gamma\epsilon\acute{\omega}\mu\eta\lambda\alpha$, iar, pentru *țară* = ‘pămînt’, cf. megl. *țară-albă*, „pămînt alb”: Papahagi, *Megleno-românii*, II, 183).

8. O simplă alterare fonetică are de rezultat adesea desprinderea numelui plantei de adevărata-i tulpină și alipirea lui la alta. Astfel, *corobațică* din Panțu, p. 74, numește planta *Centaurea Gyanus* L., „vinețelele”, pe când, în realitate, ea se potrivește mult mai bine plantei *Lactarius volemus* Fr., fr. *vache*, *vachotte*, „vinețica-cu-lapte” (p. 329): *corobațica* e, de fapt, *corovațica*, deminutivul lui *corovă* = rus. *korova*, „vacă”, de unde *corovatic*, numele a două varietăți de *Verbascum*, zise și *coada-vacii*, *coada-boului* (p. 154). — Pentru aceasta din urmă denumire notăm varianta *volovatic*, de la rus. *volove*, „boi” (jud. Iași).

9. **Tăciunul** = *Symphytum officinale* L. (Grigoriu-Rigo, *Medicina pop.*, II, p. 221), deci: *iarba-lui-Tatin* s. *iarba-Tatinului* (în răspunsurile la *Chestionariul* Hasdeu, și: *iarba-Lotatinului* s. *iarba-lui-Lotatin*, din: *lu-Tatin* = lui Tatin), se explică ușor prin varianta de pronunțare dialectală *tacinul* (*ibid.*, p. 221), interpretată de etimologia populară ca: „tăciune”.

10. **Mîndrușaim**, nume al *mușcățelului* (în com. Cazacu din jud. Brăila), e un evident dublet prin etimologie populară (cu *mîndru*) al lui *indrușaim* (v. Panțu, *supt mușcat*), *indrișaim*, — de origine turcească (Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 226), ca alte câteva din n. de plante românești: pentru *sînge-de-nouă-frați* (Panțu, 252), cf. turc. *iki gardaş qanî*, „le sang des deux frères. plante pharmaceutique, *sanguis draconis*” (Barbier de Meynard, II, 233).

CORDUN

Dacă originea numelui *Bucovina* (*bucovină* = 'făget') însuși e în afară de orice controversă (v. în special I. Nistor, *Originea numelui Bucovina*, în rev. „Flacăra” din 24 ianuarie 1915, p. 102 sqq.¹), sinonimul său, *Cordun*, nu se bucură încă de acest privilegiu: A. Scriban (în „Arhiva” din Iași) și G. Pascu (în „Archivum Romanicum”, VI [1922], p. 220) preferă identificării cu *cordun* = 'cordon militar (sanitar, grăniceresc)' derivarea dintr-un *koroda*, de la *codru* (**codrun*).

Față cu acestea, e necesar să trimitem la cele arătate de noi în DR, I, p. 216 [302] și-n „Anuariul Inșt. de ist. naț. din Cluj”, I, p. 303, n. 2; iar, dacă locurile citate acolo nu sînt de ajuns, să adăugim din N. Iorga, *Doc. familiei Callimachi*, II, pasagiul dintr-o scrisoare moldovenească de la 1782, în care se vorbește de „Suciav[a], în *Cordon*” (p. 204), și acela, dintr-un raport diplomatic francez din 1795, în care e vorba, expres, de „la surveillance des officiers du *Cordon*” (p. 505): *sapientii sat!*².

[Adde, DR, III, 1099:] Cf. și „*cordonașii* de pe graniță”, la Bălcescu (P. P. Panaitescu, *Contrib. la o biogr. a lui N. Bălcescu*, p. 90).

„Dacoromania”, III, 1922—1923, p. 814.

NOTE

¹ V. și numeroasa familie toponimică (*Bucov*, *Bucovăț*, *Bucovel*, *Bucoveni*, *Bucovicior*, *Bucovina*) din *Marele dict. geogr.*, dar, mai ales, cf. acest pasagiu dintr-o hotarnică mehedinteană de la 1699, unde, lingă numele originar românesc, apare traducerea slavă: „am pus piatră... alătura cu padina *Făgețelului*, despre *Bocovicior*” („Arhivele Olteniei”, III [1924], p. 42).

² Pentru apelativul românesc însuși, cf. și turc. *qordoun*, din fr. *cordou*, „chaîne de montre” (Barbier, II, 508).

ORIGINEA POL. MULTAN

Cercetătorii noștri șovăiesc în privința originii termenului pol. și ceh pentru „moldovean”, afirmând adesea că el ar reflecta pe românescul *muntean*, „român din Muntenia, valah”, generalizat, extins și asupra moldovenilor (v. Candrea-Densusianu, *Dicț. et.*, supț *munte*; „Arhiva”, Iași, 1923, p. 374.)

Că „polonii și rușii numesc pe moldoveni: valahi (*Volochos*) adecă italieni, iar pe valahi: munteni (*Montanenses*)”, spune lămurit Cantemir (*Descriptio Moldaviae*, I, 1); iar documentele slave vorbesc, precum se știe (v. I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 596), de Moldova, ca de „Voloscaia Zemlia” (cf. *Țara Românească*), și de moldoveni, ca de „Volo-hove” (pl. lui *Voloșin*¹).

Dar aceasta nu prejudecă întru nimic chestiunea derivării etimologice.

Miklosich (*Et. Wb. d. sl. Spr.*, p. 204) explică pe pol. *multanka*, „Rohr-pfeife”, ca „aus der Moldau (*multany*) stammend”, și că această *multanki*, „[moldanische] Hirtenflöte” (Brückner, *K. Z.*, 1914, p. 214), întocmai ca și l. *multan* „eine Art Säbel” (v. Wedkiewicz, în „Mitteilungen des Rum. Instituts” din Viena, I, p. 265), reflectă pe *moldovan* (**moldvan*, **moldan*, **muldan*), iar nu pe *muntean* (din care rus.-dial. *muntean*, „Gebirgsbewohner”, consemnat la Miklosich, *l. c.*), se vădește, în chipul cel mai neîndoios, prin corespondentul slovac *moldanky*, „bucium” (citat și la Șăineanu, *Istoria filologiei române*, p. 220).

Am crezut necesară această punere la punct a unei erori, care nu se mulțamește cu meritul de a fi făcut, odinioară, pe [...] Marian (*Portretul lui Miron Costin*, p. 35), să dăruiască pe Miron Costin „muntenilor”, fiindcă interpretase ca *muntean* pe *multan* din legenda polonă a medaliei comemorative pentru vizita „logofătului Miron din Moldova” (*logofeta Mirona z Multan*) la Cracovia².

„Dacoromania”, III, 1922—1923, p. 814—815.

NOTE

¹ Cf. și *moldovlahijskij*, „moldovenesc”, față de *muntenškij*, „muntenesc” (*ibid.*, p. 599).

² Să amintim, cu titlu de curiozitate, și „etimologia” lui Costin însuși: *mult* sau *M-Oltean*!

DIN NOMENCLATURA CALULUI

[I]

— În legătură cu *Chestionarul d-lui Pușcariu* —

1. abraș

Cu toate distingo-urile lui Hasdeu (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*; cf. *Etym. Magn.*, s. v.), etimonul acestui cuvînt¹ e sigur: turc. *abraș*, „bariolé, (cheval) nuancé de taches blanches” (*Dicț. Acad.*).

Sensul originar, ca și cel figurat, al cuvîntului se întîlnește, întocmai, la sinonimul vgr. αἰόλος, „abraș” și „pintenog”, despre cai (πόδας αἰόλος ἵππος, Ἐόνθος, din *Iliadă*, XIX, 404—5, e, astfel, mai curînd: *Bălțatul*², „calul cel pintenog s. abraș”, decît: „Bălanul cel vintez” = πόδας ὠκὺς, ca Achille, cum traduce d. Murnu, deși nu s-ar putea tăgădui că însuși ἀργός, „albus”, are, la Homer, acest din urmă înțeles), apoi: „versicolor, ποικίλος”, în sfîrșit: „versutus, subdolos, astutus, callidus, vafer, fallax” (v. în special studiul d-lui L. Parmentier, *Sur le sens méconnu de quelques mots homériques: αἰόλος et ses dérivés*, în „Revue Belge de Philologie et d’Histoire”, I, p. 417, și Martin Ninck, *Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben des Altertums*, în „Philologus”, Suppl. XIV, p. 164).

Dacă, cu toate acestea, sensul figurat, de „méchant”, ar face diiicultăți, s-ar putea invoca, pe lîngă paralelisme semantice românești, ca: *mațe-pestrițe*, *cacior*, *terchea-berchea* etc., și *mr. abrașcu*, „obraznic” (*Dalametra*).

2. arom. bal’û

Cercetătorii originii acestui epitet arom. pentru un ‘cal *breaz* (cu o pată albă-n frunte)’ (*Dalametra*³), ca și acei ai originii dr. *bălan*, socotit de obicei ca un derivat românesc dintr-un *băl* = sl. *bĕlo*, „alb” (v. *Dicț. Acad.*, s. v.), au scăpat din vedere un însemnat pasagiu din Procopius (I, 18, 6), în care, vorbindu-se de calul lui Belisariu, „ὅς δὲ ὄλον μὲν τὸ σῶμα φαίδος ἦν, τὸ μέτωπον δὲ ἅπαν ἐκ κεφαλῆς μέχρι ἐς ῥίνας λευκὸς μάλιστα”, se adauge expres: „Τοῦτον (sc. τὸν ἵππον) Ἕλληνες μὲν φαλιόν, βάρβαροι δὲ βάλαν καλοῦσι”.

Importanța pasagiului constă în aceea că el nu ne dă numai explicația clară, că e vorba de un cal „murg pe tot trupul, pe frunte însă, de

la cap pînă la nări, foarte alb", deci *breaz*, ci ne dă în același timp numele unui asemenea cal, atît la greci (φαλιός), cît și la „barbari” (βάλας).

Gr. φαλιός, însă (din *φαλι-Φο-ς), nu e decît o variantă a aceluși φαλιός, pe care Hesychius îl glosează: λευκός și care, după Boisacq (p. 1013), corespunde aceluiași sanscr. *bhalā-m*, 'éclat; front', căruia-i corespunde alb. *balē*, „frunte” (G. Meyer), v.-prus. *batto* (= *ballo*), „frunte”, gall. *bal*, „(cheval) marqué au front d'une tache blanche”, bret. *bal*, „tache blanche au front des animaux domestiques”, engl.-dial. *ball*, „cheval marqué en tête” etc.

Βάλας al textului grec (nom., corespunzător ac. βάλαν) se așază, deci, într-o întinsă familie indo-europeană, avînd la origine nu numai însemnarea de „strălucire” (din care, de altfel, se putea dezvolta cea de „culoare strălucită, albă”: *candidus*, ἀγλαός), ci și aceea de „frunte”, care, dată fiind localizarea specifică a albului la frunte, în cazul lui *breaz* (ceea ce nu e cazul cu *bălan!*), s-ar putea, socotim, considera, în speță, ca fundamentală. Ca și megl. *bal'ă*, „oaie cu o pată albă în frunte” („Grai și suflet”, I, 31), mr. *bal'u* ar fi, adecă, identic, ca radical, cu alb. *balē*, „frunte”, care, el însuși, ar fi baza derivatului alb. *bal'oš*, *bal'aš*, „von Pferden und Ochsen, die eine weisse Stirne haben” (G. Meyer, p. 25), — însemnînd, deci, propriu: „fruntes”⁴, — iar nu sîrb. *bjelaš*, „Schimmel” (cf. *farij*), din radicalul sl. *bjel-*, „alb”, cum voia G. Meyer (l. c.)⁵.

Apropierea — prin et. pop. — de acesta nu se înlătură, de altfel, nicidecum prin această ipoteză, precum nu se tăgăduiește nici îndepărtata înrudire a familiei de cuvinte sus citate cu vsl. *bělŭ*, care-i aparține, ca și celt. **belo*, „clair, brillant”, lat. *flavos*, „blond”, vgerm. *blao*, „bleu” (v. Boisacq, l. c., și cf., pentru ultimul exemplu, rom. *albastru* față de *alb*); mai mult: însuși sinon. *breaz* (= bulg. *brěz*, idem, vsl. *brěza*, „mesteacăn”) se știe că aparține aceleiași familii, a sanscr. *bhrāçati*, „flamboyer, reluire”, ca și gall. *berth*, „nitidus, pulcher”, got. *baírhts*, „clair, brillant”, vgerm. *beraht*, mgerm. *berht*, „brillant” (cf. engl. *bright*), ca și alb. *barð* (din care mr. *bardzu*, „bălan”, și dr. *barză*) și gr. φορκός, glosat: λευκός, πολίος la Hesychius (v. Boisacq, p. 1034).

Dacă, deci, în *breaz*⁶ ideea dominantă, determinantă, a fost aceea a colorii, în *bal'u*, în schimb, e vorba, originar, de frunte.

[Adde, DR, III, 1099:] Asupra corespond. vîr. *baille*, v. acum Gamillscheg, în ZRPh., 1923 (resp. 1924), p. 552 sqq. (unde, și citatul respectiv din „Bell. Goth”, ca și-n G. Meyer, o. c., II, 69, supt ngr. μπάλιος).

3. rotat

'Ghiol Dumitru-ncăleca, Pe *Vînătu rotatu*', după care încalecă 'pe Roșu-închisu' și 'pe Galbinu-nebunu' (Giuglea-Vîlsan, *De la românii din Serbia*, p. 213)⁷.

Pasagiul, între altele, asigură lectura d-lui N. Iorga (*Doc. Bistriței*, I, 19): „cel cal *sur rotat*” (doc. de pe la începutul sec. XVII), împotriva conjecturii ce propuneam: sus arătat (v. „Rev. ist.”, VI, 227, unde s-a tipărit greșit: „sur arătat”).

Ceea ce voim să relevăm aici e sensul epitetului.

El pare a corespunde, în adevăr, francezului *gris pommelé*, prin care Barbier de Meynard (II, 590) traduce pe turc. *qer(ât)*, sau latinului *scutulatus*, pe care Palladius (*Opus agriculturae*, IV, 13, ed. Schmidt) îl citează printre „colores praecipui” la cai (v. nr. următor), iar Isidorus (*Etymologiae*, XII, 1, 51, ed. Lindsay), îl explică precum urmează: „*scutulatus* vocatus propter orbis, quos habent, candidos inter purpuras”⁸.

4. șoricîu

Epitetul e consemnat, între calificativele date cailor după culoare, și-n *Chestionariul pentru un Atlas lingvistic al limbei române*, I: *Calul*, redactat de d. Sextil Pușcariu (p. 14)⁹.

El corespunde exact lat. *murinus*, „mausgrau” (Niedermann, *Contributions à la critique et à l'explication des glosses latines*, p. 29), pe care-l enumeră, *l. c.*, Palladius („badius [fr. *bai*], aureus [cf. *grangur*], albineus, russeus, murteus, cervinus, gilbus, scutulatus, albus, guttatus, candidissimus, niger, pressus; sequentis meriti varius cum pulchritudine, negro vel albino, vel badio mixtus, canus cum quovis colore, spumeus, maculosus, *murinus*, obscurior”¹⁰) și pe care M. L. Wagner (*Das Fortleben einiger lateinischer, bzw. vulgärlat. Pferdefarbennamen in Romanischen, insbes. im Sardischen und Korsischen*, în „Glotta”, VIII [1917], p. 235 sq.) crede a-l recunoaște în sard. (*kaddu*) *murru*, „ein graues (Pferd)”.

5. răvan (în)

‘*Chiostece* = legătura calului la picioare ca să meargă în răvan sau în buestru’ (Bucuță, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 129).

Cuvîntul e același cu mr. *rivâne* s. *arivane*, pl. *arivăni*, „amble” (v. Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 397, unde se dă exemplul: „și el si s-ducă arivăni = și el să joace [mergînd] în buestru”), adecă turc. *revan*, „coulant, qui a cours, qui s'exécute”, *revanè*, „allant, coulant, marchant, avançant” (Kieffer-Bianchi, I, 603), după cum și *chiostec*, „butuci la piciorul cailor, spre a le domoli mersul”, e turc. *köstek*, „entraves” (Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 115).

Alt sinonim important e *păivan*, care se regăsește identic în sîrbește și-n bulgărește, reprezentînd pe turc.-pers. *paivand*, „lien de pied, entraves, liens pour retenir le cheval et les bêtes de somme” (Barbier, I, 388), și

care se compune „din două ștreanguri și din niște bucăți de pîslă”, avînd, după Boceanu (*Cuvinte din jud. Mehedinți*, 99), următorul rost: „Pentru ca animalul (de obicei, calul) să meargă mai lin, în *buestru*, se împăivănează. Împăivănarea se face în chipul următor: Deasupra de glezne i se leagă pîslă, iar cu ștreangurile i se leagă picioarele de dinainte de cele dinapoi, apoi se ridică puțin ștreangurile cu o chingă. Ștreangurile se lasă într-adins mai lungi, ca să nu se încurce, iar chinga nu se strînge de burtă: ‘umblă de parcă are păivane la picioare’”.

Am crezut de folos să semnalăm aceste informații, care au fost trecute cu vederea în cercetarea d-lui Giuglea asupra lui *buiestru* (v. în special p. 401 din DR, II), și profităm de ocazie pentru a releva, în ce privește *buiestru* însuși, un exemplu neglijat, care, împreună cu *embuiestru* (fără traducere) din *Anon. Băn.*, relevat de *Dict. Acad.*, e cea mai veche atestare a cuvîntului: „Și oamenii, cari strîng pămîntul acela [cu aur], au mare frică și osteneală, căci că încarcă cămile în *buestri*, parte muerească, și merg cu disații în ceasul de miazăzi, cînd odihnesc furnicele”, (în *Fiziologul* vr. din veac. al XVIII-lea, publicat de C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă”, IX, 9)¹¹.

„Dacoromania”, III, 1922—1923, p. 807—812.

NOTE

¹ La Nicolăescu-Ploșșor, *Vorbe oltenesti*, p. 10; *ibraș*, „abraș, piază-rea, nenorocos”.

² Sensul riguros al lui *băltat* ar fi, însă: „incins” (lat. *balteatus*), ca și al megl. *prăpășeană* (despre oi) = bulg. *prēpašjж*, „încing” (v. Candrea, în „Grai și suflet”, I, 37), iar ξανθός = obișnuit „bălan, blond”.

³ După Tache Papahagi (*Antologie aromânească*, p. 405), epitetul se aplică, nu numai „aux chevaux”, ci și „aux chiens de couleur bigarrée, surtout à la tête”. — Cf. și *tărciat* = *tărcat*, „pestriț, aînesticul de păr alb cu negru la mielul ieșit din încrucișarea unui berbec cu o oaie de păr diferit” (Lungianu, *Zile senine*, p. 221).

⁴ Cf. Hasdeu, *Etym. Magn.*, III, 2938 (care citează, după G. Meyer, glosa frigiană βαλήν = βασιλεύς, pentru a conchide la un prototip tracic) și A. Philippide, *Prejudiții*, Iași, 1916 (extr. din „Viața românească”), p. 9, unde n. de fam. *Balș(a)* e explicat ca un derivat prin suf. sîrb. -*ša* din alb. *bal'ε*, „frunte”.

⁵ Așa și *Capidan*, în DR, II, 519.

⁶ Un sinonim dial. al lui *breaz* este *pic(ă)*, ‘despre boi și vaci breze’ (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 100).

⁷ Pentru *nebumu*, cf. și *belnicu* (în alte variante: *besnicu* = sl. *běsný*, „wütend, besessen”), la Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 198—9 („Tot pe roșul *belnicul*”) și Păcală, *Rășinari*, p. 137: *belnic*, „șiret, isteț, zglobiu”. — O foarte interesantă listă de porecle tătărești pentru cai, în „Analele Dobrogei”, I, 156—7.

⁸ Pentru cal rotat la coamă, cf. *rotată* despre creasta pupezei, la Tiktin, s. v. *rotat*. Cf. gr. ῥαβδωτός = *scutulatus*, „vărgat, tărcat” (despre stofe).

⁹ La bogata sinonimică p[entru] „cal” (*ibid.*, p. 8—9), de adaus și: *parip* (Reteganul *Povești din popor*, 27; cf. *Lex. Bud.*, Miklosich, Cihac).

¹⁰ La Isidorus, *o. c.*, 1, 48: „badius, aureus, roseus, myrteus, cervinus, gilvus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badioque distinctus; reliquus varius color vel cinereus deterrimus” (urmează explicațiile etimologice reale). — P[entru] *cinereus*, cf., osebit de *cenușiu*, și *garoș* (despre care, v. art. special). — O foarte interesantă nomenclatură relativă la cal, în *Onomastikon* al lui Pollux, ed. Bethe, p. 57 sqq. (= I, 181—221: Ἰππικὰ ὀνόματα etc.).

¹¹ Pentru sinon. sl. прѣс, прѣсць „equus gradarius”, cf. și I. Bogdan, *Relațiile Țării-Românești cu Brașovul*, I, 213, n. 1. — Despre calul care s-a ridicat în două picioare, fr. *cheval cabré*, avem în traducerea vr. a lui Herodot, ed. Iorga, pp. 387, 477, expresia: *a sta furcă*, redînd pe gr. στάς ὀρθός și ἵσταται ὀρθός din original (VII, 88; IX, 22).

DIN TERMINOLOGIA CALULUI

II

Ms. 1511 din Bibl. Acad. Române, cuprinzând un „Catastif cu însemnări de gospodărie a bucatelor Sf. Episcopii a Buzăului” (1735—47), oferă date interesante sub acest raport, pe care le dăm aici, după excerptele d-lui G. T. Kirileanu :

„1 iapă murgă *steae*, 1 jugan în 2 peri, 1 jugan *steiu*, 1 tretin vînat breaz, 1 tretin vînat pintenog¹, 1 *tunsu* negru *stărnut*, vite de cai mari și mici” (f. 12), „una iapă neagră ce au fost *neleapcă*, ... tretin *plesnic*” (f. 20).

De remarcat mai cu seamă *stei*, *steae*, care arată că nu avem a face cu o formă „nevariabilă” (*stei*, *stei în frunte*), cum bănuia Tiktin, s. v. (etim. lat. *stelleus*, propus de Diculescu, *Die Gepiden*, I, p. 176, e însă preferabil unei derivări pe teren românesc din *stea*) ; apoi *tuns*, care nu e decît replică românească a slavonismului *strîjnic* (lit. : „tuns, costrășat”).

Pentru epitetele cailor după culoare, v., de altfel, îndeosebi : P. Stavrescu, *Hipologie*, București, 1900, p. 192 sqq., unde „negru *buciu*” (cf. *Dict. Ac.*) nu se referă însă la ce sugerează autorul, ci la *buc(i)*, „cîlți ; bourre”, ca *șoricu* (*ibid.*) la *șoareci* (acesta, cunoscut și la Damé, p. 48, are un sinonim slav la Berneker : *kulaš*, „mausfarbenes Pferd”) ; nici ultimul alineat din definiția lui „vînat *rotat*”, adică atunci cînd „perii albi și negri formează roate-roate” (p. 194), în care, după ce se spune că „aproape toți vineții sînt *rotați*”, se adaugă că „cei cărora le zice *suri* sînt *nerotați*” nu e riguros exact : de un „cal *sur rotat*” se vorbește în *Doc.-Bistriței* (v. DR, III, 810 [284])².

dr. răvan

Am fixat altădată (DR. III, 811 [284]) originea turcească a acestui sinonim al lui (*im*)*buiestru*.

Adevăratul original turc credem a-l fi găsit, însă, acum, în t.-pers. *rahvan*, „cheval qui va l'amble, cheval bon marcheur, dont le pas est régulier” (Barbier de Meynard, II, 12), *râhwân*, „guide, gardien des routes ; cheval qui va l'amble, cheval bon marcheur ; amble” (Zenker, 458^a, s. v. *râh*, ‘route’)³, din care și ngr. *ῥαχβάκι*, bulg. *rahvan*, idem⁴.

Turc. *revan(e)* (cf. Zenker, 470^b), etimonul dat *l. c.*, rămîne totuși valabil pentru sinonimul *mr. arivane* (cu obișnuitul *a*-protetic), bineînțeles, întrucît această formă este etimologică: un proverb *mr.*, citat de Zanne, *Prov. rom.*, I, p. 350, no. 1403, vorbește, în adevăr, de *aravani* („cal bătrîn nu si-nveață *aravani*”).

Împătrez (o)

Am derivat acest cuvînt (DR, I, 258 [156]) din lat. *impetrare*.

Aspectul latinesc ni se părea evident, cum i se va fi părut și lui Șincai însuși, cînd întrebuițează un *împătrez*, — dacă acesta e același cuvînt.

De fapt, asemănarea pare a fi numai aparentă. În adevăr, pe lîngă exemplul din ineditele dlui Dumitrașcu-Reny, pe care-l cunoșteam atunci (și care se poate ceti acum în „Comoara satelor”, 1925, p. 50), cuvîntul nostru se mai găsește, pe cît am putut afla, în glosariul mehedințean al dlui Boceanu (p. 94: „*împătra* (a) = a avea de furcă cu cineva, a o băga pe mîneacă: A împătrat-o cu tine, credea că e glumă!”) și în colecția de proverbe a [...] [lui] Zanne, (III, p. 192), unde apare sub forma *a o împătura*, „a fugi”.

Fiindcă asemănarea celor două cuvinte e prea mare pentru ca ele să nu fie originar identice, iar o etimologie populară nu ne pare verosimilă, e mai probabil că avem a face de la început cu un derivat din *pătură*: aluzie la cineva care trebuie să-și facă bagajul (cf. *plier bagage*), să-și „împătoreze” marfa — sau să și-o strîngă în patru (ceea ce ar explica mai ușor sincoparea) — *împăturat*, „făcut în patru”, găsim la Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, p. 226 — și să plece, în urma unei discuții sau afaceri sfîrșite rău pentru dînsul.

Intervenția numeralului *patru*, ca și înțelesul de „a fugi”, dat de Zanne, *l. c.*, ne face totuși să ne întrebăm dacă cuvîntul dr. nu e etimologic identic cu *mr. ampătur*, „mîn calul repede; călăresc în fuga mare”, *ampăturlu*, *ampaturledz*, pe care Capidan (DR, II, 515) le consideră ca formate din *ân-patru-le*, sc. *picioare*, după alb. *te katra*, „în fugă” (cf. DR, III, 456 [107])⁵.

Dacă, cu toată această seducătoare analogie, credem că trebuie să ne oprim la derivarea din *pătură*, motivul e că același glosar mehedințean al d-lui Boceanu dă, cu același înțeles de „a o băga pe mîneacă”, și un *a împîsli*⁶.

Cucovă

„poreclă pentru un cal înalt și slab, mai mult bătrîn decît tînăr”: „poreclă dată femeilor, dar mai ales fetelor înalte și slabe” (263)⁷ e, fără îndoială, *cucovă*, „lebadă” (Polizu), *cucovă*, idem („Anuariul” Weigand,

IX, 226; cf. sl. *kukava*, 'Kukuck'), *curcuwă* (rev. „Ion Creangă”, IV, 18), — dovadă: sinonimele *cocostîrc*, *cocoară*. — Nici *corcovă*, „calul mare și slab” (273), nu e, probabil, alt cuvînt.

Ghioabă^s

„cal bătrîn, mîrtoagă” (353), e o simplă variantă a lui *gloabă* (cf. alb. *gobë*, „Geldbüsse”: G. Meyer, 141)⁹. Ca sens, dovada categorică o aflăm în paralelismul semantic dintre *gloabă*, „prime pécuniaire, amende” și *gloabă*, „mauvais cheval, rosse” (Cihac, II, 121), de o parte, și *dabilă*, *deabilă*, „mauvais cheval, rosse, squelette, lourdaud” (idem, II, 89, după Polizu), *dabălă*, *dabilă*, *daghilă*, *dabghilă*, „mîrtoagă, cal rău” (Viciu, *Glosar*, p. 39), și vr. *dabilă*, „exaction, corvée, impôt écrasant, impôt en général” (Cihac), pe de alta. Sensul primitiv a fost, desigur, acela de „dare”, din care s-a dezvoltat acela de „cal rău”, fiindcă, — precum observă și Cihac — darea plătindu-se în cai sau în servicii prestate cu cai, calitatea acestora nu era din cele mai bune.

Chișiță

„Unterstes Gelenk am Pferdefuss; Vogelbauer; Blechröhrchen, mittels dessen die Ostereier... mit Wachs betropft werden”.

Sensurile sînt luate din Tiktin, care, pentru ultimul, admite legătura cu mold. a *chica*. Ele se întîlnesc, însă, aproape identice, în s.-cr. *kičica*, „Krone am Pferdefuss; Tausenguldenkraut; Pinsel”.

Deosebit de înțelesurile citate, *chișiță* se mai întrebuițează la moși (Frîncu-Candrea, p. 62, n. 3), în sens de povară ce se încarcă pe cal și constă din un număr de vase, pe care le enumeră autorii (*l. c.*).

Malic (melic)

Această denumire a unei boli de cai trebuie pusă în legătură cu sl. *malik* altfel decît socoate Tiktin, *s. v.*, fiindcă ea nu are a face cu bulg. *malik*, 'Kobold' (din *malъ*, 'klein'), ci se identifică — precum arată A. Brückner, în „Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung”, 48 (1918), p. 215, — cu v.-pol. *malik*, 'nux fatua', v.-ceh. *malik*, 'mellopus, Nuss': „*malikovaty* heisst bei Polen (und von ihnen bei den Kleinrussen, nicht umgekehrt) ein Rind oder Pferd mit *malik*, d. h. eingefallenen Rücken, das als etwas Dämonisches gilt, denn, krepirt es, so werden seinem Besitzer dreimal neun Tiere nachkrepieren; daher auch südsl. *malik* 'Dämon, Echo'

(etwas Dämonisches). Nun liegt es gewiss nahe diese Dämonennamen von der Kleinigkeit (Zwerge!) abzuleiten, so konnte auch ein *malik* (Zwerg) auf dem Rücken des Pferdes hausen, aber die 'taube Nuss' deutet klar auf *ma-* 'täuschen'. — Acesta e, evident, și adevăratul tâlc al rom. *malic*, 'un fel de bubă în grebăn la cai' (Pamfile, *Crăciunul*, glosar; în *Boli și leacuri* de același, lipsește!), din care și derivatul *malicos*, semnalat de Leca Morariu, în *Isopia Voronețeană* (v. Suplementul la „Junimea literară”, XIV [1925], p. 10, cu n. 6): „Era [Isop] la spate gribănos și *malicos*”¹⁰.

șefar

„negustor de cai, sfîrnar, corupt”, nu e, în nici un caz, derivat prin *-ar* din *Schaf*, „oaie” (754), ci, cel mult, germ. *Schäfer* (cf. „șefar de oi”). Adevărata-i origine e însă germ. *Schaffer* (cf. evreo-germ. *șufar*), „Macher”. Nici

țînzar

(*țenzar, țensar, cenzari*), „negustor de cai, intermediar între cumpărător și vînzător”, nu e un derivat românesc prin *-ar* din germ. *Zins*, „impozit, bir, chirie” (835), ci germ. *Sensal*, „censal, courtier”, — perfect sinonim cu: *samsar, mecler, barîșnic, geambaș, șafar* etc., depotrivă atestate cu aceeași funcțiune; cf. și ven. *censario* (*censarius*).

Votru

‘O samă de țegi scriu să se taie capul *votrului*, alesu cînd va umbla votrînd de față; altele zicu să alunge pre *votru*, de unde va fi făcînd *votrie*’ (*Pravila lui V. Lupu*, ed. Longinescu-Patrognet, *ad. loc.*), ‘Leno, Kuppler’ (*Lex. Bud.*, încercînd o derivare, imposibilă, din lat. *adulter* și dînd, de asemenea, întreaga familie a cuvîntului: *voatră, votrie, votresc*). — Variante: *hotru*, la Dosoftei (*Viețile sfinților*, 300, apud Lacea, p. 110), chiar *ghotră*: „o *ghotră* curvă fără rușine”.

Etimon e biz. βόθρος care designează, în cap. XXI, al Edictului lui Leon Înțeleptul (ἐπαρχικὸν βιβλίον), privitor la breslele din Bizanț în sec. al X-lea, un „*mango, maquignon, Rosskamm, Markthelfer, Makler, Viehhändler*”, avînd din partea statului însărcinarea de a cumpăra de la țărani vitele aduse la țîrg și rămase nevîndute, dar numai acelea (v. A. Stöckle, *Spätromische und Byzantinische Zünfte*, Leipzig, 1911, p. 51)¹¹.

Pentru nuanța semantică, cf. *mecler*, „geambaș”, pe lângă, „pezevenghi, proxenet, cordoș, verigaș”¹², — nota comună fiind, evident, aceea de „intermediar, mijlocitor, intermetteur”.

„Dacoromania”, IV₂, 1924—1926, p. 877—882.

NOTE

¹ „Equum lyz et potonog” (Mažuranić, *Rječnik*, 598) = cal *lis* (alb în frunte) și *pintenog*, iar sinon. *leucopis* (?), glosînd pe *putonog* (*ibid.*) e, evident, o stilcîre din *leucopus* = λευκόπους.

² Interesant sub acest raport e și următorul pasagiu din balada *Agoș al lui Topală* (culeasă de T. Bălășel și publicată în „Revista nouă”, VII, p. 442 sqq.):

[Agoș] Ține trei cai la coșare,
Pe grăunțe și pe sare.
Unu-mi este *Vînătul*,
Ce-mi e drag ca sufletul;
Altu-i *Hîtul* cel *rotat*,
Ce plătește cît un sat,
Altu-i *Negrul deveșul*,
Ce nu-i ajunge locul.

Hîtul, scris și: *Hătul*, de fapt: *hatul*, *atul*, „calul” (turc.).

³ Cf. și sinon. pers. *bertek* și *bagânoș*, pe care le găsim *ibid.*, 126^b și 202^a.

⁴ Cf. Pascu, *Dictionn. étym. macédooroumain*, II, 109, no. 46.

⁵ Cf. „a merge *trei-trei*” (adecă nu cu tuspătru picioarele!), despre un cal care merge prost, incet. — După Pascu (*Dict. étym. macédooroumain*, I, p. 33), cuvîntul ar fi lat. **petulare* (cf. *petulans*).

⁶ Ceva mai departe (subt *păivan*), glosatorul vorbește, de fapt, de legarea cu *pîslă* a gleznelor calului „împăivănit”, iar, pe de altă parte, *pătura* sau *cerga* e o piesă obișnuită la înșeuarea cailor: geneza termenului ar putea fi în transportul sarcinilor, pe cai.

⁷ Izvorul, cînd nu e indicat expres, este manuscriptul tezei de doctorat la Universitatea din Cluj a d-lui Sever Pop (*Cîteva capitole din terminologia calului*), care a binevoit a mi-l pune la dispoziție în acest scop.

⁸ Față cu *ghioabă-gloabă*, ne putem întreba, dacă și *ghigar*, „porcar” (Cantemir), n-ar putea fi o variantă a unui **glicar*, din *glig-an*, „sanglier; grand et bête”, mai curînd decît o alterare din *ghiogar* (*Dict. Ac.*).

⁹ Pentru originea obscurului *neghiob*, e interesantă atestarea acestui epitet pentru „un cal bătrîn, urît, netrebnic” (585), astfel zis: *picat*, *picătură* (634—5), cf. *căzătură*, „caduc”, *hleab* etc. — Pentru *drîglă* (Weigand-Tiktin), cf. și mold. *a drîglî*, ‘a tresări, a scutura’ (neglijat de lexice!) = sl. *drigati*, „zittern, beben, schütteln” (Berneker, 231), iar, privitor la *rablă*, notează că înțelesul e acela de „lucru vechi, purtat, ponosit” (c. *rabilă*). — Cunoscutul epitet *bijog* are un quasi-omonim *dirjog*, „cal rău, dîrdală” („Șezătoarea”, II, 226). — *Îndămină*, „cal bătrîn, putîndu-se folosi mai cu puțină grijă” (490), oferă o paralelă exactă la: *iedec*, lit. „cal de mină”, din *yed*, „mină” (Șăin., *Infl. or.*, II¹, 223).

¹⁰ Observăm ocazional că „țara *frîncească*”, dată acolo ca patrie a lui Esop (pp. 9 și 10), a ajuns să înlocuiască: țara *frîncească* (Frigia), printr-o confuziune între omonime sau, mai curînd, printr-o tendință de modernizare ori localizare ce se întîmpină adesea în textele noastre vechi; cf. între altele, în textul slavo-român de „Apostol”, publicat de Gh. Ghibănescu în rev. „Ioan Neculce”, V (1925), p. 263: „... și cumu-i audzim noi careleș de înș în limba

noastră intr-aceaia ce ne-am născut ...*srăbeaște* și *nemțeaște* și *ceșeaște* [originalul vorbește de limbile partă, medă și clomită]... în iudovi și-n Capadochia, în Pondū și Asia în **Frinie** (въ фригійе) și în *șpîniori* [= spanioli, în loc de Pamfilii originalului] ... în Egipt și în latura Levii [Libiei] cei după Chirenciu [Cirenaica] ... *greceaște* și *arbăneaște* [în original: limba cretană și arabă] ...” — Dar „funia *furcească*”, menționată într-un document din „Arhivele Olteniei”, III (1924), p. 429, împreună cu „funia țarogească” (impărătească), nu e „frincească”, cum interpretează editorul documentului, ci: funia (cf. gr. σχοῖνον) *turcească*.

¹¹ Ἐντίμοι καὶ χρήσιμοι ἄνδρες, funcționind ca martori la primirea în corporații (cap. III, 1 și VI, 6 din Edict; p. 56), sînt prototipul *oamenilor buni și bătrîni* de la noi, iar βαγδαδία, ‘Wāren aus Bagdad’ (p. 34) e interesant de notat în legătură cu problema originii fr. *bagatelle*. — Aceeași etimologie (βάτρος [sic], „maquignon”) o dă, incidental (și ulterior, față de comunicarea mea la „Muzeul I. r.”, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, juillet-sept., 1925, p. 186) d. Per. Papahagi.

¹² De observat că *verigaruu* e numele plantei *Rhamnus cathartica*, zisă și: *cruşin* (colorant în roşu) sau *paţachină* (Panţu, *Plantele cunoscute de pop. român*, 207), iar *paţachină* înseamnă, precum se ştie, și: „femeie stricată; putain”.

ETIMOLOGII POPULARE

1. Colecția *De la românii din Serbia*, de Giuglea și Vîlsan, are în balada „Miu Aiducu” (p. 76) versurile :

Da boierii ce mîncă?
— Săvai cigă și păstrugă
Și plătică să-i dea murgă...

Nu mai încape însă nici o îndoială, că acel „să-i dea” e o simplă interpretare a lui *sadea*, „curat, prisne, safi”; cf. p. 125 :

Ciugă și păstrugă,
Plăticuță murgă,
Boieri mi-o mănîncă.

2. Tot acolo, p. 162 :

Lină verde de-un ocleaz

trebuie înțeles ca : „foileană verde de atlas (aclaz)”. Dovada — dacă mai e necesară — o dă versul : „lină verde catifea” (p. 163) comparat cu „frunză verde catifea” (p. 153) din aceeași baladă a lui „Novac”; cf. și p. 315 : „Cînd oi zice de-un atlas”.

Verdele atlasului e tipic pentru popor, ca și acel al mătasei : „Nalt ca casa, verde ca mătasa...” (cimilitura nucului). Poporul îl întrebuințează curent (*mătașică* de la pp. 255, 258, e, fără îndoială, diminutivul lui *mătasă*), deși literatura populară nu se ferește nici de ... spanac :

„Cînd oi zice de-un spanac” —

începe „Colinda” aceluiași „Novac”¹.

3. — „Măr tostat”

În colecția de poezii populare, intitulată : *Spicuri din Gorj*, a tînărului licean Nistor Nicolaescu (Șimleul-Silvaniei, 1926), sînt două cîntece care încep cu : „Și iar verde măr tostat” (p. 69) și „Foaie verde măr tostat” (p. 99).

De fapt, dacă în alte cîntece e vorba în adevăr de *măr*: „Și iar verde de *măr dulce*” (p. 60), „Foaie verde *măr mustos*” (p. 87), „Foaie verde *măr crețesc*” (p. 111), „Foaie verde *măr pălit*” (p. 113), care poate fi însă și *mărgălit* (mărgărit), „Frunză verde *măr dungat*” (p. 119), poate și: „Foaie verde *măr în lete*” (p. 90)², în cazul celor două cîntece avem de a face, fără îndoială, cu o „etimologie populară” (a culegătorului?) din: *matostat*, numele cunoscutei pietre prețioase = ngr. αἱματοστάτης, „Blutjaspis” (Tiktin, s. v.).

4. — „Pășmercen”?

Un cîntec popular din col. Tocilescu (I, 1473) începe, în chip enigmatic, așa:

La *pășmercen* mi se plimbă,
Valerum Doamni,
Tot Ileana mi se plimbă.
Plecaț', voi, meri, vîrvureli
Să rup două flăriceli ...

E limpede însă, că (lăsînd la o parte refrenul ce le desparte) versul al 3-lea răspunde la întrebarea celui dintîi — și atunci dezlegarea enigmei se prezintă de la sine:

La *pas, măre, cine* mi se plimbă?

Sau, fiindcă se vorbește îndată de „meri”:

La *pas* (s. *la apă*) *su(b) meri cin'* etc.

Asemenea amalgamări de cuvinte, sub influența ritmului allegro mai ales, sînt destul de firești³.

5. — Mana (s. rugul)-jidovului

Numește popular, ca și *smeură*, planta care, științific, se cheamă: *Rubus idaeus* (v. Panțu, p. 269).

Jidovul (care aici nu înseamnă: „uriaș”) a răsărit desigur prin etimologie populară: *Idaeus* (de la numele de munte cretan *Ida*: cf. rug-de-munte) a fost luat drept *Iudaeus*.

Numele german *Himbeere* (vg. *hintperi*) înseamnă, precum se știe: „Beere der Hinde (Hirschkuh)”; cf. H. Marzell, *Unsere Heilpflanzen*, Freiburg im Breisgau, 1922, p. 64.

6. — *Țilidonie*

Într-o rețetă pentru durere de ochi (Gaster, *Lit. populară română*, p. 540) se spune: „Să iai de la spițărie zeamă de *helidonia*, adică buruiana rîndurelii, și cu zeama aceea să speli ochii. — Chiag de ied să-l bei, și cu zeamă de *Țilidonie* să te ungi pe lîngă gît”.

Identitatea lui *Țilidonie* cu „*helidonia*”, *Chelidonium maius*, „rostopască, iarba rîndunelii”, am relevat-o, în treacăt, altă dată (DR, I, 459). Aici voim să arătăm, în ce privește originea însăși a formei *Țilidonie*, că ea se explică prin pronunțarea germană a lui **coelidonium*, *coelidonium*, „Geschenk des Himmels”, dublet de „etimologie populară” al lui *chelidonium*, care ar explica, după dr. H. Marzell (*Unsere Heilpflanzen: ihre Geschichte und ihre Stellung in der Volkskunde — ethnobotanische Streifzüge —*, Freiburg im Breisgau, 1922, p. 61), și numele german de *Gottesgabe*⁴.

„Dacoromania”, IV., 1924—1926, p. 892—894.

NOTE

¹ Numeroase alte exemple cităm sub no. 3.

² Cf. și: „Frunză verde măr pătat”, în recenta col. Gh. Cardaș (*Cîntece populare moldovenești*, Arad, 1926, p. 167).

Foicică de-arițăgaș (p. 53) = *arițăraș* (*arițar*). — De reținut, ca termen de compar. ție, extrem de luxurianta colecție de „frunze verzi” (sau „foi”): *de-avrameasă* (3), *colelie* (9), *busuioc* (10), *foaie lăță* (11), *lămiiță* (14), *de-o lalea* (17), „*cosmetin*” (22), *stejerel* (23), *mărgărit* (27), *de trei mure* (28), *de trei fire* (29), *foi ș-o fragă* (30), *ș-o lalea* (31), *foi de nuc* (31), *mărăcine* (32), *peliniță* (34), *de-un bujor* (34), *de anghinare* (35), *foi trifoi* (37), *de-ormuz* (37), *solzi de pește*, *de lipic* (rimînd cu „colnic”, 39), *bob alună*, *bob năut* (40), *de susai* (41), *trei lămii* (42), *foi de fag* (43), *eirele*, *bob lalea* (44), *ca mura* (46), *trei grăunț*, *trei smicele*, *foi de tei* (47), *viorea* (48), *micsunea* (50), *trei zambile* (51), *trei migdale*, *popîlnic* (52), *de-o lăptucă* (53), *o buruiană* (54), *lobidragi*, *trei lămii* (55), *de trei nuci* (56), *trei granate*, *bob făsui* (57), *d-un dudău* (58), *bob areu* (62), *foi de praz*, *de ghizdei* (63), *ca lipanu* (67), *trei masline* (70), *trei granate* (71), *trei bujori* (72), *de trei mure* (73), *pătrunjel* (74), *de alun* (74), *două poame* (80), *de-un spanac* (82), *trei oglici* (83), *sămulastră* (89), *de trei poame*, *de trei flori* (91), *mătăcină*, *trei spanace* (95), *de-o alună* (99), *trei lămii* (99), *macului* (100), *de pe prundă* (101), *rug și mure*, *leuștean* (103), *trei lalele* (104), *d-un areu* (107), *ca rugu* (109), *bob anglaz*, *bob areu*, *de-o cicoare* (110), *bob săcară* (112), *murele*, *ismă creafă* (113), *foi de soc*, *foi de nucă* (114), *de-alisetru*, *de nisetru* (115), *de pelin* (117), *flori mărunte*, *murele* (121), *lemn cîinesc* (122). — Ca termeni interesanți, notăm: *negru buștean*, „*negru ca tăciunele*” (p. 15), *cîrtogel*, dim. din *cîrtog*, „*plast de fin*” (p. 107), obișnuit: „*culcuș*, *vizuină*” (cf. Viciu, s. v. *cîrtog*, „*culcuș făcut din fin*”) = sl. *krlog*, *ჭაღაღოც* (dintr-un *Cîrtogea*, probabil și: *Cîrtojani*). — *Așeza* (a) (p. 17) e = 'a se logodi' (cf. *așezămînt* = 'logodnă'). — „*Neica-l ei*” (p. 11) și „*bărbat de-a două-ra*” (p. 21) trebuie ortografiate: *neic-al ei* și *bărbat de-a doua oară* (*adoară*). — Terminul de „*semi-balade*” (p. 26) nu ni se pare fericit.

³ Mai bizar e că, uneori, ritmul e mai slab ca etimologia populară. Așa, în versurile: („Bre! Avradini sictir! Cu toții ne prăpădim” (aceeași colecție, p. 1614), *prăpădim* n-a putut sprijini destul pe *sictim* (cf. și *Dict. Acad.*, s. *avradini*) împotriva faimoasei variante populare

⁴ Planta *Poterium sanguisorba* se cheamă românește *cebarca* (Panțu, 54), deci „*potir*” (*ciboria*); dar numele pare tot atît de puțin popular, ca și *bibernil* (după *Gartenbibernelle: ibid.*)

IV

ONOMASTICĂ

„Numai cu dicționarul geografic într-o mână și cu colecțiile de documente în cealaltă se poate ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu”.

„Nu există, în adevăr, nume propriu care să nu aibă la bază... un nume comun oarecare... Se înțelege, prin urmare, de ce onomastica poate fi exploatată ca un izvor de limbă”.

CÎTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA TOPONIMIEI ROMÂNEȘTI

În „Viața românească” din april 1920, p. 274, se exprimă mirarea că „numiri geografice românești dintre cele mai răspândite au rămas pînă astăzi, în ceea ce privește originea lor, necunoscute, nu numai marelui public, dar chiar specialiștilor”.

Afirmația trebuie luată cum grano salis. Adevărul e că toponimia românească, dacă n-a fost pînă acum sistematic explorată, n-a fost nici cu totul neglijată de cercetătorii noștri. Așa, lăsînd la o parte pe cei mai vechi, ca : Hasdeu, Melhisedec etc. (o schiță bibliografică, v. la Șăineanu, *Istoria filologiei*, p. 252, nota 1), și, dintre cei mai noi, pe cei fără chemare (legiune!), am putea pomeni studiile d-lor Iosif Bălan (*Numiri de localități*, Caransebeș, 1898), D. Dan (*Din toponimia românească*), O. Densusianu (*Urme vechi de limbă în toponimie*, în „Studii de filologie română” pe 1898), Giuglea (în „Anuarul de geografie și antropogeografie” pe 1909—10, p. 39 și urm.), N. Iorga (*passim*), G. Pascu (în „Arhiva” din Iași), A. Philippide (în „Viața românească”), S. Pușcariu (în „Convorbiri literare”), V. Vircol (în „Viața nouă”).

Dar, chiar dacă constatarea citată ar fi riguros exactă, — cum este, într-un fel, nu numai pentru toponimia românească, ci pentru oricare alta! —, explicația e foarte simplă.

Exceptînd categoria, așa de numeroasă, a numelor topice derivate din nume de persoană (al „moșului” eponim, întemeietor¹): *Ștefănești* (cf. *Tețcani* = **Ștețcani*), *Mihăileni*, *Corlăteni* (*Corlat*), *Rădăuți* (cf. *Pilipăuți* = **Filipăuți*?), *Bădărăi* etc., — cazul se regăsește, identic, la greci: *Φίλιπποι*, *Ἀδριανῶν* etc.²; la slavi: *Martinics*, *Lobkovics* etc., de fapt, plurale ale patronimicelor în *-ic*, însemnînd: „urmașii lui Martin” etc.; în Nivernais, unde cele mai multe sate poartă numele familiei întemeietoare: *les Gariots* etc. —; exceptînd, apoi, numele derivate din apelative românești, care se identifică de la sine, și pe cele derivate din apelative străine (majoritatea, slave) pentru a căror identificare e destul să deschizi pe Miklosich, *ad loc.* (astfel: *Tîrnauca*, „Spinoasa”, — cf. *Tîrnova*, *Cîmpina* —, *Proboțești* = *Pobratești* [sl. *Pobrato*, „Fîrtat”, *Pobrata*], *Cobila*, „Iapa”, *Volovăț*, „Bouleni” etc.), — restul constituie un mănunchi de enigme.

Ajutorul, întru dezlegarea lor, trebuie căutat în documentele istorice. Acestea oferă adesea forma arhaică, primordială, sau măcar una inter-

mediară, care denunță originea. Mai mult: fără ele, etimologiile cele mai plauzibile în aparență pot fi, de fapt, false și, din contra, cu ele, cele mai neverosimile se pot dovedi juste. Cîteva exemple. Există, în jud. Vaslui, numele de loc. *Ferești*. Care-i originea lui? Cîmpul ipotezelor e deschis: *fier*, *fiere*, *Fierea*, *Fiera*, *Herea*, *ferеști* etc.; documentul însă (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, I, 292) închide orice controversă, dînd forma originară: *Feerești*, care indică eponimul *Feer*, *Feir* = ung. *Fehér*, „Albu”³. — *Bala-de-Jos*, n. de sat, din jud. Mehedinți, pe care ai fi dispus a o considera ca *bala*, „fiară”, „șarpe”, se revelează, în cutare hrisov de la Mircea-cel-Bătrîn (publicat de I. Bogdan, în „Analele Academiei Române” pe 1908, p. 7), ca *Beala*, fem. lui *bel*, *bâl*, „alb” (slav). [Adde, DR, I, 554:] Fonetisme ca *Bala* = *Beala* fac probabilă derivarea lui *Balș(a)* din *Beașl(a)* (Skok, în „Memoriile Acad. sud-slave”, 1920, p. 117; altfel, Philippide, în art. asupra barangilor din „Viața rom.” pe 1916). — *Vocotești* din jud. Iași (v. Frunzescu, p. 529), față cu *vocot*, „furtună, vijelie” (Frîncu-Candrea, *Moții*, p. 107) ar fi greu de explicat sigur, fără formele primitive: *Văcotești*, atestată într-un document din 1685 (v. C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, p. 7), *Vacotă*, n. de localitate lîngă Iași (*ibid.*, p. 331), evident după „moșul” *Vacotă*, de la *vacă* (cf. *Bootă*, *Calotă*, *Iapotă* etc.; tot așa: *Bealotă*, *Bărhotă*, *Borbotă*, *Casota*, *Cernota*, *Cosotă*, *Dracota*, *Drobotă*, *Gogotă*, *Grănot*, *Habotă*, *Harcotă*, *Horhotă*, *Junotă*, *Lopotă*, *Milot(eanu)*, *Mănot(ești)*, *Momot(ești)*, *Ochiota*, *Oota*, *Oprot(escu)*, *Pîncotă*, *Plumbotă*, *Radota*, *Rascotă*, *Secotă*, *Tacotă*, — profităm de ocazie, pentru a întregi listele date în „Neamul românesc” din 24 iulie 1916 și 20 april, 1917).

Numai cu dicționarul geografic într-o mîină și cu colecțiile de documente în cealaltă se poate ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu⁴.

„Simon *Herța*, de la care să numești tîrgul *Herțai*, din leat 7123 mart 24”, glăsuiește o însemnare în ms. Acad., no. 4104, f. 39 (după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), întărind definițiv originea numelui de orașel din jud. Dorohoi; cf. *Cetatea Herții*, *Movila Herțului* (Ciocoiu, *Note la monografia bisericilor din jud. Dorohoi*, s. a., p. 64); un *Hiarța*, la 1599, în N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 85. (Pentru etimologia numelui personal însuși, cf. rom.-dial. *hercz*, consemnat în *Anonimul Bănățean* ca sinonim al lui *shomek* = șomîc, șoarece, și n. de fam. *Șoarec*). [Adde, *ibid.*:] Cf. *hîrciog*, „cricetus”, ung. „hörçsög” (*Lex. Bud.*), *herțiu*, „linteum crasum”, „hurduzău” (*ibid.*), *Alecu Herța*, țigan mănăstiresc, în 1470 (Bogdan, *Doc. lui Șt.*, I, 145). *Valea Herțului*, în j. Gorj (din germ. *Herz*?). — Numele satului *Ibănești*, din același județ, ca și al apei care-l străbate, se lămurește ca un derivat din n. de pers. (slav) *Liuban*, *Iuban*, prin intermediarul *Liubăneasa*, *Iubăneasa*, atestat în documentele de la Ștefan-cel-Mare (Bogdan, II, 563); cf. *Ibăneștii* Ardealului, ung. *Libánfalva*. (Un sat *Ibana*, în Tutova). — „Nepoata bătrînului Iuban, fiica lui Andreica *Cordaru*”, pomenită într-un document slavon din 1519 (v. „Arhiva istorică”, I¹, p. 86), explică numele altui sat dorohoian: *Cordărenii* (de la *Cordaru* = *cordar*, „arcufex”). *Macsut*,

vornic de Botoșani în 1712, care nu era grec, ci tătar (v. Papadopol-Calimah, *Note istorice despre orașul Botoșani*, p. 50), cum îl arată însuși numele (turc. *maksud*, „țintă, țel”: Calfa, *Dictionnaire français-turc*, p. 139, cf. *Murat-Murad*), clarifică originea *Macsutului* botoșănean. — *Sîrca*, n. de apă și loc. din jud. Iași, e, foarte probabil: *Sîrbca* = „Sîrboaică” (cf. *Sîrbțe*, n. de sat în Craina; *Sîrsca* = **Sîrbsca*, *Srpska*, sat și deal, în j. Dolj, unde și *Serca* = *Serbca*; *Srbaca*, n. de fem., la Iorga, *Scr. și îns.*, I, 246; apoi: *Românca*, *Frantusca*, *Rusca*, *Sasca*, n. de moșie, Frunzescu), atestat documentar ca nume al surorii lui Miron Barnovschi (v. „Arhiva genealogică” a d-lui Sever Zotta, II, 35), mai verosimil decât *Scripca* (cf. Miron Costin, ed. Ureche, I, 209)⁵. Pentru formă, cf. *Săcele*, *Muncel*, *Tîrșor*, *Molceanu* = *Săt(u)cele*, *Tîrg(u)șor*, *Moln(i)ceanu* (de la *Molnița*; cf. *Molna*, dar și sîrb. *molnica*, „Betthaus”), poate și *Mîrșani* = **Mîrșani* (de la *Mrkša*; cf. *Vîlsan* = *Vîlcsan*). Numele, firește, nu implică neapărat o origină sîrbească a satului; cf. totuși satele *Sîrbii*, *Filozofii*, din j. Vaslui, despre care v. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 81, precum și satul tecucean *Vitorogi*, de la un *Vitorog* = sîrb. *vitrogu*, „mit ungewundenen Hörnern” (*Ivești* din același județ pornesc de [la] un *Ivo*). Să adăugim cunoscutul patronimic *Sîrcu* (= *Sîrbcu*?). Un n. de fam. *Sârca*, la N. Iorga, *Privilegiile șangăilor de la Tîrgu-Ocna*, p. 6.

O altă cauză de rătăcire în materie de toponomastică e tendința spre arhaizare cu orice preț.

Băznoasa, d. ex., sat ca oricare altul, din jud. Botoșani, trebuie să-și urce obârșia pînă la Bissen: „In quibusdam nominibus geographicis Moldaviae Bissenorum memoria adhuc viget, ita pagus quidam Moldaviae *Beznoasa*, alius pagus *Bezest* nominatur” (Géza Kuun, *Codex Cumanicus*, p. LXXVIII), cînd *Bezești* e un simplu derivat din *Beza*, iar *Bîznoasa* nu e, în realitate, decît sl. (rut. s. pol.) *beznosy*, „fără nas, cîrn”, ca atîtea alte *Cîrna*, sat în j. Tecuci, *Cîrnul*, sat în j. Neamț, *Cîrnecea*, sat în Ardeal, unde și: *Cîrna*, *Cîrnești*⁶. Un *bazanas*, „cîrn”, se află, de altfel, într-un recitativ copilăresc: „nas *bazanas*” (Pamfile, *Jocuri de copii*, în „Analele Acad.-Rom.” pe 1906, p. 366), precum, într-o variantă a aceluiași recitativ (rev. „Ion Creangă” pe 1914, p. 101), se găsește și *bazaochi* („ochi *bazaochi*”); cf. același, o. c., Buc., 1909, p. 64: „nasul *fîrtănasul*” = ‘făr’de nas?’ [Adde, *ibid.*, 555:] Pentru *fîrtănasul*, cf. n. de sate dispărute *Pîrtănoși*, *Părtănoși* (Bogdan, o. c., II, 580). — În treacăt, amintim că *bezmetic*, a cărui etimologie, datorită lui Weigand (rut. *besmatok*, „roi fără matcă”), ni se pare neîndoioasă, se zicea, originar, și la noi în special despre albine: „*bezmeticesc* fără matcă” (Conachi, citat de însuși Cihac, s. v.), „un roi de albine se învîrtea în zbor deasupra capului său și umblau *bezmetice* de colo pînă colo, neavînd unde să se așeze” (Creangă, *Opere complete*, ed. I, „Minerva”, p. 317; cf. *Dict. Acad.*, s. v., și M. Costin, ap. Kogăln.², 350: „o oaste ce era ca un roi fără matcă”) și că același înțeles propriu îl întîlnim în sîrb. *besmatok*, „Bienenstock ohne Königin”, *obezmaticiti se*, „die Bienenkönigin verlieren”. [Adde, *ibid.*:] Pentru *bezmetic*, cf. și pasagiile din Teli-

man (*Nuvele umoristice*, ed. Socec, 76) și Zanne (*Proverbele*, IX, 264: „zăpăcit ca un roi fără matcă”).

Iașul chiar, a cărui etimologie a fost căutată pînă în pecenegă (după horda *Iasy-huban*: Tomaschek; cf. *gyász ország* din cîntecele populare secuiești: Kuun, *Additamenta*, n. s., p. 3) și cumană (Șăineanu), — alte explicații, v. la N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed. II, p. 13 și urm., care uită pe Cihac —, s-ar putea să-și aibă originea în numele de persoană al unui *Iașu*, întemeietor al satului *Iași*, cum spunea deja Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Socec, p. 43: „un morariu bătrîn Ioan, căruia îi zicea și *Iassi*”. De fapt, pol. *Iaś*, *Iasia*, *Iasiul* înseamnă: „Jeannot”, „Ionică”; cf. pol.-dial. *jaś*, „Teufel, Hase” (Berneker, s. v. *Ivan*). — Pentru eponimul „văcar” al lui Bandinus, cf. *Iaș purcăraș* din poezia populară (v. N. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, 179) și sîrb. *Iašo*, „Iacob”.

Ceea ce dă o deosebită autoritate mărturiei lui Cantemir și Bandini e faptul că ele se bazează, desigur, pe tradiția populară.

Aceasta nu înseamnă, totuși, de loc, că tradiția populară trebuie urmată în genere și că, în speță, numele *Iașului* n-ar putea fi de origine cu mult mai veche⁷, — cum e, cu siguranță, cazul la altele. Fantaziile „etimologiei populare”, care din *Cernagora* Neamțului („Munte negru”), lîngă Piatra, face *Cernegura* (așa, la Grecescu, *Consp. flor. Rom.*, 372), pretinzînd că „cerul e înnegurat” într-acolo, cînd stă să ploaie, sînt prea cunoscute, ca să nu ne pună „en garde”. De altfel, „etimologiile populare” nu sînt monopolul poporului: în „*Pseudokynegetikos*” al său, Odobescu vorbește de muntele buzoian *Curcubeta* așa fel, încît e vădit că se gîndește la — *curcubeu*, pe cînd, din nenorocire, adevăratul etimon al numelui e prozaicul „bostan”: *cucurbetă* (cf. piscul *Cucurbeta* din munții Bihorului, precum și sinonimele: *Tigva*, munte în j. Buzău, iar, la românii din Bănat și Serbia: *Tilva Frăsinelului* etc.).

Un element din cele mai de preț în cercetările toponomastice sînt *dubletele* (luînd cuvîntul în înțelesul larg), mai exact: *paralelele* toponimice. *Cozla*, numele de munte din Neamț, trebuie comparat cu *Cozla*, n. de localitate din Ardeal, cu *Kozgrad* de lîngă Bistrița bosniacă, precum și cu acele „*Kozles* seu tumuli, vulgo *Mogilii* dicti, altissimi et maximi et frequentissimi maximorum et cruentissimorum, ut plurimi asserunt, ac verisimile rationique consonum videtur, quondam bellorum certissima signa, seu illustrium virorum sepultura conspiciuntur” (Broniovius, *Descriptio Tartariae*, în *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, p. 815), — deci, *cozlă* ca apelativ, în felul unui *movilă*, *holm*, *dîlm*, *gîlm*, *glămie*, *grui*, *dîmb*⁸, *măgură*, *gorgan*, — iar, împreună cu acestea, el trebuie raportat la sl. *kozla*, „șap”, *kozlea*, „ied”, *koz*, „capră” (cf. n. de fam. *Buznea*, idem *Coșbuc*, lit.: ‘*Ziegenbock*’?). Explicația ciștigă în siguranță prin această comparație, datorită căreia numele nu mai apare izolat, ci ca membru al unei numeroase familii onomastice.

Cordun, numele popular al Bucovinei (despre cestalalt, v. studiul d-lui Nistor, în „*Flacăra*” din 24 ian. 1915, p. 102 sqq), din *cordoanul* militar al

„anexatorilor”, se asigură prin comparația cu *Cheia Cordonului*, „numire ce se dă punctului Cheia, jud. Buzău, din com. *Nehoiășul*, pe unde râul Buzău intră din Transilvania în județ”, *Cordunița*, în aceeași comună, făcînd hotar între ea și Chiojdul-din-Bîsca, *Cordonul*, sat în jud. Mehedinți etc. (v. *Marele dicț. geografic*): pretutindeni, ideea de „hotar” (cordon grăniceresc⁹), — și aiurea: „Nous avons parcouru ce qu'on appelle, dans le pays, le *Cordon*, la route qui conduit à la frontière; sous le régime turc, il n'y avait qu'un affreux sentier” (A. Bordeaux, *La Bosnie populaire*, p. 258). Cf. în același înțeles, de „graniță”: *bouri și pajură*: „Printre arvați [= croați], în tabăra lui Ipsilante, era și un popă grec, ăla de care vorbește și acuma lumea și-i zice: *Popa de la pajură*” (Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, p. 101)¹⁰.

Vîrciorova Mehedințului merge împreună cu dubletul ei bănățean *Verciorova* (cf. *Warthalova*, într-un doc. din 1475, ap. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza*, II, p. 71), iar amîndouă nu se pot despărți de *Vîrciorogul* din Bihor = rom.-dial. *vîrciolog*, „vîrtejul de apă” (Viciu) = = sîrb. *vrlog*, idem; cf. (*a umbla*) *vîrciog*, „repede, sprinten, priceput” (Pamfile, *Ștefan cel-Mare*, p. 66) = **vîrtciog*? (Ori *vîrciorog*? Cf. dubletul latinesc *vertex-vortex*, „creștet; vîrtej, vir”). Numele s-a dat, în speță, prin aluzie la apele Dunării, întocmai ca în cazul Munților *Virului*, din preajma Porților-de-Fier, „numiți așa, pentru că acolo, în dreptul lor, fierbe și clocotește apa” (Rădulescu-Codin, *o.c.*, p. 9, 109), — *Vir* însuși fiind identic cu sîrb. *vir*, „bulboană, vîrtej”; cf. *viroagă* (vsl. *virŭ*, lat. *vortex*), *An Vir*, *Viru-Ejului*, *Moara-di-la-Vir*, în Meglenia (Papahagi, II, 45, 50, unde și: *An Vrîcia*), *Lacul Virului* (jud. Fălciu) etc. (Sinonimul *dornă*, „bolboană, bolboacă”, din Viciu, explică originea numelui topic *Dornă*; cf. *Șarul — Dornei* = ung. *sar*, „viroagă”, *Toance*, „bolboană”; [Adde, *ibid.*:] cf. *dornă*, „bulboană, ochi în rîu”: „Rev. cr.-lit.”, III, 123; la O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 57, și et. topicului). — Substituția de sufix (-ova pro -oga), care nu e fără exemplu în limba noastră (cf. dubletul *Șovîrlov-Sovîrlighiu*, n. de sat, dintr-un doc. de la Matei Basarab, în „Anuarul de geografie”, IV, 59, sau *belciuv* = *belciug*, în „Herodot”, ed. N. Iorga, p. 517, dar mai ales n. de plantă *slobonov* = = *slăbănog*: Panțu, p. 268; *slobonog*: *Lex. Bud.*), s-a făcut supt influența toponimicelor în -ova, caracteristice regiunii respective (cf. dubletele sîrbești în -ovo, -ova), mai mult decît cele în -adia (cf. *Mehadia*, *Ciocadia*, *Amaradia*, sîrb. *Šumadia*, „dumbravă, bunget, stejăriș”, *Sîrbadia*, „sîrbi-me”) ¹². Compară și varianta *Vîrcioroaba* (Codin, *o. c.*, p. 12), explicabilă ca etimologie populară (cu *roaba*), dacă nu ca un simplu fenomen de disimilație.

În ce privește etimonul *vîrcior* + -ova, propus de d. Giuglea („Anuarul” citat, II, 207), observăm că el se sprijină, de fapt, pe existența prototipului **Vîrciorova*, care s-ar fi găsit într-un document din Arhivele Statului, după o comunicare a d-lui Nedioglu, — ceea ce, după cum mi-a confirmat-o însuși d. Nedioglu, era o eroare de amintire din partea d.-sale¹³.

[Adde, *ibid.*:] Ca paralelă pentru *Vîrciorova* — *Vîrciorog(a)* (v. și Pascu, *Sufixe*, 218), cf. dubletul *Orșova* — *Orșoga*.

Mehedinți însuși (cu variantele: *Meadinți*, *Miedinți*) trebuie pus în legătură cu întreaga grupă a sufixului toponimic *-inț(i)*: *Dunărințu* (și n. de vînt; apoi: *Sîrbii Dunărinți*, în N. Iorga, *Oltenia în epoca lui Tudor Vladimirescu*), *Mărgininți*, *Stroinți*, *Negrinți*, *Miculinți* (cf. *Nicolinț*, dar și *Hudinți*), *Gîdinți* (*gîde?*), *Scobinți* (*scoabă?*), *Serbînți*, *Berlinți*, *Ciorlinți*, *Gorlinți*, *Răspopinți*, *Buninți* etc. (Pentru *Voivodinț*, — din rom. *Voivod* —, *Binținț* [= *Vincentiu?*], *Băcăinț* etc. etc., cu desinența corespunzătoare ung. *-encz*, v. *Dicționarul numirilor de loc. cu populație română din Ungaria de Moldovan și Togan* [...]). Un *Ducărințu*, în N. Iorga, *Corespondența lui D. Aman*, p. 157. — Sufixul acesta lipsește în monografia d-lui Pascu, ca și *-lui* dintr-un *Bahlui* (cf. *Etym. Magn.*, s.v., unde nu se exclude identitatea cu *Bahlui*, *bahnă*, din care-l derivă și Pascu, prin suf. *-ui*), *Băldăului* (*Dolj*), *Bărlui* (*Vîlcea*), *Cătăului* [*Cataloi!*], *Covurlui*, *Derehului*, *Derlui*, *Geamartalui*, *Orlui* (*Buzău*, cf. *Or*), *Sărtăului*, *Suhului*, *Teslui*, *Vaslui*.

Acest paralelism al dubletelor conduce uneori la rezultate surprinzătoare. [...]

„Dacoromania”, I, 1920—1921, p. 210—219.

NOTE

¹ Din corespondentul ngr. *πρωτόγερος*, „ancien [= ancêtre] d'un village” (*Contopoulos*), avem n. de fam. dobrogean *Protoghîru* („Analele Dobrogei”, I, p. 389). — *Protosinger*, sat în j. Prahova (Poni, *Statistica răzeșilor*, p. 158) = *protosinzel* (rang bisericesc).

² Pentru *Nicolina* (cartier al Iașului), cf. și ngr. *Νικόλινα*, *Παύλινα*, *Ἰωάννινα* etc. (v. „Anuarul științific” al Univ. din Atena pe 1915, p. 1 și urm.).

³ Un *Ferești* [...] maramureșean, v. la Bunea, *Încercare de ist. românilor.*, ed. Academiei Române, p. 157.

⁴ Un criteriu decisiv poate fi, uneori, „cercetarea la fața locului” a elementului topografic: ea arată, d. ex., dacă un nume ca *Arinoasa* s. *Ariniș* (*Arinoasa* s. *Aniniș*) derivă din *arina*, *anină*, „nisip” (de unde și *renie* = *arenie*, „plajă”, din *Păsculescu*, *Lit. pop. rom.*, p. 374), ori din *arin*, *anin*, „aulne”. — Că *Suceava* are la bază pe *soc* (cf. *Soci*), se dovedește, nu numai prin arhaicul *Sociav(a)*, ci și prin apelativul *suceava*, numele „șevii de țesut” cînd e „de soc” (*Pamfile*, *Industria casnică la români*, p. 277). — *Ciric* = *cicric* (*ibid.*, p. 261), de origine turcească (cuman. *sicric*, „cursor”: *Kuun*, p. 295), să nu fie apelativul corespunzător numelui din topicul (*Dealul*) *Ciricului* (lîngă Iași)? Cf. și ung. *csirik*, „perdrix”. — [Adde, *DR*, I, 554:] *Ciric*, „codru de pîne” (*Codin*, 16; *Lungeanu*, *Zile senine*, 213; *Arhibald*, *Porcii*, 135), „măsură de suprafete” (*Gidei*, *Mon. com. Bragadiru*, 114) = turc. *çerek*, „quart” (*Șăineanu*, *Infl. or.*, III, 397); — pentru etim. falsă, din ung. *szűcs*, „suci, cojocar”, v. deja *Ureche*, ed. *Kogălniceanu*³, I, 379; cf. și satele (sucevean, nemțean) *Soci* etc.; — pentru *renie*, cf. încă: *renișul* = **arenishul*, „plaja nisipoasă” (rău explicat la *Pamfile*, *Dușmanii* ..., 291).

⁵ *Viorica* nu poate fi adus în sprijin, el neraportându-se la *vioară*, „scripca”, ci fiind numele plantei, întrebunțat ca nume de femeie: *Floarea*, *Călina*, *Calomfira*, ba chiar *Cinepa* (n. alegoric al „spinzurătorii” — obișnuit: *Vișa Cărpenișa*, de la sl. *višu*, „suspendat” — într-o variantă a baladei „Corbea”, la Pamfile, *Cîntece de țară*, p. 28), pentru care cf. sîrb. *Konoplia*. — Etnice, ca n. de femeie (de botze), nu sînt ceva neobișnuit: bulg. *Gîrcina*, lit.: „Greaca”, apoi: *Englessa*, *Ungara*, n. de femei din Dalmația evului mediu (Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I², pp. 35, 61) etc.; cf. *Roman*, *Roméo* (Ῥωμαίος), *Francisc* etc.

⁶ Interesant că Maretić, într-un studiu asupra numelor proprii publicat în „Memoriile Academiei Iugoslave”, LXXXI, p. 95, derivă pe *Krnul*, evident: rom. *Cîrnul*, din „palaeosl. врънь, ὠτόμητος, cui aures amputatae sunt”.

⁷ *Basbazarj*, „lieu de la résidence du prince de Moldavie”, din memoriile lui La Croix, secretarul ambasadei din Constantinopol, 1670—3 (N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, 83), e mai curînd turc. *Başbazar*, „Hauptstadt, Capitale”, decît încă un exemplu de acel *Iasbazar*, *Jászvásár*, atestat mai întîi la Schiltberger, în 1424: „Asparsery” (ed. Langmiantel, p. 111); cf. *Stepanovița* (= Ștefanovița): „Stepanovetia vel Iassi” (Broniovius, *loc. infra cit.*, p. 2); Pentru „Gessmark” = *Jassmark*, v. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, p. 176. — Să adăugăm pe „forum *Iassutam*” din tratatul de la Lublau (1412) și pe *Bahloijazwar* din Reichersdorf (la Papiu, *Tesauru de mon. ist.*, III, 138).

⁸ Pentru înțelesul de „tumulus”, cf. și dr. *tumbă* din *a se da de-a tumba*, „culbuter”, cu fr. *tomber*, apoi mr. *culutumba*, idem, ngr.-dial. *κουλουμουνοπιζω*, idem (după G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 39, dintr-un it. *culomontare*; altfel, Xanthoudidis, în „*Αθηνα*” pe 1915, p. 153), mr. *tumba*, „tombe(au), colinie” = lat. *tumba*, „mormînt”.

⁹ Aici se raportează acei *Kordany* turci și români, de cari se vorbește în scrisoarea latinească din Ungaria (1663), al cărei extras îl publică d. N. Iorga, în *Acte și fragmente*, I, p. 261. — „Kordonstellung” a trupelor e, de altfel, începînd de la Adrian, organizația tipică a pazei hotarului (*limes*).

¹⁰ *Aradē*, n. de movilă în Dolj, n-are a face cu *Aradul*, de care-l apropie Hasdeu (*Etym III*, 1449); el e, poate, plur. unui **aradă* = ngr. ἀράδα, „șir, rînd” (acesta însuși din it. *arada*, ml. *rada*, fr. *raie*, după Triandaphyllidis, *Die Lehnwörter der mgr. Vulgärliteratur*), care se găsește în mr. *gumuradă*, „grămadă de pietre strînse, stog de pietre strînse într-un ogor”. (Dalamatra) = **grumaradă*, lit.: „aradă (șir) de grămezi de acest soi” (din **grum* = lat. *grumus*, „petit tas de terre, petit terre, petite éminence, limite d'un champ”, al cărui deminutiv „*grumul*”, a dat pe mr. *grumur*, „stog, grămadă”: *ibid.*; cf. Papahagi, *Notițe etimologice*, p. 24; [Adde, *ibid.*:] cf. dr. *grum*, *grumuleț*, „movilă”, *grumuiesc*, „umplu cu vîri”: *Lex. Bud.*, ultimul, s. v. *popîlnesc*). — *Arada* se cheamă, de altfel, și o parte din satul Albac, după pîriul cu același nume. — În legătură cu sinonimele de mai sus ale lui „cozlă”, cf.: încă: *mîglă* [atestat și la Ureche, ed. Giurescu, 57; cf. Cihac, II, 513 și n. de sat *Mîglă*, în j. Roman], „grămadă de bulgări de sare” de unde *mîglaș* (cf. „*Rev. p. ist.*”, X, p. 523).

¹¹ *Măișoarele*, „necazurile, dorurile”, din aceeași povestire (p. 73), e, probabil: *băișoarele*, pl. deminutivului de la *bai*, idem.

¹² Despre largă răspîndire a acestui sufix poate da o idee prezența lui în numele *Moldovei* inșeși (după apă; cf. *Moldova* din Bănat [...]) și în localități ca: *Blagova*, *Rahova*, *Topolova*, ba chiar *Bucovina*, din Pelopones. Un munte *Tutov* și un sat *Tutova* există și în Mehedinți (v. Frunzescu).

¹³ *Petrovo selo* din Craina ar putea ajunge, cu timpul, nu numai, *Petrovo* simplu, după obicei (Giuglea, *l. c.*, p. 206), ci și: *Petrovasela*, ca omonimul său ardelean (ung. *Românpetre*), iar, cu ajutorul etimologiei populare, chiar: „Petru-Vasile”! — Un corespondent pentru *Breb* (*ibid.*, I, p. 45) găsim în Banat: *Hodoș* (= ung. *hódos*, „loc bogat în castori”). Alte urme de faună, arhaică sau nu, în toponimie (obișnuit, prin n. de familie): *Colun*, n. de sat în Ardeal și de pîriu în Dolj („asin sălbatic”), *Colonești* (Codrescu, *Uricariul*, XV, 370), *Colonoasa*, alias *Colunoi* (Bogdan, *o. c.*), *Pelecani* (Olt), *Turia* (de la *turū*, „taurus”), *Plotun* („soi de cerb”; cf. Părvescu, *Hora din Carial*, p. 66: „opinci de plotun”), *Orlea* („vultur”), *Vrancea* („Corbea”), *Socola* („șoim”) etc. — Pentru „montes nivei” ai documentelor latinești (Giuglea, p. 50), cf. însuși numele unguresc al Munteniei: *Havasalföld*, din *havas*, „munte”, lit.: „cu zăpadă” („Schneeberg”), și *alföld*, „cîmpie”, „țară”.

NOTE DE PROSOPOGRAFIE DOBROGEANĂ

1. Originea românească a lui **Chrysos** e mai presus de orice controversă. Avem însăși mărturia, categorică, a lui Nicetas Choniates¹: ἦν δ' ὁ Χρύσος οὗτος Βλάχος τὸ γένος. — Fraza continuă cu date asupra „statutii mici” a valahului și atitudinii sale în conflictul dintre „romei” și *Asan*, a cărui naționalitate românească se confirmă indubitabil prin episodul² în care preotul grec, prizonier, trebuie să i se adreseze în românește spre a-i cere îndurare: Τότε δὲ καὶ τῶν δορυαλώτων τις ἱερέω δεῖται τοῦ Ἄσαν ἀφεθῆναι, δι' ὁμοφωνίας ὡς ἴδρις τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς ἔλεον αὐτὸν ἐκκαλούμενος.

Cf. *ibid.*, p. 818: Βλάχον τινά, Ἐτζυόμενον [= ismeanu!] τὴν κλησιν, φρουροῦντα τὸν Πρόσακον³ καὶ ὅσα τῶν ἐκεῖθι τῶ (Μυσῶ) Ἰωάννη κατήκοα.

În ce privește originea numelui însuși, ea s-a căutat, fie în gr. Χρυσός⁴, de unde, după Leger⁵, și numele zeului *Chorsū*, la care Jireček⁶ raporta, împreună cu slav. *Chrssū* și topicul *Chrsova* și pe *Chrysos* însuși, — fie în mr. *cruș* = ‘scoruș de munte’⁷, fie în cumană: cf. turc. — pers. *khyrs* = ‘hîrs’ = ‘urs’⁸; în *Codex Cumanicus*, p. 319; *chers* = ‘ursus’; deci: *Ursu*, *Ursachi*, *Ursoiu*, *Medvighi*, *Arcuda*.

Această din urmă etimologie, care ni se pare cea mai probabilă, a fost propusă de d-l A. Philippide⁹ care ar fi putut adăogi la exemplele de întrebuintare a lui *Hîrs* cu derivatele sale, în patronimica și toponimica românească, numele de familie *Hîrs* din documentul lui Ștefan Milutin¹⁰ și al lui Ștefan Dușan¹¹, precum și numele de familie *Hîrsea* și numele de sat *Hîrsomunții* dintr-un document de la 1501¹², — acesta din urmă avînd un interesant „air de famille” cu Γεμελλομοῦντες al lui Procopius¹³. Cf. însă și *Antihîrs*, *Netehîrs*, n. rom. al „Antihristului” (ἀντί + Χριστός), de unde: *Hîrs* = *Hîrst*, *Hristu*, *Cristu* (Cristofor).

2. Pentru originea numelui **Ciolpan** (în transcripția genoveză: *Iholphani* = Džolpani), solul lui Ivanco, fiul lui Dobrotici, e important de știut că în românește există nu numai numele propriu (un *Drăgan Ciolpan* d. ex. pîrcălab de Roman la 1603), — ci însuși apelativul: *ciolpan* = „pom înalt, fără ramuri și fără frunze”¹⁴; *ciolpan* = „pom căruia i s-au dărîmat crăcile”¹⁵; *ciulpan* = „o creacă dintr-un pom, uscată și ruptă”¹⁶. Adăugim, în legătură cu înțelesul de „lucefăr”, ce se atribuie numelui: turc. *tcholapan* = „1° qui marche en traînant la jambe; 2° étoile du berger, Vénus”¹⁷.

3. Pentru naționalitatea românească a lui **Dobrotici** (Τομπροτίτζας, *Dobrodiza, Dobrodicius*), care nu e numai decît un slav, cum pare a-l arăta numele¹⁸, pledează faptul că el era frate cu acel Balica (ἄρχων Μπαλίκας), al cărui nume, identificat cu turc. *balyk* = 'pește'¹⁹, putea fi raportat mai curînd la cumantul *balic* = 'piscis'²⁰ și nu lipsește din onomastica noastră: un *Balica* e hatmanul lui Ieremia Movilă²¹.

Originea cumanică a lui Balica o admite, de altfel, însuși Ișircov²², dar aceasta nu-l împiedecă să considere pe Dobrotici, însuși fratele său, ca bulgar pur sînge²³.

„Analele Dobrogei”, II, 1921, p. 41–43.

NOTE

¹ N. Choniates, ed. Bonn, p. 643.

² N. Choniates, ed. Bonn, p. 617.

³ *Prosakon*: identificat de Jireček (*Gesch. d. Serben*, I, p. 285) cu slav. *Proseak*, „Durchhau”, pentru care cf. rom. *prisacă* (v. Melhisedec, *Cronica ep. Hușilor*, p. 357) și topon. *Prisacă*, interpretat ca „Gräben, Hecken, meist aber Verhaue aus Stämmen und Steinen (ad incidendas indagines, insectio viarum) an offenen Stellen des Grenzurwaldes”, corespunzînd ungar. *Gyepüs* (St. Györffy, *Das Ungarum im Tale der Schwarzen Körös*, p. 6; cf. și S. Dragomir, în revista orădeană „Cele trei Crișuri”, I).

⁴ H. Moritz, *Die Zunamen bei den byz. Historikern u. Chronisten*, I, p. 17; cf. „Glotta”, V, 123: *Chrysaor*. Accentul n-ar fi o piedică: cf. κόντος, σταυρός, față cu κόντος, Σταυρός (v. Thumb, în W. Streitberg, *Gesch. d. indogerm. Sprachwissenschaft*, II¹, p. 61).

⁵ L. Leger, *Mythologie slave*, p. 118.

⁶ Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 285, nota 4.

⁷ Papahagi, *Megleno-românii*, I, p. 8.

⁸ Kieffer-Bianchi, I, 468.

⁹ A. Philippide, „Viața românească”, 1916, p. 228.

¹⁰ V. lista numelor de români din hrisoavele sirbești, la Kadlec, *Valași a Valašské právo*, p. 456.

¹¹ „Arhiva istorică”, II, 184.

¹² I. Bogdan în *Omagiul lui T. Maiorescu*, p. 593.

¹³ *Rușmunzii, Rușii-Munți*, din comit. Murăș-Turda [...] (v. Moldovan-Togan; cf. *Ruși*, [...] din com. Sătmar), rămîne o bună paralelă topică (sintactică), chiar dacă e să-l explicăm ca *Rosemunzi* (*Rosamundus*), cf. *Roșmon-Craiu* (față cu *Jicmon-Craiu* = *Sigismundus* și *Rujalin*) din cîntecul popular; de asemenea un *Dalbokival* = 'Valea adîncă', bulgăresc. — Observăm cu acest prilej că Τρεδεκτιλιους din același scriitor bizantin, abstracție făcînd de gen (cf. τρία κίλια, n. de tabără sau localitate la Anna Comnena, ed. Bonn, p. 413), nu e din cele mai sigure prodrome de românește: dacă τρεδετε corespunde lat. *tredécim* (cf. it. *tredici*, fr. *treize*), atunci e vorba de *Treisprezece* tei, iar nu de *treizeci* = lat. *triginta* (it. *trenti*, fr. *trente*). — Cu același caracter de paralelă topică, cf. încă gr. χερσοῦν ὄρος, Χερσόνησος (= peninsulă).

¹⁴ Păsculescu, *Literatura pop. rom.*, p. 331; în text, p. 240, metaforic = „spînzurătoarea”, ca și la Pamfile, *Cîntece de țară*, p. 60.

¹⁵ Rev. „Ion Creangă”, IV, p. 390.

¹⁶ Ciobanu-Plenița, *Cuvîntări adînci*, p. 311.

¹⁷ Barbier de Meynard, II, 614.

¹⁶ Dobrotă însuși e, de altfel, familiar la români; cf. N. Iorga, *Notele unui istoric relativ la evenimentele din Balcani*, p. 32 și Guérin-Songeon, *Histoire de la Bulgarie*, p. 208; „un seigneur valaque, Dobritsch”.

¹⁹ Jireček, *Einige Bemerkungen über die Ueberreste der Petschenegen und Kumanen*, p. 15.

²⁰ V. *Codex Cumanicus*, p. 300.

²¹ Cf. art. resp. din *Etymologicum Magnum*, col. 2384, care-l derivă din *Balc.* Rom.-dial. *bălăciu*, *bălăcciu* = ‘pescar’ (Giuglea-Vilsan, *De la românii din Serbia*, p. 388), *a bălăi* (= *bălăci*?), „a vina peștele cu luntrile, a pescui” (*ibid.*), aparțin, desigur, direct sau indirect, aceluiași radical.

²² Ișircov, *Les Bulgares en Dobroudja*, p. 46.

²³ *Id.*, p. 47.

NOTE DE TOPONIMIE DOBROGEANĂ

1. **Dobrogea**, ca nume al provinciei, vine, fără îndoială, de la *Dobrotici*¹. Scepticismul d-lui O. Tafrali, care pune pe același plan această etimologie cu altele, patent eronate² — a uitat doar pe τοῦ Πέτρου al lui Vasilevski ! —, e cu totul deplasat. Ar fi de ajuns să amintim analogia altor provincii românești, numite la fel, după numele întîiului stăpînitor: *Bogdan*, *Cara-Bogdan*, *Bogdan-Ili*³, pentru Moldova, *Basarabia*, pentru Țara Românească⁴.

E, totuși, interesant de observat că un *Dobrogeia* (*Dobrodjeja*) e atestat, ca nume de femeie, încă din sec. XII: așa se chema, la Chiev, fiica principelui Mstislav, căsătorită cu fiul cel mare al lui Ioan Comnenul, Alexios (1106—42)⁵.

2. Se știe că numele brațului **Sf. Gheorghe** se păstrează și în copie turcească: *Cadırleț*, din *Kedrellez*, „nom que les Turcs donnent à Saint-Georges et à Saint-Elie qu'ils considèrent comme patrons des voyageurs”⁶.

3. Ceea ce se știe mai puțin e că **Lykostonon** = ‘Gura Lupului’, vechea denumire a *Chiliei*, trăiește încă în haină slavă: e *Vîlcovul*, la ramificația gurilor *Chiliei*, de la slav. *vîlc* = ‘lup’, de unde *Vîlcu*, *Vîlcea*, *Vîlculești*, *Vîlcan*, [Vulcan]⁷; ca nume comun: *vîlcan*, *vîltan*, „vultan care mănîncă mieii, ca lupul”⁸; *Vîlcana*, *Vîlcovici*, poate și *Vîlsan* = *Vîlcsan*, atestat într-un document românesc din 1437⁹.

4. Cît privește **Sulina**, numele celui de al doilea braț dunărean, el e, de bună seamă, grecesc. Forma σουληνα însăși = σωληνα, de la σωλην (ὁ θαλάσσιος), se găsește în *Glosariul* dialectal grecesc — românesc în mare parte! — din Velvendhò, publicat de Budona, p. 103, s. v. σωληνα; cf. ngr. σωλην = „canal, tuyau, tube; pop. manche de coteau”; σουληνα = „solen, manche de couteau; couteau de mer” (Contopoulos).

Cuvîntul e răspîndit în toată Peninsula Balcanică: sîrb. *sulundar*, din σουληνάριον¹⁰; mr. *șulinare* = ‘scursori’¹¹; el era familiar bătrînilor noștri: vr. *sulinarŭ* = ‘canal, conductă’¹²; *sulinare* pentru puțuri¹³; un *Petru Sulinariul*, locuitor din Țîrgul de Floci, în sec. al XVII¹⁴. În înțeles de „bold, care străbate acoperișul casei, la cele două stîngii ale căpriorilor și rămîne afară”, *sulinar* se întrebuițează sporadic și astăzi¹⁵.

Forme ca Σελινάς, *Selina* în atlasul catalan din 1375, ca și *Saline* din portul anul de la 1318, — care ar trimite, altfel, evident, la pendantul *Tuzla* (cf. sl. *solennoiŭ* = ‘sărat’), — nu sînt decît reflexe ale lui *Solina*, el însuși atestat în portulane, din biz. σωληνα.

5. **Ceatal**, de la turcescul *ceatal* = 'bifurcare', menționat încă de Paul din Alep ca „un loc numit Chatel sau separațiunile, de unde scoborîrea la Marea Neagră se face pe trei canale separate”¹⁶, — e pomenit de Ion Ionescu între forturile mărginașe ale Dobrogei; „le fort Satal entre Sactchea et Ismail”¹⁷. Sub forma *Csatal* el figurează, cu semn de fort, la punctul de despărțire al brațului Chilieii, pe „Carte der Europäischen Turkey” a lui Fr. v. Weiss din 1829¹⁸.

6. **Silistra** derivă, după d. N. Iorga, din εἰς τὴν Δρίστραν, sau εἰς Δρίστραν. Cf. *Sythines*, *Setines* din 'ς Ἀθῆνες; *Stife*, *Stives*, din 'ς Θῆβες; acestea din urmă și-n „Cronica expediției turcilor în Moreea”, ed. Iorga, p. 40, împreună cu *Istindil*, din εἰς τὴν Τῆνον (p. 41). Compară încă și turc. *silisterè*, *silistrè* = „siflet des bateliers”¹⁹.

7. **Balcie** este cumanicul *balčuc* = 'lutum’²⁰.

8. Un dublet al **Obluciței**, — din slav. *obluc* = 'arc', cf. sîrb. *oblucica* = 'coviltir de leagăn', — s-ar fi găsit cîndva în jud. Buzău: *Oblucita*, menționată într-un document de la Alexandru-Vodă, din 1495²¹.

9. Relativ la „bulgăria” **Poturului**, trebuie luat în considerație nu numai epitetul *potur* = 'prădător, corsar', relevat de Cantemir²², ca aplicat de turci bosniacilor, ci și următorul pasagiu din relația călătorului Montalbano, din 1630: „Et aliud eo in regno (sc. ottomanico) hominum genus, *Potur* appellatum, qui neque Christiani, neque Turcae circumciduntur tamen pessimique habentur”²³.

10. **Hîrșova** amintește prea mult pe anticul *Carsium* pentru a nu fi urmașa lui. După cum faptul că străvechiul Tanager a devenit astăzi *Negro*, nu înseamnă că acest *Negro* ar fi pur și simplu adiectivul *negro* (*nero*), iar faptul că străvechiul *Tierna* (*Tsierna*) a devenit *Cerna*²⁴, nu înseamnă că acest *Cerna* reprezintă, exclusiv, pe banalul „negru” slavonesc (despre ape, în înțeles de „adînc” sau „repede”, ca turc. *Carasu*)²⁵, — tot astfel simpla asemănare a radicalului din *Hîrșova* cu un *Hîrși*, pluralul de la *Hîrs* (obscur și acesta!), nu poate însemna că el trebuie redus la aceasta și, ca atare, nu mai reflectă nimic din precursorul antic, cum e cazul cu *Isaccea*, fosta *Obluciță*, față de celul *Noviodunum*.

Credem, dimpotrivă, că acest radical trebuie identificat cu acela al lat. *Carsium*, adică, probabil, cu același *cars* = celticul *caer* = 'piatră', care se regăsește în numele masivului *Carso*, *Karst*²⁶, în numele cutărui castel tracic, Κάρσος cu care se identifică *vicus Calsus* dintr-o interesantă inscripție creștină quasiromană²⁷, pînă în Frigia²⁸.

În sprijinul acestei etimologii vine și împrejurarea că vocabularul românesc posedă, dialectal, un *cărșie*, în același înțeles de „piatră, stîncă”²⁹, în care se întrebuintează curent sîrbescul *Krš*³⁰ și că natura terenului și situația topografică a Hîrșovei cadrează perfect cu același înțeles de „Pietroasa”, „Stîncioasa”.

Așezată la egală distanță între vechiul *Noviodunum* (= *Isaccea*) și *Durostorum*³¹ (= *Silistra*), deopotrivă celtice, — *Hîrșova-Carsium* e o verigă mai mult în lanțul ce ne leagă de galo-romanitatea apusului.

11. Problema identificării numelor de localități dobrogene din descripția raguzanului Paul Georgić (1595), abordată de Jireček³², iar acum în urmă de d. Arbore³³, e considerabil îngreuiată prin nesiguranța textului din *Monumenta historica Slavorum meridionalium*³⁴, care îngrămădește greșeli de tipar peste cele de lectură și transcripție.

Ceea ce însă pare a nu se fi observat pînă acum este că Macusev a dat, la sfîrșitul volumului, o erată. *Sassaucii* din text apare, astfel, îndreptat *Sassauni*, care n-ar mai îngădui identificarea cu Isaccea³⁵.

Irosta a textului e arătată ca *Irosla* — ceea ce, dat fiind așezarea [...], ar corespunde cu *Iresli* [...]. La *Tuzla* = 'Saline', care e însemnată acolo „*Uzlu*”, nu ne putem gândi.

Pentru originea și înțelesul numelui *Tuzla* însuși, binecunoscute, cf. „Cronica expediției turcilor în Moreea”, ed. Iorga, p. 29: „Aice, la podul de piatră sînt *tuzulà*, adică ἀλυκές, sărării, — lacuri marine sărate”.

Trebuie să mărturisim, totuși, că erata aceasta nu inspiră prea multă încredere: un *Zatuchio* din text, care ar putea reprezenta, ca atare, foarte bine pe un *Satischioi* (dacă nu chiar, printr-o tautologie obișnuită în regiunile poliglote: un *satu-chioi*!), în erată figurează ca *Fatuchio* neidentificabil. Finalul turcesc *chio* = *chioi* = 'sat', exclude și dînsul identificarea cu *Zatoka*.

„Analele Dobrogei”, II, 1921, p. 33—38.

NOTE

¹ Cf. N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*, p. 45. De aceeași părere sînt, între alții: Engel, Kanitz, Drinov, Jireček.

² O. Tafrali, *La Roumanie Transdanubienne*, p. 18 și urm.

³ Legătura acestei denumiri turcești cu turco-tatarul dobrogean *bogđai* = 'griu', — presupusă de d-l Dumitrescu în interesantele-i „Însemnări” din no. 1 al revistei [...] („Analele Dobrogei”), p. 173, — e inadmisibilă, între altele, din cauza cronologiei: *bugđay* sau *boday* = 'frumentum' stă deja în *Codex Cumanicus*, ed. Kuun, p. 303. De altfel, ea se făcuse de mult: „*Carabogđana*, detta cosi perchè fà il formento negro”, într-o descriere a Europei din sec. XVI. (La N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 72). — „Transalpina Valachia, quae a Turcis *Carabogđana* minor, eo quod nigrum frumentum ferat, vocatur” (Gorecki, *Bellum Ivoniac*, Frankfurt, 1578, în Papiu Ilarian, *Tesauru*, III, p. 211). — Identitatea *cazilbașilor* (aceleași „Însemnări”, în no. 3, p. 492), asupra cărora exprima nedumeriri și [...] G. Diamandi prin „Flacăra” pe 1913, este totuși deplin stabilită: sînt *persani* „cu fes roșu”, în deosebire de turci, care purtau fesuri albe, deci erau „acbași”, pînă pe timpul lui Soliman-cel-Mareș. Numele apare și în *Alexandria* noastră. Lucrul se poate afla, de altfel și din „Influența orientală” a d-lui Șăineanu. — „*Maghiariștat*” (*ibid.*, p. 494) e, probabil, o formație nouă: *Magyarstaat*. Adevăratul termin pentru Ungaria ar fi: *Madgiaristan*. Cf. *Iumanistan* = Grecia, propriu: Țara Ionienilor; *Turchestan*, *Arabistan*, *Afganistan*, *Belucistan*, *Curđistan*, *Farsistan*, *Luristan*, *Industan*.

⁴ Cf. și *Terra Bozorabie*, într-un document unguresc din 1377: „*Revista istorică*”, VI, p. 200.

⁵ Informația o împrumutăm din „*Byzantinische Zeitschrift*”, XII, p. 686; cf. XIV, 351.

⁶ Barbier de Meynard, II, 704; cf. numele de familie *Cotârleț*.

⁷ Forma aceasta alterată, interpretată cărturărește, o întâlnim deja la D. Sestini (*Viaggio per la Valachia ...*, Firenze, 1815, p. 57), care menționează în același timp pe „il monte *Büdos(ch)*, volcano non petaneo, estinto”, cum și alte nume geografice: *Rivadule* (p. 46) = Riul Vadului; *Monte Bobol*; *Laota* (= Leota, Leaota); *Muntelelui* (sic) *Krai* = 'monte del Re' (= Piatra Craiului); *Istrița* (p. 37); *Apa nembulla*, „pazza o furiosa” (p. 39) = Apa neună; *Sanatrucolo* (p. 35) = Sălătrucul.

⁸ *Grainul nostru*, I, p. 121; cf. ngr. Λούπη = 'milan'; Λούππος = 'Name eines Raubvogels', fals explicat de G. Meyer, *Neugriechische Studien*, II, 84.

⁹ V. I. Bogdan, în „Omăgiu lui T. Maiorescu”, p. 593; cf. Kadlec, *Valași a Valasské právo*, p. 462: *Vlšk8san*.

¹⁰ V. „Arch. f. slav. Phil.”, XXIX, p. 622.

¹¹ Papahagi, în Tocilescu, *Materialuri folcloristice*, II, p. 375.

¹² „Arhiva” din Iași, XXV, p. 105.

¹³ N. Iorga, *Brașovul și românii*, pp. 106—107, no. 13.

¹⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 605.

¹⁵ Pamfile, *Industria casnică la români*, p. 422.

¹⁶ V. *Călătoriile patriarhului Macarie*, ed. E. Cioran, p. 262, unde *Chatal* din traducerea engleză a lui Belfour e greșit identificat cu Tulcea.

¹⁷ I. Ionescu, *Excursion agricole dans la Dobrogea*, Cospol, 1850, p. 72.

¹⁸ Comunicat de G. Vilsan.

¹⁹ Zenker, p. 515 [c].

²⁰ Kuun, p. 300. Cf. G. Popa Liseanu: *Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, ad. loc. — Numele Βαγατοῦρ, Βαγαίνουῦ din inscripția publicată de Kalinka în *Antike Denkmäler in Bulgarien*, p. 75, a cărei explicație o caută G. Popa Liseanu în ungurește (p. 51), e cunoscutul v. bulg. *bagatur* s. *bogotor*, din mongol. *baghatur* = 'erou' (cf. și *bahadîrcă!*), titlu onorific al celor ce se distingeau, dintre boierii (βολιάδες), sau „boiernașii” bulgari, numiți βαγαίνοι, — ceea ce explică pe Βαγαίνουῦ. — *Turrificare* (Popa Liseanu, *Dîrstorul-Silistra*, p. 218) e, de fapt: *turificare*, de la *tus* = 'tămîie', confundat cu *turrificare* = 'turrim aedificare', πυργοποιεῖν

²¹ V. Bărbulescu, *Relations des Roumains avec les Serbes ...*, p. 265.

²² D. Cantemir, *Istor. imp. otoman*, p. 134.

²³ Cităm după Isidor Ieșan, *Secta paterenă*, p. 799.

²⁴ V. Philippide, *Specialistul român*, p. 47. Cf. Hasdeu, *Istoria critică*, I, p. 273 și urm.; Jung, *Römer u. Romanen*, p. 267 și urm.; Pichler, *Austria Romana*, apud Sieglin, „Quellen u. Forschungen zur antiken Gesch. u. Geogr.”, caietul 34, p. 140 și urm.; Jireček, *Gesch. der Serben*, I, p. 69, nota 1.

²⁵ Barbier de Meynard, II, 513.

²⁶ Cf. Edm. Oppermann, *Geographisches Namenbuch*, p. 92.

²⁷ V. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, p. 56.

²⁸ La Holder, *Alt-Celtischer Sprachsatz*, I, col. 816: *Carsius, Carsia*, sint nume de persoane.

²⁹ V. Hasdeu, *Program pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, p. 8.

³⁰ Cf. „*cîrșii stîncioase*” la românii din Serbia, în „Anuarul de geografie și antropogeografie”, II, 187; *ibid.*, III, 10: *cârșe* = 'vîrfuri stîncioase'; istr. *cîrșii*, idem, confundat în „*Itinerariul*” lui Ion Maiorescu cu „*grije*”: Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, II, p. XIII.

³¹ Pentru acesta, v. totuși Holder, *op. cit.*, I, 1386, unde nu se exclude originea tracă.

³² Jireček, *Einige Bemerkungen über die Ueberreste der Petschenegen und Kumanen*, p. 17 și urm.

³³ Arbore, în „*Arhiva Dobrogei*”, I, p. 29 și urm. Afirmația d-lui Arbore (*l. c.*, p. 19, nota 2), că numele satului *Telița* nu e atestat „decît tocmai tîrziu, în veacul XVIII și al XIX”, e eronată. Paul de Alep îl menționează (ed. Belfour, I, p. 42) și nu e exclus ca însuși acel *Telicha*, neidentificat, din titulatura „cavalerului Theodorcha de Telicha” cca. 1455, să fie identic cu dînsul [...]. — *Tomisvara* și *Puglicora* din La Mottraye („*Arh. Dobr.*”, I, p. 98) = *Tomiszvár* și Παλιχοχώρα.

³⁴ II, p. 243 și urm.

³⁵ Arbore, *l. c.*

[A D A O S: „Analele Dobrogei”, II, 1921, p. 307]

1. Orașelul relevat de Paul de Alep în traducerea lui Belfour (*The travels of Macarius*, I, p. 42), ca „a small town of Bulgarian christians” („chrétiens de Bulgarie”, interpretează d. N. Iorga în „Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea”, p. 57), nu e *Telița*, cum am afirmat în [...] [„Analele Dobrogei”, II 1921, p. 38, nota 34; v. mai sus, p. 312], ci *Iglița* („Iglitsa”).

2. Profităm de ocazie pentru a arăta că *Rimeshti*, din aceeași ediție engleză, a fost greșit interpretat ca *Rîmnic* în traducerea d-rei E. Cioran (p. 176), întrucît un sat *Rîmești* exista, de fapt, în jud. Vîlcea (cf. P. Poni, *Statisticele răzeșilor*, p. 188). Un „Micul din Rîmești” se pomeneste într-o scrisoare din 1530 (St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 55); iar un act de la Mihnea-Vodă, din 1586, vorbește de același sat vîlcean (*ibid.*, p. 299), pe care d. G. Vîlsan mi-l semnalează și pe harta rusească din 1835, cu 84 de familii (V. și *Dicț. geogr.*, s. v. *Rîmești*).

23. Relativ la etimologia *Hîrșovei* (*Carsium*) notăm, pe lângă existența unui dublet toponimic vasluian (vezi Poni, *op. cit.*, p. 135), numele de sat mehedintean, din regiunea deluroasă, *Cîrșiu* (*ibid.*, p. 203). [...].

DIN TOPONIMIA ROMÂNEASCĂ

Abrud

Pentru originea acestui nume, de care s-a ocupat pe larg d. Drăganu în [...] [„Dacoromania”] (I, 129 sqq.), ar fi, totuși, de luat în seamă și turc.-pers. (deci cuman?) *abroud*, *ebroud*, „hyacinthe (fleur)” (Kieffer-Bianchi, I, 728), adică: „jacinthe, zambila, hyacinthus orientalis” (Panțu, 335), cum și acel ung. *abrud* (*fü*), „Gürtel (kraut), sieb[enbürgisch]”, din care Miklosich (*Über die Mundarten u. Wanderungen d. Zigeuner Europa's*, X, în „Denkschr. d. Wien. Akad.”, XXX, 433) derivă pe țig. *abruditikon* (*ïar*)¹.

Caransebeș

Asupra finalului *-sebeș* (vechi: *șebeș*) nu există îndoială: identitatea lui cu ung. *sebes*, „răpede, iute”, e pentru toți evidentă.

Nu tot așa stă lucrul, însă, cu partea întâia: căci puțini pot crede, ca dd. Ghidiu și Bălan, în „fostul opid” *Căran* (*Monografia orașului Caransebeș*, p. 2).

Soluția problemei trebuie căutată în forma arhaică a numelui: *Cavaransebeș* (N. Iorga, *Scrisori și inscr. ardelene și maramureșene*, I, 45), *Căvărăansebeș* (Idem, *Documente nouă relative la Petru Șchiopul și Mihai-Viteazul*, p. 30; în catagrafia financiară a Ardealului, orînduită de Mihai imediat după cucerire), „orașu *Căvăran Șebeșului*” (în *Predosloviea Paliei de la Orăștie*; v. Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, 95).

Această formă singură, care se păstrează și azi în numele satului vecin *Căvăran*, exclude un etimon turanic de felul lui *Karanъ* din serb. *Karanovaț* (cf. satul *Cărănău* din Rîmnicul-Sărat) sau *Karano-Tvrtkovits* (v. „Revue des Études Slaves”, I, 53), zădărniciind o întreagă serie de ipoteze oțioase². Dar ea face mai mult: coroborînd cu *Căvăranul* amintit și cu *Caravanul* din Teleorman³ (= *caravan*, „car mare pentru transport”, la Păsculescu, p. 328⁴), arhaicul *Cavaransebeș*, care, prin forma sincopată *Căvransebeș* (atestată în catagrafia sus-pomenită, p. 31), duce direct la forma de disimilație *Caransebeș*, adică la aspectul actual al numelui, se dovedește a nu fi

decît un reflex prin metateză al lui **Caravansebeș*, „tîrg (de caravane, cu han) pe apa Sebeșului”, din turc. *karvan* s. *kervan* (*seray*), „caravansérail, hôtellerie pour les carrosses” (Șăineanu), alb. *karvan* s. *karavan*, sîrb. *karvan*, bulg. *karavan* (G. Meyer); cf. ngr. $\kappa\alpha\rho\beta\alpha\sigma\acute{\alpha}\rho\eta\varsigma$, rom *Carvasar* (în graiul evreilor din Iași, după Tiktin, „ulița vămii turcești de odinioară”, despre care v. rev. „Ioan Neculce”, I, 227), *carvasară*, *cărvăsărie* etc.

Lăune

Numele de deal și sat argeșean *Lăunele-de-jos* și *Lăunele-de-sus* vineș desigur, de la pârîul *Lăune*, afluent al Oltului (cf. și *Gura-Lăunului*, sat în Argeș).

Numele pârîului însuși reprezintă, credem, un apelativ dispărut, **lăune*, dintr-un prototip latin de felul lui *miro*, *-onem* (din care: *minune*), *gyro*, *-onem* (după Candrea, *genune*⁵) sau **salo*, *-nem* (rom. *sărune*, „locul unde se dă sare la oi”): lat. **lavo*, *-onem*, „loc de scădat, lăutoare, baie” (din *lavare*, „lau, spăl, scald”).

Ar fi, deci, de adaus la elementele latine ale lexicului românesc și la derivatele în *-une* (Pascu, *Sufixe românești*, p. 54).

„Dacoromania” II, 1921—1922, p. 666—667.

NOTE

¹ Pentru *Deva*, cf. n. femeiesc vr. *Deva*, *Devă* („Arhiva istorică”, I, 89), sl. *Děva*, *Děvana*, „die Göttin des Frühlings und der Fruchtbarkeit” (Krek, *Slav. Literaturgesch.*², p. 403) = bulg. *děva*, „Jungfrau” (și n. de personaă: *Děva*; v. Weigand, „Jahresb.”, XXVI—XXIX, p. 161). [Adde, DR, II, 906:] *Devul*, n. de fam., și n. de loc. *Dobrodeava*, în Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, 255, 256.

Tot astfel, pentru Bihor (cf. *Biharea*) explicat de obicei din *Vifor*, dar nesigur (v. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*), ar fi de gîndit și la arhaicul *bihor* = bivol: „bihori = biholi, bivoli”, într-un act din 1659 (N. Iorga, *Studii și documente*, VI, 86). [Adde, *ibid.*:] Un topon. *Bihori*, în Hecquard, *Hist. et descr. de la Haute-Albanie*, p. 95.

Și cu privire la numele *Crișului*, explicat ca „riul aurifer” (Kisch), se poate menționa un apelativ: *criș*, „tină, murdărie pe piele” (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 23).

² Rămin totuși destule: sîrb. *kovaran*, „falsch, ränkisch”, *kvaran*, „verdorben, schandhaft” (Filipović), sau ung. *kővár*, „cetate-de-piatră”, pînă la Καρωάνκας , „Karawanken”, numele prelungirii Alpilor Carnici dintre Dunăre și Sava, la Ptolemaeus ($\text{Γεωγραφικὴ ὑφήγησις}$, II, 13).

³ Nu: *Carvanul* s. *Garvanul* (cf. *Gavran*, s.-cr. *gavran*, ‘Rabe’, mr. *gavran*, „corb mare”, bulg. *garvan*, dr. *garvan*) = *Corbul*, din Constanța (*ibid.*: *Cuzgun* = turc. *quzgun*, „corb”). — Cf. tot în Teleorman: *Caravaneți*, *Carvanița*.

⁴ Și: *carvan*, „(car) domnesc și negustoresc” („Rev. Tocilescu”, III, 262). — În *Carăș-Severin* avem, poate, sîrb. *karas*, „Karausche” (Filipović).

⁵ Explicație incontestabil de preferat celei din gr. $\omega\gamma\epsilon\nu\acute{o}\varsigma$, „ocean” — celt. *genu* din *Genua* (Hasdeu, *Cuvente*, II, 205 sqq.), *gheenă* (Cihac) sau *geană* (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 159).

CONTRIBUȚII ONOMASTICE

Bațaria

Numele trebuie apropiat de mr. *badzară*, 'plăcintă de făină de porumb, cu urzici' (Dalamestra, 36), *bădzară*, 'un fel de plăcintă de calitate cea mai proastă, făcută dintr-o singură foaie groasă de făină de mălai, fără unt', la păstorii din Veria (Capidan, *Români nomazi*, p. 103) = ngr. *μπατζάρα* (*ibid.*, p. 173), mai precis: ngr.-epirot *μπατσάρια* 'ζύμη μετὰ λαχάνου κατασκευαζομένη ὡς πίττα' (Aravantîos, *Ἑπειρωτικὸν Γλωσσάριον*, p. 64), din ngr. *μπατσάρω*, *μπατσέριον*, 'sich nähren, übernehmen' = it. *impacciare*, ven. *impazzar* (G. Meyer, *Neugr. Stud.*, IV, 58)¹.

Bogrea

Nu pentru a releva publicului „ce înseamnă numele meu”, cum făcea acum câțiva ani un italian², ci pentru a pune la punct o afirmație a d-lui Giorge Pascu, relevantă la originea acestui nume, ne ocupăm aici de el.

Că n. de fam. *Bogrea* poate fi interpretat ca o formațiune de tipul *Negrea* — *Negru*, *Bunea* — *Bunul* etc. de la mr. *bogru*, *mbogru*, 'pauvre, malheureux' = găg. *bögri*, *bögrü*, 'courbe, courbé', cum spune Pascu (*Dictionnaire étymologique macédonoumain*, II, p. 113, no. 127), — proprietarul numelui o știa de mult și, dacă nu-l înșală memoria, o spusese, între alții, și d-lui Giorge Pascu. În adevăr, mr. (*m*)*bogru*, „pauvre, pauvre diable”, provine din giagataicul *bögri*, *bögrü*, 'krumm, gebogen' (Vámbéry, *Et. Wb. d. turko-tat. Spr.*, 210), adică, mai precis, din turc. *bögrili*, 'a se girbovi' (Zenker), *egri boughri*, 'courbé, tortu' (Kieffer-Bianchi, I, 79).

Dar familia părintelui meu fiind originară din Egina, o legătură directă cu reflexul mr. al cuvîntului oriental e puțin probabilă, iar, pe de altă parte, numele însuși se găsește atestat într-un celebru hrisov al lui Andronic I Paleologul pentru biserica din Iannina, în care, printre alte sate cu celnicii lor, se pomenește și un „Χωρίον ἢ Τοβόλιανις σὺν τῷ Βόγρη” (v. Sp. Lambros, *Χρυσόβουλον Ἀνδρονίκου Ἀ' Παλαιολόγου ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας Ἰωαννίνων* în „*Νέος Ἑλληνομνήμων*”, XII [1915], p. 38 sq.).

Acest Βόγρης (Μπόγρης) ar putea fi, însă, o formă sincopată din *Bogoris* = mongol. *bogori*, 'jos, scund, scurt, mic' (v. Tomaschek, la Pauly-

Wissowa, s. v. *Bulgarus*, cu al cărui reflex bogomilic fr. *bougre, bogre*, evident că numele nostru n-are a face), analogă dubletului *Boris* (cf. *Borislav*).

De răspîndirea acestui nume — care nu trebuie confundat nici cu turc.-or. *Bogra*, numele unui han mongol (v. Zenker, 202 [c]) identic, probabil, cu t. -o. *bogra*, 'sorte de pâte plate ou [de] vermicelle' (*ibid.*), sau *bogra*, 'Hals- o. Fusskette' (Vámbery, *Die primitive Cultur des turko-tat. Volkes*, p. 126) — ne poate da o idee un *Vogoride*, evident derivat ngr. din *Bogoris* (la noi în popor: *Bogorete*; v. Beldie, *Monogr. com. Jorăști*, p. 48), un *Bogrov* (*Bogroff*) bulgăresc, cu dubletul *Borisov*, cum și faptul că, într-o poruncă (slavonă) a lui Alexandru-Vodă din 1628 (v. Ștefulescu, *Doc. sl.-rom. relative la Gorj*, p. 567 și „Buletinul Soc. geogr. rom.”, XXVIII, p. 25), se întîmpină ca n. de loc un *Bogoroii*, evident de la un *Bogoroiu*, iar în „Scrisorile și inscr. ardelene”, publicate de N. Iorga (II, 311) găsim un *Bogoroiu*, n. de fam., — mai probabil, din aceeași tulpină primitivă orientală decît derivate dintr-un *Bohor* (*bour*)³.

Breviman

Numele (de familie ieșeană) e, foarte probabil, o „latinizare” (*brevis manu*, sc. homo, „à courte main” sau „à l'instant, sans cérémonie”) dintr-un *Mîna-Scurtă* (cf. ngr. Κορτοχέρης, Κορτοσοχέρης) opus lui *Labă-Lungă* (cf. rus. *Dolgoruky*), deși aspectul său amintește, fără îndoială, formațiunile germane în *-mann* sau cele românești în *-(o)man*. Le amintește fără să le aparțină măcar indirect (cum e cazul cu *Alăman* față de *Alemannus*; cf. însă turcismul *Aliman*, *Alimănești*, *Alimăneșteanu*), întocmai ca și un *Curduman*, care nici el n-are a face, etimologic, cu suf. *-man*, nefiind decît o variantă a lui *Curduban* = pol. *kurdyban*, 'cordonnier', lit. : 'Cordovaan'⁴, sau ca un *Cojman*, *Cozman* = *Cosmă* etc.

Dar că, în ultimele două exemple cel puțin, analogia sufixului în chestie joacă un rol, lucrul e de la sine înțeles. Și atunci se pune, în mod firesc, întrebarea : era, în adevăr, atît de frecvent în limba noastră și-ndeosebi în onomastica noastră acest sufix, încît să poată exercita o atare influență ? Căci, după cele cîteva exemple date de Pascu (*Sufixe*, p. 340 sqq.)⁵ nu pare așa. — O explicație a materialului lexic și onomastic, din acest punct de vedere, era, deci, necesară : am făcut-o, și dăm, în cele ce urmează, rezultatele ei, mai ales în ce privește onomastica :

Aldoman (cf. *Aldea*), *Batiman* s. *Bătiman*, *Băldiman* (cf. *Băldea*)⁶ s. *Beldiman*, *Borcoman*, *Bozoman*, *Buciuman*, *Buchiman*, *Buliman*, *Butiman*, *Butuman* (cf. *Butu*, *Butescu*; cf. și *Butufoi* [Stoica Teodorescu, *Monogr. oraș. Cîmpina*, p. 205], probabil: *Butuvoi* = *Butu* + *-voje*, ca *Berivoi*, *Stanovoi*; cf. topon. *Hodivoaia*, *Redivoaia*, *Retivoiul*, *Retevoiești*), *Caraiman*, *Căliman* (în „Arh. ist.”, I¹, 89: *Calimanu*. — Bulg. *Kalimana*, 'Anrede an die Taufpatin' [Weigand; v. DR, II, 804] e însă = ngr. maced. *καλημάνα*, 'χομπάρρα, βουνά', față cu *καλητάτας*, 'χομπάρρος, βουνός'

— Abbott, *Macedon. Folklore*, pp. 135, 158), *Cîrloman*⁷, *Chircoman*, *Codoșman*⁸, *Dârman* (cf. *Dărmănești*). Un *Dârman*, și-n doc. de la Ștefan Dușan („Arhiva istorică”, III, 184), împreună cu *Altoman*, *Grădman* (*ibid.*), *Rășman* și *Stroiman* (p. 185). — Pentru formațiunile onomastice sîrbe corespunzătoare: *Drman*, *Grđoman*, *Vlkoman* etc., v. și Jireček, *Gesch. d. Serben* (I, 312, n. 1), unde se citează și un „*Cotrumano Gotto*” dintr-un act raguzan din 1432, schimbat de Orbini în „*Cotromanno Tedesco*”, evident și sub influența dezinenței echivoce. — Un *Altomanovici* (*ibid.*, II, 10), *Dolojman*, *Dorcioman*, *Dudiman*, *Duluman* (cf. *Dule*), *Durmanu*, *Fodorman*, *Frățiman*, *Gărman*⁹, *Gheleman*¹⁰, *Ghirdoman*, *Ghiurman* (cf. și ir. *Iurman* la Iosif Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 37), adăugînd pe problematicele *Pohmăn* și *Șermăn* (*ibid.*, 39), cu topon. *Pokmani*, *Făimani* (p. 42), *Giormanu*, *Giurgiuman* (cf. *Giurgiu*, -ea), *Gilman* (din *Gilă* [n. de fam. Dorohoi], mai curînd ca din *gîlm* + an), *Gîrdoman* (cf. *Gîrda*), *Gîțman*, *Gligoman* (cf. *gligan*, *Gligore*), *Goman* (?)¹¹, *Goșman*, *Goțman*¹², *Hrăman* (cf. *Herrmann*!), *Huidoman*, *Hulduman* (?), *Iliciman*, *Iliman* (Ilici, Ilie), *Kuskoman*¹³, *Lodroman*, *Marghiloman*¹⁴, *Momanu*, *Motoman*¹⁵, *Neguman*, *Nicomman*, *Petriman* (*Petriaman*), *Săsărman* (?)¹⁶, *Stăneșman*, *Șomăn(ești)*, *Șușman*¹⁷, *Talașman*¹⁸, *Teleman*, (*Tiliman*¹⁹), *Todorman*, *Tortoman*, *Tuliman*, *Turcumman*²⁰, *Țuțurman*²¹.

Originea sufixului²², pe care unii o vedeau în nume proprii turcești de felul lui *Osman* și *Soliman* (la Ghibănescu, *Ispis. și zapise*, II¹, 272, un „*Săliman*, birar”)²³, e, după toată probabilitatea, identică cu a serbo-cr. -man din *vuk(o)man* (Pascu, l.c.), *rac-man*, ‘rățoi’, *pur-man*, ‘curcan’ (DR, III, 835)²⁴.

Cît de greu însă e de distins, dacă avem a face în adevăr cu sufixul -man sau cu o întîmplătoare desinență omonimă²⁵, se vede, între altele, din cazul s. -cr. *Kostroman* = *Castrum Romanum* (Mažuranić, 340) sau al rom. *Crîman* (N. Iorga, *Doc. Callimachi*, II, 752), foarte probabil: *Crîm* + an(-ean), „Crîmlean” (din Crimeia)²⁶.

Carale

N. de fam. și loc., d. ex. în Păsculescu (*Lit. pop. rom.*, 298):

Și-l băgî prin Arale
Și-l deteră pe Olt devale
Și-l prinseră la Carale

Nu trebuie confundat cu *Carare* (și el, întrebuițat în onomastică): e turc. *karaly*, „schwarz gestreift”, cf. *akly karaly*, „weiss und schwarz gestreift” (Zenker, 699^b).

Kara-Alt („Ali-cel-Negru”) e, iarăși, alt nume.

Catargi

A fost pus în legătură, în timpul din urmă, cu *catarg* sau *catargă* și explicat ca „fabricant de catarge” sau „galeongiu” (cf. și DR, I, 287 [274]²⁷), părăsindu-se vechea explicație a lui Șăineanu: „catîrgiu”.

Credem însă că trebuie să revenim la aceasta, fiindcă în Zenker (703^c) se poate citi expres: *katarǵy*, ‘conducteur d’une file, Zugtreiber, Zugführer’, din turc.-arab. *katar*, arab. *kýtár*, ‘chaîne de chameaux, de mules, etc., attachés l’un à l’autre; série, file, rangée’.

Comșa

Considerat în genere ca un derivat *coamă* prin suf. -șa (Pascu, *Sufixe românești*, 278), acest nume ar putea fi totuși chiar sîrb. *komša*, ‘Nachbar’ (Filipović²⁸), ori rus. *komšá*, ‘Raufbold’ („Arch. f. sl. Ph.”, XXXIV, 359).

Sufixul însuși se întîlnește, de altfel, foarte des în onomastica sîrbă: *Drakša*, *Ezemša*, *Iakša*, *Iukša*, *Mrkša*, *Vukša* etc.²⁹, — indiferent dacă e chiar sîrbesc de origine, cum admite dl A. Philippide (*Prejudiții*, în „Viața românească” din 1916, p. 65 sqq. = p. 9 sqq. din extras), sau, mai degrabă, un aspect particular al suf. diminutival albanez -š, cum susține dl. S. Pușcariu (DR, III, 821³⁰).

În orice caz, pentru a avea o icoană adevărată a răspîndirii sufixului în onomastica noastră, cele 6 exemple din monografia citată a d-lui Pascu (*Comșa*, *Capșa*, *Focșa*, *Tomșa*, *Bocșa* și *Lupșa*) nu ajung și e, credem, folositor să facem loc aici celorlalte (cca. 40) exemple ce le avem adunate: *Apșa* (?), *Babșa*, *Chepșa*, (poate și **Chipșa*: *Chipsoiu*), *Copșa*, *Cucșa*, *Domșa*³¹, *Dracșa*, *Dragșa*, *Dumșa*, *Ezemșa*, *Feacșa*, *Grubșa*, *Izemșa*, (*Izimșa*), *Iucșa*, *Iugșa*, *Iurș(e)a*, *Japșa*, *Lepșa*, *Lipșe*, *Locșa*, *Micșa*, *Nicșeni*, *Ocșeni*, *Omșu*, *Popșa*, *Racșa*, *Rapșa*, *Sacșa*, *Semșa*, *Stropșa*, *Tecșa*, *Teșea*, *Topșa*, *Tripșa*, *Tușșa*, *Țicșa*, *Vicșa(ni)*, *Vierșa(ni)* — la care mai putem adăugi, cu Philippide (*l.c.*), pe *Balș(ea)*, cum și patronimicele armenesti *Agopșa* și *Francșa*.

Observăm, în același timp, că, alături de formele în -șa, există uneori dublete în -cea: *Capcea*, pe lângă *Capșa*, d. ex., sau *Romcea*, *Tomcea*³² și *Topcea*, pe lângă *Romșa*, *Tomșa* și *Topșa*; cf. și *Gopcevici*, față de *Gopșa* (*Agopșa*, „Iacobaș”).

Aceasta ar explica, poate³³, și pe rom. *Mircea* = s.-cr. *Mirča*, față de srb. *Mrkša* (din *Mrk* = Marcus) sau *Mrša* (cf. *Mirșani*); explicarea din *Mir-* (mero:) *Mira* (cf. *Mirea*, *Mirescu*), *Mirus* (cf. *Miroși*), *Mirota*, *Mirogoj* (cf. Mažuranić, p. 660, unde se înregistrează însă, greșit, sub același radical *Mironja*, evident *Miron* = Μύρων³⁴), *Miroslav*, *Mirko* (cf. *Mirkovo* = *Mircești*) ni se pare totuși preferabilă.

Cotlareiu

Poate fi socotit, fie ca o dezvoltare prin suf. patronimic rut. *-iuc*, atât de răspândit în Bucovina³⁵, dintr-un *Cotlarciu*, de la *Cotlar* = rut. *kotlar*, „Kesselschmied, Kupferschmied”, fie — mai curînd — chiar ca dimin. rut.-pol. *kotlarzyk*, „garçon de chaudronnier” (ca și *kowalczyk*, „garçon de forgeron”, din care, la noi, *Covalciuc*, *Covalciu*).

Dindar

N. pr. de fam.

Așa se chema un agent al Brîncoveanului (N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, II, p. 61), precum și un pisar domnesc („*Revista istorică*”, X [1924], p. 264).

Primul gînd ce se prezintă e că am fi în prezența unui echivalent popular al lui *Teodor*, *Bogdan*, *Bojidar* etc., „din — dar”. Dar aceasta e numai o iluzie³⁶.

Dündar, *Dümdar* e un cunoscut nume turcesc (cf. *Dundar*, „oncle du Sultan Osman”, și *Weli-Dumdar*, „rebelle karamanli, de même que Kalender-Oghlou”, la Joannin-Gaver, *Turquie*, pp. 20, 129) și el se identifică cu apelativul alb. *dintar*, ‘Mohammedaner’, de la *din*, ‘mohammedanische Religion’ (v. Weigand, „*Balkan-Archiv*”, I, p. 242), în adaptare ngr.

Dobrunul

Nu s-a dat cuvenită atenție formațiunilor onomastice (patronimice și toponimice) în *-un(ă)*.

Pascu, *Sufixe rom.*, p. 52 sqq., nu citează nici un singur exemplu.

Împreună cu *Dobrunul* citat, *Drăgunoiul* și *Movila-Drăgunei* există în *Marele dicț. geogr.*, iar *Želechowski* (I, 376) dă un rut. *krasinja*, ‘die Schöne, schönes Weib; Freudemädchen’, în care, la baza slavă (*kras-*, ‘pulcher’), s-a alipit, ca și-n exemplele românești, *-un* al nostru (cf. *grăsună*).

Dolhaia

Radicalul acestui nume de loc e, evident, sl. *dolh*³⁷, *dolg*, ‘lung’, întocmai ca și-n *Dolhasca* dorohoiană (în Bacău *Dorhasca*) sau *Dălhăteasca* putneană (din *Dălhătescu*: *Dălhotă*, *Dîlgotă*, *Dolgota*) și *Dîlga*, din Ilfov, ori *Dălhăuțul*, din Rîmnicu-Sărat, *Dolheni*, *Dolhești*...

Interesantă e însă desinența, care se întâlnește — curios — mai ales la localități vîlcene: *Bobaia, Burnaia, Cernaia*³⁸, *Dobraia, Ebraia, Hobaia, Hlinaia, Malaia, Mazanaia*³⁹, *Negaia, Negraia, Șerbaia, Strehaia, Suhaia, Suraia*⁴⁰, *Zegaia*.

Din aceeași familie fac parte, evident, n. de femei vr.: *Stănaie* (nu: „Stănoaia”!), *Vlădaie, Vilaie* (cf. *Vilăie, Vila*) din „Arhiva istorică”, I¹, 90, cum și n. de vacă: *Suraia* (cf. și T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, p. 138), *Lunaia* etc., despre care v. Pascu, *Sufixe rom.*, ad loc.

Gilău

Am exprimat altă dată (DR, I, 219, n. 2) părerea că acest nume topic românesc n-ar fi decît un originar *Dealul* românesc, prefăcut de unguri în: *Gyalu* și reîntors ca atare la români, care au ajuns astfel la forma actuală, *Gilău*.

O confirmare indirectă a acestei păreri găsim și-n monografia Ibașfalăului (*Erzsébetváros Monográfiája*, Gherla, 1896) de Avedik L., unde între alte interesante toponimice românești din partea locului se dă și *Gyalu mare és (și) mik* (p. 51).

Mehedinți

Numele a fost explicat ca: locuitor din *Mehedia* (v. Pascu, *Etimologii românești*, I, 13 sq.), și de fapt un astfel de derivat, prin suf. *-inți* (cf. DR, I, 218 [304]), e foarte indicat. În aceeași zonă bănățeană de influență sîrbească, întîlnim un *Rîmneanțu* sau *Gătaianțu* [sic], care nu sînt decît niște derivate din toponimicile *Rîmna* (**Rîbna*) și *Gătaia* (în jud. Timiș-Torontal), echivalînd perfect cu „Rîmneanul” și „Gătăianul”.

Însuși *Dunărințu*, ‘vîntul ce bate despre Dunăre’ (cf. DR, l.c. [ibid.]), are o variantă *Dunăreanțu* (E. Novacoviciu, *Monogr. com. Răcășdia din jud. Caraș-Severin*, p. 24), la fel cu *Măidănianțu* (ibid.), ‘vîntul dinspre Măidan’.

Mehadia însuși, al cărui omonim vasluian *Mehedia* e, după Philippide (apud Pascu, o.c., p. 14, n.), un cuvînt de „cu totul altă origină” (turc-pers.), a fost explicat, precum se știe, ca un rest dac sau ca un element unguresc (Dan).

E însă și un alt element, care a fost trecut cu vederea. Indiferent dacă *Mehedinți* trebuie interpretat ca „locuitori din *Mehadia*” ori ca *Mehedinții* s. județul *Mehedințului* (i. e. lui *Mehedințul*), pentru baza *mehed-* ni se pare că trebuie să ținem seamă și de existența unui nume personal *Mehéd* (dim. *Mehédko*), reflex slav (rutean etc.) al lui *Methodius* (v. Żelechowski, *Ruth.-Deutsch. Wb.*, I, 436).

Monteoru

E numele unei comune, unei moșii, unei stații de cale ferată și a trei munți din județul Buzău, apoi al unui păriu prahovean și unui păriaș putnean (v. *Marele dicț. geogr.*, s.v.).

Faptul că numește atîția *munți*, unit cu acela că există chiar un *Munteorul*, ca nume al unui munte din hotarul Putnei cu Rîmnicu-Sărat (v. *ibid.*) ar veni în sprijinul părerii că acest *Munteoru* nu e decît un *munteorul*, *muntiorul*, „muntisorul” (el însuși, apărînd ca toponimic). Dar, formal, un astfel de deminutiv din *munte* e imposibil.

Adevărata explicație a acestor toponimice e, desigur, alta. Toponimicul *Monteoru* e, foarte probabil, posterior patronimicului *Monteoru*: comuna respectivă (și, inclusiv, celelalte dependențe secundare) s-a numit după cătunul *Monteorul* (v. *Dicț. geogr.*), care, el, poartă, vădit, numele întemeietorului sau al proprietarului: din familia acestuia face parte acel „răposatul Gr. Monteoru”, de care vorbește *Dicț. geogr. (ad loc.)*, și după membri ai acestei familii se poate să se fi numit — ca după proprietari — și munții omonimi (cum și celelalte elemente geografice, din Buzău și vecinătate).

În ce privește originea patronimicului însuși, în care s-a sugerat a se vedea un derivat diminutival din patronimicul *Muntiu* (S. Pușcariu), el ar putea fi, originar, și un nume levantin, italian sau neogrec, avînd de bază apelativul fr. *monteur*, „ouvrier qui monte les pièces d'une machine, etc.”, — ceea ce ar explica și forma cu -o- în radical (*Monteoru*), inexplicabilă în ipoteza unui derivat din *Muntiu*.

Ba, dacă ne gîndim la instalațiile minelor de păcură și băilor de la Sărata-Monteoru, poate că acel sens etimologic al numelui (nu știu cît e de vechi) nu e numai întîmplător.

Mozolea

Nume de baltă (Romanați).

Derivat din sl. *mozol*, ‘vibex, vitex; espèce de saule’ (Miklosich), mai curînd decît din *mozol-(esc)* sau dintr-un obscur **moz-*, prin suf. -ole, ca: *Bibolea* (cf. *Bib*, dar și *bibol* = ‘bivol’), *Bîrzolea* (cf. *Bîrzul*), *Borolea*, *Botolea* (cf. *Botea*), *Caprolea*, *Ciorbolea* (*ciorbă?*), *Grînolea* (*grîne*), *Pișolea*, *Pîrjolea* (*pîrjol*), *Ursolea*, (*Urs*), *Uzole* (cf. *Uzu*, dar și *uză*, *vînzolesc*), — toate, nume topice⁴².

Partea sufixului însuși, v. Pascu, *Suf. rom.*, p. 271 sq., unde se citează poreclele *Pișigolea* (cf. *pișigoi*) și *Năsolea* (*nas*) și n. de vaci *Cerbolea* (*cerb*), *Marțolea* (*marți*) și *Sîmbolea* (*Sîmba*, *Sîmbotina*: *Sîmbătă*).

Rareş

Presupunerea că acest derivat din *rar* înseamnă 'Spînul' („Rev. ist.”, VI, 228⁴³), întemeiată doar pe *rareş* din Dosoftei (*Vieţile sfinţilor*: „era scund şi *rareş*”), glosat dubitativ de Tiktin (*s. v.*) prin „von spärlichem Haarwuchs (?)”, o putem confirma documentar, acum, prin glosa: „*spănat-ec = rareş*”, de pe o copie munteană din sec. al XVII-lea a „Mineiilor” lui Dosoftei (v. Bianu, *Catalogul manuscrisurilor româneşti [din Bibl. Acad.]*, II, 42, no. 339)⁴⁴.

Rareşul se cheamă şi o pădure din Covurlui (v. *Dicţ. geogr.* respectiv), foarte probabil după numele proprietarului, iar nu după ... desimea arborilor, cum pare a fi cazul top. *Rărişul* (pisc din Vâlcea)⁴⁵.

Spre a da însă o idee cât mai exactă de productivitatea sufixului *-eş* în această materie⁴⁶, profităm de acest prilej pentru a adăugi, la cele cca. 85 de exemple înşirate în „Rev. ist.”, *l. c.*, următoarele alte nume în-*eş* (cca. 100):

Acheş(?), *Aldiş(oiu)*, *Anteş(?)*, *Badeş*, *Bardeş*, *Băcleş (Bicleşu)*, *Băteş(ul)*, *Beareş*, *Beleş*, *Bîrleş*, *Boambeş*, *Boarteş*, *Bogdeş*, *Bolbeş*, *Bondeş(ir.)*, *Bragheş*, *Brebeş*, *Brehneş*, *Bozeş*, *Buceş*, *Bucleş(ul)*, *Buneş*, *Bur-tiş(ul)*, *Buteş*, *Caldeş*, *Ciureş*, *Chinceş*, *Chităş(?)*, *Clineş*, *Cloambeş*, *Coeaş*, *Coarteş*, *Codreş*, *Corcheş*, *Corneş*, *Cresteş*, *Culpeş*, *Daneş*, *Dicheş*, *Dudeş*, *Drumeş*, *Feteş*, *Foaleş*, *Furchiş(eni)*, *Ganeş*, *Găvaniş(ă?)*, *Glaveş*, *Golăieş*, *Grebleş*, *Goteş(u)*, *Groteş*, *Haleş(u)*, *Hancheş*, *Herteş (Hirteş)*, *Hăntareş(ă?)*, *Havrêş*, *Hudreş*, *Ileş*, *Iuliş*, *Iureş (Iurie)*, *Iuteş*, *Joldeş*, *Largăş(?)*, *Letreş(ul)*, *Lungeş*, *Medriş*, *Meleş*⁴⁷, *Memeş*, *Mineş*, *Mireş*, *Moaleş*, *Mordeş*, *Muguleş(?)*, *Nareş*, *Oaleş*, *Oaneş*, *Padeş*, *Paleş(u)*, *Panteş*, *Petreş(ul)*, *Pialeş*, *Pişteş*, *Poameş*, *Porciş(eni)*, *Potreş(ul)*, *Pruneş*, *Puntiş(enă)*, *Rîneşu*, *Roateş*, *Safeş*, *Şepteş*, *Spedeş*, *Speteş*, *Stăniş(eşti)*, *Stoeş(eşti)*, *Taneş*, *Temeş*, *Tîmpiş(ul)*, *Trăheş*, *Treabeş*, *Tufeş (cf. Tufescu)*, *Turbeş*, *Tegeş (cf. şi teleş, „ţeapăn, puternic”*, la T. Papahagi, *Grainul şi folclorul Maramureşului*, p. 23), *Ţibleş*, *Ţipleş*, *Urdeş*, *Valeş*, *Vetreş*, *Viatreş*, *Viepriş*⁴⁸, *Vintreş*, *Vremeş*, *Zeameş*, *Zemeş*⁴⁹.

Tohăneanu

Că acest n. de familie trebuie explicat din *Toha ni*, e tot atât de evident ca şi faptul că toponimicul *Tohani* nu e decît pluralul patronimicului *Tohan*: dificultatea e de a fixa originea acestuia; iar, în această privinţă, cred acum, mai curînd, că avem în el o variantă a lui *Tofan* (cf. şi *Togan*), adică *Teofan* (cf. *Tohilat = Teofilact*, alături de *Chifană*⁵⁰ = *Epifanie* etc.), decît un problematic reflex al turc. *doghan*, „şoim” (DR, I, 286 [269]).

Tuducescu

N. de fam.

Foarte probabil, simplă variantă a lui *Tutucescu*, din *Tutuc*, despre a cărui bază de apelativ, turcesc de origine, v. DR, I, 290 [272].

Udriște

Numele de botez, cu drept cuvînt celebru, al lui *Udriște* Năsturel a fost identificat cu biblicul *Uriil* (N. Iorga, *Ist. lit. rel.*, 141), cum semnează uneori cumnatul lui Matei Basarab (v. facsimile din traducerea lui „Varlaam și Ioasaf”, făcută de el și tipărită de generalul P. V. Năsturel, p. XLII⁵¹), dar și cu gr. *Orest*, cum, de asemenea, îscălea scriitorul muntean (v. *ibid.*, p. XLVI, în precuvîntarea „Antologhiului” slavon din 1643), ori chiar cu *Iorest*.

În realitate, acest Udriște nu e decît o dezvoltare — datorită, desigur, analogiei cu *Batiște* = *Baptist*, *Battista*⁵², pe de o parte, iar pe de alta asemănării cu *Orestes* din *Udrea*, care, el însuși, nu e decît aspectul slav al lui *Adrian*, cum demonstrează, pîn' la evidență, chiar numele bătrînesc al Adrianopolei la români: „Și acest *Adrian* au făcut și *Udriiul*, orașul, pre numele său, unde se împreună trei ape: Tungea, Marița și Narda, pe pămîntul Trachiei” (Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, ed. Giurescu, p. 43).

Pentru sceptici, ținem să adăugim că Udriiul se chema grecește nu numai 'Αδριανούπολις, ci și 'Ορεστιάς (la Nicitas Akominatos, ed. Bonn, p. 9, 17, d. ex.), — ceea ce constituie un desăvîrșit paralelism cu *Udriște* — *Oreste*. Iar, cît pentru echivalența *Udrea* = *Adrian*, putem indica și analogia lui *Undrea* = *Andreas* (Sf. Andrei, ca patron eponim al lunii decembrie), cu care *Udrea* se și confundă adesea⁵³.

Vilsan

În „Analele Dobrogei”, II, 34 [309], am explicat acest nume din *Vilcsan*, de la sl. *vîlk*, „lup”, alăturîndu-l la familia onomastică: *Vîlcu*, *Vîlcea*, *Vîlcan* („Vulcan”), *Vîlculești*, *Vîlcov*, *Vîlcovici* și la apelativul *vîlcan*, „vultan care mănîncă miei, ca lupul” (*Grainul nostru*, I, 121).

În „Arhiva” din Iași, 1922, p. 478, A. Scriban opune acestei derivări pe sîrb. *vlasan*, „păros”, din care ar veni numele de pește *vîlsan*, „din cauza unor năsturași, cu care se acopere în epoca reproducerii”.

Dar, mai întîi, peștele de care e vorba (*aspius rapax*)⁵⁴ poartă între alte nume⁵⁴ ca: *vrespere*, *vîigan*, *boulean*, *pește-țigănesc*⁵⁵, *pește cu șapte*

nume, *avat*⁵⁶, *havat*, *haut* (cf. *Dicț. Acad.*, subț acesta din urmă), și pe acela de *vîlcan* sau *lupul-peștilor* (v. tot acolo); iar, pe de altă parte, forma intermediară *Vîlcsan* (*Vălcsan*, *Vlăcsan*)⁵⁷ nu e ipotetică, reconstruită de mine, cum presupune d. Scriban, ci e atestată în străvechi documente românești din an. 1430 (Ștefulescu, *Doc. slavo-române relative la Gorj*, p. 15; cf. p. 91) și 1437 (I. Bogdan, în *Omagiu Maiorescu*, p. 593⁵⁸).

E clar, însă, că la baza numelui topic *Vîlcsan* (de păriu și munte argeșean) nu poate fi numele de familie *Vîlcsan*, ci, — ca și la baza acestuia însuși, — numele de pește *vîlcsan*⁵⁹.

Zamfta

N. monahal: *Zamfta* Hrisoverghi, monahia (v. DR, III, 861).

N-are a face cu *Safta* (Elisabeta) și, încă mai puțin, cu *Sanfte*, „Blanda, Placida”, cum presupuneam (*l. c.*): e un reflex românesc al ngr. *Xantha*, „Bianca, Bălașa” (prin **Sanfta*).

Zubașco

Numé de familie rom., de origine slavă, însemnînd, ca și *Zuban* („Zuban Codreanu”)⁶⁰: „Dințatul, Colțatul” (cf. *Colțea, Deșliu*).

Face parte din categoria diminutivelor ipocoristice: în *-aška*, *-ašek* (v. Pușcariu, *Die Diminutivsuffixe im Rumänischen*, p. 131; cf. Pascu, *Sufixe românești*, p. 297), — simțit, poate, în speță, ca o sinteză din *-aș + -cu (-ko)*: *Ion + aș (Ionaș) + -cu (Ionașcu)*, — și se întîmpină, în onomastica noastră, mai adesea decît ar reieși din cele 6 exemple (*Dumitrașcu, Iliășcu, Ionașcu, Pătrașcu-Petrașcu, Toderășcu, mr. Tașcu*), date de Pascu (*l. c.*): *Amarășcu, Bădașco, Bilașco* (cf. și *Bilaș*), *Cherașcu, Costășcu, Gavrilașcu, Glăvașco, Grigorașcu, Iurașcu, Ivașcu, Labașco, Lușașcu, Mihăilașco, Nanașcu, Onășco, Pașco (Pașca), Rașcu (Rașca), Romașcu, Vasilașcu, Vidrașcu*⁶¹; — unele curat slave (ca *Bilașco*, „Albuț”, *Glăvașco*, „Căpățînă”) sau cu bază onomastică slavă (*Iurașco*, „Gheorghită: Iurii”, *Ivașcu*, „Ivănuț, Ivanco”, *Pașco*, „Păvălucă”); iar altele obișnuite scurtări românești (*Rașcu*, din *Grigorașcu* sau *Toderășcu*), ori derivate din apelative rom. întrebuintate ca nume de persoane (*Lup-așcu, Vidr-așcu*). — *Cherașcu* are și variante: *Chirașcu* (cf. *Chiru*), *Onășco* e evident = *Ionașcu* (cf. *On = Ion*); *Nanașcu* se explică din *Nan* (*Anania* sau *Naum*), iar *Romașco* explică pe *Romășcan*, „locuitor din Roman”. — Pe *Amarășcu* îl culegem, ca nume de fam., din „Anuarul Univ. din Iași” pe 1924—25, p. 64.

⁶⁰ „Dacoromania”, IV₂, 1924—1926, p. 857—873.

NOTE

¹ Cf. însă și dr. *Vărzare*, *Varzariu*, n. de fam., cum și topon. *Lahani* (jud. Covurlui; ori = *Lohani*?), iar pentru faimosul *Trahanache*, cf. și megl. *trahanà*, 'pastă din făină de grâu, lapte și ouă' (Papahagi, *Meglano-românii*, I, 38). — Pascu (*Dict. ét. macédonoumain*, II, 239) înregistrează apelativul mr. ca „mot obscur”.

² O. Pianigiani, *Che cosa significa il mio nome*, Lucca, 1911.

³ Cf. totuși, în topon. Mehedințiului: *Bohorelul*, *Buhorelul*. — Ngr. *Buhòr*, din care *Μπουχουρή* (v. Buturas, *Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα*, p. 51), e, sigur, alt cuvânt; iar, în ce privește *bogorici*, 'arici', în formulele copilărești (Pamfile, *Jocuri de copii*, I, 364), dacă nu e o simplă alterare fonetică (prin **pogorici*), el se poate explica printr-o contaminație între *pogonici* cu *bog*, în cadrul legendei binecunoscute, care face din arici asistentul lui Dumnezeu la „uzina” Pămîntului.

⁴ Cf. A-Chr. Thorn, *Quelques dénominations du 'cordonnier' en français*, în „Archiv f. d. Stud. d. neuer, Spr. u. Litt.”, LXVI (1912), p. 118 sqq., cum și rom. *cordovan* (piele), *cordovar* (v. și Gh. Tulbure, *Cîntece din lumea vechiă*, Făgăraș, 1908, p. 45).

⁵ Două din „cuvintele obscure”, înregistrate acolo (p. 341), sînt foarte clare: *cotoșman*, 'motan', e, evident (cf. „Rev. ist.”, II, 191), *cotociman*, augmentativ de la *cotoc*, 'cotoi' (cf. însuși *motan*, *motîrlan*, față de *motoc*), iar *lišman*, 'păzitor de porci sau boi', = rut. *ličman*, 'der älteste unter den Schafhirten, welcher die Schafe für Zucht u. Schlachten sortiert; überfl. Hirt' (Zelechowski, I, 407).

⁶ Cf. și *Beldie*, *Beldy*, în orice caz diferit de *boldiman* (*Holban*) = 'cu ochii boldiți' (v. *Dict. Acad.*, s. v. *boldi*, „a privi fix [figere, 'infige'!], cu ochii ca boldul, țaglă”: *acutum cernere*, δξύ βλέπειν, despre bălaurul epidauric, care „săgeată cu privirea”, cum spune „Fiziologul” din rev. „Ion Creangă”, IX, 69). — Pentru *Baldea* cf. și *Băldică* (cf. *Aldica*), *Baldovin*. *Baldovici*.

⁷ Dublet al lui *Cîrlan* (*cîrlan*)? Ori din *Carlomagno*? *Calomagno* și *Carleman* figurează, de fapt, în calendarul catolic și protestant (la 28 ian.), iar într-un doc. din „Rev. ist.”, X (1924), 267, găsim: „rupții Bodei, adică *Carlomani*”. — Cf. și *Cîrlomănești*, dar și: *Cîrlești* s. *Cârlești*, *Cîrlova* (= Krylov?), *Cîrlovoaia* (s. Buzău), cu apelativul *cîrlogancă*, 'varietate de struguri', (Șăin., *Dict. univ.*⁴) = **cîrlovancă*, sau mai curînd din *Cîrlogan* s. *Cîrlogani* (s. Vilcea), el însuși după n. pers. *Cîrlogan* („Bulet. Soc. geogr.”, XXVIII, 49). — *Kîlova* e și un orașel din Rumelia.

⁸ N. topic în Dolj: din *codoș*, 'Kuppler', ori = *cotoșman* (v. mai sus)?

⁹ Nu: *Hărman* s. *Ghërman*. — Pentru *Giorman*, *Georman* = **Giur-man*(?), cf. *Giurgiu-man* da *Ghiorman* („Arch. ist.”, I¹, 89).

¹⁰ Nu: — *Kelemen*!

¹¹ Poate, mai curînd derivat prin *-an* din *Gom-* (cf. *Goma*, *Gomoiu*).

¹² Probabil, identic cu apelativul *gociman* = 'Gott(e)smann’.

¹³ Atestat expres, ca „*Volachus*”, într-un doc. ardelean din 1398 („Rev. ist.”, IX [1923], p. 116).

¹⁴ Augumentativ din *marghiol*, echivalînd perfect cu *baș-marghiol*. Pentru etimologie, v. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 39. — Popular, și femininul: „*Căprioară*, mioară, Nu fi rea, nu fi *marghiolă*”! — Interesant de notat, în legătură cu *baș-tîlhar*, *lohoman*: „*baci* de hoți = căpetenie de hoți” (Pamfile, *Comorile*, p. 6).

¹⁵ V. Bulat, *Contrib. doc. la ist. Olteniei*, p. 134; cf. însă și derivatul *Motomancea*.

¹⁶ În „Anuarul” liceului din Sibiu: din *Sachsermann* s. *Süssermann*? (Cf. și „Anuarul” lic. din Gherla pe 1924–5, p. 47. *Săsărman* Traian).

¹⁷ Ștefulescu, *Doc. sl.-române*, 595, unde și: *Șușul*; cf. însă și *Șișman* (Grosul).

¹⁸ Cf. și n. de bou *Tălășman*, despre care v. Șăineanu, *o. c.*, s. v., (cf. *talașman*, 'tont': Pascu, *l. c.*), dar și *talaschman*, 'concionator', din *Codex Cumanicus*, p. 285, — deosebit de *talasman*, 'praedo', *ibid.*, — it. *talacimanno*, 'muezzino'. — Ca toponimic și: *Toloșmanul* (Tulcea).

¹⁹ Ori = *Tillemann*?

²⁰ Cf. și *Turcoman*, iar ca paralelism: *Draguman* față de *dragoman*.

²¹ Cf. *Țuror(a)* și *țurțur*, împreună cu megl. *țățuman*, 'înalt și urît', corespunzând aromân. *galiaman* (Papahagi, *Megleno-românii*, I, 85), cum și cu dr. *goliman*, 'golan' (Pascu, l. c.), poate același cu *Guliman*, n. de erou țigănesc din „Țiganiada” (cf. însă și: *Gulea*, *Gulianòs*). — Dintr-un *Ariman*, avem topon. *Arimăneasa* (Brăila).

²² Paralel cu *hoșoman* din *hoș*, avem, de la *lotru*: *lotroman* („Rev. cr.-lit.”, IV, 144).

²³ Evident diferit de germ. *Seelmann* și evr.-mold. *Zalman* (*Salomon*, *Solomon*; cf. *Salomonești*, s. Dolj). — Cf. topon. *Sulimanul*, *Sulimanca*, *Șahmanul* (ultimele două în Dobrogea).

²⁴ Același sens augmentativ-peiorativ pare a avea și *-aman* din alb. *frikamán*, 'fricos', *šurdamán*, 'surd', și mr. *retšcamán*, 'zdrențuros' (Capidan, DR, II, 546; cf. „Archivum Romanicum”, IX, 312).

²⁵ În *Gogiomanu*, top. argeșean („Rev. ist.”, X, 129), avem, probabil, apelativul *gugiuman* (ca și-n *Dragoman*, *Dragomănești*, apelativul *dragoman*, „țilmaci”); cf. și *Cuciumănești* („Arhivele Olteniei”, III, 237), *Răcmanul* (deal prahovean) pare identic cu *Rahman* ori *Răgman* (Regmann?). — *Ricman*, măcar că „Ștefan” (Dăscălescu, *Jurnal operativ*, Roman, 1925, p. 107), pare a fi: *Rückmann* (cf. *Ric*.) Un *Malamudman*, n. de fam. („An. Univ.”, Iași, 1924–5, p. 66), ar putea proveni din *Melamed* + *-man*.

²⁶ Dintr-un echivalent rutean, *krimka*, 'Mütze aus Lammfell von Krim'; Pelz aus L. von Krim' (Żelechowski, I, 380), vine, probabil, n. de fam. al vestitului mitropolit caligraf, *Anastase Crimca*, „bucovinean” (sucevean) de origine.

²⁷ Un *Catargiu*, țigan făurar, apare într-un interesant „Colind de Anul nou” din colecția [...] [lui] Bălășel (ed. „Ramuri”, I, p. 70):

Dar gălbiorii ceia nu-s făcuți de ficine,
Ci-s făcuți de *Argiu*,
Al meu *Catargiu*,
Din fundul mării,
De subt poalele cerului,
De Nicolae țiganul,
Care bate cu ciocanul...

²⁸ Cf. și *comșie*, 'vecin', la românii din Serbia, după Giuglea-Vilsan, p. 390.

²⁹ Cf. *Mișla*, *Prișsa*, *Pușsa*, in doc. lui St. Dușan („Archiva ist.”, III, 185).

³⁰ Cf. *Neacășu-Neacășu* etc., din baza *Neag(u)*, *Neagoie*, *Neagomir*, *Negoslav* („Arch. ist.”, I¹, 90), *Negoslava* (*ibid.*), *Neagșa*, ca n. de botez, în Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 18, împreună cu *Magoșa*.

³¹ Considerat ca formă slavă din *Damianus* (Jireček, o. c., 32) ca *Dumșa* din *Duma* = *Meletios* ('studiosus') sau *Dumitru*.

³² Cf. și *Tomcești* (nu: *Toncești*!), în „Rev. ist.”, XI, p. 261.

³³ Zicem: „poate”, pentru că formantul *-cea* ar putea fi total diferit ca origine, reprezentînd cunoscuta desinență din *Isaccea*, *Casimcea*, *Amzacea*, *Turbencea*, *Fodorcea*, *Grigorcea*, *Codincea*, *Zăgancea*, *Nicolicea* (cf. *Nicolici*) etc.

³⁴ Și s.-cr. *Mikša* ar fi după același autor (p. 652), din Maximilian. — Pentru *Tugomir*, *Tihomir*, (Τῆχος, Τῆχομῆρης) ca toponimic: *Tehomirul* (Mehedinți), alt nume domnesc de la noi, cf., afară de: *Dragomir*, *Liubomir* etc., și apelativul sl. (rut.) *tihomire*, 'stiller Friede' (Żelechowski, II, 965), cu antonimul *Cazimir*, 'Störenfried' (*ibid.*, [I] 330), *Răzmirița* (*Razmirița*, ca n. de fem. în „Arch. ist.”, I¹, 90; cf. și n. de familie, cu apelativul *răzmiriță*). — Din *Adomir* (și *Aldomir* s. *Ladomir*), n. topic *Adomireasa* (Vilcea); cf. *Adumireasa*, *Aldeanu*, *Aldeni*, *Aldești*, *Aldea* (topon.); ca patron, și *Aldulea*, *Andimir* („Arch. ist.”, I¹, 89), *Antemir*, *Antemireasa*, *Antemireanu*, *Balomir*(ul), *Ba*[l]omirești, *Dohomir*, *Tatomir*, *Țațomir*, *Trantomir*, *Vaidomirești*, *Vidimirești*, *Vitomirești*, *Vladomirul*. În *Tihova* (Ghibănescu, *Isp. și zap.*, I¹, 251) avem, ca flexiune, elementul inițial din *Tihomir*; tot așa, probabil, și în *Tihu*, *Tifu*: „Popa Tifu” (cf. însă *Tihon*!). — *Tiha*, n. de femeie, in „Arch. ist.”, I¹, 90.

Mai remarcăm paralelismul: *Dragomir-Drăgoslav*, *Miroslav* etc. (din acest *Slav*, n. vr. *Slav*, *Slovco*, *Slava*, „Arch. ist.”, I¹, 90, și *Slavici*). — Iar din *Iaroslav* trăiește sigur și-n topon. rom. *Ieroslovești* (Vlașca), dar poate și-n *Iarul* (cf. însă și apelativul *iar*, „griu primăvăratec”).

³⁵ Cf. *Ivaniuc, Romaniuc, Marmeliuc* (al cărui radical românesc, *Marmelea*, se găsește și în ir. *Marmilici*, pentru care v. Ios. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 37); *Sauciuc* (*Săvescu, Săveanu: Savciuc*), *Tcaciuc* (= „țesător”, ca și *Kadlec* bohem) etc.

³⁶ O etimologie arhaizantă imposibilă ni se pare și etnicul vechi-iliric Δινδαρος; *Dindarus* (v. H. Krahe, *Die alten Balkanillyrischen geographischen Namen*, Heidelberg, 1925, pp. 22, 87).

³⁷ Cf. și n. de fam. *Dolh* (fost portar al Sucevei: Ghibănescu, *Sur. și izv.*, I, 230).

³⁸ Cf. *negraia* din cimilitura mămăligii (făcute în ceaun, pe pirosteie): „Cu *crăcaia* și *negraia* Faci *mălaia*” („Junimea literară”, XIV [1925], p. 324); cf. și topon. *Malaiia* citat mai jos!

³⁹ Cf. *Măzânești* (Bacău), din *Mazan*, poate = s.-cr. *mazan*, ‘măsură p[entru] lichide, vas’ (Mažuranić, 666); *Mazanariul* se cheamă un păriu tecucean.

⁴⁰ În Putna; diferit de *Suroaia*, din Teleorman (după soția unui *Suru*; cf. *Șarboia* s. *Șarba* din jud. Tecuci). — P[entru] *Șarba* = *Șearba*, cf. *Virful-Șarbei* și *Șasa* (= *Șeasa*) din Gorj.

⁴¹ După *Gard, De la Cruce, De la țigle, De la biserică* (drumuri de ogoare), *Furcile bătrâne* (p. 49), *Supt vii, Capu-Luncii* (p. 50), *Dilma (sic), din kolo (sic) de Pereu Mare* (p. 51) etc.

⁴² Cf. și *Dorolea*, despre care, DR, III, 1090 (îndoielnic!).

⁴³ Pentru *Țepeș*, cf. și Joannin et Van Gaver, *La Turquie*, p. 80, unde „le Voïvode de Walachie, *Wlad*”, apare ca „*Drakul*” (le diable) și „*Tchepelpuch* (le bourreau)”, evident: *Țepeluș*, la turci: „*Kazikli-Woda* (le voïvode empaleur)”. Cf. și p. 62.

⁴⁴ Cf. și dialectalul *spînzac* (L. Costin, *Mărgăritarele Banatului*, p. 123 sq.). — Din sinon. bulg. *kjose*, ‘σπαβός’, iar nu direct din turc. *kösè*, ‘bartlos, Dünnbart’ (ca topon. dobrogean *Chioseler*), vine numele faimosului dascăl *Chiòsea* (v. I. Ghica, ed. Haneș, III, 48): observă accentul! — *Chioasea*, ‘mahala și deal în Vilcea’, ar putea fi bulg.-dial. *kjosa* = *kosa*, ‘mierlă’.

⁴⁵ Cf. și n. de păriu *Răroaia* din Fălciu (*Marele dicț. geogr.*).

⁴⁶ Pascu, *Sufixe românești*, p. 284 sq., dă în total 18 exemple.

⁴⁷ Cf. ir. *Măleș*, (Ios. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 36).

⁴⁸ Numele care se întrebuița în *Doc. birădene* ale [...] [lui] Antonovici (II, 254) aparține, ca și n. satului soroccean *Vepruca*, la slav. *veprь*, ‘aper, mistreț’. Alt nume binecunoscut la noi, *Pitiș* e = ung. *pitis, pityis*, ‘bespitzt, berauscht’ (cf. gr. ψελλός).

⁴⁹ Numeroase derivate prin *-eș* cuprinde următoarea formulă de „menire” a cărților „mestecate”: „*Tatêș, mamêș, fanfanapêș, ciocirda, flisc*”! (Alexici, *Texte alese din lit. pop. rom.*, I, 221) și următoarea formulă copilărească din rev. „*Ion Creangă*” (VII, 171): „*Uneș, dodeș, tredeș, catradeș, țincăr, vincar, vonosăn, gogleș, goman*” (din: *un, doi* — etc.; cf. și *it. undeci, dodici, tredici, quattordici*, apoi *cinque, cinquant* — ? Finalul pare un joc de cuvinte: *gog, gogleț + gogoman*). Istrorom. *kiteša*, n. de bōu, la Ios. Popovici, *Dialect. rom. din Istria*, I, 39. — *Veneș*, atestat într-un doc. din 1750 și însemnând „pînă azi, pe la Roman, un arbore din specia ulmului” (Melhisedec, *Cron. Romanului*, II, 77), e obișnuitul *velniș* (Panțu, 325), un slavism, ca și sinonimu-i arhaic *viaz*: „*viaz, adică ulmu*” (Ghibănescu, *Surte și izv.*, II, 125), explicat de I. Bogdan (*Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 595, s. v. *verest, idem*). — Dar oare misteriosul *Moș-Apêș*, din basmele populare (v. *Etym. Magn.*, s. v.), să nu fie în realitate: *Apêș*, din *apă* („duh, stihie a apei”), cu accentul deplasat, poate, prin contaminație cu *apeși* (cf. *Alpendruck, incubus*)? Un *Acheșului* (păriu și virful), în jud. Suceava (cf. și *Acheș* sus citat), există de fapt. — În Olah *Ioanăș* (Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 159) avem, evident: Oláh János (cf. *Hanăș = Hannes, Johannes*). — *Ghemiș, „pitic năzdrăvan*” (Șăineanu, *Basmele*, 178), e derivat din *ghem*, dară diferit de *Ghimeș* sau *Ghimici*.

⁵⁰ Nu numai vr., ci și actual: *Chifane T.* apare în însemnările d-lui M. Văgăonescu (*Viața în război*, București, 1925, p. 349), împreună cu un *Primnicheru Gh.* (351) = *primicheriu* (mgr.-sl.).

⁵¹ Cf. încă: *Uviilă* *Nasture* (*ibid.*, p. XLIV, cum și *Genealogia Năsturelilor*, de același, în „*Rev. p. arh. și filol.*”, XI, p. 37 sqq.). — Pentru reflexe românești ale acestui nume biblic, cf. și: *Urie*, s. în Olt, și *Uriești*, s. în Argeș (Frunzescu). Udriște însuși se întâlnește, de asemenea, în toponimie: *Udriștea*, s. Mehedintzi, ca și *Udrești* (Argeș, Dimbovița, Prahova).

⁵² Cf. și actualul n. de fam. rom. *Batist*.

⁵³ Cf. de altfel și *Adrian*, cum și fr. *Andrinople*; de asemenea: turc. *Endirne*. — V. în special: Hasdeu, *Etyim. Magn.*, s. v. *andrea*¹, și *Cuv. den bătrâni*, I, 144, unde citează și un feminin *Udrișcă* (cf. și *Udrischi*, pol. *Udriski, Udricki*, „Udreanu”, cum și *Udrican*, din „*Archiua ist.*”, I¹, 89); iar, cu titlu de informație: Ilie Bărbulescu, *Studii privitoare la limba și istoria românilor*, București, 1902. — Adăugim, în sfârșit, că în topon. dr. *Idriceni* (cf. *Idriceanu*), vechi *Iadrici(eni)*, avem ca bază un derivat patronimic prin *-ici* din *Iadre = Andrei*, care se întâlnește, ca atare, la românii din Istria (v. I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, p. 35).

⁵⁴ Și *virjan*, după Tikin, *ad. voc.*

⁵⁵ Cf. turc. *cinghinè-balic*, ngr. *κατσιβελόψαρι* (v. Antipa, *Fauna ihtiologică*, p. 170).

⁵⁶ În *Marele dicț. geogr.*, art. *Razim*, p. 183: *Arvat*.

⁵⁷ *Vlăcsanu*, și-n pomelnicul Goșorei (N. Iorga, *Ist. domnilor Țării Românești de Const. Căp. Filipescu*, p. 45, n. 1); cf. *Vlăsan* („*Archiua istorică*”, I¹, 90: Iorga, *Studii și doc.*, XVI, 447) probabil din *Vlasie* (*Blasius*).

⁵⁸ Cf. același, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 173: „*Satul lui Vlăsan (Vilcsănești)*”.

⁵⁹ Cf. și n. de fam. *Murgociu* față de n. de pește *murgoci*, „*boarfe, borfete, phoxinus laevis*” (*Glosariul Golescu*, ff. 784, 774 sqq., după excerptele d-lui G. T. Kirileanu), pe lângă n. de bou *murgoci* (*Gaster, Chrestomatia*, II, 259, după „*Opincarul*” lui Jipescu). — Pentru sufix, cf. pe lângă cele din DR, II, 787, și *Mavrociiu, Spîrcociu*, resp. *Spîrcoceni, Ragoci* (cătun, Gorj, față de *Ragul*, idem, Dimbovița), *Drăgociiul* (pârâiaș, vâlcea, Teleorman), *Găinoci* (revista „*Oltenia*”, I [1923], p. 142).

⁶⁰ Cf. *Zubca, Zupco* (Ghibănescu, *Surete și izv.*, II¹, 264). — Rutenescul *Sobko*, dimin. din *Sebastian* (*Żelechowski, s. v.*), e alt cuvânt.

⁶¹ La Ghibănescu, *Sur. și izv.*, V, 354: *Gidrașco*. — Cf. la același (*Ispis. și zapise*, III¹, 245): *Chiemășco*.

DIN ONOMASTICA FOLCLORICĂ

Drumul Tabanului

Balada „Marcu” din colecția Pamfile (p. 42) vorbește de „drumul Țarigradului, Pe drumul *Tabanului*”.

Acest *Taban*, pe care nu l-am putut identifica altădată (v. DR, II, 406, n. 3 [440, n. 27]), pentru că *Marele dicționar geografic* nu-l dă, putem preciza acum (după generalul Al. Averescu, *Operațiile de la Flămînda*, p. 64) că e localitate situată pe Dunăre, la vreo 14 km. din sus de Flămînda¹.

Podul de la Tingrele

Se pomenește într-o colindă putneană din colecția Baronzi (ed. Iorga, p. 26).

Dacă e vorba de „un pod pistă marea”, ca-n *Iana Sînziana* din colecția Giuglea-Vîlsan (p. 225), acel *Tingrele* ar putea fi v.-ung. *tengerelv*, *tengereliu*, ‘transmarinus’.

Munții Crinului

Poezia populară cîntă adesea :

Tot la munții *Crinului*

Tot la fagul Miului . . . , —

ca în balada „Ștefan-Vodă și Miul” din „Revista critică-literară”, III (1895), p. 184.

Alte variante au : *Crimului*, — ceea ce ar face să se creadă că e vorba de *Crîm* (Crimeia), — pe cînd, de fapt, e vorba de niște munți acoperiți cu *crină*, sau pădure de *crin* (specie de arin, pentru care, v. Panțu, *ad loc.*).

Trebuie să adăugim, totuși, că, adesea, „munții *Crinului*” se pomenește la un loc cu „ai *Rozmalinului*” (*Rusalinului*, *Rusalimului* etc.) și că

în culegerea de *Povești alese* a d-lui N. Mateescu (I, Vălenii-de-Munte, 1910, p. 106) se cuprinde și „Povestea din *floarea crinului* și a rosmalinului”.

Muntele Hiriului

Într-o variantă a basmului „Făt-Frumos și fata lui Roșu-Împărat” din colecția Fundescu (ed. IV, p. 35), Jumătate-de-om, iscodit de fată, după sfatul lui Făt-Frumos, „unde-i stă puterea”, îi răspunde că în muntele *Hiriului* „este un lac cu lapte dulce, și acolo este un *porc*, și în porc este un iepure, și în iepure un cocoș, și în cocoș sînt trei gîndaci, și în gîndacii aceia îi stă puterea...”, — ceea ce, aflînd Făt-Frumos, „încalecă și pleacă la satul unde se află muntele *Hiriului*” și, cu tot avertismentul popii, la care se tocmise cioban, merge cu oile tocmai în acel munte, provoacă pe adversar la duel, strigîndu-i: „vino, *porcule*, să ne batem!” și, „după o luptă înviersunată”, îl răpune, îl spintecă și pleacă cu gîndacii din el acasă...

Din toate acestea, însă, noi vom conchide că numele muntelui nu e decît genitivul ngr. *χοιρίων, -ου = χοῖρος, -ου, „porc” — și că originalul basmului însuși e, foarte probabil, grecesc.

„Dacoromania”, IV₂, 1924—1926, p. 873—874.

NOTE

¹ Cf. și *Tabanoviți*, sat din provincia Kossovo (Vivien de St. Martin, *Dict. de Géogr. générale, ad. loc.*).

GLOSE ROMÂNEȘTI ÎN PATRONIMICELE ARMENEȘTI DIN ARDEAL

Chestiunea raporturilor dintre numele proprii și cele comune merită, fără îndoială, mai multă atenție decît i se acordă de obicei. Dacă, principal, importanța ei e îndeobște recunoscută, avem totuși impresia că, practic, aplicarea, exploatarea principiului, în domeniul etimologiei românești, e aproape total neglijată: cercetătorii originii cuvintelor românești — acestor călători năzdrăvani prin veacuri și neamuri, care de atîtea ori nu spun de unde vin și-și rîd de tentativele de identificare ale celor mai abili detectivi — nu caută destul în această direcție. Și, totuși, ea poate fi darnică în rezultate din cele mai surprinzătoare și sigure. Că *advar* (*avgar*) poate însemna epistola lui *Avgar* din Osroena¹, că *astrucan* (*asturcan*) poate fi calul de *Asturia*² sau că *mischie* (*demischie*) poate reflecta oțelul de *Damasc*³, nu se știa pînă mai deunăzi, numai și numai pentru că acest resort etimologic fusese ignorat. Adevărata origine a lui *șarlă*⁴, care se căutase, de altfel, în aceeași direcție, în n. de pers. francez *Charles*, dat la cîni, a putut fi stabilită, cred, definitiv, abia acum în urmă: e vorba de rasa canină *King-Charles* (pronunțat însă franțuzește)⁵. De curînd s-a arătat — adecă, de fapt, s-a repetat, fiindcă Șăineanu o spusese deja⁶ — că *chivută*, „țigancă sau alt neam de femeie, care lipește și văruieste, pe bani sau haine vechi”, e diminutivul numelui *Chiva* (*Paraschiva*)⁷. Credem că putem adăuga că și *gavaon*, una din cele mai vechi porecle ale țiganilor la noi, atestată încă într-un document slavon de la Matei Basarab, din 1647, în care „un *Ațigan* (edinu Ațiganu) anume Lupul și un danciu (momku za *Țiganu*), anume *Radul*” se dăruiesc, „pentru că acești mai suziși *Gavaoni* (ґаваѡни) au fost ai boierului domniei mele Chircă Rudeanul” (Ștefulescu, *Doc. sl.-române relative la Gorj*, p. 538 urm.), și păstrat pînă azi în cîntecul popular⁸, nu e decît biblicul *Gavaon* (Γαβαών), numele faimosului oraș canaanit din preajma Ierusalimului, ai cărui locuitori (*Gabaonitae*, *Gabaoni*), dovediți haini, ajunseră „iloții lui Israel”⁹: termenul mediu a fost, fără îndoială, condiția analogă de sclavie a țiganilor „holopi”¹⁰, iar transmitătorii epitetului vor fi fost, probabil — pe lîngă dieci — aceleași fețe bisericești sau, mai bine, mănăstirești, prin care a putut pătrunde pînă la noi și un *haldeu*, „poreclă dată de călugări preoților de mir” (la Creangă)¹¹.

Mai puțin convins sînt de identitatea lui *jelaică* s. *jelaică*, epitetul jian pentru o femeie „fățarnică, mișea” (Viciu, 54), cu *Zuleiha*, ‘Zuleika,

die Frau Potiphars; bildl. femme séduisante' (Zenker, 481 a), *Züleikha*, *Zelikha*, „amante du patriarche Joseph et dont les Orientaux racontent mille traits romanesques” (Kieffer-Bianchi, I, 624); dar, când atâtea din cele mai depărtate nume exotice pe care moda, cartea, negoțul le-au sămănat pretutindeni, îți răsar în cale, unde te-ai aștepta mai puțin — nu se cheamă și azi în Maramureș *carmaniolu*, „jocul îndătinat la făcutul cununei miresei”¹², evident după vestita *carmagnole* a revoluționarilor francezi din 1793, în al cărei faimos refren s-a putut vedea originea „filfizionilor” noștri?¹³ —, când *Zulaika* e numele eroinei uneia din cele mai populare poeme romantice ale poetului persan Mevlamâ-abd-er-Rahman Giami (sec. al XV-lea): „Jusuf și Zuleika”, avînd la bază tocmai faimosul motiv biblic¹⁴, când, în sfîrșit, însuși glosatorul spune expres că o formă masculină a acestui „adiectiv” nu există, epitetul aplicîndu-se exclusiv „mujerilor” (*l. c.*), mărturisim că, în ce ne privește, nu vedem de loc imposibilitatea, ca *jelică* de la Uricani pe Jiu să fie un îndepărtat ecou al numelui oriental pomenit¹⁵. Și iată un alt cuvînt misterios: *tălăniță*, „femeie desfrînată” (Cantemir, *Hronicul*, 888; *Biblia din 1688*; Filimon etc.)¹⁶. Tiktin, care reproșează cu dreptate lui Cihac că a falsificat forma cuvîntului în *tolăniță*, pentru a-l adapta etimologiei sale (*tolănesc*), nu face el însuși altceva decît să-l compare cu rut. *talánnycja*, „die Begabte, Glückliche”¹⁷. Dacă observăm însă că o variantă populară a cuvîntului nostru sună *talaimiță*¹⁸ și că, nu numai *Talian*, ci și *tălănesc* sînt forme obișnuite poporului („moașă *tălănească*” apare, în cutare descîntec¹⁹, în societatea „moașei franțuzești” și altor „moașe puturoase”), iar Iordache Golescu, care știe de *tălăniță*, ca de o „femeie îndrăcită, îndărătnică”²⁰, vorbește de „o nouă capcană”, numită *talianul*²¹, ne putem întreba, socot fără păcat, dacă acel *tălăniță* n-ar putea reprezenta un *tălăiniță* = sl. *Italjanița*, după cine știe ce „mașandă” (*marchande*)²² de iubire, patronă sau pupilă celebră, de pe vremuri, la noi ori undeva aiurea. Exemple de etnice, devenite apelative de această speță, se cunosc destule²³.

Ipoteze? Desigur că da! Dar știința prin ele merge înainte. Și, când drumul într-o direcție pare că ți s-a închis, ce lucru mai firesc decît să încerci în alta?

Iată *gîde*. Cîți nu i-au căutat obîrșia, fără a-i da de capăt! Hasdeu, care-l întîlnise printre cele mai vechi nume de țigani de la noi, într-un act din 1536, l-a urmărit pînă în sancrită²⁴, dar degeaba: de nicăieri nu răsărea — și nu răsare — prototipul în stare să explice acest apelativ românesc. Dar dacă am inversa raporturile? Dacă am presupune că apelativul *gîde* își trage originea de la un călău țigan cu acest nume, *Gîdea* (cf. *Gîdan*, *Gîdei*, poate și *Gîdinti*, *Gîdinceanu*), care se va fi „distins” în această tristă profesie, specific țigănească? Numele lui putea deveni, astfel, ca și al întregului său neam (*kaló* se știe că înseamnă țigănește, originar: „țigan; negru”, în opoziție cu *parnó*, „alb”), sinonim cu „călău, gelat, măciucaș”²⁵. Fiindcă sînt, în speță, două lucruri care dau de gîndit: prioritatea atestării lui *Gîde*, nume propriu, față de *gîde*, nume comun

(v. *Dict. Acad.*, s. v.)²⁶, și — curios — neatestarea (pe cât știm) a sinonimului *călău* ca nume de persoană. — Nu știu cât e de vechi nici *cochinț*, alt cuvânt obscur, ce se întrebuințează, ca și *cațaon*, ca poreclă pentru grecii arendași (cea mai veche atestare cunoscută e la Filimon)²⁷, dar știu că un ticălos de grec moșier, risipitor și bețiv, cu numele de Ianache *Cochințu*, se pomenește într-un act vlcean din 1827²⁸, și mai știu că în satul meu din nordul Moldovei, *Nahabed*, nume de familie armenesc (însemnând etimologic: „patriarh, guvernator, vizir”²⁹), ajunsese un *nahabeț*, vorbă de batjocură la adresa unui individ indolent și pretențios.

Și nu e vorba, aici, de vreun expedient comod și inert, barînd calea cercetării mai departe, ci numai de o sugestie, menită a indica o posibilitate de explicare mai mult. Numele proprii se coboară din turnul de fildeș al izolării lor și se confundă în marea masă a numelor comune mai adesea decît ne închipuim noi.

Totuși, dacă asemenea cazuri de metamorfoză a unui nume propriu, personal sau geografic, în apelativ sînt mai frecvente de cum se admite în genere³⁰, nu e mai puțin adevărat că această frecvență apare cu totul redusă și inferioară în comparație cu aceea a cazului invers — prefacerea apelativelor în nume proprii —, care e, așa-zicînd, cazul normal. Nu există, în adevăr, nume propriu care să nu aibă la bază, în ultima analiză, un nume comun oarecare: substantiv, adjectiv, ba de atîtea ori — cum e cazul porecelor — o întreagă propoziție. Atîtea din ele păstrează, astfel, cristalizate în forma lor firește conservativă, arhaică, adevărate fosile de limbă. Se înțelege, prin urmare, de ce onomastica poate fi exploatată ca un izvor de limbă.

„Mărgăritarele” Zlataustului (ed. 1691, f. 141^a; ed. 1746, f. 203^a)³¹ au cuvîntul *scriptoare*: „de aceste [vicii] și de altele asemenea acestora se leapădă fieștecarele credincios în sfînta *scriptoare* a botezului”. Tiktin, s. v., traduce: „Schreibstube”, cu semnul întrebării, și propune ca etimon pe ml. *scriptorium*. Dar, că cuvîntul nu e cărturăresc, ci popular, se vede din aceea că *Scriptoarea* se cheamă un părau buzoian³²: existența interesantului ἀπαξ e, astfel, deplin confirmată, iar semnificația (și, implicit, etimologia) atribuită de Tiktin, infirmată, printr-un toponimic.

Alt toponimic românesc, fără de asemănare mai ilustru, *Tighinea*³³, sună perfect la fel ca apelativul *tighină*, însemnînd, în Teleorman, o „poiană verde, unde nu s-a înfipt plugul niciodată”³⁴. Și, dacă n-am putea afirma că acest omonim stă la temeliiile *Tighinei* [...] vlçene (căci există și un sat în Vlcea, cu acest nume), n-am putea nici nega că, în calculul atît de delicat al probabilităților etimologice, umila glosă teleormăneană trebuie să conteze ca o cât de slabă posibilitate.

Că patronimicul *Bădărău* evocă, fatal, pe *bădăran*, înțeleg și nefilologii. Analogia cu *bodîrlău-bodîrlan*, *lungău-lungan*³⁵, pe de o parte, iar, pe de alta, cu n. de fam. ca *Hădărău*, eponimul *Hădărăeștilor*, din ungurismul *hădărău*, dublet al obișnuitului *hadarag*³⁶, sînt decisive și ele au făcut pe filologi să admită că reflexul ung. *badaró*, ‘care vorbește neînțeles, încurcat’,

păstrat în *bădăran*, s-a conservat absolut fidel „numai ca pe nume propriu”³⁷. Ca o confirmare și întregire a acestei explicații, ținem să adăugim că, de fapt, un apelativ *bădărău* există, probat în mai multe locuri, deși ignorat de lexice, cu înțelesul de „un fel de mîncare: mămăligă prăjită în untură”³⁸, „mămăligă cu untură, mestecată bine și pregătită la foc”³⁹. Sensul e, firește, divergent, dar nu cu totul ireconciliabil (cf. nota comună de „amestec, confuzie”) și, în orice caz, din aceeași sferă democratică⁴⁰.

Mai interesante ca oricînd sînt însă aceste glose românești, cînd ele transpar, melancolice parcă și parcă ironice, prin cele mai savante și complicate travestiri de fonetism și ortografie străină: aici plăcerea surprinderii se amestecă cu duioșia⁴¹. Putea cancelaria maghiară să tot scrie: *Csámblésty, Csékésty, Gráncsesty, Jánesty, Kázákesty, Kopécsésty* (Rafael), *Mánulábu, Moszkulya, Neneka, Páparungá, Piráncsesty, Pujá*⁴², *Pujesty, Sztojka, Tutyesty, Kékéránó, Zdravunó* etc.: asta nu ne va împiedeca niciodată să recunoaștem de la prima vedere și să salutăm cu simpatie, în aceste nume de țigani pribegi prin Ungaria⁴³, vechi formațiuni onomastice și vechi baze lexice românești, luate pe vremuri de la ai noștri de cătră „faraonii” trecuți peste munți.

Același fenomen însă, pe o scară mult mai întinsă, se observă și în onomastica altor conlocuitori alogeni ai noștri, emigrați în Ardeal.

La Gheorgheni (Gyergyó Szt. Miklós), la Remetea, la Frumoasa (Szépviz) și Șimlăul (Somlyó) Ciucului, la Turda, Cluj, Dej, dar mai cu seamă la Gherla (Szamosújvár) și Ibașfalău (Erzébethfalva) — sporind contingentul conașionalilor lor răzleți din partea locului, de felul lui „Johannes Armenus de Septemcastris”, student la Universitatea din Viena, în 1399⁴⁴ — trăiesc pînă azi urmașii acelor armeni din Moldova care se refugiaseră⁴⁵, în mare parte după 1670, în Ardeal —; desigur nu atîta din cauza persecuțiilor religioase sau resentimentelor populare⁴⁶, cît din pricina stingheririi afacerilor și a vexațiunilor îndurate de negustori în cursul războaielor turco-polone desfășurate pe teritoriul moldovenesc⁴⁷. Limba lor e azi cea maghiară⁴⁸, legea lor e de mult cea papistașă; dar numele moldovenești de acasă, dinaintea exodului — oricît de deghizate ungurește — s-au păstrat delaolaltă, începînd cu acel al șefului lor religios — după Minas din Tokat⁴⁹ — și ctitorului „cetăței noi de pe Someș” a Gherlei⁵⁰, care ’era să devină centrul principal, capitala armenimii ardelenene (*Armenierstadt, Armenopolis*)⁵¹: *Verzereskul Oxendie*, adică *Axinte Vărzărescul*⁵². Uneori numele nu e românesc, dar purtătorii lui își aduc aminte prin el de țara și orașele românești din care au purces înaintașii lor și mărturisesc că, înainte de a ajunge *Gérláczhi* (73)⁵³ sau chiar *Szamosújvári* (129—30), ei erau *Moldovai, Moldovczhi, Moldován* (129—30), *Bocsán-czi, Botosan* (31), *Romaskán* (152)⁵⁴, *Vászlóvszki* (180), *Foksán-czhi* (66), *Chutinczhi* (40), *Szécsavezhi* (163), *Krájovác-zhi* (108). Dacă adăugăm pe *Marosán* (117), *Márámarusán* (120), indicînd deopotrivă ținuturi românești, vom avea, sper, de pe acum, o icoană destul de limpede a legăturilor acestor „maghiari de naționalitate armeană” cu pămîntul patriei noastre.

Materialul lingvistic direct, care constituie substratul acestor constatări, e însă prea îmbelșugat și însemnat, pentru a zăbovi la ele: să intrăm deci — era și timpul! — în cercetarea lui.

*

Patronimica și, în genere, onomastica armeană din Ardeal ofere, sporadic, baze armenesti sau altfel cu terminație românească, mai ales *-ul*, *-uț* și *-ar*: *Cheul* (39, cf. *Keul*, *Kheul*, *Hávul*) = arm. *Chev*, „nebun”, + rom. *-ul*; *Handsul* (80), *Mángáru* (120), *Petul* (146: *Bed* + *-ul*); *Vérténucz* (180: *Vértan* + *-uț*, mai rar: *Vártus* = *Várt*, „roză”, + *-uș*: 179); *Facsarár* = ung. *facsaró*, „Dreher, Dringer”, + rom. *-ar* (64) etc., și, încă mai sporadic, derivate din radical românesc prin sufixe armenice: *Lupig* (116) = rom. *lup* + suf. dimin. arm. *-ig* (ca-n *Vártig*, *-ic*, din *Vart*⁵⁵), *Kokonyigá*, „coconiță” (103, cf. *Annig* = *Anica*, 193), *Andrulencz* = *Andrul* + suf. patr. arm. *-encz*⁵⁶. Cea mai frecventă din aceste desinențe este, firește, *-ul* și, afară de cazurile, cu totul rare când el face parte din însuși cuvântul străin, ca într-un *Tumul* = arab. *tumul*, ‘schuldig, strafbar’ (176), sau într-un *Tarangul* = turc.-or. *tarangu*, *tarangku*, ‘tamaris, Tamariske’ (Zenger, 275^b), el e totdeauna indiciul provenienței românești a numelui (cf. și *Márkul*, 40 sau *Szávul*, 163). În ce privește *-ucz* (*-uț*), categoria derivatelor prin acest sufix ne va preocupa mai departe.

Asemenea formațiuni hibride sînt, însă, numai excepționale. Adevărata recoltă de românisme o ofere grosul numelor armenice pe de-a-ntregul românești: simple, derivate, compuse.

Le vom examina pe rînd, începînd cu cele din urmă, mai expresive și mai puțin numeroase. Avem, mai întîi, următoarele *compuse verbale* sau *nominal*e: *Dájbukát*, *Daibukát* (67) = *dai* (s. *dă-i bucate*, sau, mai curînd, *taie-bucata*, cum probează variantele *Táebukat*, *Tajébukát-ibid.*); — *Dsokébin* (55) = *joacă-bin*⁵⁷; — *Fridséborz* (67) = *frige-borș*; — *Káterev* (*Kátrev*, *Kátrov*, *Kattero*, 97⁵⁸) = *cată-rău* (cf. *Cătărău*, de fapt, originar: *Cătărău*, ca în *Doc. fam. Callimachi*, ed. Iorga, II, 94⁵⁹, și „Ioan Neculcea”, IV, 161); — *Káténszus*, *Katénszusencz* (*ibid.*) = *cată-n sus*⁶⁰; — *Phungyérev* (137, 146) = (*im*)*punge-rău* (?); — *Czugucza* (47) = mold. *țugu-țugu*, *țugu-ța*, *țigă-țigă*, interj. pentru chemat porcii⁶¹; — *Kápalb* (94, cf. *Pelalb*, 143⁶²), *Kápdebó* (95), *Káprikoda* (96, cf. *Kápri*, 95, iar pentru structură: *căprifoi*, dacă nu *capricorn*⁶³ și *caprimulg*, ngr.-pop. γιδοβύζι, it. *tetta-vacche*); — *Ládákuszopon* (111) = *lada cu sopon* (*săpun*, mold.); — *Pátrubán* s. *Patrubány* (143) = *patru-bani*⁶⁴.

Avem apoi următoarele *adiective* (cu participii și derivate): *Albul* (14), *Bátrin* (26), *Bejteág*, *Beteag* (28), *Bleská* (31: *pleșcat*, cf. *Pleşca*), *Bogiát* (*boghet* s. *bogat*, *bugăt*, *boghet*, 33), *Budzát* (35), *Burduhosz* (36), *Csuntuleá* (45, cf. *Ciuntul*, *Ciuntuleac*), *Esztérbul*, *Esztrémb* (62, 63, cf. *Stirbul*, 159), *Gogoman* (75)⁶⁵, *Gusát* (78), *Kérpit* (100), *Kolczátá* (104), *Megrus* (124) = *Negrus*, *Negrucz* (134, și *Nyegrucz*, 137), *Méndrul* (124,

cf. *Mundra*, 132), *Pribág* (149: observă fonetismul moldovenesc!), *Sjévuucz* (166, unde și *Sjév*: rom. *siv*, „sur”, cf. *Negruț*, *Bărnuț*, ngr. Μαυροούτσιος, dar și *Săvuță*, de la *Sava*!), *Szérékucz* (165), *Tulburá* (175: *tulbure*), *Uzkátul* (178)⁶⁶.

Avem, în același timp, numeroase substantive (primitive): *Báltá* (23: *baltă*), *Belcsug* (27: *belciug*⁶⁷), *Bihul* (29: *bivol*), *Bobhok* (31: *boboc*), *Bostin* (34: *boștină*, „voștină, goștină”)⁶⁸, *Bulbuk* (35), *Bunda* (36: *bundă*), *Burik* (36), *Csercsel* (41, cf. *Csercser*), *Czárán* (45, notați pronunția moldovenească!), *Czárká* (45), *Csorbá* (43: *ciorbă?*), *Csucsul* (44: *ciuci*, „măgăruș”?)⁶⁹, *Eszfént*, *Esztezár* (62—3, cf. *Szvént*, 169), *Fálá* (64), *Gélczává* (73), *Hércz* (82: *hercz*, „sorex”, în *Anon. Băn.*, ca și *Herczeg* = *hirciog*, ung. *hörtsög*)⁷⁰, *Kápatán* (90, cf. *Kapitan*, 91), *Kopács* (105), *Korbuly* (105), *Korn* (106), *Kovrig* (107, cf. *Govrik*, 76)⁷¹, *Kroitör* (110), *Kuku* (110), *Ládá* (111, cf. *Ládái* = *lădoi!*), *Lbed* (113), *Lupul* (116), *Machlár*, *Máchliár* (117: vr. *mahlear*, din rut. *mahljar*, „Betrüger, Gauner, Schwindler”, sau pol. *machlarz*, „Makler”)⁷², *Mászlin* (122), *Megura* (124)⁷³, *Mosoroj* (131), *Oczét* (137), *Pakulár* (140: *păcurar*, „păstor”), *Papug* (142), *Pércsul* (144: *pirciul*), *Perint* (144: *părinte*, „preot”), *Pérkéláb* (144), *Pituch* (147: *pitic?*), *Pop* (149: *popă*), *Számká* (161: *samca*, „convulsio”)⁷⁴, *Tukmads*, *-áds* (175—6: *tocmagi?*), *Urszul* (177), *Zugrav* (184).

Relevăm separat, acum, derivatele substantivale sau, mai exact, apelativele derivate, deoarece sînt, printre ele, unele deosebit de importante din punct de vedere lexical: *Arzsintár* (19), *Beltegar* (27: *báltăgar*⁷⁵, din *baltag*), *Bányász* (25: *băriaș*, *băiaș*, „miner”), *Bérbiár* (27), *Bérgar* (27: *bercariu*, „pădurar”), *Bovtea* (34: *buftea*), *Bréndzár* (34), *Csiricsár* s. *Cserecser* (42: *cireșar*), *Czizmás* (42—3: dublet al lui *cizmar*), *Csobotár* (43), *Geinar* (72)⁷⁶, *Gézducz* (74), *Héskálá* (83: *hîșcală*, „piele slabă, subțire”; „fig. om jigărit, vită slabă”, din *hașcă*, „piele”, cf. *Dicț. Acad.*, s. *hârșie*, idem)⁷⁷, *Hornoj* (83: din *horn*, cf. *hornoaică*, ‘ursoaică’), *Hororoj* (18: **hororoi*, *horoi*, „Specht; pic”, atestat la Cihac, ca reflex al ung. *horokály*, *harkály*, idem și pe nedreptul contestat de Tiktin)⁷⁸, *Kolczá* (103: *Colțea*, cf. însă și *colțat*), *Kormás* (106: nu „cerb”, i.e. *cornut*, cum crede Sz[ongott], ci *cornaci* de la plug sau „buciumaș”, „surmaci”, „trîmbaci”), *Lékétus* (113), *Mámicz*, *Mámiczoiá* (119: *mămiță*, *mamițoi*, *-oaié*, care se aude în Moldova, ca un pendant la *mamițică*), *Morar* (131, cf. *Molnár*, 130), *Olár* (138), *Osztian* (139: *oștean*), *Péndaș* (143: „pîndaș, pîndar”), *Pepinar* (144: *pepenar*, „harbuzar”), *Pépugár* (144, cf. *Papúdsi*, 142), *Placsintár* (147), *Pungutz* (150: *punguță*)⁷⁹, *Popoi* (149: *popoi*), *Roska* (152: *Roșca* = *roșcat*), *Szapanár* (159, cf. *Szoponár*, 167, *Szappanyos*, 159), *Szabondsí* (160: **sopongiu*), *Szurugdsi* (168), *Szutás* (169), *Tábákár* (169, cf. *Tébékár*, 170)⁸⁰, *Trásztádsi* (174, cf. *trăistar*), *Vákár* (178) și *Verzár* (181: *Verzariu*, *Varzariu*).

Ajunși, astfel, la *Verzerescul*, de unde pornisem, ne-am putea opri aici; dar materialul onomastic e încă departe de a fi epuizat. Înainte de a trece mai departe totuși să adăugim câteva observații cu privire la unele nume care aparțin, mai puțin evident, la categoriile cercetate mai sus.

Abur (12), cu tot derivatul *Aburján*, ar putea fi tot atât de bine apelativul românesc (cf. și *Aburel*, ca n. de fam. la noi)⁸¹, ca și cel armenesc, însemnând „zeamă”, pe care i-l atribuie Sz., întocmai precum *Hurmuz* (85) ar putea fi luat de la români, iar *Gágáz*, ‘balbus’ (70), se poate pune în legătură cu *găgăuș*, *gagă* (cf. și topon. vr. *Găgeni*, la N. Iorga, *Stud. și doc.*, XVI, 428), ca și cu *Gagh*, ‘Claudius’, însuși (*ibid.*), de altfel. — Problematic rămîne dacă porecla *Astá* (19) e, în adevăr, *asta* românesc⁸²; dar posibil e ca și inelegantul *Kákát*, în armeneste: „cranium”, pentru Sz. (93), să fie chiar pe românește (cf. și *bocciu*). — *Kákár* s. *kakar* (*ibid.*) pare a fi în schimb: *cocor*. — *Bêrdul*, românesc după desinență, ar putea fi românesc și în radical (Sz., 27, îl raportează la armen. *bord*, „nombrii”), pentru că un *bărdo*, *berdo*, „coasta, aripa dealului; rădiu, pădurițe; spată” (= s.-cr. *brădo*, ‘Hügel’, rut. *berdo*, ‘Abgrund, Steile’, din Berneker, 118)⁸³ se află consemnat în *Glosariul* Goleșcului (f. 15, 17, după excerptele d-lui Kirileanu). Și armenismul lui *Blid* (din *blith*, ‘plăcintă’, după Sz., 31) e pus în cumpănă de rom. *blid*. — Dar *Borcs* să fie în adevăr *borș* al nostru (34)? Și *Borcea*? — Tot atât de puțin sigure ni se par identificările lui *Gordul* cu *Korbul* (75), lui *Hulbá* cu *hulubaș* (84): de ce nu cu *holba(n)*? — Nici aderența lui *Hulubuj* (*ibid.*) nu e mai presus de îndoială, cu tot *hulubiu* și *Hulubei* ce s-ar invoca în favoarea-i, tocmai pentru că acest *Hulubei* se documentează, la armenii din Moldova și aiurea, ca o etimologie populară din *Ulubei*, *Olbei*, de origine cumano-tătară (cf. „Dacoromania”, I, 285 [268]) sau din *Chutlubej* (v. mai jos). — *Mune* (132) poate fi și *mîna*, ca și *mîne*; dar *Munds*, dat ca armenesc (*ibid.*), aduce a *Mînz* românesc. — Și de ce adevărat *Násztur* să nu fie *nastur* (cf. *Năsturel*, *Năsturaș*), ci *Nestor* (133)? — *Rátz* poate fi rom. *rață*, cum vrea Sz. (150), dar și ung. *Rác*, „sîrb”. — N-am garanta nici că *Szárészta* e *staroste* (162), dar *Vikol*, explicat insuficient din armeneste (181), pare, de fapt, identic cu mold. *vicol*, „viscol”. — Cît pentru *Zsorá* (184), el vine, probabil, din Polonia, ca și, la noi, *Jora*.

Supuse controversei, într-un sens sau altul, rămîn, de asemenea, următoarele patronimice: *Áffumi* (p. 12), considerat ca rom. *afumat* (cf. de altfel: *Fumul*, *Fumotă*); *Bihár* (29), redus la o simplă variantă a lui *Birár* = *berar*, pe cînd varianta *Bihárjan* (*ibid.*) amintește mai mult de *Bihor* (*Biharea*). — *Bumbar*, explicat de Sz. ca „gombkötő” (35), „Schnurmacher” (sensul concordă, de altfel, cu înțelesul originar al lui *nastur*!), dar care e, evident, „mehrdeutig”: *bumbar*, „bombar, bondar, bărzăune” (v. *Dicț. Ac.* și „Dacorom.”, II, 385), mr. *bumbar*, „saucisse” (turc.). — *Fugulyán* e o formațiune armeană, echivalentă, poate, cu *fugar* al nostru (p. 67, cf. *ibid.*: *Fugá*), dar jenantă rămîne prezența ung. *fogoly*, „der Gefangene; das Rebhuhn”. — *Lokovan*, *Lukovan* e mai greu de interpretat ca *localnic* (115), decît ca *Lucovan* (din *Luca*) sau din sl. *luka*, *loka*, *locov*, „luncă, livadă”, ori sl. *lukš*, ‘ceapă’ (v. Berneker, 739, s. v. *lōka*, și p. 744, s. *lukš*; cf. și topon. rom. *Locovița*, rut. *Lukavița*, afl. al râului *Lukva*: *lukovița*, „*Agaricus alliatus*”). — *Krákátics* (p. 108) ar putea fi, cum îl

consideră Sz.: *cracatiță* = *caracatiță* (rus., din baza *krakū*, cf. ung. *karika-lábú*), dar poate, mai curînd: *cracatici* = *racatici*, „răcânel, buratec” (cf. „Dacorom.”, III, 687 și rut. *krjačka*, „Laubfrosch”). — *Nevelics* (134) păstrează prea mult din sensul și fonetismul sl. *nevolja*, ung. *nyavalia*, „epilepsie”, ca să poată fi identificat sigur cu rom.-dial. *nevoie*, idem (pentru sufix, cf. *tremurici*); poate, mai curînd, cu *năvală*. — Sensul de „gilceviator”, atribuit rom. *piticar*, presupus la baza lui *Pitikár* (p. 149), trădează o confuzie cu *tipicar*, „formalist, pedant, meschin”; dar, ca derivat din *pitic* (pește)⁸⁴, *petec* sau chiar *potică* (apotheca), un *Piticar* există, de fapt, în patronimica curat românească. — *Remundás* (151), căruia i se presupune un original german (*Remonte*, „cal de remontă”), poate reprezenta foarte bine, nu numai în sufix, un reflex românesc: *rămîndă*, *căi de rămîndă* se întîlnesc des în actele vechi românești⁸⁵ — și fonetismul cuvîntului pledează pentru această alternativă. — *Retezar* (151) pare a avea o legătură cu *răteză* (cf. variantele *Retesár* și *Retezan*), dar nici cea cu ungerismul *retez*, „zăvor”, deci un „zăvorar” (cf. *rezar*), n-ar fi exclusă. — *Szákulá*, adus din armeneste sau latinește, *sacculus* (161), are un evident aspect românesc (cf. și *Székula*, p. 162 cu rom. *Secul*, dar și cu *Seculici*). — Posibil, în sfîrșit, ca *Fedik* (p. 64) să fie rom. *fetică* (dacă nu, mai curînd, o afereză din *Avedik*), iar *Bedicz* (cf. *Bedițeanu*⁸⁶): *bădiță* (nu *Bedig* = *Bedros*, „Petru”: *ibid.*).

Cu aceasta, rostul comunicării noastre ar fi încheiat.

Nu mai puțin importante socotim, însă, că sînt patronimicele românești din onomastica armeană a Ardealului, cum și acele patronimice sădea armeneste, care oferă un element de confirmare sau explicație pentru atîtea nume de origine armeană de la noi. Credem, dar, de folos a le face loc aici, pe rînd.

1. — Nume românești în onomastica armenescă :

Alexa (15), *Ántonás* (18), *Budzeskul* (35), *Drágán*, *Dregán* (58, cf. *Drágics*, *Drégics*, p. 54), *Dumitru*, *Dumitrász* (57), *Frenkul*, *Frénkucz*, *Frunkul*, *Frunk* (65, 67), *Flora*, *Floria*, *Florián*, *Florik*, *Issekutz* (86)⁸⁷, *Kendris*, *Kendra* (98: Candrea?), *Kosztin* (106), *Kresztya* (109), *Krisztis* (110), *Mérkucz* (190), *Onucz*, *Onucsán* (138), *Pászkucz* (142), *Petrucz*, *Petrásko* (145), *Toder*, *Toderás*, *Todericz*, *Toderig* (192)⁸⁸, *Todgyerik* (173), *Tomesk* (174), *Turcsa* (176; cf. *Thurk*, 173, *Tháthár*, p.171, cum și: *Asfandur Turci* din „Ioan Neculce”, IV, 159), *Turdea* (176)⁸⁹, *Zsákotá*, *Zakotá* (după Sz., un apelativ ung. însemnînd ‘allerlei Zeug’, p. 184, dar avîndu-și originea în *jacotă*, derivat din *jac*, „jaf”, care apare în n. de fam. și loc. *Jacotă* de la noi).

2. — Patronimice armeneste aflătoare și în onomastica românească din Vechiul-Regat:

Abkár (11; cf. *Abgar*)⁹⁰, *Agop*, *Agopsa*, *Hágopsáh* (13, 14), *Goþcsa* (74), *Hákubás* (188), ‘Iacobas’, (cf. *Agob*, în Ghibănescu, *Familia Rășcanu*,

p. 517); — *Ákoncz* (14), raportat la gr. ἀκοντίστης, 'Sperwerfer' (cf. *Acont*, iar p[entru] sinonimie: *Dsigar*, p. 55, cu turcismul *gideá*, „lance”) ⁹¹; — *Álács* (14: turc. 'strălucit', dar și 'potrivit', de unde rom. *alaci* din *Et. M.*, I, 668; cf. *Alace*, *Alaci*, iar, pentru origine, și *alaci*, „bigarré”); — *Állaverdi*, 'Deus dedit' ⁹² (p. 15), ca și sinon. *Asvadur* (20; cf. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, 342: *Asfadur*; în „Ioan Neculce”, IV, 159: *Asfandur*), oferind un termin de comparație pentru topon. dobrogean *Tariverdi* ⁹³; — *Avendikh*, *Avend* (arm., p. 21; cf. *Avendic*, la Iorga, *Stud. și doc.*, XXIII, 374, poate și *Vidic*, iar, p[entru] etimon: *Efendî*); — *Bábíg* (24, cf. *Babic*); — *Bárándsi* (turc. 'pregătitorul, preparatorul', p. 25; cf. *Baranga*?); *Azarian* (rev. „Armenia”; cf. la noi: *zarian*); — *Bároncs* (26, cf. *Báron*, p. 25, cum și al nostru *Baroncea*); — *Bedrosz* (26) = *Petrus* (cf. *Bădros*: Iorga, *Stud. și doc.*, XVI, 438 și *Bădroșești* ⁹⁴); — *Beszter* (28, din germ. *Bester*), dar și *Pester* (care ar explica, poate, pe *Peister* al nostru, de lângă Iași; cf. și ung. *pezster*, „Sticdhegen”); — *Boghosz* (233) = *Paul* (cf. *Bogos*); — *Budách*, *Budák* (34, cf. *Budac*, *Budacă*); — *Chacshig* (= 'cruce', 37: *Crucifer*, *Stavrofor*; cf. un *Hacig* Ciumiș din Botoșani, în Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 235, un *Hacic* [...], în Iorga, *Stud. și doc.*, XI, 279, cum și variantele arm. de la pag. 79: *Hácskó*, *Hácskul*, la care se alătură un *Bedros* sîn *Hacioc* din „Ioan Neculce”, IV, 159); — *Cheul* (*Heul*, *Hevul*, *Havul*, p. 39, cf. la noi *Heul* ⁹⁵) = „bolînd, nebun”, foarte des în compuse: *Chev-Eszdephán*, 'Bolond-István' etc. (cf. *Deli-marcu* = *Marcu* „deliul”, i. c. „îndrăznețul, viteazul”, ngr. *Deliannis* ⁹⁶); — *Chutlube*, *Chutlubej* = *Kutlubej*, 'Beatus, Fortunatus, Felix, Maharios' (p. 40, cf. *Hutlubei* Lebedă, în Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 230 și *Hulubei*); — *Czáusz* (40, cf. *Ceaus*), turcesc, ca și *Csomák* (43, cf. *Ciomac*, *Ciomag*); — *Csonka* (43), ungurește 'ciunt' (cf. *Cionca*); — *Czecz* (45), armeneste: „molie” (cf. *Tețu*, pe lângă biz. *Tzetzes* ⁹⁷); — *Dondon* (p. 52) ⁹⁸ explică pe al nostru *Dodon* (Iași), iar echivalentul său arm. *Derder* = *Der*, „părinte, preot” (p. 49), în compusele cu patronimice (cf. *Dêr-Mêndrul*, *Der-Nikulá*, p. 50, ca *Papacostea* etc.), explică, prin varianta-i *Ter* (cf. „Revue de l'Orient chrétien”, XXIV [1924], p. 214), numele de fam. *Terian* (Iași); — *Durák*, turcesc după Sz. (57), poate fi și sl. *durak*, 'stultus, ineptus' (cf. *Durac*); — *Ergán*, armeneste: „Lupul” (60), ar explica bine pe *Erhan* al nostru; — *Ferkul* (65), cu terminațiune românească, explică pe *Firculescu*; — *Gál* (71), armeneste: „șchiop” sau „lup” (recte: *kál*), amintește pe *Gal* de la noi, precum *Geczö*, *Geczi* (72), corespunde lui *Ghețu*, *Ghețea* (cf. *Kárêncecz*, armeneste: „sămănător de orz”, p. 97); — *Giragozs* (74), probabil: *Kyriakos*, răspunde lui *Gheragos* al nostru (Dorohoi) ⁹⁹; — *Gorovei* de la noi își află explicația în armenescul *gorovi*, „viteaz”, „vîrhovnic, lăncier” (p. 76: *Gorove*), poate, mai probabil ca în *Gorov*, *Gore* = *Grigorov*, *Grigore* ¹⁰⁰, care, la armeni, sună: *Chircor*; — *Hulian*, *Ulian* (p. 85) oferă o paralelă cu *Ulian* al nostru, care e însă, probabil, *Iulian* (cf., de altfel, însuși n. armenesc *Uliánná* = *Iuliana*, p. 197); — *Iszáhágian* (86), cf. *Sahaghian*, „Isăcescu, Isăceanu” ¹⁰¹; — *Iszáki* (87 din *Isac*, cf. *Isachie*, *Asaki*?);

— *Málíkh* (119: *Melik*, „rex” = t.-ar. *melík*, „posseur, roi”: Zenker, 879); — *Mánug*, *Mánya* (120) = Emmanuel (cf. *Manuc*, *Manea*); — *Mégérdics* (123) = Ioannes Baptista, cf. *Măgirdici*¹⁰²; — *Melkhon* = Melchior (124, cf. *Melcon* Frișu Buzatov, preot, în Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 229); — *Mészir* (126) = Egipt: *Misir*, *Misirliu*; — *Meszrob* (126) = *Mesrob*, *Mesrop*, s. *Mašdots*, „un demnitar bisericesc armean, ca și *Qahany* (ebr. *Cohen*, *Kohn*), *Vardapets* = *διδάσκαλος*” etc. (v. art. *Armenian Church* din „Encyclopaedia Britannica”): *Mesrobeanu* (Botoșani); — *Moroz*, rus-polon: ‘funie, odgon’ (131), amintește pe *Moruz*, *Moruzan*, iar un *Papinian* (141) există și la noi, întocmai ca și *Zadig* (184, armeneste: „Paști”¹⁰³), *Şahin* (din *Şah*: 152¹⁰⁴) și *Zsumerd*, *-ian* (184; cf. turc. *gömerd*, „génereux”, de unde dr. *giumert*, pentru care v. *Dicț. Ac.*).

În ce privește însă numele *Hábusesk*, *Hébéseke*, *Hébéseski*, *Hébéseszki*, raportate la *Hébas* (cf. și *Hébásián*), cu bază de apelativ turcesc însemnând ‘sac, traistă, raniță’ (p. 82), formațiunile patronimice sînt patent românești (*Hăbășescul*), iar baza apelativă ar putea fi turcismul vr. *habeși* (abisinieni)¹⁰⁵, din care: *Hăbășescul*, ca *Gălășescu* (prin *Găleşescu*), din *Galeș*¹⁰⁶. Varianta *Hébés(es)ki* e interesantă, însă, și pentru un alt motiv: coroborînd cu *Dăbăceski*, forma precursora lui *Dăbăcescu*, din satul *Dobîca* (Hasdeu, *Et. M.*, IV, p. CCXV), ea arată, socotim, că patronimicele românești în *-escul*, cînd derivă din nume de localități, sînt rezultatul unei confuziuni între obișnuitele derivate din toponimice în *-c(v)ski* și rom. *-ești* (pluralul normalului *-escu*).

Dar și lista numelor de botez armeneste (Sz. — p. 185 urm.)¹⁰⁷ furnizează un bogat material util pentru cercetările de onomastică românească: *Aszlán* (Aslan, Leon), *Avák* (Mareș: nu „Avacum”!), *Blágá* (Blaga, Benedict), *Gheghemesz* (Clemens), *Huszig* (Hesychius), *Káétan* (Caetano, cf. însă și *Găitan*), *Keork*, *Kivork* (Gheorghe), *Márkulea*, *Minya* (128 = Minea, Mihnea?), *Nikulá*, *Kula* (cf. Niculai, Niculea, Culea), *Okoszdinosz* (Augustinus), *Ovagim* (Ioachim), *Párszég* (Vlasie, Blasius), *Pheruz* s. *Feruz* (Victor), *Szárkiz* (Sergius, Sirghie)¹⁰⁸, *Sinkuly* (din *Sinko* + *-ul*, p. 158), *Szoghomon* (Solomon), *Taniel*, *Távit*, *Vászil* (Vasile), *Vincze* (= Vincentius; cf. toponimicul ardelean *Vintul-de-sus* și *-de-jos*)¹⁰⁹. — Ca nume de femei: *Antiká* (Antonia), *Annachatun* (cf. și *Ulchatun*, *Melqatun*, toate compuse cu *qatun*, „cadîină”)¹¹⁰, *Azád* (Liberta, Liberata), *Bérbéruk* (Barbara, -uca), *Chutlube*; apoi: *Dolváth* = Beatrix, Fortunata, Felicia (193), des la armenii din Moldova (v. Melchisedek, *Inscr. bisericilor armeneste din Moldova*, p. 63, și *Cronica Romanului*, p. 35, unde *Dolváth* apare împreună cu *Melusa*, — poate, *Melus* = ‘Methilda’ din Szongott, p. 196 —, ca fiică a lui *Donig* [= *Domnic*, *Dominic*: *ibid.*, 52, unde și: *Donigfi*, *Donigovics*], și cu soția lui Agopșa, *Mugala* [cf. *ibid.* *Mughál*, „moghol”]); *Dsuhár*, *Guhár* (turc. ‘giuvaer’) *Gulab*, *Gulisztán* („apă și grădini de trandafiri”, cf. *Varte*, *Vartig* etc.), *Mánuság* (Viorica, armeneste), *Nurig* (Steluța: dimin. din *nur*, „lumină, nuri”), *Priska* (Prisca, ung. Piroška), *Szákhár* („zahăr”), *Szultán* (Sultana), *Zátreg* (hyssopus), *Suzánná* — pe lîngă o samă de alte nume,

foarte obișnuite și la români, multe chiar evidente copii după românește, ca: *Anisor* (56), *Anucza*, *Dolkucz* (după Sz., 194, din *Dor-*, *Dorna*, *Dorothea* + suf. rom. -uță; cf. însă și dulce s. *Dolca*, *Dolcuța*), *Duducz* (cf. *Dudu*, din care și *duduié*), *Ilenucz* (cf. *Ilinucz*, 87), *Katalin*, *Katrin*, *Mériucz* etc.

Repertoriul — și cu atât mai mult extrasul — nu e, firește, complet. Atâtea nume armenesti, cunoscute la noi, nu sînt reprezentate în el: *Apic*, în compusele-i sinonime *Apiczadè* și *Apicoglu*, „fiul lui *Apic*” (Ghibănescu, *Dorohoiul*, pp. 89, 92), *Aref* (Iorga, *Stud. și doc.*, XXIII, 436; cf. *Haref*, la Hasdeu, *Et. M.*, și n. de sat argeșean *Areful* s. *Ariful*¹¹¹), *Ferhat* (din t.-pers. *Ferhâd*, „Name des von den Dichtern gefeierten Liebhabers der Schirin”: Zenker, 665), *Trancu* (un „Iodia T.”, în Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 233)¹¹², precum și multe alte nume biblice, atât de iubite la armeni, ca *Goilav*, *Goilea Gvolhav* = *Goliath* sau *Zorobabel* (*Ζοροβαβέλ*: căci acesta e Manug *Zorapapel* din „Universul” de la 14 febr. 1925)¹¹³, pe lângă unele nume de femei ca: *Khudret*, *Hagica*, *Hopisa*, *Sarica* (toate, la Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 230, 232, 235).

EXCURS

asupra românismelor din graiul armenilor ardeleni

Am relevat [...] [p. 350, n. 74] prezența cuvîntului *samcă* în graiul de pînă azi al armenilor din Ardeal¹¹⁴.

Cuvinte românești se păstrează, încrustate în versuri, și în cîntecelile armenesti ardeleni, culese și reproduse, cu traducerea ungurească, de Szongott, în monografia Gherlei¹¹⁵.

„Cîntecul negustorilor” — o elegie asupra soartei acestei bresle, nevoite să-și petreacă viața în călătorii departe de cămin — cuprinde următoarele românisme (în ortografie maghiară): *desztul ál szélit* (IV, 369), *zid* (370), *nekaznun*, *péczit*, *kikiczárcre*, *kikiczárnjere*, *sápáté*, *mákár... mákár*, *báné*, „*cse áj ádus?*” (371) = *necaz* (cu desinența casuală armenească), *păřit*, *chichiřar*, „*Krämer*” (cf. *chichicear*: *chichiřă*), *șapte* („de șapte ori, șaptemînal”), *măcar... măcar* (și p. 372), *bani*, *ce-ai adus?* (corect ortografiat, ungurește: *ádusz!*).

Așa-numitul „Cîntec al politicei lumii” (*ibid.*, pp. 373—377) cuprinde, de asemenea, vorbe românești: *dusmán* (373), *kurkánu*, *pápuráje* (374), *kokonán*, *pépusové* (375) = *dușman*, *curcan*, *de papură*, *cocoană*, *păpușă* (sc. *de tutun*, „*Tabakrolle*”); poate și: *kopláment*, *popán*, *krécsmán(ere)* (p. 376) = ‘compliment, popă, crișmar’.

[...] Ultimele versuri în special („*Pájez háju e párégám: Ze gividsáre zdámghán*”) sînt interesante, ca unele ce atestă vechiul proverb: „*Armeanul plătește gloaba*”¹¹⁶.

Altă zicătoare o găsim atestată în cîntecul „Baia” (p. 394), în care cîntărețul povestește cum, „la 1775, luna iulie 30”, plecînd din Gherla cu carul cu boi și trăgînd la casa numitului Haller, i-a mers de minune acolo: „de toate am căpătat: în zi de fruct, mult vînat: în zi de post, păstrugă (păstrăvi) multă; dar din *gardul lui Nago* [Neagoe?] *cel mare*” (*Páicz mēdz Nágoin cshátnen*), spune el ironic, iar editorul explică: „nici pe bani”.

Este evident că avem aici o variantă, o adaptare a vechiului dicton moldovenesc — transplantat de armenii pribegi —: „din *gardul Răzoaei*” (v. Ghibănescu, *Din traista cu vorbe*, p. 121 sqq.: „Îi mînca din *gardul Răzoaei*”) sau *Mîntulesei* (v. Zanne, *Proverbele*, VI, 194, cu trimitere la *Răzoaia*, p. 274, și *Iloaia*).

„Cîntecul Gherlei” ne înfățișează (378) numai românismul *bánov* = ‘bani’, iar cel imediat următor (*ibid.*), în care se cîntă *dáláuzi*, ‘un fel de prăjitură armenescă de Anul-Nou, făcută cu miere, nuci și coajă de năranză’ (v. p. 85¹¹⁷), nu ofere nici un specimen de românește. În schimb, „Cîntecul de jale”, ce vine la rînd, aduce două românisme: *dusmēnnjérsz* (380) și *mēschul* (381) = ‘mișel’, în sensul arhaic de ‘nenorocit, mîhnit’, iar „Cîntecul îngrijitorului” (p. 381) mișună de vorbe românești: *mēschul*, *purtat* (382), *portán*, *mēschul*, *sápáthē*, *daré*, *báltánéré*, *krecsunnál* (383), *sápát*, *desztul*, *észvádé* (384) = *mișel*, *purtat*, *poartă*, *mișel*, *șapte*, *dară*, *baltă*, *Crăciun*, *șapte*, *destul*, *vad.* — *Nékáznérész*, *morczhile*, *domnah* (385) = *necaz*, *moarte*, *doamnă*, apoi *éntreg* (387) și *bán* (repetat, pp. 388—9) ne întîmpină în dialogul elegiac între două soacre.

În sfîrșit, în ultimele piese, „Cîntecul bancnotelor depreciate” (an. 1811) vorbește de *mēschulvinkh* și *nékázé* (390), de *bán* și ‘farșangul’ (carnavalul) *Brasové* (391, unde și: *dárēm* = ‘dară’) și de *jépuránjer* (392: ‘iepure’!) [...], pomenind de *zápisz* (zapis), de ‘viței ce devin *bucșani* (*buksánnéré*) și *bucșan* (*buksán*) care devine junc (*dsunk*)’ (*ibid.*¹¹⁸).

Foarte des întrebuițat e auxiliarul *e* (este): pp. 370, 373, 374 etc.

I-țiul Congres al filologilor români, București, 1926, p. 54—88.

NOTE

¹ „Anuarul Inst. de ist. națională” din Cluj, I (1922), pp. 318 urm., 409 urm. [3]; cf. *ibid.*, II (1924), p. 362 [41] urm.

² „Dacoromania”, II (1922), p. 650 [167].

³ *Ibid.*, I (1921), pp. 264 urm., 557 [161]; II, 790; III, 872, n. 1. Cf. încă: Berneker, s.v. *demeškinja* (reflexele slave), apoi Bartal, s.v. *damascenus* (ung. *dömáczi*, ‘habos aczélú’), cum și sinon. rom. *bulat*, ‘cuțit de oțel (sc. de Damasc)’ = rus. *bulatú*, ‘[Damaszener-]Stahl’ (Tiktin) și *taban* = turc. *taban kylyğ*, *šam kylyğ*. (Cele mai bune săbii ‘dimischii’ erau însă cele din orașul persan *Kám*: Zenker, 721°). — Însuși numele greco-latin al oțelului, *chalybs*, e, de altmîntrelea, cum se știe, un nume geografic (al fluviului spaniol, în apele căruia se

călea mai bine fierul). — Pentru sinon. turc-ar. *muhenned*, „fabriqué de l'acier indien”, v. Barbier, II, 1061. — „De mascos” („Făt-Frumos”, 1926, p. 43) e chiar forma gr. a topon. Δαμασκός (rimind cu „jos”).

⁴ Și n. de cal (cf. Tiktin, s. v.).

⁵ R. I. Călinescu, *Șarlă, javră, potaie*, în „Arhivele Olteniei”, III (1924), p. 348 urm. — Dar „Javarra”, din care se derivă acolo *javră*, e, din nenorocire, o regretabilă confuzie cu *Navarra*.

⁶ *Dict. universal*⁴, s. v.

⁷ Iorgu Iordan, *Chivuță*, în „Arhiva” din Iași, XXXII (1925), p. 66 urm.; cf. și rut. *kivúha*, 'die zuwinkt, kokette' (Żelechowski, I, 342), cu același sufix ca și *klevetúha*, 'schimpfendes Weib' (*ibid.*, 347). — O *Chiva Țiganca*, la N. Iorga, *Studii și doc.*, XVI, 142; altă „Țigancă slobodă, *Chiva bobăseasa*”, la Sandu Teleajen, *Casa cu mușcate albe*, 68. — Un caz analog avem în *chirandă*, „mujerie necinstită”; din n. propriu țigănesc *Chiranda* (Șăineanu, o. c.), el însuși, probabil, n. de floare *Cheiranthia* (ngr. χείρανθος), cum arătam aiurea. — Adăugim că rut. *kiv*, gen. *kira*, „Beiname des Zigeuners = Dieb” (Żelechowski, 346), pare a fi onomatopeicul *cîr!* interj. imitînd strigătul ciorilor (cf. *cioară*, *cioroi*, după Viciu, *Suplem. la „Glos.”*, p. 5, și *corău*, ca epitete satirice ale țiganilor).

⁸ V. S. Fl. Marian, *Satirele populare române*, București, 1893, pp. 345 și 351 („Măi țigane, *Gavaoane!*”); la pp. 248 („Să ne dai un popă bun Din neamul lui *Găvăun!*”), cum și 222 și 236 („Măi țigani, Măi *gărgăuoani!*”) apar evidente modificări supt influența ritmului (cf., de altfel, și pendant-ul *cațaon-cațaun*, iar, în alt sens, chiar *Savaon = Sabaoth*: „Șezătoarea”, II, 99), sau a etimologiei populare (cu *gărgăun*), care a indus în eroare pe Tiktin, făcîndu-l să subsume cuvîntul nostru sub acesta — desigur, greșit: faptul că *gărgăun* există de asemenea ca poreclă a țiganilor (v. Candrea, *Porecelele la români*, pp. 108, 117) dovedește că *gavaon* trebuie redus la el tot atît de puțin, pe cît o variantă ca bucovineanul *corbet* (*ibid.*, p. 108) a altui epitet țigănesc, *curbet* (ca n. de fam., la Ghibănescu, *Cuzestii*, p. 313: *Curbet*, și Erbiceanu, *Ist. Mitropoliei Moldovei*, p. 331: *Gurbet*), ar putea dovedi că acest *curbet* nu e identic cu alb. *hürbetš*, 'Fremdling', *kurbat*, 'Zigeuner, Siebmacher', sîrb. *gurbet*, 'nomadischer Zigeuner' (G. Meyer, *Alb. Wb.*, 215), adică, în ultima analiză, cu turco-arab. *gurbet*, 'long voyage à l'étranger, éloignement de sa patrie, exil, émigration, pays étranger, misère, malheur' (Zenker, 646^b), ci cu *corb* al nostru. — Varianta *găvăun* o citează și O. G. Lecca, *Istoria țiganilor*, Caransebeș, 1898, p. 102, iar un *Gurbet* apare acum și în „Ioan Neculce”, IV (1924), p. 150 (doc. din 1678). — Pentru zicătorile relative la țigani, v. Zanne, *Proverbele*, VI, 351—399.

⁹ V. Wetzer u. Welte's *Kirchenlexikon*, ed. II, Freiburg im Breisgau, 1888, vol. V, v^o *Gabaon*: „[Die Gabaoniten] verloren die Freiheit, und mussten den Israeliten Helotendienste leisten”.

¹⁰ Cf. *Dict. Acad.*, s. v. (unde și: *hlopiț*, „danciu, puradel”), și Berneker, s. v. *chlop* (p. 394). — „*Holopi țigani*”, la Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, 54, iar în ms. Ac. Rom. n-rul 1318, f. 139 (după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu): *clopiță* („Vai de voi, vrăjitoarele și fermecătorile... Vai de strigele și *clopițele!*”).

¹¹ Cf. *Dict. Acad.*, s. v. — *Chaldaeus* (χάλδαϊος) era deja în latinește un apelativ, cu un sens de „astronom, matematic; astrolog, șolomonar”; iar, în ce privește răspîndirea elementelor biblice la noi, ea se făcea nu numai prin biserică, ci și prin cancelaria slavonă: acel *mara anatema* din doc. slav. („da bîdet proclét i anatemu mara anatema”), care a lăsat perplex pe d. Ghibănescu (*Surete și izvoade*, II, 246), e formula magică arameică *μαρνα θα, μαρναθὰ ἀμή*, „unser Herr, komm!” (interpretată și ca: *μαρὰν ἔθθα*, „der Herr ist gekommen”), cu care sfîrșește rugăciunea de la cina cea de taină (cf. Ed. Meyer, *Ursprung u. Anfänge des Christentums*, Berlin, 1923, III, p. 232, n. 1).

¹² I. Bîrlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș*, București, 1924, p. 132; cf. și mr. *cărmăhnlă*, „guillotină” (Pascu, *Dict. étym. nr.*, I, p. 204, n-rul 101).

¹³ Deformare din *vive le son*: „Fivrelzon! fivrelzon! așa pronunța el (Manea Nebunul) pe românește cuvintele cîntecului său favorit: Dansons la Carmagnole; vive le son, vive le son du canon!” (Ion Ghica, *Scrisori*, ed. „Socec”, București, 1887, p. 508). Cf. *bonjourist* și ca replică, *tombatera* = τὸν πατέρα (v. Tiktin, s. v.). — Pentru însuși fenomenul acesta, de „echoic words”, v. curioasele exemple din Jespersen, *Language*, London, 1923, p. 399, adău-

gînd, în ce ne privește, pe *Ținc-minte*, porecla românilor la sași („*Tzinye a Minthye*”: Halt-*rich, Zur Volkskunde der siebenbürger Sachsen*, p. 129) și unguri („*Cine Mintye*” e și titlul unui roman de Dozza E., Budapest-Kolozsvár, 1903), pe *Moj, Moi* (măi, mări), porecla aceluiași la sași (cf. Zanne, *Prov. rom.*, VI, 279), pe *Stupai* („*Dacorom.*”, III, 737 [187]; „*Conv. lit.*”, 1925, p. 285; cf. Dion. Ecl., *Hronogr.*, în *Tesauru de mon. ist.*, II, 164 urm.) etc. — Gazda mea de la liceul din Pomirla făcea, ca toți pomirlenii, mare haz de un consătean chefliu, care-și anunța totdeauna intrarea prin cuvîntul: „*macahon!*” Omul nu vorbea însă de speța de meșteșu numită așa prin nordul Moldovei, ci de însuși mareșalul *Mac-Mahon*, al cărui nume însemna cîndva, și la noi, o băutură („un sprîț, un *macmahon*”, comandă „*Moșul*” lui A. Bacalbașa), întocmai precum numele fortăreței luate de el, *Malakof*, designa monumentalele fuste-turn de pe vremuri.

¹⁴ V. G. Frilley, *La Perse littéraire*, Paris, s.a., p. 137 urm. — *Suleika* lui Goethe, a cărei familie onomastică n-o știe R. Hirzel (*Der Name*, Leipzig, 1918, p. 80, n. 1), e, în orice caz, același nume oriental de hetairă. — Interesante elemente de acest soi, avînd la bază apelative exotice (orientale, africane etc.), adună, pentru limba germană, Enno Littmann, *Deutschland und Morgenland im Lichte der Lehnwörter*, în: „*Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*”, n.s., vol. III (1924), p. 73 urm.

¹⁵ *Halaică*, „sclava unei hanîm” (v. Șăineanu, s. v.), din același turc. *chalaika*, „Sklavin, Dienerin”, ca și bulg. *alajka* (Miklosich, *Türk. Elemente*, I, 307), nu e o rivală serioasă, iar de vreo scurtare ipotetică dintr-un ipotetic *mișeleaică* (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 231) nici nu poate fi vorba. — Ceva mai primejdios e *tălanîță*, ‘iapă bătrînă’, probabil fem. de la *talant*, ‘dalac de cal; cal rău’, fiindcă metafora e în adevăr obișnuită (cf. *iapă*, *ieporniță*: *talaniță*, *calan huidumă*, ‘iapă; femeie mare, diformă’, ca sl. *kobyła*, iar, pe de altă parte, epitete ca: *hoșcotină*, *pîrțotină* sint comune iepelor și femeilor depravate, acesta din urmă avînd și un masculin, *pîrțolin*, ‘om ușurel, flecar’; întrebuițat și ca n. de copac: Zanne, *Proverbele*, VI, 262). — Dar *tălant*, *talant*, ‘cal urît și netrebnic; cal în genere; nărav, învăț’ (comunicat de d. S. Pop, din răspunsurile la *Chestionarul „Muzeului limbei române”* din Cluj), mi se pare = *talant*, ‘talent’, figurat și ironic.

¹⁶ *Ciocoi vechi și noi*, ed. a 3-a, București, 1924: „...noi vrem lucru bun, iar nu *tălanîțe* din Scaune” (p. 130, cu nota: „Pe vremea aceea și chiar mai în urmă se numeau *tălanîțe* femeile cele mai degradate și ordinare; mahalaua Scaunelor, cartierul femeilor de felul acesta”); cf. p. 177.

¹⁷ Criteriul ciștigului? Cf. lat. *meretrix* (de la *mereri*: *corpus lucro apponere, ex corpore suo lucrum facere*, ‘a sta la interes’, poate și turc. *ruspulu, ruspa*, ‘amantă’, față cu it. *ruspo*, ‘zecchino’, cum și germ. *Schaz*, fr. *trésor* etc.).

¹⁸ Gîglea-Vilsan, *De la românii din Serbia*, p. 398, glosat: ‘hoțoaică, vicleană’. — Aceeași formă se ascunde, cred, și în vr. *talaichîță*, ‘εταίρα, meretrix’ din *Herodot*, ed. Iorga, p. 131 (probabil, o confuzie grafică între -in- și -ik- cirilic), precum *tălăniță* (atestat, ca atare, la Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 307: „Taci, șireato, *tălăniță!*”) se ascunde în coruptela: „Pupu-ți legea *ta, lăniță!*” (*ibid.*, p. 255), unde e interesant de observat și eufemismul asonant, corespunzător pînă la un punct fr. *baiser* (pentru injurătră trivială de *lege*, ‘religie, credință’, cf. echivalentul ngr. γαμῶ τῆν πίστιν σου).

¹⁹ Căndrea-Densusianu-Sperantia, *Grăul nostru*, II, 146.

²⁰ *Glosariul inedit*, f. 276 (după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu).

²¹ *Ibid.*, f. 417. *Talian*, ‘unealtă mare de pescuit pe coastele Mării Negre’ (Șăineanu, *Dict. univ.*, 4), evident, același cuvînt; iar etimologia-i ‘necunoscută’ e, foarte probabil, rut. *talian*, ‘1. talijan (italian), 2. Art. Fischnetz (beim Fischfang im Meere gebraucht)’, din Żelechowski, II, 946; cf. și ‘*Arhiva*’, 1913 (Scriban).

²² Cf. și Arhibald, *Porcii*, I, 209: ‘*mașandrelle* din Lipscani’.

²³ V. L. Spitzer (în „*Wörter u. Sachen*”, IV [1912], p. 134, n. 2) și H. Gelzer (în „*Zeitschr. f. rom. Philologie*”, XXXVII [1913], p. 257 urm.); cf. și t.-pers. *lolo*, ‘femme publique’. = pers. *lûlû*, ‘Name eines Stammes indischem Ursprungs, berühmt durch schöne Knaben und Mädchen, auch *Karagy*, ‘Zigeuner’ genannt’ (Zenker, 796°). — Pentru răspîndirea faimei în acest domeniu, putem cita vorba de ocară: ‘*curvă de la Podu-Roșu*’, în care e vorba de faimosul ‘*Podu-Roșu* din orașul Eșului’ (T. Vîrnăv, *Istoria vieții mele*, ed. Gorovei, p. 97; cf. rev. ‘*Ioan Neculce*’, III, 184 și N. A. Bogdan, *Monogr. orașului Iași, ad. loc.*) și pe care

am auzit-o, în copilărie, la Tîrnauca în jud. Dorohoi. — *Pod* are aici, evident, înțelesul de „stradă” (*podită*), ca și în *Podul-Mogoșoaiei* bucureștean; cf. și „muieri *podărese* curve” = ‘femei de stradă’, în „Cronograful lui Dionisie Eclesiarhul” (*Tesauru de mon. ist.*, II, 194), mai curînd ca: „femei de podari”.

²⁴ *Cuvente den bătrîni*, I, 239: ΓΑΛΕ — pe lângă alte nume, printre care relevăm: *Mănjina* (omonimul cunoscutului toponimic) și *Armeanca* (n. de țigancă). — Un *Gîdea*, și în „Anuarul inv. sec. din România” pe 1924—5, p. 468, iar o „jupăniță *Armanca*”, la Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 209.

²⁵ Ultimul (*ibid.*, n-rul 68) e de adăugit la sinonimica dată în *Dict. Ac[ad.]*, s. v., ca și **bacău* = ung. *bakó*, în expresia: „a-și găsi *bacăul*” (după Weigand, „Jahresber.”, XVI, 76, și Gombocz-Melich, s. *bakó*).

²⁶ Cf. și la românii din Serbia (Giuglea-Vîlsan, p. 43):

Un șarpe cu paiu-n gură:
Gîde-al mieu cu ștreang în gură.

Pentru patronimicul *Gîdan*, v. și strigătura satirică din rev. „Izvorașul”, 1925, p. 9.

²⁷ *Ciocoi vechi și noi*, ed. citată, p. 85:

Aideți, frați, la haiducie,
Să scăpăm de lighioi,
De *cochinți* și de ciocoi!

Cf. adnotația: „*Cochinți* și *cațaoani* sint numele obișnuite ce le dau țărani grecilor arendași”, cum și Candrea, *o. c.*, p. 135 (unde se înregistrează și „etimologia” lui Baronzi, din „*Kakoinsii*” care ar fi locuit cîndva în „Dacia-Alpestră”). — Mai ademenitor ar fi ngr. κοκκινούτσικος = κοκκινωπός, „roșcat”, din care, dialectal, n. de bou, κουκκίνης, „bou roș” (*Velvendhò*, după *Glosarul* lui Budona): acesta ar putea fi, de altfel, apelativul la bază.

²⁸ V. „*Revista istorică*”, XI (1925), p. 51.

²⁹ Szongott, *o. infra c.*, p. 133.

³⁰ Mr. *hășot*, „hoț de vite” (Doru, *Vlahula*, pp. 25 etc.), e, evident, *Hășot*, locuitor din *Hăși* (cf. și Pascu, *Sufixe*, pp. 68, 397), cu toate „explicările” de altă natură încercate de autor (Doru, *o. c.*, p. 65, unde și *Venzi*, „tilhari”, luat drept n. propriu, e, probabil, identic cu *levenzi*, „levinți”, dacă nu chiar cu *benzi*, „bande”: legătura apelativului cu n. pr. e, în acest caz, tot atît de iluzorie, deși mai puțin amuzantă, decît în alte „etimologii” ale autorului nostru: *isusitul*, „logodnicul, venitul de la Isus” [p. 199], de fapt, din *isusescu*, = ngr. ἰσιάω, „tocmesc”: *ciceroană*, „comănac, probabil din timpul lui Cicerone” [p. 207], *cațaoan* = Căciu-Anton, Caciandoni [p. 218], *Țințar*, „fiu de țar” [p. 223], i.e.: *sin-Tzar* [„etimologia” o cetisem de mult, prin rev. „*Albina*”!], etc.). — E drept să spunem însă, că, dacă romanul d-lui Doru, care consideră pe Benjamin de Tudella (*sic*) ca un „scriitor bizantin” (p. VI), e opera unui diletant fără critică, el nu e, totuși, și opera unui scriitor cu totul lipsit de talent și, ca pictură de moravuri aromâne, e interesant.

³¹ De fapt, citatul nu face parte din textul hrisostomic însuși, care se încheie (în ed. a II-a a versiunii românești) la f. 191^b, ci din „Cuvîntul la cruce și pentru pocăință și pentru a doua venire” al lui Efreim Siruli, adaus, ca apendice, la capăt, împreună cu „Alte cuvinte ale multora sfinț, și dascăli”; iar pasajul original corespunzător (pe care a avut amabilitatea de a ni-l copia d-nul D. Russo, la Cluj neexistînd un text grecesc al *Mărgăritarelor*) confirmă întru totul bănuiala noastră, arătînd că e vorba de „baia nașterii de a doua (cf. *Renatus, René*), a botezului, în cristelniță” („scălduș dumnezeiesc de prefacere”, traducea Dosoftei; cf. „sfînta scăldătoare”, la Gheorghe Brancovici, *Opere*, ed. Iorga, p. 31): „Τὰ ὕτα καὶ τὰ τούτων ὅμοια ἀποτάσσεται πᾶς, πιστὸς ἐν τῇ Ἐλίᾳ κ ο λ υ μ β ἡ θ ρ α” (Μαργαρίται, ἤτοι λόγοι διάφοροι τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου, Veneția, 1675, p. 269, r. 8 = Τὰ τοῦ ὁσίου πατρὸς Ἐφραίμου τοῦ Σύρου πρὸς τὴν Ἑλλάδα μεταβληθέντα: S. *Ephraim Syrus, graece, e codd. mss. Bodleianis*, Oxford, 1709, p. 381, r. 39—41, cu varianta χριστιανὸς in loc de πιστὸς). Sensul lui *scrip-*

toare e, deci, acela de „locus ubi natare possumus aut nos mergere; piscina; lavacrum”, al gr. κολυμβήθρα, care cadrează perfect cu numele apei citate, iar etimologia e, după toată posibilitatea, slavă: vsl. скрипати, „strepere” (Miklosich, *Lex. palaeosl. gr.-lat.*, 851), prin aluzie la zgomotul apei curgătoare; cf. și vsl. скрипанніє, „strepere” (*ibid.*), iar, pentru formațiune, sinonimele: *lăutoare*, *scăldătoare*, ba chiar *botezetoare* = βαπτιστήριον (Dosofoei, după excerptele din „Buciumul român”, II, 550). — Cu totul alt cuvânt e, evident, *scriptitoare* din „Tiganiada” (ed. Cardaș, p. 43) = *scripitoare*.

³² V. Iorgulescu, *Dicț. geogr. al jud. Buzău*, p. 447. (Marele dicț. geogr. îl neglijează.)

³³ Din aceeași familie, poate: *Tigheciu* (*Chigheciu*, și ca patronimic: Postolachi *Chigheciu*, la Iorga, *Doc. Callimachi*, II, 677), *Tigoiu* (sat, în Rîmnicu-Sărat). — Forma genuină a numelui e, cum se știe: *Tighinea*; în „Arhiva istorică”, I: *Tinghiana*. — După Géza Kuun, care citează din Broniovius (*Descriptio Tartariae*, ap. Schwandtner, I, 319) forma *Techina*, numele ar fi cuman: *tegni*, *tegana*, „lavellum” (*Codex Cumanicus*, p. XXXV). Observăm, însă, că un vechi-turc. *tigin*, *tegin* apare în manuscriptele „runice” din Turkestan, iar un *Kül tegin*, „tyrkisk prins”, și *Tegin*, „prins af kaganhuset”, apare în inscripțiile vechi-turc. din Mongolia, descifrate de V. Thomsen (*Samlede Afhandlinger*, III, 266, 514, 516) — ceea ce ar duce mai curînd la o origine tătară. — Să adăugim că, în ce privește originea *Hîrșovei*, nu trebuie pierdută din vedere nici numele femeiesc vr. *Hîrșova*: „*Hîrșova*, fata lui Curuia clucer” (Ștefulescu, *Tismana*, 101), dacă n-o fi la mijloc vreo greșeală în loc de *Hîrșova*, fem. de la *Hîrs*: „jupănița *Hârșova*” (Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 209).

³⁴ V. rev. „Ion Creangă”, IX (1916), p. 94.

³⁵ Legătura sinonimului *mitocan* cu *mitoc* o văzuse deja Filimon care vorbește de „dulgheri, zidari și alți meseriași ce locuiesc în mahalale și mai cu samă pe la metohul din Dealul Spirei, de unde derivă chiar numele de *mitocan*” (v. *Nenorocirile unui slujnicar*, ed. M. Dragomirescu, p. 55).

³⁶ V. *Dicț. Acad.*, s. v.

³⁷ V. S. Pușcariu, *Contribuții la gramatica istorică a limbii române* (din „An. Ac. Rom.”, XXXIII), p. 17; cf. A. Scriban, „Arhiva”, Iași, 1923, p. 276 și N. Drăgan, „Dacoromania”, III (1924), 714. — Adăugim că există și pendantul dimin. *Bădărică* (v. „Anuarul inv. sec.” pe 1924—5, p. 460).

³⁸ Rev. „Ion Creangă”, V, 152.

³⁹ „Șezătoarea”, XXXI, 14; cf. și răspunsurile la *Chestionarul Hasdeu* (după extrasele D-lui Kirileanu): „un fel de mîncare” (Satu-nou, Dobrogea).

⁴⁰ Cf. de altfel și sinonimele *cocîrțau* („Șezătoarea”, IV, 159), *zăbic* (Boceanu, p. 106) etc., cum și: *crihan* (Viciu, *Glosar*, s. *cleanf* și *Supl.*, s. *clifan*) frecvent ca n. de familie (corespunzător mr. *Bucuvălă*, despre care v. G. Meyer, s. *buke*, și „Dacorom.”, II, 521), *gîgău* (*ibid.*, 44) etc. — Ar fi, desigur, interesant de adunat și studiat, pe lângă numele de mîncări preparate din făina de păpuși (*bobeală*, *cocoradă* etc.: Viciu), sinonimica „mămăligei”: *coleașă*, *mandră*, *rășumoi* (rev. „I. Creangă”, VI, 314, evident identic cu *rusuroniu*, -e, „pinea ce se face din răzăturile de pe covata în care s-a frămîntat aluatul”, din „Rev. critică-literară”, III, 167), *troșmei* („Șezătoarea”, cit. de Zanne, *Prov. rom.*, III, 605, unde se dau o sumă de termeni și informații prețioase în această privință), *palincă* [= **părincă*?], *șfirleică* (rev. „I. Creangă”, III, 378) etc.

⁴¹ *Alđojaszketýézik*, forma supt care s-a întors la unguri un copil rătăcit al lor, *ald*, ‘benedicer’, trecut prin *alduiesc* al nostru (Gombocz-Melich, s. v., col. 68), îi va fi mirînd, oare, pe ei mai puțin?

⁴² Apelativul *puja*, „Bubi”, din ungurește, e, evident, din românește, ca și: *pulya*, „klein, zwerghaft”, *pujka* s. *pulyka*, „Truthnh” (și *pulyka-gunár*); cf. *ficsór*, „der Mauthmass (in der Mühle); der Bursche, Kerl”, și *fiú*, „der Knabe, Junge, Bursche; Sohn” (Ballagi), apoi însuși suf. -fi (diminutiv, indicînd filiația) dintr-un *wfi*, „domnișor”, lit.: „fiu de domn”.

⁴³ V. E. Thewrewk, în *Czigány Nyelvtan* al arhiducelui Iosif, Budapesta, 1888, p. 232.

⁴⁴ V. „Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde”, n.s., XXXVI (1909), p. 396. Cf. de asemenea: Czoernig, *Ethnographie der österr. Monarchie*, Viena, 1867, I, p. 73 și, cu titlu de document: Kr. Lukácsi, *Historia Armenorum Transsilvaniae*, Viena, 1859, p. 9 urm.

⁴⁵ „Călare pe bivoli”, spune tradiția populară ardeleană (comunicarea d-lui prof. Camil Negrea din Cluj).

⁴⁶ Cum susținea, polemizând cu Hasdeu, regretatul Gr. M. Buiucliu (*Cînt de jălire asupra armenilor din țara valahilor* de Diaconul Minas Tokațî, extras din „Convorbiri literare” pe 1895, p. 26 urm.).

⁴⁷ V. N. Iorga, *Armenii și românii: o paralelă istorică* (din „An. Ac. Rcm.” pe 1913), p. 31. — Cf. și acest pasaj din motivarea petiției arhiepiscopului din Liov către Iosif al II-lea, cu privire la jurisdicția armenilor din Ardeal: „Natio Armena sub finem proximi saeculi ex Moldavia et Valachia propter Turcicas hostilitates in Transsilvaniam velut in locum refugii se recepit” (Lukácsi, *o. c.*, p. 132).

⁴⁸ La 1750 încă, totuși, femeile din Gherla nu știau ungurește (Iorga, *o. c.*, p. 32). — Despre Gherla în special, v. același, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, II, pp. 470 urm., 480 urm.

⁴⁹ „Minas vel Mennas, Armenorum Episcopus” (Lukácsi, *o. c.*, p. 66), „Doctor Minas Eudoxiensis [= Tokațî, din Tokat], Csillifdar-Oghlu cognominatus, Episcopus Moldaviae”, convertit la catolicism în 1686 (*ibid.*, p. 68). — Pentru faptele istorice, cf. N. Iorga, *Ist. bisericeii românești*, I, p. 418 urm.

⁵⁰ Din n. de pers. *Gerlach*, după G. Kisch (*Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, Hermannstadt, 1907, p. 94). — Atestată ca sat (românesc), *Gherla falu*, la 1410 (Szungott, *Monogr.*, I, p. 65), *Gherlahida*, în 1291 (*ibid.*, p. 3, cf. *Apahida*). — Pentru identificarea lui *Új Bálványos* cu Gherla (Motogna, „An. Inst. de ist. națională” din Cluj, II, 321) putem găsi în aceeași monografie a Gherlei, I, p. 3 sqq., toate dovezile documentare necesare. — Pentru *Mintiul-Gherlei*, cf. și *Mintitele*, sat (Iorga, *Studii și doc.*, XVI, 431), i.e. *M.-telek*. — Pentru apelativele *gherlă*, *gherlan*, v. *Dicț. Ac.*, ad voc.

⁵¹ Și la d. Philippide: Ἀρμενόπολις (cf. „An. Inst. de ist. naț.”, Cluj, II, 202). — Arme-nește: *Hájoczkhkhághákh*; cf. *Cîntecul orașului* (*Monogr.*, IV, 377): „Hájoczkh khághákh, tun mjédz Gérlá” = „Oraș al armenilor (tîrg armenesc), tu, mare Gherlă!”. — Și ungurește, deși mai rar: *Örményváros*. — Pentru *Hájoczkh*, cf. *Haig, Haik*, eponimul armenilor, și *Armenag, Armenak*, fiul său.

⁵² *Axentius Verzár*, în actul latinesc de constatare judiciară a succesiunii (v. Szungott, *Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája*, I, p. 285; cf., la p. urm., lista obiectelor rămase, unde „materia Turcica *Zoffelicta*” trebuie citit: m. T. *Zoff dicta*, fiind vorba de cunoscuta stofă turcească *sof s. zof*, „ciambellotto, camelot”), iar în legenda portretului (*l. c.*): „Oxendius *Versellescus*, Armeno-Moldavus”. — De aceea și încercarea lui Hanusz („Archiv für sl. Philologie”, IX [1886], 474) de a deriva pe *Verdzeres*, *Werzireski* din armen. *verdz*, „Ende, letzter”, e zadarnică. — Tot un Axinte și tot din Moldova e și acel *Hagi Oxindie* „din țărișoara *Buhdan*”, pomenit într-o inscripție botoșăneană (Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 232).

⁵³ Cifrele fără altă specificare, din paranteze, indică pagina din monografia lui Cristofor Szungott, fost profesor la gimnaziul din Gherla: *A Magyarhoni örmény családok Genealogiája*, Szamosújvár, 1498, principalul izvor din care ne-am ales materialul onomastic — împreună cu alte publicațiuni ale acestui autor, ca: monografia Gherlei (4 vol.) și revista „Armenia”, pe care le cităm, expres, la locul lor.

⁵⁴ P[entru] armenii din tîrgul lui *Romașco-Vodă* sau *Rcmașcani*, v. și Iorga, *Ist. comerț. rom.*, II, 29. Cf. în schimb: armeni „ungureni”, la Iași (*ibid.*, 24).

⁵⁵ Deci: „Trandafirăș”; cf. *Chalig* = *Kálig*, „lupușor”, din *Kál*, „lup” (187), *Hanig* = Ionică (188), *Luszig* (189, cf. *Hagi Lusig* Maximovici, în Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 232), *Nurig* („Steluța”, din *nur*, cf. *nurliu*): contaminația cu suf. rom. *-ic(ă)* nu e, de altfel, nicidecum exclusă!

⁵⁶ În *Tájdónján (Tájdójan)* avem chiar cazul unui hibrid cumul de sufixe eterogene: arm. *Tavit* (*David, Daud*, alb. *Dauti*, ngr. Δαούτης) + rom. *-oń (-oi)* + arm. *-ian*. — Puțin diferite, în același gen: *Handsulovics* = *Ohannes* (cf. Carabet sin *Hagi Ohan*, alături de *Hagi Ovanes* și *Ovanes* Mosor din rev. „Ioan Neculce”, IV, 159; apoi: *Hanko*, rom. *Hango* și, poate, *Hîncul*) + *-ul* + *-(ov)ici*, sau *Krécsmársi* (108) = *cricimar* (círciumar, crișmar) + *-giu* (din turc.). — De notat că satul mold. *Hangani* (Bacău) se chema înainte: *Urmeniș* (v. „Ioan Neculce”, IV, 331).

⁵⁷ Cf. și dictonul: „a fi al lui Radu Joacă-bine” (Zanne, *Proverbele*, VI, 273). — E tipul clasic: *cantagallo*, *cantamerlo*, *cantalupo*, *cantacápra*, *cantalapiedra*, *salimbene*, *frangipane*, *patifame* etc. La foarte numeroasele exemple adunate de Skok (*Cantare in franz. Ortsnamen*,

în „Zeitschr. f. rom. Philologie”, XXXII [1908], p. 555 sqq., și *Die Verbalkomposition in der romanischen Toponomastik*, în *Prinzipienfragen der roman. Sprachwissenschaft*, II, p. 15 sqq.), se poate adăugi o întreagă serie românească: *Cîntă-bine*; *Belibou*, n. de fam. (v. Kogălniceanu, prefața la *Poeziile* lui Hrisoverghi, Iași, 1843, p. XIX), după care topon. *Belibou*, han în Suceava (*Marele dicț. geogr.*, I, 363), fîntînă în Neamț (greșit tipărit în *Dicț. geogr. respectiv*: „Belibon”) și în Ibănești-Dorohoi (*Belebou*; cf. și un *Belibău* bucovinean, la Dan, *Măn. și com. Putna*, 131, cum și it. *Cimabuë*, „tunde-bou”); — *Belivacă* (Ion Ghica, *Opere*, ed. „Minerva”, III, 13; N. Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, I, 580, și *Situația Olteniei în epoca lui T. Vladimirescu*, 255); — *Belikine*, i.e. „excorians canes”, porecla lui Ioan cel Cumplit la Bandini (ed. V. Urechiă, p. 76; cf. și *Mélanges de l'Ecole roumaine*, 1925, 308: „Bellichini”), *Belicline*, vornic ot Anghelști (Ghibănescu, *Ispis, și zapise*, IV², 147), *Belecine*, canal în pl. Borcea, jud. Ialomița (*Marele dicț. geogr.*, I, 362); — *Frige-vacă*, porecla marelui spătar Ilie Țifescu (Tanoviceanu, în „An. Ac.” din 1910); — *Pirlivie* (= pîrlește vie s. de vie, cf. *Rade-negră*, sc. *barbă*, și sirb. *Pržibaba*, pentru care compară: *Belibabă* — în rev. „Ion Creangă”, IX, 224 —, *Taie-babă*, *Sprăvule-babă*: acesta din urmă, și-n „Ioan Neculce”, IV [1924], unde și *Pișcă-babă*, 20); — *Papăjemnă* (*ibid.*, 89, ca it. *Mangiapane*); ? — *Cacă-mei* (intr-un act din 1592, la Bianu, *Doc. românești*, I, p. 2), eponimul satului ialomițean *Cacomeanca*, apoi: *Cacă-fîn* („român”, porecla românilor la sași, după Zanne, *o. c.*, VI, 280). — Un *Taeincoș*, din 1446, se găsește la N. Iorga, *Studii și doc.*, V, 170, deosebit de *Tain(u)coș Crânul* din 1598, despre care, ca și despre alte exemple românești de acest tip, v. și „Neamul românesc” din 19 mart 1917, pe limbă „Dacoromania”, I, 472—3, 498. — *Frige*, *Frigea* („Codrul Cosminului”, I, 105 sq.) e, însă, forma simetrică lui *Frigul*, ca *Lupea-Lupul* etc. — *Sărapa*, „nom d'une famille serbe de Lika”, nu e *sară* (*salare*) + *apă*, cum crede Skok, care-l relevează, discutînd n. morlac *Sarebire* (*Sare-bine*), în „Arhiv za arbansky stariny, jezik i etnologijy”, II, 2 (1924), 334 (cf. și S. Dragomir, *Vlahii și morlacii*, pp. 63 și 101, n. 2), ci *sarē* + *apa*, atestat ca n. de cascadă (cf. *săritoare*) și localitate în megl. *Sarea-apu* (cf. „Dacoromania”, III, 451 [103]). — Un *Cadeșos*, în rev. „Ioan Neculce”, VI, 134.

⁵⁸ Dacă nu dintr-un slav *Kataroff*. — Poate și *Cătălin*, considerat de obicei ca masculinul corespunzător lui *Cătălina* (*Ecaterina*, cf. ung. *Katalin*), e: „*cată-lin*” (cu privirea lină). — Să mai adăugim că, față cu caracterul satiric al poreclelor, deasa întrebuintare a lui *rău* nu poate surprinde? Cf. *Patrău* (Ghibănescu, *Sur. și izv.*, IV, 343), *Pate-rău* („Dacorom.”, III, 414 [75]), *Patereale* (Iorga, *Stud. și doc.*, XVI, 445); apoi: *Carte-Rē* (*ibid.*, p. 344), *Mălai-Rău*, *Plug-Rău* (Teodorescu, *Monogr. or. Cîmpina*, p. 203). — Din n. pers. *Pate-rău* (i.e.: „pătește rău”) vine, evident, topon. *Pate-rău*, înțeles de Iordan (*Rum. Topon.*, I) ca: „(der Ort, wo) Uebles geschieht”!

⁵⁹ Puțin mai jos, *ibid.*, se dau și „variantele” obscene: *Kákêrév*, *Kákenszuszcencz*.

⁶⁰ Într-un: Costache *Du-te-l caută* (I. Bianu, *Catalogul ms. rom.*, II, 93), avem verbul omonim într-o formațiune analogă; cf. și: Valea lui *Caută* (Zanne, *Proverbele*, VI, 435). — De același tip, n. armenesc moldovean *Calcăntaur* (Iorga, *Doc. Callimachi*, II, 752), parodiat, probabil, în *Calcăntaramă*, de R. Rosetti (*Alte povești moldovenesti*, p. 115).

⁶¹ De fapt: *guțu-guțu*, *gîță-gîță*. — Onomatopeea nu trebuie confundată nici cu *figă-figă*, cu care se cheamă caprele și care amintește pe germ. *Ziegele* (v. „Dacoromania”, I, 79, n.), nici, cum face Tikin (s. *țugu*), cu *tiucu-tiucu*, interj. p[entru] chemat găinile, care e = ung. *tyúk*, „găină” („Dacor.”, I. c.); cf. și *sugu-sugu*, interj. p[entru] chemat iezii, în legătură cu apelativul *sugurel*, „ied” (Codin, *O seamă de cuvinte*, 69) și *miel sugar*. — Probabil, originar, identic cu *gîț*, *gîți!*, „onomatop. cu care se alungă porcii” (*Dicț. Ac.*; cf. *haț*, *ibid.*): *figă-figă* din *gîți-gîți* — cf., de altfel, și rut. *ařid*, „Scheuruf gegen Schweine” (Popowicz), cum și *guiș(ă)*, pentru care v. „Dacorom.”, II, 113. — Pentru rom. *Ghiță*, ca n. de porci, cf. și s.-cr. *gica*, „Schwein (in der Kindersprache)”, *gicl*, „Lockwort für Schweine” (Filipović), alb. *gutš*, „Sau” (din care, ngr. γκέλλι, 'Ferkel': G. Meyer, *Neogr. Stud.*, II, 21), cum și sinonimul *coviș*, *covișăi*, a cărui familie slavă, vezi-o la Berneker, s. *kvičo*, *kvičati*. — Pentru legătura (dintre apelativ și onomatopee), cf. încă: *tas!-tas!*, interj. pentru chemat rațele (Mold.) = rut. *tasja*, „Ente”, *tasokalo*, „der (die) *tas-tas* rufende an die Enten” (Zelechowski, II, 950), *celu*, *cei*, „expresie cu care se cheamă porcii” (în Bihor; Pompiliu, „Conv. lit.”, XX, 1006), evident, scurtat din: *purcelul*, *purceii* (v. și „Dacoromania”, I, 78, n.), iar pentru interpretarea ca n. propriu a apelativului: *Onică*, n. de măgar (Păcală, *Rășinari*, p. 137)

= Ionică, față de gr. Νίκον = τὸ [δ]νικόν (Hesseling, „Byz. Zeitschr.“, III, 149). — Adăugim că și acel *cioana*, *cioana!* *cioana-ne!*, „expresie de strigat porcii”, dat acum de Viciu în *Supplementul „Glosarului”* său (p. 5), are un corespondent perfect în rut. *ʃbonʒ!* *ʃbonʒ!*, ‘Lockruf der Pferde u. der Schweine’, *ʃbonʒka* (Kinderspr.), ‘Pferd; Schwein’ (Żelechowski, II, 1057).

⁶² Un *Piele-Albă* Armeanul, și la Iorga, *Doc. Callimachi*, I, 448; cf. idem, *Istoria comerțului românesc*, [II], București, 1925, p. 25, n. 1.

⁶³ Cf. totuși: „Dar spre *Capricorn* Norii se răstorn”, într-un cîntec bătrînesc din Oltenia („Neamul românesc pentru popor”, XIII [1925], p. 153); de asemenea, enigmaticul *caprinogi* dintr-un descîntec „de potcă” (rev. „Știința” din Gherla, II [1925], p. 50), cum și ung. *hápri*, ‘Kaper’.

N-am garantat totuși că nu e în joc vro greșală de transcripție, pentru că numele apare sub forma: *Kápsihoda*, *Kápsikodo* = *Cap și coadă* la A. Lukàos (*Erzsebéberáros Monogr.*, 66, 256), împreună cu: *Dajbukatt*, *Sokebinye* (66), *Zsok* (92), *Arcsindar* (66), *Kerpit*, *Kozocsa* (256), *Olár*, *Porumbi*, *Retezár*, *Urszuli* (257) etc.

⁶⁴ Poate, prin aluzie la sărăcie sau la obiceiul salbelor-amulet: „Hop, leliță din Susani, La grumaz cu patru bani, Nu te-or lua bocotani” (I. Birlea, *Cîntece pop. din Maramureș*, II, 314); cf. *tri-coroane* s. *trei-zloși*, epitete batjocuritoare pentru cai proști (antonime cu cunoscutul vfr. *milsoudour*, „wertvolles Pferd”, = lat. *mille solidorum*, sc. *caballus*), fr. „être philologue de quatre sous”. — [...].

⁶⁵ Cf. satira populară: „Armean *Gogoman* Noaptea fură, ziua jură, c-un ciolan de cine-n gură” (Marian, o. c., 217).

⁶⁶ *Mêrmêkândrucz* (125) nu s-ar putea identifica, însă, cu *marma(n)ziu*, „roș (despre vinul de Malvasia)”, — cf. *Kermeczján* (100) = turc. *germez*, „vermeil; cîrmojie; cîrmeziu, cărămiziu” — decît, cel mult, în partea inițială (cf. *Mêrmêzan-Mêrmêkan*, *ibid.*, poate din *berbecari*): restul rămîne să se explice ca *Andruș* (ipocoristic din *Andrei*, cf. *Mêrkucz*, *ibid.*) sau ca un cumul de sufixe românești (-*andru* + -*uș*).

⁶⁷ Nu *belșug*, cum afirmă Sz.

⁶⁸ Cf. *Bidin* = *bidîncă* (29), *Mászlin* etc.: identificarea cu *bostan* (Sz.) e vădit eronată.

⁶⁹ Cf. Gheorghe *Ciuciul* (rev. „Ioan Neculce”, IV, 16).

⁷⁰ Cf. însă rom. *hîrciog*, „cal slab” = ung. *hórcsög* (în răspunsurile la *Chestionariul* „Muzeului limbei române” din Cluj), cum și *Horceag* din „Ioan Neculce”, IV, 175, pe lângă ung. *herczeg*, ‘Herzog’.

⁷¹ Din sinonimul maghiar *perecz* vine n. de fam. *Pereș* al nostru (cf. însă și [evr.-] sspan. *Perez* = *Pedrez*, din *Pedro* = Petru).

⁷² Cf. Cihac, II, 181. — Cuvîntul există și azi dialectal, supt formele: *maleriu*, „tinăr de spirit, care subjugă partea femeiască” (rev. „Ion Creangă”, VIII, 88), *malercă*, „femeie rea și ticăloasă” (*ibid.*, III, 54), din care, scurtat: *lercă*, „lele, țafă” (Codin, *Îngerul românului*, 180); cf. și rut. *mahlîarka*, femininul lui *mahlîar* sus citat (Żelechowski).

⁷³ Probabil: *Măgură*, dar și: *Negură* (cf. *Megrus* = *Negrus*).

⁷⁴ Autorul monografiei observă că cuvîntul românesc există încă, cu acest înțeles, în graiul armenilor din Ardeal (cf. *Excursul*). — De observat și întrebuintarea lui *gujulie*, „gînganie”, cu sensul special de „animal cu blană, piei, blănuri”, în graiul negustorilor armeni din Botoșani: „Noi, armenii dughengii... ținem pe la dughenile noastre spre alijverîș oareșcare *gujulii* din parte blănării... ne-am învoit [cu blănării] orice fel de *gujulii* să nu putem a... ține... iar strai gata, blănite, maloteli și cațaveici, să nu fim opriți a ține...” (invoială din 1797, în N. Iorga, *Breasla blănărilor din Botoșani*, p. 10 urm.).

⁷⁵ Cf. Irimie Străchinuță *Baltagariul* (rev. „Ioan Neculce”, IV, 17, unde și „căpitani de *baltag*”, p. 83).

⁷⁶ Dacă în sens de „Hühnerhändler”, cum crede Szongott, sau de „Hühnerdieb” (cf. și bulg. *kokošarb*) — rămîne, oricum, controversat.

⁷⁷ *Hîșcălă*, „cal s. iapă bătrîn(ă), și slab(ă)”, ca și *hoască*, *hoșcotină*, *piele*, *pielhoacă* etc., e atestat în răspunsurile la chestionariul „Cal”, s. c., îmi spune d. S. Pop.

⁷⁸ Duplicarea silabei -*ro*-, amintind derivate țigănești de felul lui *bakroro*, „miel”, din *bakro*, „berbec”, *bakri*, „oaie”, s-ar putea explica printr-un fenomen de armonie vocalică; la rigoare, prin contaminație cu *rárov*, „rarău”.

⁷⁹ Sau din *Pungă*, ca n. de fam.; în orice caz, nu e același cuvânt cu *Pongrácz* (148) = *Pancrațius*.

⁸⁰ Evident, nu „fumător de tabac”, cum crede Sz., ci „tăbăcitor de piei”, cf. vr. *soronar*, cum și întreaga grupă a derivatelor în *-ar*, indicând pe meșteșugari s. negustori, foarte obișnuite în vr. ca porecle sau n. de familie: *Frangoli Săoariul*, *Ilia Zălariul*, *N. Sahăidăcariul* („Ioan Neculce”, IV, 135), *Alexa Livăraru* (89) etc. (Un *Lefticariu*, în Iorga, *o infra cit.*, II, p. 37, n. 5). — Un *Hagi Căpril* (Gabriel), „Arman”, în aceeași revistă, p. 129, iar ceva mai departe, un *Sava „erman”* (*sic*) *Cojocar* (p. 143; cf. și *Hagioaia armanca Marici*, p. 144). — „Ormenopol” (184) e, evident, *Armenopolus*, faimosul pravilist, iar „nearoaia lui *Chirleon*” (*ibid.*) e novella lui *Kyr Leon*. — După negustorii lazi, dar, mai ales, armeni din Trapezunt (turc. *Trabzun*, *Tarabuzan*), care pot fi socotiți printre cei mai vechi negustori din Iași, s-a numit „*Ulița Trepezănească* (*Trăpujăniasa*, *Tărbujăneasa*) din acest oraș (*ibid.*, III, 9, 10; II, 333; v. și III, 31: *Trapezalăul* = Trapezanlı); cf. *Memat* [= *Mehemet*] *Trapițan* (Iorga, *Ist. comerțului românesc*, II, p. 140, unde și: „*Chiuzi*” = curzi, negustori, p. 33), cum și: „*pinză trepezănească*” (N. A. Bogdan, *Din trecutul comerțului mold.*, Iași, 1925, p. 160).

⁸¹ Evident, însă, că nu putem exclude o origine pur armenească a numelui: familiile *Aburel* pot fi, ele însele, armene.

⁸² Un *ashtra*, pl. ‘*Lippen*’, corespunzător lui *usta* al țișanilor din Vechiul Regat, există în graiul țișănesc din Ardeal (v. *Wlislocki*, *Die Sprache der transsilv. Zigeuner*, p. 71).

⁸³ Rutenește există însă (după *Zelechowski*, I) și un *berdo*, ‘*Weberkamm*, *Weberblatt*’, cum și un al treilea, însemnând: ‘*tote Hand*, *toter Fuss*’, — care, acesta, ar fi, poate, cel mai indicat ca etimon al unui nume personal. În orice caz, cu *bîrdău*, „*feu fait avec des épis de maïs*”, din ung. *borgo* (*Dict. Ac.*), nu credem că are a face. — Cf., în sfârșit, și *Bearde*, staroste, din „*Ioan Neculce*”, IV, 155.

⁸⁴ Și *Logos* (Der-*Logos*), raportat de Sz. la gr. *λόγος* (114), ar putea fi în realitate vr. *logos*, „*pitic*”, sau ung. *lógós*, „*Beipferd*; *Figurant*”.

⁸⁵ V. „*Dacoromania*”, I, 260, n. 1. [245, n. 2]. — Semnalăm ocazional provincialismul *arimont*, ‘*armăsar*’ (rev. „*Izvoarașul*”, IV) și barbarismul *etalon* = fr. *étalon*, it. *stallone* („*stalloni*” trebuie cetit și-n scrisoarea lui *Kaunitz* către *Raicevich* din *Doc. Hurm.*, XIX¹, p. 86), pe lângă sinonimele curente sau arhaice: (h)*armăsar*, (h)*argamac* (cf. *Dict. Acad.*), *duvalmă*, *stăvar* (cf. *Hasdeu*, *Cuvente den bătrâni*, I, pp. 59, 303).

⁸⁶ N. de fam. de negustori din București; cf. și *Bediușian* în „*Anuarul inv. secundar din România*” pe 1924–25, p. 461.

⁸⁷ Și *Szikucz*, p. 192.

⁸⁸ Și *Thumán* (*ibid.*) e mai curînd *Daman* (*Dominic*) decît *Tamás* (*Toma*).

⁸⁹ Glosat: „*Tordai*” = din *Turda* (cf. *Tordasi*); ca n. de fam. românesc, la *Frincu-Candrea*, *Moșii*, p. 120: *Turdea*.

⁹⁰ Importantă de notat forma ung. *Ábágár*, care coincide perfect cu cea din titlul cărței bulgărești a lui *Stanislavov* (v. „*Anuarul Inst. de ist. naț.*” din *Cluj*, I, p. 321 [4]).

⁹¹ Același înțeles și în turc. *Sinân*, ‘*fer de la lance*; *lance*’ (*Zenker*, 520 a).

⁹² *Deodatus*, *Adeodatus* (cf. *Dieudonné*, *Donnadieu*, *Déodat*, *Daudet*), *Θεόδωρος*, *Δωρόθεος*, *Θεόδωρος*, *Θεοδόσιος*, sl. *Bogdan*, hebr. *Nathanael*, *Matthias*, sanscr. *Deva-Datta*, pers. *Hudá-Dád* (*Zenker*, 404; cf. *Mithradates*, cart. *Baalaton*, egipt. *Petosiris*, creșt. *Hristodor* etc., la paginii antici: *Ἰσίδωρος*, *Ἡρόδοτος* = ‘*darul Isidei*, *al Herei*’ etc. — Pentru anastrofa componentelor, compară: *Ἀνδρόνικος* cu *Νικάνδρος*, poate chiar (după *Krumbacher*) *Laonikos* = *Nikolaos*, cum și germ. *Hartmann-Mannhart* etc.

⁹³ Faimosul *Techir-ghiol* (*ibid.*) e turc. *tekir*, *tekür* (recte *tekfür*, considerat ca o corupție din *Νιζηφόρος* sau din armen. *teavor*), „*empereur* (du bas-empire), *prince*, *gouverneur d’une province*” (*Zenker*, 304^b), des întrebuint în toponimice de tipul ‘*Kaiser-Au*’, ‘*Kaiser-Berg*’ (*ibid.*), în cazul nostru: ‘*Ghiol* (lac) împărătesc’.

⁹⁴ Odinioară sat în *Tutova* (v. „*Buciumul român*”, I, 84). — Un *Șişman* („*Grosul*”) *Bedros*, la *Iorga*, *Inscr. din bis. rom.*, I, 232.

⁹⁵ V. *Goilav*, *Armenii ca întemeietori de orașe* ..., în „*Rev. Toc.*”, X, p. 351, și „*Anuarul învățămîntului sec.*” pe 1924–5, p. 470.

⁹⁶ Dintr-un echivalent slav de acest tip, *Deli-Ivan*, s-a născut apelativul și calificativul bănățean *dilivan*, 'prost: nu fii *dilivan!*' (E. Novacoviciu, *Cuvinte bănățene*, Oravița, 1924, p. 9) — echivalent cu „tănase”: cu *pe(h)livan* n-are nici o legătură.

⁹⁷ Nume armenesc, probabil, ca și *Katakalo(n)*, pentru care cf. și *Catacalo* (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI², 281), Anton *Catacal(l)o*, numele negustorului ginere al doamnei lui Iancul-Sasul, în socotelile Lembergului (Iorga, *Relațiile com. ale țărilor noastre cu Lembergul*, I, p. 77 = *Studii și doc.*, XXIII, tabla), cum și *Catacalû*, postelnicul (idem, *ibid.*, XVI, 148).

⁹⁸ Dar *Donszki* (53) nu trebuie socotit aici: el înseamnă „de la Don” (cazac). — Ducele (herzeg) *Dădian*, înscris cu aristocrația maghiară (Szongott, *Monogr.*, IV, p. 18), poartă numele mongolic de *dadian*, sinonim cu „jude” al nostru (N. Iorga, *Armenii și românii*, p. 13), care se întâlnește în relațiunea de călătorie a lui Paul de Alep: „țara *Dadian*” (v. „Anuar. Inst. de ist. nat.” din Cluj, I, p. 408 [19]).

⁹⁹ Numele (*Chiragos*) se pomenește și pe o veche evanghelie armenescă din Roman („Rev. ist.”, XI [1925], p. 110).

¹⁰⁰ Sau în *gorov* din *gora* (sl.); cf. și *goroveie*, 'lemne uscate' (Novacoviciu, *o. c.*, 10).

¹⁰¹ Primitivul *Sahag* e atestat, între altele, în înscr. armen. din Botoșani (v. Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 230, 235).

¹⁰² Un Cantargi *Macartici*, în „Anuarul inv. sec.” pe 1924—25, p. 463.

¹⁰³ Cf. și derivatul *Zadigheanu* (Iorga, *Inscr. d. bis. rom.*, I, 229).

¹⁰⁴ Mai probabil, însă, *Şahin* = *şahin*, „vultur” (cf. „Dacorom.”, I, 286 [269]); din *Şah* avem, în orice caz, pe *Şahan* = *Şahan*, 'şah, rege', din care, și derivatul *Şahanian* (Iorga, *l. c.*, I, 229 sq.). — O interesantă dezvoltare românească din *Şahin*, avem, cred, în n. de fam. *Şainoiul* (act. din 1704, în „Arhivele Olteniei”, 1925, p. 181) = **Şahinoiu* (cf. Marian, *Orn.*, I, 92: *şain*, „şoim”).

¹⁰⁵ Un Gavril *Habiş*, la I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, I, 269. — Cf. însă și turc.-arab. *habîs*, 'impur, méchant, fourbe' (Zenker, 403), *habbaz*, 'boulangier' (*ibid.*, 402).

¹⁰⁶ Un Radul Drăgoiu *Găleşescul*, negustor, originar din *Găleşul* ardelenesc, de lângă Sibiu, la N. Iorga, *Istoria comerț. rom.*, II, p. 12; cf. și n. de sat *Găleşeni* (după un *Găleş*), la același, *Stud. și doc.*, XVI, 428.

¹⁰⁷ De unele dintre ele (altele decît cele ce urmează aici), ca și de unele patronimice armenesti, ne-am ocupat, în treacăt, în „Dacoromania”, I, 284 [268], n. și II, 426—7 [423—4], nota. — În ce privește *Ioan*, ca n. de familie, el ar putea fi de fapt: *Ioanu*, *Ioannu* = Ἰωάννου; cf. Hristodur Ioannu, lipsescan din Iași (Iorga, *Ist. comerțului*, II, 128).

¹⁰⁸ Cf. *Sarkezea* („Arch. ist.”, I, 90), *Sarkiz* (rev. „Ioan Neculce”, III, 93, cu interpretarea: „Cerchez”, greșită, ca și „Sava” pentru *Sahag*).

¹⁰⁹ Dar *Măxim* nu e Auxentius (190), ci *Maximus*, precum *Merza* nu e identic cu *Mircza* (Mircza I), cum crede Lukácsi (*o. c.*, 15), ci, evident, cu turc.-tatar. *Mirza* (cf. Szongott, *ad voc.*).

¹¹⁰ *Khatuna* însuși se întâlnește ca n. de femeie în inscr. armenesti botoșănene (Iorga, *Inscr. din bis. rom.*, I, 231).

¹¹¹ Numeroase nume de negustori armeni, la N. Iorga, *Istoria comerțului românesc, epoca mai nouă*, București, 1925, 81: *Mangiuc* (cf. *Hagi-Manciuca* Abeecletlû, p. 140, și *Mangiuca*), *Artum Dilanoglu*, *Aracagioglu* [= Arabagioglu?], *Ovanes Vartanoglu*, *Vartan Hagivov Chircor Buiucloglu*, *Sarchis* (cf. *supra*), *Asadur* (*sic*), *Amedov* [= Ahmetov], *Garabet Melicovici* (fiul lui *Melic*), întocmai ca și *Cealicovici*, armean de asemenea, după nume: fiul lui *Cealic*, *Cealic* (= turc. *tchaleg*, „passé; effacé, frappé, impressionné; rayé, effacé des rôles de l'armée”: Barbier de Meynard, I, 569), *Hagi Chicor* (*sic*), *Buiucoglu* etc. — *Hagi-Lelan*, *Hagi-Mane*, *Ion Mardaros* (*ibid.*, p. 29, unde și: „jupinul *Ioanes*, neguțitoriu arman din Eş”). De asemenea, la N. A. Bogdan, *Din trecutul comerțului moldovenesc*, Iași, 1925, pp. 32 (*Avac. Vîrtan*), 39 (*Sîrzîncă*, *Hagiadur*), 103 (*Hagi-Bagdasar*, *Hudicoglu*, *Melcom*, *Căpitan*, *Ghiumuş Caracaş*, ba chiar: *Hagi-Chircor Baş-Caracaş*, *Hagi-Tatos*, *Rusciuciu*, *Melidon*: acesta, din gr.), 180 (*Navasart*, *Hudig*, *Inge* = *Ienigè?* etc.). — Cf. și topon. dobr. *Afîsadic* = *Hagişadi*.

¹¹² *Ibid.*: „preotul *Avidis*, ce i-am zis *Barhudar*” (p. 231), „Ştefan *Mîrzic*, căruia i s-a zis și *Tenghian*” (p. 234) etc.

¹¹³ Dacă originea armeană a lui Spiru *Haret* nu e o simplă legendă, numele său de familie s-ar putea explica prin arab. *Hareth*: „Est nomen proprium *Hareth* in Arabum libris valde

obvium, et in Graecorum etiam 'Αρέθας' (Boissonade, *Anecdota Graeca*, V, p. 10, n. 1 ad „Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Ἀρέθᾶ”). — Din pomenitul „Anuar” al inv. sec. mai notăm pe Naclimov (din Mazlîm) și Tacorian (pp. 476, 485); iar din vol. jubiliar al liceului „Laurian” din Botoșani (Botoșani, 1909) culegem: Aritoneanu Iacob (p. 2), Avedic St. Marcovici (3), Chesim Bogdan (5), Abgarovici Alfred (6), Bolfosu Asfadur (26), Ciomag Deodat (29), Ciomac Mardiros (42), Șahan Carol (17), Zarug Gr. (24), Misihănescu (37), Hasicovici (38), Harhas (41), Gorgos (50), Manea Donic (*ibid.*), Păjbagian Paul (53), Misireanu (59), Gagos (63), Malaxovici Cristea (p. 63; cf. Malaxă, dar și Malhasovici, p. 80), Caruban (79), Caizăreanu Manea (85), Garabdeanu Garabet (94) etc. — Un Zaropofil, în „Anuarul Univ. Iași”, 1924—5, p. 65.

¹¹⁴ Numeroasele românisme din graiul armenilor galițieni au fost relevate, după J. Hanusz (*Sur la langue des Arméniens polonais*, Cracovie, 1886), de Hasdeu (*Etym. Magn.*, s. *Armean*, col. 1703 sq.).

¹¹⁵ Szamosiújvár szab[ad] kir[ályi] város *Monográfiája*, vol. III, p. 248 sqq.; IV, p. 368 sqq.

¹¹⁶ Pentru sensul lui, v. Hasdeu, *Istoria toleranței religioase la români*, p. 61; cf. și Zanne, *Proverbele românilor*, VI, p. 13, unde se dă și varianta: „Cine greșește, tot armanul plătește”. — Tot la armeni se referă, evident, și proverbe ca: „Pînă la Hristos, Iese pielea lui Bedros” (= Petru), sau „~, Ți-a luat sufletul Bedros” (*ibid.*, VI, pp. 19, 453); cf. și: „coltuc de la Baibic” [pitar celebru prin calitatea pinei sale] (*ibid.*), „Parcă e Sfîntul-Agop Verzarul”, despre un om prost sau rău îmbrăcat etc. (*ibid.*, VII, p. 172 sq.). — *Hariton*, „nias” (*Dicț. Ac.*), e, sigur, n. propriu, foarte obișnuit la armeni, iar *arancă*, „armencă muiere rea” („Comoara satelor”, 1925, p. 32), e: *arveancă*; cf. *arve*. — Pentru rostul satiric al n. de fam. (poreclelor) armenesti, v. și Marian, *Satirele pop. rom.*, unde „Armanul Bulicheriu” formează rima lui „frunză verde de piperiu”, iar „Cuconașul Ovanês” — la „frunză verde de ovês” (pp. 215—6). [...] Să adăugăm, în sfîrșit, din recentul *Suplement la „Glosarul dialectal”* al d-lui Viciu, următoarea cimilitură a lacătului: „Armănaș cu haine scurte, Ce găsește, tot ascunde”, cum și pe rut. *kabzan*, „Fürsprecher; Armenier (trivial)” (Żelechowski, I, 328).

¹¹⁷ Cea de Paști se cheamă *pászka* (p. 84), românește, ca și alți termeni din domeniul culinar (pp. 80, 82 urm.).

¹¹⁸ *Bucșan*, *bocșan*, „o rasă de vite moldovenești” (cf. *Dicț. Ac.*, s. v.), ar putea veni din rut. *bokšii*, „schwarzer od. brauner Ochs mit weissen Seiten, od. weiss mit schwarzen od. braunen Seiten”, cu fem. *bokša* (Żelechowski, 38): din rutenește avem, precum se știe, și pe *boghian*.

CONTRIBUȚIE LA ONOMASTICA ROMANULUI LUI ALEXANDRU ȘI ROMANULUI TROIEI

Numele proprii au fost utilizate cu succes, în ultimul timp, pentru stabilirea filiațiunii vechilor traduceri românești. Mario Roques a putut ajunge — independent de Iosif Popovici — pe această cale la determinarea originalului unguresc al *Paliei de la Orăștie*. N. Cartoian are meritul de a fi aplicat acest criteriu la textele de care ne ocupăm. Dar materialul onomastic pe care ni-l ofer cele două romane, cu multiplele lor remanieri, este, firește, departe de a fi fost epuizat.

Ne propunem, deci, să examinăm aici câteva cazuri a căror interpretare confirmă în genere concluziile de pînă acum, dar în același timp le depășesc, permițînd unele precizări relativ la filiațiunea versiunilor românești sau lămurind mecanismul unor transformări, numai în aparență întîmplătoare, în aspectul numelor din original.

Povestea lui Alexandru Macedon, ca și legendele Troiei sînt pline de „ostroave” minunate.

Printre aceste „ostroave”, care adesea sînt niște pseudoostroave, întîlnim două, la care ne vom opri în special: *Ostrovul Dalfionului* și *Ostrovul Sitarilor*.

Vom trece deci repede — ca Alexandru însuși — pe lîngă *Ostrovul Muierilor*¹, unde locuiesc femeile brahmanilor², observînd numai, în treacăt, că el apare distinct de *Ostrovul Amazoanelor*³, dar trebuie pus în legătură cu *Femenie, Famenie*, „pays d'outre la Mer Rouge”, ce apare în *Roman de Troie* ca „pays de femmes” și a putut fi identificat de Gilles le Bouvier cu „le pays des Amazones”⁴, pe cînd alții — după Langlois⁵ — văd în ea pustiul *Philomelium* din Asia-Mică, adică un echivalent al *Nadoliei* noastre⁶.

Ostrovul clasic al *Alexandriei* e ostrovul brahmanilor înșiși: „Este acolo *Edemul* [l. *Edenul*], ce ziceți voi *Macaron*, și sînt acolo nagomudri, oameni goi și drepti; și au și împărat, Evant împărat”, explică „filozofii” lui Alexandru⁷. Dar numele de *Macaron* („ostrovul *Macaronului*”, *Makaron'skij otok* în redacțiunea sîrbă⁸) e atît de transparent pentru prototipul gr. Μακάρων νῆσος, „Insula Fericîților”⁹, încît n-am fi zăbovit de loc la acest ostrov, dacã n-am avea de remarcat o variantă interesantă ca *Macarele*¹⁰, formă hibridă turco-grecească (Μακάρηλη, ca 'Ρούμελη), pe care ediția brașoveană din 1915 a *Alexandriei* o glosează parentetic: „țara feciorilor” (p. 74)¹¹, în loc de: „țara fericîților”, adică: *Ostrovul Feri-*

ciților din Herodotul de la Coșula (p. 157) sau *Ostroavele* blajinilor din *Mărgăritarele Grecenilor*¹².

Încă mai transparent e *Ostrovul Delfon* din romanul Troadei, unde vine să consulte oracolul „popa idolesc” Calchas¹³, fiindcă textul însuși spune lămurit: „În ostrovul *Delphon* (*sic*) era și capiște făcută de elenii cei vechi, în care era un idol al lui Apolon dumnezeu, căruia îi aduceau nebunii elini jertfe și tămâie, numindu-l spre pieirea sa Dumnezeu, în care intrând dracul da răspuns celor ce întreba”¹⁴. E, evident, „bozul de la *Delfi*”, „Dumnezeul de la *Delfi*” și „capiștea *Delfilor*” (τῶν Δελφῶν), de care, e vorba, în pomenita traducere a lui Herodot (p. 21 = I, 50).

Ce poate fi însă: *Ostrovul Dalfionului*?

El apare în următorul pasaj din ediția de la 1833 a romanului lui Alexandru (p. 17 urm.):

„Iară într-acăia vreme era la *Ostrovul Dalfionului* măestrii făcute de lemn pe o roată, și era acolo niște vitěji, și cine vrea să-și ispitească vitejia și norocul vitejiei din lume, acolo mergea și se lovia cu acei viteji. . . Alexandru auzi de acea roată, la *Ostrovul Dalfionului*, și mărse la Filip și zise: Filipe! să mă lași să mă duc la *Ostrovul Dalfionului*, să-mi încerc stricștea și norocul. Filip zise: dragul meu Alexandre! nu ți se cade ție să mergi la *Ostrovul Dalfionului*, că ești prea tânăr, de cincisprezece ani, și acolo sînt vitěji bătrîni. Alexandru zise: Să mă lași, Filipe, să merg acolo. Filip zise: Alexandre, să fie voia ta deplin, și te du cu ajutoriul lui Amon, și Apolon dumnezeu să te întărească. . . Și [Alexandru] luă cu el pre Potolomeiu și pre Filon. . . și încălecă pe Ducipal, și plecă la *Ostrovul Dalfionului*”, unde, spre marea admirație a filozofului uranic, birui pe antagoniști.

Nu avem la îndemînă edițiile anterioare acesteia¹⁵, spre a vedea dacă ele vorbesc de *Ostrovul Dalfionului* (studiul lui Cartoian, care a compulsat întreg materialul disponibil, tipărit și manuscris, nu-l pomenesc), dar edițiile moderne, care o urmează cu mici modificări, nu totdeauna fericite, îl au¹⁶.

Că pasajul se referă la participarea eroului macedonean la jocurile olimpice, vede oricine. Unele versiuni românești vorbesc, explicit, de „*Ostrovul Olîmbiei*”, unde „în vremea aceea era două roate făcute cu măiestrie elinească”¹⁷, redacția sîrbească editată de Novaković vorbește de asemenea de „*olimbištemь kole*” de la „*Olimbiiski otokъ*” (p. 15), iar originalul bizantin amintește de cererea lui Alexandru către Filip de a i se da voie să plece „ἐς Πίσσας . . . ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τῶν Ὀλυμπίων”¹⁸.

Aceasta nu limpezește însă originea *Dalfionului* însuși, fiindcă, pe de o parte, redacțiunile streine nu-l cuprind, iar, pe de alta, ele nu lasă îndoială că prin *Dalfion* trebuie să înțelegem „Olympia”. Problema rămîne, deci, întreagă: de unde provine acest bizar substitut al numelui *Olympiei* și cum de a răsărit el în anumite versiuni românești?

Răspunsul la întîia întrebare îl găsim în faptul că jocurile olimpice se chemau în antichitate și *alfeice* (*Alphei praemia*, zice Martial)¹⁹, după

numele fluviului *Alfeu* (Ἄλφειδός, *Alphēus*), care udă localitățile Olympia și Pisa (în Elida)²⁰. *Αφα Alfeonului* apare, de altfel, ea însăși într-un alt pasaj al romanului (unde se povestesc luptele lui Alexandru cu Por)²¹, în deplin acord cu redacțiunea sîrbă, care vorbește, la locul corespunzător²², de *Al'fionъ rěka* (s. *rěku*); iar cît pentru formă, *Dalfion* a putut rezulta din *Alfeon* (Ἄλφειδόν, ac. lui Ἄλφειδός)²³, fie prin imixtiunea lui *Dalion* (Δαλίωv), numele afluentului său, *Diagon*, la Strabo (VIII, 344), a lui *Delfon*, „ostrov” și dînsul²⁴, ori a lui *Dafneonu Apolonu*²⁶ din sîrbește, fie, mai de grabă, printr-un fenomen de proteză analog celui din *Dalion*, *Dalimos*, *dalei*, *dalb*, *dargint*, *daurit* etc.²⁶.

În ce privește întrebarea a doua, afară de cazul cînd s-ar admite că „Ostrovul *Dalfionului*” reprezintă o inovație a traducătorului român — ceea ce e greu de crezut²⁷ —, răspunsul nu poate fi, după judecata noastră, decît că redacțiunea sîrbă intermediară, din care descind versiunile românești ce cuprind acea formă onomastică, rămîne de aflat.

La aceeași încheiere duc, de altmintrelea, și atîtea alte discordanțe onomastice între versiunile românești și textul sîrbesc editat de Novaković. Astfel, regina amazonelor, *Talistrada* (în legendele Troadei, *Penthesilea*, deformat în: *Pantazalia*), se cheamă în redacțiunea sîrbă *Cliterva*, *Pliterva* (*Plin'ter've*)²⁸, sau ca să luăm un exemplu chiar de la începutul *Alexandriei* — lui *Tarkiniju țarju*, stăpînind *velikago Rima*, din aceeași redacțiune, în versiunea românească îi corespunde un *Merlichie împărat*: „și spre amiază împărăția marele Darie împărat, iară R î m u l împărăția *Merlichie împărat* și tot Apusul cu toți craii”, scrie vechea ediție citată (p. 1), iar ed. Casei Școalelor parafrazează: „și la amiază domnia peste Persia marele Darie împărat, iară *Merlichie împărat* stăpînia R î m u l și tot Apusul cu toți craii” (p. 3). O enigmă mai mult, a cărei dezlegare ne-o înlesnește menționata ediție brașoveană din 1915, care scrie: „... iară R o m u l împărăția *Merlichia* și tot Apusul cu toți craii” (p. 5), deoarece, chiar dacă *Romul* nu e *Romulus*, ci *Roma* (*Rîmul*), *Merlichia* arată limpede că e vorba de *Mira Lichiei* (τὰ Μύρα τῆς Λυκίας), celebra metropolă a celor 32 de episcopate unde a strălucit Sf. Nicolae din Patara și de unde ni-a venit vestitul Matei al Mirelor, ajunsă sub Teodosie II capitala Liciei subjugate de romani: ca „*Merilichie*, de unde este Sfîntu Nicolae”, apare acest simbol al Orientului roman și în pomenitele note de drum la Ierusalim, din 1835, ale negustorului craiovean Hagi-Nicolau (*l. c.*, 106)²⁹.

Dar să ne întoarcem la ostroavele noastre.

Mai interesantă geneză ca *Dalfionului* are *Ostrovul Sitarilor* din istoria Troadei.

El apare în manuscrisul n-rul 2183 din Biblioteca Academiei Române, în care Cartoian³⁰ a descoperit de curînd „cea mai frumoasă ca stil... și mai interesantă prin originea ei dintre versiunile românești ale istoriei Troadei”.

Se spune, anume, acolo — după rezumatul autorului — că „Paris³¹, însoțit de Deifov, Eneia și Polidam, plecă cu 22 de corăbieri și debarcă

la *Ostrovul Sitarilor*, unde se afla o capiște a Afroditei, unde se adunase norod mult din toate părțile lumii grecești” (p. 43).

Autorul meritoasei monografii adnotează: „*Ortygia*, eo quod ibi primum nate fuerunt coturnices” (Guido da Columna).

Confuziunea e, însă, evidentă.

Ostrovul, vestit prin cultul Afroditei, de care e vorba în textul românesc, nu are a face cu *Ortygia* (Ὀρτυγία), insula consacrată Asteriei, celei prefăcute de Zeus (= etimologia populară) în prepeliță (ὄρτυζ) și, apoi, în insulă (Delos sau alta): „sitarii” din ostrovul Afroditei au cu totul altă origine decât prepelițele din Delos. Ei au răsărit — de fapt, tot printr-o etimologie populară — din însuși numele grecesc al insulei Afroditei, Κύθηρα (lat. *Cythēra*, azi *Cerigo*)³². Și Cartoian ne furnizează el însuși toate piesele necesare dovedirii acestei filiațiuni.

Ca și Μυκήνη (Μυκῆναι), care apare în textul român ca *Misena*, și ca și Κίρκη, care devine în același manuscris: *Sirsa* — reflexe evidente ale unor prototipe romanice, la care trimit o sumă de alte considerații expuse de autor³³ — Κύθηρα apare acolo (f. 21 v.) sub aspectul francizat: „ostrovul *Sitaria*” (cf. fr. *Cythère*)³⁴.

De la „Ostrovul *Sitaria*”, însă, și pînă la „Ostrovul *Sitarilor*” nu e decât un pas; iar trecerea a fost ușurată de un intermediar ca „Ostrovul *Sitarii*” (p. 45), în care forma de gen. sing. fem. (*Sitariei*, *Sitarei*) se putea ușor confunda cu *sitarii*, nom. pl. masc. de la numele de pasăre *sitar*(ul). Și astfel, odată trecerea făcută, lesne s-a putut ajunge, atît la „Ostrovul *Sitarilor*” (cf. și p. 44), cît și la „Ostrovul *Sitarului*” (p. 49).

Dar — fiindcă se prezintă ocazia — să ni se permită a spune un cuvînt și despre originea apelativului *sitar* însuși.

Exceptînd pe Cihac, care-i atribuia o etimologie slavă („vsl. *sitije* ‘juncus’: l’animal habite les jonchères”), majoritatea lexicografilor noștri consideră pe *sitar* ca un derivat din *sită* fie pentru că „ciocul lui aduce cu o sită” (Șăineanu, *Dicț. univ.*), fie pentru că „beim Nahrungssuchen Löcher dicht nebeneinander in die Erde bohrt” (Tiktin, s. v.). Sugestia a venit, probabil, din *Ornitologia* lui Marian (II, 299), unde se vorbește de „ciocul subțire, drept și cilindric [al sitarului], care-i servește ca o *sită* (!) pentru scoaterea insectelor și a viermilor ce-i servesc de nutreț, de prin mlaștine, din mușchiuri și gunoaie” — observație bizară, vădit influențată de etimologia populară, pe care n-o găsim în nici un tratat științific sau popular analog din literatura streină³⁵, deși toate atrag atenția, cum era firesc, asupra dimensiunilor și structurii caracteristice a ciocului pasărei, care alcătuiește criteriul fundamental al nomenclaturei ei în limbile vechi și nouă, de la vgr. σκολόπαξ (înrudit, după Boisacq, cu σκόλωψ, ‘pieux, pal’) pînă la fr. *bécasse* (*bec*) sau germ. *Schnepfe* (rudă cu *Schnabel*, ‘cioc’, după H. Paul³⁶).

Căutînd în această direcție, am avut un moment iluzia că originea rom. *sitar* ar putea fi în ngr. σαϊττάρι = σαγιττάρι (cf. it. dial. *gallina arciera*

etc.). Dar extensiunea cuvîntului, între altele, face puțin probabilă o asemenea bază.

Ne oprim, deci, la părerea că *sitar*, care nu e numai *scolopax rusticola*, ci și *sitta europaea*, nu se poate despărți de vgr. σίττη, ἢ νῦν, οἶμαι, λεγομένη σιταρίς (Suidas), σίττη s. σίττας, ὄρνις ποιός (Hesychiu), σίττον, οἱ μὲν γλαῦκα ἢ κίσσαν ἢ ἰέρακα (*idem*), σιταρίς, 'pica', σίτταρις, 'avis quaedam' (v. Stephanus, s. v.), ngr.-dial. σιταρίδα, σιταρήθρα, σιταρούθα 'πτηνόν, ἄλλως ἀμπελουργός' (Amantos³⁷) — adică o pasăre oarecare din genul *sitella*³⁸, o *pica* sau un *picus*³⁹, cu ciocul mare, ca și *becața* sau *ciocăneana*⁴⁰ însăși: sp. *pitorra*, sinonim cu *becaza*, explicat din *pit* = *pic*, față de lat. *picus*, 'Specht', și *pica*, 'Elster', ofere un pendant convingător în ce privește partea „reală” a problemei, iar, cît despre latura formală, formațiuni ca *σιταρίς* etc. fac plauzibilă existența timpurie a unui derivat în -άρι(ος), postulat de rom. *sitar(iu)*, **sitarius*, -m.

Închizînd, acum, această paranteză etimologică, ne mai rămîne de elucidat o chestiune finală.

Spuneam că multe din „ostroavele” celor două romane sînt, de fapt, pseudoostroave.

Astfel, într-un pasaj din *Războiul Troadei* (ed. Leca Morariu, p. 47) cetim: „... mulțime de oști de la Atina, de la Fitalie⁴¹, de la Elada, de la Rodos, de la Itisia⁴², de la Salamina, de la Krit, de la Argos, de la Corint și din alte ostroave multe”.

Trebuie să observăm, însă, că obiceiul de a numi așa, fără discernămint și precizie, orașe sau ținuturi situate în apropierea mării sau unui fluviu, nu constituie o particularitate a textelor noastre, care vorbesc, în adevăr, de *Delphi* și *Olympia* ca de „ostrovul *Delfon*” și „ostrovul *Dalfionului*”.

În însemnările de călătorie la locurile sfinte, amintite mai sus, Hagiul din Craiova scrie: „de la mînăstirea Vatulpetului⁴³ cu 32 de oameni în corabie am isîtî *pă la ostrove adecă pă la orașe* ce să va arăta... la sîcîșî⁴⁴ ... la potămosî⁴⁵, unde este sfîntulî Ioanî bogoslavî...” (p. 103).

Iar, după toate acestea, vom înțelege și cum se face că Simion Dascăul a putut scrie, despre Despot: „și au tras spre Rîm ... și de acolo mutîndu-se la *alt ostrov*” (ed. Giurescu, p. 181) și — abstracție făcînd chiar de faptul că în capitolul imediat precedent se vorbise de „nașterea sa la o s t r o v u l S a m o s” — nu vom mai întrea: „credea Simion Dascăul că Roma este *un ostrov*?”⁴⁶.

„Grai și suflet”, III, fasc. 1, 1927, p. 1—11.

NOTE

¹ V. Carotjan, *Alexandria*¹, 62: „[Evant] îl lămurește [pe Alexandru] că femeile năgomudrilor locuiesc într-un alt ostrov și se întâlnesc cu bărbații lor numai o dată pe an ... Alexandru plecă de acolo și trecu pe lângă cetatea de aramă a muierilor fără să intre înăuntru”; cf. același, *Alexandria*², 88 urm.

² Forma *rahmanți*, sub care apare numele lor în glosarul lui Iord. Goleșcu (v. „Șezătoarea”, 1922, 107), se explică ușor prin contaminarea lui *rahmani* cu *garamanți*; cf. însă și gr. βρεχόμεναι, ‘solomoner’.

³ V. Cartoian, o. c.¹, 65: „Din India Alexandru plecă spre Țara Amazoanelor și scrise carte *Talistradei*... Bărbații lor trăiesc în alt ostrov și le agonisesc de mincare, pe cind ele poartă grija războaielor”; cf. același, *Legendele Troadei*, 49: „Moartea eroilor troieni este însă compensată, pentru cităva vreme, prin venirea *Pantazaliei*, regina amazonilor. Acestea locuiau singure, în părțile răsăritului, despărțite de bărbații lor, cari trăiau aparte într-un ostrov foarte frumos...”

⁴ Cf. L. Sainéan, *Les sources indigènes de l'étymologie française*, Paris, 1925, II, 438.

⁵ Cf. și W. Wilke, *Die französischen Verkehrsstrassen nach den Chansons de geste*, Halle a. S., 1910, 25, 28.

⁶ V. Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, 167: „Tocmai din *Nadolie*, Cea țară pustie”, „În Țara *nadolescă* Să se prăpădească, Tocma-n *Nadolie*, Cea țară pustie”. Cf. și: „pămîntu *andoli*”, în însemnările de călătorie la locurile sfinte ale lui Hagi-Nicolau din Craiova (publicate în „Arhivele Olteniei”, 1926, 106). Așa trebuie înțeleasă, socot, și „cetatea *Indolie*”, care singură a rezistat creștinării, din cele „trei cetăți ale lui Irod” (T. Bălășel, *Versuri populare române*, Craiova, f. a., I¹, 34).

⁷ Cartonaj, *Alexandria*², 86.

⁸ V. ed. Novaković, 85.

⁹ Deja la Hesiod (‘Εργα και ήμέραι, 169): Μακάρων νήσοι; cf. ngr. τὰ νησία τῶν Μακάρων și *ostroave a' blajinilor* (v. n. 12).

¹⁰ Cf. și Șăineanu, *Basmale române*, 42, 94.

¹¹ Poate, și o aluzie la brahmanii „feciori”, „flăcăi”, „bărbați”, ai „muierilor” din celălalt ostrov; dar, mai probabil, o simplă confuzie grafică.

¹² Cf. *Dicț. Acad. Rom.*, s. *blajinii*, cum și sîrb. *ostrova blaženih*, glosînd pe *Makaron'skij otok* din text, la Novaković, l. c., nota. — Pentru legătura etimologică reală, de altfel, între acest Μακάρων (νήσοι) și *macaroane*, v. acum și A. Schiaffini, *La diffusione e l'origine di fidelli 'ermicelli* etc. („Archivum Romanicum”, VIII [1924], 300).

¹³ Cartoian, *Legendele Troadei*, 44.

¹⁴ *Ibid.*, 55.

¹⁵ *Istoria lui Alexandru*, acum a treia oară tipărită, la anul 1833. — Exemplarul ce posed a fost cîndva proprietatea „lui giupînu Iacov neguțătorul ot Botoșani” (*ex-libris* autograf, cu cirilice).

¹⁶ V. ed. brașoveană sus citată, 16, sau ed. „Astrei” și „Casei Școalelor” (de M. Sadoveanu), București, 1920, 15.

¹⁷ V. M. Gaster, *Lit. populară română*, București, 1883, 18.

¹⁸ *Pseudo-Callisthenes*, herausgg. v. H. Meusel, Leipzig, 1891, 717; cf. Ausfeld-Kroll, *Der griechische Alexanderroman*, Leipzig, 1907, 40.

¹⁹ *Epigrammata*, VI, 85, 8.

²⁰ Cf. W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, art. *Alpheius*.

²¹ Cartoian, *Alexandria*¹, 64, și *Alexandria*², 96.

²² Novaković, 103.

²³ Cf. și Ἀλφειωνία, sc. Ἀρτεμις, venerată acolo.

²⁴ Cazul n-ar fi de loc izolat: un *Neptenabuš*, numele unuia din cei doi demoni htonici care ajută lui Priam la zidirea Troii (Cartoian, *Legendele Troadei*, 12), identificat cu *Neptunus* (cf. fr. *lutin*), e modelat evident după *Nehtenav*, *Nehtinav* (Cartoian, *Alexandria*², 8 = Νεπτεναβός, Νεπτανεβός, numele fabulosului Faraon-mag (Meusel, o. c., 707 și passim; Ed. Meyer, *Geschichte des Altertums*³, I², 26).

²⁵ *Ibidem*, 8, 15. — E vorba, evident, de epitetul lui Apolo în legătură cu laurul (dafinul) consacrat lui (Δαφναῖος, ac. Δαφναῖον).

²⁶ Pentru aceasta din urmă, cf. totuși și fr. *doré*, pe lângă *dapleca* și *dumbla*: „Ca pe pruncul lasă-l maica, Cînd la țite mi-l *dapleacă*” (rev. „Ioan Neculce”, V [1925], 344), „Și-mpotrivă nu-mi *dumbla*... , Nice-n gînd nu mi-o *dumblat*” („Junimea literară”, XV [1926], 6).

²⁷ Altceva e cînd din *Ariz'var'no* sîrb (el însuși, o corupție din 'Αριοβαρζάνης grec), traducătorul nostru face: *Rizvan*, *Răzvan*, *Răsvan*, *Rădvan* (Cartoian, *Alexandria*², 10), sau cînd din sîrb. *Miman'du*, „voevoda Darijeva” (Novaković, 56), se face un *Mamant* voievod, „boier al lui Darie” (Cartoian, *Alexandria*¹, 57), cu numele Sf. *Mamant*, prăznuit după calendarul ortodox la 2 septembrie: sînt adaptări firești, în care inițiativa fiecărui copist, necum tălmăcitor, nu se poate tăgădui. — Dar, relativ la numele *Răzvan* însuși, e, poate, locul să spunem aici că, după socotința noastră, cu tot vsl. *razvъnb*, ‘catena’ (reflexul onomastic unguresc contează și mai puțin), originea acestui nume e, probabil, orientală: turc. *rizvan*, ‘bon plaisir, agrément, bénédiction, paradis; nom de l’ange qui garde l’entrée du paradis’, *ryzvanî*, ‘qui appartient au paradis’ (Kieffer-Bianchi, I, 595); iar reputația de nume țigănesc, pe care o are numele eroului din *Răzvan și Vidra* lui Hasdeu, se datorește, poate, și presupusei obîrșii țigănești după tată a domnului Moldovei, Ștefan Răzvan (v. Heidenstein, *Rerum Polonicarum ab excessu Sig. Augusti l. XII*, Frankfurt, 1672, 315, apud N. Iorga, *Pretendenți domnești în sec. al XVI-lea*, 53), dar, mai probabil, tocmai în legătură cu acest nume de domn, obiceiul țigănesc de a se numi cu astfel de nume ilustre (cf. *Basarabă* etc.): un *Răzvan Țiganul* apare și în *Țiganiada* (ed. Cardaș, 82).

²⁸ Novaković, 108; cf. Cartoian, *Alexandria*¹, 76.

²⁹ La prefacerea toponimicului într-un nume de împărat va fi contribuit, poate, și relația asemănare cu numele împăratului bizantin *Maurichie* (*Mauricius*); cf. și „Revista critică-literară”, III (1895), 296.

³⁰ V. a sa *Legendele Troadei în literatura veche românească*, 41 urm.

³¹ Obîșnuit: „Alexandru Parij” (Cartoian, *o. c.*, 13, 18). Relevăm lucrul incidental pentru a arăta că cercetările mai nouă au ajuns la concluzia că singurul nume propriu al răpitorului Elenei era, la Homer: 'Αλέξανδρος. — Παρίς nefiind decît un apelativ, cu înțelesul de „arbitru”; cf. lat. *par* (v. R. Blümel, *Paris = Schiedsrichter*, în „Indogerm. Forschungen”, XLIII [1926], 274 urm.).

³² Cf. Smith, *o. c.*, s. v., unde și forma adiectivală Κυθήριος.

³³ *O. c.*, 60. — Dar *Brisaida* poate fi socotită mai degrabă ca forma de ac. gr. de la Βρισηῖς — Ἐρμης și Κύθηρα trebuie corectate în: Ἐρμηῖς și Κύθηρα etc.

³⁴ Cf. și: „Memnon, voevodul sîrisinilor [= saracenilor]” (Cartoian, *Alexandria*², 29).

³⁵ V. d. ex. Edm. Perrier, *La vie des animaux illustrée*, t. IV; J. Salmon, *Les oiseaux*, 193, 599, sau Brehm, *Tierleben*, *ad loc.*

³⁶ Cf. și Kluge, s. v. — Pentru alte numiri ale sitarului, v. Rolland, *Faune populaire de la France*, II, 353, 599, și Riegler, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, 183.

³⁷ Συμβολή εις τὸ χιακὸν γλωσσάριον, Atena, 1926, 600, unde se dau ca sinonime și σιταρίτης, σιταράς, probabil tot atît de streine de σιτάριον, ‘grîu, cereale’, ca și ψιττακός, ‘papagal’, însuși (cf. σίττα, ψίττα, ‘pst!’).

³⁸ Cf. și Korais, Ἄτακτα, IV, 502.

³⁹ V. Marian, *o. c.*, sub *țarcă* și *ciocănitoare*.

⁴⁰ *Ibidem*, II, 299 (după Cihac).

⁴¹ *Thettalia* = Thessalia.

⁴² *Ithaca*.

⁴³ *Vatopedi*.

⁴⁴ *Chios*, turc. *Sacız*.

⁴⁵ *Patmos* (care se va fi întilnit, poate, cu gr. ποταμός în mintea negustorului originar din sudul Dunării), ostrovul renumit prin patimile Sf. Ioan Teologul. Cf. și recenta relațiune de pelerinaj la Ierusalim a [...] dr. Gr. Cristescu: *Mai aproape de tine, Doamne!*, Sibiu, 1926, 41 urm.

⁴⁶ P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1925, 52, cu nota.

V

FILOLOGIE CLASICĂ

*„...Ce-a fost muritor din antichitate
nu e clasic, iar ce e în adevăr clasic nu e
mort, ci supraviețuiește — acum
și pururea!”*

DOUĂ METODE ÎN PROPUNEREA GRAMATICEI COMPARATE A LIMBILOR CLASICE. — O EXPERIENȚĂ DIDACTICĂ

S-a spus de multe ori că o „gramatică comparată” nu există, ci numai o metodă comparativă, și că denumirea aceasta, nejustificată, s-ar perpetua numai datorită rutinei.

Cea mai nouă și — ceea ce nu e totdeauna cazul —, cred, cea mai bună gramatică comparată a limbilor clasice, aceea a lui A. Meillet și J. Vendryes, împărtășește în totul acest punct de vedere. Autorii cred necesar să se scuze că, din respect pentru tradiție, și-au intitulat opera: *Grammaire comparée des langues classiques*, deoarece, de fapt, „il faut avouer qu'il n'existe pas de science de ce nom; il n'existe qu'une méthode comparative” (p.1). După ei, „ce qu'on appelle improprement grammaire comparée n'est qu'une forme particulière de la grammaire historique. Faire de la grammaire comparée d'une langue, c'est faire l'histoire de cette langue en s'éclairant des lumières que fournit la méthode comparative . . .” (*ibid.*).

La aceste subtile obiecții, s-ar putea, socotim, întâmpina următoarele:

Prin „gramatica comparată a limbilor clasice” nu se înțelege gramatica istorică a limbei latine plus gramatica istorică a limbei grecești, juxtapuse în același tratat, în loc să fie studiate aparte, în două tratate deosebite². Departe de a constitui o simplă alăturare anorganică, artificială, fără legătură vitală, a două limbi eterogene, gramatica comparată a celor două limbi clasice — *utraque lingua, ἐκατέρᾳ γλώσσαι*, cum le spuneau anticii³ — e o firească σύγκρισις permanentă între două idiome, care, ca italo-celt unul, ca elen celălalt, sînt, genealogic, istoric și cultural, înfrățite din cele mai vechi timpuri. Gramatica comparată a limbilor clasice nu are de obiect lămurirea istorică a uneia singure din cele două limbi antice prin alta acolo unde ea nu se poate lămuri suficient prin ea însăși, ci lămurirea lor reciprocă, una prin cealaltă, ex aequo — și cine face acest lucru, cine compară, adică, sistematic două limbi între ele, stabilind asemănările și deosebirile lor, reliefînd astfel atît fondul comun, cît și propria individualitate a fiecăreia, acela face, credem, în cel mai propriu înțeles al cuvîntului, paralela, comparația lor, din punct de vedere gramatical, adică — nu-i așa? — gramatica lor comparată. Dar numai acela! Căci „a face gramatica comparată a unei limbi”, cum spuneau autorii noștri, ni se pare o imposibilitate așa-zicînd materială: comparația implică o pluralitate sau, cel puțin, o dualitate de termeni.

Peste cîteva pagini însă (p.18), autorii francezi revin și-și precizează, ba își agravează, concepția: „On conçoit donc une grammaire historique du grec et une grammaire historique du latin, où seraient étudiées les transformations qu'ils ont subies l'un et l'autre depuis l'époque indo-européenne et les innovations qui les caractérisent. Ces grammaires historique . . . comporteraient l'emploi de la méthode comparative. C'est en ce sens qu'il faudrait entendre l'expression de «grammaire comparée», appliquée *séparément* au grec ou bien au latin. Il vaudrait mieux dire «grammaire *comparative*», pour éviter toute ambiguïté”.

Comparativ — ca engl. *comparative*, germ. *vergleichend* — e, poate, preferabil lui *comparat*; dar, „gramatică comparativă” a unei *singure* limbi, aceasta, încă o dată, ni se pare de neînțeles.

Că, în marginile aceleiași limbi, există cronologic o evoluție, cu arhaisme și inovații, iar, geografic, o diferențiere dialectală, cu particularități de tot soiul, e evident. Graiul e ca soarele lui Horațiu: *alius et idem*. Și e tot atît de evident că, într-o gramatică științifică a oricărei limbi, comparația între diversele faze și aspecte ale ei se impune. Dar comparația unei limbi cu alta sau altele nu poate fi, în acest caz, decît accesorie, subsidiară, iar esențialul unei astfel de opere ni se pare că intră perfect în cadrul gramaticii *istorice*. A exagera importanța acestor întâmplătoare confruntări cu elemente externe pînă la a denumi gramatica de acest fel „comparativă”, ni se pare cu totul nepotrivit. Și nu mai puțin nepotrivit e, credem, a exalta importanța elementelor interne ca termeni de comparație între ele însele: aceasta ar constitui — în sens opus — o greșeală identică cu aceea care ar socoti că gramatica limbilor indoeuropene poate fi tratată ca o gramatică istorică, fiindcă, în definitiv, toate limbile ce-i aparțin sînt simple eflorescențe ale aceleiași rădăcini, simple forme particulare sau variante ale aceleiași idiom primitiv. Nu: *deosebiri*le sînt prea mari aici pentru a nu ne da seama că, în ciuda *unității* primordiale, avem înaintea noastră tot atîtea *individualități* lingvistice distincte, și, dincoace, *asemănările* sînt prea mari pentru a nu înțelege că, cu toată *multiplicitatea* aparentă, avem în fața noastră o *unitate* lingvistică. Gramatica istorică a unei limbi nu se poate pulveriza într-o gramatică comparată a dialectelor ei, iar gramatica comparată a două sau mai multe limbi înrudite nu se poate dizolva într-o singură gramatică istorică a uneia din ele. Și unul și altul din aceste procedee pot fi fatale . . . *Exempla trahunt*. Istoria grecilor, în epoca lor de splendoare, rezultă din jocul admirabil al celor două tendințe contrare, de *συνοικισμός* și *διασπορά*, superior ritmate și armonizate laolaltă: cînd spiritul individualist al glorioaselor *πόλεις* s-a exacerbat, aducînd sfărmîmarea coeziunii politice; cînd sufletul național s-a risipit în *οἰκουμένη*, înecîndu-se în cosmopolitism, — *ἀκμάζουσα Ἑλλάς* trăise. Roma însăși, care n-a cunoscut decît o *languens Graecia* ⁴ — gata să devină, ca o simplă *Africa tonsa*, o *ῥωμαϊοκρατουμένη Ἑλλάς*, o *Ἑλλάς δουλεύουσα* —, cînd disciplina spiritului de subordonare față de *res publica* s-a relaxat; cînd miraculosul echilibru dintre forța de convergență și cea de expansiune a făcut loc ten-

dințelor centrifugale; cînd *orbis in Urbe erat* și Statul roman, împotriva testamentului lui August (*coercendi intra terminos imperii*), *magnitudine sua laborabat*, ceasul destinului îi sunase: *urgent imperii fata*, vestea profetic Tacit. Exemple mari, din care — *si parva licet* ... — și gramatica limbilor clasice s-ar cădea să învețe (căci ce sînt ele decît niște fragmente din uriașa viață a antichității?): că există realități peste care o disciplină nu poate trece, fără a se nega și condamna pe sine însăși, și sînt ambiții de anexiune care pot fi funeste, prin însăși violența reacțiunilor ce provoacă.

În adevăr, iată — așa cum este sau „nu este” gramatica comparată a limbilor clasice, adecă lingvistica aplicată la studiul lor — din diferite părți, dar mai ales din Italia, s-au ridicat, în timpul din urmă, glasuri energice de protestare împotriva „tiraniei” sale.

Se revendică drepturile *istoriei* împotriva „filologismului” în studiul limbilor și literaturilor antice — a filologismului vinovat de „uscăciunea” erudiției clasice, a filologismului care tratează literatura veche ca obiect de speculație, ca „material de studii”, „comme natura morta, irrigidita e cristallizzata in formule, in schemi, in pregiudizi scolastici ...” Sînt cuvintele lui Augusto Rostagni, care scate, împreună cu G. De Sanctis, minunata „Rivista di Filologia e d'Istruzione classica”, în lecția-i de deschidere a cursului de literatură greacă la Universitatea din Cagliari (1.c., n.s., III [april, 1925], p. 2). Și cartea de blestem continuă: „Non contro la filologia, che è «beata e ciò non ode»⁵; bensì contro il *filologismo*⁶, voglio dire contro quella gretta e inadeguata maniera di studiare gli antichi che non adempie alla sua vera funzione, non si sviluppa e non si risolve in *storia*”. Și Rostagni nu e singur. În același nr. al revistei italiene, într-un articol intitulat: *Influssi della Linguistica generale sulla Linguistica storica del latino*, B. A. Terracini denunță — pornind de la recente lucrări ale lui Schopf și Juret — în domeniul studiului limbii latine aceeași direcție *neistorică* pe care o releva Rostagni în domeniul literaturii grecești — direcție care, după părerea sa, ignorînd distincțiile schuchardtiene între „elementar verwandt” și „geschichtlich verwandt” (p.27), aplicînd principii construite „fuori di limiti di spazio e di tempo”, constituie o adevărată primejdie pentru studiul limbilor clasice: „la linguistica generale ... viene a costituire una specie di pericolo permanente che incombe sulla linguistica storica” (p.33)⁷.

Ce e adevărat și ce nu, în această alarmă?

Întrucît nu țire să degenereze într-un fel de metafizică filologică, fără contact cu realitățile, adecă cu relativitățile limbii, *lingvistica generală*, oricît de filozofică, știe să rămînă *istorică* atîta cît trebuie pentru a da satisfacție la tot ce e legitim în doleanțele exprimate⁸. *Comparativ* și *istoric*, în materie de gramatică a limbilor clasice, în special, sînt concepte care nu numai că nu se exclud, dar *se implică*⁹.

Și, de fapt, în genere așa se întîmplă.

De la „*Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Armenischen* ...” a lui Bopp și „*Compendium der vergleichenden Grammatik der idg.*”

Sprachen" al lui Schleicher pînă la magistralul „Grundriss der *vergleichenden* Grammatik der idg. Sprachen" al lui Brugmann¹⁰, care, toate, nu omit sau nu exclud punctul de vedere *istoric*, trecînd prin toată gama de „*Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache*" (Leo Meyer, ed. II, Berlin, 1882), de „Short Manual of *Comparative Philology for Classical Students*" (P. Giles, în trad. germ. a lui Jos. Hertel: „*Vergleichende Grammatik der klassischen Sprachen*", Leipzig, 1896), de „*Précis de grammaire comparée du grec et du latin*" (V. Henry, ed. V, Paris, 1894), pînă la cea mai recentă „*Grammaire comparée des langues classiques*" (Meillet-Vendryes, Paris, 1924), elementul istoric n-a fost niciodată proscris din studiul comparativ al limbilor antice. Titluri ca: „*Kritisch-historische Syntax des griechischen Verbuns d. klass. Zeit*" (J.M. Stahl, Heidelberg, 1907) indică doar o nuanțare a punctului de vedere, care e, expres, „istoric" și rămîne, în anumită măsură, așa, chiar cînd e vorba de opere cu caracter esențial didactic (ca „*Methodische Gramm. der gr. Sprache*" a lui Westphal, Jena, 1870)¹¹ sau descriptiv (celebrele „*Ausführliche Gramm.*" ale lui Kühner). Preocupare, măcar secundară, de latura istorică se întîmpină pînă și în acele tratate ale căror titluri proclamă deschis nota lingvistică a concepției autorului, ca „*Manuel de Linguistique grecque*" al lui P. Carnoy (Louvain, 1924), sau par a le ignora intenționat: „*Comparative grammar of the Greek language*" a lui Jos. Wright (Oxford, 1912) face parte, de fapt, din ale sale „*Students series of historical and comparative grammars*", iar „*Éléments de grammaire comparée du grec et du latin*" ale lui Paul Regnaud (Paris, 1895) poartă în însuși subtitlu adaosul: „d'après la méthode *historique* inaugurée par l'auteur". Și nu mai vorbim de „*Historische Grammatik d. lat. Spr.*" a lui Landgraf (Leipzig, 1903) sau Stolz (Leipzig, 1894), și atîtea altele. Clasicele „*Handbücher*" de fonetică și morfologie latină și greacă ale lui Sommer (1902) și Hirt (1912) nu sînt mai puțin istorice¹² ca „*Historische Lautlehre des Lateinischen*" a lui Niedermann (ed. II, 1911) și „*Morphologie historique du latin*" a lui Ernout (1914); Meillet însuși scrie un neîntrecut „*Aperçu d'une histoire de la langue grecque*" (ed. a 2-a, Paris, 1920); o „*Grammaire historique latine*" și o „*Grammaire historique grecque*" se cuprind în excelentul Manual al lui Laurand; iar reviste germane, ca „*Rheinisches Museum für klassische Philologie*", publică în cele mai nouă n-re apărute (v. vol. 74 [1925], p. 64 sqq.): „*Bausteine zu einer historischen Grammatik der gr. Sprache*" ale răposatului H. Kallenberg.

De o sută și mai bine de ani, gramatica comparată și cea istorică merg, astfel, mîna în mîna.

Lingvistica generală, de care se tem reprezentanții prea zeloși ai școlii istorice, nu vrea să fie, în ultima analiză, decît sinteza generală a celor sinteze parțiale care sînt istoriile tuturor limbilor, înmănunchind principiile generale ce se desfac din ele, în lumina psihologiei și sociologiei, a etnografiei și folclorului. Și, în acest înțeles, ea are, desigur, dreptul de a spune, prin Meillet (*Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 7),

fără aer de superioritate sau tendințe de exclusivism și acaparare care să justifice aprehensiuni și antipatii, că „istoria limbei ... nu poate fi ținta lingvisticeii, ci numai un mijloc al ei” — mijlocul cel mai sigur de a da generalizărilor sale substratul concret și solid al realităților corespunzătoare, ferind-o de aventuri *in abstracto*.

„La coordination des deux linguistiques” — a celei descriptive, statice sau sincronice și a celei istorice, evolutive sau diacronice — este, fără îndoială, singura soluție echitabilă, în materie de limbi clasice, ca și în materie de limbi semite¹³.

Cu aceasta am răspuns, credem, la întrebarea de la care plecasem, și ne-am întors la Meillet și Vendryes. Cuvintele ce urmează, din operelor, vor apărea, sper, și mai nedrepte, după cele spuse pînă acum: „Une ambiguïté plus fâcheuse se cache dans l'expression de «grammaire comparée du grec et du latin». L'exercice qui consiste à mettre en regard les sons, les formes, les tours de deux langues pour en faire un parallèle, a peut-être une utilité didactique, celle d'aider la mémoire à retenir la grammaire de chacune d'elles¹⁴: il n'a aucune valeur scientifique. Abstraction faite de l'existence d'examens, où les candidats doivent justifier de la connaissance des deux langues, une comparaison du grec et du latin n'a pas plus de portée qu'une comparaison du latin et du russe, du grec et de l'allemand” (I.c.).

Că o comparație între latinește și grecește ar fi, din punct de vedere științific — care, nici el, nu poate face „tabula rasa” de istorie! — tot atît de indicată ca și o comparație între latinește și rusește sau grecește și nemțește, ni se pare, în adevăr, mai mult o „boutade” polemică, excesivă, decît o afirmație științifică. De altfel, rîndurile ce vin imediat după acestea și anumite părți, cel puțin, ale operei înseși aduc cuvenitele „temperamente”, dînd satisfacție, măcar în parte, prejudecăților curente, și, la urma toată, pentru ce ne interesează direct în comunicarea de față, care privește latura *didactică* a problemei, recunoașterea, fie și ipotetică, a utilității gramaticii comparate a limbilor clasice, din partea autorilor francezi, ne poate mulțumi pe deplin.

[.]

I-ăiul Congres al filologilor români, București, 1926, p. 38—46.

NOTE

¹ Că, în ciuda tuturor aparențelor contrare, „la grammaire comparée proprement dite traverse en Allemagne — où elle a été créée — un âge ingrat”, e un fapt pe care-l constată cu dreptate Meillet, în recenzia-i din „Litteris, an international critical review of the Humanities” (I [1924], p. 44) despre vol. festiv pentru W. Streitberg: *Stand u. Aufgabe der Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1924.

² De o „réunion de deux grammaires comparatives” — cum prezintă autorii înșiși opera lor (p. 19) — ar putea fi vorba încă mai puțin; se va vedea îndată de ce.

³ Cf. Heinze ad Hor., *Carmina*, III, 8, 5, și Kroll, *Studien zum Verständnis der römischen Literatur*, Stuttgart, 1924, p. 5, n. 12.

⁴ Expresia e a lui Cicero (*Tusc. disp.*, II, 2): „Quamobrem hortor omnes... ut huius quoque generis [sc. philosophiae] laudem iam languenti Graeciae eripiant et transferant in hanc urbem...” și ea cadrează perfect cu reflexiunile melancolice pe care le făcea prietenul său, Servius Sulpicius, în acel admirabil specimen antic de „Consolation à Mr. Dupérier sur la mort de sa fille” care e scrisoarea de condoleanțe pentru moartea Tulliei (*Ad familiares*, IV, 5): „Ex Asia rediens... post me erat Aegina, ante me Megara, dextra Piraeus, sinistra Corinthus; quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos iacent... uno loco tot oppidorum cadavera”. — *Florentissima* echivalează perfect cu ἀκμάτουσα (ἐν ἀκμῇ, in flore), epitetul dat Eladei de Nero în faimoasa-i cuvîntare către grecii din Corint (v. Dittenberger, *Sylloge inscr. graec.*, I, 376) [...].

⁵ Cf. A. Meozzi, *Carducci*, Firenze, s.a., p. 110; „La storia è beata e ciò non ode”.

⁶ Din confuzia acestui „filologism” cu filologia au rezultat, în Italia, și atacurile lui Camillo Pellizzi (*Gli spiriti della vigilia*), pe care le respinge cu dreptate G. De Sanctis (v. „Rivista” citată [1924], p. 558).

⁷ Cf. același, *Questioni di metodo nella linguistica storica* (în „Atene e Roma”, n.s., II [1921], pp. 99—116).

⁸ Cf. și J. Marouzeau, *La linguistique et l'enseignement du latin*, Paris, 1924 (extras din „Revue des Études latines”, I—II).

⁹ Cît de necesară e, de altfel, această cooperare istorico-lingvistică, nu numai în ce privește metoda, ci și într-un sens mai înalt, ca discipline științifice autonome, spune frumos tot un italian, Salvatore Frascino, aiurea: „Il più alto ufficio della linguistica è certamente quando essa, uscendo dalla stretta cerchia della curiosità scientifica ed erudita, entra a servizio della storia, ed, unica testimone di tempi sepolti, alza la sua voce non meno autorevole d'ogni altro documento rintracciato in papiri, in bronzi, in marmi” („Die Neueren Sprachen”, XXXIII [1925], p. 49). Exact ceea ce spunea Meillet (*l. infra c.*): „La linguistique n'a pas le moyen de remplacer l'histoire et elle n'y prétend pas; mais, à défaut de précisions que fourniraient des textes suivis, elle apporte au moins les seules lumières qu'on puisse exposer sur une période qui ne nous a laissé aucun témoignage direct, ni de ses actes, ni de sa pensée”. — Lărgind problema, cf. mai departe: K. Brugmann, *Sprachwissenschaft und Philologie* (Strassburg, 1885); P. Kretschmer, *Philologie und Sprachwissenschaft*, în Gercke-Norden, *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, I², p. 463 sqq.; Wilhelm Werner Jäger, *Philologie und Historie* (în „Neue Jahrb. f. d. kl. Alt.”, XIX [1916], p. 81 și urm.); Paul Wendland, *Philologie und Geschichte* (*ibid.*, XX [1917], p. 1 și urm.)...

¹⁰ Cf. și recentul *Compendio di grammatica comparata delle lingue indoeuropee*, de E. La Terza (Napoli, s.a.).

¹¹ Cf. și F. Sommer, *Vergleichende Syntax der Schulsprachen (Deutsch, Englisch, Französisch, Griechisch, Lateinisch) mit besonderer Berücksichtigung des Deutschen*, ed. a 2-a, Leipzig, 1925.

¹² Deși, firește, nu exclusiv (cf. Hirt, p. 2, cu Sommer, p. XI).

¹³ V. M. Feghali, *Linguistique évolutive ou linguistique descriptive?* (în „Revue des Études anciennes”, XXIII [1921], p. 140). — Nici asupra domeniului arheologiei nu ridică pretenții lingviștii, deși istorici ca Jullian li-l adjudecă în termenii cei mai categorici: „La vraie science du passé, je le crois de plus en plus, c'est la linguistique, ce n'est pas l'archéologie” — ceea ce a provocat protestul legitim al arheologilor, care revendică, cu drept cuvînt, autonomia disciplinei lor: „Il faut une collaboration, non une sujétion” (W. Deonna, *L'Archéologie*, Paris, 1922, p. 240).

¹⁴ Această înlătură, în orice caz, acuzația superficială ce se aduce gramaticii comparate, că ar dispensa pe studenți de a cunoaște cele două gramatici care se compară.

ORIGINALITATEA POEZIEI ROMANE

Literatura latină, sau, mai exact, literatura *romană*¹ a fost prea adeseori studiată ca un „lucru în sine”, — oarecum metafizic: victimă a aceluiași spirit de raționalism neistoric, care, în domeniul lingvistice, privește limba ca o simplă garderobă a cugetării, iar noțiunea, ca o fantasmă abstractă, pentru înțelegerea căreia lumea lucrurilor n-are de ce să fie întrebată.

Remediul a venit, firește, de la istorici. Cel dintâi, care a înțeles și tratat literatura romană ca o parte integrantă a vieții romane, a fost Mommsen². Și e meritul altui istoric german, Eduard Meyer, că a înțeles deplin, el cel dintâi, că nu numai civilizația *romană* nu se poate cunici un chip despărți de cea *greacă*, dar amîndouă la un loc nu pot fi separate de civilizația *orientală* (egipteană, asirică, babilonică, iranică): trei *unități*, formînd laolaltă o *individualitate umană*, adică un *tot organic și indivizibil*³.

Dar, dacă principiul e atît de adevărat și fecund, aplicarea lui n-a fost, din nenorocire, totdeauna prea fericită. Căci a studia, d.ex., literatura romană din acest punct de vedere nu înseamnă a o reduce, pur și simplu, la cea grecească, negîndu-i, direct sau indirect, orice individualitate. Și, din nefericire, aceasta s-a făcut adesea.

S-a făcut — și lucrul e interesant de remarcat — mai ales din partea germanilor.

Profesorul E. Norden, un spirit cu totul ponderat, de altfel, definește istoria literaturii romane: „Die Geschichte von der Aus-und Umbildung der aus der griechischen Literatur herübergenommenen γένη”⁴.

Evident, însă, că aceasta nu mai e o σύγκρισις — comparație sau confruntare permanentă, studiu paralel continuu⁵, a două literaturi, ci curată *capitis deminutio*! Și atunci ne mirăm mai puțin cînd auzim de „dincolo” cuvinte ca acestea: „C'est le génie français que l'on vise à travers le génie latin, et ce dédain pour la littérature de Rome a la même source que la touchante candeur avec laquelle on proclame l'identité du génie hellénique et du génie allemand”⁶.

E drept, totuși, să recunoaștem, noi, cari, ca latini, ne simțim, oricît, atinși de asemenea aprecieri sumare, — „nous aussi, nous avons sucé le lait de la louve!” — că, în cele mai multe cazuri, ele nu sînt, însele, decît o replică, o reacțiune, mai mult sau mai puțin legitimă, față de unele exagerări enco miastice din lumea latină. Ascultați numai:

„Come manifestazione immortale del genio politico del più politico dei popoli che sia stato al mondo, essa (literatura latină) è la sola face perennemente durevole e veracemente adatta a sottrarre gli uomini dello stato di barbarie per condurli a quello di felicità”⁷.

Dar să revenim.

A studia literatura romană nu înseamnă a studia încă o dată literatura grecească⁸. Literatura romană poate și trebuie să fie studiată comparativ cu cea greacă, nu pentru a fi micșorată și umilită, ci pentru a fi înțeleasă și prețuită, mai bine cunoscută și mai drept recunoscută. Modelele ei grecești, *exemplaria Graeca*, izvoarele ei de inspirație, pînă la cei mai ascunși și mai îndepărtați afluenți extraitalici, trebuiesc cercetate cu de-amănuntul tocmai pentru a evidenția acele elemente proprii, care „nu se pot lua de la dînsa” și care constituie adevărata, reala ei *originalitate*.

Căci, dacă literatura Romei nu s-a născut, ca aceea a Helladei, — vom vedea, însă, în ce măsură —, din ea însăși, *ex se nata*⁹, dacă ea nu e, după vorba poetului¹⁰, o *proles sine matre creata*, — un lucru nu i se poate tăgădui: acea *severă frumuseță bărbătească*, am zice chiar: *marțială*, pe care nu i-o dăduse Atena, pentru bunul și simplul cuvînt că n-o avea.

„*Graeci, quibus est nihil negatum*”, există, totuși, mai mult în epigrama lui Marțial (IX, 11).

1. Wilamowitz începe caracterizarea sa despre literatura greacă veche din „Kultur der Gegenwart”¹¹ cu următoarele cuvinte: „Literatura grecească e singura din lumea noastră culturală, care s-a dezvoltat, cu totul din sine însăși... Literatura greacă e vasul, care cuprinde sau a cuprins operele fundamentale ale tuturor științelor”.

Marele elenist are, desigur, dreptate. Dacă a existat pe lume o literatură *originală* în sensul *absolut* al cuvîntului, aceea nu poate fi decît literatura greacă. Toate celelalte sînt *literaturi*, ea e *literatura*. Și e *literatura κατ' ἐξοχήν*, nu numai prin excelența ei artistică, ci și prin prioritatea ei cronologică. Literatura greacă e singura literatură *primară* din lume: celelalte, toate, sînt secundare și — terțiare. Toate-i sînt debitoare, prin în-suși acest fapt, că s-au născut *după* dînsa.

Emerson observă, în „Plato” al său¹², că e o nenorocire să vii pe lume după o personalitate covîrșitoare: ești copleșit de înrîurirea ei, ca de o fatalitate. Observația e adevărată. Și, cînd pictorul Galaton înfățișa τὸν μὲν Ὀμηρον αὐτὸν ἐμοῦντα, τοὺς δὲ ἄλλους ποιητὰς τὰ ἐμμημεσμένα ἀρρομένους¹³, — anticipînd astfel, drastic, „Apoteosa” lui Cabanel, pe care, în alt gen, o anticipase și Archelaos din Priene —, el nu făcea decît să exprime o firească realitate istorică. Cum zice Sellar¹⁴: geniului grec singur i se poate aplica cuvîntul bardului din Odyssee (XXII, 347):

αὐτοδίδακτος δ' εἰμί. θεὸς δέ μοι ἐν φρεσὶν οὔμας
παντοίας ἐνέφυσεν.

Și încă! Nici soarele elenic n-a fost scutit de căutători-de-pete. Limba greacă nu e imună de elemente „barbare”¹⁵. Calendarul, dacă nu și alte achiziții ale științei, e un import din Egipt¹⁶. Papyri de la Elephantine au revelat, de curînd, o întreagă operă literară arameică, produs și expresie a culturii „orientale”, cuprinzînd sentințe morale: ‘Achiqar’¹⁷ (*Vixere fortes ante Agamemnona...*). Wilamowitz însuși contestă calitatea de cetățean grec lui Apollon, care ar fi, după el, originar din Lycia¹⁸. Și am putea continua...

Totuși nimănui nu i-a trecut prin gînd să tăgăduiască suverana originalitate, unică, a literaturii grecești.

Acest caracter unic, însă, al originalității grecești, — creatoare și inițiatore în mai toate genurile —, este blăstemul literaturii romane, originală în felul său, relativ, nu în acela absolut, al literaturii elene.

2. Elenismul a avut totdeauna, din cele mai vechi timpuri, intrare în Latium. De pe la sfîrșitul primului război punic, însă, se constată la Roma o adevărată invazie a lui. *Invazie*, nu infiltrare lentă, — e cuvîntul¹⁹.

Atitudinea spiritului roman față de această intruziune e aceea a unei continue defensive și protestări²⁰. *Sermone eo debemus uti, qui innatus est nobis, ne, ut quidam, Graeca verba inculcantes iure optimo rideamur*, — ca „franzuziții” noștri, — sfătuieste Cicero²¹. De la *obliti sunt Romae loquier lingua latina*²² de pe mormîntul lui Naevius pînă la invectivele lui Iuvenal la adresa „grecoteiului lihnit” (*Graeculus esuriens*)²³, trecînd prin „nil patrium, nisi nomen, habet Romanus alumnus” al lui Propertius²⁴, e plină literatura romană de tînguiuri și constatări amare! Reacția apare în fiecare moment, prin adevărate accese de purism: dacă Tiberius consultă senatul înainte de a întrebuița cuvîntul *monopolium* și ordonă ștergerea cuvîntului *εμβλημα*²⁵, Tacit însuși se ferește ca de foc de gr. *σωτήρ*, cînd vorbește de Milichus, descoperitorul conspirației contra lui Nero, și-i preferă perifraza: ‘*conservatoris*’ *sibi nomen, Graeco eius rei vocabulo, adsumpsit*²⁶.

Dar — Cato cenzorul însuși, care denunță în Senat primejdia influenței grecești, în termeni expresivi, transmisă de Liviu (XXX, 4,5): „ne illae magis res nos capiant quam nos illos (sc. Graecos)”, la bătrînețe învață grecește (*Graecas litteras senex didici*, spune el în dialogul lui Cicero: 8,26; cf. *Acad. pr.*, II, 2,5: *Graecas litteras M. C. in senectute didicisse*²⁷ și însuși titlul operei sale, *Origines*, pare a fi o traducere a gr. *κτίσεις*²⁸). De ce se temuse, mîndrul roman nu scăpase: *Graecia capta ferum victorem cepit...* Grecii erau mari vrăjitori, iar romanul, om practic: un *modus vivendi* trebuia să se găsească. Mars și Aphrodite se simțiră, totuși, bine împreună. Căci e o simplă calomnie afirmația că poporul roman ar fi fost nesimțitor la farmecele frumosului: *Testis ipse populus, qui auditis in theatro Vergilii versibus, surrexit universus et forte praesentem spectantemque [Vergilium] veneratus est sic quasi Augustum*²⁹. Cum se acomodaseră odinioară cu atotputernica influență etruscă (pe jumătate greacă, și ea)³⁰, așa știură să se acomodeze acum cu grecii (prezenți în insulele vecine, pînă la Graecia

Magna, încă de pe la 600—500 a. Chr. ; la Cumae, de prin anii 800). Și aici se vădește, tocmai, caracterul original al spiritului roman.

„Orice alt popor barbar”, observă Leo³¹, „s-ar fi mulțămît să vadă pe scenă originalele, jucate de trupe în turneu ; un alt popor, cu o atît de puternică impulsie spre cultură, ca acel roman, s-ar fi grecizat, măcar în păturile sale superioare. Romanii . . . , în loc de aceasta, au născocit *arta traducerii*” : *Demophilus scripsit, Maccus vortit barbare*³². ‘Poeta barbarus’ se întitulează³³ plebeul ‘cum latranti nomine’³⁴, mîndru că poate tălmăci pe greci—în graiul stăpînîilor locului, dar, ca și ‘dimidiatus Menander’, conștient că *ex Graecis bonis Latinas fecit non bonas*³⁵.

“Temptavit quoque rem, si digne *vertere* posset”, zice Horatius (*Epist.*, II, 1, 164), înțelegînd, de altfel, nu numai „traducerea” pieselor grecești în latinește, ci transferarea teatrului grec (*res!*) la Roma. Acest *vertere* joacă un rol incomparabil de-a lungul întregii literaturi romane și e o întreagă gamă, o întreagă scară de grade în aplicarea lui : de la traduceri servile și, de-atîtea ori, incorecte, de școlar mediocru, pînă la cele mai libere imitații, aproape complet emancipate de modelul elin. Adeseori, ba chiar de regulă, „traducerile” sînt simple împrumuturi nemărturisite, adecă curate *plagiate*, — ceea ce se cheamă, însă, benign : *imitari, mutuari, sequi, trahere, transferre* etc., și, numai foarte rar, de cîte un zoil detractor : *furtum*³⁶. — Celebrul *sine ira et studio* al lui Tacitus (*Ann.*, I, 1) s-a dovedit a fi χωρὶς ὀργῆς ἢ φθόνου al lui Polybius (VI, 9, 11). Nu mai puțin faimosul fragment al lui C. Gracchus (*quo me miser conferam*, cett.) se reduce, cum a arătat Norden acum în urmă³⁷, la topos-ul predilect (Andokides, *Myst.*, I, 148) : τίνα γὰρ καὶ ἀναβιβάζωμαι δεησόμενον ὑπὲρ ἑμαυτοῦ ; τὸν πατέρα ; ἀλλὰ τέθνηκεν. ἀλλὰ τοὺς ἀδελφούς ; ἀλλ’ οὐκ εἰσί. ἀλλὰ τοὺς παῖδας ; ἀλλ’ οὐπω γεγέννηται. Tot Norden arată aiurea³⁸ că vestitele vorbe ale lui Tacitus (*Ann.*, II, 88) despre Arminius : *canitur adhuc barbaras apud gentes* sînt influențate de vorbele lui Xenophon despre Cyrus (I, 2, 1) : ἔδεται ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τῶν βαρβάρων și că amîndouă pasagiile își găsesc o paralelă în Dionys. Halicarn. VIII, 62, 3 : ἔδεται καὶ ὑμνεῖται πρὸς πάντων ὡς εὐσεβῆς καὶ δίκαιος ἀνὴρ (despre Coriolanus)³⁹. — Dar acele „împrumutări”, care au stîrnit mai multă vîlvă, cînd gramaticii Perellius Faustus și Octavius Avitus le-au denunțat antichității, au fost ‘*furta vergilli*’.

Homerus Mantuanus al lui Macrobius⁴⁰, în adevăr, nu s-a mulțămît să imite ‘in omnibus’, direct și indirect, pe Homer⁴¹.

Exceptînd comediile lui Terentius, nu există în literatura romană o operă mai *imitativă* decît *Eclogele*. Asemănările — *ομοιότητες* — sînt așa de mari, traducerea e pe unele locuri atît de literală, încît, pe baza ei, s-au putut face emendări în originalul grec al lui Theocrit ! *Incipe, Damoeta, tu deinde sequere, Menalca* (III, 58) garantează pentru IX, 2 lectura : ὦδ᾽ ἄρχειο πρᾶτος, ἐφεψάσθω δὲ Μενάλκας ; *certent* din VIII, 35 și *texunt* din IX, 42 au înlesnit îndreptările δηρίσαιντο (pro γαρούσαιντο, I, 136) și ὕφαινον, (pro ἔφαινον, VII, 8)⁴². Totuși, eclogele lui Vergil nu sînt, ca teatrul lui Terentius⁴³, pur *exotice* : ele apar, mai degrabă, ca un compromis între

obiectivitatea bucolicei grecești și subiectivismul elegiei romane, ca o combinație de elemente grecești și elemente italice⁴⁴.

Acesta e însă, — mai presus de orice controverse de *μίμησις* sau *ζῆλος* —, un fapt care domină totul: *literatura romană*, în adevăratul înțeles al cuvîntului, nu e altceva, ea însăși, decît *sinteza specifică* între *afluxul grecesc* și *sedimentul italic*, — deopotrivă de real și important. — Căci, după cum, pînă la influența greacă, nu se poate vorbi de o *literatură romană* în sensul eminent al cuvîntului, tot astfel nu se poate concepe existența acesteia fără existența prealabilă a unei literaturi *italice*⁴⁵, oricît de primitive și rudimentare.

Să ne oprim un moment la dînsa.

3. Din vechea literatură italică, cu versul ei „antediluvian”⁴⁶, cu „ciclopica” structură a prozei sale⁴⁷, noi nu avem astăzi decît foarte puține ruine⁴⁸. Un vast cîmp de ruine, însă, e pentru noi întreaga literatură antică, — un splendid „Temple enseveli”⁴⁹. Și, din cît ni s-a păstrat, ne putem face, totuși, o idee destul de exactă asupra ei⁵⁰. Ne ajută, întru aceasta, și mărturiile celor mai aproape de dînsa.

Utinam extarent illa carmina, quae multis saeculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus (τὰ κλέα ἀνδρῶν!) *in 'Originibus' scriptum reliquit Cato*, spune Cicero (*Brutus*, XIX, 75; cf. *Tusc. disp.*, I, 3 și IV,2).

Mențiunea e atît de categorică și verosimilă, încît, chiar independent de faptul că ea coroborează cu altele (v.mai sus, n.X), o putem primi, — fără a împărtăși, neapărat, exagerările lui G.De Sanctis⁵¹, care, pe urmele lui Niebuhr, declamă împotriva acelei „imitazione greca la quale uccise nel Lazio lo sviluppo originale della poesia, che pur s'era iniziato in modo assai promettente con l'epopea popolare”.

„Cîntece bătrînești”, întru preamărirea acelor *maiores*, pentru cari romanul tradiționalist a avut totdeauna un cult, — *moribus antiquis res stat Romana virisque!*⁵², nu se putea să nu existe în Italia⁵³. Și, dacă dovezi directe de existența lor lipsesc, cele indirecte ajung pentru a fi siguri de ele și a ni le închipui, aproximativ, cum erau: amestec de elemente istorice cu elemente fantastice și mitice.

Expresie a unui suflet practic, legat de viață și lume, poezia italică trebuia să reflecte împrejurările acestei vieți, în legătură cu omul, cu pămîntul, cu zeii⁵⁴. De aici acele litanii poetice, pe care le putem judeca după fragmentele, nu prea inteligibile, ce ni s-au păstrat în *Carmen Saliare* ('axamenta') și *Carmen Arvale*⁵⁵, acele 'incantamenta maggica' (v.Varro, *De re rust.*, I, 2, 27)⁵⁶; de aici acele *neniae*, cîntece de îngropăciune, 'bocete', pe care le vor înlocui mai tîrziu imitațiile artistice ale *ῥοῆνος*-ului grec⁵⁷. De aici și acele *carmina triumphalia*, zise de corul soldaților ce însoțeau carul de triumf al comandantului, în care *Italum acetum* (Horatius, *Serm.*, I,7,32) își face apariția, alternînd „strigăturile” cu elogiul (v.Suetonius)⁵⁸.

Dar, unde această pornire spre luare-în-rîs a romanilor, caracteristică în genere poporului, dar mai ales inteligenței lucide a italicilor, unde acest *spirit satiric* nativ se simte mai la largul său, este în *versus fescennini* (de la orașul falisc Fescennium). Pline de vervă batjocoritoare și agresivă (*malum carmen occentare* e pedepsit de legea decemvirală)⁵⁹, cînd se cîntau la serbări rurale, versurile acestea se mulțumiră, pare-se, să fie o tachinerie grobiană și pornografică (*fescennina iocatio* s. *licentia*) atunci cînd ele se adresau, într-un fel de orație, sau conăcărie tînărului căsătorit, la nunți⁶⁰.

Din *versus fescennini*, poate, dar, în orice caz, mai presus de ele, se ridică, însă, o nouă specie de poezie: *satura*.

Ce e cu originea acestui cuvînt și cu înțelesul vorbei lui Quintilian, — se va vedea mai amănunțit pe urmă (capit. 4). Aici vom spune atîta, că, supt numele de *satura*, s-a înțeles în literatura romană, nu numai genul clasic, în care au excelat Lucilius și Horatius, ci și un soi de compoziție intermediară între fescennine și adevărta dramă, inaugurată mai tîrziu (240 a. Chr.) de Livius Andronicus.

Germeii dramatici erau deja în 'alterna verba' (*alterni versus*) din fescennine și, supt influența etruscă⁶¹, satira dramatică e pe cale de înfiri-pare; dar, strînsă între drama grecească, cu care nu se putea, evident, compara, și între *fabula Atellana*⁶², strîmtorată de lege, care o împiedeca în atacurile ei personale, vechea *satura* plebee se menține un timp 'in cauda', ca *exodium* al reprezentației grecești, pînă cedează cu totul.

Dacă adăugăm acum *mimul*, caricatura bufonă, 'caraghiozlicul' popular, curat și străvechi italic⁶³, am încheiat revista poeziei italice. Iar, dacă amintim, pe lîngă acestea, de *annales pontificum*⁶⁴, de *libri pontificii* și *augurales*, de *commentarii consulum* și *acta fratrum arvalium*, de *commentarii* și *foedera regum*, de *leges regiae* (despre *leges XII tabularum*, *lex legum*, *lex decemviralis* sau *carmen necessarium* a fost vorba, tot în treacăt, mai sus)⁶⁵, de *stemma* și *tituli* (*sepulcrales* sau *imaginum*), — am isprăvit această *σύνοψις* (*conspectus*) a literaturii italice și nu ni rămîne decît să conchidem.

Concluzia vine singură.

Cu toată „structura ciclopică” a literaturii romane începătoare, de care se vorbește și de care am vorbit, această epocă însăși a ei, care preludiază de departe — prin bronzul întîiilor fuziuni cu spiritul grec — la aurul epocii republicane și imperiale a lui Cîcero și Augustus — de la Livius Andronicus pînă la Titus Livius și de la Augustus pînă la Augustinus —, nu poate fi socotită ca o simplă epocă preistorică a pietrei cioplite sau șlefuite, pentru că ea e însăși prefața sau, mai bine, primul capitol din istoria literară a Romei: metafora „structurii ciclopice” nu trebuie exploatată împotriva realității. Fără influența grecească, literatura romană, evident, n-ar fi fost ce a fost; de existat, însă, ea ar fi existat, desigur, pentru că — există⁶⁶, iar vorba lui Carneades despre sine însuși, că, să nu fi existat Chrysipp, n-ar fi existat nici dînsul (*εἰ μὴ γὰρ ἦν Χρυσίππος*,

οὐκ ἂν ἦν ἐγώ : Diogenes Laertius, IV, 9), s-ar aplica aici încă mai puțin decît în cazul faimosului retor. Căci, dacă poezia grecească n-a găsit, la venirea ei în Italia, o floră literară vrednică de dînsa, ea n-a găsit nici un pustiu. Așa-zisa absolută „sterilitate” poetică a spiritului roman e un mit tot atît de exagerat, ca și dogma despre forța creatoare *ex nihilo* a spiritului grec: πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν (Ioan. I, 3).

4. Să ne întoarcem la *satiră*.

Quintilian, pe care Marțial îl proclamă bombastic '*gloria Romanae togae*', dar care era, în realitate, un *rhetor κατ' ἐξοχήν*, cum i-a zis, cu mai multă dreptate, Iuvenal, a lăsat, în acea „*Institutio oratoria*” a sa, care e, de fapt, nu numai o εἰσαγωγή⁶⁷, ci cea dintîi istorie a literaturii romane⁶⁸, rîndurile acestea :

„*Satura quidem tota nostra est*, in qua primus insignem laudem adeptus *Lucilius* quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non eiusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poetis praeferre non dubitent. Ego, quantum ab illis, tantum ab *Horatio* dissentio, qui *Lucilium* 'fluere lutulentum' et 'esse aliquid quod tollere possis' putat. Nam eruditio in eo mira et libertas atque inde acerbitas et abundantia satis. Multum eo est tersior ac purus magis *Horatius* et, nisi labor eius amore, praecipuus. Multum et verae gloriae quamvis uno libro *Persius* meruit. Sunt clari hodieque et qui olim nominabuntur. Alterum illud etiam prius *satirae* genus sed non sola carminum varietate mixtum condidit *Terentius Varro*, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguae Latinae et omnis antiquitatis et rerum Graecarum nostrarumque, plus tamen scientiae collaturus quam eloquentiae. *Iambus* non sane a Romanis celebratus est ut proprium opus: cuius acerbitas in *Catullo*, *Bibaculo*, *Horatio*, quamquam illi epodos intervenit, reperietur” (X, I, 93).

Wilamowitz⁶⁹ asigură că, dacă Horațiu ar fi cetit rîndurile acestea, cu '*satira tota nostra est*', ar fi rîs din toată inima. „Roman e în ea numai numele, și pe acela el îl desprețuia”.

Nu știm ce ar fi făcut Horațiu; dar alți învățați decît Wilamowitz nu recunosc nici atîta: romanitatea numelui.

Iată, P. Lejay nu vede nici o piedică, pentru ca, nu numai forma *satira*, ci și *satura* să reprezinte pe gr. σάτυρα: ca *Burrus* din *Pyrrhos*, sau *scutica* din σκυδική, 'la lanière des Scythes, la nagaïka de Cosaques'⁷⁰.

E sistemul, cu drept cuvînt condamnat în ultimul timp⁷¹, de a căuta explicarea unui fenomen roman pe malurile Gangelui sau măcar ale Acheloului, fără a fi încercat, prealabil, s-o afli pe malul Tibrului, — cum e cazul cu *satura*.

În adevăr, lat. *satura*, în sensul literar, nu poate fi cu nici un preț separat de *satur*: *satura lanx*, farfurie 'con tutti frutti' care se oferă în fiecă an zeilor, *satura lex*, lege miscellanee, referitoare la obiecte disparate⁷², duc,

în mod firesc, prin analogie, la *satura*, sc. *fabula*, *poesis*⁷³, 'literaris ches Quodlibet, potpourri'. Înțelesul fundamental, comun, e acela de 'amestec'⁷⁴.

De fapt, așa cum apare încă la Ennius, — pe care Quintilian îl neglijează⁷⁵, *saturae* are sensul gr. ἄτακτα, σύμμικτα⁷⁶. Termenul n-a fost întrebuințat, însă, după Ennius, decît de Seneca ('Apotheosis Ann. Sen. *per saturam*') și Pescenn. Festus ('historiarum libri *per saturam*'⁷⁷, în legătură cu *Saturae Menippeae* ale lui Varro). Lucilius pare a-și fi intitulat satirele sale: *poemata* ('per saturam'?) sau *sermones*. Horațiu, care pomeneste într-un loc de *satira*⁷⁸, și le-a intitulat, sigur: *sermones*.

Sermones însă e traducerea grec. διατριβαί, care trimite direct la Bion, considerat, după Horațiu⁷⁹, ca părintele *diatribei* (cca. 280), — harangă populară în care oratorul întreabă și-și răspunde singur, specie de predică scurtilă și patetică în care se critică și se moralizează, „Umwertung aller Werte”, plină de anecdote, de epigrame... Așa o definește Wilamowitz (l. c.), observînd însă, în același timp, cu dreptate, că nu se poate numi cu un nume propriu și că, dacă e să i se arate neapărat un începător, ar fi: *civicii*⁸⁰.

De la aceștia, cît și de la Bion: de la iambii lui Archilochos, pe cari Quintilian nu i-a uitat de loc, cum afirmă Boissier (l.c., p. 8), pentru că vorbește de ei în liniile imediat următoare (v. citatul!)⁸¹; de la *rhintonica*, atribuită Tarentinului Rhinton; de la σίλλοι și satira menipee⁸²; de la toți și de la toate acestea porcede, de toate depinde satira romană: *hinc omnis pendet Lucilius* — și, împreună cu el, *Horatius*.

Și, cu toate acestea, satira romană e *romană*, — *originală* per excellentiam. Pentru că, — și aici împrumutăm, în totul rezultatele lui Boissier, care ni se par definitive, — ea a reușit să împeune, într-o sinteză caracteristică, cele două elemente, obișnuit separate, ale satirei grecești: elementul polemic al iambilor și elementul didactic al gnosticilor⁸³, — temperînd prin morală violența personalităților și înviorînd prin personalități solemnitatea moralei⁸⁴. Mai rămîne o întrebare: *quis primus?* Quintilian, — am văzut, — nici nu pomeneste de Ennius⁸⁵.

Horațiu, ale cărui aprecieri, puțin amabile pentru Lucilius, le raportă Quintilian, pare a face aluzie la Ennius în versurile (I, 10, 64 sqq.):

— — — U U —. Fuerit Lucilius, inquam,
Comis et urbanus; fuerit limatior idem,
Quam rudis et Graecis intacti carminis auctor,
Quamque poetarum seniorum turba.

Cu cîteva rînduri mai sus însă, în aceeași satiră (v. 48), el dă lui *Lucilius* epitetul de *inventor*, iar aiurea (II, 1, 63 sq.) spune apriat:

— U U — U U —. Quid? cum est *Lucilius* ausus

Primus in hunc operis componere carmina morem, cett.

Și atunci ne întrebăm, firește, ca toată lumea: cum poate fi *altciueva*⁸⁶ 'creatoul' (*auctor*) satirei, dacă *Lucilius* e, în același gen, *inventor primus*?

Dar lucrul se complică încă mai mult, când ne amintim că Quintilian, în pasagiul citat, numește pe Varro *conditor* ('condidit') în genul satirei.

Contradicția nu e, totuși, atât de flagrantă pe cât pare.

Din înseși cuvintele lui Quintilian, în adevăr, se vede clar că e vorba de a *doua speță* ('alterum genus', scrie el), a satirii, alta decât aceea, emniană, în care s-au ilustrat *Lucilius*, *Horatius*, *Persius*: pe *aceasta* 'a întemeiat-o' (*condidit*) Varro⁸⁷.

În ce privește, însă, deosebirea dintre *auctor* și *inventor*, pe care, după credința lui Boissier, o va fi făcut *Horatius*, dar care „nous échappe”, Norden⁸⁸ pare a voi s-o rezolve în sensul că *Ennius* a fost introducătorul, inițiatorul *genului* la Roma, iar *Lucilius*, acela care i-a dat τὴν ἐξουσίαν φύσιν. Formal, dificultatea subzistă, totuși, întrucât rămîne întrebarea, dacă, în acest caz, *Lucilius* putea fi calificat de εὐρέτης (*inventor*) și nu mai degrabă, să zicem, de κτίστης sau așa ceva. Sensul poate fi, însă, acela: oricîți precursori ar fi avut *Lucilius* (și l-a avut nu numai pe acel ἀνώνυμος 'auctor', de satură primitivă și fără contact, ce înnobilează, cu arta greacă, ci și o întregă 'turba—minuta! — poetarum seniorum': *Pacuvius* etc.), el rămîne adevăratul ἀρχηγέτης: primul care a coborît peste *satura* rudă razele grației (χάρις) elene și adevăratul precursor în acest gen al lui *Horatius*⁸⁹. Denumirea de *Luciliano caractere libelli* (Varro, *De re rust.*, III, 2, 17) e foarte semnificativă din acest punct de vedere⁹⁰. *Lucilius* rezumă în el satira romană, cu toate notele ei: tonul de „causerie” al lui *Horatius*, tonul de „sermon” al lui *Persius*, ca și *invectiva* lui *Juvenalis* (care-l recunoaște, expres, de model: 'Lucilius ardens'; I, 165)⁹¹.

Acela, însă, care, — zice *Wilamowitz*⁹², — „el, nu deja *Lucilius*, a meritat în adevăr gloria de a prelucra materia străină și felurită cu un sentiment adevărat artistic, mult mai elenic decât modelele sale elenistice”, e *Horatius*⁹³.

Centrul de greutate, însă, al acestuia nu era aici. Nu *Musa pedestris* a satirei (*Serm.*, II, 6, 17)⁹⁴, care se tîrăște pe jos (*Epist.*, II, 1, 250: *sermone repentis per humum*)⁹⁵, putea să-l conducă spre acele piscuri ale poeziei, către care îl îndemnau cele mai nobile aspirații ale sale: *Sublimi feriam sidera vertice* (*Carm.*, I, 1, 36), — ci *lyra: quod si me lyricis votibus inseris* (*ibid.*, v. 35). Să fie al 10-lea, la rînd (ἐγκρίνεσθαι) cu cei ἐννέζ (ἑννέζοι), al căror catalog îl face undeva (*Carm.*, IV, 9)⁹⁶ — aceasta rîvnește „barbarul” roman plin de conștiința valorii și a meritelor sale. 'Sume superbiam quaesitam meritis', își zice acela care poate spune despre el însuși (*Epist.*, I, 19, 21):

*Libera per vacuum posui vestigia princeps,
Non alicui meo pressi pede*

sau (III, 30, 13 sq.):

*Princeps Aeolium carmen ad Italos
Deduxisse modos. (Sume, cett.)*

sau încă (I, 19, 32 sq.):

*Hunc (sc. Alcaeum) ego, non alio dictum prius ore, Latinus
Volgavi fidicen⁹⁷.*

Și cu drept cuvînt. Căci, dacă, cu prilejul lui 'carmina non prius audita' din „Cîntecul secular”, Porphyrio i-l scoate înainte pe Laevius ⁹⁸, dacă un 'relicta non bene parmula' se poate reduce la o banală *μίμησις τῶν ἀρχαίων*, iar un motiv ca *lupum videre* e un *τόπος* răscunoscut (pînă azi!) ⁹⁹, — iată, în schimb, o apreciere globală asupra lui Horațiu, făcută de un 'vir Latinis litteris Graecisque imbutus', care poate fi crezut pe cuvînt ¹⁰⁰:

„Cel mai grec dintre poeți. Numai cine știe grecește cît dînsul și e cît el de accesibil neîntrecutei frumuseți grecești, îl poate judeca drept. De unde vine aceasta? O spune el singur, pentru că el poseda *spiritum Graiae tenuem Camenae* și pentru că învățase din filozofia greacă *malignum spernere volgus*. De bună-seamă însă, nu fiindcă ar fi copiat pe greci. De copiat, de tradus, cuvinte fără spiritul lor, traduseseră ei toți de la dascălul Andronicus, toți poezii aceia pe care Horațiu îi disprețuia. Și din filozoficalele lui Cicero, pe care autorul lor însuși le numia *apographa* ¹⁰¹, nu și-a dobîndit Horațiu libertatea de spirit. Pe un Ennius și Pacuvius îi putem întrebuița pentru Euripide, pe un Terentius pentru Menandru, pe Cicero pentru Poseidonios. Cine cercă așa ceva la Horațiu, mîntuie degrabă—degrabă. La Catullus în poeziile-i docte și în deplină măsură. La Vergil dăm destul de adesea de *disiecta membra* ale poezilor streini. La acest nivel stătea Horațiu, cînd a compus 'vides ut alta' și 'pastor cum traheret'; dar el n-a rămas acolo. Imitație, *μίμησις*, strigară epigonii grecilor jur împrejurul lui Horațiu . . . Dar, cînd Horațiu strigă 'vos exemplaria Graeca versate' al său, atunci, de pe înălțimea concepției sale estetice și a puterii sale creatoare, el *nu mai voia μίμησις*, ci ζῆλος: el pricepuse spiritul grecilor, și acesta e *spiritul libertății*. Poetul celor dintii cărți de ode putea să privească încă drept supremă recompensă faptul de a fi numărat ca al zecelea pe lîngă cei nouă lirici greci. Poetul, care nu catadixise să copieze pe Pindar, era mai mult decît poetul lui *Aeolium carmen*: *Romanae fidicen lyrae* era el, și pe acest poet nu-l va înțelege nimeni, care nu știe să prețuiască după cuviință *maiestas populi Romani* și al său *custos Caesar*. Dacă însă înțelege cineva această lirică, și, pe deasupra, *epistolele*, pentru care la toată urma nu există niciun model la greci, atunci își dă seama și de aceea că Horațiu este, întii, o stea cu lumină proprie, nu mai puțin decît grecii, și al doilea, adevăratul mijlocitor între noi și greci, față de cari, în cele din urmă, el dobîndise acea libertate, pe care și noi vrem s-o afirmăm”.

Trecem acum la elegie.

Primul cuvînt îl va avea aici tot Quintilian, iar ultimul — tot Wilamowitz.

5. E celebru pasagiul, în care Quintilian își expune judecata sa asupra elegiei și elegiacilor romani (*l.c.*):

„*Elegia Graecos provocamus, cuius mihi tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ovidius utroque lascivior, sicut durior Gallus*”.

Atît: urmează pasagiul, deja citat, despre satiră.

Dar, după cum acolo i-am putut pune alături pe unul dintre împričinați, — Horațiu, — tot așa aici îl putem pune pe *Ovidiu*. Și, anume, nu în versurile, citate de obicei, cu diadokia cronologică ‘succesor fuit’, cett. (*Tristia*, IV, 10, 51 sq.), ci în acea interesantă *syncrisis* estetică din *Tristia*, V, 1, 15 sqq.:

Delicias si quis lascivaque carmina quaerit,
Praemoneo: non est, scripta quod ista legat.
Aptior huic Gallus, blandique Propertius oris,
Aptior ingenium mite Tibullus erit.

În aceste trei nume, în adevăr, la care se adaugă al autorului distihurilor, și în nu mai mult de jumătate de veac se cuprinde toată elegia lirică romană¹⁰², — una din gloriile cele mai autentice, totuși, ale literaturii antice și unul din cei mai străluciți exponenți ai *originalității* romane¹⁰³.

Întîiul dintre aceste nume, *Cornelius Gallus*, nu e, din nenorocire, astăzi, decît *numai* un nume: opera lui nu ni s-a păstrat. Mai fericiți decît noi, Tibullus, Propertiu, Ovidiu, Marțial au cunoscut-o și admirat-o. Unii din ei au și imitat-o, Vergil însuși, între alții. Și, dacă știm azi ceva despre el, în afară de anume mărturii răzlețe (la Cicero, Probus¹⁰⁴ etc.), știm atîta cît transpare, din opera lui, prin imitațiile acestora, — evident, ipotetic. Și tot ipotetic putem face oarecari deducții, relative la unele „modele” grecești ale sale. Așa, de ex., din paralela între Vergilius, *Ecl.* X, 18 (*et formosus oves ad flumina pavit Adonis*) și Tibullus, II, 3, 11, (*pavit et Admeti tauros formosus Apollo*), Skutsch¹⁰⁵ conchide la un izvor comun, care ar fi tocmai *Gallus*, al cărui ‘succesor’ era; iar, mai departe, din paralela cu Theocrit, XX, 33 (*χὼ καλὸς Διόνυσος ἐν ἄγκεσι πόρτιν ἐλάβνει*), ajunge la încheierea că „Gallus a tradus pe Theocrit, sau, cel puțin, în operele sale, existau imitațiuni din Theocrit”. Combinațiunea e ingenioasă; decît, nimic nu ne poate garanta că e mai fericită ca aceea, tot a lui Skutsch, privitoare la „Ciris”: Gallus cată, adecă, să fie autorul acestei poeme, pentru că se găsesc în ea trei versuri din *Ecl.*, VI (75—7) a lui Vergil, care, bănuiește Skutsch, trebuia să le fi reprodus de acolo, — pe cînd faptele, cum a dovedit Leo, stau tocmai dimpotrivă: „Ciris”, le-a reprodus din eclogă¹⁰⁶.

Dar, fiindcă am atins această problemă, a raporturilor dintre Vergil și elegiaci, — să insistăm un moment.

Ecloga VI-a lui Vergil stă absolut izolată în întreaga literatură greco-romană. Nici un model, care să-i fi putut servi, nu s-ar putea arăta¹⁰⁷.

Ea a servit însă ca model lui Ovidiu în „Metamorfoze”, pentru care nu se găsește nici un prototip grecesc¹⁰⁸. Cum se vede, *originalitatea* literaturii romane nu e o simplă „ambție”. Oamenii aceștia nu s-au mulțumit a adopta și adapta modelele grecești; ei au creat înșii tipuri literare, pentru cari nu există corespondent în literatură greacă¹⁰⁹. Prezența versurilor din ecloga vergiliană în „Ciris” e încă un indiciu de popularitatea ei: căci nu încapе îndoială că autorul acestei poeme e un contemporan al lui Ovidiu. Influența *Eclogelor* și *Georgicelor* asupra lui Tibul, îndeosebi, e din cele mai probabile¹¹⁰.

Întorcîndu-ne acum la Gallus, vom spune că, fără a putea exclude în mod absolut o influență a lui Theocrit sau Euphorion asupra sa¹¹¹, nu credem că ea ar fi putut fi decisivă asupra operei sale: Euphorion nu se constată să fi scris, nici el, elegii¹¹², — cu atît mai puțin elegii erotice, al căror reprezentant prin excelență, la Roma, era Cornelius Gallus.

Pînă la proba contrarie, deci, credem, cu Némethy și Jacoby, că Gallus e *creatorul* elegiei lirice romane¹¹³.

De la el pornește Tibul¹¹⁴, care nu-l pomenește însă, — cum nu pomenește, de altfel, nici modelele-i grecești.

Se pomenește, în schimb, Propertiu, cu profuzie.

Crainicul entuziast al lui Vergil, — umbrian, ca și dînsul¹¹⁵, — se proclamă pe sine însuși: *Romanus Callimachus*¹¹⁶. Alături de Callimachos ia loc *Philitas: Callimachi manes et Coi sacra Philitae*¹¹⁷. — Pentru întrebuințarea lui *Mimnermos* nu există o dovadă sigură, dar, — precum observă Wilamowitz¹¹⁸, — nici contra ei. — Elementele de judecată se reduc, în această privință, la două pasagii: unul din Propertius, celălalt din Horatius. Acesta, care lui Tibul îi adresează o epistolă (I, 4)¹¹⁹, pe Propertiu nu-l numește nicăieri, dar avem motive să credem că la el face aluzie, cînd scrie (*Ep. ad Florum*, II, 100 sq.):

Quis, nisi Callimachus? Si plus adposcere visus,
Fit Mimnermus et optivo cognomine crescit¹²⁰.

Locul din Propertiu, însă, de care vorbirăm mai sus, spune atîta (I, 9, 11):

Plus in amore valet *Mimnermi* versus Homero.

Evident, nu e chiar ce spune Horatîu, cu un fel de ‘Romanus Mimnermus’ și cu promovarea de la ‘alexandrin’ la clasic; dar, chiar dacă n-o fi fost *de fapt* decît atîta, — atîta ajungea pentru a provoca și explica răutatea lui Horatîu, căruia Propertiu îi era, desigur, antipatic: de ce, altfel, această ‘damnatio memoriae’?

Din Mimnermos, însă, are Propertius ceva mai mult decît din „uscatul învățat de cabinet” care e Philitas¹²¹ și pe care, totuși, îl invoacă, repetat, ca model al său. Philitas trebuie să fi fost un fel de Theocrit, total diferit de Propertiu, ca și de Mimnermos: Ναννώ a acestuia¹²², nu numele proprii pe care le găsim la Euphorion și Parthenios ca titluri și de cari nu putem afirma că designau cartea întreagă, — Nannó a lui Mimnermos se reflectă singură în *Cynthia* lui Propertiu, întrebuințată ca titlu al cărții¹²³. Și aceasta, cum s-a observat, dă un sens deplin cuvintelor lui Horațiu. Căci, ca și Mimnerm, Propertiu și-a intitulat cartea sa ‘Cynthia’, după numele iubitei pe care o cînta și care dă operei o unitate ce nu se regăsește la Tibul: elegiile asupra *Deliei* sînt cu totul disparate¹²⁴. Ca și personalitățile lor, — doi poli, — operele lui Tibul și Propertiu sînt diametral opuse.

O influență încă mai puternică, însă, a avut asupra elegiei romane *Catullus*: fără strălucitul compatriot al lui Pliniu, care se fălește cu el (*Nat. Hist.*, *Praef.*, 1), nici Propertiu, nici Sulpicia n-ar fi făcut elegii ...

Aceasta ridică însă o nouă problemă, — de ordin intern, am zice — și anume: problema priorității, în materie de elegie, în cadrul literaturii romane. Cînd Propertiu exclamă (III, 1, 3 sq.):

Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos
Itala per Graios orgia ferre choros

și ceva mai apoi (v. 17—8):

Sed, quod pace legas, opus hoc de monte sororum
Detulit *intacta* pagina nostra via

să ne aducem aminte însă de ațiția ‘primus’ cu rost și fără rost (Verg. *Georg.*, III, 10; Hor., *Carm.*, III, 30, 13 etc): κοινὸς τόπος — și să rămînem la *Gallus*¹²⁵.

Problema de căpetenie rămîne însă cea externă: a raporturilor elegiei romane cu ‘exemplaria Graeca’. Și din acest punct de vedere, lucrurile sînt oarecum definitiv stabilite.

Nu poate Gallus să fie considerat ca un imitator al lui Euphorion, care, în viața lui, n-a făcut un δίστιχον (versus elegiacus)¹²⁶. Imitația lui Mimnerm, care pare reală, Wilamowitz însuși o limitează numai la Propertius, și numai la o parte a operei sale. Iar Callimachus și Philitas, — întrucît citarea lor ostentativă nu este mai mult o manifestare de *doctus poeta*, scriind, cum au scris: nu elegii personale, cu sentimente proprii, ci simple episoade mitice cu subiect erotic, nu pot constitui un prototip adecvat pentru elegia romană, esențial *lirică, subiectivă, personală*, — cum am văzut că era, în parte, însăși ecloga vergiliană: o particularitate a sufletului italic!¹²⁷.

Începînd cu *Gallus*, creatorul ei, continuînd, — cred, ascendent¹²⁸, — cu *Tibul* și *Propertiu*, de la cari datează, propriu-vorbind, existența ei,

și sfârșind cu *Ovidiu*, care i-a fixat, canonic, pentru toate timpurile, forma, — elegia romană poate fi privită, astfel, ca un product propriu al 'geniului latin': *din comparația cu grecii, originalitatea ei iese absolut intactă*¹²⁹.

Și, la urma urmei, nimic mai firesc.

„Cu trimiterea la modelele lor se clasează numai poeții cari nu sînt poeți. Poeții romani ai scurtei epoci de aur, cari nu-și procurau de la retor receptele ieftine, cu cari se poate spune tot sau și nimic, cunoscuseră, prin muncă serioasă la gramatici, mulți și foarte feluriți poeți ai grecilor. Din cele mai felurite flori supseră ei cea mai aleasă cultură a gustului; dar ceea ce au produs era miere proprie. Și, dacă s-ar scula din groapă Alkaios și toții cei nouă lirici, Horațiu ar rămînea Horațiu, — indiferent, cît i-ar cere ei îndărăt. Astfel au devenit, deci, Propertiu și Tibul *creatorii unei nouă elegii, elegia lor, fiecare pentru a sa*, — cu toate că știm în parte, iar parte bănuim, că ei dătoresc, ca material, și tratare, nesfârșit de mult grecilor, față de cari stau ca Goethe față de 'triumvirii amorului', ba mult mai liberi decît dînsul, fiindcă ei aveau înaintea lor poeți din timpuri și culturi foarte felurite, de foarte felurite specii și stiluri”¹³⁰.

Victor Hugo definește într-un loc¹³¹ pe Vergil: „la lune d'Homère”. Cine știe ce înseamnă *Troica Roma*¹³², cîtă mîndrie se cuprinde în *Romanum nomen*, cît devotament mistic în *Augustus* și în acea *pietas*, care n-a avut, în istoria romană, un rol mai mic decît vitejia, — '*nam quantum ferro, tantum pietate potentes stamus*' zicea Propertiu¹³³ —, acela înțelege și cîtă nedreptate se cuprinde, pe lîngă atîta adevăr, în sensul metaforei poetului. Acela știe că celui mai mare dintre poeții Romei, — ba: *poetului ei* — nu i se poate refuza epitetul, dat de Wilamowitz lui Horațiu: „stea cu lumină proprie”. Pentru că epoea aceea de „imitație” homerică e o măreață „dramă tragică” în sensul aristotelic (τραγικὸν δράμα), care face din Vergil, alături de Tacit, cel mai mare tragic roman; pentru că în întreaga poezie greacă nu vom găsi hexametri de perfecția celor din „Aeneis”; pentru că în toată imitația lui din Homer, nota care domină este *autonomia*: „*Selbstständigkeit in der Imitation*” e signatura tehnicii lui Vergilius, după cei mai riguroși cercetători ai ei¹³⁴.

Dar caracterizarea poetului francez e nedreaptă pentru un motiv mai simplu: opera lui Vergil nu se rezumă întreagă în *Aeneis*, — chiar presupunînd că aceasta s-ar putea reduce întreagă la eposul homeric, cum făceau acerbii 'obtrectatores' din vremuri.

O privim, totuși, de bună și nu numai atîta: o lărgim asupra întregii literaturi romane. Da, întreaga literatură romană e, într-o privință, „luna” celei grecești. Dar tocmai în acest fapt stă *originalitatea ei unică*.

Nu se cunoaște în istorie un exemplu de dezvoltare culturală, care să fi durat mai istoric, mai fără întrerupere decît literatură romană¹³⁵. În evul mediu, în noaptea aceea de o mie de ani, cînd soarele grecesc apusese¹³⁶, „luna” aceasta și-a făcut datoria, luminînd fără încetare drumurile obscure și grele ale progresului uman. În evul mediu care nu știa grecește¹³⁷, litera-

tura latină a fost, — mai mult decât traducătorii arabi, — interpretul dintre lumea greacă și Apusul în transformare. Cel mai chemat interpret și cel mai statornic¹³⁸. Cel mai chemat, fiindcă, pentru răspîndirea, pentru vulgarizarea culturii și frumseții grecești, nu se poate închipui un factor mai înzestrat cu însușirile trebuitoare; cel mai statornic, fiindcă, de atunci și pînă astăzi¹³⁹, el își continuă rolul. Cu mici eclipse, trecătoare, cu diferite fluctuații, într-un loc sau altu¹⁴⁰, — a fost unul, în Germania, cînd marele Mommsen smulse coroana de lauri lui Cicero, *parens facundiae Latinarumque literarum* al lui Plinius¹⁴¹, tratîndu-l ca pe un dușman personal¹⁴², — peste toate vicisitudinile, influența romanității, și, prin ea, a greцитății antice durează mereu. *Manet aeternumque manebit*. La noi, — ca pretutindeni.

Cînd, pe la 1532, Francesco della Valle, italianul din Padova, călătorind prin părțile noastre, se oprește la mănăstirea Dealul, călugării de acolo „racontarono tutta l'istoria della venuta di quelli popoli ad habitar in quel paese che fu questa che havendo Trajano Imperator debellato et acquistato quel paese, lo divise a suoi soldati. . .” (*Una breve narracione*)¹⁴³. Paginile cronicarilor și clericilor noștri vorbesc nu o dată de descendența noastră romană. Iar cînd, pe la 1700, ne-am întors cu fața spre Roma, călugării ardeleni nu inovau cu desăvîrșire.

Sufletul întunecat și smerit al mezinului de la Dunăre se apropia de Necropola străbună fără patetice extazuri verbale, ca ale poetului italian¹⁴⁴:

Roma, parola magica,
Simbolo d'ogni gloria,
Il sol tuo nome è cantico,
Poema è la tua storia

sau ale aventurierului britanic¹⁴⁵:

O Rome! my country! city of the soul!

ci liniștit, concentrat și cucernic:

Un român al Daciei vine la străbuni, ca să sărute
Țărna de pe-a' lor mormînturi și să-nvețe-a lor virtute¹⁴⁶.

„Anuarul Institutului de studii clasice”, III, 1928—1932, p. 3—32, cu mențiunea redacției: „Publicăm acest studiu întocmai precum l-am aflat între manuscrisele răposatului nostru coleg. Probabil că V. Bogrea ar mai fi introdus schimbări și întregiri pe cari noi nu ne-am crezut îndreptățiți să le facem”.

NOTE

¹ „Römische (nu: lateinische) Literatur” este expresia curentă la germani pentru literatura Romei, dar ea nu înseamnă totdeauna accentuarea asupra caracterului național, specific roman, al acestei literaturi: „Eine römische Literatur im strengsten Sinne des Wortes gibt es nicht und hat es nie gegeben... , sondern lediglich eine lateinische. Ihre Form und ihr Inhalt sind in weitaus den meisten Fällen griechisch; nur der sprachliche Stoff ist das Lateinische” (H. Joachim, *Gesch. d. röm. Literatur*³, Leipzig, 1911, p. 5). La celelalte popoare, inclusiv romanicii, „literatura romană” se zice foarte rar: P. Thomas, *La littérature romaine* (Bruxelles, 1892); E. S. Sikes, *Roman Poetry* (London [1923]) sau Fowler, *History of Roman Literature* (New-York, 1923), față cu *Latin Literature* al lui Mackail etc., — termenul obișnuit fiind: *latin*. Dacă am preferat să ne abatem, totuși, de la această normă, am făcut-o înadins, ca să apăsăm asupra ideii de originalitate a literaturii romane: epitetul e, fără îndoială, mai sugestiv. Că, în legătură cu idea de 'scris', 'literar', *latin* (*sermo Latinus*) și nu *roman* (*lingua Romana*), 'graiul popular', e mai indicat (cf. P. Volcker, *Bedeutungsentwicklung d. Wortes 'Romanus'*, in „Zeitschrift f. rom. Philol.”, X, p. 485 sqq., cum și, ulterior: H. J. Muller, *On the use of the expression Lingua Romana from the first to the ninth Century*, *ibid.*, LXIII [1923], p. 9 sqq.), e tot atât de indiferent, pe cât de adevărat: esențialul e, că nu *limba*, în care e scrisă o literatură, ci *spiritul*, caracterul ei național, importă — și, din acest punct de vedere, *latin*, deși plecat din *Latium*, s-a decolorat și diluat atîta, prin generalizare, pînă la înțelesul medieval de *limbă per excellentiam* (v. Nyrop, *Das Leben d. Wörter*, p. 109), încît nu mai evocă aproape nimic specific din sufletul Romei antice: ceea ce nu e cazul cu *roman!* Pentru mai multe informații în această privință, v. între altele (pe lângă celebrul articol-program al lui G. Paris, din primul nr. al revistei „Romania”, retipărit în ale sale *Mélanges linguistiques*, I): V. Crescini, *Romana Lingua*, in „Miscellanea di studi in onore di A. Hortis”, Trieste, 1910, I, p. 441 sqq., și *România*, in „Conferenze e prolusioni”, II, no. 23 (din „Rivista d'Italia” pe decembrie 1908); A. Counson, *Romania*, in „Musée Belge”, XV (1911); K. Dieterich, *Römer-Romäer — Romanen*, in „Neue Jahrb.” pe 1907, p. 482 sqq.; M. G. Bartoli, *România e 'Ρωμαία'*, in „Scritti vari... in onore di Rodolfo Renier”, Torino, 1912, p. 981 sqq. — P. Monceaux, *Les origines et l'histoire du mot Romania* (extras din „Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France” pe 1920); Elise Richter, *Was ist Vulgärlatein?* (in „Prinzipienfragen d. rom. Sprachwissenschaft”, — dedicate lui W. Meyer-Lübke — II, p. 57 sqq.); Marx, *Die Beziehungen des Altlatein zum Spätlatein*, in „Neue Jahrb.” pe 1909, p. 434 sqq. (pentru existența unei lat. vulgare, adevăc vorbite de popor, alături de limba scrisă, din cele mai vechi timpuri, v. K. Meister, *Altes Vulgärlatein*, in „Indogerm. Forschungen” pe 1909, — vol. de omagiu pentru K. Brugmann —, p. 69 sqq.); — Fr. Pfister, *Vulgärlatein und Vulgärgriechisch*, in „Rhein. Mus. f. Klass. Philologie”, n.s., LXVII (1912), p. 195 sqq.; J. Marouzeau, *Notes sur la formation [resp. fixation] du latin classique*, in „Mémoires de la Soc. de Linguistique de Paris”, XVII, 266; XVIII, 146; XIX, 77; XX (1922), 174 și 263 (ultimul, în special, tratînd despre „une antinomie: «archaïque» et «vulgaire»”; cf. idem, in „Bulletin de la Soc...”, 1922, p. 28 sqq.: *Un trait du parler rustique: l'atténuation*; *ibid.*, 1924, p. VII: „Un trait du langage paysan: la tendance à exprimer la pensée par approximation, par détours et par formules” și, mai ales, in „Mélanges Vendryès”, Paris, 1926, p. 251 sqq.: *Le latin, langue de paysans*); — ca să ne mărginim la o parte din bibliografia mai nouă (cf., de altfel, și referatul lui Karl R. v. Ettmayer, *Vulgärlatein*, in W. Streitberg, *Die Erforschung der indogermanischen Sprachen*, I, Strassburg, 1916, p. 231 sqq., adăugînd studiile lui Compernass... din „Glotta” și Bährens din „Philologus”, cum și, mai recent: K. Vossler, *Neue Denkformen im Vulgärlatein*, in „Hauptfragen der Romanistik” — omagiu lui Ph. Aug. Becker, — Heidelberg, 1922). Adde: Varro, fr. 41 Wilm.: „*latinitas est incorrupte loquendi observatio secundum Romanam linguam*”, fără „vestigia ruris”.

² *Römische Geschichte, passim* (deși foarte subiectiv; v. mai jos!). Cf. O. Crusius, *Wie studiert man Klassische Philologie?* (München, 1911, p. 12): „Es ist kein Zufall, dass die lebendigste römische Literaturgeschichte von einem Historiker geschrieben ist, von Theodor Mommsen”.

³ *Geschichte des Altertums*², I, 1, p. 196 sqq.; *Der Gang der alten Geschichte: Hellas und Rom* și *Die Bedeutung der Erschliessung des alten Orients für die gesch. Methode*, în „Kleine Schriften”, pp. 68 sqq., 233 sqq. — „Unhistorische Auffassung und Isolierung Homers” îi impută E. M. (*Gesch. d. Altert.*, II, p. 93) lui Erwin Rohde însuși, care se apără violent („Kleine Schriften”, II, p. 245). De altfel, Rohde e dintre aceia cari au recunoscut necesitatea concepției istorice a antichității și au evoluat spre diusa: „Ich lebe an mir selbst, und eben gerade an meinen Collegen die allmähliche Umarbeitung der ästhetischen und absoluten Schätzung des Altertums in die historische und relative durch...”; cf. W. Kroll, *Gesch. d. Klass. Philologie*, Leipzig, 1909, p. 146 sq.). — V. și Strzygowski, *Orient oder Rom?* (Leipzig, 1901).

⁴ Gercke-Norden, *Einleitung in die Altertumswissenschaft*², I, 324. — Tot ce precede influența grecească la Roma e, pentru Norden, *preistoric* (Vorgeschichte), nu istoric, a literaturii romane! (p. 317); cf. mai jos! — Că această concepție ultraradicală asupra autonomiei literaturii romane nu exprimă, totuși, judecata definitivă a lui Norden, o dovedește, între altele, următorul pasagiu din recenta sa operă *Ennius und Vergilius* (Leipzig-Berlin, 1915), p. III: „Roms Literatur ist bei aller Abhängigkeit von der hellenischen doch nur dadurch eine Literatur der Welt geworden, dass sie in dem nationalen Boden feste Wurzeln schlug”. — Mai departe, însă, în cursul aceleiași opere, revenind asupra acestui motiv, autorul scrie: „Die Römer werden nicht εὐρετικοί wie andere Völker, — lernen wir doch durch die Forschungen der letzten Jahre, wieviel sie auch in Staatseinrichtungen, die vor alle als originalrömisch anzusehen gewohnt waren, anderen italischen Völkern und Stämmen verdankten —, aber in hohem Grade μυητικοί: ihre virtus lag in einer erstaunlichen Anpassungsfähigkeit und einer zielbewussten Ausgestaltung der von anderen übernommenen Einrichtungen” (p. 97). Oricum, deci, un echilibru nestabil se constată, de fapt, în atitudinea învățatului german față de problema originalității romane. Aserțiunii asemănătoare cu ale lui Joachim (v. nota 1) fac pe J. Wight Duff să scrie: „To my mind this wholly ignores the genius of the people and their environment” (*A literary History of Rome*, p. 107, n. 1).

De altfel, Norden are precursori foarte vechi: pe Poseidonius și Varro (cf. *Teuffel-Kroll-Shutsch*, I, Leipzig, 1916, p. 3), cari privesc și ei cultura romană ca o treptată apropiere a feluritelor εὐρέματα grecești. (Pentru domeniul special al gramaticii latinești, aceeași părere o exprimă — deși precizând că nu e vorba de „Quellenforschung” — Fr. Muller, *De veterum imprimis Romanorum studiis etymologicis*, Utrecht, 1910, I, p. IV: „... nihil iam dubitationis mihi reliquit, quin huius doctrinae historia ut tot aliarum rerum maximam partem apud Graecos investiganda esset”).

O judecată din cele mai autorizate, în materie, e aceea a lui G. Boissier (*Tacite*³, p. 203): „Les Romains ne sont pas des inventeurs: ils ont pris toute leur littérature à la Grèce; mais ce qu'ils imitent, ils le tournent à leur usage et y mettent leur empreinte. Ils ont donc conservé en tout une certaine originalité, et ils n'ont jamais cessé d'être eux-mêmes”.

O atitudine analogă, de capitulare a Romei față de Orient (în legătură cu scrierea citată a lui Strzygowski), constată și condamnă E. Weigand, în „Mitteilungen des archäol. Instituts, Ath. Abt”, XXXIX (1914), p. 51: „Man kann nicht mehr von Rom sprechen, ohne zugleich vor dem Orient eine tiefe Verbeugung zu machen”.

⁵ Despre σύγκρισις, v. acum studiul special al lui F. Focke din „Hermes” pe 1923, p. 237 sqq.: *Synkrisis* (despre σύγκρισις în critica literară, îndeosebi pp. 339—348). — Ocazia e bună, ca să relevăm o scăpare din vedere (*Quandoque bonus dormitat Homerus*) a lui Wilamowitz însuși, care scrie (*Die Griech. Lit. des Altertums*, în „Kultur d. Gegenwart”, I, 8, p. 44): „... ein Prototyp jener σύγκρισις oder conflictus”: confuzia lui σύγκρισις (*comparatio*) cu σύγκρουσις (*conflictus, collisio*) e manifestă.

⁶ P. Thomas, *La littérature romaine*, Bruxelles, 1892, p. 6. Pentru faimosul *εἰρὸς γὰρος* între spiritul elen și german, proclamat de Wilamowitz ca și de Winckelmann, v. și J. Burckhardt, *Griechische Kulturgeschichte*⁴, I, p. 10.

Pentru duelul dintre germanizanți și germanofobi în materie de filologie clasică, se poate ceti în special polemica dintre Giorgio Pasquali (*Filologia e Storia*, Firenze, 1920) și Ettore Romagnoli (*Alinerva e lo Scimmione*, Bologna, 1916; *Lo Scimmione in Italia*, Bologna, 1919).

⁷ E. Cocchia, *Introduzione storica allo studio della letteratura latina*, Bari, 1915, p. 160. — (Cităm pasagiul numai ca specimen, pentru că, de fapt, e posteroară lucrărilor lui Norden

și Leo, care au provocat-o; v. *La letteratura latina anteriore all' influenza ellenica*, de același, Napoli, 1924, I, prefata). Cf. Novati, *L'influsso del pensiero latino sopra la civiltà italiana del medio evo*⁸, Milano, 1899 (mai temperat!); A. Counson, *La pensée romane, essai sur l'esprit des littératures dans les nations latines*, Louvain et Paris, 1911 (excellent); G. Michaut, *Le génie latin*, în „Discours de combat”, I, p. 249 sqq.; A. Grenier, *Rome et la Grèce (le génie romain dans la religion, la littérature et l'art)* = vol. 17 din „L'évolution de l'humanité”; J. Finot, *Le Roman de la race française: le mensonge latin*, în „La Rome”, din 15 nov. 1904, p. 153 sqq. (reacțiune excesivă, ca și cea din Ed. Schuré, *L'âme celtique et le génie de la France à travers les âges*⁹, Paris, 1921; cf. Fouillée, *Psychol. du peuple français*, passim).

— Aceasta nu înseamnă totuși că, din tabăra romanică, nu s-ar auzi „butade” împotriva literaturii romane: „Si, quando io penso alla feroce ingiustizia del caso nel naufragio dell' antichità classica nel turbine medievale, uno sdegno terribile mi assale: il cuore mi sanguina quando io penso che noi possediamo tanti volumi di Cicerone e poche dozzine di versi di Saffo; e nei miei malinconici contratti coll' invida fortuna vorrei poter gettare nella gola del monstro distruttore metà ed anche *tutta la inutile letteratura latina*, gli storici ed i poeti, i filosofi, i tragici, i comici, Virgilio e Cicerone, Tito Livio ed Orazio, pur riavere un verso di Saffo! Sol per un gambo di Archiloco io darei tutto il sonoro mercato di parade del principe degli oratori”, scrie Enrico Thovez (*Il pastore, il gregge e la zampogna*, Napoli, 1920, p. 185), reeditând și generalizând furios „butada” celebră a lui Scaliger, care declară că ar fi preferit să se fi pierdut atîția poeți tirzii ce ni s-au păstrat („utinam haberemus Ennium... et amisissemus Silium, Statium, Lucanum et tous ces garçons-là!”) și să se fi păstrat în întregime Ennius. — Compară, în sfîrșit, acum în urmă, afirmația lui Marouzeau (*Le latin, — dix causeries —*, Paris, 1923, p. 115): „Mais ce n'est pas dans le développement des genres et dans la genèse des œuvres qu'il faut chercher l'originalité des latins, c'est dans la façon dont ils traduisent la pensée grecque” cu reflexia lui V. Ussani („Rivista di Filol. Classica”, 1924, p. 125): „Chi scrive questo, pensa alla filosofia, ma dimentica il diritto, per il quale Claudiano salutò Roma *mater legum*”, cum și cu capitolul „Römische Nachahmung” din recenta operă a lui Wilamowitz: *Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos*, I, (Berlin, 1924), p. 228 sqq.; și Ussani a scăpat din vedere pasagii mai radicale ca acesta (Marouzeau, *o. c.*, p. 131): „La littérature n'est pas sortie de la terre de Rome et de cerveau romain; elle est d'importation”... etc. Apoi, nu numai în materie de drept, ci chiar în artele plastice Roma poate revendica, fără îndoială, personalitatea sa: „Von einer Überlegenheit der römischen Porträtkunst über die griechische schlechthin kann heute nicht mehr die Rede sein, wie umgekehrt *nicht mehr die römische Kunst als ganze gegenüber der griechischen nur mehr als unselbständiger Nachklang grosser Überlieferung bei den Verstehenden unserer Tage gelten kann*” (K. Lehmann-Hartleben, *Köpfe der Trajanssäule*, în rev. „Di Antike”, I [1925], p. 320).

Totul e, de altfel, chestie de nuanțe, și, poate, nicăiri nu se învederează aceasta ca în atitudinea lui A. Meillet, care, deși reproșează lui Marouzeau („Bulletin de la Soc. de Linguistique de Paris”, t. XXIV [1924], p. 64) că, în cartea sus citată, „a arătat prea puțin influența grecească, de care latina e cu totul pătrunsă” și afirmă că „partea intelectuală a civilizației romane este cu totul greacă, și limba exprimă tocmai latura intelectuală a civilizației”, poate, totuși, fără contrazicere, susține (*ibid.*, t. XXV [1924], p. XVI), „independența și originalitatea spiritului latin”, oglindite în limbă: e vorba, evident, de caracterul latin al acelei „limbi populare”, capabile de întrebuițare juridică și oficială, dar nu de a fi un instrument de cultură intelectuală: „străduința autorilor posteriori lui Plaut a fost de a turna în cuvintele latine conținutul gândirii grecești, evitînd împrumutul de vorbe streine. Această străduință, mai ales aceea a lui Cicero, a ajuns la constituirea unui instrument perfect adaptat aceluia aspect al civilizației care e umanismul. Acest cadru solid a fost armatura mai multor renașteri succesive în Europa occidentală și orientală”.

⁸ Parafrazăm o vorbă a lui Bourget, în scrisoarea-prefață la E. Gilbert, *France et Belgique*, Paris, 1915: „Étudier le roman français depuis Balzac, n'est-ce pas de nouveau étudier Balzac?”.

⁹ Cf. Tiberius despre Rufus la Tacitus, *Annales*, XI, 21, 12.

¹⁰ Ovidius, *Metamorph.*, II, 553.

¹¹ *Die griech. u. lat. Literatur u. Sprache*², p. 3.

¹² *English Traits and Representative Men* („The World's Classics”, XXX), p. 207.

¹³ Aelianus, *Varia Historia*, XIII, 22. — Cf. W. Olney, *Homer and the critics*, in „University of California Chronicle” din april 1907, p. 156 sqq.

¹⁴ *The Roman Poets of the Republic*, Oxford, 1905, p. 2.

¹⁵ Babilonice (Weidner, „Glotta”, IV, 303), semite (A. Thumb, *Die griechische Spr.*, Strassburg, 1916, p. 98), egiptene (Erman, „Hermes”, XXVIII, 479; Spiegelberg, „Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.”, XLI, 127 sqq.).

¹⁶ Fr. W. v. Bissing, *Aegyptische Weisheit und griechische Wissenschaft* (in „Neue Jahrb. f. d. kl. Altertum” din 1912, p. 81 sqq.) concede acest minimum polemizind cu egiptologii relativ la Plato. Pentru Herodot, in special, v. Heath, *Herodotus in Egypt* (in „Journ. of Philology”, XV, p. 215 sqq.) și, mai ales, C. Sourdille: *La durée et l'étendue de voyage d'H. en Egypte*, și *H. et la religion de l'Égypte* (ambele, Paris, 1910). Păreră egiptologilor, de altfel, nu e totdeauna prea măgulitoare pentru egipteni (A. Erman, *Aegyptus*, I, *Introducere*). — Adde: V. Bérard, *Les Phéniciens et l'Odyssee*, 2 vol. (cf. același, *Introduction à l'Odyssee*, I, Paris, 1924); Kugler, *In Bannkreis Babels*, p. 116 sqq.; — F. Cumont, *Babylon und die griechische Astronomie* (in „Neue Jahrb. f. d. kl. Altertum” pe 1911, p. 1 sqq.): cercetările mai nouă reduc, in genere, contribuția Orientului la cultura grecească. — Cf., in special, față cu Beloch (*Griech. Gesch.*, I, 75), părerea lui How și Wells, *A commentary to Herodotus*, I, p. 51 sqq., relativ la influența feniciană asupra vieții culturii egeice. — Referitor la elemente egiptene in vocabularul grec, v. mai ales: W. Spiegelberg, *Ägyptische Lehnwörter in der älteren griech. Sprache*, in „Zeitschrift für vergl. Sprachforschung”, 41 (1907), p. 127 sqq. (ca și Erman, deși nu in sens negativ, S. nu se ocupă de egiptenisme in grecește: Φαραώ(ν), βάρης, κῦρι, κόμμι, στίμι, πάπυρος, ci de cuvinte vechi-gr. de origine egipteană: βύσσο, — prin egipteană din semitică —, “Γασις s. “Οασις, ἔβενος — deja Herodot, III, 97, 114 —, κώνωψ . . .). — Se știe că acei *Achaiwaša*, cari, după monumentele egiptene, au atacat, ca și *Turša* (etruscii?), Egiptul (1220 a. Chr), sint după toată probabilitatea identici cu *Ἀχαιοί* ai lui Homer (*Ἀχαιοί*, lat. *Achivi*), „aheeni”; cf. și Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*², p. 35.

¹⁷ Ed. Meyer, *Der Papyrusfund von Elephantine*, p. 114 sqq. — Un compendiu asupra raporturilor dintre greci și India dă L. de la Vallée Poussin, in „Musée Belge”, I—III (1897—9): *La Grèce et l'Inde* (in special, II, 126 sqq.).

¹⁸ *Greek historical writing and Apollo*, Oxford, 1908, p. 31 sqq.; cf. Jane Ellen Harrison (in „John Rylands Library”, 1916) și J. Fraser, *Λυκάβας* (in: *Streitberg-Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 93 sqq.). — Contra: Ed. Meyer, *Gesch. d. Altertums*³, I², p. 719; Wolf Aly, *Der kretische Apollokult*, 1908; E. Bethe, *Apollon, der Hellenen* (in *Ἀντιδωρον*, *Festschr. Jakob Wackernagel*, Göttingen, 1924). *Labirintul cretan* (Λαβύρινθος, „Stadt der Doppelaxt”) ne intimpină, iarăși, in Caria: *Labraynda*, închinat zeului tunetului, purtător al unei securi, *bipennis*, λάβρος (v. Wilamowitz, *Stadt und Gesellschaft der Griech.*, p. 6); cf. *delabra pontificalis = securis*, *saccna*, la Festus, 318 (Ribbeck), *dolo*. — Pentru alte divinități grecești de origine străină (*Ἀλήθεια*, *Δίκη ἀνέφαλος*, chiar *Nemesis*!), v. Isidor Lévy, *Divinités égyptiennes chez les Grecs et les Sémites*, in „Cinquantenaire de l'École Pratique des Hautes Études”, Paris, 1921, partea II, p. 271 sqq.

¹⁹ Cf. Wight Duff, *A literary History of Rome*, p. 92 sqq.: „The invasion of Hellenism”. — Un excelent compendiu asupra acestei chestiuni dă G. Cardinali, in „Scientia” din 1913, p. 90 ssq.: *Roma e la civiltà ellenistica* (incepind cu primul contact direct între Grecia și Italia prin războiul cu Pyrrhus, dar, mai ales, prin lupta de la Cynoscephalai, cind acest contact devine stabil și permanent). Cf. și G. Ilinstin, *Les Romains à Athènes avant l'Empire*, Paris, 1877.

²⁰ V. mai ales: A. Besançon, *Les adversaires de l'hellénisme à Rome pendant la période républicaine*, Paris, 1910, in special p. 342 sqq., cum și cap. VI din E. S. Sikes, *Roman Poetry*, Londra [1923]: excelentă analiză psihologică a așa-zișilor *graecissantes*. Ch. Newton Smiley, *Latinitas and Ἑλληνισμός*, Wisconsin, 1906. — Asupra noțiunilor de *latinitas* și *Ἑλληνισμός* in terminologia gramaticală antică, v. și Karl Barwick, *Remmius Palaemon und die röm. ars gramatica*, in „Philologus”, S.B. XV, 2, 1922, p. 182 sqq., cum și, in genere: Muller (*De veterum, imprimis Romanorum doctrina etymologica*, I). — Despre *Ἑλληνισμός* in raport cu *κοινή*, v. iarăși, indeosebi: Adam Maidhof, *Zur Begriffbestimmung der Koine besonders auf Grund des Attizisten Moiris*, Würzburg, 1912.

²¹ *De officiis*, I, 111; cf. A. Font, *De Cicerone graeca vocabula usurpante*, Paris, 1894 (teză); B. Linderbauer, *De verborum mutuatorum et peregrinorum apud Ciceronem usu et compensatione*, („Program” al gimn. din Metten-Straubing pe 1892—1893), și H. J. Rose, *The Greek of Cicero* (în „Journal of Hellenic Studies” pe 1921, p. 91 sqq.). — Lupta pentru puritatea limbii latine Cicero o duce, de altfel, pe două fronturi: atât contra grecismelor, cât și contra barbarismelor, (*peregrinitas incendit latinatatem*, va spune mai tirziu Capito) și vulgarismelor; iar discursurile sale arată rezultatul strălucit al acestei *cura*, în care eufonia (*concininitas*, lit.: συμφωνία) și rațiunea (*tanquam obrussa ratio*: νοῦς βασιλεύς!) erau judecătorii supremi. O colecție de pasagii asemănătoare, la Cooper, *Word-Formation in the Roman Sermo Plebeius*, p. 315, n. 1.

²² V. Diehl, *Poetarum Romanorum veterum reliquiae*, p. 12.

²³ *Sat.*, III, 77.

²⁴ IV, I, 32.

²⁵ Suetonius, *Tib.*, 71.

²⁶ *Annales*, 15, 71 (după Wölfflin, la Cauer, *Kunst des Übersetzens*, p. 147): cf. Weise *Charakteristik d. lat. Sprache*⁴, p. 55 sqq.

²⁷ După Plutarch (Cato, II, 4—6), inițierea în grecește se făcuse încă din tinerețe, la Tarent, prin pithagoricianul Nearchos, iar influența literaturii grecești asupra lui Cato fu atât de mare, încât scrierile sale erau împestrițate din belșug cu maxime și episoade grecești și multe erau simple tălmăciri literare (κατὰ λέξιν) în sentințe.

²⁸ Cf. H. Peter, *Historicorum Romanorum reliquiae*, I (Leipzig, 1914), p. CXLIV sq. ²⁹ Tacitus, *Dial. de orat.*, XIII. Restul capitolului e un entuziast și mișcător ἐγκώμιον al poeziei. Și, de fapt, e aici o *problemă psihologică*, pe care o pune acut Nettleship (*Lectures and Essays*, I, 46): poate fi împlintat simțul artistic într-un suflet mort pentru orice impresie de artă? Dar întrebarea e eludată prin însuși faptul *existenței* unor manifestări, oricât de rudimentare, de embrionare în domeniul literaturii, — rezultate incontestabile ale celor dintii eforturi de a crea o literatură italică, *anterioară* influenței grecești (v. cap. IV). Și, din acest punct de vedere, orice i s-ar răspunde din partea doctei „știința di oltralpe”, E. Cocchia (*La letteratura latina anteriore all' influenza ellenica*, I: *Elementi fantastichi d'ispirazione popolare nella mitologia romana*, Neapoli, 1924) are, fără îndoială, dreptate, cînd protestează împotriva prejudecății, moștenite de la vechii romani de altfel, de a începe istoria literaturii romane cu Livius Andronicus. Cf. și Borinski, *Die antike in Poetik und Kunsttheorie*, Leipzig, 1914, p. 5.

³⁰ Livius, IX, 36: *Tum Romanos pueros, sicut nunc Graecis, ita Etruscis litteris erudiri solitos*; cf. și pasagiile în care influența grecească e arătată ca venită *via Etruria*: „Graecus ignobilis in Etruriam primum venit” (XXXIX, 8), „huius mali labes ex Etruria Romam . . . penetravit” (*ibid.*, 9). — Pentru etrusci (*tusci*) și înrîurirea lor asupra Romei: G. Pontrandolfi, *Gli Etruschi e la loro lingua* (trad. articolelor despre etruscă, Körte etc., din Pauly-Wissova, Firenze, 1909); — W. Schulze, *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen* (Berlin, 1904), cu complementul lui Karl Meister, *Lateinisch-griechische Eigennamen*, I, Berlin, 1916; — Fr. Skutsch, *Der lateinische Accent*, în „Glotta”, IV, 287, sqq., *Kleine Schriften von Fr. Skutsch*, hgg. v. W. Kroll, Berlin, 1914, p. 491 sqq. (cf. Thurneysen, *Die Betonung des Oskischen*: *ibid.*, I, 232); — G. Boissier, *Nouv. promenades archéol.*, p. 63 sqq.; — J. Martha, *La langue étrusque*, Paris, 1913 (o nouă ipoteză asupra originii ei): „affinités ougro-finnoises”; altă ipoteză, măcar tot atât de neverosimilă: De Barenton Hilaire, *La langue étrusque, dialecte de l'ancien égyptien*; cf. rev. ital. „Aegyptus”, II (1921), p. 363, unde, p. 276 sqq., și un studiu al lui E. Lattes: *Ancora dei cleruchi etruschi in Egitto*. — *Rumo*, numele vechi al Tibrului, *Tuscanus amnis* (Vergil, *Aen.*, VIII, 473; Horatius, *Serm.*, II, 2, 34—35), *Tuscanus abveus* (Horatius, *Carm.*, III, 7, 28) etc. (pentru origina etruscă a lui Thybris — Θύβρις, v. Karl Meister, *o. c.*, p. 73, sqq.), amintește prea mult pe *Strymon*, „Struma”, pentru ca o legătură cu *Roma*, prin mijlocire etruscă, să nu pară probabilă, iar *Latium* nu se poate despărți de Λατῖνος din Hesiod, nume de rege tyrrenian; cf. Walde, *Et. Wb. d. lat. Spr.*, ad voc. (Pentru *Romulus-Romanus* se aduce, cu drept cuvînt, paralela lui *Siculus-Sicanus*). Simbolic, însă, pentru amestecul italic, e numele regelui *Numa*: etrusc (probat ca praenomen), nu grec (ἀπό τῶν νόμων!), dar îmbinat cu *Pompilius* = osc. - umbr. * *pompe*, „quinque”, din care

și: Pompeius = Quintus, Quinctius, Quin(c)tilis, Quintilius (cf. Buck, *Elementarb. b. osk-umbr. Dialekte.*, 25), cum și Pumptius, Pontius (Pilatus). De altfel, după Schulze (*o. c.*) însuși sistemul de *triplex nomen* al romanilor este etrusc. — Adde: Fr. Seymour, *Up hill and down dale in ancient Etruria* (Londra, 1910); Mars. C. Waiter, *The early Etruscan and Roman House* (în „Class. Philol.” pe 1914, p. 113 sqq.); Lily Ross Taylor, *Local Cults in Etruria* (în „Papers and Monographs” ale Școlii americane din Roma, II [1923], p. I sqq); A. Grünwedel, *Tusca*, Leipzig, 1922 (colecție de texte etrusce, cu un glosar tusco-latin și comentarii filologico-arheologice, culminând în ciudata sentință: „Per Tuscos Asianosque defoedata antiquitas” și critica lui G. Herbig, *Die Geheimsprache der Disciplina Etrusca*). Pentru faimoasa monetă, simbolizând triumful etruscilor asupra Romei printr-un taur care răpune lupoaica (română, resp. samnită-sabină; cf. acum J. Carcopino, *La louve du Capitole*, Paris, 1925, p. 67 sqq.), v. în special Babelon, *Coins of the Roman Republic*, II, p. 327. — Punctul (ἀρχή) culminant al supremației etrusce în Italia: sec. VI—V; momentul decisiv pentru înfringerea ei: an. 396 a. Chr., când Melpum cade în mâinile galilor și Veii în ale romanilor (cf. Körte, *l. c.*). Asupra procesului de romanizare a Italiei centrale, v. mai ales W. Soltau, *Wie gelang es Rom so schnell Mittelitalien zu romanisieren?* (în „Zeitschr. für d. österr. Gymn.”, 65 [1914], p. 97 sqq.); R. A. L. Fell, *Etruria and Rome* (Cambridge, 1924), iar pentru stadiul actual al problemelor și cercetărilor de glottologie: G. Herbig (în „Neue Jahrb.”, 34, p. 453 sqq.) și E. Lattes, *A che punto siamo con l'interpretazione dei testi etruschi?* (în „Rhein. Mus. f. Phil.” p. 1913, p. 513 sqq.). — Același („Rendiconti del R. Ist. Lombardo di scienze e lettere”, ser. II, XLV, p. 846 sqq.) începe un „index a tergo” al tezaurului lexical etrusc, al cărui „dicționar etimologic” încheie monografia sus citată a lui Martha; iar în „Atene e Roma”, n.s., I (1920), pp. 112—9 și 221—5, supț titlul: „Per l'interpretazione dei testi etruschi maggiori e per la possibile parentela dell'etrusco coll'hetheo e col lidio, oltre che col latino”, ia poziție față de descoperirile și teoriile actuale. Adde: P. Kretschmer, *Pelasger und Etrusker*, în „Glotta”, XI (1921), p. 276 sqq., cum și Fraser (în „Anatolian Studies presented to Sir W. M. Ramsay”, Manchester, 1923: relațiile etrusco-lydiene).

Pentru celți, v. în special Bertrand-Reinach, *Les Celtes dans les vallées du Po et du Danube*, Paris, 1894; Camille Jullian, *Hist. de la Gaule* (cu rezumatul: *La Gaule* și continuelle adăugiri și îndreptări din „Revue d. Études Anciennes”); — Dottin, *Manuel pour servir à l'étude de l'antiquité celtique*², Paris, 1915; Alb. Grenier, *Les Gaulois*, Paris, 1923 (coll. Payot). — O prețioasă culegere de texte antice relative la diferite popoare în raport cu romanii a dat Walter I. Snellman: *De interpretibus Romanorum deque linguae Latinae cum aliis nationibus commercio*, II: *Testimonia veterum* (Leipzig, 1914; partea I, cuprinzând „Enarratio”, a apărut abia în 1919).

³¹ F. Leo, *Die Originalität d. röm. Literatur*, Göttingen, 1904. Studiul lui Giri, *Del tradurre presso i Latini*, mi-a rămas inaccesibil.

³² Prologul la *Asinaria*; tot așa, în prologul la „Trinumus”, v. 20: *Philemo scripsit, Plautus vorit barbare*. Pentru Plautus, cf. în special F. Leo, *Plautinische Forschungen*, p. 54 sqq. și *Gesch. d. röm., Lit.*, I, 95: două atitudini. Acum în urmă, v. G. Michaut, *Histoire de la comédie romaine: Plaute*, 2. vol., Paris, 1921 (în special, II, 203 sqq.: „Originalité de Plaute: imitation et adaptation”) și Ed. Fraenkel, *Plautinisches im Plautus*, Berlin, 1922.

³³ De fapt, îl intitulează autorul prologului, proloagele și epiloagele nefiind ale lui Plaut, — precum știm de la Ritschl (*Prolegomena*, cap. XIX).

³⁴ Prolog la *Casina* (v. 34) 'plauti appellantur canes': Festus, ed. Lindsay, p. 159; cf. *l'atras* din Hor., *Serm.*, I, 3, 136: aluzie la cinici, și Cicero, *De orat.*, II, 220: oratorul Philip-pus, la adresa unui *Catulus Canis*, ca poreclă, la Horatius, *ibid.*, II, 2, 55 sq.: 'Avidienus, cui *canis* ex vero ductum, cognomen adhaeret'. Nu e exclusă, totuși, o aluzie la piesă (*Casina*, ca n. de cățea), iar nu la autor; v. Michaut, *Plaute*, I, p. 62, nota 1. *Maccus* (p. *Maccius*) e etrusc (*Mace*): Schulze, *o. c.*, p. 298.

³⁵ Pentru noțiunea lui *vortere* (*vertere*), compară, pe lângă acest pasagiu din prologul „Eunucul”, Cicero, *De finibus*, I, 1—3: *de malis Graecis Latine scripta deterius — cum Sophocles vel optime scripsit Electram, tamen male conversam Atilii mihi legendam puto — fabellas Latinas ad verbum e Graecis expressas — si plane sic verterem Platonem aut Aristotelem, ut verterant nostri poetae fabulas, male, credo, mererer de meis civibus*. V., de altfel: Cauer, *op. cit.*, și

Michaut, *Sur les tréteaux latins*, Paris, 1912, *passim*. Pentru raportul dintre Terentius și modelele sale, în legătură cu acuzațiile lui Luscius Lavinius (Lanuvinus), v. în special Ph. Fabia, *Les Prologues de Térence*, p. 176 sqq., cum și minunatul articol al lui L. Havet din *Cinquante-naire de l'École Pratique des Hautes Études*, Paris, 1921, partea II, p. 2 sqq.: „La nuit de l'enlèvement dans l'original grec des Adelphe”. *Contaminare*, „terminus technicus” pentru prelucrările terențiane și chiar plautine (dacă nu și virgiliane; cf. Goumy, *Les Latins*, p. 179), are nu numai înțelesul material de „compilație”, ci și acela, peiorativ și moral, de ‘contingere’, ‘polluere’, ‘maculare’: dovadă *integer* (‘întreg’, ‘teafăr’, lit.: ‘intact’, ‘neatins’ = *in-teger*) întrebuințat atunci, când e vorba de o piesă luată pe de-a-ntregul, singură:

‘ex integra Graeca integram comoediam
hodie sum acturus Heautontimorumenon’

(Prologul la „Heautontimorumenos”, v. 4 sq.; cf. „Berl. Phil. Wochenschr.”, pe 1918, col. 287). — Naționalitatea greacă a lui Livius Andronicus ἀρχηγέτης, nu poate infirma, singură, originea romană, a artei traducerii: cultura romană e cea dintii cultură bilingvă. Despre *bene vertere* din prologul „Eunucului” lui Terențiu, v. în special: E. Fraenkel, *Zum Prolog des Terenzischen Eunuchus*, în „Sokrates”, VI, p. 302 sqq.

³⁶ V. Ed. Stemplinger, *Das Plagiat in d. griech. Literatur*, Leipzig, 1912; — același, *Das Plagiat in d. antiken Literatur* (în „Germ.-rom. Monatschr.” pe 1914, p. 193 sqq.); — același, *Das Plagiat* (în „Die Ewigkeit der Antike”, Leipzig, 1924, pp. 15–30); — Peter, *Wahrheit u. Kunst. Geschichtsschr. und Plagiat im klass. Altertum*, Leipzig, 1911. Un foarte spiritual articol asupra aceluiași subiect, de Faguet, în „La Revue” din 1 oct. 1909. Concluzia: „Il est beau d'être le fils de ses oeuvres, mais surtout... il est correct d'en être le père” (p. 321) ar fi părut prea aspră celor vechi, pentru cari totul era *proprie communia dicere* (Horatius, *ad Pisones*, 128), τὰ ἀρχαῖα (κοινὰ) καινῶς λέγειν, — οὐ[γὰρ] περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῦνται, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς (Herodot, despre jocurile olimpice [VIII, 26, 5], ap. Stemplinger): un fel de comunism literar (*publica materies privati iuris erit*: Horatius, *l. c.*, v. 131). Adde: C. Hosius, *Plagiatoren und Plagiatbegriff im Altertum* (în „Neue Jahrb. f. d. kl. Alt.” pe 1913, p. 176 sqq.), și d-ra A. Guillemin, *L'imitation dans les littératures antiques et en particulier dans la littérature latine*, în „Revue des Études Latines”, II (1924), pp. 35–57. Cele mai multe din „concordanțele” (ὁμοιοι ἔλεγχοι) între Vergil și Ennius (*alter Homerus*), pe care contimporanii poetului îl cunoșteau, firește, ca și „plagiatorul”, erau, de altfel, cu siguranță, citații (v. Norden, *Ennius und Vergilius*, p. 35) și „plagiatul” era, de multe ori, un omagiu, un compliment pentru autorul respectiv: *non subripiendi causa, sed palam mutuandi, hoc animo ut vellet agnosci — ut Ennianus populus agnosceret in novo carmine aliquid antiquitatis* (Seneca, la Gellius, XII, 2, *ibid.*, p. 153); cf. Ph. — E. Legrand, *La Poésie Alexandrine*, Paris, 1924, pp. 21–22. Picant e felul cum se demască Plinius, ca „plagiator” al lui Demosthenes, într-o scrisoare către Iul. Genitor (VII, 30, 4): „licet tu mihi bonum animum facias, qui libellos meos de ultione Helvidii orationi Demosthenis κατὰ Μειδίου confers: quam sane, cum componerem illos, habui in manus, non ut aemularer (improbum enim, ac paene furiosum), sed tamen imitarer et sequer quantum aut diversitas ingeniorum, maximi et minimi, aut causae dissimilitudo pateretur”. Că această concepție nu e o particularitate romană, ci o concepție general-antică, se vede clar dintr-un aforism ca ἀμάρτυρον μηδὲν ἀεῖδειν, precum și din cutare fragment din Bacchylides (4, ed. Jebb): “Ἐτερος ἐξ ἑτέρου σοφὸς τὸ τε πάλαι τὸ τε νῦν/οὐδὲ γὰρ ῥᾶστον ἀρρήτων ἐπέων πύλας/ἐξευρεῖν. *Misonieismul* e, așa-zicînd, o boală cronică a lumii literare antice. E drept, totuși, să spunem că, la romani, pe lângă existența modelelor grecești, spiritul conservativ, tradiționalist, accentua această atitudine față de operele consacrate prin vechime (cf. *antiquior-melior*!). Grijă de a evita *ineditum*, tot ce era *inauditum, non exauditum, inusitatum, insolens*, în vocabular, dar nu numai acolo, mergea pînă la fobie, la superstiție (cf. Caesar, *De analogia*, ap. Gellius, *Noct. Att.*, I, 10, 4; Horatius, *Ad Pisones*, 48 sqq.; Cicero, *Acad. post.*, I, 6, 24; *De oratore*, I, 34, 155; III, 10, 39; II, 40; 13, 50 etc.; aiurea, totuși, ca-n *Brutus*, 258, Cicero repudiază *rutina*, „pravissima consuetudinis regula”!). Un „carmina non prius audita” din Horatius n-are, desigur, timbrul revoluționar, nerespictuos de dogmă, pe care-l are următorul fragment din Timotheus (12, ap. Athenaeus, III, 95):

οὐκ αἰείδω τὰ παλαιά·
 καινὰ γὰρ ἅμα κρείσσω·
 νέος ὁ Ζεὺς βασιλεύει
 τὸ πάλαι δ' ἦν Κρόνος ἄρχων·
 ἀπίτω Μοῦσα παλαιά, —

o formală pensionare din oficiu a venerabilei Muze... („Odio l'usata poesia”, va striga și Carducci).

³⁷ *Antike Kunstsprosa*², adaos la p. 171, resp. K[arl] F[uhr] în „Berl. Phil. Wochenschrift” pe 1916, col. 715.

³⁸ *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, I, 446. — Pentru *aquae potor* din Horatius (*Epist.*, I, 19, 3) = *male sanus* (*ibid.*) se poate compara și Demosth., *Philipp.* VI: λέγουσι ὡς ἐγὼ μὲν ὕδωρ πινῶν, εἰκότως δύσκολος κτλ. Cf. de altfel *Epist.*, I, 19, v. 6 sqq.: „*Laudibus arguitur vini vinosus Homerus, Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma prosiluit dicenda*” (exact același lucru despre Eschil, la Athenaeus, *Dipnosoph.*, ed. Kaibel, I, 22 a): elogiul vinului, mai sigur decît al lui Ennius (v. Vahlen, *Ennianae poesis reliquiae*², p. LVI): „*de potando magis quam de «poetando» dixit*” (cu o aluzie mai fină, Propertius, III, 3, 5–6: *parvaque tam magnis admoram fontibus ora unde pater sitiens Ennius ante bibit*).

³⁹ De astă dată, însă, Norden ar fi putut cita un analog mai desăvîrșit, din același autor (I, 79, 10): ὡς ἐν τοῖς πατρίοις ὕμνοις ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐτι καὶ νῦν ἔδεται (despre Romulus și Remus). Citatul din Xenophon (pentru care, v. acum în special K. Münscher, *Xenophon in der griechisch-römischen Literatur*, Leipzig, 1920, p. 92) are, apoi, nu numai ἔδεται, ci: λέγεται κ. ἔ. și aceasta e important: λόγοι (de la λόγος = ἱστορία) și ἀοιδοὶ laolaltă se întilnesc la Pindar, *Pyth.*, I, 183 (Καὶ λογοὶ καὶ ἀοιδοὶς), *Nem.*, VI, 51 (ἀοιδοὶ καὶ λόγοι) = în povești și în cîntece (comp. versul logaedic: λογαοδικὰ ταῦτα καλεῖται, ὅτι ὁ μὲν δάκτυλος ἀοιδοῖς μᾶλλον ἐπιτήδειος, ὁ δὲ τροχαῖος λογογράφος; Schol. Hephestion, 163): formula se întilnește și azi în ngr. ἔδεται λόγος ὅτι, fr. *chanter et dire*, germ. *singen und sagen*, rom. a zice = ‘a cînta’ (v. O. Immisch, *Über eine volkstümliche Darstellungsform in der antiken Literatur*, în „*Neue Jahrbücher*”, I, 1921, p. 420, unde se poate adăugi la vfr. *chantefable*: it. *cantafavola* și *cantastorie*, împreună cu toată terminologia relativă la „Bänkegesang”, despre care vorbește Naumann, în „*Ztschr. d. Vereins f. Volkskunde*”, 1921, p. 1 sqq.). — Cf. Vergilius, *Georg.*, II, 385 sqq.: *versibus incomptis ludunt — Baccho dicemus honorem carminibus patriis* (cf. gr. ἐπιλήμιος, cîntecele de la culesul viilor, pentru care v. cap. „*Volklied*” din Flach, *Gesch. d. gr. Lyrik*, I, p. 19 și Silius Italicus, III, 346 sq.: *Gallaeciae pubem barbara nunc patriis ululanti carmina linguis*). — Locul despre Coriolanus, de altfel, îl relevă, în legătură cu cîntecele lui Arminius, și Reitzenstein („*Hermes*” pe 1913, p. 268; cf. p. 471: replica lui R. M. Meyer), adăugînd încă o paralelă din Platon: ἄπερ αἱ γραιῖαι ἔδουσιν (*Lysis*, 205 c.; cf. μῦθος γραιῶδης, *anilis fabula*). — Explicația pasagiului din Tacit ca o reminiscență din Xenophon o dăduse, cu mult înaintea lui Norden, Münzer și Reitzenstein (în „*Hermes*” pe 1918), F. Rühl: *Zu Tacitus*, în „*Rhein. Mus.*” pe 1901, p. 508 sqq. (omis de Münscher, o. c.). — Adăugăm, în sfîrșit, că într-o recentă comunicare la Academia din Berlin, Wilamowitz și-a exprimat convingerea că, înainte de poeziile hexametrice recitative, trebuie să fi existat la greci cîntece epice, asemănătoare cu ale germanilor: odată găsită forma, în care cunoaștem cu toții eposul recitativ, epopeea și cîntecele izolate sînt numai *cantitativ* deosebite (v. „*Berl. Phil. Wochenschr.*” pe 1916, col. 379). — De observat în special atenția deosebită pe care o acordă poeziei populare și-n genere *folclorului* latin ca factor de istorie literară un G. Curcio, *Storia della letteratura latina*, I, p. 81 sqq.: „*Poesia popolare primitiva*”, și mai ales regretatul Paul Lejay, *Hist. de la litt. latine des origines à Plaute* (publ. par L. Pichard, Paris, s.a.), p. 4 sqq.: „*La littérature et le folk-lore*”. Același interes pentru folclor se accentuează acum în urmă și la un istoric de importanța lui Camille Jullian (v. A. van Gennep, *Le Folklore*, Paris, 1924, p. 120 sq.).

⁴⁰ *Saturnalia*, I, 16. — Despre *Andicus* (de la *Andes*; cf. *Alpicus-Alpes, sonticus, amnicus* etc.), alt epitet al lui Vergilius, v. Brugmann, în „*Indogerm. Forschungen*”, XXVI (1910), p. 128 sqq., contra Norden („*Rhein. Museum*” pe 1906, p. 175).

⁴¹ Ennius, pe care-l imită adesea Vergil, vine în multe privinți, via Naevius, de la Homer. Despre împrumuturile lui Ennius din Naevius (*qui a Naevio vel sumpsisti multa, si fateris*,

vel, si negas, surripuisti: Cicero, *Brutus*, 75 sq.) și ale lui Vergil din Ennius, v. îndeosebi: E. Norden, *Ennius und Vergilius*, Leipzig, 1915, pp. 63, 153 sqq. (Profesorul berlinez, care e, acum, poate cel mai de seamă „Vergils forscher”, — cf. *Aeneis, Buch VI!* —, spunea, la un collegium Vergilianum din 1914, în care expunea rezultatele cuprinse în *op. cit.*, — Aen. VII = Ann. VII —, că el aude, în Vergil, glasul lui Ennius: îl recunoștea după timbru! Cf. de altfel: „locus plane Ennianus” al comentatorilor antici și explicația din Gellius, XII, 2: „Vergilius quoque noster non ex alia causa duos quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentis interposuit, quam ut *Ennianus populus agnosceret in novo carmine aliquid antiquitatis*”.

— Despre posteritatea lui Homer, v. însă: *Homer in der Neuzeit* de G. Finsler (Leipzig, 1912) și, în aceeași ordine, adaugă: D. Comparetti, *Vergilio nel medio evo*², Firenze, 1896; Ramorino, *Tacito nella storia della coltura*², Milano, 1898; — Ed. Stemplinger, *Das Fortleben der horazischen Lyrik seit d. Renaissance*, Leipzig, 1906 (în special, p. 6 sqq.: *Horaz in der Weltliteratur*); — idem, *Horaz im Urteil der Jahrhunderte*, Leipzig, 1921; — Zielinski: *Cicero im Wandel d. Jahrhunderte*², Leipzig-Berlin, 1908; — Stemplinger, *Die Befruchtung d. Weltliteratur durch die Antike*, în „Germ.-rom. Monatschr.” pe 1910, p. 529 sqq.

⁴² Wilamowitz-Moellendorff, *Die Textgesch. d. griech. Bukoliker*, Berlin, 1906, p. 110 sqq.; cf. Kurt Witte, *Der Bukoliker Vergil. Die Entstehungsgeschichte einer röm. Literaturgattung*, despre care v. mai jos.

⁴³ Cf. și J. Köhm, *Allat. Forschungen*, Leipzig, 1905, *Prefața*, p. IX.

⁴⁴ Cf. Postgate, în *Encycl. Britannica*, XXVIII, 113.

⁴⁵ Luăm cuvîntul în înțeles de: „anterior influenței grecești”.

⁴⁶ Acest sens pare să aibă epitetul de *Saturnius (numerus)*, dat de poeții elenizanți de mai târziu (cf. Joachim, *Gesch. d. röm. Lit.*, p. 8). V., de altfel: L. Havet, *De saturnio Latinorum versu*, Paris, 1880; F. Leo, *Der saturnische Vers*, Berlin, 1905, (cantitativ !), contra Lindsay, *The Saturnian Meter*, în „Amer. Journ. of Philol.”, XIV („accentuativ”), *Saturnian verse* (în „Berl. Philol. Wochenschr.” pe 1914, coll. 412—13) și, mai ales, *Early Latin Verse*, Oxford, 1922, precum și teza lui H. Bergfeld, *De versu Saturnio*, Gotha, 1909 și *Das Wesen d. lat. Betonung*, în „Glotta” pe 1916, p. 1 sqq. (tranzacție între ‘expiratorism’ și ‘muzicalism’), mai ales însă Fr. Skutsch, *Forschungen zur lat. Grammatik u. Metrik*, I; același în „Vollmöllers Jahresber. über d. Fortsch. d. roman. Philol.”, VI¹, p. 460 sq. (categoric și decisiv pentru natura v[ersului] sat[iric] analogic cu dimetrele choriambice grecești !). — Între ‘tonic’ și ‘dinamic’, *cantitativ* și *calitativ*, unul preferat de l. liter. (supt infl. grecească), altul de l. populară, stă Abbot („Classical Philology” pe 1907, p. 444 sqq.) și O. Immisch, în „Neue Jahrb.” pe 1912, p. 31 sqq.; cf. însă obiecțiunile lui A. C. Juret, *Manuel de Phonétique latine*, Paris, 1921, p. 71 sqq. — Importante, din literatura recentă, în special: Meillet, *Les origines indo-européennes des mètres grecs*, Paris, 1923 (scoate în evidență caracterul cantitativ al ritmului indoeuropean; cf. p. 24; K. Meister, *Die homerische Kunstsprache*, Leipzig, 1921 și E. Leumann, *Die neueren Arbeiten zur indogerm. Metrik*, în „Kuhn’s Zeitschr.”, 1924, p. 177 sqq.); Blümel, *Grundbedingungen der quantifizierenden und der akzentuierenden Dichtung* (în „Streitberg-Festgabe”, Leipzig, 1924, p. 15) și Saran, *Die Quantitätsregeln der Griechen und Römer* (*ibid.*, p. 299); cf. încă: Fr. D’Ovidio, *Versificazione italiana e arte prosodica medievale*, Milano, 1910, iar acum în urmă și E. Cocchia, *L’armonia fondamentale del verso latino*, Napoli, 1920, 2 vol. (în special, cap. VII și VIII), ajungînd la o „conformită originaria dell’ accentuazione greco-latina” (cap. IX). — *Saturnius*, interpretat ca ‘Vers d. Säers’, în legătură cu o întreagă teorie: Bücher, *Arbeit und Rhythmus*³, cap. VII (Cicero nu face, deci, o simplă metaforă cînd spune, *De legibus*, I, 1: „Nullius autem agricolae cultu stirps tam diuturna quam poetae versu (?) seminari potest” !). Adde: J. Fraser, *The Saturnian Meter*, în „Amer. J. of Phil.” pe 1909, p. 430 sqq. — Ca un versus saturnius, atestat de altfel și pentru oscă, umbrică și peligniană (Leo, *o. c.*, p. 66 sqq.), a fost considerată de curînd și celebra inscripție faliscă pe cupă (C.I.E. 8179): *foied vino pipáfo, crà cārēfo* (J. Friedrich, *Ein faliskischer Saturnier*, în „Indogerm. Forsch.”, 37 [1916/17], p. 143).

⁴⁷ Caracterizarea e a lui Skutsch, în „Kult. d. Gegenwart”, I, 8, p. 442.

⁴⁸ Livius, VI, 1: [*litterae*] *etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe [a Gallis, ann. 387] pleraeque interiere*.

⁴⁹ Cf. Wissowa, *Bestehen u. Vergehen in d. röm. Literatur*, Halle a. S., 1908, p. 4.

⁵⁰ Pentru inscripții, v. E. Diehl, *Allateinische Inschriften* (coll. Bonn, 1909).

⁵¹ *Storia dei Romani*, II, 500. — Aiurea (o. c., I, 22, n.), De Sanctis însuși combate exagerarea lui Niebuhr și, în genere, exprimă asupra literaturii romane păreri din cele mai competente și judicioase. V. în special discuția asupra autenticității textului celor XII table: II, 62 sqq. — Cf. Gaetano Curcio, *Storia della letteratura latina*, I, Napoli, 1920, p. 81 sqq.

⁵² Ennius, *Annales*, v. 500 Vahlen².

⁵³ V. cap. precedent, n. 39, cum și: E. du Méril, *Poésies populaires latines antérieures au 12-e siècle*, Paris, 1843, *Introduction*.

⁵⁴ Un 'liber vetustissimorum carminum, qui ante omnia quae a Latinis scripta sunt compositus ferebatur' e pomenit la Macrobius, V, 20, 17; scholiastul la Georg. I, 100 extrage din el o regulă țărănească versificată: *hiberno luto grandia farra, Camille, metes*, (v. E. Diehl, *Poetae Romani veteres*, p. 4; cf. Leo, *Gesch. d. röm. Lit.*, I, p. 13, n. 2).

⁵⁵ V. C. Thulin, *Italische sakrale Poesie u. Prosa*, Berlin, 1906 — cf. Horatius, *Epist.*, II, 1, 85—6: *Iam Saliare Numae carmen qui laudat, et illud, Quod necum ignorat, solus vult scire videri*; Quintilian, I, 6, 40: *Saliaria carmina vix sacerdotibus suis satis intellecta*. — O nouă încercare de reconstituire și interpretare a lui *Carmen Arvale* face A. Zimmerman, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung”, XLVIII, p. 151 (același, în „Philologus” pe 1917, p. 472 sq., încearcă același lucru pentru inscripția „Duenos”, asupra căreia revine *ibid.*, 1923, p. 425); alta, R. Meringer, în „Wörter und Sachen”, VII (1921), pp. 33—49. Din literatura mai nouă, v. încă: broșurica lui A. Reichardt, *Die Lieder der Saliar und das Lied der Arvalbrüder*, Leipzig, 1916; A. Ernout, *Recueil de textes latins archaïques*, Paris, 1916; — G. Minasi, *L'antica poesia sepolcrale latina* (studio critico), Roma, 1920. — Pentru tot ce privește versificatia latină arhaică, v. W. M. Lindsay, *Early Latin Verse* sus citată.

⁵⁶ Heim, în „Jahrb. f. Kl. Ph.” pe 1893, p. 465 sqq.; Audollent, *Devotio ou defixio?* (în „Mél. Boissier”, p. 37 sqq.; cf. idem, *Defixionum tabellae*); — W. F. Otto, *Religio und superstitio*, în „Arch. f. Religionswissenschaft”, XIV (1911), p. 406 sqq.; W. Warde Fowler, *The Religions Experience of the Roman People from the Earliest Times to the Age of Augustus*, Londra, 1911 (în special, cap. XVIII: Vergil, ca exponent al religiozității romane, — *pietas*, — despre care, și Norden, *Aeneis*, Buch VI, p. 335); același, *Roman ideas of deity in the last century before the christian era*, Londra, 1914.

⁵⁷ V. în special: Fr. Vollmer, *Laudationum Romanorum funebrium historia et reliquiarum editio*, Leipzig, 1891; asemenea: Amatucci, *Neniae e laudationes funebres*, în „Rivista di fil.”, XXXII (1904), p. 625 sqq., cum și teza d-lui E. Galletier: *Étude sur la poésie funéraire romaine d'après les inscriptions*, Paris, 1922. — Pentru epitaf, v. Bücheler, *Carmina epigraphica* și Fr. Plessis, *Poésie latine: Epitaphus*, Paris, 1905 (cu un studiu „sur la Poésie funéraire à Rome d'après les inscriptions” de H. Focillon); cf. și V. Pârvan, *Gînduri despre lume și viață a greco-romanii din Pontul stîng*, în *Memoriale*, București, 1923, p. 11 sqq.

⁵⁸ Ritmul în care erau compuse aceste „carmina triumphalia” (atit de pornografice, încit lar putea fi numite mai exact: *triumphallica*!), era *tetrametrul trohaic*, prin excelență popular (cf. metrul poeziei noastre populare însăși!).

⁵⁹ *Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque* spune Trebatius (Hor., *Serm.*, II, 1, 83); *quin etiam lex poenaeque lata, malo quae nollet carmine quemquam describi* (același, *Epist.*, II, 1, 152 sqq.): dovezi suficiente de lipsa de teme a teoriei, care contestă existența la Roma a invectivei personale: *ὄνομαστὶ κομφοδεῖν* a vechii comedii attice. — Pentru sceptici, să adăugăm totuși mărturia lui Hieronymus (ep. XXII, 32, 2): *nomina taceo, ne saturam putes* (v. însă și cele spuse mai departe, sub *satura*), precum și celebra polemică între Naevius și Metellus (despre ea, acum: Jachmann, *Naevius und die Meteller*, în *Αντίδοπον*, *Festschr. Wackernagel*, Göttingen, 1924, pp. 181—9 și E. Vetter, *Naevius und die Meteller*, în *Χάρσιμα*, Festg. zur 25 jähr. Stiftungsfeier des Vereins Kl. Philologen in Wien, Viena, 1924, pp. 48—51): *dabunt malum Metelli Naevio poetae*, ca răspuns (apocrif!) la *fato Metelli Romae fiunt consules* (exemplele tipice pentru 'saturnius numerus') cu următorul epilog (retractare!) din Gellius: „sicuti de Naevio quoque accepimus, fabulas eum in carcere duas scripsisse, 'Hariolum' et 'Leontem', cum ob assiduam maledicentiam et probra in principes civitatis de Graecorum poetarum more dicta in vincula Romae a triumviris coniectus esset: unde post a tribunis plebis exemptus est, cum in his quas supradixi, fabulis delicta sua et petulantias dicatorum quibus multos ante laeserat diluisset” (*Noctes atticae*, III, 3, 15). Despre *invectivă*

la Roma (cu bibliografie), v. A. Kurfess, *Invectivenpoesie des röm. Altertums*, în „Jahresb. d. phil. Vereins zu Berlin” pe 1916, p. 184 sqq. — Cf. totuși și Quintilian, IX, 2, 36 sq.: „est et iactus sine persona sermo” (v. supt *satura*); Plin. jun., *Epist.*, VI, 21, 5 (despre comedia lui Verginius Romanus): „Ornavit virtutes, insectatus est vitia, fictis nominibus decenter, veris usus est apte”. — Cf. în sfârșit fr. *chanson (nette)* cu caracter satiric, cf. *mala canzone* etc. (v. L. Olschki, în „Archivum Romanicum”, VIII, p. 325).

⁶⁰ Cazul lui Archilochos, la greci, pe care-l citează Horatius (*Epist.*, I, 19, 23 sqq.) comparându-l cu Alkaios, care „nec socerum (sc. Lycamben) quaerit, quem versibus oblinat atris, nec sponsae laqueum famoso carmine nectit”, are cu totul alt caracter.

⁶¹ Histrionii etrusci au fost, spune Livius (VII, 2), profesorii de teatru ai tineretului roman (cf., de altfel, controversa Leo-Hendrickson): *persona* însuși, originar ‘mască’ (cf. τὸ τοῦ δράματος πρόσωπα, cum și vr. *față, obraz, ‘personagiu’*), e de asemenea etrusc: **perso* (= etr. *persu*) — *personare* — *persona* — *caupo* — *cauponari* — *caupona* (Skutsch, în „Arch. f. lat. Lexikogr.”, XV, p. 145 sqq.). Însuși lat. *scaena* se demască, grație vocabulismului său, ca transmis prin etruscă: gr. σκηνή, resp. σκηνά, întocmai ca etr. *calaina* = gr. γαλήνη, dor. γαλάνα (W. Schulze, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung”, 52 [1923], p. 242). Să adăugim aici că, după o nouă explicație (Herbig, „Glotta”, V, 248; *Rel. u. Kultus der Etrusker*, p. 12), *Mercurius* n-ar fi el însuși decît o veche divinitate a gînteii etrusce *mercu*: legătura cu *merx, mercari* — care a făcut posibilă stabilirea relației cu gr. Ἐρμῆς — n-ar fi decît o etimologie populară.

⁶² Originare ‘a civitate Osorum Atella’ (în *Campania*. Ținutul locuit de *campani* = Καππανοί, „Capuani”!), aceste străvechi *commedie dell’arte*, piese cu personajii fixe (pentru *Maccus, Bucco, Dossennus*, v. Schulze, *o. c.*, pp. 298, 315, și E. Lattes, în „Glotta”, II, 269), se reprezintau în dialectul osc pînă pe vremea lui August (cf. *osci ludi*). V. și A. Dieterich, *Pulcinella*, Leipzig, 1897, p. 87 sqq.

⁶³ V. H. Reich, *Der Mimus*, Berlin, 1903. — „Dramatische Volkspoesie” (I, 331), cu un accentuat caracter de *improvizație* (ἀπτοσχεδιαστική: 324), nota dominantă a mimului nu e antipatica *ιδέα λαμβική* a vechii comedii, cu atacul personal (ψόγος), ci *humorul*, cu *tipuri* generale (327). *Atellanele*, după R., nu sînt decît „ein Kind des italischen Mimus” (42); iar, relativ la origine, e de notat *stupidus Graecus* (23). — În Tacitus, *Dialogus de Orat.*, 40: „populi coeque et histriones auribus uterentur” s-ar putea ceti, cred: *pappuli (s. pipulo coqui?) q.e.h. *naribus* u. (Vahlen: *populi poetae* q. e. h. a. u.). — *Naribus* (s. *ut?*), deja Roth: v. ed. Gudemann, Leipzig, 1914, p. 179, *in appar.*

⁶⁴ Sînt cele dintîi periodice din anticitate și, oricum ar fi soluția controverselor relativă la originalitatea legislației romanilor, „eine Erfindung kann man ihrem nüchternen und praktischen Sinn nicht abstreiten: die Erfindung des Zeitungswesens” (W. Riepl, *Das Nachrichtenwesen des Altertums mit besonderer Rücksicht auf die Römer*, Leipzig, 1913, p. 376). „Cel mai vechi redactor, editor și depozitar în Roma a fost *Pontifex maximus*” (*ibid.*, p. 377).

⁶⁵ V. Bruns-Gradenwitz, *Fontes iuris Romani antiqui*, I, p. 15 sqq. Th. Kipp, *Gesch. d. Quellen des römischen Rechts*, Leipzig, 1903; — G. Declareuil, *Rome et l’organisation du droit*, Paris, 1924; Paul Lejay, *Histoire de la littérature latine des origines à Plaute*, Paris, [1924!]: consacrată, în mare parte, literaturii juridice. — Extrem de interesant, articolul *Le latin et le droit roman*, de H. Lévy-Brühl, din „Revue des Études Latines”, II (1924), pp. 103—120; cf. W. Kalb, *Das Juristenlatein*, Erlangen, 1886 și *Roms Juristen, nach ihrer Sprache dargestellt*, 1890. — Manualul d-lui I. C. Cătuneanu, *Curs elementar de drept roman*, Cluj, 1922, oferă o bună orientare în materie pentru începători. — Pentru *lex* = ‘articol (de lege)’, v. Mommsen, Δωδεκάδελτος, în „Mélanges Boissier”, p. 1 sqq. — Controversa relativă la autenticitatea textului, între Pais și Lambert (contra) și Girard și Lenel (pentru), încheiată în favoarea acestora, vezi-o la De Sanctis, *o. c.*, II, cap. 14. — Pentru întrebuirea textului, deși modernizat (în fonetism), ca bază a studiilor de gramatică în școlile din Roma, cf. *docent litteras, iura, leges*, din „Mostellaria” (ap. Leo, *Gesch. d. r. Lit.*, I, 40, nota): întocmai ca în școlile cretane, al căror program de studiu prevedea în rîndul întîii: μωνθάνειν τοὺς νόμους... μετὰ τινος μελωδίας (Aelianus, *Varia hist.*, II, 39). — Asemănările pînă la identitate cu formulele juridice grecești (gravate în 12 coloane de piatră) de la Gortyna (Creta; v. acum J. Kohler u. E. Ziebarth, *Das Stadtrecht von Gortyn und seine Beziehungen zum gemeingriechischen Rechte*, Göttingen, 1912), legătura incontestabilă cu legiurile grecești

din Italia-de-jos, acuză, totuși, categoric, o influență greacă (compară, între altele, Livius, III, 34, cu Cicero, *De oratore*, I, 42). Ea se constată, de altfel, încă la Appius Claudius Caecus (alias Crassus), primul scriitor roman, ale cărui sentințe în versuri saturnice înfățișau γνῶμαι pythagoreice (Cicero, *Tusc.*, IV, 4: *etiam Appi Caeci carmen... Pythagoreum videtur*), precum, mai târziu, „Ennius sapiens” va reda în latinește *somnia Pythagorea* (Horatius, *Epist.*, II, 1, 52). — Pentru asemenea maxime pythagoreice etc., v. și W. Schultz, *Rätsel aus dem hellenischen Kulturkreise*, I (Leipzig, 1909), p. 112 sqq. — Încă la anul 343, când senatul roman ridică, precum se știe, o statuie lui Pythagoras, influența grecească era, oarecum, oficial recunoscută și pragul literaturii romane *graecanica arte*, trecut: însuși tratatul *de agricultura* al bătrînului Cato, prima scriere literară în proză (v. în special F. Leo, *Gesch. d. röm. Lit.*, I, 272 sqq.), nu e, în esență, decît o colecție de precepte (agronomice) și rețete (medicale, culinare, magice); cf. și biografia sa la Plutarch, II, 4, unde Cato e înfățișat ca elev al pythagoreanului Nearchos.

⁶⁶ Cf. Plessis, *La Poésie latine*, Paris, 1909, *Introducere*, cum și Cartault, *La Poésie Latine*, Paris, 1922, p. 7, Cf. sugestivul essay al lui E. G. Sihler, *From Augustus to Augustine*, Cambridge, 1913.

⁶⁷ Menținem această caracterizare, datorită lui Norden: obiecția că corespodentul lat. ar fi în acest caz *introducție* nu schimbă faptul.

⁶⁸ G. Boissier, *Satura tota nostra est*, în „Annuaire de l'École pratique des Hautes Études” pe 1895, p. 7. — Cf. A. Croiset, *Deux observations de Quintilian sur la littérature grecque*, în „Mélanges Boissier”, p. 143 sqq. — După W. Rennie, *Satura tota nostra est* (în „Classical Review”, XXXVI, p. 21 sqq.), Quintilian nu înțelege „originea romană”, ci „caracterul roman” al satirei și perfecționarea ei de către romani.

⁶⁹ *Die griech. Lt. d. Allertums*, p. 101 (în „Kultur d. Gegenwart”). — „Pointa” marelui învățat se găsește, de altfel, la însuși Horațiu: *Si foret in terris, rideret Democritus... (Epist.*, II, 1, 194). De fapt, ea e un loc comun: πῶσον δ' ἄν ἐπ' αὐτῷ Δημοκρίτος ἐγέλασε καὶ αὐτός, τί δεῖ καὶ λέγειν, ᾧ ἔργον τοῦτο ἦν; zice Aelianus (*Var. Hist.*, IV, 29), vorbind de regretul lui Alexandru-cel-Mare, că n-a putut cuceri măcar toată lumea cunoscută, cînd, după cum aflase din Democrit, mai existau și altele, necunoscute. Cf. *ibid.*, 20: „κατεγέλα δὲ πάντων ὁ Δημοκρίτος... ὅθεν καὶ Γελασίωνον αὐτὸν ἐκάλουν οἱ πολῖται (= Ἀβδηρίται)”, iar, pentru alte paralele, v. Kiessling-Heinze, *ad. loc.*

⁷⁰ *Les Satires d'Horace*, p. 91. (Ar fi putut adăugi pe fr. *cravache*, it. *corbaccio*, 'gîrbaciul croat'; cf. și Marțian, X, 62, 8: „cirrata loris horridis Scythae pellis”). Dar, — lăsînd la o parte, că în ce privește *scutica*, derivarea din *σκυτακή*, de la *σκῦτος*, 'cuir, fouet' (cf. *scutum*), e preferabilă, — dificultatea de căpetenie stă aiurea: lat. *satura* postulează un grec. ἄτυρα (v. Wilamovitz, în „Götting. gel. Nachrichten” pe 1895, p. 224, nota; cf. totuși dubletul gr. ὄς și σῶς = lat. *sus*!), iar lat. *satur* există deja în „Carmen Arvale”. Semnificative în chestie sînt și următoarele pasagii din Tibullus (neglijate îndeobște):

Turbaque vernarum, *saturi* bona signa coloni,
Ludet et ex virgīs extruet ante casas (II, 1, 23-4).
Agricola assiduo primum satiatu aratro
Cantavit certo rustica verba pede
Et *satur* arenti primum est modulatus avena
Carmen, ... (*ibid.*, vv. 51-4).

De notat că lat. *colonus* e părintele engl. *clown* (cf. și ngr. χωριάτης, „grossier”, lit.: „țăran”, germ. *Tölpel* = *Dörfler* etc.).

⁷¹ Fr. Skutsch, *Zur Wortzusammensetzung im Lateinischen*, în „Festschrift C. F. W. Müller”, Leipzig, 1900, p. 83 = *Kleine Schriften* von Fr. Skutsch, ed. Kroll, Berlin, 1914 p. 154.

⁷² Expresia, ca atare, pare a fi totuși o inovație a gramaticilor; atestată la clasici e numai (*legem ferre*) *per saturam*. Cf. Sallustius, *Bellum Jug.*, XXIX: 'Igitur rex, uti constituerat, in castra venit, ac pauca praesenti consilio locutus de invidia facti sui, atque ut in deditioem acciperetur, reliqua cum Bestia et Scauro secreta transigit; dein praetero die,

quasi *per saturam* sententiis exquisitis, in deditioem accipitur' (= 'in bloc'; cf. 'cu hurta'). Cf. *imperium per saturam dare, aliquid in (per) saturam facere* etc.: (Teuffels Gesch. d. r. Lt., ed. Kroll-Skutsch, I [1916], p. 6).

⁷³ Asupra înțeleșului termenului *fabula*, v. „Revue de philol.” pe 1912, p. 276, și „Hermes” pe 1916, p. 233 sqq. — Termenii lat. pentru 'poet', afară de *fescenninus* (italic) și *grassator* ('parazit') sint streini: *vates* (celt), *poëta* (grec). Cf. și *lusor* (la Ovidiu, unde și *ludicra*); apoi: *carmen*, *poesis*, *nugae* (= παίγνια, ἑρωτοπαίγνια, la Philitas întâi, de unde l-a luat Catull, după Wilamowitz, *Hellenist. Dichtung*, II, 306) etc.; — cf. Horatius, *Epist.*, I, 1, 10: „et versus et cetera ludicra pono”; Plinius, *Epist.*, IV, 14, 9: „proinde, sive 'epigrammata', sive 'idyllia', sive 'eclogas', sive, ut multi, 'poematia', seu quod aliud vocare malueris [*nugas meas*], licebit voces: ego tantum *hendecasyllabos* praesto (ἑνδεκασύλλαβοι)”. — Concepția poeziei ca un „lusus” nu e, de altfel, specifică romanilor: drept παιδικά e taxată întreaga poezie la Platon, *Republ.*, p. 602 b.

⁷⁴ Paulus ex Festo, p. 315 M.: '*Satura* et cibi genus dicitur ex variis rebus conditum, et lex multis aliis conferta legibus, et genus carminis, ubi de multis rebus disputatur' (cf. Festus, ed. Lindsay, pp. 416—7). — Schol. Pers., p. 241 Jahn: '*Satura* est genus clarni vel lancis multis ac variis frugum generibus plena. Caracterul acesta de „mélange” (cf. fr. *farce* față cu *farcir*) al satirei romane în genere îl accentuează și Juvenal, când vorbește (I, 85) de *nostri farrago libelli*; *omnigenum carmen* al lui Probus (ad Verg., *Bucol.*, VI, 31), despre satira varroniană, are același sens (cu privire la varietatea metrică). De altfel, *satura* ar putea fi socotit și ca un cuvânt independent, neutru plural al adiectivului, fără nici un substantiv subînțeles (cf. Ullmann, *Satura and Satire*, în „Class. Philol.” pe 1913, p. 172 sqq; același, *The present status of the 'Satura' question*, în „Studies in Philology”, XVII¹ [1920], p. 397 sqq.). — Cf. O. L. Wheeler, '*Satura* as a generic term', în „Classical Philology” pe 1912, p. 457 sqq. — După Ingersoll, *Roman Satire: its early name?* (*ibid.*, 1912, p. 59 sqq.), în terminologia literară din vremea lui Cicero și Horațiu s-ar fi întrebuițat ca denumire a satirei *schedium* (cf. mai jos, n. 80). — Asupra numelui, ca și asupra genului însuși, v. în sfârșit art. respectiv al lui Kroll, *Satura*, din Pauly-Wissowa-Kroll-Witte și, recent de tot, studiul olandezului F. Muller Jzn: *Zur Geschichte der römischen Satire*, în „Philologus” pe 1923, pp. 230—80: o adevărată monografie!

Asupra titlului și caracterului romanului lui Petronius (*Satiricon*, nu „Satyricon”!), v. cele spuse de O. Immisch în „Neue Jahrb. f. d. Kl. Alt.” din 1921, p. 419, n. 1 (titlul e grecesc și n-are a face cu lat. *satura*, cum credea Bücheler, fiindcă reprezintă τὸ σατυρικὸν μέρος al vieții prin acei ἄνθρωποι ἐφήμεροι καὶ σατυρικοὶ τοῖς βίοις, de cari vorbește Plutarch, Galba, 16 și Pericles, 5, în contrast cu τραγικοὶ ἄνθρωποι din tragediile lui Seneca), și de A. Ernout (*Pétrone*, ed. „Les Belles Lettres”, Paris, 1922, p. XXXV), după care titlul *Satiricon* e gen. pl. *alla greca*, obișnuit în materie (*Poimenicon*, *Ephesiacon*, *Aethiopicon*), de la adj. *satiricus* formație hibridă, poate intenționat parodică, din lat. *satura*, *satira*, grafia *Satyricon* explicându-se prin influența gr. σάτυρος

⁷⁵ Cf. Porphyrio, *ad. Hor.*, *Serm.*, I, 10, 47: *Ennius IV libros saturarum reliquit*.

⁷⁶ Fr. Marx, *C. Lucilii carminum reliquiae, I, Prolegomena*, p. IX sqq. *Satyræ* e 'forma in umbra scholarum a doctis excogitata', iar *satira*, 'non Latina, sed Graecanica' (*ibid.*). Pentru *satura* lui Petronius, v. ed. Bücheler — Heraeus (Berlin, 1912), cum și considerațiunile introductive ale lui A. Ernout [...] (*Le Satiricon* de Pétrone). Să notăm, în legătură cu problema originalității, părerea lui Collignon (*Étude sur Pétrone*, p. 324): „S'il a imité un roman grec, son imitation reste profondément originale” (cf. Friedländer, *Cena Trimalchionis*², p. 7).

⁷⁷ Cf. ποικίλη ἱστορία („istoriaa cé împistrată”, traduce Filaret al Rîmnicului, în prefața mineiului pe april!) a lui Aelianus. (Observația a făcut-o, mult înainte de Norden [*Ennius u. Vergil*], Casaubonus, *De Satyrica Poesi*, Paris, 1605, p. 322, care adaugă și alte câteva titluri *eiusdem farinae*: le-am putea înmulți cu prisosință, din prefața la *Naturalis Historia* a lui Plinius și *Noctes Atticae* ale lui Gellius. Adăugăm că Bion Borysthenitul e caracterizat la Diogene Laertius: πολύτροπος καὶ σοφιστῆς ποικίλος [IV, 47]; cf. Th. Ch. Burgess, *Epideictic Literature*, Chicago, 1912, p. 225 sqq.: διατριβή). Cf. Plinius, *Epist.*, VIII, 21, 4: *liber fuit et opusculis varius et metris*.

⁷⁸ *Serm.*, II, 1, 1: 'sunt quibus in satira videor nimis acer'.

⁷⁰ *Epist.*, II, 2, 60: *Bionei sermones*.

⁸⁰ Pentru caracterul improvizărilor de acest gen, cf. și *σχέδιον* = *ex tempore dictum*, *silva*: 'ex tempore scribunt' (Klotz, în „Rhein. Mus.” pe 1909, p. 473 sqq.). Dionys. Halicarn., *Antiquit. Rom.*, VII, 72: Νῦν δὲ ποιήματα ἄδουσιν αὐτοσχέδια (cf. *ibid.*, II, 34: θεοὺς τε ὑμνοῦσα πατρίοις ᾠδαῖς καὶ τὸν ἡγεμόνα κυδαινοῦσα ποιήμασιν αὐτοσχεδίοις). Pentru *κυνική* ideeă în satura romană, cf. alternarea între *cynicae* și *Menippeae*, ca epitet al satirei varroniene (v. A. Riese, *Sat. Menip.*, *Prolegomena*, p. 7), dar mai ales titlul de *κυνοδιδοσκαλικά*, dat de Varro unor sature, în care, ca și precursorul său, Accius, trata chestii de metrică. Pentru *silva*, cf. și gr. ὕλη (e.g. περί ὕλης λατρικῆς): aluzie la forma indefinitivă — îngrămădire de „materie, relativ amorfă”?

⁸¹ Pentru *metru*, v. Wilamowitz, în „Götting. Gel. Anzeigen”, CLX, p. 702: ὁ κατὰ λαβὸν δάκτυλος, cum și *Griechische Verskunst*, p. 285 sqq.

⁸² *Menippus, cuius libros M.* [Terentius] Varro in satiris acmulatus est, quas alii 'Cynicas', ipse appellat 'Menippeas': Gellius, II, 8, 7. Despre încercarea neizbutită în acest gen a celui-lalt Varro, Atacinus, știm numai din Horatius (*Serm.*, I, 10, 46): *experto frustra Varrone Atacino-Irritata canes* din Lucilius (I, 1, Marx) are „littera canina” (deci nu: *inritata*!); cf. *hirritus*, „hîriit”, și Athenaeus, III, 51: τοῖς δὲ κυνικοῖς τοῦτο παρακελεῖσθαι σιωπᾶν, κεχορτασμένοις ἀφειδῶς, πλὴν εἰ μὴ καὶ τῶν διαγόνων καὶ τῶν κεφαλῶν κατατρῶξαι βούλωνται καὶ τὰ ὀστά, ὧν οὐδεὶς φθόνος αὐτοῖς ἀπολαβεῖν, ὡς κυσί, τοῦτο γὰρ εἰσι, καὶ εὐχονται καλεῖσθαι (cf. *ibid.*, 56: ἀλλὰ μὴ βάυξε... μὴδὲ ἀγριαίνου τὴν κυνικὴν προβαλλόμενος λύσσαν, τῶν ὑπὸ κύνα οὐσῶν ἡμερῶν). Pentru raportul dintre satiră și Menippus în special și dintre sat. și cinism în general, v. mai ales: K. Mras, *Varros Menippeische Satiren und die Philosophie*, în „Neue Jahrb. f. d. kl. Alt.”, XVII (1914), p. 390 sqq.

⁸³ Între satirele și epistolele lui Horatius tranziția s-a făcut cu atât mai lesne, cu cât nu exista nici o diferență radicală de la un gen la altul: elementul didactic și moral a fost totdeauna preponderent. Pentru Horațiu în special, epistola iese în mod natural din satiră, continuînd opera în hexametri (*hexametru*, — observă Boissier, — e, de altfel, încă un element de romanitate al satirei: toga solemnă a moralistului!). E. Courbaud (*Horace, — sa vie et sa pensée à l'époque des épîtres* —, Paris, 1914, p. 11 sq.) face aceste observații independent de Marx (*o. c.*, p. 13), care aduce la aceași echivalare a satirelor cu epistolele, numai că în sens contrariu: 'rectius dicas Horatium quattuor libros saturarum scripsisse, quorum duos extremos quia ἐπιστολικὸν habent charactera, 'epistolarum libros' vocaverit, librum alterum, quamquam suum sibi habeat charactera δραματικόν, tamen voluit diiungere a primo libro et utrumque appellavit sermones'. Cf. încă: 'Scrisorile' (= satirele) lui Eminescu. — Pentru rolul moralizator al literaturii, cu riscul derogării de la cerințele genului, e notat în special aceste „testimonia veterum”: 'Neque spurcidi insunt vorsus [cf. *vocabula sordida* ale satirei] inmemorabiles... comico choragio conari desubito agere nos tragoediam' (*Prolog la „Captivi”*, v. 56 sqq.), 'Huius modi paucas poetae reperiunt comoedias, ubi boni meliores fiant' (*ibidem*, în epilog, v. 36 sq.); — ἀπόκριναί μοι, τίνοσ εἶνεκα χρὴ θαυμάζειν ἄνδρα ποιητήν; — δεξιότητος καὶ νοθεσίας, ὅτι βελτίους τε ποιοῦμεν τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταῖς πόλεσιν (celebra σύγκρισις dintre Eshil și Euripide, în „Broaștele” lui Aristofan, v. 1008 sqq.; cf. *ibid.*, v. 1054 sq.: τοῖς μὲν γὰρ παιδαρλοῖσιν ἐστὶ διδάσκαλος ὅστις φράζει, τοῖς ἡβῶσιν δὲ ποιηταί). — *Captivi* e, de altfel, în însăși concepția autorului, ceea ce se cheamă o „piesă morală”: 'ad pudicos mores facta haec fabula' (v. 1029).

⁸⁴ *L. c.*, pp. 15—16. — Pentru sensul lui *condere*, cf. încă: „sumque argumenti conditor ipse mei” (Ovidiu, *Tristia*, V, 1, 10), cum și cele spuse de E. Cocchia, *La Letteratura latina anteriore al' infl. ellenica*, I, p. 97 sq., despre accepțiunea sacră a lui *condere* (saeculum), „a inaugura (o eră nouă)”, „a deschide, a începe”, opus lui *claudere* (*lustrum*).

⁸⁵ Aiurea însă (IX, 2, 36) spune explicit: 'mortem ac vitam quas contententes in satura tradit Ennius'.

⁸⁶ *Ennius*, mult mai probabil decît *Andronicus*, cum susține Riese, *o. c.*, p. 5, n. 2. Pentru Knapp (v. nota urm.), *auctor* din v. 66 e, sigur și singur, *Lucilius* (pp. 143—144).

⁸⁷ Despre așa-zisa „satura dramatică”, v. un rezumat critic al cercetărilor, cu toată bibliografia respectivă, în „American Journ. of Philology” pe 1912, p. 125 sqq.: Charles Knapp, *The sceptical assault on the roman tradition concerning the dramatic Satura*. — Cel ce a recunos-

cut mai întâi pe Varro ca izvor al lui Livius, VII, 2, a fost, înainte de Hendrickson, Jul. Orendi, într-un *Program* de la „Bistritz” din 1891.

⁸⁸ *Einleitung*, I, 328. Cf. Rasi, *Di Lucilio 'rudis et Graecis intacti carminis auctore'*, în „Riv. di filologia” pe 1903, p. 121 sqq. — Pentru raportul dintre Luciliu și Horațiu, v. C. Cichorius, *Lucilius und Horaz* și, acum în urmă: C. Pascal, *La critica dei poeti romani in Orazio*, Catania, 1920, p. 51 sqq. (cap. III; cele următoare, tratate după Catull, Pollio, Tibull, Propertiu). — O frumoasă sinteză asupra lui Horațiu ca poet, în „Neue Jahrb.,” pe 1922, p. 24 sqq.: R. Reitzenstein, *Horaz als Dichter*.

⁸⁹ „Lucilius, qui primus condidit stili nasum” (Plinius, *Nat. Hist.*, Praef.). Cf. M. Richter, *Priscorum poetarum et scriptorum de se et aliis iudicia*, în „Commentationes philol. Ienenses”, Leipzig, 1914, p. 62 sqq.: „Lucilium demum saturam novum poesis genus atque Romanorum proprium condidisse inter omnes constat”, cett. — „Lucilius, homo doctus et perurbanus”, — îl numește Cicero (*De oratore*, II, 25); cf. *ibid.*, III, 171: „in quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius”. — Vocabularul satirei luciliane e plin de grecisme (vezi lista lor la Marx, I, pp. 156—8), de care apare purificat la Horatius (cf. Marx, II, p. 10). Lucrul n-a împiedicat, totuși, pe Lucilius să atace pe un Albius ca grecizant (II, 88 sqq.), precum faptul, că el însuși atacase „nominatim” în dreapta și în stînga, n-a oprit pe acest Aristophanes roman să dea în judecată pentru ultragiu pe mimul care-și îngăduise să-l jignească (*Rhet. ad. Herenn.*, II, 13, 19). Pentru „Graecis intactum carmen”, cf. *intemptatum Romanis ingeniis opus* (Seneca, *Consol. ad. Pol.*, 8, 27; „der Sklawe Phaedrus existiert für den Aristokraten nicht”, explică Bücheler lui Norden, *Antike Kunstprosa*², I, p. 243, cf. n. 1).

⁹⁰ Pentru sensurile cuvîntului *auctor*, v. *Thesaurus L. Lat., ad. voc.* — De altfel, și mai ales pentru ceea ce urmărim aici (originalitatea poeziei romane față de cea grecească, firește!), toată discuția aceasta e oțioasă. Totul e că, indiferent de numele „autorului”, și chiar de al ei înseși, o farsă populară („eine volksmässige Posse”) a existat la Roma înainte de prelucrările artistice grecești ale lui Andronicus (cf. Schantz, *Geschichte der röm. Literatur*³, I, p. 22).

⁹¹ Cf. Pichon, *Hist. de la littérature latine*³, p. 115.

⁹² *Kult. d. Gegenw.*, I, c.

⁹³ *Ridentem dicere verum* (*Sermones*, I, 1, 24) se raportă la σπουδογέλοιον al cynicilor, desigur, dar amintește nu mai puțin pe τάληθη λέγειν al stoicilor (cf. ἀληθεύειν διὰ παντός τοῦ βίου — sinceritate! —, principiul cardinal al educației tinerimii la persi, după Herodot, I, 136); de fapt, Horatius era mult mai puțin 'Epicuri de grege porcus', cum se recomandă (*Epist.*, I, 4, 15), decît stoic: epicureismul său era, în mare parte, o atitudine, o poză (cf. Courbaud, *Horace*, Paris, 1914, p. 102).

⁹⁴ Cf. „Ars Poetica”, v. 95: *sermone pedestri*.

⁹⁵ „Ars Poetica”, v. 229: *humili sermone*.

⁹⁶ Despre așa-zisul „canon” al liricilor, v. Wilamowitz, *Die Textgeschichte der griech. Lyriker*, p. 5 sqq. — O interesantă σύγκρισις (recte: *comissatio*, συμπόσιον!) între liricii greci și romani, putînd servi ca punct de plecare în studiul comparativ al liricii antice, v. la Gellius, *Noctes Atticae*, XIX, 9.

⁹⁷ Un loc comun encomiastic, de altfel: „Prima Syracosio dignata est ludere versu nostra nec erubuit silvas habitare Thalea”, spune și Vergil, glorificîndu-se ca introducător al bucoliceii grecești la romani (cf. Kurt Witte, *Der Bukoliker Vergil*, Stuttgart, 1922, p. 1).

⁹⁸ *Laevius lyrice ante Horatium scripsit* (Porphirio, *Ad Hor.*, III, 1, 2). Dar Laevius (v. despre el în special „Revue des études anciennes”, Bordeaux, II [1900] p. 204 sqq., 304 sqq.; III [1901], p. 11 sqq.) imită pe liricii eleniști, pe cînd Horațiu se urcă sus, la vechea lirică elenică!

⁹⁹ Nici acea curioasă autoimitație nu lipsește: 90 din 107 pp. ale lucrării lui Th. Fritzsche (*Die Wiederholungen bei Horaz*) sînt ocupate numai cu înșirarea locurilor! Concluzia lui Roiron, *Étude sur l'imagination auditive de Virgile*, Paris, 1908, studiînd 'l'influence de Virgile sur lui-même', pare a se impune și aici: „Le fait est, par lui-même, significatif, et montre dans quelles conditions étroites se meuvent la liberté et l'imagination du poète. Il fait mieux comprendre à que l point la littérature antique est une littérature de formules”. Adevărul e că prea mare bogăție sufletească nu indică aceste repetiții și că, precum știm de la Norden, stilul

era, în anticitate, „eine Grossmacht” (*Agnostos Theos*, p. 143); totuși, originalitatea *personală* rămâne și, *cînd era*, în cadrul însuși al acestor genuri, ea s-a putut manifesta distinct, — ceea ce e, orice s-ar spune, cazul unui Horațiu, unui Virgil etc. — Asupra repetițiilor la Ovidiu, v. Carl Ganzemüller, *Aus Ovids Werkstatt*, II, în „*Philologus*” pe 1911, p. 397 și urm.; la Lucretiu, v. Carolus Gneisse, *De versibus in Lucretii carmine repetitis* (teză la Strassburg, 1878). — Pentru același fenomen, de altfel, la Homer, cf. J. A. Scott, *Repeated Verses in Homer*, în „*American Journ. of Philology*” pe 1911, 313 sqq., sau C. Rothe, *Die Wiederholungen bei Homer*. — Un studiu sintetic, în această privință, dă W. Bannier, în „*Rhein. Mus.*” pe 1914, p. 491 sqq.: *Wiederholungen bei den griech. u. lat. Autoren* (cf. *ibid.*, an 1912, p. 515 sqq.).

Pentru influența *modei* asupra scriitorilor antici, e tipic cazul lui Plinius-cel-Tinăr, care, „*homo severus*”, cînd nu face versuri, cînd se apucă să facă, „*brave l'honnêteté*”: *Epist.*, VII, 4; IX, 25, 3. — Despre neajunsurile și excesele acestei metode, cu specială privire la comentariul lui Ed. Norden la c. VI din „*Aeneis*”, vorbește, însă, cu dreptate și talent d-șoara A. Guillemín, *Quelques injustices de la critique interne à l'égard de Virgile* (teză la Dijon, 1921), arătînd că nu e destul să descoperi un clișeu la Virgil pentru a striga că imita pe Ennius, amintînd că autorul celor mai multe clișee ale sale e Virgil însuși și ajungînd la concluzia, spirituală, că: „le premier résultat de cette méthode, résultat prévu et voulu, est la disparition complète de la personnalité du critique; le second, qui, on doit l'espérer, n'a été ni prévu ni voulu, est la disparition non moins complète de la personnalité du poète”; iar J. Marouzeau („*Revue de Philologie*”, 1923, 91—92) subliniază că „imitația se face mai puțin prin împrumuturi, decît printr-un soi de contaminație incontinuuă și inconștientă: autorul nu împrumută de la un autor, ci dintr-un fond comun inconștient în conștiința sa, din reminiscențe, asociații, asonanțe, dintr-un mediu poetic”, și datorită criticii literare ar fi să studieze „cette sorte de *κοινή* de concepts et de sentiments”. Compară, în sfîrșit, ingenioasele reflexiuni, despre „les exigences de la formule” în literatura modernă, pe care le face F. Baldensperger în cap. II, al interesantei sale opere: *La Littérature* (Paris, 1913), pp. 54—82.

¹⁰⁰ Wilamowitz-Moellendorff, *Sappho und Simonides*, Berlin, 1913, p. 305 sqq.: Horaz und die griechischen Lyriker.

¹⁰¹ [*Ἀπόγραφα sunt; minore labore fiunt: verba autum affero, quibus abundo: Ad Atticum*, XII, 52, 3; pe nedrept omis în *Thes. l. l.*, s. v. *apographon*]. Cicero se micșora de astă dată: Wilamowitz îi face dreptate, cînd relevă că, pentru romani, el e un Platon și un Demostene, în aceeași persoană (*Platon*, I, p. 745)

¹⁰² O fugară revistă a întregii literaturi antice pînă la el (v. *Amores* I, 15).

¹⁰³ În ce privește originea numelui *elegie* însuși, v. pe lingă art. resp. din Walde, părerea lui Wilamowitz, *Sappho und Simonides*, p. 297, n. 1: „Un vers care se infățișă în *ἔλεγος* primi tot așa de bine numele de *ἔλεγείον*, ca și *ἰαμβεῖον* după *ἰαμβος* ... și *σπονδαῖον* de la *σπονδή*”, dar, față cu bocetul 'carian', originea celui *ἔλεγος* însuși e, foarte posibil, străină. Despre raportul dintre *ἔλεγείον*, *εὐλογία* și *elogium*, v. O. Nazari, în „*Rivista di filologia e di istruzione classica*” pe 1912, p. 573 sqq. Pentru forma latină a cuvîntului, cf. Ovidius, *Heroides*, XV, 6—7: „*elegeia flebile carmen non facit ad lacrimas barbiter ulla meas*” (*Sappho* către Phaon). Idem, *Amores*, III, 9, 3 sqq.:

Flebilis indignos, Elegeia, solve capillos!

A! nimis ex vero nunc tibi nomen erit, cett.

Cf. *ibid.*, III, 15, 19 (în epilog): „*imbelles elegi, genialis Musa, valet*”.

¹⁰⁴ V., neapărat, vestitul repertoriu care e W. S. Teuffel, ed. 6 (prelucrată de W. Kroll și Fr. Skutsch), II, 50 sq., și Schanz, *ad loc.*

¹⁰⁵ *Aus Vergils Frühzeit*, II: *Gallus und Vergil*, Leipzig, 1906, p. 177 sqq.

¹⁰⁶ Dreptate are, sigur, Skutsch, cînd compară pe 'invito, o regina, tuo de vertice cessi' din *Βερενίκης πλόκαμος* (LXVI, 39) cu *Aeneis*, VI, 460: 'invitus, regina, tuo de litore cessi' (o. c., p. 17). Dar aceasta o observase deja Ellis, *A Commentary on Catullus*², p. 369; cf. Wilamowitz, *Reden u. Vorträge*², p. 195 sqq.: „Die Locke der Berenike”, cum și *Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos*, II, 277 sqq.: „*Catullus hellenistische Gedichte*”. O nouă ediție critică a dat de curînd W. Kroll.

Un punct de vedere cu totul nou în faimoasa „Cirisfrage” în semnul priorității vergiliene reprezintă acum Kurt Witte, *Horaz und Virgil, Kritik oder Abbau?* (Erlangen, 1922): spre deosebire de Skutsch, care credea în originalul horatian imitat de Vergiliu, Witte socoate că versul lui Horațiu (*Epod.*, XVI, 34): *credula nec ramos timeant armenta leones* e copia celui vergilian (*ubera, nec magnos metuent armenta leones*) și, lărgind cadrul, susține că, și-n *Ciris*, „nu Vergil a imitat *Ciris* în fiecare din eglogele sale, ci autorul lui *Ciris* e acela care, într-un singur poem, a utilizat cea mai mare parte din eglogele lui Vergil” (p. 10), fiindcă în cele două poeme ale lui Horațiu (*Epod.* II și XVI) se întâlnesc numeroase motive ce apar și-n egloge, împreună cu altele ce figurează în Georgice. Lucrarea aceasta a lui Witte, de altfel, nu e decît complementul alteia, fundamentală în chestie: *Der Bukoliker Vergil, Die Entstehungsgeschichte einer röm. Literaturgattung* (Stuttgart, 1922), în care eglogele poetului latin sînt explicate nu numai în comparație cu idilele lui Teocrit (se semnalează, pentru I-a ecl., împrumuturi din elogiul lui Ptolemeu, ca: Theocr., v. 60 *Ἐιλείθειαν ἐβώσατο... βεβαρημένα ὠδινεσσιν* = Verg., v. 36 *maesta deos... vocares*; Theocr., v. 66 *ὄλβιε κοῦρε* = Verg., v. 46 *fortunate senex*), ci și prin ele însele, stabilind, în același timp, cronologia lor, pe baza motivelor bucolice întrebuintate de poet.

¹⁰⁷ V. totuși Némethy, *De sexta Vergilii ecloga* (Budapesta, 1909) și *Ciris*, excursul III: „de Euphorione Vergilii in ecloga sexta auctore” (p. 142), unde se afirmă că v. 31 și urm. ale acestei ecloge sînt excerpte din „epyllia Euphoriana”.

¹⁰⁸ Norden, *Einleitung*, I, 376: „Metamorphosen — Enzyklopädie”; cf. și Wilamowitz, *Hellenistische Dichtung*, I, 241: „Nur ein unsterbliches episches Gedicht entstand noch unter Augustus [pe limbă „Aeneis”], die Metamorphosen Ovids. Es verdrisst mich immer wenn sie dies Gedicht rhetorisch schelten”, — după ce *ibid.*, pp. 239—240, spunea despre *Amores* și *Fasti*: „Dann wagt Ovid ein Lehrgedicht in Disticha zu kleiden, zu dem ihm Tibulls Marathusgedichte Anregung gegeben hatten, kein Grieche. Er wird auch seine Rezepte für Hauptpflege in derselben Form gegeben haben, ohne nach einem griech. Vorbilde zu suchen, und man soll die Fasten nicht aus den Μῆνες des Simias ableiten, von denen man nur den Titel kennt”. O părere cu totul contrarie exprimă Rohde, *Der griech. Roman*², p. 132. Nici pentru poemele latine (Vergil, Horațiu, Tibull, Propertiu) în stil de *γενεθλιακὸς λόγος*, cu toată mențiunea lui Dionysios din Halicarnassus, nu se găsește pînă acum un model în literatura grecească (cf. Burgess, *The Epideictic Literature*, p. 144).

¹⁰⁹ Se știe cît datorește filozofiei epicureice Lucretius și cît se plînge el de ‘patrii sermo nis egestas’. Despre el s-au putut scrie, totuși, cu cea mai mare dreptate, cuvintele următoare: „Cet homme, disciple absolument asservi des Grecs, pour le fond des idées, est demeuré un vieux Romain pour la rudesse inculte de la forme” (Ed. Goumy, *Les Latins*, Paris, 1892, p. 122). Cf. Patin, *Études sur la poésie latine*, I, p. 100 sqq.

¹¹⁰ Wilamowitz, *Sappho und Simonides*, p. 295, a putut scrie: „Tibull nu aduce mai nimic altă-ceva decît cele zece ecloge ale lui Vergil”. Despre sentimentul naturii la Tibull, plin de nostalgia vieții de țară, v. Biese, *Naturgefühl bei d. Griechen und Römern*, II, p. 88 sqq.

¹¹¹ Leo, *Römische Lit. d. Alt.* (în „Kult. d. Gegenw.”, p. 369), observă judicios că, la întrebarea dacă tăcerea tradiției înseamnă *negreșit* că sîntem în fața unei creații originale a poetului roman, „va da, poate, odată răspunsul pămîntul Egiptului”, — despre ale cărui revelații, v. între altele: J. Partsch, *Papyrusforschung* (Leipzig, 1914), p. 3 sqq. și Wilamowitz, *Reden und Vorträge*², p. 224 sqq.: „Aus ägyptischen Gräbern”. Cf. de altfel Vergilius, *Ecl.*, IX, 50. Despre traduceri ale lui Gallus din Euphorion, v. Meineke, *Anal. Alexandr.*, p. 24 sq. La aceeași grupă de *cantores Euphorionis* (Cicero, *Tusc. disp.*, III, 19, 45; cf. acum și Wilamowitz, *Hellenistische Dichtung*, I, 229 sqq.), „Alexandrini”, „neoterici” (νεότεροι), aparține Catullus însuși (c. LXVI; cf. LXV, CXVI), împreună cu discipolii săi: Cinna, Bibaculus Cornelius Nepos (cărui îi dedică volumul), Val. Cato etc. (cf. Horatius, *Serm.*, I, 10, cu comentariul lui Lejay). Pentru Val. Aedituus, Porcius, Licinius și Q. Lutatius Catulus, v. Gellius (*Noct. Att.*, XIX, 9, 14; cf. Apuleius, *Apolog.*, 9); iar despre versurile lui Varro Atacinus, ca și despre întreaga situație a acestei faze din poezia romană față de cea greacă (hellenistică), v. Rohde, *Der griechische Roman*, Leipzig, 1900, p. 130 sqq. (în special, nota 1). — O adunare la un loc a fragmentelor din Euphorion (cele din Meineke și cele din „Berliner Klassikertexte”, V¹, p. 57 sqq.), în teza lui Scheidweiler (*Euphor. fragm.*, Bonn, 1908).

¹¹² Cf. J. H. Lipsius, *De elegiae Graecae primordiis*, în „Xenia Nicolaitana”, Leipzig, 1912, p. 1 sqq., și P. Trolle, *De elegiae Romanae origine*, disert. Göttingen, 1911.

¹¹³ Némethy Géza a revendicat, cel dintâi, într-un studiu asupra „Elegiei romane în raport cu cea greacă”, din 1903, originalitatea elegiei latine. Scrisă ungurește însă (pentru cunoscători: *A római elegia viszonya a görögöz*), lucrarea a rămas, firește, inaccesibilă lui F. Jakoby, care, în studiul său: *Zur Entstehung der röm. Elegie*, din „Rh. Mus.” pe 1905, p. 38 sqq., ajunge, independent, la aceeași concluzie, — ceea ce n-a împiedicat, totuși, o copioasă și acerbă polemică (v. Némethy, *A Tibulli Carmina*, p. 344 sqq.; *A római elegia*, Budapest, 1905, p. IX, sqq; *Ciris*, epyllion pseudovergilianum, p. 8 sq.: „F. Jakoby ille, qui originem elegiae Romanae duobus post annis denuo detexit... Tempus est enim, ut talibus homuncionibus, qui nos Hungaros impune laedi posse credunt... ostendamus veritatem antiqui proverbii: *Cave laedas Hungarum!* [Vetustius venustiusque Nostri illud 'Cave canem' excogitarunt]. Habemus enim linguam Latinam, quae patribus nostris erat altera paene vernacula, scimus loqui, ut totus audiat Terrarum orbis” etc.). — Culegem, în sfârșit, aceste cuvinte ale lui Wilamowitz, fixând poziția elegiacilor romani față de greci: „Wie gern möchten wir das [imitațiile lui Propertiu din Mimnermos și Kallimachos] im einzelnen verfolgen, aber, auch wenn wir es könnten, würde sich daran nichts ändern, dass diese Elegie weder mimnermisch noch kallimachisch, sondern properzisch ist. Ganz ebenso ist die Elegie des Tibullus tibullisch, und noch viel weniger lassen sich ihre Elemente als Nachahmungen von dem und jenem erweisen, geschweige denn das Ganze... Die Griechen hat Ovid wie P. u. T gekannt und genutzt, aber es ist seine Kunst, er hat sich die Gesetze gegeben, denen er sich fügt, ohne dass sie ihn in der freien Bewegung hemmen. Es scheint, dass diese drei Dichter vor den Griechen auch das voraus haben, dass sie ein Gedichtbuch so abrunden können, dass erst das Ganze jedem einzelnen die volle Wirkung verleiht. Wenigstens wissen wir von keinem so gebauten griechischen Buche; es ist auch von den Epigrammensammlungen schwer denkbar” (*Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos*, I, p. 237, 240).

¹¹⁴ O foarte nimerită și amănunțită analiză și caracterizare a personalității lui Tibull, în: A. Cartault, *Tibulle et les auteurs du Corpus Tibullianum*, Paris, 1909, p. 39 sqq.: calități romane („goût de la campagne, piété, amour”)! V. acum și Kurt Witte, *Die Geschichte der römischen Elegie*, I: Tibull, Erlangen, 1924 (= *Die Gesch. der römischen Dichtung im Zeitalter des Augustus*, III. Teil).

¹¹⁵ Marx greșește când îl socoate celt, cum observă Wilamowitz (*Red. u. Vortr.*, p. 266, n. 1): „Catull ist Franzose, Vergil Italiener”.

¹¹⁶ *Umbria Romani patrii Callimachi* (IV, 1, 64). Cf. I, 22, 9 sq.: *Proxima supposito contingens Umbria campo me genuit terris fertilis uberibus*.

¹¹⁷ III, 1, 1; III, 9, 14 (ms. *poeta*); IV, 6, 3. — Repetițiile sînt, și la Propertiu, frecvente.

¹¹⁸ *Mimnermos und Properz*, în „Sappho u. S.”, p. 276 sqq.

¹¹⁹ V. Ullmann, *Horace and Tibullus*, în „Amer. Journ. of Philology” pe 1912, p. 149 sqq.; — Postgate, *Albius and Tibullus* (*ibid.*, p. 450 sqq.; cf. p. 456 sqq.). P[entru] *Lygdamus*, v. mai ales „Musée Belge” pe 1904, p. 339 sqq., (de Mirmont), și „Rivista di filologia” pe 1901, p. 273 sqq.; Calonghi, *De Lygdamo Ovidii imitatore*; de altfel, ca și pentru *Sulpicia*, v. Cartault, o. c., p. 81 sqq. (autorul respinge atribuția „Panegiricului” lui Propertius, susținută de Némethy, *Lygdami carmina*, Budapesta, 1906). — De adaus, acum în urmă: ediția Smith și tezele d-lui M. Ponchont (I. *Tibull et les auteurs du Corpus Tibullianum*, texte et traduction, II. *Études sur le texte*), anunțate în „Revue des Études Latines”, II (1924), p. 18.

¹²⁰ Horatius însuși citează din Mimnermos: *Epist.*, I, 6, 65 sq. (βίος φιλήδονος), probabil, însă, nu direct.

¹²¹ Așa, și nu „Philetas”, cum se scrie de obicei, e ortografia corectă a numelui (cf. Wilamowitz, o. c., p. 288).

¹²² Citată de Athenaeus (XIII, 597 A) printre ενδοξαι εταῖραι: τὴν Μιμνέρμου ἀύλη-τριδα Ναννώ.

¹²³ *Cynthia Monobiblos* a gramaticilor (cartea I din *Elegiae*); cf. Marțial, XIV, 189: *monobiblos Properti*. — Numele istoric al eroinei era, de altfel, Hostia (*Schol. ad Juven.*, VI, 7; Apuleius, *Apolog.*, 279), precum al Deliei era *Plania* (δῆλος = *planus*) (Apuleius, l. c., 10): poate chiar să fie vreo legătură între alegerea amindurora: *Cynthia* și *Delia* sînt deopotrivă

acasă în *Delos* (orașul cu acest nume fiind așezat lângă muntele Cynthus) și epitete ale Dianei — *Lesbia* lui Catullus (= *Clodia*, la Cicero și: „*Quadrantaria Clytaemnestra*”, „*Medea Capitolina*”, Βοῶπις, „*flagrantibus oculis*”, despre care v. acum M. Rothstein, *Catull u. Lesbia*, în „*Philologus*” pe 1922, pp. 1—34 și A. H. Weston, *The Lesbia of Catullus*, în „*Classical Journal*”, XV [1920], p. 501 sqq), *Lycoris* a lui Gallus, *Nemesis*, „*cura recens*”, neidentificabilă, a lui Tibull (v. elegia lui Ovidiu la moartea acestuia: *Amores*, III, 9; cf. *Ars amatoria*, III, 535—537) sînt în aceeași situație. — Pentru cei inițiați versul permitea, de altminterea, restituirea adevăratelor nume: pseudonimele erau isometrice. Cynthia din Ovidius (*Heroides*, XVIII, 74), ca și întreg pasagiul, pare un ecou properțian, cum sînt atîtea în opera relegatului de la Tomis, — deși, de fapt, e vorba de lună (*Cynthia*, sc. *Diana*). După obiceiul său, Ovidiu repetă pînă la saturație acest „canon” al „amicelor” poetizate:

„Nomen habet *Nemesis*, Cynthia nomen habet;
Vesper et Eoae novere *Lycorida* terrae
Et multi, quae sit nostra *Corinna*, rogant”

(*Ars amat.*, III, 536—538); cf. *Amores*: III, 9, 31:

„Sic *Nemesis* longum, sic *Delia* nomen habebunt.”

Ibid., v. 55 sqq.: o *contentio* între cele două amante ale lui Tibullus, aducînd și o precizare cronologică:

„*Delia* descendens ‘*felicius*’ inquit ‘*amata*
Sum tibi: vixisti, dum tuus ignis eram’.
Cui *Nemesis* ‘*quid*’ ait ‘*tibi*’ sunt mea *damna* dolori?
Me tenuit moriens *deficiente* manu”.

¹²⁴ Wilamowitz, *l. c.*, p. 295, n. 1, declară că nu poate găsi, în toată lumea greacă, echivalentul, ca relații sociale, al eroinelor elegiei romane: Cynthia, Delia, Cytheris. „În special tipul de *femme galante*, al cărei bărbat e cînd indiferent, cînd incomod, apare, după cit știu, numai la Roma”. Deci, oricum, — încă un element de *originalitate* romană! — Ad rem, cf. încă, la Propertiu, II, 6, *catalogul hetairilor* apoi Athenaeus, XIII, 21 (καλός γε ὁ τῶν Κορινθίων σοφιστής, ὁ τοῖς μαθηταῖς διηγούμενος, ὅτι Ὡκιμον ἑταίρας ὄνομα. καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ... δράματα ἀπὸ ἑταιρῶν ἔσχε τὰς ἐπιγραφὰς Θάλαττα Διοκλέους, Φερεκράτους Κοριανῶ, Εὐνίκου ἢ Φιλυλλίου Ἄνθεια, Μενάνδρου δὲ Θάλει καὶ Φάνιον, Ἀλέξιδος Ὀπώρα, Εὐβούλου Κλεψύδρα. Cf. 52; 52) și, în special: K. Borinski, *Literarische Schicksale griech. Hetären*, în „*Philologus*” pe 1908, p. 606 sqq. — De fapt, cum observă Leo (contra Rothstein), izvorul primordial pentru întreaga poezie artistică-erotică e în *comedia attică*, în special *Menandru*: raportul dintre amant și curtizană. — *Claudia* din Marțial, V, 78, 31, nu e însă o femeie, cum s-a crezut, ci vestita conductă de apă din Roma (W. Fröhner, în „*Philologus*” pe 1912, p. 166 sq.).

¹²⁵ Contradicția, relevată de Jakoby (*l. c.*, p. 38, n. 1), între patosul unui *libera per vacuum posui vestigia princeps, non aliena meo pressi pede* și motivarea următoare: *Paruos ego primus iambos ostendi Latio* ni se pare, în schimb, mai puțin reală: Horațiu se referă la poezia romană și înlăuntrul ei trebuie înțeles acel *non aliena*, ca element de *inovație personală* față de colegii săi romani: *el cel dinții*, fără a păși pe urmele *altora dintre aceștia*, a introdus cutare sau cutare gen grecesc în *agreste Latium*.

¹²⁶ V. definiții ale distihului, la Ovidiu: *Amores*, I, 1, 27 sqq. (cf. și v. 19), II, 17, 21 sq. — Cf. acum și: G. Pasquali, *Orazio lirico*, Firenze, 1920, p. 642 sqq.: „Gli elementi romani della lirica di Orazio”. (Autorul aduce importante modificări în concepția raporturilor lui Horațiu față de „*exemplaria graeca*”, incontestabil utilizată totuși, precizînd înțelesul metodei sale de a traduce literal primul vers al modelului, ca un fel de „*motto*”, pe care-l dezvoltă apoi personal: μηδὲν ἄλλο φυτεύσης πρότερον δένδρον ἀμπέλου [Alc., fr. 44] = *nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem* [Hor., *Carm.*, I, 18, 1] — pentru *sacra* s-ar fi putut cita și *sacra e vite* din Propertiu, III, 22, ..., după conjectura lui Haupt —, ὡν χρὴ μεθυσθῆναι

καὶ τινα πρὸς βίαν πῶνῃν, ἐπειδὴ κάτθανε Μύρσιλος [Alc., fr. 20] *nunc est bibendum...* [Hor., *Carm.*, I, 27, 1] etc. etc.).

¹²⁷ Păreră contrarie, anume că această subiectivitate n-ar fi specifică elegiacilor Romei o reprezintă, între alții, Fr. Wilhelm (*Zur Elegie*, în „*Rhein. Mus.*” pe 1916, p. 141), care aduce, ca piesă de convingere decisivă, portretul Glykerei de Menandru (Alkiphron, IV, 19, 20 ἐν ᾧ ἐμὲ γέγραφε), — dovadă, după el, de existența unei elegii elenistice subiective (*Credat Judaeus Apella, non ego...*). — O bună recenzie a lucrărilor lui Jakoby, Leo (care n-a putut convinge pe Wilamowitz!), Gollnisch etc., asupra problemei elegiei romane, face R. Bürger, în „*Jahrb. über die Fortschr. d. kl. Altertumswiss.*” pe 1911, vol. 153°, p. 135 sqq. — Importante contribuții la cunoașterea elegiei grecești publică, acum în urmă, Jakoby în „*Hermes*” pe 1918, p. 304.

¹²⁸ ‘Sunt qui Propertium malint’ nostra quoque aetate. — Într-un foarte frumos „medailon”, J. W. Mackail, d. ex., nu crede că exagerează întru nimic, cînd scrie: „În izbitor contrast cu Vergil sau Horațiu, Propertiu e un geniu de mare și, în adevăr, fenomenală precocitate” (*Latin Literature*, London, 1909, p. 124). — Cf. și Sellar, *The roman poets of the August Age: Horace and the elegiac poets*, ed. A. Lang, Oxford, 1892; — I. P. Postgate, *Propertius*, în „*Encyclopaedia Britannica*”, vol. 22, p. 439 sqq. Cîteva rînduri de Anatole France, culese de Giraud din „*Temps*” (*Les Maîtres de l’heure*, Paris, 1914, p. 189), arată și pe romancierul francez ca pe un fervent admirator al lui Propertius. — Pentru *Passienus Paulus*, „municeps Propertii” și imitator al lui, v. *Epistolele* lui Plinius-cel-Tînăr (VI, 15; IX, 22), al cărui omonim, mai bătrîn, era el însuși un „conterraneus” al lui Catullus (*Nat. Hist.*, praef. 1).

¹²⁹ O formulare pregnantă a relației dintre scriitorii romani și greci în evoluția ei, a dat-o Merkel (ad. Ovid., *Ibis*, p. 359): „Primum Graecos vertendo eorum artificio assueverunt, mox imitati sunt, postremo felicissime aemulati”. Vorbind îndeosebi de elegie și, mai îndeosebi, de Propertius, F. Jakoby („*Hermes*” pe 1918, p. 304) accentuează încă o dată: „...wie vollkommen anders behandelt der Römer... Aus der Gedanken — ist *Gefühls*poesie geworden, wenn man Schlagworte brauchen darf”.

¹³⁰ Wilamowitz, *Sappho u. Simonides*, p. 303. — Cf. *ibid.*, p. 257 sqq.: *Solons Elegie* εἰς ἑαυτὸν, despre care, acum în urmă, și K. Reinhardt („*Rhein. Mus.*” pe 1916, p. 128 sqq.) ¹³¹ Cromwell, *Prefața*. Cf. S. Chabert, *Virgile et l’oeuvre de Victor Hugo*, în „*Ann. de l’Univ. de Grenoble*” pe 1909, p. 673 sqq. (De adăugit, în acest sens: L. Rava, *L’ultimo figlio di Virgilio*, — *Giovanni Pascoli* — Bologna, 1913).

¹³² V. studiul, cu acest titlu, al lui Fr. Plessis. — Cf. Propertius, V, 1, 87: ‘Troia cades et Troica Roma resurges!’ (după Ennius, *Ann.*, I).

¹³³ *Eleg.*, III, 22, 21 sq. — Cf. vorba sf. Prosper: *Facta caput mundi, quidquid non possidet armis, religione tenet* [Roma]: tradiția de „catolicism” continuă, cu mijloacele-i clasice.

¹³⁴ R. Heinze, *Virgils epische Technik*, Leipzig, 1908, p. 255. Cf. încă: W. Kroll, *Die Originalität Virgils* (în „*Neue Jahrb. f. d. Klass. Altertum*” pe 1908, p. 513 sqq.) și J. Tolkiehn, *Homer in der römischen Poesie* (passim). — ‘Romanus Vergilius’ e poetul pentru Petronius (*Sat.*, 118), care știa totuși prea bine că opera lui e în mare parte „Homericis filis texta” (Macrobius, *Saturn.*, V, 2). Același lucru constată P. Cauer despre totalitatea literaturii și culturii romane: „Die Römer zeigen, wie man grösste Empfänglichkeit mit voller Selbständigkeit verbindet” (*Das Altertum im Leben der Gegenwart*, p. 15). Εἶν ἐνὶ Βιργιλίῳ νόον καὶ μοῦσαν ‘Ομήρου, spune inscripția funerară, despre Claudianus (Dessau, *Inscr. Lat. selectae*, no. 2049; cf. III², p. 751): o sinteză de Vergil și Homer! Așa-zisul „Homerus latinus” e, precum se știe, pseudonimul lui *Baebius Italicus* (v. Vollmer, *Poetae Latini minores*, II, 3, Leipzig, 1913).

¹³⁵ Cf. Fr. Leo, *Die Originalität d. röm. Literatur*, Göttingen, 1904.

¹³⁶ *Perenne splendorà col sole Omero* (Carducci, *Omero*, II, în „*Poesie*”, Bologna, 1907, p. 548, cf. p. 112 sqq.).

¹³⁷ Cf. totuși M. Vogel u. V. Gardthausen, *Die griech. Schreiber d. Mittelalters u. d. Renaissance*, Leipzig, 1909. *Interpretatio Romana* se găsește la Tacitus, *Germ.*, 43.

¹³⁸ Cf. G. Wissowa, *Bestehen u. Vergehen in d. röm. Literatur*, p. 3 sq.

¹³⁹ Pînă azi, *palliata* romană (Plautus, Caecilius, Terentius) e singura formă supt care ni s-a păstrat o bună parte din comedia greacă, atît de tragic naufragiată (aproape 1400 de piese nu-s pentru noi, decît un nume sau un fragment!).

¹⁴⁰ Cf. W. Kroll, *Unsere Schätzung d. röm. Dichtung*, în „Neue Jahrb.” pe 1903, p. 1 sqq.; — Leo, *o. c.*

¹⁴¹ *Nat. Hist.*, VII, 30. — Cînd un Nigolius îl numea: „sacrosanctum eloquentiae latinae parentem”, el nu inova nici măcar expresia, necum sentimentul admirațiunii. Cît pentru meritele lui de cetățean și patriot, alături de jenantul auto-encomium „o fortunatam natam me consule Romam!”, se cade să nu uităm versul lui Juvenal: *Roma 'patrem patriae' Ciceronem libera dixit.*

¹⁴² *Röm. Gesch.*¹⁰, III, 619: „Staatsmann ohne Einsicht, Ansicht und Absicht... als Schriftsteller steht er ebenso tief wie als Staatsmann”. Tot atît de dur, aproape, îl tratează și Goumy (*Les Latins*, p. 104: „On comprend maintenant avec quelle hauteur de dédain Mommsen laisse tomber sur Cicero son écrasant arrêt: «Feuilletoniste»!”). Reacțiunea (v. Zielinski!) n-a întirziat, însă, și, în violența ei, s-au auzit aprecieri ca aceasta: „Mommsen ist kein grosser Historiker” (Ernst u. August Horneffer, *Das klassische Ideal*, Leipzig, 1909, p. 110; cap.: ‘Cicero und die Gegenwart’). Ca un reviriment îmbucurător trebuie salutată aprecierea lui Wilamowitz (*Platon*, I, p. 745): „Er (Cicero) ist seinem Volke Platon und Demosthenes zugleich geworden: unverzeihlich, die Grösse dieser Leistung zu verkennen”.

¹⁴³ Cf. Hasdeu, *Magnum Etym.*, III, 3142, s.v. *Bănat*. Pasagiul anterior e acesta: „Vivono quelle genti secondo la legge Greca... La lingua loro e poco diversa dalla nostra italiana, si dimandono in lingua loro Romei perche dicono esser venuti anticamj da Roma ad habitar in quel paese, et se alcuno dimanda se sanno parlar in la loro lingua valacca, dicono a questo modo: «sti rominest», che vuol dire: sai tu Romano, per esser corotta la lingua... Sopra una collina alla vista della città è posto un monasterio, o vero Abbatia assai grande, nel qual habitano alquanti sacerdoti greci i quali ne fecero molte cortesie, e ne raccontarono etc.”...

¹⁴⁴ La V. Chledowski, *Rom, — die Menschen der Renaissance*, — trad. germ. de Rosa Schapire, München, 1912, p. 1. Cf. A. Graf, *Roma nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo*, Roma, 1882—1883 (2 vol.); ed. nouă, 1923. — Pentru fama Romei în anticitate, v. literatura panegirică respectivă în teza de la Rostock (1918) a lui W. Gernentz: *Laudes Romae*; iar pentru răsunetul gloriei Romei în literatura italiană și străină, v. Guido Mazzoni, *Roma imperiale e Roma italiana nella nostra poesia*, și Luigi Rava, *Roma negli scrittori stranieri*, ambele în „Nuova Antologia”, an. 61, fasc. 1298, din 21 april 1926 (dedicat aniversării Romei), pp. 391—429; cf. *ibid.*, p. 351 sqq.: T. Tittoni, *La Profezia... di T. B. Macaulay*. — Ca „pendant” artistic, v. nl special din „The Studio”, 1926, închinat Romei: *Ancient and modern art of Rome*.

¹⁴⁵ Byron, *Childe Harold's Pilgrimage*, c. LXXVIII.

¹⁴⁶ Asachi, *La Italia* (în „Poezii”, Iași, 1863, p. 10).

VI
VARIA

„...În cadrele strâmte ale unei specialități nu putea încăpea o minte de o elasticitate atât de mare, de o sete atât de nepotolită de a-și mări neconținut cunoștințele, un spirit de o universalitate atât de pronunțată, pentru care lingvistica, istoria, etnografia, folclorul și literatura alcătuiau diferitele fețe ale aceluiași întreg: istoria culturală”.

(Sextil Pușcariu)

CERCETĂRI DE LITERATURĂ POPULARĂ

I. — Toponimice sud-orientale în poezia populară

Cîntecul nostru popular răsună de ecouri istorico-geografice sud-orientale de cel mai mare preț, care n-au fost cercetate și puse în lumină pînă acum*.

Vom încerca a o face.

1. În „Omagiul Iorga”, p. 54, nota 3 [27, n. 9], atrăgeam atenția asupra mențiunii *Porții* otomane în baladele noastre. Numărul exemplilor de acest fel e cu mult mai mare decît îl îngăduia cadrul notei citate :

Tot din vad în vad
Păn' la *Țarigrad*,
Tocmai la-mpărat.
Aici ajungea,
La *Poartă* -mi stătea
.....

Dar la *Poarta* palatului,
În fața seraiului...¹

În *Țarigrad* ajungea,
Pe-mpăratul c-aștepta,
Trei zile-n *Poartă* ședea²

Șapte boieri de țară
Să mergem la jăluială,
Să dăm jalbă împăratului
În *Poarta Țarigradului*³

Să slujască împăratului
În *Poarta Țarigradului*⁴.

Să-i dea fiu de trupul lui,
Să slujească *Porției*,
În *Poarta Țarigradului*⁵

El, frate, ca să slujească
Porților
Cetăților,
Înaintea împăratului,
În *Poarta Țarigradului*⁶.

În *Poartă la Țaligrad*,
Un voinic înțînțilat
Să sfădè cu maică-sa⁷.

La *Poartă la Țiligrad*
Șede Ion supărat⁸.

În *Poartă la Țarigradu*
Se zărește Iionu Bradu⁹.

La *Poartă la Țiligrad*
Iăst[e]-on voinic ne-nsurat
Cu piștoale cătă soare¹⁰

La *Poartă la Țaligrad*,
Tiner ficior s-o-nsurat¹¹.

Spre târgul Odriiului,
La *Poarta-mpăratului*

În târgul Odriiului,
În *Poarta-mpăratului*¹².

Ba încă, o variantă a acestui din urmă pasagiu¹³ sună :

În oraș în *Țaligrad*,
La *Portiță* de-mpărat.

„Pe *Poarta mică* intra” la împăratul turcesc și Pătru Haiducul, în balada ce-i poartă numele¹⁴.

Evident, pretutindeni e vorba de „Sublima-Poartă”. Totuși, mai toți editorii citați scriu: „poartă”, cu literă mică, — semn că au trecut pe lângă ea ca pe lângă o poartă oarecare.

2. Din citatele de mai sus reținem însă și pomenirea capitalei sultanilor ca „Țarigrad”, cu mici alterări¹⁵.

De „Țelegradu” e vorba într-o strigătură¹⁶, de grajdul din „Țeligrad”, într-o baladă¹⁷; iar, într-un descîntec, „Ielele și Șoimanele” sînt trimise:

La Țarigrad,
Unde e locul curat¹⁸.

Sînt băiat din Țeligrad,
Bag calu-n grajd ne-ntrebat,
Șed la masă nechemat
Și beau vinul ne-nchinat, —

se recomandă un tînăr, aiurea¹⁹.

Drumu' Țăligradului,
La Cetatea turcului,

sau:

În drumu' Țăligradului,
Nădejdea-mpăratului

cetim în col. Popovici²⁰ etc.²¹.

Țariglat chiar apare într-o colindă ardeleană²².

Numirea turcească de *Stambul* n-am întîlnit-o, în schimb, decît o singură dată, într-un colind din Teleorman:

Mai dă vale dă *Stambol*,
Să scaldă Sfîntu-Ion²³.

3. O variantă a baladei „Chira” din col. G. Dem. Teodorescu²⁴ păstrează însă amintirea celebrului *Corn-de-Aur* (Χρυσόκερας, turc. *Khalıği Dersa' adet*) al Constantinopolei, în următorul „propos galant” al Arapului cătră nefericita... Persefonă:

Gust cînd îi avea
'n caic îi intra
și mi te-i plimba
'n *Corn' aurului*,
schila soarelui,
Țarigradului
și -mpăratului.

4. Și *Schila*, „schela, scala, debarcaderul”, revine, în împrejurări analoge:

Drum de Țarigrad,
Schelă de-mpărat²⁵

’n drumul Țarigradului,
La *schela*-mpăratului²⁶.

În drumul Tabanului²⁷,
Drumul Țarigradului,
Pe *schelea*-mpăratului²⁸

Că ie-n *schelă*-n Țăligrad,
Unde ie Corbu-nțăpat²⁹.

După toate acestea și ca unii ce știm că „schelă, port” se cheamă turcește, după persană și arabă: *bender* [...], înțelegem ușor ce sens poate avea, în cutare variantă a bal. „Novac”, pasagiul (rău transcris):

O agiuns în Țarigradu lui (*sic*),
La *Bindir* împăratu lui (*sic*)³⁰

și — fără supărare — nu putem decît zîmbi, cînd cetim această naivă întrebare a editorului: „Binder — împărat cine poate să fie?” (*l. c.*, n. 5).

5. *Grădina sultanului* se bucură și ea de oarecare popularitate în baladele noastre.

Bal. „Șerpele” din col. Teodorescu³¹ cuprinde următoarele versuri:

Foiae verde ș-o lalea,
frățiorii, de-i vedea,
numa-n lacrimi îi scălda,
apoi în brațe-i lua
și la Dunăre-i ducea
și în Dunăre-i spăla:
coșciuge că le făcea
și frumos mi-i îngropa
în *grădina-mpărătească*,
vestea-n lume să pornească
și s-ajungă pîn-aici
tot la cruce de voinici³².

Un pasagiu asemănător se află în bal. „Juganii” din aceeași colecție :

Iar nea Stan din Piersica
mai trăia ce mai trăia,
pînă vodă-l boierea,
pînă de bătrîn murea
Și-n Moldova-l îngropa,
în *grădină-mpărâtească*,
vestea-n lume să pornească
Și de el să pomenească
la mai mari și la mai mici,
la boierii de pe-aici³³.

Altul, compendiar, se găsește, tot acolo³⁴, în bal. „Ilincuța Sandului” :

Foicică ș-o lalea
Capul unde-i îngropa ?
În *grădină*, la *Bacceà*³⁵,
În *grădina-mpărâtească*,
tot de ea să pomenească,
pe la cruce de voinici,
la boierii de pe-aici.

Țeonomia celor trei cîntece nepermițînd ca ele să fie considerate ca tot atîtea variante ale aceluiași tip, coincidențele dintre fragmentele relevate nu se pot explica altfel decît prin întrebuițarea pasagiului cu „grădina împărâtească” (în sens generalizat : ea e la Dunăre, în Moldova etc.) ca un clișeu demontabil și adaptabil, în condiții similare, oriunde. Dar despre aceasta vorbim, îndeosebi, mai departe (III).

6. Pomeniri ale *Adrianopolei*, supt forma slavă *Odriiu*, familiară cronicarilor noștri, am văzut deja, supt no. 1. Ele trebuie însă completate :

Din dealul *Odriiului*
Pînă-n preajma *Diului*, —³⁶

Tîrgului *Odriiului*, —³⁷

Pe ulița tîrgului,
Tîrgului *Odriiului*, —³⁸

Pe ulița *Driiului*,
Driiului
*Codriiului*³⁹.

Ca o etimologie populară pentru *Odriiu* se demască, prin însăși simetria versurilor, *Iederă* dintr-o variantă maramureșeană⁴⁰a „Horii Firulinii” :

Peste dealul *Iederii*,
Către podul Dunării.

Se poate compara, de altfel, și varianta :

În târgul *Iodriului*,
La fata cadiului⁴¹.

Același nume se recunoaște în începutul unei balade din col. Alexici⁴²:

Sus, la *Udria*, -n orășel...

Cu numele lui turcesc (*Edirne*) apare Adrianopolul în „Cântecul lui Priscoveanu” :

Pîn [= prin] *Idirna* că mi-și da,
La Țarigrad ajungea⁴³.

7. *Ianina* se întâlnește, repetat, în bal. „Badiul” :

De mergea și pomina
d'aici pînă-n *Ianina*,
din *Ianina-n* Țarigrad
și d-acolo la Bagdat⁴⁴.

8. *Belgradul* apare, destul de des, în tovărășia Țarigradului ori singur :

Cu vin vechi din *Beligradu*,
Cu colac din Țaligradu⁴⁵

Cîte fete-n Țaligrad,
În Țaligrad și *Beligrad*⁴⁶.

Șălvărei de ciocîrlat
Din *Beligrad* cumpărat⁴⁷

Ca *Boligrad*, îl avem în col. Pamfile⁴⁸ :

În oraș în (s. la) *Boligrad*.

Cîteodată, ca în bal. „Arîmbașa și feciorii de țară” din col. Popovici⁴⁹, apare chiar forma genuină sîrbească :

Mai frumos el s-a purtat
Ca domnii din *Biograd*.

E locul să notăm că în versurile din aceeași baladă (p. 93):

Frunză verde de lămâie
Nu ca domnii la *Țîrvie*
Bir pe țară or aruncat.
Țîrvia s-o ridicat
Și curtea le-o ocolit etc.,

acel *Țîrvie* trebuie înțeles ca: Serbia, Sîrbia (cf. ngr. Σερβία)⁵⁰.

9. „Vadul *Negotinului*” se pomeneste o dată în bal. „Vîlcan” din col. Teodorescu, p. 556, și, firește, de mai multe ori, în cîntecele din Craina, a cărei capitală e acest centru de negoț cu România (Giuglea-Vîlsan, p. 384).

10. *Vidinul* e reprezentat și dînsul în cîntecul nostru popular:

Din țara streinului,
Pe malul *Vidinului*⁵¹.

Obișnuit, însă, întîlnim forma arhaică, *Diiu* (păstrată și-n numele de fam. *Dianu*⁵²):

Casapi de la *Diiu*,
Haiduci de la Jiu⁵³.

Nu te duce la *Diiă*,
C-a venit, maică, Ciumă, —

e sfătuit Vălenaș, într-o variantă a bal. „Voicu”⁵⁴.

Balada „Iancu-Vodă”⁵⁵ vorbește de:

Mustafă de la Babă⁵⁶,
Irimia din Chilia
Și cu hoga *Diiului*⁵⁷,
Nădejdea-mpăratului.

La fel, bal. „Gheorghîță Poianu”, despre:

Trei beșlii și trei zapcii,
Acuși sosiți de la *Dii*⁵⁸.

Aiurea⁵⁹ e vorba, în același gen, de

Trei beșlii,
Cari țin raiaua-n *Diiu* etc. etc.

Mențiunile sînt dintre cele mai numeroase : una din ele, v. și mai sus, supt 6°.

11. Vrednică de semnalat, deși problematică, e mențiunea vestitei *Fruška-Gora* din Sirmium⁶¹ (Φρουτζσκαю гора, *mons Francorum*, poate identic cu Φραγγοχώριο din Nicetas Akominatos⁶²), într-o variantă a baladei „Ivan Iorgovan”⁶³, în care eroul merge la vînătoare :

În munții Sfranțului
Ș-ai Sfranciogului⁶⁴.

Ca *Sremljan*, „din Sirmium”, trebuie interpretat, în această ipoteză, și faimosul epitet de „(căpitan s. fecior de) *vîmlean*”⁶⁵, aplicat în unele variante ⁶⁶ eroului (pentru *Iorgovan* însuși, din sîrb. *jorgovan*, „liliac”, cf. și *Liliac*, numele „slugii lui Novac”, la Corcea, p. 87). — Cellalt epitet, „herculean” (la Alecsandri, l. c. : „erculean”), e, desigur, o inovație cărturărească, în legătură cu Băile Herculane (*Fontes Herculis*, *Herculesbad*) din aceeași regiune a *Cernei* (de notat refrenul „*Cerneleo, Cerneleo, soru-mea Cerneleo!*”⁶⁷) și cu caracterul de erou al lui Iorgovan : dacă pe muntele Negoșina din Buzău se întîlnește *Urma-de-Jidov*, „unde, pe o stîncă, se vede încrustată urma piciorului gol al unui om, în de două ori mărimea naturală” (Iorgulescu⁶⁸), asemenea acelor „urme ale lui Hercule” (ἵχνοσ Ἡρακλέοσ... ἐν πέτρῃ ἐνεόν) pe care le arătau sciții lui Herodot (IV, 82 ; cf. Lucian, *Vera historia*, I, 7), *Piatra-Iorgovanului* din regiunea Hațegului, de la Rătezat spre graniță (O. Densusianu⁶⁹), păstrează încă, după tradiție, semnul copitei calului iorgovănesc (comunicat de d. prof. G. M.-Murgoci), ca și, de altfel, însăși albia Cernei :

P-ăl mijloc de apă
Ș-acum se cunoaște
Copită de cal,
Gheară de ogar,
Picioruș⁷⁰ de om,
Gheruță de șoim⁷¹.

Să adăugim, *in cauda*, un mic excurs asupra cînilor lui Iorgovan — și altora.

Vijla (p. 133), în *Lex. Bud.* : *vișla*, „canis aquaticus, Pudel, Wasserhund”, din sîrb. *vižla*, *vižle*, „vestigator, odorator, cuniculator, canis sagax, Spürhund” (Bernolak, 3971), — omonimul *vižlă*, „bățul de bătut mincea, dacă e lat la un capăt” (*Viciu*) = *vișlă!* —, a fost înțeles de Teodorescu (p. 420) ca n. propriu : „*Vijla*, boldeica”, evoluînd apoi, prin „*Vija*, cățeaua” (p. 417), spre „*Vișa*, cățeaua” (p. 415, n. 1), adecă confundîndu-se cu reflexul vsl. *vislŭ*, „pendens”, bulg. *visja*, „pendere” (cf. *Vișa Cărpenișa*, „spînzurătoarea s. țeapa de carpen” a lui *Corbea*⁷²), sau, prin sensul originar de „canis aquaticus”, spre *Vidra*⁷³, — cunoscut nume de *cuțe* (*Viciu*, 39), *boldeice*, „cățele boldite” (cf. *Dicț. Acad.*, s. v. *boldei*), sau *țince* (cf. Ureche,

ed. Popovici, 237: „*ținca Molda*”, la Const. Căpitanul Filipescu, ed. Iorga, p. 10: „*coleica Molda*”), feminin din *ținc*: *ținci*, „câței” (rev. „Ion Creangă”, I, 91), *țincul pământului*, „cățelul-pământului”; *braică*, „chienne braque” (*Dicț. Acad.*).

Interesante de notat sînt sinonimele: *gudă* din col. Tocilescu (II, 1267: cf. *Dicț. Acad.*⁷⁴), *schilă* (v. „Dacoromania”, I, 267 [163]), *tăbălușă*, „cățelușă”, din *Lex. Bud*⁷⁵, cum și apelativele: *pușlăței* (cf. *pușlă*, „cățea”, „femeie rea”: *pușlău*, „erro, vagus, vagabundus”: *Lex. Bud.*), *poșărlăi* (cf. *șarlă* și *po-hîrlă*, „cîine”⁷⁶) din Păsculescu (p. 295) și Vulpian (p. 31), designînd coteii din suita dulăului *Togan* (Teodorescu, p. 512) sau *Potlogan* (Păsculescu, l. c.) și a cățelei *Dolfa* (Teodorescu, p. 511) sau *Dolca* (v. combinațiile lui Hasdeu, în „*Columna*”, V, 173), celei dolofane.

Pentru înțelesul, probabil, de „șoim”, al n. de cîine *Togan* (din turc.), atestat ca atare și-n „*Șezătoarea*”, V, 163, cf. și *Sacol*, n. de cîine (*ibid.*, VIII, 115) = *socol* „șoim” (sl.).

Ultimul loc citat cuprinde însă o întreagă listă de nume de cîini, din care alegem: *Arpaduș* (*Arpadus* = *Arpád* însuși!⁷⁷), *Busoi* (= *Bosoiu*, „golanul”, sl.), *Blanșa* (= *Blanche*, „alba”, cf. *Garson* = *garçon*, „băiat”), *Braica* (cf. *Braiu*, sl. *brajo*, *brajko*, „frățior”), *Cain* (cf. *David*, *Solomon*, poate și *Samson*, deși *samson*, *sampson*, turc. *samsun*, ngr. *σαμψώνι*, „dulău din *Samsun*”, adică: ’ς’ *Ἀμισόν* = *Amisus*, la Marea-Neagră, e atestat și ca apelativ: *samsoni*, „dulăi de curte”, — ca rivalul lui *Samurache* din fabulă, — de ex. la Iorga, *Scrisori către Hagi-Pop*, p. 40), *Dirviș* (= *derviş*, cf. *Turcu*, *Sultanu*, *Suliman* = *Soliman*, *Suleiman*, *Osman* etc.), *Filodor* (*Filodor*, cf. *Ghibon* = *Gibbon*, *Oteli* = *Othello* etc.), *Hercu* (= *Hercules*, *Hercul*), *Paris*, *Parîș* (nu *Parisul*, ci *Paris*, fratele lui *Hector*, — cf. *Parisache*, — precum n. de cățea *Vieana*, *Viena* e *Diana*) etc. etc.: lista se poate completa, între altele, cu cele din *Liuba-Iana* (*Măidan*, p. 114 sq.), *Gaster* (*Chrestomatia*, II, 260) și *Damé* (*Terminologia*, 181). — P[entru] nume ca *Fidel*, *Corbu* etc., v. deja la antici: O. Keller, *Antike Tierwelt*, I, p. 135 sq. — P[entru] megl. *Șarcă*, n. de cățea (*Papahagi*, *Megleno-românii*, II, 121), cf. pol. *szarka*, „chien gris”.

Ca o contre-partie, putem pomeni cîteva n. de familie cu însemnarea originară de „cîine”: *Chercea* = sîrb. *kerče*, „Spürhündin” (*Filipović*; cf. însă și n. fam. și geogr. *Cherciu*); — *Cobelea* = sl. *kobelj*, „der männliche Hund” (*Berneker*); — *Cutava* = ngr. *κουταβάς*, *κουτάβι*, „cățeluș” (cf. mr.); — *Cuțui* = *cuț(u)* + *-ui*; — *Spacu* = cech. *spako*, „canis”: așa se cheamă la Herodot (I, 110) *Meda* care a alăptat pe *Cyrus*, ca *Lupoica* pe *Gemeni*⁷⁸: *Κυνὸν κατὰ τὴν Ἑλληνῶν γλῶσσαν, κατὰ δὲ τὴν Μεδικὴν Σπακὸν* (cf. npers. *aspāka*, turc. *spaka*, „cîine”). — Nu credem că e același lucru cu numele lui *Barac*, care corespunde, în adevăr, unui apelativ *barac*, „cîine” (= turc. *baraq*, „Pudel”, sîrb.-bulg. *barak*, idem; cf. *Dicț. Acad.*), dar și numelui biblic, *Βαράκ*, „Fulger”, „Ilderim” (v. *Zonaras*, *Annales*, ed. Bonn, I, p. 85; cf. *Cedrenus*, ed. Bonn, I, p. 95)⁷⁹; cf. alb. *barak*, „schnell-füssig” = turc. *barak*, pl. arab. *bark*, „Blitz” (*G. Meyer*).

12. Munții *Ceardagh* (nu *Ceardac*!) se pot, cred, recunoaște în anume variante ale baladei lui Novac.

Varianta gorjeană din Tocilescu⁸⁰ vorbește, în adevăr, când de „munții de *Cearideal*”, când de „munții de *Cerdeal*”, când de „munții din *Ardeal*”, — ceea ce nu poate însemna decît o etimologie populară, consecutivă înlocuirii lui *-dagh* prin echivalentul românesc.

De *Ardeal* e însă vorba, apriat, în „Cîntecul lui Ghiță Cătănuță”:

Trecea dealu-*Ardealului*
Și valea Sabarului,
Cîmpii Severinului⁸¹

Pe culmița dealului,
Dealului *Ardealului*⁸².

Interesantă, apoi, varianta din Bănat („Gruia înainte de însurat”), în care se pomenește de *Stari-deal*, „Dealul-Vechi”:

Sus la munți, la *Stăligeal*,
La cerdacul lui Novac,
Este-o masă mare-ntinsă
Cu postau verde cuprinsă...⁸³

13. *Nicopole* se găsește, ca atare, în „Aguș al lui Topală” din col. Teodorescu (p. 612) și în următoarele versuri din col. Tocilescu:

Ca să ridic ordia
S-o duc în deal la Uda (*sic*)⁸⁴
Să bată *Nicopolea*⁸⁵.

De adaus, această enumerare a raialelor turcești:

Turcii malageni⁸⁶,
Cîinii giurgiuveni,
Hoții brăileni
Și *nicopoleni*⁸⁷.

14. De *Nadolia*, adică: Anatolia, e vorba, în special, în bal. „Voica din Nadolie” a col. Păsculescu:

Dedeși pe Voica
Să se prăpădească
În *Țara Nadolească*,
Tocma-n *Nadolie*,
Cea țară pustie⁸⁸.

Peste *Nadolie*,
Cele țări pustie

din bal. „Domnul Chipor-Craiu” a aceleiași culegeri⁸⁹ a devenit aproape o formulă, întrebuințată în descîntece și cimilituri⁹⁰.

15. O pomenire a *Bagdadului* am văzut deja supt. no. 7; alta, o aflăm tot în col. Teodorescu, p. 640:

Stăncuța de la *Bagdat*,
nepoată de împărat.

16. Cu „orașul *Jubbel* de pe riul Tigru, mai jos de Bagdad” identifică Teodorescu (p. 571, n.) pe *Șupel* din balada „Stanislav”:

Paloșul de la *Șupel*,
Cu tăișul de oțel.

17. „Un colind de însurat” din col. Teodorescu (p. 80) vorbește de găteală:

Cu brîu de *Tocat*,
Cit de Țarigrad⁹¹,
Cinci galbeni luat.

Alt colind, „de fată-mare”, din aceeași colecție (p. 87) are această foaie-de-zestre:

Și brîu lat
De Țarigrad
Cu cinci galbeni luat,
Și ciumberi
De la *berberi*⁹²,
Călțuni lați
De la *Tochați (sic)*⁹³

Avem, deci, mențiunea aceluși *Tokat* s. *Tokad* anatolic, capitală a saugeacului și cazalei turcești din vilaetul Sivas (Asia-Mică), vestit odinioară prin „les impressions sur étoffes pour coiffures et voiles” (Vivien de Saint-Martin⁹⁴): „basma și cit de *Tocat*” figurează printre „stofele aduse din Constantinopol” la noi, în Șăineanu (*Infl. or.*, I., p. CCX⁹⁵).

18. De pomenirea *Ierusalimului*⁹⁶, *Galileii* etc., firească în colindele religioase mai ales, ne-am ocupat, deși incidental, aiurea (v. „Dacoromania”, I, 468). Aici, ne vom mărgeni să semnalăm oarecare amănunte nouă, relative la *Jordan*.

Cînd, în cutare descîntec din Tocilescu, se spune că „pleacă șarpili la rîul lui *Iordan*” (II, 1143) sau cînd, într-un alt descîntec din același (II, 1138), se vorbește de „rîul lui *Iordan*”⁹⁷, e clar pentru toată lumea că e chestia de „rîul *Iordanului*”, în care s-a botezat Mîntuitorul, iar nu de apa unui Iordan contemporan și profan oarecare.

Nedumeririle nu privesc numele însuși, dar ele există.

Un colind din Ardeal sună :

Pe noi ne-a lăsat
Cea Sîntă-Mărie
Troafa lui Iordan.

Editorul, Viciu, interpretează : „de a se întoarce, cum s-a întors Iordanul” (p. 92) și, gîndindu-ne și la „Iordanul turnă-se înapoi” din *Psaltire*, am propus („Dacoromania”, I, 268 [165]) ca etimon pe gr. τροπή (cf. *tropariu*, dar și nota 1). N-am putea admite, însă, același lucru, d. ex., pentru următorul pasagiu dintr-un descîntec (de orbalț) din col. Hodoș⁹⁸ :

Să se ducă-n *Tropă* (*sic*) roșie
Să prindă o mreană roșie, —

unde numele propriu e fictiv, rezultat din înțelegerea greșită a versului :

Să se ducă-*ntr-o apă* roșie.

19. Întorcîndu-ne în Europa, mai putem însemna : *Drinul* adriatic (albanez), de care e vorba în versurile din bal. „Aga Bălăceanu”⁹⁹, — „pădurea Drinului”, de lîngă „munții Gambrinului” (cf. ngr. γαμβρός, „ginere”, „cumnat”), — și care nu poate fi una ca *Adrianopolul*, cu tot bulg.—pop. *Drëno-polje* (Krek, *Slav. Literaturgesch.*³, p. 552); — apoi : *Bosnia*, în „Baba de la Bozna” din col. Alexici (I, 32)¹⁰⁰; *Cladova*¹⁰¹ și *Tîrnova*¹⁰², împreună cu *Diul* (Teodorescu, 422), sau, de cealaltă parte a cursului Dunării : *Silistra*¹⁰³ și *Aslovăț* (p. 690)¹⁰⁴, pînă la *Marea-Neagră*, menționată în descîntece din Botoșani, Tutova sau Vlașca¹⁰⁵ și, în sus, pînă la *Tighinea* („Tanghinea” din col. Codin, „Tighenia” din Ciobanu-Plenița¹⁰⁶), de la „coadele Prutului, [...]” (Mateescu, p. 45) spre „coadele *Tinosului*”¹⁰⁷, [...], spre „coada *Ialpăului*” (*Ialpușului*)¹⁰⁸, ori spre „coade de mări”¹⁰⁹.

Dacă nu lipsește, apoi, „țara *Harțagului*” (Hațegului)¹¹⁰, nu lipsește nici „tîrgul din *Movilo*” (= *Moghilău*), unde „s-a dus tata cu opt boi”¹¹¹; ba încă, alături de „dealul *Piscului*” [...], avem curioasa apariție a „cîmpilor *Leșiei* și-ai *Șovedriei*”¹¹².

Exotică e pomenirea munților *Caucaz* supt forma : *Capcaz*¹¹³, dar perfect explicabilă în cîntece de cătănie [...], — precum explicabile sînt în

cîntecele cătanelor „austriace” (sau în „strigăturile” care le păstrează ecoul) mențiunile Vienei¹¹⁴:

Hai, maico de mă petreci
De aici pînă la *Beci*,
Din *Beci* în Italia
Că-acolo mi-i stația mea¹¹⁵, —

ale *Custozzei* (amalgamate cu *Cosova*):

Frunză verde ca iarba,
Viersu de la *Costova*¹¹⁶,
Din țara Italia¹¹⁷, —

sau *Milanului*¹¹⁸:

Foaie verde foi de rouă
Din anu' cincizeci și nouă
Mi-o venit o carte nouă,
Carte de la *Măielant*¹¹⁹,
De la-nălțatu-mpărat,
La Italia-am plecat,
Tocma-n ziua Paștilor,
În țara *virvorilor*...¹²⁰

20. Cu privire la „Tătărimea *Crinului*, *Nadoliei* pămîntului” din balada analizată în *Omagiul Iorga*, l. c. [27], evident: „Tătărimea Crimeii”, *Crîmului*¹²¹, e de notat varianta: *Crinului*, — poate efect al ritmului:

Vin tătarii *Crinului*
Și cu-ai *Rosmalinului*¹²².

Iar, privitor la *Rosmalin* însuși, care, de obicei, designează niște munți, cf., pe lîngă cunoscuții „munți ai *Rusalimului*” din colinde (deci: Ierusalimului), și: „munții *Rozmarinului*”, cadrînd cu „*Crinul*” de mai sus, care poate fi înțeles însă și ca sinonim al lui *zadă*, „*larix*” (v. Panțu, *Plantele*, s.v.)¹²³.

În aceeași ordine, trebuie citați „munții *Catrinului* (*Cadrinului*)” sau „munții *Crinului*” din bal. „*Miu Haiducul*”¹²⁴, într-o variantă a căreia se spune și:

Din floarea *Cadrinului* (*sic*),
De sub frunza teiului¹²⁵.

Să adăugim, pentru a încheia: „*Munții Chilimbarului*” din bal. „*Io-niță*”¹²⁶ și „*codrii Londrului*” din „*Ghiță Cătănuță*”¹²⁷, iar — în legătură,

poate, cu „cîmpii Leșiei ș-ai Șovedriei” sus pomeniți, cum și „codrii *Ghinghi*, ai *Măgdălii* și ai *Șovirgi*” din Pamfile¹²⁸, enigmaticii „Codri *Irșivini* (sic) ș-ai *Suvelniți*”¹²⁹.

II. Prosopographica

Numele diferitelor personaje din poezia populară se lămuresc adesea prin comparația aspectelor ce le iau în deosebitele variante.

În cele ce urmează, ne ocupăm de câteva dintre ele, care au fost nebagate în seamă ori explicate greșit.

1. Un descîntec de bube-dulci, publicat de Pamfile (*Boli și leacuri*, p. 18) păstrează, socot, — ca reflex cărturăresc în popor, — numele lui *Joie* și *Apollo*:

M-am sculat la prînzișor
 Și-ncălecai pe-un mînzișor
 Și m-am spălat
 Cu aur și cu argint
 Și m-am închinat
 La *Gioi* și *Apilo*
 Și la lemn
 Și la fiarele pădurilor,
 La puterile întunericului,
 La lună și la soare
 Și am plecat pe cale
 Pe deal și pe vale...

În adevăr, *Apilo* nu poate fi interpretat, din cauza lui *Gioi*, ca: „ape-lor”, iar *Gioi* nu poate fi înțeles, după simțul nostru, ca un *Joi Doamne* din refrenul colindelor („Rev. critică-literară”, III, 194): etimologie populară, cu *joi* (ziua), din obișnuitul *Ler(oi) Doamne!* Cf. mr. *giđea*, „constelațiune [= Iupiter]” (*Dalametra*, 99).

2. Un colind muscelean din culegerea Codin (p. 138) cuprinde un confuz pomelnic de sfinți, în care Sf. Nicolae stă alături de sfinții din serbătorile Crăciunului, dar și de „Sfîntu-sfete Gheorghe” și „Sfîntu-sfete Ilie” (*sfete* = sl. *sveatii*, „sfîntul”, și *Trisfetitele* = *Trisveatiteli*, „Trei-Ierarhi”: tautologie!).

Adevăratul caracter al pomelnicului se clarifică prin varianta de „colind religios” din colecția Baronzi (*Un mănunchi de colinde*, ed. Iorga, p. 69), care prezintă în plen soborul sfinților dintre nașterea și botezul Domnului, fără alt amestec și-n ordine strict calendaristică:

Lîngă bunul *Dumnezeu* (și *Maica-Precista*)
 Șade Moș, *Moșul-Crăciun* [25 dec.].
 Lîngă Moșul, *Moș-Crăciun*,
 Șade sfînt, *Sfîntul Ștefan* [29 dec.].
 Lîngă sfînt, *Sfîntul Ștefan*
 Șade sfînt, *Sfîntul Vasile* [1 ian.].
 Lîngă sfînt, *Sfîntul Vasile*,
 Șade sfînta *Bobotează* [6 ian.].
 Lîngă sfînta *Bobotează*,
 Șade sfînt, *Sfîntul Ion* [7 ian.].

De notat, și-n acest soi de calendar poetic popular, repetarea epitetului, — poate ca simplu efect de ritm, mai curînd însă ca un răsunset al formulilor bisericești: „Sfînt, sfînt, sfînt Domnul Savaot”, „Domnul Domn” etc.

3. „Toma *Alimoș*, boier din țara de jos”, la Alecsandri; „Toma *Alimoș*, haiduc din țara-de-jos” la Teodorescu (p. 581); „T. *Alimoș*” la Corcea (p. 15); „T. *d' Alimoș*” la Tocilescu (I, 38; în titlu: „T. *Alimoș*”); „T. *Dalimoș* s. *Dalimoj*” la Vasiliu (p. 13, pe lîngă *Alimoș*); „T. *D'Alimoș*” la E. Hodoș¹³⁰; „T. *Alimoș* și *D-Alimoș*” la Alexici (I, 34); „T. *Dalmoschi*” la Codin¹³¹ (sporadic, ca și *Dalimon*): așa apare, obișnuit, numele personajului legendar din celebra baladă a lui Alecsandri (colecția Popovici, I, 91, îi zice: „Toma Haiducul”).

Alături de acest nume¹³², însă, și-a făcut loc interpretarea de etimologie populară: „Toma *lui Moș*” (în text: „Toma *a lu moș*”) la Păsculescu (p. 250), cf. Arbure (o. c., p. 186): „Toma *Lumoș*”.

Atîta a fost de-ajuns, pentru ca Hasdeu, combinînd varianta populară cu balada „Aguș al lui Topală”, pe care o consideră ca un dublet al celeilalte, să afirme că *Toma Alimoș* = „*Topal Ali-Musă*”, „Turc ori Tătar” (*Etym. Magn.*, supt *Alimoș*; cf. *ibid.*, IV, p. CCLXXIII, unde Hasdeu stabilea altă ecvație: *Alimoș* = *Athlamos*, hanul tătăresc din 1345¹³³).

De fapt, oricît de ademenitoare ar fi identificarea cu *Athlamos*, care, ca *Altamiși*, s-a transmis prin „Alexandrie”, păstrîndu-se, poate, și ca n. de munte (v. „Rev. istorică”, VI, 183), și cu toate că, în cutare însemnare din 1744, pe un *Octoih*, se pomenește chiar de „Odaia *Ali-bașu Topal*” (v. rev. „Tiner. română”, III¹, 179)¹³⁴, se pare că numele de *Alimoș* nu e altceva decît un termen oriental pentru „vultur, vultan, vîlcan”: un *Alimosch*, cu trimitere la „Geier” (cf. *Lämmergeier*, vgr. αἰγυπιός, lat. *aquila barbata* s. *gyphaetus barbatus*), se găsește înregistrat în vol. I din ed. a VI-a a *Lexiconului* Meyer.

Pentru a putea controla datele și a preciza lucrul mai de aproape, ni-ar trebui o literatură din care, aici și acum, nu avem la îndemîină decît — titlurile¹³⁵.

4. Despre *Manea* (la Popovici, p. 91: „Maniu”), rivalul și ucigașul lui Toma *Alimoș*, Hasdeu (*Etym. Magn.*, I, 880) spune că e „un nume de

rău augur în poezia poporană română și-n acea slavică meridională: la serbi și la bulgari *Manoilo Grecul* este personificațiunea epică a cruzimii și a perfidiei totodată”.

Remarcăm întâi că identificarea e admisibilă pentru

Manea slutul
Și uritul,
Manea grosul
ș-artăgosul

din varianta Teodorescu (p. 582), nu însă și pentru

Drăgălașul fetelor
Iubețul nevestelor

din versiunea Păsculescu (p. 250), d. ex.

În mai toate variantele, însă, Manea e înfățișat, în același timp, ca

Stăpînul moșiilor
Și domnul cîmpilor.

V., d. ex.: Teodorescu și Păsculescu, *l. c.*¹³⁶.

Dar, atunci, poate că nu e o simplă coincidență, că, în cutare poveste suceveană, culeasă în „Șezătoarea” (IV, 193 sqq.), numele unui năzdrăvan, fiu al lui „Andrii Pavăl de la Moghiliță”, e tocmai așa: *Manea Cîmpului*, ceea ce, povestea explică, în legătură cu *mana cîmpului*, astfel: mama eroului „o purces groasă” după ce „s-o luat pi cîmp și-o strîns di tăti buruieni cîte-o floare — le-o fiert și li-o băut zama” (*l. c.*); deci, o personificare a roadei cîmpului.

E, în orice caz, o relație ce nu se poate tăgădui între „Manea Cîmpului” din poveste și *Manea cîmpilor* din următoarea variantă a baladei:

Toma de prînz s-apuca;
Dar la el cine venea?
Venea *Manea cîmpilor*,
Stăpînul pădurilor,
Drăgălețul fetelor,
Iubitul nevestelor¹³⁷.

Observăm, totodată, că epitetul de „*cumpărosul* (= ngr. κουμπάρος, mr. *cumbar*, „compère”?)¹³⁸ fetelor” dintr-o variantă vîlceană a bal. „Ghiță Cătănuță”¹³⁹:

Haiducu moșiilor,
cumpărosu fetelor,
drăgostos nevestelor

apare ca perfect paralel cu „*drăgălețul fetelor*” de mai sus; iar, dacă ne gândim că cellalt epitet: „*haiducul moșilor*” e mult mai la locul său în balada „*Toma Alimoș*”, sîntem în drept să presupunem că tiparul pasagiului citat din „*Cătănuță*” a fost desprins din *această* baladă.

5. Caracterul de baladă „solară” sau „meteorologică” al baladei „*Marcoș-Pașa și Gerul*” („*Arhiva Dobrogei*”, I, p. 104 sqq.), cu variantele ei: „*Arcoș-Pașa și Gerul*” (Mateescu, p. 107), „*Marcoș-Pașa*” (Codin¹⁴⁰), „*Marcoș*” (col. *Din popor*, p. 87), „*Marcu-Viteazul și Crivățul*” (O. Densușianu¹⁴¹), „*Colceag-Pașa*” (Giuglea-Vîlsan, p. 275) etc.¹⁴², se fixează prin însuși țesătura ei și personagiile dintr-însa:

Să vezi, Doamne,
 Și s-ascuți.
 Că la mine nimerit-au,
 Poposit-au
 Ia, Marcoș, pașă bătrîn,
 Cu barba pînă la brîu,
 Cu oștiri cîtă frunză cîtă iarbă,
 Cu mine ca să se bată!
 Și mă rog, Doamne, de tine,
 Ca să nu te-nduri de mine:
 Dă-mi trei zile din *Undrea*,
 Trei din *Gherar*
 Și trei din *Făurav*...¹⁴³

Cel ce vorbește așa e *Crivățul*, provocat la... duel de sfidătorul Marcoș-Pașa, „bătrînul”, și împrumutul de zile viforoase (de decembrie, ianuar și februar) ce-l cere, amintește motivul, clasic, al lui Februar (Iarna), provocat de Baba Dochia (zisă și: *Baba-Marta*) și împrumutînd de la Mart trei zile ca să-și înfrîngă rivala („a trece [= a petrece] ca *Secica* [Februar, cf. mr. *Șcurtlu*] cu Marte” e un dicton cunoscut la meglenoromâni [Papahagi, II, 82], de „*reguigado de la Veio*” vorbește și Mistral, iar o poezioară populară bizantină cu acest subiect publică Lambros în „*Byz. Zeitschrift*”, III, 165): puneți în loc de *Baba-Dochia* pe *Marcoș-Pașa* — și totul e în regulă.

Dar o altă confirmare a caracterului de care vorbim e însuși numele eroului: *Marcoș* implică, fără îndoială, o aluzie la *mart*¹⁴⁴, — chiar dacă, în comparația numeroasei oștiri a pașei cu „frunza și iarba”, ar fi prea subtil să vedem o aluzie la primăvară.

Trăsăturile din portretul bătrînului pașă aduc foarte mult cu ale baciului Radu din unele variante ale baladei „*Novac*” (Păsculescu, p. 275), — tipul veteranului patriarhal¹⁴⁵.

6. *Vartici*, personagiul titular al baladei din col. Mateescu, p. 29 sqq., a fost identificat de d. N. Iorga cu „hatmanul *Petru Vartic*, poate armean de obîrșie, om priceput, învățat, harnic”¹⁴⁶.

Cred că putem aduce dovada filologică decisivă, atât în privința identității personajilor, cât și a originii armenesti a lui Vartic.

Varianta din Corcea (p. 47) numește pe erou: *Rozan* (legătura acestui nume cu *Roza* = *Rosa*, ca n. de pers., a fost pe nedrept negată). Din mormîntul „finului”, ucis, împreună cu doamna infidelă¹⁴⁷, din ordinul lui Ștefăniță-Vodă, — străvechiul motiv biblic (soția lui Putifar) și homeric (soția lui Proitos din *Iliadă*, VI, 160; cf. Horațiu, *Carmina*, III, 7, 13 sqq.), reeditat de călugărul Alberic (*Trium fontium chronicum*) pe socoteala soției lui Ioan Asean și a lui Balduin de Flandra, alcătuieste intriga cîntecului, — răsar „trandafiri”¹⁴⁸.

Ei bine, tocmai „trandafir, roză” înseamnă în limba armeană cuvîntul *vart* (turc. *verd*), al cărui deminutiv, *vardik*, e însăși forma originară a numelui *Vartic*, resp. pol. *Wartyk*¹⁴⁹, cu varianta de influență sîrbească: *Vartici*.

Istoria vine să coroboreze, la rîndul ei, argumentul filologic.

Hatmanul lui Petru Rareș a fost, de fapt, ucis de fiul acestuia, Ilie, fratele acelui groaznic prigonitor al armenilor care era Ștefan Rareș¹⁵⁰: „Și în domnia lui [Iliaș], în anii 7056, april 7, sîmbătă după Paști¹⁵¹, au tăiat capul lui Vartic hatmanul în tîrg la Huși și l-au dus de l-au îngropat în mănăstire, în Pobrata” (Ureche, ed. Popovici, p. 156; cf. Eftimie, în I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche*, p. 214).

Fiul acestui Vartic, Iurașco, își zice: *Varticovici* (N. Iorga, *Armenii și românii*, p. 27; cf. *Studii și doc.*, I, 5). Ursul Vartic, dvornicul, apare într-un document din cca. 1633 (Ghibănescu, *Surete și izvoade*, X, 19) — și, pînă în zilele noastre, numele *Vartic* e unul din cele mai răspîndite nume armenesti: un „Wartyk, Armenus de Iassi” și un „Wartyk Agopso-wic¹⁵² de Schoczava” se întîmpină într-un act din 1587 (Iorga, *Stud. și doc.*, XXIII, 393); un Toma Vartic e autorul „poveștilor populare și amuzante” *Trei șireți* și *Doi gheboși* (cf. Gaster, *Lit. pop.*, p. 173); un *Vartic* e „moșul” eponim al *Varticăuților* (cf. *Rădăuți* [...] etc.), pomeniți în Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III², p. 409. — Același lucru, cu dubletul *Vardan* (cel ilustrat de regele *Vardanes*): de la un „*Vardan*, care era de să chema al lui Filipescu” (Bianu, *Catalogul manuscriptelor rom. din Bibl. Academiei*, I, 296), sau un *Vărtan* Antonaș (Iorga, *Stud. și doc.*, VI¹, 263), sau un *Vartan* Hagicov și Ovanes *Vartanoglu*, negustori bucureșteni pe la 1818 (Iorga, *Negoțul și meșteșugurile*, p. 141), pînă la *Vartan*, asociat cu *Țăranu*, în „Societatea anonimă *Missir*”, pe coperta „Lecturii pentru toți” a d-lui Lovinescu (nr. 3), inclusiv, poate, *Vartenciu*, n. de fam. din rev. „Ion Creangă”, IV, 254 (cf. *Armenciu, Bucurenciu, Sîrbenciu, Vasilenciu* etc.)¹⁵³.

7. O variantă din Giuglea-Vîlsan (p. 63) numește pe Miha Cobiu („Copilul” e, se știe, o etimologie populară): „Miu *Znobiu*”.

Epitetul e, cred, o alterare din *zlobiu*, care nu e însă = *zglobiu* (cf. și dubletul *zlătar-zglotar*), în sensul cunoscut de „sprințar, vioi, agil”, ci

are la bază pe acel vr. *zlob*, „malfaiteur, voleur” (cf. *Miu Haiducul*). atestat în *Pravila* lui Vasile Lupu, 32: „Oamenii cei drumeți încă de se va prileji să fie *zlobi* și va face asuprele...” (Cihac, II, supt *hot*).

III. — Formule călătore

Străbătînd diferitele culegeri de poezii populare, descoperi fără să vrei anumite tipare care — cu anume retușări — revin, nu numai în cadrul firesc, organic, al variantelor aceluiași cîntec, ci, adesea, chiar dincolo de ciclul sau tipul din care s-au desfăcut.

1. Apostrofa turcului: „baca, baca, ghiaurul, este el, balaurul” = ‘iată, privește (turc. *bağ*, cf. *bağ saña*, „schau doch einmal!”) nelegiuitul’ etc., ar fi, poate, la locul ei în bal. „Iorgovan”, unde e vorba, în adevăr, de o „ală”, adică de un balaur („*boca, boca*” din Teodorescu, p. 561, e o etimologie populară cu *boc*!).

Dar varianta respectivă e o pseudovariantă a bal. „Iorgovan” și, pe de altă parte, aceeași formulă — fără „balaur” — răsună autentic în atîtea alte balade, ca „Tanislav” din Păsculescu (p. 244: „baca, baca, gheaura”; cf. var. Giuglea-Vîlsan, p. 8; „Bacas inghir ghiaoru”), „Mogoș-Vornicul” din Tocilescu (I, 119: „baca, baca, Gheaurca”; cf. *ibid.*, p. 122) sau „Badiul” din „Șezătoarea” (V, 64: „aoro cu ghiaoro”; la Vasiliu, p. 11: „aarò cu ghiaorò”).

Ba — mai mult decît atîta — timbrul ei („Nachklang”) se poate recunoaște în cunoscuta formulă copilărească:

Bica, bica, taoru,
Face ca balaoru,
Bica, bica bea ulcica¹⁵⁴.

2. Un pasagiu din balada brăileană „Domnul Chipor-Craiu” (Păsculescu, p. 153)¹⁵⁵ sună:

La late corlate,
La corn de cetate,
Unde *Mureș* bate...

În balada „Trei crai” din Timișoara (Alexici, p. 56), el apare supt forma:

Pă vale de jos
Și pă munți în *Criș*,
La „Mica Corlată”,
Facă-și ochii roată,
Vadă lumea toată...

Iar în bal. „Jecman Craiu” din Giuglea-Vîlsan (*De la românii din Serbia*, p. 203):

La late polate,
La corn de cetate,
Unde *marea*-mi bate,
Strigă domnu Jigmon Crai...

„Corlate” într-un loc, în altul „polate” (= palate), „Mureș” colo, dincoace „marea”, — filiația variantelor e greu de stabilit (deși e evident, bunăoară, că asemănarea dintre prima și ultima variantă e mult mai mare decât între amîndouă și cea de a doua): pînă aici sîntem, totuși, înlăuntrul aceluiași tip.

Lucrul nu mai e același, cînd, într-o baladă de tip total deosebit, cum e „Corbea”, întîlnim pasagiul cu pricina:

La late
Corlate
Unde *murii*-și bate,
La colți (*sic*) de cetate...¹⁵⁶

Ne grăbim a adăuga, însă, că varianta baladei în chestie, din care reproducem aceste versuri și care se găsește în colecția Tocilescu (I, 180), stă cu desăvîrșire izolată în concertul celorlalte variante ale baladei haiducești „Corbea”¹⁵⁷ și — brodată pe alegoria corbului — are multe puncte de contact cu „Domnul Chipor-Craiu” din Păsculescu: ca și-n cazul bal. „Iorgovan” de mai sus, ar fi vorba, deci, de o pseudovariantă.

Dar faptul rămîne.

IV. — Un ‘cento’ popular

Balada „Domnul Chipor-Craiu” însăși (Păsculescu, p. 152 sq.) are la rîndul ei, atîtea puncte de contact, atîtea părți comune cu diferite alte balade, mai mult sau mai puțin înrudite, încît, analizată, ia înfățișarea unui adevărat mozaic.

O reproducem în întregime, cu „izvoarele” în față:

La cîmp, la cîmpie,
Unde tufă nu e,
Făr’ decît că-mi este
Un ciungur înalt,
Înalt și minunat,

Ștefan-Vodă s-a sculat
.....
Și în vînătoare a plecat
Pe cîmpu’ la Calafat
.....

Făr' de ciot de leac!

În el s-acioat
 Corb, pasăre neagră,
 Lighioană-ntreagă,
 Lișiță domnească,
 Silă-mpărătească,
 Cuibul că-și făcea:
 Cu oase de cal (*sic*),
 Rabdă vînturi tari;
 Cu piei de juninci,
 Rabdă vînturi reci.
 Și ea se oua
 În luna lui undrea,
 Cînd e vremea rea,
 Puii că-mi scotea;
 În luna lui făurar¹⁵⁸,
 Cînd sînt vremuri tari!
 Puii că-mi scotea;
 Dar cu ce-i hrănea?
 Cu ceosvîrți de miei
 De la vătășei;
 Cu felii de caș
 De la ciobănaș.
 Și ea că-i creștea
 Măricei, dolofănei.

Sălta și zbura
 Peste Nadolie,
 Cele țări pustie,
 Să ia frunză de căpsună
 Să dea puilor în guiă.
 Ea că mi-și pleca,
 Iar cînd se-ntorcea,
 Departe-mi zărea
 Ciungur dărîmat,
 Cuibul ei stricat.
 Și ea că-mi sosea,
 Puii că-i vedea,

Și pe cîmp că s-a uitat
 D-un ciungur-nalt c-a ochiat,
 Ciungur-nalt,
 Nalt și minunat,
 De coajă curat,
 De crăci dărîmat,
 De vîrf aplecat:
 În el Corbea mi-a-mpuiat,
 În luna lui undrea,
 Cînd îi iarna grea,
 Corbul că oua,
 Corb, pasăre neagră,
 Lighioană-ntreagă.
 În luna lui cărindar
 Și a lui făurar,
 Cînd sînt geruri tari
 Și nopțile mari,
 El că mi-și clocea,
 Puii că-i scotea,
 Martie venea,
 Pui dolofănei,
 Zac ca vai de ei!
 Corbea că-mi pleca
 Pe munți,
 Cărunți,
 Soarele-mi pripește,
 Piatra se-ncălzește,
 Fraga că-nflorește,
 Corbea c-o păzea
 Pînă ce cocea
 Și el că mi-o lua
 Și la pui venea

(„Corbea”¹⁵⁹).

Tocma-n Nadolie,
 Cea țară pustie

(„Voica”¹⁶⁰).

Vîntu-mi abătea¹⁶¹
 Despre Calafat,
 Cînele spurcat,
 Tare adia,
 Ciungur jos că-mi da,
 Cuibul că-l surpa.
 Corbea, cînd venea,
 El se supăra

Pui omoriți,
 La pământ trîntiți!
 Cu aripi lăsate,
 Gurile căscate!
 Și ea se-ntrista
 Și ea că se zbură,
 Vezi, la Chipor-Craiu,
 Domn de peste plaiu,
 Că-i bolnav de nouă ai.
 Și ea ce-mi făcea?
 Pe zid se puneă,
 Începea a țipa
 Ș-a se văieta.
 Chipor-Craiu auzea,
 Din gură striga:
 — Stănilă, Mănilă,
 Tu, slugă bătrînă,
 Dai cu flinta bine,
 Dar asta ce-o să fie?
 Că-s trei zile și trei nopți,
 Eu, frate, că nu mai pociu
 A boli, a hodini!
 Stănilă auzea,
 Flinta c-o lua
 Afar' că ieșea,
 Pe corb, pasăre neagră, zărea,
 La cătare mi-o lua,
 Dar ea că-mi striga:
 — Stănilă, Mănilă,
 Tu, slugă bătrînă,
 Nu da-n mine, mă strica,
 Loc de cuib tu cat' a-mi da
 La late corlate,
 La corn de cetate,
 Unde Mureș bate.
 Stănilă auzea,
 Loc de cuib că-i da,
 Ea cuib că-și făcea,
 Apoi că-mi striga,
 Din gură-mi zicea:
 — Stănilă, Mănilă,
 Tu, slugă bătrînă,
 Trei pui c-oi scotea,
 Unul jos c-oi da,
 Tu că l-oi lua,

Și el că pleca,
 Mai sus se sălta.
 Corbea-mi cloncănește,
 Ziduri se clătește;
 Corbea-mi cloncănea,
 Ziduri se surpa,
 Pagubă făcea.
 Ștefan-Vodă ce-mi făcea?
 Ștefan-Vodă al mai mare,
 Care era domn în țară,
 Multă oastă aduna,
 Așa el că poruncea,
 Ca pe Corbea să-l împuște.
 Ei, cu armele trăgea,
 Pe Corbea nu-l nimerea.
 Dară Corbea ce-mi făcea?
 Mai la vale se muta,
 La late
 Corlate,
 Unde murii-și bate,
 La colți de cetate.

(„Corbea”).

Dacă voinic d-auzea,
 Mina pe pușcă puneă,
 Direapta pe sabie
 Și cu pușca-mi d-aducea.
 Corbul din gură grăia:
 — Stăi, voinice, tu nu da,
 Nu da, nu mă săgeta,
 Că pe mine m-a mînat
 D-oi, bătrînul tată-to,
 Eu pe tine să te caut.
 („Credința corbului”)¹⁶².

Tu că l-oi fierbea
 Ş-apoi cu zama
 Pe Chipor-Craiu oi scălda,
 Şi cu carnea l-oi ungea ;
 El de rău s-o lecuia.
 Stănilă auzea,
 Şase boi *junghia*¹⁶³,
 La cuib că venea,
 Puiul că-l lua,
 În car că-l punea :
 Pana puiului,
 Coşul bouului !
 La cazan mergea
 Şi el mi-l fierbea
 Pîn'osomele cădea,
 Jos cazanul da,
 De se răcorea.
 La Chipor-Craiu mergea,
 Unde-l îmbăia,
 Frumos mi-l scălda,
 Cu carnea-l ungea :
 Drept în sus sărea,
 De rău se lecuia,
 Din gură-mi zicea :
 — Țst bine cin' l-a făcut,
 Ține-l, Doamne, pe pământ !
 Corb, pasăre neagră, se scula,
 Prin curte se plimba,
 Un inel, frate, avea,
 Pe pană-l punea
 Drumul în casă-i da,
 Domnul Chipor-Craiu că-l lua,
 Foarte bine-l cunoştea,
 Când veleatul mi-l vedea,
 Şi din gură cuvînta :
 Țsta-i inel de savat¹⁶⁴,
 Care ne-a fost de schimbat
 Când din¹⁶⁵ oaste am plecat.
 Afar', neică, el ieşea,
 Corb, pasăre neagră-l vedea,
 Şi peste cap că se da,
 Femeie că se-ntrupa,
 Tocmai după cum era,
 Şi la domnul se ducea,
 Şi-n braţe că se lua,

Voinicelul se scula,
 În pieptar mi se căta,
 Un inel că mi-şi scotea,
 Un inel de salavat
 Ce i-a fost de cununat

 La mireasă că-l ducea

 Mireasa se ploconea

 Că, inelul de-mi privea,
 Salavatul cunoştea,
 Că era de salavat
 Şi-i fusese de schimbat,
 De schimbat la cununat.

 Şi veleatul îl citea,
 Pe veleat îl cunoştea
 — Cu inel m-a dăruit,
 Cu inel de salavat,

Prea bine se cunoștea
 Și la masă se punea.
 Și domnea domnia-n pace,
 N-avea domnia ce face.

Cu inelul de schimbat,
 Ce ne-a fost de cununat.
 („Moșneagul”¹⁶⁶).

Exemplul arată, drastic, economia și tehnica muzei populare: formulele, elementele sînt culese de pretutindeni, dar sinteza fragmentelor e combinată cu atîta măiestrie, încît cîntecul pare, la prima vedere, „dintr-o bucată”.

De fapt, cazul citat nu diferă decît prin proporții de atîtea altele.

Iată unul, care-l urmează de aproape (din aceeași colecție, p. 211 sqq.):

„La măidan, la cioc-măidan”, „pe drumul Istrețului, sus la Tabla-Leului”, unde „Moș-Radu, bărbuță sură” își păzea turma, vine „Căpitan Balaura”¹⁶⁷, cu trei coade pe spinare, împresădite cu parale, tot parale turalii, aduse de la beșlii” și cu „revorvere”, făcînd cunoscut baciului că vrea să mîie peste noapte, cu „ceata” sa, la tîrlă. Moșul îi primește și-i ospătează. A doua zi, pe ceață, hoții, cari-și fixaseră de cu seară itinerariul „pe vale pe la Cerneți”, se pomenesc „la Măgura Lupului, la casele *Marcului*”...

Marcu? — Dar garderoba epiceii populare posedă un asemenea personagiu gata echipat! Și atunci rapsodul îl ia — din balada lui „Marcu Viteazul și Crivățul”, „Marcoș Pașa și Gerul” etc. (v. mai sus):

Moș Marcu Paloș Bătrîn,
 Barba albă de zăpadă,
 Mustățile numai chidă,
 Cu toiag de gheață-n mînă.

E Marcu, pașa bătrîn,
 Cu mustățile de brumă,
 Cu barba de chidinie ¹⁶⁸,
 Cu toiag de ghiață-n mînă¹⁶⁹.

Că icoana *Marcului*, evident organică în cadrul baladei cu Gerul, e împrumutată în cealaltă, se va vedea și din cele ce urmează. Interesant e însă, că acest caracter adventiv al ei n-a împiedecat ca titlul însuși al baladei să fie: „Moș Marcu, Paloș Bătrîn”. Dar să continuăm:

„Moș-Marcu” e binecuvîntat, în sfîrșit, cu un moștenitor, întocmai ca „Moșneagul” din balada cu acest nume și acest motiv fundamental:

El cît fu la neagre tinerețe,
 Fiu din trup n-a cîștigat.
 Dar la dalbe bătrînețe,
 Fiu din trup a cîștigat,
 Duminecă l-a botezat,
 Luni nunta i-a așezat,
 Marți carte că i-o sosit

 Acum joi, în aia joi,

El din dalbe tinerețe,
 Pîn' la arse bătrînețe,
 Fiu dintr-însul n-a făcut

 Iată, mare, se-ntîmplă,
 Că la negre bătrînețe,
 Ca la dalbe tinerețe,
 Fiu dintr-însul dobîndea.

Este timpul de război,
La măgura lui Drăgoi.

Că sîmbătă-l logodea,
Duminecă-l și nuntea,
Luni uncropul că-i cînta,
Marți acasă mai ședea,
Firman miercuri îi sosea,
Joi la oaste că-l pornea,
C-a intrat tătărimea¹⁷⁰.

Restul — urmarea — le-ai căuta însă zădarnic în aceeași baladă.
Ele sînt împrumutate din balada „Mizîl-Craiu” sau „Mizilica”:

Marți carte că i-a sosit
Să dea fiu din trup la oaste,
Să slujească cu dreptate,
Nouă ani și jumătate,
Poarta Țaligradului,
Înainte-mpăratului

.....
Unde domnul c-auzea,
Îndată-ncepea a plîngea.

.....
Intra-n casă suspinînd,
Ieșea afară lăcrămînd,
Dar noru-sa că-l vedea
Și din gură-l întreba:
— Aba, taică, mare taică,
Întri-n casă suspinînd,
Ieși afară lăcrămînd,
Cu mine ți s-a urît,
C-am venit pe acest pămînt?
— D-ale, noră, noru-mea,
Cu tine nu mi s-a urît

.....
Ci mie că mi-a sosit
Carte de la-mpărăție
.....
Să vezi domnul ce făcea!
Bărbieri că aducea
Frumușel că mi-l rădea.
Lăsa chică voinicească
Și tîmplă iortomănească...

Departe, vere departe,
Nu aseară, alaltăseară,
Nemerit-a, tăbărît-a

În curte la Mizîl-Craiu
Firman de la-mpărăție,
Să-i dea fiu de trupul lui,
Să slujească Porției,
În Poarta Țaligradului,
Nouă ani și jumătate

.....
Dară d-nu (*sic*) Mizîl Craiu
Așa tare se-ntrista

.....
Întra-n casă suspinînd,
Ieșea afară tot plîngînd
.....
Grăia d-na (*sic*) Ilinca:
— Ce, taică, te-ai întristat
Și tu, taică, te-ai mîhnit,
Au murgu ți-a-mbătrănit,
Au de chelciug ți-ai firșit?
Rău, taică, te-ai mîhnit.

.....
— Of, leleo, o fiică taică,
Nici murgu n-a-mbătrînit

.....
Da la mine mi-a sosit
Firman de la-mpărăție...
Grăia d-na Ilinca:
— Ado trei bărbieri bătrîni
Să mă tundă ciocoieste,
Mă râtează cerchezește...¹⁷¹

Episodul „ochianului” e și el cunoscut de aiurea :

Să vezi, domn Paloș Bătrîn
 Ochian în mână lua
 Și la ochi că mi-l punea
 Peste oști că se uita,
 Toate steagurile vedea

 Dar steagul lua Ivășcuță

 Nu-l vedea, nu-l cunoștea.

Iară Sinea ce lucra?
 Ochianu frumos lua,
 Pe ochian mi se uita,
 Să-și vadă mîndră nunta :
 „Săracul de mine,
 Iacă nunta vine,
 Urîtă, tristă, smolită,
 Parcă-i de moarte lovită”¹⁷².

Epilogul, explicînd absența lui Ivășcuță prin „romanul” cu soția infidelă a lui Dumitrașcu Cazacul, amintește, de asemenea, aventura lui Ienășel cu Ileana lui Bogdan din balada bănățeană „Ienășel cel Frumușel” :

— Ce stă patul urduit,
 Perini albe risipit?
 Iar nevastă-sa-i spunea :
 — Să vezi, domnu Dumitrașcu,
 Fata noastră-i copiliță,
 Este-o fată mititică.
 Ionică, știi, și el
 Este încă mititel.

 Ei patul au urduit!
 El și p-aia o credea,
 Dar el, frate, ce-mi făcea?
 El din gură că-mi zicea :
 — Ado-ncoace cheierul,
 Să deschid vistierul,
 Să-mi ții oastea cu mîncare
 Pînă-n alba-i primăvară.
 Dar nevasta de-mi vedea,
 Așa din gură-mi zicea :
 — Ale, doamne, Dumitrache,
 Ionică ăl răzgîiat
 Cheierul că l-a luat,
 La fîntînă c-a plecat,
 La fîntînă că s-a dus,
 Acolo că l-a răpus!
 Dumitrașcu ce-mi făcea?
 El și p-asta o credea
 Și din gură cuvînta :
 — Ado-ncoa buzduganul,

— Ce ți-e părul flușturat?
 Fața cine ți-a mușcat?
 Iar Ileana-i răspundea :
 — Eu cu mîța m-am jucat
 Și în joc m-a zgîriat!
 Dar Bogdan îi zicea :
 — Dă-mi tu mie cheile,
 Să deschid eu lăzile,
 Ca să-mi plătesc oștile,
 Că mi-au scutit zilele!
 Ioana-atunci răspundea :
 — Știi, Bogdane dumneata,
 Coconașul s-a rugat,
 Eu cheile i le-am dat,
 Cu ele și-a petrecut
 Și nu știu ce le-a făcut!
 Și Bogdan se mînia,
 Nouă fauri aducea,
 Nouă chei îi făurea,
 Lăzile le deschidea
 Și pe Ienășel afla...¹⁷³.

Să deschid vistierul.
 Buzduganul că-l lua
 Și în palmă că scuipa,
 De trei ori că-l învîrtea

.....
 Ușa-n patru c-o făcea,
 Înainte că intra,
 Pe Ivășcuță mi-l găsea!

Pe o scară ceva mai redusă, același procedeu clasic al compilației sau contaminației se constată, neîndoios, și-n această nouă mostră. Cîte un epitet, o întorsătură, variază desigur (pentru aceasta ar fi de-ajuns nesiguranța memoriei!): tinerețele „negre” (aluzie la culoarea părului dintr-un cîntec) corespund tinerețelor „dalbe” (sens moral) din cellalt și bătrînețele „negre” (sens moral) din unul sînt bătrînețele „arse” (sau „albe”, prin aluzie la păr) din altul; dar *tiparul* rămîne același.

Și să se noteze că am făcut abstracție de atîtea „formule” care revin, gata cristalizate, — după străvechea datină a cîntăreților epici, — în atîtea locuri diferite¹⁷⁴.

V. — Etimologii populare

1. Am arătat aiurea¹⁷⁵ cum din „*Săvai* Iencea Sabienca” s-a format: „*Sava* Enciu Sabienca”¹⁷⁶, dublîndu-se numele de botez al lui Ioan Hunyadi (căci faptul că în alte balade sîrbești eroul „maghiar” nu se cheamă „Sibinija(nin)”, după capitala Ardealului său, ci „Ugrin”, nu împiedecă identificarea).

Putem adăugi acum un interesant pendant feminin: *Calea* (= gr. *Καλή* „Frumoasa, Mușata, Krassa”, ori „Buna, Dobra, Agatha”¹⁷⁷), sora lui Miu Cobiu, se numește într-o variantă din col. Tocilescu, I: *Savaica* (p. 165: „Dar *Savaica* ce făcea?”), numai din cauză că, în cutare vers al cîntecului, numele de *Calea* e precedat de particula *săvai*: „*Săvai* Calea, fată-mare, sorioara Miului” (*ibid.*, I, p. 164).

2. În balada „Ghiță Cătănuță” din colecția Teodorescu, p. 629, este această caracterizare, acest „portret psihologic” al femeii:

Că așa e muierea:
 Poale lungi și minte scurtă,
 Judecată mai mărunță,
 Cap legat, inimă-ncinsă
 Și de nimeni necuprinsă.

Versul penultim cuprinde, virtual, o etimologie populară.

Adevăratul înțeles al lui *încinsă* e, aici, firește, acela al lat. *incensa* și rima s-ar fi îmbogățit, dacă amfibologicului *încinsă* i s-ar fi substituit sinonimul fără echivoc *aprinsă*. O dată ce *încinsă* a fost preferat însă (sau întrebuințat din întâmplare, într-o vreme când verbul *a încinde* = lat. *incendere*¹⁷⁸ era tot atât de viu ca și *a încinge* = *cingere*), el s-a contaminat de înțelesul lui *legat* precedent, pe care se părea că-l continuă. Rezultatul? — Pentru orice om din popor, astăzi, „*inimă-ncinsă*” apare (întrebați!) ca ...-inimă cu cingătoare, cu „băieri” (cf. *băierele inimii*).

Astă, însă, numai dacă-l întrebi, silindu-l, astfel, să analizeze expresia, s-o explice; căci, îndeobște, el repetă versul fără a-i demonta piesele, mecanic, — ceea ce, nu numai că nu-l împiedică de a-l „înțelege”, dar e, poate, condiția neapărată a vrajei poetice¹⁷⁹.

3. Colecția Tocilescu, II, 1534, are un descîntec care începe așa :

O purces X,
Cari-i apără *Rusaliile*,
Pe cale
Pe cărare
Și, ca la mijloc de cale,
Cu *Rusaliile* întîlnitu-s-o,
În fața lui izbitu-s-o,
Mîinele dămblăgitu-i-o...

Descîntecul e țesut, tot, pe tema *Rusaliilor*, și totuși titlul său e : *Joimărițele*.

Joimărițele, însă, sînt *Joimarele*, — ceea ce se explică de obicei ca : *Joi-marile* (v. Marian, *Serbătorile*, ad loc.) sau *Joi-Marțile* (*Descriptio Moldaviae* a lui Cantemir).

Aceste ființe mitologice ar putea fi, după părerea noastră, socotite ca de aceeași natură cu *Rusaliile* și, întrucît *șoimane* (și *șoimare*!) e un epitet cunoscut al acestora (v. d. ex. colecția citată, II, 1145), numele lor — *Joimarele*, *Joimărițele* — ar putea fi o răstălmăcire, prin etimologie populară, cu *joi* (în legătură cu *joia-mare*, adică *joia* din săptămîna-mare¹⁸⁰, ori cu *Sfînta-Joi* : *ibid.*, II, 1569), a epitetului *șoimane* (**șoimare*).

Pentru titlul descîntecului citat la început, în orice caz, explicația se impune, — oricare ar fi valabilitatea ei în genere.

4. Balada „*Stănislav Voinicu*” din colecția Giuglea-Vîlsan (*De la românii din Serbia*, p. 4)¹⁸¹ cuprinde următorul loc obscur :

Da turculeț mititel
— *Trei cît iel din bumbăzel*, —
Nepotul lui Ciupăgel,
Se temea Giurgiu de iel.

După ce observă că versul subliniat e „neînțeles de lăutar”, culegătorii adaugă: „Probabil, trebuie să înțelegem așa: turcul este atât de mic încât faci trei ca el din «bumbădzet», cuvânt neexplicabil”.

Cuvântul devine explicabil totuși și, cu el, întreg versul, îndată ce comparăm pasagiul citat cu următorul, din bal. „Iancu-Vodă” a aceleiași colecții (p. 285):

Numa-un turculeț mai mic,
Stricățul de bumbățul,
Nici nu bea, nici nu mînîncă...

Pentru că acest *bumbățul* — și, implicit, *bumbăzel*, *bumbădzet* — se dovedește a fi: *bubățel*, deminutiv din *bubat*, „vărsat” (v. *Dicț. Acad.*): „stricățul de *bu(m)bățel*” = ‘stricat de *bubat*’ (sau *vărsat*, ori *cozaci*, — cum se schemează „morbul” respectiv în Ardeal, după Viciu, p. 37).

Forma deminutivală e necesită de rimă (cf. *vărsățel* de mai jos!) și, de altfel, ea e cu totul în nota contextului: „turculeț”, „stricățul”; iar inserțiunea lui —*m*— se explică prin contaminăția cu *bumb*, în spiritul ideii de „mic”, „mititel”, asupra căreia unele variante insistă exclusiv (Teodorescu, p. 562):

Iar de turcul mărunțel,
Mărunțel și bondocel,
Feciorul lui Ciupăgel,
De țipă Giurgiul de el.

Sau (*ibid.*, p. 564):

Ceaușul cel mărunțel,
Mărunțel și bondocel...

Ori încă, în bal. „Badiul” (*ibid.*, p. 540):

Dar ceaușul mărunțel,
Mărunțel și ochesel, —

ceea ce, în varianta din col. Vasiliu (p. 9), devine:

Iar un ture mic de stat,
Mic di stat
Și bun de sfat...

Acestea, în ce privește *bumbă(d)zet*.

Stricățul e sigur: îl cere, ca deminutiv, simetria (cu *bubățel*), iar, ca idee, atât expresia uzuală însăși („a fi *stricat* de vărsat”¹⁸²), cât și paralele ca aceasta, dintr-o variantă a bal. „Badiu” (Mateescu, p. 72):

Iar' un turc că s-alegea,
Mi-este un turc mai mărunțel,
Cu semne de vărsățel,
Îmbrăcat cu-un cojocel,
Nepotul lui Ciupagiu,
Care-a-nspăimîntat Giurgiu.

Cum rămîne însă cu „*Trei cît iel din bumbăzel*”?

Rămîne, cred, numai așa, că, *bu(m)bățel* nemaifiind înțeles, „*stricățul*” a fost prins ca: (*i*)*s-trei cîți el* = *trei cît iel* din text, — o etimologie populară ca atîtea altele.

Și un exemplu mai mult de siguranța cu care, prin simpla confruntare a variantelor, se poate ajunge la stabilirea lecturii autentice¹⁸³.

5. O cimilitură din Păsculescu (p. 343) sună: „strigă *Gogia* din copaciu și *Gogioaie* din odaie”.

Simpla alăturare de varianta: „Rage *hoge* din cetate” etc. (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 13) ajunge spre a vedea că *Gogia* = *Hogea*, „prețre musulman”, și că *Gagiul* din cutare altă variantă: „strigă *Gagiul* din pădure și *Gajgura* din gaură” (Pascu, *o. c.*, p. 88) are la bază pe același *Hoge* (*Goge*)¹⁸⁴, alipit numai prin etimologie populară la *gagiu* (= țigan. *gažo*, „om”, fem. *gagică*, „iubită, amantă”, avîndu-și originea în turc. *aghadjiq*, „petit monsieur [terme de caresse]; les Bohémiens ou tchinguianè se servent volontiers de ces diminutifs”: Kieffer-Bianchi, I, 62; cf. *Agachi*, „mic Aga”, și țigăn. *banuk*, „bădiță”, din *ban*)¹⁸⁵: „strigarea” de pe turnul minaretului e de esența rostului *Hogii*.

Altă etimologie populară, cu *helge*, „nevăstuică” (Pascu, I, 14), are un resort analog.

6. *Arvune*, *arvun*, *arvon*, *iarvant*, *arvant*, *arvînt*, *darvon* (*d-arvon*), *d-arvant*: supt acest proteic aspect apare, în diverse colinde, numele unui arbore exotic, pe care Hasdeu îl socotea ieșit din lat. **laurentum*, **laurinum*, cu ajutorul lui *Arvinte* (= sl.-biz. *Lavrentie*), — ceea ce *Dicț. Acad.*, cu drept cuvînt, nu acceptă, — și care e, probabil, sl. *javoro*, „πλατάνος, *platanus*” (Miklosich), germ. *Ahorn*; cf. sîrb. *javarov* (despre guzlă, în poezia populară)¹⁸⁶.

O formă metatetică: **iavro*, **iarvo*, a putut înlesni trecerea spre forma românească, la a cărei desăvîrșire va fi colaborat ulterior etimologia populară cu *arvonă*, *arvună*, — cum a fost, probabil, cazul în *arvunași* = *arvănași*, *arbănași*, „albanezi”, din Tocilescu (I, 523):

D-ai-a parte-s *arvunași*,
Arvunași-s oamenii grași, — —

la Păsculescu (p. 48), într-un colind de flăcău :

D-aia parte *ierbănaș*,
Ierbănaș tot oameni grași¹⁸⁷.

La *arbănași*, *albănași* se referă, evident, și pasagiul respectiv din varianta dobrogeană apărută în „Arhiva Dobrogei”, II, 34 :

Și-i trecură-n d-aia parte,
 n d-aia parte-n d-*albinaș*, —

recte : *Dălbinași* (cf. *dalb-alb*).

Dar cuvîntul *arvun*, *darvon* mai are o variantă care trebuie explicată : *d-arșun*.

O întîlnim, între altele, într-un „Colind de fată” din aceeași „Arhiva Dobrogei” (l. c.) :

Sub zare de soare,
 În ostrov de mare,
 Născut-a, crescut-a
 D-un verde *d-arșun*.
 Sus mi-e frunza deasă,
 Jos mi-e umbra deasă etc.

Comparînd acest colind cu „Colindul de cocon” din colecția de cîntece dobrogene a d-lui Burada (*Uă călătorie în Dobrogea*, p. 82) :

Sub zare de soare,
 În ostrov de mare,
 Născut-a, crescut-a
 D-un verde *d-arvon*,
 D-un rumen călin.
 Sus, în vîrful lui,
 Sus mi-e frunza deasă,
 Jos mi-e umbra groasă, —

identitatea lui *d-arșun* cu *d-arvun* sare în ochi, — deși, considerat singur, el amintește destul pe (*h*)*arbuș* (cf. *Carpuș*) pentru a putea fi luat drept o stîlcire a acestuia (N. Iorga) ; cu atît mai mult, cu cît varianta contaminată *d-arșus* apare, de fapt, în condiții identice, în „Colindul de copil” de la p. 32 a aceleiași reviste :

În zare de soare,
 În ostrov de mare,
 Născut, mi-a crescut
 D-un verde *d-arșus*.

Sus e frunza deasă,
Jos e umbra groasă ;

.

La dumbrita lui
Uși mi-au tăbărit,
Uși moldovenești,
Și craiovenești.

(Că *uși* = *oști*, se vede clar din pasagiul corespunzător al variantei, citate, Burada¹⁸⁸).

Trebuie, iarăși, să recunoaștem că, dată fiind regiunea plină de turcisme din care provin colindele în chestie, n-ar fi exclus ca în acest *d-arpus* să se ascundă și turc. *ıarpous*, „marjolaine” (Kieffer-Bianchi, II, 1246), „măgheran, sovîrf” (v. Panțu, s. v.).

7. O poezie populară publicată de Elena D. O. Sevastos în „Convorbiri literare” (XX, 89)¹⁸⁹ începe :

Jijioară, apă dulce,
Face-te-ai neagră cerneală.

Mențiunea *Jijiei* e, însă, cu siguranță fictivă, vreau să zic : neoriginară, altoită, prin etimologie populară, pe baza cunoscutului *jioară*, pronunțare moldovenească a lui *vioară* :

Prutule, apă *vioară*,
Face-te-ai neagră cerneală

se poate ceti și în colecția de poezii populare, publicată de aceeași autoare (Iași, 1888, p. 14).

Numeroase alte exemple, v. la A. Philippide (*O rămășiță din timpuri străvechi*, în „Arhiva” din Iași, XXV, p. 145 sqq.), care respinge însă etimologia cea mai firească : din *vie* (*apă*-).

Dovadă că avem a face cu o remaniere ulterioară e însăși rima (asonanța).

O etimologie populară a aceluiași cuvînt cu *vioară*, „scripcă”, face I. Boteni, cînd scrie că „apa ca vioara îți cîntă” (*Drumuri*, p. 76).

VI. — Anexă istorică

O satiră grecească de la începutul secolului al XV-lea, „Călătoria lui Mazaris la Iad” (*Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Αἴδου*), publicată de Ellissen în *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur*, IV, vorbește de unul

„numit Dracu și supranumit Physignatos”, care, „văzînd pe *cîntărețul Polos* întors din Valahia cu o considerabilă sumă de bani, porni și el într-acolo, doar’ s-o procopsi, dar, la plecarea-i din patrie, naufragiă și, acum, petrece, flămînd, la curtea regelui”: ὁ Δρακοντόνωμος, ὁ παρωνύμιος Φυσίγναθος κεκλημένος, τὸν ἀοιδὸν Πῶλον ἰδὼν ἐκ Βλαχίας ἐπανήκοντα μεθ’ ἱκανοῦ ἀργυρίου πρὸς τὴν ἐνεγκαμένην, ὤρμησε καὶ αὐτὸς ἀπελθεῖν ἐκεῖσε, ὥστε πλουτῆσαι, ἐξ. (p. 223).

Pasagiul e interesant, nu numai pentru vechimea reputației de Eldorado al aventurierilor ce aveau Principatele dunărene, — cum observă Ellissen, p. 344, — ci și pentru amănuntul, instructiv, că norocosul îmbogățit era un cîntăreț.

„Dacoromania”, II, 1921—1922, p. 403—444.

NOTE

* Ceea ce dă, în această privință, meritosul studiu al d-lui D. Ionescu-Sachelarie: *Elemente geografice în poezia noastră populară* (în „Convorbiri literare” pe 1913, p. 1008 sq., 1093 sq., în special pp. 1112—20) e cu totul insuficient.

¹ Bal. „Dobrogean Tudor”, în Păsculescu, p. 305.

² Bal. „Tudorel”, în Teodorescu, p. 671; cf. p. 677:

[Tudorel] la Poartă se ducea

 Trei zile la Poartă ședea.
 Împăratul se uita

 La Serai că mi-l chema.

³ „Cîntecul lui Priscoveanu”, în Tocilescu, I, p. 97.

⁴ Bal. „Moșneagul”, *ibid.*, I, 94.

⁵ Bal. „Mizil-Craiu” în „Șezătoarea”, X, p. 57; cf. Tocilescu, I, p. 126.

⁶ Variantă a aceleiași balade, în Tocilescu, I, p. 128.

⁷ „Șezătoarea”, II, 135; reprodus în *Graiul nostru*, I, p. 452.

⁸ *Graiul nostru*, II, p. 122.

⁹ Miron Pompiliu, *Bal. populare române*, p. 32 („Iionu Bradu [= Bratu, „fratele”?] și soro-sa”).

¹⁰ Bal. „Soacra și nora”, în Iosif Popovici, *Bal. pop. din Bănat*, p. 55.

¹¹ Început de strigătură, în Tocilescu, II, p. 951; cf. însă și *Floarea darurilor*, II, 380 și 77.

¹² Bal. „Doicil [Bolnavul]”, în Teodorescu, p. 580.

¹³ Păsculescu, p. 252.

¹⁴ Col. *Din popor*, p. 42.

¹⁵ „Cearigrad” scria (și zicea) Vasile Lupul, ca și „Ceara Muntenescă”, în scrisoarea-i autografă din 1654 (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, 31).

¹⁶ Tocilescu, II, p. 961.

¹⁷ Pamfile, *Cîntece de țară*, p. 77.

¹⁸ Toc., I, p. 1145.

¹⁹ *Ibid.*, p. 1252.

- ²⁰ Pp. 17 („Răpirea Ileanei”) și 110 („Vitejia lui Gruia”; cf. varianta din Corcea, *Bal. popoyale*, p. 131: „Drumul Țărigradului, La Poarta Ineului”).
- ²¹ Adauge din Teodorescu, p. 636: „Din Orava-n Țărigrad, la feciorul de-mpărat”, spre a rectifica identificarea de acolo cu Rahova: e vorba de *Oreava* (= *Oreahova*, „Nucet”) din jud. Mehedinți; cf. *ibid.*, p. 651, în bal. „Kira”: „de la Craiova și din *Oreava*”, — greșeală repetată de d. Ionescu-Sachelarie, *l. c.*, p. 1115.
- ²² Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 205.
- ²³ Tocilescu, II, p. 1486.
- ²⁴ P. 649.
- ²⁵ Teodorescu, p. 671. — Cf. Giuglea-Vilsan: „Scara Țărigradului” (p. 110).
- ²⁶ *Ibid.*, p. 663 (bal. „Marcu-Viteazu”).
- ²⁷ Cf. Pamfile, p. 42 („Marcu”): „Drumul Țărigradului. Pe drumul *Tabanului*”; cf. *taban*, „oțel, bulat”, *pală de taban* (la Bălcescu, *Ist. lui Mihai-Viteazul*): „*Taban*” — turc. *taban kâlâğ* (*šam kâlâğ, dameškâ*), „sabie de Damasc”, dar și *Taganului* = *Taganrog*, „Capul *Taganului*”, lit.: „Cornul *Taganului*” (cf. *Cornul-de-Aur*); ori „drumul *tabanului*” = drumul cu *taban* (traverse)? („*Șliahu Adesului*” = „drumul *Odesei*”, în *Arbure*, [...] p. 183).
- ²⁸ *Ibid.*, p. 64.
- ²⁹ Giuglea-Vilsan, p. 22: e vorba de *Corbea*; cf. mai jos ([441], n. 72).
- ³⁰ V. Moisiu, *Știri ...*, cu un „Cuvînt înainte” de D. Furtună, p. 171. — Versiunea obișnuită vorbește de „*biru-mpăratului*” (cu „*Anița crișmărița*”).
- ³¹ Teod., pp. 443—4.
- ³² Pentru *cruce de voinic*, „gewaltig starker Mensch, Athlet, Hercules” (Tiktin), cf. — fiindcă nu știm ce autenticitate pot avea „*crucile de voinici*” din cortegiul istoric al incorenării — germ. *kreuzbrav* (asupra căruia, v. Kluge, s.v.). P[entru] *cruce-de-pară*, cf. *Kreuzer*
- ³³ *Ibid.*, p. 692.
- ³⁴ P. 639.
- ³⁵ *Baccea* s. *bagcea* = turc. *bagcè*, „grădiniță”, din *bag*, „grădină” (cf. *baccevan*, „*bos-tangiu*”, „grădinar”). — La Giuglea-Vilsan, p. 388: *bășteà*, „grădină”.
- ³⁶ Teodorescu, p. 605.
- ³⁷ *Ibid.*, p. 640.
- ³⁸ Mateescu, p. 40 („*Corbea*”).
- ³⁹ Tocilescu, I, p. 73; cf. *Diiu și Șhodv* (Scutari).
- ⁴⁰ Tit Bud, p. 9. — Îndoios, totuși: nume de munți *Iedera* (după plantă) există (în Bacău, d. ex.).
- ⁴¹ Tocilescu, II, 733 („*Novac*”).
- ⁴² La p. 98 („*Radu și Anghelina*”).
- ⁴³ Tocilescu, I, 97. — De „*cetatea Irdime*” vorbește, fără a „ști unde-o hi”, un octogenar din *Covurlui* (*Grăul nostru*, I, 342). — *Inigea* din Păsculescu, p. 288, e orașul *Ienigè-Vardar*, spre apus de Salonic: „*tutun inigeà* = *tutun de Ienigè*” (cf. și *Grăul nostru*, I, 54). — *Matapanul* chiar n-a fost uitat (v. „*Dacoromania*”, I, 290 [272]). — Dar *Tracia* (Păsculescu, p. 217) e suspectă, ca și întreaga poezie ce o pomenește. Și nici în *Tăchiia* (Giuglea-Vilsan, p. 385) nu cred că o putem recunoaște.
- ⁴⁴ Teodorescu, p. 549; cf. p. 566.
- ⁴⁵ Pompiliu, *o. c.*, p. 50 („*Feciorul și pedepsirea maică-sa*”).
- ⁴⁶ Păsculescu, p. 252 („*Doicin Bolnavul*”).
- ⁴⁷ Tocil., II, 1076.
- ⁴⁸ *Cîntece de țară*, pp. 93—4 („*Doicin Bolnavul*”); cf. *Bolgrad și Bălgrad*.
- ⁴⁹ P. 94.
- ⁵⁰ N-am putea spune dacă „*tirguțul Grăului*” din „*Ana Ardeleana*” (Pompiliu, *o. c.*, p. 71) este = *Craifului*.
- ⁵¹ Pamfile, *o. c.*, p. 51 („*Catincuța Gendrulesei*”).
- ⁵² Cf. Suliman-Baş[a] *Diianul*, într-un act din 1760 (N. Iorga, *Stud. și doc.*, V¹, 327). — *Dianul* e un sat în Vilcea; *Dianca*, ‘un pârîu din Bacău și un deal’ (*Dianca*). — Un *Vidin* (din *Vidu*, acesta?), ‘deal și sat dispărut, în Tecuci’ (v. *Dict. geogr. resp.*). — Poate

și *car dician* = 'car ferecat' („Rev. cr.-lit.", III, 224) să aparțină aici: „d-un car ferecat, de la *Diiu legat*" (Păsculescu, 21); mai curînd însă, la *Dicienii* dobrogeni, cari, firește, n-au a face cu *dacii* (cf. sîrb. *dičian*, „glorios, mîndru").

⁵³ Teodorescu, p. 651.

⁵⁴ Pamfile, p. 36.

⁵⁵ Tocilescu, II, 731.

⁵⁶ Cf. Pamfile, p. 81: „Mustafă din Babadă" [= Babadag] (bal. „Badiu și Neculcea"). — Ca un „Cara Mustafa, Mustafa di la Băba" apare eroul în chestie la românii din Serbia (Giuglea-Vilsan, p. 111 sqq.): e vorba, fără îndoială, de cîrjaliul Cara-Mustafa Felibeli („Fili-popolitanul"; cf. la noi n. de fam. *Filibiliu*).

⁵⁷ „Boieri de-ai *Diiului*" se pomenesc și-n colindele putnene ale lui Baronzi (ed. Iorga, p. 46); versul următor: „și de-ai *Diamantului*" pare o amplificare de ritm, fără valoare istorico-geografică. — Obscur e „podul de la *Tîngrele*" (p. 26: *Tengr-ili*, „ținutul mării"? cf. „un pod pistă marea", în Giuglea-Vilsan, p. 225) [...]. — De „podu pe la *tîngrele*, în casa de peste drum" și „poduri pe la *tîngrele*, care trec porcii pe ele" se vorbește și-n varianta (tot buzoiană) din „Convorbiri literare", XXV, pp. 846, 847.

⁵⁸ Tocilescu, I, p. 137.

⁵⁹ Teodorescu, p. 666.

⁶⁰ Și „drumul *Vigheniului*" (Liuba-Iana, *Măidan*, pp. 41, 327) pare a fi: drumul *Vidului* („Vighinului").

⁶¹ Un reflex al n. ungurese *Szerém vármegye* pare a fi „țara *Sremului*" (*sic*), cu „cetatea *Marcului*", dintr-o variantă ardeleană a bal. „*Marcu*" (Tocilescu, II, 1071), de fapt: *Sremului*; cf. *Operele lui Gheorghe Brancovici*, ed. Iorga, p. 85: „Ioan Despot stăpîniind *Sremul* și Țara Slovenească, după ce *Sremul* cu *Mateiaș Craiu* în estea războaie au fost izbinduriiu ..." (slov. *Srim*, *Srym*).

⁶² Cf. Jireček, *Das christl. Element in d. topogr. Nomenklatur d. Balkanländer*, p. 94.

⁶³ O. Densusianu, *Flori alese din cîntecele poporului*, pp. 134, 135 (după „Rev. critică-literară", V, 23).

⁶⁴ Pentru *Sfranciog*, aici o simplă amplificare tautologică, cf. însă și n. de pasăre *sfrancioc*, „*Lanius excubitor*, der grosse Würger", zis și: *sfrancioc*, *sfercioc-gheoș* (Marian, *Ornitologia*, II, 77), *lupul-crăbiilor*, *capra dracului* (*ghioș*, „alb", e un epitet al caprelor: v. *Dict. Acad.*, s. v., și *Lex. din Velvendhò* al lui Budona: ngr-dial. γῆσοφ, ca „δνομασία αἰγῶν"), sîrb.-cr. *svačak*, „Ortolan, Gartenammer" (Filipović; cf. Cihac, s.v.).

⁶⁵ Pentru „Dealul *Rîmului*" din colinde (N. Densusianu, în „Rev. cr.-lit.", III, 196), cf. „Dealul *Gararîmului*" (*ibid.*, 223), despre care v. „Dacoromania", I, 468.

⁶⁶ Alecsandri, p. 16; Teodorescu, p. 419.

⁶⁷ „Șezătoarea", I, 114; cf. Tocilescu, I, 33 („Iorgu Iorgovan"): „*Cerneleo*, *Cerneleo!*" și Păsculescu, p. 37: „*Sălco-leo*, *Vasilco-leo*" (p. 38: „*Silco*, *Silco*, *lea Vasilco*"); apoi, exclam. pop. *oleo*, *Doamne!* (cf. bulg. *božele*).

⁶⁸ *Dict. geogr. al jud. Buzău*, p. 279.

⁶⁹ *Grăul din Țara Hațegului*, p. 65.

⁷⁰ Deminutiv alintător, afectuos (hipocoristic), iar nu, propriu-zis, micșorător; cf. *gherută*.

⁷¹ Densusianu, *Flori alese*, p. 140; cf. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, p. 16. — Un duios epilog, ca al „măicuței bătrîne" din „*Miorița*", înfățișează varianta *Stan Iorgovan*, apărută în „*Floarea darurilor*", II, 394.

⁷² „La țapa lui *Corbea*" ajunge chiar o designație geografică (Corcea, p. 88, în bal. „*Gruia lui Novac*"): un fel de *Spigae* = ε Πηγές (pe *Cornul-de-Aur*).

⁷³ Rădulescu-Codin, *Din Muscel*, I, p. 191: „Ogărașii-nainte, *Vidrili* pe urmă".

⁷⁴ Apelativul *gudă* e luat drept n. propriu, atît la Toc., l. c., cit și-n *Ciobanu-Plenița*, p. 298.

⁷⁵ Pentru etimologie, cf. *tălabă*, „mai mulți oameni împreună: merg oamenii cu *tălaba* la oraș" („Rev. Tocilescu", I, vol. II, p. 185), despre a cărui sinonimică v. Gheorghiu, *Colectivul ceată și sinonimele sale*, în „*Arhiva*" din Iași, IX, 392: *potaie*, *haită* etc. (avînd și înțelesul de „cătea, puiță", ca și *schilă*). — Lista lui Gheorghiu (l. c.) e, de altfel, incompletă: *gloată*, *holoată*, *lămușdic*, *pojiție*, *poșidic* etc. lipsesc.

⁷⁶ „Șezătoarea”, III, p. 85. — *Jalap*, „cine voinic” (Codin, 41), ar putea fi *gelep* (cf. *ciobea*, „ciine ciobănesc”).

⁷⁷ Cf. *Burcuș* — ung. *burkus* (din *Brandenburgus*), pop.: „Prusian” (de „Burcuș” sau „Prais”, cu care s-au luptat cătanele ardelene la „Cine-Creț” = *Königgrätz*, vorbește tradiția pop.); *burcoș*, „cine mișos” = ung. *burkos* (v. *ibid.*, unde și *buț*).

⁷⁸ Același motiv, al alăptării prin animale, se întâlnește în legenda lui *Miloș Cobilici* (în loc de: *Obilici*, prin et. pop. cu *kobila*, „iapă”), care, născut dintr-o „româncă” (păstorită), fu nutrit de o iapă: „Vlahijnica rodila, prođ kobilom odhranila” (Milklosich, *Beitr. zur Kenntniss d. slav. Volks poesie*, în „Denkschr. d. Wien. Ak.”, XIX, p. 71); cf. și „Făt-Frumos, *Fiul-Iepeii*” (o frumoasă variantă, în „Floarea darurilor”, în care e de remarcă și numele *Cujbă-Lemne*, al cunoscutului personaj mitic *Strîmbă-Lemne*, la Frîncu, *Moșii*, p. 274: *Cîrnă-Lemne*, adică: „incujbă, îndoiaie copacii ca o cujbă”). — Nu ca „fii ai iepelui”, ci mult mai peiorativ trebuie înțeles, firește, epitetul satiric de *iepași*, dat de „joimiri” moldovenilor, după spusa lui Neculce (ed. Kogălniceanu, II, p. 258): *ἰππόποροι*!

⁷⁹ Sensul de „bășici supt limbă, pricinuite, după credința poporului, de mușcătura unui cine turbat” al pl. *căței* (cf. *căței de turbă*) există și-n slavă: rut. *stencea*, serbo-cr. *stenci*, „Zungengeschwülste”, pl. lui *stenac*, „junger Hund” („Arch. f. sl. Philologie”, XXXVII, p. 472); cf. gr. *ζύων*, „convulsie a gurii”, *ζυμικός σπασμός*.

⁸⁰ Pp. 107, 108, 106, vol. I.

⁸¹ P. 169.

⁸² P. 173.

⁸³ Popovici, p. 99.

⁸⁴ Poate: *Oda(ie)*.

⁸⁵ Bal. „Rădița” (I, p. 90).

⁸⁶ Probabil: *Ma(h)alag(i)eni*, din *Mahalà* (cf. *Ghighen*).

⁸⁷ Tocilescu, I, 67; cf. 69.

⁸⁸ P. 167; cf. Giuglea-Vilsan, pp. 254, 256 (varianta „Voichița”).

⁸⁹ P. 152.

⁹⁰ Cf. „Cîntecul Crișului” (Tocilescu, I, 32):

M-am dus în țări pustii,
În ale *nadolii*.

⁹¹ Cf. Pompiliu, p. 59:

Și inel mindru suflat
Și basma din *Țerigrad*;

sau Mateescu, p. 38:

Și briu lat de *Țarigrad*,
Șapte galbeni cotul luat.

(Despre „mere de *Țaligrad*”, v. „Șezătoarea”, V, 42). De însemnat, în aceeași ordine de idei mențiunea *Indiei*, în col. Alecsandri, p. 78:

Papuci în *badii*,
Aduși din *Indii*.

P[entru] *badii*, v. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 34, și *Dicț. Acad.*, s. v. *bădii*; iar pentru *Veneție* (arme, pistoale, țoale de ~), v. „Dacoromania”, I, 265, n. 2, [245, n. 5], adăugînd, între altele, și „urma de *veneție*” din canăcaia publ. în „Rev. Tocil.”, III, p. 399 sq. („rësvan” = *rădvan*!), cum și „hobotul roșu cumpărat de la *Veneția*” sau „*Veneții*” din alte orații nupțiale (Marian, *Nunta*, pp. 821, 827; cf. *ibid.*, p. 332: *Olendreni* = *Holländer*, negustori *olandezi*, — ca și „băieșii” *holoangări* din Viciu, p. 156, care poate fi *Handlanger*, *Dicț. Acad.*).

⁹² Pentru *berberi*, cf. obișnuitul *barbarezi*, în „Herodot”, ed. Iorga, p. 20: *bavarezi!* (Aceeași confuzie în albaneză: G. Meyer, s. v.). — Despre *tarabolus*, „broboadă turcească de Tripolis”, v. Șăineanu, s.v.

⁹³ Cf. și Tocilescu, I, 67:

Să-ți ia iie dintr-o mic
Și rochiță de *cuhnie*
Și briu lat de *Țaligrad*,
Cotul cinci galbeni luat
Și papuci de la turci,
Potcoviți cu coji de nuci.

Originalul are, desigur: *cutnie*, care a fost înlocuit prin *cuhnie* („bucătărie”!) sau *cutie* (p. 70), — etimologii populare.

⁹⁴ *Nouv. Dict. de Géogr. Générale*, v^o.

⁹⁵ Să amintim totuși că *toțat* înseamnă turcește și un „petit endroit à l’extrémité de l’échelle dite du Grand-Seigneur [= *Schela 'mpăratului!*]” (Kieffer-Bianchi, I, 340) și că n-am putea recunoaște pe *Tokat* de mai sus în Păsculescu (p. 274):

Pantaloni de șaiu *toțat*,
Cotul opt galbeni luat,
Tot adus din *Țarigrad*.

Pentru „*Tochați*”, cf. ritmul și *Tokatli*, „din Tokat”, epitet al lui Minas, autorul „Cintecului de jelire” armenesc (tradus de Buiucliu).

⁹⁶ „*Cetatea Irodului*” se pomenește într-un colind buzoian („Conv. liter.”, XXV, 760; cf. *ibid.*, p. 761: „legea rodului”), ca și „*Marea-Roșă*” (p. 761).

⁹⁷ „Pe cărarea lui Trăian, la pîruiul lui *Jordan*” duce „*Maica Domnului*” pe suferindă, într-un descîntec din Pompiliu Pîrvescu, *Hora din Cartal*, p. 66. — Acolo, „o băgat-o pîra-n briu, în apa *Jordanului*” (*ibid.*).

⁹⁸ *Descîntece*, Sibiu, 1912, p. 57.

⁹⁹ Tocilescu, II, 1265.

¹⁰⁰ Mențiunea *Timișoarei* în bal. „*Corbea*”, var. Păsculescu (p. 228: „zace Corbea-n *Temișoară*” și p. 229: „În temniță, în *Temișoară*”), e, probabil, efectul et. pop. cu *temnicioară*, care și apare în var. de la p. 224: „Din temniță în *temnicioară*”; cf. în „*Rev. cr.-lit.*”, III, 60: „*La Chimniță* mi-l băga”.

¹⁰¹ Foarte frecventă mențiunea *Cladovci*, ca și a numeroase alte localități (din „*Bugărie*” și „*Rumânie*”, acestea), se face, natural, în col. Giuglea-Vîlsan, *passim*.

¹⁰² La Giuglea-Vîlsan, p. 105: *Tîrniava*. — Posibil însă, ca aici să fie vorba de o *Tîrnava*, apriat; cf. și acest „incipit” al unui cîntec din Teleorman („*Șezătoarea*”, V, 31):

Frunzuliță foi ca nalba,
Voinicul de la *Tîrnava*,
Ce-i născut la Asanaga [= Asan-aga],
Botezat în Botoroaga.

¹⁰³ De obicei: *Dristor* (v. Teod., p. 570), de unde: *Dristureni* (p. 562).

¹⁰⁴ Bal. „*Juganii*”: „*Colo-n tîrg la Iasloveț, und’ se vînd jugani cu preț*”. — „În oraș în *Dobrogea*” se face căsătoria domnului cu fata „*Letinului bogat și de lege lepădat*”; — „p-âl cal bun și *dobrogean*” vine un „*voinicel ortoman*”, în *Cîntecul șarpelui* din col. Tocilescu, I, 10. Legătura originară cu *Dobrogea* e totuși dubioasă din cauza slav. *dobro*, care ar putea fi o simplă versiune a lui *bun*, — la Păsculescu, însă, p. 173: „*cal negru dobrogean*”, — precum „în oraș în *Dobrojiță*” din Ciobanu-Plenița, p. 268, amintește pe: „*La Moldova-i dobro jîtie*”, i. e. viață bună, [...] despre care v. monografia [...] [lui] State Dragomir [...]; —

p[entru] epitetul *bazarghean* (*bazarghidan*, *bazarean*, „tirgovăţ, negustor”), al lui Tudor Dobrogeanu, numit încă: *zavalas* („sărman”) şi *heisicol* (probabil: *heisicoglu*, *hasicoglu*, „fiu de *hasichiu*”, „soldat din garda imperială”), v. Şăineanu, *Infl. or.*, şi Tiktin, s. v., cum şi Giuglea-Vilsan: „Şi cîinii (*sic*) de ieşeni, şi de *dobrogeni* şi de *bezărgheni*” (p. 168), „Cîinii de ieşeni şi de *bezărgheni* şi de *ungureni*” (p. 278). — Pentru „oraşul *Paraipan*” din Corcea (p. 78), cf. şi satul *Paraipani* din Putna.

¹⁰⁵ *Ibid.*, II, 1519, 1522, 1530.

¹⁰⁶ *Cuvîntări adînci*, p. 298, (în bal. „Costea”):

Pe cîmpul *Tigheniei*
Şi pe-al *Tighenuţei*.

Colinde moldoveneşti inedite, ce posed în manuscris, vorbesc aşijderea de „Tighina”, ca de un tirg vestit prin fierărie.

Că *Ceobîlcie* din Păsculescu, p. 173, e în adevăr: *Ciubărciul* [moldovean] (deşi, în poezie, e vorba de „voinic ardelean”), arată varianta din Tocilescu, I, 6: *Ciobîrcie* (rimind ca şi dincolo, cu „de *mischie*” = *demischie*). Adăugim că *Ciubărciul* are un quasi-omonim în n. de gîrlă ieşean *Ciobîrciu*, *Ciobîrcia* (cf. şi n. de baltă *Ciobarciul*, tot acolo).

¹⁰⁷ Tipărit greşit: *Finosului*, în Păsculescu, p. 309.

¹⁰⁸ Alecsandri, p. 49. — Menţiune nesigură a *Smilului* (Ismail): „De la vadul Diului (= Dinul, Vidinului?), pînă-n cîmpul *Sminului*” (Teod., 560).

¹⁰⁹ Giuglea-Vilsan, p. 214, cu explicaţie: „smîrcuri, golfuri” (cf. *boaz boghaz*, turc., „canal”, în „Iovan Iorgovan”: poate şi *provaz* din „ogari de *provaz*” nu e apelativul, cu înţeles de „lanţ”, cum se înţelege de obicei, ci — acomodată cu *Bogaz*, „Bosforul” — *Provadia* bulgărească).

¹¹⁰ Pompiliu, p. 64; Vasiliu, p. 15. — Ori: *Herţegovina* (e vorba de „banul” ei)? — *Orăştia* e pomenită în bal. suceveană „*Necşan*” (Vasiliu, p. 82): „La tirgu la Oriştia”.

¹¹¹ Pamfile, p. 327. — *Movilău* apriat, în Marian, *Nunta*, p. 338.

¹¹² Teodorescu, p. 444; cf. p. 446: „Şerpii *Leşiei* ş-ai *Sovedriei*” = *Lehiei* (Poloniei) şi *Suediei*? Cf. încă *Movila Svezilor* (lingă Bender) şi, la Pamfile, p. 284: „Nu-i nici *polah* [= *polac*], nici tatar”.

¹¹³ „Lungu-i drumul la Capcaz” (col. Madan; cf. [...] D. Ralet, *Suvenire şi impresii*: volumul acesta, tipărit la Paris, în 1850, cuprinde specimene din cele mai vechi de poezie populară). — Un cîntec ostăşesc despre *Plevna*, în col. *Din popor*, p. 122; altul, în „Floarea darurilor”, II, 394. — Nici ecoul emigrărilor în lumea-nouă nu lipseşte: „Vino, dor, de la badea: Din fundul *Americii*, Din mijlocul fabricii” (*ibid.*, II, 523).

¹¹⁴ Poate şi *vienez*, mai curînd însă *veneţian*, în Teodorescu, p. 574 („Stanislav”):

Mai din josul vadului,
Vadului *Venezului* ...

Ca *veneţian* trebuie înţeles, însă, neapărat: *Diamandi Viniţeanul Roşca* (Iorga, *Stud. şi doc.* III, 86), poate şi *Grigoraş Venitic* (*Stud. şi doc.*, VI², 235), precum *Dumitraşco Rogoianu* (Ştefulescu, în „Bulet. Soc. geogr. rom.” pe 1907, p. 105) e, foarte probabil: *Raguzan* „Dobrovenetic” tot aşa, *Rogoianca*, n. de sat din Prahova (cf. însă *rogoş*, „cornu”, *rogoz* şi *rogoianca*, nume de joc, ca şi *simianca* = *Sibianca*, deci = *logoianca*, „lugojana”, din *Lugo*).

¹¹⁵ Tocilescu, II, 1084.

¹¹⁶ „Cîmpul *Mierlei*” (sîrbeşte *Cosovo*, la noi: *Cosoba* în Ilfov şi *Cosovăţul* în Mehedinţi) a viciat, astfel, numele it. *Custoza* = lat. *Custodia*, „*Veglia*, *Filareta* (ngr. φουλαρέτο), *Straja*, *Storojineţ*”.

¹¹⁷ Tocilescu, II, 948.

¹¹⁸ *Ibid.*, II, 1035.

¹¹⁹ Din germ. *Mailand* (cf. şi *Mailat*). — Cf. *Chenigreţ* etc., în poeziile „cătuneşti” din *Pop-Reteganul*, *Trandafiri şi viorele*, p. 64 sqq.

¹²⁰ Contaminaţie între *varvari* (barbari) şi *vîlvoare* (vîlvătaie, flacăra).

¹²¹ *Crîmul* (Crimeia), împreună cu *Bugeacul*, dar și cu *Craina* (sîrbească), obvine în bal. „Stoian Bulibașa” din col. Tocilescu, I, 58; cf. și Alecsandri, p. 72:

Și *Bugeac* am pustiit,
De bahmeți [= cai, armăsari tătărești] l-am pustiit,
Bugeacul pe jumătate
Și *Crîmul* a treia parte ...

Și bal. *Șiret Cîrpălabu* („Conv. liter.”, XXXIII, 772 sq.), după ce vorbește de „manafi”, „tătari” și de *Diiu*, spune (p. 773):

Iar el, *Șiret Cîrpălabu*,
Care-a sărăcit *bugeacu* (*sic*),
De cînd au cîrpălăbit ...

Cîrpălab, în loc de „pîrcălab” (aici, în sens de „perceptor”), — o etimologie populară cu *cîrpă* (cf. și a *cîrpi o labă*, „a da o palmă”), — se întâlnește și-ntr-o poveste din *Graiul nostru*, I, 159.

¹²² Alte exemple, v. *Omagiul Iorga*, l. c. [27, n. 9].

¹²³ Pentru „cîmpi’ *Oimacului*, înde-i prinzu turcului” (Popovici, p. 52), cf. n. de plantă *omiac*, *omac*, *omag* (Panțu, p. 194).

¹²⁴ Tocilescu, I, 162, 164; cf. Pamfile, p. 80.

¹²⁵ *Ibid.*, I, 184.

¹²⁶ Pamfile, p. 89.

¹²⁷ Rev. „Ion Creangă”, III, 272 (împreună cu „Fîntina Porumbului” și „Moșia Păunului”).

¹²⁸ În bal. „Călina-Mălina” (p. 55), cu varianta (p. 57):

La codrii *Ghinghii*,
Ai *Ghenghelinii*.
La *Șoverjii* (= ung. *Also*—?).

¹²⁹ Var. a bal. „Miu Zglobiu”, în Tocilescu, I, 187. — Cf. „codrii *Arșinilor*”, dintr-un descîntec de samcă bucovinean, în cari Hasdeu (*s.v.*) vedea pe însăși *Hercynia (silva)*!

¹³⁰ *Pocziî poporale din Banat*, II, 69.

¹³¹ *Din Muscel*, 263.

¹³² De „*Alimoș*” vorbește, în „Scrisorile” sale, și I. Ghica: „cobzarul zicea din gură pe *Alimoș*” (ed. Haneș, III, 112).

¹³³ În *Chiran-Hanul* din „Stoian Bulibașa” (Tocilescu, I, 58) avem, în schimb, pe *hanul Ghirai*. — Cf. și *Almyš*, n. de principe bulgar (turanic).

¹³⁴ Cf. și *Toma cel bogat* din „versul de la Vergel” („Rev. cr.-lit.”, III, 213).

¹³⁵ H. Suolahdi, *Die deutschen Vogelnamen*, Strassburg, 1909; — Rolland, *La faune populaire de la France*, II, IX (1911) și X² (1915); — Giglioli, *Avifauna italiana*, Firenze, 1907; — D. Bikélas, *Sur la nomenclature moderne de la faune grecque*, Paris, 1879; — Swainson, *The Folklore and Provincial Names of British Birds*, London, 1886; — A. W. Thompson, *A Glossary of Greek Birds*, Oxford, 1895. — O. Keller, *Antike Tierwelt*, II (Leipzig, 1913), deși foarte bogat în nomenclatură poliglotă, nu dă pe *Alimosch*.

¹³⁶ În var. Popovici, totuși: „Săvai Maniu *Cînele*” (*l. c.*). — Pentru „*Hanea-Manea* cîncilor, stăpinu moșiilor”, cf. cunoscutul *halea-malea* = ‘lupul, din cimilituri și fomulete’ (v. „Dacoromania”, I, 281 [266]).

¹³⁷ Col. Hodoș, ed. „Asociațiunii transilvane”, p. 70; cf. Tocilescu, I, 38:

Săvai *Mane* — al cîmpilor,
Stăpinul moșiilor,
Drăgăstosul fetelor,
Iubitul nevestelor.

¹³⁸ Un sinonim ngr. sporadic e *καλητάτας*, lit.; „tată-bun”, coresp. lui *καλημένα* lit.: „mamă-bună”, în loc. Meleniki (Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 135, n. 1).

¹³⁹ „Șezătoarea”, XIII, 200.

¹⁴⁰ *Legende, tradiții etc.*, p. 93 sq. (*ibid.*, p. 117, var. „Cîntecul Gerului”); cf. *Din Muscel*, p. 206 sqq.

¹⁴¹ *Flori alese*, p. 140 (în text: „Marcu, pașa bătrîn”).

¹⁴² Ceea ce dă Păsculescu (*Literatura populară românească*, p. 211) supt titlul: „Moș Marcu, Paloș Bătrîn”, n-are comun cu balada noastră decît titlul (pentru „Moș-Radu, bărbuță-sură”, v. mai jos).

¹⁴³ „Arhiva Dobrogei”, l. c., p. 105.

¹⁴⁴ *Arcoș* e un nume unguresc obișnuit (*Arkos*), însemnînd, poate: „arc” (sau „fossa circumdatus, fossam habens”: *arkos*). — *Colceag* e turc. *goltchag*, „bracelet, gantelet” (Kieffer-Bianchi, II, 528). — *Marcoș* e, de altfel, forma ungurească a lui *Marcus*, adică *Marcu*, numele atît de popular în epopeea sîrbă: dintr-un *Marco Oprici* (s. *Priici*) se poate explica și „Drumul *Marcopriciului*”, de pe Valea Vodiții (cf. și dealul mehedințean *Marcupriciu*: *Dict. geogr.*), tîlmăcit de popor ca: „Marcu *p'ici*!” (Codin, *Legende etc.*, p. 61 sq.).

¹⁴⁵ Ca orice „pașă” ce se respectă, *Marcoș* are, în oastea sa, „parhii” adică: *spahii*, și „ostași *mehedinți*” (Codin, *Legende*, p. 94) sau *medinți* (v. „Convorbiri literare”, XXXII, 104), — ceea ce înseamnă și aiurea: „levinți”, *levenți*, în privința cărora, la cele spuse, pe larg, de Șăineanu (*Ifl. or.*, s. v., după Miklosich, *Die türk. Elemente*, I², p. 166, și Cihac, s. v.), putem adăugi următoarele: vr. *léventé* = ‘effeminatus’ (*Anonimul Bănășean*, ed. Crețu, p. 350); — în N. Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. 94, no. CCCLIII: „Că nu ni s-ar căde noi cari sîntem omeni drepti să petrecem rău pentru tilharii cari ni sînt mai mari noi, precum sîntu și la măriile vostre nemții și *לבנתי* [i]” (scrisoare către bistrițeni, relativ la un cal pierdut, găsit la un „jornir” = *jolnir*, *joimir*, „mercenar polon, Söldner”); — în Bianu-Caracaș, *Catalogul ms. Acad.*, II, 729: „căpitan de *levinți*” (cf. *ibid.*, 721: „căpitan de *drăgani*”). — Ca variante populare mai nouă, corupte: *livrint* (d. ex. în Păsculescu, pp. 213, 356), *nevrinț* (cf. *Valea-Nevrințului* și Tocilescu, II, 157: „Tot *Nevrinzi* din sus, cu căciuli de urs”), *velenți* (cf. *Giuglea-Vilsan*, p. 64: „Tot *voinici velenți*, cu căciule nălți”). — În special p[entru] *mehedinți*, *medinți*, cf. *mehedinți*, „locuitori vînduți pe bani” (Bianu, *Catalogul ms. rom. din Bibl. Acad.*, II, 730), recte: „oameni din jud. Mehedinți” (*ibid.*, I, 528); un cîntec pop. din „Floarea darurilor”, II, 158, zice: „Voi, haiduci de Mehedinți”.

Referitor la evoluția sensului („soldat” — „mercenar” — „prădalnic” — „tilhar”: ultimul e înțelesul obișnuit din poezia populară, unde „voinicii *levinți* streini de părinți” sînt „duși pe la potici, de cînd erau mici”, ca în var. „Miu Zglobiu” din Teodorescu, 498), cf. între altele: mgr. *λεβέντης*, praedo, *ληστές πειρατής* (Du Cange), vr. *hínsar*, rom.-dial. *răitar* = pol. *rajtar*, „cavalier”, „reître; brigand, larron”, vr. *voinic*, „hoț, criminal” (v. I. Bogdan, în „Conv. lit.”, XXV, p. 37; cf. și n. de pl. *crucea-voinicului*).

¹⁴⁶ *Balada populară românească*, p. 147.

¹⁴⁷ *Ileana*, numele doamnei — așa se chema, de fapt, sîrboaica lui Petru Rareș, mama lui Ștefăniță, — apare și-n unele versiuni mai diferite ale baladei, ca, d. ex.: *Ileana lui Bogdan*, în „Ienășel cel Frumușel” din col. Cătană, p. 65 sqq., sau *Doamna Iliana*, eroina unei aventuri galante cu „Nourel”, în col. Vasiliu (p. 91 sqq.).

¹⁴⁸ Încă un motiv străvechi, obișnuit nu numai în poezia balcanică (v. Murko și Dieterich), ci, cu un evident caracter simbolic (cf. și Wentzel, *Symbolik im deutschen Volksliede*, Marburg, 1915, p. 34 sqq.), și în poezia antică: *nunc non e tumulo fortunataque favilla nascentur violae?* (Persius, *Sat.*, I, 39 sq.), *ἀνθεα πολλὰ γένοιτο νεοδημήτω ἐπὶ θύμβω* ... (*Analecta Brunck.*, III, 303) etc. — Pentru „îmbrățișarea” arborilor în lit. pop., v. „Șezătoarea”, XIII, p. 151 (unde e vorba tocmai de balada noastră).

¹⁴⁹ Numele se găsește în lista de armeni galițeni întocmită de Hanusz („Arch. f. slav. Philologie”, IX, p. 475), împreună cu: *Zadig* („Paști”), *Hacig* (= *chač*, „cruce”), *Manuc* („Pruncu”), *Gogan* („prună-sălbatecă”), *Magearu* („Maghiar”).

¹⁵⁰ V. Bandinus, ed. V. A.-Ureche, în „Analele Acad. Române”, cum și *Cîntul de jălire asupra armenilor din țara valahilor*, trad. de Gr. Buiuciu (București, 1895); cf. Dan, *Die Verfolgung der Armenier im Jahre 1551*, Cernăuți, 1894.

¹⁵¹ De luat aminte că scena dintre doamnă și Vartic s-a petrecut „in Vinerea mare” (cînd Vodă era la vinătoare).

¹⁵² Adecă: Iacobovici (de la *Agopşa*, „Iacob, cech. Cuba”). — Hagiografia ortodoxă are interesante reflexe și paralele în onomastica armeană: *Hrchor* (*ibid.*, p. 308) = *Chircor*, „Grigore”; *Stcoțko* (p. 130) = *Ște(f)lcu*, „Ștefan” (*Ffortat, ibid.*, p. 308, e *Firtatul*); *Capriel* = *Gabriel*, „Gavril”; *Săhag* (*Săhac*: Iorga, *Stud. și doc.*, II¹, 75) = *Isac, Oxendic* = *A(u)xentic* etc. — *Bogos e Paul (Pavel)*, iar *Ovanez Măgărdici Carabed (Garabel)* = *Ion Botecătoul (Giambattista, Baptist, Batiște)* înainte-mergătorul (Πρόδρομος, sîrb. *Predteča*).

¹⁵³ N. de sat gorjean *Virt*, însă, e, probabil, sîrb. *Vrt*, „grădină” (de unde: *virtic*, „grădinar”). El n-are a face, în nici un caz, cu numele armenesc, — cum n-are a face cu acesta nici un *Virteș, Virteșcoi*.

¹⁵⁴ Bogdan-Hoya, *Cîntece de copii și jocuri*, p. 21 (*bica* = ‘taur’). — O responsiune de un gen puțin diferit constatăm între cimilitura țigănească: „*tutulă pe mandală*” = „*tutile și mândile*, la gagi nu pre[a]” (Pascu, *Despre cimilituri*, II, p. 75) și următorul pasagiu dintr-un „*răvaș de la Hristos*”, țigănesc (Tocilescu, II, 1131):

Arac, arac, ararița
Pe tuli pe Mandi (*sic*)
Mai Cardaș (*sic*)
Mumă-ta bengului etc.

¹⁵⁵ P[entru] *Chipor*, cf. *chipura* din cimilituri (Pascu, I, 91), apoi n. bulg. *Кипръ*, „mit schönem Mund” (Weigand) și alb. *Kipare* (de unde n. de fam. rom. *Chipară*). — *Jecman*, în text: *Jicmon*, de mai jos, e, cum se știe: *Siegmund* = *Sigismund* (cf. *Roșmon-Craiu* din col. Tiplea, p. 3); v. și varianta *Jăman-Craiu* din Păsculescu, p. 153. — *Sfîntul Ștefan-Craiu* (Alexici, p. 54) = *Szent-István-Király*. — Pentru bal. *Mizil-Craiu* din „*Șezătoarea*”, X, p. 57, să se confrunte var.: *Mizil-Craiu* din col. Tocilescu (I, 126), apoi bal. „*Iordăchiță*”, cu *Mizirca*, din colecția *Din popor* (p. 82) și bal. „*Mizilca*” din Giuglea-Vilsan, 88 (varianta crăineană „*Mizil-Craiu al bătrîn*” n-a putut fi, din nenorocire, culeasă: *ibid.*, p. 378). — Și acel *Mezăr-Craiu*, care ține sfat de război „la masa de piatră”, împreună cu „*Domn Sila Miai*” și boierii, în bal. „*Trei Crai*” (Alexici, p. 56), aparține, firește, aici. — Un *Cataram-Craiu*, pentru care se poate compara celebrul *Ban-Cataram* sau *Cataram-ban*, înlocuind pe *Basarabă*, în unele versiuni ale cunoscutei formulete copilărești (ca și *Cataramă* sau *Vamă-Cataramă*: „*Conv. lit.*”, XXVII, 1030), este eroul poveștii „*Feciorul de crai surgunit*” din „*Floarea darurilor*”, II, 141. — În legătură cu „doi aramă cataramă” din cutare altă formulă numerică, publicată în Bogdan-Hoya, *Cîntece de copii și jocuri*, p. 48, (cf. Pamfile, *Jocuri de copii*, III, 18), e interesant de observat că o cunoscută monetă orientală din evul mediu se cheamă așa: turc.-pers. *qathvani*, „sorte de monnaie” (Kieffer-Bianchi, II, 488); cf. it. *quattrino*, „un sfert dintr-un soldo, bănuț”.

¹⁵⁶ *Murii-și* („zidurile-și”) se explică, socotim, ca o etimologie „populară” din *Mureș* (v. var. Păsculescu). — *Colți* (= ‘colțuri’) e: *colț*.

¹⁵⁷ La același tip aparține bal. „*Mirza Lotrișorul*” din col. Vulpian, p. 76, diferind de „*Corbea*” numai prin numele eroului: o simplă adaptare.

¹⁵⁸ Tipărit: „*Făurat*”.

¹⁵⁹ Tocilescu, I, 180.

¹⁶⁰ Păsculescu, p. 167.

¹⁶¹ *Bălcă*, — ca și „cinele spurcat”.

¹⁶² Pop-Reteganul, la O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 297. Cf. corbul mes ager de vești cernite din „*Gruiă în Țarigrad*” (la același, *Flori alese*, p. 153 sqq.).

¹⁶³ Evident: *injuğa*. — O confuzie asemănătoare se face între *a (in)zimbi* și *(in)junghia*, din cauza pronunțării moldovenești: *a (in)zînghi*; cf. *a zîmbi a rîde*, în *Graiul nostru*, I, p. 341: „s-o zînghit di ris”.

¹⁶⁴ P[entru] turcismele *savat* și *salavat*, v. „Anuariul Inst. de ist. națională din Cluj”, I (1922), p. 319 [9], nota (*salavat* ar putea fi, aici, și o contaminație: *savat* + *velcat*). — În acest cadru se explică și acel βέφα = sl. *vera*, „credință” (cf. arom. *veră*, „cercel”)

[Papahagi, *Basm. arom., glosar*] = ngr. βέρα, din ven. *vera*, it. *viera*, „bague” [G. Meyer; *Ngr. Stud.*, IV, 17], sau sirb. *vera*, „Ring”; cf. rom. *verigă*, „inel de lanț; verighetă” [ș. vslv., bulg., sirb.], *credință* s. *încredințare* = ‘logodnă’, fr. *fiançailles*) din χρυσή βέρα στὰ χέρια = βεροδαγτύλιδα, „Trauring”, al neogrecilor: el n-are nevoie a fi „emendat” în βέρτα, cum făcea Bernhard Schmidt (*Griech. Märchen, Sagen und Volkslieder*, p. 277); cf. Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 151: ἀλλάζει τὰ δαγτύλιδα (*ibid.*, p. 153: δαρός, „gifts” = ‘daruri de nuntă’).

¹⁶⁵ Corect: Ia.

¹⁶⁶ Teodorescu, p. 621; cf. var. Giuglea-Vîlsan, p. 150: „Moșneanu (*sic*) ăl bătrin”.

¹⁶⁷ I. Caragiani, *Stud. ist. asupra rom. din Pen. Balc.*, p. 97, vorbește de un *Balaura*, „adiutant al lui Iani-Gura, mare general român în revoluțiunea greacă” (Μπαλαούρας, la Filimon, Δοξίμιον ιστ. περί τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως, IV, 442).

¹⁶⁸ Din *chidie*, „chiciură, promoroacă”, și *inie*, „pruina”.

¹⁶⁹ O. Densusianu, *Flori alese din cîntecele poporului*, p. 140.

¹⁷⁰ G. Dem. Teodorescu, p. 616.

¹⁷¹ „Șezătoarea”, X, p. 57 („Săbioară de Mischie”, p. 58, e: sărbătoară demischie, „de Damasc”).

¹⁷² Balada „Nunta lui Neagu-Vodă” din col. Vulpian, p. 84⁴. — Pentru pasajul „Și cîntecu s-o cînta, Pînă soare-n cer va sta” din *desinit* (*ibid.*), compară Giuglea-Vîlsan, p. 268: „Și, frate, s-o pomeni, Cît soare pe cer va fi” etc. (bal. „Cozia”).

¹⁷³ Gh. Cătană, *Balade populare din gura poporului bănățean*, Brașov, 1916, p. 69 sq.

¹⁷⁴ „Tot soldați împletoșați [= implătoșați], *Cu scumpe arme-ncărcați*” din aceeași baladă (Păsculescu, p. 213), d. ex., se poate alătura de: „La fagu-ăl dărîmat, *De scumpe arme-ncărcat*” din „Miu Aiducu” (Giuglea-Vîlsan, p. 77), sau de: „La cel ciorpac dărîmat, *Și de arme încărcat*” din „Stanciu” (Arbure, p. 189).

¹⁷⁵ „Anuarul Institutului de istorie națională” din Cluj, I, p. 379 sq.

¹⁷⁶ Cf. *Ienciu Săbienciu* din bal. „Ienciu Viteazu” (Giuglea-Vîlsan, p. 53 sqq.) și *Iancu-Vodă* din balada cu același nume (*ibid.*, p. 283 sqq.).

¹⁷⁷ Ca deminutiv: *Calîța* (v. d. ex. „Arhiva istorică”, I, 89) se întilnește pînă azi în Dobrogea (v. Pirvescu, *Hora din Cartal*, p. 121).

¹⁷⁸ Un exemplu recent (rev. „Ramuri-Drum drept”, XVI [1922], p. 512): „Iar către sat se-ncinge adînc de răsărit”.

¹⁷⁹ În versurile din col. Tocilescu (I, 6):

Cel voinic din Ciobîrcie
Cu paloșiu de mischie
P-un cal galbên conteșat

culegătorul, ca și poporul, raportă pe *conteșat* la *cal*, pe cînd el se referă la *voinic* (deci: „p-un cal galben, conteșat”), la voinicul în costum de călărie: *binîșul* era, în adevăr, echivalentul exact al *redingotei* (= engl. *riding coat*, „haină de călărie”).

Aiurea, în col. Păsculescu, p. 259, avem versurile:

Iar la umbra unui fag
Bea Gruia și cu Novac
Beaș Novac novăcește,
Cum se zice românește,
Iară Gruia lui Novac,
Lui Novac, Baba-Novac,
Nici nu *bea*, nici nu *mînca*.

Încadrat, cum e, între cei doi *bea*, acel „beaș” (= *bea-își* s. *bea-aus*) e înțeles, totuși, deși cu aproximație, de toată lumea. („*Vinu-i* bun și oca-i mică” din col. de *Cîntece ale poporului*, Vălenii-de-Munte, 1908, p. 12, trebuie scris: *vin nu-i* bun etc., în antiteză cu „*Vinu-i* bun și oca-i mare”: deficitul calitativ și cantitativ e compensat prin frumusețea

crismăritei!). — *Stoli* (Tocilescu, I, p. 57: „Doi *stoli* de la-mpărăție, Să mă scoată din domnie”) = *sol*i + *stol* (cf. și *apostoli*); — *iangineri* (*ibid.*) = *ianiceri* + *ingineri*; — „*sfeșnicii* împăratului” (*ibid.*, p. 156 sq.) = *sfeșnicii* + *sfeșnic(e)*, cf. *cirac*; — „*cojoaci* de Samur (*sic*) cusute cu *barbă fir*” (p. 77) = *baibafir*. — „*Săriți turci, săriți ogalii*, Că ne-a-nconjurat muscalii” (Pamfile, *Cîntece de țară*, p. 285) = *agale*, adaptat la muscalii (fenomen de ritm; poate și înlăturarea confuziei cu adv. *agale*); — *cadriu* (*ibid.*, 89) = *cadriu* (+ *cadru*).

¹⁸⁰ Ngr. Μεγάλη Πέφτη. Cf. *joia-neagră*, *joia* de după Paști, *joia bulcilor* („*Rev. critică-literară*”, III, 198). — Din *joia-mare*, prin et. pop. și ritm, în Corcea, p. 78: „*La joia marilor (sic)*, la vinerea Paștilor”.

¹⁸¹ Pentru Stoian din această baladă, cf. bal. „*Stoian Bulibașa*” din aceeași colecție, p. 38 sqq., împreună cu variantele: Picot, *Chants pop. des Roumains de Serbie*, p. 392 sqq.; Florea Drăghici, în rev. „*Ion Creangă*”, IV, p. 388 sqq. (unde *Craina* din „*Căpitanu de Craina*” e rău înțeles ca: „*ceata de crai*”) etc.

¹⁸² Alt termen, mai puțin obișnuit, e: *ciupit* de vărsat, — cu o imagine ce apare mai colorată, de ex., la Vissarion (*Vrăjitoarea*, p. 113): „*ciugulit* de vărsat”.

¹⁸³ *Maroga* din: „*Să fugi, să te duci la Maroga!*” (într-un descîntec, la Teodorescu, pp. 358, 380) duce, via *Moroacă* (*ibid.*, p. 365), la prototipul *Moroaică* (din *moro*). — *Raiu-Împărat* (p. 362) se dezvăluie ca fiind un „*Craiu-Împărat*” (p. 365), adică un soi de K. K. Imperator Rex. — Pentru *Maroga*, totuși, nu e exclusă posibilitatea identității cu *Magoga*; cf. it.-ven. *magoga*, „*decrepita*” (Nazari, p. 99), *goga magoga*, „*detto per esprimere paesi lontanissimi*” (Fanfani-Rigutini-Tommasèo, p. 573), despre care v. cele spuse în „*Analele Dobrogei*”, III, no. 3: printr-o greșeală de tipar ori o et. pop. cu *mă rog* (cf. *a veni la „mă-rog!”*)? Cf. încă ven. *maroca*, „*spia, spion*”.

¹⁸⁴ În „*trei stele, gogostele*” (vrajă, la Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, p. 115) avem, evident, o corupție din *logostele*; cf. o stea *gostea* (*ibid.*) = *logostea* (după gr. ἀστρολογία), iar pentru mecanismul ritmului: „*trei feți, logofeți*”. — O variantă bucovineană are chiar: „*o stea obistea*” (*ibid.*, p. 186).

¹⁸⁵ Din turcește vine și cunoscutul *aordè*, „*haide, vino!*”, al țiganilor de la noi: turc.-pers. *âourden, âverden*, „*porter, emporter*” (Kieffer-Bianchi, I, 126). — P[entru] țig.-rom. *mardeală*, cf. și alb. *mardel'e*, „*Mädchen, Geliebte*” (G. Meyer, *Alb. Wb.*).

¹⁸⁶ Vsl. лѣборъ, „*Art Pflanze*”, ar fi însă din ngr. λιβέρι, „*boz*”, λιβόριον, „*sambucus*” = it. *l'ebulo*, după G. Meyer (*Neugr. Stud.*, IV, 44).

¹⁸⁷ Glosarea editorului (p. 348), care înțelege prin *ierbănaș* (*sic*) „*o dajdie ce dădeau popoarele prădate*”, seamănă și ea a etimologie populară: cu *bani*. — „*Istoria pentru blăstemul țiganilor cînd s-au făcut negri*” (ms. Ac. 3013, f. 185 sqq.) din „*albi*” ce erau, fiindcă, mărturisind strîmb împotriva „*episcopului Grigorie al Crangatiei [= Akragantului]*”, fură blăstămați de acesta ca „*numele lor să fie arbănași, adică țigani*”, implică, socot, o îndoită etim. pop.: cu *alb* și cu *bănaș*, „*țigan*”, propr.: „*băiaș, miner*” (în Bănat, d. ex.).

¹⁸⁸ „*Bulz de amprior, bulburuc de aur*” dintr-un colind acuzat ciobănesc (col. Baronziorga, p. 69) nu e *ambrior* (*ambriu*, „*chilimbar*”), ci = *amproor, proor* (v. „*Dacoromania*”, I, 266 [162], cu addenda): „*bulz de caș din amproor*”. — În același colind, p. 68: „*cel miel sugărel, berbece doichișel*” = „*de lapte*” (din sl. *doiciti*, „*a alăpta*”, de unde și *doică*). — *Ciortan*, la cai (l. c., 22) = *cioltar*, confundat cu *ciortan*, „*soi de țipar*”. — *Fățișel* (p. 37) = „*nfășătel*”. — *Ghindosește*, „*vinici, vinitici*”, *sticlă, cîrmona și plozul* (*ibid.*, pp. 9, 29, 31, 33) = *chindisește, venetici* (galbeni), *stebă, cormana, plazul*. — *Mirioare* din „*Colindul oilor*” maramureșean tipărit în rev. „*Șezătoarea*”, XXX (1922), p. 112: „*Fluer tace, turma-ntoarce. Tot o-ntoarce pe răzoare, Ca să-și pască mirioare, Tot o-ntoarce la dîmboace, Ca să-și pască bărbănoace, Tot o-ntoarce la vilcele, Ca să-și pască floricele*” nu poate fi, iarăși, „*diminutiv din mioară*”, cum se spune acolo, ci, cum arată contextul însuși, numele de floare *mirioare, mierioare, mereoare* = *vinețele, albăstrele*, fr. *bluet, Centaurea Cyanus* (Panțu, 328), de la *meriu, mieriu*, „*albastru*”. (Cf. „*femei cu ochii mierii*”, — ca „*Vudinii foarte merăi*” din *Herodotul* vr., p. 241, — într-un descîntec din col. Teodorescu, p. 371).

¹⁸⁹ „*Frunză verde Arțaraș*” (*ibid.*, p. 189) e, evident: *arțaraș*, — precum „*și-am zis, Leana, doi arginți*” (*Floarea darurilor*, II, 619) e: *leana* = *foileana* (de la *foaie*).

ÎN JURUL „ALEXANDRIEI” „PAȘTELE BLAJINILOR” ȘI ALTELE

I. — Numărul din oct—dec. 1921, al revistei [...] [„Analele Dobrogei”], reproduce (p. 578 sqq.) un articol al d-lui Th. Sperantia asupra *blajinilor* sau *rohmanilor*, în care excelentul anecdotist ajunge la rezultatul, senzațional, că „*rohmanii* sau *blajinii* sînt *români*, adecă frați de-ai noștri, pe cari i-am lăsat, nu peste mare, ci la mare, în partea unde se varsă apele Bucovinei, adică în Dobrogea”. Aceasta, din cauză că în cutare versiune bucovineană a credinței despre rohmani se spune că ei „trăiesc pe lîngă mare, pe unde se varsă apele din Bucovina, în țara păgînească”.

Monografia *Sărbătorile la români* a [...] [lui] Marian, totuși, din care și-a cules d. Sperantia „argumentele” și la care trimite o dată, i-ar fi putut arăta că ipoteza d-sale nu se sprijină pe nimic solid și că, asupra originii rohmanilor, s-au exprimat de mult păreri fără de asemănare mai plauzibile.

„*Rocmanii*, numiți altmintrelea și *rogmani*, *rochmani* și *blajini*”, — se poate ceti acolo, în vol. III, p. 171 sqq., sub titlul de *Paștele blajinilor*, — „sînt, după credința și spusa românilor din cele mai multe părți ale Bucovinei, un popor creștin, care locuiește într-o țară depărtată. Însă cum se numește țara aceea și în care parte din lume se află ea, nime nu știe cu siguranță. Așa, *românii* din Volovăț și cei din Gura-Humorului cred și spun că *rocmanii*, numiți de cei din urmă *rohmani* și *blajini*, locuiesc lîngă apele cele mari, în care se varsă *toate*¹ rîurile, pîraiele și pîrîiașele; cei din Boian și Comănești zic că trăiesc într-o *pustietate* mare, pe țărmlul mării; cei din Suceava, Rădăuți și Fundul-Moldovei spun că trăiesc în *ostroavele mărilor* . . .; cei din Mihalcea spun că *rohmanii* sînt români² ca și noi, ba încă mai buni decît cei din Moldova și că ei trăiesc foarte departe *peste mare*, tocmai acolo [...], la *Ierusalim*, dar mai încoace de ei . . .”.

Mai precis (p. 173, nota 5): *rohmanii* sînt „niște călugări, cari trăiesc în *pustie*”, niște „*pustnici*, cari postesc opt săptămîni și au Paști abia atunci cînd văd că vin coji de ouă pe rîuri”. Căci la Paștele noastre, gospodinele au grije să arunce în apă găocile ouălor, iar „găocile aruncate pe apele curgătoare încep a pluti și a se duce pe apă în jos, pînă ce dau de *Apa-Sîmbetei* și cu aceasta ajung apoi în țara *rocmanilor*” (p. 176 sq.), cari află, astfel, de sosirea Paștilor și le serbează la rîndul lor. Le serbează, însă, și românii noștri, dar mai ales româncele, cîntînd „întru amintirea fericîților blajini” (p. 179).

Că această prăsnuire a „fericiților” nu e decît un străvechi aspect popular al cultului morților, — pretutindeni „buni” (lat. *manes* din *manus-bonus*), „blajini” (sl. *blažen*), „fericiți” (gr. *μακάριοι*)³, — va recunoaște, sper, și d. Sperantia. *Apa-Sîmbetei*, care curge prin țara lor, e fluviul tipic al infernului (v. n. următor!).

Blajini, „fericiți”, sînt însă și locuitorii *Insulei-Fericiților* din „Alexandria”, celebrul „ostrov al Macaronului” (*Μακάρων νῆσος*)⁴, care, în versiunea sîrbească (ed. Novaković, p. 85, nota), se cheamă: *Ostrova Blaženik* (cf. *ostroave a'blajinilor*, în „Mărgăritare” din 1744, citat în *Dict. Acad.*, s. v. *blajini*[1]). Iar, pe de altă parte, se știe că aceiași blajini, adecă *nago-mudri*, „înțelepți goi” (*γυμνοσοφοισταί*), în redacția bizantină a romanului lui Alexandru obvin ca *brahmani* (*Βραχμᾶνες*), — nume foarte curînd corupt în: *rahmani* (v. Novaković, p. XXVIII, nota 1); cf. și acei *rahmanți*, din zilele cărora ar data vîrcolacii, după Iordache Golescu (G. T. Kirileanu, în „Șezătoarea”, 1922, p. 107).

Indentitatea *blajinilor* sau *rohmanilor* cu *brahmanii*, — care se impune, așa-zicînd, cu rigoare matematică, — a stabilit-o cel dintîi Dr. Ign. Joh. Hanusch, în opera sa: *Die Wissenschaft des slavischen Mythus, im weitesten, das altpersisch-lithauischen Mythus mitumfassenden Sinne*, Lemberg, 1842, p. 197 (apud Marian, o. c., p. 186 sqq.). Ea a fost reluată apoi de d. N. Cartoian în *Alexandria în literatura românească*, p. 100⁵.

Concluzia e evidentă:

Paștile blajinilor [...] nu au în ele nimic specific dobrogean⁶. Originea *blajinilor* sau *rohmanilor* e în „Alexandrie”.

II. — „Apa-Sîmbetei”, lîngă care locuiesc blajinii, apare azi în locuțiunea *a se duce pe apa sîmbetei*, „a se duce pe copcă”, și-n imprecățiunea: „ducă-se pe apa sîmbetei, — și a duminicii!” (cf. Hasdeu, *Etym. Magnum*, II, col. 1288).

Topografia ei e următoarea:

„Împrejurul Iadului se află un fel de cîmpie stearpă, ca și cînd ar fi arsă de foc; iar prin cîmpia aceea trece *Apa-Sîmbetei*, care se revarsă în Iad” (Marian, *Înmormîntarea*, la Hasdeu, o. c., I, col. 184), — spre deosebire de *Apa-Duminicii*, „un rîu mare și limpede”, care „trece prin mijlocul cîmpiilor întinse din prejurul Raiului” și „se revarsă în Rai” (*ibid.*).

Pomenirea *Apei-Sîmbetei* în povestea bucovineană cu „Premintele Solomon” (o. c., II, 1288), adecă însuși Solomon înțeleptul, arată limpede atmosfera biblică, de *Vechi-Testament*, a superstiției — și *Apa-Duminicii* nu e, fără îndoială, decît un pendant creștin, o *contre-partie* a *Apei-Sîmbetei* iudaice.

În acele părți ale Orientului, însă, această *Apă a Sîmbetei* a avut, se pare, un substrat geografic real: fluviul *Nahr-Arka*⁷ de astăzi se chema, în adevăr, odinioară *Σαββατικὸς ποταμὸς* (Josephus, *Bell. Jud.*, VII, 5; cf. Pauly-Wissowa, s. v.), deoarece „curgea șese zile pe săptămînă, iar în a șaptea seca”. E cunoscutul *Σαββάτιον*, *Sabbation*, *Sambation*, „Sabbat-

fluss, ein mythischer Fluss, der nach der jüdischen Sage die Sabbatruhe beobachtet", despre care se vorbește în *Lexiconul Meyer*⁸.

I. Marquart (*Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig, 1903, p. 197) îl caută prin Africa, respingînd părerea lui Westberg, care-l localizează în Rusia, la Chiev, interpretînd greșit pe Σαμβατάς (= scand. *Sandbakki*, „Sandbank”), numele acestui oraș la Porphyrogenetos (*De adm. imp.*, ed. Bonn, p. 75, 1)⁹, în legătură cu iudaismul chazarilor. Controversa asupra realității, substratului și situației fluviului, nu are însă decît un interes secundar pentru noi, o dată ce e fapt că, în anume redacții, „Alexandria” vorbește de-o „Apă a Sîmbetei”, ca de unul din rîurile care, împreună cu *Rîul-de-Lapte* și *Rîul-Nisipos*, duc la „ostrovul” brahmanilor, — „rohmanilor” sau „blajinilor” noștri (v. îndeosebi: Th. Nöldeke, *Beiträge zur Geschichte des Alexanderromans*, în „Denkschriften der (Wiener) Akademie”, vol. XXXVIII, 1890, p. 48, cu nota 4).

III. — Măru-Roș. Ca o expresie „egală cu duce-te-ai pe apa sîmbetei!” se citează în Gh. F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului român*, p. 10, blăstămî: „Duce-te-ai la măru-roșu!”.

„E unul din cele mai îngrozitoare blăsteme”.

„În Vîlcea”, expresiunea *măru-roșu* este egală cu limita cunoștințelor geografice pe care le are poporul. Așa, un țaran, care făcuse armata la Bîrlad, — oraș care pentru el era un fel de finis terrae, — îmi spunea că de la Bîrlad încolo „este Măru-Roșu” (*ibid.*, p. 9).

„Pînă mite la *Măru-Roșu*, unde-i Călărașul de astăzi”, știe că i-ar fi gonit odinioară nemții pe turci un țaran din Covurlui (*Grainul nostru*, I, p. 323).

Firește că localizări ca acestea (Bîrlad, Călărași) sînt lipsite de orice valoare — ca și, mai sus, „rîurile Bucovinei”: ele nu sînt decît expresia individuală, subiectivă, a orizontului geografic al celui ce vorbește. Ar fi interesant de văzut unde așază *Măru-Roșu* — dacă expresia li-e cunoscută — locuitorii din cutare cătun mehedințean, care el însuși se cheamă — desigur pentru un motiv mult mai concret — *Măru-Roșu*. E psihologia tuturor adaptărilor.

Ceea ce e general în această credință este extrema depărtare a locului indicat prin *Măru-Roș* — și, cu acest înțeles, expresia românească, atestată și aiurea (v. „Dacoromania”, I, p. 455) este, fără îndoială, identică cu ngr. ἡ Κόκκινη μῆλις, la care am raportat-o, după Politis (*l. c.*), și care se întîlnește, la grecii moderni, în legendele din ciclul lui Alexandru (cf. încă: Ath. Buturas în „Zeitschrift des Vereins für Volkskunde zu Berlin”, XXIV, p. 169).

Interpretarea de „Persia” ce i s-a dat, în cadrul acelor legende și în legătură cu celebra profeție din Dukas, cu Μονοδενδρίον, din hotarul Persiei, pînă unde vor fi izgoniți turcii de către romei (cf. și Θρηνος τῆς Κ-πόλεως, v. 866), coroborează cu *cazılbaș*: „persan”, literal: „Cap-roșu” (fes-roșu), — în „Alexandria” românească și: *cazırvași* — și cadrează, mai larg, cu cele ce știm relativ la criteriile orientale de deosebire și denumire a ținuturi-

lor, după colori: *Marea-Roșie* pare a însemna, de fapt: „Das Merr des roten Landes”, sau „Marea-Străinătății” (rot = ausländisch) — *Te Teșèr*, adică „Țara-Roșie” sau „Străinătatea”, fiind, pentru vechii egipteni, întreg ținutul dintre Nil și Marea-Roșie, din cauza nisipului roșietic (cf. *Kázâlkum*), în opoziție cu *Kem*, pământul negru (cf. *karakum*) al Egiptului propriu-zis, adică al *Kam-it-ilor*, sau *Kem-it-ilor* (v. A. Wiedemann, *Das alte Aegypten*, Heidelberg, 1920, p. 14).

Kara-agaci, „Copacul negru”, s-a numit „die in Mittelasien der Grösse halber bekannte Ulme” (Vámbéry, *Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes*, p. 232), iar un sat *Qara ag[h]adj*, omonim cu *Caragaci* [...] (care nu e, cum s-a spus, pl. lui *caragace*, „țarcă”), se află „sur le Bosphore” (Kieffer — Bianchi, II, 468). — *Karaagaci* se chema, de altfel, și o seminție de nogai. — Cf. și sl. *agac*, ‘Agazbaum, acacia’ (Bernolak).

IV. — Nedeia-Cetate. D. Cartoian a arătat, în cartea citată, p. 97, că vestita cetate *Antina*¹⁰ din Romanați nu e, în fond, decît însăși *Atena* din Alexandria, „Antina” și ea, deși nu, neapărat, ca „floare a cetăților”.
ἀνθός!

Cred că putem adăogi încă un ecou de acest fel al romanului lui Alexandru: faimoasa *Nedeia-Cetate* din basmul muntean, pe ruinele căreia Hasdeu a construit odinioară un întreg eșafodaj de ipoteze.

Iată, mai întâi, pasagiul din „Fiul vînătorului” (căci așa se cheamă povestea, culeasă de Ispirescu):

„— Fiule al vînătorului, zise împăratul, mi s-a spus de un oarecine că tu te-ai fi lăudat că poți să aduci meșteri de la *Nedeia-Cetate*, să-mi zidești un palat, cum nu s-a mai văzut altul, cu oasele astea de fildeș și să-l învelești cu peile de aspidă ce mi-ai adus”.

Flăcăul se învoi, dar ceru împăratului să-i dea „o sută de corăbii cu sare” și, pornind la drum, „după o călătorie foarte lungă”, ajunse la *Nedeia-Cetate*, unde voi să intre, dară la porți îl opriră ostașii.

Hasdeu (*Oltenescele*, Craiova, 1884, p. 113; cf. *Etym. Magn.*, IV, p. CXXXV) și, pe urmele lui, tiptil, autorii eterogeni ai „Dicționarului geografic al jud. Dolj” (p. 219), vedeau în „Cetatea” basmului „satul Nedeia din jud. Dolj”. Economia poveștii, totuși, — cu „fildeș” și „aspidă”, cu „ostași” la porți de cetate etc., — evocă atît de sugestiv mediul „Alexandriei”, iar *India-Cetate*, numele capitalei indiene, în care se retrage Por, biruit, și intră triumfător Alexandru, — evenimente făcute pentru a impresiona puternic și durabil sufletul popular, — sună atît de asemănător cu *Nedeia-Cetate*, încît identitatea lor mi se pare absolut verosimilă.

Pentru topică (redact. sîrb. din Novaković, p. 103, are: *gradu Indipolie*, sau *Înădipolē*), compară: *Persida-Cetate* (Cartoian, p. 59), *Filipus-Cetate*, *Filipa-Grada*, alătura de *Cetatea-Filipusa*, *Cetatea-Filipusului* = *Philippopolis* (*ibid.*, pp. 50, 36, 34), *Argos-Cetate* din „Herodot” (ed. Iorga, p. 14); iar, sub raportul sensului („India-Cetate” = cetatea indiană prin excelență, capitala Indiei), cf. gr. *Persepolis*, propriu: „Cetatea perșilor, capitala Persiei”, *Sidon*, originar: „Capitala sidonilor, adică a fenicienilor”

(cf. Ed. Meyer, *Reich u. Kultur der Chetiter*, Berlin, 1914, p. 15, nota 1), sîrb. *grad Iegipat* (Novaković, p. XLVIII) = *Eghipet cetate* „capitala Egiptului”, mfr. *cit  d’Aufrique* = it. *città di Meh dia*, capitala Africei, numită după întiul st p nitor fatimid, Obeid-Allah, zis : *Al-mahdi*, „Dezrobitorul” : *Almadia*, *Almedia*, sau — fără articol — *Madia*, *Media*, actualul *Mahe-dia*, l ng  coasta estică a Tunisului (v. F. Settegast, *Odyssee als Quelle mittelalterlicher Dichtung*,  n „*Zeitschrift für romanische Philologie*”, 1918, p. 332) ; apoi, în aceeași epică medievală franceză, *chit  de Roussie* = *Russland* (v. W. Wilke, *Die franz. Verkehrsstrassen nach der Chanson de geste*, Halle a. S., 1910, p. 25), *Bilad el-Moskof*, „ ara moscoviților (muscalilor)” pentru arabi, cari numesc Siria  i Damascul în același chip : *E - am*.

Ceea ce a înlesnit trecerea de la *India-Cetate* la *Nedeia-Cetate* a fost, — pe l ng  asemănarea fonetică, accentuată, poate, prin pseudografii sau pseudoergii ca : *Nindia Cetate* = * n India Cetate* (cf. *Nidia* — *India*, în toate ms. lui Ureche, ed. Giurescu, p. 97), —  i popularitatea apelativului *nedeie*, „zi de t rg, t rg, b lci, iarmaroc, slavă, hram, rugă,  ocodolm”, lit. : „zi nelucrătoare, duminică”, de origine slav ¹¹.

Ca o nouă paralelă, putem aduce pe „*Neagra-Cetate*”, spre miez -noapte, dintr-o „poveaste la un ’mpărat’”, din Giuglea-Vîlsan (*De la românii din Serbia*, p. 369), întru totul asemănătoare cu „*Neagra-Cetate*, ce spre miez -noapte bate” din „*Arghir  i Elena*” al lui Barac (ed. Brașov, 1915, p. 21), adică cu ung. *Feketev ros* din originalul lui Albert Gergei (cf. Hasdeu, *Cuvente den b tr ni*, II, p. XXXVIII), identificat cu * opron* (Purbach, Podbuk).

Ecoul e cu at t mai probabil, cu c t în aceeași colecție de c ntece românești din Serbia, găsim balada lui „*Ardiu Cr i or*” (p. 229), evident identic cu Arghir¹², precum  i varianta „*Chilidor*” (p. 251) din : *Heliodor* — altă reminiscen   din literatura scrisă ; „a lui Eliodor istorie etiopiceasc  !” —  n care, alături de Arghir („*Arghiu*”), apare  i Elena : „*Ilenu a*” (p. 252).

Un fragment din „*Istoria lui Arghir  i a Elenei*”, cules de la un mo neag din Văleni — Prahova, se dă în col. Tocilescu, II, p. 1078 ; iar vestitul dialog rimat între „*Leonat be ivul  i Dorofata soția sa*”, al aceluia i Barac, l-a putut culege, de curînd, d. Giuglea [...] (*Din literatura populară de astăzi* [...], p. 12).

Pretutindenii, deci, r sfr ngeri, în produsele populare, ale literaturii scrise în spiritul poporului.

Poate, — dacă nu e la mijloc „un topic fictiv” (  ineanu, *Basmele române*, p. 685), — chiar acel *Sablja-Grad*, *Sabie-Cetate*, din alte basme, să nu fie dec t *Sibiul*, *S biul* lui *Iencea-S biencea*, sau *Iancu Sibiiancu*, „*Iancu Sibianul*” adecă *Ioan Corvin* din *Inidoara*.

V. — Figura lui **Alexandru-cel-Mare**  nsu i, care s-a impus totdeauna ca un termin de comparație ideal în materie de vitejie  i ca un suprem elogiu pentru un emul, se  nt lne te în literatura noastră populară orală mult mai des dec t lasă a se vedea ancheta d-lui Cartoian (*o. c.*, p. 101).

Alătura de „mărirea lui Darie”, de „înțelepciunea lui Solomon” și de „darul lui Avram”, „vitejia lui Alexandru Machedon” e aproape nelipsită din conăcării și orații nupțiale (v. d. ex.: Valeriu Dugan — Opaît, *Vătăjelul sau orațiuni ținute la nuntele țărănești*, Brașov, 1906, p. 38). Până și-n parodii obscene țigănești, ca „anecdota” din Tocilescu, II, 1131, vîrsta celor „trei tărîțe și-un pasat” se determină prin: „de cînd cu Alexandru-împărat”¹³.

Adesea, totuși, numele viteazului macedonean apare alterat, ca în acel „*Martidor* împărat” dintr-o urătură de Sf. Vasile din colecția Vasiliu (p. 173), care e, negreșit: *Machedon*, *Machidor* (cf. *Suhodol* — *Socodor*), poate și prin contaminație cu *Melchior* din „Irozi”.

Că, în un „împărat *Constantin*, care a fost cel dintîi împărat al nostru” și care stă cu oastea lui supt pămînt, așteptîndu-și sorocul și norocul, spre a ieși la iveală, ca într-un *mundus patet* antic (culegerea *Din popor*, în „Biblioteca pentru toți”, p. 30), se ascunde — aliat cu Constantin-cel-Mare, împăratul creștin $\kappa\alpha\tau' \ \epsilon\acute{\xi}\omicron\chi\eta\nu$ — însuși Macedoneanul, o dovedește „calul lui, care are un corn în frunte” (p. 32), ca *Ducipal*.

VI. — **Criș** sau **Cris**, numele lui Croesus în „Alexandria”, s-ar fi păstrat, după Șăineanu (*Semasiologie*, p. 173), cu sensul de „bogat, puternic” în locuțiunea „*crișu-eu!*” din Alecsandri:

Dar, crișul-eu! toți mă rîvnesc
Și ca de-un drac toți se feresc,
Că-s subprefect într-un ocol
Și-n țara mea joc mare rol!

Versurile sînt din „Rusalii” (*Teatru*, p. 711).

Alt pasagiu, din „Florin și Florica” (*ibidem*, p. 912) sună: „În sfîrșit îs boier! ... cu ciubucu meu, cu giretca mé, cu surtuca me ... Crișu eu! știu că am să mi-o scot în piele de acu-nainte” (cf. încă p. 1635).

Exclamația are însă mai curînd aerul unei invocațiuni religioase, în genul germ. — pop. *Je, o je, ach a je!* (= *Jesus*; o *Jesus*; ach, Herr *Jesus!*) *Jesus Maria* etc., — și, ca atare, ar putea fi o prescurtare din *Christus Jesus!* (poate în forma unguirească: *Krisztus Jézus!*). Cf. și formula $\epsilon\nu \ \chi\rho\iota\sigma\tau\acute{\omega} \ \text{'}\text{I}\eta\sigma\omicron\upsilon$, despre care v. Deissmann, *Die neutestamentliche Formel*, „in *Christo Jesu!*”, Marburg, 1892, *passim*.

VII. — Părerea că rom. *hoț*, rămas pînă astăzi neexplicat, ar reprezenta etnicul *got* (*goți*), nu mai are azi nici o trecere. *Gotofințișor* din „Nemțișor, *gotofințișor*” (Pamfile, *Jocuri de copii*, III, p. 63) e o simplă variantă a cunoscutei formule: „*Neamț, cotofleanț*” sau „*cotrofleanț*”, care poate fi explicată prin *Kartoffelpflanzer* sau altfel, dar n-are nici o legătură cu goții. „*Sigoții*” [...] [lui] N. Densușianu odihnesc în chestionariul din „*Revista critică — literară*” (III, 224), alătura de „*blînzii strogoți*”, tot atît de reali și tot atît de imaginari ca și dînșii. Toponimice, ca *Goteșu* etc. (cf. *Hoteș* etc.), nu inspiră mai multă încredere.

Există, cu toate astea, un loc, în scripturile noastre bătrânești, unde goții s-au pîtit sigur, profitînd de o asemănare de nume, și ni s-au păstrat pînă astăzi: „Alexandria”.

Goți, magoți, agar, axos, dichis, hotin, hanarte, hasan, climand, talnii, heanii, martatin, fohanii, agramantri, aflit, psogol, faracii, iratii, sisochia și nichieni, lescrătenii, — așa sună pomelnicul „limbilor păgîne”, închise de Alexandru Machedon între cei doi munți, în cunoscutul episod din „Alexandrie” (ed. Ciurcu, p. 96; cf. ed. Sadoveanu, p. 109).

Identificarea acestor „limbi” fabuloase cu diferite seminții istorice — în parte, biblice — se complică, mai mult decît se explică, prin confruntarea cu variantele sîrbești: **Gothi i Magothi, Anongesъ (Anagisъ), Amesъsъ (Agesъ), Ietrenishi (Exanihei), Divaresъ, Fotinei, Nevni (Ovih Dvojikh), Far'zani, Ilmadi, Zanarotъ, Theani, Mar'mathiani, Hahoni, Agrimatri, Anonfagi, Psoglavi, Far'dei, Alanesъ, Fosonikei, Ansinei, Tataři**” (Novaković, p. 110; cf. *ibidem*, începînd de la „Ilmadi”, variantele: „*Klimadiksa, Narthiteia, Nimoraglav, Far'dei, Alanesъ, Fosonikei, Anъsinikei, Salatari*”).

Ici-colea, identificările se pot face fără mare dificultate; în genere, însă, ele merg foarte anevoie: *agar* sînt, evident, *agarenii, agarinenii*, coborîtori din *Agar*, roaba, soția lui Avram, prin Ismail; — *axos* e populația de lîngă fluviul Oxus, actualul Amû-Daria, afluent al M. Aralului; — *iratii* sînt, cu siguranță, iranienii, persanii din Irak (v. Kieffer-Bianchi, I, 155); — pentru *faraci* în care se pot amesteca și *thracii*, ne-am gîndi la *farsalu, ferselii*, „parsii, perși” (din *Fars*), ori la *Araxes*, iar în *hanarte* sau *xanarte* s-o fi ascuzînd *Taxartes* (Syr-Daria de azi), dacă nu chiar numele seminției trace a *anartilor* (Ἄναρτοι). *Fohanii* sînt, foarte probabil, *phoceenii*; *heanii*, poate *hioții* (cu sufix slav); *agramantii* sînt *garamanții* (complicați, poate, cu *arimaspii*, „arimathii” din unele versiuni); *hasan* = *hassani* (Asan?), *nichienii* = *niceenii*, *psogol* = *psogolav, psoglav*, „căp-cîn” (Κυνοκέφαλος). Pentru *Anonfagi* din sîrbește ajută întrucîtva *Agrio-phagi* din cutare redacțiune occidentală (v. lista respectivă, în Ausfeld, *Der griechische Alexanderroman*, p. 30 sqq., 124 sqq.: *sciți*, Δαπίσιρες (= Δάαι Πίσσουροι?), *kautoni, iberii*, Σίνδοι, *arabi, oxydraki, kausiani*, Ἀππαῖται, *bosporani*, Ἄγροι, Χάλυβοι οἱ καὶ Χάλδαοι, *euonymiți, alani*).

Un prețios auxiliar pentru identificarea formelor sîrbești este, în schimb, tabloul sinoptic al variantelor din Marquart, *o. c.*, p. 357, nota 4: *Anig, Anog, Ἄνουγοί* și *Agig, Ageg, Ἐγεῖς* explică pe *Anagésъ* și *Agesъ*; — *exaniheii* se identifică cu Ἐξενάχ, în cari s-au recunoscut *așkenazii* din *Geneză* (10, 3); — *Divaresъ* = *Difor, Διφάρ*, iar *fotinei* = *pothimheii*, Φωτινοῖοι; — *Far'zani* sînt *Parzaje, Φαριζαῖοι*; — *Mar[']mathiani*: sînt *sarmatiani*, gr. Ζαρμαντιανοί, Σαυρομάται; — *hahonii* reprezintă pe gr. Χαλόνιοι, avînd de corespondent în unele texte pe *Agrimardi*, cari, de fapt, ca gr. Ἀγριμάρδοι (în versiunea latină: *Alani*), explică pe sîrb. *Agrimatri* următor și, deci, — cu toate cele observate mai sus —, și pe rom. *agramantri*. *Alanesъ* apare la fel: *Alanaje, Ἄλανες*; — pe *fosonichei* îi

avem în *Philosonici*, Φισολονικαῖοι = *Pisilon* (cf. Ἀπίλων); — ultimul termen al enumerației, *tatarii* se echivalează cu *Saltraje*, *Saltarcacik* din red. orientale, lat. *Paltarci*, gr. Σαλτάριοι. — *Thragaje*, Θαρβαῖοι (=Θαρκαῖοι), coroborează interpretarea lui *faracii* din red. rom. ca: „*thracii*”, iar Ἄνουφάγοι, pe cari versiunea siriacă [sic] îi arată ca o conrupere din ἀνδροφάγοι sau ἀνδρωποφάγοι, explică mai bine decît ἀγριοφάγοι pe *Anonfagi* din red. sîrbă, unde, într-un *Anongesъ* sau *Anusъсъ*, trebuie să vedem reflexul lui Ἄνουγοί = Νοῦνοι, Οὔννοι (cf. Porphyrogenn., *De caerim.*, p. 740), etiop. *Nûlî* sau *Nûjâl* (Nöldeke, p. 33, nota 2).

Acum să ne întoarcem la *goți*. În „*goți și magoți*” din capul pomelnicului avem o interesantă amalgamare între legenda biblică despre *Gog* și *Magog*, vestiții „jidovi” (uriasi), dușmani ai lui Israel, trecuți din Apocalips în romanul lui Alexandru, și realitatea istorică contemporană a *goților* (cf. Τὸν Γῶγ καὶ Μαγῶγ, ἔρχονται Ἐζεκὶελ 39, 1): de unde, acel produs hibrid „*goți — magoți*”, — paralel cu it. dial. *gogemagòga*, „distruzione, sfacelo”, *goghemagoga*, „distruiggimento” = *Gog e Magog*: „andar *gogemagoga* — andare in rovina” (G. Bertoni, în „Archivum Romanicum”, II [1918], p. 77; cf. și fr. *magot*, „speță de maimuță fără coadă”).

Se știe, în adevăr, că la scriitorii orientali, *madjoudj*, ca și *iādjoudj*, conrupții resp. din *Magog* și *Gog*, înseamnă: „les peuples habitant l'extrémité du monde connu et contre les invasions desquels Alexandre-le-Grand, surnommé *Zulqarneïn*, fut obligé d'élever un mur de fer” (Kieffer — Bianchi, II, 730; cf. p. 1244: *iēdjoudj[u]* *meedjoudj*, „*Gog et Magog*”).

Magog reprezintă, încă de la Iosephus, pe sciți, iar în versiunile creștine ale „Alexandriei”, *Gog* și *Magog* reprezintă pe huni: „et de Alexandro rege, legimus, quod ad conclusionem gentium *Goc et Magoc*, quae Gazares (= chazari!) nunc vocantur, gentes quondam *Hunmorum*, petierit” (*Christiana expositio in Matth. c. 37*, la Marquart, l. c.). Trecerea în Γῶθ-Μαγῶθ, la Pseudo-Kallisthenes, s-a operat supt influența părerii lui Ambrosie, combătute de Jeronim, dar reluate de Cassiodor, că *Gog* și *Magog* ar fi numele *goților*: „Scio quemdam *Gog et Magog* tam de praesenti loco quam de Ezechiel (cf. mai sus!) ad *Gottorum* nuper in terra nostra bacchantium historiam contulisse” (citată de Marquart, p. 358, nota).

VIII. — Textul grecesc al „Alexandriei” pare a cuprinde și o mențiune a românilor. Iată, anume, cum:

Originalul grec al versiunii sîrbești numește, pe lângă Κουμάνοι, și pe Ἀλαμάνοι sau Ἀλαμίται, — la cari, mai târziu, s-au adaus Σακουλάται = *socolații*, *scoloții* (cf. turc.—arab. *saqālibet*, *saqālibè*, „Scythes, Slaves, Russes et autres peuples septentrionaux”, pl. lui *syqlāb*: Kieffer — Bianchi, II, 113). Acești Ἀλαμάνοι însă au fost identificați de Wesselofsky („Archiv für slav. Philologie”, VIII, p. 333), o dată cu *alanii*, iar altă dată — pe baza cunoscuților Κουμάνοι τῆς Ἀλαμανίας din aceeași „Alexandrie” grecească — cu înșiși *cumanii*, a căror țară se cheamă, la Edrisi: „Al-Kamania”.

Acum, 'Αλαμάνοι sînt, la bizantini, „nemții” (*Alaman, Gherman*, scrie și Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, ed. Giurescu, p. 46) și — cum e sigur că numele mocănesc, de cioban și dulău, *Alăman*, de la noi, sau *alaman*, „Fresser, gefrässiger Mensch” al serbo-croaților (Filipović), sînt același cuvînt, — sigur e și că acei *alamani*, despre cari se spune, în faimoasele clasificății zoologice ale popoarelor după însușirile lor dominante, că-s „vulturii” (*орелъ*), sînt germani.

Decît, aceleași zodii etnice, după cumanii-pardoși, unguri și cerchezi, numesc a doua oară pe *alamani*, de astă dată ca „zimbrî” (*Зебри*, „Auerchs”).

Acești *alamani-zimbri*, însă, apărînd în tovărășia cumanilor, pot fi socotiți, cred, fără păcat, ca *români*.

Ordinea enumerării e, de altfel, pînă la punct tipică și paralelă cu cea din „Orașele” împăratului Leon Filozoful (Legrand-Gidel, în „Annuaire de l'Association des études grecques”, 1874, p. 155, relevat de d. N. Iorga, în „Revista istorică”, 1920, p. 272) [:]

Οἶον Οὐγγρους τε καὶ Ζήχους,
'Αλανούς, Βλάχους, Κουμάνους,

unde, după d. Iorga, prin „alani” se înțelege, probabil, tot „valahi”. Fiindcă e vorba de „valahii” lui Ioniță *Asan*, nu e fără interes să subliniem că într-o anume variantă a „Alexandriei” bizantine, în loc de 'Αλανοί, se zice 'Αζανοί, iar în cutare red. sîrbească, „*Anasarhos*, Pelagonski țar” se cheamă repetat: *Asanarhos* (Novaković, p. XLV). — Tot așa, de ex., în Θρήνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, v. 648 (ed. Ellissen): Φράγκους, Κουμάνους, Τζερασούς, Βλάχους καὶ 'Αλαμάνους.

Observăm, în fine, că Ζήχους (cf. și Ζιχοί), care amintește la prima vedere pe *cehi*, înseamnă, cu siguranță (așa, încă la Strabo, XI, 2), ca și Ζυγοί din zodia pomenită și ca *zăcheii* din Gaster (*Literatura pop. rom.*, p. 456), pe cerchezi (Τζερασοί din „Threnos”) și că acel *Alamanco*, „turc”, din argotul balcanic, de care se pomenește în „Archiv”, l. c., a rezultat, probabil, din fuziunea lui *Alaman* (*alamanka* e, în sîrbește, și „un fel de sabie”) cu *Allah* și *Othman* (*Osman, Aliotman*).

„Analele Dobrogei”, III, 1922, p. 325—338.

NOTE

¹ Nu numai ale Bucovinei, deci!

² Etimologie populară (*rohman-român*), ca și *rogman* — *rog* (corn) sau *rugmani* — *rug* (Coșbuc, p. 182).

³ Firește, însă, că „preafericitul”, ca titlu al patriarhilor (gr. μακαριώτατος alături de παναγιώτατος, preasfințitul), nu îndreptățește la concluzii relative la data morții acestora,

cum credea d. Gorge Pascu (*Istoria literaturii române din secolul XVII*, p. 155; cf. rectificarea d-lui D. Russo, în „Adaos”). O expunere completă, relativ la aceste epitetete, dă H. Gelzer, *Der Patriarchat von Achrida*, p. 17 sqq. (în special despre μακαριώτατος, v. pp. 181—3).

⁴ Μακάρων νῆσος, încă în Pindar, Ol., II, 77 și Herodot, III, 26 („Ostrovul fericiților” în trad. vr., ed. Iorga, p. 157). Interesantă, mai ales, această mențiune, uitată, din corespondența lui Ciceró: „Ne vivam, mi Attice, si mihi non modo Tusculanum, ubi ceteroqui sum libenter, sed μακάρων νῆσοι tanti sunt, ut sine te sim tot dies” (*Ad. Atticum*, XII, 3, 1). — Observăm aici că numele împăratului din „Macaron” în red. bizantine, *Dandamis*, căruia i s-a substituit ulterior epitetul *Evant*, εὐάντης, „plăcut” (Cartoian, p. 43, cf. Ivan-Împărat din basme), era, în realitate, numele unuia dintre filozofii din suita lui Alexandru, cinicul *Dandamis*, la Strabo, greșit: Μάνδαρις (v. Camillo Morelli, *Sulla tracce del romanzo e della novella „Alessandro e Dandamis”*, în „Studi italiani di Filologia classica”, n. s., I [1920], p. 25 sqq.), ceea ce explică numele *Meneadra* din versiunea sîrbă, care-l consideră, „împreună cu *Aristotelea*”, ca „dva makedonske filosof” (p. XLIV, Novaković, unde „filosof Sofoklje”, p. XLVI, corespunde cu „filozoful *Soflochie*” al nostru; Cartoian, p. 53).

Pentru *Dardaus*, voievodul (cf. în *Marele dicț. geografic: Muntele Dărdălușului*), pe care l-am indentificat cu *Dandarusa*, *Dardanusă* din Novaković (v. „Dacoromania”, I, p. 456), sînt de comparat nu numai Δάρδαυοι („Dardalii” din col. de poez. pop. Giuglea-Vilsan, p. 276 [=] *Dardanlii*?), ci, mai cu seamă, acei Δανδάριοι caucazieni, identificați de Tomaschek (*Die alten Thraker*, p. 26) cu cerchezii (Κέρκεται), și chiar Δαρδανέες curzi din Herodot (*ibid.*). — N-am putea spune dacă aparține aici n. topic vlăscean *Dandara*; dar faimosul n. de familie bulg. *Dandarevski* e, foarte probabil, din familie.

⁵ Păreră, divergentă, susținută de Kaindl (*Die Huzulen*, p. 76, ap. Marian, o. c., p. 187, nota 1), că numele rahmanilor ar deriva din arab. *rachmân*, „blind, blajin”, — frecvent în toponimia balcanică, și-n Dobrogea! — a reprezentat-o la noi d. Șăineanu (*Infl. orientală*, I, p. CCLXXX).

⁶ Cf. și rut. *na rachmanskyi velyk den*, propriu: „la paștele rahmanilor”, adică „la paștele calului”, *ad Graecas Kalendas* (Miklosich, *Die türk. Elemente in den südost-und osteuropäischen Sprachen*, s. v. *rahman*, p. 145).

⁷ De fapt: fluviul *Arka*, deoarece *nahr* = *nahar* e cuvîntul semit pentru „fluviu”, precum *dwiṣa* din *Dwiṣa Sukhatara*, „Socotora” (una din insulele cu care a fost indentificat „Ostrovul Macaron”) e termenul sanscrit pentru „însulă”.

⁸ Ca o curiozitate de istorie culturală, notăm că ngr.—pop. σαββατιτικόν, „centime ou centimes payées au maître d'école par les écoliers chaque samedi, honoraires” (Contopoulos), se plătea pe vremuri și-n Ardeal, în natură: „Merită crezare împărtășirile tradiționale, că plata (preoților sau «dascălilor») o formau contribuțiunile de bună voie ale locuitorilor, ouă, poame, brînză, lapte, grăunțe și lemne de foc, ce le aduceau copiii de acasă (Sabbatalii)”. (V. Păcală, *Monografia com. Rășinari*, p. 375).

⁹ Numele tătăresc al Chievului ar fi, după Bruun, acel Μαγκαρία la Neilos Doxopates, în 1143, care ar corespunde cu „orașul scitic”, *Mangalia*, „ubi Europa terminatur”, din Simon de Keza (Marquart, p. 59), indentificat de Kuun Géza cu *Mongolia*. — Adăogim că și *Mangalia* noastră ar putea fi o pronunțare slavă a lui *Mongolia*, deci fără legătură cu *mangal*, cum se crede.

¹⁰ De „apa Antuia” (*sic*), peste care „să mai vede o zidire de cetate mare la ținutul Românaților”, vorbește „O descripție a Țerii Românești”, tipărită de d. N. Iorga, în *Studii și documente*, III, p. 47.

¹¹ Sub formă dialectală *neghee*, „saltus paganalis in agris celebrari solitus, ein Dorfschmaus, oder Dorftanz, der ausser dem Dorfe angestellt wird”, îl are și *Lexiconul Budan*, p. 425. Cf. Pop—Reteganul, în O. Denssianu: *Grainul din Țara Hațegului*, p. 275.

¹² Ceea ce nu e cazul cu „*Arghir*” din cutare plugușor: „(Morăreasa) cu degetele înghe-nărate, cu minile îmbîrnate, zicea că-i de *Arghir* mușcată și era de Dumnezeu lăsată” („Șezătoarea”, XIII [1913], p. 126) unde *Arghir* = *alghini*, pronunțare moldovenească pentru albine (care și apare, de ex., în varianta Baronzi—Iorga, *Un mănunchi de colinde... din jud. Putna*, p. 36).

¹³ Firește, însă, că nu e același lucru cu „Alexandru—Împărat” din cîntecule lui Napoleon (v., între altele: varianta din Iosif Popovici, *Balade populare din Banat*, p. 117, sau aceea de origine evident cărturărească — din col. Alexici, *Texte de lit. populară română*, I, p. 124, în care se pomenește de „Viliton” = Wellington, de „Ludăvacă-mpărăteasă” = Ludovica, „Louise” și de „Ilin-apusului” = Sf. Elena, în apus): îl denunță cazacii și muscalii lui! — Alte variante, v. în col. Teodorescu și în Pop-Reteganul, *Trandafiri și vioarele* (p. 27).

[CÎTEVA SPECIMENE DE GERUNDIU ÎN -URE]

Fiindure-că cu variantele: *cindură-că*, *cinderi-că*, *cindrilea-că*, *cindrea-că* (v. *Dicț. Academiei*, supt *fiind-că* și cf. it. *essendo che*, fr. *étant donné que*) e singura formă de acest fel, cunoscută pînă acum în dialectul dacoromân¹.

Iată însă că, într-o carte de judecată pentru moștenire, din „Condica lui Constantin Mavrocordat ca domn al Moldovei, 1741—2” (N. Iorga, *Studii și documente*, VI², p. 257, no. 394), întîlnim alte două gerundii de această factură, extrem de interesante:

„La cheltuiala nunții *neputîndure* îmbla ei la bani” — și (ceva mai departe): „*Îmblăndure* ei și-n casă, cercînd ca să mai caute bani, i-ar fi găsit iute oameni streini, tufecii, ș-au mers di-au spartu casa și au luat din casă un brîu de argintu a unui Arman . . .”

[Adde, DR, II, 906]: Alte două exemple, într-o copie din 1817 a unui act din 7190: „deci eu *neavîndurea* cu ce plăti . . ., iar *nefiindurea* vaca la Sfete Petre . . .” (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, IV, 1, p. 58).

Fenomenul nu e, deci, izolat nici înlăuntrul dacoromânei și, în explicarea lui, trebuie luat în considerație și acel curios *-re*, pe care-l scoate la iveală (ca pe *u-* mut) cîntarea la sfîrșitul unor versuri populare:

Da la Sălcuță mi-*era-re*
.....
Dară-n iel cine-mi *ședea-re*?
— Savai moichilița lui,
Moichilița lui a bună
Și-i spăla *iliecile-re*,
Toate *diminețile-re*,
Cînd iliecile-i *spăla-re*,
Apa, frate, că-i *roșa-re* . . .

Faptul că, în acest specimen, luat din colecția craineană a dd. Giuglea și Vîlsan (p. 3), enigmatică particulă apare și după substantive, nu trebuie să ne înșele asupra adevăratei ei naturi: ea s-a propagat acolo de la verbe².

La acestea, ea e uneori atît de solidară cu forma verbală însăși, încît un culegător mai puțin experiment o consideră ca parte integrantă a acesteia ;

aşa, d. ex., în următorul fragment de colind din colecția d-lui I. I. Răuțescu (*Colinde*, ed. „Dumineca Poporului”, p. 28 sq.):

[Gheorghe] cînd îmi *auziră*
 'n grajd de piatră că-mi *întrară*,
 Pe negrul mi-l *țăsălară*,
 De sudoare grajdului,
 De praful soltarului.
 Și la scară mi-l *trăseră*,
 Cu undelem mi-l *unseră*
 Și frumos mi-l *înșelară*
 Și pe el *încălicară* etc.

Căci, după părerea noastră, toate aceste forme nu trebuie interpretate ca acorduri „mahalagești” (tip *fostără*), ci ca tot atîtea fuziuni ale verbului cu particula *-re*: *auzi-re*, *întra-re* etc.³

„Dacoromania”, II, 1921—1922, p. 661—662.

NOTE

¹ Un *fiindur*[e] (fără că?), și-n Stefanelli, *Doc. Cîmpulungului moldovenesc*, p. 355.

² Pentru *cumure*? „cum? cum ai zis?” (Frîncu, *Moșii*, 99), cf. și *purure*, *pretutîndere* (-ne), dar îndeosebi: *cum oare*, *cum goge* = *quovis, modo*?

³ Cu totul deosebit e cazul lui *berea* din următorul pasagiu al unei balade din col. Pompiliu, reproduse de Gaster (*Chrestomatie*, II, 292):

Turcu be și nu pre be
 Și be bere de ce re;
 El *berea* (*sic*) cu viclenie,
 Să n-ajungă la beție, —

acest cuvînt nefiînd decît o stîlcire, o răsălmăcire din *be(a) re(a)* = bea bere rea.

ÎN CHESTIA POSTPUNERII ARTICOLULUI

— O nouă ipoteză —

Fenomenul curios al articolului postpus era socotit, cum se știe, ca o particularitate a limbilor română, bulgară și albaneză. Apariția lui excentrică, dincolo de zona „balcanică”, în Scandinavia (cf. vng. *fe-et*, „das Vieh”, *sol-ena*, „die Sonne”), a fost explicată — împreună cu alte elemente de asemănare în costumul popular suedez — prin „lunga conlocuire a goșilor, cari s-au îndreptat apoi spre nord, cu tracii în regiunile Rusiei-Mici și ale țărilor române” (N. Iorga, în „Bulletin de l’Institut pour l’étude de l’Europe sud-orientale”, II, p. 115, n. 1)¹.

Cercetările mai recente însă asupra limbii armene, a cărei independență de grupa iranică a fost recunoscută grație lui Hübschmann și Meillet, au scos în evidență faptul că acea limbă posedă de asemenea articolul postpus: *-s*, *-d*, *-n*.

Brugmann cel dintâi a subliniat acest lucru indicând paralela cu bulgara (*Demonstrativpron.*, p. 45).

Dar Brugmann mergea mai departe, afirmând că articolul postpus bulgăresc nu putea fi împrumutat din românește, și încă mai departe — de astă dată, desigur, prea departe! — respingînd ca învechită presupunerea lui Miklosich că articolul românesc și bulgăresc s-ar datori unei influențe autohtone traco-ilirice (*ibid.*, p. 44): postpunerea articolului bulgar ar fi, după el, un „armenism”, rezultat din contactul cu armenii așezați în Bulgaria.

Învățatul indogermanist uita că ceea ce constituise odinioară trecerea, legătura dintre *armeană* (ca ultim termin indo-european pe teritoriul asiatic) și *greacă* (termin extrem indo-european în Europa) era tocmai acea grupă *traco-frigiană*, al cărui ultim termin, *frigiieni*, sînt recunoscuți, de acord cu tradiția istorică (Herodot, VII, 73), ca *brigii* balcanici, „conlocuitori cu macedonienii” (σύνοικοι Μακεδόσι), din cari au roit armenii însiși (v. d. ex.: G. Feist, *Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen*, Berlin, 1913, p. 432)².

Împreună cu ilirii, tracii și macedonii, acești *Briges* (Βρίγες), deveniți, după transferarea în Asia, *frigiieni* (Φρύγες), au locuit, deci, teritoriul „balcanic”, pe care se constată fenomenul lingvistic în chestie: e de mirare că el se găsește, nu numai la români (dacii erau o semintie înrudită cu tracii), la bulgari (în ființa cărora s-au topit rămășițele trace), la albanezi (descendenți din iliri), ci și la posteritatea vechilor *Briges*, — la armeni?

Cam așa argumentează și d. Ernest Lewy, în articolul său : „Eine kaukasisch-balkanische Beziehung?” din „Orientalische Literaturzeitung”, XXV (1922), col. 145 sqq.

D-sa se ocupă, însă, exclusiv de bulgară : cel mai bun mijloc de a nu înțelege problema în toată complexitatea ei, care nu permite fragmentarea, izolarea diferitelor elemente. Și, pornind de la constatarea că fenomenul postpunerii articolului, firesc față de caracterul accentuat demonstrativ al limbilor băștinașe din Caucaz³, nu e nici vechi indo-european, nici uralo-altaic, d. Lewy conchide că el ar fi „altbalkanisch” și-l explică prin aceea că bulgarii locuiesc într-o regiune unde au locuit odinioară brigii, adică frigienii : de la rudele acestea ale armenilor au bulgarii postpunerea articolului.

Ea n-ar fi, deci, un împrumut „armean” propriu-zis,⁴ direct, de la armenii stabiliți în Bulgaria — cum susținea Brugmann, — ci o moștenire din vechime : d. Lewy e de acord. Numai cât, transmitătorii acestei moșteniri ar fi, după d-sa, exclusiv brigii, pe când, după părerea lui Kopitar și Miklosich, — pe care, lărgind-o, ni-o însușim, — fenomenul ar aparține, originar, întregului grup *iliro-traco-frigian*, adică *autohton-balcanic*⁴.

„Dacoromania”, II, 1921—1922, p. 662—664.

NOTE

¹ O dificultate e, totuși, împrejurarea că în limba transmitătorilor însși fenomenul e inexistent („omnibus vero dictionibus praeponebat articulum *tho* aut *the*”, spune Busbeck) : să se fi pierdut fără urmă ?

² Frigiana se poate socoti ca termenul mediu între armeană și tohariană, pe care Pokorny o considera ca limbă a cimmerienilor traco-frigieni (v. Ed. Hermann, *Tocharische Sprachreste*, în „Zeitschrift für vergl. Sprachforschung”, 50 [1922], p. 302).

³ Pentru posibilitatea unei influențe a idiomelor cauzaziene asupra tohariceii, v. Hermann, *l. c.*, p. 309.

⁴ V. despre el, în genere : H. Hirt, *Die Indogermanen, ad loc.*, iar, în special, despre traci, — pe lângă cartea clasică a lui Tomaschek (*Die alten Thraker*, 1893—4), — : Dr. Gawril I. Kazarow, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Traker*, Sarajevo, 1916, și G. Seure, *Connaîtrions-nous, enfin, un texte en langue thrace ?* (extras din „Revue des Études anciennes”, XXII [1920], pp. 1—21).

CONTRIBUȚII LA STUDIUL SUFIXELOR ROMÂNESTE

1. Un sufix ungurese în românește

A trecut neobservată prezența suf. ung. *-ul* în rom. *lupiul* = 'more lupino' din *Anonimul Bănățean* (ed. Crețu, p. 351)¹.

Curiosul *ῥπαξ*, căruia, ca sens, îi corespunde normal adv. *lupește* sau loc. adv. *ca lupii*, e, în adevăr, un evident decalc, regional sau personal (cf. și lat. *lupi ceu*, la Vergil, *Aen.*, II, 355 = gr. *λύκοι ὄς* din *Iliadă*, XVI, 156), după ung. *farkasul*, „farkas módjára, farkas gyanánt” (Czuczor-Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, II, 611), din *farkas*, „lup” + același sufix adverbial, care se întrebuintează obicinuît în *oláhul* s. *românul*, *franciául*, „românește, franțuzește” etc.².

Derivarea de la plural se explică prin necesitatea de a evita confuzia cu forma articulată de singular (*lupul*), sau, cum îmi sugerează N. Drăganu³, prin forma arhaică și dialectală a însuși sufixului, *-jul* (cf. Simonyi, *Tüzetes magyar nyelvtan*, I, 677), dacă nu chiar din gen. latin *lupi* + suf. *-ul* = *lupi* s. *lupino more*, fiind vorba de un cuvânt latino-unguresc, de care mai sînt în *Anonim*. [Adde, DR, III, 1099:] *lupiș*, formă dial. băn.

2. Încă un sufix neglijat

È suf. rom. *-astru*, pe care monografia d-lui G. Pascu îl ignorează pur și simplu, ca pe atîtea altele (v. DR, II, p. 786 și urm., adăogînd ocazional sufixe patronimice, ca: *-ade* din *Gheorghiađe*, *-ide* din *Philippide*, *-oschi* din *Scaraoschi* = *Iskariotski* sau *Pisoschi* = *Pisovski*, *-oțchi* dintr-un *Potoțchi* = *Potocki* etc., cum și suf. patronimice și toponimice, ca *-ărea* s. *-ărea* din *Purcărea*, *Nucărea*, *Văcarea*: n. de loc. muscelene la Codin, *Muscelul*, I, pp. 113, 119 și 129, unde și n. de munte *Văcăruia*)⁴.

Popular-moștenit într-un cuvînt ca *fiiastru*, *-ă* = lat. *filiaster* (v. d. ex. rev. „*Oltenia*”, I², p. 68), acest sufix, care se regăsește și-n rom. *albastru* = lat. *albaster* (cf. it. *biancastro*, fr. *blanchâtre*)⁵, apare — prin filieră modernă — în neologisme ca: *poetastru*, *critic astru* etc.⁶, și — prin substituție — într-un *sihastru* = ἡσυχαστής, dacă, în acest din urmă caz, nu

avem a face cu o simplă epenteză, ca în *mistreț* etc., sau, mai curînd, cu o influență de analogie a lui ἡσυχαστήριον (după μοναστήριον); cf. și vsl. *sihastrija*, „sihăstrie” = gr. ἡσυχάστρια (v. Cihac, s. v. *sehastrie*).

3. În chestia suf. -ar

Asupra funcțiunii topice a suf. -ar a atras atenția, întii, [...] D. Pușchilă, în „Convorbiri literare” din 1914, p. 662 sqq.

D. Iordan relevă ulterior același lucru („Arhiva”, Iași, 1921, p. 259), adăugîndu-i pe suf. -aș, cu aceeași funcțiune (cf. și *ibid.*, 1922, p. 429). Pe de altă parte, în DR, I, 327, d. Pușcariu, observînd că -ar se adaugă de obicei la toponimicele ce cuprind un -n- în radical, emite ipoteza că -ar, cu această funcțiune topică, n-ar fi decît o disimilație din obicinuitul -an (*ean*).

În replica sa din „Arhiva” (1923, p. 104), d. I. se declară dispus să creadă mai degrabă contrarul: că -an ar fi secundar, înlocuind cu vremea pe primitivul -ar, oriunde disimilața nu se opunea la aceasta, dar, față de alte exemple de topice în -ar, car nu au în radical nici -n-, nici -l-, trebuie să admitem că cele două sufixe, -ar și -an, sînt deosebite (cf. și Bărbulescu, *ibid.*, 1923, p. 60 sqq.).

Astfel de exemple sînt, firește. La cele aduse de noi înșine (v. „Anuariul Inst. de ist. naț.” din Cluj, I, 386) și de d. Iordan (dar *Șorogari* din Iași n-are a face cu *Șoroca* din Mehedinți, cum crede d-sa, p. 105, fiindcă forma veche a numelui, *Ciorogari*, atestată în rev. „Ion Neculce”, I, 119, arată că baza e apelativul *ciorogar*, consemnat la *Anon. Băn.* și Cihac cu sensul de „sutor, cordonnier, savetier”, iar în „Rev. critică-literară”, III, 93, cu acela de „nemeș sărac, pantalonar”, de unde și n. de fam. *Ciorogariu* !?), se pot adăugi oricînd altele (deși d. I. e convins că le-a dat pe „toate” !): *Bercarul* (vîrf în Muscel, unde și pârîul *Berca*: Codin, *Muscelul nostru*, 90), *Luncarul* (deal, *ibid.*, 108), *Pisicari* (*ibid.*, p. 117: după unul *Pisică*?), *Groșari* s. *Groșani* (Ștefulescu, *Tismana*, 476), *Gruitari* (idem, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. XX), „*Peștenaru* Simion Mengiarlîul” (idem, *Istoria Tîrgu-Jiului*, 480 = S. M. din *Peșteana*, „Nisipuri”, ori, cum îndreaptă erata: *Peșteraru* = din *Peștera*; cf. măn. din Muscel, Dîmbovița etc.), *Săcuiari*, azi *Bîrzeiu-de-pădure* (idem, *Schitul Crasna*, 64), = *Secuiani*; *Cîmpănari* = moșii din ținutul *Cîmpeni*, în graiul mocanilor (Frîncu-Candrea, p. 64: formă interesantă și ca diferențiere față de *Cîmpinean*, din *Cîmpina*, „Spinosa”); apoi: *Apostari* (cf. *Apostul*, vale doljeană, din *Apostol*, *Apostu*, ori *apust* = *opust*, la moară?), *Ceaușari* (cf. *Ceauș*, *Ceaușoia* etc.), *Er-cari* (cf. *Iarca-Iarcu* și pol. *jarka*, „noaten”: vsl. *jarŭ*, „Frühjahr”, rom. *iar*, „grîu-de-vară”, ca n. de deal muscelean etc.); *Fînacari* (pârîu putnean, după *Fînacu* — *fîn*? cf. *Fînari* s. *Funari*; [adde, DR, III, 1099:] *funar* = ‘frînghier’, — lipsă la Pascu, *Sufixelexe*, unde remarcăm întimplă-

tor și absența suf. *-oste* din slavismele *iuboste, mîndroste, miloste*: v. *Ps. Sch.*, ed. Candrea, *Glosar*); *Ghebari* (cătun putnean, după *Ghebu*; cf. *Gheba*, deal fălcian, *Ghiaba* prahoveană, *Ghebani, Ghebeni* etc., din *gheb*, dar și n. pers. *Gebhard*, ca *Bernhard* față de *Bărnar*, cf. *bîrnar* și *brînar*); *Șotîrcari* (= *Ciotîrcari*, din *Ciotîrcă* = *ciotîrcă?*), *Supănari* (cf. n. de fam. *Supan*) etc. Un *Vălari*, înțeles de d. I. ca *Văleni* (cf. *Vălenari* = *Văleneni*), poate fi, ca și *Albinari* (Buzău, Prahova; cf. *Albina*⁸), *Cremenari* (Argeș), *Fusari* sau *Gogoșari* (Vlașca), nu numai pl. unui nume personal sau local: *Vălaru, Albinaru, Cremenaru, Fusaru, Gogoșaru* (cf. topon. *Gogoșul, Gogoși*), ci chiar pl. apelativului respectiv: *vălar* = *vălaș*, „piuar, dîrstar, învălit (de sumane)”, *albinar*, „stupar”, *cremenar, fusar* (= fabricant de fuse), *gogoșar* (= sericicultor).

Același, de altfel, ar putea fi și cazul unora din celelalte exemple citate⁹ — în lipsa probei documentare —, fără ca, prin aceasta, datele problemei ce ne interesează să sufere prea mult, fiindcă, în definitiv, un lucru ni se pare că se poate afirma cu siguranță: că nu e vorba de vreun sufix deosebit, ci numai de două funcțiuni deosebite ale aceluiași sufix, — dovadă: însuși faptul că și *-aș*, dubletul său simetric în cea dintîi funcțiune (cf. *ar-car-arcaș, cizmar-cizmaș, lăutar-lăutaș, pușcar-pușcaș, răvar-răvaș* etc.), apare, de asemenea, paralel cu *-ar* topic, și-n cellalt ipostaz (cf. *Poenăș*, s. tecucean, față de *Poenari, Vălenaș-Vălenar*, apoi s. dîmbovicean *Crîngași* etc.). Reducerea lui *-ar* la *-an*, sau viceversa, nu ni se pare necesară.

Faptul că suf. *-ar* nu se întîlnește numai la radicale cu *-n-*, nu constituie însă, după părerea noastră, o dovadă hotărîtoare împotriva ipotezei d-lui Pușcariu, fiindcă e posibil ca generalizarea aceasta să fie ulterioară, avînd ca punct de plecare grupa în care exista acea rațiune fonetică, — nu de disimilare, în sensul presupus de d-sa, ci de substituire pentru evitarea disimilației, ca în cazul ipocoristicelor rusești, care se derivă prin suf. *-eńka* sau *-ečka*, după cum primitivele respective nu conțin sau conțin în tulpină o nazală: *Káleńka, Mašeńka, Sašeńka, Vašeńka, Valódeńka*, față de *Fénečka, Manečka, Sónečka, Vánečka* (v. Max Vasmer, *Dissimilationsvermeidung im Russischen*, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung”, 51 [1923], p. 66).

Privită în cadrul acestor considerații, și etimologia rom. *tîlhar*, derivat de obicei din ung. *tolvaj*, idem (*Cihac*, II, 530), apare în altă lumină.

Cînd avem românește un *tîlhiș*, „pădure”, *tîlhăriș*, „pădure măruntă, tufișuri” (*Grainul nostru*, II, 211), *tîlhăreă*, „susai-de-pădure”, „*Pernanthes muralis*” (*Lex. Budan*, 695), „susai-pădureț”, *Lactuca sagittata*” (Panțu), nu vedem ce motive s-ar putea invoca pentru a despărți pe *tîlhar* de această familie de cuvinte. Un derivat prin *-ar* din *tîlh-* ar explica însă foarte bine numele acestui „pădurar” sui-generis¹⁰, acestui „fiu al pădurii”, cum îi zice, cu o eufemistică perifrază, T. Vîrnav (*Istoria vieții mele*, ed. Gorovei, p. 68), pe cînd inversa ar fi mai greu de admis: ca celelalte forme citate să fi fost, ele, construite pe baza lui *tîlhar*.

Pentru oscilația, firească, între înțelesul de „sălbatec [silva!], fiară” și „fur” al unui *tílháros*, ca epitet al lupului în cimilituri (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 208), cf. și breton. *ki c'hoat*, „loup”, lit. : „chien de bois” („Rev. des. trad. pop.”, XX, 54), ml. *forstrarius*, „lupo”, lit. : „guardia forestale” („Arch. Romanicum”, V, 106).

Contra derivării din ungurește pledează și rom.-dial. *tulai!*, „aoleo!”, „au voleur!” (cf. M. Pompiliu, în „Conv. lit.”, XX, 1019), arătând cum trebuia să sune în limba noastră ung. *tolvaj*, care, în orice caz, lasă neexplăcată varianta uzuală în *-ar* (fiindcă analogia cu *vătrai-vătrar* nu ajunge); iar vr. *tílhuv*, „tílhări”, se explică tot atât de bine din același *tílh-* (din care, cu suf. ung., și *tílhúşag*).

„Dacoromania”, III, 1922—1923, p. 803—807.

NOTE

¹ Notăm, în treacăt, că de acest vocabular s-a ocupat și Şeghescu (Siegescu Jozsef) în „Egyetemes Philologiai Közlöny”, XXIX (1905), p. 77 sqq., emițind ipoteze inadmisibile asupra paternității lui și dând câteva excerpte cu lecturi ridicule ca: „Abuschilé — Infantium incestus [= incessus!] quadrupes” (p. 78; cf. p. 77, la fel, cu o greșeală de tipar în plus: „Abaschilé — Infantium incestus quadrupes”!).

² Invers s-au petrecut lucrurile în cazul hibridului *veroshaték* din același Anonim (p. 377), unde reflexul rom. al ung. *vörös*, „roșu” (cf. *varosh*, „rubeus”, *ibid.*, 351), a suferit influența rom. *roșatec* (*roșiatic*). — Un interesant paralel ar oferi și mr. *mintimen*, „înțelept” (P. Papahagi, *Basmă aromâne*, 640), modelat, din (*cu*)*minte*, după un *gramén*, nefericit, biet” (*ibid.*, 603) = ngr. γράμμένον, „destin”, lit. : „scris” (și γράπτών); cf. și mr. *mintiminilă*, „înțelepciune” (Dalamatra).

³ De vreun *lupiú* n-ar putea fi vorba.

⁴ Pascu (p. 149) nu cunoaște decît n. de plântă *mielăreă*, 'agneauchaste', < *miel* : reflex românesc al unei celebre glose greco-latine (ἀγνός = *castus*, interpretat ca: *agnus-castus*).

⁵ De notat: *gălbinastru*, *gălbínast*, „păr la cal, alb prin gălbeneală” (Em. Bucuța, *România dintre Vidin și Timoc*, p. 130), [adde, DR, III, 1099:] iar pentru explicarea dubletului *gălbínast(ru)*, cf. dial. *nost(ru)*.

⁶ Sensul e acela, peiorativ, de „cel ce face pe poetul, pe criticul” etc. („vrea-poet”, „vrea-critic”, zicea Aron Densusianu, cf. fr. *soi-disant*, *pré-tendu*); el există, de altfel, nu numai în latinește (*patraster*, *filiaster*, „care face pe tatăl, pe fiul”, la Cicero, chiar: *Fulviaster*, „cel ce imită pe Fulvius, un alter-Fulvius”, ca *sullaturio*, *antonesco* etc. — după prototipul gr. φιλιππίζειν, cu sens încă mai rău: „a servi interesele lui Filip, pentru bani”), ci și-n grecește, unde un πατραστήρ, μητρόστειρα (care au servit de model formațiunilor analoge) erau continuarea firească a derivatelor substantivale în -αστήρ (δικαστήρ, έργαστήρ etc.) de la verbele în -άζω (cf. Bréal, *Sémantique*², p. 46). — De însemnat că *vitreg* apare, sporadic, și substantival: „denaintea lui Toderășco, *vitregu* meu” (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III, 1, p. 62), — ca: *bunul* meu.

⁷ De rectificat în acest sens și etimologia d-lui A. Scriban („Arhiva”, 1922, p. 49).

⁸ În *Albești-de-Mur* (Prahova) avem, se pare, păstrat lat. *morus*, „Maulbeerbaum”, mr. *mur* (ad Pușcariu, *Et. Wb.*, no. 1132), mai probabil decît pe *murus*, „zid” (*ibid.*, no. 1131); cf. *Vadul-Părului*, în aceeași comună, iar pentru factura numelui: *Rușii-de-Vede* etc.

⁹ *Botoșariu*, n. de fam., într-un doc. de la Matei-Basarab (Nicolăescu-Plopșor, „Oltenia”, I, p. 2), *Botoșarul* (*ibid.*, p. 17), probabil = bulg. *botușar*, „ciobotar”, e comparabil cu *Botoșan(i)*, în același chip ca și *Mitoșariu* cu *mitocan* (de la *metoh-mitoc*). — *Ruxândariu*, *Tonigar* din Stefanelli (*Doc. Cîmpulung. moldovenesc*, pp. 465, 467) sînt nume personale negustorești, de origine levantină (it.-gr.), în care caracterul diminutiv al suf. *-ar* e tot atît de evident ca și-n grecismul *Leondari* = λεοντάρι, „leu mic, leuț, leușor”. — Pentru răspîndirea suf. *-ar* cu accepțiunea locală, comp. încă rus. *volgar*, „der Schiffer auf der Wolga; Bewohner der Uferstrecken an der Wolga” (Pawlowsky; cf. rom. *burlac*).

¹⁰ Notăm ocazional sinonimele: *șumariu* (în Hațeg, din *șuma*, „dumbravă”: Viciu, 81; cf. sirb. *lugar*), *gornic* (Cora Irineu, *Scrisori bănățene*, p. 22), *bereznic*, „pădurar” (în M-ții Sucevei, „Șezătoarea”, II, 23), *lișniț* (Moisiu, *Știri nouă ...*, p. 143), — pe lângă cunoscutul *e(r)șter*, „Förster” (prin ung. *festér* ?).

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL ONOMATOPEELOR ROMÂNEȘTI

S. Pușcariu (*Despre onomatopee în limba română*, în DR, I, 75 sqq.) și S. Șutu (*Strigătele animalelor, ibid.*, II, 85 sqq.) au dat, cei dintii, atenția cuvenită acestei provincii neexplorate a lexicografiei noastre.

Am comunicat la timp d-lui Pușcariu unele însemnări ale mele relative la acest subiect (v. *l.c.*, p. 78, n., cu Addenda). De atunci însă provizia de note și observații a crescut și cred că e momentul să le dau la lumină — întrucît nu și-au găsit sau nu-și pot găsi locul aiurea — aici, supt forma de întregiri la cele două studii amintite.

Pentru strigătul corbului trebuie însemnat, pe lîngă: *cîrr*, *carr* și *car* (Șutu, 141) sau *gar*, și: *cra*, atestat la A. Pann: „Din gura corbului n-auzi decît *cra!*” (cf. Marian, *Ornitol.*, II, 23), cum și-n nr.: „Di la corac, *cra* vai avdzi” (Zanne, *Proverbele românilor*, I, p. 436, no. 1723 și IX, p. 601, no. 7842).

Trebuie să relevăm însă, — ceea ce n-a observat Zanne, — că, în realitate, avem de a face cu o simplă traducere literală a proverbului ngr. 'Πὸ κόρακα θάκοβος ἔρα! (K. Dieterich, *Sprache und Volksüberlieferungen der südl. Sporaden*, în „Memoriile Acad. din Viena”, 1908, p. 401¹).

În acel *Cîrții, cîrții, vranîța*, cu care începe o strigătură satirică maramureșeană culeasă de [...] Bîrlea (*Cîntece poporane din Maramureș*, II, p. 231):

*Cîrții, cîrții 'vranîța',
Trece mama pe-aicea,
Cu doi pui de turturea etc.*

vranîța e, însă, slavismul dialectal *vramniță, vranîță*, iar *cîrții*, „poarta țarinei” = *scîrții*: omonimia cu *cîr* și *vrană* (cioară) e numai accidentală.

— Pentru *a văcăi*, ca strigăt al raței (Șutu, 132), e interesant de comparat și turc. *vagvaq*, „cri du canard, de la cigogne etc.” (Barbier, II, 844).

— În legătură cu *gîrîi*, despre gîște (Șutu, 129), e de remarcat pasagiul „Pentru *Gîr-Mîr*” din „Poveșturi și cuvinte adevărate” ale lui Iord. Golescu (culese de Zanne, *o. c.*, VIII): „Gîr mîr [= gîr-gîr] la muiere privește, ce ca gîsca *gîrîește*, și mîr mîr la bărbat, ce ca cînele mîrîește. — Mai bine în pustie te lasă, decît cu gîr-mîr în casă. — Pe gîr-gîr și pe mîr-mîr îi desparți cu pîrț-pîrț, că p-amîndoi îi faci de rîs. — De gîr-mîr să te ferești ca de cel mai rău vrăjmaș” (p. 188).

Pasagiul e prețios și fiindcă poate ajuta la fixarea adevăratei origini, onomatopeice, a rom. *gară*, „médissance, clevetire”. Atestat pentru Bucovina și raportat de *Dict. Acad.* la pol. *qwar(a)*, „zgomot” (cf. și fr. *gare*, it. *gara*, „strigăt de alarmă; ceartă”), el ar putea fi totuși o simplă variantă a lui *gîră*, „ceartă continuă, ură, clevetire, dispreț general” (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, glosariu), d. ex. „Dar nu mai sînt înconjurată: cu dat, cu fapt, cu aruncat, cu adăpătură, cu *hîră*, cu *mîră*, cu *gîră*” (e într-un descîntec, p. 116), a cărui legătură etimologică cu interj. *gîr!* ni se pare incontestabilă².

— *Gîri* și *gîrița*, ca interj. p[entru] chemat gîștele, se găsesc atestate în glosariul muscelean al d-lui Codin, p. 35.

— În același vocabular, p. 57, e înregistrat *a pielcăni*, „a striga curcile” (după strigătul ale cărui variante: *chercăni* etc., le dă Șutu, p. 134).

— La strigătele copoilor (Șutu, 166) e de adaus: *cheof! cheof!* (rev. „Flamura”, III, 142; dar, „un *chefuit* de copoi” de acolo e, probabil, o greșeală de tipar, pentru: *chefnit, cheofnit*).

— Din aceeași revistă, p. 109 sq., culegem varianta *a furui*, despre cal (ad. Șutu, 168).

— Pentru *schilău!*, „lătratul vulpii” („Comoara satelor”, 1925, p. 53), e de comparat — pe lîngă *a schelăloi* etc. — și alb. *skile*, „vulpe” (Leotti, 155), rom. -dial. *schilă*, „cățea” = ngr. σκύλα, idem (DR, I, 267[163]), și-n „Țiganiada”, ed. „Buciumul român”, II, 225.

— *Fonf*, despre unul care „fonfăește” s. „fomfonește”, care vorbește pe nas (cf. lat. *balba de nase loqui*), are o bază onomatopeică evidentă, ca și *mohnăit, cohăit* etc. (*Dict. Acad.*, s. v., o spune cu dreptate), ca și fem. *fomfoană*, „femeie ce vorbește încurcat” (Codin, *O seamă de cuvînte din Muscel*, 32)³, *fonfănesc*, „vorbesc pe nas” („Rev. cr. lit.”, III, 154). E însă tot atît de evident că cuvîntul românesc, cu baza lui cu tot, nu poate fi despărțit de turc. *fañfañ*, „femme qui a une voix nasillarde” (Zenker, 655^b), *fañ-fañ*, „1°. onomatopée qui s'emploie en parlant d'une façon de prononcer les mots indistinctement, comme les vieillards qui n'ont plus de dents; de là *fañ-fañ seuilemek*, parler en bredouillant, marmotter; 2°. insecte de l'espèce de l'escarbot ou du scarabée” (Barbier de Meynard, II, 397); cf. și ngr. φαφούτης, ó, „édenté” (Legrand-Pernot, *Chrest. gr. mod.*, 481), iar cu deosebire prov. *fanfan*, „murmure”, it. *fanfano*, „hâbleur” etc., din familia romanică (v. Sainéan, *Les sources indigènes de l'étym. française*, II, 55).

O lacună în cercetările despre onomatopee de la noi e neglijarea indicării sistematice a termenilor de comparație vecini, pentru Moldova, în special, a paralelelor rutene, adesea extrem de instructive: un *tprru!*, ‘Haltruf für Pferde’ (Żelechowski, II, 978), se află, tocmai, la noi, ca și un *țiba!*, ‘marsch! (zum Hunde)’ (*ibid.*, II, 1054); un *rilja!*, ‘Scheuruf f. Gänse’ (I, 142), e identic cu *halea!* al nostru etc. — În rut. *ts!*, ‘interj. pentru tăcere și mirare’ (II, 990), se confundă, oarecum, rom. *st!* (cf. *ps!* *tst!*), indicînd tăcerea, și *ts!* (*nts!* *tt!*), exprimînd mirarea, precum în rut. *tfè!* *tfù!* *thù!*, ‘pfui!’ (995), apare al nostru *tfè!* *tfù!* *tfù!* (interj., imitînd

sau însoțind scuirea), iar în rut. *tjò!*, 'holla! lass doch!', *tjo-tjo!*, 'interj. bei Bewunderung und Spott' (*ibid.*), *tiohù!*, (996) avem pe *tio!* *tihò!* (*tiohăi*) al nostru. — Rut. *tjo-tjo-tjo!* e și un 'Lockruf d. Hühner' (cf. *tiugu-tiugu!*), găina numindu-se în limba copiilor și: *tjutja* (*ibid.*). — Rom. *ceala!* și *cea bou!* apar în rut. *čala!* și *čabé!* (II, 1059).

„Dacoromania”, IV₂, 1924—1926, p. 882—886.

NOTE

¹ Mai de mirare e că i-a scăpat (Zanne, I, 435 sq.) și echivalentul turcesc al rom. „corb la corb nu scoate ochii”: *gargha garghanuñ gözini oımaz*, „la corneille ne crève pas les yeux à la corneille” (Barbier de Meynard, II, 452); cf. și varianta ardeleană: „Corb la corb nu scoate ochii, dar nici cioară la cioară” (Zanne, o. c., IX, 601), cum și fr. *le corbeau, n'arrache point l'oeil au corbeau*, it. *corvi con corvi non si mangian gli occhi*, port. *corvos a corvos não se tirão os olhos*, germ.-dial. *Ein Rab' hackt dem anderen das Auge nicht aus*, față de germ. *Eine Krähe hackt der anderen kein Auge aus* și engl. *one crow neer pulls out another's eye* (R. Riegler, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, p. 149). — Pentru *corb* ca simbol al discordiei (și-n „Țiganiada”!), cf. turc. *ghourab ul-bēm*, „corbeau de la séparation” (*ibid.*, II, 381).

² Singura restricție ce s-ar impune ar fi caracterul forțat al multor formațiuni feminine care ne întâmpină în descintece, ca pendant obligatoriu la formele masculine simetrice: „Să-mi aduci dragoste ibastă [= iuboste], Albețe de la împărați și împărătese, de la crai și crăiese, de la spaii [= spahii, „nobili”, „boieri”], și *spăioane*, de la chinez și *chinezoane*, de la căprar și căprăriță, de la șumar [= pădurar] și șumăriță...” („Șezătoarea”, 1925, p. 68, unde „pe dos de cine podos” = poate: *plodos* sau ‘de pod, uliță’, iar *buchiță* = ‘guriță’), „99 de deochitori și 99 de deochitoare, 99 de moroi și 99 de *moroaie*, 99 de *ursoi*, 99 de *ursoaie*” (recte: *urcoi*, *urcoaie* — v. DR, I, 262 [245] — + *ursitoare*), 99 de pocitori, 99 de pocitoare” (rev. „Scinteia” din Gherla, 1925, p. 49), „s-au tălnit cu ochitorii, pocitorii, cu strigoi, cu strigoaie, Cu moroi, cu moroaie, cu mirători, cu mirătoare” (*ibid.*, p. 50, unde e vorba încă de „bărbați curați, necurați, Cu ochii de *vircolac*, Cu gura de lup turbat” și de „*bucine zimbre*” [= coarne de zimbbru], cu care se „bucină peste lume” de pe „munții Garaleului”, despre cari v. DR, I, 468 și „Anuarul Inst. de ist. naț.” din Cluj, I, 329, n. 2), — sau efectele de ritm: „din mini, din *vîni* [= vine!], din creștet pină-n călcini” („Șezătoarea”, no. cit., p. 70). — Pentru „ochii de *vircolac*”, e de notat zicătoarea mr. *are ocl'i di vârculacu* (Mihăileanu, *Dicț.*, 531) = ‘nu voiește să doarmă’ (Zanne, VII, 216). — Alt exemplu avem într-un descintec din „Comoara satelor”, 1925, p. 78, unde se vorbește de „un *muscur* cioban” (cf. oaie s. capră *muscură*). Un caz tipic de asemenea fabricate simetrice avem într-un descintec din „Buciumul român”, III, 136:

„strinsul cu strinsoaica,
potca cu potcoaica,
ceasul rău cu ceasoroaica”!

Adăugim că Tiktin, s. v. *gîr(a)* — *mîr(a)* nu recunoaște legătura onomatopeică cu gîsca fiindcă nu cunoaște pasagiul cel mai expresiv din Golescu (cf. și Cihac, s. v. *dîr* — *mîr*). Și pentru *pișpîi*, *pișpîitor*, „intrigantul care veșnic șoptește la urechea patronului, lingușindu-l”, Tiktin, s. v., a omis tocmai grosul exemplurilor din Golescu (Zanne, o. c., VIII, 300—5), care dă acolo, în felul său glumeț, și „etimologia” cuvîntului, cînd serie (p. 304): „Depărte de casa ta omul *pișpîitor* și lingușitor, că unul cu *linci-linci* te linge pin' la oase, și cellalt cu *piș-piș* [= piș-piș] îți pișcă inima toată”.

³ La aceeași familie aparțin: *fomfolog*, *fofolog*, *fofoloc* (cf. *Dicț. Ac.* și Zanne, o. c., II, 555).

O STRĂVECHE FORMULĂ DE EXORCISM ÎN DESCÂNTECELE NOASTRE

Într-un descântec „de mătrici” din colecția Bîrlea (*Descânțece, vrăji, farmece și desfaceri*, București, 1924, p. 360), Maica Domnului e împlorată :

Să-i strîngă [bolnavii] mătricile și rosurile
Din toate închieturile
Să le ducă
În pădurile cele întunecoasă,
Unde *cocoșii negri nu cîntă*,
Vaca neagră nu rage,
Rădăcină nu se trage,
Foc nu se face :
Acolo să peie și să răspeie...

În aceeași colecție, p. 365, într-un descântec „de bubă”, răul e trimis:

... în loc necercetat,
Unde *cocoșii negri nu cîntă*,
Unde *oamenii nu umblă* :
În munții Galareului.

Formula e bine cunoscută. Am citat-o după culegerea maramureșeană, pentru că e una din cele mai nouă ; dar o găsim pretutindeni :

Să te duci
Unde *popă nu toacă*,
Unde *cocoș negru nu cîntă*,
Unde *fata mare cosiță nu-mpletește*

sună un descântec din colecția de literatură populară a lui Păsculescu (p. 147) ; iar în vechea culegere a lui G. Dem. Teodorescu, Ielele sînt invitate (p. 380) în acești termeni :

Voi, Elilor,
vă duceți în locuri depărtate,
în baltă, trestia, pustietate,
unde *popa nu toacă*,
fata nu joacă...

La fel, în colecția, mai nouă decît cea a [...] [lui] Bîrlea, *Mărgăritarele Banatului* (Timișoara, [1925]), scoasă de Lucian Conștin:

Duceți-vă în munți codri pustii,
În putrezile rădăcini,
Unde *nu-i glas de cocoș*,
Nici *fluierătură de voinic*. (p. 48).

Luați-vă și vă duceți,
Unde cal n-o călări,
Fată chica n-o mpleți,
De Hristos n-o pomeni. (p. 49).

În zănoagă le ducea,
Unde *cocoșul nu cînta*,
Calul nu rînceza,
Și săcurea nu tăia,
Fata mare nu-mpletește,
Voinicul nu chiotește. (p. 51).

Să te duci în munți pustii,
Unde om nu locuiește,
Nici nu-i urmă de secure,
Nici *glas de cocoș*. (p. 56).

Sau, cu o coloratură specială:

Voi duceți-vă în codri pustii,
Unde vă așteaptă masa cu făclii.
.....
Să te duci și pe jos în codrii pustii,
Că v-așteaptă mese întinse
Cu făclii aprinse (p. 53).

Să vă duceți
În munți-strămunți,
Că acolo vă așteaptă
Cu mese-ntinse
Cu făclii aprinse,
Unde nu-i
Nici tăietură de voinic
Nici glas de fată mare (p. 56 sq.).

Și tot așa, într-o altă colecție bănățeană de descîntece (E. Hodoș, Sibiu, 1912, p. 27) :

Du-te-n văi și munți
Cărunți,
Acolo-s, mese-ntinse
Și făclii dalbe
Aprinse.
Și păhare scrise.
Acolo să lăcuești
Și să sălășluești !

Sau încă, într-o recentă colecție, mai puțin cunoscută, a [...] [lui] Bălășel (ed. „Ramuri”, I², 17 sq.) :

Să se ducă în scorburi pîrlite,
În păduri îmbumbite,
La fetele lui Ler împărat¹,
Că-i adastă cu mese puse
Și cu făclii aprinse,
Să bea, să se veselească,
De trupul (cutăruia) să lipsească,
Cocoșu-n prag a cîntat...

Ori (p. 40) :

În ostroveala mărilor să te duci...

Sau, mai precis :

În coadele² mărilor
În rădăcinile pragurilor³.
Unde popa nu toacă,
Unde cocoși nu cîntă,
Unde cîne nu latră...

Ori (p. 77) :

Să te duci în munți,
La fetele lui Crai,
C-acolo sînt mese puse
Și făclii aprinse,
Acolo ține cina,
Acolo hodina...

Și, iarăși precizînd (p. 101) :

În munții cărunți,
La brazii mărunți,
Acolo să trăiești,
Acolo să văcuiești...

Sau, în sfîrșit (p. 110) :

În munții
Cudcudați...⁴

Uneori, acele „locuri depărtate” sau „necercetate”, acele „pustietăți” etc. sînt precizate geografic: duhurile rele sînt trimise „în Veneția” (v. DR, I, 265, n. 2 [245, n. 5]), care poate fi, totuși, apelativul *vineție*, „cer” sau „la *Maroga*” (= Maroc?)⁵, unde le „așteaptă, cu mese-ntinse, cu făclii aprinse și cu păhare pline” (Teodorescu, p. 358). Sînt echivalente ale acelei *Anatolii*, care apare, de asemenea, în cîntecele populare, cu timbrul acesta (v. DR, II, 431 [427]) :

Peste *Nadolie*,
Cea țară pustie...
Peste *Nadolie*,
Cele țări pustie...

Important e, însă, prin ce elemente de viață, cari le lipsesc, se definesc acele locuri — și semnificativ, că, printre ele, figurează mai totdeauna *cocoșul*.

E o trăsătură, străveche a exorcismelor, aceasta.

În faimoasele *Εὐχαὶ ἤτοι ἐξορκισμοὶ πρὸς τοὺς πάσχοντας ὑπὸ δαιμόνων καὶ ἐκάστην ἀσθένειαν*, atribuit Sf. Vasilie-cel-Mare (Migne, *Patrologia Graeca*, XXXI, col. 1681), este o litanie, unde spiritul rău e îndreptat εἰς γῆν ἀνυδρον, ἔρημον, ἀγεώργητον, ἦν ἀνθρωπος οὐκ οἰκεῖ⁶, iar într-o εὐχή din Fritz Pradel (*Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten*, III, p. 268) durerea de cap e alungată de mîntuitorul pe un munte, „unde cîine nu latră și *cocoș nu cîntă*” (ὅπου κύων οὐκ ὕλατεῖ ὁ τε ἀλέκτωρ οὐ φωνεῖ).

Formula e însă și mai veche, putînd fi urmărită pînă în sec. al II-lea al erei creștine, de cînd datează placa de plumb de la Amorgos, pe care e scrisă o *defixio* la adresa Demetrei (v. Homolle, în „Bulletin de Correspondance hellénique”, XXV [1901], p. 414).

Această trimitere a duhurilor necurate în pustii și secrete locuri, unde nu se pomenește „țipenie de om”, concordă perfect cu psihologia și formulele exorcizării și izgonirii dracului însuși (cf. *ducă-se pe pustii*, ca nume al

dracului și al epilepsiei). R. Wünsch a adunat, sub titlul de *Zur Geisterbannung im Altertum* (în „Festschrift zur Jahrhundertfeier der Universität zu Breslau”, Berlin, 1911, pp. 9—32), o sumă de exemple de formule conjuratorii. Conjurate cu formule ca: ἔξελθε, ἀναχώρει, *tolle te, exi, abi* etc., după ce și-au îndeplinit „chemarea”, spiritele sînt „liberate” (ἀπολύειν) și lăsate să se întoarcă — ori chiar expediate — la domiciliul lor natural, prin formulele: χώρει εἰς τοὺς ἰδίους τόπους, δόμονδε, εἰς τὰ ἴδια βασίλεια, — înțelegîndu-se sau numindu-se Tartarul⁷ ori Pămîntul, — ori să intre în anumite animale, „Seelentiere”, în care obișnuiesc a locui, precum : capra, corbul, porcul⁸.

Mai rămîne însă o chestie de lămurit : de ce „cocoș *negru*” (cf. *cocoș-gai*, „năzdrăvan”)?

Lucrul se explică foarte ușor prin aceea că, în descîntece (ἐπωδαί, *incantamenta*), e vorba, în mod firesc, de cocoșul *infernal*, consacrat Persefonei, deci de cocoșul *negru*, iar nu de cocoșul *roș*, care se pune pe edificii, simbolizînd focul (fulger sau incendiu), de care trebuie să se apere clădirea. Credința în puterea antidemonică, apărătoare, a cîntatului cocoșilor, vestind ivirea luminii neprielnice duhurilor rele, stă, în ambele cazuri, la temelie acestor manifestări : de la sarcofagele din sec. al IV-lea pînă la colonnele comemorative din Bavaria superioară de azi, unde apare încă celticul „Gockel”⁹, *gallus gallicus* veghează neadormit asupra destinelor umanității. De aceea nu ne putem mira cînd îl vedem că apare, în exact aceeași legătură simbolică din descîntecele noastre și străvechile formule magice elene, în cutare „chanson de geste” francez (*Huon de Bordeaux*, v. 2890 sqq.):

Sauvages teres trova Hues asés ;
Par Femenie est outre trespasés :
C'est une tere ù moult a pouretés :
Solaus n'i luist, feme n'i puet porter,
Ciens n'i aboie, ne kos n'i puet canter.

În sfîrșit, în ce privește, așa-zicînd, tehnica intervenției cocoșului în descîntece, adăugim, ca piese de demonstrație, următoarele pasagii din colecția Bălășel, care ni se par deosebit de instructive (pp. 104—5) :

Taci, cocoș, din cîntat
Și cioban din chiuit,
Să-i treacă [cutăruia] de obrintit.

.....
Într-o pădure neagră
Zbiară o oaie neagră
Și latră un cîne negru,
Și chioțește un păcurar negru.

Tacă oaia din zbierat
 Și cînele din lătrat
 Și păcuraru din chiotit
 Trecu și [cutăruia] de obrintit.

.....
 Cocoșii cîntară,
 Porcii se sculară,
 Cîinii lătrară,
 Venin de la [cutare] mîncară;
 Iar [cutare] rămase curat
 Și ușurat.

„Dacoromania”, IV₂, 1924—1926, p. 886—891.

NOTE

¹ E vorba de *Iele*, zise și „fetele lui Sandu” (p. 130), obișnuit: *Șandru*. De remarcat, în special, epitetul: *Mironice*, ce li se dă (p. 131), împreună cu acela de „Diaconese” și „Împărătițe” (p. 132): să fie = *emivoaice* (cf. *amiroană*)? (Cf. însă: *moroaice* și *merconce* din alte variante).

² Golf, sîn, lagună.

³ Cataractă.

⁴ Aluzie la *cotcodăcit*?

⁵ Cf. însă și sl. *maroga*, ‘Streif, Fleck’, despre vaci (Miklosich, *Et. Wb.*, cu trimitere la *Maura*), cum și *moroaca* = ‘moroaica’ (Teodorescu, p. 365).

⁶ Cf. Bernhard Schmidt (*Der böse Blick und ähnlicher Zauber im neugriech. Volksglauben*, în „Neue Jahrbücher f. d. klass. Altertum”, 1913, p. 610, n. 1), care compară: „ὄπου αἱ ἔλαφοι τὰ κέρατα ἀποβάλλουσιν” (cf.: „Ieși și du-te în *coarnele cerbilor*”, într-un descîntec din col. Tocilescu, I¹, 627).

⁷ Cf. ἔρρε ποθ’ ἄιδαν s. ἴθι Τάρταρον (Plutarch, *Moralia*, p. 241; Suidas, Εὐρώτων, p. 643). — Exact așa, în col. Costin (p. 49): „Eu pe tine [ceas slab] te iau și te trag *În mijlocu pământului* ... Unde om viu n-o locui, Nici cu mine n-o vorbi...”

⁸ Cf. ἐς αἴγας, κατ’ αἴγας ἀγρίας, ἐς κόρακας etc. — Relativ la aceste din urmă, trebuie să observăm, pe de o parte, explicația dată de Kukules, în legătură cu expresia lat. *corvorum offa* (aluzie la soarta spinzuraților), iar, pe alta, sensul atenuat de „envoyer promener” al derivatului *σκορακίζειν* (cf. și eufemisticul ἐς μακαρίαν). — Și germ. *vogelfrei* înseamnă nu „frei wie der Vogel”, ci: „frei für den Vogel”, prin aluzie la corpul osînditului, devenit după executare prada păsărilor (cf. R. Riegler, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, pp. 96 și 146).

⁹ V. în special cap. *Hellenisches im Christentum*, din Ed. Stemplinger, *Die Ewigkeit der Antike*, Leipzig, 1924, p. 148.

MĂRUNȚIȘURI

Baba-Coaja

În mitologia populară: „ogresse qui tue les enfants non baptisés”.

Hasdeu, s. v., o identifică cu „cea mai teribilă babă din mitologia serbă, *kuga*, la diminutiv *kužița*, adiectivul *kužna*”, personificînd, în genere, „ciuma”, „pestis”, și reprezentînd, în ultima analiză, pe germ.-ren. *koge*, „stîrv, cadavru”.

Observăm că personagiul mitologic în chestie există și la ruteni, care-l pomenesc în expresia: *bába kózi gónit*, „von leichter Wellenbewegung der jungen Getreidesaat” (Želechowski, I, 356).

Evident, însă, că el ar putea fi împrumutat de la noi: întrebuițarea lui la românii din Transilvania și prezența unui prototip renan, ca cel semnalat de Hasdeu, concordă perfect cu teoriile mai noi asupra originii moselane a sașilor¹.

Malanca

Obiceiul, foarte răspîdit prin [...] nordul Moldovei, de a umbla, în ajunul Anului-Nou sau al Bobotezii, cu un băiat deghizat ca fată etc. (cf. Pamfile, *Crăciunul*, p. 194 sq.) reflectă, fără îndoială, pe rut. *malánka*, ‘Unterhaltung mit Verkleidung eines Burschen als Mädchen, mit Liedern und Neujahreswünschen am Abend vor dem Neujahr’ (Želechowski, I, 424).

Cuvîntul e, de fapt, un deminutiv al numelui *Sf.-Melania*, care se serbează tocmai în ziua de 31 decembrie (cf. Manastyrski, *Die Ruthenen*, în colecția: „Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort u. Bild”, vol. *Bukowina*, p. 259, unde se dă și textul cîntecului „Malancei”)².

Înrătunul, Trătunul

Găsesc în „Comoara satelor”, II (1924), p. 88, acest nume ardelean al sărbătorii zise de obicei „Aflarea capului Sf. Ioan Botezătorul” (25 mai st. v., deci „a treia aflare”: ἡ γ' εὐρεσις s. φανέρωσις τῆς τιμίας κεφαλῆς

λῆς τοῦ Προδρόμου). Nu e vorba de etimologie, pentru că aceasta-i evidentă: *întră-tunul*, i. e. *tunetul*, resp. *trăznetul*, iar dacă se mai cere vreo probă, o avem în faptul că, în aceeași zi, „femeile se rețin de la orice lucru ca să fie scutiți (sic!) de trăznete” (*l. c.*; cf. *ibid.*, 1925, p. 37). Ceea ce face interesul cuvîntului e accepțiunea specială (neglijată de lexice) a verbului a *intra*, pe care el o implică și care are analogii perfecte într-un fr. *carême-entrant* sau *moisentrant*; (cf. vechiul *mois à l'intrar*, opus lui *mois à l'issir* = *mensis intrans, introiens ingrediens*, i. e. *incipiens, initians* față de *mensis exiens, in exitu mensis* etc.; v. Gr. Rühl, *Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit*, pp. 75—6).

Văzândure

În DR, II, 661 și 906 [461], am relevat cîteva specimene neobservate de gerundii în *-(u)re(a)*: *îmblăndure*, *neputîndure*, *neavîndurea*, *nefiîndurea*.

Putem adăugi acum încă un exemplu, pe care-l găsim într-un act moldovenesc din 1670, tipărit de d. N. Iorga (*Procesele călugărilor de la Sîntilie și Gheorghe, pisarul leșesc*, extras din „Analele Acad. Române”, 1925, p. 5): „*Văzândure (sic)* eu că are dumnealui aceia danie...”

Tătine, mămine etc.

Studiind acest curios tip flexionar, d. Ov. Densusianu (*Hist. de la langue roumaine*, I, p. 139) l-a așezat în cadrul latin-romanic al cazului oblic la substantivele în *-a*, referitoare la persoane³.

Formele românești sînt arătate ca fiind reflexul dubletelor lat. *tatani*, *mamani*, aflătoare în inscr. din sec. III p. Chr., ca și *barbane(m)* = *barba(m)*, „unchi”⁴, și ca făcînd parte din familia romanică a formelor oblice în *-ain* (*putain*, *nonnain* față de *pute*, *nonne*; cf. it. *puttana*, *mamma*), — resortul însuși al formațiunii putînd fi căutat, fie în confuzia substantivelor masc. în *-a* cu cele în *-o*, *-onem* de decl. III (Densusianu, *l. c.*), fie în analogia cu tipul flexionar germanic *-a*, *-un*, dezvoltată mai întîi la numele proprii de origine germanică⁵ și extinsă apoi la unele apelative (Guarnerio, *l. c.*⁶), fie într-o virtualitate latină, puțin accentuată la început, dar potențată ulterior prin influența germană.

Oricare ar fi, însă, geneza fenomenului, fapt e că *tătine* și *mămine*, — cu diferitele lor variante, arhaice și dialectale⁷, — nu reprezintă singure, cu *frăține*⁸, familia cazului oblic, de care ne ocupăm, în limba noastră: *bărbătine (-meu)* și *cumnăține (-meu)*, pe lîngă: „bărbată-meu” (bărbatului meu) și „comnată-meu” (cumnatului meu)⁹, se aud mai tot atît de des prin nordul Moldovei.

Mai mult decît atîta. Ni se pare că formațiuni din limbile vecine, ca pol. *babunia*, „Grossmütterchen”, *mamunia* etc., cu formantul *-unia*, pe care Brückner („Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung”, 1918, p. 221) îl consideră drept „characteristic” pentru limba polonă (față cu celelalte limbi slave), ar putea fi de proveniență moldovenească, cum e, fără îndoială, rut. *tatúnъ*, *tatúnъo*, „Väterchen” (Želechowski, II, 951), al cărui sinonim *tatusъ* și *tatúbo*, ambele deminutive din *táto*, ‘tată’ (*ibid.*), trebuiesc alăturare atît la rom. *tatul*, cît și la acel *Tat(ul)*, de care s-a vorbit mult în ultimul timp¹⁰. O interesantă fuziune între rom. *tată* (poate, sub forma alterării țigănești: *tetea*¹¹) și sl. *dědju* (cf. *Dediul*¹²) pare să reprezinte n. de fam. vr. *Tetea*, *Tetiul* (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II¹, p. 15).

Adîncă bătrînețe

Latinul *altus*, din care al nostru *înalt*, avea și înțelesul de „înalt” și acela de „adînc”; dar echivalentul latin al expresiei rom. *adînci bătrînețe* e *summa aetas*, adică: „vîrsta supremă” (cf. vgr. ἐσχατογέρον), în sensul de „cea mai înaltă” (cf. germ. *hohes Alter*). E perspectiva ascendentă, a vîrstei, care, crescînd, urcă scara anilor, pentru a ajunge — ca la o *summa linea* dintr-o adițiune — la *dies supremus* (cf. *obire diem supremum = cedere e vita, mori*).

La noi, din contră: vîrsta înaintată — trecută de limita cînd era în floare, ἐν ἀκμῇ, și după care începe declinul, panta descendentă — apare ca o scădere a energiei vitale, ca o coborîre în *adînc*: „pînă la *adînci bătrînețe*”.

Aceeași concepție se oglindește în ngr. βαθὺ γῆρας, ‘extrême vieillesse’ (Korais, Ἀτακτα, IV, 42) și-n rut. *glubokī vik*, ‘hohes Alter’ (Želechowski, I, 144), — adevectivele respective însemnînd, propriu-zis, deoportivă: „adînc”.

Burtă-verde

Cunoscutul epitet disprețuitor pentru un burghez materialist, apărînd și ca epitet satiric colectiv la adresa poporului nostru în genere, sub forma de *Ianache burtă-verde*, a fost explicat de Șăineanu (*Dicț. univers.*, s. v.), în legătură cu *român verde*, ca „burtă robustă, adecă om robit pîntecelui”.

Explicația e posibilă; în orice caz, nu cunoaștem alta, nici mai bună, nici mai rea. Dar Șăineanu putea adăugi, în sprijinul ei, pe fr. vechi *culvert*, poreclă glumeață pentru „paysan ou rustre” (analog actualului vulgar *cul terreux*), pe care chiar dînsul (Sainéan, *Les sources indigènes de l'étymologie française*, II, 348) îl înțelege, nu ca o etimologie populară dintr-un reflex fr. al ml. *collibertus* (cf. vsl. *klevrěť*), ci ca un exemplu de „appelatif facétieux”.

„Frumos-scris”

— Considerații semantice —

Între expresiile românești pentru un chip omenesc de o excepțională frumusețe, se întrebuițează, — pe lângă atâtea altele: *frumoasă de pică*¹³, *frumos picat* (*rupt, coborît*) *din soare*¹⁴, *frumoasă — coz, frumoasă de muc, frumos de foc s. mama focului* (cf. și *urît-foc, urît de mama focului*), toate consemnate în art. respectiv din culegerea Zanne (II, p. 567), ba chiar: *frumoasă în curmeziș* („Șezătoarea”, 1925, p. 63), — și expresia: *a fi frumos-scris* (Zanne, l. c.).

Rostul expresiei se precizează pînă la evidență prin paralele, ca: „parcă e *zugrăvit*” (Zanne, V, 661) sau prin echivalente, ca: „frumos ca o *cadră*” (cf. și germ. *bildschön*); „*cadră*, s-o pui în perete” (*ibid.*, III, 292)¹⁵. Iar un pasagiu din cronograful lui Danovici întărește această constatare, cînd spune: „Elena era mai frumoasă decît toate muierile den lume, că, unde o vedeai, *părea-ți că iaste zugrăvită*, cum spun la istorii” (v. Cartoian, *Legenda Troadei*, p. 27).

Avem, deci, semantismul pe care-l semnala dl. Ov. Densusianu, în subtila-i analiză din „Grai și suflet” (II¹, p. 12 sq.).

Expresii analoge, ca: „a avea fața *scrisă în icoane*”, despre un om slab și prizărit de tot, de „parcă-i de pe *icoane*” (Zanne, VII, 19), — se știe că pictura bizantină dă sfinților o înfățișare ascetică, — sau „a rămînea (ca) *scris pe perete*”, adecă: „încremenit de frică sau de mirare” (*ibid.*, III, 292), cu alte cuvinte: „a rămînea *tablou*”, — cum se zice —, arată, vădit, același proces semantic: *scris* = *zugrăvit* (cf. de altfel și mr. *sciat*, „beau, peint”, în glosariul „Antologiei aromâne” a dlui Tache Papahagi, p. 484¹⁶).

Întrebarea e însă: avem a face aici cu o evoluție de sens particulară limbii noastre? — Credem că nu.

Același semantism se constată, în adevăr, și-n ngr. ἀγγελογραμμένος, „schön wie ein gemalter Engel” (G. N. Hatzidakis, Ἄγγελος und Verwandtes, în „Sitzungsberichte”, ale Acad. din Viena, 1913, p. 6)¹⁷. Și, dacă vechii noștri cărturari, ca M. Costin, de ex., pot spune că „chipul lui Barnovschi este *scris*”, adecă *zugrăvit*, ca al unui ctitor, la biserica cea mare din Liov (v. N. Iorga, *Din faptele străbunilor*², p. 207), să nu uităm că, în grecește, sinonimica aceasta e curentă: despre icoana mîntuitorului „cea *nefăcută de mîni*” se spune la Theophanes (*Chronogr.*, ed. Bonn, I, 467): “ἦν χεῖρες οὐκ ἔγραψαν” și, mai mult decît atîta, însuși termenul propriu uzual pentru „pictură” e, cum se știe, în grecește un compus al lui γράφια: ζωγραφία.

Ținînd seamă de vîrsta cuvîntului, care nu e numai grec modern sau măcar bizantin, ci vechi-grecesc¹⁸, cum și de influența exercitată de greci la noi în domeniul iconografiei, sîntem — socot — în drept a considera semantismul acesta ca un reflex grecesc sau, la rigoare — fiindcă semantica în chestie e populară — un fenomen paralel cu cel din grecește: ace-

lași procedeu, care a făcut pe grec să aplice picturii termenul obișnuit pentru „scriere” (cf. de altfel și lat. *describere*, *delineare*, sinon. cu *pingere*, *depingere*)¹⁹, va fi dictat omului din popor de la noi să zică picturii „scriere”²⁰.

Economie de termeni sau confuzie între noțiuni?

Dar, oare, la baza celor mai multe sisteme de scriere, dacă nu a tuturor, nu e pictura?

Istoria culturii dă dreptate poporului.

A vorbi în ponturi

În expresia a *da în ponturi* s. *a vorbi în ponturi*, „a face aluzie, a vorbi în pilde, în alegorii” (Șăineanu, *Dicț. univ.*⁴, s.v.), corespund [sic] exact ngr. *πουντολογῶ* s. *ποντολογῶ*, „mordre, blesser, piquer, se moquer par des mots couverts” (Korais, *Ἄτακτα*, V, 310), — par des *pointes*²¹.

Originea ngr. *πόντος* însuși e însă, firește, în același it. *punto* (lat. *punctum*, lit. : „împuns”), la care a fost raportat cu dreptate și ung. *pont*, menționat atît de Șăineanu, cît și de Tiktin (s. v. *punct*), pentru rom. *pont* („clauză de contract”; „reion”: sergentul din *pont* etc.).

A se avea

A se avea cu cineva se întrebuițează adesea, eufemistic, pentru „a trăi, a avea relațiuni amoroase cu cineva”:

Căci mi-a fost iubită mie
Din mica copilărie,
Care *m-am avut cu ea*,
Și mi-a secat inima, —

oftează, cu un evident timbru mahalagesc [...], cîntecul „Fire-ai a dracului Mărie” din colecția Fira-Kiriac (p. 29²²).

Expresia e o elipsă din: *a se avea bine* (cu o femeie), „être du dernier bien” (avec une femme).

O relevăm, pentru că a fost trecută cu vederea în art. respectiv din *Dicț. Acad.*

A o da rasol

Se întrebuițează pentru a indica „expedierea” unei trebi „la repezeală”, fără multă atenție. ‘Eine Arbeit nachlässig, schleuderhaft ausführen’, traduce Tiktin și verbul *a rasoli*, ‘abkochen’. Baza ar fi, deci, *rasol*,

'im Wasser gekochtes; Suppenfleisch', pentru care Tiktin, s. v., compară sl. *razsol*, 'Salzbrühe'.

Dar *rasol* mai înseamnă, în graiul bărbierilor ardeleni, un anume preparat chimic, cu ajutorul căruia barba se poate „da jos”, fără brici, în câteva minute — și e foarte posibil ca expresia noastră să fie un reflex al acestui procedeu expeditiv de „a da rasol” barba clientului grăbit.

Numele însuși are la bază — după cum mi s-a explicat — pe *ras* (de la *rade*), fiind format prin asemănare cu alte numiri de preparate uzuale în -ol: *odol*, *lysol*, *menthol* etc.

Expresia ia loc, deci, în rîndul metaforelor pornite din officina lui Figaro: *a trage un perdaf*, *a da o săpuneală*, *a rade fără brici* etc.

A fi slab de înger

Expresia, care se aplică unui individ fără energie morală, fără curaj, incapabil de a rezista ispitelor sau amenințărilor, se întîmpină întocmai, în rutenește: *vin mnjakogo angilja*, 'er ist weichen Herzens' (Želechowski, I, s. v. *angilb*, 'Engel').

A arde la fिकाți

Bine cunoscuta expresie populară, bogată în variante: *a frige*, *roade*, *seca*, *tăia la fिकाți* (v. Zanne, II, 157, și *Dicț. Acad.*, s. v. *ficat*), o au, aproape la fel, grecii de azi: ngr. *ἐμαύρισε τὸ σηκῶτι μου*, 'je me suis fait du mauvais sang', *χαλνῶ τὰ σηκῶτια τοῦ διὰ τὸ τίποτα*, 'il se fait du mauvais sang pour des riens' (Contopoulos, s. v. *σηκῶτι*).

Dar ea exista deja la romani: „quid referam, quanta *siccum iecur ardeat ira*” (Juvenal, *Sat.*, I, 45)²³.

Cf. de altfel și fr. *échauffer la bile à quelqu'un*, cu un înțeles înrudit.

A fierbe piatră scumpă

În frumosu-i volum „Drumuri moldovene” (Cernăuți, 1925), d. Leca Morariu scrie (p. 56):

„Și cine-i harnic să prindă atîtea, atîtea alte fărîme din *cheatra cea scumpă* care se *hierbe* la stîină! (*Hierbem chiatră scumpă* înseamnă pe aici: stăm de vorbă, stăm de povești)”.

Asta nu înseamnă însă că se poate scrie: „piatră-scumpă (taifas)” (p. 147), ci altceva, și anume iată ce:

Există, la poporul nostru, credința că piatra scumpă nu e decât bale de șerpi și că găurile de șerpi sînt pline de asemenea pietre²⁴.

Dar această credință nu există numai la poporul nostru : „Les serpens entrelacés en grand nombre font une pierre qui est un diamant. Si on les surprend, on attend qu'ils s'en aillent pour le ramasser”, spune „Bulletin de la Soc. de statistique des Deux-Sèvres” din 1877 (citată de Rolland, *Faune populaire de la France*, III, p. 42, care reproduce, din Alecsandri, *Ballades de la Roumanie*, p. XLI, și informația despre credința analogă la români).

Varianta franceză, care vorbește de un număr mare de șerpi încolăciți, colaborînd toți la facerea diamantului, explică limpede și sensul metaforic de ‘conversație’ al expresiei „a fierbe piatră scumpă”.

Am relevat lucrul, și pentru că *Dict. Acad.*, s. *fierbe*, nu consemnează această accepțiune, precum n-o consemnează nici pe aceea de ‘a cînta (din fluier)’: *a fierbe un cîntec* (v. Tit Bud, *Poezii pop. din Maramureș*).

Mr. *liu-herbu*, „a avea necaz pe cineva” (Dalamatra, s. v. *hearbiri*), se explică, desigur, la fel cu sinon. dr. *a i-o coace* (sc. *turta*) *cuiiva*, „a medita, a cloci răzbunare asupra-i”.

A și-o seric-n frunte etc.

Cînd amenințăm pe cineva că n-o să uităm și n-o să-i iertăm un rău ce ne-a făcut, zicem adesea : „Să ți-o scrii în frunte !”

Sensul e evident : să n-o uiți, — că nici eu n-o uit ! Dar semnificația acestei formule cominatorii pare a fi mai adîncă și mai veche.

În *Exod* 13, 14—6, scrie : „Și așa va fi, cînd te va întreba mîne fiul tău : ce este asta ? [sacrificiul ritual, adus lui Iehova], atunci să-i răspunzi : ‘Cu puterea brațului său ne-a scos Iahvè din Egipt... De-aceea-i jertfesc lui Iahvè tot ce deschide pîntecele mamei [născîndu-se], însă pe fiul meu întîiul născut îl scutesc [de această jertfă]. Și să fie ca semn (*ôth*) pe mîna ta și ca «*tôtâfôth*» pe fruntea ta, că cu puterea mîinii sale Iahvè ne-a condus din Egipt”.

Tôtâfôth e explicat, în adevăr (*ibid.*, 13, 9) ca *sikkarom*, „Zeichen der Erinnerung, der Mahnung” (v. Kohlbach, în „Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde” din Berlin, XXXV [1925], p. 20).

Dar chestiunea nu se oprește aici.

La turci există un amulet, al cărui nume, *lâm*, nu e decât numele literei arabe, care se scrie, cu un amestec de ambră (soi de rășină aromatică), mosc, rută, indigo și lazur, pe fruntea sau după urechile copiilor și mire-selor (v. Zenker, s.v. , 789^c — 790^a).

Obiceiul concordă, desigur, cu practica așa-ziselor „amulete frontale” evreiești²⁵ sau tatuarea frunții primului născut, de care pomeneam mai sus. Dar el intră, pe de altă parte, în cadrul mai larg al legăturii dintre

frunte și destinul scris : „Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus”, zice un cunoscut proverb popular românesc, în care trebuie să recunoaștem, de bună seamă, un reflex al superstiției orientale²⁶.

De fapt, abstracție făcînd de ngr. γραπτόν sau γραμμένον, care corespunde perfect lui *scris(ă)* românesc, însăși legătura, de care vorbeam, dintre acest *scris* fatal și *frunte* apare explicit în expresia uzuală turcească : *âlen yazouçe*, „ce qui est écrit sur le front ; la destinée” (Barbier de Meynard, I, 113)²⁷.

„Ceci m'était écrit sur le front ; c'est l'ordre d'Allah!”, fură, după Joannin (*Turquie*, p. 251), cuvintele de resemnare, cu care sultanul Ibrahim se predete rebelilor, lăsîndu-se să fie dus în închisoare : tot fatalismul musulman e în ele.

Ca un antipod al lui *a-și scrie-n frunte*, de unde plecasem, însemnăm, sfîrșind, zicala ngr. ἐσκότωσαν ένα Βλάχον, 'ς τὰ παπούτσια μου τὸ γράφω, „am ucis un valah, mi-o scriu pe papuci” (Cf. Zanne, *Prov. rom.*, VI, p. 278).

A se culca și scula cu cineva

Se zice despre doi tovarăși nedespărțiți, — mai ales în sens rău : „D-ta, care te culci și te scoli cu jidanii!”

Expresia pare un ecou al medievalului fr. *homme couchant et levant*, „dans les coutumes du moyen-âge, synonym de *manant* ou *homme demeurant sur un domaine*” (v. Chérnel, *Dictionnaire historique des institutions, moeurs et coutumes de la France*, I, 551, unde se citează, din Du Cange, o veche anchetă, în care un egumen reclamă pe unul „tamquam *hominem suum cubantem et levantem*”).

Ideea e, de altfel, comună cu aceea dintr-un *contubernalis, coniux* συσσίτιος, *compagnon* etc., și o formațiune analogă avem în expresia lat. *dare et accipere cum aliquo* = gr. δῶς καὶ λάβης μετ' αὐτῶν (v. „Indogerm. Forschungen”, XVIII [1925], p. 115).

A trage pe panglică

Notăm, din *Scrisorile* lui Ion Ghica (*Opere complete*, ed. „Minerva”, vol. IV, p. 422), această interesantă expresie, sinonimă cu *a trage pe sfoară* (rău explicat de Ghibănescu, în „Arhiva” din Iași, X, p. 178 sqq.), din vocabulariul „panglicarilor”, al scamatorilor șarlatani : „Scrie-mi asemenea dacă în testamentul lui Mihai Sturza a fost vreo pomeneală despre Academie, sau *ne-a tras pe panglică*, ca un vulpoi ce-a fost”.

Pentru alte expresii sinonime, v. în special : „Dacoromania”, I, 263 [160] și *Mitteilungen des rum. Instituts an d. Univ. Wien*, I, 139.

Pînă-n pînzele albe

Despre unul care-și persecută victima pînă la moartea ei, se zice că „o urmărește *pînă-n pînzele albe*”.

Zanne (*Proverbele românilor*) nu înregistrează expresia, la capitolul respectiv (vol. III, p. 269, no. 7477 sqq., unde e vorba de *pînză*); dar Tiktin o consemnează sub v. *alb* (I, 5, h), traducînd-o: „bis an den Tod”.

Că, în adevăr, acesta e înțelesul *grosso modo*, o dovedește și expresia (citată și de Zanne): „alb la față, de parcă i-a luat pînza de pe obraz”, în care *pînza* e, evident, giulgiul ce acoperă mortul.

De ce se adaugă, însă, epitetul: *albe*?

Explicarea ne-o dau, cred, vechile inscripții creștine, în care expresia *in albis decessit* apare adesea, cu un profund sens mistic, al cărui tîlc îl înțelegem numai dacă știm că „für die Christen als grosses Glück galt, wegen der bewahrten Taufschuld i m weissen Taufkleid sterben zu können” (v. dr. St. W. J. Teenwen, *Sprachlicher Bedeutungswandel bei Tertullian*, Paderborn, 1926, p. 2).

Iarăși „Mărul Roș”

A fost de atîtea ori vorba aici (ultima dată, DR, III, 877—8) de această expresie²⁸, echivalentele și originea ei, încît nu se va mira nimeni că mai revenim o dată, pentru a întregi și preciza lucrurile.

Am relevat, după Barbier de Meynard, că turc. *kyzyl elma* e un „surnom de la ville de Rome”. Confirmarea expresiei o găsim și-n J. M. Jouannin et J. von Gaver, *Turquie*, Paris, 1840, p. 6, nota, unde „Rome le Grande”, ai cărei moștenitori se consideră uzurpatorii Bizanțului, se cheamă în limba lor: „*Roumîet-ulkubra*, qu'ils nomment aussi *kyzil-elma*, la pomme d'or”; iar explicarea denumirii ne-o dă Zenker, s. v. *kyzyl* (p. 700 c): „*Kyzyl Elma*, n. pr. (Gold-Apfel oder rother Apfel) Rom (von der Kugel auf der St.-Peterskirche)”²⁹.

Pentru echivalentul it. *in Oga Magoga* și fr. *jusqu'au Sec Arbre* (cf. *Μονόθενδρον*), v. admirabila monografie: *La Leggenda di Gog e Magog*, în Arturo Graf, *Roma nella memoria e sulle immaginazioni del medio evo*, Torino, 1923, p. 797.

„Ortus, mortus”

De mult auzisem, din gura unui bătrîn consătean, aceste cuvinte³⁰, spuse cu o nuanță de ironie despre o afacere sfîrșită pe neașteptate, cam în genul lui „hocus pocus” (hoc est opus, hoc est corpus).

Bănuiam că e o formulă magică latină.

Acum știu care anume :

Un manuscris din sec. al XVI-lea (*Codex Palat. Germ.*, 267) cuprinde următoarea rețetă pentru friguri, : „Sprich + *Ortus* + *Mortuus* + *Cristus* + + *Surrexit* + . Diese Wordte screib uff Salbenbletter ... Et sonabitur p[robatum]” (*Alemannia*, 27, 113, la dr. H. Marzell, *Unsere Heilpflanzen*, Freiburg im Br., 1922, p. 147).

Ceva despre sufixe

Relativ la suf. — *-(n)giu*.

O nuanță, peste care s-a trecut ușor în studiul sufixului *-giu* (v. Pascu, *Sufixele*, p. 410 sqq.) este varianta *-ngiu*.

Ea există, totuși, nu numai în cazuri în care —*n*— aparține evident radicalului: *hangiu*, *dughengiu*, ci și-n cazuri care nu sînt pasibile de această explicație, ca : *boccengiu* (*buccengiu*), *cafengiu* (mai ales femin. *cafengiță* și mai cu seamă în înțelesul de „amatoare de cafea”³¹), *boiangiu* (*boiengiu*) etc.

Care poate fi originea acestui —*n*— ?

Într-un *chiulangiu* sau *moftangiu*, avem a face, după toată probabilitatea, cu derivate secundare, de la augmentativele *chiulan* (cf. însă și turc. *külah-ği*, ‘șiret’) și **moftan*. Într-un *tufingiu* (-pașa), evident : „*tufecci-bașa*” (*Stihuri pentru pieirea lui Gr. Ghica-Vodă*, în rev. „*Miron Costin*” pe 1916, p. 5) avem cazul special al substituției sufixului originar *-ci(-ciu)* prin *-gî(-giu)* și, de altfel, însăși forma literară a turc. *tufek* e *tufenk*, așa încît —*n*— poate fi privit aici ca etimologic (cf. și *hîlvîngi*, ‘halvagi’, menționat de Pascu, *l.c.*).

Dar în celelalte exemple ?

Nu vedem decît o explicație : analogia cu cazurile, în care prezența lui —*n*— se justifică pe altă cale.

„Dacoromania”, IV₂, 1924—1926, p. 895—908.

NOTE

¹ *Mama pădurii* ar putea fi, cred, apropiată de v. germ. *holzmuoja*, ‘Waldeule’, ‘Hexe’ (R. Riegler, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, p. 115), în sensul unei antropomorfizări a bufnei de pădure.

² În vol. din aceeași colecție, consacrat *Galiției*, p. 417, cetim : „Am Vorabende des Neujahrs, das ist am *Melanietage* (na *Malanky*) . . .”

³ Pentru bibliografie, v. Savij-Lopez, *Le origini neolatine*, ed. Guarnerio, p. 283, n. 1 și Philippon, în „*Romania*”, XXXI, p. 201 sq.

⁴ Pentru acest *barba*, cf. și E. Tappolet, *Die romanischen Verwandtschaftsnamen*, p. 103 sqq. — *Oma*, „Mutter” (p. 23), are un pendant la noi în dialectalul *oamă*, „femeie bătrână, babă”. — De notat (*ibid.*, p. 21) ipocoristicul *tēta*, pl. *tētan*, „Vater”, cum și analogia rom. *bărbat* (ngr. βαρβάτος, „berbece nebătut”, la Dehèque și: ἔλογον βαρβάτον, „étalon”, s. v. βαρβάτος, „robuste”; cf. și mr. *mascur*, „bărbat”, față de dr.), în sens propriu, ca și-n sens figurat: „cini mai *bărbăși*” (voinici, în „Miorița”), *bărbat la gură* (*Lex. Berinda*), bun-de-gură, εὐστομος, εὐγλωττος.

⁵ *Tatanem*, ca acc. de la n. pr. *Tata*, se întîmpină și-n Cassiodorus, p. 157. — Toponimice, aparținînd aceluiași tip, relevă Paul Marchot, în „Archivum Romanicum”, VII (1923), p. 397 sq.: „Noms de lieu en -anius ou -ania, à radical germanique, dans la cité des Tongres”.

⁶ Cf. și E. Bourciez, *Linguistique Romane*², p. 225.

⁷ Forma rotacizată, *tătări*, se întîlnește nu numai în *Ps. Șcheiană*, ed. Candrea, II, 494, ci și-n *Poezii pop. din Maramureș*, col. Țiplea, p. 5: „Și soarele, socru-mare, C-acela mi-o fost *tatare*”. — Poate și în „Tata-i *tătăran*, roată de bostan” din Pascu (*Despre cimilituri*, I, 42) avem același reflex. — Un cunoscut fenomen de metafonie reprezintă „*tătăine* nostru” („Arhivele Olteniei”, II, 126), iar un interesant caz de „etimologie populară” se găsește în „Șezătoarea”, IX, 57: „Mizilcuța carte știe, Lumele *tată-in* său scrie” = numele *tătini*-său scrie. — Tot astfel, *mumîne*: „mumîni” se atestă în rev. „Ion Creangă”, IX, 248, ca și în fragmentele de cazanie brașoveană, publicate de N. Iorga, în *Ceva despre episcopul maramureșean Iosif Stoica* (p. 157).

⁸ Cf. *frăține-meu*, -tău, -său; într-un doc. din 1625, publ. în „Arhivele Olteniei”, II, 125: „*fratinenostriu*” (*sic*). — Regionalismul *frateano* (voc.) a fost explicat (*Dicț. Ac.*, s. *frate*) din: *frate a'nost(ru)*. — De remarcat e forma de voc. popular: *frăține-meu* (la G. Dem. Teodorescu, *Poezii pop.*, p. 684), „măi frate-mieu!” (deasă, la novelistul I. C. Vissarion), apoi forma de nom. sing. *suroră-mea* (în locul obișnuitului „soră-mea”, „soru-mea”, „sor-mea”), cum și întrebuintarea formei oblice *tătine-tău* ca nominativ sing.: „*tătine-tău* mi-a spus”, ca și: „*matale* și *dumitale* mi-ai spus” (în loc de: *mata* s. *dumneata*).

⁹ Cf. lui *tată-meu* = tatălui meu (lui *tata al meu*); *tatăl nostru* = tată al nostru! — Altfel: *bărbatu-meu*, *cumnatu-meu*.

¹⁰ V. și ale mele *Pagini istorico-filologice*, [III], p. 17 sqq. (extras din „Anuarul Inst. de ist. naț.” din Cluj, III), cum și „Rev. istorică”, XII (1926), p. 8 sq. (unde citez și pe Τατοῦλος din Priscus).

¹¹ *Tetila* și *Tetoiul*, n. de com. în jud. Gorj și Vîlcea, au însă, foarte probabil, altă bază. — Din *Tetoiul*, care seamănă a nume mocănesc, avem derivatul *Tetoianu* (prin n. de loc).

¹² Cf. varianta băn. *Gegiu* (Iosif Popovici, *Balade populare din Bănat*, p. 43), ca *Bagiu* (*ibid.*, 86) = *Badiu* (*Badea*).

¹³ Metafora e luată, evident, de la fructe: merele coapte etc.

¹⁴ Aici, probabil: „de o frumusețe suprapămîntească”, deci: „căzut pe pămînt din stele” (cf. *coborît cu hîrzobul din cer*), dacă nu = damă de pică (în jocul de cărți), ca: *frumoasă-coz*. — Plastica expresie din basme: „la soare te puteai uita, dar la dînsa ba”, am aflat-o întocmai în grecește, la Apollonius Rhodios (*Argonautica*).

¹⁵ Cf. și: „*Icoană-ntr-un altar s-o pui la închinat*” (Coșbuc).

¹⁶ Dr. a *scria* înseamnă „a zăria”, în următoarele versuri de la românii din Serbia (Giuglea-Vîlsan, p. 273):

Că-s potunii (poturii) de bumbac.
Nici veninu n-o intrat
.....
Mică sabie trăgea
Și, cînd o dată-l lovea,
Nici solții [solzii] nu să scria.

¹⁷ Din aceeași sferă face parte și sinon. ngr. εἶδωλο γλυμμένο = ὠραία γυνή (Kukules, Διά ελληνικῆς ιστορίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, Atena, 1922, p. 34).

¹⁸ Sensul de ζωγραφίζω al ngr. ιστορῶ s-a putut raporta la epoca bizantină, cînd „creștinii vedeau pretutindeni pe zidurile bisericilor istoria lui Moisi, Iosif și alte fețe ale *Vechiului*

și *Noului-Testament* în icoane" și, deci, *ἱστορία* și *εἰκὼν* au putut deveni sinonime (Kukules, *l. c.*, p. 31), cu tot *πίκτα παρ' ἱστορίαν* = *ficta, irrealia*, „plăsmuiri”, din Marțial (*Ep. gr.*, I, 21, 8, ed. Lindsay). — Aceasta nu împiedecă, totuși, ca ngr. *στόρια, ὁστόρια*, ‘Bild’, să fie = it. *storia*, deci un împrumut modern (G. Meyer, *Neugr. Studien*, IV, 86). — Pentru „ouă scrise” (incondeiate, impestrite), cf. și rut. *pisanka*, „Osterei”, pe lângă *galinka*, „färbiges Osterei” (Popowicz), și *mazanka*, „einfarbiges Osterei” (Żelechowski), propriu: „măzgălit”.

¹⁹ Din lat. **pictare* (*pictum*), avem, după o recentă presupunere a lui Giuglea (comunicată la „Muzeul limbei române”), rom. *a păta*.

²⁰ Observăm că tălmăcirile românești din *Manualul* de pictură bizantin traduc adesea pe *ἱστορία, ἱστορίζειν* prin „istorie”, „istorisi” (cf. însă și: „scrisorilor celor închipuite, adecă a zografilor”, la V. Grecu, *Griech. Malerei u. Hermenien in den rum. Ländern*, în „Bullet. de la Sect. hist. de l'Acad. Roumaine”, 1924, p. 47), în deosebire de cărțile bisericești, care traduc corect prin „zugrăveală”, „zugrăvi” (cf. D. Russo, *Studii și critice*, p. 77).

²¹ De „*poanta desenului*” (unei caricaturi) vorbește și L. Blaga (*Davia*, p. 65).

²² În aceeași colecție, întâlnim câteva derivate interesante: *părungeni* din *par* (p. 35, cf. *păruștean*); *pisocci* = ‘pisoiași, motocei, motănași’ (p. 39). Tot acolo, p. 33, găsim explicația de fapt a expresiei „a lua la răstean” sau „rinciog”, [in] următoarele versuri:

În fața barbatului
Face semn iubitului.
Dar bărbatul priceput
Ia *restel* de la *plug*
Și-i croiește șapte-n lung,
Și-i dă-n cornul capului,
Spurse cuibul dracului.

²³ Ficatul ca sediu al pasiunilor apare și-n it. *fegato*, sp. *higado*, ‘curagiu’, fr.-arg. *foie blanc*, ‘feiger Mensch’; cf. de asemenea: it. *è un fegato*, despre un om apucat, și germ. *jemandem ist eine Laus über die Leber gelaufen*, despre care v. Riegler, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, p. 275.

²⁴ Cf. „*Comoara satelor*”, III, 1925 (ca să cităm cel mai recent izvor): „Românii din Bucovina cred că stăpînul bălaurilor e Sf. Petru, la porunca căruia bălaurii *fierb piatra*” (p. 102), „[Balaurii] spumegă la gură, și din spuma aceasta se face mărgea, *piatră scumpă*” (p. 103).

²⁵ Cum e „cornul”, care poartă adesea pe el sigla ebraică a lui Iahvè, întocmai precum cureaua ce înfășoară mina evreilor *habotnici* în rugăciune trebuie astfel potrivită, încît să deie, în caractere ebraice, cuvîntul *Šaddai*, unul din cele mai vechi nume ale Dumnezeuului lui Israel, întrebuițat pînă azi pe amulete (v. Köhlbach, *o. c.*, p. 19). — Alte date despre asemenea insemne și amulete, v. în „*Zeitschr. d. Morgenländ. Gesellschaft*” pe 1926.

²⁶ Cf. acum și Ov. Densusianu, în „*Grai și suflet*”, II (1926), p. 311. — Descintece de „scrisă” sau „orindă”, v. în colecția Tocilescu, (I^a), 688, 690 etc.

²⁷ O identică expresiune curdă relevă d. Ov. Densusianu, *l. c.*, n. 2. Cf. și Fr. Kauffmann, *Über den Schicksalsglauben der Germanen*, în „*Zeitschr. f. deutsche Philologie*”, L (1926), p. 400. — Expresia *fata scribunda* e interesantă și pentru sinteza ce oferă între destinul „scris” (*scribunda*) și cel „vorbit” (*fata* din *fatum*, ‘Orakelspruch’).

²⁸ Un nou exemplu, în forma de blestem vilceană din colecția [...] [lui] Bălășel (ed. „*Ramuri*”, I, 104):

„Să te duci, duci, duci,
Mările negre să le treci,
Să te duci la *Măru'-Roșu*
Să te văz cînd voi vedea pe moșu!”

²⁹ Cf. și mr. *mer aroșu*, în virful „flamburei” de „lină alică” (roșie), arborate pe casa mirilor (Capidan, *Românii nomazi*, p. 120).

³⁰ În formula completă: „*Ortus, mortus, ceapalic Bucecea*”.

³¹ Dacă n-ar putea fi explicat din *cafene(a)-giu*; cf. însă *cafeniu*, în care avem influența lui *galben* (Pascu).

TREI PROBLEME FOLCLORICE ȘI ASPECTUL LOR ROMÂNESC*

În cuvîntarea ținută la adunarea generală a „Astrei” din 1921, dl A. R. Wright, vicepreședintele Asociației de folclor din Londra, își exprima convingerea că „cheia pentru o bună parte din istoria europeană se găsește în trecutul nostru” și că, studiind manifestările poporului român, „vom ajunge să dezlegăm multe probleme ale istoriei umane”¹.

Dacă lucrul e în adevăr așa, sau dacă părerea învățatului englez e numai o iluzie generoasă, nu ne aparține s-o spunem.

Ceea ce ni se pare, însă, în afară de orice îndoială e datoria cercetătorilor români de a pune în circulație științifică *aspectul românesc* al problemelor, oriunde el există, — indiferent de valoarea lui relativă.

E, poate, cel mai bun și mai firesc mijloc de a contribui la mișcarea generală a științei, rămînînd totuși în cadrul celor mai legitime și imperioase obligațiuni naționale.

Ca o modestă încercare în acest sens trebuie considerată și seria de comunicări mărunte, care începe aici.

1. Pietre-Scrise

Într-o interesantă comunicare, apărută în „Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” din Paris, pe 1920 (p. 103 sqq.), sub titlul *Le rocher de Perescrita, près de Cenicientos (province de Madrid)*, Pierre Paxis explică numele acelei localități prin basorelieful ce împodobește fața de sud-est a stîncii: două icoane suprapuse, în josul unei firide, reprezentînd un călăreț și o ceată de fauni, cu o inscripție aproape total indescifrabilă, fac din ea, în adevăr, o *Piedra-Escrita*.

Cîțiva ani mai înainte, Eduard Meyer (*Reich und Kultur der Chetiter*, Berlin, 1914, p. 6) observa că o stîncă sculptată, de lângă Boghaz-chioi (în Anatolia), înfățișînd o lungă procesiune de zei într-un stil cu totul necunoscut pînă acum, cu inscripții într-o scriere pictografică sau figurativă (*Bilderschrift*) deopotrivă de necunoscută, se cheamă, la turcii din partea locului: *Yazyly-Kaja*, „beschriebener Stein”. Iar, cu mult înaintea amîndurora, celebrul arheolog englez Arthur J. Evans, vorbind², în opera sa

Scripta Minoa (Oxford, 1909, I. p.5), despre așa-numitele *hadjrat mektubat*, „written stones”, ale semiților din nord-vestul Africei, relevase răspîndirea și importanța acestor monumente pentru istoria culturii și îndeosebi a scrierii.

Astfel de „Pietre-Scrise” există însă și la noi.

Evident, nu e vorba de expresia însăși, întrebuițată de unii scriitori³ ca echivalent popular pentru inscripțiile lapidare: de „piatra cea scrisă” pomenesc, de altfel, din vechi, documentele noastre (v. N. Iorga, *Studii și doc.*, XVI, 239), pe cînd bătrîni cărturari, ca traducătorul lui *Herodot* (ed. Iorga, p. 119), tălmăcesc obeliscul cu ieroglife prin „stîlp cu slove”, iar muza populară zugrăvește plastic (col. G. Dem. Teodorescu, p. 555) o „piatră mare [ce] sta trîntită, de ciocane ispitită, de veacuri părăginită și cu slove rîcîită”.

Dar *Piatra-Scrisă* se cheamă „un loc izolat, în Putna, pl. Vrancea, com. Spinești, unde se află o piatră mare, pe care se află scris, din vechime, numele lui Ștefan-cel-Mare” (v. *Marele dicț. geogr. al României*, IV, 699), și *Pietrele-Scrise* se cheamă „un loc izolat, în jud. Buzău, com. Vintilă-Vodă, unde se află o mare lespede de piatră cu inscripțiuni indescifrabile din cauza vechimii lor” (*ibidem*, IV, 709; cf. Iorgulescu, *Dicț. geogr. al jud. Buzău*, p. 447), iar, asupra rostului acestora, evident că numai o cercetare competentă la fața locului ne-ar putea lumina întrucîtva, — fiindcă în contemporaneitatea lor cu Ștefan-cel-Mare și legendarii „feciori ai Vrîncioaii” n-am putea crede, cu poporul.

Subsidiar, adăugim că toponimicul *Pietrele-Înfierate*, „o pădure din Prahova” (v. *Marele dicț. geogr.* citat), adecă: „pietrele legate în fiare, în fier”, constituind o perfectă paralelă la numele topic italian *Sassoferato*⁴ (cf. și lat. *Mons Ferratus*, în Africa romană), — bare de fier se află, de altfel, și la Perescrita spaniolă, — se referă, probabil, la niște pietre de hotar, întocmai ca *copacii înfierați* din hotărnicia de la 1699, publicată în „Arhivele Olteniei”, III (1924), p. 42: „... pînă în drumu ce vine de la Călugărei în *cerul înfierat* ... la locu unde am pus *piatră*, aproape de *gîrnița împletită, înfierată*; de-acolo drept în jos prin *copacii înfierați* ... unde am pus *piatră* lîngă *gîrnița cea mare înfierată*; de-acolo... în cornu pămîntului Teiului, unde am pus *piatră* la *gîrnița încinsă*; de-acolo drept la vale, în *ceru cu ulmu înfierat* ... la *gîrnița încinsă*... pînă la *gîrnița îngemînarată*...”⁵.

Copacii oferă, în adevăr, un element natural de delimitare, ce apare foarte des în concurență cu pietrele, împărțind cu ele, într-un izbitor paralelism, atît rostul, cît și epitetele: *Pietrei-Rîioase*, nume de deal din Tulcea (*Marele dicț. geogr., ad. loc*), îi corespunde, astfel, *plopul rîios* dintr-o hotărnicie de la 1779 (rev. cit., II [1923], p. 465), iar *Pietrelor-Scrise* înseși le corespunde un *Fagu-Scriptu*, n. de localitate macedoromână (v. Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, în „Grai și suflet”, I [1923], p. 93).

2. „Gardul dinților”

Ἐρκος ὀδόντων, faimoasa expresie homerică (*Iliada*, IV, 350; *Odissea*, X, 328 etc.), a făcut obiectul unei străvechi controverse: Solon (*fragm.* 26, 1) credea că ea nu se referă la buze, ci la dinți, pe când Eusthatios (ad. *Od.*, I, 64) afirmă că ea ar însemna și una și alta.

Reluînd problema (v. „*Revue des Études Grecques*”, XXIX, pp. 275—80 și *Wochenschrift für klassische Philologie*, 1916, col. 1234), D. C. Hesselning dă dreptate lui Solon: ὀδόντων nu e un genitiv obiectiv, indicînd străjuirea dinților de buze, ci un genitiv subiectiv, arătînd „gardul” format de dinți, ca o strajă a gurii.

Ceea ce ne interesează însă aici nu e formularea gramaticală a concluziei, ci documentarea ei etnopsihologică, la care putem, cred, adăugi unele argumente decisive.

De fapt, credința populară despre mortalitatea timpurie a celor cu *strungă*, adică cu dinții superiori de dinainte depărtați unul de altul, coroborînd cu închipuirea sufletului însuși, ca un abur subtil și volatil („*Hauchseele*” a lui Wundt⁶), captiv în trupul de lut ca-ntr-un mormînt (σῶμα-σῆμα) și trebuînd reținut ca să nu evadeze, confirmă rostul de „gard” al dinților, prin care nu ies numai tot atît de faimoasele ἔπεα πτερόεντα, „cuvînte înaripate” (cf. *verba volant*⁷), culminînd în *irrevocabile fatum* (de la *fari*, „a vorbi”), ci însuși πνεῦμα (*spiritus*) sau ψυχὴ (*anima, vita*).

Același sens îl are expresia grecească-modernă μετὰ τῆ ψυχῆ ἑστὰ δόντια, „with the soul between the teeth” (J. C. Lawson, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion*, Cambridge, 1910, p. 111), al cărei echivalent românesc n-ar fi însă *a-și lua inima în dinți*, — fiindcă acesta indică mai curînd curajul *in extremis*, energia disperării, — ci *a fi cu sufletul în buze* sau *la gură* (v. Zanne, *Proverbele românilor*, II, 440), adică „a fi aproape de a-i ieși sufletul”: „Deschide gura, ca să-ți iau sufletul”, zice însuși Charon către victima sa (Lawson, *l.c.*)⁸.

O dovadă directă, însă, că „gardul” homeric se raportează în adevăr la dinții cari-l compun, o găsim în cunoscuta cimilitură a dinților, la români: „Doisprezece *farmaci*, într-al cui ... îi bagi?” (Giorge Pascu, *Despre cimilituri*, I, 186), cum și-n nu mai puțin cunoscutul dicton satiric la adresa celor cu dinții rari: „Ai dinți în gură, ca *parii* la curătură” (Zanne, *o.c.*, II, 116).

Ca și *parii* care servesc îndeobște la facerea gardului, *farmacii* înseamnă, cum se știe, propriu: „ostrețele, zăbrelele”, ce alcătuiesc *parmaclîcul* (balustrada, ceardacul, grilajul, incinta, îngrăditura). Metafora, care definește șirul dinților ca un „gard” (ἔρκος) al gurii, e, prin urmare, populară, iar aceasta curmă, socotim, orice controversă savantă asupra sensului expresiei.

3. Uciderea bătrînilor

Oricît ar repugna lucrul mentalităţii noastre moderne, e sigur că anticii au practicat, nu numai „expunerea” pruncilor diformi⁹, ci şi suprimarea bătrînilor infirmi: „*depontani senes appellabantur, qui sexagenarii de ponte deiciebantur*” (Paulus ex Festo, ed. Lindsay, p. 66), „*sexagenarii per pontem mittendi*” (Verro, apud Nonium, p. 523, 20¹⁰) sînt evidente aluzii la obiceiul de a arunca în Tibru pe aceşti „argei” în carne şi oase; iar, cine vrea mărturii greceşti, poate găsi destule la Schrader-Nehring (*Reallexikon der indogerm. Altertumskunde*, subt „Alte Leute”).

Interesant de observat e însă, mai cu seamă, procesul de dispariţie treptată, paralel cu progresul îmblînzirii moravurilor, a acelei practice barbare. Şi, din acest punct de vedere, tipic e însuşi cazul *argeilor* pomeniţi, al argivilor (grecilor) vrăjmaşi ai Troii, pe cari „Troica Roma”, răzbunătoare, se mulţumea să-i înece *in effigie*, subt forma unor manechini de papură (Varro, *De lingua lat.*, VII, 44), după ce odinioară îi înecase în original, — potrivit aceluiaşi sistem de eludare prin surogate a unor datine învechite ce nu mai corespundeau împrejurărilor vieţii şi spiritului vremii, care substituia victimelor înseşi imaginea lor simbolică, de aluat sau metal preţios¹¹.

Mai vrednic de atenţie încă ni se pare ecoul sufletesc al abolirii obiceiului, în popor — şi aici se adaugă literatura noastră populară, ca un nou izvor important.

Bernhard Schmidt (*Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder*, p. 26) relevase, după Vretòs (Ἐθνικὸν Ἑμερολόγιον pe 1867, p. 97), motivul acestei părăsiri, așa cum îl atestă tradiția din insula Hydra, unde numele unei stînci, Ζασιᾶς, perpetuează amintirea crudului obicei, ca și „Stîncă-Moşnegilor” (ὁ Γερωντόβραχος) de aiurea: pe cînd era rus în coş, spre a fi aruncat, de către propriul său fiu, bătrînul îi zise acestuia: „Păstrează bine coşul, fiul meu, pentru ca, atunci, cînd vei fi ca mine, şi copiii tăi să-l poată întrebuința”, — cuvinte ce au zguduit adînc sufletul fiului şi au adus lepădarea obiceiului.

Acelaşi motiv apare însă, nu numai în acea „Geschichte aus der Römerzeit” din colecția de basme româneşti a fraţilor Schott¹², în care moşneagul cruţat scapă populația de un monstru, ci şi în interesanta legendă suceveană, intitulată: „Cînd se tăia[u] oamenii cei bătrîni” şi apărută în rev. „Şezătoarea” din 1894, p. 110 sq., unde se povesteşte cum, pe un timp de cumplită foamete, un bătrîn, ascuns de un fiu mai cu inimă, dădu sfatul să se are drumurile şi, din seminţele căzute pe ele, răsări recolta mîntuitoare, iar stăpînirea, aflînd de aceasta, rîndui ca pe viitor să nu se mai taie bătrîni.

„Anuarul Arhivei de folklor”, Cluj, I, 1932, p. 47—52.

NOTE

* Comunicări făcute la „Societatea etnografică română” (Cluj), în anul 1924.

¹ V. rev. „Transilvania” pe 1921, p. 865.

² După Don Manuel Góngora y Martinez, *Antigüedades prehistoricas de Andalucia*, pp. 65—7 (unde se dau reușite reproduceri de figuri cu inscripții de pe Piedra-Escrita de lângă Fuencaliente) și G. B. M. Flamand, *Les Pierres écrites (Hadjrat Mekloubat) du Nord de l'Afrique et spécialement de la région d'In-Sâlah* (Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistorique, Paris, 1900).

³ V. d. e. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, *passim*.

⁴ Pentru așa-zisele *pietre-fille* ale sarzilor, v. E. Pais, *La Sardegna prima del dominio romano*, p. 116.

⁵ Evident însă, că atunci când e vorba de copaci, „înfierarea” se poate înțelege și altfel decât ca o încercuire cu fier: ca pecetluirea cu fierul țării („bourul”), de pildă.

⁶ Cf. rom. *suflet-suflare*, lat. *spiritus-spirare*, gr. ψυχῆ — homeric ψύχω, „suflu, răsuflu, respir”, apoi *animus*, „suflet” — ἄνεμος, „vânt”, θυμός, „suflet” — *fumus*, „fum”. Alte exemple în același sens aduce Ov. Densusianu în „Grai și suflet”, II¹ (1925), p. 5.

⁷ Cf. încă rom. *gură-spartă*, ngr. ἀθυροστομία, „vorbărie”, lit.: „gura fără ușă”, cum și cunoscutul cuvânt al *Scripturii*: „Pune, Doamne, pază (strajă) gurii mele și ușă de îngrădire împrejurul buzelor mele!”

⁸ Pentru varianta sau mai bine zis echivalentul lat. *mihi anima in naso esse* (Petroniu, 62), gr. καρδίη δὲ ῥινὸς ἄρχις ἀνέβαινε (*Anacreontica*), cf. și A. Philippide („Viața românească”, X [1916], p. 179), completînd pe P. Papahagi (*Parallele Ausdrücke*, p. 147).

⁹ E și părerea, autorizată, a lui Wilamowitz-Moellendorff (*Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos*, Berlin, 1924, I, p. 83, n. 1): „Wie hätten die Zuschauer dann den Pataikos des Menander ertragen? Wer vollends an die Sklavenkinder, die es geben musste, denkt, gibt sich die Antwort auch ohne Beweisstellen. Wo sind sie denn geblieben?”

¹⁰ Cf. Otto, *Die Sprichwörter der Römer*, s. v. *sexagenarii*, și Cicero, *Pro S. Roscio Amerino*, c. XXXV, § 100, cu comentariul lui Landgraf. — Recentă încercare a lui Th. Birt (*Pontifex und sexagenarii de ponte*, în „Rheinisches Mus. f. Philologie” din 1926, p. 115 sqq.) de a proba, în legătură cu gr. γεφυρίζειν și un pasagiu din Catull (c. 17), că bătrînii nu erau inecați, ci numai aruncați în glumă de pe pod, ca unii ce nu puteau lua parte activă la popularul „joc pe pod” ritual, nu e convingătoare.

¹¹ „Ainsi s'accordaient le culte des survivances, le respect de la forme et les exigences de la vie. De tels détours sont fréquents dans la religion et le folklore: on substitue des gâteaux de forme animale aux victimes prescrites, des moutons appelés cerfs aux cerfs requis par le rituel, des mannequins à des victimes humaines”, — scrie [...] P. Lejay, în a sa recentă *Histoire de la littérature latine, des origines à Plaute*, publ. par L. Pichard (p. 65 sq.). prima operă de acest fel, care dă folclorului toată atenția cuvenită.

¹² *Walachische Maerchen*, Stuttgart u. Tübingen, 1845, p. 152 sqq.

MUSCA COLUMBACĂ ÎN TRADIȚIA NOASTRĂ POPULARĂ ȘI ISTORICĂ (CU O PARALELĂ ROMANICĂ)*

Chestia „Muștei columbace”, care a făcut atîta vîlvă în primăvara lui 1924, cînd, din peștera de lîngă Orșova, unde-și are reședința, a roit asupra întregii Oltenii, pînă-n Argeș, Muscel, Olt și Dîmbovița, mușcînd mortal mii de vite și chiar oameni, are și o latură care poate interesa pe membrii acestei societăți.

1. — Dl professor I. Simionescu¹ releva ecoul pe care primejdioasa jivină îl trezise, din vechi, în închipuirea poporului din partea locului, citînd chiar fragmentul din balada „Iovan Iorgovan”, în care se spune că, din capul balaurului răpus de erou,

Mușiță ieșea,
Caii îi mușca,
Boi-i otrăvea,
Plugurile-oprea.

Balada, pe care o citează și dl dr. D. R. Olariu prin „Curierul băilor” din 1 iunie 1923 (p. 10), după monografia d-rului A. Popoviciu asupra „Băilor Erculane” (Pesta, 1872), înfățișează, în adevăr, într-un chip impresionant, dialogul dintre Iorgovan și monstru:

— De m-ei omorî,
Capu-mi s-a-mpuți,
Viermii s-or mulți,
Muște-or slobozi,
Calul ți-a mușca,
De loc va crăpa,
Boi s-or otrăvi,
Plugul s-a opri,
Oameni vor muri!
— Șerpe-afurisite,
Încă porți cuvinte!
Țara-oi învăța, —
Și ea m-asculta, —
Fumuri puturoase
Și din pietre scoase

Ție ca să-ți facă,
 Și de muscă scapă ;
 Calu-mi n-a pieri,
 Boi n-a otrăvi,
 Plug nu s-a opri,
 Oameni n-or muri,
 Dar tu mort îi fi !

Am dat versiunea din colecția de *Poezii populare din Bănat*, II (Sibiu, 1906) a d-lui E. Hodoș, care subliniază, de asemenea, aluzia la „așa-numitele muște columbace” (p. 31), fiindcă ni s-a părut cea mai pregnantă ; dar am fi putut lua oricare din variantele, în versuri și în proză pe cari le-a adunat demult, cu admirabila-i sîrguință, [...] Sim. Fl. Marian, în capitolul cu același titlu, ca și foiletonul d-lui Simionescu, din monografia-i despre *Insecte* (p. 332 sqq.²), și în care se vorbește de nașterea veninoasei gînganii din „al doisprezecelea cap al balaurului”, care, „rămas nezdrobot”, „cu o bucată de corp”, fuge pe Cerna la vale, intră în Dunăre, se urcă în sus pînă la *Columbaria*, suie dealul și se ascunde într-o peșteră (p. 337).

Acest „Columbaria” e, de fapt, numele vestitei cetăți *Golubaci* (= *Golumbaci*, *Columbaci*, „Porumbeni, Hulubeni”), dintre Belgrad și Severin, pentru care luptase odinioară (cca. 1428) Sigismund al Ungariei cu turcii și brancoviceștii și după care s-a și numit în știință insecta : *Simulia columbaccensis*³.

2. — Legenda arată, și în acest caz, cum imaginația populară, impresionată de un fenomen neobișnuit, caută și află o explicație în lumea supranaturală de fantasme ce-i e familiară, cu logica ei specială : numai ca o infernală răzbunare a „balaurului”, — monstrul prin excelență al basmelor, — se putea concepe apariția unor atît de vătămătoare lighioane ! Și un interesant „pendant” la legenda românească găsim, de ex., în legenda sardă despre „Sa musca macedda” („musca măcelărească”), publicată de Gino Bottiglioni (*Leggende e tradizioni di Sardegna*, Geneva, 1922), în care e vorba de ceva asemănător și care amintește, în același timp, legendele privitoare la „solomonarii” fermecători de guzani :

„Într-o vară din vremea veche, în toată Sardinia și mai ales în Iglesias («Igresia»), toată lumea murea și apăruse năpraznic o muscă nemai-văzută și nemaicunoscută, care, cînd înțepa, ucidea omul. Era musca măcelărească, pe care nime n-o putea distruge, nici măcar rugăciunile făcute la sfinți. Întreg orașul era deznădăjduit, cînd un om sfînt, mult venerat și slăvit, zice norodului să se roage și să-l urmeze, unul după altul căutînd să calce urmele lui. Toți, auzînd așa, îl urmară, făcînd un cerc atît de mare, încît îmbrățișa toată piața bisericii. Atunci omul cel sfînt le porunci să micșoreze cercul acela puțin cîte puțin, pînă s-a închis în mijlocul pieții. Atunci s--a văzut un fapt în adevăr ciudat : toate muștele «macedde», care erau în aer, se lăsară jos, pînă făcură o grămadă mare în mijlocul pieței bisericii. Omul cel sfînt, care, înainte de a face minunea,

pusesse să se pregătească șapte buți în piață, le umplu atunci, cu lopețile, de muște și, închizându-le bine-bine, le transportă în subterana de la castelul vechi. În piață, de frică să nu mai fi rămas vreun vierme de muscă de acelea, și de plăcere, lumea aprinse o focărie, de ținut trei zile. Dar mîntuirea de această muscă nu e sigură, pentru că, în ziua în care ar reuși să iasă din nou, va fi sfîrșitul lumii și distrugerea omului” (p. 154 ș.u.).

3. — Există însă, pe lîngă aceste date de folclor, și un document istoric, de un deosebit interes, relativ la „musca rea”: el a scăpat d-lui Simionescu și celorlalți, precum — sau pentru că — scăpase [...] [lui] Marian.

Anume, în „Istoria Țerii Românești de la anul 1689 încoace”, tipărită în *Magazin istoric pentru Dacia*, t. V, Radu Popescu (căci el e, probabil, „anonimul” continuator), însărcinat de Constantin Vodă-Brîncoveanul, în primăvara anului 1695, „să fie de pază la locu la Cerneți”, unde domnul însuși primise poruncă de la turci „să păzească vadul Dunării care trecea șeicile cu zaherea și furcatele⁵ cu oști, cu iarbă și gloanțe, spre Beligradu”, poate înfățișa, ca un lucru văzut, o icoană a ravagiilor columbacei:

„... ci miercuri după Paști au purces [Brîncoveanul cu ai săi] cătră Cerneți, pre zăpadă, cu fîn hrănind dobitoacele; care, ajungînd la satul domnului, Brîncovenii, au șezut cîtăva vreme, pînă s-au strîns boiarii, cari era rînduiți de tabără, și alte oști, și pînă s-au făcut iarbă verde, hrana vitelor. Și iar au purces în sus la Cerneți, însă iar încet, pentru ca să treacă vremea unor muște veninate ce ies primăvara la Cerneți, de fac multă pagubă oamenilor în dobitoace; că este între munții cari taie Dunărea, de curmeziș, de iese la Cladova cetate, care au făcut-o Clavdie împăratul, și la Turnul-Severinului, care l-au făcut Sever împăratul, unde sînt și picioarele podului lui Traian împăratul ce au făcut preste Dunăre, se văd (*sic*) că este o piatră găunoasă⁶, a căruia găunositură (gură) este neagră, afumată, ca cum ar ieși un fum dinăuntru, de negrește mărginile găurilor, iar nu este fum, ci în toți anii primăvara iese un fel de muscă mitutică, care, ieșind din piatră asupra Dunării, multă se îneacă, că, ca un vifor întunecat, se pornește pre Dunăre în jos, și ies la cîmp la dobitoace, pre care le mușcă, și le veninează, și mor, ci cu fum de tufă, de fîn își păzesc cîtiva oameni dobitoacele și pre ei, că și oamenii pătinesc rău de muștile acelea, însă nu mor. Ci pentru acestea mergea domnul încet” (pp.137—8).

Fără îndoială, tot ca un reflex al baladei populare trebuie socotită și mențiunea „muștei columbace” din James O. Noyes (*Roumania: The Border Land of the Christian and the Turc*, New-York, 1858, p. 61): „Din jos de ostrovul Moldova, o enormă stîncă neagră iese din sînul fluviului [Dunării], pe care se spune că un turc gelos și-a părăsit mireasa bănuită, zicînd către ea: «*Babakai! babakai!*» (pocăiește-te! pocăiește-te!), un nume care s-a aplicat stîncii însăși. Aproape de aceasta este peștera de la Golumbat, unde se crede că Sf. Gheorghe a ucis bălaurul din al cărui trup, și azi în stare de putrefacție, purced roiuri de muște vătămătoare”.

Mențiunea aceasta prezintă un deosebit interes, nu numai pentru că e, foarte probabil, cea dintâi pomenire americană (autorul cărții venise prin părțile noastre ca chirurg în armata turcească) a columbacei, ci și pentru legătura ce stabilește între Sf. Gheorghe, omorîtor al „dragonului”⁷, și eroul baladei românești, — desigur, datorită interpretării numelui *Iorgovan* ca *Iorgu* (Gheorghe), pe lângă motivul comun.

„Anuarul Arhivei de folklor”, Cluj, I, 1932, p. 41—45.

NOTE

* Comunicare făcută la „Societatea etnografică română” (Cluj), în ședința de la 6 februarie 1924. (Manuscrisul a fost pus la dispoziția „Arhivei de folklor” prin bunăvoința d-lui Emil Panaitescu, directorul Institutului de studii clasice al Universității din Cluj).

¹ *Musca rea*, în ziarul bucureștean „Viitorul” din 13 mai 1922.

² Alte numiri populare ale insectei: *muscă năpraznică*, *muscă veninoasă* (v. și Ciurea, *l. c.* mai jos).

³ Un studiu științific asupra-i a dat, în 1909, dl prof. dr. N. Leon. V. și foiletonul d-lui Secrieriu, din ziarul clujean „Patria” (iulie, 1923), cum și, mai ales, articolul d-lui I. Ciurea din rev. „Natura” pe mai-iunie, același an, no. 7—8, pp. 3—8 (unde se dau și interesante microfotografii și chipuri în mărime naturală ale insectei).

⁴ Cf. *ibid.*, p. 25 și urm., unde numele teribilei insecte (*musca macèdda*, *machèdda*, *maghèdda*) e explicat ca „una mosca che fa macello, che mena strage”, iar varianta *musca manchedda*, ca „la mosca diabolica” (din *mancu* = ‘sinistro’).

⁵ „Fregatele”, din turcește *fergata* = catalan. *fargata* (Barbier de Meynard, II, 411—2).

⁶ „Peșteră, grotă”; cf., de altfel, și dubletul toponimic dorohoian: *Movila Găunoasă* și *Movila Bortoasă* (Ghibănescu, *Dorohoiul*, Iași, 1924, pp. 22, 65), în speță, probabil, niște *gorgane* s. „kurgane” preistorice (cf. „Arhiva”, Iași, 1924, p. 267).

⁷ V, în special: Aufhanser, *Das Dracheowunder des Heiligen Georg* („Byzantinisches Archiv”, Heft 5).

INDICE

● AVERTISMENT ●

Cele trei capitole ale *Indicelui* urmăresc să cuprindă în primul rând materialul inclus în volum. Pentru (a) materii și (b) cuvinte, el trimite, însă, și la scrierile, în cea mai mare parte recenzii dezvoltate, *neincluse în ediția de față*. *Indicele de cuvinte* reține *selectiv* acele cuvinte (apelative și nume proprii) pentru care VASILE BOGREA oferă soluții etimologice sau stabilește corespondențe, pe care le discută semantic sau cărora le întregeste „biografia” prin atestări documentare noi, prin indicarea unor relații semantice, sintagmatice sau formale; s-au reținut de asemenea și alte forme lexicale atrase în discuțiile sale etimologice. Pe lângă formele românești, am consemnat în indice și acele cuvinte, destul de reduse ca număr, din diferite limbi, pe care V. Bogrea le discută sub aspect semantic, dar mai ales etimologic. Nu am considerat necesară înregistrarea separată a acestora, ci le-am cuprins în repertoriul lexical general. Nici pentru cuvintele românești, nici pentru cele străine nu am înregistrat etimoanele, care ar fi încărcat enorm și inutil indicele.

Pentru scrierile *neincluse* în volum, am trimis prin siglă la revistele din care am extras materialul:

- I = „Dacoromania”, 1, 1920—1921; *ibid.*, 2, 1921—1922; *ibid.*, 3, 1922—1923; *ibid.*, 4, 1924—1926
- II = „Anuarul Institutului de istorie națională”, Cluj, 1, 1921—1922; *ibid.*, 2, 1923; *ibid.*, 3, 1924—1925
- III = „Revista istorică”, 2, 1916; *ibid.*, 5, 1919; *ibid.*, 6, 1920; *ibid.*, 12, 1926
- IV = „Bulletin de l’Institut pour l’étude de l’Europe sud-orientale”, VII, 1920
- V = „Codrul Cosminului”, II—III, 1925—1926
- VI = „Conștiința românească”, I, 1923
- VII = „Convorbiri literare”, LVI, 1924
- VIII = „Cugetul românesc”, II, 1923
- IX = „Făt-Frumos”, II, 1927
- X = „Grai și suflet”, II, fasc. 2, 1926
- XI = „Neamul românesc”, 13, 1918; *ibid.*, 20, 1925
- XII = „Ramuri — Drum drept”, XVIII, 1924
- XIII = „Societatea de mîine”, I, 1924
- XIV = „Șezătoarea”, XXII, 1926
- XV = „Transilvania”, 51, 1920; *ibid.*, 52, 1921; *ibid.*, 53, 1922
- XVI = [extras din „Neamul românesc”, 1916:] *În amintirea lui Anastasie Bașotă*, Vălenii-de-Munte, 1916.

În ce privește abrevierile care însoțesc unele cuvinte, menționăm că ele sînt în general cele utilizate de V. Bogrea. Fiind foarte cunoscute, a le consemna aici ni se pare de prisos. Precizăm doar că, pentru dialectul aromân, apar două abrevieri: *mr.* (= macedo-român) și, mai rar, *ar.*, iar pentru elementele românești din graiul armenilor transilvăneni am adoptat indicația: *arm.* Sub aspect tehnic, menționăm că trimiterile la scrierile necuprinse în ediție au fost consemnate după cifrele care indică paginile volumului de față; cifrele arabe culese cu aldine, plasate după siglă (= cifră romană și aldină), reprezintă anul de apariție al revistelor. În cazul ziarelor s-a indicat și numărul.

a) materii

- abstract și concret în limbă* 83; — v. și *sens Africa* 222
- Alexandria* (adaptări) 47, 48; (indicații bibliografice) I, 1: 453, I, 3: 868; (localizare) I, 1: 456; (onomastică) 354—360, 452, I, 1: 456—458, I, 3: 869—871; (identificarea limbilor fabuloase) 456—457
- Alexandru-cel-Bun* (numele) I, 2: 783—785, III, 6: 226—227; (titlul domnesc) 24
- Alexandru-cel-Mare* (în folclorul românesc) 454—455; (prototip de vitejie) I, 1: 456—457
- analogie* 6, 18, 49, 246, 275
- anastrofă* 84, 90, 351
- antropomorfism* 149, 488
- apelative* (din nume proprii) 176; (din etnice) 333; (din numerale) 107, 120; (din nume de litere chirilice) 179; — v. și *nume, toponimie*
- ardelenisme* 69
- argou* I, 2: 771; (balcanic) 458
- arhaisme* 69, 84, 97, I, 3: 874—877
- armeni* (din Gherla) II, 3: 534; (galițieni) 446; —v. și *elemente, nume, onomastică*
- armonie vocalică* 350
- articol* (postpus) 463, 464; (postpus bulgăresc) 463; (prepozitiv) 69
- asimilare* 9, 159
- Avestița* 6, 10, 42
- Av(b)gar* (legenda lui ~) 45, II, 3: 707—708; (practica „avgarelor”) 6—7, 41—42; (un „Argariu” bănățean) 7
- haladă* (Iovan Iorgovan) 496; (sârbească; influența epopeii franceze) II, 1: 381; (solară, meteorologică) 423
- Barangi* (urme de ~ în istoria și limba română) II, 3: 526
- bilingvism* (cultural la romani) 390
- bizantin v. influență*
- Blakumen* II, 3: 526
- bogomilism* 41; — v. și *huțuli*
- Brancoviți* (cronica sârbească a lui Gh. Brancoviți): (emendare la red. lat.) 35; (legende istorice paralele cu ale noastre) 46—48
- București* (istorie) 187—188
- calc lingvistic* 139, 151, 465
- carnaval* (~ul modern și relațiile cu practici străvechi) 119—123; (~ul evreiesc) 177
- caz oblic* (tăține etc.) 480
- cimilitură* (aluzii) 264; (echivoc) 264; (limbă) 265
- civilizație* (antică: individualitate) 369; (~ și cultură) 369—370
- cîrneleagă* 118—123
- colinde* I, 3: 878; (formule introductive) I, 4: 1038; (refren) 221, I, 1: 465—467, I, 3: 861, 872, I, 4: 1038; (vestigii de limbă) I, 4: 1039; (informații bibliografice) I, 1: 464
- comerț românesc* (istoric și aspecte lingvistice) II, 3: 701—703
- contaminație* (în fonetică și semantică) 10, 24, 33, 61, 103, 133, 156, 172, 176, 177, 191, 201, 215, 229, 263, 271, 272, 278, 359, 434, 435, 444, 447; (procedeu în literatura populară) 426—433; — v. și *etimologie populară*
- Costin* (pasagii obscure din cronica lui Miron Costin) 11—17
- cult* (imperial în antichitate) 152; (~ul morților) 451; (~ul soarelui) 144—151
- cultură* (greacă și romană) 371—373; (greacă și egipteană) 371, 387; — v. și *limbă cumani* (informații bibliografice) 43
- Dabija* (Eustratie Dabija: portret inedit) II 3: 533
- denazalizare* 171
- descîntece* (formule: cabalistice, de exorcism) 132, 473, 476—478; (limbă) 94, 124—125, 130, 136—137, 490, I, 4: 1040, 1042

- disimilație* 84, I 214, 223, 303
Dobrișan („fratele Mircii-Vodă”) II, 1: 328—332
documente (un document moldovenesc din 1442) II, 3: 532—533; („Letopisețul Țării Rumânești”: manuscris din cca 1740) 42
drac v. sinonimică
Dracula 40—41, 44; („Dracul” în onomastica universală) 41
- „*echoic words*” 344—345
egiptean v. cultură, elemente
elegie (romană; raporturile cu cea greacă) 379—382, 399—403
elemente („barbare” în greacă) 371, 387; (dialectale) 84; (egiptene în greacă) 387; (grecești în română) 157—165, 245, 250; (latine ale lexicului rom.) 155—157; (orientale în cultura greacă) 387; (orientale în română) 260—274; (românești în graiul armenilor ardeleni) 342—343; (~ galițieni) 353; (ungurești în română) 165—167
ἐλληνισμός 387
epenteză (-i- epentetic) III, 5: 131—132
epitete (după culoare, pentru cai) 287
etimologie populară 15, 22, 39, 44, 78—79, 80, 91, 92, 93, 102, 108, 112, 120, 122, 124—125, 133—134, 136, 174, 175, 192, 198, 206, 216, 218, 228, 232, 249, 254, 264, 273, 276, 283, 293—295, 302, 303, 305, 338, 344, 357, 411, 416, 420, 424, 425, 433—438, 443, 445, 447, 449, 458, I, 3: 857, 858, 859, 860, 864, 870, 881, I, 4: 1047, IX: 24, XI, 13, nr. 39: 1; (la nume de plante) 278—279
etnopsihologie 493
expresii (semantica unor ~, sintagme, locuțiuni) 10, 25, 62, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 97, 98, 103, 108, 112, 115, 121—122, 124, 125—129, 131, 132, 137, 138, 140, 141, 142—148, 149, 150, 160, 166, 179, 185, 186—187, 192, 218, 240, 248, 259, 261, 263, 265, 266, 278, 279, 286, 303, 312, 346, 349, 411, 440, 441, 450—451, 452, 455, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 490, 491—493, I, 1: 277, I, 2: 762, I, 3: 858, 868, 875, 876, 881, I, 4: 1041, 1042, 1044, 1045, 1047, II, 1: 334, III, 5: 134, VI, 1, nr. 19: 1, IX, 13, nr. 39: 1, XVI: 3, 6
- „*Fiziologul*” (publ. de C. N. Mateescu: note semantice) 111
- folclor* (latin) 391; (comparat) 477, 491—495, 496—499, I, 4: 1038, 1041, XII, nr. 8: 32; (paralele folclorice romanice) I, 3: 880—883; (și concepție de viață) XI, 20, nr. 240: 1; (medical) 132; („formule călătore”) 425—426; („Sfinții-Medici” în folclorul românesc) 124—138; — v. și *Alexandru-cel-Mare, baladă, cimilitură, colinde, contaminație, descânțece, geografie, goșii, jocuri de copii, metodologie, motive, roman populare, sincretism*
- genitiv* (arhaic) 84; (obiectiv și subiectiv) 493
geografie (~a Europei septentrionale după Ptolemeu) I, 3: 854—855; (populară: localizări, topice fictive) 22, 451—454; (criteriile orientale de deosebire a ținuturilor după culori) 453
gepizii II, 2: 390—393
gerunziu (în -ure: atestări) 461—462, 480, II, 3: 703
goșii (în folclorul românesc și balcanic) 455—457
grai (~ul păstorilor din Serbia) 202
gramatică v. metodologie
greacă v. cultură, elegie, elemente, imitație, influență, modele
Greceanu (un pasagiu nelămurit la Radu Greceanu) 48
 „*grecisme*” 88
- Halis* („șef dobrogean”) 35
heliastic (comparația „heliastică”) 146
heraldică (semnificație simbolică în ~) I, 4: 1057
Herodot v. Irodot
hiperurbanism 182
Homer (posteritatea lui ~) 392
huțuli 55; (*Sur le bogomilisme des Huțuli*) IV: 55
- imitație* (~a scriitorilor greci la Roma) 372—373
individual și general în evoluția limbii I, 3: 879
indo-european I, 2: 777; — v. și *ritm*
Ielele 10, 131; (numiri) 218, 252; (bușteanul Ielelor) 252
influență (bizantină la noi) 20—28; (etruscă la Roma) 371, 388—389; (grecească la Roma) 371—373, 395; (neogreacă în iconografia românească) 482—483; (românească în Balcani) 202; (slavă la noi) 31

- invectivă* (personală la Roma) 393—394
 „Irodot”-ul de la Coșula: (exegeză lingvistică a textului) 69—94
- jocuri de copii* (recitative și formule) 266—267, I, 4: 1047
- juridic* (formă de jurământ) 174; („vornici de poartă”) 44; — v. și *terminologie*
- latină* (influențe străine; puritatea limbii) 388; — v. și *elemente*
- latinitate* (conceptul de *latinitas*) 387; (latin și roman) 384; (mărturii despre latinitatea noastră la umaniști italieni) VIII: 369—370; (spiritul latin oglindit în limbă) 386; (latinitatea noastră: Gh. Lazăr) VI, nr. 30: 1
- legende* (apocrife) 6; („Ciubăr-Vodă, mîncat de guzgani”) 46—47; (Dumbrava Roșie) 46; (lui Dragoș) I, 4: 1039; (lui „Ler-Împărat”) 93; (lui Mezer-Craiu) I, 3: 875; (*Meșterul Manole în sud-estul european*: cele patru variante ale motivului în neogreacă) XI, 20, nr. 240: 1, *ibid.*, nr. 241: 1; (Sf.-Gheorghe) 309, 499; (șolomonarilor) 497; (musca columbacă în ~) 496—497; — v. și *Brancoșici*
- limbaj* (origine) I, 2: 765; (bisericesc) 72
- limbă* (sensurile arhaice ale cuvîntului ~) III, 2: 186—191; (~ și grai, ~ și națiune, ~ și popor) III, 2: 186—191; (~ și cultură) I, 4: 1043; (~ comună și dialect) I, 3: 879; (~ și istorie) 3; (necesitate și întimplare în ~) 148
- lingvistică* (și arheologie) 368; (și istorie) 368; (și istorie literară) I, 3: 880; (și pedagogie) 367—368; (comparată) 363—367, I, 2: 766; (generală și istorică) 365—366
- literatură* (și psihologie) 388; (comparată) 369—404; (italică) 373—374; (romană: concept și originalitate) 369—404; (romanică: N. Iorga ca istoric al literaturilor romanice) XV, 52: 424—427; (rolul moralizator al literaturii) 397
- locuțiuni v. expresii*
- logică* (și psihologie) 95, 107; (specială a fantasticului) 497
- lusus* (concepția poeziei ca ~) 396
- Macarie* (*Călătoriile patriarhului ~*: îndreptări, întregiri și lămuriri la trad. rom.) 18—19, II, 2: 339—344
- magic* (formule magice) 487—488, I, 3: 882; („mara anatema” în texte slave) 344; (formule de exorcism) 131, 473—478; (funcția magică a cocoșului) 191, 476—478; (~ a inelului) 9; (amulete și insemne) 485—486, 490; (practici latine) 495; — v. și *Avestița, Av(b)gar, descîntece*
- metafonie* 489
- metaforă* (în antroponimie) 345; (în toponimie) 94, 103, 104, 149, 306, 307
- metateză* 50, 55, 110, 122, 196, 197, 215, 223, 251, 255, 315; (teoretizare și exemple) I, 4: 1055
- metodă* (comparativă) 363; (comparativ-istorică) 365—366; (metafizică = „neistorică”) 369
- metodologie* (în gramatica limbilor clasice) 364—367; (în studiul toponimiei) 299—300, 301, 304; (~ antroponimiei) 332—334; (în studiul semanticii) 139; (în cercetarea folclorului și literaturii) XI, 20, nr. 240: 1
- Mihai-Viteazul* (poreclă) 39; (amintirea lui M.V. în recitativele și formulele copilărești) 266; (*Soarta faimei lui Mihai-Viteazul*) XV, 53: 329
- modă* (un ecou al modei franceze la noi) 275
- modelare semantică* 468
- modele* (grecești ale poeziei romane) 370—396; (în derivație) 468
- moldovenisme* (în „Irodot”) 69
- morlaci* 34, II, 1: 334—335
- motive* (folclorice călătoare) I, 4: 1040; (alăptarea prin animale) 442; (arbori îmbrățișați) 446; (coborîrea în infern) II, 3: 527; („omul — visul unei umbre”) 148
- neutru* (eterogen) I, 4: 1056
- nume* (de botez armenesti) 341—342; (nume de negustori armeni) 352; (patronimice turcești și tătărești) 268; (patronimice armenesti în onomastica românească) 339—341; (proprii rom. de origine orientală) 268—270; (de proveniență rom. în onomastica armeană) 336—339; (~ onomastica țigănească) 335; (ardelene într-un vechi roman englez) 37; (proprii rom. din faună și floră) 93, 133, 305, 415, I, 3: 879; (proprii din nume de popoare) 305; (contribuții la studiul unor „serii” onomastice: nume în)
- aia*: 321
- așcu*: 325
- eș*: 323, 328, III, 6: 227—228
- iuc*: 320, 328
- (*ne*)*ag*: 183
- oci(u)*: 329, I, 2: 787

- oiu: I, 1: 474
 -(o)man: 317—318
 -otă: I, 3: 873, XVI: 5—6
 -șajcea: 319
 -uc: 328
 -un(ă): 320;
 (nume de ciini) 414—415; (nume de luui în ngr.) 247; — v. și *apelative*
- obiceiuri* (la naștere) 67; (copil [mort] nebotezat) 161—162; (la nuntă) 28, I, 3: 872; (la înmormântare) I, 3: 877; („draci de Bobotează”) 160; (ouăle de Paști: origine, răspindire) 229, 490; (paparuda: paralele romanice și balcanice) 230; („par-tea sufletului”) XIV: 90; (uciderea bătrînilor) 494; (sărbători populare) 137—138, I, 3: 872—873; —v. și *carneval, cîrnela-gă*
- omonimie* (lexicală) 129, 133, 136, 321; (sin-tactică) 107; (în ghicitori) 264, 273; — v. și *sens*
- onomastică* (nume propriu—apelativ) 51, 332—335; (antroponim—toponim) 22; (nume proprii în probleme de filologie) 354; (o-nomastica din „Istoria Troadei”) 356; (reflexe și paralele ale hagiografiei ortodoxe în onomastica armeană) 447; (compuse în onomastica românească) 349; (familie o-nomastică) 302—304, 309, 320, 324; — v. și *Alexandria, nume, porecle, toponimie*
- onomatopoe* (~ și interjecții) 349—350; (noi contribuții) 470—472
- oriental* v. *elemente, geografie, nume, toponimie*
- originalitate* (a unei literaturi: *absolută* — *relativă*) 370; (~ a poeziei romane) 369—404
- palliată romană* 403
- patologie* (a limbajului) 82, I, 3: 856
- paulichianism* 41—42
- păstorit* 26; (nomadism pastoral) 135; — v. și *grai*
- plagiare* (romane după greci) 372—373, 390—391
- plastică* (romană) 386; (*Doi sfinxi ai picturi-lor murale de la mănăstirile Bucovinei: „Elen Astakoe” și „Elin Zmovagl”*) V: 607—608
- poezie* v. *literatură, lusus, originalitate*
- porecle* (românești) I, 1: 338—340; (ale românilor la populațiile vecine) 345, 495, III, 2: 191
- poșta română* (în vechime: descriere) II, 3: 530—531
- „*proprietas verborum*” 96, 108
- proteză* 356, 360
- Psaltirea Șcheiană* (recenzie dezvoltată la ed. Candrea) III, 5: 128—135
- psihologie* v. *literatură, logică*
- Rákóczy* (știre despre ~) II, 1: 336
- Rareș* (Petru ~: numele) III, 6: 226—228
- reconstrucție* I, 2: 766
- ritm* (indo-european) 392
- romane populare* („Războiul Troadei”: corecturi și adnotări lexicale la ed. L. Morariu) I, 3: 865—866; — v. și *Alexandria*
- romani* (~i și celții) 389; —v. și *bilingvism, cultură, elegie, influență, invectivă, literatură, modele, originalitate, plagiate, plastică, satira*
- români* (*Românii în civilizația vecinilor*) II, 3: 493—499; (*Mențiuni humaniste despre noi*) II, 1: 333; (*Știri străine despre noi*) II, 3: 526—531; (românii în textul grecesc al Alexandriei ?) 457—458
- rotacism* 84, 489; (emendări la un document rotacizant) III, 5: 128—129
- sașii* (stabilirea lor în Ardeal) 8, II, 3: 718; (originea lor moselană) 479
- satira* (romană: relațiile ei cu cea greacă) 375—379, 395—398; (satiră și cinism) 397; (*satura*) 374
- „*scutelnicii*” 21
- semantică* (conceptul) 82—83; (~ a și istoria culturii) 483, I, 4: 1043; (~ și etimologia) I, 3: 858; (evoluție semantică: filiație, schimbări lente și salt, verigi intermediare) 139, 145; (semantică comparativă) 139—152, 481—483, 493, I, 3: 875—877, I, 4: 1042—1046; (echivalență ~) 76; (relația semantică: arhetip—original—copie) 86; — v. și *expresii, „Fiziologul”, „Irodot”-ul, metodologie*
- semnificații* (poetice în limba comună) 144—145, 151, 482, 489
- semasiologie* 82
- sematologie* 82
- semiologie* 82—83
- sens* (mecanismul schimbării sensului; cauze: metonimie—omonimie; comentarii și exemple noi la H. Sperber) I, 4: 1042—1044; (abstract și concret) 71
- silabă* (~ a inițială > articol) 173
- sincope* 18, 254
- sincretism* (folcloric, religios) 130, 145, 359, 457
- sincronie și diacronie* 366—367

- sinonimie* (conceptul) 95; (~ și sinonimică) 106; (~ și isoglosie) 107; (relația sinonimică) 95; (sinonime „etimologice” sau „originare”) 107
- sinonimică*, „probe de sinonimică românească”:
- „amulet” 3, 9
 - „apusul soarelui” 141—148
 - „Calea Laptelui” 81—82, 94
 - „cascadă” 102—103
 - „cățel” I, 3: 875
 - „chip de o excepțională frumusețe” 482
 - „cioc” 101—102
 - „colină” 103—105
 - „crepusculul de seară” 151—152
 - „drac” 106, 113—117, 238, I, 2: 789
 - „frunze verzi” 295
 - „fugări” 77
 - „gravidă” 97—98
 - „lăutar” 98—99, I, 3: 868
 - „logodnă” 109
 - „mămăligă” 347
 - „medic” 130
 - „patruzeci” 120
 - „pădurar” 469
 - „răsăritul soarelui” 139—141
 - „șobolan” 99—101
 - „țaraf” 109
 - „traducere” 108
 - „a umbla mereu, fără rost” 125—138;
- [*sinonimică latină*]:
- „albastru” 233
 - „poet” 396;
- [*sinonimică greacă* (arhaică pentru „rege”) 151—152
- sintagme v. expresii*
- sistem și personalitate în limbă* I, 3: 880
- spiritul literaturii romane* 383
- substrat autohton* 463—464
- sufixe* (rectificări și completări la G. Pascu, *Sufixe românești*) 465, 488, I, 2: 785—788; (cumul de sufixe eterogene) 348—350; (substituție de sufix) 303;
- ac: 39
 - ame: 171
 - andru: 253
 - astru: 465—466
 - atec: 228
 - atic: 247
 - ciune: 84
 - eac: 184
 - eag: 184
 - ină: XVI: 6
 - ință: 84
 - iță: 213
 - lui: 304
 - neag: 183
 - (n)giu: 488
 - oci(u): 329, I, 2: 787
 - oi: 162
 - oste: 467
 - otă: 300, XVI: 5—6
 - ui(e): 31, 33
 - ul: 465
 - une: 315
 - ură: III, 5: 131
 - ut: 204;
 - v. și *nume, toponimie*
- tautologie* 92, 193
- terminologie* (agricolă) 95; (botanică) 95; (~a calului) 282—292; (ihtologică) 95; (industrială) 95; (juridică și administrativă) 21—28, 29—33, 56, 232, I, 1: 452; (numismatică) 7—8, 52—54
- toponimie* (toponimia în scrierile istoricilor și geografilor antici) I, 3: 856; (toponim și apelativ) 299; (toponime < antroponime) 299; (paralele sau dublete toponimice) 302; (toponime de origine turcească) 270; (toponime sud-orientale în poezia populară rom.) 407—420; (*Camen(a)* în toponimia rom.) 172; (troian ~) 94; (toponime în):
- adia: 303
 - aia: 321
 - an: 467
 - ar: 351, 466—467, II, 1: 386
 - aș: 466—467
 - inț(i): 304
 - ole: 322
 - ova: 303—305
 - un(ă): 320;
 - {sufixul toponimic -ean: funcție} II, 1: 389;
 - v. și *metaforă, metodologie*
- traducere* 89, 96, 372
- Traian* (*O audiență la împăratul Traian*) XV, 51: 484—486; (legende despre ~) 57—58, 79—82, 94, I, 3: 869, 877; (o poreclă) 88 „*turcisme*” 62, 88, 214, 251
- Țepeș* (Vlad ~) 39—41, 328
- Udriște Năsturel* (originea numelui, pseudonime) 324, 328—329
- umanism* 386, I, 4: 1047, 1058; (la D. Cantemir) VI, nr. 34: 1
- Ureche* (un cuvânt obscur la Gr. Ureche) 36
- Valahia* (referință despre ~ la Mazaris) II,

- 3: 526—527; („valahi”) II, 3: 529—530; („Βλαχῶν ἑθιῶσι” la Cedrenus) 23, 158. IV: 50—53; (valahii lui Ioniḗa Asan) 458
- variante morfologice* (in „Irodot”) 71, 89
- verb* (forme analogice de perfect simplu) III, 5: 131; (forme multiple de participiu) 91; (forme de conjunctiv perfect și imperfect atestate dialectal) I, 3: 865
- versul satiric* 392
- „vocabulum medium”* 110, 125; — v. și *semantică*
- vocalic* (forme dialectale și arhaice) 489. I, 4: 1040

b) c u v i n t e (apelative și nume proprii)

- a manu (~ servus) (lat.) 84
 a mână (a fi cu vinul ~) 84
 à nulle autre seconde (fr.)
 X: 353—354
 Abazu II, 1: 384
 Abăza II, 1: 384
 abeali (mr.) 269
 abel (mr.) 269
 abraș 282
 abrașcu (mr.) 91, 282
 Abrud 314
 Abur (arm.) 338
 Acbași II, 1: 384
 achinachis 86
 acieași 85
 acov 32
 acușeră 131
 adaliu 182
 adamască 161
 adaoge 75
 adiaporis I, 2: 794
 adîncă bătrînețe 481
 adăoară 247
 adoara 90
 (a)doară (mr.) 190—191, 248
 Adomireasa 327
 advar(e) 3, 332, II, 3: 710
 aer 191
 afară (~ de s. din) 83
 aforchist 250
 afrat (mr.) 226
 Áffumi (arm.) 338
 agar 456
 Agarici I, 3: 860
 Agemler II, 1: 384
 agemoglan 270—271
 áglamă 250
 Agob 339
 agramantri 456
 agramatii 456
 agrandzală (mr.) 252
 agrandzaliean (mr.) 252
 ahîndòs 157—158
 ahlandia I, 3: 872
 ajder I, 2: 788
 ajunel 85
 ajuns (~ de cap, ~ la minte)
 86
 alaci 340
 Alamanco 458
 alamani 458
 alamani-zimbri 458
 Ἀλαμάνοι 457—458
 alăutar 98
 alăutaș 98
 alb 449
 alban I, 3: 875
 albănași 437
 albăstrime 43
 Albești I, 3: 867
 Albești-de-Mur 468
 Albotă XVI: 5
 Alcalia I, 2: 799
 alcaua (a bate ~) 137
 Aldoman 317
 Alecsandri I, 2: 774
 alegând 83
 aleluia I, 1: 465
 alerg 92
 ales 83
 alesătoriu (~ de ocine) 91
 aleș XI, 13: 1
 alfeice (jocurile ~) 355
 alghi (a ~ dzua) (mr.) 140
 Alheonului (Apa ~) 356
 alibări (a se) 192
 aliman 248; (a ajunge la ~)
 192
 alimăni (a se) 192, 248
 Alimoș 421, 445
 alivănesc 192
 alivenci 176—177
 alrăgat I, 1: 452
 altaníc 36
 altembasowey 36
 Altinovici 36
 altîlic 36, 62
 altîn 36
 altîngea 36
 altîngic 36
 Altînliu 36
 altozano (sp.) I, 4: 1045
 aluguciar (mr.) 28
 Aluta 55
 aman 192, 248
 ambrior 449
 Amedov (arm.) 352
 amfivolie 88
 amiază I, 3: 857
 amiroană 61
 ampătur (mr.) 107, 288
 amprior 449
 amproor 162, 449
 ampruăr 162
 amulet(ă) 9
 amuletum (lat.) 9
 amurgi 140
 Anadola II, 1: 384
 Anadolca II, 1: 384
 Anadolchioi II, 1: 384
 ancrești (~ soarli) (megl.) 141
 andoli (pămîntu ~) 359
 Andrulencz (arm.) 336
 anecdotă 87
 ἀνεμος I, 4: 1055
 aneraide 192—193
 angarea 262
 anină 70
 antică 193, 248
 Antihîrs 306
 apa negrită (mr.) I, 4: 1042
 ~ neîncepută I, 4: 1042
 Apa Caprei 89
 ~ „nembulla” 312
 ~ Sîmbetei 451
 ~ Spinzurată (mr.) 103
 apalt 195
 apaos 178
 apă-botează III, 5: 132
 apesti I, 3: 864
 Apilo 420
 àpiră (mr.) 141

- apiriri (mr.) 141
 apoplectic 169
 aprinsă 434
 apiriri (mr.) 141
 apune (~ soarele) 141
 apusă 177—178
 Aracagioglu (arm.) 352
 Arade 305
 arancă 193
 Arapul II, 1: 384
 aravani 288
 arămie 30, II, 3: 493
 arăt III, 5: 133
 arătat (~ lucru) 70
 arăţel III, 2: 190
 arbănaşi 436, 437, 449
 arbos I, 4: 1044
 Arcoş 446
 Ardaloaia II, 1: 386
 arde (a ~ la ficaţi) 484
 Ardeal 416
 Ardele II, 1: 386
 Ardelei II, 1: 386
 Ardeoani II, 1: 386
 Ardeu 167
 Ardiu (~ Crăişor) 454
 arenie 304
 Arenii II, 1: 389
 aret 155
 areti 88
 arezi I, 1: 452
 argar(e) 3
 Arghir 459
 ariancă 193
 arimaspi 43
 „arimathii” 456
 arină 70
 Ariniş 304
 Arinoasa 304
 Arişinilor (codrii ~) 445
 arivane (mr.) 284, 288
 aring 27
 Arjoca IX, 23
 arminturi 15, 18
 armint 18
 Arnota II, 1: 387, XVI: 5
 arpun (d- ~) 437
 arpus (d- ~) 437, 438
 artic 70
 artitori 245
 arş! 247
 arugiciari (mr.) I, 3: 881
 aruideaă (mr.) 276
 arvant 436; (d- ~) 436
 arvănaşi 436
 Arvăteşti II, 1: 384
 Arvinte 436
 arvint 436
 arvon(ă) 436
 arvun(ă) 436, 437
 arvunaşi 436
 arvune 436
 Asachi I, 2: 791
 asăminia (de ~ cu cineva) 86
 ascipitari (mr.) 142
 ascipitat (mr.) 142
 Asfădur 340
 asfintea soarelui 150
 asfinţeşte (~ soarele) 142—
 148
 Astă (arm.) 338
 astal 16
 astaluş 16
 astrucan 167—168, 332
 asturcan 167—168, 332
 aşa III, 2: 190
 aşca I, 3: 859
 aşeză 295
 aşezămînt 295
 Atlamiş I, 3: 869
 atotţiitor 24
 aţal (mr.) 274
 Aţisadic 352
 aumă 149
 auş I, 3: 874
 avdelă (mr.) 194
 avea (a se ~ cu cineva) 483
 avela 194
 Avendic 340
 avestiţa 6
 Avestiţa I, 1: 458
 avgar(e) 3—7, II, 3: 707—
 708, 710
 Avgare 41
 avramă 203
 Azderoglu 41
 Azor 168
 axos 456
 Baba-Coaja 479
 ~-Dochia 120, 423
 ~-Marta 423
 babazile (ung.) 120
 babe 131
 Baboţ XVI: 5
 babúnia (pol.) 481
 baca 425
 Bacaloglu 246
 bacău (a-şi găsi ~) 346
 baccèa 411, 440
 bacevan 440
 baci XVI: 6
 badană 199
 badoc 101
 badzară (mr.) 316
 bag 440
 bagatur (v. bg.) 312
 Βαγατορ 312
 bagcea 440
 Bagdat 412, 417
 bahadircă 312
 baiarac I, 3: 875
 baidir 276
 baier 9
 Bala 300
 Bala-de-Jos 300
 Balaban 269
 baladur (ir.) 194
 balangă 24
 balanţă 194—195
 Balasan 269
 balaur 98
 bală 252, I, 3: 875
 bal’ă (meql.) 283
 balbuţesc III, 2: 189
 Balc IX: 56
 Balcic 310
 Baldea 326
 Balica 307
 Balmez 269
 Balş(a) 285
 Báltá (arm.) 337
 báltánérè (arm.) 343
 baltu (mr.) 195
 bal’ù (ar.) 282—283
 bambura (a bate ~) 126
 bandaş 98
 Bandrabura I, 1: 340, II, 1:
 384
 bandraburcă 106, I, 1: 340
 bán(ć) (arm.) 342
 „bani de sînge” II, 1: 334
 „bani în baş” XVI: 6
 Bányász (arm.) 337
 baraghinòs II, 1: 387
 baragladină 24
 Baranc(g)a II, 1: 387
 barangă 24, 27
 Baranicuţ I, 3: 873
 baraoon 24
 barbarezi 443
 barbaros (gr.) III, 2: 189
 Barbotă XVI: 5
 barbută 52
 bardzu (mr.) 283
 baroi 24
 Baroncea 340

- barză 283
 Basbazarj 305
 Βασιλεύει (6 ἤλιος) 147
 bastardă XVI: 6
 baş XVI: 6
 baş-boier XVI: 6
 ~-tilhar XVI: 6
 Başa XVI: 7
 başardină XVI: 6
 Başău XVI: 7
 başcaliu 265
 başlo (țig.) XVI: 7
 başno (țig.) XVI: 7
 Başot XVI: 5
 Başotă XVI: 4-7
 baştardița XVI: 6
 bate (a) 126-127; (a-și ~ capul) 90
 bate-lelea (a fi un ~) 132
 batirea-soarului (megl.) 150
 Batiște 324
 Bațaria 316
 bavareji 79
 bazanas 301
 bazaochi 301
 bazarean 444
 bazarghidan 444
 băbăludă 230
 băcan 246
 bădărău 335
 Bădărău 334
 băgă 194
 băginac (mr.) 181
 băl 282
 bălan 282, 283
 bălăi 308
 Bălăuzul II, 1: 387
 Băldiman 317
 Bălgrad 440
 Bălgunea I, 1: 461
 băniaș 449
 bălțat 285
 Bărăgan 269
 bărbat 489
 bărbier 130
 bărdăoasă 195
 bărdăoază 195
 bărd 338
 Băsnegi II, 1: 384
 Bășcurețul II, 1: 387
 bășteă 440
 bătrînețe v. *adîncă*
 Băznoasa 301
 Beala 300
 beatus (lat.) 96-97, 108
 becață 102, 358
 beccus (lat.) 102
 bechet 169
 Beci 419
 Bedicz (arm.) 339
 beigamber 195-196
 bel (mr.) 158, 269
 belbas 196
 Belcot III, 2: 189
 Belcsug (arm.) 337
 beleag 83
 beleaznă 178
 belengher 168
 beleuz II, 1: 387
 belgi 155
 Belgun I, 1: 461, 462
 Belguna I, 1: 461
 Belgunul I, 1: 461
 Belial 106
 Belibău 349
 Belibou 349
 Beligrad(u) 412
 Belikine 349
 Belivacă I, 3: 867
 belnic(u) 285
 Beltegar (arm.) 337
 belterie 196
 bengă 270
 Benga 41
 Bengea 270
 Bengescu 41, 270
 benghisu 117
 Bengliu 41, 270
 Bengoiu 41, 270
 bengu 270
 Bengulescu 270
 berberi 417, 443
 berbînță 56
 berbunca (a bate ~) 126
 berc 155
 berci 155
 berdo 338
 Bêrdul (arm.) 338
 Bêrgar (arm.) 337
 berlinga (it.) 7
 bertelie 168, 196
 besnicu 285
 bêstraga (mr.) 115
 bêstrega 106, 115
 bez 90
 Beza 269
 Bezari 269
 bezdilă IX: 58
 Bezedè 255
 „Bezerenbam” II, 1: 382-383
 Bezești 269, 301
 bezmetic 301, V: 634-635
 bezmetici 301
 bezsrebrnic 138
 Bezu 269
 bibi 196
 bibic 274
 Bibolea 322
 bicață (mr.) 102
 bică 274, 425, 447
 bidineă 199
 Bidiviul 269
 bigioc 197
 Bihăr (arm.) 338
 Bihărjan (arm.) 338
 bihor 315
 Bihori 315
 Bihul (arm.) 337
 bijog 196-197, 291
 Bila-lungă (megl.) 269
 bilanță 195
 Bilaș 325
 Bilașco 325
 bilă (dr., megl.) 158
 bileg (megl.) 83
 Bildescul 86
 bimbaș 89
 bimbașa 89
 bimbirică 273
 Bindir 410
 „binec ome” 84
 Binținț 304
 Biograd 412
 Birăr (arm.) 338
 biștari XVI: 6
 bîc 106
 bîhă III, 2: 190
 bîndurari (mr.) 87
 bîrc 195
 Bîrza I, 3: 867
 Bîrzolea 322
 bîtcă 103-104
 blajini 450
 blană (i-a făcut popa ~) I, 4: 1047
 blazagonie 178-179
 Blăjerei II, 1: 386
 bleg 197
 blehotesc III, 2: 189
 blem I, 3: 869-870
 Bleská (arm.) 336
 Bliaha 55
 Blid (arm.) 338
 blodogori 197
 blotor 165
 boacăză I, 3: 873
 boari-neagră (megl.) 266

- bob(e)ală II, 3: 504
 bobîlnău 103—104
 bobîrnă 88
 bobhok (arm.) 337
 bobletic 169
 Bobolată 253
 bobotează 169
 Bobreajăn 169
 boc 425
 boca 425
 Bocovicior 280
 bocșan 353
 bodan II, 1: 383
 boday 311
 bodogănesc 197
 bodor 165
 Bodor 165
 Bodron 169
 bofturi 275
 bogărele I, 4: 1038
 bogdai (tc.-tat.) 311
 bogdan II, 1: 383
 Bogdanului (Drumul ~) II, 1: 386
 „Bogdan-III” 48
 Bogiát (arm.) 336
 Bogonos 9
 bogonosî 197
 Bogorete 317
 bogorici 386
 Bogoroiu 317
 Bogos 340
 bogotor (bg.) 312
 Bogra (turc.) 317
 Bogrea 316
 Βόγρης 316—317
 bogru (mr.) 316
 bohor I, 1: 473
 boierel 92
 bolbotine 254
 boldeice 414
 Boldiman 326
 Boldoveni 44
 Bolgrad 440
 Boligrad 412
 bolocănat 251
 bolofleți 215
 bologan 215
 bolohaturi 254
 Bolota XVI: 5
 bolovan 86
 bombir 274
 Boncota XVI: 5
 boranță III, 2: 190
 Borcs (arm.) 338
 boreasă 51
 boroanță 197
 borțoasă 97
 Borusul II, 1: 384
 Borzea 270
 Borzul 270
 Bosancea II, 1: 384
 boscorodesc 197—198
 Bosinceni II, 1: 384
 Bosnea II, 1: 384
 Bostin (arm.) 337
 Boșneag 184
 Boșneagul II, 1: 384
 Boșnegi 184
 boștur(ă) II, 3: 712
 bot 101
 botă (a nu ști ~) 179
 botezetoare 347
 botfor(ți) 275
 „Botochan” XVI: 7, 8
 Botolea 322
 Botoșariu 469
 bour 198, 248, II, 1: 388
 Boura II, 1: 388
 boure (urechile ~) 93, 248
 bourel I, 1: 473
 bouri 198, 248
 Bourul II, 1: 388
 Boyteá (arm.) 337
 bozgun 261
 Bozna 418
 Bozninca II, 1: 384
 brahmani 451, I, 1: 455
 brambura (a bate ~) 126
 Brandaburul I, 1: 340
 brant 13, 14
 Brăilat IX: 57
 breaz 282, 283, 285
 brebenița I, 3: 873
 Breotă XVI: 5
 Breviman 317
 brezaia I, 3: 881
 Brisaida 360
 brîndușă II, 3: 493
 brînzii (săptămîna ~; opt s. nouă cu a ~) 121—122
 bruft 198
 bruftui 198, 249
 bruftuială 198, 249
 brunel 275
 brusan IX: 58
 Brusanus 37, XIII: 539
 bruslui 198
 brustui 198
 Bruștani IX: 58
 bruțac IX: 58
 bubat 435
 bubă II, 3: 504
 bubățel 435, 436
 bubótă (ar.) 179, II, 3: 503, 504
 bubota (ung.) II, 3: 503, 504
 bucată I, 1: 452
 bucălaie 159
 bucca (lat.) 76
 bucherea 158
 buchîță 472
 buc(i) 287
 bucine zimbre 472
 buciu 287
 buclagă 199
 buclă 156
 buclucaș 31
 Bucov 280
 Bucovăț 280
 Bucovel 280
 Bucoveni 280
 Bucovicior 280
 bucovină 280
 Bucovină 280
 bucșan 353
 Bucuvală (mr.) 347
 Budac(ă) 340
 budura (du-te-n ~) 116
 Budur(escu) 165
 bugăt 85
 bugday 311
 bugeaclăi 246
 Bugeacliu 246
 bugeceni 246
 Buicliu 269
 bu(i)estru (in ~) 284, 285
 buksán(néré) (arm.) 343
 bulamac 261
 bulamacii 261
 Bulamaciu 261
 bulașcă 268
 bulat 343
 bulă 268
 buleacăr 268
 bule(i)arcă 268
 buleășcă 268
 Bulgari II, 1: 388
 Bulgărie (La ~) II, 1: 388
 Bulihariul II, 1: 384
 bulumaci 261
 bumb 435
 Bumbar (arm.) 338
 bumbă(d)zel 434, 435
 bumbățel 435, 436
 Bun (Alexandru-cel-~) 84, I, 2: 783—785, I, 4: 1054, III, 6: 226—227

- bunăfacere 89
 bunăoară 247
 Bunda (arm.) 337
 bunebrut I, 3: 872
 burcoş 442
 Burcuş 442
 burduhoasă 97
 buric 173, 265
 burlinc 7, 52—53
 burliu 53
 Burnea 269
 Burtă-verde 481
 Burtălu VI, nr. 29: 1
 butac 261
 butaş 261
 butin I, 4: 1041
 butlagă 199
 butuc (a trage cuiva ~ul) 88,
 160, (a pune în ~) I, 4:
 1041, 1047
 butufoi 317
 Butuman 317
 bătură (megl.) 116
 Buzduc 177
 Buzdugan 269
 Buznea 302
- Caceaun 15
 Cacomeanca 349
 Cadan II, 1: 383
 cade 91
 Cadirleţ 309
 cadră (frumos ca o ~) 482
 Cadrinului (munţii ~) 419
 caeruleus (lat.) 88
 cafengiu 488
 cafeniu 490
 calabalic (~ la buric) 131
 calabătină 199
 caldarim 80
 calc IV: 52
 Calea 433
 Calea laptelui 81, 82
 ~ lui Troian s. Traian 81
 ~ rătăcită 82
 ~ robilor 81
 ~ Troianului 80
 ~ Ţiganului 82
 caligar 251
 calinarh 179
 calinarşi 179—180
 calintir 199
 calitaş 180
 camână 172
 Camen(a) 172
- Cameniţei (Gura ~) 172
 Canagalilor (munţii ~) I, 1:
 469
 canciuc 271
 cantor I, 4: 1059
 Capcaz 418, 444
 Caplani II, 1: 385
 Capotă XVI: 5
 capra-dracului 441
 „capul lui” I, 3: 875
 Carabaş 269
 carabă 269
 Carabela 269
 Caraconcea 41
 Caracuş 269
 Caragaci 453
 caraghioz 113
 Caraghiuzelea 113
 caraiel 266
 Caraiflac 270
 Caraitari I, 3: 875
 Caraitaş 269
 Carale 318
 Caramfil I, 3: 860
 Caranda 107, 123
 Caransebeş 314, I, 4: 1056
 carantină 107
 Carare 318
 Caraş (~ Severin) 315
 Carătaş 269
 carcalete 98
 carcanzali 160
 carcifoii 245
 carcifoaie 245
 cardarmă 80, 169—170
 caré (careii) I, 2: 794
 Caretaş 269
 carmaniolu 333, I, 4: 1041
 carnascialeschi (it.) 119
 carnaval 122—123
 Carp I, 3: 861
 carrus navalis (lat.) 119, 122
 Carsium 310, I, 3: 855
 Cartal 269
 carte de rugă 70
 Casaşi II, 1: 386
 Caşolt I, 3: 874
 Caşotă XVI: 5
 Catacalo 352
 Catalan(u) II, 1: 384
 Catalanul II, 1: 384
 catandis I, 1: 451
 cataramă 200
 Cataratul XVI: 8
 catargi 274; (a da la ~) I,
 4: 1047
- Catargi 319
 Catargiu 327
 catarigă 251
 cataroi 245
 Caterdzi 274
 catirgi 274
 Catrinului (munţii ~) 419
 catuna 259
 Caţaoani 15
 caţeon 15, 334, II, 1: 384
 Caţeonii II, 1: 384
 Caţeonul 15, II, 1: 384
 caţaveică 15
 Caţichea 15
 Caţichi 15
 Caţinul 17
 caţon 15
 Cavaransebeş 314
 cazac (a se face ~) 261
 Cazacincu II, 1: 384
 Cazaclia II, 1: 384
 cazilbaş 311, 452
 cazirvaşi 452
 Căciăuni (mr.) 15
 Căciulata I, 3: 867
 călăbaş 199
 călăbăşesc 199
 călător 74, IV: 52—53
 Căliman 317
 călugăr 28
 căluş 28
 căluşer 28, I, 3: 881
 cămineţ 172
 Căpeneag 183
 Căpril (Hagi ~) 351
 cărăbaş 269
 cărăntană (mr.) 107
 cărinte IX: 55
 cărmujurele III, 5: 131
 cărşie 310
 cărturar 254
 căsari 90
 căsătoresc 74
 Cătălin 349
 Cătălui 304
 cătărig(u) 210, II, 2: 392
 cătindoraş (mr.) 191
 cătun(ă) 257, 258
 cătur 203
 căţă 69, 200
 Căţaval II, 2: 342
 Căţăvălu 15
 căţei 442
 Căţinul 17
 căţin 17
 căţuie 200

- Căţunul 17
 Căvrancebeş 314, I, 4: 1056
 ceaiu de mintă s. de teiu I, 3: 858
 ceaiş 109
 Cealic (arm.) 352
 ceamur 199
 Cearideal 416
 Ceatal 310
 ceaţă I, 3: 881
 Ceaurul II, 1: 385
 Ceauş II, 1: 385
 cebală I, 3: 875
 Cel din lăgărie 115
 cela 90
 celenchiu 261
 celenghiu 261
 celnic 77, 90
 celu, cei! 349
 cenuşiu 286
 cenzari 290
 Cepeleagul II, 1: 387
 Cepeneag 183
 Cepeneagul II, 1: 387
 Cerbolea 322
 cerc 84
 cercată 92
 Cerdeal 416
 Cerebogar 251
 Ceremuş II, 1: 386
 ceribaş 27
 Cerna 310, I, 2: 798
 cetate 257
 ceteraş 98
 chaldaeus (lat.) 344
 chefelui I, 4: 1041
 Cheiranthia 133
 chelbe 15
 „chelei” 250
 cheman I, 3: 868
 Chenigreţ 444
 Chera 51
 Cherafama 51
 cherama 61
 Cherana 50, 51, 52
 Cherană III, 12: 7
 Cheraşcu 325
 Cheraţa 50, 51, II, 3: 715, III, 12: 1-3, 7, XVI: 8
 Chereaţa III, 12: 7
 chersin 180
 Chetrosu 172
 chezeaş 33
 chezi 86, 272
 Chiajna 51
 chibălu I, 4: 1038
 chibeauă 247
 Chicera 110; 200
 chichicear 159
 chichion 159
 chichiţă 159, I, 3: 859
 chichiută 159
 chidinie 430
 chiemani I, 3: 868
 Chieriaţa II, 3: 715, III, 12: 7
 Chifană 323
 chii 170
 childi 86
 chilfosală 180
 Chilidor 454
 chiligiu 261
 Chilimbarului (munţii ~) 419
 chilom 86
 chilum 86
 chimă 170-171
 Chimiţă 171, I, 4: 1046
 Chinezu II, 1: 387
 chinovie I, 3: 866
 Chiorchiojiă 113-114
 Chioru 113
 Chioasea 328
 Chiõsea 328
 Chioseà III, 6: 228
 Chioşeler 328
 chiostec 284
 chiovean 200
 Chioveanul II, 1: 384
 chioveneşti („cară ~”) 16, I, 3: 875
 chip 71; (întru ~, a face un ~) 86
 Chipor 447
 chipru 110
 chipur 110
 chipura 447
 Chira 51
 Chira-Chiralina 93
 Chiraleisa I, 3: 881
 Chirama 61
 Chirana 51, 61
 chirandă 52, 344
 Chirandă 133
 Chiraşcu 325
 Chiraţa II, 3: 715, III, 12: 1-3, 7
 Chircot(ă) XVI: 5
 Chirghijii (. ~ Chitai) II, 1: 384
 chirfosală 180, 246
 chiriri (mr.) 142
 chirita (tu ~ a soarlii) (mr.) 142
 chiscofalnica 201
 chisnovatnic 201
 chisnovătnicèle 201
 Chison 63
 chişai 200-201
 chişaios 200-201
 chişiţă 201
 chitap I, 1: 451
 chitiţă 159
 chitosă 84
 chiţcan 99
 chiţoran 99
 chiulangiu 488
 chivuţă 332
 chize(i)l 272
 Chr\$su (sl.) 306
 Chrysos 306
 ciamburul (a bate ~) 126
 cicric 304
 ciga-miga III, 2: 191, III, 5: 134
 cigă-mică III, 2: 191
 cileandra (a umbra de-a ~) 127, 137
 cilibiu 261
 cimceà 149
 cimileaga 273
 cimilură 273
 Cimişeni II, 1: 386
 cin I, 2: 782
 cina 16
 cinca-linca 201-202
 cinca-rinca 202
 cincantin 201
 cinel 273
 cinga-linga 201-202, 249
 cingăr-lingăr 201
 Cinghineaua II, 1: 384
 Cinghini II, 1: 384
 cinghereasă I, 3: 868
 cinghireasă I, 3: 868
 cinie, -i 11, 16, 70
 Cinii (Păriul cu ~, Muchea-de-la ~, Dealul ~lor) 16
 cinioară 16, 191
 cinişoara 16
 cioacă 103-104
 Cioană I, 3: 877
 ciobea 442
 Ciobîrcie 444
 cioc 101
 ciocăneaua 358
 ciocîldan 210
 ciocîltan 210
 cioclaşi I, 3: 975
 cioclonţ 101

- cioclovine I, 3: 875
 ciocoinicie I, 3: 875
 ciocotnițe I, 3: 875
 Ciogolea 269
 cioi 246
 ciolpan 306
 Ciolpan 306, IV: 51
 Ciolpănești IV: 51
 cioltar 449
 cionă (mr.) I, 3: 877
 ciont 264
 ciontic 264
 cioplea I, 2: 788
 Ciorbolea 322
 ciorlogan 210
 Ciorogari 466
 Ciorogîrla 102
 cioroi 102
 Cioroiaș 102
 Cioroiașul 102
 Cioroiu 102
 ciort 101
 ciortan 449
 Ciortea 41
 ciot 264
 ciotic 264
 Ciotircari 467
 Ciotircă 467
 ciribiri III, 2: 191
 ciric 304
 Cison 63
 cisium (lat.) I, 3: 859
 Ciubărciul 444
 ciudat III, 5: 133
 ciudă 70, III, 5: 133
 ciudese (de ~ făcătorul) 87
 ciudi (a se) III, 5: 133
 ciudotvoreț 72
 ciuf III, 5: 130
 ciugulesc 101
 ciuleandra 137
 ciun 16
 ciup 101
 ciuruiană 102
 ciuvani 171
 cîlgi 261
 cîneștră (mr.) 32
 circ (~ serdar) 107
 cîrc(ă)iac 107
 cîrcioc 244
 cîrciog 244
 cîrciogar 31, 244
 cîrcotaș 31
 Cîrcot(ă) XVI: 5
 cîrîndașă 107
 cîrjăliu 273
 cîrlogancă 326
 Cîrloman 318, 326
 Cîrlova 326
 cîrmîz 272
 cîrmoajă III, 5: 131
 cîrmojie 272
 cîrneleagă 118—123
 cîrpă 445
 cîrpălab 215, 445
 Cîrșiu 313
 cîrșoară I, 3: 873
 cîrtog 295
 Cîrtogea 295
 cîrtogel 295
 Cîrtojani 295
 cișlegi 118
 cișmet 206
 ciștig 120
 clanță 101
 clapă 160
 clățănog I, 2: 780
 clieti (meșl.) 258
 clobanț 101
 clonț 101
 clopițe 344
 cloțan 99
 Cneaghina 51
 coacă (mr.) 202
 coace (a i-o ~ cuiua) 485
 coada-boului 279
 coada-vacii 279
 Coana III, 12: 8
 cobuz 87
 cocă (mr.) 249
 cocă 215
 cochint 334
 Cochintu 334
 Cocoana 51
 cocoașă 215
 cocon 215
 Cocona 51, III, 12: 8
 coconoz 15
 cocoș-baș XVI: 6
 cocoș gai XVI: 7
 Cocotă XVI: 5
 Cocuz 269
 codîrvaci I, 1: 340
 codobelc 155
 Codoșman 318, 326
 Codriiu 411
 codruri 89
 cofași I, 3: 875
 cofrînge I, 3: 878
 cognominis (lat.) 107
 colac 84
 colăci 84
 colbaci IX: 24
 Colceag 446
 Columbaria 497
 Columbeiu 268
 colun III, 5: 130
 Colun 305
 Comșa 319
 coneț 88
 „Constantin Împărat” 455
 conteni I, 3: 864
 conțeșat 448
 continății I, 3: 864
 convoiă I, 2: 793
 coptori I, 3: 875
 corabea 202
 corăbiă 202
 corăbioară 202
 corb (~ la ~ nu scoate ochii)
 472
 corbaci IX: 23—24
 corbert 261, 344
 Corcanul 110
 corcovă 289
 Cordaru 300
 Cordărenii 300
 Cordon 280
 cordonaș 280
 cordonu II, 3: 705
 cordovan 317, III, 5: 134
 Cordovan 317
 Cordun(ul) 280, 302, 303, II,
 1: 333, II, 3: 705; (Cheia
 Cordunului) 303
 cordună II, 1: 333
 Cordunița 303
 corenie 203
 corhan 252
 Corivan 250
 corlă 264
 corn,-uț I, 3: 859
 Corn' aurului 409
 coroabă 203
 coroambă 203
 corobațică 279
 Coroiu 269
 corovatic 279
 corovatică 279
 corovă 279
 Cosma III, 5: 130
 Cosma d'Amin 125
 Cosmadin (Sf. ~) 125
 Cosman de Amin 125
 Cosmandin 125
 Costova 419
 Coșbuc 302
 coșeava 266

- coşmandră 253
 Coşotă XVI: 5
 cotingan 210
 Cotirleţ 311
 Cotlar 320
 Cotlarciu 320
 Cotlarciuc 320
 Cotnar(i) II, 3: 502, 704
 cotociman 326
 cotor 203
 cotoriște 203
 cotoşman 326
 cotroană I, 3: 873
 cot(r)ofleant 455
 coţoflengher 158, IV: 51
 coviţ 349
 coviţai 349
 cozaci 435
 cozlă 104, 302, 305
 Cozlă 103—104
 cracatiţă 339
 crai 127, 133
 craina (a umbla ~) 127
 crainic 136, 138
 crăciun I, 1: 464, II, 3: 500—501; -v. și *Piatra lui* ~
 crăpa (a se ~ de ziuă) 140
 creanga (a umbla ~) 127
 Creața II, 3: 715, III, 12: 7
 credințare 109
 credință 448
 crepusculum (lat.) 149
 crez 175—176, I, 3: 870
 Crim 419
 Crimca 327
 Crimulești II, 1: 384
 Crin 419; (Munții ~ului) 330
 criş 315
 Criş 315, 425, 455
 „crişu-eu!” 455
 Criteanca II, 1: 385
 criță I, 4: 1048
 Crim 445
 cruce de voinic 411, 440
 ~ ~ pară 440
 crucea-voinicului 446
 crujața 278
 cruş (mr.) 306
 crușăța 278
 cruși 278
 cruşin 292
 cruşin 203, 278
 cruzăța 278
 „cse aj ádus?” (arm.) 342
 Cserecsér (arm.) 337
 Csiricsár (arm.) 337
 Csorbá (arm.) 337
 Csucsul (arm.) 337
 Csuntuleá (arm.) 337
 cuc 105
 cucă 103—104, 110, II, 1: 381
 Cucă 104, 110
 Cuchiniş I, 2: 799
 „cucinii” 11
 cucovă 288
 Cucuiova 110
 cucunos 15
 cucunoz 15
 cucură 205
 cucuvă 288
 cufurtiță 204
 cuhnie 443
 culca (a se ~ cu cineva) 74;
 (a se ~ și scula cu cineva)
 486
 culme 43
 Culoglu 274
 cultură 72
 culutumba 305
 cumbar (mr.) 422
 cumbară 181
 Cumpănaşul I, 3: 867
 cumpăros 422
 cumpătă I, 3: 874
 cumure 462
 cumut 204
 Cumutul 204
 cunăvi (mr.) 250
 cuneă 204
 cuneal(ă) 204—205
 cunetătesc 257
 Cungrea I, 2: 799, II, 1: 388
 cunița 204
 cununiță I, 3: 872
 cură 69
 curbet (megl.) 261, 344
 Curbet 261
 Curcubeta 302
 Curcubetă 103—104
 curcubeu 205
 curcuvă 289
 Curduban 317
 curduman III, 5: 134
 Curduman 317
 curfutiță 204, 249
 curișnita (megl.) 264
 curînd 92
 curîndă-vremi 70
 curlă 264
 curmei 205
 curmiel I, 3: 875
 Curt 269
 Curt-Bunar 269
 curuelnic 273
 curvantă 206
 cust 84
 custă 90
 cuşmete 206, 262
 cut 206
 cutie 443
 cutnie 443
 cuțit I, 4: 1047
 cuțurêle 180
 cuvînt 87, 112
 Cuzgun 315
 Cuzman de Amin 125, III,
 5: 130
 Czizmás (arm.) 337
 Czugucz (arm.) 336
 da (a ~ de gol) VI, nr. 19:
 1; (a ~ mina) 33
 dabălă 289
 da(b)ghilă 289
 dabilă 289
 dachiani I, 3: 869
 dadaloaie 230
 dádos (rut.) 61
 δάιδων 108
 Dájbukat (arm.) 336
 dalb 251
 dalbinòs 175
 Dalimoj (Toma ~) 421
 Dalimon (Toma ~) 421
 Dalimoş 251, 421, I, 3: 871
 Dalmoschi Toma 421
 damaschie 161
 damă 61
 Damian III, 5: 130
 Danabasi 268
 Dandamis (gr.) 456
 Dandara 459
 dangă 170
 dant I, 3: 874
 Dardauş I, 1: 456, I, 3: 869
 darê (arm.) 343
 dârêm (arm.) 343
 darn (în ~) 89
 darvon 436, 437
 dascâl 130
 Dauş I, 4: 1046
 Dălhăteasca 320
 dărăpână 206
 dăringă 165
 Dărman 318
 de 83, I, 3: 872
 deabilă 289

- deal 104, **III**, 5: 129
decinde 87
Decindea 87
Decindeni 87
Decindești 87
deficit 56
Deleleu(l) 135, **I**, 1: 329, 468
delfin 86
Delimarcu 340
demischie 161, 252, 444, 448
demischiu **I**, 2: 790
dendrophorus (lat.) **I**, 4: 1044
dereă 271
dereage (a) **III**, 5: 133
Derewal (arm.) 268
dermeli 209
dert 207
descăvesc 89, 207
deschebălui **I**, 3: 875
desciocăla 208
desciocolă 208
descoperi (a ~ dintr-altă limbă)
108
desetnic 89
Despa 51
Despina 51
destul 85
desztul (arm.) 342, 343
Deșliu 269
Deva 315
Devă 315
Devul 315
dezbăra (a se) 207
diac 87
Diamant 441
Diamin 125
Dianu 413
diblaș 98
dician 228, 441
Di(e)anca 440
dies (lat.) **I**, 3: 857
dihai 262
Diiă 413
Di(i)anu(l) 440
Diiu(l) 228, 411, 413, 418,
440, 441
dilivan 352
șimaschin (mr.) **I**, 3: 872
dimerlie 30, 263
diminie **I**, 2: 793
dimischie 161, **I**, 3: 872
dimon 208
Dindar 320
dintru-(i)ele 10, 218
dinum-danum 208
diplaș 98
șirpane (mr.) 188
discolie **I**, 2: 794
distihie 109
diudiuc 262
div **III**, 5: 130
dibă (a pune la ~) 88
dîlmă 103–104
dîmb 103–105
Dînsele 218
Dînsus 109
dirêle **III**, 5: 130
dirjog 291
dîrmoli 209
Dîrșovean 272
Djuvara 269
Dobrodeava 315
Dobrogea 48, 309
Dobrogeia 309
Dobrojiță 443
Dobroneag 183
Dobroneagul **II**, 1: 387
Dobrotici 307
Dobrunul 320
dodeiesc 91
dodii 266
Dochia 122
docladarisl **I**, 3: 862
dodoloaie 230
dodoloi 231
Dodon 340
doftori (~ fără de arginți) 124
Doftana **II**, 2: 391, **VII**: 959
dohot **VII**: 959
doică 449
doichișel 449
doina (a umbra d-a ~) 127
„dolac” **II**, 1: 334
Dolca 415
dolf 209
Dolfa 415
dolfan 209
Dolh 328
Dolhaia 320
Dolhasca 320
Dolîngă 165
dolofan 209
dologan 215
Dolota **XVI**: 5
Domide 131
Dominica 51
domnah (arm.) 343
domnar **I**, 4: 1031
Domnica 51
Domnul-de-Rouă 80
dori 248
dorîngă 165
Dorna **I**, 2: 799
dornă 303, **I**, 2: 799
doroanțe 251
Dorolea 328
dorungă 165
Dospina 51
Dospinescu 51
drac 39, **I**, 4: 1045
Dracea 41
Dracul 40
Dracula 40
draghicame(a) 171–172, **I**, 2:
780
Dragobete **I**, 2: 793, **I**, 3:
872
Dragoman 327
Drăculești 40
drăgaica (a sări ~, a juca ~)
138
drămăli 209
Driiu 411
Drincea **II**, 1: 388
Drinul 418
driscul 249
Dristor 443
Dristureni 443
drîgîi 291
drîglă 291
Drogotă **XVI**: 5
δρωίτης 23
dropică 169
drumul orbilor 82
~ robilor 81
~ șchiopilor 82
Dsokêbin (arm.) 336
dsunk (arm.) 343
duan (mezl.) 269
dubas(z) 262
dubaș 262
dubă 160
dubi 210
dubrac (mr.) 210
Duchina 51
Dudac 269
Dudu(ca) 51, **III**, 12: 8
duduleț 230
duduman **III**, 5: 134
Dugan 269
dulber (mr.) 251
dulf 209
Dulfu 86
duligar 251
Duluman 318
dulupăresc 181
dumări **I**, 3: 870
dumbră 273

- dunic(ați) 28
 Dumnezăoaică 84
 Dumșa 327
 Dunăre 58—60, 62
 dupină 251, I, 1: 452
 Durăitoare 102
 durbac(ă) 209—210, 262
 durbaciū 262
 durduc 102
 Durduc 102
 durduman III, 5: 134
 durlac 251
 durlan 210
 durlă 210
 durligar 251
 du(r)lige 210
 durloi 210
 Durostorum I, 3: 855
 Duruitoare 102
 dusmán (arm.) 342
 dusmënnjërész (arm.) 343
 dutcă 266
 Du-te-I caută (Costache ~) 349
 duvar 181, 251
 Dündar (tc.) 320
- e** (arm.) 343
 ebghe I, 1: 452
 Edeleanu II, 1: 386
 efitnătate 108
 efitini 108
 eleurome 245
 enbodisesc I, 1: 451
 engomii 250
 engomion 88
 êntreg (arm.) 343
 Eosfor 106
 epos 87
 Ercari 466
 Erhan 269, 340
 Ermalai 131
 Ermolai 131
 Ermolia 131
 êszvâdê (arm.) 343
 etalon 351
 εδρυχίς 96
 exoflisis I, 2: 794
 exorie 88
 exploză I, 3: 874
- Faca 269
 Facsarár (arm.) 336
 falaitar 211, 251
- falangă 160
 falet 211
 faraci 456
 Faraonea II, 1: 384
 Faraonele II, 1: 384
 Faraoni II, 1: 384
 farmazon 92
 fata scribunda (lat.) 490
 „Fatuchio” 311
 favere linguis (lat.) I, 3: 882
 făfălugă II, 2: 392
 făgăduință 109
 făleț 251
 fără căt 90
 ~ treabă 89
 fărcușul sabiei 70
 fărtēbote 275
 fărșang 120
 fășiu 180
 făt (oare ~, oare fată) 112
 făt-faur 265
 fățișel 449
 făulă 245
 Fedik (arm.) 339
 Feer 300
 Feerești 300
 feferic 53
 Feir 300
 fel(iu) 87, 274
 felfene I, 3: 878
 felicare (lat.) I, 3: 869, III, 5: 131
 felix (lat.) 96—97, 108
 femeie 109
 fereă (să ~ bisericii) 89
 ferecare I, 2: 763
 ferecat 88
 Ferești 300
 ferfen 211
 ferfeniță 211
 fericiți 451
 ferie 30, 32, 263
 ferie 31
 ferie 29—33, 56
 fe(r)șter 469
 ferță 211
 ferzeliu 86
 feșcil 106
 feștel 242
 fești 242
 feți-logofeți 112
 feură 245
 fiara-pământului 278
 fica 119
 ficior copil 90
 ficior drept 90
- fiel 87, I, 4: 1039
 fierăia 56
 fierbe (a ~ un cîntec) 485;
 (a ~ piatră scumpă) 484
 fierea pământului 278
 fiiăstru 465
 fil(ă) I, 1: 450, 456
 filalea 246
 filaliu 246
 fildicòs 276
 Filibiliu 441
 filofoși 262
 filoscòs 262
 findiș III, 5: 132
 fiolă 155
 Firculescu 340
 firemviereață 253
 firet(uri) 211
 firfirc 53
 firig 131
 firoscos 162
 fiulare 156
 fiulă 155—156
 fizic 131
 Finacari 466
 firlifus 262
 firtănas 301
 fiș-fiș! 262
 Flatausis 55
 flaur 156
 fle(o)ancă 101
 fleură 101
 flit 101
 floarea-oștiilor 278
 ~ paștilor 278
 ~ stupilor 278
 floaster I, 3: 866
 Flondora II, 1: 384
 Flondoroaia II, 1: 384
 Flor I, 4: 1047
 flori de cuc (a umbra de ~) 127
 flosterit I, 4: 1040
 flotocos I, 3: 874
 fluieraș 87
 Flutausis 54—55, II, 2: 391
 fodormente 165
 fofengheri 149
 foflengher 149, 158
 fofolog III, 5: 134
 fohanii 456
 foiachiu I, 3: 872
 folie (fr.) I, 4: 1045
 folticos 157
 Fonf 471

- fonfănesc 471
 fotaz 181—182
 fotinei 456
 francioc 441
 franzelă 220
 Frănțești II, 1: 384
 frăsesc 33
 frăsuesce 33
 fregate 499
 Frenciugi II, 1: 384
 Frența II, 1: 384
 Fridzsêborz (arm.) 336
 friji II, 1: 385
 Frijoaia II, 1: 385
 frișcă 264
 Frinca II, 1: 384
 frincească 291
 Frincești II, 1: 384
 Frinciugi II, 1: 384
 Frincului (Movila ~) II, 1: 384
 Frînga 116
 Frînghiul II, 1: 384
 frons (lat.) 76
 frontul 92
 Frumoase 192
 frumos-scris (a fi ~) 482
 frunte (a și-o scrie-n ~) 485
 frunza frâsinelului (a umbla ~) 127
 runza-lelii (a umbla ~) 127
 frunză de potcă 278
 (f)sat 256, 258, III, 5: 130, 133
 fugi (să-ți ~) 77
 Fugulyán (arm.) 338
 fuioaga (a umbla ~): 127
 fulgure 251
 funași 212
 funicare 212
 furcate 88
 furcă (a sta ~) 286
 furcească 292
 furlandisi (a se) 212
 furlanisi (a se) 212
 fusat (mr.) 256
 fustis (lat.) I, 4: 1044

 Gágáz (arm.) 388
 gagică 436
 gagiu 436
 Gagiul 436
 gaită XVI: 7
 gal (mr.) XVI: 7
 Galaleros 85

 Galareului (munții ~) I, 4: 1040, IX: 56
 Galariului (dealul ~) I, 1: 469
 galben 62
 Galea XVI: 7
 Galilea I, 1: 469
 Galilești II, 1: 388
 Galileului (așa: dealul, munții ~) I, 1: 469
 Galionului (Muntele ~) I, 3: 875
 galiță XVI: 7
 galon 211
 Gal(u) XVI, 7
 Gambrinului (munții ~) 418
 Ganaleilor (munții ~) I, 1: 469
 Garaleului (dealul ~) 253, I, 1: 468, 469, 470, II, 1: 329
 garalim I, 1: 468
 Garalimului (dealul ~) I, 1: 468
 Garaliu I, 1: 469, II, 1: 329
 Garalivului (munții ~) I, 1: 469
 Gararăului (dealul ~) I, 1: 467, 468
 Gararîmului (dealul ~) 441, I, 1: 468
 gară 213, 471
 gard 258; (~ul dinților) 493
 Gargaleu IX: 56
 garoș 182, 247, 251, 286
 garș (meșl.) 182
 gasper 98
 Gataianțu 321
 gavaon 332
 Gavrilești II, 1: 388
 găgăuț III, 5: 134
 găgi (a i se ~) 91
 găinușă 212
 găitan 211
 gălbere 212—213, 273
 gălbinast(ru) 468
 Găleşeni 352
 Găleşescul 352
 găligan 223
 Gămălia 110
 Gârcea II, 1: 385
 Gărgăuțului (munții ~) I, 1: 469
 Găvăun 344
 geac 213
 Gealalău 182
 Gealaleul 182
 gealaliu 182
 gealap 272
 gealindră (țig.) 127
 Geamandura I, 1: 460—461
 geană 103—105; (se trage ~ de ziuă) 140, 149
 Gebhard 467
 gedia 273
 gelep 442, XVI: 7
 genrure I, 2: 780
 gentes (lat.) III, 2: 188
 genu(s) (lat.) 67, I, 4: 1057
 genuncheriu 183
 genunchi 67—68
 geral 131
 Germanului (dealul ~) II, 1: 384
 Gerota XVI: 5
 Gheba 467
 Ghebani 467
 Ghebari 467
 Ghebani 467
 Ghebaroia 213
 ghebereu 273
 Gheberiață 213
 gheberiu 273
 ghelmea 110
 Ghemelia 110
 ghemetlic 264
 Ghemiș 328
 Ghenghelinii (codrii ~) 445
 gherdap 102
 gherghilău I, 3: 873
 gherlan 99
 ghesmane 176
 Ghețea 340
 Ghețu 340
 Ghezaurele I, 3: 873
 Ghiaba 467
 ghiberesc 214
 Ghidigeni 269
 Ghidigiu 269
 ghigar 291
 ghigean 222
 ghiligane 222—223
 ghimburuc 264
 ghimirlie 263
 ghimirlîu 263
 Ghinghii (codrii ~) 420, 445
 ghioabă 289, 291
 ghiobecuri 263
 ghiogar 291
 ghiondic 265
 ghiondioc 264
 ghiont 264
 ghiont 265

- ghiontac 265
 ghiontea 264
 ghiontic 264
 ghiordan 264
 ghiordan 99
 ghiortan 99
 ghioş 441
 ghiribiţi 251
 ghiscan 99
 ghismale 246
 ghismane 176—177
 Ghitcu 116
 Ghită 349
 ghiţmane 176
 ghiţoran 99
 ghiţumane 176
 ghiul 274
 Ghiulea 268
 ghiupcă 162
 Ghiurman 318
 ghizmane 176
 ghizoroiu I, 3: 873
 ghotră 290
 giamburu (a bate ~) 126
 Giani 269
 giavara-giuvara (mezl.) 269
 gidea 70
 Gilău 321
 ginecolatru 88
 gidea (ar.) 420
 Gioi 420
 gionate 210, 251
 Giorman 326
 giucătura de muzică 87
 Giuglan 214
 giuglău 214
 giugleie 214
 giurelu 85
 Giurgiuman 318
 giuvan 85, 214
 gide 333—334
 Gidea 333
 Gidinţi 304
 giligan 223, 252
 Gilman 318
 gilmă 103—104
 gind (în ~) 90
 giră 471
 girbojie 271
 Girceni II, 1: 385
 Gircina II, 1: 385
 Gircova II, 1: 385
 Girdoman 318
 gîrgăriţă 213
 girii 470
 gîriţă I, 3: 876
 Γκέρας 114
 glagole 179
 glamnică I, 3: 877
 Glamnie 110
 glavă I, 3: 874
 glămei 103—104
 Glăvile 110
 gligan 222—223, 253, III, 5: 130
 Gligoman 318
 gloabă 289, 291
 gloată 441
 γλοκωρπίτσα I, 3: 859
 goagă 214—215
 gociman 326
 godîrvaci I, 1: 340
 gogă 215, III, 2: 191
 gogi 215
 Gogia 436
 Gogioman 327
 gogolan 214—215
 gogoneaţă 214, 215
 gogostele 449
 gogoşi 215
 gogu 230
 Goilav 51
 goldan(ă) 215, 264
 Goldrac 41
 Golgofta XVI: 5
 Golgota XVI: 5
 Goliaf 51
 Goliav III, 12: 7
 golnă (mr.) 104
 gologan 214—215
 gologoţ 251
 golte 94
 Goman 318, 326
 gòmîlă 103—104
 gomîrdoi 103—104
 gorgan 252
 gorgoane 215—216
 gorgoni 215
 Gorgota XVI: 5
 gorgună 251
 gorneac 266
 Gorovei 340
 gorştină I, 3: 861
 gostea 449
 *got 216
 Gotăuţi II, 1: 388
 gotcă 216—217, 252, II, 2: 391
 Gotcu 252
 Goteşti 216
 gotofinţişor (Nemţişor ~) 455
 Gotul 216, II, 2: 391
 Goţa II, 1: 388
 goţi-magoţi 456—457, I, 3: 870
 Goţman 318, 326
 Goţul II, 1: 388
 grad (sl.) 259
 grădiş 258
 grai III, 2: 186—187
 Grajdana III, 12: 8
 granatir I, 4: 1038
 grăcină 217
 grădina împărătească 410—411
 grădişte 259
 Grădman 318
 grăi (a ~ în limbi) 108
 Grămădicu 112
 grămătic 87
 grea (~ de prunc, ~ în pîntece) 97
 greaţă 75
 grecioasă 97
 grecotei 15
 Grejdana III, 12: 8
 greş 217
 griv 99
 grivan 99—100
 Grinolea 322
 groasă 97
 Grojdea 217
 Grojdeanca 217
 Grojdibod 217
 gros (a pune în s. la ~) 73, 160, I, 4: 1041
 grui 103—104
 grum 170
 grumuleu 105
 gsune 85
 gsunelash 85
 gsunevel 85
 gudă 415, 441
 gugiman 263
 gugiuman 263
 gugulea 183
 gujban 263
 gujulie 350
 Guliman 327
 gumuradă (mr.) 305, II, 1: 381
 gună I, 1: 461
 guneală (mr.) I, 1: 461
 γυνή 68
 guniş I, 1: 461
 Guralinului (dealul ~) I, 1: 468
 gură 101
 gurban I, 3: 866

- gurbet 261
 Gurbet 261, 344
 Gurcar **II**, 1: 388
 gurgumiu 105
 gurlan 99
 Gutul **II**, 1: 388
 guțu-guțu! 349
 Guzariul **II**, 1: 388
 guz(g)an 99—100
 guziu 100
- Hăbiș** 352
 haburi **I**, 3: 868
 Hacie 340
 Hacıg 340
 hahaleră 263
 hahă (meğl.) 263
 hai-hai (mr.) 263
 hai-hui **III**, 5: 134; (a umbla ~) 127, **I**, 1: 277
 haimana (a umbla ~) 127
 halarip **I**, 4: 1041
 (h)alcaoa (a bate ~) 126
 haldeu 332
 halea-balea 266
 Halea-Malea 266, 445
 halea-palea 266
 halidrà 160
 Halil **II**, 1: 388
 Halilești **II**, 1: 388
 halipa 269
 Halippa 269
 Halis 35
 Halmul 110
 Halota **XVI**: 5
 halupă 269
 hambas 126
 hambesa 137; (a bate ~) 126
 hamon 177
 hamoni 176—177
 hanarte 456
 handal **I**, 4: 1041
 handralău (a umbla ~) 127
 handralela (a umbla ~) 127
 handramandra (a umbla de-a ~) 127
 handră 127
 Hanea-Manea 445
 hanger(iu) 86, 272
 har 74; (făr-de ~) 74; (în ~) 89; (a ști ~) 74
 harabaciu 175
 harancă 193
 Harapu **II**, 1: 384
 Hararim 253
- (h)arbut 437
 Haret 352
 harhál(uri) 240
 hárhar (harhár) 240
 Harilau 253
 haring 27
 Harțag 245, 418
 hasan 456
 hasicoglu 444
 haslă 92
 Hațopol **I**, 2: 793
 Havasalföld 305
 havoane 177
 Hăbășescul 341
 Hădărăești 334
 Hădărău 334
 hăimăni 127
 hăitul **I**, 3: 878
 hămplău 133
 Hănești **II**, 1: 386
 hărățuia (să ~) 70
 hărdăzău 166
 hărjeate 276
 hășot (mr.) 346
 hășt 263
 Hăulișca 103
 Hăulita 102—103
 hediece (a pune la ~) 88
 heiabă (în ~) 89
 heisicoglu 444
 heisicol 444
 hel 250
 heligă 273
 helii 250
 Hera împărat 132
 herba parietina (lat.) 88
 Hêrcz (arm.) 337
 heretisesc 108
 Hergot **XVI**: 5
 heriaș 31
 herie 30
 hêrmêsin **IX**: 25
 Herța 300
 Herțului (Valea ~) 300
 Hêskálá (arm.) 337
 highidiș 98
 hil'andră (mr.) 127
 hinteu 246
 hiolă 155
 Hiotù **XVI**: 5
 Hiriului (Muntele ~) 331
 hiula calului **I**, 3: 866
 hiulare 156
 hiulă 155, **I**, 1: 456
 Hîmpălăi 133
- hînsar 22, 23, 24, 446
 hîrăț 70
 hîrciog 99—100, 350
 Hîrcoi **IV**: 55—56
 Hîrgot(ă) **XVI**: 5
 Hîrst 306
 Hîrs(u) 61, 306, 310
 Hîrșova 306, 310, 347, **I**, 3: 855
 Hîrșovean 272
 hîrț 99—100
 hliban 267
 hlincă 217
 hloricar **II**, 3: 711
 hlujan **I**, 3: 859
 hluz **I**, 3: 859
 Hoagele **I**, 3: 874
 hoameghea (a umbla de-a ~) 127, 137
 hobot 101
 Hociot **XVI**: 5
 Hoge(a) 436
 hohol 43
 hoina 271
 hoinaci 127
 hoinar 127
 holercă 268
 holm 103—104
 Holmul 110
 holoangăr 128, 442, **I**, 2: 415
 holoată 441
 holopi 344
 Holub 268
 homoc 165
 Homocea 165
 Homor **II**, 3: 704
 Homoricu **II**, 3: 704
 hondrobele 158
 hondrobețe 158
 hondrolemne 158
 hondronesc 158
 hondrubălat 158
 Horceag 350
 horhoane 252
 horholină 251
 Hornoj (arm.) 337
 Horoeta 103
 Hororoj (arm.) 337
 hotarac **XI**, 13, nr. 39: 1
 hotărac 273
 hotru 290
 hoț 455
 Hrăman 318
 hreancă 217
 hrincă 217
 Hrinouți **II**, 1: 385

- hrisov 173
 hristoave II, 1: 329
 Hromot XVI: 5
 Hronet XVI: 5
 huci-marginea 128
 hududoii 102-103
 Hududoii 103
 Huietura 102-103
 Huitoarea 102-103
 hujmete 262
 hulă 103-105
 Hulbă (arm.) 338
 hulub 268
 Hulubei 268, 338, 340
 Hulubuj (arm.) 338
 humiennik 89
 Humora II, 3: 704
 hurda-burda 240
 hurduđieu 166
 hurduz (~ -burduz) 166, 240
 hurduzău 166
 Hurhuitoarea 102-103
 Hurmuz (arm.) 338
 Huruitoarea 102-103
 husar 23
 huscă XII, nr. 5-6: 24
 huş-margina (a umbra ~) 128
 Hutlubei 340
- Iadre (ir.) 329
 Iadrici(eni) 329
 Ialomita III, 12: 8
 Ialpău 418
 ia'mblă 70
 iamoglan 270-271
 iandză (mr.) 116
 iangin I, 2: 794
 Ianina 412
 iarba-drumului 278
 iarba-lui-Lotatin 279
 ~ ~ Tatin 279
 iarba-lotatinului 279
 ~ -rîndunelei 278
 ~ -roilor 278
 ~ -stupului 278
 ~ -Tatinului 279
 iarbă (a bea o ~) I, 3: 858
 iarbă-neagră 278
 Iarul 327, I, 3: 879
 iarvant 436
 Iasloveţ 443
 Iaşi 302
 Ibana 300
 Ibăneşti 300
- ibneu 214
 ibosté II, 1: 383
 ibraş 285
 icioglan 270
 Idirna 412
 Iđriceni 329
 ie(=e) III, 2: 190
 Iedera 411, 440
 ieften 97
 ielcheme 172
 iele 218, 478
 iemetlic 264
 iepaşi 442
 ierbănaş 437, 449
 Iernatica 135
 Iernaticul 135
 ierosi 151
 Ierosloveşti 327
 Ignătoaia 255
 igreţ 98
 Iliciman 318
 Iliman 318
 „Ilin-apusului” 460
 implour 163
 inaşu 92
 Inătoarea 254
 inderile 245
 India I, 2: 793
 Indii 442
 indirmea I, 3: 875
 Indolie (cetatea ~) 359
 indrişaim 279
 indruşaim 279
 inigea 440
 Inigea 440
 innacciu 251
 inorogu 266
 inventor 377
 Iobusteluke II, 1: 383
 Iodriiu 412
 iontea 264
 iontic 263-264
 iordan 264
 Iordan 417-418, 443
 Iorgovan 414
 iorgusa (a umbra ~) 128
 iortoman 262
 iotă (nici o ~) 179
 Iotă XVI: 5
 ipneu 214
 Ipoteşti XVI: 5
 iraţii 456
 ircov 110
 Irdime 440
 Irod 443
 irosi 151
- Irosia 311
 Irosta 311
 Irşivini (codri ~) 420
 iscusate 20-22, 178
 iscusăţi 246
 isòsmată (mr.) 109
 Ispir 269
 ispre 33
 isusescu 346
 isusit 346
 Istindil 310
 istucan 86
 iugă 266
 iumuruc 264
 Iunanistan 311
 Iuraşco 325
 iuşcă 220
 iuzbaş 89
 Ivaşcu 325
 ivit (~ lucru) 70
 iz 220
 izbrăni (a ~ o pricină) I, 3: 868
 izdat 270
 Izicuţă 116
 Izlozeanul XVI: 8
 Izmeşa 319
 izvodi (a ~ din alte limbi) 108
- îmbăiera 207
 îmberdosesc III, 2: 191, III, 5: 134
 îmblă 90
 îmbordosit III, 5: 134
 îmbufnă 218
 îmbuibă II, 3: 504
 împăsoniă 75
 împătrez 156, 288
 împătură 288
 împinge (a) I, 2: 780
 împogodeală I, 3: 876
 împopoţonă 254
 împotrosu 93
 împovărată 97
 împroor 246
 înalgios 219
 înalsusul 219
 înapoişurea 252
 încărcată 97
 încări (a se) I, 2: 780
 inchiorchioşa (a se) 113
 închipui 83; (a se ~ cuiva) 86
 încinde (a) 434
 încinge (a) 434

- încinsă 434
 înciocălă 208
 încontră 87
 îcredințare 109, 448
 îndălete (pe ~) 253
 îndesără I, 3: 874
 înfruntă 77
 îngăimă 219
 îngălă 219
 îngălat 219
 ingenă 183
 înger (a fi slab de ~) 484
 îngrădi (a se ~ cu cineva) 259
 îngrecată 97
 îngreci (a se) 105
 îngreunată 97
 îngroșată 97
 înpotriva 87
 însăgita 90
 însărcinată 97
 însemnare 83
 însemnată (piatră ~) 83
 însemnați (oameni ~) 83
 însemnătate 82
 întorlocă 86
 (În)trătunul 479
 intruchipă 86
 întuneric I, 2: 762, I, 3: 876
 înțintelat I, 2: 790
 înțințilat I, 2: 790
 învia I, 2: 780
 învinceau 86
 (în)vînzoli (a se) 86
- jalap 442
 jarcă 220
 jarchină 220
 jarpan 220
 Jecman 426, 447
 jelaică 332—333
 jelance I, 4: 1038
 jeleaică 332—333
 jemblă 220
 jemlă 220
 jépuránjer (arm.) 343
 jermoaié I, 4: 1039
 jerpelit 220
 jertfelnic 89
 jertvennic 89
 Jicmon 447
 Jidovina II, 1: 386
 jidovină II, 1: 386
 jiiu I, 2: 800
 jijioară 438
- jiletcă 275
 jimblă 220
 jioară 438
 jirebie I, 3: 859
 jirtăvnic 89
 jirtevníc 89
 jivină 252
 joi 434
 joia-mare 252
 joidé (~ sorele) (ir.) 142
 Joimarele 434
 Joimărițele 434
 joimir 89, 252
 Joimirițe 252
 joldă 89
 juglan 214
 juglău 214
 julan 210, 214
 junel I, 2: 792
- Kalimana (bg.) 317
 Kákár (arm.) 338
 Kákát (arm.) 338
 Kápálb (arm.) 336
 Kápdebó (arm.) 336
 Káprikoda (arm.) 336
 kara 43
 Kara-Ali 318
 kara-ulag 34
 Kara-Ulagh II, 1: 383
 Kara-Ulah 34
 karácsony (ung.) II, 3, 500, 503
 Karsidava I, 3: 855
 κασιόπητρα 26
 Káténszus(z) (encz) (arm.) 336
 Káterev (arm.) 336
 Kedreles 61
 Kendra (arm.) 339
 Keratamar 51, 61
 kikičzárcze (arm.) 342
 kikičzárnjere (arm.) 342
 kir (rut.) 344
 kokonán (arm.) 342
 Kokonyigá (arm.) 336
 Kolczá (arm.) 337
 koplámént (arm.) 342
 κοράλλιον I, 3: 859
 Kordany 305
 Kormás (arm.) 337
 Krákátics (arm.) 338
 krécsmán (arm.) 342
 krečsunnál (arm.) 343
 Krnul (sîrb.) 305
 kurkánu (arm.) 342
- „kutnar'sche Weine” II, 3: 502
 kutnarz (pol.) II, 3: 502
- la I, 4: 1053
 Lacon 90
 laconesc (poslušnic ~) 90
 Ládái (arm.) 337
 Ládákuszopon (arm.) 336
 lafete I, 4: 793—794
 lagator 92, I, 1: 452
 Lahani 326
 Lahova II, 1: 385
 laidac (a umbla ~) 128
 lainic (a umbla ~) 128
 Laiotă XVI: 5
 lambă 270
 lamură 72, 87
 landră 138, 255
 langră (a umbla ~) 128
 Laota 312
 Lariță 151
 latin 384
 Latinul II, 1: 389
 latnic 201
 lature (a bate laturile) 126
 laț 78
 lați 221
 Laz (Dealul-Lazului) II, 1: 386—387
 lazur albastru 254
 Lazurile II, 1: 387
 Lăbuștea II, 1: 383
 lăcui (a ~ cu) 74
 lăgărie v. *Cel din* ~
 Lăhoveni II, 1: 385
 lămură 72
 lămurî 72
 lămușdie 441
 lănjosu (međl.) 219
 lăpărdie (mr.) 221
 Lăune 315
 lăutar 98
 lăzăret 132
 leanca (a umbla ~) 128, 137
 leandra (a umbla ~) 127
 Leaota II, 1: 387
 leaotă II, 1: 387
 Leaotă XVI: 5
 Leaotul II, 1: 387
 leaț 78
 Lec(c)a XVI: 11
 lecovată 9
 lefărdaucă 221
 lefărdău 221
 lefirdae 221
 legheon 222

- Legheon 106
 legno (it.) I, 4: 1044
 Lehliu II, 1: 385
 lela (a bate ~) 126
 lelea (a umbra ~) 132
 lemn III, 5: 133
 ~-dulce I, 3: 859
 lemnie 32
 leonatic 169
 Leonardari 469
 Leorda IX: 58
 Leostina 93
 Leota II, 1: 387
 Leotești II, 1: 387
 lepedeu 167
 leranda 252
 lercă 350
 ler(iu) 221-222
 lescovată 223
 Lescrătini I, 3: 870
 lespezi 88
 leșcovă 247
 Leșculeasa II, 1: 385
 leșdeu 222
 Leșia 418, 444
 Leșilor (Pirîul ~) II, 1: 385
 Leșii II, 1: 388
 leșteu 222
 Lețcani II, 1: 385
 Leulești II, 1: 385
 leuștean I, 3: 859
 léventě 446
 leventi 446
 libian 222
 libordan 221
 Lidvul II, 1: 387
 ligăreună (mr.) 116
 Lăgeti IX: 58
 lighian 222, III, 5: 130
 lighioană 222-223, 253
 Lihet IX: 58
 Liliac 414
 limbă 70, I, 4: 1039, 1053,
 II, 1: 389, III, 5: 133, 134,
 XIV: 90
 limbătate III, 2: 188
 limbăvesc III, 2: 191
 limbesc III, 2: 191
 Lîmbile-Schitului II, 1: 386,
 III, 5: 133
 limburuș III, 2: 191
 limbut III, 5: 133
 lingura-popii 278
 lio(a)pă 101
 lio(a)rbă 101, 221
 lioarcă 268
 liorbaucă 221
 lipcă 223
 Lîpcăneasa II, 1: 386
 Lîpcănița II, 1: 386
 Lîpoveni II, 1: 387
 lipsă 85; (a fi de ~, a avea
 ~) 91
 liscovată 223
 Liscovăț 9
 liscuveti (mezl.) 9, 223, 247
 lișman 326
 liștav 86
 Liteanca II, 1: 387
 Liteni II, 1: 389
 λιθινov 86
 Litovoe II, 1: 380
 Litovoiu II, 1: 380
 litvă II, 1: 389
 liva 252
 Liveni II, 1: 387, 389
 livian 222
 livioană 222
 livrint 446
 Livrintul II, 1: 388
 lincote I, 3: 876
 lîngă (~ voia sa) 90
 loandă 255
 loc (în ~, întru~, de~, pe
 ~) 86, 107
 Locovița 338
 logofăt 87, 111, 112
 logofeti 215
 logojanca 444
 logoliță 183
 λογος 112
 logostea 449
 logostele 449
 logoș 250, 351
 Lokovan (arm.) 338
 Lom XVI: 5
 Lomotă XVI: 5
 Londrului (codrii ~) 419
 loscoboii 223, 247
 lostun 99-100
 lotroman 327
 lovele XVI: 6
 lua (cît îl ~ gura) 91; („au
 luat crîngul în cap”) I, 3:
 876; („a-și lua inima în dinți)
 493; („a lua ochi de fiară”)
 I, 3: 876
 luced 223-224
 luceflender 158
 luceflengher 158
 lucezi 223-224
 lucid 224
 Lucin I, 3: 881
 Ludăvacă-mpărăteasă 460
 luiurii 84
 Lukovan (arm.) 338
 lume I, 2: 762, III, 5: 133
 Lumoș (Toma ~) 421
 lunatec 89
 lupare 224
 Lupașcu 325
 Lupig (arm.) 336
 lupiș 465
 lupiul 465
 lupul-vrăbiilor 441
 lutatec 228
 Lykostomon 309
 macahon 345
 Macarele 354
 maceoală 262
 Máchl(i)ár (arm.) 337
 Macsut 301
 madem 70
 Maghiariștat 311
 Magir II, 1: 390
 Maglavit I, 3: 867
 magog I, 3: 871
 mahlear 337
 Mailat 37
 majakъ (rus.) 79
 mákár (arm.) 342
 Μακάρων (vῆσος) 359, 459
 mal 110
 Malamudman 327
 Malanca 478
 malercă 350
 malic 289
 malicos 290
 Malmezen IX: 25
 Malotă XVI: 5
 malotea XVI: 5
 Maltezi II, 1: 385
 maltuf 253
 Mamalocco 26
 Mámicz(oíá) (arm.) 337
 mamunia (pol.) 481
 mana-jidovului 294
 Manaful II, 1: 385
 mandră 225, 253
 Manea 421-422; (~ cim-
 pului) 422; (~ cîmpilor)
 422
 mangal I, 3: 876
 Mangalia 459
 mangialic I, 3: 876
 mara anatema 344

- Marcoci-Paşa I, 3: 871
 Marcoş-Paşa 423, 430, 446
 Marcopriciului (Drumul ~)
 446, I, 3: 867
 Marcupriciu 446
 mardeală 449
 mare I, 1: 472
 Marea I, 2: 761
 Marea-Roşie 453
 marfă I, 1: 452
 Marghiloman 318, 326
 marhă I, 1: 452
 mari (socri-~) I, 3: 872
 Marmadzău IX: 24
 marma(n)ziu 350, IX: 24
 Marmeliuc 328
 Maroga 449
 marşut I, 2: 794
 mart 423
 martalog II, 1: 334
 Martalogi II, 1: 334, 385
 martoniţă I, 4: 1038
 Marţolea 322
 masă 69
 maschiu 161
 masliniţ 133
 matracucă 117, 160
 mavrofori I, 2: 794
 Máxim (arm.) 352
 Mazan 328
 Mazanariul 328
 Mazlím 269
 măcăuţ 264
 măcinici 176
 măgălie 110
 Măgdălii (codrii ~) 420
 Măgeru II, 1: 390
 Măgireşti II, 1: 390
 măgură 104
 măiacan 79
 Măican 79
 Măielant 419
 Măişoarele 305
 mălai 224
 Mălai-Vodă 39
 mălată 225
 Mălălăeşti 85
 Mămălata 224—225
 Mămăligă-Vodă 44
 mămîne 480
 mănule 84
 măr-tostat 293—294
 mărădic 166
 mărândău IX: 58
 mărăsălnic IX: 58
 mărăşin IX: 58
 măraşin IX: 58
 Mărgilat 225
 mărit 74
 mărmeziu IX: 25
 „măru(l)-roş” 487, I, 1: 455,
 I, 3: 877
 Măru-Roş(u) 490; (Duce-te-ai
 la ~) 452
 măruntaie 225—226
 mărunteà 225—226
 măşcoale 273
 măşcoanie 273
 mătaşică 293
 mătăcină 278
 mázac II, 3: 711
 Măzâneşti 328
 (m)bogru (mr.) 316
 medinţi 446
 Megrus (arm.) 336
 Mehădia 321
 mehedinţi 446
 Mehedinţi 304, 321
 Meiotă XVI: 5
 melesteu 167, II, 2: 392
 melic 289
 Melicovici (arm.) 352
 meligă 273
 meraie 88
 merăi 88
 mereae 166
 merei 166
 Merei 166; (Tufele-Mereilor) 166
 mereiu 166
 mereoare 246, 449
 meretrix (lat.) 345
 mereu 166, 167, 246
 merioare 246
 meriu 88, 166, 449
 Merlichie (impărat) 356
 mermeziu IX: 25
 meropi 38—39
 Merza (arm.) 352
 mēschul (arm.) 343
 mesereri 33
 Mesrobeanu 341
 mezafta I, 3: 866
 miază-lună 123
 Micotă XVI: 5
 mierioare 449
 mieriu 166, 246, 449
 miezupăreţi 120
 Miliort III, 12: 8
 milord 61
 minajală I, 3: 874
 mintimen (mr.) 468
 Mintiul (~ Gherlei) 348
 minune I, 2: 780
 mioară 99—100
 miogîrţan 99—100
 mira (a se) I, 1: 473
 „Mira Slava” 132
 mirac 149, 250
 miraz I, 2: 790
 miră (mr.) 246
 Mircea 319
 mire 246
 mirioare 449
 mirişte 256
 mironice 478
 Mironja (sîrb.) 319
 mischie 160—161, 332
 Mischii 161, 226
 mischiu 161, 227, I, 1: 456
 Mischiu 226
 misir (porumb ~, ban ~)
 86
 misircă 162
 misirlineanii 86
 misirliu (porumb ~, ban ~)
 86
 Misir(liu) 86, 341
 misiurcă 86
 mislete 179
 mistei 226—227
 mistiieti 226, 227
 mistra 245
 mistreată 118
 Mistriţoiu 245
 mişină 100
 mişită 100
 mişomôr 226
 mitoc I, 2: 799, II, 1: 387
 Mitoc I, 2: 799, II, 1: 387
 mitocan 469
 mitorlan 469
 Mitoşariu 469
 miţogan 99—100
 miţurcă 86
 Miţurcă 86
 miţuşcă 86
 mizda (sl.) 89
 Mizivtra I, 3: 866
 mîglaş 305
 mînar (mr.) 225
 mînă (datul mînii) 33
 Mînă-Scurtă 317
 mînci (catastife ~) 88
 mîndru 279
 mîndruşaim 279
 mînicătoare 163
 mînie 91

- minieci 250, 251
 minurile 84
 minzi 90
 mirli 225
 Mirșani 301
 Mirzaca II, 1: 386
 Mirzacu II, 1: 386
 mița I, 4: 1046
 mizdă 89
 mizgăli 226
 Mlaci IX: 58
 Mladenat II, 1: 390
 moașă 131
 moc 271
 mocoфан 209
 mocoși 227
 modilcă 227
 modoran 273
 mog 271
 moghilcă 227
 moghiorlan 109
 moglan 270
 mogul 271
 mohorit 254
 moldanky (slovak) II, 3: 495
 moldovan 281
 Moldovlahia 38
 Moln(i)ceanu 301
 Molnița 301
 monic 103-105
 Monteoru 322
 morczhile (arm.) 343
 Mordana II, 1: 386
 morfoli 227
 mormondzau IX: 25
 moroaca 478
 Moroacă 449
 moroi 161-162
 Morotă XVI: 5
 mortiare I, 4: 1039
 Moscalu II, 1: 385
 moscăării I, 3: 864
 Moș (Toma lui ~) 421
 ~-Apeș 328
 moșneag 183-184
 motilvă 103-104
 movilă 103-104, 105
 Movilău 444
 Movilele-jidovilor I, 3: 872
 Moviloii 418
 Mozolea 322
 nrac (meșl.) 149
 Mrk 319
 Mrkša (sîrb.) 319
 mult (~ aur) 72, 88
 multan (pol.) 44, 281, II, 3: 497, 705
 multanki (pol.) II, 3: 495
 multzany 85
 multzenesc 85
 mulțămesc 85
 mulți (~ ca sarea lui Bașotă) XVI: 3
 mundir 275
 Munds (arm.) 338
 Mune (arm.) 338
 muntean 281
 „Muntelelui Krai” 312
 Murafa 269
 murahazi I, 2: 794
 Mureș 425, 426, 447
 Murgăși II, 1: 390
 murgi 140
 Murgilă 149
 Murgociu 329
 Murmenți 18
 murmini (mr.) I, 3: 881
 muscal 227-228
 Muscani II, 1: 385
 Muscălești II, 1: 385
 muschî 161
 muscur 472
 muștră 86
 mușă (~ di porc) (mr.) 102
 muzicant 98
 muzicaș 98
 muzicuș 98
 Myletto 37, XIII: 539
 nacialnic I, 2: 762
 nadiceancă 228
 nadol 27
 nadolean 158
 Nadoleanul II, 1: 384
 nadolească (Țara ~) 359
 Nadolie 359, 416, 417, 442
 nagară 262
 nagomudri 451, I, 3: 871
 nahabet 334
 naiba 114
 Naipul II, 1: 385
 naiticeancă 228
 Nanașcu 325
 Nanotă XVI: 5
 naramziu IX: 25
 naseweis (germ.) I, 4: 1045
 Násztur (arm.) 338
 „naterspan” 39
 nație III, 5: 133
 „navis kerep” 8
 navis olch 8
 Nazirul II, 1: 385
 năbârgeac 271
 năbîrgeac 271
 năldeahului 219
 năljosului 219
 nălvalele 252
 nălvalelui 252
 născând 89
 Născutul I, 1: 465
 Năsolea 322
 năvirgeac 271
 Năvirgeacul 271
 Neacșa 327
 Neacșu 327
 Neagota XVI: 5
 Neagra-Cetate 454
 neales 75
 neațaluș I, 3: 874
 nebunu 285
 Nedeia-Cetate 453
 neder 271
 nefiță 249
 nefolosință 84
 negeac 271
 neghiob 291
 negoațe 85
 Negrăși II, 1: 390
 neiasită 87
 nekáznrész (arm.) 343
 nekaznun (arm.) 342
 nelutatec 228
 nemerniciud (a cutreiera ~) 138
 neobrăzat 76
 nepestită vremei 70
 Neptenabuș 359
 neputute (~ lucruri) 89
 nesfătuință 84
 neslobodă 97
 Netotul II, 1: 384
 Netoți II, 1: 384
 Nevelics (arm.) 339
 nevoie 91
 nevolnic 90
 nevrere 91
 Nevrincea II, 1: 388
 nevrinț 446
 Nevrinți II, 1: 388
 Nevrințului (Valea ~) 446, II, 1: 388
 nichieni 456
 Nichit I, 2: 799
 niciul 255
 Nicolina 304
 Nicopoe I, 2: 780

- Nicopola I, 2: 780
 Nicopole 416
 nifiță (mr.) 249
 ninguno (sp.) 277
 nisane 184
 nișangiu 184
 nișanlıu 184
 niur (mr.) 88
 nive II, 3: 715
 nocturnus (lat.) I, 2: 762
 nod (a căuta s. găsi ~ în papură) I, 3: 876
 noi (a fi luat ~) I, 4: 1041
 noon (engl.) 191
 noroace (~ în floace) 131
 nouă I, 4: 1041
 noveliere (it.) 87
 nu-ativăr 89
 Nucșoara 19
 numărș 9
 nuta I, 2: 780
- O-sută-de-Movile II, 1: 381**
 oacănă 245
 oameni v. *însemnați*
 oaste 91
 obicei (~ legat) 70
 obistea 449
 Oblucița 310
 obraz 92; (a nu avea ~) 77;
 (a-i da ~ sau nas) 77;
 (fără ~) 76; (gros de ~) 76;
 (rușine obrazului s. la obraz)
 77
 obraznic 76
 obrăzuire 92
 ochii (~ inimii, ~ minții) I,
 4: 1044
 ὀδύρων IV: 50
 odobeală (a pune la ~) 88
 odolean 158
 Odriiu 411
 oglan 214
 Ogrinul II, 1: 385
 oib 157
 Oimacului (cîmpi' ~) 445
 oinaș 271
 oină 271
 oiță(e) 278
 olan 214, 270
 ὀλιβός 96—97
 olch 8
 olendreni 442
 oleranda 252
 olofan 209
- olt I, 2: 800
 Olt(ul) 54—55
 olți I, 2: 800
 om (~ bărbat, ~ fluieraș,
 ~ pers, ~ robu) 87
 Omătă XVI: 5
 omizi (a se) 149
 Omotă XVI: 5
 onagru III, 5: 130
 onănie 228—229
 Onașco 325
 Onică 349
 orca (~ du-te!) 245
 Oreaova II, 3: 702
 Oreava 440, II, 3: 702
 Oriștiă 444
 Orlea 305
 Orlui 304
 Ormenopol 351
 orozan 249
 orozănos 249
 Orșoga 26
 „ortus, mortus” 487
 Oru 48
 os (lat.) 76
 Oslea II, 1: 383
 Oslu II, 1: 383
 ostrov 354, 358
 Ostrovul Dalfionului 355—
 356
 ~ Delfon 355
 ~ Macaronului 354 — 355,
 451
 ~ Muierilor 354
 ~ Olîmbiei 355
 ~ Sitarilor 356—357
 Osztian (arm.) 337
 Otlu II, 1: 383
 otozbir 229
 oturac 273
 Ovidiopol I, 4: 1052
 ovoluît I, 3: 862
 ouă de Paști 229
 ouă scrise 490
 Oxendie (arm.) 335
- paceaură 262
 pacient 91
 Paiele-Țiganului 62, 82
 Pakulár (arm.) 337
 palancă 259
 palanță 194
 palicê 85
 palincă 347
 paltin 78,93
- pam(e)nețe 84
 pamente 84
 Panaghia 131
 paubriu 253
 Pancota XVI: 5
 pandora 87
 panglică (a trage pe ~) 486
 Pantazalia 356
 Papalugă II, 2: 392
 paparudă 230
 paparugă 230—231
 Paparugă II, 2: 392
 Papă-jemnă 349
 pãpãluri 253
 paporniță 32
 pãpurãje (arm.) 342
 paracherniță 73
 Paraipan 444
 Paraipani 444
 parasimă 82
 parhal I, 1: 338
 parhã I, 1: 338
 parip 285
 Πάρτις 360
 parisie 88
 pas(ă) 86
 pasă (îmi ~) 74
 pasăre 92, I, 2: 768
 pașan I, 2: 780
 Pașco 325
 Paștile-blajinilor 450—451
 „Paști-de-ouă” 229
 pat I, 1: 472
 patacă II, 2: 343
 Pate-rău 349
 pater 231
 patică 201
 Patmos 360
 patnic 201
 patola 88
 patret 276
 patrofie III, 5: 130
 patru 288
 Pãtrubãn(y) (arm.) 336
 pațachină 292
 pavelele (a bate ~) 126
 Pavlicheni (Popești ~) II, 1:
 389
 pazarghean 444
 pazarghidenii I, 2: 793
 paziia 173
 pazvant(ă) 9, 184
 pădure 104
 păivan 284, 291
 pãlãurdi (a o ~) 229—230
 Pãlãuz 268

- păleacă 85
 Păltin (mr.) 93
 pănătă I, 2: 779
 păpăludă 253
 păpălug(ă) 253, II, 2: 392
 păpăluri 253
 părăzel 249
 păreasimi 107
 păretar(in) 73
 păresimi 120
 păriă 85
 pârnhai I, 4: 1038
 pârșăty 251
 pârțalos (mevl.) 162, 231
 pârțiță 253
 păs 75
 păsările (pelecarii ~) 87
 păsmercean 294
 pășoi 99—100
 păștiță 278
 pătură 288
 pățesc 75
 Peceneaga II, 1: 387
 Peceneagul II, 1: 387
 Pecenicica II, 1: 387
 pęczit (arm.) 342
 pedepsie 169
 peharsek 251
 Peister 340
 pelingher(in) 168
 Pëndas (arm.) 337
 Pepinar (arm.) 337
 Pępugar (arm.) 337
 pępusovë (arm.) 342
 Pęcrsul (arm.) 337
 Perecop 93
 perendón (alb.) 142, 147
 Peret 350
 perinda (a se) 231—232
 peringyele IX: 58
 Perint (arm.) 337
 peripisi 88
 peripisie 88
 periplocat III, 5: 131
 perjă 86
 perpeliță 265
 perperită 265
 pers 71, 254
 persacu 254
 Persescu 86
 Persianca 86, II, 1: 384
 persoaică 71
 Persu 86
 Pervan II, 1: 334
 Pesida IX: 56
 pesti I, 3: 864
 Peșacov 274
 pește-tigănesc 324
 Peșteraru 466
 peștiman 246
 peteucă 233
 petiocă 233
 Petrădaia 61
 petrecanie 163
 Petro-Dava 61
 Petrovăsela XII, nr. 1—2: 29
 Petul (arm.) 336
 Phungyérëv (arm.) 336
 Piatra-lui-Crăciun 172
 ~Iorgovanului 414
 piatră v. însemnată, solovată
 pic (mr.) I, 1: 474
 pic(ă) 285
 Picătoarea 102—103
 Picăturile 103
 pice 43, I, 1: 474
 piciu I, 4: 1046
 pierde-vară I, 1: 472—473
 pierseciu 232
 piersică 232—233
 piersidesc 254
 pietre (a bate ~) 126
 Pietre-Înfierate 492
 Pietre-Scrise 491—493
 piezi I, 2: 763
 Pifagor III, 12: 7
 Piftagor III, 12: 7
 pigulesc 101
 pijă (mevl.) 162
 pildă 71
 Pilipăuți 299
 pil(ü) 71, I, 1: 450, 451, 456
 pilure I, 1: 456
 pinaxu 89
 pință 99—100
 piroșeață 245
 pirsicean 254
 pisc 101
 Pisticari 466
 pistosesc I, 2: 794
 pistreală 150
 pistrița 121
 Pișitori 102—103
 Pișolea 102—103
 pișpăitor 472
 pită (a fi într-o ~) 25
 piteică 233
 Piticar 339
 Pitikár (arm.) 339
 Pitiș 328
 Pituch (arm.) 337
 Pitvagor III, 12: 7
 pițigare 233
 pițigoi 233
 Pițigolea 322
 Pivagor III, 12: 7
 pîlc 257
 pingăriți 89
 pinzele albe (pină-n ~) 487
 pîrcălab 26
 Pîrjolea 322
 Pîrjota XVI: 5
 pîrlit (a fi ~) I, 4: 1046
 Pîrlivie 349
 pîrtac 231
 Pîrtănoși 231
 platnică 201
 pleamă 184, I, 1: 459
 plicticos 169
 plisc 101, 264
 pliscă 264
 plit 101
 plopană 275, 276
 Plotun 305
 plumb I, 4: 1048
 poante 160
 poarta țarinei 258, 259
 Poarta(ă) („Sublima-Poartă”) 27, 36—37, 407—409, 439
 Pobrătești 299
 Pobrota XVI: 5
 Pobroto XVI: 5
 pochivnic 278
 pod 346
 podărese 346
 Podbăniceanul I, 3: 866
 podiri 234
 Podoleanul II, 1: 385
 podos 472
 poduri (a bate ~) 126
 poet 71
 poghiazuri (a umbla în ~) 128
 pogîrzie 259
 pogoni 77
 pohirlă 415
 pojijie 441
 pol 90
 polpană 275, 276
 pominoacu 84
 Pongrácz (ung.) 351
 ponturi (a vorbi în ~) 483
 Pop (arm.) 337
 popán (arm.) 342
 popilnic 278
 popinteu 99—100
 popivnic 278
 popindău 99—100

- popînzac 99—100
 popînzoi 99—100
 poplean 276
 Popoi (arm.) 337
 Popolată 253
 popondoc 99—100
 poponete 99—100
 poponeț 99—100
 poporniță 32
 popuștină I, 4: 1041
 porneală 163
 porni 97
 porozău 249
 portán (arm.) 343
 poslanică 90
 Possa 270
 postnic 133
 poșărlăi 415
 poșidic 441
 potcă I, 2: 769
 pot(e)că 278
 potică 169
 potinteu 99—100
 Potlogan 415
 Potopin 93
 potronic XII, nr. 4: 14
 potur 310
 Potur 310, II, 1: 385
 poțoc 99—100
 povăjile I, 3: 878
 povîrni 150
 povogări 248
 povornitoare 102
 poziție (în ~) 97
 Prag(uri) 102—103
 pravăț 128, 133
 prăpășeană (megl.) 285
 prăură 245
 pré-cuvintărețul 112
 „Pré-linului” 111
 preaslăvit 111
 preface (a) 108
 pregiur 83
 prenga 202
 preot 28
 prepeliță 265
 prepinge (a se) 185
 prepune 108
 presudstvie I, 3: 862
 priceav 31, 84
 prigorii I, 3: 875
 primicheriu 25
 Primicheru 25
 Primmicheru 328
 prior 162, 163
 Prisacă 307
 prisne 88
 prisnea I, 1: 452
 pristav 136
 priunel 275
 privileie 56
 Probotești 299
 procajen 78
 procatîr 110
 proeresis 88
 profora 88
 proor 162—163, 449
 prooratec 185
 prooroc 185, II, 3: 765
 proroc II, 3: 765
 prosforisl I, 2: 794
 prostime 84
 protacîr 110
 protimisi I, 2: 794
 protimos 88
 Protoghiru 304
 Protosinger 304
 prour 162, 245
 provalisl I, 2: 794
 provaz 444, I, 3: 875
 Prut I, 2: 799—800
 pruțac IX: 58
 Psampson 131
 psoglav I, 3: 869
 psogol 456
 pulpană 275—276
 pulpar 275
 pulpă 275, 276
 pulpoană 275
 punctum temporis (lat.) 106
 pune (a se ~ cu cineva) I, 4: 1045
 puneții 245
 Pungutz (arm.) 337
 punte I, 1: 473
 pupăză 234
 pupuză (mr.) 234
 puradeu 251
 purtat (arm.) 343
 purure 247
 pustiu (a umbra ~) 138
 pușlă 415
 pușlăței 415
 pușlău 415
 puștiu 214
 rablă 291
 Radota XVI: 5
 rafturi 88
 ragade 234
 Ragoci 329
 rahmani 451, I, 1: 455
 rahmanți 359, 451
 raiții I, 3: 868
 rapanghel(e) (a lua-la ~) 185
 rapeznic (megl.) 16
 rareș 323
 Rareș 323, III, 6: 227—228
 rasol (a o da ~) 483
 Rașcu 325
 Raton 109
 Rátz (arm.) 338
 Razmirița 327
 răbduliv 88
 Răcătăul I, 2: 799
 Răcman 327
 răducè 78, 86
 rădvan 442
 răgălie 115
 Răileanu 15
 răilenești 15
 răilești 15
 răitar 446
 rămas (a se prinde în ~) 89
 rămîndă 245, 339
 rămuș 255
 Răpotini I, 3: 873
 Rărișul 323
 răsări 140
 răsăriș 141
 răsărita soarelui 141
 răschirat 89
 răscol I, 4: 1041
 răscovăitul I, 3: 878
 răsteu (a lua la ~) 490
 răstriște 43
 răstupească 278
 răsturna (a ~ carul s. căruța) 97
 rășunoi 347
 Rățulești II, 1: 385
 Răus(a) II, 1: 385
 Răusenii II, 1: 385
 răvan 287; (în ~) 284
 răvaș de rugă 70
 răvăși (a ~ oile) I, 3: 878
 răvășitul oilor I, 3: 878, I, 4: 1041
 Răzmirița 327
 Răzvan 360
 redingotă 448
 reduce („lucrul se ~ la aceeași”) 78
 Reghina 51, III, 12: 8
 Regia Solis (lat.) 144—145
 Regina 51, III, 12: 8
 Remundás (arm.) 339

- renie 304
 rețelei 167
 rețelei 167
 retez 167
 Retezar (arm.) 339
 rețșcamán (mr.) 327
 Reuseni II, 1: 385
 revărsatul zorilor 140
 revedere (la ~) 43
 reveduire I, 3: 862
 Ricman 327
 Rîga 51
 Rîmeshîti 313
 Rîmești II, 2: 339
 rinca 202
 Rînești II, 2: 339
 ringlote 215
 Rivadule 312
 rivane (mr.) 284
 rîcodeală 234
 Rîmma 321
 Rîmneanțu 321
 Rîmului (Dealul ~) 441
 Rîmești II, 2: 339
 rîndelete (pe ~) 232
 rît 101
 rîță (nici o ~) 179
 Robceanul II, 1: 391
 rochmani 450
 rocmani 450
 rocodelle 234
 rodan 276
 rogmami 450
 rogoade 235
 Rogobete I, 2: 793
 rogođele 234—235
 rogojanca 444
 rogoș 444
 rogoz 444
 „rohmani” 450
 „roi-soleil” 145
 roiniță 278
 roitoman 262
 Romadă I, 3: 867
 roman 384
 Roman II, 1: 390
 Romanat II, 1: 390
 Romanați II, 1: 390
 Romanesți I, 3: 867
 Romanul II, 1: 390
 Romașco 325
 Romănești II, 1: 390
 Romășcan 325
 român II, 3: 494—495
 Romănești II, 1: 390
 romîndă 245
 Romul 356
 Rona 167
 Ronai 167
 Ronet XVI: 5
 roni 167
 Ropcea II, 1: 391
 Roska 337
 Rosmalin 419
 rost 70, 101
 rost-de-moarte 70
 rostopască 278
 roșie 89; (haină de ~) 87
 roș-piroș 245
 Roșmon-Craiu 307
 rotan 276
 rotat 283—284, 287
 Rozan 424
 Rozmalinului (munții ~) 330
 Rozmarin 419
 rubar 174, I, 2: 794
 rucodele 234
 Rufeni II, 1: 385
 rug I, 1: 472
 rugă I, 1: 472
 rugul-jidovului 294
 Rum-eli 60
 Rum-ili 60
 Rumelia 60
 Rumeniori II, 1: 390
 rupe (a o ~ de fugă) 91;
 (a ~ legea s. judecata; a ~
 prețul; a ~ stat) 75
 ruptă-bucățică 86
 ruptul-prețului 75
 Rusalim 419, I, 1: 467, 468
 Rusălin I, 1: 467
 Rusneaca II, 1: 385
 rusuroniu 347
 Rușchiu I, 3: 867
 rutes(u) 185
 Ruxândariu 469
 Σαββάρτων 451
 Sabie-Cetate 454
 Sablja-Grad 454
 Sacol 415
 Sacot XVI: 6
 Sacsoni II, 1: 385
 sadacat I, 2: 794
 sadea 293
 safi 173
 saicoteț 266
 salafiu 9
 salamangea 271
 salavat 9, 447
 sambura (a umbla ~) 126
 samcă 5—6, 10
 Samodia 10
 Samodiva 10
 Samovila (Sila ~) 10
 sampsoni I, 1: 456
 Samurcaș 269
 Samvila 10
 Sanatrucolo 312
 sană I, 3: 860
 sancă 6
 Sancă 114
 Sandipa I, 3: 866
 sâpât(h)ê (arm.) 342
 saracaciani I, 1: 461, 462
 saracuscă 107
 Sârapa (sîrb.) 349
 satura (lat.) 374, 395
 „sare-mare” I, 2: 761
 Sascut II, 1: 387
 sat 256—259
 Sauciuc 328
 Sava Enciu Sabieniciu 433, II,
 1: 380
 Savaica 433
 savat 9, 447
 savân 253
 Savela 194
 să 83
 Săbiencea (Iencea ~) 454, II,
 1: 379
 Săcuiari 466
 săderiu I, 2: 790
 săleaf 273
 sălutări I, 4: 1038
 sămcută 6
 Sănătoarea 103
 săncelă 149
 sânhisti (a se) I, 1: 451
 săpături 70
 sărad 235
 sărăcustă 107
 sărindar 107
 Săritoare 102—103
 sărintoc 167
 Săsărman 318, 326
 săvai 433
 Săvai Iencea Sabiencea 433
 Săvela 10
 săvirșitul (~ lucrului) 89
 sbor 253
 sbori I, 3: 874
 scacaleț 98
 scalnița I, 3: 874
 Scaloiu 116
 scalopatii I, 1: 472

- Scapeț II, 1: 389
 scaradă IX: 56
 scarandiv I, 4: 1059
 scatină I, 3: 863
 scaun (~ al soarelui) 143;
 (om cu ~ la cap) 91
 scăpăciune 150
 scăpătă 142
 scăpătat 150
 scăpătiș 141
 schelă 410
 schelea 410
 schet (mr.) 173
 schidol 186
 schila 409—410
 schilauă 251
 schilă 163, 415, 441, 471
 schilău 471
 schilod 186, 251
 schilog 186
 scîrbă III, 5: 134
 scladă IX: 56
 sclavus (lat.) II, 1: 391
 Sclipotestii XVI: 6
 sclitadă 235—236, III, 2: 191
 scoate (a ~ dentr-o limbă...) 108
 Scobinți 304
 scoții 457
схоракієв 478
 scorbură 155
 scoroambă 203
 scorota XVI: 6
 Scorota XVI: 6
 scovardă IX: 56
 scovară IX: 56
 Scrada IX: 56
 scradă IX: 55
 scradză IX: 55
 Scrădeanu IX: 56
 scrădi IX: 56
 scređi IX: 56
 Scremului (țara ~) 441
 scria 489
 scriat (mr.) 482
 scriă v. *frunte*
 scripcar 98
 scriptoare 334, 346—347
 scris 482; — v. și *frumos*
 scrombăi (a se) 239
 Sculota XVI: 6
 Scureiș XVI: 6
 scurta (a trage ~) I, 3: 881
 Scutelnici 21; (Meteleu ~) 21
 scutica (lat.) 395
 Sdegla 60
 —sebeș 314
 semne 83
 Serbiceii II, 1: 385
 Serbușca II, 1: 385
 Serca 301
 Setines 310
 sfaț XVI: 6
 sfațihî XVI: 6
 sfaț I, 2: 763
 sfărșang 120
 sfercioc-gheoș 441
 sfinți (a ~ soarele) 143—151
 sfînt (a fi ~ făr' de argint) 124
 Sfîntiniță 162, 171
 Sfirîtoarea 102—103
 sfirlă 255
 sfrancioc 441
 Sfranciog 414
 Sfrantului (munții ~) 414
 sgîriă 235
 shomek 300
 Sibiiiancu (Iancu ~) II, 1: 379
 sicheră IX: 24
 sicritadă 235—236
 sicritate 235—236, III, 5: 134
 sider I, 2: 790
 Sider I, 2: 790
 Sidor 123
 sigoți 455
 sihastru 465
 sihlă 236
 Silipotenii XVI: 6
 Silistra 310
 simandicos 82—83
 simăl 267
 simbe (sămtulu ~) 173—174
 simianca 444
 similitudo (lat. pop.) 86
 sinceale 149
 sinchisi I, 1: 451
 sinecă I, 1: 473—474
 sinekeman I, 3: 868
 singer 272
 singir 272
 singur I, 4: 1053
 sinharisesc 108
 sinie 16
 Sipsom 25
 Siret I, 2: 800
 sirisini 360
 Sirota XVI: 6
 Sisoie 10
 Sisonie 42
 sistar 99
 sitar 357—358
 sihlă 236
 Sîmba 322
 sîmbe(a) 173—174
 Sîmbea 10
 Sîmbolea 322
 Sîmbotina 322
 sîmcă 6
 sîmceă 140
 sîmcel 150
 sîmcela (a se ~ de ziuă) 140
 sîmcera 149
 sîmcoi 6
 Sîmedru 50
 sîmidă 186
 sînge-de-nouă-frăți 279
 Sîrba II, 1: 385
 Sîrca 301
 Sîrcu 301
 sîrjiță I, 2: 781
 sîrnic 106
 Sîrota XVI: 6
 Sîrscă 301, II, 1: 385
 Sjev (arm.) 337
 Sjevucz (arm.) 337
 Slavici 327
 Slipo(po)tești XVI: 6
 Sloveanca II, 1: 385
 smalt 236
 smălță 236
 smălțui 236
 Smedorova 50
 Smeredova 50
 smidă 186, 236—237
 smidește 236
 Smin 444
 snamenie I, 3: 876
 soare 139—152
 ~-apune 141
 ~-răsare 141
 Soarele Moldovei (Ștefan) 152
 socardea 265
 socol 415
 socolații 457
 sofialău 182
 Sofian 270
 sofră 16
 solari 237
 solăriț 237
 solonariu 237, I, 2: 764
 Solonariu 237
 Soltana III, 12: 8

- Solun 237
 somile 134
 Sopotul XVI: 6
 soranu 237
 sorcovă 107
 sorocină 100
 Sorocoteaja 107
 soronar(iu) 237
 sorunari 237
 sotea 238
 Sovedria 444
 sparg III, 5: 135
 Spartis 84
 spată III, 5: 134
 spăcumă 238
 spăgmă 238
 spălăcanie 163
 spămă 238
 spătează III, 5: 135
 spegmă 238
 spemă 238
 spicnă 238
 spolocanie 120, 122, 163
 sporghite (mr.) I, 3: 877
 sporise 175
 spur 253
 spurc 99-100
 Srbaca 301
 sta 90; (a ~ pentru capul său) 91
 stafad 36
 stafas 36
 Staleflorii IX: 59
 Staleflurii IX: 59
 stambă (a da în ~) 186-187
 Stambol 409
 Stambul II, 1: 385
 Staole Flori IX: 59
 Star-Novac I, 3: 875
 stare (în altă ~) 97
 stareț 25, 28
 Stauli Flurii IX: 59
 stavad 36
 stavle florii IX: 59
 stăflit (mr.) 101
 Stăligeal 416
 Stănaie 321
 steae 287
 steaua ciobanului IV: 50
 steauă (la darea ~) (me gl.) 150
 stei 287
 stenos 251
 Stenota XVI: 6
 Stepanovița 305
 stibletă 247
 stifaletă 247
 Stife 310
 stihotvoret 87
 Stives 310
 Stînca-Moșnegilor 494
 stoli 449
 strachină 17
 strafoi (a se) IX: 59
 strajnic 44, 73
 stranici 92
 straste 36, 44, 89
 strastie 44
 strastnic 44, 89
 strașnic 44
 strat III, 5: 135
 străjar 73
 stricat 436
 stricățel 436
 strigător 138
 strigoi 161
 striște 43
 strijnic 287
 stroe (cîrlige de ~) XI, 13, nr. 39: 1
 Stroe XI, 13, nr. 39: 1
 strofă 72
 stroi XI, 13, nr. 39: 1
 struți pementești 87
 stup 278
 stupai! 187-188, II, 3: 709
 sturi I, 2: 779
 sturî (a) I, 2: 779
 subsuoară III, 5: 133
 sucardi (me gl.) 164, 265
 suceava 304
 Suceava 304
 suflet (a fi cu ~ul în buze s. la gură) 493
 sugrunde 156-157
 sugu-sugu 349
 Suleika 345
 Sulina 309
 sulinar(ă) 309
 Sulinariul 309
 Sultana 51, III, 12: 8
 Sultanul II, 1: 385
 Sumedru 50
 summa aetas (lat.) 481
 sunători 102-103
 Supănari 467
 supăra (a i se ~ cuiva de ceva) 76
 supărare 76
 supune (a se) I, 3: 866
 sur 254
 surchidî 239
 surlă 101
 Suroaia 328
 suronar 237
 surtuc 275
 suslă II, 3: 767
 Susleni 109
 Susul 109
 Suvelniți (codri ~) 420
 Svezilor (Movila ~) 444
 Szabondsi (arm.) 337
 Szakulá (arm.) 339
 Számká (arm.) 337
 Szárészta (arm.) 338
 szélit (desztul ál ~) (arm.) 342
 synglit 250
 Sythines 310
 Șaguna I, 1: 461
 Șahiu 269
 șaică 265
 Șainoiul 352
 Șaitanici-oglułari 41, I, 2: 782
 Șaitanoglu 41
 șalăi 8, 53-54
 șalenghi 8
 șamalagea 170, 271
 șamcă 6
 șarabană 275
 Șarba 328, II, 1: 391
 șarlatani 131
 șarlă 332, 415
 Șarul (~ Dornei) 303
 Șasa 328
 șărădău I, 3: 874
 șarchi 190
 șchilaua 251
 șcrabă 239
 Șearba 328
 șefar 290
 Șeitan 41
 Șeitănescul 41
 Șepeleagul II, 1: 387
 Șerboaia II, 1: 391
 șider 245
 Șkodr 440
 șlampăt 239
 șoacăț 99-100, I, 1: 399
 Șoarec 300
 șoareci 287
 șobolan 99-100
 șocodolom 246
 șocodom 246
 șofracă 16
 șofrîncuță 16

- șoim 252
 Șoimane 434
 Șoimare 434
 Șoimescu 269
 șoldan II, 1: 385
 Șoldana II, 1: 385
 Șoldănești II, 1: 385
 șolovată (piatră ~) 9
 șom 99
 șomic 99—100, 300
 șomiic 99, 134
 șomîlc 99—100
 șomîldac 105
 șoricîu 284, 287
 Șorogari 466
 șotie 238
 șotielnic 238
 Șotîrcari 467
 Șovedria 418
 Șoverjii (codri ~) 445
 Șovirgii (codri ~) 420
 șpargă 238
 șpec (a băga la s. în ~) 88
 șpelingher(iu) 168, IX: 58
 șpiniori 292
 șpogat 238
 șpuriu I, 3: 861
 Ștefănești 299
 știva 115
 ștôlmii 105
 șucada 265
 șugubăț I, 4: 1039
 șugubină I, 4: 1039
 șui 238
 Șumandra I, 1: 461
 șundam-bundam 239
 șuntai-muntai 239
 Șupel 417
 șură 238
 șut I, 2: 788
 șuvai (a umbla ~ Chiranda)
 128
 șvornic 31

 taban 343, 440
 Taban 410, 440, (Drumul ~u-
 lui) 330
 tabinet 16
 tacinul 279
 Taeincoș 349
 Tafrali 270
 Tagan 440
 taie (cum îl ~ capul) 91
 taifă 106
 Tain(u)coș 349

 talaimiță 333
 talaláj (rut.) 133
 talan 345
 talant 345
 talap-talap! 241
 Talașman 318, 326
 talian 333
 Talian 345
 talion 188
 talisman 9
 tapinòs 175
 tar 97—98
 Tarcăul I, 2: 799
 tarhon II, 3: 768
 Tariverdî 340
 tarniță 32
 tarpan 188
 tartapod 107
 tas!-tas! 349
 Tat III, 12: 8
 tatar 27
 tatarii 457
 tată III, 12: 8, 9
 Tatos II, 1: 380
 tatul 481
 Tatu(I) 49, 61, 481, III, 12:
 8, 9
 Tatulici 61
 Tatușescu 61
 Tatușie 61
 tăbălușă 415
 tăbirci 240
 Tăchiia 440
 tăciunul 279
 tăfaragă 174
 tăfăroagă 174
 tălabă 441
 tălaniță 333, 345
 tălant 345
 tălălău 133
 tălănesc 333
 tălănesc 255
 Tălășman 326
 tălîmb I, 3: 876
 tănase (a fi un ~; a se face
 ~) 129
 Tănase v. *teleleu*
 tândăll 241
 tăpșan 241
 tărcat 285
 tărciat 285
 tăroasă 97
 tărtan II, 3: 767
 Tătărășani II, 1: 386
 Tătărăuși II, 1: 386

 tătine 480
 tău I, 2: 790
 Tăușan II, 1: 385
 Tăușani II, 1: 385
 Tăuta II, 1: 385
 Tăutești II, 1: 385
 Tăutulești II, 1: 385
 Tăuți II, 1: 385
 Tcaciuc 328
 Tcchepelpuch 328
 techergheu (a umbla ~) 138
 Techir-ghiol 351
 teflu 101—102, 241
 tefriș 246
 tegin (tc.) 347
 Tegin (tc.) 347
 telal 136
 teleap-teleap! 241—242
 teleleauă 133
 teleleu (a umbla ~, a umbla
 ~ Tănase, a umbla ~ și
 Trifon) 70, 125—129
 Teleleu 129
 teleloaică 138
 telerei 133
 Teleuță 133
 televechie 272
 Telița 312
 Tell 270
 Temișoară 443
 tenchiu 246
 teptlacă 265
 terfeli 242
 Terian 340
 terteleac 265
 testa (lat.) I, 3: 859
 Tetea 481
 Tetiul 481
 Tetoianu 489
 Tetoitul 489
 Tețcani 299
 Thumán (arm.) 351
 tic 101—102
 tifericesc 108
 tifilicie 108
 tiflă 255
 Tifu 327
 Tighenia 418, 444
 tighină 334
 Tighinea 334
 tigin (tc.) 347
 Tiha 327
 Tihova 327
 Tihu 327
 Timișani II, 1: 386

- Timișești II, 1: 386
 timpinare I, 3: 870
 tinereță 84
 tinghi-linghi 249
 Tingrele 441; (Podul de la ~) 330
 tipos 86
 tir(i)..., tir(i) 164
 tiri(mi)..., tiri(mi) 164
 tișlerar 16
 titirez 264
 titirișcă 264
 titium 274
 titvă 103—104
 tiucu-tiucu 349
 tiugă 264
 tiuleiu 274
 tiuliuliuc 133
 Tiuliuliuc-Tănase 133
 tiutiuc 272, 274
 tiva 115
 tilcu 108
 tilhar 467—468
 tilhăros 468
 tilv 272
 tilva 103—104
 tindală 240—241
 Tindală 241
 Tingujei II, 1: 385
 Tîrnauca 299
 Tîrnăvă 443
 tîrnă 32
 Tîrniava 443
 tîrnosi 240
 Tîrpezița 16, 107
 tîrtan II, 3: 767
 Tocat 417
 tocmac 255
 tocmag 255
 tocmagi 242, 255
 tocmăgel 255
 tocni (a se) 86
 Togan 269, 415
 togmăgel 255
 Tohan 269, 323
 Tohani 323
 Tohăneanu 269, 323
 Tohilat 323
 tolăni (a se) 242—243
 tololoi 133
 tomănesc (~ de cap) I, 2: 762
 Tomnaticul 135
 Tonea XVI: 6
 Tonigar 469
 Tonotea XVI: 6
 tont 88
 Tonu XVI: 6
 Topoloveni II, 1: 387
 Tordai 351
 Totea II, 1: 385
 Totești II, 1: 385
 totul (aur cu ~) 88
 trabs (lat.) I, 4: 1044
 Τραχιάννης 80
 Trahanache 326
 Traian 57—58; („Movila lui ~”) 81; (Podul lui ~) 81
 Traianus 80
 traistă-goală 266
 Trapenzalăul 351
 Trásztádzsi (arm.) 337
 traure (steaguri ~) I, 3: 864
 Trebian I, 4: 1050
 Τρεδεντιλίους 307
 trei-zloți 350
 trepezenesc 351
 tresură I, 2: 779
 treta (a bate ~) 127
 tri-coroane 350
 trienkienit 133
 Trif 129
 trifiruşcu (mr.) 164
 trifni 133
 triftnl 133
 trifni 136
 tringa, linga 249
 triplic 254
 Tripon 133
 triscatarat (mr.) 245, I, 2: 788
 tristic 253
 trișcă 264
 Troapa 418
 troapă 164
 troașe I, 4: 1045
 trohilos 84
 troian 79
 Troianul 62; (~ cerului) 81
 troiele I, 4: 1042
 tropariu 418
 tropeie 164
 tropie 164
 Trotușul II, 1: 386
 trussapte 90
 τσορνή 114
 Tuducescu 324
 tufă I, 1: 474
 Tufeș 323
 tufingiu (~-pașa) 488
 Tukmáds (arm.) 337
 tulbă 70
 tuleiu 274
 tult 53
 tumaciu (mr.) 255
 tumbă 305
 Tumul (arm.) 336
 tumulus (lat.) 305
 tumurlac (a pune la ~) 88
 tuns 287
 Tuși 42
 Turia (ar.) 305, II, 1: 388
 Turlachi II, 1: 385
 turna 141
 turnat I, 1: 452
 tur(r)ificare (lat.) 312
 tutuc 272, 274
 tutun 274
 Tuzla 311
 tvoreț 71
 Țaligrad 408, 442, 443
 țara 259
 țară-albă (mr.) 278
 Țariglat 409
 Țarigrad 407, 408, 409, 410, 412, 417, 442, 443
 țarihe (alb.) 241
 Țăligrad 409, 410, 412; (Scara ~lui) 440
 Țărigrad 440
 Țegleș 323
 Țelegrad 409
 Țeligrad 409
 țensar 290
 țenzar 290
 Țepeneag 183
 Țepeș 328
 țermer 278
 țichire 32
 Țicotă XVI: 6
 țidea 70, 273
 țigan 98
 țiglă 233
 țiglău 233
 țiglean 233
 țigmău 103—104
 țiiitoare 24
 țilidonie 295, I, 1: 459
 Țiligrad 408, IX: 57
 ținc 90
 Ține-minte 345
 ținut 25
 țirulic 131
 țiștar 99
 Țițiliea 87

- Țiu 101
 Țiuți 251
 țigă-țigă-țigălie 349
 țîlfă 103—104
 Țiligrad 408
 ținc 415
 țince 414
 ținzar 290
 țiruhiă (mr.) 241
 Țirvie 413
 țoapă 43
 țoc-în-poc I, 4: 1041
 țop 43
 țopană 43
 țopîrlan 43
 țudea 70
 țurcă 243
 țușcan 99—100
 Țuțurman 318, 326
- ucid III, 5: 135
 Udrea 324
 Udrești 328
 Udria 412
 Udriște 324, 328, I, 2: 782
 uib 157
 ulah 43, II, 1: 383
 ulețele (a umbra ~) 129
 Ulubeiș 268
 unalte 70
 unde 88
 unerogu 266
 „Ungro-Vlahia” 37—38
 unguș 89
 Ungura II, 1: 385
 Unguri II, 1: 385
 unzar 22
 unzur 22
 urcoi 245, 472, I, 2: 789
 Urdiugaș 44
 Urie 328
 Uriești 328
 urî (a i se) 76
 Urlătoarea 102—103
 Urma-de-Jidov 414
 următoare I, 3: 862
 Urmeniș II, 1: 385
 urmî I, 2: 779
 ursoi 472
 Ursolea 322
 Urșova 27
 usus (genitor ~) (lat.) 107
 uși 438
 Uzole 322
- Vacotă 300
 Vadul-lui-Traian 81
 vagmistru I, 4: 1046
 Valanș 250
 Vandraburul I, 3: 868
 Varanghei II, 1: 387
 varășa 247
 Vardan 424
 Varduca 243
 varoș(i) 247, III, 5: 132
 Vartan 424
 Vartic 424
 Vartici 423
 varvari 444
 Vasanș 250
 vascriș(u) 32, I, 1: 458
 Vasilat II, 1: 390
 Vasilati II, 1: 390
 Vasilisa 51, III, 12: 8
 Vasilita 51
 vâcâi 470
 vâlar 467
 Vâlari 467
 vâlăși 130
 Vâraticul 135
 vârhovnic(i) 77, IV: 55
 vârsa (a se ~ soarele) 141
 vârsat 435; (~ de zori) 140
 vârsățel 435, 436
 vârstnic 89
 Vârtan 424
 Văsălina 51
 vătămătură 84
 văzut lucru 70
 veisă XI, 13, nr. 39: 1
 veleat 447
 velenți 446
 Velial 116
 Veliar 116
 velință 188
 velniș 328
 Velzevul I, 3: 882
 Veneș 328
 veneție 245, 254, 442
 venzi 346
 Vepreca 328
 veră (ar.) 447
 Verciorova 303
 verder 271
 verdete 243
 veresie 31
 vèrghie 175
 verhovnic 77
 verigariu 292
 verigă 448
 verincă 188
- versus (lat.) 72
 Vêrtênuș (arm.) 336
 veruie 31
 Verzerescul (arm.) 335
 vesaturi I, 2: 794
 vetrar II, 3: 701
 vetri I, 4: 1045
 vetrilă 172
 viatic(ă) 253
 Vidin 413, 440, 441
 Vidra 414
 Vidrașcu 325
 Viepriș 323, 328
 vier 110
 viers 72
 vig 266
 Vigheniu 441
 Vija 414
 vijla 414
 Vijla 414
 Vikol (arm.) 338
 Vila 10
 Vilaie 321
 Vilaieti 48
 Viliton 460
 Viltotești XVI: 6
 vinemeriu 212
 vineție 254
 vin (~ de finic, ~ de vie) 87
 vinimeriu 189, II, 2: 392
 vintri I, 4: 1045
 vioară 438; (apă ~) V: 633—634
 viorar 98
 Viorica 305
 viorint 253
 viorist 98
 vir 303
 viroagă 303
 Virului (Munții ~) 303
 vistiâr I, 2: 779
 Vișa 414
 ~ Cârpenișa 305, 414
 vișla 414
 Vișotă XVI: 6
 vitentă I, 3: 874
 Vitorog 301
 vitreg 468
 Viziracii II, 1: 385
 vîjlă 414
 vîjoi 102—103
 Vilcov 309
 Vilcsan 324—325
 vilhovnic 77, 78, 130, I, 4: 1052
 Vilsan 324

- vîlvoare 444
 vînatăi 254
 vînatări 254
 vînător 89
 vînăție 254
 vîntă I, 2: 792
 vîntrele 172
 vîntură I, 2: 792
 vîrciog (a umbla ~) 303
 vîrciolog 303
 Vîrciorogul 303
 Vîrciorova 110, 303
 vîrlovnic 78, IV: 55
 vîrlogan 210
 Vîrteș 447
 Vîrteșcoi 447
 vîrț II, 1: 389
 Vîrțului (Valea ~) II, 1: 389
 Vîrțutul (Cetatea ~) II, 1: 389
 vîrvar(e) 77
 vîrvor 419
 vlah II, 1: 334, II, 3: 494—
 495, IV: 50
 Vlah-chioi II, 1: 385
 Vlahei II, 1: 385
 Vlașca II, 1: 385
 Vlăcheni II, 1: 385
 Vlăcsan 325
 vlăhovnicie 78
 Vlăsan 329
 Vlăscioara II, 1: 385
 Vlășceana II, 1: 385
 voatră 290
 Vocotești 300
 Vodacul (Mihai ~) 39
 Vodă Soare 152
 Vogoride 317
 Voineag 183
 voinic 446
 Voinigești 183, II, 1: 390
 volovatic 279
 vorbă (a fi în ~) 109
 voscresnele 32
 Vosporos 89
 voștină I, 3: 861
 votresc 290
 votrie 290
 votru 290
 vrah 77
 vrajă 92
 Vrancea 305, VII: 959
 vrăjitor 130
 vretie 243
 Vrt 447
 vuhur 253
 Vulturescu 269
 vun 244
 Vunocuc 104, II, 1: 381
 Vunocughera II, 1: 381
 zadă 419
 zaidit (sorele av ~) (ir.) 142
 Zaim II, 1: 385
 zainoagă I, 3: 876
 Zaiță XVI: 7
 Zalman 327
 Zamfta 325, I, 3: 861
 zandan 189
 zápisz (arm.) 343
 Zapotă XVI: 6
 Zarand 167
 zarculă 36
 zarnacadea 36
 zarnă 167
 zarvă 36
 Zarzavela 113
 Zatuchio 311
 zavalăș 444
 Zavalide 41
 Zăchenii 458
 Zăgan 269
 Zăgănescu 269
 zămizeturi 253
 zănat 189—190
 zărculă 260
 zări (se zărește de ziuă) 140,
 149
 Zdegla 60
 zdraviți I, 3: 876
 zdreveț I, 3: 876
 Zebede (Odaia ~) 255
 Zebedeu 255
 Zepeniag 183
 zerdeli 62
 Zevedeu 255
 zezeran 99
 zgarbură 190
 zgîriia 235
 zglobiu 424
 zglobiv 88
 zglotar 424
 zi (din ~ de dimineată; în
 ziua de azi) I, 3: 857
 zibidiu 244
 zicaș 98
 zicălaș 98
 zice (a ~ din vioară, din gură)
 98
 zid (arm.) 342
 zilatic 89
 Ζήγους 458
 zîmb de ziuă (s-a început a
 face ~) 149
 zlamac 244
 zlătar 424
 zlob 425
 zlobiu 424
 zmidă 237
 zmingăli 226
 Znobiu (Mihu ~) 424
 zoica-beată (a umbla ~) 129
 zori (a ~ de ziuă) 149
 Zorilă 149
 Zsákotá (arm.) 339
 Zsorá (arm.) 338
 zuban 325
 Zubașco 269, 325
 Zubcu 269
 Zuyol 458
 zugrăvit 482
 zveidit (sorle a ~) (ir.) 142

e) autori

- Abeghian, Manuk 62
 Abel, Carl 106
 Abbot 93, 148, 247, 318, 392, 446, 448
 Accius 397
 Adamec, Ch. I. 67
 Aedituus, Val. 400
 Aelianus 387, 394, 395, 396
 Albius 401
 Albucius 398
 Alecsandri, V. 198, 265, 414, 421, 441, 442, 444, 445, 455, 485
 Alexandrescu, Gr. 109
 Alexandrescu, Marin 222
 Alexici, G. 43, 231, 274, 328, 412, 421, 425, 447, 460
 Alkaios 382, 394
 Allatius, Leon 193
 Amantos, K. 358
 Amatucci, C. 393
 Ambrosie 457
 Amiras, Alexandru 12
 Ammianus Marcellinus 88, 233
 Anderson, Otto 109
 Andokides 372
 Andreescu, Const. 50
 Antipa, Gr. 95, 113, 273, 329
 Antonovici, Iacov 62, 213, 237, 328
 Apollonius Rhodios 489
 Apostolescu, N. I. 94
 Apuleius 15, 26, 400, 401
 Aravantinos, P. 162, 316
 Arbore, Al. P. 311, 312, 421, 440, 448
 Archelaos din Priene 370
 Archilochos 376, 394
 Arhibald 304, 345
 Aristofan 148, 397, 398
 Aristotel 389, 459
 Arminius 372, 391
 Arnaud, L. 130, 131
 Arnaudoff, M. 230, 274
 Asachi, Gh. 404
 Athenaeus 390, 391, 397, 401, 402
 Audollent, A. 393
 Auerbach, Max 155
 Aufhauser, J. B. 499
 Augustin 374, 395
 Augustus 365, 371, 374, 382, 395
 Ausfeld, A. 252, 456; Ausfeld—Kroll 359
 Avedik, L. 321
 Averescu, Al. 330
 Avianus 38
 Babelon, E. 60, 389
 Bacalbaşa, A. 345
 Bacchylides 390
 Baebius Italicus 403
 Bährens, W.A. 384
 Baldensperger, F. 399
 Ballagi, Mór 211
 Balzac, H. de 386
 Bandinus 302, 349, 446
 Bannier, W. 399
 Barac, I. 454
 Barbier de Meynard 12, 43, 44, 49, 53, 56, 61, 62, 87, 99, 113, 114, 138, 161, 180, 181, 184, 188, 189, 208, 218, 242, 243, 249, 252, 261, 262, 269, 270, 272, 273, 276, 279, 280, 284, 287, 307, 311, 312, 344, 352, 470, 471, 472, 486, 487, 499
 Barcianu, S. B. 100, 246
 Barnaby Rich 37
 Baronzi, G. 15, 252, 263, 330, 346, 420, 441, 449; Baronzi—Iorga 112, 459
 Barrault 106
 Bartoli, M. G. 384
 Barwick, Karl 387
 Barwinski, E. 12, 13, 14
 Bassarabescu, I. A. 251
 Bălan, Iosif 299, 314
 Bălăşel, T. 136, 232, 291, 327, 359, 475, 477, 490
 Bălcescu, N. 280, 440
 Bănescu, N. 62, 109, 189, 263
 Bărbulescu, Ilie 10, 11, 85, 312, 329, 466
 Becker, Ph. Aug. 384
 Beheim, B. 40

- Beldie 317
 Belfour, F. C. 12, 19, 312, 313
 Beloch, Giulio 387
 Belger, Chr. 108
 Bengesco, G. 274
 Beniamin din Tudela 346
 Bérard, V. 23, 91, 387
 Bergfeld, H. 392
 Berinda, Pamvo 99, 190
 Berneker, E. 49, 86, 87, 93, 99, 106, 128, 132, 176, 180, 191, 196, 203, 209, 217, 221, 251, 259, 269, 273, 287, 291, 302, 338, 343, 344, 349, 415
 Bernolák, A. 174, 225, 414, 453
 Bertoni, G. 174, 234, 457
 Bertrand—Reinach 389
 Besançon, A. 387
 Bethe, E. 286, 387
 Bianchi, T. X. v. *Kieffer*
 Bianu, I. 27, 148, 149, 156, 187, 224, 237, 247, 323, 349, 424; Bianu—Caracaş 446; Bianu—Hodoş 38, 84, 131, 314
 Biese, Alfred 400
 Bikélas, D. 445
 Bilaiew, N. 227
 Bilfinger, G. 248
 Bion 376, 396
 Birt, Th. 495
 Bissing, Fr. W. v. 387
 Bittner, M. 10
 Bîrlea, I. 131, 167, 210, 224, 238, 344, 350, 470, 473, 474
 Bîrseanu, A. 89
 Blaga, L. 490
 Bloch, M. 58
 Blümel, R. 360, 392
 Blümner, H. 233, 267
 Bobulescu, C. 17, 43, 60, 98, 99, 227
 Boceanu, I. 100, 104, 105, 110, 140, 164, 181, 210, 222, 243, 247, 249, 254, 270, 272, 273, 285, 288, 347
 Boerio, G. 156
 Bogdan Hoya, Al. 201, 202, 266, 267, 274, 447
 Bogdan, I. 22, 29, 31, 38, 39, 40, 44, 51, 85, 94, 107, 111, 158, 172, 204, 237, 281, 286, 300, 301, 305, 307, 312, 325, 327, 328, 352, 424, 446
 Bogdan, N. A. 12, 302, 345, 351, 352
 Bogrea, V. 10, 148, 383
 Boisacq, É. 9, 38, 108, 109, 269, 283, 357
 Boissier, G. 376, 377, 385, 388, 393, 394, 395, 397
 Bolintineanu, D. 89, 93
 Bologa, V. 234
 Bonfinius, A. 157
 Booch—Arkossy 31
 Bopp, Franz 365
 Bordeaux, A. 303
 Borinski, K. 388, 402
 Bossert, Helmuth Th. 200
 Boteni, I. 438
 Bourciez, E. 489
 Boureanul, E. 95
 Bourget, P. 386
 Bottiglioni, G. 497
 Brancovici, Gh. 35, 46, 47, 54, 57, 62, 103, 253, 346, 441
 Brancovici, Sava 7, 183
 Brătescu, C. 81
 Brătianu, G. I. 49, 61
 Bréal, M. 26, 82, 83, 108, 112, 468
 Bréhier, L. 28, 152
 Brehm 360
 Broniovius 104, 302, 305, 347
 Brüch, J. 104, 168
 Brückner, A. 151, 289, 481
 Brugmann, K. 366, 368, 384, 391, 463
 Brun—Gradenwitz 394
 Bruun 459
 Bücheler, F. 151, 393, 396, 398; Bücheler—Heraeus 396
 Bücher, C. 392
 Buck, Carl D. 389
 Bucuță, E. 85, 100, 102, 107, 110, 112, 284, 468
 Bud, Tit 166, 264, 440, 485
 Budai-Deleanu, I. 126, 218, 223, 248
 Budona, Euth. 158, 162, 203, 215, 309, 441
 Buiuciu, Gr. 53, 348, 443, 446
 Bulat, T. G. 208, 326
 Bunea, Augustin 7, 40, 304
 Burada, Th. 271, 437, 438
 Burckhardt, J. 385
 Bürger, R. 403
 Burgess, Th. Ch. 396, 400
 Burne, Charlotte Sophie 9
 Busbeck, O. G. de 464
 Buturas, Ath. 41, 247, 326, 452
 Byhan, A. 142
 Byron 144, 404
 Byzantios 133, 164, 204, 249, 250, 263, 265, 271
 Caba, V. 100, 247
 Caecilius 403
 Caesar 106, 258, 378, 390
 Caesarius din Nazianz 58, 63
 Calfa, A. 263, 270, 301
 Callimachos 380, 381, 401, 495
 Calonghi 401

- Camarda, Dem. 144
 Cancel, P. 80
 Candrea, I. A. - 15, 33, 75, 83, 91, 98, 101, 108, 126, 130, 132, 134, 140, 149, 150, 162, 171, 173, 182, 190, 212, 231, 248, 249, 253, 256, 259, 261, 263, 264, 285, 344, 346, 467, 489; Candrea—Densusianu 9, 18, 100, 150, 281; Candrea—Densusianu — Sperantia 93, 125, 345; — v. și *Densusianu*
 Candrea, George v. *Frîncu*
 Cantacuzenus 62
 Cantacuzino, Șerban 4
 Cantemir, D. 15, 23, 25, 29, 44, 50, 77, 78, 80, 84, 86, 88, 90, 92, 93, 106, 111, 131, 138, 161, 185, 192, 203, 210, 219, 281, 291, 302, 312, 333, 434
 Capidan, Th. 53, 104, 107, 110, 115, 116, 138, 151, 191, 202, 210, 218, 223, 232, 234, 253, 254, 255, 285, 288, 316, 327, 490
 Capito 388
 Caracaș, R. v. *Bianu*
 Caragiale 229
 Caragiani, I. 158, 162, 250, 448
 Carcopino, J. 389
 Cardaș, Gh. 116, 126, 133, 137, 218, 223, 232, 248, 295, 347, 360
 Cardinali, G. 387
 Carducci, G. 391, 403
 Carneades 374
 Carnoy, P. 366
 Cartault, A. 395, 401
 Carter, J.B. 61
 Cartojan, N. 47, 60, 138, 150, 151, 175, 189, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 451, 453, 454, 459, 482
 Casaubonus 396
 Cassiodorus 457, 489
 Cato (Censorius) 371, 373, 388, 395
 Cato Valerius 400
 Catull(us) 188, 205, 375, 378, 381, 389, 396, 398, 400, 401, 402, 403, 495
 Catulus, Lutatius 400
 Cauer, P. 108, 388, 389, 403
 Cazaban, Al. 247
 Cădere, V. 32
 Călinescu, R. I. 249, 344
 Cătană, Gh. 446, 448
 Cătuneanu, I. C. 394
 Cedrenus 23, 415
 Cerne, Titus 212, 216, 251
 Chabert, S. 403
 Chalcocondylas 19, 40, 44, 246
 Chatillon—Aler 106
 Chéruel, A. 486
 Chledowski, V. 404
 Christiani, W. 135
 Chrysipp 374
 Ciușanu, Gh. F. 149, 163, 452
 Cicero 76, 106, 368, 371, 373, 374, 378, 379, 383, 386, 388, 389, 390, 395, 396, 398, 399, 400, 404, 459, 468, 495
 Cichorius, C. 398
 Cihac, A. de 4, 10, 15, 16, 36, 88, 90, 98, 99, 100, 128, 129, 132, 133, 136, 142, 149, 159, 163, 164, 167, 169, 180, 198, 204, 206, 211, 222, 225, 242, 250, 251, 260, 261, 267, 270, 272, 275, 285, 289, 301, 302, 305, 315, 337, 350, 357, 360, 425, 441, 446, 466, 467, 472
 Cinna 400
 Cinnamus 35
 Ciobanu-Plenița 27, 149, 206, 262, 263, 307, 418, 441, 443
 Ciocoiu 300
 Cioran, E. 12, 18, 19, 312, 313
 Ciotori, D. N. 278
 Ciurcu, I. 6, 48, 456
 Ciurea, I. 499
 Clark—Traube—Heraeux 88
 Claudianus 386, 403
 Claudius Appius Caecus 395
 Clemens, C. 119, 122
 Cocchia, E. 385, 388, 392, 397
 Codrescu, Th. 95, 305
 Collignon, Max. 396
 Comnena, Ana 35, 246, 307
 Comparetti, D. 81, 392
 Compernass, Joh. 106, 384
 Conachi, C. 61, 301
 Conduratu, Gr. C. 39, 40
 Constantinescu, Barbu 259, 273
 Constantinescu, N. A. 172
 Contopoulos 158, 163, 180, 235, 236, 246, 304, 309, 459, 484
 Cooper, F.T. 388
 Corbea, T. 195
 Corcea, Avram 414, 421, 423, 440, 441, 444, 449
 Coresi 78, 86, 89, 91, 92, 247, 256
 Coriolanus 372, 391
 Corneille, P. 107
 Costin, L. 328, 474, 478
 Costin, M. 48, 60, 81, 84, 176, 181, 281, 301, 324, 458, 482
 Costin, N. 14
 Coșbuc, G. 33, 458, 489
 Counson, A. 384, 386
 Courbaud, E. 397, 398
 Crabb 106
 Creangă, I. 87, 97, 115, 170, 180, 198, 208, 235, 301
 Crescini, V. 384
 Crețu, Gr. 16, 18, 33, 69, 81, 85, 88, 93, 99,

- 101, 164, 165, 174, 190, 194, 195, 251, 446, 465
 Cristescu, Gr. 360
 Croiset, A. 395
 Crudu, T. 128
 Crusius, O. 384
 Csánki, D. 303
 Cumont, F. 387
 Curcio, G. 391, 393
 Czoernig, K. 347
 Czuczor—Fogarasi 465
 Cyrus 372
- D'Ancona, A. 81
 D'Ovidio, Fr. 392
 Daicoviciu, C. 81, 171
 Dalametra, I. 91, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 109, 110, 115, 127, 141, 151, 155, 164, 171, 173, 179, 195, 207, 225, 226, 230, 234, 240, 241, 249, 250, 251, 252, 255, 269, 282, 305, 316, 420, 468, 485
 Damé, Fr. 15, 95, 159, 207, 263, 265, 287, 415
 Dan, D. 158, 249, 299, 321, 349, 446
 Daponte, C. 160
 Daremberg—Saglio 9
 Darmesteter, A. 62, 82, 83, 93
 Dăscălescu 327
 Dawkins, W.B. 123
 De Barenton Hilaire 388
 De Sanctis, G. 365, 368, 373, 393, 394
 Declareuil, G. 394
 Dehérain, H. 259
 Deissmann, A. 455
 Del Chiaro 80
 Delehay, Hippolyte 10, 58
 Democrit 395
 Demosthenes 390, 391, 399, 404
 Densușianu, O. 32, 33, 36, 44, 49, 105, 125, 133, 135, 136, 138, 142, 150, 151, 157, 163, 166, 167, 215, 299, 303, 315, 414, 423, 441, 447, 448, 455, 459, 480, 482, 490, 495; Densușianu—Candrea 16; — v. și *Candrea*
 Densușianu, Ar. 60, 173, 254, 468
 Densușianu, N. 174, 252, 441
 Deonna, W. 368
 Deschamps, G. 146
 Dessau, H. 403
 Deubner, Ludwig 130, 134
 Diamandi, G. 311
 Diculescu, C. 54, 55, 91, 149, 216, 218, 230, 235, 256, 287
 Diehl, E. 388, 393
 Diels, P. 105
 Dieterich, A. 119, 394
 Dieterich, K. 25, 41, 164, 174, 384, 446, 470
 Diichiti 258, 260, 272
 Dindorf, L. 26, 96
 Diogenes Laertius 375, 396
 Dionisie Eclesiarhul 133, 248, 345, 346
 Dionysios din Halicarnassus 372, 397, 400
 Dittenberger, W. 152, 368
 Döderlein 106
 Doru 346
 Dositei 38
 Dosoftei 31, 77, 78, 83, 86, 115, 129, 134, 149, 150, 160, 169, 206, 209, 221, 228, 234, 235, 237, 244, 247, 250, 252, 254, 256, 290, 323, 346, 347
 Dottin, G. 389
 Dozsa, E. 345
 Doxopatres, Neilos 459
 Dragomir, Silviu 38, 60, 307, 349
 Dragomir, State 443
 Dragomirescu, M. 347
 Drăganu, N. 84, 89, 90, 101, 127, 151, 175, 191, 247, 251, 314, 347, 465
 Drăghici, Florea 449
 Drexel, Fr. 93
 Drinov, M. 311
 Du Cange 10, 21, 25, 27, 119, 157, 160, 161, 168, 194, 246, 254, 257, 446, 486
 Du Ménil, E. 393
 Ducas 40, 44, 452
 Duchesne, E. 191
 Dugan-Opaîț, Valeriu 455
 Dumesnil v. *Gardin*
 Dumitrașcu-Reny, N. I. 156, 173, 226, 273, 276, 288
 Dumitrescu, I. 311
- Eberhard, J.A. 106
 Edlinger 24
 Eftimie 424
 Egger, E. 75
 Ellis, R. 399
 Ellissen 41, 438, 439, 458
 Emerson, R.W. 370
 Eminescu 93, 148, 173, 397
 Engel, J.Ch. 40, 311
 Ennius 259, 376, 377, 378, 385, 386, 390, 391, 393, 396, 397, 399, 403
 Ephraemius 38, 44
 Epicur 398
 Erasmus 106
 Erbiceanu, C. 261, 300, 344
 Erman, A. 146, 387
 Ernout, A. 105, 366, 393, 396
 Eschil 391, 397

- Ettmayer, Karl R. v. 384
 Euphorion 380, 381, 400
 Euripide 96, 378, 397
 Eusebius 5
 Eusthatios 493
 Eustratie, logofătul 69, 84, 97
 Evans, Arthur J. 491
- Fabia, Ph. 390
 Falcucci, F. D. 155
 Fanfani—Rigutini—Tommasèo 3, 7, 52, 126,
 155, 168, 201, 238, 243, 253, 449
 Fauriel, C. 151
 Faustus, Perellius 372
 Fedru 15
 Feghali, V. M. 368
 Feist, G. 463
 Fell, R.A.L. 389
 Festus 23, 25, 161, 177, 259, 277, 387, 389,
 396
 Festus Pescenn. 376
 Fick, A. 43, 252
 Filaret, episcop al Rîmnicului 396
 Filimon, N. 52, 61, 90, 133, 138, 333, 334,
 347
 Filimon 448
 Filipescu, Const. Căpitanul 415
 Filipescu, T. 261
 Filipović 9, 30, 128, 161, 170, 183, 203, 215,
 217, 221, 226, 243, 315, 319, 349, 415,
 441, 458
 Filitti, I. C. 44
 Finot, J. 386
 Finsler, G. 392
 Fira-Kiriatic, Gh. 248, 258, 483
 Flach, J. 391
 Flamand, G.B.M. 495
 Focillon, H. 393
 Focke, F. 385
 Fogarasi, J. v. *Czuczor*
 Föherczeg, József 225
 Fonseca, Fernando V. Peixoto da 106
 Font, A. 388
 Forcellini, Aegidius 9, 25, 157, 176
 Forrer, E. 151
 Fouillée, A. 386
 Fraenkel, Ed. 108, 247, 389, 390
 France, Anatole 403
 Franke, Alfred 93
 Frascino, Salvatore 368
 Fraser, J. 387, 389, 392
 Frazer, J.G. 58
 Frățilă, A. 95
 Friedländer, L. 396
 Friedrich, J. 392
- Frilley, G. 345
 Fritzsche, Th. 398
 Frîncu—Candrea 18, 43, 73, 81, 98, 103, 106,
 128, 133, 149, 150, 166, 174, 222, 231, 238,
 246, 273, 289, 300, 351, 442, 462, 466
 Fröhner, W. 402
 Frunzescu, D. 27, 60, 94, 104, 166, 255, 300,
 301, 305
 F[uhr], K[arl] 391
 Fundescu, I. C. 252, 254, 331
 Furtună, D. 7, 100, 105, 116, 121, 127, 179,
 245, 440
- Gaidoz, H. 250
 Gaius 25
 Galletier, E. 393
 Gallus, Cornelius 379, 380, 381, 399, 400,
 402
 Gamillscheg, E. 283
 Gane, N. 167
 Ganzenmüller, Carl 399
 Gardin—Dumesnil 106
 Gardthausen, V. 403
 Gaster, M. 6, 32, 46, 132, 187, 247, 295,
 329, 359, 415, 424, 458, 462
 Gaver, J. von 320, 328, 487
 Gavril, protul 254
 Geffcken, J. 80
 Gellius 111, 390, 393, 396, 397, 398, 400
 Gelzer, H. 345, 459
 Genep, A. van 391
 Georgić, Paul 311
 Gercke—Norden 368, 385
 Gersei, Albert 454
 Gernentz, W. 404
 Gheorghiu, Gh. 95, 441
 Ghibănescu, Gh. 17, 27, 29, 31, 32, 37, 39,
 44, 51, 56, 57, 61, 62, 91, 92, 133, 150,
 180, 205, 224, 237, 261, 291, 315, 318,
 327, 328, 329, 339, 340, 342, 343, 344, 349,
 424, 461, 468, 481, 486, 499
 Ghica, I. 328, 344, 349, 445, 486
 Ghidiu, Andrei 314
 Giglioli, E.H. 445
 Gilbert, E. 386
 Gilbert, O. 252
 Giles, P. 366
 Gilliéron, J. 33, 82
 Girard, J. B. 394
 Giraud, V. 403
 Giri 389
 Giuffrida, R. V. 43
 Giuglea, G. 33, 61, 87, 185, 186, 194, 245,
 247, 285, 299, 303, 305, 454, 490; Giuglea—
 Vîlsan 16, 18, 26, 27, 28, 90, 98, 155, 160,

- 172, 175, 191, 192, 210, 226, 243, 250,
251, 254, 258, 273, 283, 293, 308, 327, 330,
345, 346, 413, 423, 424, 425, 426, 434,
440, 441, 442, 443, 444, 446, 447, 448,
454, 459, 461, 489
- Giurescu, Const. 14, 32, 35, 36, 60, 70, 77,
78, 84, 89, 91, 132, 176, 209, 305, 324,
358, 454, 458
- Gidei, A. V. 304
- Girda, G. 133
- Glavina, A. 142
- Gneisse, Carolus 399
- Goetz, K. E. 233, 253
- Goga, O. 41
- Goilav, Gr. 62, 351
- Gold, M. 26
- Golescu, Iordache 56, 95, 116, 164, 167, 170,
214, 251, 263, 273, 275, 276, 329, 333, 338,
359, 451, 470, 472
- Gollnisch 403
- Gombocz—Melich 26, 106, 143, 171, 178, 273,
346, 347
- Gomoiu, V. 131
- Góngora y Martinez, Manuel 495
- Gorecki, L. 311
- Gorovei, A. 162, 212, 225, 264, 345, 467
- Goumy, Ed. 390, 400, 404
- Gracchus, C. 372
- Graf, A. 404, 487
- Greceanu, Radu 48, 106, 182
- Grecescu, D. 302
- Grecianu, Șt. 48, 106, 182
- Greco, V. 51, 490
- Grenier, Alb. 386, 389
- Grigoriu-Rigo, Gr. 32, 252, 279
- Grimm, J. 145, 150, 151
- Grünwedel, A. 389
- Guarnerio, P. E. 119, 480, 488
- Gudeman, Alfred 394
- Guérin—Songeon 308
- Guillemin, A. 390, 399
- Guizat 106
- Györfy, St. 259, 307
- Hagi-Nicolau 199, 356, 358, 359
- Hagi-Pop 240
- Hahn, L. 26, 152
- Haltrich, J. 345
- Hammer, J. von 107
- Haneș, P. V. 213, 328, 445
- Hango, G. 7
- Hanusch, Ign. Joh. 451
- Hanusz, J. 348, 353, 446
- Harder, Gr. 83
- Harrison, Jane Ellen 387
- Hasdeu, B. P. 3, 6, 10, 33, 34, 36, 37, 43, 45,
57, 80, 84, 85, 93, 99, 100, 109, 118, 125,
140, 142, 143, 155, 156, 161, 162, 163, 184,
190, 192, 194, 212, 213, 219, 237, 246, 253,
258, 260, 261, 262, 267, 268, 269, 279, 282,
285, 299, 305, 312, 315, 329, 342, 347,
348, 351, 353, 404, 415, 421, 436, 445, 451,
453, 454, 479
- Hatzfeld, H. 62, 83, 133
- Hatzidakis, G. N. 143, 144, 145, 151, 224,
482
- Hațieganu, I. 239
- Haupt, Moriz 59, 108, 402
- Havet, L. 254, 390, 392
- Heath, B. 387
- Hebbel, Ch. F. 144
- Hehn—Schrader 233, 249
- Heidenstein, R. 360
- Heim, R. 393
- Heinze, R. 368, 403; —v. și *Kiessling*
- Hendrickson 394, 398
- Henry, V. 366
- Hecquard, H. 315
- Heraclit 96
- Heraeus, W. 191
- Herbig, G. 389, 394
- Herman, Ed. 91, 464
- Herodot 23, 28, 37, 43, 44, 45, 49, 53, 83,
96, 97, 102, 107, 136, 166, 207, 222, 248,
250, 263, 272, 286, 303, 345, 387, 398, 414,
415, 443, 449, 453, 459, 463, 492
- Herrig, L. A. 132
- Hertel, Jos. 366
- Hesiod 359, 388
- Hesseling, D. C. 143, 144, 145, 147, 150,
151, 350, 493
- Hesychius 43, 238, 283, 358
- Heyd—Raynaud 16
- Hill 106
- Hieronymus 393
- Hirt, H. 366, 368, 464
- Hirzel, R. 345
- Hodoș, E. 136, 230, 245, 253, 255, 418, 421,
445, 475, 497
- Hodoș, Nerva 33; — v. și *Bianu*
- Hoepffner, E. 254
- Hoffmann, E. 87, 112
- Holder, Alfred 273, 312
- Holleaux, M. 152
- Homer 282, 360, 372, 380, 382, 385, 387,
390, 391, 399, 403
- Homo, L. 152
- Homolle, Th. 476
- Hoops, J. 7, 8, 61
- Hopf, C. 245

- Horatiu 60, 96, 107, 108, 125, 364, 368, 372,
 373, 374, 375, 377, 378, 380, 381, 382,
 386, 388, 389, 391, 393, 394, 395, 396,
 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 423
 Horneffer, E. și A. 404
 Hortis, A. 384
 Hosius, C. 390
 How 387
 Hrisostomul, Ioan 19
 Hrisoverghi, A. 349
 Huber, J. 151
 Hübschmann, H. 463
 Hugo, V. 144, 382, 403
 Hunger—Lamer 146
 Hurmuzaki 8, 187
- Iana, A. v. *Liuba*
 Iannarakis 257
 Ieșan, Isidor 254, 312
 Ilinstin, G. 387
 Immisch, Otto 391, 392, 396
 Ingersoll 396
 Ionescu, Daniil 270
 Ionescu-Delabrad, Ion 87, 310, 312
 Ionescu-Gion, G. 133
 Ionescu-Sachelarie, D. 439, 440
 Iordan, Iorgu 92, 110, 133, 344, 349, 466,
 467
 Iordanes 43, 54, 55
 Iorga, N. 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 18*
 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 41, 43, 44, 45,
 49, 51, 52, 53, 54, 56, 59, 60, 61, 69,
 80, 83, 89, 90, 91, 97, 102, 107, 108, 109,
 113, 118, 120, 127, 130, 133, 136, 156, 160,
 161, 166, 172, 173, 178, 179, 182, 183,
 187, 188, 189, 195, 198, 207, 222, 226,
 237, 240, 244, 245, 246, 248, 253, 254, 258,
 260, 261, 263, 264, 268, 270, 271, 272, 274,
 275, 280, 284, 286, 299, 300, 301, 302, 303,
 304, 305, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315,
 317, 318, 320, 324, 329, 330, 336, 338,
 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349,
 350, 351, 352, 360, 407, 415, 419, 420, 423,
 424, 437, 439, 440, 441, 443, 445, 446,
 447, 449, 453, 458, 459, 461, 463, 480, 482,
 489, 492; — v. și *Baronzi*
 Iorgulescu, B. 347, 414, 492
 Irineu, Cora 105, 469
 Isidorus 111, 284, 286
 Ispirescu, P. 185, 453
 Istrati, N. 235
 Ișircov 307, 308
 Iulianus Genitor 390
- Jaberg, K. 255
 Jachmann, G. 393
 Jacob, G. 263
 Jacoby, F. 380, 401, 403
 Jäger, W. W. 368
 Jagić, V. 58, 258
 Jebb, R.C. 390
 Jéquier, G. 146
 Jerphanion, G. de 61
 Jeronim 457
 Ješina, P. I. 14, 158, 270
 Jespersen, Otto 344
 Jipescu, Gl. M. 95
 Jireček, C. 25, 27, 40, 51, 58, 63, 80, 93,
 151, 170, 259, 305, 306, 307, 308, 311, 312,
 318, 327, 441
 Joachim, H. 384, 385, 392
 Joannin, J. M. 320, 328, 486, 487
 Jokl, Norbert 143, 144, 145, 147, 151, 249,
 253
 Josephus 451
 Jud, J. 44, 63
 Jullian, C. 368, 389, 391
 Jung, J. 312
 Juret, A. C. 365, 392
 Justi, F. 49
 Jüthner, J. 152
 Juvenal 371, 375, 377, 396, 404, 484
- Kadlec, K. 307, 312
 Kahrstedt 38
 Kaibel, G. 391
 Kaindl, R. F. 61, 122, 126, 459
 Kalb, W. 394
 Kalinka, E. 312
 Kallenberg, H. 366
 Kalužniacki, E. 237
 Karadžić, Vuk. Stef. 93
 Kauffmann, Fr. 490
 Kaniz, F. 311
 Kazarow, Gawril I. 464
 Kélékian, Diran 128, 189
 Kelemen, L. 45
 Keller, O. 415, 445
 Kerler, D. A. 130, 131
 Kieckers, E. 277
 Kieffer—Bianchi 9, 15, 16, 17, 19, 109, 128,
 172, 180, 183, 188, 206, 220, 228, 251,
 261, 262, 263, 269, 270, 271, 272, 284,
 313, 316, 333, 360, 436, 438, 443, 446, 447,
 449, 453, 456
 Kiessling—Heinze 395
 Kipp, Th. 394
 Kirileanu, G. T. 56, 59, 95, 109, 116, 118,
 143, 151, 152, 159, 164, 167, 170, 213, 214,

- 263, 275, 287, 300, 329, 338, 344, 345, 347, 451
 Kirileanu, Simion T. 152
 Kisch, G. 8, 315, 348
 Kleinpaul, R. 34
 Klotz, R. 397
 Kluge, Fr. 7, 109, 149, 360, 440
 Knapp, Charles 397
 K[odrescu], I. M. 250
 Kogălniceanu, Enache 11, 12
 Kogălniceanu, M. 11, 12, 13, 14, 46, 54, 88, 219, 270, 301, 304, 349, 442
 Kohlbach, B. 240, 485, 490
 Kohler, J. 394
 Köhm, J. 392
 Kopitar, J. B. 59, 464
 Korais, A. 143, 144, 145, 152, 192, 197, 201, 205, 213, 226, 229, 234, 237, 238, 249, 254, 481, 483
 Kornemann, E. 152, 259
 Körte, A. 388, 389
 Körting, G. 82, 119
 Krahe, H. 328
 Krauss, Fr. 273
 Krek, G. 315, 418
 Kretschmayr, H. 246
 Kretschmer, P. 143, 144, 257, 368, 389
 Kroll, W. 21, 368, 385, 388, 395, 396, 399, 403, 404; Kroll—Skutsch 396, 399; — v. și *Ausfeld, Pauly, Teuffel*
 Kropatscheck, G. 9
 Krumbacher, K. 351
 Kugler, F. X. 387
 Kühner, R. 366
 Kukules, Fedon 478, 489, 490
 Kurfess, A. 394
 Kuun, Géza 15, 34, 43, 261, 271, 301, 302, 304, 311, 312, 347, 459
 La Croix 305
 La Mottraye 312
 Lacea, C. 115, 200, 206, 208, 209, 228, 234, 237, 244, 250, 254, 274, 290
 Laevius 378, 398
 Lafaye, G. 106
 Lambert 394
 Lambrino, Al. 58
 Lambros, Sp. P. 316, 423
 Lamer, Hans v. *Hunger*
 Landgraf, G. 366, 495
 Lang, A. 403
 Langkavel 278
 Langlois 354
 Langmantel 305
 Lattes, E. 388, 389, 394
 Laugier, Ch. 132
 Laurand, L. 250
 Laurian, A. T. 106, 250
 Lawson, J. C. 193, 493
 Lăbușcă, N. 205, 249
 Lecca, O. G. 344
 Léger, L. 58, 80, 306, 307; — v. și *Niederle*
 Legrand, É. 12, 41, 59, 160, 163, 257, 390; Legrand—Pernot 116, 151, 152, 207, 241; Legrand—Gidel 458
 Lehmann—Hartleben 386
 Lejay, P. 375, 391, 394, 395, 400
 Lenel 394
 Leo, F. 372, 379, 386, 389, 392, 393, 394, 395, 400, 402, 403, 404
 Leon Filozoful 458
 Leon, N. 6, 131, 499
 Leotti, A. 200, 207, 234, 471
 Leskien, A. 4, 10
 Leumann, E. 392
 Lévy-Brühl, H. 394
 Lévy, Isidor 387
 Lewy, Ernest 464
 Licinius 400
 Linderbauer, P. B. 388
 Lindsay, W. M. 23, 25, 106, 111, 161, 259, 277, 284, 389, 393, 396, 490, 492, 494
 Lingenthal, Zachariae von 26
 Lipsius, J. H. 401
 Littré, E. 168, 202
 Littmann, Enno 345
 Litzica, C. 43
 Liuba—Iana 162, 171, 415, 441
 Livius Andronicus 374, 378, 388, 390, 397, 398
 Livius, Titus 108, 371, 374, 386, 388, 392, 394, 395, 398
 Löbel, Teofil 260, 261, 263, 265
 Longinescu, S. G. 90, 109, 130, 131; Longinescu—Patrogniet 25, 28, 70, 290
 Loth, F. 67
 Lovinescu, E. 424
 Lucanus 386
 Luciau 414
 Lucilius 374, 375, 376, 377, 396, 397, 398
 Lucrețiu 96, 106, 108, 399, 400
 Lugojianu, O. 248
 Luiz 106
 Lungianu, M. 105, 186, 285, 304
 Lukács, A. 350
 Lukácsi, Kr. 347, 348, 352
 Lupescu, M. 10; — v. și *Pamfile*
 Luscius Lavinius (Lanuvinus) 390
 Luther 7
 Lygdamus 401

- Macarie 89
 Macaulay, T. B. 404
 Mackail, J. W. 384, 403
 Macrobius 72, 372, 393, 403
 Macuŝev 311
 Madan, G. 444
 Magister, Sym. 23, 41
 Maidhof, Adam 387
 Maiorescu, I. 142, 312
 Maiorescu, T. 307, 312
 Manastyrski, Al. 479
 Mann, Maurice 233
 Manninen, I. 93
 Marc, Fr. 396
 Marchot, Paul 489
 Marcocchia, G. 57
 Maretic, T. 305
 Marian, S. Fl. 97, 98, 101, 109, 118, 120,
 125, 129, 130, 132, 163, 189, 191, 233,
 253, 254, 265, 281, 344, 352, 353, 357, 360,
 434, 441, 442, 444, 450, 451, 459, 470,
 497, 498
 Marienescu, At. 163
 Marignolli, Giovanni de 62
 Marinov, D. 138
 Marouzeau, J. 107, 368, 384, 386, 399
 Marquart, J. 63, 452, 456, 457, 459
 Martha, J. 388, 389
 Marŝial 355, 370, 375, 395, 401, 402, 490
 Marzell, H. 294, 295, 488
 Marx, Fr. 384, 397, 398, 401
 Massim, I. C. 106, 250
 Mateescu, C. N. 9, 26, 42, 285, 331, 418,
 423, 436, 440, 442
 Mauricius 205
 Maxwel, I. 252
 Maŝuranič, Vl. 61, 180, 191, 244, 291, 318, 328
 Mazzoni, Guido 404
 Medici, Lorenzo de 119
 Mehedinŝi, S. 265
 Meillet, A. 28, 83, 218, 363, 366, 367, 368,
 386, 387, 392, 463
 Meineke, A. 400
 Meister, K. 384, 388, 392
 Melhisedec 33, 50, 56, 118, 267, 299, 307,
 328, 341
 Melich, J. v. *Gombocz*
 Melioranskij 50
 Menandru 372, 378, 402, 403, 459, 495
 Menge, Hermann 106
 Meninski 196
 Meozzi, A. 368
 Mėril, E. du 393
 Meringer, R. 393
 Merkel, R. 403
 Merlo, C. 118
 Mestugeari, V. 45
 Metellus 393
 Meusel, H. 152, 359
 Mevlamā-abd-er-Rahman Giami 333
 Meyer, Eduard 344, 359, 369, 385, 387, 454,
 491
 Meyer, G. 15, 17, 23, 26, 30, 51, 61, 79,
 93, 97, 99, 105, 145, 147, 158, 160, 161,
 163, 170, 173, 177, 179, 188, 193, 194,
 197, 204, 211, 212, 213, 220, 236, 245,
 250, 256, 257, 262, 263, 274, 283, 285, 289,
 305, 312, 315, 316, 344, 347, 349, 415, 448,
 449, 490
 Meyer, R. M. 391
 Meyer-Lübke, W. 5, 9, 10, 119, 144, 174,
 202, 217, 259, 277, 384
 Michailescu, A. S. 265
 Michaut, G. 386, 389, 390
 Migne, J.P. 476
 Mihalache, D. v. *Rădulescu-Codin*
 Mihăileanu, P. 472
 Miklosich, Fr. 5, 8, 36, 43, 44, 62, 77, 78,
 79, 81, 91, 92, 93, 115, 134, 142, 160, 168,
 171, 172, 175, 178, 180, 184, 190, 196,
 205, 230, 231, 236, 246, 252, 257, 259,
 260, 281, 285, 299, 313, 322, 345, 347, 436,
 442, 446, 459, 463, 464, 478; Miklosich—
 Müller. 37
 Milescu, N. 83
 Miliaraki, A. 61
 Millet, G. 152
 Milot—Molnar 195
 Mimmermos 381, 401
 Minas, Tokattŝi 53
 Minasi, G. 393
 Minea, I. 40, 50, 51
 Minns, E. 112
 Mirmont, de 401
 Mitsotakis 163, 248
 Măndrescu, S. C. 110
 Moceanu, N. T. 125
 Moisil, C. 8
 Moisiu, V. 15, 16, 54, 106, 113, 440, 469
 Moldovan—Togan 304, 307
 Molmenti, P. 8
 Molnar, I. v. *Milot*
 Mommsen, Th. 55, 369, 383, 384, 394, 404
 Monceaux, P. 384
 Morariu, Leca 98, 237, 273, 290, 358, 484
 Morelli, Camillo 459
 Moritz, H. 307
 Motogna, V. 348
 Mototolescu, D. 32, 56
 Moxa 235
 Mras, K. 397
 Muller, Fr. 385, 387

- Muller Jzn., F. 396
 Muller, H. J. 384
 Müller, C. F. W. 395
 Müller, J. v. *Miklosich*
 Münscher, K. 391
 Münzer 391
 Murgoci, G. M. 113, 414
 Murko, M. 446
 Murnu, G. 61, 282
- Naevius 371, 391, 393
 Naumann, Hans 391
 Nazari, O. 36, 399, 449
 Nädejde, I. 32
 Nästurel, U. 324
 Nearchos 388, 395
 Neculce, I. 46, 87, 88, 442
 Nedioglu, G. 303
 Negoescu, Cristu 252
 Negrea, Camil 347
 Negruzzi, C. 198
 Nehring, A. v. *Schrader*
 Némethy Géza 380, 400, 401
 Nepos, Cornelius (Bibaculus) 375, 400
 Nestor 8, 49
 Nettleship, H. 388
 Nicetas, Akominatos 262, 306, 307, 324, 414
 Nicolaescu, Nistor 293
 Nicolaescu, St. 16, 269, 313
 Nicolăescu-Plopșor, C.S. 32, 180, 199, 246, 285, 469
 Niculiță-Voronca, El. 266
 Niebuhr, B.G. 373, 393
 Niedermann, Max 106, 284, 366
 Niederle, L. 57; Niederle—Léger 15
 Nigolius, 404
 Ninck, Martin 282
 Nistor, I. 280, 302
 Nonius 494
 Norden, Ed. 60, 108, 146, 152, 369, 385, 390, 391, 393, 395, 396, 398, 399, 400; -v. și *Gercke*
 Novacoviciu, E. 125, 132, 231, 248, 254, 321, 352
 Novaković, Stoian 57, 355, 356, 359, 360, 451, 453, 454, 458, 459
 Novati, F. 386
 Noyes, James O. 498
 Nöldeke, Th. 452, 457
 Nyrop, Kr. 83, 132, 384
- Olariu, D. R. 496
 Olney, W. 387
 Olschki, L. 394
 Oppermann, Edm. 312
 Opreanu, S. 138
 Oprescu, G. 17
 Ordway 106
 Orendi, Jul. 398
 Otescu, I. 81, 151
 Otto, W. F. 27, 393, 495
 Ovidiu 144, 159, 379, 380, 382, 386, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 403
- Pacuvius 377, 378
 Pais, Ettore 394, 495
 Palladius 284
 Pamfile, T. 6, 16, 18, 28, 70, 81, 92, 95, 98, 108, 125, 126, 127, 128, 132, 133, 150, 151, 157, 158, 162, 164, 165, 169, 189, 199, 201, 203, 204, 209, 215, 221, 245, 246, 249, 255, 259, 262, 263, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 275, 290, 301, 303, 304, 307, 312, 326, 330, 412, 420, 439, 440, 441, 444, 445, 447, 449, 455, 479; Pamfile—Lupescu 180, 253
 Panaitescu, Emil 499
 Panaitescu, P. P. 54, 280, 360
 Pann, A. 46, 51, 470
 Panțu, Z. 6, 19, 73, 95, 100, 101, 103, 141, 158, 165, 168, 197, 201, 250, 252, 253, 264, 272, 278, 279, 292, 294, 295, 303, 313, 328, 330, 419, 438, 449, 467
 Papadopol-Calimah, Al. 46, 58, 301
 Papahagi, P. 9, 16, 28, 70, 91, 103, 104, 109, 111, 115, 116, 140, 141, 143, 149, 150, 151, 156, 158, 162, 163, 164, 173, 182, 188, 190, 219, 223, 258, 261, 263, 264, 265, 266, 269, 278, 292, 303, 305, 312, 327, 415, 423, 448, 468, 495
 Papahagi, Tache 90, 92, 94, 133, 141, 147, 207, 284, 285, 288, 321, 323, 482, 492
 Pape, W. 38
 Papiu-Ilarian, Al. 305, 311
 Paribeni, R. 80
 Paris, G. 80, 384
 Parmentier, L. 282
 Parthenios 381
 Parthey v. *Pinder*
 Partsch, J. 400
 Pascal, Carlo 398
 Pascoli, Giovanni 453
 Pascu, G. 11, 14, 16, 18, 30, 33, 39, 44, 52, 76, 83, 84, 85, 88, 90, 92, 95, 101, 104, 113, 115, 116, 128, 132, 133, 149, 151, 157, 163, 164, 167, 169, 171, 173, 174, 183, 184
- Ochs, E. 39
 Octavius Avitus 372
 Odobescu, Al. 158, 302

- 186, 189, 195, 201, 211, 212, 215, 219, 221, 223, 224, 225, 230, 241, 248, 249, 253, 255, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 271, 272, 273, 274, 278, 280, 291, 299, 304, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 325, 326, 327, 328, 344, 345, 436, 447, 459, 465, 466, 468, 488, 489, 490
- Pasquali, Giorgio 385, 402
 Passienus Paulus 403
 Passow, A. 180
 Pașcanu, M. 29, 32, 33
 Patin, M. 400
 Patriciu, E. I. 224, 229
 Paul de Alep 12, 310, 312, 313, 352
 Paul, H. 357
 Paulus ex Festo 396, 494
 Pauly—Wissowa 5, 55, 317, 388, 451;
 Pauly—Wissowa—Kroll—Witte 93, 96
 Pavet de Courteille, M. 50
 Pawlowsky, J. 469
 Paxis, Pierre 491
 Păcală, V. 17, 32, 70, 73, 90, 93, 106, 127, 128, 133, 165, 169, 179, 215, 265, 349, 459
 Păsculescu, N. 6, 9, 16, 20, 22, 94, 155, 159, 160, 169, 170, 171, 178, 209, 245, 258, 262, 264, 270, 271, 272, 273, 275, 285, 304, 307, 314, 318, 345, 359, 415, 416, 421, 422, 423, 425, 426, 436, 437, 439, 440, 441, 443, 444, 446, 447, 448, 471, 473
 Pârvan, V. 44, 393, 495
 Pedersen, H. 145
 Pejacević 57
 Pellizzi, Camillo 368
 Perdrizet, Paul 6, 10, 108
 Pernot, H. v. *Legrand*
 Perrier, Edm. 360
 Persius Flaccus 375, 377, 446
 Perthes, Boucher de 81
 Perušek, R. 196
 Peter, H. 388
 Petridis 15
 Petronius 25, 76, 148, 396, 403, 495
 Peucer 106
 Pfister, Fr. 384
 Philipon, E. 488
 Philippide, A. 9, 11, 15, 18, 24, 43, 118, 126, 132, 133, 140, 148, 170, 203, 216, 245, 260, 265, 276, 278, 285, 299, 300, 306, 307, 312, 319, 321, 348, 438, 495
 Philitas 380, 381, 396, 401
 Pianigiani, O. 326
 Pichard, L. 391, 495
 Pichler 312
 Pichon, René 398
 Picot, É. 18, 274, 449
 Piercy 177
 Pillon, A. 106
 Pindar 148, 378, 391, 459
 Pinder—Parthey 55
 Piton 276
 Pirvescu, Pompiliu 94, 305, 443, 448
 Platon 148, 387, 389, 391, 396, 399, 404
 Plaut 15, 386, 389, 391, 394, 403
 Plessis, Fr. 393, 395, 403
 Plinius-cel-Bătrîn 38, 168, 188, 278, 381, 383, 396, 398, 403
 Plinius-cel-Tînăr 394, 396, 399, 403
 Ploeșteanu, Nifon N. 216
 Plutarch 27, 146, 388, 395, 396, 478
 Polibiu 27, 44, 372
 Pollio 398
 Politis, N. G. 62, 80, 93, 143, 144, 145, 160, 250, 452
 Pokorny, J. 464
 Polizu, G. A. 275, 288, 289
 Pollux 106, 286
 Pompiliu, Miron 100, 349, 439, 440, 442, 444, 462, 468
 Ponchont, M. 401
 Poni, P. 304, 313
 Pontrandolfi, Gaspare 388
 Pop, Beniamin 193
 Pop, Ghiță 149
 Pop, S. 186, 291, 345
 Pop-Reteganul, I. 105, 149, 208, 285, 444, 447, 459, 460
 Popa-Lăseanu, G. 312
 Popescu-Ciocănel, I. 224, 229, 260
 Popescu, Radu 41, 88, 91, 178, 498
 Popescu-Voitești, I. 273
 Popovici-Bănățeanu, I. 189
 Popovici, Iosif 27, 97, 120, 141, 142, 194, 260, 312, 318, 328, 329, 354, 409, 412, 421, 439, 442, 445, 460, 489
 Popovici, I. N. 36, 209, 269, 415, 424
 Popoviciu, A. 496
 Popowicz, E. 62, 220, 490
 Porcius 400
 Porphyrio 378, 396, 398
 Porphyrogennetos 43, 246, 452, 457
 Poseidonius 378, 385
 Postgate, J. P. 392, 401, 403
 Pradel, Fritz 162, 476
 Praschniker, C. 44
 Precup, G. 132
 Premerstein, A. 80
 Probus 396
 Procopius 5, 43, 58, 282, 306
 Procopovici, Al. 42, 90, 190, 191; — v. și *Pușcariu*
 Propertius 371, 379, 380, 381, 382, 391, 398, 400, 401, 402, 403

- Psellos, M. C. 193
 Pseudo-Kallisthenes 457
 Psichari, Jean 26, 152
 Ptolemeu 315, 400
 Pușcariu, Sextil 17, 42, 83, 88, 95, 104, 105, 149, 151, 157, 178, 205, 210, 216, 219, 228, 233, 245, 256, 275, 282, 284, 299, 319, 322, 325, 347, 466, 467, 468, 470; Pușcariu — Procopovici 78, 86, 89
 Pușchilă, D. 31, 83, 87, 150, 228, 466
 Pythagoras 395
- Quicherat, L. 84, 276
 Quintilian 107, 374, 375, 376, 377, 379, 393, 394, 395
- Rabelais, F. 222
 Racine 107
 Racovița, M. 15
 Radloff, W. 50
 Raletti, D. 247, 444
 Ramorino, F. 392
 Ramsay, W. M. 269, 389
 Ramshorn 106
 Rasi, P. 398
 Rava, L. 403, 404
 Raynaud, F. v. *Heyd*
 Rădulescu-Codin, C. 31, 81, 84, 86, 100, 102, 103, 105, 109, 110, 115, 116, 127, 128, 132, 150, 169, 172, 180, 189, 200, 202, 214, 221, 241, 252, 254, 263, 265, 271, 274, 303, 304, 315, 349, 350, 420, 421, 423, 441, 442, 446, 465, 466, 471; Codin—Mihalache 16, 121, 127, 133, 134, 157, 163, 255
 Răuțescu, I. I. 128, 462
 Redhouse, J. W. 9, 173, 247, 270
 Regnaud, Paul 366
 Reich, H. 394
 Reichersdorf, G. 305
 Reinhardt, K. 403
 Reinach v. *Bertrand*
 Reitzenstein, R. 60, 391, 398
 René, Jean 17
 Renier, R. 384
 Rennie, W. 395
 Rhinton Tarentinul 376
 Ribbeck, O. 387
 Richardt, A. 393
 Richter, Elise 384
 Richter, Max 398
 Riegler, R. 253, 360, 472, 478, 488, 490
 Riepl, W. 394
 Riese, A. 60, 397
- Rigutini, G. v. *Fanfani*
 Ritschl, F. 389
 Rohde, Erwin 15, 108, 385, 400
 Rohlf, G. 248, 249
 Rohr 131
 Roiron 398
 Rolland, E. 252, 360, 445, 485
 Romagnoli, Ettore 385
 Romanus, Verginius 349
 Roques, Mario 83, 354
 Roscher, W. H. 108
 Rose, H. I. 388
 Roseti, Radu (istoricul) 53, 211, 249, 349
 Rostagni, Augusto 365
 Rössler, R. 260
 Roth, Theodor 334
 Rothe, C. 399
 Rothstein, M. 402
 Roy, H. 220
 Rudow, W. 260
 Rudwin, M. G. 123
 Rufus 386
 Russo, D. 3, 11, 62, 111, 112, 151, 203, 346, 459, 490
 Rühl, Fr. 248, 391, 480
- Sachs, Hans 119
 Sachsenheim, Herman von 39
 Sadoveanu, M. 150, 198, 251, 255, 359, 456
 Saglio, Edm. v. *Daremberg*
 Saint-Martin, Vivien de 27, 61, 331, 417
 Sakellarios 15
 Salaville, S. 4, 5, 10, 43
 Sallustius 395
 Salmon, J. 360
 Salviu, G. P. 224, 229
 Sanders 106
 Sandfeld-Jensen, Kr. 151
 Sandu-Aldea, C. 16
 Sappho 386, 399, 400, 403
 Saran, Fr. 392
 Sathas, C. N. 152; Sathas—Legrand 276
 Saussure, F. de 82, 107
 Savin, Petru Gh. 250
 Savy-Lopez, Paolo 488
 Săghinescu, V. 100, 166, 261
 Săulescu, G. 222
 Scaliger, J. 386
 Scăriariul, Ioan 27
 Schanz, M. 398, 399
 Schapire, Rosa 404
 Scheftelowitz, J. 133
 Scheidweiler, F. 400
 Scheludko, D. 197, 240
 Schiaffini, A. 359

- Schiltberger, H. 305
 Schleicher, A. 366
 Schmalfeld 86
 Schmidt, Bernhardt 106, 148, 152, 448, 478, 494
 Schmidt, I. H. Heinr. 86
 Schmidt, J. A. E. 31, 220, 252, 284
 Schmitt, J. 246
 Schneller, Ch. 190
 Schneeweis, Edm. 231, 238
 Schnetz, Joseph 55
 Schopf 365
 Schöll, Fritz 15
 Schott 494
 Schrader, O. 161, 256, 258; Schrader—Ne-
 hring 9, 43, 44, 131, 195, 494; — v. și *Hehn*
 Schrijnen, Jos. 8
 Schröder, Edm. 62
 Schuchhardt, Carl 55, 79
 Schuchardt, H. 44, 67, 168, 184, 190
 Schulden, Adolf 38, 200
 Schultze, W. 88, 388, 389, 394
 Schultz, W. 395
 Schuré, Ed. 386
 Schwandtner, E. 347
 Schwers, J. 62
 Scott, J. A. 399
 Scriban, A. 27, 30, 85, 86, 105, 122, 133, 167,
 169, 186, 187, 209, 211, 242, 245, 254, 280,
 324, 325, 345, 347, 468
 Seckendorff, D. Terso 243
 Secrieriu 499
 Sellar, W. Y. 370, 403
 Semenos, A. 111, 112
 Seneca 390, 396, 398
 Serra, G. D. 63, 218
 Sestini, D. 312
 Settegast, F. 454
 Sevastos, Elena 438
 Siegescu, Jozsef 468
 Sihler, E. G. 395
 Sieglin, W. 312
 Sikes, E. S. 384, 387
 Silius Italicus 386, 391
 Simaristus 106
 Simion Dascălul 358
 Simionescu, I. 496, 497, 498
 Simon de Keza 459
 Simonides 399, 400, 403
 Simonyi, Siegmund 67, 68, 465
 Sirigul, Meletie 38
 Siruli, Efrem 346
 Skok, P. 50, 202, 207, 247, 300, 348, 349
 Skutsch, Fr. 379, 388, 392, 394, 395, 399, 400;
 — v. și *Kroll, Teuffel, Wünsch*
 Smiley, Charles Newton 387
 Smith, W. 359, 360, 401
 Smythe Palmer, A. 8
 Snellman, Walter I. 389
 Solon 403, 493
 Soltau, W. 389
 Sommer, F. 366, 368
 Sophocles, E. A. 9, 21
 Sourdille, C. 387
 Sperantia, Th. 450; — v. și *Candrea*
 Spiegelberg, W. 387
 Spitzer, L. 104, 107, 132, 144, 145, 232, 270
 Stahl, J. M. 366
 Stamati, C. 46, 95, 166
 Stamati, T. 86
 Statius 385
 Stavrescu, P. 232, 287
 Stavrinus 59
 Stefanelli, T. V. 99, 120, 462, 469
 Stein, E. 26
 Steiner, E. 151
 Stemplinger, Eduard 131, 390, 392, 478
 Stephanus, H. 169, 177, 358
 Stolz, Fr. 366
 Stöckle, A. 246, 290
 Stoicescu, D. 62
 Stowasser, J. M. 9
 Strabo 356, 458, 459
 Strausz, Ad. 129, 163
 Streitberg, W. 307, 384
 Strzygowsky, J. 385
 Suetonius 102, 373, 388
 Suidas 177, 358, 478
 Suleiman Seix 49, 50
 Sulpicia 381, 401
 Sulzer, Fr. J. 254
 Suolahti, H. 445
 Swainson 445
 Szádeczki, L. 41
 Szamota—Zolnay 165, 167, 276
 Szongott, Cristofor 337, 338, 339, 340, 341,
 342, 346, 348, 350, 351, 352
 Syncellus 5
 Șaguna 247
 Șăineanu, L. 3, 9, 11, 15, 16, 26, 28, 44,
 53, 80, 81, 82, 88, 93, 100, 110, 113,
 117, 126, 128, 129, 133, 137, 138, 140,
 142, 149, 161, 169, 170, 179, 180, 184,
 185, 186, 188, 189, 192, 193, 197, 198,
 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 209,
 210, 212, 214, 217, 218, 220, 223, 225,
 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 235, 236,
 238, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 247,
 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 260,
 261, 262, 263, 264, 265, 268, 269, 270.

- 271, 272, 279, 281, 284, 291, 299, 302, 304, 311, 315, 319, 326, 328, 331, 332, 344, 345, 357, 359, 417, 442, 443, 444, 446, 454, 455, 459, 466, 471, 481, 483
- Şincai, G. 132, 167, 288
- Ştefulescu, A. 36, 42, 103, 183, 317, 325, 326, 347
- Şutu, S. 99, 470, 471
- Tacit 5. 122, 259, 365, 371, 372, 382, 386, 391, 392, 394
- Tafrafi, O. 270, 309, 311
- Tagliavini, Carlo 106
- Tanoviceanu, I. 29, 56, 349
- Tappolet, E. 149, 489
- Taylor, Lily Ross 389
- Teenwen, St. W. J. 487
- Teleajen, Sandu 216, 344
- Teliman 301
- Teodorescu, G. Dem. 6, 9, 10, 16, 17, 99, 109, 130, 134, 175, 187, 246, 262, 266, 267, 349, 409, 410, 413, 414, 415, 417, 418, 421, 422, 425, 433, 435, 439, 440, 441, 444, 446, 448, 449, 476, 478, 489, 492
- Teodorescu, Stoica 226, 317
- Teophanes 51, 482
- Terentius 372, 378, 390, 403
- Terracini, B. A. 365
- Terza, E. la 368
- Teuffel, W. S. 396, 399; Teuffel—Kroll—Skutsch 385
- Theocrit 372, 379, 380, 381, 400
- Thewrewk, E. 225, 247
- Thomas, P. 384, 385
- Thompson, A. W. 445
- Thomsen, Vilh. 49, 347
- Thorn, A. Chr. 326
- Thovéz, Enrico 386
- Thulin, V. C. 393
- Thumb, A. 307, 387
- Thurneysen, Rud. 249, 388
- Tiberius 371, 386
- Tibullus 379, 380, 381, 382, 395, 398, 400, 401, 402
- Tiktin, H. 3, 4, 15, 16, 25, 29, 31, 33, 61, 62, 86, 99, 100, 117, 118, 121, 127, 128, 129, 133, 136, 138, 141, 142, 149, 150, 151, 155, 159, 161, 162, 166, 172, 179, 184, 186, 198, 202, 205, 206, 209, 217, 219, 220, 222, 223, 225, 227, 228, 230, 231, 233, 235, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 247, 250, 253, 254, 255, 260, 262, 271, 276, 285, 287, 289, 291, 294, 315, 323, 333, 334, 337, 343, 344, 349, 357, 440, 472, 483, 484, 487
- Timotheus 390
- Tittoni, T. 404
- Tocilescu, Gr. 9, 26, 135, 185, 187, 222, 234, 251, 252, 294, 312, 415, 416, 418, 421, 425, 426, 433, 434, 436, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 454, 455, 478, 490
- Togan, N. v. *Moldovan*
- Tolkiehn, J. 403
- Tomaschek, W. 38, 459, 464
- Tommasèo, N. v. Fanfani
- Trausch, Jos. 41
- Triandaphyllides, Manolis A. 15, 21, 26, 114, 305
- Triantaphyllidès, C. C. 26
- Troll, P. 401
- Tröster, J. 60
- Tsikopulos 51
- Tucidide 259
- Tulbure, Gh. 326
- Tzetzes, J. 80
- Țiplea, Al. 489
- Ullmann 396, 401
- Ureche, Gr. 24, 33, 35, 36, 50, 70, 77, 78, 84, 89, 91, 120, 132, 176, 209, 269, 414, 424, 454
- Ureche, V. A. 11, 13, 14, 84, 131, 172, 278, 301, 349, 446
- Usener, H. 119
- Ussani, Vincenzo 386
- Vahlen, J. 391, 394
- Valla, L. 106
- Valle, Francesco dela 383
- Vallé Poussin, L. de la 387
- Vámbéry, H. 50, 127, 261, 269, 316, 317, 453, 467
- Varlaam 31, 62, 141
- Varro Atacinus 397, 400
- Varro, Marcus Terentius 157, 373, 375, 376, 377, 384, 385, 397, 398, 494
- Vasilevschi, B. 309
- Vasiliiu, Al. 15, 118, 245, 425, 435, 444, 446, 455
- Vasmer, Max 110, 174, 467
- Văgăonescu, M. 328
- Vendryes, J. 151, 363, 366, 367, 384
- Veniamin Costache 105
- Vergiliu 96, 144, 372, 378, 379, 380, 382, 385, 386, 391, 393, 396, 398, 399, 400, 401, 403, 465
- Vetter, E. 393
- Vilsan, G. 247, 313; — v. și *Giuglea*

- Vircol, V. 149, 166, 214, 219, 262, 299
 Virnav, V. 275
 Virnav, T. 345
 Viciu, Al. 9, 10, 16, 30, 70, 95, 99, 101,
 102, 104, 110, 123, 126, 128, 155, 156,
 162, 163, 164, 165, 166, 167, 171, 172,
 174, 190, 195, 208, 210, 213, 225, 231, 233,
 238, 245, 246, 247, 248, 249, 265, 268,
 289, 295, 303, 332, 344, 347, 350, 353,
 414, 418, 435, 440, 442, 469
 Vissarion, I. C. 449, 489
 Vitencu, A. 56
 Vlahuță, Al. 149
 Vogel, M. 8, 403
 Vogt, R. 83
 Volcker, P. 384
 Vollmer, Fr. 393, 403
 Vossler, K. 277, 384
 Vretòs, J. 494
 Vulpian, D. 26, 109, 245, 415, 447, 448

 Wackernagel, Jakob 387, 393
 Wagner, M. L. 284
 Wahlestedt, Axel 54
 Wahrmann, P. 140
 Waiter, C. 389
 Walde, Alois 9, 25, 109, 149, 258, 388, 399
 Warde Fowler, W. 384, 393
 Wedkiewicz, St. 62, 281
 Weidelt 158
 Weidner, A. 387
 Weigand, E. 385
 Weigand, G. 15, 52, 78, 87, 91, 102, 106,
 110, 112, 155, 163, 171, 184, 224, 226,
 230, 288, 291, 301, 315, 317, 320, 346,
 447
 Weise, O. 132, 388
 Weiss, Fr. v. 310
 Wells 387
 Wendland, Paul 152, 368
 Wentzel, W. 446
 Werner, Carl 8
 Wescher 59
 Wesselofsky, A. 246, 457

 Wessely, Carl 68
 Weston, A. H. 402
 Westphal, St. 366
 Wetsberg 452
 Wetzler—Welte 130, 344
 Wheeler, O. L. 396
 Widemann, A. 453
 Wight-Duff, J. 385, 387
 Wilamowitz-Moellendorff, U. v. 28, 108, 119,
 370, 371, 375, 376, 377, 379, 380, 381,
 382, 385, 386, 387, 391, 392, 395, 396,
 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404,
 495
 Wilhelm, Fr. 403
 Wilke, W. 359, 454
 Wilser, L. 10, 122, 259
 Winckelmann 385
 Wissowa, G. 392, 403; — v. și *Pauly*
 Wlislöcki, H. von 117, 214, 351
 Wölfflin, E. 254, 388
 Wright, A. R. 491
 Wright, Jos. 366
 Wundt, W. 493
 Wünsch, R. 477; Wünsch—Skutsch 9

 Zanne, I. A. 53, 100, 115, 116, 117, 124,
 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 138,
 148, 164, 170, 189, 198, 215, 238, 248,
 251, 252, 253, 275, 288, 302, 343, 344,
 345, 347, 348, 349, 353, 470, 472, 482,
 484, 486, 487, 493
 Zanner 118
 Żelechowski, E. 55, 57, 61, 62, 116, 131,
 132, 133, 197, 198, 199, 200, 201, 203,
 205, 206, 215, 217, 219, 223, 224, 226,
 227, 228, 233, 236, 237, 238, 239, 240,
 241, 242, 243, 244, 251, 253, 320, 321,
 326, 327, 329, 344, 345, 349, 350, 351,
 353, 471, 479
 Zenker, J. Th. 49, 61, 62, 123, 151, 192,
 194, 196, 198, 199, 200, 203, 205, 206,
 207, 208, 214, 227, 229, 239, 241, 243,
 244, 249, 250, 261, 262, 264, 265, 268,
 269, 270, 274, 287, 288, 312, 316, 317,

- 318, 319, 333, 341, 342, 343, 344, 345, 351, 471, 485, 487
Zeuss, K. 27, 55, 66, 268
Ziebarth, E. 394
Zielinski, Th. 392, 404
Zimmermann, A. 393
Zimmermann, Franz 8, 9
Zlatarski, S. 51
Zlataust 334
- Zolnay, Gy. v. *Szamota*
Zonaras 112, 415
Zotta, Sever 301
- Xanthoudidis 305
Xenophon 27, 372, 391
Xenopol, A. D. 29, 31, 32
- Youssef 128, 182, 247, 269, 270, 271.

CUPRINSUL

Prefață (CONSTANTIN DAICOVICIU)	V
Introducere ● Notă asupra ediției (M. B. și I. M.)	IX
I. ÎNTRE FILOLOGIE ȘI ISTORIE	
Între filologie și istorie	3
Pasagii obscure din Miron Costin	11
Adaus	18
Urme bizantine în românește	20
Din vechea noastră terminologie juridică: <i>ferie</i>	29
Mărunțișuri istorico-filologice	34
Note și observații istorico-filologice	46
II. SEMANTICĂ	
O problemă semantică	67
Studii de semantică. I Observații semantice asupra „Irodot”-ului de la Coșula	69
Studii de semantică. II Probe de sinonimică românească	95
Note semantice	111
Din sinonimica lui „drac”: <i>Chiorchiojilă</i>	113
Din sinonimica „dracului”	115
În cirneleagă	118
Iarăși „cirneleagă”	121
Sfinții-medici în graiul și folclorul românesc	124
Post-scriptum la „Sfinții-medici”	135
Semantism românesc și semantism balcanic	139
III. ETIMOLOGIE	
Etimologii	155
Originea rom. <i>sat</i>	256
Contribuție la studiul elementelor orientale din limba română	260
Un ecou al vechii mode franceze la noi: <i>pulpană</i>	275
Span. <i>ninguno</i> , „nici unul”	277
Cîteva cazuri de etimologie populară la nume de plante	278
Cordun	280
Originea pol. <i>multan</i>	281
Din nomenclatura calului. [I] — În legătură cu <i>Chestionarul</i> d-lui Pușcariu.	282
Din terminologia calului. II	287
Etimologii populare	293
IV. ONOMASTICĂ	
Cîteva considerații asupra toponimiei românești	299
Note de prosopografie dobrogeană	306
Note de toponimie dobrogeană	309

Din toponimia românească	314
Contribuții onomastice	316
Din onomastica folclorică	330
Glose românești în patronimicele armenesti din Ardeal	332
Contribuție la onomastica romanului lui Alexandru și romanului Troiei	354
V. FILOLOGIE CLASICĂ	
Două metode în propunerea gramaticii comparate a limbilor clasice. — O experiență didactică	363
Originalitatea poeziei romane	369
VI. VARIA	
Cercetări de literatură populară	407
În jurul „Alexandriei”. „Paștele blajinilor” și altele	450
[Cîteva specimene de gerundiu în <i>-ure</i>]	461
În chestia postpunerii articolului. — O nouă ipoteză	463
Contribuții la studiul sufixelor românești	465
Contribuție la studiul onomatopeelor românești	470
O străveche formulă de exorcism în descîntecele noastre	473
Mărunțișuri	479
Trei probleme folclorice și aspectul lor românesc	491
Musca columbacă în tradiția noastră populară și istorică (Cu o paralelă romanică)	496
INDICE	501

La lectura cărții, cititorul este rugat să țină seama de următoarele îndreptări:

p. 9/22 jos: *savād* nu *savād*; p. 43/14 sus: *des* nu *des.*; p. 43/16 sus: *Šarišker* nu *Sarišker*; p. 44/20 sus: *έσελθῶ* nu *έσελθῶ*; p. 73/18 sus: *pāretar(iu)* nu *pāretar(riu)*; p. 83/20 jos, se va citi: *Obiecția că...*; p. 83/19 jos, se va citi: 205) *implică*; p. 84/5 jos, se va citi: *criticii verbale! Confruntarea...*; p. 107/13: *ζωνή* nu *ζωνή*; p. 130/20 jos, se va citi: *Kirchenlexicon²*; p. 132/18 jos: 40, *paghiar* nu 37, *paghiar*; p. 133/16 jos: *apare* nu *apre*; 134/7 sus, se va citi: *qrodilivū ... qrožda*; p. 179/8 sus, se va citi: *bätö, bätö*; p. 185/7 sus: *e* nu *er*; p. 187/12 jos: *grădine* nu *grădine*; p. 193/15 jos: *acelea* nu *acecea*; p. 225/12: *mīrlī(a)* nu *mīrlī(a)*; p. 246/25 sus, se va citi: *orașului*; p. 251/16 sus: *σζέλοσ* nu *σζέλοζ*; p. 258/13 sus: *La Haye* nu *La' Haye*; p. 269/21 sus: *bez* nu *gez*; p. 295/22 sus: *lată* nu *lăt*; p. 295/26 sus: *firele* nu *airele*; p. 315/21 jos: *persoană* nu *personaă*; p. 323/6 jos: *Tohani* nu *Toha ni*; p. 333/10 jos: *sanscrită* nu *sancrită*; p. 350/12 sus, se va citi: *A. Lukács (Erzsébetváros...*; p. 359/2 și 24 sus: *Cartojan* nu *Carotjan* și *Cartonaj*; p. 366/5 jos: *acelor* nu *celor*; p. 367/4 jos: *crée* nu *crée*; p. 371/16 jos: *vocabulo* nu *vacabulo*; p. 377/8 jos: *vatibus* nu *votibus*; p. 382/26 sus: *epopeca* nu *epoecca*; p. 386/7 sus: *mensonge* nu *mensoge*; p. 389/1 sus: *d. nu b.*; p. 393/20 jos: *la* nu *a*; p. 393/18 jos: *ar* nu *lar*; p. 403/20 jos: *Leipzig* nu *Leipzlg*; p. 410/12 jos: *foaie* nu *foiae*; p. 414/4 sus, se va citi: *frouštŭskaja*; p. 447/7 jos: *mesager* nu *mes ager*; p. 459/9 sus *εὐάντης* nu *εὐάντης*; p. 469/1 jos: *fe(r)șter* nu *e(r)șter*; p. 486/17 jos: *Chéruel* nu *Chérnel*; p. 498/6 sus, se va citi: *ș. u.)⁴*; p. 499/2 jos: *Aufhauser* nu *Aufhanser*.